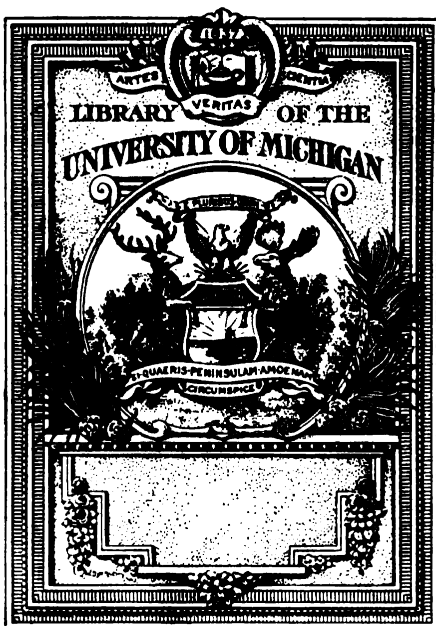

ARTES
VERITAS
SCIENTIA
LIBRARY OF THE
UNIVERSITY OF MICHIGAN
SI QUAERIS PENINSULAM AMOENAM
CIRCUMSPICE

HISTORISK TIDSSKRIFT,

Fjerde Række,

udgivet

af

den danske historiske Forening,

ved dens Bestyrelse.

Redigeret

af

E. Holm,
Foreningens Secretair.

Andet Bind.

Kjøbenhavn.
Bianco Lunos Bogtrykkeri ved F. S. Muhle.
1870—1872.

Indhold.

Literatur og Kritik:

Bidrag til Geheimeraad Frederik Moltkes Levnetsbeskrivelse.

Af
Ludv. J. F. Moltke.

Den indflydelsesrige Stilling, som Frederik den 5tes Yndling Adam Gottlob Moltke indtog, bevægede hans ældste Broder Johan Georg, gift med Elisabeth Jeanette, født Baronesse Wolzogen, til at forlade Tydskland og nedsætte sig i Danmark, hvor han døde 1764 som Generalløitenant og Kommandant paa Kronborg. Han havde medbragt to Sønner, af hvilke den ældste Carl Christoph August vendte tilbage til sit Fødeland, medens den næstældste Adam Ludvig her i Landet naaede de høieste militære Poster, benaadedes med Elefantordenen og endte 1810 et virksomt og hæderligt Liv[1].

General Johan Georg Moltkes tredie og yngste Søn Frederik blev født i Odense den 18de Januar 1754. Om hans Barndom og første Ungdomsaar savnes nærmere Efterretninger; dog er det bekjendt, at Digteren Ewald i nogen Tid, medens han fra Efteraaret 1762 til Efteraaret 1767 laae som Alumnus paa Walkendorffs Kollegium, var M.'s Lærer. Allerede som tiaarig Dreng mistede M. sin Fader, der ikke efterlod Formue; men han beholdt længe sin Moder, og

hans Familieforhold maatte lette og støtte hans første Skridt i Livet. Han blev Page hos Enkedronning Juliane Marie, Officeer af Kavalleriet, Student og 1773 Kammerjunker hos Enkedronningen. Forskjellige Livsbaner laae saaledes aabne for den unge M.; men hans videnskabelige Sands og tidlig vaagnede Længsel efter frugtbringende Virksomhed ledede Ynglingen til at vælge den civile Embedsvei. Han fortsatte sine Studeringer, og den 19de August 1775 blev han Kandidat i Lovkyndigheden med bedste Karakteer[2]. Det er rimeligt, at han i Mellemtiden efter Embedsexamen, indtil han opnaaede Embedsansættelse, har søgt, saavidt hans Stilling ved Hoffet tillod det, at gjøre sig bekjendt med Forretninger, maaskee som Auskultant i et Kollegium, og navnlig i disse Aar uddannet sig ikke alene ved at følge den skjønne Literatur, men ogsaa ved at samle sig videnskabelige Kundskaber. Bekjendtskabet med Ewald maatte nære hans Begeistring for Digtekunsten, og som ivrig Ewaldianer blev han Medlem af det i 1775 stiftede danske Literaturselskab «det Ewaldske Parties Hovedqvarteer», hvorved han efter Selskabets Love paadrog sig en Forpligtelse til at prøve sine Kræfter som æsthetisk Forfatter og lade sine Forsøg bedømme af Selskabsbrødrene[3]. Endnu i en meget senere Alder vedblev M. at skrive Vers, men det var ikke ved sine egne Digte, at han vandt en Plads i den danske Literaturhistorie. Det var den gjennem hele hans Liv bevarede Kjærlighed til Kunst og Videnskab og til deres Dyrkere og navnlig hans Forhold til Ewald, som han skylder denne Ære.

Da Ewald havde fuldendt Fiskerne, nedskrev han sin sidste Villie, hvori han for det Tilfælde, at han skulde døe, førend Stykket kunde blive bekjendtgjort eller opført, bad Konferentsraad Carstens, Kammerjunker Moltke og Pastor

Dr. Schønheyder drage Omsorg for, at samtlige Indkomster deraf maatte komme hans Værtinde Mad. Schouw tilgode[4]. I Ewalds Sindsstemning ved denne Leilighed maatte hans Tanker uvilkaarlig ledes hen paa disse tre Mænd, uden hvis Bistand han maaskee aldrig havde formaaet at fuldende sit sidste store Digterværk, og der alle, uagtet deres Forhold til Digteren bar et meget forskjelligt Præg, indtoge Høisædet blandt hans Venner. Hos Schønheyder traadte Digteren i Baggrunden for det hjelpeløse, ofte vildfarende Menneske, medens det var Agtelse for Digtergeniet, der havde knyttet Carstens til den beskedne Ewald; men begge stode ved hans Side, skjøndt Ewald kun var et Aar yngre end Schønheyder, som ældre erfarne og ansete Venner, der hver paa sit Omraade gjorde en stærk Indflydelse gjeldende. Ewalds Forhold til M. var næsten det omvendte af det til hine to Mænd. Han var over 10 Aar ældre end M. og havde som Læremester begyndt sit Bekjendtskab med denne; Drengen elskede sin Lærer, og Ynglingen holdt fast ved denne Kjærlighed og føiede dertil sin Begeistring for Digterens Muse. Der gik nu Aar, i hvilke M.s Navn tabte sig blandt Ewalds øvrige yngre Venner og Beundrere, og først i Digterens sørgeligste Periode hæver det sig over de andres. Da Ewald forladt vaandede sig i Søbækshuset, knuget af Sygdom og Mangel blandt udeeltagende Mennesker, da han havde været truet med at gjøres umyndig, og netop som han havde Udsigt til, at hans Nærmeste vilde ansøge Kongen om at faae ham indlagt som Hospitalslem, da høre vi igjen om M., og det berettes, at al denne Elendighed, «nær havde dræbt» Ewald, hvis ikke «Moltke havde reddet ham». Om det var af en Hændelse, at M. erfarede, til hvilken Yderlighed det var kommet med Ewald, eller denne selv henvendte sig til ham, er uvist; men den 22aarige M. «ilede til ham, lin-

drede hans Elendighed og bragte det ved Carstens og Schønheyders Hjelp snart dertil, at den Ulykkelige kom tilbage til Kjøbenhavn i Høst 1777», hvor hans Aand trods legemlige Lidelser gjenvandt Frihed og Kraft til digterisk Virksomhed, hvis fornemste Frugt var hiint Syngestykke med dets herlige Sange[5]. — Disse Hovedtræk, der alt findes hos Ewalds tidligste Biograph, ere efterhaanden blevne berigede med flere Enkeltheder om M.s Virksomhed for Ewald, saavel da denne var i Søbækshuset, som senere i Kjøbenhavn, og især oplyse et Par endnu opbevarede Breve, som M. skrev til Ewald, da han efter sine egne Ord til Schønheyder troede sig forladt af alle sine øvrige Venner, hvad M. dengang har været for Digteren[6].

Som en ung uformuende Mand maatte M. nærmest være henviist til at virke for Digteren gjennem Andre. Saaledes var han Ewalds varme Talsmand hos Enkedronningen og Arveprindsen, hos formaaende og ansete Mænd som Guldberg, Warnstedt og Jacobi og, naar det behøvedes, hos Carstens og Schønheyder. M. understøttede ogsaa selv Digteren efter Evne, og man kan heller ikke tvivle om, at han har søgt at vække Deeltagelse for ham hos sin Familie. Af Oden i Anledning af Adam Ludvig M.s Fødselsdag den 6te December 1778 sees, at Ewald har kjendt og elsket M.s Broder og Adam Hauch († i 1838 som Overkammerherre), hvis Søster Sophie først var gift med Adam Ludvig og efter hans Død ægtede Frederik M. Ligeledes omtales, at M.s Søster Henriette, gift med Oberst Frederik v. d. Maase til Krogerup († 1778) og hendes Omgivelse toge virksom Deel i Ewalds sørgelige Forfatning, da han opholdt sig i Søbækshuset, og til den Tid kunne de fire Sange henføres, som han digtede til hende og hendes Moder, Elisabeth Moltke, der som Enke opholdt sig hos Datteren[7].

Men havde M. bidraget til at mildne og maaskee forlænge den haardt prøvede Digters korte Jordeliv, har Ewald til Gjengjeld givet ham Deel i sit straalende Eftermæle, og Oden til Moltke vil ikke forglemmes førend med Ewalds eget Navn. Som en Laurbærkrands smykker den M.s Pande, og endnu er dens Blade friske, som da Ewald rakte ham den for et Aarhundrede siden og kaldte ham «min Moltke», «smilende Dyders og frugtbar Viisdoms flammende Ven» og i sin Begeistring greb det allerrigeste Udtryk for hvad M. var og blev i sit hele Liv: «Jordens Elsker» *).

I 1781 saae M., der i det foregaaende Aar var bleven Kammerherre, sit Ønske om at komme i Embedsvirksomhed opfyldt ved sin Udnævnelse til Amtmand over Bradsberg Amt. Ligesom Kammerherre F. G. Adelaer havde været hans Formand i dette Embede, saaledes blev M. den 9de Januar 1788 hans Efterfølger som Stiftamtmand over Christianshuus Stift og Amtmand over Nedenæs Amt, da Adelaer paa Grund af nogle Uroligheder blandt Bønderne erholdt sin Afsked, og et Par Aar senere opnaaede han Norges anseligste Øvrighedspost, i det han i 1790 blev beskikket til Stiftamtmand og Amtmand over Agerhuus Stift og Amt efter J. Scheel, der nedkaldtes til Danmark som Statsminister og Chef for Toldkammeret[9].

*) Denne Ode «der i uforlignelige Toner», som N. M. Petersen siger, «skildrer hvorfor just Moltke maatte fylde Skaldens Bryst og Harpe», og som Oehlenschläger «saavel fra Indholdets og Begeistringens, som Versifikationens Side» regner «blandt de fornemste af Ewalds og altsaa af den danske Literaturs», antages digtet i 1777 eller 1779[8]. — I de indledende Vers til Oden til Enkedronningens Fødselsfest d. 4de September 1777 og i Oden i Anledning af Adam Ludvig Moltkes Fødselsdag d. 6te Decbr. 1778 er Frederik M. ogsaa Gjenstand for Digterens Sang.

I 14 Aar og det i sin kraftigste Alder fra sit 27de til 41de Aar var M. Embedsmand i Norge og hævdede i de forskjellige Overøvrighedsposter sit Ry, som en nidkjær, særdeles dygtig og samvittighedsfuld Embedsmand, der ved omfattende Interesse ogsaa udenfor Embedets Omraade havde en ansporende og oplivende Indflydelse[10]. Han var saaledes Stifter af det i 1791 oprettede topographiske Selskab i Norge, hvis Hensigt var at ordne og udgive topographiske Beskrivelser af norske Egne, Byer og Bygder, og som virkede en Tid med meget Held. «Mange herlige Topographier skyldes dette Selskabs Medlemmer, og det havde vistnok tjent til at udbrede Kundskab om Fædrelandet, dersom Selskabets Virksomhed i ovennævnte Retning var fortsat til vor Tid»; men dets Kræfter svækkedes af forskjellige Aarsager, og i Slutningen af 1809 forenede Medlemmerne af dette Selskab og af det patriotiske Selskab for Agerhuus Stift sig i en Forening, det bekjendte Selskab for Norges Vel[11].

Under de daværende Forhold maatte Regjeringen i Kjøbenhavn væsenligst fra Embedsmændenes Indberetninger hente sin Kundskab saavel om Norges indre politiske Stemning og Tilstand, som om hvad man der umiddelbart kunde have Leilighed til at erfare om Sverrigs Sindelag og Planer. Med det administrative Embedes Betydning voxede det politiske Ansvar ligeoverfor Regjeringen, og M.s Stilling var i saa Henseende ikke uden Vanskeligheder. Skjøndt Danmark efter det korte Felttog i 1788 havde Fred med Sverrig, herskede der dog stor Mistro paa begge Sider. Gustav den 3die ansaaes for upaalidelig og uberegnelig, og det gjaldt derfor at sikkre sig Efterretninger om, hvad der paatænktes og foretoges i Sverrig. Det Erfarede maatte bringes til Regjeringens Kundskab, og Bernstorff modtog jevnlig Indberetninger fra M., medens denne troede at have Grund til at

beklage sig over, at man lod ham i Uvidenhed om Danmarks Politik[12]. Men hans Virksomhed var ikke indskrænket til at passe paa og rapportere; han gav sine Raad om, hvad der kunde tjene til at sikkre Norge mod Overrumpling, og traf, hvor Instrux fra den fjerne Hovedstad ikke kunde afventes, paa eget Ansvar saadanne Foranstaltninger, som han ansaae for nødvendige i den faretruende Tid. I Foraaret 1791 herskede der især levende Mistanke og Frygt for Sverrig. «Jeg har skreven Grev Bernstorff til», siger M. i et Brev af Marts 1791 til sin Ven Marskal Bülow, «at saa vel Generalitetet, som de indsigtsfuldeste Mænd ere med mig av de Tanker, at Skiærbaades Construction bør være det første der er at tenke paa; de Svenske løbe ellers ind langs Kysterne, ruinerer Byerne og ødelægger Landet. Naar man vilde opsende nogle satte, kyndige og habile Officerer, der forstaaer sig paa Baadernes Indretninger, saa skal jeg forbinde mig til at reise til hver Bye, opmuntre dem til Baadenes Bygning mod en forholdsmæssig Godtgjørelse av Regieringen og drive saaledes paa den Expedition, at vist ingen Forhaling skal skee. Men jeg tør sige, hvad der end og bliver giort, lad os tage en ferm og hastig Resolution; jeg skal for min Deel og i min Cirkel intet forsømme; men kuns ikke for langsom Betænkelighed, ey heller en Sparsomlighed, som vi til største Tab og med fordoblede Omkostninger siden fortryde»[18]. Og i Begyndelsen af April derefter skrev han til Bülow. «Jeg modtager endnu bestandig Efterretninger fra Sverrig og paalidelige . . . Jeg er imidlertid med mange flere av de Tanker, at intet vilde være uforsigtigere end at antage denne tilsyneladende Roelighed for Betryggelse og Sikkerhed. Med en Herre som G... kan den beste Politik og alle Raisonnemens, der ere bygte paa den, dog slaa fejl. Jeg haaber derfor, at den Bevaa-

genhed (Aarvaagenhed), de Foranstaltninger der ere føiede, og som sigte til egen Sikkerhed og den Forsigtighed at forsyne Magazinerne, som her er brugt, maae bifaldes». Den Hast hvormed Opkjøbet af Kornvarer til sidstnævnte Foranstaltning var skeet, blev dog ikke bifaldt af General-Kommissariats Kommissionen. «Vi troede at blive roest, men man siger det har forvoldt Opsigt — men kiere Ven! Hvorfor sk(al) vi være saa roelige og see Kongen av Sverrig, som har alle sine Magaziner vel forsynet, preparere sig til tilig og sildig at udføre sine *desseins*; En Udgivt til rette Tid er vel sand Economie, og Kongen vinder vist ikke ved at sælge for noget ubetydeligt de Kornvare og Beholdninger, som man siden til en *excessif* Priis maa kjøbe ind igjen»[14].

Den svenske General-Konsul i Christiania, Martineau, var Kong Gustavs politiske Agent, uden at han dog havde nogen diplomatisk Karakteer. Ligeoverfor denne Mand, der efter M.s Vidnesbyrd ikke manglede Forstand og Fiinhed, maatte der vises Forsigtighed. Han spionerede og blev igjen udspioneret; men han viste den danske Regjering udvortes Opmærksomhed, og den maatte ei heller sættes tilside mod ham. Det var ikke undgaaet Martineau, at M. i 1790 holdt Møde i Moss med nogle Mænd i ansete Stillinger for at overveie, hvilke Forholdsregler der, indtil videre Ordre indløb, kunde tages for det Tilfælde, at Sverrig skulde vende sig mod Norge. Da nu Konferentsraad Anker i Efteraaret 1791 havde samlet en Deel af Christianias bedste Selskab paa Moss Værket, formodede Martineau, der var urolig over nogle nylig trufne militære Foranstaltninger, at denne Sammenkomst ikke var blot til Lyst, men i samme Hensigt som den forrige, hvori Flere af Ankers Gjester havde deeltaget. Han besluttede derfor at reise til Strømstad for paa

Grændsen at være Vidne til, hvad man foretog sig, men lagde Veien om af Moss, hvor Anker modtog ham høflig, og hos hvem han blev et Par Dage, førend han af M. begjærte Pas til Strømstad. Martineaus Uro og Mistanke tiltog paa Moss, da M. og Oberst Mannsbach modtoge Breve fra Frederiksstad angaaende militære Transporter og Forlæggelser; han vidste ikke, om han var mellem Venner eller Fjender, og hvert Brev, der indløb, antog han for et alvorligt Tegn paa Fjendtligheder. Muligviis fandt de unge Officerer, der vare blandt Ankers Gjester, Fornøielse i at forøge Martineaus Frygt, ligesom man tidligere i Selskaber idelig havde spøgt om den svenske Konges Higen efter Krig for at vinde et udødeligt Navn, hvortil Martineau altid havde vidst at give passende Svar; men ikke engang saadan Spøg havde M. hørt af Nogen paa Moss. Ikke destomindre gik det Rygte i Kjøbenhavn, at det hos Anker samlede Selskab havde været i høi Grad ubesindigt og uforsigtigt ligeoverfor Martineau og planmæssigen fortrædiget og fornærmet ham. Da dette kom til M.s Kundskab blev han yderst urolig og forbittret. «Hvad maatte Bülow og Kronprinzen og Grev Bernstorff troe om mig, naar det ringeste derav er sandt og det troe de dog!» skriver han i den Beretning om det aldeles Ugrundede i Rygtet, som han sendte Bülow. «Forudsat, at Du nu tror din Ven, tror, at han uforbeholdent har sagt Sandhed, hvad dømmer Du da selv om dem, der har udspredt saa infame Efterretninger for at sværte mig paa en saa fin og lumsk Maade?» — I Strømstad gav den ængstede Konsul Anledning til, at der i Sverrig udbredte sig Rygter om, at den danske Hær, som i 1788, vilde gjøre Indfald i Sverrig. Svenske Emissærer sendtes til Norge for at udforske Sagernes sande Stilling, og da En af disse, Ritmester Adlersparre, var kommen til Christiania, skrev Mar-

tineau et fransk Brev til M., hvori han udbad sig Forklaring om Hensigten med forskjellige militære Foranstaltninger, der «under den dybeste Fred og medens Sverrig var i den bedste Forstaaelse med sine Naboer» maatte vække Forundring, og tilføiede, at Svaret vilde blive tilstillet det svenske Hof. M. ansaae det for mest passende skrivtlig at henvise Martineau til at passe sit Handelskontor, da denne i saa Fald var nødt at holde sig til Sandheden, og meente, at den svenske Konge kunde udtyde det urigtig, naar Konsulen blev mundtlig affærdiget. Han sendte derfor Martineau en fransk Svarnote i diplomatisk Stiil. «*C'est au sein de la paix*, *Monsieur*, *qu'un gouvernement éclairé fait les arrangements necessaires . . . . . ; c'est sous ce point de vue, Monsieur*, *que vous pouvez envisager les arrangemens militaires dont vous parlez dans la lettre que vous m'avez fait l'honneur d'écrire et qu'a sans doute dicté votre zèle et attention à tout ce qui peut regarder*, *meme loin le commerce entre les états voisins.* Uagtet M. indflettede denne Snert, fandt man dog, at han havde gjort vel meget af Konsulen, og Bernstorff var af den Mening, at han slet ikke skrivtlig skulde have svaret ham[15].

Men det gjaldt ikke alene om at være aarvaagen ligeoverfor den mistænkelige Nabo; Frankrig udsendte Fjender, som hverken Skjærbaade eller Troppekordoner formaaede at holde ude: de frygtede revolutionære Ideer. Intetsteds i Europa foraarsagede de dog mindre Gjæring end i Norge. De Samfundsonder, der havde avlet Revolutionen, trivedes ikke paa norsk Jordbund; der fandtes intet Aristokrati, og i intet Land var Standsforskjellen mere udjevnet, den borgerlige Lighed og Frihed større. Da derhos i Slutningen af forrige Aarhundrede Handelen blomstrede, Velstanden tiltog og Skattebyrden var let at bære, følte

Folket sig i det Hele tilfreds og attraaede ingen Forandring[16]. Men om Stemningen stiller sig saaledes for den historiske Betragtning, var det ikke saa let for Samtiden i Revolutionsaarene at frigjøre sig for enhver Frygt og med Freidighed see Fremtiden imøde. Den Deeltagelse, hvormed de store Omvæltninger fulgtes, satte Folket i en forventningsfuld Spænding, som om ogsaa i Norge ikke Alt kunde blive ved det Gamle, og vakte større Modtagelighed for en friere Forfatning. Der var ingen Borgen for, at det Pust af Tidens Aand, der krusede Overfladen, vilde hendøe; det kunde maaskee voxe til en Storm og hæve Bølgerne høit. «Forgieves tør man gjøre Regning paa den tilkommende Tid» -- skriver M. i Foraaret 1790 — «og Spørgsmaalet bliver kuns, hvor nær vi ere en Revolution. At Norges kjekke Sønner ere opmerksomme paa Frihedens Fremvext i Europa og passer paa Øieblikke, hvor de kunde erhverve sig nye Fordele, og at de ere nu mere end nogen Tid stemte dertil, det synes mig klart»[17]. Denne Frygt for at det norske Folk kunde blive misfornøiet og fordre Forandring aftog, som den franske Revolution voxede. Nationen kom ikke i Bevægelse; kun i Byerne blandt Embedsmænd og Borgere fandtes ægte og uægte Enthousiaster, der i selskabelige Sammenkomster og Klubber førte det nymodens Frihedssprog. Der var rygende Lunter, men intet fængbart Tønder. Efter M.s Aandsretning og Iver for de borgerlige Forholds frie Udvikling, kunde man ledes til at antage, at han følte sig tiltrukken af en friere Statsforfatning. Men Spørgsmaalet om en Forandring af Regjeringsformen var ikke fremtrædende i den Periode, hvori M.s Virksomhed falder, og da det kom paa Bane i 1810 i Anledning af det svenske Tronfølgervalg, blev det trængt frem af ydre politiske Hensyn. Om M. derfor, som man har anført, skulde

have taget Ordet for en moderat Forfatning i Danmark, som en Betingelse for de nordiske Rigers tilsigtede Forening, hvorom dog vistnok Intet er bekjendt, turde man i al Fald ikke drage nogen Slutning deraf om hans politiske Frisind, da en Forandring i Danmarks Statsforfatning maatte stille sig som noget Uundgaaeligt, naar det store Maal skulde naaes. Ligesaa Lidet lader sig slutte af den levende Deeltagelse, hvormed han i 1814 fulgte den norske Reisning; thi Selvstændighed var Kampens Løsen og uden den frie Forfatning kunde den ikke gjennemføres. Derimod har han følt Nødvendigheden af, at den uindskrænkede Kongemagt støttede sig til Institutioner, der kunde sikkre mod en blind og vilkaarlig Styrelse, og han var en Fjende af Kabinetsregjering. Det maa ogsaa, som vi senere skulle paavise, antages, at han i 1814 indtrængende har tilraadet Kongen at gjenindføre Statsraadet, og i sin høie Alderdom hilste han med Glæde Indførelsen af raadgivende Stænder*). Videregaaende Ønsker har M. vist ikke næret, og det vakte i al Fald i hiin Tid hans stærkeste Uvillie, naar man i Norge førte Tale om en Forandring i Rigets Forfatning. Han var fremfor Alt sin suveræne Konges Embedsmand, bunden ved sin Eed til at vaage over at Enevoldsmagten intet Afbræk led, og hans Overbeviisning stemmede i det Mindste dengang med hvad Pligten foreskrev ham. Under Indtrykket af den franske Revolution, som han skuffet og dybt oprørt over dens Rædsler afskyede og fordømte, forekom det ham en Daarskab, at nogen Nordmand kunde ønske en Regje-

*) »Det har fornøjet mig meget, at De deeler min Anskuelse om Provincialstænders Gavnlighed som Nationens lovlige Organer« skriver Prinds Christian til M. i et Brev af 22. Marts 1831, og i et Brev af 31 Mai 1834, hvormed han sender M. Provindsialstænder-Forordningerne »i det jeg fuld vel veed, at De levende interesserer Dem for denne vigtige Sag«.

ringsform forandret, der, uden at der var Fare for Magtens Misbrug, kun virkede gjennem en mild, faderlig Styrelse, og under hvilken Folket følte sig lykkeligt. «Vi leve i en slem Epoque», skriver M. i Slutningen af 1792, «og Himlen give, hver vilde skjønne paa vor Lykke, men her er Folk, som overalt, der troer sig saa kloge og snakke, hvad de vil, dog er det vist ikke saa galt, som i Kjøbenhavn», og i Begyndelsen af 1793 lyder atter hans Klage: «Vee den, som ikke skjønner paa Lyksaligheden, vi nyde, og som i vild, sværmerisk, rasende Anstød af denne Frihedssyge torde enda nære Tanker, at vi trænge til Forandring i Statssystemet»[18].

Skjøndt der blandt Demokraterne i Christiania taltes baade ansete Borgere og Embedsmænd i betroede Stillinger, som Generalauditøren, den rige Wessel, Byfogden Justitsraad Hagerup og Medlemmer af Domstolene, ansaaes de under den herskende Stemning for lidet farlige og afmægtige til at vove noget Foretagende. Disse Frihedsvenner gjorde dog et Skaar i den gamle rolige Tilstand, bragte nogen Forstyrrelse i Byens selskabelige Forholde og forvoldte M. som Embedsmand en Deel Uro og Besvær. Der maatte holdes Udkig med dem og deres Færd nøie iagttages; Regjeringen kunde ikke lades i Uvidenhed om den politiske Stemning, og om det var mindre behageligt at udpege mistænkelige Personligheder og indberette forefaldne Demonstrationer, var det værre, naar Kronprindsen fra anden Haand erfarede Noget. Taushed kunde let antages for Ligegyldighed, og hvor officiel Indberetning ikke syntes passende, maatte M. dog vise, at han havde været paa Post og underhaanden forsyne Marskal Bülow med Efterretninger. Denne kunde da gjøre, hvad Brug han vilde af det Meddeelte, og raade, hvorledes der burde trædes op, eller afæske

Kronprindsens Mening*). Under disse Forhold var det behageligt og nyttigt for M., at han stod paa en fortrolig, venskabelig Fod med Præsidenten i Christianias Magistrat, Kaas, der havde den bedste Leilighed til at kjende Stemningen i Staden, og ligesom M. stod i Brevvexling med Marskal Bülow. M. søgte at undgaae saadant Selskab, hvor han kunde udsættes for at blive Vidne til liberale Yttringer og Demonstrationer, og besøgte næsten aldrig Klubben, skjøndt han dog ikke ganske kunde holde sig borte derfra, da alle Embedsmænd, selv Biskoppen, kom der, og det i Christiania vilde udlægges «som den største Stolthed»[19]. Kaas maatte allerede ved sin Embedsstilling komme i hyppigere og mere umiddelbar Berøring med Byens Borgere og var desuden efter sin omgængelige Natur og med sit gode Lune en Ven af muntert Selskab og Klublivet. «Ved mine *liaisons*», — skriver Kaas til Bülow — «*mon air de bonhommie* og den Fortroelighed med hvilken Jeg bestandig har og endnu omgaaes de ringere Classer af Borgere tør Jeg siige at have erhvervet mig Deres Tillid og Venskab — der kan altsaa intet passere, som Jeg jo maae faae at vide». Han havde desuden til yderligere Sikkerhed «en forsigtig klog Spion midt iblandt dem»[20]. — Den fornemmere, mere som Stormand optrædende M. kunde i Begyndelsen af 1793 sige, at i hans Selskab havde endnu ikke en Mand turdet udlade

*) «Jeg vilde for alting ikke, at man skulde troe, jeg var uopmærksom og forsømmelig, nei, beste Bülow, intet skal mig undgaae; men en Frygt — i mit Brev har jeg skildret Folkene saaledes som de ere, er jeg nu saa ulykkelig at et saadant Brev bliver bekjendt, har jeg tabt al Tillid her. Forestil det Grev [Bernstorff] ..... Hvormeget ønskede jeg, at Kr(on) Pr(indsen) vilde lade mig vide, hvorledes han vil, man skal tage det, naar nogen skulde ytre sig enten med Ligegyldighed eller *fermeté*. «Af Ghmrd. J. v. Bülows Papirer» af et Brev fra M. til Bülow af 19 Janur 1793 S. 98-99.

sig med et anstødeligt Ord og «det taaler jeg heller ikke i min Post, om saameget mindre, da jeg veed, at Svaghed kuns opmuntrer til Kaadhed»[21]. Kaas havde derimod prøvet den vanskelige Rolle som indbuden Gildegjest at maatte høre Skaaler for Lighed, Frihed og Enighed, for Dumouriez, for de franske Vaabens Fremgang og for National-Konventet, og i en af ham selv stiftet Klub, for hvilken han var Direktør, gjorde man ham den Streg at forandre et Direktionsopslag angaaende de Dandsendes Fordeling «saaledes at begge Quadriller herefter bleve Egale» til «at der maatte blive samme Egalité som i Frankrige». Han bifaldt ikke «de voldsomme Giendrivelser af Democratisk Sludder uagtet mange tale høyt derfor. Tie og foragte disse Herrer og Deres Snak er efter mine Tanker det fornuftigste og mest passende for een Embedsmand»[22]. Om M. end, efter hans anførte Yttring, har anseet det rigtigst med Alvor at afvise demokratiske Udtalelser, som maatte fremkomme i hans Nærværelse, og har været uroligere for Stemningen end Kaas, synes han dog, da den liberale Sygdom ikke antog Karakteren af en Epidemi, at have deelt Sidstnævntes Mening om, at man burde «tie og foragte»[23].

Den Tid, som M. tilbragte i Norge, kunde han som Embeds- og Privatmand regne for et af de lykkeligste Afsnit i sit Liv. Skjøndt Stiftamtmand Scheel havde været saa høit agtet og elsket, at man troede at maatte beklage den, der blev hans Efterfølger[24], vandt M. baade Anseelse og Yndest og holdt «ingen Lykke i Verden større end at blive og ansees den vigtige Post værdig»[25]. At han under sin Embedsførelse mødte saadanne mindre Ubehageligheder og Klager, som den nidkjære Embedsmand netop er mest udsat for, at hans Lykke fandt enkelte Misundere, og at han kom i spændt Forhold til nogle Embedsmænd, som Justitia-

rius, Etatsraad Koss og Konferentsraad Colbjørnsen[26], kunde, uagtet han var tilbøielig til at tage sig Sligt nærmere end han havde Grund til, kun kaste forbigaaende Skygger paa hans Tilfredshed. M.s tvende Embedsforfremmelser i Norge tyde paa, at han, som havde hørt til Enkedronning Julianes Hof og skyldte det Guldbergske Ministerium sin første Ansættelse, ogsaa efter at Kronprindsen havde Magten i Hænde, stod vel anskreven hos Regjeringen og navnlig hos sin nærmeste Foresatte Grev Christian Ditlev Reventlow. I Anledning af Kronprindsens Formæling blev han hvid Ridder, en Ære som han for Bülow havde udtalt, at han ønskede, da han var den første Stiftamtmand over Agerhuus Stift, som ikke havde det hvide Baand. Ikke desto mindre følte han sig ikke sikker paa at være yndet af Kronprindsen, og han troede under et af sine Besøg i Danmark at have bemærket, at hans Ansigt var Prindsen imod, og at denne havde taget kold Afsked med ham[27]. Denne Mistillid, som oftere kan spores hos M., var vist kun et Foster af hans Frygt for ikke at tækkes Prindsen, og denne viste siden i Gjerningen noksom, at han var M. naadig og satte Priis paa ham. -- Omtrent i sit 34te Aar ægtede M. den unge Margarethe Løvenskjold, en Datter af Kammerherre Herman Løvenskjold, Eier af Fossum Jernværk[28]. Hun var bekjendt for sin Skjønhed, som endnu kan beundres i flere Portrætter af Juel, og vilde med Tiden bringe sin Ægtefælle en efter daværende Forhold anseelig Formue. M. derimod var selv ikke alene uformuende, men manglede ogsaa det rette Greb paa at styre og ordne sine Pengesager, og da Christiania allerede dengang var et meget dyrt Opholdssted, — han kaldte det en Afgrund, — kunde han ikke faae sin Gage til at slaae til, uagtet han indskrænkede sig paa alle Maader og meente, at han Intet i saa Henseende havde at bebreide

sig. Hans Embedsindkomster forøgedes maaskee, men hans Forlegenhed vedblev[29]; dog er det rimeligt, at en betydelig Pengeforstrækning, snarere en Gave end et Laan, som han erholdt af Kammerherre Anker*), maa have lettet Trykket.

Det tyngede i al Fald ikke stærkere end at M. kunde see sig istand til i 1794 at foretage en Udenlandsreise med sin Familie, maaskee nærmest for at besøge sin ældre Broder Carl Christoph August, der levede i Kurhessen († 1813 som Overhofmester og Geheimeraad, Storkors af Dbg.). Den unge Pastor Frederik Schmidt**) fra Christiania fulgte dem

*) Anker forstrakte M. med 12,000 Rd. Førstnævnte skal i levende Live have besluttet, at alle som »uvisse Debitorer« i hans Bøger opførte Personer aldeles skulde udslettes af disse og ingensinde kræves; men hans kort efter paafølgende Død hindrede Udførelsen deraf. Da Administrationen i hans efterladte Fideikommis anholdt om Tilladelse til at udslette af Bøgerne hele den uvisse Gjeld, blev det kun bevilget for omtr. 125,000 Rd., hvorimod det med Hensyn til Resten, omtr. 376,000 Rd., paalagdes Administrationen at indkomme med speciel Forklaring over de enkelte Gjeldsposter. Denne indsendte derefter i 1809 en saadan Forklaring; men en Kgl. Resol. af 17. Januar 1810 fastholdt desuagtet, at ingen videre Eftergivelse af disse Fordringer skulde finde Sted. Den hele resterende uvisse Gjeld vedblev paa Grund deraf at figurere til ingen Nytte i Bøgerne indtil Fideikommissets Opbud i 1819. Om de 12,000 Rd., for hvilke M. stod opført, hedder det i Administrationens ovennævnte Forklaring: »hvilken Summa det aldrig var Ankers Hensigt nogensinde at fordre, og var han Geheimeraadens intime Ven i mange Aar til sin Dødsdag, og tog han ingen Rigtighed for denne betydelige Summa, men opførte den paa uvisse Debitorer.« B. Moes Tidsskrivt I. 338-39.

**) Provst Frederik Schmidts haandskrevne Dagbøger findes i det Kgl. Bibliothek (Aarsberetninger og Meddelelser fra det St. Kgl. Bibliothek 3die Hefte 1867 S. XL); nogle af dem ere i 1868 udgivne i Uddrag af N. Hancke; men Dagbøgerne for den her omhandlede Reise ere ikke deriblandt. — Schmidt var født i 1771 og blev allerede i 1792 beskikket til Præst ved Tugt- og Manufakturhuset i Christiania.

til Gøttingen, og af hans Dagbøger kan man høre lidt om M. paa den første Deel af Reisen. Da M. paa sine Udflugter i Holsten og under sit Ophold i Kiel — hvor de Fleste af Studenterne færdedes i «fransk Nationaldragt» — vilde undgaae at uleiliges af Bekjendte, gav han sig der ud for en Kancelliraad og Schmidt for en Student; men førend sin Afreise «vendte M. igjen tilbage til sin Ophøielsesstand, tog Stjernen og Nøgle paa og var» — tilføier Schmidt — «saavidt jeg kunde mærke ret glad ved atter at kunne *ostendere gloriam suam damnatis*». De besøgte flere holstenske Godser med seeværdige Parkanlæg, som de da vare i Moden, og især beundrede Selskabet et saadant paa Heeschenberg, der var anlagt af Geheimeraad C. v. Saldern, og her lod M. paa et af de skjønneste Steder indskrive «Udødelig er Sjelen — thi kan vel den store Aand forsvinde, som skabte dette Alt». I Hamborg, hvor de traf sammen med mange franske Emigranter, opholdt de sig et Par Uger og besøgte derefter forskjellige Byer i Nordtydskland, inden de kom til Gøttingen, hvor Schmidt slog sig til Ro for længere Tid, medens M. fortsatte sin Reise videre*). Det sees af Dagbogen, at M. gjorde sig bekjendt med offentlige Indretninger, som Straffeanstalter, Skoler og Sygehuse og besøgte berømte Mænd, saaledes i Hamborg den udmærkede Skuespiller Schroeder, Klaudius og Klopstock, i Lüneborg Prof. Gebhardi, i Hannover Zimmermann m. Fl. M. nød ogsaa selskabelige Adspredelser, og medens han blev forhindret fra at lade sig forestille for Hoffet i Brunsvig, kom han, som Schmidt ud-

*) Det var ikke M.s eneste Udenlandsreise; han besøgte saaledes en eller to Gange Frankrig i 1802, i hvilket Aar hans Hustru fødte ham en Søn i Montpellier. Paa en af sine Reiser gjorde han Pestalozzis Bekjendtskab, men iøvrigt haves ingen Efterretninger om dem.

trykker sig, «til sin store Glæde i Sleng med det kasselske Hof». — Schmidt følte sig ikke ret tilpas i M.s Reiseselskab, og Politiken førte allerede i Reisens Begyndelse til et lille Sammenstød i Segeberg. «Til min Ulykke» skriver Schmidt «fik vi der fat paa de hamborgske Aviser, og jeg røg ved den Leilighed ind med M. i den franske Revolution som han efter sin sædvanlige Maade med den heftigste Intolerance stormede løs paa, ikke forglemmende, at der er ingen saa intolerant som Demokrater». Schmidt holdt sig koldblodig ligeoverfor M. ved denne Leilighed og lod sig nøie med at forsikkre, at han ikke bekjendte sig til noget Parti, da han følte sig inkompetent til at bedømme Tingen, men troede og haabede, saavist der var en Gud til, at Revolutionen vilde blive til Vinding for Menneskeheden, og at den som et rædsomt Uveir var et Onde, hvori laae Sæden til et fremspirende Gode. Den unge Præst var dog dengang — i sit 23de Aar – en saadan Lighedsdemokrat, at han med Gru modtog Efterretningen om Robespierres Undergang, og hans politiske Tro var derhos parret med en ungdommelig Fordringsfuldhed og Mistænksomhed mod den høiere Stillede, der kunde friste ham til at tage Venlighed for Nedladenhed og Falskhed, og Tjenstvillighed for Protegeren. Schmidt foretog fra Gøttingen en Udflugt til Pyrmont, Datidens Baden-Baden, og gjorde der Bekjendtskab med et Par Danske «der vare saare demokratiske og ærgrede sig bestialsk over M., som i den Tid, han opholdt sig i Pyrmont, skal have givet sig forbandet aristokratisk *Airs*». Et Brev fra M., som Schmidt forefandt ved sin Tilbagekomst fra Pyrmont, huede ham ikke: «Brevet var i en Tone, at det virkelig kan gjøre mig tvivlsom, om jeg bør følge med ham. Han har ret følt sin Superioritet, i det Øieblik han skrev det. Det er snurrigt med disse Aristokrater, jo mere de nærme sig Enden, jo

mere Umage gjøre de sig for at holde gode Miner og ret vise sin Myndighed». Et senere Brev fra M. «i samme stive protegerende Tone, som det forrige», gjorde kun Ondt værre, og i sin Skuffelse over at maatte opgive en tidligere aftalt Reiserute, som han skulde have fulgt i M.s Selskab, udtaler han sig med stor Bitterhed om M. — Denne Schmidts uvenlige Bedømmelse af M. var dog kun forbigaaende. Da M., førend han forlod Norge i Slutningen af det følgende Aar, gjorde en Afskedsreise, paa hvilken han blev stærkt feiret, finde vi Schmidt igjen i hans Selskab[80], og da han i 1811 besøgte M. i Kjøbenhavn, omtaler han denne paa heel anden Viis end i sin gamle Dagbog og giver ham en smuk Opreisning. «I Formiddags» — skriver han den 18de Februar i sin Dagbog over denne Kjøbenhavnsreise — «var jeg hos M., der modtog mig som i gamle Dage, talede meget om disse og var den Gamle. I Sandhed et sjeldent Syn i disse Tider og især i den Stand; men han hører da ikke blot til Rangforordningens første Klasse af Mennesker og ved at see ham saaledes igjen, kunde jeg ikke andet end mindes Klingers Ord, naar han taler om En, der under Livets og især Hoflivets Prøvelser har bevaret sine bedre Følelser «das nenne ich den Kern im Menschen bewahren»[81].

M. vilde saare nødig forflyttes fra Norge, og naar der gik Rygter om, at han skulde nedkaldes til Danmark, satte de ham i største Uro og Bekymring. I 1790 blev han i høieste Grad mismodig, da han troede, at der var Udsigt til at han skulde ansættes i General-Toldkammeret. «Hvormed har jeg da fortient denne Unaade; thi jeg anseer det for Unaade at komme i et Collegium, hvor jeg ikke har den fornødne Indsigt til at arbeide med Nytte». Ligeledes frygtede han for, at han skulde blive udnævnt til Stiftamtmand

over Fyens Stift og bad Gud bevare sig derfor, hvor godt og rigt et Stift det end kunde være, og endnu i 1792 ønskede han «intet Andet end Betryggelse i sin Post». Man maa derfor antage, med mindre han senere er bleven af andre Tanker, at det ikke saa lige var efter Ønske, at han i 1795 efter Statsminister Scheels Død blev under Navn af 1ste Deputeret beskikket til Chef for General-Toldkammeret og saaledes maatte forlade det kjære Norge, hvor han havde tjent i 14 Aar og tjent med saa megen Fornøielse, hvor han efterlod saa mange Venner og havde samlet Kundskaber, som andetsteds vilde blive unyttige[32]. — Kaas blev hans Eftermand i Stiftamtmandsposten, ligesom han senere afløste M. som Kancellipræsident.

Da M. traadte ind i Toldkammeret og paa Embeds Vegne blev Medlem af den under 2den Mai 1787 nedsatte Kommission for at raadslaae om adskillige vigtige Gjenstande for Finantserne og Handelen, forelaae allerede som Frugter af dens Virksomhed flere Love, der deels skulde bane Veien for de tilsigtede Reformer, deels tjene som Forsøg med saadanne Regler, som Kommissionen formeente siden kunde gjennemføres som almindelige. Den 19de Mai 1796 nedlagde den sin omfattende, ogsaa af M. underskrevne Forestilling om et friere Handels- og Toldsystem, og da denne paa det Nøieste knytter sig til de af Kommissionen tidligere fulgte Grundsætninger og anstillede Prøver, kan M., hvad der allerede fremgaaer af den korte Tid, i hvilken han havde været Medlem af den, neppe have øvet nogen væsentlig Indflydelse paa dette Arbeide. Men han havde dog Deel i de høist velgjørende Reformer, som Toldvæsenet modtog, og om de just ikke vare gaaede ud fra ham, satte han sig

upaatvivlelig med levende Interesse ind i samme[33]. Udarbeidelsen af selve Forordningen af 1ste Februar 1797 fandt Sted, medens M. forestod Toldkammeret, og uden at tilvende ham Andres Fortjenester (Malling og Tønder-Lund) er det rimeligt, at han deler Æren af denne Lovs Fuldførelse. Det var saaledes et interessant Tidspunkt, i hvilket M. begyndte sin Virksomhed i Toldvæsenet og, om han tidligere havde savnet særlig Indsigt i dette Fag, velegnet til at sætte ham ind i de Forhold, der maatte forstaaes og overskues for at have en oplyst Mening om Toldens Ordning. Som umiddelbar Følge af sin Udnævnelse til Chef for Toldkammeret indtraadte M. som 3die Deputeret i Finantskollegiet og blev igjen som saadan Medlem af Overdirektionen for den slesvig-holstenske Speciesbank og af Direktionen for det Kgl. dansk-vestindiske Handelsselskab. Ligeledes blev han i Løbet af de Par følgende Aar Medlem af Postkasse-Pensionsdirektionen, af den bestandige Qvægsygekommission, af Overdirektionen for Banken og Formand for den ved Forordn. af 16. August 1786 oprettede Kreditkasse[34]). Fra Bestillingernes Mængde kan ikke sluttes til det Arbeide, som de udkrævede, eller til den Indflydelse, som M. i høiere eller mindre Grad har gjort gjeldende i disse; men den viser i al Fald en Anerkjendelse af hans Dygtighed og Virkelyst, som ydedes ham af Regjeringen, og snart kaldtes han til en vanskeligere og betydningsfuldere Virkekreds, i det han den 19de Oktober 1799 udnævntes til Præsident i det danske Kancelli[35].

Det var et Uheld for M., at dette Kollegiums mest udmærkede Medlem, Generalprokurøren Christian Colbjørnsen følte sig tilsidesat ved denne Udnævnelse, i det han antog, at hvad andre Grunde der end kunde have medvirket til, at han blev forbigaaet, det dog var M.s Adel, der havde

givet ham Fortrinet. De kom nærmest som Følge heraf til at staae i et meget spændt Forhold til hinanden; men da »iøvrigt neppe nogen personlig Grundforskjellighed adskilte M. og Colbjørnsen, der begge vare Mænd af levende Aand, Venner af liberale Reformer i de borgerlige Forhold og tilbøielige til disses raske Gjennemførelse», kunde det lykkes i flere Aar at holde denne Misstemning saaledes tilbage, at den ikke blev en Hindring for deres Samvirken i Kollegiet. Et af de første Skridt, som M. foretog i sin nye Stilling, var Udvirkelsen af den Kgl. Resol. af 20de Novbr. 1799, hvorefter Kancelliet skulde bestaae af en Præsident og 5 Deputerede, medens de Sidstes Antal hidtil kun havde været tre. — De tre Deputerede, som alt havde Sæde i Kollegiet, beholdt deres tidligere Pladser, nemlig Konferentsraaderne Schow og Colbjørnsen — hvilken Sidste som Generalprokurør ikke havde noget særegent Departement — og Etatsraad Reiersen; til 4de og 5te Deputeret udnævntes Høiesteretsassessor Feddersen og Professor Cold, og man antog, at M. havde bevirket disse to ansete Lovkyndiges Ansættelse for i dem at finde en kraftig Støtte imod Colbjørnsen.

Man var berettiget til at vente, at Kollegiet under en saa kraftig og livfuld Formand som M. vilde udfolde stor Virksomhed, og Forventningen blev heller ikke skuffet, skjøndt det ikke forundtes M. at beklæde denne Post længere end lidt over fire Aar, af hvilke han derhos i det sidste Aar led meget ved Forholdet til Colbjørnsen. M. havde selv foranlediget den i hans Instrux optagne Bestemmelse om, at Præsidenten havde «at henvende sin Opmærksomhed paa de almindelige Indretninger og Foranstaltninger i Staten», som vare Kancelliet underlagte, og han søgte personlig paa Stedet at gjøre sig bekjendt med deres Tilstand.

Ligeledes udvirkede han den kgl. Resol. af 20de Mai 1803[36], hvorefter et af Kollegiets Medlemmer aarlig skulde foretage en Reise for at undersøge de «til Justitien, Politiet og god Ordens Vedligeholdelse sigtende Foranstaltninger». Der udgik i dette korte Tidsrum fra Kancelliet flere vigtige Love, hvoriblandt særlig kan fremhæves de omfattende Anordninger, hvorved Fattigvæsenet blev ordnet, nemlig Planen af 15de Juni 1802 for Landdistrikterne i Sjelland og de provisoriske Reglementer af 5te Juli 1802 for Kjøbstederne, og Landdistrikterne i de øvrige Provindser i Danmark. Skolevæsenet var en af de Gjenstande, som laa M. mest paa Hjerte, og skjøndt dets endelige Ordning først senere fandt Sted, blev der, medens han var Kancelliets Præsident, truffen vigtige forberedende Foranstaltninger, og flere Skolelærer-Seminarier bleve oprettede. M. interesserede sig ogsaa levende for den pestalozziske Læremethode, og Pestalozzi anerkjendte, at han i Særdeleshed skyldte M., at den var bleven Gjenstand for hele Europas Opmærksomhed*). —

*) I et Brev til M. af 22de September 1803 skriver Pestalozzi: «Es hatte für mich Folge, dass ein Mann von Ihrem Auge schon damals meine Bemühungen als eine wesentliche Staatsangelegenheit erkannte; es waren Ihre Schritte, die Europa auf mich aufmerksam machte, das ohne Sie, vielleicht noch lange keine Kunde von meinen Versuchen genohmen hätte» og i et andet Brev hedder det: «Ich erkenne die glückliche Stunde, die Sie in mein Haus führte, bestimt als die vorzüglichste Ursache der öffentlichen Aufmerksamkeit, die besonders Norden für mein Unternehmen zeigte, und werde Ihnen bis an mein Grab für diese Stunde und ihre Folgen danken. Ich schätze die Achtung und Liebe, die Sie mir in dieser Stunde und seither zeigten, für die glücklichsten Geniessungen, durch welche mein Alter wie einen frohen Ersatz für tausend Leiden meines Lebens gewähret». P. sigter ved disse Yttringer nærmest til, at Danmark var det første Land, der paa offentlig Bekostning sendte Pædagoger (Strøm og Tørlitz) til Burgdorf for at gjøre sig bekjendt med Methoden, hvilket Skridt tildrog sig Opmærksomhed og blev efterfulgt af andre Regje-

Blandt adskillige i disse Aar forberedte men ikke gjennemførte Reformer, maa fremhæves tvende, som skulle være satte i Bevægelse fornemlig af M., men i hvilke dog ogsaa Colbjørnsen var en virksom Deeltager, nemlig en ny Straffelov og Straffeanstalternes Forbedring, navnlig Slaveriets Afskaffelse. Ved Kgl. Resolution af 26. September 1800[87] nedsattes en Kommission til at gjøre Udkast til Grundsætninger for en ny Kriminallov, som kunde tjene en senere Lovkommission til Ledetraad ved dens Arbeide. Denne Kommission bestod af M., som Formand, Brødrene Colbjørnsen — af hvilke dog J. E. Colbjørnsen afgik ved

ringer. — Ogsaa efter sin Udtrædelse af Kancelliet vedligeholdt M. sin levende Interesse for Skolesagen og den pestalozziske Methode; endnu i 1810 bad han Doktor Plum at sætte ham istand til at kunne i kronologisk Orden gjennemgaae dens Literatur, og da denne samme Aar holdt Forelæsninger over Methoden ved Pastoralseminariet, laa det M. paa Sinde, at de bleve tilgængelige for et større Publikum. — M.s Forhold til den nævnte bekjendte Skolemand og Geistlige, senere Biskop, Frederik Plum fortjener her en kort Omtale. Maaskee kom de først i personlig Berøring, da M. i Cancelliet fik med Kirkens og Skolens Sager at gjøre, men de havde flere fælleds aandelige Interesser, og deres Bekjendtskab blev til et gjensidigt Venskab, som de vedligeholdt endnu i Oldingsaarene. Hvorledes Plum følte sig paavirket af M.s Personlighed, fremgaaer af de efterfølgende Linier, som han tilskrev M. i 1803: »Den Dag, jeg sidst tilbragde i D. Hvlbhs Selskab, var en af mit Livs behageligste Dage. Jeg har ofte siden nydt den igjen i Tankerne, og hver Gang takket Dem inderlig for denne Nydelse. Ethvert Vink, De gav mig — enhver Opmuntring til Virksomhed, jeg bragte hjem med fra Deres fortryllende Rolighed — al denne Følelse for det Gode, som Deres ædle varme Hjerte opflammede hos mig, skal, haaber jeg, ikke være tabt. I en Glædes Ruus forlod jeg dette deilige Landsted med Ønsker for dets Beboere .....«. Og at M. satte Plum høit sees deraf, at denne, da han s. A. søgte om at blive Sognepræst ved Frue Kirke og Stiftsprovst, kunde skrive til M. »Skulde det end ikke ligefrem være det Maal, Deres gunstige Mening bestemte mig, er det dog den nærmeste Vei dertil«. Han opnaaede denne Befordring, og i 1811 blev han Biskop over Fyens Stift.

Døden, inden Kommissionen fik sit Arbeide sluttet, og under 19de Novbr. 1802 blev erstattet ved Justitiarius Kmhre Kaas — Generalauditør Nørregaard og Etatsraad Schlegel. Allerede i Commissionens første Møde den 17de Novbr. 1800 indgav Christian Colbjørnsen det værdifulde Bidrag til dens Arbeide, som er blevet offentliggjort af Ørsted, og senere besluttedes, at hvert af Kommissionens Medlemmer skulde skrivtlig opsætte sine Tanker om den kriminelle Lovgivnings almindelige Grundsætninger. M. forberedte sig ved et Studium af retsphilosophiske og kriminalistiske Forfattere, der maa have kostet ham megen Tid og vidner om, at han

Ved Siden af deres fælleds Interesse for Oplysningens Udbredelse og for Skolevæsenet i Almindelighed, havde de et særligt Tilknytningspunkt i Pestalozzianismen, i hvilken M.s Bistand maatte være Plum saa meget kjærere, som den havde mange Modstandere. De nærede ogsaa begge stor Kjærlighed til den gamle klassiske Literatur, og begge have efterladt sig Vidnesbyrd om deres Stræben for at udbrede Kundskaber i Stiftsbibliothekerne i Odense og i Aalborg. Af deres Brevvexling er der opbevaret en Deel Breve fra Plum, og deriblandt nogle fra Aaret 1803, hvoraf det følgende Brudstykke indeholder en Udtalelse om M.s Virksomhed i Kancelliet: »D. Hvlbhds Brev af 1ste d. M.« — skriver Plum under 8de September — »opvakte de meest forskiellige Følelser hos mig: megen Glæde over Deres Deeltagelse i mit Haab om Oliviers Methode, over den Opmuntring, De giver mig, til at skrive om Pestalozzi, over al Deres varme Iver for det Sande og Gode, som dette Brev var mig et nyt Beviis paa — men ogsaa megen Bekymring. De Ord deri: »Jeg er meget uvis, om jeg nogen Tid sættes istand til at virke fælleds med Dem og flere — (»værdige Mænd« havde M. skrevet) til Skolevæsenets og gavnlig Oplysnings Fremme i Danmark«, (»Imidlertid skal jeg virke, saalænge Kongen lader mig blive i min Post« havde M tilføiet i sit Brev) have i alle disse Dage ikke kundet gaae mig af Tankerne. Skulde mødende Ubehageligheder giøre Dem keed af en Bane, hvorpaa De er gaaet frem med saa faste Skridt, og har stiftet saa megen Nytte — saa vilde man vistnok sige, at De ikke har været paa Deres Plads forgæves, men enhver Oplysningens Ven vilde sikkerlig beklage Deres Bortgang. Enhver almindelig Præsident maatte med Rolighed kunne nedlægge sit

tillidsfuldt haabede, at Arbeidet vilde blive fuldført til Gavn for Samfundet, medens Colbjørnsen ikke skal have ventet sig stort Udbytte af Kommissionen. Det er næsten en Selvfølge, at Kommissærene ikke stemmede overeens i alle Punkter, men den 27. Oktober 1803 kunde Kommissionen dog nedlægge en Forestilling, som et Mindretals afvigende Meninger om enkelte Spørgsmaal ikke berøvede Karakteren af et samlet Forslag, hvorpaa der kunde bygges videre. Vi kjende ikke M.s særskilte Betænkning, som han efter Kommissionens ovenfor nævnte Beslutning havde at opsætte og indleverede den 6te Juli 1802; men af Commissionens Forestilling erfares, i hvilke Punkter han fastholdt en fra Fleer-

---

Hoved i Graven, naar hans Samvittighed sagde ham, at han havde stiftet halv saa meget Got, som De i dette sidste Par Aar har virket blot for Fattigvæsenet: men De bør endnu ikke gaae til Rolighed. Her er meget at giøre i alle Statsbestyrelsens Greene. Det seer man af alt det, De har gjort. Vi kiende ikke vore egne Mangler, førend De baade har opdaget og afhjulpet dem. Hvor meget vil De ikke endnu kunne opdage, blot i det geistlige Fag! Jeg begyndte hos mig selv at frygte for en skadelig Følge af de mange resid. Capellaniers raske Nedlæggelse: at der skulde mangle Embeder til theologiske Candidater. Den i sig selv rigtige Grundsætning, at Embedet ikke bør være til for Mandens Skyld, og at et unyttigt Embede bør afskaffes, kunde derfor mistydes; og strax seer jeg af Collegialtidenden, at der aabnes Vei til nye Præste-Embeder ved de vidtløftige Sognekalds Adskillelse; at altsaa endog accidentel Skade af een Uskiks Ophævelse viselig afhjelpes ved at afskaffe en anden Misbrug». Efter det Forhold, hvori M. og Plum stode til hinanden, kan man ikke feile ved at antage, at de begge dengang opfattede Geistlighedens Kald paa en næsten samstemmende Maade. «Rygtet om Bispestolenes Besættelse» — skriver Plum i December 1803 fra Slagelse — «beskæftiger nu denne Byes Geistlighed meget ...... Det er glædeligt at oversee i Tankerne den Masse af Oplysning og Moralitet, som ved en saadan Befordring udbredes i Fædrenelandet. D. Hs. Embede er i Sandhed kraftfuldt, som Pestalozzi skrev Dem; og Held vort Land, at Kraften er i saa værdige Hænder».

tallets afvigende Mening. Han antog saaledes, at Morderen og Mordbrænderen ei skulde ansees med Dødsstraf, og at den alene var nødvendig, naar Forbrydelsen indeholdt *crimen perduellionis* eller *crimen læsæ majestatis primi gradus*. Fremdeles meente M. — heri støttet af Etatsraad Schlegel — at Brændemærke skulde afskaffes og ingen Æresstraf overgaae den, der begik Mord for selv at komme til at miste Livet. Endelig fastholdt han (og Schlegel) imod de øvrige Kommissionsmedlemmer, at Landsforviisning aldrig burde paalægges indfødte Undersaatter for saadanne Forbrydelser (de groveste Forbrydelser mod Sædeligheden), der efter deres Natur ere skjændige og lade formode, at Forbryderen vil blive en ligesaa slet Borger i en fremmed Stat, som i sit eget Fædreland. Om Dødsstraffens Anvendelse staae i vor Tid Meningerne mod hinanden; men netop den af M. antagne Mening kom dog endnu under Rigsdagens Forhandlinger om Straffeloven af 1866 til Orde fra ansete Juristers Side, og alle Stemmer have forlængst, skjøndt M. som Jurist ikke tør nævnes ved Siden af Colbjørnsen, sluttet sig til hans øvrige Mindretalsvota. Med denne Forestilling standsede Sagen, og der blev ikke, saavidt bekjendt, foretaget videre Skridt til Udarbeidelsen af en Straffelov efter de foreslaaede Grundsætninger. Da netop i Slutningen af 1803 Spændingen mellem M. og Colbjørnsen var paa sit Høieste og snart førte til begges Udtrædelse af Kollegiet, har dette vistnok væsentlig bidraget til at Arbeidet lagdes til Side. — Ligeledes blev i hiint Tidsrum i Kancelliet en Plan udarbeidet til forbedrede Straffeanstalter. Den approberedes ved Kgl. Resol. af 18. Juni 1802[88], hvorefter det saakaldte Slaveri eller Fæstningsarbeide skulde afskaffes, saasnart de Tvangs- eller Forbedringshuse, som ifølge Planen skulde oprettes, kunde komme istand.

Skjøndt Planen, siger Ørsted, om den var bleven gjennemført, ikke vilde have tilfredsstillet en senere Tids Fordringer til Straffeanstalter, indeholdt den dog meget Sandt og Godt, og i den korte Tid, i hvilken M. og Colbjørnsen endnu vedbleve at arbeide sammé, viste der sig en vedvarende Virksomhed for at faae den gjennemført; men derefter blev Sagen ikke fortsat med samme Iver og opgaves efter Krigens Udbrud i 1807. Det var forbeholdt en meget senere Tid, da M. alt laae i sin Grav, at gjenoptage Straffeanstalternes Reform, og først i Nutiden saae en ny Straffelov Dagen; men det fortjener at erindres, at M. saa tidlig havde Øie for Reformers Nødvendighed i disse Retninger og anstrengte sig for at faae dem iværksatte[39].

I Februar 1802 døde Justitiarius i Høiesteret J. Edv. Colbjørnsen, og i ham tabte hans Broder Generalprokurøren og M. en Ven, hvis Indflydelse det for en stor Deel maatte tilskrives, at den Misstemning, der fjernede dem fra hinanden, ikke leilighedsviis kom til Udbrud. Deres indbyrdes Forhold*) vedblev dog ogsaa efter hans Død endnu at holde sig uforandret, indtil i Begyndelsen af det følgende Aar den nedenstaaende Sag oprippede bittre Følelser og førte dem ind i aaben Strid.

Den 26de Januar 1803 indgav Generaladjutant Lindholm en Ansøgning, hvori han anholdt om Dispensation for sine Døttre med Hensyn til at blive indskrevne i Vemmetofte Kloster, og da den blev foretaget i Kollegiet, skulde,

*) J. Kragh-Høst fortæller i sine Erindringer (S. 66), at M. i 1801 af Edv. Colbjørnsen lod sig omstemme til at indstille ham til en Assessorpost i Hof- og Stadsretten. Derimod har T. Baden en Beretning, formodentlig fra et senere Aar, om hvorledes Chr. Colbjørnsen »for at skade M.«, hindrede ham, der ved denne Leilighed synes at have handlet noget overilet, i at skaffe Baden en ham tiltænkt Revisorpost. Østs Materialier 1836 Nr. 77.

efter hvad Colbjørnsen paastod, M. have negtet Tilladelse til at gjennemgaae den og gjentaget denne Negtelse forskjellige Gange. Efter at der var indhentet Erklæring fra Kuratorerne for bemeldte Kloster, hvilke ikke kunde anbefale Ansøgningen, paa Grund af at Klosterets Fundats fordrede, at de Damer, som indskreves i samme, skulde være fødte af Adel, og Lindholm ikke var Adelsmand, formeente Etatsraaderne Reiersen, Feddersen og Cold tilligemed M., at det Ansøgte ikke kunde bevilges; Etatsraaderne Knudsen og Monrad ansaae Spørgsmaalet for tvivlsomt, og Conferentsraad Colbjørnsen*) fastholdt den Mening, som han allerede skal have udtalt, forinden Kuratorernes Svar var indløbet, at Generaladjutant Lindholm ingen Dispensation behøvede, eftersom hans Børn ifølge Embedsmændenes Privilegier af 11. Februar 1679 § 1 havde Adelsrettigheder. Kollegiet besluttede nu at lade Sagen cirkulere, og Colbjørnsen udviklede derefter i en omfangsrig Afhandling, som han udtrykkelig begjærte maatte blive Kongen forelagt, naar Sagen blev samme forestillet, Betydningen af Embedsmændenes Privilegier, og hvorledes vore Enevoldskonger netop ved at indføre Rang for visse Embeder og dermed forbinde Adelsrettigheder, skjøndt kun — som han antog — for den første Generation, havde viseligen søgt at udjevne den Forskjel, der var bleven til-

*) Efter at Kfsrd. Schow var afskediget i April 1801, oprykkede ifølge kgl. Resol. af 11. Mai s. A. Colbjørnsen, Reiersen, Feddersen og Cold til 1ste, 2den, 3die og 4de Deputeret; Justitsraad Knudsen blev 5te Deputeret, og til 6te Deputeret udnævntes Etatsraad Schlegel, som skulde forestaae det første Departement, men, saavidt vides, tiltraadte han aldrig dette Embede: Ligeledes udnævntes dav. Justitsraad Monrad til Chef for det ved samme Resolution oprettede Pupildepartement, saaledes at han vedblev, som i sin tidligere Stilling som Assessor i Kancelliet, at deeltage i Kollegiets Forretninger og underskrive i lige Linie med de Deputerede.

bage mellem Fødselsadelen og det øvrige Borgersamfund, og skildrede med stærke Farver den fordærvelige Indflydelse, som Fødselsadelen tidligere havde udøvet. M. holdt sig i sin Modbetænkning derimod til den da gængse Fortolkning, der ikke erkjendte, at Børn af Embedsmænd i Rangen havde adelige Rettigheder, og kom til det Resultat, at da Embedsmændenes Privilegier hverken vare evidente, ei heller vigtige og velgjørende, og ingen Anke over disses Tilsidesættelse var ført, kunde han ikke finde, at Kancelliet havde noget Kald til i saa Henseende at gjøre Forslag om Forandring paa en heel Klasses Vegne, som slet ikke dertil havde givet det Fuldmagt, og formeente, at Lindholms Døttre ifølge Vemmetofte-Klosters Fundats ikke kunde indskrives i samme, eftersom deres Fader ikke var af Adel.

Denne Betænkning imødegik Generalprokurøren i en den 20de September i Kollegiet oplæst Replik, der var affattet i en saa bitter Tone og indeholdt saa fornærmelige Yttringer mod M., at denne nødsagedes til at tage til Gjenmæle. Colbjørnsen havde blandt Andet yttret «dersom Hans Majestæt finder, at min Instruktion, saavelsom den 7 § i det Kgl. Reglement for Kancelliets Indretning bør forandres, og dersom Hans Majestæt vil dispensere mig fra at bringe min Tankeyttring frem til sin Trones Fod, naar den ikke stemmer overens med Hr. Præsidentens, da adlyder jeg villigen. Det er muligt, at jeg kan have gjort mig et urigtigt Begreb om Hr. Præsidentens Embedsmyndighed i Forhold til mine Embedspligter. Jeg har betragtet ham som Kollegiets Formand, men ikke som dets Øvrighed især forsaavidt Tanke-Yttring betræffer; thi dersom Meningsfrihed skulde kues i Kollegiet, blev dette Hr. Præsidentens Kollegium og ikke Kongens». M. indhentede derfor en Erklæring fra de Deputerede, hvori de benegtede, at Præsidenten nogen-

sinde havde søgt at betage dem Adgangen til at yttre deres Mening, og saaledes udrustet oplæste M. i Kollegiet sit Forsvar, hvoraf her meddeles et Par Prøver: «..... naar han (Colbjørnsen) beskylder mig for, at jeg kritiserer visse af Christian den 5te antagne Statsklogskabs-Grundsætninger, fordi de ikke stemme overeens med min Politik og med den, som antoges under Christian den 6tes Regjering, saa opfordrer jeg ham til at forklare, hvad han vil, der skal forstaaes ved disse Udtryk? og af hvad Aarsag han sætter Grundsætninger, som antoges under sidstmeldte Konge i Forbindelse med mine? Retskafne Mænd, troe Undersaatter, gode Borgere, oplyste Embedsmænd forenes ved samme Grundsætninger, naar det gjelder om Pligt og Fædreland og Konge. Det af Generalprokurøren brugte tvetydige Udtryk, Politik, kan ikke anvendes, naar det gjelder om retskafne, skyldfrie Mænd, som med rene Hensigter søge kun at fortjene Agtelse og Tillid, allermindst naar man paa samme Tid peger paa Princips, som ikke kunde fremme Almeenvel eller vidne om velgjørende Statsbestyrelse. Til disse regnes de, som i Christian den 6tes Tid vare herskende, da Adelens Indflydelse maaskee var ligesaa skadelig som fornærmelig for de andre Stænder. Men hvad foranlediger Generalprokurøren til at tiltroe mig Grundsætninger, der ere overeensstemmende med hine? hvilket Sted i min Betænkning? hvilket Skridt i mit Forhold? hvilken Handling i mit Liv kan retfærdiggjøre Generalprokurørens Fremgangsmaade og berettige ham til at beskylde mig for nedværdigende Fordomme?» o. s. v. Naar Colbjørnsen havde sagt, at det var ham uventet, at M. havde kunnet udlede af hans Tankeyttringer Bebreidelser imod Regjeringen og Beskyldninger mod Adelen, at han havde fremstillet Colbjørnsen, som den der havde søgt «at beføre den første Klasse af Statens Borgere» m. v.,

maatte M. spørge, hvor de Steder vare i hans Betænkning, som gave Generalprokurøren Anledning til slig Mistanke. »Er det maaskee de Steder, hvor jeg standser ved Aristokratiets Skilderi og Adelens Vælde? Jeg skylder Sandheden den Tilstaaelse: Naar den oplyste og tænkende Mand søger med Veltalenhedens Kraft at fængsle vor Opmærksomhed og fæste den paa visse Gjenstande, saa bør vi troe, at han ogsaa anseer dem for særdeles vigtige og anvendelige paa nærværende Tidspunkt, og at han finder det nødvendigt til sit Øiemeds Opnaaelse at fremstille dem i det klareste Lys; — dette maatte jeg følgelig ogsaa troe ved at finde samlet paa 9 Sider af hans Betænkning forskjellige mere og mindre stærke Træk, Alt for at skildre hine Tider, som Historien allerede tilstrækkeligen har mærket med Fordommens og Vankundighedens og slet Bestyrelses kjendelige Mærker. Forundret over disse tilbagekaldte Scener, sammenholdt jeg hine med vore Tider, som uden at være fuldkomne, dog ere i det Mindste saa gode, at vi ikke for Øieblikket have at frygte for Lehnsaaget og Aristokratiet og Adelen. Da jeg imidlertid saae, at disse vare Gjenstande for en stor Deel af Generalprokurørens Afhandling, maatte jeg troe, at han ved at gjentage, hvad hver Mand allerede veed af Historien, sigtede til den mulige Fare, som Adelen kunde, Gud veed hvorledes? paaføre Staten. Dette synes at blive bestyrket ved det af Generalprokurøren anførte: som endnu skjule sig blandt Ruinerne og lure paa Fremtidens Muligheder. Og hvad? Naar dette havde været hans Hensigt, naar han nu havde søgt at vise Nødvendigheden af et kraftigt Middel til at standse Aristokrati og Adel, kunde denne Fremgangsmaade ikke bestaae med ubrødelig Retskaffenhed, ædel Karakteers og god Borgers Fremgangsmaade? .... Naar først Mistanke og Lidenskaber blande sig ind i vore Me-

ninger, saa lede de os letteligen langt fra vort Maal. Disse ere det formodentligen, som have fremkaldt hos Generalprokurøren den Yttring: at Forsædet i det Kollegio, hvis Medlem han har været i 16 Aar, ikke kan berettige mig til at paabyrde ham slige Beskyldninger. Nei, vistnok hverken Forsæde eller Fortrin berettige os til at fornærme Nogen; men i Sandhed hverken Talenter eller Geni berettige Dem, Hr. Generalprokurør, til at tilskrive mig den Hensigt at ville i en til Kongen afgiven Betænkning paabyrde Dem Beskyldninger, at ville angribe Deres moralske Karakteer og det paa en Tid, da jeg villigen og med Glæde nævner Deres Fortjenester, Deres Patriotisme og Redelighed. De maae vide, at det er Feighed under slig Maske at ville saare, og derfor forvisser jeg mig, at De ikke et Øieblik længere troer Sligt om mig». — Generalprokurørens Yttringer om, at M. skulde kue Meningsfriheden i Kollegiet, imødegaaer han saaledes: «Ved Siden af saa vigtige Beskyldninger skulde man vente strenge Beviser; thi det gjelder om intet Mindre end at fremstille Embedsmanden, Kongen har betroet en vigtig Post i Staten, som den der misbruger samme, som hindrer Tankeyttringerne, at de ikke kunne naae Tronens Fod, som endeligen gjør Generalprokurørens Stilling med Hensyn til hans Pligt at vaage over Lovens Overholdelse slibrig. — Generalprokurøren har uden Tvivl anført forestaaende Beretning om Maaden, paa hvilken den Lindholmske Sag i Kancelliet er bleven foretagen, som et Beviis paa den Tvang, jeg beskyldes for at paalægge Tankeyttringen i Kollegio; men da det er tilstrækkeligt oplyst, at, om jeg end skulde have paaskyndt Sagens Afgjørelse, den dog ikke alene strax kom i Cirkulation, men ogsaa nu i 8 Maaneder er bleven deri, følgeligen al Anledning til at fremkomme med Betænkninger og Meninger rigeligen er levnet, saa indseer jeg

ikke, hvorledes dette Exempel kan tjene til at rimeliggjøre Beskyldningen imod mig. Og hvad? Kunde et Kollegium taale Tanken, at Meningsfriheden blev af Nogen kuet i samme? Var den ikke en Fornærmelse for det? og saa meget mere urimelig i et Land, hvor Statsbestyreren saa villigen modtager hvert Forslag, der sigter til det Gode og Gavnlige; hvor Undersaatten saa frimodigen kan fremkomme med hver Klage, mod hvem det er. At det Kollegii Lemmer, hvor jeg har den Ære at være Præsident, ikke have mærket, at jeg nogensinde har søgt at betage dem den Adgang til at sige deres bestemte Mening, som i sig selv er uadskillelig fra deres Embeder, det viser vedlagte deres Brev. Rolig» — saaledes slutter M. sit Forsvar — «ved Bevidstheden om de Hensigters Reenhed, der stedse have veiledet mig i de Embeder, mig have været betroede, overbeviist om, at ingen Bebreidelse, der vilde gjøre mig uværdig til samme, kan nogen Tid ramme mig, glad ved det Gode, som i dette Kollegio ogsaa i den Tid, jeg har tjent deri, er foranlediget og fremmet, overlader jeg det til min Konges Retfærdighed at bedømme de Angreb, Generalprokurøren, som jeg aldrig har villet fornærme, har fundet for Godt her i Kollegio et gjøre mig, og den Maade, paa hvilken jeg har gaaet dem i Møde».

For M. og Colbjørnsen blev denne Strid af følgeriig Betydning. Det var under den blevet klart, at Forholdet mellem Modstanderne var saaledes, at de umulig kunde vedblive at have Sæde i samme Kollegium. En Forandring maatte skee, og Kronprindsen forberedte den i al Stilhed. Den 3die Januar 1804 var det afgjort, at M. skulde træde tilbage til sin forrige Plads som Chef for Toldkammeret med Prædikat af Præsident, og da det med særdeles Hensyn til Maaden, hvorpaa Striden var ført, vilde have været en alt-

for stor Seier for Colbjørnsen og en uforskyldt Ydmygelse for M., naar Førstnævnte havde faaet Præsidentstolen i Kancelliet, blev den given til Justitiarius i Høiesteret Kaas, hvis Embede blev besat med Colbjørnsen. Denne Forandring vakte megen Opsigt og kom ganske uventet; endog Ministrene Schimmelmann og Reventlov skulle ikke have havt Kjenskab til den, og selv Kaas, med hvem Kronprindsen havde talt meget om denne Sag og endnu den 1ste Januar, skal ikke have havt Formodning om, at han var udseet til M.s Eftermand. Kronprindsen lod Colbjørnsen kalde til sig om Aftenen den 3die Januar, meddeelte ham Kundskab om sin Villie og tilkjendegav, at han ønskede Alting glemt og bilagt mellem ham og M., og for at lade denne Forandring paa den skaansomste Maade komme til M.s Kundskab, sendte Kronprindsen hans Ven Generalmajor Haxthausen til ham med det Hverv at forberede ham paa og forkynde ham hans Afgang fra Kancelliet[40]. M. havde tidligere, som vi have seet, havt en Følelse af, at hans Stilling var usikker; men nu var han saa lidt forberedt paa at modtage sin Afsked, at den bragte ham ud af Fatning. Han saae sig behandlet paa samme eller endog ringere Viis end sin Modstander, og der gaves ham ingen Opreisning som den, der uden Anledning var bleven angreben og fornærmet; thi at han tillagdes Prædikat af «Præsident» i Toldkammeret og udnævntes til Geheimeraad, var ham kun et Beviis paa, at han havde lidt en Krænkelse, som man vilde skjule og mildne i de ydre Former. Saaledes stod han i sine Tanker ydmyget for Verdens Øine, og i sin Smertes første Opbrusning afslog han strax i et Brev til Kronprindsen Præsidiet i Toldkammeret, der vel i Formen var ligeordnet med det Embede, hvorfra han var afgaaet, medens det i Virkeligheden maatte antages at staae under det, og ønskede at udtræde af Sta-

tens Tjeneste. Men Kronprindsen, der ved Forandringen vistnok alene havde bestræbt sig for saa lidt som muligt at saare Nogen af Modstanderne, raadede ham som Ven at modtage, i det Mindste foreløbig, det tilbudte Embede:

«(De gjør) mig i Sandhed Uret» — skrev han til M. — «om De troer, at mit Hierte (skulde) have noget imod Dem; besynderlig da jeg kiender Dem og Deres Forstand. Men det er ikke altiid nok for at bestemme mine Handlinger; thi disse maae staae i Forhold til det Hele og den Nytte ethvert Individuum kan giøre; dette allene maae bestemme mit Valg til Embeders Besættelse. At jeg anseer Dem som nyttig og sær duelig viser, at De anbetroes Deres forrige Departement, hvor De med saa megen Hæld tiente. Jeg raader Dem som Ven, at bie i Kongens Tieneste i det mindste til Foraaret; finder De Dem da ikke lykkeligere, kan De jo altiid giøre det, De berører i Deres Brev til mig, og jeg vil altiid sørge for Dem, hvorledes det end gaaer.

Jeg er for bestandig Deres meget hengivne

Frederik C. P.

Kiøbenhavn den 3die Januar 1804.

Efter at M. havde modtaget dette Brev og paa Haxthausens gjentagne Forestillinger, afslog han ikke længer det ham tiltænkte Embede; men en hemmelig Frygt, et Foster af den overspændte og sygelige Tilstand, hvori han befandt sig, undte ham ingen Ro. Han pintes ved Tanken om, at muligviis den egentlige Grund til hans Afskedigelse kunde søges i, at Kronprindsen ikke havde fuld Tillid til hans Karakteer, og bad denne endnu om et beroligende Ord i saa Henseende. Den gode Prinds tøvede ikke med at opfylde Moltkes Ønske og sendte ham den nedenstaaende Billet:

«Min kiære Kammerherre Moltke! Deres Brev var mig meget kiærkomment, da jeg deraf snart kan vente den Fornøielse at see Dem og vide Dem i Beskieftigelse».

«I Henseende til den Yttring, De forlanger af mig betreffende Deres Hierte, og Aarsagen hvorfor jeg ei haver nævnt noget herom i mit forrige Brev, da ere mine Grunde følgende: jeg troede saadant aldeles upassende i et Brev. Desuden kiender jeg som enhver, Deres gode Hensigter og Nidkiærhed, og dette bør være Dem nok, især da jeg aldrig haver givet Dem Leilighed til at mistænke mig, at jeg havde andre Tanker om Dem».

«Jeg haaber nu at have beroliget Dem».

«Jeg er for bestandig

Deres hengivne

Frederik C. P.»

Kiøbenhavn den 5te Januar 1804.

Efter nogle Aars Forløb bleve M. og Colbjørnsen forsonede, og fra den Tid skal den forrige Bitterhed være vegen for et velvilligt Sindelag. Da Colbjørnsen døde i Slutningen af 1814, kunde derfor Statsminister Kaas, der var nøie bekjendt med deres Forhold, skrive til M. «Vor værdige Ven Colbjørnsen har nu endt sine Smerter og Lidelser; han var visselig Deres Ven, saa fuldt som Nogen paa Jorden, naar jeg undtager nogle korte Misstemninger, der bør glemmes», og om disse Yttringer streife noget let over Sandheden, vidne de dog om, at de gamle Stemninger og Følelser vare ganske udslettede, da Colbjørnsen lukkede sine Øine.

Medens M. beklædte Præsidentposten i Kancelliet, vedblev han at være Medlem af de offentlige Instituter, hvori han alt havde Plads, forsaavidt det ikke var en lovbestemt Følge af Embedsstillingen i Toldkammeret, og udnævntes endvidere til extraordinær Assessor i Høiesteret, til Medlem af Kanalkommissionen og af Vaisenhuusdirektionen, i hvilke sidste tvende Stillinger han forblev til 1814. Efter at han i 1800 var bleven Medlem af det genealogiske og heraldiske Selskab,

valgtes han i Slutningen af 1803 til Selskabets Forstander i Kammerherre Lindenkrones Sted og beholdt dette Hverv indtil Juli 1810, da Selskabet forenedes med det danske Selskab til den nordiske Histories og Sprogs Forbedring[11]. I 1800 optoges han som Æresmedlem i det kgl. danske Videnskabernes Selskab, der dengang blandt dets syv Æresmedlemmer talte fire Moltker.

Hvor dybt det end krænkede M. at afgive Præsidenturen i Kancelliet, i hvilket Embede han efter Tingenes sædvanlige Gang kunde have haabet at afslutte sin Embedsbane, maatte han, da han gjenvandt Sindets Ro, føle sig lettet og tilfreds ved at være kommen bort fra en Plads, hvor Striden var bleven staaende og tærede paa hans bedste Kræfter. Ved sin forrige Virksomhed i Toldkammeret havde han vundet Interesse for den Forretningskreds, i hvilken han nu igjen indtraadte, og da han selv medbragte Fagkundskab og havde dygtige Medarbeidere, turde han vente sig en behagelig Stilling, saa meget mere som han snart maatte vinde Forvisning om, at Kronprindsens Agtelse og Velvillie for ham var uforandret. «Det er mig» — skriver Prindsen til M. under 8de Juni 1804 — «særdeles kiært at see Dem glad og at vide, at dette er ei tilsyneladende, er mig i Sandhed det dobbelt kiært. Maatte jeg kun ved enhver Leilighed kunde vise Dem min Tiltroe og Erkiendtlighed for Deres Iver, da vær vis paa, at det vil være mig særdeles behageligt». — De nærmeste Aar førend den ulykkelige Krigsperiode hengik under fortsatte Bestræbelser efter at fastholde den neutrale Stilling, hvoraf Landet høstede saa store øieblikkelige Fordele; men det manglede ikke paa Varsler om Tilstandens Uholdbarhed, og pludselig

blev Danmark, da Jackson den 8de August 1807 afdækkede Englands Planer for Kronprindsen, rykket løs fra Ankeret og drev ind i Krigsstrømmen. Under Prindsens ilsomme Ophold i Hovedstaden den 11te s. M. blev det, som bekjendt, besluttet, at Kongen skulde tage Ophold i Kolding, og Departementscheferne med det fornødne Antal Underembedsmænd skyndsomst begive sig derhen. Den 15de havde de naaet Odense, deriblandt M., der ledsagedes af Justitsraad Stoud og en Kopist Stallknecht, og den 17de vare de alle samlede i Kolding, hvor der paa Koldinghuus blev indrettet Leilighed til Kollegierne. Da imidlertid Forretningsordenen maatte vanskeliggjøres ved, at den egentlige Styrer var i Holsten, medens Regjeringen havde Sæde i Jylland, flyttede efter 3 til 4 Ugers Forløb Kongen med Kollegie-Afdelingerne til Rendsborg, hvor de sidste forbleve indtil efter Kongens Død den 13de Mart 1808, og M. er saaledes ikke vendt tilbage til Hovedstaden førend i Slutningen af den nævnte Maaned eller Begyndelsen af April[49].

Krigsaarenes forstyrrende og hæmmende Indflydelse paa Landets Udvikling og Opkomst sporedes i høi Grad i de Grene af Forvaltningen, i hvilke M. arbeidede. Han, der havde havt Deel i Toldloven af 1797, oplevede nu en Nedgangsperiode, i hvilken de Grundsætninger, som hiin Lov gjorde gjeldende, ikke kunde fastholdes, end sige videre gjennemføres og udvikles. Udførselsforbud udgik i voxende Mængde, og Indførsel forbødes og umuliggjordes i et uhyre Omfang. Under Trykket af Krigen, Kontinentalsystemet og et stedse dybere rystet Pengevæsen naaede denne Tilstand sit Høidepunkt i Forordningerne af 13de Mai 1812. Det var egentlig kun «en Undtagelse», naar Varer kunde indføres, og de utaaleligste Forholdsregler fastsattes for at hindre forbuden Handel. Til de sørgelige Forhold, som Tiderne uafviselig

medførte, kom endnu, at General-Toldkammeret maatte føle sig tilsidesat og lammet ved, at der indenfor dets Omraade toges Bestemmelser, der ikke vare foreslaaede eller billigede af samme eller fremkomne efter Overveielser i Statsraadet, men umiddelbart udgaaede fra Kongen efter Andres Tilskyndelse. Hertil maae saaledes regnes de nævnte Forordninger af 1812, som alene en meget mild Anvendelse fra Toldkammerets Side gjorde mindre besværende, og de Tilladelser til Indførsel af de ved Lovene forbudne Varer, som bleve tilstaaede Enkelte, der oftere hørte til Kongens nærmere Omgivelser. Men strax efter Fredens Afslutning vendte en bedre Tilstand tilbage, og ligesom M. havde begyndt sin Virksomhed i Toldvæsenet ved Frd. af 1797, saaledes sluttede han samme med Frd. af 2den April 1814, der igjen hævdede de Grundsætninger, hvorpaa hiin Lov var bygget, og gav dem endog en videre Anvendelse ved Ophævelse af Indførselsforbud[48].

Skjøndt i det Hele Embedsmændene følte Tidernes Tryk og havde Vanskelighed ved at leve af deres Lønninger, var dette end mere Tilfældet med det ved Øresunds Toldkammer ansatte Personale, som under Krigen led overordentlige Tab i den hidtil havte Indkomst, der væsentligst bestod i uvisse Indtægter. Det blev derfor nødvendigt at komme disse Embedsmænd til Hjelp, og der tilstodes dem for Aarrene 1808 og 1809 i Forskud af den kongelige Kasse Totrediedelen af Embedets Middelindtægt i foregaaende gode Aar. Imidlertid blev der ved Dom tilkjendt Øresunds Toldofficianter et Beløb af omtrent 100,000 Rd. for to Priser, og en kgl. Resolution af 9de Novbr. 1809 fastsatte ikke alene Fordelingsmaaden, men tillige at Generaltoldkammeret ikke maatte indstille bemeldte Officianter til noget videre Underholds Forskud af den kongl. Kasse for saa lang Tid, som

dette Udbytte strakte til at give dem den engang antagne Middelindtægt. Medens dette endnu var Tilfældet, indgav dog Tolddirektøren, Geheimekonferentsraad og Ridder af Elephanten Numsen et Forslag direkte til Kongen, hvori han blandt Andet androg om Pengeunderstøttelser til flere Embedsmænd ved Øresunds Told og antog, at Nogle hidtil vare begunstigede, Andre forbigaaede i saa Henseende. Det paalagdes M. ved Reskript af 3die August 1811 at afgive Betænkning over Sagen, og da Tolddirektøren syntes «at klage over forskjellige af Generaltoldkammerets Foranstaltninger og yttre Mistanke i den Henseende» formeente M., at det var «dobbelt Pligt udførligen at afbevise de i hans Forslag henkastede Beskyldninger, som han maaskee af Embedsiver har troet sig beføiet at fremføre, men hvis Ugrund det er yderst vigtigt for Kamret at forklare». Saavidt efter Betænkningen kan skjønnes, forelaae heller ingen Anledning til saadan Besværing, og Generaltoldkammeret var i hvert Fald ved den fornævnte Resolution af 1809 afskaaret fra at nedlægge Forestilling til Fordeel for Øresunds Toldpersonale, forinden Prisepengene vare medgaaede. — Muligviis har det staaet i nogen Forbindelse med denne Sag eller med Ulemper, som under samme vare traadte tydeligere frem og maatte ønskes afhjulpne ved en ny kraftigere Bestyrelse, at M. den 24de December 1811 blev beskikket til tillige at være Direktør for Øresunds Toldkammer, hvilket Embede i over en Menneskealder havde været i den samme Mands Hænder. Posten kunde ogsaa passende forenes med M.s Stilling i Generaltoldkammeret, da den ikke udkrævede fast Ophold i Helsingør, ligesom det i en senere Tid har været Tilfældet, at Øresunds Tolddirektør havde Embede i Kjøbenhavn. Ved sit nye Embedes Tiltrædelse ansaae M. det for sin første Pligt nøie at gjennemgaae samtlige Officianters Instruktioner

og i Forening med daværende Justitsraad Stoud at foranstalte nye udarbeidede. Ifølge den M. givne Instruktion af 12te Mai 1812 skulde han som Direktør «lede alle Forretningernes Gang» ved Øresunds Toldkammer og have det almindelige Overopsyn over alle Embedsmænd og Betjente ved dette. Under sin Fraværelse fra Toldkammeret havde han at overdrage samtlige Kæmmerererne at forholde sig paa hans Vegne efter den ham selv foreskrevne Instruktion, og skulde de derfor meddeles Gjenpart ogsaa af dens hemmelige §§. Ved at sammenligne Instruktionen af 1812 med den for Numsen udfærdigede af 30te December 1776 sees, til hvilke Bestemmelser derved sigtes, men deres Hemmeligholdelse er ikke i hiin som i sidstnævnte udtrykkelig indskærpet, da M. havde meent, at en Embedsmand selv kunde vide og bedømme, hvad der burde holdes hemmeligt. I Hovedsagen gik disse §§ ud paa at indskærpe stor Forsigtighed, hvor Anledning til Forviklinger med fremmede Stater kunde frygtes. I den 7. § hedder det blandt Andet «Og ville Vi iøvrigt allern. ved Vort øresundske Toldkammer i Almindelighed skal træffes en klog Middelvei mellem den Strænghed, som er stridende mod Politiquen af Traktaterne og Systemet af den af Os antagne moderate Fremgangsmaade, og mellem den lemfeldige Eftergivenhed, som kunde synes at opofre al Rettighed til at bruge skarp Undersøgelse og foretage Confiskation i ustridige Overtrædelses Tilfælde. — Derfor holde Vi ogsaa den største Strænghed for at være undertiden uomgængelig, men derimod ville, at den endog derfor med den største Forsigtighed skal ledsages og især først tillades at udøves mod Skibe, som af Erfaring vides at være de meest mistænkelige». I Instruktionen af 1776 var denne hemmelige §'s Slutning affattet med større Uforbeholhenhed og lød saaledes: «..... og især allerførst

tillades at vorde udøvet imod Skibe, som tilhøre saadanne Steder eller handlende Magter, som mindst kunne komme i Betragtning, og hvorved de mindste Betænkeligheber kunne have Sted, hvortil fornemmelig de Lybekske og Rostokske Skibe, som Vore Toldbetiente ved Øresund, ved deres derom til Vores Vestindisk-Guineiske Rente- og Generaltoldkammer giorte Anmeldelser, især have anseet for at være iblandt de meest fordægtige, kunne henregnes». Instruktionens § 11 indeholder den meget naturlige Bestemmelse, at naar Kongen befaler Hemmeligholdelse af nogen Foranstaltning, maa Direktøren «for fremmede Commissarier eller Skippere sig ingenlunde lade anderledes forlyde end ligesom det af ham selv var foranstaltet, paa det at, om derover klagedes, og Vi for anden vigtig Aarsags Skyld vilde i Resolutionen gjøre Forandring, det da des lempeligere kunde skee». — M. overtog denne Post med det bedste Haab om «at virke til Held og gavne de Indretninger», som vare betroede til hans specielle Bestyrelse, men hans Virksomhed blev indskrænket til et Par Aar. Thi da han i 1814 mistede sine Embeder, alene med Undtagelse af Direktørposten, og forvistes til Jylland, blev den derved afbrudt, og da han senere beskikkedes til Stiftamtmand i Aalborg, kunde han, saalænge han beklædte dette Embede, ikke tage Deel i Øresunds Toldsager. Derfor beklagede ogsaa Kæmmererne, da de lykønskede ham til Stiftamtmandskabet, «smertelig og med Fremtids Frygt det Savn», som hans Fraværelse foraarsagede; «dog glæder det os usigelig» — skrive de — «at Deres Excellence vedbliver at være vor Direktør», og tilføie, at de ved herefter at tilsende ham den maanedlige Extrakt over Toldintraderne eller promptere, om ønskedes, ikke skulde undlade at indberette de Sager, der vare af særdeles Interesse. Efter sin Entledigelse fra hiint Embede i Aalborg, har

M. vistnok heller ikke eller i alt Fald kun i et kortere Tidsrum overtaget Direktørforretningerne; men da efterhaanden, som ventes kunde, Kæmmerererne undlode at sætte ham i Kundskab om de vigtigere Sager, fandt han sig dog beføiet til i 1825 at bringe dem slige Sagers Indberetning i Erindring. M. afgav først Tolddirektoratet den 12te Februar 1833 og havde saaledes længe alene af særdeles kongelig Naade dette Embede, hvormed var forbunden en aarlig Gage af 1000 Rd., samt Embedsbolig i Helsingør.

Allerede ved de under Generaltoldkammeret henlagte Anliggender, maatte M. komme i Berøring med Finantsvæsenet; men han var desuden paa andre Maader og mere umiddelbart kaldet til finantsiel Virksomhed. Ved sin Gjenindtrædelse i Toldkammeret tog han paany Sæde i Finantskollegiet (som 3die Deputeret) og i Overdirektionen for den slesvigholstenske Bank og vedblev som hidtil at være Medlem af Overdirektionen for den oktroierede Bank. Det fortælles, at M. har været forud indviet i de Forandringer i Pengevæsenet, som indførtes ved Frdn. af 5te Januar 1813; men det skulde ikke berøres her, at han i saa Fald har viist en Pligttroskab, der ikke blev rokket ved Udsigten til Nærstaaendes alvorlige Tab, naar det ikke laae nær at mindes den ligeoverfor den Omtale, som hans økonomiske Forhold ikke have kunnet undgaae. Iøvrigt savne vi Kundskab om hans Virksomhed i denne Retning, og det Materiale dertil, som hans efterladte Papirer have indeholdt, er fuldstændig tabt.

De dansk-vestindiske Øer og de danske Etablissementer i Guinea bestyredes, som Kammerets officielle Benævnelse «det vestindiske og guineiske Rente- og Generaltoldkammer» antydede, gjennem dette Kollegium. Det Embedsforhold, hvori M. som Kammerets Formand stod til Kolonierne,

blev imidlertid ikke alene afbrudt ved hans Forsættelse til Kancelliet, men faa Aar efter at han paany havde intaget sin gamle Plads i Kammeret, bleve de vestindiske Øer for anden Gang besatte af Englænderne og først igjen udleverede til Danmark, efter at M. havde erholdt sin Afsked. — Da Generalguvernør Malleville var afgaaet ved Døden 1799, blev Generalkrigskommissær Lindemann udnævnt til hans Eftermand. Han havde i en lang Aarrække været første Medlem af Regjeringen og tre Gange konstitueret Generalguvernør, og hans tidligere Stilling gav ham saaledes særlig Adkomst til dette Embede. Dette er naturligviis ogsaa nævnt i M.s Indstilling om Besættelsen af Generalguvernørposten, men i anden Række, medens det først fremhæves at «han er en for hans Retskaffenhed udmærket agtet Mand, en Egenskab som i Colonierne, hvor Tænkemaaden er fordærvet og Bestikkelser almindelige, fortiener især at hædres. Lindemann er en fattig Mand, skjøndt han har havt Leilighed nok til at samle sig Formue». Lindemann var allerede tilaars, og samtidig med hans Udnævnelse til Generalguvernør blev den hidtilværende Kommandant paa St. Thomas, Mühlenfels beskikket til 1ste Regjeringsraad og bestandig Vice-Guvernør for i Tilfælde af Sygdom eller Dødsfald strax at kunne overtage Generalguvernør-Posten, hvilket allerede indtraf det følgende Aar, da Lindemann døde. Mühlenfels var Generalguvernør, da Øerne i 1807 bleve besatte af Englænderne.

De danske Etablissementer i Guinea havde efter Slavehandelens Ophævelse tabt deres Bestemmelse og tjente kun til at vedligeholde Territorial-Rettigheden. Skjøndt Staten derfor uden Nytte anvendte aarlig omtrent 35,000 Rd. paa deres Vedligeholdelse, formeente man dog, at det vilde være vanskeligt for den Stat «hvis Regjering paa det Nøieste

forener Moral med Politik» paa en anstændig Maade at skille sig ved Etablissementerne. Bleve de ganske forladte, vilde omtrent 50,000 Mennesker, som Danmark havde paataget sig at beskytte, blive et Rov for indbyrdes Uenigheder og mægtige Naboers Menneske-Røveri, og om det kunde bestaae med Statens Værdighed at overlade dem til en slavehandlende Magt, troede man, at under de daværende Omstændigheder selv en saadan vilde vægre sig ved at modtage dem. Saafremt det derimod kunde lykkes at grunde en jorddyrkende Koloni i ikke altfor lang Afstand fra Etablissementerne, vilde disse derved erholde en hensigtsmæssigere Bestemmelse og fremdeles være nyttige. Tidligere var der vel gjort tvende ubetydelige Forsøg i saadan Retning, hvilke ikke havde ført til Noget, uden at man dog deraf var berettiget til at slutte, at et behørig forberedet, af Staten understøttet Koloni-Anlæg ikke skulde kunne lykkes. I Aaret 1799 havde den i 1848 afdøde Konferentsraad Thonning paa Generaltoldkammerets Bekostning foretaget en botanisk Reise til det danske Guinea, og et Par Aar efter at han i August 1803 var vendt tilbage, indgav han til Generaltoldkammeret et udførlig udarbeidet Forslag til et Koloni-Anlæg inde i Landet nogle Mile fra Fortet Christiansborg. Det valgte Strøgs Beliggenhed skildres som meget heldig og Jordbunden som særdeles frugtbar og fortrinlig egnet til Kaffetræets Dyrkning, hvorpaa Koloniens Blomstring skulde grundes. Vel vilde Anlægget være forbundet med betydelige Omkostninger, som ansloges for det første Aar til 185,000 Rd. og for de 14 følgende til 60,000 Rd. aarlig, men efter Planens Beregninger skulde Kolonien efter det 15de Aar have tilstrækkelig Kraft til at vedligeholde sig selv, svare Skatter og Afgifter, afbetale sin Gjeld og voxe i Velstand og Betydning. Forskjellige Tillæg og Rettelser

i Forslaget fra Aarene 1806-9 vise, at det i et længere Tidsrum har været Gjenstand for Overveielse, uden at det dog kan sees, om det nogensinde har været alvorlig paatænkt at bringe Planen til Udførelse, og de følgende ulykkelige Aar maatte nødvendigviis lede Tanken bort fra at indlade sig paa et Foretagende af saadan Beskaffenhed[14].

Under 27de April 1810 blev Grev C. G. Bernstorff, Geheime-Statsminister og Chef for Departementet for de udenlandske Sager, og hans Broder J. F. Bernstorff, Direktør for samme Departement, entledigede fra deres Embeder. Det antages almindeligt, at Bernstoffernes Afgang var fremkaldt ved, at de vare mindre tilbøielige til at følge Frankrigs Politik og navnlig med Hensyn til Kontinentalsystemet vilde holde mere igjen mod Fordringer, der gjordes af franske Agenter i Hamborg, end Kongen fandt tilraadeligt[15]. Forholder det sig saa, maa det derved ansees for givet, at saavel Niels Rosenkrants som M., der under den nævnte Dato udnævntes til Geheime-Statsministre*), fandtes mere villige til at hengive sig til den Napoleonske Politik**).

*) Allerede i Slutningen af 1810 udtraadte Hertugen af Augustenborg af Statstjenesten, og der var saaledes kun fire Geheime-Statsministre, nemlig Greverne Schimmelmann og Reventlov, samt Rosenkrantz og Moltke, indtil den i 1784 af Statsraadet udtraadte Grev J. G. Moltke den 6te December 1813 igjen blev udnævnt til Geheime-Statsminister. Under s. D. bleve Kaas og Møsting udnævnte henholdsviis til Justits- og Finantsminister og begge under 30te April 1814, ganske faa Dage før M.s Entledigelse, til Geheime-Statsministre.

**) Engelstoft, der som Sekretær hos Hertugen af Augustenborg i dennes Egenskab af Formand i Direktionen for Universitetet og de lærde Skoler i 1807-8 fulgte med ham til Kolding og Rendsborg, fortæller i sine Dagbogsoptegnelser for dette Tidsrum, at M., da Engelstoft d. 20de September 1807 besøgte ham i sidst-

Da Frederik den 6te strax efter sin Tronbestigelse ved Reskript af 19de Marts 1808 havde ophævet de hidtil gjeldende Regler for Sagernes Behandling i Statsraadet og paabudt, at alle de Sager, hvori kgl. Resolution behøvedes, skulde skrivtlig tilstilles Kongen for at han enten umiddelbart kunde afgjøre dem ved sin Resolution eller befale sig dem foredragne gjennem Statsraadet, og han i et Tidsrum af omtrent 6 Aar ikke gjorde Brug af sidstnævnte Vei, var den forrige Regjering saaledes fuldstændig bleven afløst af en personlig Styrelse gjennem Kabinettet. M.s Udnævnelse til Geheime-Statsminister kunde derfor ikke tillægges samme Betydning, som den vilde have havt under tidligere Forhold, og vi have ovenfor berørt, hvorledes det Kollegium, hvori M. havde Forsædet, følte Kabinetsregjeringens Vilkaarlighed. Men paa den anden Side var Udnævnelsen mere end en Æresbeviisning, i det denne Embedsværdighed ligeoverfor Kongen, Offentligheden og Udlandet maatte give M.s Mening og Optræden forøget Vægt, og ikke alene aabnede ham Adgang til, naar han troede at kunne gavne ved Raad i Statens Anliggender, uopfordret at udtale sig for Kongen, men ogsaa paalagde ham det som Pligt. M. har fra den allersidste Tid, i hvilken han endnu var Geheime-Statsminister, efterladt et mærkeligt Beviis paa at han kjendte

nævnte By, yttrede sig overordentlig heftig mod Bernstofferne og erklærede høit, at deres mageløse Dumhed og uforsvarlige Ligegyldighed alene var Skylden i al vor Ulykke. M. maa have været i en meget ophidset Stemning for at han i sin Stilling kunde lade disse Ord undslippe i en yngre Mands Overværelse, der stod i personligt Forhold til Kronprindsens Svoger og Bernstorffernes Kollega, og ligesom de derfor ikke kunne taale at veies, saaledes kan man heller ikke af den Omstændighed, at M. dengang var misfornøiet med Bernstoffernes Embedsførelse, slutte sig til hans Mening om den Politik, som Danmark havde fulgt før Krigen.

og agtede denne Pligt. Den sørgelige Tilstand, hvori Landet var nedsunket, efter at Freden i Kiel havde endt den lange tærende Krigstid, og Folkets svækkede Tillid til en Regjering, som Lykken saa længe havde svigtet, maatte næsten paatvinge Kongen Tanken om at vende tilbage til den forrige Regjeringsmaade, der gav ham Støtte uden at at forringe hans Magt. Ei heller synes personlige Hensyn nu at kunne have holdt Kongen tilbage; han befandt sig i Hovedstaden, omgiven af de Mænd, han havde valgt til sine Raadgivere, og medens det tør antages, at han nærede Tillid til og Godhed for dem, havde han efter deres Personligheder neppe Grund til at frygte, at Nogen af dem i Statsraadet skulde gjøre sig stærkere gjeldende end han kunde ønske. Det lader dog til, at det aabne Brev af 24de April 1814 først er udgaaet, efter at M. paa den mest indtrængende Maade havde tilraadet det. Blandt M.s Papirer findes hans egenhændige Koncept til en Forestilling om Statsraadets Gjenindførelse, af hvilken tydelig fremgaaer, at den ikke er foranlediget ved et af Kongen givet Vink eller udtalt Ønske om, at M. skulde indkomme med et saadant Forslag, for at han derefter kunde tage det under Overveielse, men at M., opfyldt af Uro og Sorg over Fædrelandet, uopfordret har henvendt Kongens Opmærksomhed paa denne betydningsfulde Sag. Koncept-Forestillingen lyder saaledes:

«D. M. vil, i min ubegrændsede Hengivenhed og i min undersaatlige Pligts Følelse, finde Grund til at undskylde den Frihed, jeg tager ved at nedlægge denne min allerunderdanigste Forestilling. Jeg tør endogsaa love den Overbærelse; thi hvo nærmede sig Dem, allernaadigste Konge! med Forestillinger om Statens Vel, som ikke værdigedes Deres allerhøieste Opmærksomhed, og hvo forlod Dem, som ikke hyldte(?) Deres varme Følelse for det Gode, og Deres

Attraae til at opfylde Deres høie Kalds Bestemmelse. Deres Majestæts Faderhierte, som altid slog saa varmt for Deres troe Undersaatter, det bløder nu ved at see det dybt nedbøiede Fædreneland og det sønderrevne Rige; det harmes over den mageløse Uretfærdighed, som den danske Stat skulde blive Offer for; det foruroliges ved at see i den mørke Fremtid, som bebuder saa mange truende Farer, og fordrer saa megen Mod og Klogskab til at gaae den heldigen imøde. Hvilken troe Undersaatter vil kunne med sløv Ligegyldighed see sin Regent og sit Fædreneland i denne fortvilede Stilling, og ikke opfordre alle sine Kræfter til, enhver i sin Kreds, at fremskynde Statens Frelse og virke til dens Opretholdelse? Hvo skulde tilbageholdes fra at foreslaae de Midler, han anseer for hensigtsmæssige, af Frygt for at de ved nøiere Prøvelse maatte findes utilstrækkelige og utilraadelige. Han overlader det Regenten, til hvis Viisdom Folkets Velfærd blev betroet».

«Da Deres Majestæt behagede at benaade mig med Udnævnelse til Statsminister, troede jeg at finde i samme en Opfordring mere til at give D. M. Prøver paa min Hengivenhed og Taknemlighed. Jeg henregnede det til dennes helligste Pligter, med Frimodighed at yttre alt hvad jeg troede kunde fremme Deres velgiørende Hensigter og derved forøge Folkets Kierlighed for dets Regent. Men det er især i disse ulykkelige Øieblikke, allernaadigste Konge, at jeg vilde ansee mig uværdig til Deres Majestæts Naade og mine Medborgeres Agtelse, naar jeg kunde tilbageholde og dølge for D. M. de Følelser, som giennemstrømme Tronens og Fædrelandets troe Venner, og de Ønsker, som de nu giøre i Henseende til Statens Bestyrelse. Hvilken Regent har nogen Tid ønsket Sandhed høiere end Deres Majestæt, og var det ikke da Forbrydelse at tie, naar man troer, at Sand-

hed kunde gavne. Det være mig allernaadigst tilladt at forudsende følgende Bemærkning».

«Store Ulykker have i de senere Aaringer rammet disse Lande. Danmark, bestemt af Naturen til en Søstat, mister sin Flaade og ved den sin nationale Kraft. Krigen, som i 7 Aar har svækket Statens Kræfter, ødelægger Finanzerne, forøger Skatterne, paalægger Nærings Veiene utaalelige Byrder, standser Handel og Skibsfart, og indfører i deres Sted en Høker Aand, som smitter alle Stænder, opofrer al Moralitet for en usel Vinding, og undergraver den Ærlighed, som var en national Dyd. Disse Ulykker ender med en Fred, hvorved, uden at Deres Majestæts saa kiekke Troupper har kundet maale sig med Fienden, Norges Rige maatte overdrages Landets bittreste Fiende. Jeg skulde ikke have samlet disse Træk til at skildre Fædrenelandets sørgelige Stilling, naar samme ikke oplyste og gotgiorde den paatrængende Nødvendighed at vælge de kraftigste Midler til at opvække Nationens sunkne Mod, fremkalde grundet Haab om en lykkeligere Fremtid og befæste Tillid til Regieringen. Til disse Midler bør jeg ikke fordølge henregnes væsentligen, at der maatte være en Forenings Punct for Stats Bestyrelsens forskiellige Dele. D. M. besluttede ved Deres Tron Bestigelse, at Regierings Collegierne skulde i Fremtiden umiddelbar tilstille Deres M. de Sager, som ved Allerhøistsammes Resolutioner kunde ventes afgiorte. Stats Raadet skulde ikke samles uden i de Tilfælde, som D. M. maatte alln. bestemme. Igiennem Deres Majestæts Kabinet skulde Resolutionerne erholdes. Denne Forandring bør jeg frimodigen sige, har ikke svaret til Folkets Ønsker og Forventninger. Jeg fordrister mig til allu. at angive Aarsagerne dertil».

«1. I intet Europas Land er Regierings Formen, efter

Konstitutionen, saa uindskrænket monarkisk, som i Dannemark. Med ubegrændst Tillid til Regentens Kierlighed for Folket underkastede dette sig Monarkens Enevolds Magt, og det valgte samme for at undgaae den aristokratiske Despotismes Vælde. Ingen Stænder, ingen Autoritet staar mellem Regenten og Folket, og bør efter Regieringsformen ikke heller staae. Men denne uindskrænkede Enevolds Magt udelukker ikke visse Former, som ere saa meget mere nødvendige, da de ligge i Tingenes Natur, og synes at henhøre til Bestyrelses Fremme. Til disse Former regner jeg det Stats Raad, som fra Souverainiteten af har funden Sted — ikke for at deeltage i Regieringen — ikke for at sætte Grændser for samme — ikke for at vinde en Myndighed, som kunde komme i Modsigelse med den allerhøieste — men dets Bestemmelse var, at meddeele deres(?) Meninger om de Sager, der forelagdes til allerhøieste Beslutning; at vaage over Grundsætningers Eenhed i det Hele; at forhindre at ikke enkelt Kollegium eller enkelt Mand paa indgiven Forestilling erholdt saadan Resolution, som ikke kunde bestaae med andre allerede afgivne og den indførte Orden; at giøre Kongen opmærksom paa en hver Afvigelse fra de engang antagne Regler; at meddeele de Forslag til Landets Vel, som mange Aars Erfaring, prøvet Troeskab og Hengivenhed her kunde fremkalde».

«2. Denne Hensigt troer man, D. M. vanskeligen vil kunne opnaae ved at lade Dem Sagerne foredrage af den dertil i Kabinettet betroede. At en eneste Mand skulde forene alle de Indsigter, al den Erfaring, alle de Egenskaber, som udkræves til at oplyse samtlige Regierings Sager, som Deres M. nu i Kabinettet afgiør, er saa sieldent Tilfælde, at det ikke opvækker hos Folket den fornødne Tillid. Det tviler om, at den ene Mand skulde bedre forklare Under-

saatternes forskiellige Anliggender end som den Referent, som foredrager Sagerne paa vedkommende Kollegii Vegne og i Statsraadet, hvis Medlemmer ere Vidner til Foredraget, og som har den Formodning for dem, at de ikke ville tilbageholde, alt hvad de veed til Styrke for Sandheden og til Oplysning i Sagen. Det er saaledes en Beroligelse for Folket i en med uindskrænket Magt regieret Stat, at see den ved lang Tid hævdede (?) Form, som saa at sige har mildnet sammes Strænghed og som er saa forenelig med Regierings Formens Natur, vedligeholdt. Hertil kommer, at denne Afgiørelses Maade røber en Mistillid til de Kollegier og til de Mænd, som D. M. betroer Sagernes Bestyrelse, og som nu staae under Kabinettets Controll uden at kunne altid forsvare sig mod de Indvendinger og hemmelige Beskyldninger, som saa let kunde giøres, og hvis Virkninger og Indflydelse paa Regenten er uberegnelige».

«Det er paa disse Grunde jeg kan med den fuldkomneste Overbeviisning sige, at det er et af Folkets Ønsker, at D. M. maatte alln. beslutte:

> at alle Sager som Rigets Collegier har at andrage for D. M. til allh. Resolution maatte i Fremtiden foredrages i Stats Raadet og der endeligen afgiøres».

Nu foreligger der vel Intet om, at M. virkelig har indgivet denne Forestilling til Kongen, men da han har opbevaret den, og den er fuldendt og i en Form, hvori den kunde forelægges Kongen, og denne ikke længe efter at den maa være skreven — Konceptet er udateret, men i hvert Fald affattet efter Freden i Kiel — ved det ovennævnte aabne Brev af 29de April 1814 indførte den saa indtrængende foreslaaede Forandring, er man, under den hidtil herskende Ubekjendtskab med det aabne Brevs Historie, berettiget til at antage, at Forestillingen er af M. tilstillet Kongen, og at

han derved har bidraget til at fremkalde eller dog fremskynde Kongens Beslutning om igjen at regjere med Statsraad.

Kort efter at M. havde modtaget sin Udnævnelse til Statsminister døde den svenske Tronfølger Carl August den 28de Mai 1810, og der aabnede sig saaledes fornyet Udsigt for den danske Konge til paa den heldigste Maade at afværge Faren for at tabe Norge ved at forene paa sit Hoved de tre nordiske Rigers Kroner. Førend Christian August blev valgt til Tronfølger, skrev Frederik den 6te til denne, at blot Pligt kunde bringe ham til at modtage et Rige med en anden Konstitution end den danske, med et nyt Folk, som havde andre Sæder, andre Love og Vedtægter, en aldeles anden militær Indretning saavel til Søes som til Lands, blot det Haab, at det kunde være nyttigt for de tre nordiske Riger, og skjøndt han maatte føre et andet Sprog, da han i 1810 bad Carl den 13de at virke for sit Valg — thi da fremhævedes, at de Danske og Svenske vare paa mange Maader beslægtede, havde samme Religion og oprindelig det samme Sprog og næsten de samme Sæder og Skikke[46] — er det muligt, at Frederik den 6te blev dreven til at søge Rigernes Forening hverken af kongelig Ærgjærrighed eller af Overbeviisning om, at Unionen var i og for sig naturlig og ønskelig, men virkelig med Frygt for de Vanskeligheder, han som Regent kunde have at bekæmpe og med Ulyst til at lempe Danmarks Forfatning efter Sverrigs, kun har anseet den for et «Nødmiddel» til at fastholde Norge. Om nu end mange af Datidens oplyste Mænd i Danmark kunne have opfattet Sagen paa en lignende Maade som Kongen[47], stillede Rigernes Forening sig for Andre som Nordens største og sandeste Lykke. M. havde ved at deeltage i det skandinaviske Literaturselskab, hvis Formand[48] han var,

viist, at han havde Sands for Betydningen af en nøiere Tilknytning mellem dansk og svensk Literatur, og skjøndt dette Selskab var fremmed for enhver politisk Hensigt og dets særlige Formaal snart tabte sig i et mere almindelig literært, kan den Interesse for en saadan literær Forbindelse, der oprindelig havde kaldet Selskabet til Live, have skærpet Blikket for Broderfolkenes Slægtskabsaand. Da der nu viste sig en Mulighed for, at den af M. høitskattede Konge kunde forene de tre Riger, kastede M. sig «med sin Sjæls hele Livlighed og Tillidsfuldhed» paa den Tanke, at der af denne Forening «kunde udvikle sig en for Danmarks Fremtid velgjørende Virkning» [49]. Blandt de ofte omtalte Smaaskrivter, der fremkaldtes ved det forestaaende svenske Tronfølgervalg, har man tillagt M. Forfatterskabet til det, der bærer Titlen «*Aux Suédois par un habitant d'Altona*» og skjøndt det er udgivet uden Navn, da Forbudet mod Anonymitet med Kongens Tilladelse blev uændset ved denne Leilighed, er der ingen Grund til at paatvivle, at det virkelig er udgaaet fra hans Pen [50]. Piecen fremhæver Øieblikkets afgjørende Betydning for Sverrig, minder indtrængende om ikke at følge Parti-Hensyn, men kun Klogskab og Fædrelandskjærlighed og søger at begrunde Rigernes Forening som naturlig og betryggende for de nordiske Folk. «Værer det Navn værdige, som I bære! Lad Intet afvende Eder fra det store Maal: at frelse, bevare og styrke Staten! Forener eders og Nabofolkenes Kræfter! Svenske, Danske, Nordmænd, I ere svage, naar I staae adskilte, men politisk forenede blive I stærke. Hør Naturens Stemme, som ikke bedrager! Eders Udspring, Sprog, Frembringelser, Love, Religion, Sæder — Alt samler Eder, Alt forener Eder. Er denne Lighed ikke Borgen for den indre Styrke, som vil blive en Følge af Landenes Forening. Det er kun ved den, at eders Agerbrug, Fabrikker,

Manufakturer og Handel, støttede til gjensidig Hjelp, til forenede Kræfter og til en oplyst Interesse, ville naae det Maal af Fuldkommenhed, hvortil Naturen har bestemt dem. Svenske, bringer eders Forfatning, som er forskjellig fra Danmarks, Eder til at vakle? Nei, eders Viisdom vil raadføre sig med Erfaringen og Europas Aarbøger og gjendrive de indbildte Indvendinger, hvormed et misforstaaet Fædrelands Sind kunde møde Eder». Sluttelig lægger han de Svenske paa Hjertet at vælge Danmarks Konge «denne Slave af sine Pligter», hvis Karakteer og Regentvirksomhed maatte indgyde den fastede Tillid.' Det er kun i de ovenanførte Linier, at M. berører Forfatningsspørgsmaalet, og det skeer med saa stor Forsigtighed, at Intet deraf kan udledes om, hvorledes M. personlig meente at det burde ordnes eller Frederik den 6te tænkte i saa Henseende. Det er derfor en Feiltagelse, naar det er sagt, at M. i dette Skrivt skulde have yttret sig om en maadeholden Forfatning for Danmark og Norge, som en Betingelse for den tilsigtede Forening; men man sporer, som en Forfatter har bemærket, at Forfatningsspørgsmaalet har generet M.[51]. — Det skal ogsaa være fra M., at den Tanke kom, at sende et Par Literatorer til Sverrig for ved deres Bekjendtskaber sammesteds at fremkalde en Medvirkning fra den svenske Presses Side, og han skal navnlig have givet Anviisning paa de to Mænd, som dertil bleve brugte, nemlig Etatsraad G. H. Olsen og J. K. Høst. Den Sidste «en ihærdig Stridsmand i Kampen for de nordiske Rigers literære Sammenslutning», var en af Stifterne af det nævnte skandinaviske Literaturselskab, i hvilket han virkede som Sekretær, ligesom Olsen, der skal have været meget yndet af M., ligeledes var Medlem af dette Selskab. Man ansaae til den Tid ikke Foretagendet for heldigt og opholdt sig navnlig over de dertil valgte Personligheder[52]; men hvorledes end dette Forsøg

bør bedømmes, blev det i alt Fald uden videre Betydning, og Spørgsmaalet fandt snart sin Afgjørelse, da Prindsen af Ponte-Corvo den 20de August 1810 blev valgt til Sverrigs Tronfølger. Høst fortæller, at den eneste Frugt, som hans Reise bragte ham selv, var en Irettesættelse af M., fordi han ved den danske Gesandt i Stockholm, v. Dernaths*) Bord skulde, da Nogen yttrede, at Sverrig ved en Forening med Danmark vilde tabe sin Konstitution, have sagt, at tværtimod vilde maaskee Danmark faae det at takke for Konstitution[53]. Men om M.s Dadel gjaldt Tanken i dette Svar eller at Høst havde givet det uden fornødent Hensyn, faaer man ikke at vide.

Iøvrigt var det vel nærmest ved Kontinentalsystemet, at M. kom i Berøring med den udenrigske Politik, indtil han fra December 1813 oftere kaldtes til Raadslagning om de overvættes vigtige Spørgsmaal, der fandt deres Afgjørelse ved Freden i Kiel, og senere i Anledning af de Vanskeligheder, som Forholdene i Norge efter Freden beredede Danmark. – I Begyndelsen af det nævnte Aar nærmede Danmark sig til England, uden at det lykkedes at opnaae antagelige Betingelser for Freden, og Følgen blev, at Danmark forbandt sig nøiere med Frankrig og erklærede saavel Sverrig, som Rusland og Preussen Krig. I Slutningen af November tilbød Østerrig sin Mægling paa det Grundlag, at Danmark skulde frasige sig Alliancen med Frankrig og afstaae Tronhjems Stift til Sverrig, og skjøndt Frederik den 6te endnu den 30te November havde tilskrevet Rosenkrantz, at han hverken kunde eller vilde indlade sig paa disse

*) »Han gik til Stockholm med liden Velvillie mod den hele konstitutionelle Udvikling, og de Mænd, der vare dens Bærere« hedder det om v. Dernath i Forchhammers Afhandling om Christian August i dansk Maanedsskrivt II 1868 S. 385.

Betingelser[54], besluttede han dog under 1ste December at forsamle den følgende eller næstfølgende Dag et Raad, i hvilket Rosenkrantz skulde forelægge hele Sagen[55]. Medens Kongen iøvrigt uden Forandring vedblev med Kabinetsregjeringen, afholdtes flere overordentlige Statsraad til Overveielse af de Beslutninger, som Politiken gjorde nødvendige, og det første af disse fandt uden Tvivl Sted d. 3. Decbr.; thi paa M.s egenhændige Koncept til en af ham afgiven Betænkning er skrevet «oplæst den 3die December og indg. 5te December reenskrevet». Den sidstnævnte Dag holdtes et Kontinuationsmøde, der overværedes, foruden af Statsministrene, af den i 1784 af Statsraadet udtraadte Grev J. G. Moltke, saavelsom af de vigtigste Kollegiechefer, der ikke vare Statsministre, navnlig de to Kancellipræsidenter Kaas og Møsting, samt Sehestedt og Malling, hvilke sandsynligviis alt havde deeltaget i den første Samling, og i de følgende to eller tre Samlinger vare endnu nogle af de øverste Medlemmer af de vigtigste Kollegier tilstede[56]. I den nævnte Betænkning erklærer M. det utilraadeligt at antage den foreløbige Hovedbetingelse for Freden, da Afstaaelsen af Tronhjem Stift til Sverrig efter Kongelovens Bestemmelser vilde være ugyldig; da det var utænkeligt, at denne tro Provinds «godvilligen skulde underkaste sig et fremmed og især det svenske Aag, roligen skulde see sig forladt, løsrevet fra Moderlandet og underkastet et nyt Herredømme»; da en saadan Overdragelse vilde fremkalde Frygt hos den øvrige Deel af den norske Nation og Kongens øvrige Stater, at samme Skjæbne ogsaa kunde vente dem, og man med Grund kunde frygte, naar Tronhjems Stift var overdraget til Sverrig, at det øvrige Norge vilde løsrive sig fra Danmark, og da Overdragelsen af Tronhjem Stift, naar den kunde finde Sted, vilde medføre, at Sverrig og dets Allierede fordrede en Garanti for

den overdragne, men ikke overleverede Provinds, indtil Sverrig kunde sættes i Besiddelse af samme, hvilken Garanti Fjenden rimeligviis vilde søge i Hertugdømmerne, som vilde forblive i hans Magt, indtil det Lovede var opnaaet. Af disse Grunde ansaae han Tronhjems Stifts Overdragelse til Sverrig for en saa stor Ulykke, at de lovede Fordele ikke kunde opveie samme, og han skulde tilraade at fortsætte Kampen — med mindre den absolute Umulighed af at fortsætte den skulde lægge saa uimodstaaelige Hindringer i Veien, at man var nødsaget til at underkaste sig Skjæbnens strenge Bud. Hvorvidt nu denne Umulighed af at kunne fortsætte Krigen virkelig var forhaanden, det kunde Kongens Viisdom ene bestemme; thi det var ikke undgaaet Kongens Opmærksomhed til hvad Grad Vanskeligheden til de uafværgeligste Udgivters Bestridelse, som især Armeens Holdning udkrævede, dagligen steg, hvorledes Handlens og Skibsfartens og Næringsveienes Standsning havde ødelagt saa Mange, og Udsigterne til at afhjelpe Onderne forsvandt meer og meer og kun ved Freden kunde opklares, hvorefter tilføies, at man turde haabe, at Danmark endnu under Frederik den 6tes Regjering kunde vinde Kraft til under heldigere Konjunkturer at erstatte det Tab, samme nu maatte lide, hvorimod en ulykkelig Krig kunde grundforstyrre dette skjønne Haab paa engang. Han kommer derfor til det Resultat, «at Umueligheden at fortsætte Krigen og at bestride de Omkostninger, som samme fordrer, ene kunde giøre det tilraadeligt at indlade sig i de af den østerrigske Regjering giorte Forslag». — Foruden dette Aktstykke haves endnu en anden, noget uførligere Betænkning, dateret den 5te December*),

*) Koncept-Betænkningen er dateret og underskreven den 5te December 1813; men under en Tilføining, som ved et Kryds slutter sig til et Sted inde i Betænkningen og har faaet Plads bagefter

i hvilken M. henholder sig til den tidligere, men bestemtere gaaer ind paa Sagen. Han tilraader, paavirket af de Oplysninger, der vare fremkomne under Sagens Forhandling i Raadet, ligefrem at forlade Alliancen med Frankrig for at antage den med de koaliserede Magter, i det han udhæver som et vigtigt Formaal for Negotiationerne 1) at skaffe Prinds Eckmühl uhindret Tilbagemarsch med sin Armee, 2) at erholde Østerrigs Garanti for, at Holstens Grændser, naar Eckmühl forlod dem, vare sikkre for Sverrigs Angreb, og 3) at Vaabenstilstanden strax maatte finde Sted. «Ligesom jeg nu» — hedder det i den sidste Deel af Betænkningen —. «er af den allerund. Formening, at Omstændighederne paa den mest bydende Maade tilskynde at forlade den franske Alliance, saa skulde jeg endvidere troe, at Faren for Staten er stegen og dagligen voxer til den Høyde, at naar endogsaa Tronhjems Overdragelse skulde blive en ufravigelig Betingelse, saa maatte man heller indgaae dette dybt saarende Vilkaar end lade Staten synke, og denne min allerund. Formening grunder sig paa Følgende: Forkastes dette Forslag, saa vil Kronprinzen af Sverrig i dette Afslag finde Grund til og ile med at giøre sine Fordringer i deres hele Omfang efter Åbo - Tractaten gieldende; han vil end mere forbittre de coaliserte Magter mod Dannemark, opflamme dem mod os og sætte dem ud af Stand til at handle til vor Fordeel, om de endogsaa vare dertil tilbøielige, hvorimod, naar denne Betingelse opfyldes, da opfordredes de, at sætte Grændser for Prinzens ærgierrige Planer og give Dannemark Garantie for det øvrige Norge. Ved Forbindelse med Engelland, som Sverrig altid vil søge at afværge, levnes Danne-

den nævnte Datering og Underskrivt, er skrevet den 6te December. Betænkningen er derfor uden Tvivl oplæst den 5te og indleveret reenskreven den 6te December.

mark Haab om at tilbagevinde den tabte Provinz, et Haab, som maatte forsvinde, naar Dannemark var svækket i sin Grundvold. Tronhjems Overdragelse vil desuden aldri ansees for frivillig fra Dannemarks Side, og Deres Majestæts troe Nordmænd, som have havt saa mange usvigelige Prøver paa Deres Majestæts utrættelige Omsorg for dem, vilde sikkerligen i denne Deres Beslutning see den sørgelige, men uafværgelige Virkning af en ødelæggende Krig og den for Øieblikket seierrige Uretfærdighed, som D. M., de største Anstrængelser uagtet, ikke har kunnet forebygge. Overdragelsen vilde dog ikke hindre, at Fienden selv maatte søge at sætte sig i Besiddelse af Provinzen, som han ikke uden efter blodig Kamp vil erholde. — Imidlertid skulde jeg ansee det for saare vigtigt, at man søgte at forebygge, at man ikke forlangte for denne saaledes overdragne Provinz nogen videre Garantie eller Sikkerhed, hvorved nye Ulykker maatte fremstaae til Landets Ødelæggelse. — Endeligen kan jeg ei tilbageholde den Frygt, at Østerrig neppe vilde antage Forslaget, at Negotiationerne skulde saaledes indledes, at Grev B(ernstorff) fik Befaling at begive sig til Frankfurt og der, efter en uden Tvil meget udvidet Fuldmagt, indgaae eller forkaste de Propositioner, som de coaliserte Magter maatte giøre. Dette vilde medtage en Tid og forvolde en Udsættelse, som neppe vilde stemme med de Krigsførendes Hensigter, og som disse meget mere vilde ansee for en Udvei, man havde foreslaaet for at vinde Tid og oppebie forandrede Conjuncturer. Øieblikket udkræver uden Tvil en hastig og kraftfuld Beslutning, og jeg skulde derfor være af den allerund. Formening, at man uforbeholden meddeelte det Østerrigske Gesandtskab D. M.s Hensigter, at man yttrede Tillid til denne Regiering og stolede paa dennes venskabelige Sindelag». — Men Freden kunde ikke kjøbes paa de Vil-

kaar, som Østerrig havde foreslaaet. Carl Johan, der støttede sig til Ruslands og Englands bestemte og traktatmæssige Løfter, vilde kun underhandle om Fred mod hele Norges Afstaaelse. Han havde med sin Armee kastet sig ind i Holsten for der at erobre Norge og, efter at den danske Hær var indsluttet i Rendsborg, kunde han oversvømme den jydske Halvøe med sine Tropper og true med at opløse den danske Stat. Frederik den 6te meente dog, at det endnu ikke var Tid at opgive alt Haab, og hans Raadgivere vare af samme Mening. I et kort førend hans Afreise til Middelfart den 24de December afholdt stort Statsraad, skal der kun have været een Stemme for at af-træde Norge, medens alle de andre Medlemmer formeente, at man burde afvente Virkningen af Østerrigs Mægling, inden man besluttede sig. Schinkel anfører «Grev Moltke», som den, der ved denne Leilighed stemte for at give Afkald paa Norge[57], og saaledes kunde kun*) den nylig i Statsraadet gjenindtraadte Grev J. G. Molkte betegnes; men da hiin Forfatter, saavelsom andre, urigtigen tillægge Frederik Moltke Grevetitlen[58], er det uvist hvilken af disse to Ministre, der er meent. Da endelig ogsaa Østerrig gav efter for Keiser Alexanders Politik, troede omsider Danmarks Konge, at det var nødvendigt at bøie sig: den 11te Januar 1814 ankom den danske Underhandler, Kammerherre Bourke, til Kiel og allerede den 14de næstefter blev Fredstraktaten underskreven af ham og Baron Wetterstedt.

Det fremgaaer af de foranførte Betænkningers hele Indhold, at hvad M. udtalte i hine Statsraadsamlinger om de

---

*) Det er dog ogsaa muligt, at der kan have været andre Personer af dette Navn, foruden de to ovennævnte, tilstede i Statsraadssamlingen f. Ex. Præsidenten for det slesvig-holsteenske Kancelli, Grev O. J. Moltke.

Hindringer, som Sverrig kunde møde ved Besiddelsestagelsen af den overdragne Provinds, ikke har øvet nogen afgjørende Indflydelse paa hans Votum. Paa den anden Side kunne disse Betragtninger heller ikke affærdiges som tomme Trøsteformularer, men maae tillægges Betydning, som udgaaede fra den udtalte faste Overbeviisning, at Nordmændene vilde prøve en Kamp, førend de fandt sig i en saadan traktatmæssig Overdragelse til Sverrig, og fra det Haab, at derved maaskee kunde fremkaldes en for Danmark og Norge lykkeligere Vending. Det tør ogsaa forudsættes, at M. ikke stod ene med saadanne Anskuelser og Forhaabninger i den Kreds, for hvilken han udtalte dem og hvori Flere som Rosenkrantz, Kaas og vistnok ogsaa Sehestedt, vare ligesom M. ved personlige Forhold særlig knyttede til Norge. Det var vist heller ikke under disse Raadslagninger, at Tanken om Nordmændenes Modstand mod en traktatmæssig Afstaaelse først kom til Orde, og M.s Udtalelser kunne have havt en for Kongen og enkelte Indviede forstaaelig bestemtere Betydning. Efter Freden i Kiel udbredte sig den Mening, at Prinds Christian tidligere havde modtaget Instruktioner, hvorefter han, om Kongen maatte blive tvungen til at frasige sig Norge, skulde forsvare dets Selvstændighed, og det kan læses fremført med en Sikkerhed, som om der forelaae en Kjendsgjerning[59]. Det vilde dog være naturligt at antage, at de formeentlige Beviser for en saadan Paastand maatte for Datiden og en lang Eftertid blive usikkre og indskrænkede til Gisninger, som udledtes af Begivenhederne i Norge efter Freden og den danske Regjerings Holdning under deres Udvikling, hvori man troede at spore Virkninger og Følger af en Forstaaelse mellem Kongen og Prindsen, men at selve denne Forstaaelse, disse Aftaler stode som en uoverkommelig Hemmelighed, hvis Tilværelse

den danske Regjering i det Mindste dengang aldrig havde indrømmet. Det fortjener derfor at erindres her i Forbindelse med de omhandlede Yttringer af M., at der dog haves en, som det synes, uforkastelig Beretning om, at Udenrigsministeren Rosenkrantz er bleven saaledes trængt af den svenske Gesandt Generalmajor Tawast, at han er fremkommen med en Oplysning i den Retning, der maa kaldes en Tilstaaelse. I et Brev af 18de Mai 1814 til Keiser Alexander meddeler Carl Johan denne, at Rosenkrantz flere Gange var bleven opfordret til at forklare, om Prinds Christian havde faaet Ordre til at modsætte sig Overleveringen af hele eller en Deel af Norge til Sverrig, og at han endelig havde svaret Tawast, at blandt mere end 30 Breve, som Kongen havde tilskrevet Prinds Christian, fandtes et, som var skrevet under den østerrigske Afsending Grev Bombelles Underhandling, i hvilket Kongen underrettede ham om, at der var Spørgsmaal om Aftrædelsen af Trondhjems Stift, men at han smigrede sig med, at Nordmændene vilde modsætte sig en saadan Udstykning af Landet[60]. Uden at bygge for meget paa Rygter eller tage for givet, hvad der fortælles om Indholdet af de Prinds Christian tillagte Instruxer, tør man derfor antage, at Kongen, da han den 5te December omsider besluttede at gaae ind paa Østerrigs Tilbud, ikke opgav Haabet om, at Trondhjem Stift endnu kunde reddes for den danske Krone, og at Reisningen i Norge efter Freden i Kiel ikke stod udenfor Virkningen af hvad han i al Fald engang havde bifaldt som en patriotisk og politisk rigtig Handlemaade. Den kielske Fredstraktat, der, uden at fordre den frygtede Garanti i Hertugdømmerne, overdrog Norge til Kongen af Sverrig med uinskrænket Enevoldsmagt og ikke sikkrede Nordmændene nogen forfatningsmæssig

Frihed, var heller ikke egnet til at modarbeide en saadan Virkning.

Tabet af Norge kan være gaaet Faa nærmere til Hjertet end M., der var saa fast knyttet til dette Land ved de mange lykkelige Aar, i hvilke han havde virket der, og for hvem Danmark og Norge vare ligekjære Dele af Fædrelandet[61]. Men netop fordi han med saa dyb Sorg følte Sønderbrydelsen af det gamle Baand, klyngede han sig til Haabet om, at endnu var ikke alle Dages Ende. Modstanden i Norge vilde maaskee føde store Resultater, og med Tillid til det norske Folks Kjekhed og Uafhængighedsfølelse og til Prinds Christian, i hvem han saae en ungdommelig Helt, der kunde føre Norge til Frihed og Selvstændighed, fulgte han i urolig Spænding Begivenhedernes Udvikling. Han var bunden til Danmarks Konge, og om han følte Længsel efter at begive sig til Norge og knytte sin Skjebne til dette Land, var det nu umuligt for ham. Han maatte da trøste sig ved Tanken om, at han, skjøndt fraværende, dog i sin Embedsstilling og som Privatmand vilde, maaskee ligesaafuldt som naar han havde staaet i Nordmændenes Midte, være istand til ved Raad og i Gjerning at give dem Beviser paa sit Sindelag. Men alt som Prinds Christians Planer fremtraadte tydeligere, blev ogsaa Danmarks Stilling mere truet, og en af General Tawast under 9de Marts indgiven Note og Memoire bragte den danske Regjering en alvorlig og nærgaaende Paamindelse om, at Danmark maatte staae til Ansvar for Begivenhederne i Norge, og at Prinds Christians Optræden udsatte Danmark for Tab af enhver lovet Erstatning for Norge og endnu større Farer. Kongen opfordredes til: at erklære, at Prinds Christian vilde fortabe

Arveret til Danmarks Trone og hans Formue blive seqvestreret, naar han ikke inden en given Frist vendte tilbage til Danmark; at befale de danske civile og militære Embedsmænd at forlade Norge tidligere end efter de tagne Bestemmelser; og strengt at forbyde al Kornindførsel fra hans Stater til Norge og al Handel med dette Rige, indtil det var forenet med Sverrig[62]. I de i denne Anledning afholdte Statsraad afgav M. en skrivtlig Betænkning, hvoraf et Brudstykke her gjengives: «Det gielder om intet mindre end, at D. M. skulde ansee Deres Tronarving for Rebel, declarere ham arveløs og sequestrere hans Formue, og at D. M. selv skulde kraftigen medvirke til Norges Underkastelse under Svensk Herredømme ved at forbyde al Korn Udførsel til Norge, deeltage i Udhungrings Systemet og derved paaføre Norge alt det Onde, som, efter Omstændighederne, staaer i D. M.s Magt at forvolde Deres forrige troe norske Undersaatter. Det vilde være overflødigt at gientage hvad som allerede her i Stats Raadet har været D. M. allerund. forestilt: at naar D. M. kunde ogsaa tvinges til at give en saadan Declaration, hvorved Pr. Christian betoges Arve Rettighed til Dannemarks Krone, saa vilde saadan Declaration være ligesaa uhensigtsmæssig og unyttig, som krænkende og stridende mod D. M.s Grundsætninger. — Det Samme gielder efter min allerund. Formening om det Forbud, som Grl. Tawast paastaaer skulde gives, at tilføre Norge Korn. Naar D. M. ikke umiddelbar bidrager til Norges Forsyning, og naar De hæver alle de Foranstaltninger*), som til den Ende vare, saa synes det at være alt,

*) Ved kgl. Resol. af 22de Februar 1814 ophævedes Kommissionen for Norges Providering og den norske Providerings-Administration i Henseende til Norges videre Providering, og skulde ikkun vedblive for at opgjøre og realisere. (Koll. Tid. 1814 S. 144.)

hvad der retteligen kan forlanges, og ingen Anledning at være til Klage over Indgreb og Brud paa den sluttede Fredstractat, hvis samvittighedsfulde Overholdelse har været Formaalet for D. M.s Bestræbelser». Den danske Regjerings Svar desavouerede Prindsens Handlemaade, uden at de foreslaaede Forholdsregler mod ham billigedes. Med Hensyn til Embedsmændene i Norge foretoges der, saavidt bekjendt, intet videre Skridt i Anledning af Noten med Undtagelse af, at der ved Rsk. af 29de Marts lovedes de tilbagevendende Embedsmænd V(en)tepenge, indtil de igjen kom i Embeder, og først ved det aabne Brev af 18de April udgik der strengere Bestemmelser i saa Henseende. Ei heller lader det til, at Noten har bevirket direkte Foranstaltninger mod Handel og Samqvem med Norge, som meget senere ved Pl. 11te Mai 1814 blev forbudt; tværtimod søgte i det Mindste Generaltoldkammeret, om ikke den danske Regjering, snarere at muliggjøre end at forhindre Tilførsel af Kornvarer og Levnetsmidler til Norge*).

Under 2den April udgik der nemlig fra Generaltoldkammeret en af Præsidenten og samtlige Medlemmer underskreven, saalydende Rundskrivelse[68] til Told- og Konsumtionsstederne.

«Skibe med Kornvarer og andre Levnetsmidler maae ikke

*) See det i Wegeners act. Bidrag I S. 422-3 anførte Brev af 21de Marts 1814 fra Frederik d. 6te til Prinds Christian, men det er kun gjengivet i Uddrag og man bliver ikke bekjendt med, hvad der blev svaret m. H. t. Forbud af Handel med Norge og ang. Embedsmændene. — Ørsted yttrer sig i «Til Belysning af den nyeste Tids skan. Politik» S. 72-73 som om Kongen tidligere havde seet sig i den Nødvendighed at forbyde Handel og Samqvem med Norge, men efter Generaltoldkammerets her i det Følgende anførte Betænkning og efter Pl. 11. Mai 1814, der ikke fremtræder som Indskærpelse af et tidligere Forbud, synes det ikke at have været Tilfælde.

»gives Toldexpedition til Norge; Udklarering af Kornvarer »og andre Levnetsmidler til fremmede venskabelige Steder »og Hertugdømmerne tillades herved paa de Vilkaar, som »Forordningen af 8de Septbr. f. A. bestemmer for tilladelige »Udførselsartikler«.

»Norge bliver herefter at behandle som fremmed; lige- »ledes Pommern og Rügen, indtil Hans Majestæt er sat i »Besiddelse af samme, hvilket nærmere vil blive bekjendt- »gjort«.

Vestindisk-Guineiske Rente- og Generaltoldkammer d.
2 April 1814.
Moltke.
Oldenburg. Stoud. Schleyer.
Thaarup. Toft. Knuth. Thonning. Møller.
Bech.

Holck.

Hvorledes Kammeret ønskede, at dette Cirkulære skulde forstaaes, fremgaaer af nedenstaaende Skrivelse[64], som efter dets Foranstaltning tilstilledes de vigtigste Toldsteder:

»Ved Samtale med en af de i Nærheden af Kjøbenhavn værende exekutive Embedsmænd har jeg erfaret, at han har forstaaet Cirkulæret af 2den dennes saaledes, at Udførsel af Levnetsmidler til Norge ei maa finde Sted«.

»Da jeg veed, at dette ingenlunde er Meningen, har jeg anseet det for min Pligt venskabeligen at anføre: Misforstaaelsen ligger uden Tvivl deri, at man ei har lagt nøie Mærke til Udtrykkene »maae ikke gives Toldexpedition til Norge«; man har nemlig betragtet Toldexpedition som eenstydig med Udførsel, uagtet Toldexpedition kun betegner de Papirer, som fra Toldvæsenets Side udfærdiges. Disse maae nemlig ikke lyde paa Norge af den saare naturlige Grund, at Skibene, der udføre Levnetsmidler, i saa Fald

efter al Sandsynlighed vilde være udsatte for Opbringelse, saa længe Norge ikke godvilligen har underkastet sig Sverrig; at Samfærsel med Norge ei er forbuden, erfares af Cirkulæret egne Ord «Norge bliver herefter at behandle som fremmed»».

«Var jeg Kjøbmand og vilde tilføre Norge Levnetsmidler, havde jeg, om endog bemeldte Cirkulær ei var blevet til, ligefuldt taget Toldexpedition til fremmed venskabeligt Sted, til Exempel en eller anden engelsk Havn».

Jydske Toldkontor den 5te April 1814.

ærbødigst

Holck.

Ligeledes udgik der under 15de April en Rundskrivelse til Toldinspektørerne af saadant Indhold:

«Da man veed, at den Kongl. Svenske Regiering skal have erklæret de norske Havne i Blokade-Stand, og at som Følge deraf de Skibe, som tilføre Norge Levnets Midler, udsættes for saa vel paa Hen- som Tilbagereisen at optages og condemneres i Sverrig, saa ville Hr. — herom, som fra dem selv, give de afgaaende Skippere eller deres Redere mundtlig Advarsel, paa det at de Papirer, hvormed de efter Circulairet af 2den d. M. og ellers udklareres til venskabeligt fremmed Sted, kunde være i saadan Orden, som mueligt kunde sikkre dem for Opbringelse, da de i saadant Tilfælde ikke kunne vente fra Regieringens Side nogen Erstatning eller Gotgiørelse(?) og Beskyttelse».

Konceptet til denne Skrivelse er egenhændig skrevet af M., men der savnes Oplysning om, under hvis Navn den er afgaaet.

Efter at Toldkammeret havde truffet de førstnævnte Foranstaltninger, afreiste i den første Halvdeel af April Maaned den norskfødte Kammerjunker Gyldenpalm fra Kjø-

benhavn til Norge, forsynet med svensk Pas. Han var bleven benyttet i diplomatisk Tjeneste og havde i sin Tid været dansk Chargé d'affaires i Stockholm og Legationssekretær i London. Efter Freden i Kiel kaldtes han tilbage til Kjøbenhavn og erholdt under 25de Marts paa Ansøgning Afsked af dansk Tjeneste. Ifølge eget Udsigende havde han gjennem den kgl. Adjutant, Oberstløitenant Rømer, som havde bragt Budskabet om Afslutningen af Traktaten i Kiel til Christiania, modtaget en skrivtlig Anmodning fra Prinds Christian om at komme til Norge, og efter et Rygte skulde han være udseet til Statssekretær hos denne[65]. Han var bekjendt for en Mand med Talenter, men skal have manglet en Diplomats nødvendige Egenskaber: Taushed og Forsigtighed i Udførelsen af sine Embedsærinder, og dette Vidnesbyrd bekræftes ved hans hele Færd under de Vanskeligheder, som hans Reise paaførte ham. Skjøndt Gyldenpalms Mangel paa Diskretion ikke kunde være nogen Hemmelighed, maatte det paa en Tid, da Samqvemmet med Norge var vanskeliggjort, være fristende at gribe denne Leilighed til at faae mundtlige og skrivtlige Meddelelser overbragte; den blev derfor ogsaa stærkt benyttet og ikke af Alle med tilbørlig Forsigtighed. Gjennem den svenske Gesandt Tawast havde imidlertid den til Generalguvernør over Norge udnævnte Grev Essen modtaget Underretning om, at Gyldenpalm, der af Tawast betegnedes som en af Prinds Christians og den norske Reisnings ivrigste Tilhængere, var kommen med Yttringer, der gjorde det rimeligt, at han var Overbringer af vigtige Budskaber. Essen tillagde derfor Gøteborgs Kommandant Ordre til ved Gyldenpalms Ankomst at forsegle hans Sager og at sende ham under Eskorte til Venersborg, hvor Essen opholdt sig. Den 14de April om Aftenen indtraf han til denne Stad, hvor der blev

foretaget en nøiagtig Undersøgelse af hans Sager. Selv da enkelte Breve fra Stiftamtmand Thygeson vare forefundne, negtede Gyldenpalm at være Overbringer af Breve til Prinds Christian, og da der fandtes et saadant i Chiffre, samt nogle andre Breve, der ogsaa vare kompromitterende for Gyldenpalm selv, paastod han, at disse maatte være nedpakkede uden hans Villie af hans svenske Tjener, hvilket denne dog aldeles benegtede. Efter at Gyldenpalm havde været underkastet forskjellige Forhører, i hvilke Essen fandt, at han viste en Karakteer «som kun syntes altfor let og indiskret», sendtes han den 17de April under Bedækning til Stockholm, ligesom de hos ham forefundne Breve*) bleve oversendte til den svenske Konge og et Sammendrag af dem blev tilstillet Kronprindsen. Gyldenpalm slap dog, ved den Gang Sagerne snart toge, vel fra det Hele; men hans Rolle var nu saagodtsom udspillet, siger J. Aall, og skjøndt han senere beklædte en underordnet Post ved den norske Statsraadsafdeling i Stockholm, levede han der forglemt og i smaa Kaar**)[66].

*) ... «kunde mann finna et bref, som wisar något hemligt förstånd med Danska Håfwet eller Ministèren, så wore det penningar wärdt» havde Engestrøm den 17de Marts 1814 skrevet til Essen. Bidrag til Norges og Sverriges Hist. 1812—16 af Yng. Nielsen S. 99.

**) Udgiveren af «Breve fra Essen til Carl Johan» Y. Nielsen har til den i denne Bog givne og her fulgte Fremstilling af den Gyldenpalmske Sag benyttet Breve fra Essen til Tawast, Engestrøm og Carl Johan, samt en af Gyldenpalm egenhændig attesteret Fortegnelse over samtlige hos ham fundne Breve og et Uddrag af disse, hvilke to sidste Dokumenter findes i Trolle-Ljungby Arkiv. Efter hvad der fortælles i Aalls Erindringer skulde Essen have gjort Gyldenpalm opmærksom paa, at han vidste, at han medbragte Breve, men ønskede at undgaae, at Nogen skulde komme i Uleilighed, hvorpaa han gik hen til Vinduet for at give Gyldenpalm Leilighed til at kaste Brevene i Kaminen. Da denne gjentog sin Forsikkring om, at han ingen Breve medbragte, maatte imidlertid Undersøgelsen finde Sted, ved hvilken Brevene

Blandt de 20 Breve, der fandtes hos Gyldenpalm, var der ingen Skrivelser fra Frederik den 6te, og Gyldenpalm udsagde heller Intet, der kunde kompromittere Kongen ligeoverfor Sverrig. Det maa man i det Mindste slutte deraf, at endog den mod den danske Regjering saa mistænksomme Essen ikke var utilbøielig til at antage, at Danmarks Konge «var uvidende om sine Ministres Makinationer og følgelig ikke havde nogen Deel i de Brud paa Fredstraktaten», som de efter hans Mening tillode sig, og skal have forestillet Tawast ikke at gjøre overilede Skridt i Henseende til den danske Konge. Da det Brev, som Præsident Kaas rimeligviis havde tilskrevet Prinds Christian med denne Leilighed, ikke kom tilstede*), indskrænkede den forefundne Korrespondance til denne Fyrste sig til et Brev i Chifferskrivt fra Thygeson, hvilket Essen antog maatte indeholde alle Hemmelighederne ved Gyldenpalms Mission; men da denne negtede at kjende Nøglen, kunde det ikke dechiffreres. Fra Udenrigsministeren Rosenkrantz, var der kun et Brev til en Jacob Meyer, som angik Handelsanliggender, og Essen fandt Intet, der kunde retfærdiggjøre Mistanke mod denne Minister, som han især vilde tillivs. Derimod havde Frederik Moltke skrevet et tydsk Brev til Generalmajor Haxthausen, der efter Indholdet og i Betragtning af Forfatterens Embedsstilling høist nødig

fandtes. Aalls Beretning skal hidrøre fra Essen selv og staaer ikke i bestemt Modsigelse med den anden, da Essen kunde have Grund til i tjenstlige Breve at forbigaae sit humane Forsøg med Taushed.

*) Y. Nielsen bemærker kun «Om Brevet fra Kaas til Prindsen vilde Gyldenpalm ikke sige Noget», og da der heller Intet findes anført om, at det skulde være skrevet med Chiffre, saa at Bemærkningen kunde forstaaes saaledes, at Gyldenpalm negtede at opgive Nøglen, maa det antages, at Kaas har opgivet sit Forsæt at skrive til Prindsen med Gyldenpalm, eller at det er lykkedes denne at skjule eller tilintetgjøre Kaas's Brev.

maatte falde i Svenskens Hænder, og fra Kammerassessor Bech fandtes en Skrivelse, hvori han oplyste de ovenanførte af Toldkammeret trufne Foranstaltninger angaaende Udførsel til Norge, og hvorpaa Essen særlig henledede Kronprindsens Opmærksomhed som «et tydeligt Beviis paa de danske Myndigheders Medskyldighed med Oprørerne i Norge» *). Disse to Breve vare de mest kompromitterende for den danske Regjering, og det tør antages, at de øvrige deels have været uden Betydning, deels kun erholdt nogen saadan ved Brevskrivernes med meer eller mindre Hensynsløshed udtalte personlige Følelser for den norske Sag og Bedømmelse af danske Forhold. Saaledes skrev Kancellipræsident Kaas til Agent Jacob Nielsen i Christiania blandt Andet: «De kjender mig og maa forstaae, hvordan jeg har været tilmode ved de Hændelser, som have rystet mit Fædreland ...... Kammerjunker Gyldenpalm, som rekommanderes, skal sige Dem meget, som jeg ikke kan meddele skrivtlig. Om ikke Pligten bandt mig til min Konge, skulde ingen Ting hindre mig fra at dele Skjæbne med mine kjære Nordmænd[;] med Liv og Sjæl til min sidste Stund. Jeg skriver alene til Dem og Prindsen». Ligeledes skrev Generalguvernør Oxholm til Kammerraad Oxholm, at han inderlig ønskede og haabede paa de to Rigers Gjenforening; men da han maatte afgaae til de dansk-vestindiske Øer kunde han ikke gjøre Andet end i London at virke for, at danske og norske Skibe ikke maatte opbringes. Endnu maa nævnes et Brev til Konferentsraad Karsten Anker fra Justitsraad, Generaladministrator ved Lottoet, Marcus Westermann, der skildres

*) Hverken Bechs Brev til Gyldenpalm eller M.s Brev til Haxthausen findes optagne i det S. 72 **) nævnte Uddrag af Brevene, og hedder det om M s Brev, at det var «så ulåfligt, att det ikke kunnat afskrivas».

som det «mest var til at lee af», men dog drog alvorlige Følger efter sig for Brevskriveren[67] *).

Den 16de April meldte Essen til Tawast, at Korrespondancen var opsnappet, og den danske Regjering er saaledes vistnok tidlig kommen til Kundskab om den ubehagelige Begivenhed. Snart læstes ogsaa i engelske Aviser, at en Person, der efter den Maade, hvorpaa han betegnedes, kun kunde være Gyldenpalm, var arresteret paa hans Reise fra Kjøbenhavn til Norge, fordi han var Overbringer af Breve fra Kongen af Danmark til Prinds Christian, og dette foranledigede en i Statstidenden for 13de Mai indrykket officiøs Benegtelse af, at Kongen skulde have sendt Breve med Gyldenpalm, hvortil føiedes, at den svenske Regjering venskabeligen havde meddeelt Gjenparter af de hos ham fundne Breve, «som have foranlediget Undersøgelser, hvilke ville have saadanne Følger, som kunne ventes for dem, der forglemme deres Pligter ved at yttre Meninger, som stride mod den Kgl. Regjerings bestemte og offentlig kundgjorte Beslutninger». Det fortælles, at Frederik den 6te havde lovet Sverrig, at Brevene skulde undersøges ved en speciel dømmende Kommission, og valgte Kancellipræsident Kaas til Kommissionens Præses, mod hvilket Valg Tawast forgjæves skal have gjort Forestillinger[68]. Det maa dog, som det Følgende vil vise, antages, at Regjeringen ikke havde bundet sig ved en saadan Erklæring og frit har kunnet vælge den Fremgangsmaade mod hver Enkelt, som den fandt passende, og der efter Personernes Ansvar og Stilling

*) Foruden de ovenanførte, omtaler Y. Nielsen endnu Breve fra Professor J. G. Thestrup og Generalkonsul Tütein, samt to Breve fra Karsten Ankers Søn til hans Fader; da han ikke fremhæver flere Breve eller Brevskrivere, maae de øvrige have været uden Interesse, forsaavidt det har kunnet skjønnes af Uddraget i Trolle-Ljungby Arkiv eller af Essens Breve.

maatte blive forskjellig. Kaas synes ikke at være kommen i Uleilighed ved denne Sag, og Thygeson skal have faaet nogle Ubehageligheder, hvorom intet nærmere vides. Derimod blev Justitsraad Westermanns Forhold henviist til Domstolenes Prøvelse, og i 1ste Instants skal han, for i Brevet at have betegnet Kongens Beslutning om at aftræde Norge som et Forræderi mod Danmark, være bleven dømt fra Ære, Liv og Gods[69]. I hvert Fald er det vist, at han blev sat under Generalfiskalens Tiltale for at have skrevet og afsendt til Norge et Brev af strafværdigt Indhold og ved Høiesteretsdom af 29de Juni 1814 dømt til at forvises Kongens Lande. Han indgav Ansøgning om Benaadning; men Kancelliet meente ikke at kunne anbefale den, og under 1ste Juli resolverede Kongen, at det skulde have sit Forblivende ved Dommen. Dog blev der paa et senere Andragende bevilget ham nogen Udsættelse med Straffens Execution. — Vi skulle nu nærmere omtale, hvorledes Sagerne stillede sig for Moltke, Bech og Generaltoldkammeret.

Den 2den Mai modtog M. fra Kongen nedenstaaende Skrivelse:

«Af hoslagde Papiir hvoraf De skal være Forfatter[70], fordres herved Deres bestemte Erklæring. Hoved Sagen hvorover jeg ønsker det er først, hvorfor De har benyttet Gyldenpalm, da han ved det, over ham optagne og holte Forhør, har viist at være en Mistænkelig Persohn, for det andet i hvad Hensigt Deres Brev er skrevet og Endelig hvad De vil sige, i det De slutter, hvor det heder Mitlerweile hoffe ich den Printsen ohne er es weiss oder wissen sol Proben meiner Anhänglichkeit an seine gerechte Sache gegeben zu haben, og saa videre, Gyldenpalm wird alles am Besten erklären».

«Hvorover jeg forventer Deres Svar». Frederik R.

Det med Skrivelsen fulgte Papir var det paa Tydsk skrevne Brev fra M. til Haxthausen, som han havde medgivet Gyldenpalm, og der var af følgende Indhold:

«Jeg skrev Dem til for nogle Dage siden med Rosenkrantz*). Han reiste forrige Fredag herfra. Da han ikke erholdt svensk Pas, hvorom den svenske Minister havde givet ham Haab, er han reist til Jylland for at tiltræde Reisen fra Fladstrand. Men sandsynligviis vil han ikke komme saa snart. Jeg tænker derfor at skrive med enhver Leilighed, som bliver mig bekjendt, og at meddele Dem Alt, hvad der ligger mig paa Hjerte. Jeg følger Dem i Tankerne og tager, som De vist ikke tvivler paa, den varmeste Deel i det elskede Lands saa usikkre Skjebne, hvilket kun vil stride for Frihed og Selvstændighed under Norges unge Helt. Her cirkulerer en Afskrivt af det norske Blad Tiden, hvori der er indrykket yderst vigtige Uddrag af *the courier* og *Morning Chronicle.* Gid dette maa være mere end Oppositionsyttring, mere end Folkestemme og give et Beviis paa selve Regjeringens Stemning! Da det er indrykket under v. Holtens Navn, faaer det rigtignok et officielt Præg, som berettiger til at haabe. Gid man dog snart maatte erholde tilfredsstillende Efterretninger! Hvor uendelig utaalmodig er man ikke. — Dertil kommer, at Danmarks Vel og Existents staaer i saa nøie Forbindelse med dette Resultat, og det Ene kan ikke skilles fra det Andet. Turde man dømme efter den sunde Politiks Grundsætninger, maatte man vente, at England heller saae tre smaa svage Stater i Norden, end at den ene af dem udvidedes og styrkedes; at Sver-

*) Marcus Gjøe R., en Broder til Statsminister Niels R. At Passet blev negtet ham var en Følge af Essens Indberetninger. See Schinkel VIII S. 300. Y. Nielsens Bid. til Norges og Sverriges Hist. S. 35-36. 99.

rig under en kraftfuld Regjering, i rolig Besiddelse af Norge, maatte synes farligere end Danmark med Norge; at Rusland umulig i Tidens Længde kunde blive rolig ved Sverrigs tiltagende Magt, som kun tænker paa Finlands Gjenerobring. Saa rigtig nu denne Slutning ogsaa kan være, taber den dog al Kraft i dette Øieblik, da en eneste Interesse opsluger alt Andet, og alle andre Beregninger maae vige for denne. I Brevet med Rosenkrantz har jeg talt meget om Norge og den elskede Prinds og min Hengivenhed for ham. Her maa jeg kun gjentage, at enhver brav Mand, der har Følelse for Retfærdighed og Frihed, nærer de oprigtigste Ønsker for denne elskværdige Prinds».

«Gjør nu blot alt Muligt for, at ingen Bitterhed, ingen uædle Udfald mod Kongen og Prindsens Fædreland bliver taalt. At Prindsen, som dog har hørt Pavels Tale, har tilladt, at den maatte trykkes, saaledes som den blev holdt, at Auktionen over Godset Broholm(?) kunde blive indrykket i Intelligents Bladene, see det gjør mig ondt, fordi jeg skatter og elsker Prindsen saa oprigtig og visselig er ligesaa begeistret for ham, som Nogen i Norge. At man i dette Øieblik, førend endnu Tingenes nye Ordning er fastsat, kan tænke paa Rangforordning, anseelige Gager og Forfremmelser, hvorledes det er muligt, kan jeg ikke ret indsee. Saa meget er vist, at det giver Anledning til Anmærkninger og Indvendinger, som ere vanskelige at besvare. Var jeg hos Eder, vilde jeg netop derved, at jeg selv meddeelte ham disse Bemærkninger, give ham et Beviis paa mit Sindelag. Naar De hørte Kongen tale om Prindsen, vilde De faae ham endnu kjærere: saa kjærligt, saa rigtigt, saa upartisk, og saaledes ogsaa om Deres Person. Men hvorfor i Alverden er De den Eneste, som ikke skriver til Kongen. De kunde, synes mig, ikke være

i Forlegenhed med ham. Kongen har aldrig talt til mig om denne Deres Taushed; men jeg kan tænke mig hans Forundring derover. Skriv ham dog til, lad Prindsen see Deres Brev; handl aabent og frimodigt. Han vil være den Første, som billiger Deres Forhold. — Jeg kunde ønske at yttre mig vidtløftigere om forskjellige Gjenstande af Vigtighed. Dette tillader mig hverken Tiden eller Klogskaben. Imidlertid haaber jeg at have givet Prindsen, uden at han veed det eller skal vide det, Prøver paa min Hengivenhed for hans retfærdige Sag; derom en anden Gang. De kjender Østerrigs Beslutning at conservere(?) Napoleon. Gyldenpalm vil bedst kunne give Dem, evig troe Ven, Oplysning om Alt»[71].

M. afgav derefter følgende Erklæring:

«Deres Majestæt har i allerhøieste Skrivelse af 2den d. M. allernaadigst paalagt mig i Anledning af mit, Gyldendenpalm tilstillede, til Generalmajor Haxthausen i Norge adresserte og hermed tilbagefølgende Brev, at afgive min allerunderdanigste Erklæring over følgende 4 Punkter:

1. Hvorfor jeg har benyttet Leiligheden med Gyldenpalm til at see mit Brev til Generalmajor Haxthausen befordret, da Gyldenpalm ved det over ham optagne Forhør har viist at være en mistænkelig Person.
2. I hvad Hensigt mit Brev er skrevet.
3. Hvad jeg vil sige med det i Slutningen af mit Brev Anførte, at jeg troer at have givet Prindsen Prøver paa min Hengivenhed for ham og hans retfærdige Sag.

og 4. at Gyldenpalm vil bedst forklare det Hele.

Ligesom paa den ene Side den Tanke er mig yderst smertelig ved min Uforsigtighed i denne Sag at kunne maaskee paadrage mig Deres Majestæts Unaade, saa trøstende er paa den anden det Haab, jeg har, at være ved Deres

Majestæts allerhøieste Befaling sat istand til at oplyse i det Mindste mine Hensigters Reenhed og godtgjøre: at jeg ikke et Øieblik haver kunnet tabe de Grundsætninger af Sigte, som jeg hidtil samvittighedsfuldt har fulgt og som stedse skulle veilede mig. — Gid dette Haab ikke maatte skuffe mig, og jeg ved Sagens sande Fremstilling see det opfyldt.

1. Gyldenpalm, som modtog mit Brev, kjender jeg meget lidet, har kun faa Gange talt med ham, og jeg har ikke staaet i noget Forhold, hvorefter jeg kunde bedømme ham. Han er mig blot bekjendt igjennem Rygter, som skjøndt ufordeelagtige for ham i Henseende til Embedskonduite, dog ikke kunde opvække hos mig nogen Betænkelighed ved at antage hans Tilbud at besørge Brevet, som jeg saa meget hellere gjorde, da han saa sikkert formodede at kunne ved en hastig Reise see samme inden faa Dage befordret. — Jeg havde ikke den mindste Anledning til at ansee ham som en mistænkelig Person, saaledes som han ved det senere over ham i Sverrig optagne Forhør har viist sig*).
2. Min Hensigt med dette Brev var at vise en mange Aars Ven min Deeltagelse i hans Skjebne og den farefulde Stilling, i hvilken han var indviklet, og at opfylde derved Venskabs Pligt, men især at meddele ham de Følelser, som Deres Majestæts ligesaa ædelmodige som kloge Fremgangsmaade i denne for Fædrenelandet saa skrækkelige Tidspunkt opvækker hos mig, og opfordrer til den mest ubegrændste Hengivenhed og Beundring. Jeg vilde

*) Under Forhørerne i Sverrig havde Gyldenpalm udsagt, at man i Kjøbenhavn stod lige ved en Revolution, at Frederik den 6te inden faa Uger vilde miste sin Krone og desl. (Nielsens »Essens Breve til C. J. S. XX og 29) Det var maaskee nærmest paa Grund af saadanne Yttringer, at Kongen havde kaldt ham en mistænkelig Person.

gjøre ham opmærksom paa samme, og vise at ligesaa urokkelig som Deres Majestæt er i de Beslutninger, som De til Statens Frelse har taget, saa overbærende, saa skaanende, saa fordumsfri, saa mageløs ædel viser Deres Majestæt Dem ved de Vildfarelsers og Lidenskabers Bedømmelse, som indledte Danmark i saa megen Forlegenhed og i saa store Farer. Jeg vilde vise, at Politiken ikke havde fortrængt fra Deres Majestæt de blidere og menneskelige Følelser, som dog bliver den gode Regents største Hæder.

3. Dengang jeg skrev Brevet, stod jeg i den faste Tanke, hvis Urigtighed de senere Optrin i Norge tilstrækkeligen oplyste, at Prinds Christian, da han tilsidesatte sin hellige Pligt, som Statholder at efterleve Deres Majestæts Befalinger, var dertil forledt ved Tanken at kunne blive Norges Velgjører, vilde redde det fra Anarkiets Rædsler, samt hævde Orden i Landet, og som dets midlertidige Regent forskaffe Norge en føderativ Statsform og ved Forbindelsen med Sverrig skjenke det saa fordeelagtige Vilkaar, at Norges Selvstændighed derpaa kunde grundes og dets fremtidige Vel derved fremmes. Det er under denne Forudsætning, at jeg skrev, og naar jeg under samme taler om de Prøver, jeg troede at have givet Prindsen paa min Hengivenhed, saa har jeg derved meent mine Bestræbelser at mildne de ufordeelagtige og strenge Domme, som hans Adfærd maatte fremkalde i Danmark, hvis Skjæbne staaer i saa nøie Forbindelse med Norges, og altid at yttre min Overbeviisning om, at hans Hensigter og Planer ikke kunde staae i Modsigelse med begge Rigers sande Vel.

4. Naar jeg til Slutning i mit Brev siger «Gyldenpalm vil

udførligen forklare Alt» saa sigter dette ene og alene til den sidste Periode, som nævner Østerrig og Napoleon. Gyldenpalm kunde, naar han kom til Norge, give derom mundtligen de Details, som jeg ikke vilde og kunde i Brevet ommelde.

Efter saaledes at have i Korthed frimodigen fremstillet den Synspunkt, fra hvilken mit Brev efter min fulde Overbeviisning ene kan betragtes og bedømmes, anbefaler jeg allerunderdanigst til Deres Majestæts Naade den Embedsmand, som i en lang Række af Aar har stræbt ved samvittighedsfuld Hengivenhed og sine Pligters nidkjære Opfyldelse at gjøre sig Deres Majestæts utallige Velgjerninger værdig og sætter sin fulde Lyksalighed i Deres Majestæts Naade og Bifald»[72].

Da Kongen havde modtaget denne Erklæring, ved hvis Affattelse det ikke alene af personlige, men og af politiske Hensyn gjaldt om at give Brevet den mindst mulige Betydning, tilskrev han M. saaledes:

«Jeg beklager meget at De ved Deres Uforsigtighed er kommen i en saa ubehagelig Stilling; ingen kan deeltage meer deri end jeg. Men De bør Selv føle: at De ei kan forblive i Statsraadet og Generaltoldkammeret. Jeg vil derfor overlade til Dem Selv at forlange Deres Afgang fra disse to Poster; Den blideste Maade jeg kan behandle Dem paa vil altiid være mig den behageligste».

Kjøbenhavn den 4de Mai 1814.

Frederik.

Til Geheimestatsminister og Precident i Generaltoldkammeret
F. Moltke.

M. efterkom ufortøvet denne Ordre, og endnu samme Dag reskriberede Kongen til Kancelliet, at han paa Ansøgning vilde have M. entlediget fra hans Embede som Medlem af Statsraadet og Præsident i Generaltoldkammeret, og

den 5te indsendte Kancelliet Expeditionen herom til Kongens Underskrivt*).

Da Assessor Bech, der først skulde have været arresteret, men ved sin Svigerfader, Konferentsraad Dr. med Callisens Forbøn hos Kongen blev paa fri Fod mod Kaution, underkastedes Forhør i Anledning af hans Brev til Gyldenpalm, paatog han sig større Skyld, end han virkelig havde og udsagde, at han havde handlet paa egen Haand ved at meddele Gyldenpalm de Forklaringer som Brevet indeholdt. Men da M. dog var den, der maatte bære Ansvaret for de af Kammeret trufne Foranstaltninger og alligevel vilde miste sine Embeder, og da Sagen tog en for Bech alvorligere Vending end han fra Begyndelsen havde troet, bad han i et Brev af 6te Mai M. om Tilladelse til at maatte anføre «at han, før han afsendte det, havde viist M. det ulyksalige Brev». For at bortfjerne den Mistanke fra sig, at han uden M.s Tilladelse, vilde nævne ham, sin Velgjører, anmodede Bech ham tillige om selv at anmelde det for Vedkommende eller ved et Par Ord at meddele Bech denne Tilladelse, som han ønskede at erholde endnu samme Dag, da hans Sag den følgende skulde gaae til Kongen. M. svarede ham derpaa saaledes**):

«Med største Beredvillighed meddeler jeg Hr. Assessoren den i Deres Skrivelse forlangte Erklæring, hvilken jeg vist ikke, naar De før havde forlangt den, havde nægtet Dem».

*) Afskeden er dog sandsynligviis først underskreven den 11te.

**) Konceptet til dette Svar er dateret d. 14de Mai. Det maa antages, at M. har anseet det for passende, at Toldkammeret først i sin Erklæring over Bechs Sag som af egen Drift stillede hans Forhold i det rette Lys, og skjøndt denne Erklæring, efter den her benyttede Afskrivt, er dateret d. 5te Mai, er den rimeligviis først affattet, efter at M. havde modtaget Bechs Anmodning.

«Det forholder sig fuldkommen rigtigt, at De har viist mig det Brev til Gyldenpalm, hvori De nærmere oplyste Tendenzen af Kamrets Circulaire af 2den April d. A. og godtgjør, at det ikke var sammes Hensigt at bidrage til at udhungre Norge ved at forhindre al Korn Udførsel; men jeg kunde ikke formode, at De vilde give Gyldenpalm denne Forklaring i Hænderne; jeg formodede at dette Brev skulde tiene Dem til desbedre at kunne udvikle hele Sagens Sammenhæng og sætte samme i det klareste Lys. Det var desuden unødvendigt at give ham det skriftligt; han behøvede blot de ham meddeelte mundtlige Underretninger. Hr. Assessoren har derfor havt Uret deri og misforstaaet mig, naar De har troet, at jeg bifaldt en saadan skrivtlig Meddelelse. — Ved at meddele Dem denne min Erklæring, bemyndiger jeg Dem at giøre af samme den fornødne Brug til Deres Retfærdiggjørelse under denne Sags lovlige Fremme. Jeg bør tillige lade Deres Fremgangsmaade ved denne Leilighed og Deres gode Hensigter ved at ville ene paatage Dem den Ansvarlighed, som jeg for saa vidt deeler med Dem, da det var med mit Vidende og Bifald, at De sat(te) Gyldenpalm i Stand til at bedømme meer bemeldte Circulair, vederfares al mulig Ret»[78].

Det over Bech optagne Forhør blev gjennem Kancelliet tilstillet Generaltoldkammeret, som afgav følgende Erklæring i denne Sag:

«Det Kgl. danske Kancelli har begjært Kammerets Tanker over vedlagte i et Forhør af Assessor Bech nedlagte Erklæring i Anledning af et Brev, han har tilskrevet Kammerjunker Gyldenpalm, hvorved han har søgt at forklare Kammerets Cirkulær-Skrivelse af 2den April d. A. paa en saadan Maade, at det skulde tabe Anseelse af at kunne skade».

«Det berørte Cirkulære og sammes Anledning henhøre væsentligen til denne Sags Oplysning».

«Indtil Slutningen af Marts var Søfarten standset af Iis; imidlertid indladtes i alle Havne Kornvarer, Provisioner og andre af Danmarks Udførsels Artikler for ved Søfartens Aabning at benytte den Leilighed, Freden gav til en friere Handel inden- og udenlands».

«Under disse Omstændigheder stode endnu de under Krigen emanerede Indførsels- og Udførselsforbud ved Kraft, ifølge hvilke Provisions Varer maatte kun udføres til Norge, men ikke til andre fremmede Steder. Til samme Tid var det Kammeret bekjendt, at Norge var eller kunde ventes inden føie Tid blokeret, og at alle dertil destinerede Korn- og Proviantskibe vilde blive anholdte, opbragte og kondemnerede. Det blev derfor vigtigt, og indkomne Forespørgsler fra Toldstederne gjorde det paatrængende nødvendigt, at træffe snarest muligt en almindelig Forholdsregel, der kunde forebygge den Ulempe, at Skibsexpeditioner med Kornvarer og Levnetsmidler maatte kun gives til Norge, hvorved Skibene bleve udsatte for Molest, paa en Tid da Hans Majestæts allernaadigste Forordning af 2den April d. A., at Udførselen skulde være fri til alle venskabelige og neutrale Steder, var under Emanation; end ydermere maatte Kammeret ansee sig beføiet til at træffe Foranstaltninger for at forebygge danske Skibes ubeføiede og uventede Opbringelse paa en Tid, da intet bekjendt offentligt Manifest fra den svenske Regjering havde gjort Farten paa sammes norske Rige utilladelig eller advaret mod den Fare, Proviantskibe til Norge blive udsatte for, og paa en Tid, da Fredstraktaten af 14de Januar d. A. dens 23de Art. forpligtede Danmark til i Løbet af eet Aar at vedligeholde de gamle Handelsforhold med Norge og altsaa ikke at forbyde Udførselen

af Provisionsvarer til samme, naar det ikke fra den svenske Regjerings Side formelig blev begjært. Havde ikke den sidste Omstændighed været, skulde Kammeret allerunderdanigst have forestillet Hans Majestæt Nødvendigheden af et Forbud mod Udførsel af Provisionsvarer til Norge; nu derimod kunde man blot indtil videre gjøre det, hvortil Foranstaltningerne fra den svenske Regjerings Side gav beføiet Anledning, nemlig ved en Cirkulærordre til Toldstederne at standse Toldexpeditioner med Provisionsvarer til Norge, indtil en offentlig Bekjendtgjørelse fra den svenske Regjerings Side underrettede andre Nationer om, hvad de havde at iagttage med Hensyn til Norge, og hvorvidt Handelen derpaa var fri eller ikke. Da man derhos ikke dengang havde Anledning til at ansee Kommunikationen med Norge afbrudt for andre Handelsartikler end Provisionsvarer, maatte man tillige besvare Toldstederne deres Spørgsmaal om Norge, Pommern og Rygen nu betragtedes som indenlandske eller fremmede, da i sidste Tilfælde alle de for Handelen med Fremmede unyttige Forholdsregler med Ryckattest, Passeersedler m. m. maatte, eftersom de endnu vare utilbagekaldte for Norge, herefter bortfalde. Saaledes fremkom Cirkulærordren for Toldstederne af 2den April d. A. saalydende»:

. . . .

. . . .

«At denne forekommende Forholdsregel var nødvendig, godtgjorde strax efter den svenske Regjerings ministerielle Note af 8de f. M., og den deraf foranledigede Skrivelse fra det udenlandske Departement til mig, Præsident Moltke, af 14de næstefter*); imidlertid gjorde den, som bekjendt, megen

*) Maa have været en Meddelelse af den svenske Regjerings Kundgjørelse om Norges Blokering. Den findes først indrykket i Statstidenden af 2den Mai, som bekjendtgjort gjennem General-

Opsigt og blev af mange anseet som en Foranstaltning mod Norge og et virkeligt Forbud mod Provisionsvarers Udførsel til Norge».

«Men Foranstaltninger imod Norge, der nu er at betragte som en svensk Provinds, kunde ikke tilsigtes uden Overeenskomst med Sverrig; at nærværende Foranstaltning havde saadant Udseende, var kun en uundgaaelig Følge af dens Natur og de Omstændigheder, som fremkaldte den. Ligesaalidet kunde ved denne midlertidige for Sikkerheden nødvendige Standsning tilsigtes et virkeligt Forbud, der, som forhen anført, kunde gives Anseelse af at stride mod Traktaten med Sverrig; standset Udklarering til et Sted og virkeligt Udførselsforbud til samme ere deri væsentligen forskjellige, at det sidste udfordrer en retlig Undersøgelse ved Skibets Tilbagekomst, om Forbudet er overholdt eller ikke, og i sidste Tilfælde medfører Straf, hvorimod den blot standsede Udklarering ikke berettiger til saadan Inqvisition».

«Cirkulærordren var derfor ikke, og burde vel ikke være paa den Tid, hverken en Foranstaltning imod Norge eller et Udførselsforbud, men kun en Forholdsregel for at forebygge det Tab, de danske Handlende og Skibseiere bleve udsatte for ved Norges Blokering, naar de derom vare uvidende. Kammeret var end ikke berettiget til at lægge Hindring i Veien for dem, der ved at tage Udklarering til andet fremmed Sted vilde udsætte sig for Fare ved at indløbe til Norge».'

«Imidlertid var der Grund til at befrygte, at nogle Toldsteder i blind Iver skulde egenraadigen negte Udklareringer endogsaa til andre fremmede Steder, naar de havde

---

Land-Økonomi- og Kommercekollegiet. See den S. 70 meddeelte Rundskrivelse af 15de April, der først er udgaaet efter Gyldenpalms Afreise.

Mistanke om, at Expeditionen under dette Paaskud kunde hemmeligen afgaae til Norge, eller endogsaa formene, at Kommunikationen med andre Varer var aldeles spærret. — Da saadant Forhold i lignende Tilfælde har inddraget Toldvæsenet i de ubehageligste Sager, hvor Vedkommende med megen Grund og Ret have lovligen kunnet fordre Skadeserstatning for Tabet ved deres standsede Expedition, var det vigtigt at forebygge dette; men da det var en Selvfølge, syntes en speciel Ordre desangaaende ikke passende, da den røbede en almindelig Mistro til Embedsmændenes Konduite. Kammeret overdrog derfore til Kammerassessor Bech at foranledige, at Renteskriveren for det jydske Kontor privatim, som ellers i lignende Tilfælde, hvor urigtig Fremgang paadrager Betjentene Ansvar, gav desangaaende en venskabelig og oplysende Underretning til de Toldsteder, hvor falsk Konduite kunde have den største Indflydelse; det samme skete til de vigtigste fynske og sjellandske Steder. Dette Brev, dateret 5te April, er det, som er paaberaabt imod Slutningen af Assessor Bechs Brev til Gyldenpalm og er ordlydende saaledes:

. . . .

. . . .

«Dette er de Sagen vedkommende Bemærkninger, som Kammeret har troet til dens Oplysning at maatte forudskikke».

«Hvad Assessor Bechs Brev til Kammerjunker Gyldenpalm angaaer, da maa jeg, Præsident Moltke, erklære, at han har foreviist mig en saadan Forklaring om Cirkulæret og forespurgt, om han kunde meddele samme til Gyldenpalm, der som norsk paa sin Nations Vegne ivrede paa det Heftigste mod Cirkulæret, for om muligt før hans Afreise til Norge at bringe ham fra den Tanke, at dette kunde

skade Norge; jeg tillod det og beklager kun, at Misforstand har gjort, at han har givet det skrivtligt, uden hvilket Uheld Sagen havde været uden Følger. — Det er af Sagens Gang tillige oplyst, at det er efter Kammerets Autorisation, at Assessor Bech har ladet Renteskriveren privatim og venskabeligen advare vedkommende Embedsmænd mod de Ubehageligheder, der kunde møde af Cirkulærets Misforstand. Baade Assessor Bech og Renteskriveren have saaledes Autoritet for hvad de have gjort, og Kammeret troer alene at kunne tilregne Assessor Bech den Uforsigtighed, som Overilelse for at fremme et godt Øiemed har fremkaldt, at han nemlig har givet det skrivtligt til Kammerjunker Gyldenpalm, som burde været en blot venskabelig mundtlig Meddelelse. Naar Assessor Bech derfore i Forhøret fremfører, at han uden Autorisation har skrevet til Gyldenpalm og ladet Renteskriveren skrive til Toldstederne, da er dette at betragte saaledes, at han for Retten har ikke kunnet fremføre som Autorisation, hvad der ikke lovformeligen som saadan var ham given, da min, Præsident Moltkes, Tilladelse var ham given mundtlig og tildeels misforstaaet, og da Kammerets Beslutning, at han skulde bevirke et privat Brev fra Renteskriveren, var en Forhandling udenfor Protokollen og altsaa uden nogen formelig Resolution».

«Dette Svar paa Kancelliets Ærede af D. D. beder man maatte med Sagen blive Hans Majestæt allerunderdanigst forelagt. — Forhøret remitteres herved tilbage»[74].

M. var saaledes paa en dobbelt Maade indviklet i de Ubehageligheder, som de hos Gyldenpalm forefundne Papirer beredede den danske Regjering, og efter at han var afskediget som Statsminister og Præsident i Toldkammeret, kunde han endnu frygte for, at hans Forhold i sidstnævnte Embede vilde drage yderligere Følger efter sig. Vel trøstede

Kaas ham, saa godt som han formaaede, og lovede af alle Kræfter at virke til, at Sagen blev afgjort paa den skaansomste Maade, ligesom M. selv maatte være overbeviist om, at det var Kongens eget Ønske; men politiske Hensyn turde ikke sættes tilside for personlige Stemninger, og det var naturligt, at M. med stor Uro saae sin Skjebne imøde. Efter at Kancelliet havde afgivet sin Betænkning, og Sagen var foredraget i Statsraadet, modtog han under 14de Mai gjennem det nævnte Kollegium Meddelelse om, at Kongen den foregaaende Dag i Statsraadet havde resolveret:

«Vi have med yderste Mishag erfaret, hvorledes Vort Vestindiske-Guineiske Rente- og Generaltoldkammer har overskredet den Kollegiet betroede Myndigheds Grændser ved i en under 2den April d. A. udstedt Cirkurlærordre at fastsætte, hvad der stred mod de da gjeldende Anordninger, og som ingen Hjemmel havde i nogen Kollegiet af Os meddeelt Befaling; Videre, hvorledes det under 5te s. M. har ladet adskillige Toldsteder meddeele en Forklaring over bemeldte Cirkulæres Hensigt, der er upassende baade i sin Form og i sit Indhold, hvilket endog gaaer ud paa at fremkalde utilladelige Toldexpeditioner. Endelig hvorledes Assessor i fornævnte Kollegio, Herman Bech har, med Samtykke af daværende Præsident for Kollegiet, Geheime-Konferentsraad Moltke, givet Kammerjunker Gyldenpalm en i enhver Henseende uforsvarlig Meddelelse om hine Generaltoldkammerets Foranstaltninger».

«Da Vi nu ansee Præsidenten for benævnte Kollegium, som den der fornemmelig bør staae Os til Ansvar for disse Foretagender, saa ville Vi til Beviis paa Vort Mishag have ham forbudet at vise sig ved Vort Hof, ligesom han ogsaa haver at forlade Vor Residentsstad inden 8te Dage efter denne Vor allerhøieste Resolutions Modtagelse og ufortøvet

at begive sig til et Sted i Jylland, som han selv maatte vælge til sit Ophold».

Saaledes endte denne Sag for M., der endvidere som Følge heraf ved Reskript af 24de Mai paa Ansøgning blev entlediget som Medlem af Direktionen for Vaisenhuset og Missionskollegiet, Direktionen for den almindelige Enkekasse, Direktionen for Kanal-, Havne- og Fyrvæsenet, Qvægsygekommissionen og den norske Provideringskommission. — Ved et Reskript til Sehestedt, M.s Eftermand som Præsident i Generaltoldkammeret, gav Kongen sin Misbilligelse af Kammerets Forhold tilkjende, og Bech blev suspenderet fra sit Embede. «I Resolutionen ham betreffende», skriver Kaas til M. «og i hans Suspension (thi noget maatte man giøre ved ham for at tilfredsstille vore mægtige Fiender) ligger tillige en Art af Retfærdiggiørelse for Dem, forsaavidt Brevet til Gyldenpalm angaaer». Bechs Suspension blev hævet i det næste Aar, og hans Forhold i den Gyldenpalmske Sag blev uden Følger for hans Fremtid. Han erhvervede sig Anseelse som en udmærket dygtig Embedsmand og døde den 12te Juni 1842 som Konferentsraad og 1ste Deputeret i Generaltoldkammeret.

Det var vistnok haardt nok for M. at udtræde af Statsraadet, at miste Præsidiet i Toldkammeret, at forlade Kjøbenhavn med saa kort Frist og at forvises til Jylland; men Hensyn til Sverrig og Udlandet gjorde det aldeles nødvendigt at vise saadan Strenghed. Kongen ønskede kun at behandle M. saa mildt, som Omstændighederne tillode; den kgl. Resol. af 13de Mai blev ikke trykt, M. beholdt sit Embede som Direktør for Øresunds Toldkammer og sin Rang som Geheime-Statsminister*), og Forviisningsdekretet blev

*) Det bemærkes, at M. i 1808 var bleven udnævnt til Geheimekonferentsraad (senere med Rang i 1ste Klasse Nr. 4) og Ordens-

iværksat paa den lempeligste Maade. I et Brev fra de Dage, skriver Kaas: «Kongen Selv sagde mig endnu i Gaar «Jeg vilde ønske, at M. kunde have hørt denne Sags Forhandling i Stats Raadet; det vilde beroelige ham» », og i dette og andre Breve fra Kaas udtales, at M.s Fjernelse ikke var efter Kongens Ønske, men alene fandt Sted, fordi de politiske Forhold tvang ham dertil. Kaas gjentager idelig, at M. maa holde for Øie, at det kun var Konjunkturerne, der have fældet ham. «Ansee det Heele som en Reise, en Hvile, og De vil vende snart tilbage og blive modtagen af Deres Konge og hver brav Mand med aabne Arme og med den Agtelse, som intet tilstødende Uhæld kan berøve Dem». Efter den almindelige Mening var M. ogsaa kun falden som et Offer for Politikken, og hans Skjebne mødte udbredt Deeltagelse. Blandt mange Beviser, som han modtog paa denne Stemning, skal her alene nævnes en Adresse fra Norske i Kjøbenhavn, hvori de i alle gode Nordmænds Navn i de stærkeste Udtryk bevidne deres Taknemlighed for hvad M. havde virket i en lang Aarrække i Norge og senere i en høiere Virkekreds i Danmark, og deres Sorg over at erfare, at Kongen havde seet sig i den Nødvendighed at fjerne fra sin Trone en saa fortjent Mand*).

M. tog nu foreløbig ud til Vallø, hvor han havde Familie og Venner, og da han søgte om Tilladelse til at forlænge dette Ophold, svarede Kongen med den ham egne godmodige Heftighed «Lad M. blive paa Vallø saa længe

---

sekretær, samt benaadet med Dannebrogsmændenes Hæderstegn. Da han den 28de Januar 1811 udnævntes til Elefantridder, tog han det af ham i Modersmaalet saa ofte brugte Ord «virtus» til Valgsprog.

*) Adressen er dateret den 20de Mai og underskreven af: Pram. P. Vogt. Hielm. J. H. (W?) Vogt. Jac. Krumm. T. Chr.(?) Knudtzon. Sommerschild. Castberg. J H.(?) Rye.

han vil; jeg vil ikke chikanere ham». Ifølge Resolutionen af 13de Mai ansaae M. sig bunden til at vælge et bestemt Opholdssted i Jylland, hvilket efter Ordene ogsaa synes at være den naturligste Mening; han ønskede imidlertid større Frihed i saa Henseende, og denne blev ham indrømmet som en Selvfølge. «De er altfor ængstelig, min gode Ven», skriver Kaas i denne Anledning, «*relativement* til Deres nuværende Stilling. Den Kongelige Resolution lyder derhen, at De havde at begive Dem til Jylland og vælge hvilket Stæd, De vilde, til Ophold. Hensigten var aldrig at binde Dem til noget vist Stæd, men at stoppe Munden, om mueligt, paa Skriigerne ved at bringe Dem ud af deres Syns Kreds. Ikke destomindre har jeg frembragt Deres Anliggende for Kongen, der gav mig omtrent til Svar, hvad jeg har her sagt Dem».

Derimod kunde der ikke for det Første være Tale om at kalde M. tilbage eller at sætte ham i en passende Embedsstilling; thi Sverrig betragtede Frederik den 6tes Forhold til Norge med største Mistænksomhed. De hos Gyldenpalm fundne Papirer ansaaes som haandgribelige Beviser paa, at den danske Konge spillede under Dækket med Prinds Christian, og om man endnu undsaae sig for officielt uden Omsvøb at udtale det af Agtelse for Kongens Person, skaanede man ikke hans Regjering for disse Sigtelser, og Kongen maatte staae til Ansvar for denne i Forhold til Udlandet. Da saaledes hiint Uheld ved Gyldenpalm og andre kort efter indtrufne Begivenheder havde styrket den længe nærede og ofte udtalte Tro, at Kongen ikke meente det alvorligt med den kielske Traktats Udførelse, maatte han søge at undgaae ethvert Skin af, at han hemmelig begunstigede Prinds Christians Optræden. Det blev nødvendigt at antage en strængere Holdning ligeoverfor Norge

og at bøie sig for Sverrigs vidtgaaende Fordringer. Vel fastholdt Kongen, at han var uden Magt og Ret til at berøve Prinds Christian Arveretten til den danske Trone, da Sverrig, nu støttet af dets Allierede, paany gjentog denne Fordring; men Plakat af 11te Mai forbød Handel og Samqvem med Norge og det under Straf, der kunde naae til offentligt Arbeide. Sverrig vedblev dog, selv i lidet passende Udtryk, at bebreide Frederik den 6te altfor stor Mildhed, og man sagde ham ligefrem, at han ikke besad Mod og Kraft til at straffe. De allierede Magters Kommissærer antoge en stolt og fornærmelig Tone og fremkaldte, efter at Prinds Christian var valgt til Norges Konge, og man maatte frygte for at Hertugdømmerne vilde blive besatte, den under 28de Mai kundgjorte kongelige Befaling, der indskærpede Forbudet mod Samqvem med Norge og under visse Omstændigheder endog fastsatte Livsstraf for at overtræde samme. Plakaten af 17de Juni (Reskript af 10de Juni) søgte yderligere at forhindre Udførsel til Norge af Korn- og Fedevarer, i det den fordrede Ryckattest fra Bestemmelsesstedet og en Kaution af 30 Procent af Varernes Værdi, hvor Udklareringen toges til fremmed tilladeligt Sted, og endelig gjentoges og skærpedes ved Pl. 20de s. M. de givne Befalinger angaaende Embedsmændene i Norge. Selv efter at Konventionen paa Moss var ratificeret (d. 14de August), og de ovennævnte Forbud og Befalinger som Følge af det derefter indtraadte fredeligere Forhold vare hævede ved Plakaterne af 19de og 29de September, paabød dog de svævende Forhandlinger angaaende Pommern og Rygen og den i Udsigt stillede yderligere Erstatning for Tabet af Norge stor Forsigtighed saavel ligeoverfor Sverrig — der fastholdt, at Danmark havde tabt al Ret til Skadesløsholdelse ved den af Nordmændene reiste Modstand, og fordrede, at Danmark skulde godtgjøre

de betydelige Omkostninger, den havde forvoldt Sverrig — som ligeoverfor de allierede Magter, gjennem hvilke Danmark skulde opnaae den haabede Erstatning. Der kunde derfor ikke indtræde nogen Forandring i M.s Stilling, førend Kongen den 6te September afreiste til Kongressen i Vien; men i en Skrivelse af 24de December yttrede Kaas til M., at Kongens lange Fraværelse maatte gjøre ham ondt for hans Skyld, da han var overbeviist om, at Kongen kun afventede sin Tilbagekomst for at give M. fuldkommen Opreisning.

M. maatte saaledes opgive at komme i en passende Embedsvirksomhed, saalænge Kongen var fraværende; men da næsten et Par Maaneder af det nye Aar vare forløbne, og han legemlig og aandelig lidende trængte til Forandring, antog han, der i Jylland levede mere afskaaren fra nærmere Kundskab om de diplomatiske Forhandlingers Gang, at der uden Anstød kunde udvirkes Tilladelse for ham til at vende tilbage til Sjelland og tage Ophold i Helsingør. Han udtalte dette Ønske for Kaas i et Brev af 20de Februar; men hvorlidet Øieblikket egnede sig til at anholde Kongen om nogen Formildelse af Forviisningsdekretet, sees bedst af Kaas's Svar, der er dateret den 4de Marts[75].

«Jeg er vis paa» — svarer han — «at jeg ikke har nødig at komme med Forsikkringer for at overbevise Dem, min gode Ven, om den pinlige Deeltagelse, jeg følte ved Læsningen af det Brev af 20de Februar, som De har tilskrevet mig ved Deres Frues Haand. Jeg sætter mig ganske i Deres Sted og føler levende, hvor meget de legemlige Onder, hvoraf De for Tiden lider, maae forøge de aandelige Bekymringer. Jeg var derfor i stor Forlegenhed med, hvorledes jeg skulde besvare Deres Brev, da jeg ikke kunde sige Dem noget Trøstende, og det er først, efter at jeg har raad-

ført mig med to Personer, der ere Dem meget hengivne, Hs. Ex. Schimmelmann og Frøken v. d. Maase, at jeg har kunnet beslutte mig til at meddele Dem uden Omsvøb de Hindringer, som for Øieblikket stille sig imod ethvert Skridt til Fremme for Deres Tilbagekomst. Jeg er fuld overbeviist om Kongens gode Villie; men kunne vi skjule for os, at hans nærværende Stilling er saare vanskelig. Bør han altsaa ikke undgaae selv det mindste Skridt, som kunde styrke det fjendtlige Parti, der er saa forbittret paa ham, og give det nye Vaaben i Hænde for, naar det var muligt, at fælde ham. — Den sidste Kureer, der afsendtes herfra til Vien, medbragte en officiel Note fra Grev Engestrøm som Svar paa de Reklamationer, vort Hof har gjort, og jeg kan ikke beskrive Dem den Ondskab, som dette offentlige Aktstykke aander fra først til sidst, hvilket det svenske Hof har tilstillet alle Europas Hoffer for at sværte vor Konge og Herre og for at vække de andre Suveræners Uvillie mod hans Person. Man tillader sig deri intet Mindre end med en mageløs Uforskammenhed at beskylde ham ikke alene for at have spillet under Dække med Prinds Christian, men man driver Frækheden endog til at erklære, at han har understøttet ham; man paastaaer at være i Besiddelse af tilstrækkelige Beviser, fundne saavel i Brevene fra Kongens Ministre, som i den øvrige Brevvexling, hvilken Gyldenpalm førte med sig. Man tilføier, at det alene er de Hensyn, som man skylder en Suveræn, som have kunnet bringe den svenske Kronprinds til at bevare Taushed om en saadan Adfærd».

«De skjønner let, min Ven, hvad Indtryk denne Note vil gjøre paa Kongens Sindsstemning, og De maa indrømme, at det ikke er et heldigt Øieblik at tale til ham om de Personer, som det svenske Ministerium, om end meget uretfærdig, har anklaget. — Men man maa dog troe, at de

Magter, der have garanteret Traktaten i Kiel, snart ville gjøre Ende paa de Plagerier, som Sverrig finder paa for at forspilde os enhver Skadesløsholdelse, og at vi skulle see vor gode Konge tilsidst seire over sine Modstandere. Rusland begynder allerede at stille sig noget paa vor Side og give efter for Kongens og hans Venners indtrængende Forestillinger, og jeg har den bedste Tro til, at vi snart ville modtage beroligende Efterretninger fra Vien. Da kunne Deres Venner virke til Deres Fordeel, og De bør ikke tvivle om, at de ivrigen ville forene sig for saa hurtig som mulig at ende Deres Lidelser».

«Det vilde være stor Uret af Dem at tvivle et Øieblik paa Kongens gode Villie; lad os antage som givet, at De er bleven offret for en Politik, der i Øieblikket var nødvendig; vilde De da modtage en Naade, som var i stik Modsigelse med Øieblikkets bydende Politik. Nei, ganske vist ikke; jeg vilde gjøre min Ven Moltkes Karakteer og Tænkemaade Uret, naar jeg et eneste Minut nærede den ringeste Mistanke i saa Henseende».

«Det er, min Ven, Alt hvad jeg kan svare paa Deres Brev af 20de Februar. Jeg indrømmer, at dette Svar er lidet skikket til at berolige og trøste Dem; men jeg haaber, at De deri ikke vil miskjende en Dem ret oprigtig hengiven Vens Aabenhjertighed og Tillid».

«Jeg maa dog endnu tilføie et Par Ord for at raade Dem til at opsige Deres Huus i Kjøbenhavn og at holde det i Helsingør rede for ved Leilighed at kunne tage Ophold der, uden dog for Øieblikket at flytte Deres Møbler derhen eller foretage Forberedelser, som tyde paa en nærforestaaende Indflytning. De mærker nok, at et saadant Skridt vilde være uheldigt i dette Øieblik, hvor vore Naboer holde vaagent Øie med Alt, og hvor man af det Mindste tager Anledning til Beskyld-

ninger. Det er foranlediget ved en Samtale i Gaar med Deres Ven Fritz Hauch om Deres Sager, at jeg er kommen til at fremføre denne Bemærkning. Jeg sagde ham, at jeg med stor Fornøielse vilde overlade Dem to eller tre Værelser paa Bernstorff, for at De der kunde have Deres Møbler og andre Effekter staaende; thi det vilde være for kostbart at leie en Leilighed dertil i Kjøbenhavn. Men jeg haaber imidlertid, at De ikke vil faae Brug derfor, og at Alt er ordnet efter Deres Ønsker førend Mai Flyttetid» *).

Det er en Selvfølge, at M. efter Modtagelsen af dette Brev ikke kunde ønske, at der under disse Omstændigheder blev rørt ved hans Sag. Herved kunde det ikke komme i Betragtning, at den svensk-norske Regjering til den Tid paa flere Maader lagde for Dagen, at den var villig til at vise sig forsonlig mod Mænd, der havde arbeidet mod Rigernes Forening. Selv om Kongen formaaede at sætte sig ud over, at netop M.s Færd benyttedes af Sverrig som Støtte for dets Paastand, at Danmark havde tabt al Ret til Skadesløsholdelse for Norge, vilde Sverrig, naar M.s Stilling var bleven formildet, have været istand at udpege det som et Indicium for, at Kongen havde sympatiseret med ham og kun under en øieblikkelig Tvang viist en Strænghed, som han skyndte sig med at gjøre god igjen. Men hvad der saaledes ikke burde skee, søgte dog, netop samtidig med at disse Breve vexledes mellem M. og Kaas, M.s Venner i Norge uden hans Vidende og Villie at sætte igjennem. Under 23de Februar skrev Regjeringsraad P. Wall-

*) Frøken v. d. Maase var M.s Søsterdatter og Kammerfrøken hos Dronning Marie. — Geheimeraad Fritz Hauch, Stiftamtmand over Sjelland og senere Generalpostdirektør, var en Svoger til M.

strøm, Chef for Essens Civilexpedition, til den svenske Minister Wetterstedt, at Essen ikke vilde være utilbøielig til at arbeide for M.s Rehabilitation, naar der var nogen Udsigt til, at Forsøget skulde lykkes. Han anførte, at M. levede, indskrænket til en høist ubetydelig Formue, i knappe Kaar paa en lille Eiendom i Jylland, hvor han begræd Tabet af sin Konges Naade og af Omgangen med sine Venner saavel i Danmark, som i Norge; at han i Norge under en lang Virksomhed i de høieste Stillinger havde ved sin Retskaffenhed og sine personlige Egenskaber vundet almindelig Kjærlighed og Høiagtelse; og at Intet vilde være mere efter det norske Folks Ønske end om denne Minister ved en officiel Forestilling fra Regjeringens Side blev rehabiliteret[76]. Den svenske Regjering har dog rimeligviis skjønnet, at det nærværende Øieblik ikke egnede sig til at foretage Noget i dette Anliggende, og først senere gjorde den sig til M.s ukaldede Talsmand. Et Medlem af den med M. besvogrede Løvenskjoldske Familie, han første Hustrues Fætter, den siden som Norges Statholder bekjendte Severin Løvenskjold, opholdt sig i sin Regjerings Ærinde i Kjøbenhavn og troede at give M. et kjærkomment Beviis paa Venskab ved at bruge sin Indflydelse i hans Interesse. I det Brev af 30te Mai, hvori Løvenskjold meente at glæde M. med denne Tidende, læste denne med liden Tilfredsstillelse «...... jeg har grebet med Begjærlighed en uventet Leilighed, som lod mig skimte et Haab om, at kunne være D. Ex. nyttig. Efter hvad der var skeet, smigrede jeg mig med, at en Erklæring fra den svensk-norske Regjering til Gunst for D. Ex., vilde være Dem nyttig. Jeg udbad mig af Kronprindsen Tilladelse til at give en saadan Erklæring her, og det er med hans Tilladelse, at jeg har taget mig den Frihed paa hans Vegne at forsikkre den regjerende Dronning:

at Deres Excellences Restitution vilde glæde Kongen, min Herre, og at Kronprindsen, som ikke vil bevare Mindet om forbigangne Ubehageligheder og Misforstaaelser, vilde ansee det for en personlig Forbindtlighed mod sig. Jeg gjorde denne Kronprindsens Erklæring gjeldende som et Opmærksomheds Beviis fra hans Side for Hendes Majestæt. Det syntes, at være hende behageligt, og Dronningen lovede mig at underrette Kongen, hendes Gemal, herom, i det hun allernaadigst forsikkrede mig om sin Deeltagelse for Dem og Deres elskværdige Gemalinde paa en Maade, som viste, at hendes Følelser stemmede med hendes Ord. Jeg beder D. Ex. tilgive, at jeg har foretaget dette Skridt, uden at De vidste det; men jeg maatte drage Fordeel af det gunstige Øieblik, efter at jeg havde raadført mig med en herværende fælleds Ven; i hvert Tilfælde bønfalder jeg D. Ex. om ikke at miskjende min gode Hensigt. Jeg har ønsket at yde en lille Taknemlighedstribut af den naadige Godhed, hvormed D. Ex. har overvældet mig fra min Barndom, og som jeg altid vil bevare i lige kjærlig og erkjendtlig Erindring, og skulde jeg være lykkelig nok til at gjengive D. Ex. til Deres Fædreland og Venner, skal jeg ansee det som den kjæreste Frugt af min piinlige Stilling her, som iøvrigt kun skjenker mig Torne, og hvis Vanskeligheder og Ubehageligheder overgaae mine faa Talenter og mine Kræfter......»
I sin Svarskrivelse takker M. for Løvenskjolds gode Mening, men lader ham mærke, at han ikke har handlet efter M.s Ønske. Svaret afgik dog ikke lige til Løvenskjold, men blev tilligemed dennes originale Brev tilstillet Kaas, for at han, uden at det kom til Løvenskjolds Kundskab, kunde gjøre saadan Brug af disse Papirer, som han maatte finde passende. M. frygtede for at dette Skridt af den svensk-norske Regjering kunde i Danmark udlægges som en Intrige fra hans

Side, og skjøndt han ikke antog, at Kongen kunde tiltroe ham en saa lav Handlemaade, bad han Kaas om at gjøre Sit til at fjerne saadan Mistanke. «Severin Løvenskjold, som saalænge har været min Ven og Slægtning» — skriver han — «har visseligen havt den bedste Hensigt ved at handle saaledes, ved at blande sig i mine Sager, som vare betroede i meget bedre Hænder; men han har viist mig en daarlig Tjeneste...... Jeg tilføier intet Videre; stærk ved mine Grundsætninger, vis paa, at jeg Intet har at bebreide mig i min hele Adfærd, og næsten ligesaa trættet som mine Venner af denne kjedsommelige Sag, stoler jeg paa Deres Venskab og afventer med Tryghed Resultatet af Deres venskabelige Tjenester»[77].

Da M. afsendte dette Brev til Kaas, var Frederik den 6te vendt tilbage til sit Rige, og M. maatte nu, efter hvad Kaas og andre Venner havde forsikkret ham, med Vished imødesee en Forandring til det Bedre. Under 5te Juli reskriberede ogsaa Kongen til Kancelliet:

> «Ligesom Vi, paa Grund af Omstændighederne, fandt nødvendigt i afvigte Aar at tillægge forhenværende Geheime-Statsminister Moltke Befaling indtil videre at opholde sig i Nørrejylland, saa ville Vi nu i Naade have denne Befaling ophævet og tilbagekaldt».

og det stod saaledes M. frit for at begive sig til Helsingør og som Tolddirektør tage sin Embedsbolig i Brug. «Jeg kan ved Maalet af min Løbebane» — havde M. yttret i et Brev til Prinds Christian af 20de Marts 1815 — «ikke have noget ivrigere Ønske end det, at maatte, inden jeg ender den, erholde af min Konge et saadant Beviis paa hans Naade, hvormed jeg kunde gotgiøre for mine Medborgere, at, skjøndt

jeg for den Uforsigtighed, som maaskee har viist sig ved Siden af mine beste Hensigter, maatte blive et Offer for Politiken, han dog aldri tvilede om sammes Reenhed og om den Troskab, jeg skyldte min Regent og Velgiører.... Naar Kongen derfor ved endelig at afgiøre min Sag, sætter mig i saadan Stilling, den være hvilken den være vil, som kan overbevise om hans tilbagevendte Naade og Agtelse og fordeelagtige Omdømme om mig og mine Handlinger, saa ere alle mine Ønsker paa den mest tilfredsstillende Maade opfyldte». En saadan Opreisning, der lagde klart for Dagen, at han besad sin Konges fulde Naade, kunde M. neppe finde alene i Ophævelsen af Forviisningen i Forbindelse med hiint Embede i Helsingør, som man havde ladet ham beholde, medens han maatte fratræde sine andre Poster. Han søgte derfor om at blive Stiftamtmand over Aalborg Stift og Amtmand over Aalborg Amt, naar Geheimeraad Pentz, der beklædte disse Embeder, erholdt sin Ansøgning om Entledigelse bevilget, i det M. tillige anholdt om at maatte beholde Embedet som Direktør for Øresunds Toldkammer for at kunne maaskee i en høiere Alder tye til samme og i det ende sine Dage.

Da Pentz derefter blev entlediget fra sine Embeder fra 1ste Januar 1816 at regne, beskikkedes M. under 2den September 1815 til hans Eftermand*) og kom saaledes i lignende Stilling, som den han for et Par Aartier tilbage havde beklædt i Norge. I sit nye Embede udfoldede han

*) Med den regl. Gage af 2000 Rdl. S. V. og 1000 Rdl. S. V. til Kontorhold, og tillagdes ham endvidere 2000 Rdl. S. V. som personligt Tillæg, samt tillige de ham som Direktør for Øresunds Toldkammer forundte 1000 Rdl., saavelsom de 1000 Rdl. han havde nydt som fhv. Standskommissær ved Banken, saa at han i Alt, foruden 1000 Rdl. til Kontorhold, erholdt en Indtægt af 6000 Rdl. S. V.

de samme Egenskaber, der havde udmærket ham tidligere og indlagde sig Fortjenester ved en virksom og kraftig Bestyrelse. Han havde bevaret sin aandelige Livlighed og den Stræben efter at fremme almeennyttige og videnskabelige Formaal, som i Norge havde ført til Stiftelsen af det topographiske Selskab, og hvorom han i Aalborg efterlod et Minde i Stiftsbibliotheket. Planen til Stiftelsen af Bibliotheket blev i Forening fattet af M. og Rektor Emanuel Tauber, og skjøndt den af M. skrevne Indbydelse, der udgik 1818 paa Frederik den 6tes Fødselsdag den 28de Januar, foruden af disse to Mænd tillige er undertegnet af Biskop Jansen og Borgemester Hornsyld, vare dog M. og Tauber de egentlige Bærere af Sagen baade i dens Begyndelse og senere under dens Fremgang. De udsendte en Mængde særlige Skrivelser til Mænd, der vare stillede saaledes, at de maatte ansees for at kunne gavne Foretagendet, og deres Bestræbelser kronedes med fuldstændigt Held, i det der indkom betydelige Gaver baade i Bøger og Penge. Ved det af M. udvirkede Reskript af 4de August 1819 forpligtedes desuden enhver efter den Tid i Aalborg Stift og Amt beskikket Sognepræst at svare en i Forhold til Kaldets Størrelse fastsat aarlig Afgivt til Bibliotheket, hvorimod det ikke lykkedes at sikkre det en lignende Afgivt fra andre civile Embedsmænd (Kgl. Resol. 22de Decbr. s. A.). Ved M.s Afgang som Stiftamtmand kan dets Størrelse anslaaes til 13,000 Bind, og om end Deeltagelsen for samme af flere Grunde, deriblandt at hans personlige Indflydelse savnedes i Stiftet, senere viste sig mindre levende, bestod det dog i 1861 af omt. 24,000 Bind. — Efter M.s Fortjenester af denne Bogsamlings Stiftelse og Fremvæxt har hans Portræt med Rette fundet en Plads i samme[78]. Ved dette skulle vi kun gjenkalde den Skildring, som Oehlenschläger giver os af M.s

Ydre i hans ældre Alder: «M. var en smuk Mand, let og rank, meget hurtig i sine Bevægelser og uagtet hans sneehvide Haar, brændte hans brune Øine med Ynglingsilden» [79] *) medens vi her samle nogle Træk til hans Personlighed.

M. var en Søn af Oplysningens Tidsalder, og man gjenfinder hos ham den samme Aandsretning, som giver mange fremragende Mænd, der ere fødte i Midten af det 18de Aarhundrede, en fælleds Lighed. «En vis høi Tillid til det Velgjørende i Oplysningens Udbredelse, en Glæde ved at omgaaes med Videnskabernes og Kunsternes Dyrkere og i deres Omgang dobbelt at nyde deres Værker, et varmt Ønske at hæve de lavere Klasser op til en mere menneskeværdig Tilstand», er fremhævet som det, der synes at have udmærket disse Mænd. Til denne Gruppe kan M. henføres ligesom hans Ven Statsminister E. H. Schimmelmann, paa hvem disse Ord nærmest skulde anvendes, da de udtaltes af H. C. Ørsted [80], om end M.s offentlige Virksomhed havde et andet Omraade, og hans Stilling som Privatmand var vidtforskjellig fra Schimmelmanns. De to første Sætninger ere som sagte med M. for Øie, og den sidste har ogsaa sin Gyldighed for denne, skjøndt det kun forundtes ham i et kort Tidsrum paa Administrationens høieste Trin at virke i videre Omfang for hiint Formaal, navnlig ved Skolens Reform og Fattigvæsenets Ordning. M. skildres nærmere som en «i høi Grad fiin, dannet og aandelig opvakt Personlighed,

*) Portrættet findes gjengivet i Illustreret Tidende for 1868 Nr. 435. M.s Brystbillede er tegnet og stukket i Kobber af Flindt in 12mo. Desuden haves en Deel Portrætter af ham, malede af en ung Kunstner, der tidlig maatte forlade sin Bane (Zweidorff), som ikke mangle Lighed, men et vist lidende Udtryk er fremtrædende i nogle af dem. Med Hensyn til de sneehvide Haar, maa dog bemærkes, at M., i det Mindste i hans sidste Aar, brugte Pudder og bar Haarpidsk.

der, i hvilket Selskab han end befandt sig, blev betragtet som dets Sjæl og Midtpunkt, begavet med stor Vittighed og Kløgt og i Besiddelse af en usædvanlig Bevægelighed i Sjælen og stærk Begeistring for alt, hvad han betragtede som Skjønt og Udmærket»[81]. Disse sidste Egenskaber bidroge vistnok mest til at give M. hans eiendommelige Særpræg. Derfor hilste Ewald ham som Jordens Elsker, og skjøndt Digteren gav dette Navn til Ynglingen, blev han dog aldrig for gammel til at bære det; thi «M. var et af disse Mennesker», siger Oehlenschläger, «der vedblive at være Ynglinge i Oldingsaarene» *).

Det var M.s Livskald at arbeide som Embedsmand i Statens Tjeneste, men hans Virkelyst var, som alt bemærket, ikke indsnevret ved Embedsgrændser og gjorde sig ogsaa gjeldende i hans Forhold til Videnskab og Kunst. Han læste meget, fulgte stadig Literaturen[82] og havde tilegnet sig mange Kundskaber, navnlig i Historien og Statsvidenskaberne; men uden at være produktiv, var han dog ikke blot modtagende, i det han stræbte efter Evne at gjøre Sit for Videnskabernes og de skjønne Kunsters Fremme. Vi have i det Foregaaende kunnet fremhæve nogle Exempler paa hans Bestræbelser i den Retning, der bare gode Frugter, og han udfoldede i flere af de literære Selskaber, hvoraf han var Medlem, en virksom Deeltagelse for sammes Formaal. Ligeledes fremtræder hans Kjærlighed til Videnskab og Kunst i hans personlige Forhold til deres Dyrkere, hvis Selskab han elskede, og der i ham fandt en anseet Velynder. «D. Ex. er den af Nutids Store», skrev Dr. G. L. Baden i 1809, «som jeg ved fortrinlig interesserer Sig for

---

*) «Oprigtighed, Patriotisme, lidt Enthousiasme ere Hovedtræk tør jeg sige, i min Caracter» skrev M. i 1788 til Marskal Bülov. (Af Ghrd J. v. Bülows Papirer S. 20).

alt hvad angaaer Fædrelandets Historie», og han erkjendte, at M. ved sine Opmuntringer fornemlig havde vedligeholdt hans Lyst og Flid i dette Studium[83]. Og Hauch fortæller, at uagtet M. let fandt sig til Rette, hvor han kom hen, var det dog især hans Fornøielse at omgaaes med Kunstnere og udmærkede Digtere, «af hvilke sidste han tidt blev betragtet som en Slags Mæcenas, af hvem de ventede, at han skulde udstrække sin beskyttende Haand over dem». M. var en stor Beundrer af Baggesen, som han ogsaa «i Lune, Vid og sprudlende Begeistring, samt i Forkjærlighed til den elegante Formpoesi i høi Grad lignede» og modtog ofte Besøg af denne, der forelæste ham sine Digte. Om M. end i den literære Feide mod Baggesen stod nærmest paa dennes Side eller i al Fald var misfornøiet med den Maade, hvorpaa han blev bekæmpet, ydede han dog Oehlenschläger sin Hyldest, og Digteren fandt hos «denne Yngling, der nærmede sig Oldingsalderen, samme Ild for de skjønne Videnskaber, som da Ewald i hans virkelige Ungdom havde været hans Lærer». Konferentsraad Hauch, en Brodersøn af M.s anden Hustru, Sophie Hauch, havde i sin Ungdom Leilighed til at omgaaes med M. og har i sine Minder fra sin Barndom og Ungdom givet et glimrende Billede af M., hvis enkelte Træk ville gjenfindes her. Hauch bemærker sammesteds med Hensyn til sit personlige Forhold til M., at han meget mod sin Villie kom til at paadrage sig dennes Misfornøielse, da han i sine senere Ungdomsaar deeltog i Feiden mod Baggesen[84]. Blandt de mange saavel danske som norske Digtere og Forfattere af større og mindre Betydning, som M. er kommen i Berøring med, fortjener P. H. Haste, engang en yndet og bekjendt Sanger, at nævnes, fordi han nærede en trofast Hengivenhed til M. Haste skyldte M. sin Ansættelse eller i det Mindste Forfremmelse i

Toldfaget og fandt i M. en Velynder, der lige siden den 2den April 1798, da Haste første Gang fremstillede sig for ham, «uafbrudt, men stedse forøget» viste ham «næsten broderlig Deeltagelse»[85]. I sin Begeistring for Kunsten synes dog M. stundom for velvillig at have lyttet til Musens svagere Forsøg, og Biskop Pavels fortæller, at han i 1794 — altsaa under Leilighedsversenes og Dilettantpoesiens Mellemrige — ved Bordet hos M. i Christiania maatte høre denne deklamere to af sine, af Forfatteren selv som mislykkede Produkter stemplede Digte og døie hans Lovtaler for dem[86]. -- Men hvor høit M. elskede at færdes aandelig og i personlig Omgang med Videnskabsmænd og Digtere, der hørte til hans egen Tid, var han tidlig ført ind i de græske og romerske Autorers og Digteres Kreds og havde der Venner, som vare ham de kjæreste og hvis Selskab han nødigst vilde undvære. De oplivede og styrkede ham i gode og onde Tider, i hans Mandoms Aar og i hans Alderdoms sidste Dage, og hos dem fandt han ikke alene Nydelse og Underholdning, men Lægedom for Sjælen[87]. — De Bidrag, som M. selv har ydet Literaturen ere meget sparsomme og ubetydelige. Samme Dag, som hiin Indbydelse til Oprettelsen af Stiftsbibliotheket udgik, holdt han en i Rahbeks Minerva[88] optagen Festtale, hvori Themaet paa gammeldags Viis fremsættes saaledes: «Sig mig — guddommelige Sandhed! — hvorpaa skal vor Hengivenhed for sjette Frederik grunde sig, og hvilke ere de Dyder, der kunne opflamme den. Nævn mig Noget af alt det, som han, fra hiin Tidspunkt af, da hans kraftfulde Indflydelse bestemte Statens Skjebne — indtil denne Dag har fremvirket til dens Held». Taleren fremhæver først og fremmest de store Reformer i Landbolovgivningen og gjennemgaaer derefter de vigtigste andre Love og Foranstaltninger i det betegnede Tidsafsnit. Tonen er i det Hele stemt

høit, og hvor Fyrstens personlige Egenskaber berøres, stiger den endnu mere, ligesom mange rhetoriske Vendinger og Epitheta ere gammeldags og aflagte (Kongen er den «tilbedte Frederik», Dronningen «Daniens Skytsengel, Dydens Hæder»); men den maa vist regnes til Datidens smukkere Festtaler og har fremfor andre det Fortrin, at den ikke savner Indhold. — I Aaret 1864 udgav L. Daa «Af Geheimeraad Johan v. Bülows Papirer», hvilken Bog blandt andet indeholder 56 Breve fra M. til Bülow, skrevne i Aarene 1787-93, altsaa medens M. var Embedsmand i Norge. Disse Breve indeholde oplysende Bidrag til Forholdene i Norge og Moltkes Embedsførelse i dette Tidsrum, men efter deres Form og Stiil kunne de ikke gjøre Fordring paa at forøge M.s literære Anseelse som Forfatter*).

Vil man søge de svagere Sider i M.s offentlige Virksomhed, synes netop nogle af hans glimrende Eiendommeligheder at lede paa Sporet. Det kunde vel saaledes hænde sig, at den anspændte Kraft, hvormed han kastede sig over en ny Gjenstand, der optog hans Interesse, arbeidede for stærkt i Begyndelsen til at den kunde holdes paa samme Høide til Slutningen, at hans levende og tillidsfulde Aand førte ham til at forsøge Reformer uden at overskue alle Vanskeligheder, der stillede sig i Veien for deres Gjennemførelse, og at det enthusiastiske Sving, som hans Stræben saa let antog, bragte ham til at forglemme den fornødne Forsigtighed. Disse Mangler pege ogsaa hen til den Slags Letsind, som man i private Forhold ikke har kunnet frifinde ham for, og som ikke overrasker hos en Karakteer, der greb

*) Foruden Festtalen, nævnes i Erslevs Forfatterlexion kun Opfordringsdigtet til Ewald, de 2 trykte Breve til samme (see Anm. 6), Tabel over Bradsberg Amt og den franske Piece om det svenske Tronfølgervalg.

Øieblikkets Indtryk med en Ild, der kunde blænde for betænksomme Fremtidshensyn[89].

«Ved at omgaaes med ham» — siger Hauch — «kom man uvilkaarlig til at tænke paa en fransk Adelsmand af det bedre Slags fra Fordumstid. Hans Kløgt, hans opblussende Begeistring, hans aandelige Fyrighed og Bevægelighed, hans lette Conversation, der bestandig glimrede med electriske Funker, syntes ligefrem at berettige til en saadan Sammenligning. Han var ogsaa meget ømtfølende med Hensyn til den udvortes Ære; denne hans maaskee noget overdrevne Æresfølelse havde i hans Ungdom havt en Duel til Følge, hvori han tabte Brugen af to af sine Fingre». Medens han ved saadanne Egenskaber gjorde sig gjeldende i det selskabelige Liv, vandt han ved sit kjærlige Hjerte, sin imødekommende Velvillie og Tjenstagtighed mange Venner paa sin lange Embedsbane[90], og som han havde været anerkjendt og elsket i Norge, saaledes var han det i sine senere Embedsstillinger i Kjøbenhavn og Aalborg. Vel var det almindeligt i de Tider, at høie Embedsmænd i Provindserne bleve Gjenstand for en Ærbødighed og Hyldest, som nu er ukjendt eller i al Fald fremtræder i fordringsløsere Former end de, der dengang brugtes; men den Anseelse og Kjærlighed, som M. nød i Aalborg, var noget Mere end disse Tributter til den fornemme Mand, og G. L. Baden kunde derfor sige, at M. tilbragte «som Byens (Aalborgs) første Mand sit skjønne og daadfulde Livs Aften i en Kreds, hvor han agtes og elskes saa meget, som man neppe skal finde Mage til mellem Embedsmænd i hans Stilling»[91].

Da M. nærmede sig sit 70de Aar og led af et smerteligt Onde, troede han at mærke, at han ikke længer formaaede at virke «med den Kraft, Energi og spændte Opmærksomhed, med hvilken Stiftamtmanden bør bestyre

Forretningernes Gang» og «Retskaffenhed og den Troskab, han skyldte Kongen, bød ham ikke ansee Embedet som en Pension». Hertil kom, at han af stedlige Aarsager og af økonomiske Hensyn, da hans Embedsstilling efter hans Anskuelse ikke tillod ham at indskrænke sine Udgivter, maatte ønske at trække sig tilbage, og han indgav derfor i Foraaret 1823 Ansøgning om Entledigelse. Han skrev ogsaa til Kaas for at anbefale Sagen til ham; men da denne netop stod ifærd med at tiltræde en Badereise, havde han ikke Leilighed til at tale med Kongen. «Alt hvad jeg» — hedder det i Kaas's Svar — «af et oprigtigt, Dem reedelig hengivent Hierte kan ønske, er: at De maae see Deres Ønske opfyldt paa en tilfredsstillende Maade, og at De aldrig maae fortryde det giorte Skridt; thi, min Ven, otium er en slem Plageaand for den Mand, der tilbragte sit heele Liv i Virksomhed. Den Tanke vil stedse afskrække mig, hvad der end møder mig i Verden, fra at søge den». Denne Ansøgning førte dog ikke til noget Resultat, nærmest vel fordi de pekuniære Spørgsmaal stødte paa Vanskeligheder; men da Frederik den 6te det følgende Aar i Juni Maaned besøgte Aalborg, fik M. ikke Aarsag til at beklage denne Udsættelse. Det maatte være M. i enhver Henseende kjært endnu engang at møde hans elskede Konge under Forhold, der gave ham rigelig Leilighed til at være sammen med denne, og den Tilfredshed med M.s Virksomhed, som Kongen udtalte, og den Naade, han viste ham, oplivede M. i hans nedstemte Sjælstilstand. Da Kongen havde forladt Aalborg, indgav M. med hans Tilladelse en fornyet Afskedsansøgning, der havde hans Entledigelse paa de af ham ønskede Vilkaar til Følge[92].

M. valgte nu Kjøbenhavn til Opholdssted, indtil han i 1830, efter at han havde mistet sin anden Hustru, flyttede

ud til Vallø, hvor han beboede den saakaldte Kavalleergaard. Skjøndt i høi Grad lidende, fulgte han med Interesse de offentlige Anliggender og bevarede sin Kjærlighed til Videnskab og Kunst, og endnu i hans sidste Leveaar luede hans Aandskraft op med lyse Glimt fra hans Ungdoms og Mandoms Dage[93]. Her i Kavalleergaarden modtog M. oftere Besøg af Prinds Christian, der ikke alene vilde vise M. en Opmærksomhed, men ogsaa ønskede at høre hans Mening om vigtige Statssager. Derom haves Vidnesbyrd i Prindsens Breve til M., af hvilke i det Hele fremgaaer, hvor trofast Prindsen var i sit Venskab til M., og hvor gjerne han greb Leiligheden til at glæde ham med Beviser derpaa. «Ej vilde det det være muelig» — skriver saaledes Prindsen i 1832 — «at lang Fraværelse eller afbrudt Brevvexling skulde kunne udsætte Dem hos mig for Glemsel eller svække de Erindringer, der binde mig til Dem. De ere jo grundede i den sandeste Højagtelse og byggede paa Erkiendtlighed og kunne saaledes hverken glemmes eller svækkes». Endnu i Midsommeren 1835 fandt Professor T. Baden, at Alderen ikke havde mindsket M.s Aandskræfter, og at han talte meget og godt. Han havde nylig læst Ciceros Breve og yttrede sin levende Beundring over hans Cato den Ældre, men tilføiede, at Læsningen af denne Bog ikke skjenkede ham synderlig Trøst i hans høie Alder; thi han turde ikke ligne sig ved de store Mænd, som der fremstilles som Exempler paa en til Livets Ende virksom Alderdom. «Min Uvirksomhed piner mig.» — sagde han — «Den Vise bør døe beskjeftiget»[94]. Sommeren efter vare disse Klager forstummede: Frederik M. døde den 4de Juli 1836 i sit 83de Aar og jordedes paa Vallø-Kirkegaard.

Anmærkninger og Henvisninger.

[1]. Den Moltkiske Familie i Hofm. Adelsm. III. 341. Tab V og Langhorns »De danske Moltker«. — Om Gen. Adam Ludvig M. see sidstn. Bog, Skandinavisk Folkekalender for 1844 S. 248-251, Rahbeks og Nyerups Forfatterlexikon under hans Navn, Aalborg Stifts jydske Efterretninger 1810 Nr. 9, 11 og 13, Bangs Fortegnelse over den Bülowske Manuskriptsamling S. 47 og Koll. Tid. 1802 S. 543. Der findes Monumenter for ham ved Aalborg og Randers. — [2]. Erslews Forfatterlexikon Hovedv: og Suppl. under Frederik Moltke. Molbechs Ewalds Levnet S. 181 jvf. 53. — [3]. Welhavens Ewald og de norske Digtere S. 52 og 56. — [4]. M. Hammerich »Om Ewalds Syngespil Fiskerne« i Nordisk Universitets Tidsskrift V. 36-37. I Ewalds lovformelige Testament findes ikke Moltkes Navn. Molbech anf. St. S. 246 ff. — [5]. Dansk Museum 1782 1ste Halvaar Efterretninger om Joh. Ewalds Levnet af F. M(ünter) S. 696. — [6]. Ewalds samtl. Skrivter VIII 179-80. 195. Molbechs Ewalds Levnet S. 169*). Af Breve fra Ewald til M. kjendes kun det oftere trykte af 1ste Septb 1778; et Brudstykke af et ufuldendt Brev er i Ewalds samtl. Skrivter givet Overskrivt »Til Kammerjunker Fr. Moltke«, da det er meget sandsynligt, at det er skrevet til ham, VIII. 198 jfr. 256. Af de 9 Breve og Billetter fra M. til Ewald, som Overlærer Olsen fandt, ere de to, hvortil der sigtes i Texten, trykte i hans Ewalds Liv og Forholde S. 81-84 og refererede i Petersens Literaturhist. V. 2. S. 399-400. De øvrige 7 meddeles nedenfor, hvorved bemærkes, at man her, ligesom ellers naar Noget anføres ordret efter vedk. Forfatters eget Haandskrivt, har søgt at gjengive den originale Retskrivning.

1.

En Billet indeholder det i Adresse-Avisen for 1777 Nr. 140 trykte Opfordringsdigt til at besynge Enkedronningens Fødselsdag med følgende Efterskrivt: »Jeg seer meget vel, nogle Ord ere her meget tit igientagne, og disse indtegnede Vers maaskee ej stærke nok; men jeg skal see at forandre det. Det øvrige, kiære Ven! siig mig Deres Mening om det alt«.

[Det var rimeligviis Ewald, der havde anmodet M. om at skrive Opfordringen, og han benyttede den til at indlede sin Ode paa en ny og smuk Maade. I Adr. Avisen p. a. St. findes ved Siden af Trykfeil nogle Forandringer i Digtet, der maaskee skyldes Ewald. Ewalds samtl. Skrivter I. 224-25. Alm. dansk Litr. Journal 1780 S. 403-6].

2.

Tag ey ilde op, jeg beder dem kiere Ven! at jeg saa længe har beholdt dette Brev, hvis Indhold maa smigre dem saa meget; jeg ønsker dem oprigtig, at de maa faae mange saa fortiente Prøver paa Agtelse, som de er, hvilke de nyelig har faaet. Mig synes paa to Personer nær, saa har man spilt deres Balder igaar bedre end første Gang.

Er det dem kiere Ewald om at giøre, saa sender jeg dem Signetet af G. tilbage; man har reven mig det bort. Lev vel — jeg laa i Sengen inu, da de sendte mig Billetet.

Moltke.

Hvo gaar det med det beviste; jeg troer ey det er nødig at svare paa G. Brev. Imorgen seer vi os.

[Ved G. menes uden Tvivl Guldberg. Balder blev 2den Gang opført af det dram. Selskab den 14. Februar 1778;, paa det kgl. Theater blev det 2den Gang opført med Musik den 1ste Febr. 1779].

3.

Pr. Mem.

Lad os fornye vor Contract — Tiden er vel alt expirert, og den bør fornyes, nemlig: »at ingen af os bør slutte noget ufordeelagtig om vor Taushed, uden at begge ere dovne, at begge ligefuld maa være forvissed om fælleds Venskab og Beredvillighed, og begge aldri tvile paa, den eene maa skrive eller ikke, at den anden er hans Ven»

Den kunde som en Vexel Obligation have 3 Maaneders Kraft, og vi vare begge roelige.

»Jeg lever — ja jeg lever», men det er ogsaa alt, fordi jeg bestiller saare lidt, og der ere jo Philosopher, som pretenderer, at Livet uden activitet ikke kan reignes for meget.

De lever derimod i den rette Mening i Fred. Man har sagt mig, at de var meget flittig. Lev kiøn(?) længe, min Ven! Faar vi noget paa Geburtsdagene af deres Muse; til Prinzens er det vel nødvendig og til Dronningens meget artig, i Fald de vil ofre til. — Jeg ønskede meget at see noget af deres Synge Stykke, men jeg begriber let at profane udelukkes.

Jeg har meget at skrive i Dag, saa at jeg ikke kan skrive vidtløftig. Deres Papire, som de omtaler, ere i Kbhvn. og maa jeg bede om lit Taalmodighed.

»Deres sande Ven — og Tiener»

Moltke.

[Brevet er skrevet i Slutningen af August 1778, da det omtales i Ewalds faa Dage yngre Brev til Kammerherre Warnstedt af 23de August, og Ewalds Brev til Moltke af 1ste Septbr. er Svar herpaa].

4.

Kh. Warnsted, som vist ynder dem meget, har sagt mig i Anledning af de omtalte 100 Rd., at de saasnart som mueligt skrev ham en Pr. Memoria til, addressert til ham, i hvilken de forespørger dem blot, »om de ey kunde giøre dem Haab at faa de andre 100 Rd. for Balder, da de ansaae den Gevinst, som de havde havt af dens 1ste Forestilling, som en particulier Naade af H. M. K., og Stykket da var uden Musik og følgelig ey med alt Tilbehør bleven opført«. Dog jeg beder dem om at tale saa lit som mueligt i dette Pr. i den Tone, som om de havde en upaatvivlelig Ret og Fordring. Jeg beder dem instændig ey forsømme det, og at lade det blive inu i Dag ferdig.

adieu min kiere Ewald.

[Balder blev opført uden Musik paa det kgl. Theater d. 9. Marts 1778 og 1ste Gang med Musik den 30te Januar 1779].

5.

Jeg var hos K. Carstens — han er deres gode Ven og Velynder, jeg har ey kundet merke det mindste af den Striid, som de meente, der skulde være imellem dem begge. Han troer, at de skulde sende, saasnart det Stykke en question kom fra Pressen, det hen til Guldb. med et Brev tillige, som gav tilkiende, at det var bleven optagen med Bifald i de Skiøn. Viden. Selskab; og han troer med mig, at de kand haabe alt godt af de Indtryk, som Stykket vil giøre paa ham. Warnstedt har han gandske foreent med dem, og Jacobi har lovet alt godt. Luxdorf har forsikret, at han ey kiendte noget Stykke, som det, hvor Karaktererne og Situationerne vare saa ypperlige. Deres Econnomiske Affairer maa nødvendig forbedres ved de 10 Rd. for hver Ark, som de jo faaer af Stykket.

Det er jo alt god Efterretning, men, kiere Ven! vær da lit roelig og haab — de har Grund der til,

alt godt.

Moltke.

[Det i Brevet omhandlede Stykke er Fiskerne].

6.

Kiære Ven! det maa have været noget, som angik min Tiener personlig, som han har ladt det vide — thi hvad mig angaaer, da kand jeg ikke videre sige, end at jeg er deres sande Ven, som vilde være glad over at kunde give dem Prøver derpaa, og som vist ikke skal lade gaa nogen Leilighed forbi, hvor han kuns kand bevidne dem dette.

Jeg haaber, at jeg i disse Dage kand sige dem Beskeed om det overleverede Brev til C. R. Jacobi.

Hvorledes var de fornøiet med Stykkets Udfald i Gaar. Jeg har beundret som sædvanlig Stykket, dette stolte Stykke, og har været misfornøiet med en stor Deel af Acteur.

Lev vel
Moltke.

7.

Og dette samme Selskab, som hindrer vor fælleds Ven Abrahamson at tage Deel i den Fornøyelse, som jeg havde saa vist giort Regning paa, hindrer — ja imod al min Formodning — hindrer mig at komme i Morgen. Jeg havde tilforladeligen troet, at det var i Morgen aatte Dage, at vi skulde samles i hiin Selskab, og tvilte følgeligen ey paa, at jeg kunde have kommet i Morgen. Dog skal jeg see til, og det haaber jeg, at intet skal forstyrre mit Beslag — i Morgen Eftermiddag Klk. 3 eller 4 kommer jeg til dem og siger dem mundtlig, hvor det glæder mig at see min Ven Ewald fornøiet og at kunde bevidne ham mundtlig mit Venskab og fuldkommene Agtelse. De veed jo vel, at jeg agter Sneedorf*) meget høit, og deres Valg var vist meget hældig og skikket at være glad og fornøiet sammen.

Jeg tager, om de tillader mig det, en Ven med mig for at gratulere dem, men naturligviis maa de have et Glas Punsch i Haanden for at opmuntre os til (at) drikke deres Sundhed.

Moltke.

[*) Historikeren Frederik Sneedorffs ældre Broder, Søofficeren Hans Christian S.].

[7]. Molbechs Ewalds Levnet S. 181-82. 173. Ewalds samtl. Skr. II. 56. 197. 199. 202. jfr. 245-46. 340-41. Proftske Udg. af Ewalds Skr. IV. 405 Anm. — [8]. Petersens Lit. Hist. anf. St. S. 402. Oehlenschläger »Om Ewald og Schiller« 1834 I. 59. — [9]. Artikl. »Frederik Moltke« i Erslews Forfatterlex. og Suppl. »Af Geheimeraad Johan v. Bülows Papirer« udg. af L. Daa. Christiania 1864 S. 17. 20*). 30*). Om Bondeurolighederne smds. S. 19 og 217-23. Danske Saml. for Hist. m. m. III. 84. — [10]. »Af mit Livs og min Tids Historie« af A. S. Ørsted II. 137**). III. 188. — [11]. Jacob Aalls Erindringer ved Lange S. 230. Af Bülows Pap. S. 50. 66-67. 85. 110. — [12]. Smds S. 43. 47. 51. 52. 53. 65. 68. 98. — [13]. Smds S. 51-52. — [14]. Smds S. 54-55. — [15]. Smds S. 39*) og 113. 68-77 jfr. 241. — [16]. Aalls Erind. S. 18-20. — [17]. Af Bülows Pap. S. 29. — [18]. Smds S. 93. 100-1. — [19]. Smds S. 106. — [20]. Smds S. 126. — [21]. Smds S. 93. 101. — [22]. Smds S. 121-27. 130. 132. — [23]. Smds. S. 126. — [24]. Smds S. 30. — [25]. Smds S. 59. — [26]. Smds S. 59. 64. 80. — [27]. Smds. S. 30. 31. 37. 85. — [28]. Art. »Frederik Moltke« i Suppl. til Erslews Lex. — [29]. Af Bülows Pap. S. 43. 49. 56-57. — S. 32. — [30]. Biskop Pavels Autobiographi, udg. af Riis. Christiania 1866. S. 144. — [31]. F.

Schmidts Dagbøger ved Hancke S. 96. — [32]. Af Bülows Pap. S. 44. 46. 59. 82. 83.

---

[33]. Ørsted a. St. III. 188. — [34]. Bergsøes Priisskrivt om Grev C. D. F. Reventlov I. 145-46. — [35]. Da Ørsteds »Af mit Livs og Tids Hist.« III. 178-195 jfr. I. 288-93 indeholder en udførlig Fremstilling af M.s Udnævnelse til og Virksomhed som Kancelli-Præsident, samt af Forholdet mellem ham og Colbjørnsen, henvises til dette Skrivt, efter hvilket her de vigtigste Momenter i dette Afsnit af M.s Embedsliv i Korthed ere givne. Dertil har man blandt Andet kunnet føie Adskilligt efter de Rester, der endnu ere i Behold af Papirer, som M. efterlod, og hvilke ogsaa i det Følgende ere benyttede til disse Bidrag. — [36]. Koll. Tid. 1803 Nr. 22. — [37]. Koll. Tid. 1800 Nr. 40 S. 624-25. — [38]. Koll. Tid. 1802 Nr. 29. — [39]. Blandt M.s Papirer findes nogle og halvtredssindstyve egenhændige Smaabreve fra Kronprinds Frederik, skrevne, med Undtagelse af et Brev fra 1797, i Aarene 1799-1804 til M. som Formand i Kancelliet og Generaltoldkammeret. Af dette Antal, som kun kan ansees som en mindre hændelsesviis bevaret Deel af den Mængde Billetter, som Kronprindsen har tilstillet M. i disse Aar, meddeles her et Udvalg:

1.

Deres Brev dattert den 6. Juli haver jeg rigtig erholdet. Jeg haver med megen Opmærksomhed igienemlæst dets Indhold, og funden nye Beviis paa den Iver, som stedse har besiælet alle Deres Handlinger; ligeledes bifalder jeg Deres Forslag saavel om Commissionen til at undersøge Kiøbstædernes Havnevæsen, som til de Persohner, hvoraf disse Commissioner skulde besættes med. Men Deres Forslag at omskifte Betienterne, synes mig ikke at kunde give Haab, at de skulde blive redeligere ved; thi Kiøbmanden giør sig stedse bekiendt med Toldbetienten, og da vilde den uredelige Betient nok, om han endog blev nok saa kort, berige sig; men jeg troer, at Toldkammeret burde omfløtte, naaer de fandt, at den ansadte indcasserte mindre for Kongen end som hans Formand, eller naaer ved sammenligning af andre Toldstæder, hvor det locale var det samme, saaes en større Indtægt end ved saadant et Stæd, da burde ligeledes omsætning foretages.

Naaer De kuns indtræffer her i Begyndelsen af September Maaned, kan De gierne forlænge Deres Reise. Jeg ønsker Dem en lykkelig og behagelig Reise og spaaer mig meget Got af en Reise, som skeer af en Mand som De, der stedse haver Kongens og Landets Vel til Øiemaal.

Friderichsberg den 29. Juli 1797. Deres stedse meget hengivne
Frederik C. P.

P. S. I gaaer erholdt jeg først Deres Brev, som af en Feiltagelse var kommen imellem Finantz Collegio Breve.

2.

Jeg har ganske bifaldet Admiralitets Forslag i Henseende til Comvojen af de 4 Skibe, der afsendes med Folk og Heste til St. Croi. Jeg beklager meget, at De ei haver Aarsag at være tilfreds med de Folk, som Regimenterne have leveret til denne nye Escadron; Imidlertid da det næsten ei er at forebygge, er man nødsaget at finde sig deri. — Ved denne Leilighed maae jeg erindre Dem om, at De sørger for at Escadronen Exercerer flittig, og at den Disiplineres saa meget som mueligt. Det synes mig billigt, at Pr. Lieutenant Stabel af Artilleriet, som er ældre end en Ritmester Ahrentzen, udnævnes til Cap. af samme Datum som Ahrentzen, dog med den Clausul, at han ikke allene sederer, ifald han skulde indtræde i Artilleriet, sine nu havende Formænd, men og dem han maatte have i Armeen. Agent Bruuns Ansøgning i Henseende til at beholde Cornet Nætzler ved Antwerskov til Opmaaling kan paa ingen Maade bevilges.

Louisenlund den 7 August 1799.

Deres altid meget hengivne
Frederik.

3.

Min kiære Kammerherre Moltke ved at tilbagesende Dem den Kongelige Resolution til den nye Organisation af det Danske Canceli, finder jeg intet at erindre. I Henseende til Politimester Embedets Besættelse her i Kiøbenhavn ere to Mænd kommen mig i Tanke, det er de to Brødre: Carøe, den ene Bormester i Randers, den anden i Horsens. Deres Byes Opkomst tale for dem; hav den Godhed at høre Cancelliet om dem, da dette Collegium nærmere maa kiende dem end jeg.

Friderichsberg den 30 October 1799.

Deres altid meget hengivne
Frederik C. P.

4.

Min kiære Kammerherre Moltke! Da jeg endnu intet haver bragt i Erfaring af Sagen om den overdrevne Brødtaxt, om Magistraten enten haver nedsat den eller ladet den staae i denne med Rugen saa Uforholdsmæssige Høide, saa forventer jeg i Morgen, at De nøie underretter mig herom. Ligeledes Venter jeg af Cancelliet Sagen betreffende det Skammerlige Opløb ved Heybergs Bortførelse, hvor man atter vovede at trodse Lovene og Velanstændighed, i Statsraadet forelagt.

Endvidere haver jeg ikke vildet undlade at lade Dem vide, at jeg haver paalagt Politimesteren paa Embedsvegne at undersøge

Sagen forsaavit Persohnerne betreffede, der udgiorde den velklædede Pøbel*).

Kiøbenhavn den 13 Februarii 1800.

Deres meget hengivne Frederik C. P.

[*) Heiberg forlod Kjøbenhavn den 7de Februar 1800. Om de ved hans Afreise stedfundne Demonstrationer see »Fædrelandet« for 2. Juni 1841 Nr. 536. Rabeks Erind. V. 410-12. 414-15].

5.

Min kiære Kammerherre Moltke! Da jeg haver bragt i Erfaring, at adskillige skal være i Ledtog med — og —, og disse formodentlig vil virke derfor, at intet skal udkomme af de Bedragerier, som ere skete ved Lottoet, saa beder jeg at De vil være Opmærksom derpaa og tale med Etatsraad Flindt denne Sag betreffende. Endvidere ønsker man, at Engelbrechts Fuldmægtig skal revidere Regningerne, og dette bør ei tillades, da Engelbrecht derved kunde faa tilligemed Westerman Indflydelse, som kunde skade Sandheden, hvilken jeg allene ønsker at maae staae i et klart Lys.

Hermed følger en Ansøgning, som ei lidet haver forundret mig, da en Dom, som er afsagt for et Aar siden først 11 Maaneder derefter er sat i Execution; Jeg forventer Deres nærmere Oplysning i denne Sag.

Kiøbenhavn den 9 Maj 1800.

Frederik C. P.

6.

Min kiære Kammerherre Moltke! Da nu Professor Bang, Lægen ved Friderichs Hospital, er efter sin Bestalling Professor ved Universitetet med Corpus, saa finder jeg denne Leilighed beqvem til at lade ham afgaae fra Hospitalet. I Følge heraf vil De lade eftersee i Canceliet, om det ham givne Løfte at vedblive Hospitalet heri kunde hindre, eller om man kanskee skulde give ham noget Tillæg for dette Tab, ifald han afgaaer.

Friderichsberg den 10 Juli 1800.

Deres hengivne Frederik C. P.

P. S. I Morgen ved Repheratet venter jeg Beskeed herpaa.

7.

Hermed følger Instructionen for Brand Majoren tilbage med mine Anmærkninger. Jeg kan ei nægte, at jeg havde ønsket denne Instruction mere kort; den bør være Generel og er bleven spetiel uden dog at være ganske bestemt. Ligeledes troer jeg, at der er megen igientagelse af hvad allerede i Forordningen Bestemt er sagt, dette kan jeg dog ei nøie beskrive, da jeg ei havde Forordningen hos mig.

De Forandringer Brand og Vand Comissionen haver giort, finder jeg meget passende. Endelig var det at ønske, at der var et Sted uden for Byen, hvor man paa Fiælde kunde øve Brand Corpset i det mindste eengang om Aaret.

Frederichsberg den 20de Julii 1800.

Deres meget hengivne Frederik C. P.

[Bilag]

10 §

Til disse Øvelser maatte anvises en beqvem Plads.

25 §.

Her tales hverken om Statshauptmanden eller om Redningens Corpset, hos hvem allene Besætning af Brandstædet, som og Redning, kan og bør requireres.

27 §.

Holder jeg for at forstaae sig af sig selv, og ei at burde befales.

56 §.

Angaaer mere Brand og Vand Comissionen end Brand Majoren.

8.

Herved tilstilles Dem mine Tanker over den nye Indretning det borgerlige Artillerie betreffende, som i det (Hele) er ganske efter mit ønske.

Jeg troer, at denne Leilighed var passende ved en Opmuntring at bringe det borgerlige Militair til at vise mere Lyst til at lære det, de burde vide som Forsvarere af deres Bye. Dette kunde skee paa Følgende Maade: 2 Stabsofficeres ansættelse samt ved andsætte 1 Stabs Captain ved et hvert Compagnie i Liighed med hvad der er foreslaaet for det borgerlige Artillerie. Ved at bekiendtgiøre det borgerlige Militair denne Avancement, kunde man i samme Reskript tilkiende give Stadtshauptman, at han skulde nøie vaage over, at ikke allene de nye antagne bleve øvede og tillærete til at blive gode Vold Soldater, men at og de nu værende blive holdte i den Fornødne Øvelse.

Da en Landværn er saare nødvendig, saa ønsker jeg meget, at Canceliet vil tage denne vigtige Gienstand i Betragtning, og naaer de Folk, der have udtient, ansees som dertil henhørende, troer jeg at man og kunde fritage den for al Slags Samling uden i Kriigs Tiid eller i en truende Fare. Dens Indeling maatte være i Regimenter og Compagnier, Officererne havde i Fredstiid intet andet at giøre end at holde Roullerne. Disse, som alle nævnes af Kongen, bør udnævnes efter de Regler, der ere bestemte for de øvrige Officerer dog med den

Forskiæl, at ofte en Gammel Mand, ja en Mand, der ei til Feltsoldat er oplagt, her med Nytte kunde tiene.

Kiøbenhavn den 26 December 1800. Deres hengivne
Frederik C. P.

Til
Kammerherre Moltke, Precident for det Danske Cancelie.

9.

Min kiære Kammerher Moltke! Da et Selskab af Bedragere have sammenrottet sig for at bortrane Enken Holms liden Eiendom, søger hun om beneficium panpertatis, saa ville De forskaffe hende dette billige ønske opfyldt.

Kiøbenhavn den 24 Januari 1801. Deres meget hengivne
Frederik C. P.

10.

For omtrent 6 Uger siden tilstillede jeg Dem en Ansøgning fra een ved Norske Liv Regiment staaende Landsoldat, hvis Hustrue var indsat i Forbedrings Huuset for at have været medvider i et Tyverie. Denne Soldat søger nu om hendes Løsladelse paa Grund af at han ei ene kan forsørge sine smaae Børn; dette vilde De lade eftersee. Endvidere ønskede jeg at see Indelingen som Comissionen haver giort over Landeværnet.

Kiøbenhavn den 31 Januar 1801. Deres hengivne
Frederik C. P.

Til
Kammerherre Moltke, Precident i det Danske Cancelie.

11.

Jeg finder Udkastet til Reglementet for Borgervæbningen hensigtsmæssig. Det synes mig blot, at Multen for dem, der komme for sildig kunde nedsættes for det første Qvarteer til 4 ß og for Udeblivelse til 1 Rd. Thi naaer man betænker, at disse Multers Bestemmelse overlades Mænd, der siælden handle selv og gierne, naaer det kommer an paa at give Anseelse, overgive sig Vilkaaerlighed, maae man være Vaersom med at give mer Myndighed en Tingen fordrer, besynderlig da den Fattige og Rige maae være i een Classe, naaer han staar under Vaaben.

Kiøbenhavn den 11 Maj 1802.

Frederik C. P.

12.

Min kiære Kammerherre Moltke! I Betragtning af Omstændighederne troer jeg det fornødent, at Slaven Michel Groth løslades paa

Vilkaar, at han af den Engelske Chargé d'Affaire besørges bortsendt, men med det utrykkelige Bud, at han i fald han nogensinde lod sig (finde) i Kongens Stater, da at blive indsat igien til Fæstnings Arbeide.

Fra Trundhiem haver jeg erfaret, at de Matroser, der formedelst udøvet Vold vare hendsadte i Arrest, ere bortrømte og at de ere komne ombord paa et Engelsk Skiib. Da der er al Formodning om, at nogle af Borgerne have hiulpet til disses Flugt, maatte vel Canceliet ved Øvrigheden nærmere undersøge denne Sag; til Grev Bernstorf haver jeg sendt Raporterne, hos hvem De kan erholde samme.

Jeg ønsker De maae leve Vel og fornøiet.

Louisenlund den 26 Junii 1802. Deres meget hengivne
Frederik C. P.

13.

Ved at tilbagesende Dem hoslagde Plan for det borgerlige Militæir følger nogle Notater, jeg ved igiennem Læsningen af denne saa vel udarbeidede Plan, have opvakt min Opmærksomhed.

Frederichsberg den 14 November 1802. Frederik C. P.

Til
Kammerherre og Cancelie Precident Moltke.

[Bilag]

1. At enhver Borger inden et Aar skulde have en Uniform synes for den fattige et for kort Terminum; jeg troer at man dertil kunde bestemme 2 Aar.
2. Vagtholdets Nytte (Bytte) ved Borgerskabet indseer jeg ei burde indføres igien, da dette lettelig udarter.
3. At Amtsbalberene skal andsættes som Chirurger ved det Borgerlige Militair finder jeg lige saa ufornødent som at give disse Persohner en Uniform som Regimentschirurgerne, hvilke sidste ere Videnskabsmænd, de første dog neppe kan ansees for andet end simple Balberer. Nytten af Chirurger ved Borgerskabet indsees forresten ei.
4. Den Ugifte(?) der befries af de i Forestillingen andførte Grunde for Persohnlig Tieneste burde erlægge noget Klækkeligt.
5. At lægge samtlige Udgifter paa Byen troer jeg muelig, da det er kun 6000 Rd. paa Gaardene og 4000 Rd. som Borgerne selv svare.

14.

Min kiære Kammerherre Moltke!

Ved at tilbagesende Dem vedlagde, kiender jeg ingen anden Maade at hæve de i Henseende til det Helsingørske Borgerlige opkomne Uenigheder end at beordre Bojunge*) at sammentræde med

Magistraten og General Major Stricker og da, efter først at have udtaget alt hvad der hører til Brand Corpset, Organisere Artilleriet og derved imodtage Borgerskabets Tilbud. Det maatte dog tillige udtrykkelig befales, at de Rettigheder, Kongen Eengang haver givet det Borgerlige Artilleri skulde vedblive.

At denne Sag kommer til Ende er got, og mig synes, at det mig tilstillede Promemorie i ingen Henseende viser andet end uvillige imod de Mænd, som have formeret det Borgerlige Artilleri; at Borgerskabet vil tiene paa Fæstningen, er meget roesværdigt, thi dette maae jeg formode, naaer de vil være Artillerister.

K. d. 5 J.**) 1803. Deres hengivne
Frederik C. P.

[*) Major Bøye-Junge. **) ɔ: Januar, som det fremgaaer af Kancelliets Breve i den omhandlede Sag].

15.

Hermed følger en Ansøgning fra en Mand, som forsaavidt at han er den eneste Mand, der boer paa Saltholmen er nyttig ved adskillige Leiligheder. Desuden haver han erholdt adskillige Forskud der. Jeg ønsker blot igiennem Dem at vide, hvorledes Sagen staaer, hvilket ei haster førend Fredag.

Justitiarius Kaaes haver nu taelt om en Uniform for Høiesteret. De Grunde han andfører, finder jeg andtagelig; jeg haver derfor tilladt ham nærmere at aftale Sagen med Dem, omendskiønt jeg i førstningen ikke yndede Tanken.

Kiøbenhavn den 17 Januari 1803. Deres meget hengivne
Frederik C. P.

Jeg ønsker Dem de bedste og behageligste Efterretninger fra Deres Frue og medhavende Selskab.

16.

Min kiære Kammerher Moltke! Af Collegial Tidenden Nr. 5 den 29de Januari Side 72 indtil 74 finder jeg adskillige Bestemmelser, hvilke jeg efter min Tanke troer Kongen allene som Lovgiver kan give, og dog ere de blotte Cancelie Resolutioner. Jeg forventer Deres nærmere Erklæring for at jeg ganske kan skielne i denne Sag.

Kiøbenhavn den 30 Januarii 1803. Deres meget hengivne
Frederik C. P.

17.

Herved tilstilles Dem en Ansøgning fra Gr. Knuht, som jeg ønsker Kongen om muligt forelagt næste Fredag, da Sagen er grundet paa Billighed.

Da Uniformen for Høieste Ret neppe vilde opfylde Hensigten, saa ønsker jeg een anden Tegning forinden herom noget foretages.

Den Beregning De haver tilstillet mig betreffende Deres Broders Afdrag til Credit Cassen er ingenlunde tydelig for mig. Jeg ønsker derfor at vide hvor stor Laanet var, Afbetalings Maaden, som den nu er, hvor meget der er betaelt og hvad Deres Her Broder nu ønsker. Disse Oplysninger er særdeles nødvendige for mig, som ønsker at hielpe Deres Broder uden at giøre noget i mod Crediit Cassens Regler. Da i et andet Tilfælde jeg nok skal finde Udveie at hielpe denne værdige Mand.

Deres meget hengivne
Kiøbenhavn den 15 Februar 1803. Frederik C. P.

18.

Min kiære Kammerher Moltke! Jeg takker Dem meget for Deres 4 Breve, og for de mig tilstillede Sager.

Jeg maae vist ei have udtrykket mig tydelig ved min Afreise til Dem om de Sager jeg ønskede deels udsat, deels mig underrettet om; dertil hører alle Sager af Vigtighed som for Exempel Embeder, Benaadninger, Vigtige Foranstaltninger. De mig tilstillede Sager haver jeg vedtegnet Resolutioner ved.

Hvad Rau angaaer da synes mig, at man gerne kan tillade ham at give 4 Maskerader for næste Vinter

. . . .

. . . .

Hovedqvarteret Jeg er for bestandig
Rensborg den 23 Juli 1803. Deres hengivne
Frederik C. P.

Til
Kammerherre Moltke, Precident i det Danske Cancelie.

19.

For den mig tilstillede Pro Memoria takker jeg Dem ret meget. Dersom De troer at falde mig besværlig ved at høre fra Dem, feiler De aldeles; thi intet kan være mig behageligere end at underholde mig om Kongens og Landets Tieneste.

Sagen betreffende Forhøret om — og Medskyldige ønskede jeg snart til Ende; imidlertid synes det nu, at den nærmer sig til Enden, hvortil jeg vil anbefale Dem Sagen.

At Lunding som Belønning for troe Tieneste forfremmes, er ligesaa billigt som det vilde være latterligt at forfremme — til noget, i sær da han vist baade for hans Moralske og ellers Naragtige Vandel neppe fortiener at være Raadgiver i Stadens Raad.

De Gratificationer, som De vist ei uden Grund foreslaaer, ønsker

jeg hellere at De udsætter indtil jeg kunde have et Valg af de mange fortiente, som dog her neppe ere betænkte.

Kammerherre Bülows Reise tillader jeg gierne.

Det fornøier mig meget, at De giør Reisen til Møens Tugthuus; thi local Kundskab er dog saare vigtigt, naaer der handles om Indretninger.

Ligeledes ønsker jeg Dem megen Fornøielse til Deres Reise til Valløe.

Hovedqvarteret Deres hengivne
Rensborg den 10 August 1803. Frederik C. P.
Til
Kammerher og Precident Moltke.

20.

De tvende Forestillinger fra Canceliet haver jeg her ved den Fornøielse at tilstille Dem, som og at takke Dem for Deres Skrivelse.

Hvad Byefoged Wulfsberg betreffer finder jeg med Dem, at hans Sag af Cancelliet bør komme i nærmere Overveielse, naaer eengang Belønnings(?) Tillæggene skal foredrages Kongen.

I Henseende til det Chirurgiske Embeds Besættelse i Løgstør, da er Mikisch mere duelig end man havde turdet haabe at erholde til et saare ubetydeligt Levebrød.

Omendskiønt der er meget, der taler for Jens Olsen Kruses Benaadning, synes mig dog, at Afstanden er saa stoer fra at miste sin Haand til 2 Aars Tugthuus Arbeide, at jeg heller ønskede, at det maatte hedde paa Kongens Naade, men at Canceliet efter 2 Aars Forløb blev paalagt at forelægge Sagen og indstille denne Forbryder til Benaadning. — At Conferensraad Colbiørnsen giør Reisen næste Aar til Norge, finder jeg ligesaa passende, som at Etatsraad Cold giør Touren i Aar i Siælland.

Hovedqvarteret Deres hengivne
den 31 August 1803 Frederik C. P.
Til
Cancelie Precidenten Kammerherre Moltke.

21.

Jeg er aldeles af de Tanker, at denne grove Forbryder Lars Petersen er af de Mordere, hvorpaa Benaadningen paa Livet næsten synes nødvendig. Men han bør indsættes i Arbeide i Tugthuuset sin Liivstiid og ei nogensinde bringes i Forslag til Benaadning.

Da Landværnets Organisation aldeles ei kan finde Stæd, forinden Amtmændene give nøiagtige Lister til Compagnie Cheferne over Mandskabet indeelt i hvirkelig Landeværn og i de øvrige Classer af Landværn, saa maae jeg meget paaligge Canceliet at paadrive

denne Sag. Ofte haver jeg tilskrevet Generalitetet denne Sag betreffende, men endnu ingen Svar faaet, hvoraf jeg maae formode, at den endnu er i Correspondense imellem Collegierne.

Louisenlund — Deres hengivne
den 21 September 1803. — Frederik C. P.

Til
Kammerherre og Precident for det Danske Cancelie.

22.

Min kiære Geheimeraad Moltke, det giør mig meget ont, at De haver været syg; jeg haaber imidlertiid, at blot den afvexlende Luft haver foraarsaget dette. Imod Student Bergs Andsættelse til (det) ledige Embede i Vordingborg finder jeg intet at erindre, naaer blot Listen paa Suplicanterne mig tilstilles med Kammerets Forslag som sædvanlig, og da vil jeg, naaer De bringer mig Sagen i Erindring, gierne hielpe Manden.

Det er mig særdeles kiært at see Dem glad og at vide at dette er ei tilsyneladende, er mig i Sandhed det dobbelt kiært. Maatte jeg kun ved enhver Leilighed kunde vise Dem min Tiltroe og Erkiendtlighed for Deres Iver, da vær vis paa, at det vil være mig særdeles behageligt.

Glüchstadt — Deres altiid hengivne
den 8 Juni 1804. — Frederik C. P.

23.

Jeg ventede, at General Toldkammeret ansaae Gr. Moltkes Forslag fra den Synspunct, jeg haver ligeledes anseet den fra og sagt ham det samme; men den gode Hensigt, han haver havt med dette Forslag, er vist saa vigtigt, at det af Dem giorde Forslag at giøre et Paalæg liig det, som alt igiennem det Danske Cancelie er foranstaltet i Christiansand, vil være mindre skadelig for det Hele, jeg troer derfor, at Sagen fra Toldkammeret kunde remiteres paa denne Maade til dette Collegium, som da nærmere kan overlægge og prøve Sagen.

Louisenlund — Deres meget hengivne
den 28 Juli 1804. — Frederik C. P.

Til Geheimeraad Moltke
Precident i General-Toldkammeret.

[40]. Wegeners »Act. Bid. til Danmarks Hist.« I. 71 jfr. 314-17. — [41]. Werlauff »det Kgl. danske Selskab« S. 152. 168. 170-72. 185. 229. L. Daa »Udvalg af Breve fra bekjendte Nordmænd til Prof. Nyerup« S. 54.

[42]. Engeltofts Dagbogsoptegnelser i D. Saml. for Hist. m. m. III. 97. 102. 129. 175. 189. — [43]. Ørsted p. a. St. II. 82-83. III. 298-99. 502-10. — [44]. Uddraget af Thonnings Forslag til et Koloni-Anlæg, som i Original findes blandt M.s Papirer.

---

[45]. Ørsted p. a. St. III. 234-35. Venturini «Geschichte unserer Zeit» II. 584. — [46]. Wegener p. a. St. S. 343. 371. — [47]. Ørsted «Til Belysning af den nyeste Tids skandinaviske Politik» I. 4. 68-69. — [48]. I. K. Høstes Erindringer S. 42. 66. — [49]. Ørsted p. a. St. S. 70. — [50]. Høst p. a. St. S. 85, hvor der siges, at Frederik M. skrev «paa Fransk for at bevise Vigtigheden af de nordiske Rigers Forening», og tilføies, at «Moltkes Skrivt staaer oversat i (Eggerts's) Geschichte der neuesten schwedischen Revolution». Høst maa holdes for god Hiemmel, da han var personlig bekjendt med M. og netop ved sin Virksomhed i Anledning af Tronfølgervalget har kunnet havt Leilighed til at erfare, at denne var Piecens Forfatter. I den nævnte Bog, der af Andre tillægges D. H. Hegewisch, findes Piecen dog ikke oversat, men rosende omtalt: «Das vorzüglichste (af de fra Kjøbenhavn udgaaede Piecer) ist ein halber Bogen: aux Suédois par un habitant d'Altona; einfach aber überredend, wahr und herzlich in gleichem Grade». — [51]. Ørsted p. a. St., Schiern «Hist. Studier» I. 324. — [52]. Ørsted p. a St. S. 70-71. — [53]. Høst p. a. St. S. 89. — [54]. Wegener p. a. St. S. 419. — [55]. Smds S. 420-21. Kongen skriver den 1ste December 1813 «saaledes at jeg kan sammenkalde det (Raadet) imorgen eller paa Fredag», og den 1ste December i det nævnte Aar faldt paa en Onsdag. — [56]. Ørsteds «Af mit Livs» o. s. v. II. 311-12. Wegener p. a. St. S. 192-93. 421. — [57]. Schinkels minnen VII. 316. — [58]. F. Ex. smds VIII. 175. Schiern p. a. St. S. 323-24. Wieselgreen «Essen» S. 212. 238. — [59]. Schinkel smds VIII. 32. 59 jfr. 338 Nr. 38. 328. 349. 352. Aalls Erind. ved Lange S. 336. «Bidrag til Norges og Sverriges Hist. 1812-16» af Yng. Nielsen, S. 148-49 jfr. 22. — [60]. Schinkel p. a. St. S. 338-39. I Prindsens Brev staaer denne Beretning med Anførselstegn, som udskrevet ordret af en Depesche.

---

[61]. Ørsteds «Til Belysning af den skand. Polit.» S. 77*). — [62]. Afskrivter af disse Aktstykker findes blandt M.s Papirer. — [63]. Efter en Afskrivt. — [64]. Ligeledes efter en Afskrivt. — [65]. Geschichte des dänischen Hofes von Oettinger VII. 158. — [66]. «Breve fra Grev H. H. von Essen til Kronprinds Carl Johann» udg. af Yngvar Nielsen S. XVII-XXI og S. 28-29. Aall a. St. S. 421. Bernt Moes Tidssk. 1840-46 S. 80-81. 558. — [67]. Yng. Nielsen smds S. XVIII-XIX. — [68]. Sammes Bidrag til Norges og Sverriges Hist. S. 150. — [69]. Oettinger a. St., hvor det hedder om Bech, at han blev «wie es hiess, zu

lebenslänglicher Haft im blauen Thurme verurtheilt». — [70]. Maaskee var det en Afskrivt af Brevet, da der i den senere Beretning i Statstidenden kun tales om, at Sverrig havde meddeelt Gjenparter af Brevene. Hvor Originalerne nu findes, vides ikke. Y. Nielsens Bidrag til Norges og Sverriges Hist. S. 150-51. — [71]. Oversat efter en Afskrivt af Brevet. — [72]. Efter en Afskrivt. — [73]. Efter Moltkes Koncept. — [74]. Efter en Afskrivt. Hr. Arkivar Kancelliraad Secher har havt den Godhed at søge i Justitsministeriets Archiv om Aktstykker til Moltkes og Bechs Sager, men Intet har været at finde. Kancelliets Forestilling til Kongen, som det nedlagde efter at det havde indhentet Toldkammererets Erklæring, haves hverken i Koncept eller indheftet i Forestillingsprotokollen. — [75]. Kaas's Brev er skrevet paa Fransk. — [76]. Wieselgreens Essen S. 238. — [77]. Saavel Løvenskjolds Brev til M., som dennes Svar og Skrivelse til Kaas ere paa Fransk.

— — —

[78]. Illustreret Tidende Nr. 435 for 26 Januar 1868 «Med Frederik Moltkes Portrait». Katalog over Aalborg Stifts og Amts offentlige Bogsamling af W. Boethe. 1865. Forordet. Saml. til jydsk Hist. og Topog. 1867. I. 327. Aalborg Stiftskalender for 1862 af J. Vahl S. 119. — [79]. Oehlenschlägers Erindr. III. 10. — [80]. Mindetale over Geheimestatsminister E. H. Schimmelmann af H. C. Ørsted S. 8. — [81]. Minder fra min Barndom og Ungdom af C Hauch S. 203. — [82]. Fra M.s fremrykkede Alder haves Vidnesbyrd herom i de Smaabreve, han vexlede med Tauber i Anledn. af Bibliotheket. Illust. Tid. p. a. St. — [83]. Dr. G. Baden til M. om Saxo Grammatikus og Trangen til en ny Udgave og Oversættelse af hans Historie. — [84]. Hauch p. a. St. S. 203. 206-7. Ørsteds «Af mit Livs» o. s. v. III. 188. Oehlenschlägers Erindr. p. a. St. og Sammes Levnet 1831 II. 307. — [85]. Af et Brev fra Haste til M. af 21 Mai 1814. Haste omtaler ofte i sine Breve til M. den stigende hjertelige Deeltagelse, han mødte hos denne. — [86]. Pavels Autobiographi S. 131. — [87]. «Deres Excellence har Ret: Læsningen af de Gamle er under visse Omstændigheder en sand Sjæle-Lægedom. Hvad De yttrer om Vellejus Paterculus, har jeg endnu i dette Foraar havt Leilighed til at erfare .... Han skriver saa elegant, at man har Taalmodighed med hans Smigrerier». Af et Brev fra Biskop Plum til M. af 27de August 1814. Østs Materialier for 1836 Nr. 77. — [88]. Rahbeks Minerva VI for 1818 S. 148-67. — [89]. Udvalg af Breve til Nyerup ved Daa S. 54. Ørsted «Af mit Livs» o. s. v. III. 192. Bidrag til M.s Karakteristik i Østs Mat. p. a. St. Hauch p. a St. S. 204. — [90]. «Mig i Besynderlighed», skriver T. Baden, «er han uforglemmelig formedelst hans ædelmodige, indtil Fjendskab med de Mægtigere fortsatte Bestræbelser at see mig beskikket til min Faders Eftermand i Professoratet». Østs Mat. p. a. St. — I en Beretning i «Dagen» 1836 Nr. 169 i Anledning af M.s

Død fremhæves hans »imødekommende Velvillie«, og i Kjøbenhavnsposten for s. A. Nr. 201 S. 805 hedder det »I sine Embedsforhold viste han sig stedse ikke alene som en samvittighedsfuld Mand, men tillige særdeles tjenstvillig og liberal«. — [91]. Notitser og Anekdoter af Dr. G. L. Baden i Minerva a. St. S. 124. Til dette Citat kunde føies lignende, men vi indskrænke os til endnu at nævne det Vidnesbyrd om Agtelse og Kjærlighed, som ydedes ham ved den aarlige Festligholdelse af hans Fødselsdag. Brevene strømmede da ind til ham fra Danmark og Norge; Ingen glemte ham, og kunde Haanden ikke trykkes, maatte der sendes en Hilsen i Prosa eller Vers. Aalborgs Fattige bleve bespiste og betænkte med Gaver, og Stiftsbibliotheket modtog værdifulde Forøgelser i Anledning af Dagen. Den 18de Januar 1822 blev Træplantningen paa Veirmølle-Bakken, der hørte under Anlægget ved Frederikskilde, hvor Mindestøtten for M.s Broder, General A. L. Moltke, er reist, besluttet og stillet under M.s Beskyttelse. Aalborgs dramatiske Selskab, der »som bestaaende af Borgersamfundets agtværdigste Medlemmer, turde betragte sig som Samfundets Repræsentation og Tolk«, opførte altid en Festforestilling, som efterfulgtes af Aftensmaaltid og Bal, og det manglede da ikke paa Sange, Prologer, Transparanter o. s. v. til Ære for M. En Beretning om, hvorledes hans Fødselsdag feiredes i 1822, findes i Kjøbenhavns Skilderi for det nævnte Aar Nr. 9. — [92]. En udførlig Beretning om Festlighederne i Anledning af M.s Bortreise fra Aalborg i Slutningen af August 1824 læses i »Dagen« for s. A. Nr. 213 jfr. Nr. 214. — [93]. »Dagen« for 1836 Nr. 169. — [94]. Østs Mat. a. St.

Grev Adam Gottlob Moltkes
efterladte Mindeskrifter,

udgivne af

C. F. Wegener.

Ved Udgivelsen af Grev A. G. Moltkes efterladte Bidrag til Datidens Historie bør jeg forud med et Par Ord forklare, hvorledes jeg er kommen i Besiddelse af dem og hvorledes jeg har troet paa den rigtigste Maade at besørge dem udgivne.

Da jeg for en Snees Aar siden oftere havde den Ære at tale med den sidst afdøde Lehnsgreve A. W. Moltke til Bregentved, dengang Førsteminister, kom ogsaa vor Literaturs Fattigdom paa samtidige Memoirer af og til under Omtale. Ved en saadan Leilighed yttrede Greven engang, at han dog fra sin Farfaders Grev A. G. Moltkes Tid havde Noget af denne Art, som han vilde meddele mig og tillade mig at udgive, hvis jeg dertil fandt det passende, og det varede ei heller længe, før han udførte denne Tanke, der maaskee, at slutte af en Bemærkning i hans Vens Biskop Mynsters Autobiographie S. 72, ikke var just ganske ny hos ham. Da jeg nemlig kort efter en Morgen besøgte Greven i hans egne Arbeidsværelser, fremtog han af et derværende Skab en Pakke Papirer, leverede mig denne og tillod mig at benytte den som anført.

I denne Pakke fandt jeg nu alle de nedenfor meddeelte Afhandlinger, skrevne paa Tydsk med den høitbetroede Grev A. G. Moltkes egen Haand, og derhos en Samling af egenhændige Breve eller Billetter fra K. Frederik V. til Greven, hvilket jeg altsammen lod afskrive med den største Nøiagtighed. Ved Tilbageleveringen var det Grevens første Spørgsmaal, om jeg ikke maatte have fundet i det mindste Udkastet til K. Frederik Vs Historie og

Kongens Smaabreve passende til Udgivelse, som Stykker, der formeentlig vilde bidrage til at stille baade Kongen og den ham saa kjære Moltkes Forhold til ham i et klarere Lys. Dette var ogsaa min Mening, og Udgivelsen var dermed afgjort. Men jeg var dengang paa andre Maader saa beskjeftiget, at jeg ikke strax kunde tænke derpaa. Nogle Aar derefter udtraadte Greven af de Stillinger, der nærmest havde bragt mig i Forbindelse med ham, og lidt senere indtraf ogsaa for mig Omstændigheder, der ganske afdroge mig fra denne Sag.

Afskrifterne have saaledes længe henligget hos mig, og det var min Hensigt engang at forære dem til det Kongelige Geheimearchiv. Da imidlertid den historiske Forening i disse Aar har begyndt at udgive lignende Mindeskrifter og disse udentvivl ere læste med almindelig Deeltagelse, faldt det mig ind at tilbyde Foreningen denne min Samling, og Tilbudet blev modtaget.

Hvad dernæst Udgivelses-Maaden angaaer, da har jeg troet at burde holde mig nøie til de Afskrifter, hvis Paalidelighed jeg er temmelig sikker paa. Spørgsmaalet var kun, om man skulde rette de mange syntactiske og orthographiske Uregelmæssigheder i de egenhændige Originaler, og om man ved Anmærkninger skulde yderligere oplyse de meddeelte Efterretninger. Jeg har, efter Aftale med Tidsskriftets Redactør, som oftest afholdt mig fra begge Dele: det første vilde, naar Meningen iøvrigt var klar, have berøvet Mindeskrifterne en god Deel af den Character, som netop er dem eiendommelig; det andet vilde have ledet til en Vidtløftighed, hvorved Anmærkningerne kunde have saa at sige overvældet Texten. Jeg har derfor kun tilladt mig enkelte Bogstav-Rettelser, naar det Rigtige ellers paa andre Steder af Forfatteren var iagttaget, og jeg har ordentligviis ikke givet andre Anmærkninger end dem, der behøvedes til Forstaaelsen af det vedkommende Sted, forsaavidt jeg troede mig istand dertil.

I.

Plan betreffent die Regierung Friederich des 5ten.

Das von mir mit eigener Hand geschriebenes Concept habe ich verbrant. Es war durch Überstreichung und gemachten Veränderungen fast unlässbahr geworden; einige von meinen Kindern haben es so geläsen. In wie weit nun dieser Plan von dem König für gut angesehen und gefolget worden, und ob dessen Beobachtung und Aussführung für den Staat glückliche und gute Folgen gehabt und nach sich gezogen haben, ein solches will ich der Nachweld zu näherer Prüfung und Beurtheilung anheim stellen. Mein hiebey angeschlossener Bericht wird näher erleutern und darlegen, in wie weit ein solches geschehen und in wie weit die gehabte gute Absicht erreichet und ins Werk gesetzet worden.

Anzeige in wie weit König Friederich der 5te währent seiner Regirung den von mir entworfenen Plan in Absicht der Regirungsgeschäffte anzunehmen und zu folgen für gut befunden.

Mein entworfener Plan enthält 2 Heubtgegenstände: Der 1ste betrifft die Besorgung der einländischen Geschäfte, und der 2te die ausländische Angelegenheiten.

A. Handhebung und angewandte Mittel in Absicht der Justitzpflege und derjenigen, so die Geschäfte der Dänischen und Teutschen Canzley angehen.

Wass ersteren angehet, so wird die Handhebung einer unpartheiischen Gerechtigkeitspflege bestens empfohlen, und um diesen so nöthigen und heilsahmen Entzweck zu erlangen, wird vorgeschlagen, die Gerechtspflege nicht allein geschickten, son-

dern auch redlichen Richtern anzuvertrauen, sondern auch darneben an dennen Assessores des höchsten Gerichts, welche bey Antretung Dero Regierung keine Besoldung genossen, eine Summa von $^{10}/_{m}$ rdl. jährlich auss den Fond Dero Particulier Cassa ausszahlen zu lassen, von welchen denn auch den geringsten in diesem Gericht 1000 rdl. an jährlichem Gehalt beygelegt worden. Es ward der Regierung in Gottorff und Glückstadt auch hiernegst einem jeden Mitglied derselben eine alljährige Besoldung beygelegt. Die Dänische Cantzeley, welcher die Ober-Direction der Justitz anvertrauet ist, wurde mit geschickten und redlichen Leuthen und Männern besetzt, und zwar mit Lücksdorff, Stampe und Hielmstern, und da die Teutsche Gerichtspflege gleichfals der Teutschen anvertrauet ist, so wurden auch gleiche gute Wahl in Absicht dessen beobachtet, und der König hatte die Freude zu hören, dass Ihre Bemühung in dieser Absicht gute Folgen gehabt und nicht umsonst angewand worden.

B. Besorgung der Rente-Kammer-Geschäfte und des dahin gehörigen Finantzwesens.

Es sind bey der Königl. Rente-Kammer viele gute Einrichtung gemacht, und ist inssbesondere dahin gesehen, dass die Einnahmen richtig gehoben und berechnet worden. Es ward eine Premie für jeden Renteschreiber aussgesetzt, welcher mit der Rechnung, so zu seinem Contor gehöre, und gleich nach dem Schluss des Jahres am ersten damit fertig ward. Man hofte dadurch den Behalt der Königl. Revenüen, welche bey dennen Ambts-Verwalter und bey Andern, so die Hebung der Königl. Einkümfte anvertrauet war, ohne Schaden und Verlust an die Königl. Zahl-Kammer hier in Kopenhagen eingesand und abgelievert zu sehen, gleich wie mann auch sorgfältig dahin bemühet gewesen, dass die Aussgaben die Einnahmen nicht

übersteigen möchten. Es ist auch darin der Entzweck bis 1752 erreichet worden, dass nicht allein eines gegen den andern balanciret, sondern dass auch bey 2 Millionen Schulden, so in voriger Regirung gemacht, bezahlet und dem Landmann, so die Vieh-Seuche betroffen, eine ansehnliche Summa in den ordinairen contributions in einigen Jahren erlassen und nachgegeben worden. Da aber nach dem Jahr 1752 ansehnliche Aussrüstung zur See und zu Lande gemacht werden (musten), um diese Länder gegen alle feindliche Anfälle zu decken, welche mann so wohl von Rusland als denn jenigen Puissancen, so im Krieg verwickelt waren, zu besorgen Ursach hatte, so ist bis 1762, da der allgemeine Friede wieder hergestellet worden, nicht möglich gewesen die extraordinairen Aussgaben mit den ordinairen Einnahmen zu bestreiten. Es wurden demnach Schulden gemacht, weillen der König keine neue Auflagen auf dem Lande zu legen geneigt waren, so jedenoch nachhero die Nothwendigkeit erfordert und unvermeidlich gemacht hat. Es wurde also, nach dem mann reiflich überleget hat, wass für ein Arth von neuen Auflagen die beste sey, für gut befunden die Kobfsteur zu erwählen, und man hofte in 10 Jahren damit alle gemachten Schulden wieder abbezahlen zu können. Der König fand für gut eine aparte Commission zu ernennen, die diese Gelder heben und dafür sorgen solte, dass sie zu keinerley Aussgaben als nur bloss zu Abtragung der Zinsen und des Capitals angewand würden. Es sind auch würcklich in dennen 3 Jahren, da der König nach dieser Auflage gelebt, nicht allein alle Renten, sondern auch 2 Million an Capital damit abbezahlet worden.

C. Vergrösserung und ein und andere gemachte gute Einrichtung in dem Militair Etat zur See und zu Lande.

In dem Militaire-Etat zur See wurde eine neue Division Matrosen errichtet, die Anzahl der Kriges-

Schiffe vermehret und darneben die Magazins mit allen zur Aussrüstung einer Flotte nothwendigen Bedürffnissen reichlich angefült. Der Militair-Etat zu Lande wurde mit 2 neue Regimenten vermehret, eine sogenante Land-Værn in Norwegen von 8000 Mann errichtet, die Festungen in besseren Defensions-Stande gesetz, und die Zeughäuser mit allen erforderlichen Feldrequisiten versehen. Es hat so wohl der See- als Lànd-Etat anno 1762, da der Krieg mit Rusland zu besorgen war, getzeigt, dass sie im Stande waren dem Feind entgegen zu gehen, da eine ansehnliche Flotte in der See erschien, und eine Armée, so gegen $^{80}/_{m}$ starck war, in Holstein sich samlete, wovon ein Theil die Trave passiret und in Mecklenbourg eingeruckt war, um der Russischen anrückenden Armée entgegen zu gehen.

D. Anzeige dessen, wass im Commertz und in Absicht des Ackerbaues angeordnet und verbessert worden.

Es haben der König die westjndische Compagni aussgekauft, und dahin gegen einen freihen Handell an allen Ihren Unterthanen verstatet nach den westjndischen Eylender zu handeln, als wodurch bewircket worden, dass zu Zeit der Compagni nur 1 à 2 oder 3 Schiffe alljährlich die Handlung getrieben, hiernegst 50 à 60 Schiffe alljährlich dahin abgesand worden. Zur Beforderung des Handels in Ost-Indien schickten sie 2 grosse Krieges-Schiffe nach Tranquebahr, welche nicht allein in den damahligen Unruhen den Handell schützen, sondern auch den Handell auf Bengalen wieder im Gange bringen, aldort Lagen errichten und die Jnsul Nycobar in Besitz nehmen solten. Diese Absicht ward in allen Fällen glücklich aussgeführet, und der König erlaubte, dass die 2 Kriegs-Schiffe Wahren in retour für die asiatische Compagni, ohne die geringste Bekostung für selbige, einehmen und anhero bringen. Und da in der mittländischen See fast gar keine dänische Schiffe

gesehen und zum Frachthandell gebraucht worden, weillenn Dännemarck keinen Frieden mit dennen darin sich befindenden See-Reuberschen Republiquen hatte, so wurde nicht allein mit dem türckischen Keyser und mit dem von Marocco, sondern auch mit übrigen Republiquen einen Friede- und Commertz-Tractat geschlossen, kraft welchen der dänische Handell gesichert, und hiernegst mehr den 100 Schiffe in dem mittländischen Meer den Frachthandell mit guten Vortheil getrieben und ubehindert vortgesetzet haben.

Um den Ackerbau verbessert zu sehen, wurde eine Commission ernant, welche viel gutes stifte, und da ich bey meinen eigenen Guthern, um anderen in dem Ackerbau ein gutes Exempel zu geben, der Anfang mit besserer Einrichtung gemacht, welche anfänglich sehr getadelt, nachdem aber auch, da der Nutzen davon allen und Jeden vor Augen, vielfältig gefolget worden. Es ist also auch in diesem Fach mein Plan gefolget und mit grossem Nutzen für das Land ins Werck gesetzet worden.

E. In Absicht des Korn-Magazins in Copenhagen.

Der König liess dem Magistrat von Copenhagen hundert tausend Reichsthaler zur Errichtung (eines) Kornmagazins anbieten, wovon sie keine Renten geben, sondern nur das Capital wieder bezahlen solten, wenn diese Unternehmung glücklich und vortheilhaft aussfallen würde. Der Magistrat war aber nicht geneigt dieses Anerbieten anzunehmen und machte dagegen allerhand Einwendung, wodurch diese an sich so nützliche als nöthige gute Sache in Stecken gerathen. Wass ich in übrigen dem König so wohl in der Wahl Ihrer Minister und anderer Persohnen, so die Verwaltung der öffentlichen Geschäfte anvertrauet werden, vorgestelt und in meinem Plan angerathen habe, so werden theils noch lebende Persohnen (theils) die in Ihrer Regirungs-Zeit verfügte und

bekant seyende Anordenung am besten Jedermann überzeugen können, dass mehr erwehnter Plan grösten theils und in vielen Stücken gefolget und nicht aus den Augen gelassen worden, als wovon die Nachweld zu seiner Zeit dereinst desto umständlicher belehret und unterrichtet werden wird. Kein Departements-Chef wird sagen können, dass der König jemahls eine Resolution, die ihrer Vorstellung entgegen gewesen, abgegeben habe, noch weniger aber selbige durch mundliche Eusserung oder durch Cabinetsordres anders entschieden und von derselben abgewichen sey.

Wass in Absicht der frembden Höfen zufolge meinem Plan von dem König beobachtet und ins Werck gesetzet worden, ein solches wird folgender näherer Bericht anzeigen und zu Tage legen. Ich werde von einem jeden Hof nach der angenommenen Ordnung dass jenige anführen, welches mit demselbigen insbesondere negociret und in wie weit die Negociation glücklich geendiget oder auch nicht der gewünschten Fortgang gehabt hat.

Sueden. Mit Sueden als dem negsten Nachbahren haben der König beständig ein gutes Vernehmen zu unterhalten gesucht. Es ist nicht allein durch angewandte Mühe, sondern auch durch Anwendung ansehnlicher Summe Geldes, insonderheit bey jeden Reichstag, die Regirung einer limitirten Monarchie in dero gantzen Regirungs Zeit beybehalten und nichts darin geendert worden; der so sehnlich gewünschte Ausstauschungstractat des Holsteinischen Königl. Antheils gegen die Grafschafft Oldenbourg ist geschlossen und darnegst der Grentzscheidungs-Tractat von Norwegen auch zum Stande gebracht worden.

Rusland. Das gute Vernehmen zwischen Rusland und hiesigen Ländern ist durch zuschlissende Bundniss bis 1762 unterhalten worden. Da aber der Grossfürst den Key-

serlichen Thron bestiegen hatte, so machte Er alle ernsthafte Vorkehrung Dännemark zu bekriegen und seine vermeinte Rechte auf das Schleswische geltend zu machen; seine Armee ruckte in das Meck(len)bourgische und die Unsrige ging Jhm entgegen. Da er aber von der Keyserin seiner gemahlin detronisiert wurde, so berief diese neue Reg(ent)in ihre Trouppen zurück und liess dem König darneben versichern, wie Sie nicht allein wünschte mit jhm in Frieden fernerhin zu leben, sondern auch geneigt sey, die Negociation des Holsteinischen Ausstauschungs-Tractats, welcher in Jhres Gemahl Zeiten unterbrochen worden, wieder zu erneuern. Es ward selbige auch so gleich wieder betrieben, und würde vermuthlich, wenn der König Friderich der 5te noch einige Monath gelebet, zu Stande gekommen seyn, massen der Geheime Rath Saldern schon würcklich seine Reyse nach hiesigem Hofe angetreten, um diese so wichtige und nützliche Angelegenheit für Dännemarck völlig zur Richtigkeit zu bringen, als wovon die Preliminair-Conditions bereids verabredet und festgesetzet worden.

Türkischer Hof. Es war ehedem von dem Türkischen Hof gar nicht die Rede gewesen. Der König glaubte, dass es dem Handell seiner Unterthanen in dem mittländischen Meer vortheilhaft und nützlich seyn könte, wenn mann zur Sicherheit des Handels einen Commertz-Traktat so wohl mit der Pfordte, als auch mit den übrigen Barbaresquen Republiquen schliessen und zum Stande bringen könte. Es wurde diese Absicht glücklich erreicht, und hat dieser Handell, wie schohn von mir vorhin erwehnet worden, in der mittländischen See dem Lande ansehnliche Vortheil zu wege gebracht.

Pohlen. Mit diesem Hofe ist ein gutes Verständnis

stets unterhalten worden, in übrigen aber hat mit demselben keynerley Verbindung statt gefunden.

Wienischer Hof. Das gute Verständnis mit dem wienischen Hof ist ununterbrochen unterhalten worden, es sind aber gar keine Bündnisse mit jhm, wie ehedem geschehen, geschlossen worden.

Italienische Staten. Da vorhin kein Minister an dem Neapolitanischen Hof von hierauss abgesand war, so wurde dahin einer gesand um einen Handels-Tractat zu schliessen, welcher auch glücklich und vortheilhaft zu Stande gebracht worden.

Der Spanische Hof. Es ist mit diesem nicht viel sonderliches negociret worden, da er aber durch seinen hiesigen Ministre sich sehr darüber beschweren liess, dass man mit dem Keyser von Marocço einen Freundschafft- und Handels-Tractat geschlossen, so sein beständiger Feind wäre; er drohete alle Liaison mit dem hiesigen Hof aufzuheben. Mann hat darauf von hier auss anständig und mit aller Fermitet geantwordet. Der König von Spanien rappellirte, da mann von hier nicht nachgeben wolte, seinen hiesigen Ministre, und eingleiches that auch der König in Absicht seines Ministre am Spanischen Hof. Da aber der frantzösche Hof wünschte diese Broullerien auf eine gütliche Arth und Weyse beygelegt zu sehen, so wurde die Sache so eingeleitet, dass Spanien zu erst einen Ministre an den hiesigen Hof ernennen und dass hiernegst auch einer von dem hiesigen Hof für den Spanischen ernennet werden solte, da man alsdann geneigt seyn würde dieses Missverständnis durch einen gütlichen Vergleich zu heben und bey zu legen, welches auch hernach glücklich ins Werk gesetzet und bestendig ein gutes Verständnis unter beyden Höfen unterhalten worden.

Portugal. Es war an diesem Hof auch kein dänischer Ministre, und da der König von Portugal einen Ministre an den hiesigen sandte, so wurde auch gleicher Weyse ein hiesiger dorthin abgesand. Es ward ein Commertz-Tractat hierauf zwisehen beyden Höfen geschlossen und ein gutes Vernehmen zwischen denselben beständig beybehalten.

Frankreich. Mit (diesem) ist beständig in der Regirungs-Zeit des Königs ein gutes Verständnis unterhalten, gleich den auch der vortheilhafte Soubsidien-Tractat 2 Mahl in der Regirungs-Zeit des Königs wieder erneueret und geschlossen worden.

England. Der König hat jederzeit gesucht mit diesem Hof in beständig gutem Vernehmen zu leben; die unvergessliche Königin Lovise für Dänemarck befestigete noch mehr das gute Verständnis, gleich den auch noch für des Königs Ableben eine Vermählung zwischen unserm Cronprintzen und der Princessin Mathilde von Engeland unter beyden Königen verabredet und beschlossen worden; die Vollziehung derselben aber haben der König nicht erlebt.

Holland. Mit dieser Republique ist keine besondere Negociation vorgefallen, dennoch hat man mit derselben ein gutes Einverständnis zu unterhalten gesucht.

Preussen. Der König von Preussen hat beständig eine Kaltsinnigkeit für den hiesigen blicken (lassen). Er wolte dennoch in dem 7 benjährigen Krieg einen Soubsidien-Tractat gegen Überlassung 6000 Mann Cavalerie schliesen; da aber die Bedingung nicht sehr vortheilhaft waren und der König überhaupt den festen Entschluss gefast hatten, an keine Puissance jhrer Unterthanen Leben und Blut fürs Geld zu verkaufen, so ward (auch) diese Unterhandlung abgebrochen und nicht weiter daran gedacht. Es gefiell dem

König von Preussen gar nicht. — Der König hat noch eine andere unangenehme Begebenheit mit diesem Hof, so gar leicht hätte üble Folgen nach sich ziehen können. Der König von (Preussen) liess der Herschafft Knyphausen, weillen selbige in Sequestration genommen werden solte, durch ein militairisch(es) Commando Besitz nehmen. Er behaubte, dass diese Herrschafft nicht zu Oldenbourg sondern nach Ostfrisland in Absicht der Territorial-Herrschafft gehörte; man konte aber ersteres gantz deutlich erweisen und durch viele Beyspile bestätigen. Der König liess also dem König von Preussen bekant machen, dass wenn er nicht sein Commando wieder zurück ziehen wolte, man alsdenn wie wohl ungerne, genöthiget seyn würde Gewalt mit Gewalt zu vertreiben. Nach vielen hin und her Schreiben (kam) es durch Vermittelung anderer Mächte dahin, dass der König von Preussen sein Commando zurück berief und abmarchiren liess, wodurch diese Contestation geendiget, und ein gutes Vernehmen, in so weit es möglich war, wieder hergestellet wurde.

Sachsen. Mit diesem Hof ist keine Negociation geführet worden, und da in einigen Jahren keine Ministre von hier am sächsischen Hof und keiner von dort alhier residirte, so ward beschlossen, dass beyde Höfe einen Ministre ernennen und absenden wolten, so auch gleich darauf geschehen.

Die fürstlichen Häuser in Holstein. Wass dennen fürstlichen Häusern in Holstein betrifft, und wovon in dem Plan die Rede ist, so ist diese Angelegenheit nicht allein völlig zum Stande gebracht, sondern auch der König nunmehro in volkommen Besitz derselben, als wodurch viele Uneinigkeit gehoben, und die Königl. Revenüen um ein ansehnliches verbessert worden. Es ist dem König auch gleich-

fals gelungen, die Bieschofswahl von Eutyn wieder auf das Königl. Haus zu bringen; massen des Printzen Friderichs Königl. Hoheit nicht allein zum Coadjoutor erwehlet, jhr erworbenes Recht aber in Absicht des Holsteinischen Ausstausches an die jüngern Linie des Grossfürstlichen Hauses übertragen haben.

Schliesslich haben der König in Absicht der Forderung der Wissenschafft und Künste, der Verpflegung der Armen und Krancken alles gethan und angewand, wass mann nur von dem Hertzen eines so väterlichgesinneten Regenten hoffen und erwarten kan. Die Reyse der Gelehrten nach Arabien, die gestifte Mahler-Accademie, das Friderichs Hospital und mehrere nützliche Stiftung legen davon den überzeugenden Beweiss zum Tage, und ich unterstehe mich zu behaubten, dass alle Pflichten eines guten Regenten gegen sein Land und Leuthen von dem König aufs sorgfältigste beobachtet und nach gelebet worden.

II.

Anzeige der merkwürdigsten Begebenheiten, welche sich währent der Regirung des Königs Friderich des 5ten zugetragen.

Anno 1746. Es gefiel Gott dem allerhöchsten den König Christian den 6ten in der Nacht zwischen dem 5ten und 6ten August 1746 auf dem Schlosse Hirschholm aus dieser Weld abzufurdern. Es ward diese so wichtige als betrübte Begebenheit dem damahligen Cron-Printz so gleich von der verwittibten Königin Sophie Magdalene durch Absendung jhres Oberhofmeisters von Plessen bekant gemacht. Es wohnten des neuen Königs Majestät zu der Zeit auf dem Pallais zu Copenhagen, als woselbst sie sich wegen der Niederkumfft der Königin Lovise mit der Princessin Sophie Magdalene ein Theil des Sommers aufhalten müsten. So bald sie von diesem betrübten Zufall benachrichtiget waren, glaubten sie, dass es ihre kindliche Pflicht erforderte sich sofort zu jhrer Frau Mutter nach Hirschholm zu begeben, und derselben jhr Beyleyd über diesen schmertzlichen Verlust zu bezeugen und dieselben darüber so gut möglich zu trösten. Der König begaben sich also ohne die geringste andre Veranstaltung zu machen nach Hirschholm. Ich halte mich versichert, dass der König in allerley Absichten sich so gegen seine Frau Mutter in dieser ersten Unterredung betragen und geeussert, als wie es immer von einem liebreichen Sohn in gleichen Fällen erwartet werden kan; ob aber dem ohngeacht diese Unterredung so gut, wie ich gewünschet, aussgefallen, darf und kan ich nicht

sagen noch behaubten*). Es hatten der König vor dero Abreyse nach Hirschholm, wie bereids erwehnet, nichts von allem demjenigen veranstaltet, welches gewöhniglich bey solcher grossen Veränderung, insbesondere in einer Residentz, zu geschehen fleget. Sie hielten sich von der Liebe jhrer Unterthanen so versichert, dass keine Proklamation, keine Ablegung des Eydes der Treue und keine Sperrung der Thore etc. anbefohlen werden solte, bis sie von Hirschholm zurück gekommen seyn würden. Es ward also ein solches allererst hiernegst in der grösten Ordnung und Ruhe bewerckstelliget. Nachdem Jhro Majest. nunmehro Jhre Regirung angetreten, so waren sie wohl geneigt in diesem oder (jenem) Departement einige Veränderung zu machen. Das Betragen gewisser Persohnen und die Insinouations von jhren Neydern mögten wohl den König auf diese Gesinnung gebracht haben; und da dieselben mich dero Zutrauens gleich wie vorhin zu würdigen die Gnade hatten, so nahm ich mir die Freyheit zu bitten und vorzustellen, dass ein jeder in seinem Ambt verbleiben, und alle dermahlige Verwaltung der Geschäffte beybehalten werden mögten, bis Jhro Majestät alles selbst geprüfet uud überzeugt seyn würden, in wie weit eine Veränderung in diesen nöthig und nützlich sey und ob die Angeber würcklich Ursach hatten, die Verwaltung zu tadeln und mit so schwartzen Farben, als wie selbiges geschehen, abzuschildern. Der König liess sich diesen meinen wohlgemeinten Rath gefallen, und entschlossen sich nun, so viel ehender selbigen zu folgen, da

*) Det synes, at Grev Moltke ikke har villet tale reent ud eller ikke har vidst rigtig Besked om, hvorledes det egentlig er gaaet til ved den unge Konges Samtale med Enkedronningen paa Hørsholm efter K. Christian VI's Død. See Hist. Tidsskrift, Tredie Række, IV, 199, V, 458 fg.

ich auss eigener Erfahrung im Stande war sie zu beweisen und zu überzeugen, was die vielfältige Verenderung, so bey Antretung der Regirung des Königs Christian des 6ten vorgenommen worden, vor üble Folgen nach sich gezogen, und wie man kurtz nach diesen wieder andere Leuthe zu ernennen, ja wohl gar ein Theil der Geschäffte wieder auf den vorigen Fuss zu setzen sich gemüssiget gesehen. Es ward demnach ein jeder in seinem Ambt und eine jede Sache in jhrer Lage bestätiget. Es wurde aber hiernegst der Geh. Rath Osten, als welcher so wohl seines weniger sittigen Betragens als auch seiner geringen Fähigkeit wegen, von der Kammer beabschiediget und an dessen Stelle der 2te Depoutirte Conferentz Rath Thott an seiner Stelle zum ersten Depoutirten dieses wichtigen Departements ernant. Der General-Leutenant Nomsen, welcher schohn kurtz für dem Ableben Christian des 6ten aussersehen war, Commandant in Rensbourg zu werden und bis daher die Charge als Ober Secretaire bey des Königs Cantzeley verwaltet hatte, ward gefragt, ob er diese jhm destinirt gewesene Commandanten Stelle behalten, oder aber lieber eine Pension, da er allhier ein Hauss in Copenhagen besässe, annehmen wolte. Er erwehlte letzeres, und es ward darauf der General Lerch, welcher damahls der erste Depoutirte in dem Generalkrigscommissariat war, zum Ober-Kriegs-Secretaire an seiner Stelle ernant. Diese beyde Veränderung schiehnen in vielerley Absichten nöthig zu seyn, und es waren auch die einzigten, welche in der hohen Charge kurz nach Antretung der Regirung des Königs vorgenommen wurden. Jhro Majestet der König waren hiernegst bedacht in verschiedenen Departements eine bessere Ordenung in denn Geschäfften einzuführen; sie glaubt(en), dass in dem See-Etat selbige vorzüglich erfordert würde, da in diesem Col-

legio von je her viele Uneinichkeit und viele Unordnung geherschet. Sie ernanten darauf eine Commission, welche einen Plan machen solte, wie dieses Unheil für die künfftige Zeit am besten vorgebeugt und ,abgeholffen werden konte. Der Graf Dannenschiold als Ober-Secretaire der See-Kriegs-Cantzeley, war Preses von dieser Commission; da derselbe aber gar nicht mit seinen Concommissairen dieses Plans wegen einig werden konte, und dem König zu erkennen gab, dass wenn dieselben nicht in allem den seinigen folgten, er unmöglich länger in seiner Charge bleiben, sondern lieber dieselbe mit Beybehaltung einer Pension niederlegen wolte. Der König liess hierauf der niedergesetzten Commission befehlen jhr Bedenken über des Grafen Dannenschiold seinen Plan schrifftlich abzustaten, und da sie selbigen ohne Aussnahme verwarfen und als schädlich für Jhro Majest. Dienste ansahen, so liessen der König den Grafen Dannenschiold zu sich kommen um jhn zu überreden nach dem von der Commission angenommenen Plan fernerhin sein Ambt zu führen und zu verwalten. Er wolte sich aber nicht dazu bereden lassen, verlangte wiederholend seinen Abschied, welcher jhm auch zuletz ertheilet wurde, und es ward an dessen Stelle der Geheime-Rath Carl Holst, so mit in dieser Commission sass, zum Ober-Secretairen der See-Krigs-Cantzley ernannt. Es wurde hiernegst auch eine Veränderung in dem Höchst-Gericht für nöthig gefunden; der König behielte alle alte Assessores, ernante aber auch zu gleich einige neue, und bestelten darneben den Geheime-Rath Reventlau zum Presidenten dieses ersten Gerichts; die Assessores, so bisdaher gar keine Gage für jhre Sitzung im Höchsten Gericht genossen, wurden alle mit convenablen Gagen abgelegt, als welche der König aus seiner Particulier-Cassa auszahlen zu lassenn die Gnade

hatten. Dieses waren alle die Veränderungen, so in den ersten 6 Monathen von des Königs Regirung vorgenommen wurden. Es fehlete indessen nicht an häufigen Insinuations, vornehmen und geringen, um gewisse ansehnliche Persohnen jhren Ambtern zu entsetzen und andere, die nicht mehrere Fähigkeit und Kentniss den diese hatten, in jhre Stelle zu setzen. Der Ober-Kammerherr Pless war insbesondere sehr geschäfftig, gleich er denn auch sowohl mündlich als schrifftlich dem König anrieht einen Theil der alten Einrichtungen gantz zu verändern und um zu giessen, in andern aber wenig bedeutende und wenig nützlich seyende Veränderungen anzubefehlen. Ich bin versichert, dass die Absicht dieses an sich vernünfftigen und christlichen Mannes gut gewesen, da er aber über 16 Jahre nicht mehr in den Affairen gebraucht worden war und den Zusammenhang aller Dinge nicht genugsahm kante, so hat er so wohl von Persohnen, die am Ruder sassen, als auch von denen Dingen, so nach jhren Vorschlägen eingerichtet worden, eben nicht die vortheilhafteste Meinung gehabt noch haben können, und mithin geglaubt, dem König und dem Lande durch die von jhm in Vorschlag gebrachte Veränderung einen wesentlichen Dienst zu leisten. Der König nahm seinen Rath und Vorschläge mit Danck an, sagte jhm darauf viel gnädiges, fand aber für gut für das erste alles zu lassen, wie es war; gleich denn auch diejenigen, so in dem Conseil Sitz hatten, in jhrer Charge verblieben und die Chefs von jedem Departement in jhrem Ambte beybehalten worden. In dieser Verfassung verblieben alle Sachen fernerhin, obgleich es noch immerhin Menschen gab, welche nicht aufhöreten dem Könige üble Gedanken bald von diesen bald jenen beyzubringen; und da sie hiernegst alle und jeden besser kennen lerneten, so brachten sie durch jhre Klugheit und Stand-

hafftigkeit es dahin, dass die Frondeurs des Klagens und Angebens müde wurden, und alle Sachen in Ruhe und Eynigkeit besorget und geführet wurden. Das Jahr 1746 ward also von dem Todte Christian des 6ten an glücklich zurück geleget, und da der König auf alles sehr aufmerksahm war, und einen jeden ermunterte seinen Pflichten nicht allein mit aller Treue sondern auch mit allem erforderlichen Fleyss ein Genüge zu thun, so war mann allgemein in dem Lande sehr zufrieden. — Gleiche Gesinnung continouirte auch in dem folgenden Jahre 1747, als in welchem die Krönung des Königs zu Friderichsbourg vollzogen ward. Ich übergehe hier mit Stillschweigen alle die Gnadensbezeugung, welche bey dieser Gelegenheit von dem Könige gegeben und aussgetheilet worden, massen selbige schohn durch den Druck bekant sind, und eigenlich nicht zu meinem Endzweck gehören; nur muss ich hier anführen und gedencken, dass der König an seinem Salbungs Tag eine Octroye von einer neuen Handels-Compagni unterschrieb, kraft welcher man hofte, den Handel der Ostsee gröstentheils an sich zu ziehen und zu dem Ende Helsignör und Copenh. zu einer Stapell-Statt zu machen, und woselbst alle Nations die Wahren aus der Ostsee für den nehmlichen Preyss erhalten solten, als wie sie solche in allen Städten der Ostsee haben und finden konten. Es wurden zu Facilitirung dieses Unternehmens $^{400}/_{m}$ rdl. gesamlet, und mann hoffte, dass durch diese Summa der intendirte Endzweck erreichet werden könte. Es wurden sehr geschickte Männer zu Directeurs dieser Compagni erwehlet und der Geheimerath Berkentin, Ministre des Conseils, ward zu deren President ernant. Die Erfahrung aber hat nach Verlauf von einigen Jahrenn gezeigt, dass solche an sich sehr nützliche Absicht nicht ins Werck zu setzen sey, da wenig Frembde hier die

Waaren auss der Ostsee kaufen wolten, und wenn mann selbige in andern Ländern ausschifte, so ward der Schade in Absicht des Verlusts zur See als auch durch Banquerouten von denjenigen, so mann Credit gegeben, so gros, das man in der Länge es nicht ausshalten, und dennenhero diesen Handell aufheben und fernerhin nicht weiter fortsetzen könte.

Da es schon zu des höchstsehl. Königs Christian des 6ten Zeiten beschlossen war, dass die Schule zu Soröe in eine ritterliche Accademie verwandelt werden solte, so wurde dieser Entschluss in diesem Jahr ins Werck gesetzet. Es ward zu dem Ende eine ordentliche Fundation durch den Druck von 7ten July bekant gemacht, und es begaben sich der König einige Tage darnach nach Soröe um die feyerliche Einweihung und Eröfnung der Accademie mit bey zu wohnen. Es wurde auch einem ansehnlichen Theil dero vornehmsten Ministre und Bedienten bekant gemacht, sich zu dieser Feyerlichkeit aldort einzufinden. Der Graf Reuss als verordneter Oberhofmeister der Accademie hilte an dem Tage der Einweyhung eine öffentliche Rede, und der König verblieben daselbst einige Tage um alles, so etwa noch zu der ersten Einrichtung nöthig und erforderlich seyn konte, währent deren Auffenhalts besorget zu sehen.

Es wurden auch in selbigem Jahre unterschiedene Versuche so wohl den Wallfisch-Fang auf Grönland als auch den Fischfang um Jsland in grössere Aufnahme zu bringen; allein auch dieser hat nicht seinen erwünschten Fortgang gehabt, und mann sahe sich genöthiget des alljährlichen grossen Verlustes wegen selbigen aufzuheben und nicht weiter fortzusetzen.

In dem darauf folgenden Jahre Anno 1748 unternahm

der König seine erste Reyse als König nach seinen teutschen Provincen. Sie wurden überall mit der grössten Freudensbezeugung empfangen, und es kamen bey dero Hoflager sehr viel Frembde von unterschiedenen Ländern an, welche von der gnädigen und leutseeligen Aufnahme des Königs nicht allein sehr gerühret, sondern auch dadurch bewogen wurden dessen Lob und Ruhm bey jhrer Zurückkehr überall zu verbreiten. Der König hielten sich am längsten in Altona auf, und waren willens von dort auss die Reyse nach Oldenbourg anzutreten; da aber aldorten eben zu der Zeit sehr ansteckende Kranckheiten sich aussgebreitet hatten, so wurde diese Reyse aussgesetzt, und der König gingen kurtz darauf wieder zurück nach Copenhagen.

In diesem Jahre kam der Engliche Ministre Brigadier Guydeckim*) von seiner Gesandschafft zu Stochholm nach Copenhagen. Er äusserte bei dieser Gelegenheit sich dahin, dass da die Partheyen in Sveden sehr gegen einander aufgebracht wären, so würde es dem König leicht seyn, sein Recht auf die Krohn, welches er durch die Wahl von 1743 erhalten, anjetzo geltend zu machen, und wie er versichert wäre, dass der König sein Herr diese Unternehmung auf eine nachdrückliche Arth zu unterstützen sich bereidt und willig finden lassen würden. Mann antwordtete hierauf in generalen Aussdrücken, und fügte hinzu, dass wenn sein Hof dieser wegen einen Antrag thun wolte, so würde mann selbigen in nähere Erwegung ziehen, und da er mit dem

*) Saaledes skriver Moltke dette Navn, skjøndt ikke ganske tydeligt. Guydickens, storbritanisk Gesandt i Stockholm, synes i Anledning af den Springerske Strid at have forladt sin Stilling ved det svenske Hof, hvor derefter ingen storbrit. Gesandt i den nærmeste Tid blev ansat.

Geh.-Rath John in sehr genauer Verbindung von Freundshhafft stünde, so könte, um alles desto geheimer zu halten, die Correspondence durch seine Hand gehen. Er schrieb von Zeit zu Zeit an den Geh.-Rath John über diese Angelegenheit. Mann merkte aber gantz deutlich, dass Engeland nicht geneigt seye directe hieran einigen Antheil zu nehmen, und also liess mann die Sache völlig wegfallen und gedachte an dieselbe fernerhin gar nicht mehr. — Jn diesem Jahre hat sich sonsten weiter nichts besonders, so der Aufmercksahmkeit werth seyn könte, zugetragen.

Anno 1749. Das darauf folgende Jahr war desto merckwürdiger. Es ging der mit Franckreich geschlossene Soubsidien-Tractat zu Ende, und man brachte bey dem König so wohl abseiten des frantzöschen Hofes um diesen Tractat zu erneuern, als auch von dem englischen Hofe um mit jhm in ein Bundnis zu treten, sehr vortheilhaffte Bedingungen in Vorschlag. Franckreich wolte nicht allein den vorhin geschlossenen Tractat auf so viell Jahre, wie es dem König gefällig seyn mögte, erneuren, sondern machte sich auch anheischig, den Thronfolger in Schweden dahin zu bringen, dass er auf das Schleswigsche, so worhin dem Hertzog von Holstein gehöret, renonciren, sondern auch darneben versprechen solte, das wenn der Hertzogliche Holsteinische Antheil jehmahls seiner Linie zufallen solte, mann als denn einen Ausstausch des Holsteinischen gegen dennen Grafschaften Oldenbourg und Delmenhorst treffen und sich dazu willig und geneigt befinden lassen wolte. Engeland offerirte dahin gegen einen Soubsidien-Tractat, der gantz annehmlich zu seyn schiene, und bessere Bedingung wie diejenige, so vorhin mit dieser Krone geschlossen worden, in sich hielte. Mann versprach auch zugleich,

dass mann all seyn mögligstes bey dem russischen Hof anwenden wolte, damit der Grossfürst dahin gebracht würde, auf das Schleswigsche zu renonciren, und dass der Ausstausch des Holsteinischen gegen Oldenbourg und Delmenhorst eben auch von jhm genehmiget und hiernegst so bald thulich zur Richtigkeit gebracht werden solte. Der König befand sich dieser beyden vortheilhafften Vorschlägen wegen in keiner geringen Verlegenheit, und konten sich lange nicht entschlissen, welchen sie von diesen annehmen und erwählen solten. Die Sollicitations derer Ministres von beyden obgenanten Höfen setzten jhre Unterhandlung mit allem Eyfer fort, und da Jhro Majestet wünschten Zeit zu gewinnen und auch würcklich glaubten, dass da sie eine Reyse nach Norwegen beschlossen und selbige bald darnach antraten, dass jhnen kein frembder Ministre auf dieser beschwerlichen Reyse folgen würde, gleich in Regierung derer vorigen Könige ein solches nie geschehen, so ward doch hiedurch nichts gewonnen, massen der englische Minister Titley und der frantzösche Ministre Abbé le Maire sich die Erlaubniss, nach erhaltenem Befehl jhrer Höfe, aussbahten dem König zu folgen, welches jhnen denn nach bewandten Umständen nicht wohl abgeschlagen werden könte. Es ward indessen vor des Königs Abreyse nach Norwegen in dieser wichtigen Angelegenheit nichts beschlossen. Ich muss hierbey nicht unangezeigt lassen, dass der König vor seiner Abreyse, dem Geheimen-Rath Berckentin vom Conseil und dem Geheimen-Rath Carl Holst als erstem Ministre der Marine aufgetragen hatten alle curante Geschäffte in jhrer Abwesenheit zu besorgen, die wichtigen Vorfälle aber zu dero eigenen näheren Entschliessung an Höchstdieselben mit dero beygefügtem Bedenken abzusenden. Noch ehender der König nach Christiania kamen,

fand sich der englische Minister zu Moss ein und fing auch aldort schohn an die Negociation seines Hofes mit allem möglichen Eyfer zu betreiben, um vor der Ankunfft des frantzöschen Ministres es dahin zu bringen, dass jhm auf seinen Antrag eine gewierige Antwort ertheilet werden mögte. Da mann aber, wie schohn erwehnet, suchte Zeit zu gewinnen, so ward jhm geantwordet, dass der König auf seiner Reyse in einer so wichtigen Sache nicht wohl eine endliche Entschlissung nehmen und abgeben konten, auch darneben wolten, dass so wohl jhre Ministre des Conseils, welche jhnen auf der Reyse folgten, als auch dassjenige Conseil, welchem sie währent jhrer Abwesenheit die Geschäffte in Dannemarck zu besorgen anvertrauet hatten, jhr Bedencken in Ansehung des englischen und frantzöschen Hofes abgeben solte, als würde es nicht thulich seyn, jhm so bald, wie er es wünschte, eine entschiedene Antwort ertheilen zu können. Er musste sich also mit dieser Eusserung benügen lassen, und es ward in dieser Unterhandlung weiter nichts vorgenommen, bis der König zu Christiania angekommen war. Der frantzösche Minister fand sich auch gleich nach des Königs Ankunfft aldort ein, und da er gleichfals die dringenste Vorstellung machte, dass man jhm bald eine gewierige Antwordt ertheilen mogte, so fanden Jhro M. der König denn noch für gut jhm ohngefehr auf derselben Arth und Weyse, wie es mit dem englischen Minister geschehen, antwordten zu lassen. Diese wichtige Negociation ward also auf der nordischen Reyse nicht geendiget, und mann suchte immer auch vornehmlich in dieser Hinsicht Zeit zu gewinnen, weillen mann erst den Aussschlag erwarten wolte, welchen der damahlige Reichs-Tag zu Stockholm nehmen würde. Mann glaubte mit guten Gründen den Argwohn hegen zu können, dass die

Krohn Franckreich die Absicht hätte, die Regirungsform in Sueden zu verändern, und dem König wo nicht eine uneingeschränckte Gewalt zu zuwenden, jedennoch es dahin einzuleiten, dass er alle Angelegenheiten des Reichs nach seinem Willen und so wie er es für gut finden mögte, beschliessen und ins Werck setzen könte. Da nun eine solche Absicht dem hiesigen Reich gefährlich zu seyn schine, und der König von dem Antrit seiner Regierung an beständig darjegen alle erforderliche Mass-Regeln auch nicht unter geringer Bekostning genommen, auch seinem Ministre an dem suedischen Hofe anbefohlen hatten, hierauf stets ein wachsahmes Auge zu haben und so wohl alle Bemühung, so sich der frantzösche Ambassadeur als auch seine Anhänger sich geben mögten, um ein solches durch zu setzen, sorgfältig zu beobachten und einzuberichten, so ward von demselben gegen den Schluss des Reichs-Tages angezeiget, wie er alle Ursach hätte zu glauben, dass man würcklich eine Veränderung in der Regierungsform vorzunehmen entschlossen sey. Diese wichtige Nachricht setzte Jhre Majestät den König in grosse Verlegenheit; denn so weit wie sie auch entfernnt waren, sich in den Haussangelegenheiten eines freien Stats und dessen Verwaltung zu mieschen, so erfordert doch die Sicherheit und Klugheit des jhrigen alle anständige Mass-Regeln zu ergreifen um ein solches Vorhaben wo möglich zu verhindern und zu vereiteln. Sie hatten in Hinsicht dessen und auf Verlangen derjenigen, so in Sueden dieser Veränderung nicht zugethan waren und jhren Beystand und Unterstützung entstehenden Fals verlangten, den Entschluss gefast, ein Observations-Corps in Norwegen zusammen zu ziehen, und an dero Admiralitet den Befehl ertheilen lassen, eine gewisse Anzahl Krigesschiffe in Bereidschafft zu halten, damit die-

selben hiernegst ohne Zeitverlust ausslaufen, und dahin, wo sie es für gut finden würden, sich begeben könten. Der König ertheilte hiernegst wieder, auf diesem von Sueden eingegangenen Bericht und auf wiederholtem Verlangen einiger Senateurs und Depoutirten der übrigen Stände, den Befehl, dass die Trouppen in Norwegen sich zusammen ziehen und dass die equipirten Krigesschiffe sich auf der Copenhagener Rehde legen solte. Diese Demonstration, wie auch vielleicht andere wichtige Ursachen, machten, dass an die Veränderung der Regierungsform nicht weiter gedacht, und dass der Reichs-Tag in Sueden ruhig geschlossen und geendigt ward. Nachdem nun diese für Dännemark wiedrig und nachtheilig seyende Veränderung glücklich abgewandt, und der König in der Zwischen-Zeit noch keine Entschlissung genommen, ob sie dennen Anträgen des frantzöschen oder englischen Hofes annehmen und bey sich Gehör finden lassen wolten, so fanden sie für gut das Anerbiethen dieser beyden Höfe in nähere Erwegung zu ziehen. Das Bedencken jhres Conseils, welches mit jhnen in Norwegen war, als auch dessjenigen, welches währent jhrer Abwesenheit zu Copenhagen niedergesetzt war, war in dessen bey höchstdenselben eingegangen und abgegeben worden. Die Ministres der beyden Höfen unterliessen auch nicht beständig darauf zu dringen, dass jhnen doch mit dem fordersamsten eine entschiedene Antwordt auf jhren Antrag ertheilet werden mögte. Der König faste also den Entschluss, sich aufs neue über diese wichtige Angelegenheit (mit) dero Conseil zu berathschlagen, und da die Merheit der Stimmen dahin ging, dass es besser sey das frantzösche Anerbiethen anzunehmen und zwar auss der Ursach, weillen 1) Sueden als negster Nachbahr von Dännemark in Absicht seiner Pretension auf das Schleswische immer gefährlicher sey

als Rusland, welches so weit entfernet läge, und da (2tens) der Grossfürst in Rusland nicht beerbet, und der Thronfolger von Sueden bereids einen Printzen hatte und vermuthlich mehrere erzeugen würde, Franckreich auch ausser deme ansehnliche Soubsidien, so es in 6 Jahren dem König zahlen wolte, und sich darneben anheischig machte, nicht allein den Thronfolger dahin zu bringen, dass er den Renonctiation- und Transactions-Tractat, so wie vorhin erwehnet worden, mit Dännemark schliessen, sondern dass auch die Krohne Sueden und Franckreich davon die Garantie übernehmen wolten, — so fasten der König den Entschluss mit diesen beyden Mächten auf eben angezogener Bedingung den in Vorsshlag gebrachten Tractat zu schliessen, welcher kurtz darauf völlig zur Richtigkeit gebracht und von allen contrahirenden Puissancen in allen Stücken genehmiget und ratificiret wurde. Engeland und Rusland funden sich indessen sehr betreten, dass mann nicht ihrem Anerbieten Gehör gegeben, und es wehrte lange, bis man es dahin bringen konte, das gute Vernehmen dieser beyden Höfe mit dem hiesigen wieder herzustellen. Ausser dieser wichtigen Negociation ward in diesem Jahre annoch eine Vermählung der Princesse Lovise, des Königs Schwester, und des Herzogs von Sachssen Hildbourghausen H. F. D. verabredet*). Es ward auch selbige würcklich noch im selbigen Jahre auf Hirschholm bey der Königl. Frau Mutter vollzogen. Man hat sich gewundert, dass der König seine Schwester an einen Herrn vermählen wolten, welcher eben nicht für einen der mächtigsten Fürsten in Deutschland angesehen werden konte, allein der König hatte hierzu seine guten Ursachen, und glaubten, dass ess besser sey sie noch

*) Hertug Ernst Friederich Carl, Høi-Fyrstelig Durchlauchtighed.

in jhren Jugendjahren anderweitig zu etabliren, da es sonsten leicht geschehen könte, dass in dem Königl. Hause 4 und mehr unvermählte Princessinnen verblieben, welchès denn in Absicht der zu ertheilenden alljährlichen Appanagen der Königl. Cassa zu beschwerlich und zu kostbar fallen mögte. Der Hertzog reysete kurtz nach der Vermählung mit der Hertzogin nach Hildbourghausen, und hierauf hat sich in diesem Jahre annoch eine feyerliche Begebenheit zugetragen, welche wohl alhier eine besondere Anzeige und Aufmercksamkeit von mir verdienet.

Da den 28ten Octob. dieses Jahres das 3te Seculum beschlossen ward, in welchem der oldenbourgische Stam als Könige von Dännemarck regiret und den Thron bestiegen, so entschloss sich der König diesen so wichtigen Zeit-Punct mit aller Feyerligkeit zu begehen. Drey Tage wurden dazu bestimmt, und da schohn seid des Königs Friederich 4ten und Christian 6ten Zeiten beständig darauf gedacht und ür nöthig gefunden worden, dass in dem östlichen Theil der Stadt eine neue Kirche gebauet würde, weillen die Einwohner derselben einen gar zu weiten Weg nach der Nicolay Kirche zu thun hatten, auch alldort nicht alle Raum finden konten, so fasten der König den Entschluss, die gehabte Absicht jhrer Vorvätter ins Werck zu setzen. Sie legten am 3ten Tage dieser Feyer den ersten Grund-Stein zu dieser Kirche, welche im Garten der Princessin Charlotte erbauet werden solte. Sie bestimmte dazu $^{20}/_{m}$ rdl. alljährlich aus jhrer Particulier-Cassa, und liessen auss Frankreich einen geschickten Bau-Meister, Jardin genant, kommen, um diesen Bau desto besser und zierlicher ausführen zu können. Der König hatten bey diesem Bau, ausser oben bereids angeführten Ursachen, auch noch diese weyse Absicht, dass sie die Kentnis der Baukunst dadurch

erweitern, geschicktere Handwercker zuziehen, und den Marmorbruch in Norwegen und den Steinbruch auf Bornholm in Aufnahme bringen wolten. Es ist auch noch sonsten zu bemercken, dass der König bey dieser Gelegenheit den gantzen Amalienbourger-Platz an Particuliers, so Lust bezeigten auf demselben Häuser zu bauen, ohnentgeldlich geschencket, und auf welchem hiernegst die so genante schöhne Friderich-Statt erbauet worden. Es entschloss sich auch die asiatische Compagnie in der Mitte dieses Platzes dem König zu Ehren eine Statüe equestre von Bronce aufführen zu lassen, als welche auch auf jhren Kosten völlig vollendet und aufgeführet worden als ein Kenzeichen jhrer Erkentlichkeit, da der König ja zur Beschützung jhrer Colonien in Ostindien 2 Orlog-Schiffe mit 300 Man Land-Soldaten abgesand, und erlaubet hatten, dass diese beyden Schiffe bey jhrer Retour so viel Waaren einnehmen mögten, als wie sich dazu Platz befinden würde. Alles dieses geschah ohne geringste Bekostung für die asiatische Compagni.

Anno 1750. Jch habe schohn vorhin bemercket, dass so wohl der russische als englische Hof sehr übell zufrieden und missvergnüget mit dem hiesigen waren, dass man nicht jhr Anerbieten angenommen, sondern sich in ein neues Verbüntnis mit dem frantzöschen und suedischen Hof eingelassen. Der Baron Korff als russischer Ministre führte darüber krafft des jhm gewordenen Befehls die bittersten Klagen, und da ich so glücklich gewesen war mir sein Zutrauen zu erwerben, so eröfnete (er) mir vertraulich, wie sein Hof gegen den Geh.-Rath Schoulin als Ministre der ausländischen Affairen sehr aufgebracht, und glaubte, dass er durch unerlaubte Mittell Franckreich gantz ergeben sey; es könte also sein Hof niemahlen in einem vertraunten Ver-

ständnis leben, so lange dieser Ministre seinen damahligen Platz haben und bekleyden würde. Ich antwordte darauf, so wie es meine Pflicht und Schuldigkeit für den König und meine Freundschafft für einen treuen und redlichen Mann, den ich nie auf einem fahlen Pferd gefunden, es erforderte. Da indessen der Grosscantzeler Graf Bestoucheff sich ohngefehr auf nehmliche wo nicht annoch auf eine noch härtere und drohende Arth und Weyse gegen unsern Ministre in Petersbourg über diesen Vorwurf geeussert, so gab dieses zu vielen unangenehmen Discusion Anlass. Der Geheime-Rath Schoulin fand sich über diese ungerechte und unverdiente Beschuldigung eusserst betreten, und würde vielleicht, wenn es mit Bezeugung von Gnade und Zufriedenheit geschehen wäre, vorzüglich gewünscht haben seinen Feinden Platz zu machen und selbigen einem andern zu überlassen. Da aber der König glaubte, dass so wohl dero Würde als auch dero Gerechtigkeit erforderte, die Unschuld zu schützen, so suchte man zwar den russischen Hof zu beruhigen, zugleich ward aber auch demselben angezeigt, wie der König auf das Betragen seiner Ministres stets ein wachsahmes Auge haben, und selbige beständig darzu anhalten würden, dass sie seinen Willen und Befehl aufs genaueste und zwar ins besondere in Absicht der Mächte, mit welchen sie in Bund und Freundschafft stünden, beobachten und nachlebeten. Sie würden und könten sich also nie entschlissen einen Ministre zu entfernen und zu beabschiedigen, wenn etwa dieser oder jener Hof einen Argwohn gegen jhn gefast und dessen Treue und unpartheyisches Betragen in Zweifel ziehen wolte. Hierbei hatte es also sein Verbleiben. Der Geheime-Rath Schoulin behielte seine Charge, und damit er versichert seyn mögte, dass der König volkommen mit seinen

Diensten und Betragen zufrieden wäre, so erhoben sie ihn zu jhrem Gebuhrtstage zu der Würde eines Dänischen Lehnsgrafen, wodurch den auf allen Seiten diese so unangenehme Begebenheit völlig beygelegt und geendiget ward. Der Graf Schoulin genoss aber nicht lange dieser jhm wiederfahrnen Gnade. Er starb kurtze Zeit darnach an einem inflamatorischen Fieber. Der König, welcher nicht allein den Verlust dieses würdigen Mannes sehr bedaurte und zum Merckmahl dessen der Witwe eine Pension von 2000 rdl. ertheilte, fand sich in gar grosser Verlegenheit, an welchen sie von dero Räthen und Bedienten diese wichtige Charge wieder anvertrauen solten. Man brachte bey denselben den Graf Lynar, so Ministre in Petersbourg war, und den Baron Bernstorff, so damahl als Ministre am frantzösche Hof stand, im Vorschlag. Nach reiferer Erwegung entschlossen sie sich für den Baron Bernstorff. Es ward jhm gleich darauf die Wahl des Königs bekant gemacht und man hofte gewies, dass er dieses grosse Merckmahl des Königl. Zutrauens mit so vielem Vergnügen als Danckbarkeit annehmen würde. Er war auch von derselben auf das lebhafteste durchdrungen, zeigte zugleich aber an, wie er sich in Umständen befinde, welche jhm dergestalt die Hände bünden, dass er diese Gnade nicht annehmen dürfte; er würde vermöge erhaltener Königl. Erlaubniss so bald möglich zu Copenhagen eintreffen und alsdann näher die Ursach zu erkennen geben, welche jhn hinderten und abhielten hierunter dem jhm gewordenen Befehl nachleben zu können. Es traf derselbe auch im Sommer, da der König zu Fridensbourg waren, daselbst ein, und eröfnete hiernegst, warum er sich entschuldigen müste die jhm angebotene Charge nicht annehmen zu können. Er zeigte folgende Umstände an. Es hätte der Printz von Wallis als

negster Erbe der Krohn Engeland und des Kuhrfürstenthums Hannover jhm vor einiger Zeit schrifftlich zu erkennen gegeben, dass da dero Hr. Vater sehr kräncklich wäre und vermuthlich nicht mehr gar lange leben würde, so hatten sie beschlossen jhn als seinen Vasallen zurück zu beruffen, so bald jhr Hr. Vater mit Todte abginge, und jhn als ersten und dirigirenden Ministre jhrer teudschen Länder zu ernennen. Er solte also keine Charge in hiesigen Diensten weiter annehmen, welche sothaner Zurückberufung und Ernennung hinderlich seyn könte. Er, der Baron Bernstorff, habe hierauf in generalen Aussdrückung geantwordtet, er glaubte als kümfftiger Unterthan dieses Herrn, sich nicht unterstehen zu dürfen seinen Befehl bey gegenwärtigen Umständen zu übertreten und auss den Augen zu setzen, hielte sich aber auch darneben verpflichtet die wahren Umstände dieser Sache dem König anzuzeigen und selbige jhrer Entscheidung zu überlassen. Der König waren dieses Umstandes wegen sehr betreten, glaubten aber, dass der Printz von Wallis nicht unabgeneigt seyn würde, den Baron Bernstorff zu erlauben, fernernerhin in dero Diensten zu verbleiben, so bald sie benachrigtiget seyn würde, welche Charge höchstdieselben jhm für dermahlen anvertrauen wolten; sie ersuchten also die Königin Lovise dieser wegen an jhren Herrn Bruder zu schreiben und jhn in Nahmen des Königs zu bitten, dass er jhrem Verlangen und Wunsch mögten hierunter Beyfall geben und Gehör finden lassen. Es wehrte lange, ehe der Printz der Königin anwordte, und wie sie endlich eintraf, so war selbige nicht nach Wunsch sondern gantz abschläglich. Der König entschlossen sich hierauf dem Printz von Wallis selbst zu schreiben; sie erhielte auch bald darauf eine Antword, welche aber der vorigen gantz gleichförmig war. Da nun alle

Hofnung verschwunden war, den Baron Bernstorff in Königl. Dienste zu behalten, so waren der König durch Vorstellung der Freunde des Grafens Lynar fest entschlossen dem Graf, so dero Ministre zu der Zeit am russischen Hof war, das wichtige Departement der ausländischen Affairen und der teutschen Cantzeley anzuvertrauen. Der Graf Berckentin prevenirte jhn hiervon, es wurde aber indessen doch dessen würkliche Ernennung bis auf weiter aussgesetzt. In dieser Zwischenzeit ereugten sich gewisse Umstände, welche ich alhier anzuführen für nothwendig erachte. Nachdem der Graf Schoulin mit Todte abgegangen war, so glaubte der Graf Bestouschef, dass der günstige Zeitpunct vorhanden sey, da mann Dännemarcks Verbinding mit Franckreich unterbrechen und hingegen diese Krohn dahin bringen könte, mit Rusland und Engeland in ein genaueres Einverständnis zu treten. Der Baron Korff machte deswegen auf Befehl seines Hofes den Vorschlag, ob mann jetzo nicht die vorhin unterbrochene Negociation wegen des Schleswigschen und Holsteinischen wieder aufnehmen und anfangen solte, da so wohl sein Hof als auch der Grossfürst dazu gantz geneigt wären, und zu allen billigen Vorschlägen des hiesigen Hofes sich willig bequemen und die Hände bieten würden. Der König, welcher stets sehnlich und vorzüglich gewünschet, diese so wichtige Angelegenheit für die kümfftige Sicherheit jhrer Staten berichtiget zu sehen, vernahmen diese Eusserung mit recht sehr vielem Vergnügen, und befahlen, dass dem Graf Lynar dieserwegen die Verhaltungsbefehle durch einen Courir mit dem fordersamsten zugesand werden solten, und da der Herr Baron Korff zu gleich gebäten, dass diese Negociation mit der grössten Verschwiegenheit und ohne besonderes Aufsehen angefangen werden mögte, so wurden die ersten Befehle in

Absicht derselben durch einen meiner Bedienten, welcher nur allein mit meinem Pass versehen war, an den Graf Lynar nach Petersbourg überbracht. Ich werde hiernegst von dem Erfolg dieser Unterhandlung, welche sich sehr in die Länge hingezogen, näher reden. Ich will also wieder hier zurückkehren und anzeigen, was sich mit der Besetzung der Charge des Grafen Schoulins näher zugetragen und wie selbige wieder besetzet worden. Der frantzösche Hof war zweifelsohne unterrichtet, dass der Baron Bernstorff nicht die ausländischen Affairen zu besorgen ernant werden würde, sondern dass selbige dem Graf Lynar übertragen werden solten; dieser Ministre war jhnen verdächtig, weillen sie die Meinung von jhm hegeten, dass er mehr für das englische Interest als für das jhrige eingenommen sey. Es hatte der damahlige Stats-Ministre in Frankreich Marquis de Puissieux dieses Vorwurfs wegen eine Unterredung mit dem königl. Ministre an selbigem Hofe dem Kammerherrn Reventlau gehabt, und es kan seyn, dass letzterer sich dahin geeussert, dass der König vermuthlich keinen Ministre zu denen ausländischen Affairen erwehlen würde, welcher dem König von Franckreich nicht gefällig sein mögte. Es geschahe daher, das der frantzösche Ministre alhier, der Abbé le Maire, sich an mich wendete, und mir zu erkennen gab, wie sehr der König sein Herr von der Attention und der Eusserung gerühret wäre, welche der Kammerherr Reventlau in Hinsicht der Wahl eines Ministre für die ausländischen Affairen an dem Marquis de Puissieux neulich hätte machen lassen, und hoffte also, dass man dem Graf Lynar als einem Mann, der dem englischen Hof gantz ergeben wäre, die ausländischen Affairen nicht anvertrauen würde. Er, der le Maire, hatte also den Auftrag erhalten dem König ein solches zu erkennen zu geben,

und ersuchte mich dannenhero dem König solches zu hinterbringen. Ich antwordtete jhm hierauf, dass da er hierzu den Befehl seines Hofes erhalten und nur ersuchte selbiges dem König anzuzeigen, so könte und wurde ich nicht unterlassen es zu thun; ich müste jhm aber als ein Freund zum voraus sagen, wie diese Eusserung den König sehr befrembden würde; ich wäre versichert, das der Kammerherr Reventlou zu derjenigen, so er gemacht haben solte, keinen Befehl erhalten, denn da ich des Königs Denckungs-Arth zimlich genau kennete, so hätte ich alle Ursach zu glauben, dass ohneracht aller der Freundschafft und Achtung, so sie für einen jeden König und inss besondere für den König von Franckreich als jhren genau Alliirten hegeten, sie doch nicht gerne vernehmen würden, dass der König sein Herr sich in die Wahl jhrer Ministres mieschen, und gegen diesen oder jenen, so sie zu jhren Diensten geschickt und tüchtig funden, eine Gegen-Vorstellung und Aussnahme machen wolten. Er bestand indessen darauf, dass ich seinen Auftrag dem König bekant machen möchte. Ich that es, und er bekam von mir ohngefehr die Andtwordt, so wie ich es jhm zum vorauss gesagt hatte; nur fügte ich noch hinzu, dass gleich wie der König versicherte, dass Er weit entfernet sey, sich jemahlen in den heusslichen Geschäfften und Wahl, welche der König von Franckreich in Hinsicht seiner Ministres vorzunehmen für gut finden würde, zu mischen, so zweifelten sie auch keineswegs, dass höchstdieselben auch gleiche freundschafftliche Gesinnung hierunter gegen sie hegen würden. Der Abbé le Maire muste sich also mit dieser Antwort begnügen lassen, und der König befahlen mir dieserwegen an den Kammerherrn Reventlau zu schreiben, und jhn zu fragen, in wie weit er zu dieser Eusserung Anlass gegeben, zumahlen

da er dazu nicht den geringsten Befehl von höchstdenselben erhalten. Er legte selbiges von sich ab, und versicherte, dass seiner Unterredung, so er mit dem Marquis Puissieux dieses Vorwurfs wegen gehabt, eine gantze andere Wendung gegeben worden. Der König ernannte indessen noch keinen Ministre für die ausländischen Affairen; sie unternahmen in dem Sommer dieses 1750 Jahrs eine Reyse nach den Insuln Dännemarks und Schleswig und wurden auf dieser Reyse von dem Baron Bernstorff begleitet, mit welchem die Sache in Absicht des Printzen von Wallis noch immerhin unentschieden blieb. Da aber zu Anfang des Jahres 1751 der Printz von Wallis wider Aller Vermuthen mit Tode abging, so war dem Baron Bernstorff der Befehl dieses Herrn nicht mehr entgegen, sich dem Dienst des Königs fernerhin zu witmen, und mithin wurde demselben die wichtige Charge eines Ministre des Conseils und der ausländischen Affairen aufgetragen, welche er nicht allein angenommen, sondern auch hiernegst mit allem Ruhm, Geschiklichkeit und unermüdetem Fleiss vorgestanden und bekleydet hat.

Da der König sich in diesem Jahr in einer grossen Gefahr jhres Lebens befunden, so halte ich mich verbunden, die merkwürdigsten Umstände, durch welche sie in dieselbe gerathen, alhier anzuführen. Es hatte ein Major Steuben eine Invention von geschwindschützigen Canonen erfunden, welche in jhren Effecten alle bis daher erfundene weit übertreffen solten. Er wünschte, dass der König bey der Probe selbst gegenwärtig seyn mögten. Sie geruheten ihm ein solches zu versprechen, und da er verlangte, dass diese Erfindung und deren Probe sehr geheim gehalten werden mögte, so war in der Absicht eine kleine Einhegung von Brettern auf Amack gemacht und einge-

richtet, worinnen die Canonen mit jhrem Zubehör und kaum 5 à 6 Menschen Platz finden konten. Es ward der 6te August zu dieser Probe angesetzt. Der König fanden sich den Nachmittag aldort ein. Der Major Steuben bat den König, dass nur sehr wenigen von jhrem Gefolge erlaubt seyn mögte sich mit jhnen in diese Einhägung zu begeben. Der König befahl darauf, dass niemand ausser der General Lerch und ich sie folgen solten. Der Major zeigte darauf dem König, dass die Canone von hinten geladen und wass sonsten noch bey dennen geschwinden Schüssen beobachtet werden müste. Drey Land-Cadetten waren gegenwärtig um die Mannoeuvres mit der Canone zu bewerckstelligen. Die 2 ersten Prob-Schüsse geschahen so geschwind als glücklich, da aber der 3te vor sich gehen solte, so kam der Cadet, der die Lunde in den Händen hatte, vermutlich demjenigen, der alle die Cartouchen hielte, zu nahe, wodurch den nicht allein alle Cartouchen, sondern auch ein Theil Pulver, so in einer Tonne standt, in Feuer geriethen. Die Krafft des Pulvers war so hefftig, dass davon die 3 Cadetten in die weite weg geschmissen und 2 von jhnen todt auf dem Platz gefunden wurden; sie waren alle gantz verbrand, und der 3te, so noch einiges Leben hatte, starb kurtz darauf. Gott der allmächtige, dessen Nahme dafür ewig gelobt sey, hielte seine Beschirmungshände über den König. Es ward höchstdenenselben, als auch dem General Lerch und mir kein anderer Schaden zugefügt, denn das wir in dem Gesichte etwas von dem heftigen Feuer gelitten, und das unsere Kleydung verbrand und gantz durchlöchert worden. So gross die Furcht und Angst derjenigen für das Leben des Königs war, so sich ausser der Einhegung befunden, so unbeschreiblich war auch jhre Freude, den König wohl und unbeschädiget erhalten

zu sehen. Der Pöbel war sehr geneigt den Major Steuben auf den Leib zu fallen, allein der König wendete durch sein gnädiges und freundliches Zureden alles Uebell, so jhm gedrohet ward, ab. Sie kehrten darauf, Got sey ewig Danck, gesund und wohl wieder nach der Stadt und befahlen, dass am negsten Sontag in allen Kirchen von Copenhagen dem Allerhöchsten für dero gnädige Erhaltung öffentlich gedancket werden solte. Es war sonsten merckwürdig, das Gott am 6ten August den König wunderbahrlich bey Leben erhalten, da dero Herr Vater Christian der 6te am selbigen Tage vor 4 Jahren diese Zeitlichkeit verlassen.

Es ward indessen in all der Zeit, da kein Ministre für die ausländischen Affairen annoch wieder ernant war, die Negociation wegen des Holsteinischen und Schleswigschen mit dem russischen Hofe fortgesetzt, und da die Keyserin Elisabeth auf jhrer Seite den Graf Bestoucheff jhren Gross-Kantzler, der Grossfürst den Geheimen-Rath Baron Pechlin ernant hatten mit dem hiesigen Ministre am petersbourgischen Hof dem Graf Lynar zusammen zu treten, und diejenige preliminairen Articlen zu verabreden, nach welchen hiernegst ein förmlicher Tractat geschlossen und diese für beyde Höfe so wichtige Angelegenheit endlich berichtiget zu seiner Vollkommenheit gebracht werden könte, so wurden diese drey Ministres nicht allein unter einander über die Puncte einig, welche zu Grund-Regeln des zu schliessenden Tractats geleget und von denen contrahirenden Parteyen als unwiederuflich angenommen und befolget werden solten, sondern die Sache gedieh auch nach vieler Mühe und Aussgabe dahin, dass für die dreyen Ministres die Plein-Pouvoirs aussgefertiget wurden, nach welchen sie den Definitif-Tractat abschliessen, unterzeichnen und selbigen zur Ratification der interessirenden Höfe ab-

geben und absenden solten. Sie brachten auch darauf diese für Dännemarck so sehr erspriessliche als wichtig und nützlich seyende Unterhandlung so weit, dass der Tractat völlig verabredet, rein geschrieben, und unterzeichnet werden solte. Allein gegen alles menschliche Vermuthen verändert der Grossfürst (Carl Peter Ulrich) auf einmahl seine gute Gesinnung und Denckungs-Arth. Er untersagte seinem Ministre dem Baron Pechlin den Tractat nicht zu unterzeichnen, und gab jhm darneben zu erkennen, wie er selbigen niemahlen, so wie er verabredet worden, ratificiren würde. Die Keyserin (Elisabeth) und der Graf Bestoucheff gaben sich, nach wiederholten Versicherung an den hiesigen Hof, alle Mühe, um den Gross-Fürsten auf andere Gedancken zu bringen; alle Vorstellung waren vergebens, und der König hatte den jhnen so sehr empfindlich seyenden Chagrin, dass eine bereids so weit gekommene und fast geschlossene Unterhandlung auf einmahl unterbrochen und aufgehoben wurde. Der Graf Bestoucheff liess annoch durch den Baron Korff dem hiesigen Hof anrathen, dass da der Grossfürst (Carl Peter Ulrich) diese Negociation auf eine so unanständige als beleidigte Weyse unterbrochen hatte, dass der König sich durch die Waffen in Besitz von dem grossfürstlichen Antheil des Herzogthums Holstein setzen solte. Er versicherte, dass die Keyserin (Elisabeth) sich gar nicht des Grossfürstens (Carl Peter Ulrich) in diesem Fall annehmen, noch demselben bey andern Höfen, so dieses Verfahren missbilligen würden, das Wort reden wolten. Der König aber fand diesen Vorschlag so gefährlich als ungerecht, und liessen durch jhren Ministre dem Graf Bestoucheff, wie auch alhier dem Baron Korff anzeigen, dass sie sich nach reifer Überlegung nicht entschliessen könten diesen Vorschlag zu folgen und ins Werck zu

setzen. Mann bemühete sich hier gar sehr, die Ursach dieser schleunigen und unerwarteten Veränderung zu entdecken. So viel mann auss allen eingezogenen Nachrichten abnehmen konte, so war es die Gemahlin (Catharina von Anhalt-Zerbst) des Grossfürsten, welche selbige durch jhr grosses Ascendant über den Grossfürsten zu bewircken sich beständig bemühet und nun auch würcklich ins Werk gesetzet hätte. Die Abneigung dieser Fürstin für den zu schliessenden Tractat mag wohl verschiedene Ursachen zum Gegenstande gehabt haben. Es ist aber auch gewiess, dass der Graf Lynar unser Ministre nicht klüglich und vorsichtig genug sich in Absicht derselben betragen, da er diese Negociation beständig für sie sehr geheim gehalten, und wenn sie jhn darüber befragen oder sprechen wolten, sich solcher Aussdrücke in seiner Antwort bedienet, welche jhr höchst unangenehm und sehr empfindlich gewesen. Es ward also die Negociation gäntzlich aufgehoben, und es blieb dem König keine weitere Hofnung übrig sie dennoch dereinst glücklich geendiget zu sehen als nur diese, dass der russische Hof versprach fernerhin all sein mögliches anzuwenden, um den Grossfürsten wieder auf andere Gedancken zu bringen, und dass man hofte, dass vieleicht über kurtz oder lang sich solche Umstände ereugen könten, welche Dännemarck vortheilhafft seyn könten, und wodurch Rusland sich bewogen sehen mögte diese abgebrochne Unterhandlung wieder aufs neue anzufangen, und dass man vieleicht alsdann im Stande gesetzet werden könte sie zur glücklichen Endschafft und Vollkommenheit bringen zu können. Der König fuhr in dieser Absicht beständig fort, dem russischen Hofe alle Gefälligkeit in allen Vorfällen zu bezeigen, und dero Ministres am russischen Hofe hatten die gemessene Ordre sich eine jede gute Gelegenheit zu Nutzen

zu machen, um diese den König so sehr auf Hertz liegende Angelegenheit wieder in Bewegung und Gange zu bringen.

Nachdem, wie vorhin erwehnet, der Tractat mit Sueden und dem Thronfolger in Absicht der schleswigschen und holsteinischen Länder geschlossen war, so war diese Krohne bedacht sich noch näher mit dem hiesigen Hof zu verbinden. Der suedische Ministre Baron von Flemming bekam also den Befehl anzutragen, ob jhre M. der König etwa nicht geneigt seyn mögte, dero älteste Princessin Tochter mit dem ältesten Sohn des Thronfolgers dereinst vermählet zu sehen. Man gab zur Antwort, dass da die Princessin erst in diesem 1751 das 5te Jahr jhres Alters zurück gelegt, der Printz von Sueden auch noch sehr jung sey, so glaubten der König, dass mann diese Angelegenheit noch wohl einige Jahre zu näherer Entschlissung aussetzen könte da der König alsdan dieser genaueren Verbindung mit dem suedischen Hofe gar gerne die Hände bieten würde. Die Absicht war wohl hierbey vorzüglich diese, dass mann Zeit gewinnen wolte, und wünschte, dass eine Vermählung zwischen dem jungen Printz von Wallis und der Princessin Sophie Magdalene Statt finden mögte, als welche Verbindung dem König und der Königin weit angenehmer gewesen, und welche auch in Hinsicht der Stats-Klugheit mehr angemessenen Betrachtungen jenen, die von Sueden in Vorschlag gebracht wurden, vorgezogen zu werden verdiente. Der englische Ministre Titley mochte wohl benachrichtiget worden seyn, dass mehr erwehnte Vermählung vom suedischen Hofe gewünschet würde. Er trug also gleichfals darauf an, dass der König sein Herr die Verbindung des Printzen von Wallis mit der ältesten Princessin, Tochter des Königs, bewerckstelliget zu sehen verlangete, und dass, wenn der hiesige Hof gleichfals dazu geneigt

seyn mögte, er nach sothaner Eusserung dieser wegen nähere Verhaltungsbefehle erhalten, und vermuthlich im Stande seyn würde alle Puncten dieser kümfftigen Verbindung durch eine förmliche Vermählungs-Acte zu verabreden und zu unterzeichnen. Dem König war dieser Antrag sehr angenehm, und sie ertheilten nach Verlauf einiger Tage darauf eine gewirige Antwort. Es vergingen indessen wohl einige Monath, ehr und bevor der Envoyé Titley nähere Verhaltungsbefehle von seinem Hof erhielte, und wie sie endlich ankamen, so hatte dieser Ministre wohl den Auftrag bekommen zu bezeugen, wie sehr der König von Engeland diese Verbindung wünschten, dennoch aber jhren jungen Enckel nicht gerne in seiner Wahl geniren, und also selbige nur in so weit verabreden wolte, als wie dem Printz bey jhren männlichen Jahren diese Vermählung selbsten für zuträglich und gefällig seyn mögte. Da man also auf einen so unbestimten und ungewissen Bedung sich nicht mit dem König von Engeland hierüber einlassen konte, so sahen sich der König genöthiget, um jhro Princessin Tochter auf einen königl. Throne dereinst erhoben zu sehen, dem öfters wiederholten Antrag des suedischen Hofes Gehör zu geben. Es geschahe nicht ohne nach sehr reifer Überlegung und nicht mit dem Vergnügen und Zufriedenheit, als wie solches in Absicht des englischen Hofes geschehen seyn würde. Mann gab hierauf dem suedischen Ministre zu erkennen, dass der König nun mehr geneigt sey, die Verbindung seiner ältesten Princessin mit dem Printzen Gustaff von Sueden zu verabreden, und dass demzufolge ein ordentlicher Vermählungs-Tractat entworfen und hiernegst höchst denselben zur Approbation vorgelegt werden mögte. Der suedische Hof empfing diese Eusserung mit vielem Vergnügen, und es daurte gar nicht lange, ehe dieses Geschäffte

völlig berichtiget und der Tractat hiervon unterzeichnet wurde. Der König entschloss sich um so viel eher zu dieser Vermählung, da die Königin Lovise sich gesegneten Leibes befunden, und sie also hoffen konten, dass Gott dem König und dem Lande durch die Gebuhrt und das Daseyn eines 2ten Printzens erfreuen würde. Allein diese angenehme Hofnung ward nicht lange darauf in die gröste Trauer und Betrübniss verwandelt, massen es dem Allerhöchsten gefiel die Königin mit einer schwehren Kranckheit heimzusuchen; und an welcher sie gegen das Ende dieses 1751ten Jahrs zur grösten Betrübnis des Königs und des gantzen Landes die Weld verlassen. Ich halte mich verpflichtet hier einen Umstandt jhrer Kranckheit und jhres Todtes anzuführen, welche jhrem vortreflichen Character gar viele Ehre macht. Es ist bekant, dass der Anfang jhrer Kranckheit von einem Nabellbruch herkam, und da alle Medici und Chirourgi einstimmig bezeugten, dass zur Rettung jhres theuren Lebens kein anderes Mittell übrig sey, als dass eine Operation geschehen müste. Es wolten die Königin aber nicht gerne hierzu jhre Einwilligung geben. Die Medici addressirten sich dieser wegen an den König und baten, dass Höchstdieselben die Königin hierzu überreden mögten. Der König konte sich auss Zärtlichkeit für die Königin dazu nicht entschliessen, befohlen mir aber mich zu der Königin zu begeben, und durch Vorstellung und Bitte in seinem Nahmen dahin zu bewegen suchen, dass obenerwehnte Operation vorgenommen werden mögte. Ich gehorchte dem Befehl und sahe mich gar nicht veranleitiget, viele Bewegunggründe hierzu anzuführen. Die Königin antwordete so gleich auf meinen Antrag, dass da sie seid jhrer Vermählung sich es zu einer Regell und Richtschnur gemacht, des Königs Wunsch und Willen in allen

nur möglichen Fällen nachzuleben, so wären sie auch jetzt willig und bereit, die in Vorschlag gebrachte Operation geschehen zu lassen. Sie wurde gleich darauf ins Werck gesetzet; sie bewirckte aber leider dessen nicht den Nutzen, so mann davon zu hoffen Ursach hatte. Ich finde hier nicht nöthig etwas von ihren grossen und guten Eygenschafften anzuführen. Sie sind bekant genug und werden wohl dereinst von einer geschicktern Feder als der meinigen beschrieben und der Nachweld bekant gemacht werden. Ich halte mich aber verpflichtet hier anzuzeigen, dass der König über diesen jhnen so höchst schmertzlich seyenden Verlust, selbst von einer sehr schweren Kranckheit befallen wurden, und dass vermuthlich jhr uns allen so kostbahres Leben in grosser Gefahr gewesen seyn würde, wenn Gott sie nicht durch wiederholte Aderlasse gerettet, und jhre theuren Lebenstage zum Trost und Freude aller jhrer getreuen Unterthanen verlängert hätte. So bald sie sich einigermassen erholet hatten, begaben sie sich nach Rosenbourg. Indessen wurde die verstorbene Königin geöfnet, um balsamiret zu werden, da es sich denn noch zu grösserem Leydwesen befand, dass höchstdieselben sich von einem Printzen schwanger befunden. Der König verblieb auf Rosenbourg, bis die Zimmer auf dem Schloss schwartz bezogen, alle erforderliche Anstalten zu dem Leichen-Begängnis gemacht waren. Die Beisetzung der hohen Leiche aber konte nicht ehender den zum Anfang des darauf folgenden Jahres geschehen, da höchst bemeldtc Königin erst in den letzten Tagen des Decembre Monaths mit Todte abgingen. Währent dass der König sich zu Rosenbourg aufhielten, lief von dem wienischen Hofe die Nachricht ein, dass der Keyser dem König den Titul von Majestet bey zu legen sich bewogen befunden, als welcher in so vieler Kö-

nige Zeiten denenselben nicht vom besagten Hofe zugestanden und beygelegt worden war. Es war so zu sagen eine Kleinigkeit, sie war aber dem König so viel angenehmer, da mann bezeugte, dass es auch auss persöhnlicher Hochachtung und Freundschafft für den König geschehe.

Der in so vielen Jahren in Unterhandlung gewesene Grentz-Tractat zwischen Norwegen und Sueden ward bey dem Schluss dieses Jahres 1751, durch die dazu von beyden Seiten ernanten Commissarien zu Ende gebracht und von beyden Königen den 7ten und 18ten October ratificirt.

Anno 1752. Die erste merckwürdige aber auch zu gleich sehr betrübte Begebenheit in diesem Jahr war die Beysetzung der Königin Lovise in der Capelle zu Rodschild, als welche in den letzten Tagen des January Monaths vollzogen wurde. Der König begleitete diese hohe Leiche nur bis Friderichsberg, als alwo das gantze Leichen-Gefolge auss einander ging, und begaben sich hiernegst zurück nach dem königl. Schloss Christiansbourg. Es fiel in Absicht der Statsgeschäffte in den ersten Monahten dieses Jahres nichts besonders vor; im May Monath aber hatte der hiesige keyserliche Ministre von Wien, Graf Rosenberg, den Befehl erhalten bey dem hiesigen Hof anzutragen*), wie die Keyserin Königin (Marie Theresia) wünschten mit dem König ein Bündnis einzugehen, wodurch Freundschaft und Sicherheit derer gemeinschafftlichen Länder und Staten annoch mehr befestiget und in grössere Sicherheit gesetzet werden könten. Der Vorschlag gründete sich auf den Tractat, welcher Anno 1732 mit dem keyserlichen Hof von hieraus war geschlossen worden. Da aber der König nach

*) Die Beweise von diesem Antrag finden sich in meinen Papiren. (Forf.'s Anm.).

Erwegung aller Umstände befanden, dass dieser Tractat gar nicht vortheilhafft für Dännemarck gewesen, und dass mann in dem Krieg von 1735, welchen der Keyser mit denen Frantzosen hatte, auf eigenen Kosten 6000 Mann theils Infanterie und Cavallerie zur Hülfe senden muste, und dass diese Trouppen in sehr mässigem Zustandt wieder in jhr Vaterland zurück gekommen waren, auch noch darneben das Haus Östereich mehr feindlichen Anfällen, als wie nicht Dännemarck aussgestellet war und zu besorgen hatte, so wurde diese Negociation auf die freundschaftligste Arth und Weyse bis auf weiter von beyden Partheyen aussgesetzt und nicht weiter betrieben. Da bald hierauf die Keyserin Königin in einen neuen Krieg mit Preussen und Franckreich verwickelt wurde, so lehrte eine baldige Erfahrung, wie wohl und weisslich der König gehandelt, sich nicht in ein solches onereuses Defensiv-Bündniss mit dem keyserlichen Hofe einzulassen. Das gute Verständnis zwischen beyden Höfen wurde indessen beständig beybehalten, welches sich unter andern auch darin zeigte, dass der Keyser als Chef des Reichs den mit der Krohne Sueden und dem Thronfolger geschlossenen Tractat in Ansehung der zukumfftigen Ausstauschung des Holsteinischen gegen die Grafschaften Oldenbourg und Delmenhorst vollkommen genehmigten, und dero keyserlige Bewilligung darüber auss dero Lehns-Kammer aussfertigen liessen.

Nachdem der König sich einigermassen von dem schmertzlichen Verlust dero so verehrungswurdigen Gemahlin wieder hergestelt befanden, hielte ich es für meine Pflicht denselben anzurathen und wo möglich dahin zu bewegen, dass sie, auss Gnade und Liebe für dero Staten, zur 2ten Ehe schreiten und sich wieder vermählen mögten.

Es hielte sehr schwehr sie dazu zu überreden*); da sie sich aber endlich dazu entschlossen, so war es nicht minder vieler Bedencklichkeit unterworffen, auf was für eine Princessin etwa die Wahl zu richten und zu lencken sey. Der König wünschten vorzüglich sich wieder mit einer englischen Princessin zu vermählen, und da die Princessin Augusta, Tochter des sehl. Printzen von Wallis, die einzige waren, worauf der König in gegenwertigem Fall gedencken könte, diese Princessin aber noch sehr jung waren und jhr 14tes Jahr noch nicht erreichet hatte, so ward nach Engeland geschrieben um sich in allerley Absichten nach persöhnlichem Character dieser Princessin zu erkundigen. Da aber alle Nachrichten dahin gingen, dass zwar von den guten Eygenschafften nichts denn alles Rühmliche zu sagen sey, sie aber dermalen noch so kleinlich und schwächlich bey jhren jungen Jahren sey, das sie sich wohl noch nicht in den ersten 2 Jahren vermählen konte, so sahe sich der König wider seinen Willen genöthiget seine hierinnen gehabte Absicht zu ändern, und nach vieler gehabter Mühe und Correspondance sahe mann sich endlich im Stande drey Princessinnen in Vorschlag zu bringen, welche sowohl ihres Hauses wegen als auch in Hinsicht jhrer rühmlichen Eygenschafften des Thrones und einem so würdigen König die Hand zu geben vorzüglich würdig waren. Es waren solches die Princessin Juliane Marie von Braunschweig, eine Princessin von Hessen Darmstadt und eine Princessin von Mecklenbourg. Ich hatte hierbey das Glück, dass ich mir das Portrait der Princessin von Braunschweig gantz unvermerckt verschaffte, und ich verseumete

*) Med denne Beretning ville man sammenholde, hvad Grev Moltke nedenfor i det IVde Stykke, hans egen Biographie, antyder.

keine Zeit ein solches dem König vorzuzeigen. Es gefiehl jhnen gleich recht wohl, da sie aber entschlossen waren, dass sie keine Wahl treffen wolten, bis dass einer, zu dem sie Zutrauen hatten, diese und die übrigen in Vorschlag gebrachten Princessen gesehen hatte, so kamen sie auf den Gedancken, dass ich nach besagtem Hofe reysen und jhnen von allem meinen getreuen Rapport abstaten solte. Ich unterwarf mich wie natürlich jhrem Befehl, nahm mir aber zugleich die Freyheit vorzustellen, dass wenn ich als einer, der beständig die Gnade genösse um des Königs Persohn zu seyn, irgents wo ankäme, so würde mann so gleich die Absicht meiner Ankumfft entdecken, alss wodurch mein Auftrag nicht allein verschiedenen unangenehmen Vorfällen würde unterworfen seyn, sondern ich auch zugleich mich selbsten nicht im Stande befinden würde des Königs Willen und Befehl nach meinem Wunsch ausszurichten und ins Werck zu setzen. Ich muste dabey gestehen, dass es wohl einer der bedenckligsten Aufträge war, von welchem jemahls sich einer beladen finden könte, und ich wünschte also sehr, dass der König mich davon befreyen und einen andern hier zu erwehlen mögte. Sie gaben meiner Vorstellung und Bitte Gehör, und ernanten den Baron Dehn, Ministre jhres Conseils, die Reyse nach obenbenanten Höfen anzutreten, und diese für sie höchst wichtige Angelegenheit zu besorgen. Es war dieser Ministre an dem Braunschweigischen Hof, alwo sein Bruder vorhin gedient hatte, schohn gantz bekant, und da es eben derjenige war, wo sich die Princessin befand, von welcher mann die beste und vortheilhafteste Beschreibung eingezogen hatte, so reysete er auch am ersten dorthin. Sein erster Bericht stimmete vollkommen mit dem überein, wass vorhin war angezeigt worden, und da diese gantze Correspondance durch

meine Hände ging, so war ich desto besser im Stande dem König von allem einen getreuen Rapport abzustaten und meine Meinung nach bestem Wissen und Überzeugung zu sagen, ohne mir anzumassen des Königs eigene Wahl hierunter vorzugreifen oder lencken zu wollen. Nach reiferer Überlegung entschlossen sie sich selbige auf die Princessin Juliane Maria von Braunschweig fallen zu lassen, da die erhaltenen Nachrichten von den übrigen Princessinnen, auf welche sie Attention machten, nicht so gut und vortheilhafft wie jene waren. Dem Baron Dehn ward also der Befehl beygelegt, dieser wegen an den braunschweigischen Hofe den nöthigen Antrag zu thun. Er brachte dieses wichtige Geschäffte bald aldort zum Stande, und da die Vermählung erst per Procuration zu Braunschweig geschahe, so ward selbige hiernegst den 8 July 1752 mit aller Solennitet auf dem Schlosse Friderichsbourg vollzogenn. Der König war vergnügt und zufrieden mit seiner Wahl, und die neue Königin fanden einen allgemeinen Beyfall. Der feirliche Einzug der Königin zu Copenhagen ward hiernegst im October Monath selbiges Jahrs vollzogen.

In diesem 1752ten Jahre entschlossen sich der König ein allgemeines Kranckenhaus für die Armuth in Copenhagen erbauen und errichten zu lassen. Der Grund zu diesem Gebäude ward noch in diesem Jahr gelegt, und da der König eine Commission ernante, von welcher sie mir das Presidium anvertrauten, so zog man aller Orten, wo sich dergleichen gute Hospitäler befanden, die genauesten Nachrichten ein, um die hiesige Einrichtung desto besser und vortheilhaffter für die Armen machen zu können. Die Fundation dieser Stiftung ward hiernegst zum Druck befordert, und die Kosten dieser dazu erforderlichen Gebäude nebst den übrigen dahin gehörigen Einrichtungen

geschahen gröstentheils auf Kosten dero Particulier-Cassa, und da mir deren Verwaltung anvertrauet war, so kan ich mit so viel mehrerer Gewissheit anzeigen, dass diese Stiftung mit allem dazuerforderlichen dem König gegen $^{800}/_{m}$ rdl. gekostet hat. Die Gebäude und alle zu einem so grossen Kranckenhaus erforderlichen Bedürfsnisse wurden in 5 Jahren zu Stande gebracht, da denn 1757 den 31ten Martii als an des Königs Geburths-Tag diese Einweihung vor sich ging und die ersten Krancken in dasselbe aufgenommen wurden. Sonsten ist in diesem Jahr nichts erhebliches vorgefallen. Doch finde ich mich verpflichtet annoch hier anzuführen, dass sich in diesem Jahr eine Begebenheit ereugte, welche zu grossen Uneinigkeiten zwischen dem König und dem Grossfürsten von Rusland als Hertzog von Holstein hätte Anlass und Gelegenkeit geben können. Die Ursach dazu war, dass da der Grossfürst in einer schweren Schuldenlast steckte, so glaubte er sich dadurch helffen zu können, wenn er einen ansehnlichen Theil seiner Holtzung in dem Holsteinischen fällen und verkaufen liess, um dadurch seine Gläubiger zu befriedigen. Der Befehl war auch bereits ergangen, dass ein solches in dem kümfftigen Jahr geschehen solte. Wie der König hiervon benachrichtiget wurde, liessen sie durch jhren Ministre in Petersbourg den Kammerherr Moltzahn dem Grossfürsten vorstellen, wie sie kraft jhres Tractats mit dem Thronfolger in Sueden der negste Erbe zu dem Holsteinischen wären, fals der Grossfürst keine Erben erhalten solten, also nicht zugeben konten, dass die Waldung dieser Länder so sehr mitgenommen und vielleicht gröstentheils abgehauen würden. Diese Eusserung gab zu vielen unangenehmen Contestations Gelegenheit. Der Grossfürst gab dem Kammerherr Moltzahn zu erkennen, wie er alle Ursach zu

glauben hätte, dass der König sich allein der Fällung des Holtzes wiedersetzte, um dadurch seinen Unwillen zu erkennen zu geben, dass er die Negociation wegen des Holsteinischen auf einmahl unterbrochen und unvermuthet von sich abgelehnet, nun aber durch diese Chicanen jhn zwingen wolte sie wieder aufs neue anzufangen und in Bewegung zu bringen, als wozu er rein aus declariren müste, dass er gar nicht geneigt sey. Es ward jedennoch durch Vermittelung der russischen Keyserin alle weitere Weitläuftigkeit vermieden, wie denn auch die Fällung der Holtzung bis weiter aussgesetzet und hiernegst niemahlen weiter bewerckstelliget worden.

Jch wende mich also zu dem folgenden Jahre 1753. Es wurden in demselben auch unterschiedene geringere Stiftung zum Besten der Armen und zu Erziehung der Jugend gestiftet, und allerhand gute Einrichtung zur Aufnahme des Landes und des Comercii gemacht. Die wichtigste und glückligste Begebenheit dieses Jahrs war die Gebuhrt eines Printzen, von welchem die Königin zur Freude des gantzen Landes entbunden wurden. Bey dieser Gelegenheit kamen der Königin Bruder Printz Ferdinand alhier an, und obgleich die Heubt-Absicht dieser Ankumfft nur dahin angegeben ward, dem König, seiner Frau Schwester und dem Königl. Hause die Cour zu machen, so fand er sich jedennoch auch von dem König von Preussen chargiret, allerhand Insinouations und Propositions zu thun, welche auf eine genauere Verbindung dieser Höfe abzieleten. Da aber des Königs Verbindung mit anderen Mächten ein solches nicht zuliessen, so konte mann dieserwegen keine gewierige Antwordt ertheilen. Der König von Preussen schienen hier über empfindlich zu seyn, und da sie den Soupçon gefast, dass der Baron Bernstorf dero Absichten

zu hintertreiben suchte, so trugen sie dem Printz Ferdinand auf dahin sich zu bemühen, dass dieser rechtschafne Ministre seinen Abschied erhalten, und von des Königs Persohn entfernet werden mögte. Es geschahen desfalls wiederholte Versuche und Vorstellung von wichtigen Persohnen. Allein da jhro Majestet der König einmahl für alle den festen Entschluss genommen, nicht ohne die wichtigsten Ursachen eine Veränderung in jhrem Ministerio vorzunehmen, und sie überzeugt waren, dass solche gemeiniglich mehr Schaden als Nutzen schaffen, sie auch darneben einsahen, dass es jhrer Dignitet nicht angemessen und anständig sey, einen jhrer geschicksten Ministre zu beabschiedigen, weillen eine fremde Puissance verlanget und wünschet, so war diese Insinuation und Bemühung ohne einige Wirckung, und der Printz reyseten wieder von hier ab, ohne eine oder die andere Absicht des Königs von Preussen zur Würcklichkeit gebracht zu haben. Im übrigen wurde dieser Printz mit vielen Gnadens-Bezeugung währent jhres Hierseyns von dem König begegnet, und reyseten am Ende des Jahrs, wie es schiene, gantz vergnügt und zufrieden wieder von hier nach Berlin zurück. — Es trug sich sonsten bey dem Schluss des Jahres eine Begebenheit mit dem König von Preussen zu, welche dem Könige höchst unangenehm war. Die Herrschafft Kniphausen in dem Oldenbourgischen gelegen gehöret ohne Zweifell auch unter dessen Jurisdiction, und da diese Herrschafft gewisser Schuldforderung wegen solte in Sequestration genommen werden, so glaubte der König von Preussen berechtiget zu seyn diese Sequestration zu bewerckstelligen, weillen ein Theill seiner Unterthanen ansehnlige Summen bey der Besitzerin dieser Herrschafft Kniphausen, der Frau Gräfin von Bentinck, zu fordern hatte. Er sendete dem zufolge einen Officier mit einem Theil Man-

schafft nach eben erwehnter Herrschafft, und nahm von derselben die völlige Besitzung. Der König sahe dieses übereilte Betragen als einen Eingriff in dero Gerechtsahme und die jhnen allein gehörige Territorial-Jurisdiction an, griffen aber dennoch nicht sogleich zu dem sonst jhrer Würde anstehenden Mittell dieses Besetzen durch jhre Trouppen delogiren zu lassen; sie liessen aber bey dem König von Preussen dieses Vorfals (wegen) die ernstliche Vorstellung mit diesem Beyfügen thun, dass wenn der König sich nicht entschliessen würden jhre Mannschafft wieder herauss zu ziehen, sie sich würden in die jhnen sonst höchst wiedrige und unangenehme Nothwendigkeit versetzet sehen, Gewalt mit Gewalt zu vertreiben; wolten der König von Preussen aber ersteres bewerckstelligen lassen, so würde sie darfür Sorge tragen, dass dero Unterthanen für jhre Forderung befriediget und jhre Bezahlung in gewissen Terminen erhalten solten. Die erste Antwordt war nicht so genugthuent, als wie der König selbige verlangte, und da der frantzösche Hof von diesem Vorfall Nachricht erhalten und besorgt war, dass derselbe zu weiterer Misshelligkeit Anlass geben könte, so legte er sich ins Mittell, und nach vielem hin und her Correspondiren, ward es zum Anfang des Jahrs 1754 dahin gebracht, dass der König von Preussen sich gefallen liess, seine Trouppen wieder zurück zu ziehen und dem König die gantze Berichtigung dieser Schuldforderung zu überlassen.

Zu Anfang dieses angeführten Jahres 1754 erweiterten und verbesserten der König zum Besten und Anfnahme der Künste die Stiftung der Mahler-Academie; die Fundation ward davon den 31ten Martii als den Tag jhrer Gebuhrt unterschrieben. Sie verordenten mich zum Presidenten, und liessen zu deren Sitz das Schloss Charlottenbourg

alhier an dieselbe übertragen. — Die wichtigste Entschlissung, die der König zum Besten und Wohlseyn dero Staten in diesem Jahre zu nehmen geruhet, war ohne Zweifell die Ankaufung der Jnseln in America von der westindischen Compagni. Jch war zum Presidenten derselben vor einigen Jahren erwehlet worden, und da ich je länger je mehr überzeuget ward, dass der Fond der Compagni nicht hinreichent war, um den Handell mit Nachdruck zu treiben, so bewirckte ich bey dennen Interessenten, dass es mir und einigen Particuliers erlaubet seyn mögte einige Schiffe nach Guinea auf den Slavenhandell, und nach St. Croix und St. Thomas in America absenden zu dürfen. Es nahmen die Vornemsten im Lande auf mein Anrathen an diesem Handell Theil, und da wir so glücklich waren, unsere Schiffe mit ansehnlichen Lahdungen wieder hier ankommen zu sehen, so bragte dieser Handell nicht allein unss grosse Vortheile zü wege, sondern es geschahe auch, das mehrere Persohnen daran einigen Antheil nahmen und die Anzahl der abzusendenden Schiffe ansehnlich vermehret wurde. Dieser glückliche Fortgang gab zu den Gedancken Anlass, ob es nicht am besten und gerahtesten sey, dass der König diese americanischen Jnseln von der Compagni kaufte, und dahingegen allen jhren Unterthanen die Freyheit zuertheilte sich dieses Handells best mögligst zu Nutzen machen zu dürfen. Dieser Vorschlag fand auf allen Seiten grossen Wiederspruch. Er war aber so viel nöthiger, da der Handell von der Compagni wegen jhres geringen Fonds nicht gehörig getrieben werden konte, und diese der neuen Participantschafft viele Hinderung in den Weg legete, wo durch sie müde wurden den angefangenen Handell fernerhin mit Nachdruck vortzusetzen. Der König, welcher aber die Beforderung aller Nahrungswege für seine Unterthanen

zum Heubt-Endzweck aller jhrer Unternehmung und Handlung gesetzet, entschlossen sich nach reiferer Ueberlegung und nach eingeholtem Bedencken jhrer verschiedenen Departements den Ankauf mit der Compagni von mehr besagten Jnsuln zu schliessen. Sie liessen dannenhero denen Interessenten in einer General-Versamlung durch mich als Presidenten der Compagni jhre Absicht und jhr Anerbieten bekant machen, und die Sache ging so glücklich durch, dass auch selbige keinen Wiederspruch fand. Sie konte es auch um so viel weniger finden, da der König würcklich für jede Actie 200 (rdl.) mehr gaben, als mann solche zu der Zeit algemein ankauffen und haben konte. Es ward also hiernegst alles erforderliche näher reguliret; der König ernante den Baron Prock*) zum Gouverneur von den Jnsuln, bestelte alldort alle nöthigen Bediente, und ertheilte allen seinen Unterthanen die Freyheit gegen eine gantz geringe Abgabe dorthin handeln zu dürfen. Da die Jnsul St. Croix noch nur wenig angebauet und uhrbahr gemacht war, so ertheilte sie allen Nationen ohne Unterschied der Religion die Freyheit sich aldort zu etabliren, wodurch es denn auch geschehen, dass diese Jnsuln in wenig Jahren sehr bevölckert und alles Land, so noch ungebauet dahin lag, zu den Plantagen eingerichtet wurde. Ich habe mich bey dieser Sache in etwas länger, wie ich nicht gedachte, aufgehalten; die glücklichen Folgen, welche diese Einrichtung gehabt, und der grosse Vortheil, welcher dem Lande dadurch zu wege gebracht, und dessen Wohlstand, wie allgemein bekant, dadurch um ein grosses verbessert, haben mich glauben machen, dass ich wohl thun würde alle Um-

*) Baron Christian Lebrecht von Pröck, Conferentsraad, var fra den Tid af i en Række af tolv Aar Generalgouvenör over de danske vestindiske Øer.

stände, so hierzu Gelegenheit gegeben und mit denenselben in einiger Verbindung stehen, anzuzeigen. — Es würde zu eben dieser Zeit der americanische Handell für die hiesigen Lande so viel vortheilhaffter geworden seyn, wenn die Unterhandlung, welche mit einem gewissen Grafen Caniprenas*) angefangen wurde, wäre zum Stande gebracht worden. Es kam derselbe mit einem von unsern Schiffen von St. Croix im Herbst allhier an; er wendete sich an mich und gab vor, dass er von dem Vice-Regenten von Perou abgesand sey, um einen Commertz-Tractat mit dem hiesigen Hof zu schliessen, krafft welchen Dännemarck ansehnlige Vortheile im Handell mit diesem Königreich eingereumet werden solten, und dass der Vice-König nur dahingegen verlangte, dass ein Theil armirte Schiffe für seine Rechnung alhier gebauet oder auch alljährlich angekaufft werden mögten. Der Vorschlag schien dem König sehr vortheilhafft zu seyn, und sie befahlen dannenhero, dass mann sich dieser wegen mit jhm in eine nähere Unterhandlung einlassen solte. Mann gab jhm gleich zu erkennen, dass mann nicht einsehe, wie der Vice-König von Perou ohne des spanischen Hofes Einwilligung und Befehl bey dem hiesigen Hof einen Handels-Tractat in Vorschlag bringen und schliessen könte; mann wünschte also auss seiner zu habenden Vollmacht hiervon näher belehret zu seyn. Es wurden also selbige nachgesehen, und mann fand sie von der Beschaffenheit, dass mann nicht wohl auf dennenselben sich mit jhm weiter einlassen könte. Mann gab jhm solches zu erkennen und fügte hinzu, dass wenn er mit der erforderlichen Vollmacht versehen seyn würde, der König als denn gantz geneigt

*) Eller maaskee Camprenas. Haandskriftet er ikke ganske tydeligt og jeg har forgjeves søgt Oplysning andensteds.

wären, auf die von jhm in Vorschlag gebrachten Bedingungen einen Commertz-Tractat zu schliessen. Er war mit dieser Antwordt gewissermassen zufrieden, begab sich darauf wieder von hier, und versicherte, dass da er über Holland wieder nach Perou zurück zu gehen gedächte, und so bald es nur immer möglich sey, sich mit der verlangten Vollmacht wieder alhier einfinden würde. Er kam aber nicht wieder, und ward also diese Unterhandlung nicht weiter fortgesetzt. Er verlangte kein Geld, und bekam auch sonsten keine Geschencke, führte sich im übrigen hier gantz gut auf und verblieb hier in allem bey 2 Monath.

Anno 1755. In dem Jahr ist weiter nichts von besonderer Wichtigkeit vorgefallen, denn dass die asiatische Compagni unter königl. Protection und Unterstützung die Jnsuln Nicobahr in Asien in Besitz genommen, und da ich President von dieser Compagni war, so liess ich mich in Correspondance ein mit dem Grafen von Zinzendorff als Haubt der Herrenhuter oder so genanten mährischen Brüder, und that jhm den Vorschlag, ob nicht ein Theill seiner Gemeine, die sich sonst überall aussbreitete, sich auch auf Nycobahr niedersetzen und dieses Land unter die Coultour bringen wolten. Er nahm diesen Vorschlag unter gewissen Bedingung an, und es wurden mit den ersten Schiffen, so nach Ostindien abgingen, 12 theils verheyrathete, theils nicht verheyrathete Persohnen nach Tranquebahr abgesand, um von dort auss nach den Jnsuln Nycobahr transportiret zu werden. Diese Absendung fand allhier vielen Wiederspruch, weillen so wohl das Missions-Collegium als auch die Geistlichkeit diese Leuthe ansahen als Menschen, welche eine Zerrüttung in der Religion aldort anrichten würden, da jhre Grundsätze in derselben gantz von den unsrigen unterschieden, und also gar leicht unter jhnen und der

Mission, so bereidts zu Tranquebahr errichtet worden war, zu grossen Irrungen und Wiedersprüchen Anlass geben konten. Es kostete deren Absendung um so viel mehr Mühe, da der Geheime-Rath Holst als Ministre des Conseils und Chef des Missions-Collegii auch selbige nicht für gut und rathsam hielte, allein der König erlaubten es jedennoch, da mann sonsten keine Leuthe finden konte, die sich dorthin begeben wolten. Sie sahen für besser an, Menschen von einem guten moralischen Character unter die Heyden und Einwohner von Nycobahr zu senden, als jhnen Leuthe zuzuschicken, welche durch jhre üble Sitten unserer Religion zur Schande gereichten, und die Heyden ehender mehr böses als gutes durch ihren üblen Beyspiel lehren, auch darneben das Land nicht so fleissig als wie jene bearbeiten mögten. Diese hatten von Allen den guten Ruf, dass es Leuthe waren, die besonders arbeitsahm seyen. Sie wurden also, wie erwehnet, nach Nycobahr abgesendet; sie kamen glücklich nach Tranquebahr, und die Regierung aldort bekam Befehl, sie dorthin unter Geleitung einiger Manschafft von dem Militair-Etat und einiger Civilbedienten abzuschicken und von den nycobarischen Jnsuln Besitz nehmen zu lassen. Es geschahe auch ein solches ohne den geringsten Wiederstand der Einwohner, und ohne dass eine andere Puissance auf dieselben einigen Anspruch machte. Die ersten Nachrichten von der wahren Beschaffenheit des Landes waren überaus vortheilhafft; nur ward geklaget, dass da die grösten und besten Jnsuln sehr mit Holtz bewachsen waren, so befünde mann, (dass) das Land sehr ungesund sei. Dieses schreckte aber die mährischen Brüder nicht allein nicht ab aldort zu verbleiben, sondern sie schickten auch alle Jahre noch mehrere dahin, und ich zweifle nicht, dass wenn sie gehörig unterstützet und geschützet werden, sie

diese herligen Länder fernerhin fruchtbahr machen und anbauen werden. Jch habe auch diese Materie in etwas weitläuftig aussgeführet, da mir ein gewisser teutscher Autor, so von dieser Unternehmung redet, hat mir zur Last legen wollen, als wenn ich mich der Absendung der herrenhutischen oder 'mährischen Brüder wiedersetzt und selbige nicht gerne gesehen hätte. Mann wird aber auss oben angeführtem ersehen, wie wenig ich eine solche Beschuldigung verdienet, und ich darf versichern, dass wenn ich mich der Sache nicht bestens angenommen, so würde selbige nie geschehen noch ins Werck gesetzet worden seyn.

In diesem Jahre ward auch der Handell nach Bengalen wieder hergestellet. Der König sendete dorthin einen dero See-Officiers, den Capitain Sievers, durch wessen Negociation undVeranstaltung nicht allein zu Bengalen, sondern auch in dem tangauerschen Gebiet neue Handelslogen errichtet wurden.

Annoch finde ich nöthig zu bemerken, dass in diesem Jahre der Krieg zur See zwieschen dennen Frantzosen und Engeländern und zu Lande zwischen dem Hause Östereich und seinen Allirten gegen den König von Preussen aussbrach*). Der König resolvirte so fort, währent dieses Kriegs die genaueste Neutralitet zu observiren. Da aber die Engeländer von jeher den Handel der neutralen Mächte sehr beunruhiget und durch Wegnehmung der Kaufmans-Schiffe vielen Schaden zugefüget hatten, so fasten sie den Entschluss mit Sueden eine Convention zu schlies-

*) Ju dem Maj Monath dieses Jahrs ward durch den frantzöschen Ministre insinouiret, der König von Preussen wünschte mit dem König einen Freundschaffts- ued Neutralitets-Tractat zu schliessen, welcher aber wegen der damahls obwaltenden Umständen aufs heftigste abgelehnet wurde. Der Beweiss von diesem Antrag findet sich unter meinen Papiren (Forf's Anm.).

sen, krafft welcher eine jede von denen contrahirenden Partheyen eine gewisse Anzahl Kriges-Schiffe aussrüsten solte, welche nicht allein die Kauffardey-Schiffe convoyiren, sondern auch gegen alle unrechtmässigen Irritations und Anfälle schützen solten. Es ward bey dem Aussbruch des Kriges beständig dieserwegen mit dem suedischen Hofe negociret, und nach dem mann lange genug sich darüber berathschlaget, und alle Hindernusse, (die) demselben entgegen gesetzet wurden, mit vieler Standhafftigkeit von dem hiesigen Hofe gehoben und auss dem Wege gereumet waren, so ward endlich in dem folgenden Jahre 1756 diese wichtige Unterhandlung zu Ende gebracht, und die verabredete Convention unterzeignet. Sie hat aber nicht den Nutzen, den mann sich davon versprochen, zu wege gebracht, und zwar weillen die suedische Esquadre sich alle Zeit sehr spät einfand und nicht conventionsmässig mit der hiesigen in benöthigten Fällen agiren wolte. — In diesen Jahren ward ein Observations-Corps in Holstein zusammengezogen, um diese Länder gegen alle Streifereyen der frantzöschen und preussischen Trouppen zu decken. Erstere waren so glücklich, nachdem sie den Hertzog von Cumberland, der die hannoverschen, hessischen und braunschweigischen Trouppen comandirte, geschlagen hatten, dass sich jhre Armée bis zur Elbe ohne weiteren Wiederstandt nähern konte. Die preussische Armée hatte sich hingegen in dem Mecklenbourgischen einquartiret, und da man besorgte, dass der König von Preussen vieleicht den Endschluss fassen mögte, sich von Lübeck in Possession zu setzen, so liess der König einen Theil seiner Trouppen gegen diese Stadt anrücken, um selbige gegen alle feindliche Einfälle schützen und decken zu können. Mann hatte alle Ursach zu glauben, dass durch diese Mass-Regeln des Königs von Preussen

Absichten vereitelt und unterbrochen worden, da es jhm vermuthlich bedencklich schiene, sich annoch durch Dännemarck einen neuen Feind auf den Hals zu ziehen.

Es ward in diesem Jahr mit den Hertzogen von Plön-Sonderbourg und Glücksbourg ein Vertrag zwischen dem König und jhnen geschlossen, krafft welches jhre Länder, wenn keine mänliche Linie mehr vorhanden, nicht von einem Hause an das andere, sondern an den König zurück fallen solten. Es war dieser Vertrag um so viel vortheilhaffter für den König, da sie dadurch nicht allein die Hoffnung hatten, dass diese Länder einmahl wieder an die Krone gebracht, sondern dass auch darneben alle die Restancen und Schulden getilget wurden, welche diese Herrn an die königl. Rente-Kammer annoch zu zahlen hatten. Es hatte der Hertzog von Glücksbourg insonderheit eine ansehnliche Summe an den König abzutragen, und da er in Vorschlag brachte, dem König seinen Antheil von der Jnsul Erröe zu Tilgung seiner Schuld zu übertragen, so ward auch dieses Anerbiethen angenommen. Es fand sich bey Festsetzung des Kauffschillings und Liquidation, dass jhm noch ein $^{50}/_{m}$ rdl. aussbezahlet werden müste; alss welche denn auch an jhn so fort bey der Übertragung dieser mehr erwehnten Jnsul erleget wurden. Es war diese Acquisition für den König um so viel vortheilhaffter, weillen dadurch der Schleichhandell nach den dänischen Ländern, welcher sehr weit getrieben ward, besser gehemmet werden konte, wenn die Jnsul nur einem Herren und unter einer Jurisdiction gehörete.

Jn Sueden hatte sich die so genante Bonnetspartei dahin vereiniget, dass sie eine Veränderung in der Regirungsform vornehmen und dem König eine grössere Gewalt in die Hände geben wolte. Dieses Vorhaben ward aber

von der Gegenparthey entdecket, und sie ersuchte unsern König jhnen mit seiner See- und Land-Macht zu Hülfe zu kommen, um jhre Regierungsform durch die Waffen aufrecht erhalten zu können. Der König liessen nach dieser erhaltenen Nachricht und Ansuchen so fort durch einen Courir den Befehl an dero Ministre zu Stockholm, Baron von Assebourg, ergehen, wie er denen Wohlgesinten von Sueden, so sich diesem Vorhaben wiedersetzen wolten, zu versichern hätte, dass Er seine gantze Macht denselben auf den ersten nähern Winck zusenden wolte, jhre gute Absicht zu unterstützen und die üble Gesinnung der Gegen-Parthey zu vereiteln. Diese Declaration hatte den erwünschten Effect; die Revolution in Sueden ward glücklich abgewendet und alles ward wieder in Ruhe gebracht. Die Anführer dieser Parthey, worunter der Graf Brahe die Haubt-Persohn war, hatten das Unglück, dass sie jhr Vorhaben mit dem Leben bezahlen und büssen müsten. Um sie in Stockholm in Schrecken zu setzen, so hatte der König befohlen, dass ein Theil dero Trouppen sich den suedischen Gräntzen näheren, und dass eine Esquadre von dero Kriegsschiffe sich nach Stockholm begeben solte. Die Haubtpersohnen, so des Königs Beystandt verlangten, waren der Graf Höpken als Secretair und Ministre der ausländischen Affairen wie auch ein Theil der übrigen Senateurs, so der frantzöschen Parthey ergeben waren.

Es ward dieses Jahr noch inssbesondere dadurch merckwürdig, dass des Printzen Friderich Königl. Hoheit zum Coadjutor des Stiftes Lübeck erwählet wurden. Die Wahl ward schohn ein Jahr vorher eingeleitet, und der König brauchte zu dieser Unterhandlung den Geheimen-Conferentz-Rath Claus Reventlau, welcher President des hiesigen höchsten Gerichts war und auch zugleich die Stelle eines Dom-

herren in dem Stift Lübeck bekleydete. Da ein ansehnlicher Theil der Domherren sich in hiesigen Diensten befanden, und mann auch Mittell fand, die übrigen dahin zu bewegen, dass sie eine Coadjoutors-Wahl vornehmen und den Printzen Friderich dazu erwehlen mögten, so wurde die Wahl auf den 4ten Octob. dieses Jahres festgesetzet. Der russische und suedische Hof wiedersetzten sich dieser Wahl und suchten durch Drohungen und andere Mittell selbige wo nicht gäntzlich zu hintertreiben, jedennoch es dahin einzuleiten, dass sie bis zu einer anderen Zeit aussgesetzt werden solte. Der König liessen (sich) dadurch nicht irre machen, und versprachen, dass wenn dass Dohm-Capitul durch diese vorzunehmende Wahl in eine Verlegenheit gerathen solte, sie selbiges schützen und jhre Rechte gegen alle ungerechte Angrife aufs Nachdrückligste bewahren und in Sicherheit stellen wolle. Die Dohmherren wurden also durch diese Versicherung in jhrem Vorhaben gestärcket und waren völlig entschlossen auf dem angesetzten Tag die Wahl zu vollziehen. Die in der Wahl interessirten Höfe fuhren indessen fort alles anzuwenden, damit die Wahl nicht vor sich gehen mögte, und da sie durch eigene Macht und Bemühung selbige nicht hintertreiben konten, so brachten sie es bey dem keyserlichen Hof darhin, dass er an das Dohm-Capitul einen Befehl ergehen liess, es solte demselben hiermit untersaget und ernstlich verbothen seyn, zu keiner Wahl zu schreiten, bis der Kayser von allen den Umständen, so diese Wahl angehen, näheren Bericht eingezogen hätte. Das Dohm-Capitul solte auch zugleich die Ursachen anzeigen, warum sie es für nöthig hielten in dieser Zeit zu der Wahl eines Coadjoutors zu schreiten. Dieser Befehl kam 4 Tage vor der Wahl zu Lübeck an. Die Herren Dohm-Herren wurden dadurch in grosse Verlegenheit gesetzet

und waren fast entschlossen die Wahl ausszusetzen; allein der Geheime-Rath Reventlau bewog sie dahin, keinen Entschluss zu fassen, bis er dem König diesen besonderen Vorfall einberichtet und dessen nähern Befehl und Verhaltungsordre darüber eingeholet hatte. Das Dohm-Capitul genehmigte seinen Vorschlag. Er statete darauf durch einen Expressen einen umständlichen Bericht ab, in wass für einer critischen Lage sich die Sachen befunden, und da die Zeit sehr kurtz war, in welcher eine Entschlissung genommen werden müste, so wünschte er je ehr je lieber zu wissen, wie er sich fernerhin hierunter zu verhalten habe. Er zeigte darneben an, dass wenn die Wahl ausgesetzt würde, so würde es hernach sehr schwehr halten, die Dohmherren in gleicher guten Gesinnung für des Printz Friderich königl. Hoheit zu erhalten. Er machte sich aber die Hofnung, dass wenn der König dem Dohm-Capitel aufs neue seinen Schutz versprechen wolte, die Wahl als denn nicht allein auf dem dazu bestimtem Tag vor sich gehen, sondern auch nach des Königs Wunsch aussfallen würde. Diese Depechen kamen des Abends spät zu Fridensbourg an, und da der Geh.-Rath Reventlau selbige an mich adressiret, und mir darneben über diese Sache geschrieben hatte, so verlohr ich keine Zeit, solche dem König zu überreichen. Der König resolvirten sogleich darauf, dass dem eben benanten G.-R. Reventlou angezeiget werden solte, wie er nicht allein sich dahin zu bemühen hatte, dass die Wahl nicht aussgesetzet würde, sondern dass er zu dem Ende dem Stift versichern könte, wie der König dasselbe in seinen besondern Schutz nehmen und dessen Gerechtsahme und Freyheit gegen alle und jede Macht aufs Nachdrückligste aufrecht zu erhalten entschlossen und alle Mittell, die jhnen Gott in Händen gegeben, zur Erlangung dieser Ab-

sicht anwenden würden. Da keine Zeit zu verlieren war, so bekam ich den Befehl, diese königl. Entschlissung dem Geh.-Rath Reventlau sofort bekant zu machen. Ich thate ein solches annoch in selbiger Nacht durch eine Staffette. Es konte in dieser wichtigen Begebenheit keiner von den Conseilsherren zu Rath gezogen werden, da keiner von jhnen auf Fridensbourg zugegen war. Ich zeigte jhnen Tages darauf des Königs Entschlissung und abgegebenen Befehl an den Geh.-Rath Reventlau an, welchen sie alle für sehr gut ansahen. Diesen Befehl erhielte der Geh.-R. Reventlau noch den Tag vorher, ehr die Wahl für sich gehen solte, und er machte von demselben einen so geschickten als klugen Gebrauch, dass die Wahl nicht allein auf dem bestimten Tag, nehmlich dem 4ten October, vollzogen ward, sondern dass dieselbe auch nach des Königs (Wunsch) zur Richtigkeit gebracht ward. Der Printz Friderich wurden also ohne Aussnahme einer einzigen Stimme zum Coadjoutor erwehlet, und mann erfuhr hiernegst, dass wenn der König nicht die letztabgegebene Versicherung ohne Zeitverlust ertheilet und abgesand hätte, so würde diese so wichtige Angelegenheit nicht nach Wunsch aussgefallen seyn. Der Wienische Hof war indessen mit dem Betragen des Dohm-Capitels sehr übell zufrieden, und der Hof von Petersbourg und Stockholm unterliessen nicht so wohl jhr grosses Missvergnügen über diese Wahl überall bekant zu machen, sondern sie suchten auch den Wienischen dahin zu vermögen, die Wahl für nichtig zu erkennen und zugleich das Dohm-Capitel ernstlich zu belehren, wie sehr sie sich des Kaysers Unwillen und Ahndungen dadurch zugezogen, da sie die Wahl gegen seinen Willen und Befehl vorgenommen und vollzogen hätten. Der König nahm sich des Dohm-Capitels mit allem nur möglichen

Nachdruck an, und erklärte zugleich, dass Er die einmahl geschehene Wahl zu behaubten und aufrecht zu erhalten entschlossen wäre, und da alle die drohenden Puissancen damahls in einen Krieg mit dem König von Preussen verwickelt waren, der König aber auch $^{24}/_{m}$ Mann in Holstein stehen hatte, so glaubten wohl diese Mächte am besten zu thun, es bey den Drohungen gegen das Dohm-Capitel und bey Protestations, so hier und dort gemacht würden, beruhen zu lassen, um sich nicht einen Feind und einen neuen Krieg auf den Hals zu ziehen. Nach vieler Negociation ward alles friedlich beygelegt; der König behaubtete die Wahl, und der Kayser entschloss sich auch endlich als Chef des Reichs zu genehmigen und die erforderliche kayserliche Confirmation darüber ausszustellen. Mit dem russischen Hofe aber hatte diese Wahl eine solche Kaltsinnigkeit verursachet, dass derselbe gar nichts mehr von dem noch immer negocirten Vergleich zwischen dem König und dem Grossfürsten wolte reden hören. Dass gute Vernehmen beyder Höfe ward jedennoch hiernegst wieder hergestellet, und mann liess hiesigen Ohrtes keine gute Gelegenheit vorbey gehen um nicht diese wichtige Angelegenheit wieder in Erinnerung zu bringen.

Nachdem die Frantzoschen gegen der Allirten Armée noch immer in diesem Jahre glücklich waren, so gingen deren Siege in dem künfftigen 1757 so weit, dass die Frantzoschen bis Buxthehude an der Elbe sich näherten und Harbourg belagerten. Da nun durch diesen Fortgang der frantzöschen Waffen die alliirte Armée zimlich in die Enge getrieben ward, so ersuchte der König von Engeland den König, ob er nicht seine Vermittelung bey dem frantzöschen Hofe dahin anwenden wolte, dass wo nicht gar ein Friede, dennoch ein Waffen-Still-

standt unter beyden kriegenden Partheyen in Absicht Hannovers bewirket werden konte. Der König liess sich hierzu willig finden, und unterliessen nicht durch jhren Ministre an dem frantzöschen Hof hiervon den Antrag machen zu lassen. Der frantsösshe Hof schien dazu auch geneigt zu seyn, und nach einigem Hin- und Herschreiben kam die Sache so weit, dass mann frantzöscher Seite sich dahin eusserte, dass wenn der König Jemanden ernennen wolten, der diese Vermittelungsgeschäffte besorgen solte, und darneben den Orth anzeigen wolten, wo diese Unterhandlung jhren Anfang nehmen könte, so würde der frantzösche Hof entweder dem comandirenden General dem Marschall de Richelieu oder einem Anderen den Befehl beylegen, zur glücklichen Vollziehung dieses so wichtigen Geschäfftes alles nur mögliche beyzutragen. Der König ernante hierauf sogleich den Grafen Lynar, welcher sich als Ober-Land-Drost in dem Oldenbourgischen in der Nähe befand, und es ward auch zugleich die Stadt Kloster Seven erwehlet, wo diese Negociation jhren Sitz nehmen und aussgeführet werden solte. Der frantzösche Hof ernante hierzu den Marschall de Richelieu. Es ging in Anfang alles sehr gut, und mann hatte alle gegrundete Hofnung, dass der Friede zwischen Hannover und dessen alliirten Mächten würde geschlossen und fürgestellet werden. Der Waffen-Stillstandt auf 2 Monath ward indessen von beyden Seiten bekant gemacht, und wie hiernegst fast alle Schwierigkeiten gehoben waren, der König auch übernommen hatte, die hessischen, braunschweigischen etc. Trouppen in seinen Ländern einzuquartiren, damit die Frantzosen sicher seyn möchten, dass sie weder gegen sie noch jhre Alliirten mehr in diesem Krieg solten gebraucht werden, so formirte der Marschall de Richelieu auf einmahl die nicht zu billigende Pretension,

dass alle diese Trouppen bey der Ausseinandergehung vorhero das Gewehr strecken, und gleichsahm dadurch als Kriegsgefangene angesehen werden solten. Auf diese für die Trouppen so erniedrigende Bedingung ward von dem König als Mediateur dem Marschall de Richelieu dahin erwiedert, dass er nicht wohl über sich nehmen könte selbige der interessirenden Parthey bekant zu machen, massen sie jhm unanständig zu seyn schiene, auch vermuthlich nie von derselben würde angenommen werden. Er bestandt indessen darauf, und eusserte zugleich, dass er dazu den expressen Befehl seines Hofes erhalten habe. Der König sahe sich also gemussiget von diesem Anmuthen Gebrauch zu machen, und da solches am ersten dem englischen Hofe angezeiget wurde, als welcher alle diese Trouppen auf seinem Sold hielte, so verwarf er gäntzlich diese Bedingung und gedachte auf andere Mittell um den Krieg gegen Frankreich vortzusetzen, welches den auch hiernegst zum gröten Nachtheil der frantsöschen Armée geschehen ist. Der König hatte also den Chagrin zu sehen, dass eine für jhn so glorieuse und für das allgemeine Beste so nützlich und dienlich seyende Mediation unterbrochen und nicht zum Stande gebracht werden konte. Es zogen indessen die hannovrischen und brandenbourgischen Länder von dieser Unterhandlung den grossen Vortheil, dass die siegende Armée der Frantzosen durch den 2 monathlichen Stillstandt der Waffen nicht allein abgehalten und gehindert wurde, diese Länder in Besitz zu nehmen, sondern dass auch die alliirte Armée dadurch Zeit und Gelegenheit bekam sich wieder zu verstärcken und der frantzöschen Wiederstandt thun zu können. Es ist ein solches auch hierauf mit dem glückligsten Erfolg geschehen. Der König hatte also bey dieser sonst misslungenen Unterhandlung

das beruhigende Vergnügen, die alliirte Armée von jhrem Untergang zu retten, die benanten Länder vor allem feindlichen Einfall und Einnehmung durch seine Bemühung in Sicherheit gesetzet zu haben. Frankreich sahe dieses gar wohl ein, und unterliess nicht dem König solches öfters vorzuwerffen. Es ist aber diese Warheit meines Wissens weder von dem Könige von Preussen noch von Hannover jehmals angenommen und erkant worden. Es war im übrigen schohn verabredet, wie oben erwehnet, dass die Auxiliair-Trouppen in des Königs Landen solten einquartiret werden, so dass auch würcklich nicht allein mit jhren Herren dieserwegen bereids eine Convention geschlossen, sondern auch zu jhrer Verpflegung schohn alle erforderliche Anstalten gemacht waren. Es war auch ausserdem festgesetzet und beliebet worden, dass der Landgraf von Hessen, welcher sich währent des Krieges nach Hamburg begeben, auf dem gottorffischen Schloss sich aufhalten solte, gleich denn auch die verwittibte Hertzogin von Braunschweig, der Königin Frau Mutter*), bereids jhre Wohnung auf dem Schlosse Sonderbourg genommen hatte.

Währent der Unterhandlung mit dem frantzöschen Hof, um einen Particulierfrieden mit Hannover zum Stande zu bringen, gefiell es dem erst genanten Hof dem Könige zu proponiren, dass wenn er an diesem Kriege einen Antheil nehmen und seine Trouppen in Holstein wolle zu der suedischen Armée stossen lassen und mit jhnen den Krieg gegen den König von Preussen gemeinschafftlich führen, so wolte der König von Frankreich nicht allein sofort das Herzogthum Ostfriesland, welches seine Trouppen einge-

---

*) Antoinette Amalie af Blankenburg, Enke efter Hertug Ferdinand Albert af Brunswig-Wolfenbüttel.

nommen hatten, dem König übertragen und einreumen, sondern sich auch darneben anheischig machen, dass es jhm von Preussen im Frieden-Schluss solte abgetreten und dessen ruhiger Besitz von allen pacificirenden Mächten garantiret werden. Der König nam aber auss guten und wohlbedächtigen Ursachen diesen Vorschlag nicht an, und da hernach die Sachen der Frantzosen in Teutschland und überhaupt in diesem Krieg ein gantz anderes Ansehen gewonnen, so bestätigte die Erfarung, wie wohl und weyse der König gehandelt, sich nicht durch diese Lockspeyse und schmeichelndes Anerbieten dahin verleiten zu lassen, an dem Kriege Theil zu nehmen und dadurch sein Land in die Gefahr zu setzen in einen sehr nachtheiligen Krieg verwickelt zu werden.

Da Frankreich sich leicht vorstellen konte, dass der König mit dessen Betragen in Absicht des Klostersevischen Vergleichs gar nicht zufrieden waren, so bemühete es sich dem König bey einigen anderen Gelegenheiten gefällige Dienste zu erzeigen. Es entschloss selbiges sich mit dem König eine Convention zu verabreden und zu schliessen, kraft welcher diese Krohne sich anheischig machte, die Herzogthümer Brehmen und Ferden in diesem Krieg nicht durch seine Trouppen in Besitz zu nehmen, und weder Contriboutions noch andere Lieferung von jhnen verlangen zu lassen. Der König sahe sich genöthiget sich dahin zu bemühen, dass diese Convention geschlossen werden möchte, da durch den Friederichsbourger-Frieden, so Anno 1720 mit Sueden geschlossen, auch unter andern festgesetzet worden, dass da letzteres diese beyden Herzogthümer an Hannover abgetreten, und Dännemark sich anheischig gemacht hatte, dem Hause Hannover den ruhigen Besitz dieser Länder gegen alle feindliche Einnehmung und

Executions zu schützen, so muste also diesem Versprechen ein Genüge geschehen, und bey dieser Gelegenheit die erforderliche Sicherheit besorget und zu wege gebracht werden.

Die zweite Gefälligkeit, so der frantzösche Hof dem hiesigen erzeigte, war folgende. Es war der König mit dem spanischen Hof in Uneinigkeit und Missverständniss gerathen*), und zwar daher, weillen der König mit dem Kayser von Marocco wie auch mit den übrigen See-Reubern des mittländischen Meers einen Frieden geschlossen, krafft welches jhnen alljährlich ein gewisser Antheil von Kriegs-Ammounitions gelievert und zugebracht werden solte. Der spanische Hof, der mit diesen Mächten beständig in einen Krieg verwickelt ist, glaubte, dass diese Bedingung jhm höchst nachtheilig wären, und liess darentgegen sehr ernstliche Beschwerung und Vorstellung durch seinen Ministre den Marquis del Puerto thun und anbringen; allein da der König hierunter nicht nachgeben konten und jhr Wordt nicht brechen wolten, auch darneben anführten, dass andere Puissancen ein gleiches Bündniss mit diesen Staten in Africa eingegangen hätten, so fand der spanische Hof für gut seinen Ministre von hier zu ruffen ohne eine Abschieds-Audientz zu verlangen, und gebot darneben in seinen Ländern und Staten, dass aller Handell mit der dänischen Nation fernerhin aufhören und aufgehoben seyn solte. Der König fand für gut ein gleiches zu thun, und mann betrug sich in allerley Absichten gegen den König von Spanien und dessen Unterthanen, so wie er das Beyspiell davon zu geben für gut befunden hatten. Die beyden Höfe blieben in dieser Kaltsinnigkeit von Freundschafft in einigen

*) Om denne Strid med Spanien er talt ovenfor 1ste Stykke S. 138, ganske kort. Her gives nu en omstændeligere Beretning.

Jahren, bis dass endlich in diesem Jahre der König von Franckreich, ohne von dem hiesigen Hofe darum ersuchet zu seyn, es durch seine Vermittelung dahin brachte, dass der spanische Ministre in dem Haag sich an des Königs Ministre aldort dahin ausserte, wie sein Herr wünschte und verlangte, dass das gute Vernehmen zwischen beyden Höfen wieder hergestellet würde, und wie er zu dem Ende nicht abgeneigt wäre zuerst einen Ministre an des Königs Hof zu ernennen, wenn der König hiernegst ein gleiches zu thun sich enschliessen wolte. Da man hiesiges Orthes sich nicht die geringste Mühe gegeben, mit diesem Hofe sich wieder ausszusöhnen, und glaubte, dass da er zuerst Gelegenheit gegeben, dass das gute Vernehmen zwischen dennenselben unterbrochen worden, es die Würde der Krohne erfordere, dass der spanische Hof auch wieder den ersten Schritt zur Ausssöhnung machen müsse, und da nun dieses geschehen, so glaubte der König, dass sie dieses Anerbiethen nicht abweysen, sondern dazu die Hände bieten müsten. Es wurde dem zufolge dem Kammerherr Cheuss*), des Königs Ministre im Haag, der Befehl beygelegt, sich über den von dem spanischen Ministre gethanen Antrag freundschafftlich zu aussern, und demselben zugleich zu erkennen zu geben, dass wenn der König von Spanien einen Ministre für den hiesigen Hof würde ernant haben, und der König davon benachrichtiget sey, so würden sie gleichfals keinen weiteren Anstandt (nehmen), einen Ministre an dem Spanischen zu ernennen. Es geschahe solches von dem spanischen Hofe gleich darauf, und der König unterliess demnach nicht hierunter seinem gegebenen Versprechen ein Genuge zu thun. Der König von Spanien ernante den Marquis de

*) Frederik Henry de Cheusses, Kammerherre og Gesandt i Haag.

Byniatelly*), einen Mann von sehr guter Gebuhrt und sehr guten Qualiteten, und der Baron Backhoff**) ward ernant, um sich als Ministre nach dem spanischen Hofe zu begeben. Ehr diese Ministres an beyder seids respectiven Höfen angekommen waren, wurde indessen ein Preliminair-Vergleich in dem Haag zwischen unserm und dem spanischen Ministre aldort unterzeignet, krafft welches alles vorhergehende vergessen und die Freundschafft zwischen beyden Höfen wieder auf den voriegen (Fuss) hergestellet seyn solte. Diese Uneinigkeit ward also in allen Stücken zu des Königs Ruhm und Zufriedenheit gehoben, und beyde Höfe lebten hiernegst in einem beständigen guten Einverständnis und Freundschafft. Der frantzösche Hof hatte sich so viel mehr Mühe gegeben, dieses gute Vernehmen wieder herzustellen, da er Spanien gerne bewegen wolte an dem Krieg, so zwischen jhnen und denen Engeländern obwaltede, Theil zu nehmen, und besorgte, dass wenn dessen Streitigkeit mit Dännemark nicht vorher beygelegt würde, der hiesige Hof als denn mit dennen Engländern cause commune machen und (er) sich dadurch noch einen Feind mehr zuziehen würde. Der Erfolg hat dasselbige bestätiget, massen kurtz nach diesem Vergleich die Spanier sich mit denn Frantzosen in eine Verbindung einliessen, wodurch den Engeländern der Krieg abseiten Spaniens angekündiget und mit gemeinschaftlichen Kräfften von beyden Seiten vortgesetzt wurde.

---

*) Marquis de Pignatelli. Gr. Moltke skriver vel Navnet efter Udtalen ved det danske Hof.

**) Baron Ludvig Heinrich von Backhoff, Kammerherre, tidligere Dansk Befuldmægtiget ved Rigsdagen i Regensburg, forskjellig fra Baron Johan Friederich Backhoff von Echt, der ved denne Tid var dansk Gesandt i Wien.

Anno 1758. Es wurden in diesem Jahr, da der Krieg in Teutschland noch immer fortdaurete, gleich wie in dem vorigen eine Observations-Armée von $^{24}/_{m}$ in Holstein gehalten und zugleich eine Esquadre von 8 Kriegsschiffen in See geschicket, um den Handell von des Königs Unterthanen gegen die Vexations der krigenden Mächte zu schützen, so wie die Land-Macht in Holstein des Königs Länder zu Land gegen alle feindliche Anfälle in Sicherheit stellen solte. Es fehlete bey dieser armirten Neutralitet in keinem Jahr an Vorschlägen bald von diesem bald von jenem Hof, um den König zu bewegen, entweder Auxiliair-Trouppen zu geben oder auch unter gewissen Bedingungen, so vortheilhafft genug schienen, würcklich Antheil an dem Krieg zu nehmen. Jn diesem Jahr brachte der König von Preussen einen Vorschlag, ob der König jhm nicht 6000 Mann Cavallerie überlassen wolte, da er selbige in seinen Sold nehmen und darneben $^{300}/_{m}$ rdl. in Soubsidien zahlen wolte. Sein Ministre der Hr. von Viereg*) eusserte sich dieses Anliegens wegen zuerst gegen mich, mit einem sehr gnädigen Compliment von seinem Herren, und setzte hinzu, dass da der König ein völliges Vertrauen in mich setzte und von meiner guten Denckungsarth für jhn vollkommen versichert wären, so hätten sie jhm befehliget, sich allererst an mich zu wenden und mich zu befragen, ob ich glaubte, dass der König mein Herr den Vorschlag genehmigen und sich darüber einlassen würden. Sein Herr wünschte darneben, dass keiner von des Königs Ministres etwas davon erfahren mögte, bis die Frage anerst abgemacht und genehmiget worden wäre. Ich antwordtete darauf mit einem grossen Gegen-Compliment über die Gnade und Zutrauen,

*) Otto Adam von Viereck, Kongl. preussisk Gesandt i Kjøbenhavn.

welches mir der König sein Herr bey dieser Gelegenheit zu würdigen die Gnade hätten, und frug jhn hiernegst, ob die Absicht seines Königs nur dahin ginge, etwa meine Meinung über diese Sache, nach der Kentnis, die ich von des Königs Denckungsarth haben könte, zu wissen, oder aber ob sein König wolte, dass ich diesen Vorschlag dem König hinterbringen und dessen Entschlissung und Antwordt darüber einholen solte. Er erwiederte hierauf, wie es wohl dem König seinem Herren am liebsten und angenehmsten seyn würde, wenn er so bald möglich erfahren könte, in wie weit sein Vorschlag Beyfall finden und er hoffen könte, dass jhm die verlangte Anzahl von Cavallerie von höchstdennenselben überlassen werden würde. Ich versicherte jhm, dass ich ohne Anstandt dem König meinen unterthänigsten Bericht von dem Verlangen des Königs seines Herren abstaten, und hiernegst nicht ermangeln würde, jhn so gleich von der Antwordt, so der König mir etwa zu ertheilen geruhen mögten, zu benachrichtigen. Er wiederholte seine Bitte dahin, dass ich alles aufs Beste vortragen, und das keiner von dem Ministerio hier von etwas erfahren mögte, bis der König seine Entschlissung genommen und seinen Antrag genehmiget hätte. Ich versprach jhm beydes, und ich konte mein Wort um so viel gewisser halten, da ich zum Vorauss einzusehen vermögent war, dass dieser Vorschlag von dem König nicht angenommen und genehmiget werden würde. Es geschahe auch, wie ich glaubte, denn nachdem ich dem König von allem einen aussführlichen Bericht abgestatet, befahlen höchstdieselben mir, dem Hr. von Vieregg zu erkennen zu geben, dass so geneigt sie auch wären bey aller vorkommenden Gelegenheit dem König von Preussen erneurte Merckmahle jhrer Freundschafft und Zuneigung zu geben, so wäre es

jhnen doch nicht möglich, vermöge des einmahl in gegenwärtigem Krieg von jhnen angenommenen Principii, von der Wahrnehmung einer exacten Neutralitet abzuweichen, und zwar um so viel weniger, da sie ein solches allen Mächten nicht allein bekant gemachet, sondern auch die Anträge, welche jhnen von andern Höfen in gleicher Absicht wie die, so jhnen jetz von dem König von Preussen gemacht wurden, hätten von sich abzulehnen gesucht, und dero unveränderlige Gesinnung, solche fernerhin aufs genaueste zu beobachten, hätten bekant machen lassen. Ich nahm also keinen Anstandt, dem Hr. von Vieregg diese königl. Entschlissung anzuzeigen und jhm darneben in Nahmen des Königs für den König seinen Herren aldar das schmeichelhaffteste und angenehme zu sagen, welches Zeit und Umstände nebst der Warheit nur zulassen und erlauben wolten.

Es wurde sonsten annoch in diesem Jahre beschlossen, dass der König einen Versuch machen lassen wolte, um alle unangebaute Heyden und Länder so wohl in Holstein als auch in Judland womöglich zu bevölckern und uhrbahr zu machen. Der Graf Levetzau, der damahls in dem Oeconomi-Collegio sass, gab dazu den ersten Anschlag. Der König liess unter seinen Augen und zwar dicht bey Fridensbourg den ersten Versuch thun. Es wurde ein ansehnliches Stück von der dasigen Heyde durch 2 Emigranten auss der Pfaltz unter den Pflug gebracht. Man liess 2 Baurhöfe für sie bauen, und theilte jhnen so viel Land zu, wie gemeiniglich zu einem Baurhofe hingelegt wird. Dieser Versuch hatte den besten Fortgang und diese Bewohner befinden sich bishieher in sehr gutem Wohlstandt. Da mann aber einsahe, dass mann dazu die erforderliche Anzahl von Menschen nicht hier finden würde, auch darneben glaubte, wie es seinen Nutzen haben könte, wenn mann Leuthe auss

dennen Ländern, wo der Ackerbau vorzüglich wohl bestellet wird, hinein zöge, welche diese schwehre Arbeit wohl aussführen und darneben durch jhr Beyspiell und Fleyss unseren Bauren zeigen könten, dass die Bearbeitung jhrer Länder noch einer Verbesserung fähig sey und besser eingerichtet werden könte, so bemühete mann sich, solche Leuthe auss frembden Ländern herein zu ziehen. Es glückte auch so gut, dass mann wohl ungefehr ein 4 à 500 Mann durch die Bemühung des Legations-Rath Mauritz*) in Franckfurt am Rhein habhafft ward, und da der König durch viele Kosten diese Leuthe herein getzogen und jhnen darneben Heuser in dennen unbewohnten Stellen und Heyden bauen liessen, auch allen Vorschuss thaten, wodurch sie im Stande gesetzet wurden des Königs gnädiger Gesinnung für das Land ein Gnüge zu leisten, so ward doch diese gute Absicht nur zum Theil erreicht, massen sich viele unter diesen Leuthen funden, welche den Ackerbau gar nicht verstunden, andere aber dem Müssiggang und der Faullheit so ergeben waren, dass die Fortsetzung dieses wichtigen Wercks nur langsahm geführet wurde. Die fleissigen und auf Ackerbau sich verstehenden Leuthe thaten indessen jhre Pflicht, und es ward ein ansehnlicher Theil Landes in Judland und Slesvig von jhnen in einigen Jahren fruchtbahr gemacht und angebauet. Ich bin des Dafürhaltens, dass wenn diese Unternehmung fernerhin best mögligst unterstützet, die schlechten Bewohner weg geschafft, und gute wieder an deren Stelle gesetzet werden, dasselbige in vielerley Absichten jhren grossen Nutzen haben und gute Folgen nach sich ziehen wird.

*) Navnet pleier at skrives: Moritz, og Udførelsen af det ham givne Hverv bliver ellers ikke roest.

Anno 1759. Es beschlossen der König in diesem Jahre, dass sie eine gelehrte Gesellschafft nach dem glücklichen Arabien senden wolten. Die Absicht war, dass sie sowohl in diesem Land als auch dennen übrigen Morgenländern solche Nachrichten samlen solte, wodurch vielleicht viele dunckele Stellen der heyl. Schrifft erläutert, und die Geschichte der Antiquität nebst übrigen Theilen der Gelehrsamkeit in allen Zeiten in ein helleres Licht und genauere Belehrung erhalten werden könte. Es wurden zu dem Ende in allen Wissenschafften einige geschickte Leuthe aussgesucht: es waren derer in allem 5, worunter den ein Artzeney-Erfahrner und ein Kupfer-Stecher mit begriffen war. Mann fand für gut ersteren mit zu senden, damit er für die Erhaltung der Gesundheit dieser Gesellschafft Sorge tragen mögte, gleich den auch letzterer zu dem Ende mitreysen muste, um alle merckwürdige Gegenden in Zeichnung zu bringen und selbige erforderliches Falles in Kupfer stechen zu können. Die Gelehrten wurden von dem König beordret, sich auf eine Zeitlang nach dennen ausständischen Universiteten zu begeben, wo sie die orientalisichen Sprachen noch besser lernen und darinnen mehr geübet werden könten. Es waren solche ein von hiesigem Land, genant von Haven, der die Antiquitet und die Historie der Bibel und der alten Gesetze deutlich erklähren und bekant machen konte; einer auss Sueden Forsckiel*), um alle Dinge, so die Nathur-Historie in dennen Ländern, wo sie hin kommen werden, betreffen könten, zu erforschen, und der 3te, so Niebuhr hiess und auss Bremen gebührtig war,

*) Pehr Forskål, en Discipel af Michaelis og anbefalet af ham, døde, som bekjendt, paa Reisen i Arabien 1763. Navne skrives af Forfatteren hyppigt temmelig unøiagtigt.

hatte als Mathematicus den Auftrag allerhand merckwürdige Observations zu machen, und die Örther, so eine besondere Aufmercksamkeit verdienten, aufzumessen und davon einen genauen Abris und Beschreibung zu machen und mitzubringen. Die Gesellschafft verblieb über ein Jahr auf dennen ausländischen Universiteten, und ward erst in dem folgenden Jahr 1760 mit einem königl. Kriegs-Schiff nach Constantinopel abgesand. Sie bekamen den königl. Befehl, alle jhre Berichte an mich einzusenden, und ich hatte den Auftrag alle merckwürdige Entdeckung, und wass sonsten die Gelehrsamkeit angehen konte, an denn Professor Michalis in Göttingen abzusenden. Es war dieser Gelehrte, der zur Absendung dieser Gesellschafft die erste Anleitung gegeben, und da er in dennen orientalischen Sprachen vorzüglich vor anderen bewandert war, so glaubten der König nicht besser thun zu können, als jhm alle einkommende Nachrichten zustellen zu lassen, damit er das merckwürdigste von denselben ausssuchen und zum Druck befordern könte, welches auch hiernegst von jhm beobachtet worden. Es ward auch annoch in diesem Jahr von dem König eine Societet zur Aufklärung der Natur-Historie und Verbesserung der Landwirthschafft gestiftet, welche jhre Versamlung auf dem Schlosse Charlottenbourg unter meinem Presidio halten solte. Die dieser Stiftung wegen publicirte Verordnung von 31 May 1759 gibt näher zu erkennen, wohin des Königs landesväterliche Absicht gerichtet gewesen, und sie hatten auch die Freude, dass durch diese gute Einrichtung sehr viel gute Entdeckung gemacht und viel Nützliches für das Land zu wege gebracht und gestiftet worden.

Die Armée in Holstein ward in diesem Jahre gleich wie im vorigen, da der Krieg in Teutschland noch dauerte, zusammen getzogen, gleich den auch sich wieder eine

Esquadre von 8 Krigsschiffen in die Nordsee begeben muste, um aldort die Schiffart der königl. Unterthanen zu decken und in Sicherheit zu setzen. Die Negociation in Rusland wegen der holsteinischen Angelegenheiten ward auch in diesen Jahren mit mehrerem Nachdruck als in den voriegen vortgesetzet; allein die Wanckellmüthigkeit des Grossfürsten und der wenige Ernst, so die russische Keyserin und jhr Ministerium anwendeten, verursacheten, dass alle Mühe und alles Anerbieten des hiesigen Hofes nichts schliessliches ausszurichten vermögent war, und dieses verursachte, dass die Sache immerhin in die Länge gezogen wurde, und mir noch allein die Hofnung übrig liess, dass auf das immer fortdauernde (Erinnern) und Vorstellung des Ministre, welchen der König an dem russischen Hofe hatte, noch endlich sich der glückliche Zeit-Punct einstellen würde, wo diese so wichtige Angelegenheit glücklich entschieden und beygelegt werden könte.

Anno 1760. Gleich zum Anfang dieses Jahres ward der König benachrichtiget, dass der König von Preussen die Absicht hätte, sich per Surprise Lübecks zu bemächtigen. Er hatte einen ansehnlichen Theil seiner Trouppen in dem Mecklenbourgischen einquartiret, und da selbiges währent des Krieges alle Jahr geschehen und da dadurch dieses Land sehr mitgenommen worden und auch nicht mehr im Stande war, so wohl alles Geld, als auch die Naturalverpflegung, so verlangt wurde, länger lievern zu können, so schien es wahrscheinlich zu seyn, dass er auch diese Stadt in eine gewisse Contribution setzen, und dassjenige, was er nicht mehr in Mecklenbourg bekommen könte, von derselben verlangen und eintreiben wolte. Wass diese Absicht noch so viel mehr wahrscheinlich machte, war, dass mann von sicherer Hand in Erfahrung brachte, dass dem Printz Georg

von Holstein das Commando über die nach Lübeck abzusendenden Trouppen anvertrauet war, weillen er die Lage von Lübeck und dessen innerliche Verfassung am besten kante. Der König erhielte diese Nachricht in dem Monath Februari, und da sie eine Armée von $^{24}/_m$ Mann vom Anfang des teutschen Krieges bishieher in Holstein gehalten, um den Krieg von jhren Grentzen zu entfernen, und glaubten, dass sie nie zulassen könte, dass zwei Städte wie Hambourg und Lübeck, welche so zu reden in jhrem Lande legen, von frembden Mächten in Contriboutions gesetzet oder auch gar in Besitz genommen würden, so befahlen sie, dass ein 15 à $^{16}/_m$ Mann so fort jhr Winterquartier verlassen und sich der Stadt Lübeck nähren solten. Der harte Winter, welcher noch fortdaurete, legte diesem forcirten Marsch viele Hinderung im Wegen; indessen zogen sich die Trouppen unter dem Commando des G. L. Printzen von Augustenbourg in weniger denn 3 Wochen zusammen und nahmen jhr Quartier in allen Städten und Dörfern, welche Lübeck am negsten lagen. Dennen eingezogenen Berichten zufolge glaubte der König von Preussen nicht, dass des Königs Trouppen vermögent seyn würden, sich in einer so harten und beschwerlichen Jahrs-Zeit so bald versamlen zu können, und schienen übell zufrieden zu seyn, dass sie nicht ehender jhre vorgehabte Absicht aussgeführet hatten. Er glaubte auch, dass es nun nicht mehr die Zeit seye selbige ausszuführen, da er nicht allein den Wiederstandt von des Königs Trouppen zu besorgen hätte, sondern auch sich dadurch gar leicht einen frischen Feind hätte auf den Hals ziehen können. Seine Trouppen verblieben also ruhig in jhren Winterquartiren, und man hatte alle Ursache zu glauben, dass durch des Königs weise Veranstaltung und durch die geschwinde Anrückung jhrer

Trouppen des Königs von Preussen gehabte Absicht vereitelt, und die Stadt Lübeck dadurch geschützet und eine ihr drohende Gefahr von derselben glücklich abgewendet worden.

Der König nahmen in diesem Jahr eine Reyse nach Holstein vor und liessen bey Rendsbourg einen ansehnlichen Theil dero Trouppen zusammenziehen und campiren, wobey sich denn verschiedene Frembde einfanden. Der Krieg in Teutschland continouirte annoch, ohne dass die eine oder die andere Parthey grosse Fortheile über einander erhalten hatten. Der König fand also für gut und nöthig, dass seine in Holstein versamlete Macht fernerhin zur Beschützung seiner Gräntzen aldort verbliebe, und nachdem sie dazu die erforderlichen Befehle ertheilet hatte, begaben sie sich wieder zurück nach Copenhagen.

Sie passirten den übrigen Theil des Sommers zu Fredensbourg, und nachdem sie sich im Herbst öffters auf einige Tage nach dem Schloss Jägersbourg begeben um sich aldort mit der Jagt zu belustigen, betraf sie aldort das unglückliche Schicksahl, dass sie bey dem Absteigen vom Pferde jhr rechtes Bein zerbrachen. Da diese betrübte Begebenheit so vielen Einfluss auf jhre übrige Lebensjahre gehabt und sie von der Zeit an nicht mehr eine so gute Gesundheit wie vorhin genossen, so finde ich es für nöthig mich über diesen Vorfall in eine genauere Beschreibung und Bekantmachung aller dahin einschlagenden Umstände einzulassen. Es waren der König den 20ten Novbre*) des

*) Datum er, hvad man efter Grev Moltkes Stilling ikke skulde formode, her urigtig angivet, og den er ligeledes urigtig angivet til d. 19 Novbr. nedenfor i Moltkes Autobiographie. Alle samtidige danske Aviser, saasom Kjøbenhavns Adresse-Contoirs Efterretn. 1760 no. 91 af 21 Novbr., Kjøbenhavns Post-

Nachmittags spatzieren geritten, und da jhnen dichte vor dem Schloss bey der Herabsteigung vom Pferde der Fuss, worauf sie ruhen solten, aussglischte, so geschahe es, dass sie durch einen unglücklichen Fall das Bein brachen. Das Unglück würde noch um so viel grösser gewesen seyn, wenn der Kammerherr und Stallmeister Brockenhuus durch seine Zutretung es nicht verhindert, dass der König nicht gäntzlich zur Erde gefallen, massen alsdenn der König rücklings mit dem Kopf auf einen Stein gefallen, und wenn es Gott nicht gnädiglich abgewandt, also gar leicht dero theures und unss unschätzbahr seyendes Leben hätten einbüssen können. Der König wurden indessen nach seinem Zimmer gebracht, und da so fort der Hof-Chirourgus Wöhlert und der Leib-Medicus Berger auss der Stadt geholet wurden, so befand sich bey Untersuchung des Bruchs, dass beyde Röhren des Beins abgebrochen waren. Der König ward darauf gehörig verbunden und musten darauf bis in Martii Monath (1761) beständig zu Bette liegen. Nachdem sie im eben angezogenen Monath einige Tage auf Krücken in dero Zimmer herum gegangen waren, hatten sie das grosse Unglück durch einen Fehltritt zum 2ten Mahl das Bein zu brechen. Sie wurden also wieder zu Bette gebracht und waren nicht ehender denn im letzten Tage des May Monaths (1761) im Stande jhr Zimmer wieder verlassen zu können. Sie haben währent dieser Zeit gar vieles aussgestanden, und durch das beständige Liegen ward jhre Gesundheit um ein Merckliches geschwächet, welche

Rytter 1760 no. 93 af 21 Novbr., Kjøbenhavns Danske Post-Tidender 1760 no. 93 af 21 Novbr. have en ordret ligelydende, altsaa rimeligviis officielt meddeelt, Beretning, og nævne alle Tirsdag Eftermiddag d. 18 Novbr. som den Dag, da Uheldet indtraf.

auch nie hiernegst vollkommen wieder hergestellet worden. Sie haben indessen in allen jhren Leyden und Schmertzen währent der Kuhr des Beinbruchs die Besorgung jhrer Regierungsgeschäffte nicht verabseumet, und da sie in einer Zeit von 5 à 6 Monath keinen jhrer Ministres und Chefs der Departements jhres schweren Lagers wegen haben vor sich können kommen lassen um jhren Rapport abzustaten, so habe ich in all der Zeit diese Verrichtung bey jhnen besorgen und zugleich auf alle ausländischen und einheimischen Geschäffte, so zur Vorstellung gelanget, dero Entschliessung und Resolution schrifftlich ertheilen und anzeigen müssen. Der König begaben sich hierauf nach dem Schlosse Friedensbourg, wo jhre Gesundheit noch immerhin sehr viell gelitten, und ist übrigens weiter nichts besonders Merckwürdiges in Regierungsgeschäfften in diesem Jahre vorgefallen.

Anno 1761. Die wichtigste Begebenheit in diesem Jahr war ohne Zweifell der Todt des Herzogs von Plön; denn da der König bereids in dem Jahr 1756 einen Vergleich mit der sämbtlichen jüngern Linie des Hauses Holstein geschlossen, wie es gehalten werden solte, wenn dero Häuser sich ohne männliche Erben befänden und also ausstürben, so geschahe es bey diesem sich zutragenden Todtesfall, dass der König zu dem Besitz dieses Herzogthums gelangeten. Sobald die Nachricht hier einlief, dass der Hertzog mit Todte abgegangen war, so erging sogleich an die holsteinische Regierung in Glückstadt als andere königl. Bedienten der königl. Befehl, von diesem Fürstenthum in Nahmen des Königs Besitz zu nehmen. Diese Succession war für den König so viel vortheilhaffter, da sie nur, ausser dennen festgesetzten Pensions an die Herzogin und die Princessin des Hauses, ohngefehr 3 à 4

Mahl hundert tausend Reichsthaler zu bezahlen hatten und dahin gegen eine jährliche Einnahme von mehr denn hundert tausend Reichsthaler jährlich ererbeten und an die Krone brachten. Dem Grossfürsten in Rusland missfiell es gar sehr, dass der König diese ansehnliche Acquisition gemacht hatte. Er glaubte Recht zu haben, auch etwas von dieser Erbschafft verlangen zu können, und brachte allerhand scheinbahre Gründe auf die Bahn, wodurch er sein habendes Recht darzulegen sich bemühete; da aber dieselben von hierauss satsahm wiederleget und das Gegentheil erwiesen wurde, alle übrigen Agnaten auch jhre Einwilligung zu diesem Vertrag gegeben und der Keyser als Chef des Reichs auch selbigen genehmiget und confirmiret hatte, so fiel diese Pretension hiernegst von selbsten weg, zumahlen da der Gross-Fürst auf die Beantwortung des hiesigen Hofes in Absicht seiner gemachten Ansprüche nichts weiteres geantwordtet noch vorstellen lassen. Inzwieschen bediente sich der König dieser guten Gelegenheit, um bey dem Grossfürsten die so öfters unterbrochne und zurück gegangene Unterhandlung wegen der Zwistigkeit mit jhm in Absicht Schleswigs und der Ausstauschung seines Antheils in Holstein wieder in Anerinnerung zu bringen. Mann machte an denselben noch viell vortheilhafftere Vorschläge wie vorhin, allein es schien als wenn der Grossfürst fest entschlossen sey, keinen friedlichen und billigen Bedingungen Gehör zu geben, sondern dereinst sein vermeintes Recht durch Ergreifung der Waffen ausszuführen und entscheiden zu lassen. Er wiess zwar diese letzere Vorschläge nicht gäntzlich ab; es wurde aber indessen nur kaltsinnig von jhm darauf geantwordtet, und die Keyserin Elisabeth und jhr Ministerium waren zu schwach und zu furchtsahm um sich dieser Angelegenheit mit Ernst

und Nachdruck anzunehmen. Es war also auch dieser neue Versuch zu einem Vergleich vergebens.

Anno 1762. Es ereugete sich sogleich bey dem Anfang dieses Jahres eine der wichtigsten Begebenheit für Dännemarck. Die Keyserin Elisabeth von Rusland starb den 5ten Januari und der Grossfürst bestieg den kayserl. Thron unter dem Nahmen Peter der 3te. Da dieser Herr nicht allein in dem Hass gegen Dännemarck erzogen, sondern auch selbigen bey aller vorkommenden Gelegenheit gezeiget und zu Tage geleget hatte, so konte man sich nicht viel gutes von seinen Gesinnungen versprechen, und da er öfters sich geäussert, wie er sein vermeintes Recht gegen Dännemarck dereinst durch die Waffen, wie vorhin erwehnet worden, wolte geltend machen und behaubten, so muste mann so viell mehr besorgen, dass jetzo der Zeit-Punckt gekommen sey, in welchem er diese seine feindseelige Gesinnung aussführen und ins Werck setzen würde. Der König fand also für gut, seine Armée in dem Holsteinischen um ein ansehnliches, so bald es die Jahrs-Zeit erlaubte, verstärcken zu lassen, und darneben den Befehl zu ertheilen, dass zum Früh-Jahr eine ansehnliche Anzahl Kriegesschiffe aussgerustet werden solten. Der Graf St. Germain erhielte das Commando der Armée, und dem Admiral Fontenay ward das Commando der Flotte anvertrauet. Erstere ward bis auf $^{36}/_{m}$ Mann verstärcket, und zu letzterer wurden 22 Kriegesschiffe aussgerüstet. Der König beschlossen, dass sie sich selbst zur Armée begeben wolten und zu dem Ende wurde jhre Feld-Equipage besorget und im Stande gesetzet. Die ersten Nachrichten auss Petersbourg von des neuen Keysers Gesinnungen für die hiesigen Länder waren keines weges so beschaffen, dass mann was gutes von denenselben hoffen konte. Der Keyser begegnete des Kö-

nigs Ministre, Graf von Haxthausen, nicht allein mit vieler Kaltsinnigkeit, sondern gab demselben auch zu erkennen, dass wenn der König jhm nicht Schleswig wieder zurück geben, und für die von diesem Herzogthum in so vielen Jahren gezogenen Einkümffte eine hinlängliche Befridigung an baarem Geld oder auch in Abtretung einiger Destricte in dem königl. Holsteinischen geben und abtreten wolten, so würde er sich genöthiget sehen, seine Gerchtsahme durch die Macht, die jhm Gott nunmehro anvertrauet hätte, zu behaubten und geltend zu machen. Der Graf Haxthausen bekam hierauf den Befehl, wenn der Keyser diese Materie fernerhin berühren solte, sich mündlich dahin zu eussern, wie der König geneigt sey, einen billigen Vergleich einzugehen und darzu die Hände zu biethen; sie wünschten aber, dass der Keyser sich der Bedingung wegen näher schrifftlich erklären mögten. Es wehrte lange, ehr und bevor der Keyser für gut fand hierüber seine Gedancken zu eussern. In dieser Zwischen-Zeit ward die Zurüstung zu Wasser und zu Lande allhier mit allem Eyfer vortgesetzt, und der König fand für gut allen alliirten Höfen bekant zu machen, in wass für einer Lage die Sachen zwischen jhnen und dem Keyser sich dermahlen befünden, und wie sie hoften, dass wenn es würcklich zu einer Thätlichkeit kommen solte, mann jhnen alsdan den versprochenen Beystand, so durch die Tractaten festgesetzet worden, leisten würde. Von diesem Antrag konte man aber um so viel weniger viel gutes hoffen, da beynahe alle Mächte in einen Krieg verwickelt, und also die tractatenmässige Hülfe zu leisten nicht im Stande waren. Die Antwordten, so mann erhielte, waren auch dieser Meinung gleichförmig.

Inzwischen geschahe es, dass der Keyser von Rusland mit dem König von Preussen einen Particulierfrieden schlos-

sen, und letzterer nahm dadurch Gelegenheit seine Mediation anzubiethen, um zu versuchen, ob die Streitigkeit zwischen dem König und dem Keyser von Rusland durch einen gütlichen Vergleich beygeleget werden könte. Es wurde dieses Anerbieten von dem König angenommen, und da zugleich beliebet worden, dass dieserwegen ein Congres zu Berlin gehalten werden solte, zu welchem die streitenden Partheyen jhre bevollmächtigte Ministres absenden solten, so ernanten der König dazu den Geheimen-Rath Carl Juell und den Kammer-Herr Kai Rantzau. Da inzwischen in Erfahrung gebracht, dass die russische Armée den Befehl erhalten, sich den Gräntzen von Mecklenbourg dem ohngeacht zu nähern, und fals der Congres fruchtloss aussfallen solte, gleich in das Holsteinische einzudringen, so funden der König gleichfals für rathsahm, den Befehl zu geben, dass jhre Armée in dem Holsteinischen ohne weiteren Zeitverlust die Trave passiren und in das Mecklenbourgische einrücken solte. Die Flotte bekam gleichfals Ordre in See zu gehen und sich so zu postiren, dass kein russisches Schif von Petersbourg nach Kiel kommen könte. Beyde Befehle wurden aufs geschwindeste nachgelebet und ins Werck gesetzet. Die Furcht für einen so gefährlichen Krieg war beynahe allgemein, und es gab Leuthe von nicht geringem Stande und Einsichten, welche wünschten und anrithen, dass der König lieber dem Keyser alles, wass er verlangte, gebenn mögte, als sich der grossen Gefahr ausszusetzen, annoch ein mehreres an Land und Leuthen durch die grosse Übermacht der Russen zu verliehren*). Allein

*) Jch kan nicht leugnen, dass ich dem König auf das lebhaffteste vorgestelt diesen Insinouations kein Gehör zu geben, massen es vor der gantzen Weld nicht entschuldiget werden könte, dass sie durch Dreuen und auss blosser Furcht sich hätten bewegen

der König glaubten, dass es der Würde jhrer Krone unanständig und demjenigen, wass sie jhrem Folck in Absicht jhres Schutzes schuldig wären, zuwieder gehandelt sey, wenn sie selbige nicht gegen alle feindliche Anfälle schützten, und sie gleichsahm ohne dringende Nothwendigkeit und auss einer unzeitigen Furcht und ohne weitere Umbstände einer frembden Regierung und Herrschafft übergeben wolten. Es ward also von jhnen der feste Entschluss gefast, sich zu währen, so lange jhnen noch Gott dazu die Mittell in Händen gegeben hätte. Sie reyseten zu dem Ende selbst nach Holstein, und wolten, wenn etwas ernstlich vorfallen solte, sich selbst an der Spitze von jhren Trouppen stellen. Die zu dem Congres von dem König ernanten Persohnen funden sich indessen bey dero Hoflager zu Gottorff ein, erhielten jhre letzte Instrouction, welche allemahl auf die Zahlung einer gewissen Summa Geldes gerichtet waren, aber jhnen auch zugleich anbefahlen, nie einige Vorschläge anzunehmen und die Hände zu biethen, welche auf die Abtretung einiger Länder abzielete. Der König war der Meinung, dass dergleichen Bedingung um so viel mehr nicht von jhnen angenommen werden müsten, da sie in sichere Erfahrung gebracht, dass der Congres nur allein von dem Keyser beliebet worden sey, um Zeit zu gewinnen und jhre Trouppen erst wieder in guten Stand zu setzen, welche durch den Krieg mit Preussen gar vieles gelitten hatten; dass der Keyser in Vergütung kein Geld

---

lassen, jhr Land und Leuthe in frembde Hände zu überliefern. Ich bediente mich aller nur möglichen und erlaubten Bewegungs-Gründe, und sie funden so viel mehr des Königs Beyfall, da sie selbsten gleicher Meinung waren, auch von dem grössten Theil Jhrer Ministres darin gestercket wurden.

(Forf.'s Anm.).

annehmen, sondern fest darauf bestehen würde, dass nicht allein der gantze Antheil von Schleswig, welcher vorhin dem fürstlichen Hause zugehöret hatte, wieder zurück gegeben werden solte, sondern dass auch darneben zu Wiedervergütung der Revenüen, welche seitdem dass selbiges von Friderich dem 4ten in Besitz genommen worden, die Jnsul Fehmern und Helgeland nebst der gantzen Helffte des königl. holsteinischen Antheils und alle Festungen, die dazu gehöreten, gleichfals an den Keyser abgetreten werden solten. Es erhellet also auss solchen übertriebenen Forderung klährlich, dass der Keyser beschlossen hatte, keiner billigen Bedingung zu einem Vergleich Gehör zu geben, sondern den Krieg mit dem König anzufangen und seine so lange gehegete Rache mit aller nur möglichen Macht ausszuüben. Man machte dannenhero hiesigerseids alle Gegen-Anstald zu einer guten und standhafften Vertheidigung. Der König befahl indessen doch, dass seine zum Congres ernanten Ministres abreysen solten und entschlossen sich in der Zeit, da der Congres etwa dauren würde, eine Tour nach Copenhagen zu machen, um alle erforderlichen Befehle in der Nähe ertheilen zu können, welche zu einer guten Vertheidigung jhrer Staten auf allen Seiten zuträglich und nöthig zu seyn erachtet würden.

Mann erhielte hiernegst die Nachricht, dass die russische Armée sich je mehr und mehr dennen Gräntzen von Mecklenbourg näherte, und also befahl der König, dass seine gantze Armée nunmehro in Mecklenbourg (da bis daher nur ein Theil derselben sich dort einquartiret hatte) einrücken und aldort sich so lagern solte, dass sie die Russen mit Standhafftigkeit erwarten und durch Nähmung einer vortheilhafften Stellung im Stande wären, der russischen Armée jhre Einrückung in das Holsteinische ver-

hindern zu können. Die Anrückung der Arméen von beyden Seiten war auch schohn so weit gekommen, dass sie nur 10 à 12 Meihlen von einander stunden, und dass die Spions schohn ziemlich in beyden Lägern im Gange waren und sich des öfteren aldort einfanden. Der König war also schohn entschlossen wieder nach der Armée zurückzukehren, da sie auss der Bewegung der Russen deutlich abnehmen konten, das auss dem Congres nichts heraus kommen, sondern dass der Krieg des negstens anfangen und aussbrechen würde.

Allein da die Gefahr aufs höchste war, so war auch die Hülfe des getreuen Gottes, der Dännemarck noch nie verlassen hat, am nechsten. Der König erhielte an einem Sontag morgens frühe auf Fridensbourg die wichtige und grosse Nachricht, dass in Rusland eine Revolution vor sich gegangen, dass mann den Keyser Peter den 3ten detronisiret, und dass die Keyserin (Catharina), seine Gemahlin, wieder den Thron bestigen hätte. Wass für einen Eindruck eine solche tröstende Nachricht auf den König und alle Menschen gemacht, vermag ich nicht ausszudrücken. Gebe Gott, dass einjeder seine wunderbahre Barmhertzigkeit und Hülfe recht lebhafft erkannt und jhm, so wie es die Abwendung einer so grossen Gefahr verdienet, dafür hertzlich gedancket hat. Die erste Nachricht hiervon brachte ein gewisser Lieutenant Lepel uns von seinem Vater, welcher auf den Gräntzen, wo die russische Armée stand, seine Güter hatte, und ehedem in hiesigen Diensten als General-Major gestanden. Er berichtete zugleich, dass die Consternation in der Armée ungemein gross sey, und dass der commandirende General Graf Romantzoff zu selbiger Zeit, da jhm diese Nachricht durch einen Courrir wäre bekant gemacht worden, auch den Befehl erhalten hätte, die

Trouppen nicht weiter vorrücken zu lassen, sondern dieser wegen näheren Befehl zu erwarten. Diese Nachricht wurde durch mehrere, so noch an selbigem Tage einliefen, bestätiget. Der König erhielten auch hiernegst nicht allein einen aussführlichen Bericht von allem, wass sich in Petersbourg zugetragen, sondern die Keyserin (Catharina II) hatten sich auch bereids gegen jhren Ministre dahin eussern lassen, dass sie keinen Krieg mit dem König anzufangen gedächten, sondern sich mit jhm in Güte zu vergleichen geneigt wären. Die Armée auf beyden Seiten bekamen also den Befehl jhren Rückmarsch anzutreten, und da die Negociation des Congresses zu Berlin noch gar nicht angefangen hatte, so wurde selbiger auch aufgehoben und die Ministres wieder zurückberuffen.

Mitten in diesen wiederhergestelten Frieden und Ruhe eräugte sich ein Vorfall, welcher abermahls zum Streit und Uneinigkeit mit Rusland hätte Anlass und Gelegenheit geben können, wenn selbiges nicht von Gott und durch kluges Nachgeben wäre abgewendet worden. Da der detronisirte und in genaue Verwahrung gebrachte Keyser nicht mehr das Herzogthum Holstein oder dessen Antheil in demselben selbst regiren konte, und dessen Sohn noch sehr jung und minderjährig waren, so kam es auf die Frage an, welcher diese Verwaltung besorgen solte. Dem König kam es nicht allein als Chef des Hauses zu, sondern er hatte auch das Recht eines negsten Agnaten dadurch erhalten, dass vermöge eines Tractats mit dem König von Sueden, dieses holsteinische Hauss, so dort regirte, jemahlen die Vormundschafft eines noch minderjährigen Printzen in dem Herzogthum Holstein niemahls besorgen, sondern dass eine solche von dem dänischen Hause geschehen solte. Diesem Rechte zufolge glaubte der König berechtiget zu seyn, bey

dem eben angeführten Fall die Vormundschafft übernehmen zu müssen. Sie befahlen zu dem Ende dem Geheimen-Rath Brockdorff und dem Kammerherrn Rantzau sich nach Kiel zu begeben, und alles, so nothwendig bey einer solchen Gelegenheit beobachtet werden müste, aufs genaueste zu besorgen und wahrzunehmen. Sie fanden sich alldort ein; die Regierung wiedersetzte sich aber jhrer Unternehmung und entschuldigte sich darmit, dass sie dieserwegen noch nicht den geringsten Befehl von Petersbourg erhalten; so bald selbiger einlief, würden sie sich nach allem aufs genaueste richten, und ersuchten den König, sie bis dahin zu entschuldigen, wenn sie seinen Befehl nicht sogleich nachleben und ins Werck setzen könten. Um nicht in neue Streitigkeiten verwickelt zu werden, so genehmigten der König in so weit jhre Entschuldigung, und befahlen, dass alles weitere Vornehmen von jhren Abgesandten bis auf weiter aussgesetzt werden solte, und bis mann in Erfahrung gebracht, wie die russische Kayserin über diesen Vorfall gedächten, und sich etwa mit Höchstdennenselben hierüber freundschafftlich verstehen und das Nöthige verabreden würden. Es lief aber hiernegst die unvermuhtete Nachricht ein, wie die Keyserin sich sehr betreten fünden, dass der König die Vormundschafft für jhren Sohn führen wolte, und sie gaben an die Regierung von Kiel die gemessene Ordre, dass sie keine Befehle von dem König in Absicht der Vormundschafft annehmen, sondern selbige in jhrem Nahmen führen, allein an sie von allen Geschäfften der Regierung jhren Bericht abstaten und deroselben näheren Befehl darüber einholen und erwarten solten. Die Keyserin liessen durch hiesigen Ministre gleichfals Vorstellung über diesen Vorfall thun, und da mann hiesiger Seid wohl bemerckte, dass die Keyserin von jhrem Satz und

Vorhaben nicht abweichen würden, und dass jhre geeusserte Neigung in Absicht eines Vergleichs mit dem König leicht sich verändern könte, wenn der König von seinem habenden Recht nicht abstehen wolte, so glaubten sie am klügesten und gerechtesten zu handeln, lieber in Kleinem nachzugeben, als dero grosse Absicht vereitelt und verfehlet zu sehen. Der König liess also der Keyserin bekant machen, wie er auss Achtung für sie und in der Hofnung, dass die Keyserin sich wegen der holsteinischen Streitigkeiten in der Güte mit jhm verstehen würde, an sie jhr Recht zur Vormundschafft übertragen und darauf keinen weiteren Anspruch machen wolten. Der Keyserin gefiell diese freundschafftliche Eusserung sehr wohl, und sie gab die sichere Versprechung, dass die Angelegenheit von Holstein nicht allein sogleich in Unterhandlung gebracht, sondern dass auch selbige durch einen gütigen Vergleich so bald möglich beygelegt und zu Ende gebracht werden solte. Sie haben auch darin jhrem Versprechen ein Genüge geleistet, massen mann die vorhin in Vorschlag gebrachte Bedingung wieder in Erwegung genommen, und es ward diese Negociation mit allen Eyfer und Willferigkeit von beyden Seiten vortgesetzet. Der König befahl indessen dero Gesandten im Kiel wieder von dort abzureysen und der Regierung bekant zu machen, dass sie sich mit der Keyserin wegen der zu führenden Vormundschafft in der Güte verstanden und jhnen deren Besorgung überlassen hätten.

Da nun, dem Höchsten sey Danck, Friede und Einigkeit zwischen beyden Höfen wiederhergestellet war, auch der Friede zwischen dennen übrigen kriegenden Parteien geschlossen worden, so war der König in diesem Jahr annoch bedacht, wie die Schulden, welche sie zu dennen grossen Aussrüstungen zu Wasser und zu Lande seid dem Jahr

1758 bis daher gemacht hatten, wieder abgetragen und bezahlet werden kōnten. Ich muss hierbey in Erinnerung bringen, wie mann schohn einige Jahre vorher dem Kōnige vorgestellet, wie es nöthig seyn würde den Beystand jhrer Unterthanen in Erlegung einer Extra-Schatzung sich zu bedienen und zu Nutzen zu machen, weillen sonsten die Schulden des Stats gar zu hoch gehen und nicht so bald würden wieder abgetragen werden können. Der König wolte aber solche Vorstellung kein Gehör bey sich finden lassen. Sie sagten, dass sie es als einen unverānderlichen Grundsatz jhrer Regierung angenommen und festgesetzet hatten, niemahlen jhren Unterthanen ausser im Krige und anderen grossen Unglücksfällen mit Extra-Abgaben zur Last zu fallen. Sie hätten bey dem Viehsterben einen Theil der ordinairen Abgaben in einigen Jahren nachgegeben und wolten lieber jhr goldenes Service und alles Gold, Silber nebst Pretiosen, so sie besāssen, hergeben, als zu einer Extra-Abgabe jhre Einwilligung zu geben. Mit dieser Antwordt bin ich und andere von dem Ministerio öffters abgewiesen worden. Jch finde mich verpflichtet allhier annoch anzuführen, dass der Kōnig von jeher dahin bemühet gewesen, eine ordentliche Hausshaltung zu führen, und dass jhre Ausgaben nicht grōsser denn jhre Einnahmen seyn mögten. Zum Beweiss dessen dienet das seltene Beyspiel, dass sie als Cron-Printz nicht allein keine Schulden gemacht, sondern vielmehr eine ansehnlige Summa von jhrem Gehalt und Appanage alljährlich übrig behalten und ersparet haben. Ich zweifle auch keinesweges, dass sie als Kōnig stets geneigt gewesen, eine gleiche rühmliche Denckungsarth beyzubehalten und zu folgen, wenn nicht ausserordentliche grosse Ausgaben von Kriegsaussrüstung zu Wasser und zu Lande und vielleicht auch eine unordentliche Wirtschaft

einiger Departemens jhren guten Vorsatz vereitelt und zu den gemachten Schulden Anlass und Gelegenheit gegeben hätten. Dass im übrigen König Fridrich der 5te ein guter Hausshalter gewesen, erhellet unter andern Beweissthümern auch darauss, dass er seines Hr. Vaters Particuliere-Cassa mit 4 à 500/m rdl. Schulden übernommen, selbige abgetragen, Kirchen, Schulen und Armen-Heuser für Krancke und Elendige gestiftet und gebauet aus eben benandtem Fond, und dass dem ohngeacht er dennoch nach seinem Ableben in seiner Particuliair-Cassa ein Capital von 11 à 1200/m rdl. hinterlassen und ersparet hat — laut meines Berichts und überreichten Balance an den jetzigen König für die Zeit, da ich als Ober-Directeur bey der königl. Particulier-Cassa deren Geschäfte zu besorgen anvertrauet worden.

Da es aber ohnmöglich war die angewachsenen Schulden durch die ordinairen Einnahmen abzutragen, so sahen sich der König gegen jhren Willen gemüssiget, eine extraordinaire Abgabe von jhren Unterthanen zu verlangen. Es ward demnach zufolge jhrem Befehl reiflich erwogen, welche Arth von Schatzung für dieselben am wenigsten beschwehrlich seyn könte. Es wurden verschiedene Vorschläge eingegeben, und nachdem alle wohl erwogen und geprüvet worden, so entschloss sich der König denjenigen, so der Geheime-Rath Schimmelman und der Geh.-Rath Ahlefeld von der Kammer vorgeschlagen, zu genehmigen, kraft welcher Steur ein jeder Kopf, so in dero sämtlichen Ländern (sich) befand, alljährlich einen Reichsthaler oder monathlich 4 *lß* bezahlen solte, so bald er das 16te Jahr*) seines Alters zurück geleget hatte. Nach dem gemachten Überschlag

*) Læs: »das 12te Jahr«. Moltkes Angivelse hører ikke til Forordn. af 23 Sept. 1762, men til den af 17 Jan. 1764, som i flere Henseender modificerede dette Paabud af Extra-Skat.

hofte mann durch diese Schatzung im Stande zu seyn alle Schulden des Stats in 14 à 15 Jahren abtragen zu können. Der König ernante eine aparte Commission, welche diese Gelder haben und dahin sehen solte, dass auch nicht die kleineste Summa von derselben zu etwas anderes denn zum Abtrag der Schulden angewand werden solte. Mann hat solchem Befehl auch aufs sorgfältigste nachgelebet, und ich wünschte hertzlich, dass mann nie darinnen eine Veränderung machen und sich davon entfernen möge.

Es wurden im übrigen annoch in diesem Jahre verschiedene oeconomischen Anstalten verfüget und verordenet, so wohl in Absicht des Civil- als Militaire-Etats zu Wasser und zu Lande; unterschiedene haben jhren guten Erfolg und Wirckung gehabt, andere aber, insonderheit bey dem Militaire-Etat zu Lande, mögen wohl nicht gleiches Glück gehabt haben. Der König hatte sein gantzes Zutrauen in Absicht dieses Etats dem Grafen von St. Germain gewürdiget, und da dieser sonst mit vielen guten Eygenschafften begabte Mann alles nach frembdem Fuss und so, wie es in Franckreich gebraulich war, einrichten wolte, so ist es wohl möglich, dass er nach der Meinung hiesiger Militairepersohnen und nach unserer Landesverfassung nicht allemahl dass in Vorschlag gebracht und ins Werck gesetzet, welches unsere Umstände leiden und dennenselben angemessen seyn könte. Da man befunden, dass die Artillerie theils nicht so in der Ordnung gewesen, als wie es zu einem Feldzug erforderlich sey, und dass die Anzahl von metallernen Kanonen zu einer Feldartillerie gleichfals nicht hinlänglich wäre, so wurde von dem König der Befehl ertheilet, dass dieser Mangell für die kümfftige Zeit abgeholffen,, und dass zu deren Bedürfnis alle Jahre eine gewisse Summa aussbezahlet werden solte. Bey dem See-Etat ward gleichfals die Ver-

fügung gemacht, dass da die Magazine durch die in 6 Jahren fortgedaurete ansehnliche Aussrüstung von Kriegs-Schiffen zimlich aussgelehret worden, denselben auch jährlich eine gewisse Summa zu deren Ergentzung und Anfüllung angewiesen werden solte.

Anno 1763. Der König, welcher nunmehro alle Ursach zu hoffen hatte, Friede und Ruhe fernerhin zu erhalten, machten in diesem Jahre allerhand gute Verfügung, um den Ackerbau und das Landwesen in bessere Verfassung zu setzen, insonderheit aber die in so grosser Mengde und bisdahero so wenig genutzten Oberdrifften unter den Pflug zu bringen und uhrbahr zu machen. Sie fanden darneben auch für nöthig, dass die Herstrassen und Landwege in einen besseren Stand gesetzet wurden, und da die Arth die Wege gut zu machen fast alhier gar nicht bekant war, so befahl sie, dass man sich so wohl an den wienischen als frantzöschen Hof wenden solte, um sie zu ersuchen, dass sie einige darinnen erfahrne Leuthe anhero senden und auf einige Jahre überlassen möchten. Es waren diese beyden Höfe in dem guten Ruf, dass sie jhre Wege besonders gut eingerichtet und im Stande gesetzet hätten. Es wurde an beyde geschrieben, und da der frantzösche Hof dazu der willferigste war, auch (vieleicht) mehr geschickte Leuthe als wie jener haben mögte, so kamen einige Leuthe von jhnen hier an, welche dann den Befehl erhielten, den Weg zwischen Copenhagen und Fridensbourg zuerst vorzunehmen, welche Arbeit sie den auch mit so vielen Fleiss als Geschicklichkeit besorgt haben.

Es ward indessen auch in diesem Jahre die Negociation in Rusland mit allem Eyfer vortgesetzet. Die Keyserin hatte sich dahin erklähret, wie bereids oben angezeiget worden, dass sie geneigt sey sich mit dem König wegen der

holsteinischen Streitigkeiten in der Güte zu vergleichen. Von dieser Erklärung suchte mann allen nur nützlichen Gebrauch zu machen, und mann brachte es so weit, dass die Keyserin sich dahin eusserten, dass sie noch gleiche Gesinnung hegeten; da sie aber der Meinung wären, dass es nicht zweckmässig seyn würde, die vorhin darüber geflogene Unterhandlung wieder an die Hand zu nehmen, sondern dass dieselbe nach anderen Grundsätzen behandelt werden müste, so genehmigten der König diesen Vorschlag, und dessen Ministre an dem russischen Hofe Baron von Assebourg ward befehliget darüber mit dennen jenigen, welche die Keyserin jhrer Seids ernennen würde, in Unterredung zu treten. Die Keyserin ernanten hierzu als russischen Ministre den Gross-Kantzler Graf Panin und für jhren minderjährigen Sohn den Grossfürsten als Hertzog von Holstein den Geheimen-Rath von Saldern. Es kamen diese sämbtliche Ministres sogleich darinnen über ein, dass nicht allein die Pretension auf Schleswig, sondern auch der Ausstausch der Grafschafften Oldenbourg und Delmenhorst gegen das Holsteinsche, so dem Grossfürsten gehörete, besorget abgethan und ins Werck gesetzet werden müste. Der König hatte seinem Ministre den gemessenen Befehl beygelegt, seinen Antrag dahin einzurichten, dass beyde Gegenstände auf einmahl vorgenommen und zur Endschafft gebracht werden mögten. Mithin war höchstdennenselben die Erklährung des russischen Ministerii so viel angenehmer. Inzwieschen verfloss dieses Jahr, ohne dass diese wichtige Angelegenheit zum endlichen Beschluss gebracht werden konte.

Anno 1764. Es wurden in diesem Jahr nach des Grafen St. Germain seinem Vorschlag unterschiedene Veränderung in dem Militaire-Etat vorgenommen. Die Kriegs-

Cantzeley ward mit dem General-Commissariat verbunden, die Charge von Ober-Kriegs-Secretaire eingezogen, und der Graf S. Germain zum Chef und Preses dieser beyden nunmehro combinirten Departemens ernant. In dennen Regimentern so wohl von Cavallerie als Jnfanterie wurden auch verschiedene andere Einrichtung gemacht, welche nicht allein die Trouppen in Dännemark sondern auch in Norwegen betraffen.

Von ausswertigen Angelegenheit fiel nichts besonders von Wichtigkeit vor, ausser dass die Unterhandl. in Rusland stets vortgesetzet ward, allein immerhin vielen Wiedersprüchen und langsahmem Betragen aussgesetzet war. Der König liessen sich aber durch dieselben nicht abschrecken, sondern befahlen jhrem Ministre alle nur erdenckliche Mittell anzuwenden, damit diese jhnen so sehr angelegende Unterhandlung zu jhrer Vollkommenheit gebracht, und sie diesen so grossen Stein des Anstosses in allen jhren Statsunternehmung auss dem Wege gereumet sehen mögten.

Darauf folgenden Anno 1765 Jahr hatten sie auch die Freude, die Sache so weit getrieben zu sehen, dass alle Schwierigkeiten so weit gehoben und die Sache so nahe zum Schluss gekommen war, dass der Geheime-Rath Saldern die Ordre bekam, sich in Nahmen der Kayserin und des Grossfürsten nach Copenhagen zu begeben, und unter des Königs Augen die letzte Hand an das Werck zu legen, und alles noch Erforderlige in völlige Richtigkeit zu bringen. Da aber dieser Ministre auch zugleich den Befehl erhielte, über Warschau zu gehen und aldort einige Angelegenheiten, so die Krone Pohlen angingen, nach dem Sinn des russischen Hofes in Ordnung zu bringen, so kam derselbe in diesem Jahre nicht alhier an, und also muste alle nähere Besorgung und Schliessung dieses wichtigen Geschäfftes bis auf weiter ruhen und aussgesetzet werden.

Der König fasten im übrigen noch in diesem Jahre den Entschluss, jhrem Sohn dem Cron-Printzen eine kümfftige Gemahlin aussznsuchen. Sie wünschten vorzüglich das Band eines guten Vernehmens zwischen jhnen und dem englischen Hause zu erneuren, und mithin bekam der Graf Bothmar, jhr Ministre an dem dasigen Hofe, den Befehl, um des Königs Schwester die Princessin Caroline Mathilde zur Vermählung mit dero Cron-Printzen anzuhalten, nachdem mann sich vorhero alle erdenckliche Mühe gegeben hatte, um den Character und die Gemühtsneigung dieser Princessin auszuforschen. Die Nachrichten, so mann davon einzuziehen vermögent war, waren alle sehr ruhmvoll. Es ward demnach beschlossen, dass der Vermählungscontract zwischen beyden Königen ohne weiteren Anstandt geschlossen, und der König wünschte um so viel mehr diese wichtigste Unterhandlung so bald möglich geendiget zu sehen, da dessen Gesundheit in diesem Jahr sehr abgenommen, und sie an sich selbst wargenommen, dass dero Lebensjahre und Tage wohl nicht mehr sehr viell seyn würden.

Sie brachten den gantzen Sommer von 1765 auf Fridensbourg in einem krancklichen Zustandt zu, und es geschahe nicht ohne viele Mühe und Beschwerden, dass sie sich am Ende des Nov. dieses Jahrs nach jhrem winterlichen Residentz-Schloss Christiansbourg zurück begeben konten. Auch alldort ward die Gefahr für die Erhaltung jhres Lebens immer grösser. Mann bemerckte, dass die Natur jhrer Kranckheit sich zu einer Wassersucht in dem Unterleib erklährte. Der König bediente sich nicht allein mit vieler Gelassenheit aller von den Ärtzten vorgeschlagenen Mittel, sondern faste auch auf deren Anrathen den Entschluss, sich dieses Übels wegen zapfen zu lassen. Sie

hielten diese Operation mit vieler Standhaftigkeit auss, allein auch dieses Mittell schien nicht vermögent zu seyn, jhr theures Leben zu erhalten. Sie wurden wohl dadurch in etwas soulagiret, der Zustandt jhrer Gesundheit ward aber immer schlechter und jhre Gemüths- und Leibes-Kräfte wurden so zu sagen täglich schwächlicher. Sie waren demzufolge bedacht sich je mehr und mehr zu einem besseren Leben zuzubereiten. Sie lissen jhren Confessionarius den Hofprediger Bluhm öfters zu sich ruffen, sie unterhielten sich mit jhm sehr fleissig über den Zustandt jhrer Seele, jhres geführten Wandels und der wichtigen Veränderung, welche ihnen bevorstandt und welcher sie mit vieler Gelassenheit entgegen sahen, um jhren Willen gäntzlich dem Willen des Allerhöchsten zu entscheiden und zu unterwerfen. Sie empfingen am ersten Weynachtstag das heyl. Abendmahl und lagen indessen so stille dahin, bis es dem Beherscher über Leben und Todt gefiehl sie den 14ten Januari 1766 aus dieser Weld zum allergrösten Leydwesen aller getreuer Unterthanen abzufordern. — So starb der beste König seiner Zeit, dem ich von Kindesbein und zwar von seinem 7ten Jahr bis an sein Ende in einer ununterbrochenen Reihe von 36 Jahre zu dienen das Glück gehabt. Er starb in meinen Armen (dieses beweiset der angelegte Attest des damahligen Cammerdiener Jessen), wie ein grosser Verehrer der Religion, mit dem Nachruhm eines gütigen und weisen Regenten, eines unermüdeten Vaters und Beforderers der Glückseeligkeit seines Volcks, eines grossen Liebhabers und Beschützers der Wissenschafft und Künste, und als eines christlichen und wohlthätigen Menschen-Freundes.

III.

Einige merckwürdige Anecdoten, welche zu der Unterhandlung mit dem russischen Hofe gehören, in Absicht der Renunctiation des Grossfürsten auf Schleswig und Austausch dessen Antheils in dem Holsteinischen gegen die Grafschafft Oldenbourg und Delmenhorst, in so weit selbige unter der Regierung Friederich des 5ten geführet und besorget worden.

Ich hatte so wohl währent der Regierung Friderich des 4ten als Christian des 6ten bemercket, wie öfters sie sich genöthiget gesehen, ansehnliche Aussrüstung zu Lande und zur See zu machen, um sich der drohenden Gefahr von Rusland zu wiedersetzen, als welches beständig dem hiesigen Hof zu erkennen gab, wie es vermöge seiner Verbindung und nahen Verwandschafft mit dem Grossfürsten von Rusland als Hertzog von Holstein nicht zugeben könte, dass Dännemark in dem ruhigen Besitz des in dem letzten Krieg jhm weggenommenen schleswigschen Antheils fernerhin verbliebe, sondern sich über kurtz oder lang genöthiget sehen würde, seine Gerechtsahme durch die Waffen zu behaubten und gelten zu machen, wenn mann durch oft wiederholte gütliche Vorstellung sich nicht zu einem billigen Vergleich bequemen würde, demselben seinen gehabten Antheil von Schleswig wieder zurück zu geben.

Diese mit so vieler Gefahr als mit vielen Aussgaben für das Land wiederholte Eusserung hat mir, wie oben erwehnet, bewogen, König Friderich dem 5ten sogleich bey

Antretung seiner Regierung anzurathen alle nur mögliche Mittel anzuwenden, um den russischen Hof zu befriedigen, damit mann in allen entstehenden Fällen nichts feindseeliches von demselben zu befürchten hätte. Der König fand dem zufolge für gut, durch seinen damahls sich zu Petersbourg accredirten Ministre den Obristen Cheuses*), dem russischen Höfe nicht allein von seiner Freundschafft und seiner Gesinnung, mit demselben beständig in einer genauen Verbindung zu stehen, die bündigste Versicherung geben zu lassen, sondern auch zu erkennen zu geben, wie derselbe, um diesen für beyde Reiche so heilsahmen Entzweck zu erlangen, geneigt sey, sich mit dem russischen Hofe in Absicht der holsteinischen Angelegenheiten auf eine gütliche Arth zu verstehen, und diesen Stein des Anstosses und der Verhinderung eines guten Vernehmens zu heben und für beständig aus dem Wege zu räumen. Die russische Keyserin (Elisabeth) erwiederte dieser Eusserung mit vieler Freundschafft und liess durch jhren hiesigen Ministre den Baron von Korff zugleich die Versicherung ertheilen, wie sie bereid und willig wären die holsteinischen Angelegenheiten durch einen gütlichen Vergleich geschlichtet und geendiget zu sehen. Es ward also dem zufolge die Negociation so wohl in Petersbourg als Copenhagen eröfnet, und es schiene, als wenn die russische Keyserin sehr geneigt sey alles beyzutragen, um diese wichtige Unterhandlung zur glücklichen Endschafft zu bringen. Hingegen bezeugte der Grossfürst (Carl Peter Ulrich) dazu nur wenig guten Willen, wodurch denn dieses Geschäffte sehr langsahm betrieben, und sehr in die Länge hinausgezogen ward. Die Negoci-

---

*) Kammerherre Frederik Henry de Cheusses, Oberst af Cavalleriet, dengang i Petersborg, siden i Haag. See ovenfor S. 200.

ation nahm jhren Anfang im Jahr 1747 und bis das Jahr 1749 hatte dieselbe nur einen geringen Fortgang. Die Keyserin lehnten diese Verzögerung von sich ab und gaben zu erkennen, dass die Unentschlossenheit des Grossfürsten davon die wahre und einzigste Ursach sey. Indessen möchten doch wohl einige andere Statsabsichten daran einigen Antheil genommen und gehabt haben; denn da Rusland nicht unbekant war, dass der Soubsidien-Tractat des Königs mit dem König von Franckreich Anno 1750 seine Endschafft erreichen würde, und da so wohl der englische als russische Hof sehr wünschten, dass der König in keine fernere Verbindung mit Franckreich treten mögten, so ward in dem Jahr 1749 so wohl von dem einen als dem anderen Hof darauf angetragen, dass wenn der König einen Soubsidien-Tractat mit Engeland schliessen, und den von Franckreich gethanen Vorschlägen, den mit jhm gehabten Tractat zu erneuren, kein Gehör geben wolte, so wolte so wohl Rusland als Engeland alles nur mögliche anwenden, dass die holsteinischen Angelegenheiten auf billiger Bedingung zur glücklichen Endschafft gebracht würden*). Der frantsösche Hof ward vermuthlich von dieser Eusserung benachrichtiget, und da es jhm allem Ansehen nach sehr darum zu thun war Dännemarck und Sueden zu seinen Freunden und Bundesgenossen zu haben, um sich derselben Macht erforderliches Falles gegen Rusland bedienen zu können, als mit welchem er seid einigen Jahren in einigem mercklichen Missverständniss gestanden, so liess derselbe durch seinen Ministre den Abbé le Maire den Antrag thun, dass wenn

*) Om denne mærkelige Rivalitet i Aaret 1749 mellem England og Frankrig (Titley og le Maire) om at vinde Danmarks Alliance har Moltke talt i Frederik Vs Regjerings-Historie ovenfor S. 150—55 og gjentager sig for en stor Deel her.

der König seine Alliance mit jhm erneuren und zugleich in ein Bündnis mit Sueden treten wolte, so würden sich so wohl Franckreich als Sueden anheischig machen, den Thronfolger von Sueden als negsten Erben des Hertzogthums Holstein nach dem Grossfürsten von Rusland dahin zu bringen, dass er nicht allein auf das Hertzogthum Schlesvig renoncirte, sondern auch den Ausstausch des Holsteinischen gegen die Grafschaft Oldenbourg und Delmenhorst genehmigte.

Beyde Anträge waren so wichtig in Absicht jhrer Folgen, dass sie den König in einiger Zeit in eine Unentschlossenheit und Verlegenheit setzten, welche von diesen Anerbiethen und Vorschlägen sie annehmen und bey sich wolten Gehör finden lassen. Sie sahen gar wohl ein, dass welche Parthey sie ergriffen, so würden sie sich den Unwillen eines oder des andern zuziehen; da aber der Thronfolger in Sueden bereids Erben hatte, auch der negste Nachbahr war, der Grossfürst aber keine Erben hatte, und seine Pretensions mit Macht ausszuführen zu weit entlegen war, Franckreich auch darneben, wenn der König mit Sueden einen Tractat schliessen wolte, 400/m rdl. Species, so nach unserm Gelde beynahe 5 Tonnen Goldes machte, und man in diesem Tractat mit beyden Mächten sich zu nichts verband, welches nicht dero eygenes Interest und Sicherheit erfordert, Engeland hingegen nur 50/m Pfund Sterling unter der Bedingung alljährlich geben wolte, dass der König dieser Krohne, fals sie in einen Krieg verwickelt wurde, 6000 Mann jhrer Troupen als ein Auctilier-Corps überlassen solte, so entschlossen sich der König nach reiflicher Erwegung aller Umstände, Frankreichs Vorschlag und Anerbiethen anzunehmen. Es verdienet der Aufmerksamkeit hier anzuführen, dass diese Unterhandlung im Jahr 1749 mit

äüsserstem Eyfer von beyden Seiten getriben wurde, und dass der König in eben diesem Jahr eine Reyse nach Norwegen unternahm um desto mehr Zeit zu gewinnen, eine so wichtige Entschlissung desto besser und geruhiger überlegen zu können; sie thatten es um so viel mehr, da bey den voriegen Königen kein frembder Ministre denenselben auf einer sothanen Reyse gefolget. Der König erreichten aber hierunter nicht jhre Absicht, massen der russische, der englische, der frantzösche und suedische Ministre sich die Erlaubnis erbaten, demselben auf dieser Reyse begleiten zu dürfen. Es konte jhnen solches nicht füglich abgeschlagen werden, und also wurde die Negociation von beyden Seiten mit aller Macht und Eyfer in Norvegen fortgesetzet, und kam es endlich dahin, wie bereits erwehnet, dass der König dass Anerbieten von Frankreich bey sich Gehör finden liessen *).

Diese Entschliessung konte denn nicht anders, wie mann es wohl zum voraus einsahe, als dem russischen Hof eusserst missfallen, und dessen Gesinnung in Absicht des Vergleichs mit dem Grossfürsten zu ändern, und die deswegen geflogene Unterhandlung völlig aufzuheben. Es liess

*) Es ward diese so wichtige Angelegenheit nicht allein durch die beyden Ministres des Conseils, so mit dem König in Norwegen waren, nehmlich den Graf Holst und Schoulin, aufs genaueste erwogen, sondere sie musten auch ein schriftliches Bedenken dieserwegen dem König einhändigen, und da der Geheime-Rath Berckentin und Carl Holst, so lange als Ambassadeur in Rusland gewesen, diejenigen waren, die währent des Königs Abwesenheit in Dännemark alle Angelegenheit desselben als Ministres des Conseils besorgten, so fand der König für gut, auch jhr schriftliches Bedencken dieserwegen einzuholen. Es ging aller Meinung dahin, dass es am besten und sicherer sey, die frantzöschen und suedischen Vorslege als diejenigen von Rusland und Engeland anzunehmen, und zwar in Absicht eben angeführter Bewegungsgründe.
Forf's Anm.

derselbe durch seinen Ministre den Baron Korff seinen Unwillen und Emfindligkeit aufs lebhafteste zu erkennen geben, und da der Geheime-Rath Schoulin schohn lange von demselben als ein Ministre angesehen wurde, welcher dem frantzösischen Hofe und dessen Interest gäntzlich ergeben sey, so ward er auch bey dieser Gelegenheit nicht geschohnet. Mann verlangte so gar, dass der König denselben als einen Ministre, der seines Zutrauens nicht würdig war, beabschiedigen möchte, und dass das gute Vernehmen zwischen beyden Höfen niemahlen wiederhergestellet und befestiget werden könte, so lange ein Ministre die ausslendischen Angelegenheiten zu besorgen hätte, welcher dem frantzösischen Hofe gantz ergeben und hingegen dem russischen in allen Fällen entgegen seyn und verdächtig seyn müste. Der Geheime-Rath Schoulin fand sich durch diese Eusserung sehr beleydiget, und wolte lieber seine Charge niederlegen als dulden, dass Menschen ihn so zu sagen öffentlich einer untreuen und partheyischen Gesinnung beschuldigen solten. Der König, welcher aber seine Geschicklichkeit und Redligkeit gar genau kante, erhob ihn in den Grafen-Standt, um so wohl Rusland zu erkennen zu geben, dass dessen Eusserung bey jhm kein Gehör gefunden, und dass Er einer frembden Macht nicht wohl den Einfluss zugestehen könte, sich in die Wahl seiner Ministres zu mieschen. Es geschah auch um diesen so geschickten als redlichen Mann aufzumuntern und jhm ein überzeugendes Merckmahl jhrer Zufriedenheit zu geben.

Es war bey diesen wiedriegen Umständen mit Rusland ein Glück, dass dasselbe mich fernerhin seines Zutrauens würdigte, und welches ich mir durch den Baron Korff durch eine und andere jhm und seinem Hof zu erzeigende Gefälligkeit zugezogen und bemühet war. Es gelunge mir

dasselbe auch so gut, dass das gute Vernehmen zwischen beyden Höfen nach und nach wieder hergestellet wurde, und da dessen Zutrauen zu mir von Zeit zu Zeit vollkommener zu werden schien, so nahm ich die Gelegenheit war, durch den Baron Korff seinem Hof zu erkennen zu geben, wie geneigt der König auch sey, und wie sehnlich derselbe wünschte mit Rusland in der genauesten Freundschafft zu leben, so könte dieser so heilsahme Endzweck doch nicht erlanget werden, so lange die holsteinischen streitigen Angelegenheiten mit dem Grossfürsten von Rusland nicht abgethan und aus dem Wege gereumet wären, und ein solcher Tractat mit dem Grossfürsten wie mit dem Thronfolger in Sueden geschlossen würde. Diese Eusserung fand bey dem russischen Hof Gehör, und da der Graf Schoulin bald darauf starb, als welchem Rusland noch niemahl recht trauete, so wurde diese wichtige Unterhandlung durch mich gröstentheils fortgesetzet, bis dass der Geheime-Rath Bernstorff 9 Monath nach dem Todte des Geheimen-Raths Schoulin demselben in seiner wichtigen Bedienung zum Nachfolger ernant wurde *).

Der russische Hof wünschte sehr, dass dieses Geschäffte mit äuserster Verschwigenheit geführet werden mögte. Er besorgte, das Frankreich oder auch andere Mächte, wenn sie davon belehret würden, keine Mühe und Kosten sparen würden, so wohl den Grossfürsten auf andere Gedancken zu bringen als auch sonsten demselben alle nur mögliche Hinderung in den Weg zu legen. Ich habe dem zufolge mehrmahlen einen von meinen eigenen Leuthen und unter meinem Pass mit Depechen nach Petersbourg abgesand

*) Udførligere ovenfor i K. Frederik Vs Regjeringshistorie S. 157—64. Schulin döde d. 13 April 1750.

(bewiesen durch Beylage a et b)*). Die Negociation ward mit der angenehmen Hofnung eines guten Erfolgs beständig unter der hiernegst besorgenden Führung des Geheimen-Raths Bernstorff fortgesetzt, und es ward nach vieler Correspondance die russische Keyserin bewogen dem Grossfürsten aufs Ernstliche anzurathen, als welcher bis daher von keinem Vergleich etwas hören wolte, sich mit dem hiesigen Hofe dahin zu vereinigen, dass alle Misshelligkeiten durch einen billigen und gütigen Vergleich gehoben und beygelegt werden könten. Der Grossfürst bequemeten sich auch endlich dazu auf wiederholte Vorstellung der Keyserin und jhrer Ministres, als worunter der Grosskantzler Graf von Bestouscheff inssbesondere ein sehr zelirter Freund des hiesigen Hofes war, und liess seine Vollmacht zu dem Entwurf eines Tractats an seinen Geheimen-Raht den Baron Pechlin aussfertigen, und da der Graf Bestouscheff zu der Zeit, da er hier russischer Ministre war, den Graf Lynar gekant und wünschte, dass jhm diese Negociation aufgetragen werden möchte, so ward er auch dazu abgesand und bevollmächtiget. Die Unterhandlung ging indessen gantz ungemein langsahm und daurete einige Jahre unter der Direction des russischen Ministerii, in so weit selbige das Interest des Grossfürsten betraf. Der Wiederwillen von demselben als auch die Furcht der Keyserin und jhres Grosskantzlers dem Grossfürsten nicht zu missfallen waren wohl die Haubt-Ursachen, warum dieses Geschäffte so langsahm betrieben und fortgesetzet wurde.

Nachdem mann nun endlich nach vieler Mühe und angewendeten Kosten es so weid gebracht, dass man über alle Puncten des Tractats einig wurde, so wurde der Ent-

*) Disse og andre paaberaabte Bilag har jeg ikke seet.

wurf davon dem hiesigen Hof und dem Grossfürsten zur Genehmigung zugestelt. Der König genehmigte denselben in allen Stücken und Fällen, und mann schmeichelte sich, dass ein gleiches von dem Grossfürsten geschehen würde. Mit der grösten Bestürtzung vernam mann aber, nachdem der Grossfürst beynahe in Jahr und Tag den Entwurff bey sich hatten ruhen lassen, dass sie selbigen nicht annehmen noch jemahls einen Vergleich auf denen darin festgesetzten Bedingung eingehen würden. — Der Graf Bestouscheff sowohl als der Graf Lynar, welche sehr wünschten diese Negociation glücklich und wohl geendiget zu sehen, brachten dieserwegen bey dem König in Vorschlag, dass da der Grossfürst sich so abgeneigt bezeügte dieser Unterhandlung die Hände zu biethen, dass der König sich durch die Waffen des grossfürstlichen Antheils in dem Holsteinischen bemächtigen und in Besitz nehmen mögten. Der Graf Bestouscheff liess sowohl durch den Graf Lynar als auch durch den Baron Korff, dazumahlen russischen Ministre an dem hiesigen Hof, versichern, dass die Keyserin sich niemahlen darwieder setzen noch sonsten dem Grossfürsten durch Vorstellung und Unterhandlung bey anderen Höfen einigen Beystandt leisten würden. Der König, welcher aber diese Unternehmung theils für zu gefährlich theils für ungerecht ansahen, erklährten sich dahin, dass wie sehr sie auch diese Unterhandlung glücklich geendiget zu sehen wünschten und der Keyserin für jhre gute Gesinnung höchstens verbunden wären, so könten sie jedennoch sich nicht entschliessen, durch gewaltsahme Mittell den Grossfürsten auf andere Gedancken zu bringen. Sie würden aber beständigt sich geneigt befinden lassen, der obwaltenden Missfälligkeit durch freundschaftliche Unterhandlung und billige

Bedingung die Hände zu bieten, und auss dem Wege gereumet zu sehen.

Mann hat sehr gewünscht zu erfaren, wass etwa den Grossfürst bewogen haben mögte, eine solche Entschliessung zu nehmen. Mann wuste gar wohl, dass seine Neigung sich mit dem hiesigen Hof in einen Vergleich einzulassen keinesweges aufrichtig sey, der König hofte aber jedennoch, dass er auss Achtung für die Keyserin sich nicht entschliessen würde diese Unterhandlung auf einmahl gantz aufzuheben. Nach langer Nachforschung hat man zuletzt erfahren, dass die Grossfürstin (Catharina von Anhalt-Zerbst) jhn dazu gebracht und bewogen habe. Es soll diese Fürstin schohn lange jhren Unwillen darüber bezeuget haben, dass der Graf Lynar jhr von dieser gantzen Unterhandlung nie ein Wordt gesagt, und wie sie, vieleicht im Schertz, jhm etwass darüber gesagt hätte, er es auf eine unanständige Weise beantwordtet; sie sey dadurch so aufgebracht worden, dass sie alles angewendet, um sein Bemühen zu vereiteln und krebsgängig zu machen, als welches ihr denn auch wohl gelungen. Es war indessen währent der Negociation nichts verabseumet worden, sie zu gewinnen; auch die thätigen Mittell wurden nicht gespart. Man suchte auch gar jhre Frau Mutter*) durch Vorstellung und durch andere bey jhr Einfluss habende Bewegungsgründe dahin zu bringen, sich bey jhrer Frau Tochter dahin zu verwenden, dass dieselbe dieser Negociation bey jhrem Gemahl und sonsten das Wordt reden und selbige zu einer glücklichen Endschafft zu bringen sich bemühen möchte. Es war aber alles vergebens, und der König hatte und erlebte den empfind-

*) Altsaa Hedevig Frederike af Würtemberg-Weiltingen, der war den regjerende Fyrste Johan August af Anhalt-Zerbst's anden Gemalinde.

lichen Verdruss, dass alle seine Bemühung und Kosten in einer Zeit von 14 Jahren auf einmahl vereitelt und umsonst angewand worden. Die Sache trat also in jhre vorige Stellung wieder zurück, und obgleich man suchte die Keiserin zu bewegen, die Unterhandlung wieder zu erneuren und sich deren Ausführung mit mehrerem Ernst, wie nicht bis dahin geschehen, anzunehmen, so ward doch solches nur mit leeren Complimenten beantwordtet, und hinzugefüget, dass mann den Grossfürsten in einer Sache, die nicht das russische Reich directe anginge, sondern jhn nur personel beträfe, (nicht) zwingen oder Gesetze vorschreiben könte.

Es verblieb also alles, wie gesagt, in der Verfassung, in welcher es vorhin gewesen war, bis zu dem Todte der Keyserin Elisabeth, und da zeigte sich gar bald die feindseelige Gesinnung des Grossfürsten, welcher nach jhr den russischen Thron bestieg, in Absicht der hiesigen Reiche. Es war Rusland zu der Zeit mit Preussen in einen Krieg verwickelt; der neue Keyser (Peter III) schloss mit demselben sogleich einen Particulier-Frieden unter der Bedingung, das es sich seiner anderweitigen Unternehmung nicht wiedersetzen, sondern vielmehr befördern solte. Er gab hierauf seinen Trouppen, die damahls bis in das preussische Hinter-Pommern hervorgerückt waren, den Befehl, jhren Marsch nach dem Mecklenbourgischen fortzusetzen, und seine Absicht war von dort auss ins Holsteinische einzudringen und seine vermeinte gerechtsahme Sache durch das Schwerd ausszuführen. Der König ward durch einen gewissen und sicheren Canal von allen seinen Absichten und Entschliessungen gantz genau benachrichtiget. Sie nahmen demzufolge jhre Mass-Regeln und befahlen, dass eine ansehnliche Esquadre in der Ostsee kreutzen und alle Landung

zu Kiel und sonsten in dem Holsteinischen verhindern solte, und da sie schohn seid einigen Jahren eine Observationsarmée in der Zeit des Krieges zwischen Preussen und dem Hause Östereich nebst dessen Alliirten gehalten hatten, so ward selbige bis auf $^{36}/_{m}$ Mann verstärcket, wovon den $^{30}/_{m}$ Mann den Befehl erhielten in das Mecklenbourgische einzurücken. Es geschahe ein solches unter dem Commando des Grafen Saint Germain, und beyde Arméen, nemlich die dänische und russische, stunden nur zuletzt 12 Meil von einander, so dass es bald zur Thätligkeit gekommen seyn würde, wenn Gottes Güte und Gnade nicht durch einen unerwarteten Zufall Dännemarck auss dieser drohenden Gefahr eines so überwichtigen und mächtigen Feindes wunderbahrlich errettet hätte.

Es war ein solches die Detronisirung des jungen Keysers von seiner Gemahlin, und da alles, so dahin gehöret, schohn von denen Geschichtschreibern mit mehren bekant gemacht worden, auch nicht eigentlich zu dem Endzweck dieser meiner Schrift gehöret, so führe ich nur hier an, dass die Keyserin Chatarina die 2te dem König sogleich jhre Freundschaft versichern und zugleich anzeigen liess, wie sehr geneigt sie sey, aller Unterhandlung die Hände zu biethen, welche das gute Vernehmen mit dem König wieder herstellen könte; sie wünschten auch, dass die vorhin fehlgeschlagene Negociation in Absicht der Renunctiation von Schleswig und Ausstausch des fürstlichen holsteinischen Antheils gegen die Grafschafft Oldenbourg und Delmenhorst wieder aufgenommen und zu einem glücklichen Ende gebracht werden möge. Der König antwordtete hierauf mit gleicher freundschafftlicher Gesinnung, und es ward also hierauf diese so öffters fehlgeschlagene Unterhandlung durch des Königs Standhafftigkeit und unermüdete Ent-

schliessung und Bemühung, alles aus dem Wege zu reumen, was seine Reiche und Länder in Gefahr setzen und nachtheilig seyn konte, wieder aufs neue angefangen. Es geschahe die grosse Revolution in Rusland 1762, wie allgemein bekant ist, und da der junge Gross-Hertzog (Paul) als Erbe des Holsteinischen noch nicht majoren war, so fiell es dem König nach dem Tractat mit Sueden zu, die Vormundschafft zu führen, und es wurden demzufolge alle erforderlige Mass-Regeln genommen. Da aber die Keyserin darauf bestandt, obgleich sie keine Possession in Deutschland hatte, dennoch die Vormundschafft über die holsteinischen Länder führen zu wollen, so glaubten der König vorsichtiger zu handeln auf dero wohlgegründetes Recht fernerhin nicht zu bestehen, sondern lieber nachzugeben, damit die Keyserin jhre gute Gesinnung in Absicht des gütigen Vergleichs wegen des Holsteinischen nicht ändern, sondern vielmehr durch des Königs Nachgeben in diesem Fall bewogen werden mögten, dieses wichtige Geschäffte desto ehender zu einem glücklichen Schluss zu bringen.

Die erste Absicht in Hinsicht der Beybehaltung eines guten Vernehmens ward auch würcklich erreicht, allein mit der Berichtigung der holsteinischen Angelegenheiten ging es gantz ungemein langsahm. Ein jeder Vorschlag, so von dem hiesigen Hof gemacht wurde, fand stets viele Wiedersetzung und Schwierigkeiten, und wenn der König nicht Mittell und Gelegenheit gefunden, denn Geheimen-Rath Saldern als holsteinischen Minister, und welchem die Besorgung dieser Negociation von der Keyserin aufgetragen war, auf seine Seite zu bringen, so würde es vermuthlich noch langsahmer gegangen seyn, und vieleicht hätte sie ohne seine standhafte Bemühung nie ein glückliches Ende

und Aussfall erreicht. Es ward indessen den 28ten Februari 1765 ein Alliantz-Tractat mit Rusland geschlossen, kraft welches sich die Kayserin anheischig machte die holsteinischen Streitigkeiten durch einen gütlichen Vergleich abzuthun und beyzulegen. Es wurde in ein Paar Jahren gar vieles dieserwegen geschrieben, bis endlich der Geheime-Rath Saldern den Befehl von der Keyserin erhielte, sich nach Copenhagen zu begeben und aldort die letzte Hand an diese für Dännemark so wichtige Unterhandlung zu legen. Es waren zu Petersbourg alle Haubtbedingung von beyden Höfen bereits genehmiget und in Ordnung gebracht. Gleichwie aber diese Negociation von Anfang an bis dahin stets vieler Veränderung und Auffenhalt unterworfen gewesen, so ereugeten sich wieder Umstände, wodurch der fernere Trieb derselben aufs neue unterbrochen würde. Die dermahligen Unruhen in Pohlen bewogen die Keyserin dem Geheimen-Rath Saldern anzubefehlen, dass er auf seiner Reyse nach Copenhagen sich erstlich nach Warschau begeben, und suchen solte, ob er dort die streitigen Partheyen vereinigen und dahin bringen konte, dass der König, welcher durch Ruslands Vermittelung zu dem polnischen Thron gelanget, von gantz Pohlen dafür erkant, und der innerliche Friede im Lande wiederhergestellet würde. Mann glaubte in Petersbourg, dass der Geheime-Rath Saldern durch seine Geschicklichkeit und andere anzuwendende Mittell diesen Endzweck seines Auftrags gar bald erreichen würde, und also sein Haubtgeschäffte, so er zu Copenhagen zu besorgen hätte, nicht sonderlichem Auffenhalt dardurch unterworfen seyn würde. Allein die Erfahrung bestätigte das Gegentheil. Eben gedachter Ministre fand jn der Aussführung seines Auftrags so viele Schwierigkeiten und Hindernis, dass er über Jahr und Tag sich dorten aufzuhalten

genöthiget war, und mithin ruhete in der gantzen Zeit die holsteinische Angelegenheit.

Es war dem König Friderich dem 5ten um so viel unangenehmer und emfindlicher dieses jhnen so sehr aufm Hertze liegende Geschäffte noch fernerhin in die Länge gezogen zu sehen, da sie fast in 20 Jahren unablasslich und unermüdet sich hatten angelegen seyn lassen, dieses so wichtige Werck zum Nutzen und zur Befestigung des Friedens für jhre Reiche und Länder noch in jhrem Leben zum Stande zu bringen. Sie wünschten dieses um so viell sehnliger, da jhro Gesundheit seid einigen Jahren sehr abgenommen und sie nicht hoffen konte, dass jhre Lebens-Jahre mehr gar viele seyn würden. Der Geheime-Rath Saldern war indessen im Jahre 1766 noch nicht zu Copenhagen angelangt, und es gefiell dem Allerhöchsten in eben diesem Jahr diesen so gütigen und wohlthätigsten König der Erden zur grössten Betrübnis und Leydwesen seiner Unterthanen aus der Weld zu nehmen. Dieser für diese Reiche und Länder so schmertzliche Verlust gab vermuthlich Anleitung, dass der Geheime-Rath Saldern erst ein Jahr darnach und zwar Anno 1767 zu Copenhagen eintraf. Da die fernere Unterhandlung mit demselben in Absicht der holsteinischen Angelegenheiten zu der Geschichte König Christian des 7ten gehöret, und ich nur in diesem Aufsatz die Absicht gehabt anzuzeigen, was in der Zeit der Regierung Friderich des 5ten in dieser so wichtigen Sache sich zugetragen, und wie vielem Hindernis und Auffenthalt dieselbe unterworfen gewesen, so führe ich hier nur blos an, dass noch am Ende des eben angeführten Jahrs 1767 ein Provisionel-Tractat geschlossen, kraft welches die Renunctiation auf das Schleswigsche und Ausstausch des Holsteinischen gegen die Grafschaft Oldenbourg und Delmenhorst unter

der Bedingung festgesetzet und geschlossen worden, dass die völlige Berichtigung dieser Angelegenheit bis zu der Majorennität des Grossfürsten aussgesetzet werden solte, damit derselbe noch alles hiernegst genauer erwegen und seine Endschlissung und Einwilligung dazu ertheilen könte. Es erfolgte auch dieselbe in dem Jahr 1773. Der Allerhöchste sey gelobet, dass diese für Dännemarck so höchstwichtige Angelegenheit doch endlich jhre glückliche Endschafft erreichet, und völlig zum Stande gebracht worden.

Jhro Königl. Hoheit der Printz Friderich haben mir bey dieser Gelegenheit durch ein eigenhändiges Schreiben vom 20ten November 1773 zu erkennen gegeben, wie es dem König gantz wohl bekant sey, dass diese Unterhandlung durch meine Besorgung angefangen und währent der Regierung des höchstseligen Königs beständig fortgesetzet worden, und dass der König in Hinsicht meines darinnen bewiesenen treuen Dienst-Eyfers mir, da diese Negociation glücklich nunmehr geendiget sey, eine Pension von 4000 rdlr. beyzulegen geruhet hätten.

IV.

Kurtze Beschreibung derer in meinem Leben mit mir vorgefallenen Veränderung.

Jm Jahr 1722 zum Anfang des Märtz-Monaths wurde ich von meinem sehligen Vaterbruder, so damahls Ambtmann auf Mön war, nach Copenhagen geschickt um alss Page bey dem damahligen Cron-Printz Christian gesetzet zu werden. Während dass ich in diesem Stande verblieben, habe ich Anno 1722 eine Reyse nach Teutschland mit dem Margraven Friderich Ernst gethan, gleich wie ich denn auch Anno 1728 dem Cron-Printz Christian auf der Reyse nach Carlsbad gefolget.

Anno 1730 wurde ich von dem höchstsel. König Friderich 4ten (als welchem meine Persohn zu gefallen das Glück hatte vorzüglich vor andern), zum Kammer-Pagen bey des jetztregierenden Königs Majestät alss Erb-Printz ernannt, welche Charge ich zu dessen Gebuhrtstag den 31 Märtz angetreten. In derselben habe ich vielle Fattigie und Wiederwärtigkeit aussgestanden, bis ich bei Höchstdenselben zum dritten Cammerjuncker mit 300 Rdlr. Gage ernant wurde. Ich bekam hierauf die Erlaubniss mich mit meiner damahligen Braut dem Fräulein Christiana Friderica von Brüggman, mit welcher ich schon seit Anno 1728 auf Gut-Befinden meiner Tante auf Mön versprochen gewesen, mich verheyrathen zu dürffen; unsere Hochzeit wurde auch Anno 1735 den 9ten September auf Uldrichsholm in Fyhn vollzogen, von welcher Ehe denn nach angebogenen

Zettuln mir in allem 13 lebendige Kinder gebohren worden. Jch hatte in den Jahren Anno 1735, 36 und 37 die Erlaubniss mich eine Zeitlang des Jahres auf Mön aufhalten zu dürfen, biss am Ende des Jahrs 1737 der älteste Cammer-Juncker vom Cron-Printzen mit Tode abgegangen, von welcher Zeit an ich mit mehrerer Assiduität meine Charge warnehmen, auch bey den kräncklichen Umständen des damahligen Hofmeisters von Beulevitz vielfältig bey dem Cron-Printz in der Cammer schlaffen muste. Jch bekam hierauf 800 Rdlr. Gage, und da es mir saur ward in Copenhagen mit Frau und Kindern zu leben, so hatte der hochsehl. König Christian der VIte die Gnade meine Gage mit 200 Rdlr. zu vermehren Anno 1740. Jch habe mir während der Zeit, da ich alss Kammerjuncker gedienet, vielle Mühe gegeben die Versprechung zu erhalten, dereinst Ambtmann auf Mön zu werden. Es ist mir auch zuletzt selbige ertheilet worden.

Allein wider al mein Vermuthen und Wünschen hat es Gott und dem König gefallen, mich 1743 im Juny Monath zum Hofmarschall bey des jetztregierenden Königs Majestät*) alss Cron-Printz zu setzen, und da ich schon in meinen beyden voriegen Chargen bey Hofe gar vielles durchgegangen und sehnlich gewünschet, nur meine Tage auf Mön in Ruhe endiegen zu können, so ist diese Würde nicht ohne grosse Bekümmerniss und vielle Thränen von mir angenommen worden. Es wurden zu dieser wichtigen und

*) Her menes selvfølgelig K. Frederik V, skjønt den hele Autobiographie først er sluttet et Par Aar før Moltkes Død under K. Christian VIIs Regjering og Kronprindsens (Frederik VIs) Regentskab. Men det viser sig paa flere Steder, at det første Udkast eller den første Deel er skrevet i K. Frederik Vs Tid, den senere Deel under K. Christian VII, der da ligeledes benævnes som »der jetztregierende König«.

so vieler Verantwortung ausgesetzten Charge dem König viele andere vorgeschlagen, wovon einige insonderheit durch die Königin unterstützet wurden, allein das Zutrauen des Königs und das Verlangen des Cron-Printzen, mich in dieser Charge bey sich behalten zu können, machten, dass ich dazu vor allen anderen erwehlet wurde. Jch habe hierinnen allein auf den Winck Gottes gesehen, der mich hierzu ohne mein Zuthun beruffen hat, und ich habe aus der Folge wargenommen, dass wenn unss die Führung des Herrn im Anfang dunkell und wunderbahr scheinet, er dennoch alles herrlich hinauss führet, und zu unserm Besten zu lencken weiss. Der höchstsehl. König gaben mir diese Charge anfänglich mit 1500 Rdlr. Gage, da ich aber vorstellete, dass ich damit nicht ausskommen könte, haben sie mir 2000 Rdlr. Gage beygelegt. Sie hatten auch die Gnade und schenckten mir 2000 Rdlr. um mich in gehörige Equipage zu setzen, und da Anno 1743 eine grosse Schatzung aussgeschrieben wurde, so haben sie mir alles, so ich zahlen solte, in baarem Gelde reichen lassen.

In October Monath dieses Jahrs trat ich die Reyse mit dem Cron-Printzen nach Altona an, um die künfftige Cron-Princessin die Princessin Louise von Engeland aldort abzuholen. Jch hatte meine Jnstruction von dem Könige erhalten, und dieselben würdigten mich in derselben eines unumschränckten Zutrauens, so dass (ich) in allen vorkommenden Fällen alles nach eigenem Gutbefinden und Einsicht vornehmen und veranstalten konte. Die Gelder, so sie mir anvertraueten zu allen zu machenden Aussgaben, beliefen sich zu 30,000 Rdlr.; ich sahe zum voraus ein, dass die Summa nicht hinreichend seyn würde, alle nothwendige Aussgaben zu bestreiten, und suchte derentwegen eine grössere Summa zu erhalten; sie ward mir aber nicht accordiret,

sondern nur gesagt, dass wenn ich ein mehres bedürfte, so könnte ich darum nur schriftlich anhalten, da ich dann selbiges bekommen solte. Da ich aber besorget war, dass (ich) durch Hin- und Herschreiben und vielleicht durch einen zu spät kommenden Zuschuss in Verlegenheit gerathen könte, so öfnete ich dieserwegen meine Besorgnis an den Geheimen-Rath Schoulin. Er rieht mir an weiter auf Ertheilung einer grössern Summa nicht zu bestehen, und damit ich nicht in Verlegenheit für Geld gerathen mögte, wolte er mir einen ofnen und uneingeschränckten Creditbrief an den Banquier Stenglin in Hambourg mit geben. Jch erhielte selbigen und lege ihn hierbey an*), als ein Zeichen des grossen Zutrauens und der Freundschafft, welche dieser grosse und würdige Mann für mich in meinen noch jungen Jahren gehabt. — Wir hielten unss lange zu Friderichsruhe und in Altona auf, bis wir endlich zu Anfang des December Monats wieder nach Copenhagen kamen. Während unserer Abwesenheit habe ich regoulierement 2 Mahl die Woche an den König Christian den VIten Rapport von allem demjenigen, so passirte, abstaten müssen, und ich hatte das Glück, dass der hochsel. Herr bey unserer Retour über meine geführte Conduite ein gnädiges Wohlgefallen bezeugten, und mich hiernegst in viellen Dingen dero besondern Zutrauens würdigten.

Nachdem der Cron-Printz den 11ten December sein Beylager und die neue Cron-Princessin jhren Einzug in Copenhagen gehalten, wurde mir aufgetragen deroselben Hofstatt und Oeconomie einzurichten. Sie wurden nicht länger auf dem Schlosse Christiansbourg logiert, sondern

*) Dette og andre i disse Mindeskrifter omtalte Bilag har jeg ikke seet.

bekamen allererst Charlottenbourg, hiernägst das Pallois zu ihrer Winterwohnung, deß Sommers aber waren sie zu Sorgenfrey oder zu Jägerspries. Es wurde auf beiden Schlössern unter meiner Besorgung allerley Einrichtung zum Nutzen und Vergnügen vorgenommen, und ich hatte die Satisfaction, dass mann auf allen Seiten mit meiner Bemühung und Betragen zufrieden war. Jch wurde Anno 1744 zum Oberkämmerer ernant, und bekam Anno 1745 zu des jetzigen Königs Gebuhrts-Tag das weysse Band; in letzterem Jahre habe ich das Ceremoniel bey der Gebuhrt und Tauffe des jungen Erbprintzen besorget, auch einem Carrousel beygewohnet, nach dessen Endiegung auf Charlottenbourg ein grosses Tractament gegeben wurde, da alle mitgerittne in jhren völligen Reit-Habit an Cron-Printzliche Taffell gezogen wurden.

Anno 1746 den 6ten August gefiell es dem allmächtigen Gott den frommen und guten König Christian den VIten auss dieser Sterblichkeit abzufordern. Des jetztregierenden Königs Majestät geruheten mich sogleich zu deren Ober-Hofmarschall zu ernennen, und mir dero nie genug zu verehrendes Zutrauen in allen höchstderoselben Regierungsgeschäfften angedeyen zu lassen und zu würdiegen. Sie schenckten mir daneben das adelieche Guth Bregentvit, und haben noch ein weit mehreres für mich thun wollen, welches ich mir zu der Zeit aufs allerunterthänigste verbeten. Ich besorgte hierauf in selbiegem Jahre das Leichen-Begängnis des höchstsehligen Königs, und Anno 1747 wurde auf gleiche Weyse die Salbung unsers jetztregierenden allergnädigsten Königs von mir regouliret. Bey selbieger Gelegenheit gefiele es höchstdenselben mich auss eigener Bewegung zu dero Geheime-Rath zu ernennen, auch sonsten mir viele Marque dero besonderen Gnade und

Hulde zu geben. Anno 1748 that ich mit jhnen die erste Reyse alss König nach Holstein. Sie gingen biss Altona und waren auch Willens die Reyse bis Oldenbourg vortzusetzen; da aber die Blattern und Fleckfieber aldort sehr starck grassirten, so wurde diese Reyse bis zu einem anderen Jahre aussgesetzt.

Anno 1749 thaten Ihro Majestät der König eine Reyse nach Norwegen, welche mir zu veranstalten anbefohlen wurde. Wir gingen zu Lande bis Flastrand in Judland, embarquirten unss aldort auf dem Schiffe Oldenbourg, und landeten nach 2 Mahl 24 Stunden glücklich und wohl zu Laurvigen an. Des Königs Majestät begnadigten hierauf fast alle Städte südenfiels mit deroselben höchsten Gegenwarth und waren Willens die Reyse bis nach Drontheim vordzusetzen; da aber durch den vielfältig eingefallenen starcken Regen die Wege so verdorben waren, dass mann mit einer so nombreusen Suite nicht vortkommen konte, so wurde die Reyse abbestelt, und jhro Majestät der König gingen im Monath July zu Laurvigen wieder zu Schiff, und kamen den 5ten Tag darauf wieder Aller Vermuthen zu Cronenbourg in dem Sunde an. Jhro Majestät der König waren sonsten gewilliegt wieder in Judland an das Land zu treten; da aber der Wind nach dem Sunde favorable war, so ward dieser Weg alss der bequemste und kürtzte zur Rückreyse erwehlet. Noch in diesem Anno 1749ten Jahr gefiell es der nie genug zu erhebenden Hulde des Königs mich mit dero mit Brillanten reich besetzten Portrait zu begnadiegen, und wolten darneben, dass, da ich doch von allen jhren inländieschen und aussländieschen Affairen unterrichtet wäre, ich in dem königl. Conseil Platz nehmen solte. Da ich es aber auss gewissen gegründeten Ursachen verbat, so bekam der Geheime-Rath Schoulin

alss damahlieger Ober-Secretair der aussländieschen Affairen den Befehl, mir alle so wohl einkommende alss abgehende Depechen zur Nachläsuug zuzustellen, damit ich von allem desto besser unterrichtet und so viell mehr im Stande seyn könte, mit jhro Majestät über alles zu reden und jhnen meine Gedanken sagen und eröfnen zu können. Die damahls in Bewegung seyende Alliance so wohl mit Frankreich alss Sueden, welche Engeland gar gerne hintertreiben wolte, und welche die Entschlissung des Königs gewissermassen balanciren machte, mochte wohl hierzu die gröste Anleitung gegeben haben. Es muste zweifelsohne auch den frembden Ministres bewust seyn, dass ich an denen ausländischen Affairen einigen Antheil nehme, denn es geschah, dass der englische Minister Titley zu der Zeit, da der englische Hof gerne mit dem hiesigen Hofe in diesem 1749 Jahr einen Alliantz-Tractat schliessen wolte, mir in Nahmen seines Königs anzeigte, dass da ich mich sowohl in Absicht des Königs Vermählung mit einer englischen Princessin, als auch sonsten bey anderen Gelegenheiten als einen Freund von England bewiesen hätte, so wolten sie mir eine jrländische Pension von 1000 à 2000 Pfund Sterling für meine Lebens-Zeit jährlich ausszahlen lassen. Ich bat jhn dem König seinem Herrn für diese seine grosse Freigebigkeit meine allerunterthänigste Dancksagung abzustaten; sie wurden aber selbst einsehen, dass so lange ich noch in meines Königs Diensten stünde und von jhm reichlich salariret würde, ich nicht wohl eine Pension von einem frembden Herren und am allerwenigsten in gegenwärtigem Zeit-Puncte und Lage der Dinge annehmen könte; solte ich aber einmahl in den Fall kommen, dass ich nicht mehr in Diensten wäre, und der König sein Herr alsdan mir die angebotene Gnade wolten zuflissen lassen und mir darauf

eine schriftliche Versicherung ertheilen, so würde ich mir dazu meines Königs Erlaubnis, selbige annehmen zu dürfen, aussbitten. Ich hörte nach dieser Eusserung weiter nichts hiervon, und vermuthlich hat die Schliessung und die Erneuerung des Alliantz-Tractats mit Frankreich den König von Engeland bewogen, mir hierüber weiter nichts sagen noch antragen zu lassen.

Anno 1750 hatten Jhro Majestät die Gnade mich in den Grafen-Standt zu erheben und meine zusammengekauften Güther nebst dem Guthe Bregentvit in eine Grafschafft zu verwandeln, worüber mir das Diploma den 31 Märtzi alss auf dero allerhöchsten Gebuhrts-Tag aussgefertieget wurde. Es gehet diese Belehnung auf männlieche und weiblieche Descendenten, wie auch dass alle meine Söhne und deren Descendenten alss däniesche Grafen angesehen werden sollen. Jn eben selbiegem Jahre thaten Jhro Majestät der König eine Reyse nach den Jnseln alss Mön, Falster, Laland, Langeland, Alsen, Erröe, Taassing und kehrten durch Führ wieder nach Seeland zurück. Die Reyse ward gröstentheils auf Schaloupen abgelegt, und war der Hitze und der beständiegen Wasser-Reysen wegen besonders fattigant.

Anno 1750 den 6ten August habe ich mich mit dem Könige in einer grossen Gefahr befunden, wovon unss die Allmacht und Barmhertzigkeit Gottes allein wunderbahr geholffen und errettet hat. Es war von dem Major Steuben eine geschwindschüssiege Canone verfertieget worden, welche in höchster Gegenwarth von jhro Majestät dem König probiret werden solte. Zu dem Ende hatte man in einem mit Brettern eingeschlossenen Platz auf Amack selbiege hingebracht, und es wurden in diesen engen Behalt ausser denen Leuthen, so zu dieser Probe nöthig waren, keiner

denn der General-Lieutenant Lerch, so damahls Ober-Kriegs-Secretair war, nebst mir eingelassen. Die ersten zwey groben Schüsse gingen gantz glücklich ab, da aber Jhro Majestät der König noch die 3te Probe machen wolte, welches ich zwar sehnlich verbat, aber nicht erhöret wurde, so geschahe es durch Unvorsichtigkeit desjenigen, so die Canon abfeuren solte, dass das Feuer sich in allen Cardoussen wie auch Vorrath von Pulver, so unbedachtsahmer Weyse dahin gebracht worden, aussbreitete, und in dem Moment alles in Feur und Flammen setzte; die Thür war zugemacht und konte keiner auss noch einkommen. Es errettede dennoch aber der erbarmende Gott den König, den General-Lt. Lerch und mich, so dass wir alle dreye ohne grossen Schaden an dem Leibe, aber mit gantz verbranten Cleydern, Haare und Perrüquen herrauss kamen; hingegen wurden 3 von denen Cadeten, so dem Major Steuben zur Hand gingen, elendich verbrant und 2 von jhnen durch die Krafft des Pulvers todt über das Planckwerck geworffen, gleich denn auch 2 andere von dem Brand 1 à 2 Tage darauf gestorben. Die unendliche Gnade des Höchsten sey frey und frig gepriesen, welche Jhro Majestät den König so gnädig und wunderbahrlich bewahret, und die gröste Gefahr jhres Lebens so gnädig von ihnen abgewandt. Er lasse seine Gnadenhand ferner zum Schutz und Wohlthun über sie walten und setze sie zum Seegen in Zeit und Ewigkeit.

Anno 1751 gefiell es dem grossen Gott unsere theureste Königin Lovise auss der Weld zu nehmen, zum grösten Leydwesen des gantzen Landes und auch inssbesondere von mir, in massen ich von höchstdenselben mit vieller Gnade und Güte von jeher überschüttet worden. Sie

nahmen von mir den Tag vor jhrem Absterben besonders gnädiegen Abschied, danckten mir für allen jhr bewiesenen Dienst-Eyfer, und wünschten über mich und die Meinigen allen den Seegen und alles das Gute, welches man über einen Sterbliechen der Erde wünschen kan. Es ist hierüber von einer mir noch unbekanten Pfeder eine Apotheose gemachet worden, welche sattsahm zeuget, wie sehr ich mich der Gnade dieser verehrungswürdiegen und in meinen Gedancken und Sinnen niemahls ausssterbenden Königin zu rühmen gehabt. Es wurde jhr Leichenbegängniss von mir besorget, welches denn in seiner aussnehmenden Magnificence und sehr gutem Gout des Castrum doloris von jederman gerühmet worden.

Anno 1752 haben sich Jhro Majestät der König im Monath July mit der jetztregierenden Königin Majestät vermählet. Es haben höchstdieselben mir bey dieser Gelegenheit und freudiegen Begebenheit den Elephantenorden gegeben und mir andere schohn vorhin erwehnte Propositions gethan, welche aber, wie schohn vordem geschehen, von mir abgelehnet und verbeten worden. Imgleichen war es jhro königl. Majestät gefällig, mir vor deroselben Vermählung noch andere höchst wichtiege und einem, der sich durchs Eitele verleiten lassen will, sehr vortheilhafftigen Vorschläge zu thun, welche ich aber, der Herr sey dafür gelobet, in tiefschuldichster Ehrfurcht von mir abgelehnet. Meine Famille würde vielleicht dadurch für eine Zeitlang glücklich, aber auch so viell mehr von allen Menschen beneidet, verfolget, und zuletzt unglücklich geworden seyn. Jch sehe es als eine besondere Gnade des Allerhöchsten an, dass er mir Krafft und Muth gegeben, diesem zwar höchst gnädigen aber auch höchst gefährliechen

Anmuthen ausszuweichen*). — Es haben Jhro Majestät der König hiernegst gewolt, dass ich nach Engeland und Teutschland reysen solte um jhnen eine Gemahlin ausszusuchen, welches aber auss guten Ursachen von mir abgewendet, und dazu der Geheime-Rath Baron von Dehn in Vorschlag gebracht worden.

Nachdem die Vermählung ohne grosse Ceremoni mit der jetztregierenden Königin Majestät im Monath July vollzogen worden, so ist hierauf deren feyrliecher Einzug in Octbr. Monath in die königl. Residentz vollzogen und von mir veranstaltet worden.

Anno 1753 den 11ten October wurden Jhro Majestät die Königin von einem jungen Printzen entbunden, welcher noch selbiegen Nach-Mittag getaufft, da denn alles benöthigte hierzu von mir besorget worden. Jn eben diesem Jahre hatte ich die Gnade in meinem neuerbauten Hause, wozu der Grund-Stein den 7ten August 1750 geleget worden, Jhro Majestät dem König den Tag vor jhrem Gebuhrts, das erste Mittagsmahl zu presentiren. Es war dieses das erste von denen grossen Heusern, so auf Amalienbourger-Platz aussgebauet war. Es hat dessen Bau und Einrich-

*) See ovenfor S. 175. Grev Moltke har her, som andetsteds i disse Memoirer (f. E. S. 142—43) ikke villet forklare sig eller tale reent ud. Hvad han sigter til, skal imidlertid have været den hos Kongen opstaaede Idee, at formæle sig med en Datter af Greven selv. Dette har jeg fra, som jeg troer, den bedst mulige Kilde. Datteren kan efter Aldersforholdene ikke vel have været nogen anden end Grev Moltkes ældste Datter Catharine Sophie Wilhelmine, født d. 14 Octbr. 1737, og hun blev ogsaa i en ualmindelig tidlig Alder, neppe 14¾ Aar gammel, d. 16 Juni 1752, altsaa omtrent en Maaned før Kongens Formæling, gift med Grev Hannibal Wedel-Wedelsborg, der døde i ung Alder som Geheimeraad og Hofmester hos Prindsesse Sophie Magdalene.

tung wass ansehnlieches gekostet, jedenoch sind die Kosten durch die Freygebichkeit des Königs erleichtert worden.

Anno 1754 haben Jhro Majestät der König wie auch 1755 keine Reyse nach Holstein vorgenommen, wie dann auch sonsten in Absicht meiner nichts besonders merckwürdieges vorgefallen.

Anno 1756 reyseten Jhro Majestät der König nach Holstein, und wurde aldort bey Schleswig ein Campement gehalten, so auss $^{12}/_{m}$ Mann bestandt. Der Hertzog von Braunsweig nebst seinem Erbprintzen, wie auch der Landgraf von Hessen-Philipsthal kamen zu dem König nach Gottorff und wurden auf dem Schloss logiret, und in allem dero Standt gemäss nach unserer festgesetzten Etiquet gehalten und bewirtet. Es reyseten Jhro Majestät der König, ohne weiter ins Holsteinsche zu gehen, nach geendigtem Campement wieder nach Dännemarck zurück, und traffen noch vor Johannis wieder zu Fridensbourg ein.

Anno 1757 et 1758 ist weiter nichts besonders merkwürdieges vorgefallen, so meine Persohn inss besondere betroffen und angegangen.

Anno 1759 habe ich mit dem Kammerherr Brömsen zu Niendorff in Holstein einen Contract geschlossen, dem zufolge ich jhm jährlich 3000 Rdlr. zahlen und nach seinem Todte das Guth Niendorff ohne Schulden nach jhm erben solte. Es gefiell dem Allerhöchsten nach seiner unendliechen Weyssheit denselben 4 Wochen nach geschlossenem Contract auss dieser Zeitlichkeit zu fordern, wodurch es denn geschehen, dass ich nach einiegen Disputen mit seinem noch in Leben seyenden Bruder zum ruhiegen Besitz besagtes Guthes gelanget, und welches ich nachhero, da es mir nicht gantz wohl angestanden, für $^{80}/_{m}$ Rdlr. verkaufft. Es verdienet, dass diese merkwürdiege Begebenheit sowohl

von mir als meinen Nachkommen mit dem innigsten und demüthigsten Danck gegen den alles vermögenden Gott erkant, und sein allerheyligster Nahme dafür in Zeit und Ewigkeit gepriesen und gelobet werde.

Anno 1760 hatte ich das Unglück, meine so hertzgeliebte Frau Christiana Friderikke von Brüggman im Febr. Monath zu verliehren. Der Herr erfreue jhre Seele und thue ihr ewig wohl für alle Liebe und Treue, so sie mir in ihrem gantzen Leben erwiesen. Dasselbiege Jahr im 7bre Monath, und zwar den 9ten, so gleichfals mein ersterer Hochzeit-Tag gewesen, habe ich mich in Gottes Nahmen in eine neue Ehe mit dem Freulein Sophia Hedvig Raben eingelassen. Ich habe Ursach die Treue des Allerhöchsten zu preysen, dass, da es jhm gefällig gewesen mich durch das Absterben meiner lieben ersten Frauen so hoch zu betrüben, er mich hinwiederum durch Schenckung meiner jetzigen lieben Frauen so sehr wieder erfreuet hat. Gott setze sie zum Seegen für alle Treue und Liebe, so sie mir bis hieher erwiesen, und lasse es ihr vielle Jahre nach mir an keinem guten mangeln.

Den 19ten November*) dieses Jahrs hatten Jhro Majestät der König das Unglück auf Jägersbourg bey dem Absteigen vom Pferde deroselben Bein zu brechen. Dieses betrübte Evenement hat mir vielle Sorgen und Bekümmerniss verursachet. Ich habe in der Zeit, da Ihro Majestät der König nicht en public erschienen, allein die Vorstellung von allen Departements gehabt sowohl von geheimen ausländieschen und inländieschen Affairen, welche Arbeit denn in gantzen 5 Monath gedauret; ich preyse billig mit dem

*) Læs: Den 18 November. Om denne Hukommelsesfeil hos Forfatteren er talt ovenfor S. 210—11.

allerdemüthigsten Danck die unendlieche Barmherzigkeit des Allerhöchsten, welche mir auch in dieser so delicaten alss mühsahmen Arbeit so gnädiglich beygestanden und Gnade gegeben, dass alles wohl aussgerichtet und besorget worden. In eben diesem Winter, so unter viellen Sorgen auf Jägersbourg zugebracht worden, gefiell es dem Allerhöchsten, dass meine liebe Frau im Anfange des Jahres Anno 1761 von einem Sohn zu frühzeitig entbunden worden. Sie hat bey dieser Gelegenheit gar vieles aussgestanden, ist hiernechst aber, dem Höchsten sey Danck, völlig wieder hergestellet worden. Jhre Majestät der König begaben sich hierauf im May Monath von gedachtem Jägersbourg nach Fridensbourg, allwo wir den Sommer über geruhig vorblieben sind.

Anno 1762 im Februar Monath ward meine liebe Frau, dem Höchsten sey Danck, abermahls von einem jungen Sohn entbunden, welchem wir den Nahmen Fredericus Julianus beygelegt. Es lebte derselbe aber nicht länger als 5 Wochen, da es Gott gefallen, jhn auss der Weld zu fordern. Im May Monath dieses Jahrs gefiell es Gott, den Geheimen-Rath von Stöcken auss der Weld zu nehmen. Jch bin zufolge seines errichteten Testaments sein einzieger Erbe geworden, wodurch mir denn das Guth Gammelgaard in Laland anheim gefallen; die gantze Erbschafft kann ich wohl nur auf $^{14}/_{m}$ Rdlr. rechnen, da $^{45}/_{m}$ Rdlr. Schulden darauf haften, alss welche mir der grundgütiege Gott auss eiteler Gnade und Barmhertzigkeit aufs neue in den Schoss geworfen. Er gebe, dass dieses und alles übriege mir in unendliechen viellen Zufällen erwiesene Gute von mir und den Meinigen jederzeit mit dem innigsten und hertzligsten Danck erinnert werden mögen. Es reyseten Ihro Majestät der König in diesem Jahre nach

Holstein, und es schiehne, alss wenn ein Krieg mit dem Keyser Peter dem IIlten wegen des Holsteinischen fast gantz unvermeidlich war. Es wurden bei $^{40}/_{m}$ Mann an der Trave zusammengezogen, und da mann die zuverlässiege Nachricht erhalten, dass die Russen würcklich in Meckelnbourg einrücken wolten, um weiter in das Holsteinische einzudringen, bekam die Armée die Ordre über die Trave zu gehen und in dem Mecklenbourgischen Poste zu fassen. Es geschahe auch ein solches in guter Ordnung, und die Flotte, so von Copenhagen ausszulaufen beordert wurde, muste sich zwischen Colberg und Rostoch vor Ancker legen, um alle Zufuhr für die russische Armée zu Wasser abzuschneiden. Es ward hierauf von dem Kayser ein Congress zu Berlin proponirt, welcher auch abseiten des Königs angenommen und beschicket worden. Ihro Majestät thaten in der Zeit eine Reyse nach Copenhagen und waren Willens die Armée in eigener Persohn gegen den Feind anzuführen, wenn der Congress fruchtloss sich zerschlagen solte. Es wurde alles, wass zu einer fuld Equipage für dieselben gehörig, durch mich besorget und nach Travendahl hingeschafft. Während dieser Beschäfftiegung und da sie bedacht waren von Fridensbourg nach Travendahl zu retourniren, gefiell es dem allmächtigen und allvermögenden Gott, den Keyser Peter den 3ten von dem Thron zu führen, und mithin alles das Böse, so er unss zugedacht, gnädichlich abzuwenden. Dännemark hat Ursach selbieges Evenement alss eine der grössten Wohlthaten anzusehen, und jhn dafür hertzlich zu preysen, denn wer die Umstände gekant wie ich und davon ein augenscheinliecher Zeuge gewesen, muss gestehen, dass unss der Herr als einen Brand auss dem Feur gerettet. Sein allerheiligster Nahme sey dafür in Zeit und Evigkeit gepriesen. Es erfolgte hierauf der Todt von dem

gewesenen Keyser Peter dem 3ten, wodurch wegen der Vormundschafft für den umündiegen Grossfürsten alss Hertzog von Holstein bald neue Brouillerie zwieschen dem König und der Keyserin von Russland entstanden wären; allein es wurde auch diese durch einen gütiegen Vergleich beygelegt und abgethan, so dass gottlob Dännemark sich auf bis diese Stunde des edlen Friedens zu erfreuen hat. Dieses so notable und für das gantze Reich so merckwürdiege Jahr ist für mich und die Meiniegen gottlob dahin glücklich geendieget worden, dass meine liebe Frau den 14 Decembre glücklich und wohl von einem jungen Sohn entbunden und jhm der Nahme Friederich beygeleget worden. Die hierbey vorgefallenen merkwürdiegen Umstände habe ich bereits in meinem Testament angeführet, alss halte ich es überflüssig von selbiegen alhier von neuen Erwehnung zu thun. Es wird genug seyn, wenn ich nur bezeuge, dass die Güte des Herrn über mich alle Morgen neu gewesen, und wie ich und die Meinigen die gröste Ursach haben seinen allerheyligsten Nahmen dafür in Zeit und Evigkeit zu preysen.

Am Ende des Jahres 1762*) starb der Geheime-Rath Loudevic Holst, und da durch dessen Todt auch unter andern die Ober-Secretairecharge von der dänischen Cantzeley vacant geworden war, so erhielt ich ein Schreiben von den Vornehmsten dieses Departemens, in welchem sie mich baten in jhrem Nahmen den König zu ersuchen, dass sie mir diese erledigte Bedienung ertheilen mögten. Der Brief war von dem jungen Graf Holst und von denen Conferentz-Räthen Luxdorff, Hielmstiern und Stampe unterschrieben. Ich konte und durffte mich nicht entledigen, jhr Ansuchen dem König für Augen zu legen, da ich aber niemahlen die

*) Læs: Im Anfang des Jahres 1763, neml. 29 Januar.

Direction von einem Collegio anzunehmen mir erlaubet habe, meine anderweitige vielfältige Geschäffte auch solches nicht verstateten, so verbat ich mir diese Gnade bey dem Könige, obgleich ich gar wohl einsahe, dass meine zahlreiche Famillie es wohl erforderte, eine Bedienung zu bekleyden, welche von allen und jeden zu der Zeit für eine der einträgligsten im gantzen Lande geachtet und angesehen wurde.

Anno 1763, im Anfang des Jahrs, gefiell es Jhro Majestät dem König auss eigener Bewegung mir die Ordre in dem Conseil Sitz zu nehmen aussfertiegen zu lassen. Ich habe sothanen Befehl mit der grösten Danckbarkeit angenommen, mir aber dabey allerunterthänigst aussgebeten, dass obgleich Jhro Majestät mir schon diese hohe Gnade des öfftern hatten angedeyen lassen wollen, ich noch demüthigst bitten müste, es bey dem voriegen bewenden zu lassen. Jhro Majestät haben mir meine Bitte gewillfärtieget. Indessen ist es doch bekant gemacht worden in allen Departements, dass ich dazu ernant sey; ich habe aber mich dennoch nicht in den gewöhnlich zu haltenden Conseils eingefunden, weillen ohnehin alle jnländiesche und aussländiesche Affairen zu meiner Kentniss gekommen, und durch mich gröstentheils Jhro Majestät dem König allerunterthänigst vorgetragen werden.

Jn diesem Jahre habe ich sonsten eine schwehre Krankheit, und welche mit einem hefftiegen Stich in der Brust angefangen, aussgestanden. Es hat aber Gott dem allerhöchsten gefallen, mich davon gnädichlich genäsen zu lassen. Er gebe mir seine Gnade, dass ich jhm meine noch rückständiege Lebensjahre witmen und allstets auf seinen Wegen treulich wandeln möge.

Anno 1764. In diesem Jahre fiell so wohl in königl. Geschäfften, als auch in denjenigen, so mich selbst personel

betreffen, nicht viell sonderlieches vor. Jhre Majestät der König verblieben den gantzen Sommer durch auf Fridensbourg und kamen gar wenig auss. Ich bemerckte, dass dero Leibeskräffte merklich abnahmen, und da sie sich am Ende des Augusti nach Copenhagen begaben, um alldorten das Beylager der Princessin Wilhelmine Caroline mit dem Erbprintzen von Hessen zu begehen, so habe ich inss besondere wargenommen, dass, da sie die Princessin nach jhrem Zimmer die Treppe hinauf führen solten, jhnen solches ungemein schwehr geworden. Jn diesem Jahre ward meine liebe Frau gottlob abermalss glücklich und wohl den 20ten February von einem jungen Sohn entbunden, welchem wir den Nahmen Gebhart*) in der heyl. Tauffe beygelegt haben. Gott lasse sein gantzes Leben jhm dem Allerhöchsten gewidmet und wohlgefällig seyn.

Anno 1765. Jhro Majestät der König nahmen in diesem Jahr keine Reyse nach Holstein vor, gleich den auch nichtes sonderlieches passiret, welches nicht allgemein bekant ist und von viellen wird angemercket und aufgezeignet seyn. Jch habe bemercket, dass in diesem Jahr die Kräffte des Geistes und des Leibes mercklich abgenommen, wie sie denn insonderheit im August Monath und zwar den 28ten mit einer Kranckheit befallen wurden, wodurch sie nicht allein gantz ungemein geschwächet, sondern auch fast ausser Stande gesetzet wurden, die Reyse von Fridensbourg nach Copenhagen unternehmen zu können. Gott half unss dennoch unter vielen Beschwehrligkeiten dahin, und wir kamen den 19ten November zu Mittag auf Christiansbourg an.

---

*) Den ældste efterlevende Søn af Ad. Gottl. Moltkes andet Ægteskab, siden Herre til Stamhuset Moltkenborg (Glorup), og Mullerup i Fyen, og Stamfader for Linien Moltke-Hvitfeldt.

Jhro Majestät der König waren aber so schlecht, dass sie weder den Tag noch hiernegst wieder aussgehen könten. Sie verblieben beständig in jhrem Zimmer, und es zeigte sich je mehr und mehr, dass nicht allein dieselben von einer Wassersucht angegriffen, sondern dass auch wenige Hofnung zu jhrer Genähsung übrig sey, welches den Allen und insonderheit mich in das gröste Leydwesen und Betrübniss versetzet hat. Sie hatten in den heyl. Weynachts-Tagen jhre Devotion, und liessen sich einiege Tage darauf durch den Leib-Chirurgen Wohlert für die Wassersucht zapfen. Es hielten höchstdieselben diese Operation mit vieller Standhafftigkeit auss, und da sie wolten, dass ich dabey gegenwärtig seyn solte, so fiell ich für meinen Theill dabey in Ohnmacht und muste mich von jhrem Zimmer nach meiner Cammer führen lassen. Ich erholte jedennoch mich bald wieder und konte den folgenden Tag wieder zu ihnen hinaufgehen. Sie wurden zwar durch das Zapfen in etwass soulagiret, allein mann sahe leyderdessen täglich, dass jhr Ende sich je mehr und mehr näherte. Ich habe während jhrer gantzen Kranckheit sie keinen Tag verlassen, wie ich denn auch zuletzt des Nachts in jhren Zimmern verblieben bin. Jn aller dieser Zeit habe ich alle Expeditions von allen Departements besorget, massen sie mit keinen jhrer Ministres währent jhrer Kranckheit gearbeitet. Indessen wurden sie immer schwäger und übler. Sie liessen den Hr. Magister Bluhm öffters vor sich kommen um sich zu einem sehl. Ende zu bereiten, und es gefiell dem Allerhöchsten nach seinem allerheyligsten Rathschluss diesen liebenswürdiegen, guten und wohlthätigen Herrn, dem gantzen Lande und mir inssbesondere zur innersten und grösten Betrübniss, den 14 January Anno 1766 auss der

Weld zu nehmen. Der Herr aller Herrn erfreue seine Seele und thue jhm evig wohl für alle das Gute, so er seinem Lande und mir wärent seiner milden und gnädiegen Regierung erwiesen.

Es ist nicht möglich, dass ein Landesherr besser für sein Land denken und intentionirt seyn kan alss wie er, und ich muss es frey bekennen, dass wenn auch hier und da wass geschehen seyn solte, welches mann in Absicht seiner Regierungsgeschäffte tadeln könte, so ist der Fehler gewiess nicht jhm, sondern denen jeniegen, so es vorgestelt, beyzumessen. Er hat im übriegen gottlob sein Land in Friede und Ruhe regieret, und gewiess dessen Wohlstande und Flohr in allerley Absichten verbessert, alss wovon die Nachweld jhm gewiess einmahl die jhm gebührende Gerechtigkeit wird wiederfahren lassen. Da es aber mein Zweck nicht ist, in diesen Blättern seiner, sondern meiner Lebensfata zu gedencken, so abstrahire ich von erstern und überlasse geschickteren Pfedern alss wie der meinigen die Geschichte eines so rühmliegen, leutseehliegen und überhaubt guten Regenten und König zu beschreiben, wobey ich doch nicht habe unangezeigt lassen wollen, dass der Höchtsehl. mir kurtz vor seinem Ende durch seinen Kammerdiener Jessen ruffen lassen und mir anbefohlen mich dicht bey jhnen ans Bett zu setzen. Sie legten den Kopf auf meine Schultern und Arme, und schieden kurtz darauf auss der Weld, gleich wie angeschlossener copeyliche Attest des Kammerdieners Jessen ein solches bestätiget. Das Original dieses Attestes lieget bey der von mir geschriebenen Lebensgeschichte F. Vten.

Jch wende mich demnach zu demjenigen, wass mit mir nach dieser so grossen Veränderung vorgegangen. Nach-

dem ich des jetztregierenden Königs Majestät *) in der Nacht um 2 Uhr den Todt jhres Herrn Vates anzukündigen mich verpflichtet sahe und mich zu dem Ende in jhrem Vorgemach einfand, liessen höchstdieselben mich für jhr Bett kommen, nahmen diese betrübte Nachricht mit vieller Standhafftigkeit an, und confirmirten mich so fort in allen meinen Chargen, welches denn von mir mit der unterthänigsten Erkentligkeit erwiedert, und hinzugefüget wurde, wie ich wünschte so wohl annoch Kräffte am Leibe und Verstande zu besitzen, um jhro Majestät erspriesslieche Dienste leisten zu können, worauf sie mir denn eine gar gnädiege Antwordt zu ertheilen geruheten. — Jch habe bey Erwehnung der zunehmenden Kranckheit des höchstsehl. Königs annoch vergessen anzuführen, wie der höchstsehl. Herre einstmahl jhren Hr. Sohn des jetztregierenden Königs Majestät sehr ersuchet und gebäten, allezeit Gnade für mich alss einen Bedienten zu haben, welcher jhnen von jhrem 7ten Jahre bis an jhr Ende treulich und wohl gedienet, und mir ins besondere dass zufliessen zu lassen, wass ich an Gage und Appointements bey jhrem Absterben würcklich genossen hätte. Der jetziege König haben solches, wie mir der höchstsehl. Herr gesagt, aufs feyrligste versprochen, und es ist dieses vermuthlich auch die Ursach gewesen, warum ich sogleich in allen meinen Bedienungen von jhnen bin confirmiret worden. Jch habe aber dabey gar wohl und noch bemerket, wie mann diesem guten Herrn nicht allein wärent des Lebens seines Herrn Vaters schohn vielle wiedriege Jdee auf mein Sujet beygebracht, sondern dass mann auch beschäfftieget war, die guten Gedancken, so derselbe

*) Om dette Udtryk er talt ovenfor S. 248 Not. Her menes naturligviis K. Christian VII.

noch etwa von mir haben könte, völligen zu benehmen und es dahin zu bringen, dass er kein Zutrauen zu mir gewinnen mögte.

Ich will davon nur eine Passage alhier anführen. Mann ging so fort damit um, mir die Particuliercassa zu berauben. Wie ich solches warnahm, legte ich dem König eine Balance dieser Cassa vor Augen, alss worauss dann zu ersehen war, dass obgleich der Höchstsehlige nicht allein durch diese Cassa viell Gutes gestifftet, sondern auch den Armen reichlich zu Hülffe gekommen seye, der Behalt dieser Cassa sich dennoch über eine Million Rdlr. betrug. Diese Nachricht war dem König sehr angenehm, und sie (mag) wohl an andere dieserwegen geredet haben. Sie gaben mir darauf nach Verlauf von einigen Tagen zu erkennen, wie jhnen jemand gesagt hätte, und zwar der Hr. Ob. K. H. R.*), dass wenn er eine Balance davon machen dörffte, solte die Berechnung und der Behalt gantz anders aussfallen. Jch erwiederte darauf, dass wäre eine ehrenrühriege Beschuldiegung, und ich wünschte nichts mehr, alss dass Jhro Majestät diese Sache aufs strengeste und schärfeste wolten untersuchen und mich straffen lassen, fals ich jhnen eine falsche Berechnung vorgelegt, hingegen wenn ich unschuldig befunden würde, es zwar meinen Angeber nicht entgelten lassen, mich aber auch gegen dessen etwa ferner zu machende üble Insinouations kräfftig schützen, und keine wiedriege Gedancken von mir fernerhin bey sich Platz finden zu lassen geruhen wolten. Es hatten Jhro Majestät der König hierauf die Gnade dero Conseille anzubefehlen, meine eingereichte Balance zu untersuchen und wegen deren Richtigkeit oder Unrichtigkeit

*) Vistnok Ober-Kammer-Herre Reventlau (Ditlev Reventlau).

jhren schriftliechen Rapport abzustaten. Es wurde dieser Befehl so fort von jhnen befolget, und ich hatte die Satisfaction, dass jhr Bericht dahin aussfiehl, wie sie meine Balance nicht allein in alle Wege richtig befunden, sondern wie würcklich der Behalt der Cassa grösser seye, als wie selbieges nicht von mir angegeben worden. Jhro Majestät der König hatten die Gnade mir selbiegen Bericht zu geben und dabey zu sagen, wie ich diese für mich so rühmlieche als wichtieche Schrifft wohl zu verwaren hätte, massen mein Angeber nicht allein mein Richter, sondern auch durch seines Nahmens Unterschrifft hätte einstehen müssen, wie er mich unrechtmässig beschuldieget, und nicht dassjeniege, wass er mir zur Last geleget habe, erweysen können. Jch habe diese Piece auch wohl verwahret, und es befindet sich dieselbe bey meinen übriegen Famillie-Papieren hingelegt.

. Es hat mir im übriegen diese erhaltene Avantage wenig Nutzen geschafft. Meine Feinde haben nicht abgelassen, mir hier und da allerley Chagrin zu verursachen, welches ich lieber vergeben und vergessen, alss hier zu jhrer Beschämung anführen will. Mein Credit bey Jhro Majestät dem König war indessen vielleicht so gut wie eines dero anderen Ministres, und ich habe Ursach zu glauben, dass eben meine Feinde dadurch bewogen worden dahin zu arbeiten, dass meine Faveur nicht zunehme, sondern ich eloigniret und beabschiedieget werden mögte. Jch habe indessen alss Obermarschall die Beerdiegung des höchstsehl. Königs besorget, und darneben alss Ministre von Conseil das gewöhnlieche zu haltende Conseil so wohl auf der Cantzeley alss auch bey dem König selbsten beygewohnet, wobey ich zu erinnern nicht vergessen soll, dass, ob ich zwar bereits zu König Friderich des Vten Zeiten Ministre von

Conseil ernant worden, ich jedennoch keiner beständiegen Sitz in demselben biss zum Anfang der Regierung des jetziegen Königs genommen. Es gingen indessen in 4 à 5 Monath die Dinge für mich zimlich erträglich ab, biss die Mariage des Printzen Carls von Hessen*) mit der königl. Princessin Lovise in Bewegung kam. Da ich nun diese Verbindung auf keinerley Weyse convenable finden und ansehen konte, auch dagegen, wo es Gelegenheit, sprach, zog ich mir dadurch einen formidablen Feind mehr auf den Halss, und durch welcher Mitwirkung es sonder Zweifell geschahe, dass, da ich die Erlaubniss erhalten auf einige Zeit nach Bregentvid zu gehen um alldorten den Brunnen zu gebrauchen, es Jhro Majestät dem König gefiehl, den Geheimten-Rath und Ober.......... Pless**) an mich nach gedachtem Bregentvid zu senden, um mir bekant zu machen, dass obgleich sie mit meinen Diensten vollkommen zufrieden und für mich und meine Kinder fernerhin alle Gnade haben würden, so sehen sie doch gerne, dass ich meinen Abschied nehmen mögte, allermassen sie gewisse Arrangements in jhren Ministeriis zu machen hätten, wo sie von meinem Platz en Faveur eines anderen disponiren müsten. Jch nahm, dem Höchsten sey Danck, diese Insinuation mit vieller Gelassenheit an, ersuchte den Geheimen-Rath Pless mich dem König zu Füssen zu legen und zu sagen, dass da ich negst dem göttliechen Willen, denselben von meinem Herrn mir allezeit so willig als

*) Meget senere, i Anledning af Formælingen mellem Kronprindsen og Prinds Carls Datter Marie Sophie Frederikke, finder man i Slutningen af denne Autobiographie ved Aar 1790 Gr. Moltke i bedste Forhold til Prinds Carl.

**) Originalen er her ikke tydelig, men der menes vistnok Geheimeraad og Over-Ceremonimester Victor Christian von Plessen, der tillige var Ordens-Secretair.

schuldig hätte gefallen lassen, so unterwürffe ich mich auch hierin gäntzlich Jhro Majestät aller gnädigstem Befehl, und emphele mich mit meinen Kindern Jhro königl. Majestät beständiegen Gnade und Hulde.

Nach dieser für mich so bedeutliechen Veränderung wurden alle meine Feinde rege, und insinouirten auf mein Sujet unendlich vielle Unwarheit und Angebung, wovon sie, dem Höchsten sey Danck, keine erweysen, und durch Seinen mächtiegen Schutz abgehalten und gehindert wurden alles das Böse, so sie gegen mich im Sinn hatten, aussznüben, wofür ich und meine Kinder Gott zu preyssen die gröste Ursach haben. Und da inssbesondere meine Wiedersacher dem König beygebracht, wie ich einen entsetzliechen Reichthum und zwar über 10 à 12 Millionen besässe, so geschahe es auch dadurch, dass ich gar keine Pension erhalten und meine bis dahin gehabte Gage so fort mir genommen und eingezogen worden. Ich demüthigte mich bey allen diesen auf mich eindringenden Kreutz und Wiederwärtigkeiten unter die gewalltiege Hand Gottes; ich küste seine Ruthe und erkante, wie ich in Absicht Seiner diese und noch härtere Züchtigung verdienet, dahingegen aber diesen Trost in meinem Hertzen empfand, dass ich dem König und seinem Herrn Vater immer alss ein ehrlieger Mann zu dienen beflissen gewesen, und mich, dem Höchsten seye Danck, durch kein privat Interesse noch sonsten einige Consideration davon habe abhalten lassen. Und damit Freunde sehen und überzeugt seyn mögten, dass meine Mittell keinesweges so considerable wären, alss wie meine Neyder ein solches aussgebreitet, so liess ich durch den Etatz-Rath Esmarch, welcher von Anfang an und zwar über 20 Jahre alle meine Geldangelegenheiten besorget, und wuste, woher ich jeden Schilling so zu sagen bekom-

men hatte, eine Balance aller meiner Mittel aufsetzen, wodurch sich denn ergeben, dass alles, wass ich besass, sich bey weitem nicht auf eine Million belauffen. Da ich dieserwegen in einem anderen Papier weitläufig und umständlich geredet, so will hier weiter nichts davon erwehnen, denn dass ich diese Balance an unterschiedene meiner Freunde gewiesen, und welche, wie ich hoffe, dem König eine gantz andere Jdée von meinem Reichthum gegeben haben. Im übriegen habe ich bis daher, da ich dieses schreibe, keine Pension erhalten, und schmeichle mich auch gar nicht, dass ich selbiege jemahls erhalten werde*).

Jch habe mich indessen gantz stille zu Bregentvidt den Rest des Jahres Anno 1766 aufgehalten und mit viellen und grossen Kosten allerhand Dinge anschaffen und ankauffen müssen, welche zu Etablirung einer Haushaltung auf dem Lande, und wo vorhero keine (existiret) hatte, erforderlich gewesen, gleich ich denn auch am Schluss desselbiegen Jahres nicht allein das Unglück gehabt, den grösten Theil meines Viehes oder Kühe auf 6 Güthern zu verliehren, sondern dass auch auf dem Gute Tryggeweld fast alle Gebäude des Heubthofes durch eine unglücklieche Feursbrunst in Asche gelegt worden. Ich habe durch das Viehsterben ein ansehnlieges an meinen Revenuen verlohren, und es hat mir wass ansehnlieges gekostet, da ich sowohl das verlohren Vieh habe wieder ankeuffen und darneben alle Gebäude auf Trygeweld von neuem aufbauen müssen. Indessen preysse ich den allmächtiegen Schöpfer Himmels und der Erden, dass er mir Gnade gegeben alle zugestos-

*) Som ovenfor S. 246 bemærkes, erholdt Gr. Moltke senere en Pension 1773 efter Afslutningen af det holstenske Mageskifte.

sene Wiederwärtigkeiten dieses für mich so sehr betrübten 1766 Jahrs glücklich zu überstehen, und dass, obgleich seine züchtigende Gnadenhände mich gedrücket, ich doch nicht gantz unterdrücket, sondern zu seinem Lob und Preyss bis daher erhalten worden. Er gebe mir Gnade fernerhin, alles, wass Er mir nach seinem allerheyligsten Willen annoch in dieser Weld zu leyden aufzulegen für nöthig erachten solte, selbieges mit Gedult zu ertragen, und mir es dahin zum Besten dienen möge, dass die Weld mir immer eckelhaffter und nichtiger, der Himmell und die Ewigkeit mir aber immer süsser und angenehmer werde.

Der Anfang des Anno 1767 Jahres war mir so viell mehr erfreulich, da der liebe Gott mich selbieges nicht allein mit den Meiniegen bey guter Gesundheit anfangen liess, sondern dass auch den 3ten January meine liebe Frau glücklich und wohl mit einem jungen Sohn entbunden wurde, welchem wir den Nahmen Christian Loudevic beylegten. Jch habe mich den gantzen Winter zu Bregentvidt und zwar überhaubt seyd meiner Beabschiedigung alldort aufgehalten, war auch fest entschlossen nicht wieder nach Copenhagen zu kommen, es sey denn, dass der König solches haben oder expresse befehlen solten. Es wurde mir indessen von Zeit zu Zeit gemeldet, wie der König von dennen gegen mich gefasten Vorurtheilen sehr zurückgekommen. Sie sahen ein, dass sie sich durch meine Feinde und Neiders hätten bewegen lassen mich, ohne es verdient zu haben, zu congediren, und dass sie mich wieder in der Stadt zu sehen wünschten. Jch antwortete darauf, wie ich zwar diese Gesinnung mit Vergnügen vernähme, und Gott und dem König dafür danckte, da mann aber mich eben auf keine gnädiege Weyse meiner Diensten entsetzet, so könte ich mich nicht in Copenhagen einfinden, es sey denn, dass der

König mir solches auf eine eclatante und gnediege Weyse anbefehlen liessen. Nach villem Hin- und Her-Schreiben geschahe es, dass da die Kröhnung den 1sten May geschehen solte, Jhro Majestäten jhren Kammerjuncker Schmettau an mich nach Bregentvidt sendeten und mir sagen liessen, wie es jhnen sehr lieb seyn würde mich bey der Kröhnung zu sehen, und dass ich mich zu dem Ende zu Copenhagen einfinden mögte. Jch antwordete darauf, wie ich mich allerunterthänigst einstellen würde. Dieses war den 18 Aprill, und ich reysete darauf den 21ten in Gottes Nahmen nach Copenhagen; ich sahe Tages darauf den König en particulier, da von unterschiedenen Dingen geredet würde. Jch verblieb den Abent bey jhrer Taffell, und wurde sonsten von Allen und Jeden wohl empfangen. Alss eine merckwürdige Begebenheit muss ich hier noch anführen, dass der Geheimerath Saldern, welcher sich als russischer und grossfürstlicher Ministre damahls in Copenhagen befand*), zugleich mit 13 Persohnen theils Russen theils grossfürstlichen Bedienten, und worunter sich der Printz Karackin**) befand, in meinem Hause einfunden, und mir jhre Zufriedenheit und Freude über meine Zurückkunft nach Copen-

---

*) Russisk Minister ved det danske Hof var egentlig Michael Philosophow, der i Juli 1766 havde afløst den ved Døden afgangne Baron Korff; Saldern repræsenterede vel egentlig nærmest Storfyrste Paul som Hertug af Holsten-Kiel. Men begges Interesser faldt nøie sammen, og ligesom Moltke har kaldet Saldern russisk Minister, saaledes findes i den danske Statskalender for 1768 (af Matthias Rohlfs, udgivet paa Tydsk i Altona) baade Philosophow og Saldern opførte som russiske Ministre her ved Hoffet.

**) Fyrst Kurakin, en Slægtning (Neven) af Panin, befandt sig her som Attaché eller Cavaleer ved det russiske Gesandtskab, der gjorde en vis Stads af ham og her fordrede særlige Hensyn tagne til ham.

hagen bezeugten. Der Geheimerath Saldern führte für sie alle das Wort, und presentirte sie mir hernach unter Benennung jhres Nahmens einen jeden insbesondere.

Jch bemerckte im übriegen wohl, dass ich an dem Gr. Dannenschiolt*) einen redoutablen Feind hatte, welcher denn wegen meiner Ankunfft bey dem König allerhand üble Insinouations gemacht hatte. Jch verblieb indessen ohngefehr biss Medio May in der Stadt und kehrten darauf wieder zurück nach Bregentvidt. Den Sommer über machte ich eine Tour nach Glorup und Noer, und kam gegen Aussgang Augusts zu der zu haltenden chinesischen Auction wieder nach Copenhagen. Jhro Majestät der König waren damahls schohn auf Friderichsberg etabliret, und ich hatte wärent meines Auffenthalts in Copenhagen, so wieder Vermuthen beynahe 6 Wochen gewähret, offters die Gnade Jhro M. den König en particulier zu sehen. Sie trugen mir auch auf, dass ich mich von der Direction der publiquen Affairen, welchen ich sonsten vorgestanden, fernerhin chargiren mögte. Jch nahm solches so willig wie schuldig an und hatte das Glück, dass ich für die Mahler-Academie die Dinge auf einen so soliden und guten Fuss setzte, alss wie selbiege durch die im Druck gegangenen Extensations-Fundation für Jedermanns Augen geleget worden, und überhaupt war dieser Sejour in Copenhagen so angenehm für mich in viellerley Absichten, alss wie er nicht in langen Zeiten gewesen. Jch hielte in dieser Zeit eine Versamlung bey der Mahler-Academie, und machte jhnen die von dem König der Academie erwiesene Gnade be-

*) Den af Flaaden tidligere saa høit fortjente Grev Frederik Danneskjold-Samsø, Præses i Admiralitetet, hvis Afskedigelse samme Aar strax nedenfor nævnes.

kant, worauf denn des folgenden Tages alle Glieder der Academie sich bey mir einfunden, mir für die der Academie aussgewürckte königl. Gnade danckten und mir auftrugen, Jhro Majestät dem König jhre allerunterthänigste Erkentlichkeit dafür zu bezeugen. Es offerirte mir die Academie gleichfals bey dieser Gelegenheit eine goldene Medaille, welche sie auf mich und zwar in Absicht meines in 10 Jahren geführten Presidii hatten schlagen lassen. Nachdem ich nun die Affairen und Angelegenheiten der Academie in Ordnung gebracht hatte, wurde auch eine General-Versamlung bey der asiatischen Compagni gehalten, und da gegen die Direction sich allerhand wiedriege Gerüchte verbreitet hatten, so fand ich für nöthig denen sämbtlich zugegenseyenden Interessenten zu declariren, wie die Direction ungerne hatte vernehmen müssen, alss wenn mann mit jhrer Administration nicht zufrieden sey und vielles dargegen zu sagen und aussznsetzen fünde. Ich ersuchte dannenhero sämbtlieche Jnteressenten auss jhrem Mittel einige zu erwählen, die da alle Protocollen und zwar die Deliberations-, Instructions- und Correspondence- und Rechnungsbücher aufs genaueste zugleich mit einiegen von der Direction durchgehen und aufs allergenaueste examiniren und von der Direction Betragen alss auch dem Zustandt der Compagni aussführliechen Bericht an die sämbtliechen Interessenten abstaten könten. Mann hat aber diese Proposition nicht allein nicht angenommen, sondern auch, nachdem ich selbiege zu einigen Mahlen wiederholet, sich dahin mündlich geeussert, wie mann gegen die Direction nichts zu sagen und mit derselben bis daher bewiesenen Mühe und Fleyss gantz zufrieden sey. Jch erwiederte darauf, dass wenn mann nichts zu erinnern fände und keine Untersuchung der Dinge verlangte, mann auch künfftig der

Direction sein Zutrauen gönnen und dieselbe nicht inssgeheim tadeln und durchhecklen mögte. Die Assemblé endigte sich also in allen Fällen gantz friedfertig, obgleich vielle der Meinung waren, dass selbiege orageus und unangenehm seyn würde.

Dieser Succes*), welchen ich so wohl bey dem König alss auch in einer publiquen Versamlung gehabt, verursachte sonder Zweifell einiege Unruhe und Missvergnügen bey meinen noch habenden Feinden, worunter wohl insonderheit der Graf Dann. zu rechnen war. Es war mir nicht unbekant, dass er fortfuhr auf mein Sujet verschiedene desavantageuse Propos gegen Jhro M. den König zu halten, und auf alle Weyse zu hindern, dass sie keine gute Gedancken für mich hegen und noch weniger mich jhres Zutrauens würdiegen mögten. Jch reysete indessen gantz vergnügt und zufrieden am Ende des 7bre nach Bregentvidt zurück, woselbst ich aber, da meine Frau in der Stadt in Wochen zu liegen entschlossen war, nicht länger dann bis den 16 October verbleiben konte. Jch kam also am eben erwehnten Tage wieder nach der Stadt und erfuhr gar bald, dass der Gr. D. gegen mich aufgebracht sey, und dannen nicht allein eine königl. Ordre an mich ausswirken wolte, dass ich nicht allein mich nur wenig bey Hofe währent meines Hierseyns solte sehen lassen, sondern auch es dahin zu bringen, dass die Mahler-Academie von Charlottenbourg delogiret und dahingegen die See-Cadetten alldorten einquartiret werden solten. Wie ich (dieses) erfuhr, liess ich mich bei dem König melden, und stelte jhm erstlich vor, wie sehr es seiner Gloire und seinem Versprechen entgegen seyn würde, dass, da er die Academie so neulich auf eine

*) Læsningen af dette Ord i Originalen er ikke ganske sikker.

so eclatante Weyse unter seinen königl. Schutz genommen er selbiege nun der Rede nach delogiren und eines jhrer grösten und ansehnligsten Vorrechte berauben wolte. Jhro Majestät liessen meine Bitte und Vorstellung bey sich Gehör finden, und versicherten mir, wie sie die Academie in jhrer Besitzung schützen, und keine wiedriege Vorstellung, welche jhnen dieserwegen gemacht werden, wolten bey sich Gehör finden lassen. Nachdem ich diese königl. Gnade optiniret, nahm ich mir die Freyheit zu sagen, dass ich mich zugleich unterstehen müste, Jhro Majestät von einer Sache zu reden, welche mich personnellement betreffe. Jch hätte vernommen, dass jemand sey, der Jhro Majestät vorstellete, wie mein Auffenthalt allhier von üblen Folgen seyn könte, massen das Publicum nicht allein meine Gegenwart überhaubt fürchtete und missfiell, und ich darneben mir einen Anhang machte und mit allerhand Intrigen schwanger ginge. Jch müste gestehen, dass dieses die gröbsten und frevellhafftesten Unwahrheiten wären, welche jemahls ersonnen werden könten, und wie keines ausser ein gewissenloses und recht miserables Gemüth ein gleiches Jhro Majestät vorzubringen vermögent sey; ich belegte den Ungrund der Beschuldiegung mit den trifftigsten und meist überzeugenden Gründen, und Jhro Majestät hatten darauf die Gnade zu sagen, wie ich mich nach solchen Discourses und Insinuations nicht kehren, die mir anvertraueten Dinge fernerhin warnemen, und versichert seyn könte, wie jhnen mein Auffenthalt nicht allein nicht zuwieder, sondern auch lieb seyn würde mich öffters zu sehen. Ich danckte unterthänigst für diese Versicherung und fügte hinzu, wie ich es mir für die gröste Gnade rechnen wurde, dass, wenn wass in meinem Betragen und Hierseyn seyn mögte, so Jhro Majestäten missfällig seyn könte, sie ein

solches mir anzuzeigen geruhen mögten, massen ich es mir zu einem Gesetz gemacht hätte, jhrem Willen in allen nur möglichen Dingen aufs genaueste nachzukommen. Sie erliessen mich darauf gantz gnädig und ich habe die gröste Ursach gehabt Gott zu dancken, dass auch dieses mir drohende Ungewitter so gnädiglich von mir abgewendet worden. Jch vernahm den Tag nach meiner gehabten Audience, dass der Gr. Dannenschiold beabschiedieget und sein bis daher bewohntes Hauss denen See-Cadetten zur Wohnung eingereumet werden solte. Es erweckte ein solches bey mir gar vielles Nachdencken, und ich erkante auss diesen wie auss allen die wunderbahre Führung und Hausshaltung des Allerhöchsten, und wie seine Wege, ob sie uns gleich anfänglich noch so hart und wunderbahr scheinen, dennoch voll Güte und Warheit für diejeniegen seye, die seinen Bund und Zeugniss halten. Es geschahe dem Grafen Dannenschiold also alles dasjeniege, welches er mir zugedacht, alss welches mir Jhro Majestät der König selbst zu erkennen zu geben und zu sagen die Gnade hatten.

Jch verblieb hierauf geruhig in Copenhagen, alss woselbst meine Frau den 16ten 9bre glücklich und wohl mit einer jungen Tochter entbunden worden. Sie ward aber einiege (Zeit) darnach hefftig kranck, und dergestalt dass auch die Medici anfingen für jhr Leben besorgt zu seyn. Gott hat sie mir aber auss Gnaden und Barmhertzigkeit auch noch diesesmahl erhalten, wofür sein allerheyligster Nahme hertzlich gepriesen sey. Er bewahre sie fernerhin gnediglich vor allen wiedriegen Zufällen.

Jch dachte, nachdem meine Frau jhren Kirchgang gehalten, an meine Retour nach Bregentvidt. Es liessen aber der König mir durch jhren Hofmarschall den Graf

Holck*) schreiben, dass da sie vernommen, dass ich von hier wegreysen wolte, so wolten sie mir nicht unangezeigt seyn lassen, wie sie wünschten, dass ich nicht allein meine Abreyse ausssetzen, sondern auch versichert seyn könte, wie jhnen mein Auffenthalt allhier jederzeit lieb und angenehm seyn würde. Jch setzte also meine Abreyse auss, und es gefiell Gott und dem König einiege Wochen darnach mich nicht allein wieder als Ministre in das Conseil zu placiren, sondern auch zugleich alss Preses der Ober-Steur-Direction und zum Preses des neu zu errichtenden Landwesens-Collegium zu ernennen. Jch verehre hierunter wie in allen Dingen die weyse Führung des Allerhöchsten und wünsche und bitte von derselben Gnade und Weyssheit, der Wichtigkeit meines Berufs, so viell es unss armen Menschen möglich ist, ein Genüge zu thun.

Es wurden die königl. Ordres und Befehle dieserwegen an mich unter dem 5ten Februarii dieses 1768 Jahres aussgefertieget, und ich habe noch am selbiegen Tage wieder meinen voriegen Sitz in dem Conseil genommen. Es geruheten Jhro Majestät der König auch ingleichen mir die Vorstellung des Postdepartements aufzutragen, und setzten darneben den Sonnabend Vor-Mittag wöchentlich dazu an, an welchem Tage ich jhnen von denen verschiedenen Affairen der mir anvertraueten Departements Rapport abstaten solte. — Den 22 oder 23 Martii dieses Jahres bekam ich die königl. Ordre, der Frau Oberhofmeisterin von Plessen**) bey Jhro Majestät der Königin Caroline Mathilde anzuzeigen,

---

*) Grev Frederik Wilhelm Conrad Holck, födt 1742, en yngre Broder til Grev Gustav Frederik Holck-Winterfeld til Baroniet Wintersborg.

**) Louise v. Plessen, Datter af Ghrd. Greve Christian Aug. Berken-

wie Jhro M. der König sie jhrer Dienste entlassen, und wie sie sich dem zufolge mit dem fordersamsten von dem Schlosse weg begeben solte. Ich habe mich hierauf obzwar ungern von einer so unangenehmen Commission acquitiret und gesucht jhr selbiege auf beste Arth und Weyse bekant zu machen; einen gleichen Auftrag empfing ich kurtz darnach für die Oberhofmeisterin von dem Cron-Printzen die Frau Geheimräthin Barckentin, und ich hatte das Glück, diese beiden Comissions so ausszurichten, dass mann mit meinem Betragen zufrieden war*). — Den 6ten May reyseten der König nach Holstein, und da dero aussländische Reyse bereits beschlossen war, so wurde mir nebst den übriegen Hrn. Geheimen-Räthen des Conseils, worunter ich der älteste war, aufgetragen, alle Regierungsgeschäffte, in so ferne sie keine Vergäbung der Chargen noch Leib- und Lebens-Straffe angingen, zu besorgen. Jhro Majestät blieben in die 8 Monath abwesent, und es ist, dem Höchsten sey Danck, alles so wohl und ruhig abgegangen, dass keiner über unss geklaget, und Jhro Majestät der König bey dero Zurückkunfft unss, jhr gnädieges Wohlgefallen über unser Betragen

---

tin og 1755 Enke efter Kherre Christ. Sigfr. v. Plessen, Søn af den bekjendte Christ. Ludv. Plessen. Samtiden meente, at hun havde paadraget sig baade Kongens Unaade ved at misbruge sin Indflydelse over den unge Caroline Mathilde til at fjerne hendes Sind fra Kongen, og Salderns Misnøie ved uforsigtige Yttringer om det danske Hofs Afhængighed af Rusland.

*) Grev Moltkes Beretning om sin Virksomhed stemmer ikke vel med Charlotte Biehls, der lader Bernstorf udføre den kongelige Befaling i det mindste hos Dronningens Overhofmesterinde og slet ikke omtaler Afskedigelsen af den med hende besvogrede Fru Berkentin «fra Holsteen», hvis Stilling som Hofmesterinde hos den nylig fødte Kronprinds (Frederik VI) da ogsaa maatte være en reen Titel og kun kunde komme til at betyde lidt mere, da den nogle Aar efter blev besat med Generalinde Numsen. (See Hist. Tidsskr. 3 R. IV. 376—78).

in einer Particulier-Audientz zu erkennen zu geben die Gnade gehabt. Es geruheten jhro M. mir in dero Abwesenheit einen eigenhändiegen Brief zu schreiben, worinnen sie mir auftrugen, dass, da der Professor Hell durch Copenhagen reysen und sich nach Norwegen begeben würde um alldort die Passage der Venus vorbey der Sonnen zu observiren, ich demselben währent seines Hierseyns alle Höflichkeit bezeigen und jhm alles, wass seiner Aufmercksahmkeit wehrt seyn könte, zeigen mögte. Der Brief ist in sehr gnädiegen Aussdrücken abgefasst und befindet sich zur Nachsicht unter den übrigen Papiren, welche unter königl. Hand mir anderweitig zugesandt und behändigt worden. Kurtz nach jhrer Zurückkunfft empfing ich den Befehl für das Cabinet des Königs von Frankreich allerhand hiesiege Naturalien zu senden, und dass mir die königl. Rente-Kammer zur Erlangung allerhand nordischen Ertzes behülflich seyn solte. Ich bin dermahlen angewandt mich von dieser Commission so gut möglich zu entladen.

Jm Martio dieses 1768 Jahres wurde die Statue des höchstsehl. Königs F5 gegossen und zwar sehr geschwind und glücklich. Sie ward darauf im August Monath transportiret, und da der Platz, wo sie errichtet werden solte, grade vor meinem Hause war, so hatte ich die Gnade, dass Jhro M. die Königin Caroline Mathilde und die Königin Juliane Maria nebst des Printzen Friderichs königl. Hoheit nicht allein ein solches auss meinem Hausse ansehen, sonder auch das Mittagsmahl bey mir einzunehmen geruheten. Ich gab ein zimlich grosses Diné, und hatte darneben das Glück, dass alles sowohl in Absicht der Statue alss auch sonsten glücklich von Staten ging. Die Menge der Menschen und das schöhne Wetter formirten eines der

schönsten Spectacles, welche von mir jemahls in Copenhagen gesehen worden.

Anno 1769 den 3ten Februar ward meine liebe Frau zwar glücklich von einer jungen Tochter entbunden. Sie fiell aber hiernegst in eine schwehre Kranckheit, wovon sie, dem Höchsten sey Danck, hiernegst glücklich genesen, hingegen aber jhr neu gebohrnes Töchterlein zu verliehren die Betrübniss gehabt. Ein noch grösserer Chagrin hat unss im Monath Juny betroffen, da es dem Allerhöchsten nach seinem alweysen Rath gefallen, unsern hoffnungsvollen Sohn Friderich in dem 7ten Jahr seines Alters auss der Weld zu nehmen. Es war eines der schönsten und nach seinen Jahren vernünfftigsten Kindern, so ich jemahls gekant, gleich er denn auch von allen, so jhn gesehen, geliebet worden. Ich schmeichelte mich mit der angenehmen Hofnung, recht wass gutes auss jhm zu ziehen. Allein der Herr über Leben und Todt hatte ein anderes und besseres über jhn beschlossen und nahm jhn auss dieser argen und bösen Weld zu sich in den Jahren, da sein Hertz noch nicht von denen Aussschweifungen der Jugend beflecket und dennen Sünden und Lastern unserer Zeiten ergeben seyn konte. Der getreue Gott gebe mir die Gnade und Freude jhn dereinst vor seinem Throne zu sehen und wieder zu finden.

Alss eine besondere glückliche Begebenheit für dieses Jahr muss ich noch anführen, dass nachdem meine Frau so wohl wie ich in der hiesiegen Stats-Lotterey einige Losse genommen, meine Frau das Glück gehabt, das gröste Loss von 60,000 Rdlr. zu gewinnen. Es hat uns diese ausserordentliche Gnade des Allerhöchsten sehr zu seines heyl. Nahmens Lob und Preyss ermuntert und um so viel mehr, da unsere im Verfall seyende häussliche Umstände einer

solchen Beyhülfe benöthieget, und wir es ansehen, dass der getreue Gott unss nach dem sehr empfindligen Verlust unseres Sohnes auch wieder erfreuen wolte und zeigen wolte, dass er noch über unss Gedancken des Friedens und nicht des Zornes habe.

Zu Anfang dieses Jahres 1770 bekam ich Befehl die Direction eines Inoculations-Hauses zu übernehmen. Ich machte einen Vorschlag, wodurch die Unterhaltung desselben der königl. Casse zu keiner Beschwehrde gereichte, gleich denn auch die erste Einrichtung der königl. Casse wenig oder gar nichts gekostet hat. Gott lasse diese Stiftung zur Erhaltung vieller armen Kinder geseegnet seyn. Kurtz hierauf bekam ich auch königl. Ordre, die Mitdirection über den von Copenhagen nach Rodschild zu machenden Weg zu übernehmen. Alle dahin einschlagende Umstände sind von mir dem König vorgestellt und nunmehro auch so weid eingeleitet worden, dass der Weg ohne Beschwerung der königlichen Cassa auf die frantzösche Arth und Weyse gemacht und im Stande gebracht werden kan.

Jhro Majestät der König reyseten in diesem Jahr nach Holstein mit einer gantz kleinen Suite, und ich habe abermahls in dero Abwesenheit alss ersterer Ministre im Conseil die Affairen mit denn hiesiegen aussländischen Ministren, in so ferne es nicht von Holstein auss durch den Geheimenrath Bernstorff geschehen konte, zu besorgen gehabt. Das Merkwürdigste, so in des Königs Abwesenheit vorgefallen, war die Ankumfft einer russischen Esquadre, welche nach der mittländischen See gegen die Türcken destiniret war. Sie verlangten gar viele Assistance von dem Holm, welches ihnen auch zufolge eingeholter königl. Erlaubnis zugestanden und accordiret worden. Sie wolten auch so gar die Erlaubnis haben, jhre einhabende Land-

Trouppen an das Land zu setzen und campiren zu lassen, worauf ich jhnen geantwordtet, dass mann jhnen solches nicht ohne specielle königl. Ordre accordiren könte. Ich schrieb darüber an den Geh.-R. Bernstorff um Verhaltungs-Befehl. Der König approbirte meine Antwordt, und da mann ihnen nicht gerne einen Refus geben, jhnen aber auch die erbetene Erlaubnis nicht gerne ertheilen wolte, so vermittelte ich die Sache dergestalt, dass sie auf eine gute Arth von jhrem Anverlangen abstunden, und weiter keine Rede davon war. Es fiellen noch sonsten allerhand Disputen vor, welche aber gottlob alle gütlich applaniret und abgethan wurden, so dass sie am Ende Augusti wieder vergnügt von hier nach der mittländischen See unter Segell gingen. Jch erwiess ihnen alle Höflichkeit, so lange sie hier waren, und habe zu Zeit mehr den 20 jhrer Officiers bey mir zu Tische gebeten.

Der König kam am Ende des Augusti von Holstein zurück, und da sie sich lange auf des Grafen von Rantzaus Guth Aschberg aufgehalten, und eben benanten Grafen beordert hatten sich in Copenhagen einzufinden, so hatte mann gleich zu besorgen Ursach, dass er alss einer, der dem Ministerio nicht geneigt war, darnach trachten würde, wo nicht dass gantze Ministerium, jedoch einige derselben zu deplaciren. Der Anfang wurde auch kurtz nach des Königs Zurückkunfft mit dem Geheimen-Rath Bernstorff gemacht. Es erhielte dieser würdige und verdienstvolle Mann den 15ten 7bre*) seinen Abschied, und wir andere hatten auch alle Ursach zu glauben, dass unss des negstens ein gleiches wiederfahren würde, massen der König bei aller Gelegenheit gar viele Mefiançe gegen unss

*) Skrivfeil eller Huhommelsesfeil, istedenfor den 13 September?

blicken liess. Es ward aber vermuthlich unssere Beabschiedung aussgesetzet, weillen mann den Cron-Printzen von Sueden nebst seinem jüngeren Hr. Bruder allhier erwartete. Inzwischen wurde das Landwesens-Collegium, wovon ich das Presidium führte, aufgehoben, die Instandsetzung des Rodschilder-Weges ward dem Generalitets-Collegium übertragen, so dass ich wohl auss allen diesen urtheilen konte, dass mann mich zuletzt gantz ausser Diensten setzen wurde.

Es gefiell darauf dem König an sein sämtliches Conseil zu rescribiiren, wie einjeder seine Gedancken separat und zwar schrifftlich ertheilen solte, auf wass Arth und Weyse das jetzt existirende Conseil zum Besten des Landes noch besser eingerichtet werden könte. Wir gaben darauf unser pflichtmässiges Bedencken anbefohlener massen und wovon wir ein Exemplar in die dänische Cantzeley zur Nachricht für die Posteritet ausser dem, so der König erhalten, eingelievert haben. Wir bekamen darauf keine königl. Resolution, und es ward unss nur zu erkennen gegeben, wie biss näherm Befehl kein Conseil gehalten werden solte.

Die Printzen von Sueden kamen indessen hier an. Ich gab jhnen ein Diné in meinem Hause und zeigte jhnen alles remarquable, so etwa unter meiner Direction sortirte. Sie waren, wie ich glaube, von meiner Attention gar sehr zufrieden, und haben mir selbiges bey aller Gelegenheit bezeuget. Sie reyseten darauf den 5ten December von Copenhague, und es erfolgte hierauf den 8ten, dass der König nicht allein seinen sämtlichen Ministres des Conseils den Abschied ertheilte, sondern auch denenselben durch ein Handschreiben zu erkennen gab, wie sie künfftighin kein geheimes Conseil mehr haben, son-

dem selbiges gäntzlich aufzuheben und abzuschaffen sich entschlossen hätten*). Es bekam keiner von unss ausser dem Geheime-Rath Rosenkrantz eine Pension. Mein Schicksahl ist also vermuthlich für meine noch übrige Lebenstage entschieden; ich reysete darauf in Gottes Nahmen den 9ten January 1771 hieher nach Bregentvit. Der Herr gebe mir Gnade, dass ich die Ruhe und Stille, so ich allhier genisse, zu seines heyligen Nahmens Ehren und meiner Seelen ewigem Wohl recht treulich anwende und mich zu meinem sehl. Ende, welches vielleicht nach meinen Jahren nicht weit entfernet seyn kan, würdiglich anschicken und bereiten möge.

Jch halte es der Aufmerksahmkeit wehrt annoch hier anzuführen, dass, ehe und bevor ich meinen Abschied von dem König erhalten, mir durch meinen Sohn Loudevig im Nahmen des Grafen von Rantzau von Aschberg, als welcher damahls des Zutrauens des Königs in hohem Grad gewürdiget ward, angetragen wurde, dass wenn ich in seine und in des Struensees Absichten hinneingehen und für jhren Plan kümfftighin arbeiten wolte, so solte ich nicht allein meine Chargen behalten, sondern mir solte auch darneben die dänische Cantzeley zur Verwaltung anvertraut werden; der Geheime-Rath Thott würde gleich wie die übrigen Ministres des Conseils den Abschied erhalten: ich hätte mich also hierüber zu erklähren. Ich antwordtete darauf, ich kante keinen besseren Plan zur Beförderung des allgemeinen Besten als denjenigen, welchen mann bisdaher gefolget, und welches ich in meinem schriftlichen Bedencken, so ich vor einigen Monahten nach königl. Befehl in dieser Materie abgestatet, deutlich und umständ-

*) Conseilets fuldkomne Ophævelse i Jule-Ugen, (den 27 Dcbr.) 1770.

lich zu erkennen gegeben; ich verlangte auch gar nicht besser als meine übrigen Collegen behandelt zu werden, massen ich vollkommen überzeugt sey, dass einjeder in seinem Fach dem König mit eben der Treue und Eyfer wie ich gedienet; meine Denckungsarth aber erlaubte mir noch weniger Anlass und Gelegenheit zu geben, dass ein ehrlicher Mann seines Ambtes entsetzet, damit selbiges mir übertragen werde. Es wurden mir hiernegst noch andere Propositions gemacht, welche ich aber alle von mir abgelehnet, und zwar um so viell mehr, da ich alle Ursach zu glauben hatte, dass diese Anträge nicht redlich gemeinet, und nur zu meinem und meiner Collegen Schaden ersonnen waren, als welches den auch der Erfolg der Dinge deutlich und klährlich genung zu Tage geleget hat. Jch muss annoch hier anführen, dass am Schluss des Jahres 1771 der Hr. von Berringschiöld zu mir des Abends nach Bregentvid gekommen und mir zu erkennen geben, dass das gantze Land mit der von jhm sogenanten Struenseschen Regierung höchst missvergnügt sey, und dass ein Theil der Angesehensten entschlossen wären, den Struensee mit allen seinen Anhängern von dem König zu entfernen und eine bessere Handhebung der Regierungsgeschäffte einzuführen; es solte mir auch ein Theil derselben wieder anvertrauet werden, wenn ich jhrer Gesinnung beytreten und mit jhnen diesen Plan ausszuführen mich bemühen wolte. Ich danckte jhm für sein und seiner mit jhm in Verbindung stehenden Persöhnen Zutrauen, allein ich müsste jhm sagen, dass, da ich dem König mehr den einmahl den Eyd gethan, jhm und seinem königl: Hause getreu zu seyn, und alles wiedrige und jhnen nachtheilige nach eusserstem Vermögen zu entfernen und abzuwenden, so würde und könte ich nicht in Mass-Regeln hineingehen, welche für

diese oder jene von dem königl. Hause einige üble Folgen nach sich ziehen könten, es sey, dass der König es expresse befehle und mich in diesem Fall meines geleisteten Eydes entledigen wolte. Jch müeste jhm also grade aus sagen, dass weder meine Denckungsarth, Gewissen, noch Eyd und Pflicht mir erlaubten dergleichen Vorschläge einiges Gehör zu geben, oder mich auf einige Arth und Weyse mit denenselben darüber einzulassen. — Er war mit meiner Antwordt nicht sonderlich zufrieden, und reysete noch selbige Nacht wieder von Bregentvit nach Copenhagen. Jch habe mich indessen mehr den einmahl darüber erfreuet und Gott gedancket, dass ich mich in dieser so schlüpfrigen als gefährlichen Sache nicht mit ihm eingelassen, sondern selbige gäntzlich von mir abgelehnet habe.

Es erfolgte hierauf den 17 Jan. Anno 1772 die grosse Revolution in denen Regierungsgeschäfften; ich verblieb dabey gantz stille zu Bregentvid und kam nicht nach der Stadt, bis der König mir durch ein Handschreiben seines Wohlwollens für mich und meine Kinder versicherte. Ich begab mich dessen zufolge sogleich hieher und machte dem König und dennen übrigen königl. Herrschafften meine Aufwartung. Diese meine Erscheinung machte so fort bey vielen ein Aufsehen, und diejenigen unter jhnen, welche eben nicht wünschten, dass ich wieder in das Conseil gesetzet oder einigen Antheil an dennen Geschäfften nehmen mögte, bemüheten sich mein vorieges Betragen mit so schwartzen Farben abzuschildern, damit ein solches nicht geschehen sondern hintertrieben werden mögte. Ich bemerckte es gar bald, und faste also den Entschluss, da wo es nöthig und nützlich seyn. könte, zu eussern, wie ich keineswegs verlangte wieder in königl. Dienste aufgenommen zu werden, und wie ich mir allein wünschte, in

Absicht meiner vielen Kinder, mit einer jährlichen Pension abgeleget zu werden. Ich erhielte auch dieselbe, und des Printzen Friderichs königl. Hoheit hatten die Gnade mir in einem sehr gnädigen Schreiben zu erkennen zu geben, dass der König mir eine Pension von 4000 Rdlr. beygeleget*). Ich habe mich darauf alle Winter hier in Copenhagen und des Sommers zu Bregentvid bis hieher aufgehalten, und bin stets seyd der Zeit bemühet gewesen in einem kleineren Circul von Geschäften so fleissig und wircksahm zu seyn, als wie ich es in einem grössern gewesen. Gott hat auch meine Bemühung dahin gesegnet, dass auf meinen Güthern viel gutes und nützliches gestiftet und eingerichtet worden.

Dem Herrn aller Herrn sey Lob und Danck gesagt für alle Gnade und Barmhertzigkeit, so er mir bis hieher — den 14ten Maj 1782 — erwiesen. Meine Seele, lobe den Herrn und vergiess nie des Guten, so Er dir gethan hat!

Jch muss annoch hierzu eine Begebenheit hinzufügen von dem Jahre 1790, welche nicht weniger überzeugend darleget, wie wunderbahr mich Gott in meinem Leben geführet, und wie er beständig vortfähret der Menschen Hertzen zu mir zu lencken, obgleich für eine Zeitlang ein Theil trübe Wolcken meine Ruhe und Zufriedenheit haben unterbrechen und stören wollen. Es mögen wohl übellgesinte Menschen dem Cron-Printz eine wenig vortheilhafte Gedenckungsarth von mir und meinen Kindern beygebracht haben, als

*) Gr. Moltke var, som han ovenfor S. 272 og 287 anfører, afskediget uden Pension. At denne nu blev ham givet ved en Skrivelse fra Arveprindsen af 20 Novbr. 1773 som en Anerkjendelse af hans Fortjenester m. H. t. det Oldenborgske Mageskifte, har han ovenfor S. 246 selv bemærket.

wovon wir des öftern einen üblen Erfolg bemercket haben. Nachdem sich aber der Cron-Printz am Ende des 1790 mit der Princessin von Hessen vermählet und sie jhren Einzug alhier in Copenhagen gehalten hatte, gab man mir zu erkennen, wie es bey Hofe angenehm seyn würde, fals ich der neuen Cron-Princessin die Cour machen wolte. Ich hatte mich bereits in 10 Jahren und zwar seid 1780 nicht bey Hofe sehen lassen, wozu mein hohes Alter und andere Umstände mich bewogen hatten. Dieser ohngeacht entschloss ich mich doch dem Printzen Carl von Hessen*) zu erkennen geben zu lassen, wie ich wohl wünschte unserer Cronprincessin als seiner Tochter die Cour zu machen, fals solches von jhm eingeleitet werden könte. Er schickte hierauf sofort seinen Cavallier den Cammer-Herr Köpper an mich und liess mich wissen, wie die Cron-Princessin gleichfals ein Verlangen trügen mich zu sehen, und ich könte nur zu jhm auf dem Schloss kommen, wo ich weder viele Treppen zu steigen noch sonsten von Kälte und Zugwinde incommodiret werden könte, und er mir denn schohn eine gantz bequeme Gelegenheit ausmachen würde, mehr erwehnter Cron-Princessin die Cour zu machen.

Jch begab mich darauf den 31 October 1790 nach dem Schloss. Ich wurde bey der so genanndten Kirchentreppe, wo ich nach Abrede absteigen solte, von einem königl. Lacqueien mit 2 Lichtern in der Hand, da es schohn dunckel und Abend war, bey dem Ausssteigen von meinem Wagen erleuchtet. Kaum war ich die kleine Treppe hinaufgestiegen, so empfingen mich des Printzen Carls seine beyde Cavalliers, der Kammerherr Köpper und der Kam-

*) Om Gr. Moltkes tidligere Forhold til Prinds Carl see ovenfor S. 270.

merherr Grüner in der Vestibule und führten mich in des Printzen Carls Zimmer. Der Printz kamen mir bey der Thür entgegen und nachdem ich kurtze Zeit bey ihm verblieb und aufgehalten hatte, gab er mir zu erkennen, dass er mich selbsten zu der Cron-Princessin führen, allererst aber zu seiner Gemahlin der Princessin Louise begleiten wolte, da selbige nicht weniger wünschten, mich bey dieser Gelegenheit zu sehen, um die alte Bekantschafft wieder zu erneuern. Er führte mich also erst zu Höchstderselben, und kan ich nicht genugsahm die Gnade und Güte, mit welcher sie mich empfangen, rühmen. Jch muste mich bey ihr auf dem Canapé setzen, und sie unterhielten sich mit mir über verschiedene Dinge von vorigen Zeiten. Der Printz Carl, jhr Gemahl, verliess unss, und gab mir zu erkennen, dass er sich zu der Cron-Princessin begeben wolte, um zu sehen, ob sie in jhrem Zimmer wären, und mich bey ihr zu melden. Der Printz kamen bald wieder zurück und sagten mir, wie es der Princessin lieb seyn würde mich zu sehen. Er begleitete mich bis in ihr Zimmer, und liess mich bey Höchstderselben alleine. Die Cronprincessin empfingen mich nicht allein auf das gnädigste und leutseeligste, liess mich gleichfals bey ihr sitzen, und sprachen mir über viele Dinge, die jhren Gross-Vatter Friderich den 5ten und jhre Gross-Mutter die Königin Louise anging. Ich ward von jhrer Leutseeligkeit und Freundlichkeit gantz eingenommen, und nahm mir die Freyheit zu sagen, dass jch ihr in gar vieler Hinsicht, so wohl von Gesicht und Wesen, als auch sonst in holdseeligem Betragen, der Königin Lovise gar viele Gleichheit fünde, als welches zu hören jhr sehr angenehm zu seyn schien. Nachdem ich einiege Zeit bey ihr verweilet hatte, kamen der Printz Carl wieder zu der Princessin und sagten, dass der Cronprintz

zu der Princessin kommen würden um mich zu sehen und zu sprechen. Sie kamen auch kurtz darauf herrein zu der Princessin. Sie empfingen mich gnädig und sprachen mir über verschiedene Dinge. Ich ward hiernegst sowohl von dem Cron-Printzen als auch der Cronprincessin aufs gnädigste beabschiedieget, und der Printz Carl, welcher mich überall begleitet hatte, aber nicht bey denn Unterredungen zugegenwärtig blieb, führte mich darauf wieder zu seiner Gemahlin, wo ich die sämbtlichen fürstl. Kinder auch zu sehen das Vergnügen hatte. Nach einigem Auffenthalt bey der Princessin ward ich wieder zu dem Printz Carl geführt, und von dort aus wieder von seinen Cavalliers begleitet und nach meinem Wagen geführet, gleich so wie es bey meiner Ankunfft geschehen. Jch kam also von diesen meinen Audienzen höchst vergnügt wieder zurück, und danckte Gott, dass er mir Gesundheit und Kräfte verliehen hatte, selbiege wohl zu überstehen und abzulegen.

Einige Tage darauf liess mich der Oberhofmeister Moltke wissen, dass die Königin und übriege königl. Herrschafften mich gleichfals zu sehen verlangten. Jch begab mich darauf den 4ten November nach dem Schloss, ward von demselben zu der Königin geführet, welche mich auch besonders gnädig empfing, mich bey ihr sitzen liessen. Sie sprachen mir über ein und andere Dinge, und ich ward nach dieser Audientz von dem Oberhofmeister Moltke nach dem Erbprintzen Friderich und seiner Gemahlin und nach der Princessin Lovise Auguste überall begleitet. Bey der Gemahlin des Erb-Printzen Friderichs bekam ich jhre königl. Kinder zu sehen, gleich den auch bey der Princessin Lovise Augusta jhr Gemahl der Erb-Printz von Sonderburg sich einfand. Ich verfügte mich hierauf wieder nach meinem Hause, und lobte Gott, dass er mir

insbesondere in diesen beyden Tagen so gnädiglich beygestanden. Ich habe alles, so dabey vorgegangen, so umständlich angeführet, weillen es wohl das letzte Mahl in meinem Leben seyn wird, dass ich den sämbtlichen königl. Herrschaften die Cour gemacht habe, und weillen durch diese überaus gnädige Aufnahme von allen königl. Herschaften ohne Unterschied das Publicum völlig überzeuget worden, dass mann für mich und meine Kinder noch gleiche gnädige Gesinnung wie vorhin heget und mir davon bey dieser Gelegenheit ein überzeugendes Merckmahl gegeben hat, und dass Gott in meinem 80ten Jahre mir schwachen Stärcke und Kräfte verliehen, alles wohl zu überstehen, so dass ich die gröste Ursach habe ausszurufen und zu sagen: der Herr hat alles alles wohl gemacht! gebt unserm Gott die Ehre!

V.

Handbriefe von dem König Friderich dem 5ten.

Ich habe derer in grösserer Anzahl erhalten, welche aber von mir aus sehr guten Ursachen nicht aufbehalten worden. Da diese Briefe aber haubtsächlich einen Beweiss von seinem vortreflichen Charakter geben und sein liebreiches gütiges Hertz an den Tag legen, so habe ich selbige beybehalten und sie nicht der Kentnis Anderer entziehen wollen *).

A. 1. (1740, 6 Mai.)

Mein lieber Herr Molck. Da ich aus seinem Schreiben die glückliche Niederkunft seiner Frauen vernommen habe, so gratulire ich Jhm da zu von Hertzen. Er kan versichert

---

*) Grev Moltke har givet Fascikelen, som indeholder hans Samling af Kongens Billetter, denne Overskrift og anførte Paategning; men naar han tillige angiver Tallet af de Billetter, som han vilde have bevarede for Efterverdenen, til 60, saa maa han eller Andre senere have tillagt nogle flere, thi der fandtes 75 Stykker.

Hvad Indholdet af disse smaa Haandbreve angaaer, da er dette vistnok ikke i sig selv af stor Betydning; men det er meget betegnende for Kongens Character og Forhold til hans Moltke. Samlingen vilde ogsaa være eller kunde blive, naar engang maaskee andre Efterretninger kom til, endnu mere oplysende for Historien af Kongens private Liv; men uheldigviis brugte Kongen temmelig sjeldent at datere disse Billetter, og Grev Moltke har kun paa en Deel af dem angivet («empf.» el. «rec.»), naar han havde modtaget dem. Jeg har derfor troet at burde dele Samlingen i tvende Rækker: A) først den, hvor Datum er angivet enten af den kongelige Brevskriver eller af Modtageren, og B) dernæst den, hvor ingen Datum er angivet, og som jeg har maat-

seyn, dass so wie ich an allem demjenigen, was Jhm angehet, vielen Antheil nehme, mir auch diese Nachricht sehr lieb und angenehm gewesen ist. Jch wünsche und hoffe bald das Vergnügen zu haben Jhm zu sehen und mündlich versichern zu können, dass ich alletzeit seyn und bleiben werde Meines lieben Molcks sehr affectionirter

Friderichsberg den 6 Mai 1740. Friderich.

2. (1741, 2 Juni)

Mein Hertz lieber Herr Molck. Die Nachricht von seyner glücklichen Anckuumft in Möen wird mir jedertzeit sehr lieb und angenehm seyn, noch lieber aber wird mir seyn die Nachricht zu' vernehmen, dass Er schon wieder auf

---

tet give en Orden, der vil synes de Fleste at være ganske vilkaarlig, om den end just ikke allevegne er det. Den første Række bestaaer af 36 Stykker, som jeg i chronologisk Følge meddeler alle; den anden bestaaer af 39 Stykker, hvoraf jeg har udeladt enkelte, der syntes mig altfor ubetydelige.

Hvad Udgivelsesmaaden angaaer, har jeg her iagttaget en strengere diplomatisk eller archivalsk Troskab end ved de foregaaende fire Afdelinger. I disse, Grev Moltkes egne Mindeskrifter, har jeg, hvor Uregelmæssighederne syntes mig altfor stødende eller vildledende, tilladt mig under Correcturen at forandre enkelte Bogstaver, hvorved jeg rigtignok undertiden kom i Forlegenhed eller Inconsequents: i Begyndelsen S. 131 fg. blev saaledes et og andet staaende, hvis Lige senere blev rettet, S. 134 burde jeg vel have rettet *Lagen* til *Logen*, for at Ingen skulde antage det for *Lager*, o. s. v. — Kongens Haandbreve derimod har jeg ladet bogstavret aftrykke, kun med en liden Læmpning undertiden i Brugen af de desuden ofte uadskillelige smaa og store Forbogstaver og den ganske regelløse Interpunction. Det syntes mig, at Konge-Brevene, selv hvor Meningen var lidt vanskelig at fatte, fordrede en diplomatisk nøiagtig Gjengivelse, og vi vide, at kronede Hoveder til alle Tider have havt en vis Licentia regia, hvad Grammatik og Bogstaver angaaer. De som ikke ere bekjendte dermed, ville maaskee, hvad jeg tidligere har havt Leilighed til at erfare, ansee for Skjødesløshed under Correcturen Et og Andet, som dog efter bedste Overlæg er blevet uforandret eller urettet.

seiner Rückreise begriffen seye. Unterdessen hoffe ich, Er werde sich doch bey allen beständigen Wohlseyn befinden und mich als seinen alten guten Freünd nicht vergessen. Jch bitte auch mein Compliment auf beste bey seiner Frau zu machen und mich in beständiger Gunst und Gewogenheit zu recommendiren. Mein eintziges Verlangen geht nur bloss und allein dahin, Jhm bald wieder bey mir zu sehen, den Er kan versichert seyn, dass mir die Zeit schon recht lange vorkommt, dass ich Jhm nicht mündlich gesprochen; und meine Liebe zu versichern, so habe ich Gelegenheit genommen mein Andencken Jhn schrifftlich zu bezeigen, dass ich unausgesetzt mit aller Liebe und Aufrichtigkeit biss in den Todt verharre Meines Hertz lieben Molcks von Herzen guter Freünd von nun an biss in Ewigkeit. Amen.

Hirschholm d. 2 Juni 1741. Friderich.

3. (1741, 22 Juli.)

Mein hertzlieber Molck. Ob ich gleich nicht dass Vergnügen gehabt, Jm heüte gegenwertig bey mir zu sehen, so habe doch nicht ermangeln können, Jhm schrifftlich mein Andencken und hertzliche Liebe zu bezeigen. Übrigens gedencke ich auch fleissig an seine gute Ermanungen, und will auch solche durch gottliche Hülffe suchen nach zu leben. Gott seegne Jhm tausendfach vor so vieles Guhte, welches Er mir gesagt hat und lasse Jhm solches nicht unbelohnet bleiben. Gott gebe mir nur Gelegenheit Jhm meine Liebe würcklich bezeigen zu können, so werde ich solches jedertzeit mit vielen Freüden thun, wie ich den auch beständig und unveränderlich mit aller Liebe und Aufrichtigkeit biss in den Todt verharre Meines hertz lieben Molcks von Hertzen guter Freünd Friderich.

Hirsh. d. 22 Jul. 1741.

4. (1744, 11 Jan.)

Mein Hertz allerliebster Molck. Jch bitte Jhm von Grunde meines Hertzens um Vergebung dessen, womit ich Jhm beleidigt und betrubet habe. Gott weis es, dass mich solches von Hertzen naget und von Grunde meiner Seelen innigst betrübet, dass ich meinen innigst geliebten Molck und besten Freünd so übel begegnet; ich hoffe aber durch Gottes Hülffe niemahlen solches wieder zu thun, und auch den geringsten Schein alles dessen, dass Jhm nur ... tens nahgehen könte, mit allen Ernst zu vermeiden. Gott seegene Jhm noch tausendfältig mit allen geist- und leiblichen Gühtern und thue Jhm mehr Guhtes, als ich armer Mensch zu bitten nicht vermach. Nun denn, lieber Molck, betrübe Er sich nicht mehr. Seine redliche Freündschafft, welch Er zu jedertzeit vor mich geheget und bewiesen hat, ist wohl werth, dass ich Jhm bis im Tode von Hertzen liebe, ja wohl, sie ist noch Gottes rreichen Seegen in Zeit und Ewigkeit werth. Ich meines Theils binn bereit vohr Jhm von gantze Hertzen alles, was ich habe, hin zu geben, um Jhm meiner aufrichtigen Liebe zu versichern, welche biss in dem Todt soll seyn und bleiben, und durch Gottes Hülffe nicht soll getrennet noch geschieden werden als biss im Tode. Ich verharre indessen vohr meinen besten und wertesten Hertzens Freünd mit aller aufrichtigen Liebe und Hochachtung Meines in Gott und allezeit von Gott gesegneten Molcks beständig aufrichtiger treüer guhter Freünd. Amen.

Charlottenbourg d. 11 Jan. 1744. Friderich.

vivat Molck.

Deus tibi benedicas.*)

---

*) Er ingen Trykfeil; saaledes staaer der.

5. (1744, 25 Juli.)

Mein Hertz allerliebster Moltcke. Gott seegene Jhm tausendfach. Sey Er hüpsch allezeit meiner hertzlichen und unveränderten Liebe versichert. Gott gebe mir nur Gelegenheit Jhm solches in der Taht auch wircklich bezeigen zu können, so wird es mich alletzeit eine hertzliche Freüde seyn. Zur Versicherung dessen, dass, was ich verspreche, ich auch gedencke zu halten, so gelobe ich hiemit schrifftlich meinem allerteuresten Moltcke, dass Er und seine Familie Svanholm zu ewiegen Zeiten hinaus haben und besitzen soll, es mag auch kosten, wass es nur immer will*).

Ich bitte nur, diese Zeilen so lange auf zu heben, biss ich, wie jetz durch Hand und Siegel, als denn in der That und Wahrheit zu bezeigen, dass ich sein treüer Freünd und aufrichtieger Hallter meiner Versprechen bin und bleibe bis in den Todt, Ammen. Unserer Liebe scheidet nichts als der Todt; bleibe Er nur alletzeit bey mir, so bin ich hertzlich vergnügt, und dancke Gott dafür.

Jægerspries den 25 Juli 1744. Friderich.

(L. S.)

6. (1749, 25 Novbr.)

Mein hertz allerliebster Moltcke. Das gehet mich recht in der Seelen nah, dass ich gesteren abermahls durch meine unbesonnene Rede Jhn betrübet und gekränket habe; ich bitte Jhm, meinen hertz allerliebsten Freünd, hertzlich um Vergebung und gelobe vohr dem Angesicht des Allerhöchsten, nuhn und niehmahlen mehr mit solche verwegene Reden

*) I dette samme Aar 1744 blev ogsaa Kronprindsen virkelig Eier af Svanholm, der hidtil tilhørte Kherre Adolf Andr. von der Lühe; men da han kort efter sin Thronbestigelse forærede Moltke Bregentved (see ovenfor S. 251), saa er vel Løftet dermed opfyldt, og Svanholm kom 1748 til Generalauditør Jonas Jørgensen.

Jhm zu betrüben, und seine Gesundheit da durch in Gefahr zu setzen. Gott im Himmel weiss, dass es mir auf alle Arth und Weise schmertzet, dass ich Jhm, meinen treüsten Freünd, auf solche Arth betrübet habe; um mich zu entschuldiegen, will ich und kann ich auch nichtes anführen, ohne dass dise Rede so in der Hitze ausgestossen wurde, ich bitte aber nuhr um Vergebung, und nicht nur so oben hin, sondern gewiss mit niedergeschlagenem Hertzen. Denke Ehr nicht mehr daran und suche man sein Gemüthe wieder zu beruhigen, den an seine Gesundheit ist mir gewisselig recht viel gelegen, und Gott wirdt mich auch helffen und bewahren, dass ich ins Kümpftiege niemahlen mehr so desparat reden werde. Nuhr noch eines bitte ich noch, vohr dieses Mahl nicht von Abschied oder der gleichen zu reden; ich verspreche Jhm aber hiermit vohr Gott schrifftlich, dass so lieb es mich ist, Jhm allezeit bey mich zu behalten, so doch, wenn ich solte Jhm wieder auf eine solche Weise betrüben, da vohr mich Gott behüte, ich als den nicht übel nehmen könte, wenn Er auf solche Gedancken fallen solte. Gott seegene Jhm, mein lieber Moltcke, ich verhare biss im Tode Meines hertz lieben Moltcks aufrichtig treüer Freünd Friderich R.

Christ. d. 25ten Novbr. 1749*).

---

*) I dette Kongens Brev findes indlagt fölgende af Grev Moltke skrevne Concept til et Brev til Kongen:
Au Roy 1751 conformement à Sa lettre du 25 Novbr. 1749. Ce n'est qu'avec un douleur et regret extreme que je me vois reduit par le mauvais etat de ma santé de demander en toutte soumission à V. M. la demission de mes emplois. Je sens, Sire, que la reconnoissance que je dois à V. M. pour toutes les graces dont Elle me a honoré pendant les 29 que j'ai eu l'honneur de La servir, devroit me retenir à Luy faire une demande de cette nature, — mais, Sire, la dure necessité m'oblige à vous faire cette demande.

7. (1751, 23 April.)

Gott seegene Jhm, mein hertz allerliebster Moltke. Vohr sein hertz lieben Brief dancke ich Jhm, Du mein hertzens allerbester und getreuster Freund, hertzlich; ich wünsche von Grund meines Hertzens meinen alten erligen hertz lieben Moltke wieder bey mich zu sehen. Gott überschütte Jhm mit seinem Seegen und erhalte Jhm noch viele unzähliche Jahre frisch und gesund, so soll ich nicht ab lassen Gott dem Allerhöchsten auf meine Knie vohr zu danken. Adieu, Du mein hertzens lieber Freund, Gott erhalte Jhm. Sein beständiger getreuer Freund vorbleibe ich biss im Tode.

Friderich R.

Christianb. den 23 April 1751.

7. (Empf. 1751, 21 Decbr.).

Mein hertz lieber Moltcke und hertzens allerbester Freund, den ich vohr Gottes Angesicht hier auf dieser Weldt habe, Gott seegene und erhalte Jhm. — Da ich heute nicht das Vergnügen haben werde, Jhm, meinem ehrlichen lieben Moltcke, bey mich zu sehen, so habe ich doch nicht unterlassen können, mich schrifftlich bey Jhm in zu finden, und Jhm hertzlich um Vergebung zu bitten, da ich woll weiss, dass mein Gesichte zimlich vordrisslich gewesen ist alle diese Tage. Ich bitte Jhm darum, mein hertzens lieber Freund, dass Er sich nicht wolle weiter darüber betrüben. Er soll, wills Gott, Morgen ein gutes und freundliches Gesichte bekommen, und ich werde mich gewiss eine hertzliche und aufrichtige Freude daraus machen, Jhm zu allen Zeiten meine aufrichtige Liebe und Hochachtung zu bezeigen, nicht alleine vohr Jhm, sondern auch vohr seine gantze liebe Famillie, und so woll Jhm als auch alles, wass Jhm

angehet, will ich helffen, beystehen und treu seyn biss im Tode, so wahr mich Gott helffen soll.

Friderich R.

Meine Tour nach dem Schlosse habe ich, wills Gott, morgen vohr zu tuhn; Gott gäbe, dass Er, mein erlicher hertzens Freund, wieder wohl ist, so wird seyn klener Cerl desto vergnügter sein. Gott seegene Jhm, Ammen. — Ich bitte nur man ein Par Zeilen von seiner lieben Hand mich zum Troste auss; ich soll Jhm, wills Gott, niehmahlen mehr betrüben. Grüss Er viel mahls seine liebe Frau, Gott seegegene Jhm, mein hertz allerliebster Moltcke, in Zeit und Ewigkeit und lasse Jhm in und mit Vorgnügen bey mir alt und lebens satt werden, so wirdt mein Hertz und Seele Gott da vohr demühtigst danken. Gott seegene und erhalte Jhm, hertz allerliebster Moltcke*).

9. (Empf. 1751, 22 Decbr.)

Mein hertz aller liebster Moltcke. Es freuet mich hertzlich zu vornehmen, dass Er, mein hertzens allerbester Freund, sich gottlob etwass besser befindet, und so hertzlich gerne als ich Jhm auch bey mir sehen mögte, so tuht Er doch sehr wohl und mir selber einen grossen Gefallen, wenn Er sich noch heute wollte in halten. Den Geheimteraht Berensdorff werde ich heute Mittag bey mir zum Essen behalten, und heute Abends den Geheimteraht Berkentin zum Soupé; so verliere ich nichts von meiner Zeit und Recreation, und nichts wirdt darbey versäumet. Gott seegene und erhalte Jhm, mein hertz allerliebster Moltcke; in Zeit und Ewigkeit vorbleibe ich seyn getreuer, aufrichtiger Freund mit aller

*) Grev Moltke har skrevet paa dette Brev: »Erhalten zu Rosenbourg d. 21 December 1751.« Han synes i nogen Tid at have ligget syg paa Rosenborg.

wahr hafften Liebe und unveränderlicher Treue und Hochachtung biss in mein Grab. — Gott seegene, erhalte und stärke Jhm und lasse seiner Tage so viel werden, als Sterne am Himel und Sandes am Meere ist. — Die zwey Herren sind nun eben bey mir gewesen, und weil ich gewiss vorsichert bin, dass Er, mein hertzens lieber Freund, an allem dem jenigen Antheil nimbt, wass mir begegnet, so kann hiemit berichten, dass der Titul von Majestät, abseiten des kayserlichen Hoffes*), völlig seyne Richtigkeit hat und vileicht nur noch einige Formalitäten da zu gehören, welche desfals die Haupt Sache doch nicht auf heben können.

Friderich R.

10. (Rec. 1752**), 8 Jan.).

Gott seegene und erhalte meinen hertz lieben Moltcke. Sey nicht betrybt, ich bin Din Fründ und so lange ich lebe, vorbleibe ich sein treuer Freund, und sein und der Seinigen Vatter. Gott erhalte Jhm, das ist mein Hertzens Wunsch.

Friderich R.

11. (Empf. 27 Januar 1752.)

Mein Hertz allerliebster Moltcke. Ehr wir uns einen guten Morgen geben wollen, so will ich Jhm ehrstlig hertzlich um Vergebung bitten, dass ich Jhm gesteren zu geschwind einen guten Abend gegeben habe. Es ist mir solches gewiss recht hertzlich leyt, und versichere Jhm hiemit als ein ehrlicher Mann, dass ich Jhm niemahlen mehr so

*) Om denne Sag taler Moltke ovenfor S. 172—73 i Kongens Regjeringshistorie. Det synes, at Kongen virkelig har sat Priis derpaa.

**) Aarstallet er ikke ganske tydeligt. Det synes nærmest at være 1752, men det er ikke umuligt, at det kunde være 1757, og Brevets Indhold giver ingen videre Anviisning til at udfinde det rette.

hitzich und unbesonnen anfahren soll, sondern allezeit als ein Freünd mit Jhm umgehen werde. Gott seegene und erhalte Jhm, mein hertzens aller bester Freünd, den ich in dieser gantzen Weldt habe, und sey Er vorsichert, dass biss in mein Grab ich allezeit so wohl Jhm als auch seine gantze Familie so lieben und vohrsorgen soll, als vohr mich selbsten. Gott seegene Jhm, mein hertz allerliebster Moltcke, sollches wünschet und versichert Jhm sein im Leben und Tode beständig getreüer Friderich R.*).

12. (Empf. 1752, 15 April.)

Gott seegene, stärcke und erhalte Jhm, mein hertz allerliebster Moltcke. Ich habe gehöret, dass Er nicht wohl wieder geschlaffen hat und auch en**) wenig niedergeschlagen aussehen soll; ich bitte Jhm daher noch mahlen hertzlich um Vergebung und bitte zugleich, sich nicht mehr zu betrüben. Wass von mir geschehen ist, soll nicht mehr geschehen; ich soll mich mit Fleiss und Eifer bestreben, in allen Stücken Jhm zu erfreüen. Gott seegen und erhalte Jhm, mein hertzens allerbester Freünd, den ich in dieser gantzen Weldt habe, und biss an mein Ende und meinen letzten Seüfzer bin, vorbleibe und ersterbe ich sein aufrichtiger Freünd und getreüer Sohn, und vohr seiner gantzen lieben Familie vorbleibe ich biss an mein Ende ein Beschützer, ein Versorger und ein Vatter. Alles dieses gelobe ich Jhm vohr Gott aufrichtig und ohne Heücheley, und bis in mein Grab verharre und beharre ich, sein getreüer Freünd zu seyn und zu verbleiben mit wahrer Lieb und Hochachtung. Friderich R.

---

*) Brevet har sort Rand. Det samme er Tilfældet med no. 13.

**) Saaledes staaer der. Det er ofte kjendeligt, at det Danske ligger Kongen nær, skjøndt alle disse Breve ere skrevne paa Tydsk.

13. (Empf. 1752, 8 Mai.)

Mein hertz lieber Moltcke. Ich bitte Jhm von Grunde der Seelen um Vergebung; mein hitzieger Kopf ist allwieder dar gewest. Gott seegene und erhalte Jhm, und Gott der Allmächtige lasse all den Seegen und das Wohlergehen über Jhm und seiner gantzen Famillie ergehen, wass in der heiligen Schrifft versprochen ist; der komme auf Jhm und auf sein gantzes Haus. Dieses wünschet in Aufrichtichkeit sein beständig getreuer Freund und Sohn Friderich R.

Gott seegene und erhalte Dich, mein hertzens lieber Freundt. — Nie mahlen widertuhen.

Ich habe gefehlet, dass erkenne ich; sey nur nicht betrübt, und vorgeb es mich.

14. (Empf. 1752, 19 Juli.)

Gott seegene Dich, mein Hertz und mein Vatter. Mein allerteurester hertz allerliebster Moltcke. Du bist mein Freund und mein Vatter. Pater Peccavi, ich habe gesündieget; ich liebe Dich von Hertzens Grund und vorbleibe biss in mein Grab Dein aufrichtig getreuer

Friderich R.

Gott segene und erhalte Dich, Du mein Hertz aller allerliebster Moltcke; Dein bin und bleibe ich, so lange ich mich rühren kann.

15. (Empf. 1752, 7 Aug.)

Mein hertz allerliebster Moltcke, Freünd und Vatter. Jch bitte um Vergebung. Gott seegene und erhalte Jhm. Du bist mein Hertzens allerliebster Freünd, vergib mich um Gottes willen, wen ich Dich beleidieget habe; ich liebe Dich mit Hertz, Muht und Bluht biss an min Ende, solches vorsichert Dich Din aufrichtig getreüer Sohn

Friderich R.

16. (Empf. 1752, 12 Septbr.)

Einen schönen guten Morgen, mein hertz allerliebster Moltcke. Weil mein Auge noch nicht völlig besser ist, so wollte ich mir woll vohr heute von der Parforce Jagd dispensiren, wenn es so nach seiner Meinung wäre. Übrigens kann Er, mein hertz allerliebster Freünd, versichert seyn, dass ich Jhm von Hertzens Grund aufrichtig liebe und biss in mein Grab sein beständig aufrichtig getreüer Freünd verbleibe Friderich R.

17. (Empf. 1753, 24 April.)

Mein hertz allerliebster Moltcke. Jch bitte Jhm um Gottes Willen um Vergebung, dass ich ihm heüte wieder betrübet habe; ich vorsichere Jhm als ein erlich Mann, niemahlen solches wieder zu tuhn; ich gelobe Jhm auch vohr Gott mitt, dass ich mit meiner lieben Juliana Maria freündschafftlich und liebreich leben und umgehen soll, so wahr als ich Friderich heisse. Gott weiss, dass solches mein auffrichtiger Ernst ist. Gott seegene, Gott stärcke und Gott erhalte Jhm om Jesu Christi Willen, Ammen. Sein Sohn und sein getreüer Freünd bin und vorbleibe ich biss in mein Grab. Friderich R.*)

18. (1754, 24 Mai.)

Mein hertz allerliebster Moltcke, alter Vatter und hertz allerbester Freünd. Ich habe mich heüte Morgen Hoffnung gemacht meinen allten hertzlieben Moltcke bey mich zu sehen, aber vergebens; ich habe Klocken 5 zu Jhm geschicket, aber mein allter guter Freünd war schon weg; ich bin recht böss auf Jhm und fordere Jhm hiemit zu ei-

*) Brevet har sort Rand.

nen Zwey Kampf auss, doch bitt ich mir nicht zu blessiren, da ich nicht Courage genung darzu habe. Ich zähle ohne Flatterie alle Stunden und Augenblicke, bis ich dass Vorgnügen wieder haben werde, meinen hertz-allerliebsten Moltcke wieder bey mich zu sehen. Heüte Nachmittag gedencke ich, wills Gott, nach Fredensborg zu reiten; die Königin gehet heüte Mittag wieder aus. Gott seegene und erhalte Jhm, ich liebe Jhm von Hertzens Grund und vorbleibe biss in min Grab seyn aufrichtig getreüer Freünd und Sohn, und Vatter vohr alle seyne Kinder.

Friderich R.

d. 24 May 1754.

19.*) (1754.)

Vivat Moltke. Gott seegene und erhalte meinen hertz allerliebsten Freundt Moltcke.

1754. Friderich R.

20. (1755, 23 Jan.)

Mein hertzens süsser lieber Moltcke, ich bitte Jhm um Vergebung. Es tuht mich hertzlich leyt, dass ich Jhm betrübet habe; nicht mehr soll es geschehen. Nehme Er dieses kleine Andenken von mir an, welches Jhm jederzeit mit Gottes Hülffe bey mir vorgnügte Stunden zeigen soll, zu gleich aber auch ein Zeichen ist meiner wahren und unvoranderlichen Liebe und Hochachtung, die ich zu Jhm und seiner gantzen Familie habe, welche niemahlen aufhören wird, so lange ich lebe und so lange noch ein warmer Blutstropfen in mich ist biss in mein Grab. Gott seegene Jhm.

d. 23 Januari 1755. Friderich R.

*) Skrevet paa et afrevet Stykke Pergament med Blyant.

21. (1755, 5 Juni.)

Einen schönen guten Morgen, mein hertz lieber Moltcke. Gott seegene und erhalte Jhm. Wenn Er wohl geruhet hat, so freuet mich solches hertzlich; ich meiner Seits habe gottlob recht wohl geruhet, und befinde mir gottlob recht wohl, sehe aber sonsten als ein alter Reuter aus. Ich überschicke hiemit an Ihm mein Früstück mit Bitte sich solches wohl schmecken zu lassen, Gott lasse Jhm solches auch wohl bekommen; zu gleicher Zeit wünsche ich Jhm von Gott dem Allerhöchsten so viel Glück, Heil und Seegen, als Sterne am Himmel sind; Gott erhalte Jhm. Ich bitte auch seine liebe Frau meinet wegen zu grüssen, und beyde vorsichert zu seyn, dass ich niehmahlen aufhören werde, so lange ich lebe, sie aufrichtig zu lieben und hoch zu achten und vohr Jhre gantze Familie und wass Jhm auch sonsten angehet als Vatter zu sorgen und Jhnen zu helffen, wass nur immer ein ehrlicher Friderich tuhn kann. Gott seegene und erhalte Jhm, meinen hertz allerbesten Freund Moltcke, den ich auf dieser gantzen Weldt habe, und vorbleibe, so lange ich lebe, sein getreuer Freund

Friderich R.

Frid. d. 5 Juny 1755.

Vivat Moltcke.

22. (1755, 5 Juni.)

Mein hertz lieber Moltcke. Jch bitte Jhm vielmahls um Vergebung, dass ich Jhm beleidiget habe. Es soll nicht mehr geschehen, und biss in mein Grab vorbleibe ich seyn aufrichtig getreüer Freünd. Gott seegene und erhalte Jhm.

Friderich R.

d. 5ten Juny 1755.

23. (1755, 7 Juni.)

Gott seegene und erhalte meinen hertzlieben Moltcke. Wenn mein alter guhter Freünd wohl geruhet hat, so freüet mich solches hertzlich, so wie ich auch aufrichtig an allen denjenieg, wass Jhm angehet, wahren Antheil nehme, und ist gleich mein Kopff bissweilen etwas toll, so ist doch mein Hertz allemahl warhafftich Jhm zugetahn. Gott erhalte Jhm und seegene Jhm und seine gantze mir auf alle Weise liebe Famillie; ich werde niehmahlen aufhören Jhnen allen ein ehrliches und treües volles Hertz zu zeigen bey aller Gelegenheit. Ich überschicke Jhm hiemit sein Frühstück und bitte solches auf des Generals Brummers Gesundheit einzunehmen; unter uns gesagt, so habe ich vohr, den Mann seinen Abschied zu geben, mit den Generall-Lieutnant, genant die unnöhtiege Inquietude*). Gott seegene, stärcke, erhalte und bewahre meinen hertz lieben Moltcke, mein hertzens allerbesten Freünd, denn ich auf dieser gantzen Weldt habe. Ich vorbleibe biss in mein Grab sein aufrichtig getreüer Freünd

Friderich R.

Uns scheidet nichts als der Todt.
Vivat Moltcke.
Friderichsberg d. 7 Juni 1755.

24. (Empf. 1755, 10 Juni.)

Einen schönen guten Morgen, mein hertzlieber Moltcke. Ich hoffe, dass mein alter guter Freünd wohl geschlaffen

*) Udtrykket synes at tyde hen paa en spøgefuld Benævnelse, som brugtes i fortrolig Samtale mellem Kongen og Moltke. — En General Brummer findes ikke i Militair-Etaterne for disse Aar; men en Capt.-Lieut. Brummer blev d. 3 Decbr. 1749 Captain og en Generalmajor Joh. Mangelsen fik d. 4 Septbr. 1755 Afsked. — Eller er »Brummer« og »Inquietude« Allusion til Kongens egen Feil?

hat, welches mir sehr lieb zu vernehmen seyn wird, wie ich denn auch an allem denjeniegen, wass Ihm angehet, aufrichtiegen Antheil nehme. Ich hoffe, wills Gott, nicht allein heüte, sondern auch alle Tage meines Lebens die Erinnerung meines hertz lieben Moltckes zu folgen, welche Er mir noch gestern Abends durch sein liebes Schreiben gegeben hat, dass ist der General Brummer fahren zu lassen. Gott seegene und erhalte meinen hertz lieben Moltcke und allerbesten Freünd, den ich in dieser gantzen Weldt habe, und ich vorbleibe biss im Tode Sein und seiner Famillie aufrichtig getreüer Freünd

Friderich R.

25. (Empf. 1755, 12 Juni.)

Gott seegene und erhalte meinen hertz lieben Moltcke. Wenn mein alter lieber guter Freund wohl geruhet hat und sich auch wohl befindet, so freüt mich solches hertzlich. Ich schicke Jhm zu gleicher Zeit sein Frühstück und wünsche, dass solches wohl schmecken und auch wohl bekommen möge. Gott seegene Jhm Million tausend Mahl, erhalte und bewahre Jhm; ich bin Jhm mit Hertz, Muht und Bluht ergeben und vorbleibe biss in mein Grab sein aufrichtig beständig getreuer Freund

Friderich R.

26. (Rec. 1756, 24 Jan.)

Einen schönen guten Morgen, mein hertz lieber und hertz allerbester Moltcke. Ob wohlen ich gestern Abend nicht vohr hatte heüte in zunehmen, so habe ich doch, da ich das Glass auf denn Tische sahe, mich dazu resolviret und habe es heüte morgen auf meines hertzlieben Moltckes Gesundheit eingenommen; die Klocke war ungefehr fünwe. Ich überschicke Jhm zugleich auch ein Glass von selbigen

Medicament mit Bitte solches auf meine Gesundheit inzunehmen oder auch solches seiner lieben Frauen, welche ich vielmahls zu grüssen bitte, zu überreichen. Gott seegene, stärcke und erhalte Jhm und seine gantze liebe Familie. Dieses wünschet sein treüer Freund, der niemahlen aufhören wird Jhm aufrichtig zu lieben und hoch zu achten bis in mein Grab.

Friderich.

27. (1756, 3 April.)

Mein aller liebster Moltcke. Jch bitte Jhm hertzlich um Vergebung, dass ich abermahl gestern Jhm, meinen aller liebsten und wertesten Freund, durch mein ja leider satanisches Betragen so hertzlich betrübet; gleichfals hat es mich inniglich gekränket, dass ich einen so gnädiegen Gott, der mich Erdt Wurm mit so vielen unzächligen Wohltaten übersüttet, erzürnet und seinen wohlverdienten Zorn auf mich geladen habe. Ich habe mich daher zu Gott, den gerechten und erzürneten Richter, in wahrer Demuht und Wehmut meines Hertzens, im Gebet auf meine Kniehe hingewandt. Ich habe mit Tränen Gott dem Allerhöchsten mein tolles Begehen hertzlich abgebeten und anbey versprochen, solches unter gottlichen Beystand niemahlen wieder zu tuhn, ja ich habe auch die Versicherung, dass mich Gott um Jesu Christi Willen noch vohr dieses Mahl nicht verlassen wirdt, sondern mich noch gnädig beystehen wirdt.

Nu so kom ich den zu Jhm, meinen lieben hertzens Freundt und bitte Jhm mit Tränen und Betrübniss meines Hertzens umb Vergebung; umb Vergebung bitte ich Jhm, mein hertzens Freundt; nicht mehr tuhn, nicht mehr tuhn, habe ich Gott gelobt; nicht mehr tuhn, lobe ich Jhm vor Gott. Ich bitt nur hertzlich sich nicht mehr zu betrüben, ich soll mein Wort durch Gottes Hülffe halten. Gott see-

gene Jhm, mein allerteurester Moltck, und mach mich nicht so unglücklich, dass ich Jhm solte verlieren. Gott seegne Jhm! nicht mehr tuhn, nicht mehr tuhn: ist vor Gott mein Ernst. Gott erhalte Jhm, ich bitte tausendfach um Vergebung. Was geschen, soll hinfort nicht mehr geschehen. Sein getreuer Friderich bis im Todt, Amen.

d. 3 April 1756.

28. (1757, 7 Januar.)

Gott seegene und erhalte meinen hertz süssen allerliebsten Moltcke. Gott lasse Jhm noch viele Jhare so woll diesen, als auch viele, viele, unzählig viele solche vorgnügte Tage erleben alss der heutige. Gott seegene Jhm, Gott erhalte Jhm und seine hertz liebe Famillie; in Gottes Nahmen sage ich aus treuen Hertzen Ammen.

Gott seegene und bewahre Jhm.

Friderich R.

Chr. d. 7 January 1757 *).

29. (Rec. 1758, 23 Debr.)

Mein hertz lieber Moltcke, ich wünsche Jhm eine angenehme Ruhe und wird mich hertzlich freüen, Jhm morgen gesund und wohl bey mich zu sehen. Gott seegene und erhalte Jhm, grüss vielmahls seine liebe Frau meinet wegen; ich verbleibe biss an min Ende sin beständig aufrichtig getreüer Freund

Friderich R.

30. (1759, 9 Juni.)

Mein hertzens süsser, lieber, hertz allerteurester Moltcke. Das tuht mir recht hertzlich leyt, dass ich Jhm gestern betrübt habe durch meinen hitziegen Kopf; es soll nicht

*) Denne Datering er skreven meget utydeligt.

mehr geschehen; wier wollen nun suchen durch Gottes Hülffe zusammen recht vorgnücht zu seyn. Hier schicke ich Jhm zugleich einen Ring zum Zeichen, dass wie bey demselben kein Anfang noch Ende zu sehen, also auch ich nie aufhören werde, Jhm aufrichtig zu lieben und hoch zu achten. Gott seegene und erhalte Jhm, ich vorbleibe biss in mein Grab seyn getreuer Freund und ein Vatter seyner gantzen Famillie.

Friderich R.

Gottorff d. 9 Juni 1759*).

31. (Rec. 1760, 2 Jan.)

Jch danke meinen ehrlichen lieben treüen Moltcke vielmahls vohr sein liebes Screiben und vohr all das Guhte, welches er mir bey diesen Jahres Wechsel angeünschet hat. Der Allerhöchste seegene und erhalte Jhm, Gott stärke Jhm und Er vermehre seine Jahre mit Gesundheit, Freüde und alles nur ersinliche Wohlergehen. Es freüet mich aufrichtig zu vernehmen, dass es sich gottlob zur Besserung anlässet; ich wünsche von Hertzen guhte Continuation, ich bitte aber dabey, sich nicht zu frühe aus zu wagen. Vohr die schönen Josen sowohl als auch vohr das schöne Fläshen dancke gar sehr; ich bitte seine liebe Frau vielmahlen da vohr zu dancken und danebst versichert zu seyn, dass biss im Tode ich Sein und der Seinigen aufrichtig getreüer Freünd und Vatter verbleibe, jetzt und zu allerzeit.

Friderich R.

P. S. Der Ober Kammer Juncker hat sich an mir verlauten lassen, als wen der Graff Alefeld mit vielen Ex-

*) Der kan vel neppe læses 1754, i hvilket Aar Kongen ligeledes til selvsamme Tid var i Slesvig.

peditionen kommen würde, wenn er refferirte; ich sollte meinen, er thätte besser, wenn er mir welche zu schickte zu unterschreiben, auf das nicht alzuviele auf einmahl kämen. Gott seegene und erhalte meinen hertz lieben Moltcke.

32. (Empf. 1760, 29 Febr.)

Mein hertz lieber Moltcke, Gott seegne Jhm. Auch nicht all zu traurig, ich wolte Jhm gerne mit etwass erfreüen. Wass meint Er, wenn ich seinen ältesten Sohnn heüt zum Marshall machte; wennehr sollte er den antreten? Wie ich es mit Ober Kammer Junker machen solte wegen dem In und Auss komme in der Kammer und so wegen der Gage for seinen Sohn? Gebe Er mir doch Nachricht davon; ich wollte Jhm hertzlich gerne erfreüen. Wenn es seine Kräffte erlauben, so komme Er doch balde zu mir. Ich wollte gerne noch heüte zu Jhm kommen, ich weiss aber es vohr heüte nicht recht anzufangen. Grüss Er vielmahl seine liebe Kinder und Kattjen, und zu glauben dass biss im Tode ich Sein und der Seinigen treuer Freünd und Vatter verbleibe.

Friderich R.

33. (Empf. 1760, 29 Febr.)

Mein hertzlieber Moltcke. Er ist wohl versichert den wahren Antheil, welchen ich an dem Verlust seiner lieben Frauen*) nehme. Gott ersetze diesen Verlust und diese Traurichkeit in tausendfältiegen Seegen und Freüde; Gott erhalte Jhm zum Trost vohr Seine Kinder und zum Trost,

*) Gr. Moltkes første Hustru Christiane Friderike Bryggemann var død den foregaaende Dag, d. 28 Febr. 1760.

Freüde und Beruhigung vohr mir. Ich werde nicht ablassen biss im Tode sein Freünd zu seyn und zu verbleiben und vohr seine liebe Kinder als Vatter und Mutter treülich zu sorgen. Ich verharre biss in mein Grab Sein und der Seinigen erlich getreüer Freund

Friderich R.

34. (1760, 11 Marts.)

Gott seegene meinen hertz lieben Moltcke, und da ich wohl weiss, mit wass vohr einnen betrübten und beklemmten Hertzen mein lieber Freünd diese Tour gethan hat, so habe ich Jhm doch gerne mit etwas erfreüen wollen. Ich habe also in der Eile nichts bessers finden können, als Jhm den Schlüssell für seinen und meinen lieben Sohn Magnus zuzusenden. Gott verwandle auss Gnaden die Betrübniss und den Schmertz in tausendfachen Seegen, Vergnügen und langwährichеs Wohlergehen. Ich verbleibe biss in mein Grab Sein und der Seinigen aufrichtig getreüer Freünd und Vatter

Friderich R.

den 11 Martii 1760.

35. (Rec. 1760, 9 Juni)

Mein hertzlieber Moltcke und mein allerteurester Freund, ich bitte Jhn tausend Mahl um Vergebung, dass ich Jhm gestern betrübet habe; es tuht mir hertzlich leyt und soll mit Gottes Hülffe alles dasjenige ..... vohr suchen, womit ich Jhm erfreuen kann. Gott seegene, erhalte und bewahre Jhm, und Gott erfreüe sein liebes ehrliches Hertz, so wie Er mich auf so mannich faltige Weise Treue, Liebe und Redlichkeit beweiset, welches ich zeit lebens mit wahrer Erkæntlichkeit erkenne, und biss in mein Grab erkennen werde.

Friderich R.

P. S. Ich habe vielmahls von Fieke Raaben *) zu grüssen.

36**). (1762)

O! Grosser Gott, Vatter, Sohn und Heiliger Geist, sey mich gnädig. Ach sey mich armen Sünder gnädig, und das um Jesu Christi allertheürestes Bluht und Wunden willen. Ich gelobe dich, du wahren, dreyeinigen Gott, Vatter, Sohn und Heiligen Geist alleine getreü und gehorsam zu seyn biss an mein Ende. Ich entsage den Teüffel mit allen seinen Werken und Wesen in Zeit und Ewichkeit, ja zu allen ewigen Zeiten. Stehe mir doch bey in meinen Vohrnehmen, und lass mich nicht zuschanden werden, und dass um deiner Gnade willen; gib mir doch auch Krafft und Muht vohr deine Ehre zustreiten, wen es Zeit und Stund erfordert. O Herr, Herr, hillff aus aller Noht, du mein Gott, bist meine Zuversicht, auf dir trauhe und baue ich, sey mir gnädig um Jesu Christi willen. Nim doch aus Gnaden nicht ungnädig die Liebe, welche ich trage und aufrichtich hege zu denen, die ich so sehr verpflichtet bin. Du mein Helffer und mein einziger Trost in Leben und Tod, sey mir, o du getreüer Gott, sey mir gnädig um deiner Barmhertzichkeit willen. Ich bin ein Wurm und Staub, Asche und Erde, ja noch tausendmahl weniger den nichts; seegene und bewahre mich, seegene mein Land, welches du mir aus Gnaden anvertrauet hast, seegene meine Frau und Kinder; seegne auch aus Gnaden Sie, ja seegene und bewahre alle meine gute Freünde. Ich gehöre dir, meinen grossen

*) Tre Maaneder efter, den 9 Septbr. 1760, giftede Grev Moltke sig igjen med Sofie Raben, Datter af Geheimeraad Frederik Raben til Aalholm, Stiftamtmand paa Laaland.

**) Det følgende Stykke er vel ikke noget Brev til Gr. Moltke, men er af ham henlagt blandt Brevene.

gütigen und gnädigen Gott zu mit Seel und Leib, mit Guht und Bluht; dein will ich leben und sterben, dein will ich sein und bleiben in Zeit und Ewigkeit. Gott sey mir gnädig um Jesu Christi willen. Ammen, in Jesu allerheiligsten und über alles hochgelobten und hochgebenedeyten Namen, Ammen, Ammen.

Der Herr seegene uns und behüte uns,
Der Herr erleüchte sein Angesicht über uns,
und sey uns gnädig,
Der Herr erhebe sein Angesicht auf uns
und gebe uns Seinen Friden, Ammen,
in Jesu Namen, Ammen.

Friderich, dein Wurm, Erde und Asche*).

B. 1**).

Mein lieber Molck, ist es erlaubt im durch diese Zeilen meiner Liebe zu versichern, welche von nun an biss in alle Ewigkeiten der Ewigkeiten fort dauren soll, Amen. Seyn getreuer

Friderich.

---

*) »Ist von dem König geschrieben, wie mann den Krieg mit Rusland befürchten muste 1762.« (Paategning af Grev Moltke.)

**) Hermed begynder den anden Samling B af disse Haandbreve, de udaterede, som det har været vanskeligt at bringe i nogen rimelig Følge. Jeg har tænkt mig, at de første tolv maaskee kunde henhøre til Kronprindse-Perioden, deels paa Grund af deres ungdommelige Indhold, deels og især fordi der ikke findes noget R. efter Kongens Underskrift; de øvrige maatte da alle høre til Konge-Perioden. Indenfor hver af disse Perioder har jeg forsøgt en vis Real-Orden og sammenstillet de Breve, der nærmest syntes mig at være af samme eller lignende Indhold. Dette Forsøg er maaskee ikke allevegne faldet heldigt ud, men en Følge maatte jo vælges, og man vil vel tilgive enkelte Misgreb paa Grund af Sagens Vanskelighed.

2.

Mein hertz allerliebster Molck. Ich gratulire Jhm von Hertzen zu diesem glücklich erlebten Geburts Tag, und wünsche von Hertzen, dass der grosse Gott Jhm mit allerley geistlichen und leiblichen Seegen überschütten und Jhm noch viele Jahr bey mir in guter Gesundheit erhalten wolle. Ich nehme mir auch die Freiheit Jhm ein kleines Andenken zu offeriren. Der Werth desselben ist nur schlecht, aber recht gut gemeint. Ich verharre biss in den Todt Meines liebens Molcks recht guter Freund

Friderich.

3.

Mein hertz allerliebster Molck*). Ich bitte Jhm von Grunde meiner Seelen um Vergebung, dass ich Jhn gestern in Betrübniss gebracht habe. Gott allein ist es bekant, dass mir solches in meinem Hertzen recht schmertz und ich recht vor viel wolte, dass ich nicht so unbedachtsam gewesen ware. Dorch Gottes Hülffe soll sollches nicht mehr geschehen; bleibe Er nur noch mein guter Freünd, Gott wird Jhm beystehen. Von nun an biss in den Todt verharret Friderich.

4.

Friderich ist hier gewesen. Gott seegene meinen süssen, lieben Moltcke.

*) Som man af de daterede Breve i den første Samling vil have seet, skriver Kronprindsen stedse Navnet saaledes indtil midt i Aaret 1744, hvorefter det gives Formen »Moltcke«. Jeg har desaarsag stillet dette og de to foregaaende Breve i Spidsen for den udaterede Samling, og antaget, at de ere de ældste i denne, før Midten af Aaret 1744. I alle de følgende skrives stedse »Moltcke«. See ovenfor S. 298 og 299.

5.

Ich bin hier gewesen, mein hertz lieber, guter Freünd. Gott seegene und erhalte Jhm, mein lieber Moltcke.

F.

6.

Gott seegene meinen lieben Moltcke. Ich bin schon lange hier gewesen; mig verlanget nach Jhm; ich habe Jhm nicht ruffen lassen wollen, weile Er zu thun hat.

7.

Gott seegene meinen hertz lieben Moltcke. Ich wünsche Jhm eine angenehme Ruhe und vorbleibe biss in mein Grab sein aufrichtig getreuer Freundt. Gott seegene, stärcke und erhalte Jhm, mein hertzens allerbester Freund, Sein bin und vorbleibe ich getrau mit Seel und Leib.

Friderich.

8.

Mein allerteurester Moltcke. Gott seegene Jhm tausendfach und lasse Jhm noch viele Jahre bey mir seyn in allem Vergnügen, welches ich von Grunde meines Hertzens wünsche, Jhm .....ge bey mir zu behalten.......ich lebe. Ich soll solches so viel wie in meinen Kräfften und Vermögen stehet durch Gottes Gnade beweisen, dass ich sein aufrichtiger Freund binn biss in ..n Todt, Amen.

Gott seegene Jhm .....usend fach, solches .....schet Sein getreuer

Friderich.

9.

Mein allerteurester Moltcke. Gott seegene Jhm tausendtfach und lasse Jhm noch viele Jahre bey mir sein in allen beständigen. Thue Er mir doch je nicht die Betrübniss an, dass Er jemahls von mich verlangt noch auch kommt

Gott seegene Jhm vor jede theure Vermahnung; durch Gottes theure Gnade will ich sie auch folgen, hertzlich lieb habe ich Jhm, solches versichert Sein treuer Friderich biss in den Todt. — Unserer Liebe scheidet nichts als der Todt, durch Gottes Hülffe. Amen.

Friderich.

10.

Mein aller liebster hertzens Moltke. Sey Er doch nicht mehr betrübt. Ich bin nicht im Stande Jhm solches mündlich so versichern zu können, als ich gerne wolte. Ich wünsche aber nichts als nur Gelegenheit finden zu können, Jhm meine aufrichtiege Liebe zu beweisen. Gott seegne Jhm vor jetwede vergnügte Stunde, ja auch vor jeden vergnügten Augenblik; Gott seegne Jhm auch für so vielfältige theure und geseegnete Vermahnungen und erhalte Jhm noch viele Jhare bey mir. Durch Gottes Hülfe soll es Jhm nicht gereuen; so lange als noch ein lebendieger Blutstropfen bey mir ist, so soll Er sehen, dass ich durch Gottes Hülffe Seine theure Ermahnungen mit allem Ernst nach zu leben mich eifriegst bestreben will, Jhm und die Seyniegen aufrichtig lieben und solches bis in den Todt bezeugen, dass ich Sein treuer Friderich binn und verharre, Amen*).

11.

Gott seegene meinen hertz allerliebsten Moltcke, und danke ich Jhm hertzlich vohr alle Liebe und Attention, die Er mich bey aller Gelegenheit beweiset. Gott erhalte Jhm. Ich werde gewiss auch niehmahlen ermangeln bey aller Gelegenheit Jhm zu zeigen, dass ich Jhm von Her-

*) En lille Pergamentsbillet, skreven med Blyant.

tzens Grund liebe und hochachte. Dies vorsichert Jhm Seyn getreüer Freund und Sohn

Friderich.

Jch bitte nochmahlen um Vorgebung, wor mit ich Jhm betrübet habe; ich gehöre Jhm doch zu.

Jch auch vielmahlen Seine liebe Frau meinet wegen zu grüssen.

12.

Mein hertz allerliebster Moltcke. Jch bitte Jhm nochmahls von Hertzen um Vergebung, dass ich Jhm gesteren betrübet habe, und versichere Jhm vohr Gott und als ein ehrlich Mann, es nuhn und in Ewigkeit nicht wieder zu tuhn. Gott seegene und erhalte Jhm, und sey Er versichert, dass biss in mein Grab ich sein aufrichtig getreüer Freünd bin und vorbleibe.

Friderich.

Könte ich das Vergnügen haben, Jhm um halb 9 bey mir zu sehen, so würde es mir sehr lieb seyn, um einigen Trost wieder von Jhm zu bekommen. Gott seegen und erhalte Jhm.

13*).

Mein hertz lieber Moltcke, ich dancke Jhm hertzlich vohr sein liebes Schreiben. Es soll mich hertzlich freüen zu hören, wenn mein alter lieber guter Freünd sich besser

*) At dette og de følgende Breve høre til Konge-Perioden, er tydeligt nok betegnet ved det anførte R. efter Navnet. Den første Efterskrift synes derhos at tyde paa, at det maa være skrevet kort efter Regjeringens Tiltrædelse den 6 August 1746. Jeg har derfor sat det foran i denne Række. Characteristisk er det ogsaa at see, hvorledes den beskedne unge Konge brugte sin kjære Moltke til at lade sine ældre Ministre (Schulin el. Bernstorff, rimeligviis den førstnævnte) forstaae, hvad han selv undsaae sig for ligefrem at sige dem.

befindet. Mich verlanget hertzlig, Jhm bald wieder bey mich zu sehen; Gott seegene und erhalte Jhm zugleich mit seiner lieben Frauen und Kindern, welche insgesamt bitte bestens zu grüssen, und darbey vorsichert zu seyn, dass biss in mein Grab ich allezeit vorbleibe Sein aufrichtig getreüer Freünd

Friderich R.

P. S. Das wundert mir, dass meine ausslãndische Ministres ihre Relations nicht an mir adressiren. Meinen guten Freünd bitte davon Usage zu machen.

Ich bitte mir zugleich von Seinem Befinden eine trost volle Nachricht aus. Vivat Moltcke.

14.

Gott seegene, erhalte und bewahre meinen hertz lieben Moltcke. Ich hoffe, dass mein hertzens guter Freünd wohl geruhet hat und sich auch wohl befindet, so wird mich solches hertzlich freüen. Ich wollte doch gerne wissen, welche mein lieber alter mente, dass ich zu Generals Majors am besten machen könnte: unter 5we, wen ich Pless*) mit rechne, werde ich woll schwerlich abkommen. Gott

*) Da der formodentlig menes Frederik Christian Plessen, saa er man her i det meget sjeldne Tilfælde, at kunne opgive Datum for dette udaterede Brev til Begyndelsen af Juni 1755; thi denne Frederik Christian Plessen, en yngre Søn af den bekjendte Christian Ludv. Plessen til Fusingø m. m. og Mogens Skeels Datter og rige Arving Charlotte Amalie, blev d. 19 Juni 1755 udnævnt til Generalmajor af Cavalleriet samt Oberstlieutenant ved Hestgarden; han døde d. 25 Novbr. 1783 som General af Cavalleriet. — Iøvrigt blev rigtignok senere en anden Plessen, nemlig Cordt Valentin, ogsaa af K. Frederik V udnævnt til Generalmajor d. 20 Marts 1762; men han hører udentvivl til de fremmede Linier af Familien og til de mange fremmede Officerer, som den truende russiske Krig førte hertil.

seegene und erhalte Jhm. Ich vorbleibe mit treüen Hertz Sein gantz ergebener und getreüer Freünd

Friderich R.

Vivat Moltcke.

15.

Gott seegene meinen hertzlieben Moltcke. Es wird mich freüen, wenn Er sich wohl befindet. Es wird mir forgerücket, dass Bargum bey der Zoll Bude geholffen wäre, Clüver aber noch zurücke stünde*). I bitte nach Belieben mir Nachricht zu geben, wie ungefähr ich antworten könnte. Eine angeneme Ruhe wünsche ich Jhm von Hertzen, und bitte vielmahlen Siene liebe Frau und Kinder meinet wegen zu grüssen. Ich vorbleibe biss in mein Grab Sein aufrichtig getreüer Freünd

Friderich R.

16.

Einen schönen guten Morgen, mein hertz allerliebster Moltcke. Ich wollte mich nur vohrgefraget haben, ob es nicht anginge, dass wir uns heüte auf eine guhte Arht entschuldiegen könnten, heute nicht mit zufolgen, indem ich mit einer kleinen Diaré etwas geplaget bin; sollte es aber nicht woll angehen können, so bin bereit und willig zu folgen. Übrigens so versichere ich Jhm, dass ich Jhm von Hertzens Grund aufrichtig liebe und hochachte, und

---

*) Disse tvende Befordringer ville neppe saaledes som Plessens kunne lede til at bestemme Brevets Datum, da Talen er om mindre betydelige Tjenester. Den førstnævnte kunde være Slægtning af Ludolph Conrad Bargum, der i K. Frederik Vs Tid var Provst og Sognepræst i Aabenraa, og den anden kunde maaskee være den Joh. Christian Klüver, der til samme Tid nævnes som Holzvogt paa Lein-Ort i Ahrensböeck Amt i Holsten, begge i Statskalenderen for 1764 S. 120 og 137.

biss in mein Grab Sein aufrichtig getreuer Freund und Sohn verbleibe

Friderich R.

Den Überbringer dieses bitte brav bey der Perücke zu krigen*).

17.

Mein hertz lieber Moltcke. Da ich von dem Erdbeben**) mit Ab. sprache, wass hier geschehen ware, so machte Er mich ein Compl. von Freünde, so Theil daran nehmen; ich machte aber ein verkert Compl. darauf, weil es nicht recht verstunde.

Dein treüer Freünd.

18.

Mein hertz lieber Moltcke. Das tuht mig recht hertzlich leid, dass ich Jhm gestern betrübet habe, und zugleich dadurch veruhrsachet, dass Er unpässlich da von geworden ist. Ich bitte Jhm recht hertzlich um Vergebung; es soll die Zeit meines Lebens nicht mehr geschehen; denk Er doch nicht mehr daran. Gott gebe, dass ich Jhm so wieder erfreuen und aufmunter kann, alss ich Jhm betrübet, und mir in der Seelen gesmertzet hat. Gott seegene und bewahre Jhm wie auch seine liebe Famillie, Gott lasse Jhm lange leben mit Gesuntheit und alles ersinliche Vorgnügen, Gott bevare, dass ich Jhm sollte verlieren, so wäre alles

---

*) Udenpaa Brevet har Kongen skrevet disse spøgende Ord.

**) Dersom man tør tage Ordet Erdbeben bogstaveligt, saa maatte vel denne spøgende og halv uforstaaelige Hastværks-Billet henføres til Jordskjælvet enten d. 1 Novbr. 1755 eller 22 Decbr. 1759, og dog vel snarest til sidste Datum, da dette Jordskjælv gjorde megen Opsigt her i Landet, og flere Beretninger af Samtidige derom haves. Oversigt ov. Vid. Selsk. Forh. 1870 S. 28.

aus. Ich vorbleibe biss in mein Grab Sein aufrichtig getreuer Freünd

Friderich R.

19.

Mein hertz lieber Moltcke. Ich bitte Jhm hertzlich um Vergebung, dass ich heute nicht artich gewesen bin. Alle die Seegens, die in der Heiligen Schrifft sind, die lasse Gott kommen über Jhm, und biss in dass tausende Glied über Jhm und seine gantze Famillie. Ich bitte vohr Jhm auf meine Knihe zu Gott, dass Jhm Gott der Allerhöchste erhalten wolle; so habe ich mehr, als ich wünschen kan, und vorbleibe mit aller aufrichtiegen Hochachtung und kindlicher Liebe sein getreuer Freünd

Friderich R.

Gott seegene Jhm.

20.

Gott seegene meinen hertz lieben Moltcke. Ich kann vor Betrübniss meine matte Augen und Glieder nicht eher ruhig legen, biss ich weiss, dass Er vorgnügt ist. Ich bin biss im Tode Sein getreüer Freünd

Friderich R.

Gott seegene Jhm.

21.

Gott seegene und erhalte mein hertz lieben Moltcke Nehme Er doch nicht übel, dass ich nicht heüte nach Christinen tahl zu Jhm kommen kann; ich bin gottlob wohl, aber Gott weiss, wie mir ist. Vergebe er mir, wo mit ich Jhn heüte beleidiget habe. Ich bin und vorbleibe biss in mein Grab Sein getreüer Freünd

Friderich R.

22.

Mein hertz allerliebster Moltcke. Ich bitte Jhm von

Grunde meiner Seelen um Vorgebung um allem den jeniegen, wormit ich Jhm beleidieget habe. Er kann vorsichert seyn, dass sollches nicht aus Bohssheit oder mit Wissen und Willen geschehen ist. Er kennet leider all zu wohl meinen hitziegen Kopffe, und Er kann auch zu vorlässig glauben, dass ich mit Gottes Hüllffe ins Kumpfftiege niemahlen mehr betrüben werde Jhm, meinen hertz allerliebsten und hertz allerbesten Freünd. Gott seegene und erhalte Jhm sambt Seiner lieben Frauen, zum Trost vohr seine liebe Kinder und zur hertzinichlichen Freüde vohr mich und meiner Kinder, noch viele Millionen viele Jahre frisch, vorgnücht, gesund und wohl. Dieser Wunsch ist kein Copliment, sondern gehet aus auffrichtig treüen Hertzen; ich wünsche von Grunde des Hertzens Jhm, meinen hertz allerliebsten und hertz allerbesten Freünd, bald wieder frisch und gesund bey mir zu sehen. Gott seegene und erhalte Jhm; ich bitte noch mahlen hertzlich um Vergebung, wohr mit ich Jhm betrübet habe, und vorsichere an bey, dass so lange ich lebe, ich nicht auf hören werde, Jhm, meinen hertz liebsten allerliebsten Moltcke und Hertzens Freünd, zu lieben und zu estimiren als meinen aller vertrautsten Vatter bis in mein Grab.

Friderich R.

Kontte Er mir wohl ehn bahr Worter wieder antwohrten, so wird es mich sehr freüen und trösten. Gott seegene und erhalte Jhm.

23.

Mein hertz lieber Moltcke. Jch bitte Jhm hertzlich um Vergebung, dass ich leyder gesteren wieder durch meine unbesonnene Rede Jhm betrübet habe; ich versichere aufrichtig, dass ich solches Gott hertzlich abgebeten habe und

ich durch Gottes Hülffe niemahlen solche tolle Reden ausstosen werde. Ich bitte daher, mein lieber Moltck wolle nur noch die Gutheit und Liebe für mich haben, und mir solches sowohl vergeben, als auch vohr dieses Mahl sich nicht mehr zu betrüben, da ich Jhm hinwiederum, meinem Hertzens Freündt, vohr Gott gelobe und verspreche durch Gottes Hülffe ins Kümpftiege niemahlen mehr solche unbedachte Reden zu führen, der ich im übrigen mit aller aufrichtigen Liebe und Hochachtung biss an mein Ende verharre Meines Hertzen Moltcks treüer Freündt

Friderich R.

24.

Einen schönen guten Morgen, mein- hertz allerliebster Moltcke. Ich wollte mich nur vohrfragen, dass, wenn dieses Wetter so continouiren sollte, unsere Vohrmittags Jagt doch noch vor sich gehen wird. Gott seegene und erhalte Jhm, Du mein Hertzens allerbesten Freund, den ich in dieser gantzen Weldt habe; ich liebe Jhm und halte Jhm werht von Hertzens Grundt, und vorbleibe biss in mein Grab Sein aufrichtig getreuer Freünd

Friderich R.

25.

Einen schönen guten Morgen, mein hertz lieber und hertz allerbester Moltcke. Wenn mein Hertzens guter Freund noch so meint als wie gestern Abent, dass es sich noch gar wohl tuhn liesse, dass die Parforce Jagt im Tier Garten könnte gehalten werden, so bin ich damit recht wohl zufrieden; doch überlasse ich solches lediglich meines hertz lieben Moltckes Gut befinden. Gott seegene und erhalte so wohl Jhm als auch seine hertzens liebe Famillie, und tuhe Jhnen allen unentlich mehr gutes, als ich nicht

ausprechen kann. Diess wünschet Sein aufrichtig getreuer Freund, der niemahlen aufhören wirdt Jhm und die Seinniegen aufrichtig zu lieben und auf alle Arht und Weise gutes zu tuhn biss in mein Grab.

Friderich R.

26.

Mein Hertzens süsser, hertz lieber Moltcke. Ich wünsche Jhm hie mit einen schönen guhten Morgen. Ich gedenke Tag und Nacht an Jhm, meinen alten lieben Vatter. Wen dieses Wetter so continouiren wird, so wird vohr heute wohl nicht viel im Felde zu tuhn seyn. Gott seegne und erhalte Jhm, meinen hertz allerbesten Freünd, den ich in dieser gantzen Weldt habe. Ich vorbleibe biss im Tode mit wahrer Liebe Sein aufrichtig getreüer Freünd

Friderich R.

27.

Mein hertz lieber Moltcke, einen schönen guten Morgen. Wan Er es so vohr guht befindet, so könnten wier uns woll von der Tour nach dem Gestütt dispensiren; Er wirdt den woll besorgen, dass hievon an gehörigen Ohrte Nachricht gegeben wirdt. Gott seegene Jhm, mein Hertzens lieber aller getreüster Freünd, und sey Er versichert, dass biss im Tode ich Seyn beständig getreüer Freünd vorbleibe.

Friderich R.

28.

Einen schönen guten Morgen, mein hertz lieber Moltcke. Gott seegene Jhm; ich gratoulire Jhm mit aufrichtiegen Hertzen zu den heütiegen erfreülichen Tag, und wünsche von Grund der Seelen, dass der allmächtiege, gnädiege Gott wolle Jhm und seine liebe Frau noch viele unzähliche Jahre vorgnücht und wohl zusammen leben lassen, so dass

sie Kind und Kindes Kinnder in Vergnügen sehen mögen, welches ich um so viel mehr zu Gott hoffe und vorsichert bin, weil Gott, der Alles regieret, die Seiniegen nicht vorläst. Gott seegene, erhalte und bewahre Jhm an Seel und Leib, und biss in mein Grab vorbleib ich Sein und Seiner gantzen Famillie recht aufrichtig getreüer Freünd

Friderich R.

Vivat Moltcke, Consolatio Friderici.

29.

Gott seegene meinen hertz lieben Moltcke. Jch wünsche Jhm hiemit einen vorgnüchten und erfreülichen guten Morgen. Es wird mich freuen zu vernehmen, wenn Er wohl geschlaffen hat, und sich auch wohl befindet. Ich befinde mir gottlob recht wohl, und überschicke Jhm zu gleicher Zeit Sein Frühstück mit Bitte, solches auf meine Gesundheit zu geniessen. Grüsse Er Seine liebe Frau vielmahls meinet wegen, und versichere Sie, dass ich alles tuhn werde, meinen hertz lieben, alten guten Freund vergnücht zu erhalten und noch vergnüchterer zu machen. Gott seegene, erhalte und bewahre Jhm; solches wünsche ich von Grund der Seelen, und vorbleibe biss in mein Grab Sein mit aller Lieb und Tendresse beständig getreuer Freund

Friderich R.

30.

Mein hertz allerliebster Moltcke. Ich wünsche Jhm hiemit einen schönen guten Morgen und zugleich auch eine glückliche Reise. Komm Er doch bald wieder, es verlanget mich recht hertzlich nach Jhm. Gott seegene und erhalte Jhm. Ich vorbleibe biss in mein Grab Seyn beständig aufrichtig getreuer Freünd

Friderich R.

31.

Mein hertz lieber Moltcke. Ich wünsche von Grunde der Seelen morgen das Vergnügen zu haben, Jhm, meinen hertzlieben Freünd, bey mir gesund und wohl zu sehen. Er kann vorsichert seyn, dass ich mir auf aller Ahrt und Weise eine besondere und wahre Freüde aus machen werde, Jhm in allen Vohrfällen und Gelehgenheiten meine auffrichtige Liebe und Hochachtung zu beweisen, wie ich den auch nicht auffhören werde biss an min Lebens Ende sein aufrichtig getreüer Freund zu sein, zu bleiben und zu sterben biss in mein Grab.

Friderich R.

32.

Einen schönen guten Morgen, mein hertz lieber Moltcke. Wenn Er wohl geruhet hat, so freut mich solches hertzlich. Ich hab gottlob biss halb neüne recht wohl geruhet, und wird mich hertzlich freüen, meinen hertzlieben Freünd und allten Vatter bald bey mir zu sehen. Gott seegene und erhalte Jhm, Gott tuhe Jhm mehr Guhtes an Seel und Leib, als ich nicht aussprechen kann. Das wünschet mit aufrichtiegem Hertzen Sein aufrichtig getreüer Freünd und Sohn, der ich biss in mein Grab Sein ehrlicher Friderich vorbleibe.

Friderich R.

33.

Mein Hertzens süsser hertz allerliebster Moltcke. Wenn Er wohl geruhet hat, so freuet mich solches hertzlich. Ich bin Sein Eigentuhm und liebe Jhm von Hertzens Grund. Gott seegene und erhalte Jhm. Ich vorbleibe biss in mein Grab Sein aufrichtig und beständig getreuer Freund

Friderich R.

34.*)

Mein hertz allerliebster alter ehrlicher lieber Moltcke. Ich wünsche Jhm hiemit einen schönen guten Morgen, und wird mich hertzlich freüen zu hören, wenn Er wohl ist. Gott seegene und erhalte Jhm; ich küsse Jhm Million tausend Mahl mit Hertz und Gedanken und vorbleibe mit aufrichtieger hertziniglicher Liebe Sein beständig getreüer Freünd biss in mein Grab.

Friderich R.

*) Med dette Brev ender jeg denne Samling. De 5 Stykker, der endnu fandtes i Grev Moltkes Samling, ere vistnok alle ogsaa en Konges egenhændige Breve, men baade saa korte og ved Siden af de meddeelte saa overflødige, naar Spørgsmaalet er om Kongens Character og Forhold til Moltke, at man formeentlig vel kunde lade dem utrykte.

Styrelsen af Danmark-Norges Udenrigspolitik under Struensee.

Af

E. Holm.

Hovedinteressen ved Struensees Styrelse knytter sig som bekjendt til de indre Forhold i den dansk-norske Stat. Det er navnlig paa dette Omraade, han træder op som Reformatoren, det er for at omskabe Administration og Samfundsforhold han kæmper, indtil han falder, væsenlig som en Følge af egen Brøde, men for en Del ogsaa som et Offer for Andres Fordomme. Imidlertid staar hans ydre Politik som en i flere Henseender ret mærkelig Episode ved Siden heraf; ogsaa paa dens Omraade møder os, om end i mindre Grad, et Brud paa, hvad der var overleveret fra den foregaaende Tid.

Som Begyndelse paa den Struenseeske Styrelses Tid plejer man at regne den 13de September 1770, Dagen for den ældre Bernstorffs Fald. Hvordan var da Danmark-Norges politiske Stilling udadtil i dette Øjeblik?

Det var i mere end een Henseende et ret mærkeligt Tidspunkt. Riget var for det første indviklet i en Krig med Algier. Overgreb fra denne Røverstats Side imod danske og norske Handelsskibe havde fremkaldt Afsendelsen af en Eskadre, der skulde afkræve Deyen i Algier de Skibe, han havde bemægtiget sig, og i Tilfælde af Vægring bom-

bardere hans Hovedstad. Den 2den Juli 1770 ankom Eskadren paa Algiers Rhed; men det Bombardement, den begyndte, da Deyen var døv for alle Forestillinger, faldt meget uheldigt ud. De Bombardergallioter, man havde med sig, vare for svagt byggede; man maatte ophøre med Bombardementet og sejle bort uden at have udrettet Noget. Hvor stærkt man imidlertid end ærgrede sig her hjemme over den lidet ærefulde Expedition, og hvor stor en Plage Algiernes Sørøverier end kunde være, var dette Forhold dog af mindre Betydning. Ulige vigtigere var Rigets Stilling, dels til Rusland, dels til Sverige. For at forstaa den følgende Udvikling, er det nødvendigt at sige et Par Ord herom.

Baade med Hensyn til Rusland og Sverige havde tre Traktater afgjørende Betydning, der i de nærmest foregaaende Aar vare afsluttede med den russiske Regering, nemlig Traktaterne af 11te Marts 1765, 22de April 1767 og 13de December 1769. Den mellemste af disse havde som bekjendt foreløbig fastslaaet Afgjørelsen af den Tvist, som det danske Kongehus lige siden Frederik IV's Tid havde havt med den ældre gottorpske Linie. Kejserinde Catharina havde derved, paa sin Søn, den endnu umyndige Storfyrst Pouls Vegne, opgivet dennes Fordringer paa den tidligere gottorpske Del af Slesvig, og lovet, at han, naar han blev myndig, skulde afstaa sin Del af Hertugdømmet Holsten til den dansk-norske Konge imod at faa Oldenburg og Delmenhorst i Bytte. De tvende andre Traktater vare ligefremme Alliancetraktater, saaledes at den af 1769 nærmest var en videre Gjennemførelse af, hvad man allerede var bleven enig om i Principet ved Traktaten af 1765. Det var først og fremmest en fælles Politik ligeoverfor Sverige, der herigjennem blev slaaet fast, at man nemlig

skulde staa hinanden bi med at hindre Forfatningsforandringer i Sverige, hvorved dette Riges Statsforfatning af 1720 maatte blive ændret saaledes, at den svenske Konge opnaaede en større Magt derved. Paragraf 2 i Traktaten af 1769*) fastsatte udtrykkelig, at «Omstyrtningen enten af hele Forfatningen af 1720 eller selv blot af en enkelt Del af den, hvorved der tilsigtedes en Indskrænkning af Stændernes Magt og en Udvidelse af den souveraine Myndigheds Rettigheder, skulde betragtes af de tvende Kroner som et Angreb fra Sveriges Side, og deres Alliance skulde da træde i Kraft uden videre Forklaring eller Drøftelse». Hvis forøvrigt Sverige begyndte Fjendtligheder med den ene af de tvende contraherende Parter, da fastsatte en følgende Paragraf (§ 3), at den af dem, der ikke var bleven angreben, strax skulde tage Parti for sin Forbundsfælle og selv begynde Krig imod Sverige «comme partie principale belligerante.» For nu at forebygge, at det skulde komme til slige Yderligheder, enedes man (§ 4) om at give Ordre til sine Udsendinge i Stockholm, at de med større Iver end nogensinde skulde nytte de Midler, der allerede bleve anvendte, for at værne om Friheden i Sverige og bevirke, at dette Land vedblev at holde Fred med sine Naboer. Men da disse Midler ikke kunde gjælde for tilstrækkelige til de tvende Magters Sikkerhed i et saa vigtigt Øjeblik, forpligtede de sig (§ 5) til strax fra denne Tid af hver at holde 20000 Mand rede ved den svenske Grændse, for, saasnart det gjordes nødigt, at kunne lade dem marchere ind i Sverige. Ligeledes lovede

*) Denne Traktat er hidtil utrykt; kun er §§ 2 og 10 meddelte som Bilag H. i N. Tengbergs Skrift: Om Kejsarinnan Catharina II's åsyftade stora nordiska alliance (Lund 1863). Den meddeles her i Uddrag efter en Afskrift i Manuskriptsamlingen i Sorø.

man hinanden (§ 6) at ruste Alt, hvad man havde af Sø-styrke, forat Eskadrerne, saasnart det blev aabent Vande til Foraaret, kunde begynde Krydstogter i Østersøen, i Forhold til hvad de svenske Forhold maatte gjøre ønskeligt. Foruden disse Bestemmelser, der skulde tjene til det fælles Bedste, blev der tilsikret Danmark-Norge visse Fordele. Saaledes blev ikke blot i Almindelighed Mageskiftetraktaten stadfæstet (§ 1), men det blev tillige erklæret (§ 11), at for at den saa hurtig som muligt kunde blive gjort til Virkelighed, vilde Kejserinden fastsætte sin Søn Storfyrstens Myndighedsalder efter «tydsk Ret», saaledes at Traktaten kunde komme til at træde i Kraft imellem Storfyrstens 17de og 18de Aar og at den danske Konge, saasnart det 17de Aar var forbi, kunde træde i umiddelbar Underhandling med Storfyrsten for at faa hans Stadfæstelse og Ratification af Traktaten. Hun lovede (§ 12) ikke at lade noget Middel være uanvendt, som hendes moderlige Ømhed kunde diktere hende, hvorved hun kunde formaa sin kjære Sön til at fuldbyrde dette skjønne Værk. Heller ikke skulde den Udsættelse, der var nødvendig, indtil dette kunde ske, forhindre hende fra (§ 13) i alle andre Henseender at betragte den danske Konge som den, der allerede var i Besiddelse af de holstenske Stater, og forsaavidt garanterede hun ham denne Besiddelse imod enhver Anden, der under nogetsomhelst Paaskud vilde forstyrre ham deri.

Ogsaa paa andre Maader lovede Traktaten Danmark-Norge Fordele. I Betragtning nemlig af de Byrder, som den danske Konge vilde kunne komme til at paatage sig ved en Krig med Sverige, opgav Kejserinden (§ 7) alle Fordringer i Fremtiden paa de Subsidier, som det efter Traktaten af 1765 paahvilede Danmark-Norge at betale hende under hendes Krig med Tyrkiet. Da hun fremdeles op-

fattede en Forøgelse af den danske Konges Sømagt (§ 8) som ogsaa værende til Fordel for hendes eget Rige, med hvem han var forbunden ved en saa nøje Alliance, lovede hun hvert Aar i Løbet af de følgende 6 Aar at lade samle saameget Skibstømmer i Archangel, som var nødvendigt til to Linieskibe, paa 60 Kanoner hvert, og dette Tømmer skulde staa til den danske Regerings Raadighed, uden at den behøvede at betale noget derfor. Den skulde tillige i Løbet af de samme Aar have Ret til hvert Aar toldfrit at udføre Varer til Skibsbrug fra de russiske Havne, indtil et Beløb af 200000 Rubler. Og hvis det kom til Krig med Sverige af en af de tidligere anførte Grunde, stilledes en særlig Løn i Udsigt for den danske Konge. Da Kejserinden nemlig (§ 10) betragtede enhver Tilvæxt af hans Magt som en Forøgelse af sit eget Rige, forpligtede hun sig til i hint Tilfælde at garantere ham alle de Erobringer, som han kunde gjøre fra Sverige ved den norske Grændse, og hun lovede ikke at ville nedlægge Vaabnene, uden at der blev indrømmet ham en Estatning for Krigsomkostningerne eller en passende Forøgelse af Landomraadet ved enten en fuldstændig eller delvis Indrømmelse af hans Erobringer.

Til Vederlag for disse forskjellige Tilsagn forpligtede den danske Konge sig (§ 9) til at tillade et vist Antal af Søofficerer at gaa i russisk Tjeneste og at stille 2000 søvante Matroser til Ruslands Tjeneste, 6 Maaneder efterat der fra dettes Side var ytret Ønske om en saadan Hjælp. — Traktaten skulde (§ 14) foreløbig gjælde, indtil Mageskiftsagen fuldstændig var bragt i Orden, og med det samme en stedsevarende Alliance kunde blive afsluttet.

Der var vistnok ved denne Traktat lovet Danmark-Norge Fordele i forskjellige Retninger; men hvad det havde

maattet betale herfor, var ikke blot de Matroser, det maatte give Rusland fri Raadighed over; det var i Virkeligheden en fuldstændig Tilslutning til den russiske Politik, en Tilslutning, der uundgaaelig blev ensbetydende med Afhængighed, og som havde fremkaldt den uhyggelige § 10 i Traktaten, hvorved man uvilkaarlig faar Indtrykket af, at den dansk-norske Regering higede efter at udvide sit Landomraade paa Sveriges Bekostning.

Hvorledes Regeringen efterhaanden var kommen ind paa den stærke Tilslutning til Rusland baade i Almindelighed og særlig ligeoverfor Sverige, kunne vi ikke her udvikle, saa meget mindre som der i forrige Bind af selve dette Tidsskrift i den særdeles indholdsrige Afhandling om Grev Ostens Gesandtskaber er meddelt vigtige Bidrag til Forstaaelsen af Forholdet. Som det er paavist i denne Afhandling, var det ikke Sympathier for Rusland eller overvættes Tillid til Kejserinde Catharina II, som havde skabt Tilnærmelsen i Modsætning til den Politik, man tidligere havde fulgt. Grunden laa derimod dels i Udviklingen af de europæiske politiske Tilstande i Almindelighed, dels paa den ene Side i det Had, den gottorpske Kongefamilie i Sverige vitterlig nærede imod Danmark, paa den anden Side i den Udsigt, man havde til at faa Rusland til at indrømme en heldig Løsning af de slesvigske og holstenske Forviklinger.

Utvivlsomt havde det da ikke manglet paa vægtige Grunde til en saadan Politik; men ligesaa utvivlsomt er det, at den havde sine store Skyggesider. For det første maatte den let kunne virke til, at Sverige kom til at gaa sin Undergang imøde. Det er vanskeligt at se, hvorledes forenede Bestræbelser fra Ruslands og Danmark-Norges Side paa at vinde et Parti i Sverige og hindre Kongemagtens Udvidelse her, skulde kunne føre til et andet Resultat — forudsat

at de lykkedes — end at den russiske Gesandt fik Magten i Stockholm. Og kunde, vi ville ikke sige Norden, men kunde Danmark-Norge særlig være tjent hermed? Hvis det var en Stat som Frankrig, der havde Udsigt til at vinde overlegen Indflydelse i Sverige, vilde Faren for Danmark-Norges Selvstændighed være mindre. Frankrig laa langt borte og England laa mellem det og Norden; derfor havde man tidligere rolig kunnet støtte det fransksindede Parti, Hattene. Men en ganske anden Sag var det, hvis den mægtigste af selve Østersøstaterne kom til at spille Herre i Sverige. I saa Fald vilde Danmark-Norges Stilling blive mislig. Hvad Vægt vilde Rusland lægge paa Venskab med det, naar det først havde naaet at kunne foreskrive Love i Stockholm, og vilde det være en Fordel til Nabo istedenfor Sverige, hvis Ligemand man var, at faa en russisk Lydstat, med andre Ord selve Rusland, for hvis Erobrelyst man i Virkeligheden selv havde stor Frygt? Nej, det tænkte man visselig ikke. Netop den Mand, der sluttede Traktaterne 1765 og 1769, I. H. E. Bernstorff, ønskede som i det Hele alle danske Statsmænd i hin Periode at se Sveriges Integritet og Selvstændighed opretholdt. Da han i Slutningen af 1763, men som det siden viste sig uden Grund, troede, at Rusland higede efter at vinde overlegen Indflydelse i Sverige ved med væbnet Haand at støtte Dronning Louise Ulrikes Planer om en udvidet Kongemagt, havde han set en saadan Fare heri for «hele Norden», at han var rede til at staa Sverige bi herimod med al Danmark-Norges Styrke*). Men da Talen saa siden blev om russisk Indflydelse igjennem Understøttelse af et af Rigsdagspartierne i Sverige, havde han ikke mere denne Frygt. Saa mente han, at

*) Hist. Tidsskrift IV, 1, 616—17.

der næppe nogensinde vilde kunne danne sig et egentligt russisk Parti i Sverige, at Hadet imod Rusland var saa stærkt her, at det altid vilde gjælde for Forræderi, om Nogen erklærede sig for russisksindet, og at England desuden vilde skille sig fra Rusland, saasnart dette forsøgte at gjøre sig til Herre i Sverige*). Sikkert gjorde den i saamange Henseender skarptsynede Mand sig her Illusioner, som han gjorde det med Hensyn til Polen, da han ikke saa, hvilken Fare det vilde bringe for dette Riges Selvstændighed, naar Rusland støttede Dissidenternes Sag. Han undervurderede Betydningen af politisk Demoralisation og Partihad. Hvor beklageligt er det ikke ogsaa at se en Regering, der satte Pris paa Bevarelsen af Sveriges Integritet, slutte en Traktat som den i 1769, hvorefter den skulde have de Erobringer tilsikrede, som den kunde gjøre fra Sverige ved den norske Grændse, saafremt der skete Forfatningsforandringer i Sverige, hvad man var enig om at opfatte som casus belli. Mon man troede, at Rusland vilde lade Danmark-Norge vinde slige Erobringer uden selv at sluge et langt større Stykke af Sverige fra sin Side; og hvad blev der da af Sveriges Integritet? Intet kunde være ynkeligere end den Stilling, som et saadant overvundet og sønderlemmet Sverige vilde indtage, og hvor let vilde dets Nederlag ikke blive efterfulgte af, at Rusland sikrede sig en overlegen Indflydelse i dets indre Forhold? Et pinligt Indtryk gjør det fremdeles at se en Statsmand saa fredelskende og saa grundhæderlig, som Bernstorff var det i sin hele politiske Færd, slutte en Traktat, der har Bestemmelser, man maa kalde forkastelige i moralsk Henseende. Selv om den dansk-norske Regering vistnok var overtydet om, at Rusland havde Ret til

*) Hist. Tidsskr. IV, 1, 631.

at benytte sig af, at Nystadterfreden 1721 havde gjort det til Garant for den svenske frie Forfatning, er det vanskeligt at se, hvad der kunde berettige den til at slaa fast, at et Forsøg paa Udvidelse af Kongemagten i Sverige skulde gjælde for et Angreb fra svensk Side paa Rusland, der maatte besvares med Krig fra Danmark-Norges saavelsom fra russisk Side. Hvad bliver der af en Stats Ret til selv at ordne sine egne Anliggender, naar dens Naboer skulle kunne indgaa slige Overenskomster? Hvor uforsvarlig var saa endelig ikke Bestemmelsen om Danmark-Norges Ret til under en Krig, som en saadan Forfatningsforandring maatte fremkalde, at gjøre Erobringer paa Sveriges Bekostning. Det er ganske vist uretfærdigt, naar man har stillet denne Aftale op som et Sidestykke til Delingsmagternes Politik i Polen. Den dansk-norske Regering var i og for sig langt fra at ønske Sveriges Deling, dens Formaal var i Virkeligheden kun at sikre sig Fred fra dettes Side, og den gik kun ind paa at gjöre Erobringer under en Forudsætning, som den var overtydet om, vilde være det samme som en Angrebspolitik fra den svenske Kongefamilies Side. Det er altsaa en Gjentagelse af den gamle Sætning hellere prævenire quam præveniri; men, dermed er Politiken ikke forsvaret. Hvormange uretfærdige Angrebskrige har ikke netop denne Grundsætning fremkaldt i Europa? Selv om der utvivlsomt kan være Farer, saa aabenbare og truende for en Stat, at det er nødvendigt for dens Tilværelse at komme det Angreb i Forkjøbet, der ikke kan undgaas, saa maa det bestemt nægtes, at Danmark-Norge paa den Maade var truet ved en Regeringsforandring i Sverige. Havde det ikke, som det burde have, Styrke nok i sig selv, maatte dets alle-

rede iforveien bestaaende defensive Forbund med Rusland være det Sikkerhed nok.

Hertil kom saa fremdeles, at den dansk-norske Regering maatte betale Kejserindens Venskab med at se sig plaget af russiske Diplomaters Forsøg paa at gjøre Indflydelse gjældende i forskjellige Forhold i selve Danmark. Det er tilstrækkelig bekjendt, hvilket Overmod den herskesyge og rænkefulde Caspar Saldern som Repræsentant for Storfyrst Poul udviste her i Kjøbenhavn, og hvor utaaleligt den særlig russiske Gesandt Filosofoffs kantede og brutale Væsen var. Saldern betegnede selv Forholdet ved til en engelsk Diplomat at ytre, at han vilde tale til de danske Ministre med Stokken i Haanden, og det var ikke uden Sandhed, naar Frederik II udtalte om ham, at han jog de danske Ministre og Generaler bort, som han ikke syntes om, og fik andre sat istedenfor dem. Denne de russiske Gesandters overmodige Rolle hører med til det uhyggelige Billede af Rænker og Forvirring, som de første Aar af Christian VII's Historie opvise.

Det mangler saaledes ikke paa svære Skyggesider ved den Forbindelse mellem Danmark-Norge og Rusland, der udviklede sig i Tiden fra 1765—1770; og det saa ud til, som om det vilde blive en høj Pris, man vilde komme til at betale for det utvivlsomt store Gode, at faa det gottorpske Spørgsmaal løst, og for Ruslands Hjælp i Tilfælde af Angreb fra en anden Magt. Vi have allerede nævnt, at det Uheldige i dette Forhold fra først af overvejende skyldtes Omstændigheder, hvorover den dansk-norske Regering ikke havde været Herre; men det kan vel heller ikke nægtes, som det for kort Tid siden er udtalt af en indsigtsfuld og imod I. H. E. Bernstorff velvillig historisk Betragter*), at

*) Hist. Tidsskr. IV, 1, 474.

det er, som om denne Statsmand i Slutningen af sin fortjenstfulde Virksomhed har tabt Noget af sin Ro; han, der tidligere havde krympet sig ved udelukkende at slutte sig til Rusland, og som en engelsk Gesandt endnu i 1766 mente at kunne charakterisere som franskindet*), søger nu med en næsten feberagtig Uro at faa sit Hovedværk, det holstenske Mageskifte bragt til Ende, rimeligvis fordi han saa sig omgiven af Intriguer ved Hoffet, som han maatte frygte for kunde faa fordærvelig Indflydelse paa Statens udenrigske Politik.

Fra 13de September 1770, indtil Osten overtager Udenrigsministeriet.

Bernstorffs Afskedigelse førte til en foreløbig Omordning af Forretningsgangen for de udenrigske Sagers Vedkommende. Den ældre Ordning havde været den, at disse Sager behandledes i visse Contorer af det tydske Cancelli, som havde med de udenrigske Anliggender at gjøre**), og at de derpaa refereredes for Ministeren eller, som han officielt kaldtes, Oversecretairen, der da fattede sine Resolutioner, uden at der, som ved de fleste Sager i andre Retninger af Styrelsen, her fandt fælles Overvejelse Sted i noget Collegium, hvis Medlemmer vare Ministeren sideordnede. Det var ogsaa Ministeren, der forhandlede mundtlig med de fremmede Udsendinge i Kjøbenhavn, og igjennem hvem alle Ordrer afgik til de danske Diplomater i Udlandet. I vigtigere Sager havde han imidlertid ikke kunnet træffe Beslutning

---

*) Raumer: Europa von 1763—1783 I, 142.

**) Wassenschlebes Optegnelser. Kgs. Bibl. Ny kgl. Saml. 711 b.

paa egen Haand, men han maatte forelægge dem i Gehejmestatsraadet til kongelig Approbation. Først paa dette Stadium havde der fundet en collegial Drøftelse Sted. Isteden herfor blev nu strax en helt anden Ordning foreløbig slaaet fast ved en paa Tydsk affattet Cabinetsskrivelse af 17de Septbr., der er underskrevet af Kongen, paraferet af Cabinetssecretairen A. Schumacher og stilet til Etatsraad Ehlers, første Secretair i det udenrigske Departement. Derefter kom Cabinettet til væsenlig at træde istedenfor Oversecretairen. Ehlers fik nemlig Ordre til at meddele de fremmede Diplomater, at saafremt de fra deres Hoffer modtoge Ærinder til den danske Regering, som ikke taalte nogen Opsættelse, skulde de saalænge, indtil Oversecretairpladsen blev besat igjen, skriftlig henvende sig til Kongen og addressere deres Breve til den kongelige Cabinetssecretair. De danske Diplomater i Udlandet havde foreløbig at indsende deres Indberetninger til «Burauet for de udenrigske Sager», her skulde de da dechiffreres, og det paahvilede derpaa Ehlers at indsende et Uddrag af deres Indhold til Cabinettet. — Et af de bekjendteste Skrifter fra det 18de Aarh.'s Slutning om Struensees Styrelse fremstiller denne Ordning som anlagt paa at afskjære den russiske Gesandt Filosofoff Vejen til at udøve personlig Indflydelse*), og det er meget muligt, at der ogsaa er blevet tænkt derpaa; men der er dog næppe Grund til at tvivle om at Hensigten virkelig var, at dette kun skulde være en foreløbig Ordning, indtil man fik udnævnt en ny Statssecretair. Reverdil sammenligner ikke uvittig denne skriftlige Forretningsgang med Guden Mopsus's Orakel, der

*) Authentische Aufklärungen über die Geschichte der Grafen Struensee und Brandt. Gemanien 1788, S. 57.

raadspurgtes ved forseglede Sedler, som lagdes paa Alteret, hvor Svaret senere afhentedes*). Men man maatte være blind, for ikke at se, at en mundtlig Forhandling med de fremmede Diplomater var aldeles nødvendig, og at en Udenrigsminister derfor var uundværlig. Al Sandsynlighed er da ogsaa for, at man strax har søgt til denne Stilling at sikre sig den Mand, der snart efter virkelig kom til at beklæde den, nemlig Grev Osten, der netop var ved at forlade Neapel, hvor han havde været Gesandt, og nu agtede sig hjem for derpaa at begive sig til Gesandtskabspladsen i Haag, som han var udnævnt til at beklæde. Allerede den 30te September ved den svenske Commissionssecretair i Kjøbenhavn, v. Scheven at meddele sin Regering, at Osten var udset til denne Post**). Det varede heller ikke længe, før Sagen var bragt i Orden; den 22de December lader Regjeringen meddele de fremmede Udsendinge i Kjøbenhavn, at Osten var bleven udnævnt til Udenrigsminister, og at de for Fremtiden havde at henvende sig til ham***). Hvor lidt det havde været paatænkt, at Ordningen ved Cabinetsskrivelsen af 17de Septbr. skulde være andet end foreløbig, faar man ogsaa Indtryk af, naar man lægger Mærke til, hvor overordentlig faa Skrivelser der i denne Tid afgaa til Diplomaterne i Udlandet. Det er, som om det kommer Stilstand i alle Sagers Gang, og som om man, med en enkelt Undtagelse, vil lade dem gaa, som de kunne, saalænge til der ogsaa kan komme fast Orden i denne Gren af Styrelsen.

Ulige vigtigere imidlertid end disse Forandringer i selve Formen for Udenrigsstyrelsen er et andet Spørgs-

*) Reverdil: Struensee (dansk Oversættelse), S. 134.
**) Apostille til Depesche af 30te Septbr. i det svenske Rigsarchiv.
***) Udenrigsministeriets Arkiv.

maal, som nødvendig paatrænger sig. Hang Bernstorffs Fald sammen med nogen Forandring i selve Regeringens politiske System? Det er aabenbart, at den ydre Politik spillede en Rolle med ved hans Afskedigelse. For at faa Christian VII til at gaa ind paa at lade ham falde, havde det været nødvendigt at angribe hans Statsmandsvirksomhed fra forskjellige Sider, og derimellem var netop ogsaa hans nøje Forhold til Rusland. Den Indflydelse, som Bernstorff i den sidste Tid havde ladet de russiske Gesandter faa i Kjøbenhavn, var unægtelig saa saarende for den nationale Følelse, at man ikke kan undre sig, om hans Modstandere her fandt en svag Side, fra hvilken de kunde komme ham tillivs. Som bekjendt var det Struensee i Forening med Rantzau-Ascheberg, der styrtede Bernstorff. Nutildags lægges Vægten stedse paa Struensee som Hovedmanden og som den, der forstod at bruge Rantzau-Ascheberg til at naa sit Maal. Dengang lagde man i Øjeblikket mindre Mærke til ham, der endnu kun beklædte en Lecteurs beskedne Stilling hos Kongen, ja han nævnes endog slet ikke i de svenske diplomatiske Indberetninger om Forandringerne herhjemme; det er mest Rantzau-Ascheberg, der tildrager sig Opmærksomhed, medens dog en engelsk Gesandtskabsrapport tillige stærkt fremhæver General Gählers Indflydelse*). Af disse Mænd var Rantzau-Ascheberg kjendt af Alverden som en svoren Fjende af Rusland. Hvorledes Grunden er bleven lagt til dette Fjendskab fra hans Side, der gjengjældtes med et ligesaa glødende Had hos Catharina II og de mest fremragende Statsmænd i Rusland, er umuligt at sige. Hvad der tidligere plejede at anføres i saa Henseende**), er efter hvad der for ikke længe

*) Raumer anf. St. 158—59.
**) Høst: Struensee og hans Ministerium I, 123. Molbech:

siden er blevet paavist, utvivlsomt urigtigt*), man fristes til at tro, at der har ligget noget personligt bagved; men videre kan man ikke naa. Derimod er det kommet frem**), at Rantzau ikke altid havde været en Fjende af Rusland. Han havde i Foraaret 1762, da han var i Petersborg, som det synes i en særlig Sendelse, søgt at virke for en Ordning af Forholdene i Norden, der skulde klare alle stridige Spørgsmaal her. Derefter skulde Kongen af Danmark have hele Holsten samt Bispedømmet Lübeck. Kongen af Sverige skulde blive souveræn, men til Vederlag afstaa Bohus, der da blev at forene med Norge. Den russiske Kejser (Peter III) skulde lade sig nøje med Rusland, den ophøjede Stilling, han indtog som den mægtigste Fyrste i det oldenburgske Hus, og en Pengesum af 2-3 Millioner Rigsdaler til Vederlag for det hertugelige Holsten, som Danmark fik; men disse Penge skulde ikke Danmark betale, dem burde man tvinge — Hamburg og Lübeck til at udrede. Derimod skulde Danmark afstaa Oldenburg og Delmenhorst, der ligesom Curland vilde blive at give til andre Fyrster af den gottorpske Familie; og endelig skulde den hele oldenburgske Familie sammenknyttes til en Enhed ved en offensiv-defensiv Alliance samt fælles Arveret. Selvfølgelig var hele denne Plan en fuldstændig Chimære, som det ikke var værdt at spilde et Ord paa, naar den ikke viste, hvorlidt Rantzau-Ascheberg dengang principmæssig havde havt Noget imod et holstensk Mageskifte eller en Alliance med

Oplysninger til Christian VII's Historie i Nyt historisk Tidsskr. 4, 568. Reverdil: S. 131 taler kun om Grunden til Rantzaus Had imod Rusland og mener, at det har været en Følge af, at Hoffet i Petersborg i en tidligere Tid havde modtaget Tjenestetilbud fra hans Side med Foragt.

*) Danske Samlinger 4de Bind. Kbhvn. 1868—69. S. 289. ff.

**) Smstds.

Rusland. Men hvorledes nu end hans Synsmaade paa hin Tid var, saa kom han senere til at staa paa en saadan Fod med Hoffet i Petersborg, at han af Hensyn til Catharina II blev forvist fra det danske Hof*), og det var nu en Yndlingssætning hos ham, at Venskabet med Rusland var en Ydmygelse for Danmark og Mageskiftet en stor politisk Fejl.

Derfor havde Bernstorff klart set, hvor skjæbnesvangert det vilde blive ikke blot for hans egen Stilling, men ogsaa for Danmark-Norges Forhold til Rusland, om Rantzau-Ascheberg igjen kom til Naade ved Hoffet, og det var da ogsaa som en Kamp for det af ham fulgte politiske System, han tog Sagen, da han næppe to Maaneder før sit Fald ved en Skrivelse til Kongen søgte at faa denne fra paany at give Rantzau Plads imellem sine Omgivelser. Det er de mest indtrængende Forestillinger, han ved denne Lejlighed gjør Kongen; han fremhæver dels Rantzaus bekjendte Fjendskab imod Mageskiftet, dels hans dødelige Had til de russiske Ministre; hvis Rantzau kaldes tilbage, da er det efter hans Overbevisning et Skridt af saa afgjørende Betydning, at der, naar det først er sket, ikke vil være nogen Hjælp mere. Det vil være forbi med alt Venskab fra Kejserindens Side, hun som har været vant til i den danske Konge at se en Ven, for hvem hun vilde gjøre Alt, men af hvem hun ogsaa kunde vente Alt; ja Kongen vil utvivlsomt snart istedenfor Venskabet komme til at prøve det voldsomste Had fra Kejserindens Side**). Bernstorffs

---

*) Høst anf. St. 124, som bekræftes af I. H. E. Bernstorffs egne Ord i hans Brev til Kongen 18de Juli 1770, Denkwürdigkeiten des Freiherren von der Asseburg. Berlin 1842. S. 426.

**) Denkwürdigheiten des Freiherren von der Asseburg. S. 426, 28.

Forestillinger havde som bekjendt været frugtesløse, forsaavidt Struensees Indflydelse havde været stærkere end Frygten for et Brud med Rusland, og Rantzau blev taget til Naade, det første Skridt til Bernstorffs Afskedigelse. Men noget Indtryk gjorde de dog; Rantzau maatte love ikke at blande sig i den holstenske Forhandling eller foretage sig Noget derimod*). Hvorvidt vilde han imidlertid holde dette Løfte, efterat Bernstorff var borte? Al Sandsynlighed var for det modsatte.

Men nu Struensees egen Synsmaade, det var dog den, der vilde faa mest at sige! Ja, det var ingen Hemmelighed, at han var personlig i højeste Grad paa Kant med Filosofoff. Man vidste at fortælle om et Sammenstød, der havde fundet Sted imellem dem som en Følge af, at Filosofoff en Aften i en Loge i Theatret, hvor han sad ved Siden af Struensee, flere Gange var saa uheldig at spytte paa dennes Klæder**). Dette Sammenstød havde fremkaldt et fuldstændigt Brud imellem dem; desuden skulde Filosofoff, hvad enten det nu var før eller efter dette Optrin, have gjort, hvad han kunde, for at faa Bernstorff til at styrte Struensee, inden det blev for silde***). Et saadant Forhold bragte naturligvis Stru-

*) Struensees Defensionsskrift i »Schriften die in Sachen des ehmahligen Grafen I. F. Struensee ... übergeben sind. 1772. S. 81.

**) Suhm: Manuskript paa Kongens Bibliothek: Hemmelige Efterretninger om det første Decennium af Kong Christian VII's Regering S. 60 (benyttet af Molbech anf. St. S. 632). Jvf. dermed Raumer anf. St. 157.

***) Authentische Aufklärungen o.s.v. S. 45. Smstds. fortælles, hvad der imidlertid ser lidet troligt ud, at Bernstorff, da han tilsidst saa, hvor truet hans egen Stilling var, havde tilkaldt Filosofoff, som tilfældigvis var rejst bort, for ved hans Hjælp at holde Struensee Stangen S. 51.

ensee til med Bitterhed at se paa den Rolle, de russiske Gesandter spillede ved det danske Hof, og til sammen med Rantzau og maaske ogsaa Gähler at stille den Bernstorffske Politik ligeoverfor Rusland i det værste Lys.

Efter Alt dette syntes et Omslag i Danmark-Norges udenrigske Politik at maatte forestaa. Alle Meddelelser fra hin Tid gaa ogsaa ud paa, at Rantzau Ascheberg bestemt arbejdede paa at fremkalde et saadant, og at han stærkt ønskede en Tilnærmelse til Sverige*). Reverdil ved endog at fortælle, at det var Rantzaus Ønske, at man med Magt skulde tilegne sig det gottorpske Holsten og slutte et Angrebsforbund med Sverige, saaledes at de to forbundne Magter skulde angribe Rusland fra Finland af; han vilde da selv anføre de forenede Tropper**). Der var vistnok ingen Grændse for de Pralerier og Fantasterier, en Mand som Rantzau kunde komme frem med under en Samtale; men det falder dog haardt at tro, at han for Alvor skulde have tænkt paa at foreslaa sligt. Hvor ilter han end imidlertid kan have været, saa var Struensee mindre letsindig paa dette Omraade. Reverdil tillægger vistnok ogsaa ham temmelig fremfusende Ytringer, men mener dog, at han var for forsigtig til øjeblikkelig at underskrive en Plan, der kun var udgaaet fra Rantzaus blinde Hevngjerrighed. I det Forsvarsskrift, Struensee affattede under sin Proces, have vi ogsaa en Fremstilling af hans Program for den udenrigske Politik, som fuldstændig bekræfter dette. For det første udtaler han nemlig her***), at han altid havde været af den Mening, at Kongen burde holde fast ved den

*) Schriften die in Sachen des Struensee etc. S. 100.

**) S. 135. Jvfr. hermed Falkenskjold: Mémoires S. 118 (Paris 1826).

***) Schriften die in Sachen des Struensee etc. S. 100.

russiske Alliance, og at han vel i Begyndelsen havde været mindre overtydet om Fordelene ved den holstenske Negociation, end han senere blev det, men at han dog havde raadet til, ikke at slaa ind paa en ny Politik i denne Henseende, og til at gjøre Alt før at afværge, at det russiske Hof fattede Mistanke om sligt; han havde derfor heller ingensinde villet tage Hensyn til Grev Rantzaus Opfordringer. Fremdeles opstiller han sammesteds, hvilke Grundsætninger Kongen, det vil sige han selv, fra først af besluttede at følge i den udenrigske Politik. Disse vare da

1) ikke at søge at udøve Indflydelse hos andre Hoffer, undtagen forsaavidt de kongelige Staters Beliggenhed og Handel krævede det.

2) at spare alle Udgifter, som man maatte bestride for den Ostentations Skyld at have mange Gesandter ved fremmede Hoffer.

3) Ikke at ville tillade andre Magter at udøve Indflydelse paa Rigets indre Styrelse.

4) At holde fast ved den russiske Alliance; dog saaledes at det russiske Hof kom til at søge Sikkerhed ikke i tilfældige Forhold og Biomstændigheder, men i Oprigtigheden af den danske Politik, paa hvilken Følelse Kongen havde givet Kejserinden meget tydelige Beviser.

5) Ikke at anvende flere Penge paa de svenske Forhold, end der var fastsat ved Traktaterne, og ikke at blande sig i de derværende private Stridigheder*).

Denne Struensees Fremstilling er, som det Følgende vil vise, aldeles sandfærdig. Han ønskede, det er klart, at undgaa et Brud med Rusland, men vilde dog tillige gjøre Forholdet til denne Stat mindre inderligt, end det havde været i den

---

*) Schriften die in Sachen des Struensee etc. S. 83.

senere Tid; paa den ene Side gjøre Ende paa den russiske Indflydelse i selve Danmark, paa den anden Side lade den danske Indblanding i Sveriges indre Anliggender, som vi have set var gaaet Haand i Haand med Russernes, blive svagere. Det er altsaa saare langt fra, at han i den udenrigske Politik har Lyst til at spille en virksom, gjennemgribende Rolle som den, der udmærkede ham i hans indre Styrelse. Det er, som om de udenrigske Sager langt mindre interessere ham. Han tænker ikke det ringeste paa at lade Danmark-Norge agere Stormagt, tvertimod vil han ligesom lade Staten trække sig mere og mere tilbage til sig selv. Naar man tænker paa, hvad nylig er fremhævet som Skyggesiden ved den Bernstorffske Politik paa dens sidste Stadium, kan man ikke andet end uvilkaarlig føle sig tiltalt ved at se Struensee vise sig mindre ivrig i at rette sig efter Ruslands Ønsker. Men uheldigvis havde Begivenhederne udviklet sig saaledes, at den dansk-norske Regering ikke mere kunde standse i sin Iver, uden at det maatte komme til et Brud med Rusland. Det var et forunderligt Selvbedrag hos Struensee, naar han haabede, at dette kunde undgaas. Der hørte kun liden Kløgt til for at se, at en saadan Politik som den, han vilde følge, snart maatte vise sig uholdbar. I ethvert Tilfælde krævede den den største Forsigtighed og Behændighed, netop to Egenskaber, Struensee fuldstændig manglede; og det var en Selvfølge, at skulde den lykkes, maatte den ledes af Mænd, i hvem Rusland ikke fra først af saa udprægede politiske Modstandere.

Hvorledes nu end Struensee og de andre Magthavere have set Forholdene, er det første Skridt, der skete fra deres Side, et Forsøg paa at afværge Ruslands Vrede. De kunde ikke være i Tvivl om, at Catharina II med me-

gen Utilfredshed vilde høre, at Bernstorff var bleven afskediget. For ikke mere end 3 Aar siden havde hun i Anledning af Intriguer, der allerede dengang spandtes imod Bernstorff, erklæret det for en nødvendig Følge af den Politik, der havde ledet til Afslutningen af den provisionelle Mageskiftetraktat 1767, at man paa begge Sider beholdt de fortræffelige Ministre, der havde afsluttet denne Traktat, og hun udtalte særlig i stærke Udtryk sin Anerkjendelse af Bernstorffs Dygtighed, og hvor fuldkommen en Tillid hun havde til hans patriotiske Følelser*). Denne Minister var det, der nu var bleven fjernet, og den Mand, i hvem man saa Hovedgrunden til hans Fjernelse, var Rantzau Ascheberg, hvis Følelser imod Rusland Alle kjendte!

Skulde et aabent Brud undgaas, gjaldt det at handle snart; og derfor blev et Par Dage efter Bernstorffs Fald en af Kongens Adjudanter, Kammerjunker Warnstedt, afsendt til Petersborg med et egenhændigt Brev fra Christian VII til Kejserinden. Dette Brev, der var dateret den 16de Septbr., indeholdt de bestemteste Forsikringer om, at det var udelukkende paa Grund af Rigets indre Forhold, at Bernstorff var bleven afskediget, og at denne Afskedigelse ikke maatte opfattes som Vidnesbyrd om nogen Forandring i Kongens Politik med Hensyn til Rusland; Kongen ønskede Intet hellere end at bevare det gode Forhold til Kejserinden, hvori han hidtil havde staaet til hende**).

Formodentlig havde man troet at gjøre sine Sager godt ved et saadant Brev; men man bar sig forunderlig kejtet ad dermed. Tvert imod al Skik, naar kronede Hoveder skrive til hinanden, undertegnede Kongen sig: *J'ai*

*) Brev af 11te September 1767 i Ny kgl. Saml. 715 c Nr. 2 paa Kongens Bibliothek.

**) Ny kgl. Samling paa Kgs. Bibl. Smstds.

l'honneur d'être d. V. M. J. le très humble et très obeissant serviteur Christian, et Vidnesbyrd om den Formløshed, der blev saa fremtrædende ved Struensees Færd i Stort og i Smaat. Og saa troede man, at det gik an at sende en simpel Adjudant til Petersborg for personlig at overrække et saadant Brev til Kejserinden!

Som det kunde ventes, havde den dansk-norske Regering hverken i den ene eller den anden Henseende andet end Ubehageligheder af denne Sendelse. Da Warnstedt kom til Petersborg og den herværende danske Gesandt Grev Scheel ifølge den Ordre, han med det samme fik, skulde skaffe ham Foretræde hos Kejserinden, modtog han igjennem den russiske Udenrigsminister Grev Panin det Svar: at det vilde være Hendes kejserlige Majestæt meget kjært ved det Brev, som Hr. Warnstedt overbragte, at modtage nye Forsikringer om den danske Konges venskabelige Følelser, men at hun, der stedse var fast og bestemt i sine Grundsætninger, ikke vilde kunne opgive den Etiquette, hun engang havde fastsat ved sit Hof. Ifølge den kunde hun kun tage imod Breve af Mænd, der havde en offentlig Stilling og vare accrediterede hos hende; og da nu desuden endog de fremmede Gesandter ved hendes Hof plejede at gjøre Afkald herpaa og tidt, for ikke at volde hende Ulejlighed ved en personlig Audiens, overrakte Panin Breve, de havde til hende, saa havde hun givet denne Minister Befaling til at foreslaa Warnstedt paa samme Maade at udføre sit Ærinde i Scheels Nærværelse. — Hertil havde Warnstedt nu ingen Fuldmagt; hans Ordre lød paa at afgive Brevet i Kejserindens egne Hænder. Men hvad var der at gjøre; rejse hjem igjen med uforrettet Sag gik ikke an, skrive om nye Ordrer hjemmefra vilde spilde Tid; altsaa besluttede Warnstedt sig til at give efter, og han afleverede da sit Brev til Panin i Scheels Nærværelse.

Panin tog imod det, men paa en meget kold Maade, idet han i Begyndelsen gjorde Vanskeligheder, fordi der ikke, som det var Skik, fulgte en Afskrift med af Brevet*). Om det end var med en taalelig høflig Motivering, at Catharina II havde afslaaet at tage imod Warnstedt, var dog allerede dette Afslag et tydeligt Vidnesbyrd om, at hendes Stemninger imod den danske Regering ikke vare de bedste. Rundtomkring rygtedes nu naturligvis, hvad der var sket i Kjøbenhavn; man var i Petersborg ligesaa misfornøjet som overrasket derover, og Scheel saavelsom Warnstedt maatte af de russiske Statsmænd døje alskens nærgaaende Udtalelser derom. Da Warnstedt kom til Saldern, der paa den Tid opholdt sig i Petersborg, sprang denne op af sin Stol, slog sin Hue mod Gulvet og udbrød, at Kongen af Danmark var omgiven af Forrædere, navnlig var Rantzau-Ascheberg en saadan. Scheel søgte forgjæves at forsikre Panin om den danske Konges uforandrede varme Følelser mod Rusland; han fik det korte tørre Svar, at Kejserinden kun kunde opfatte den danske Konges Beslutning at skifte Ministre som et Vidnesbyrd om, at hans Venskab for hende var taget af. Ja Catharina II selv nyttede Lejligheden til ved en Hoffest at vise Scheel en isnende Kulde. Omslaget fra den Venlighed, hvormed hun plejede at behandle ham fremfor nogen anden af de fremmede Gesandter, var paafaldende, og Alle lagde Mærke dertil**). Det stemmede nøje med, hvad Scheel fik at vide om, hvor forbitret hun var bleven, og at det alene var Panins og Salderns indstændige Forestillinger, der havde faaet hende fra øjeblikkelig, efter at hun havde læst Christian VII's Brev,

*) Depesche fra Scheel af 9de Oktober 1770.
**) Depesche fra Scheel af 9de Okt.

at give Befaling til de Commissairer, der havde at opgjøre Gjælden for Slesvigs og Holstens Vedkommende, at de skulde afbryde deres Arbejde; hun havde endog, efter hvad man fortalte, været bestemt paa at give Befaling til overhovedet ikke at fortsætte de Forhandlinger, der endnu vare at føre med Hensyn til Mageskiftet*). Og hvad Panin angik, da forhindrede det Maadehold, han saaledes lagde for Dagen, ham ikke fra for Alvor at tale om den danske Regerings Utaknemlighed, om hvilken Mistillid man maatte have til dens System, at man nu heller ikke kunde stole paa den i de svenske Sager o. l.**).

Var dette nu allerede Vidnesbyrd nok om, hvor langt det var, fra at Christian VII's Brev havde formaaet at afværge Catharina II's Vrede, saa fik den dansk-norske Regering et endnu tydeligere Bevis derpaa i et Brev, hun tilskrev Christian VII som Svar paa hans, og som Warnstedt fik med sig, da han efter sin lidet heldige Sendelse vendte tilbage til Kjøbenhavn. Det er utvivlsomt et af de mest charakteristiske Breve, der nogensinde er bleven sendt fra en Souverain til en anden. Catharinas bydende Overmod træder frem deri ligesaastærkt som hendes overlegne Forstand; uden at den ydre høflige Tone sættes tilside, siger hun de hvasseste Ting, og hendes Spydigheder have Vægt, ikke blot fordi de komme fra en Fyrstinde, der raader over Hundredetusinder af Bajonetter, men ogsaa fordi man mærker, at det er en ualmindelig begavet Kvindes Pen, som sætter dem paa Papiret***). Hvad kunde vel

*) Depesche fra Scheel af 25de Oktober Nr. 1.

**) Smtds. og Scheels Depesche af 25de Oktbr. Nr. 2.

***) Af dette Brev ere store Stykker aftrykte hos Raumer anf. St. S. 166 ff.; men foruden at vigtige Afsnit ere udeladte, lider Aftrykket af at være endog paafaldende skjødesløst. Flere Ste-

være mere nærgaaende, end naar hun her skriver: Det er min Pligt at sige Eders Majestæt, at de der have tilraadet Eder et saa voldsomt Skridt (ɔ: Bernstorffs Afskedigelse), ikke have taget Hensyn til Eders egen Hæder. En Konges Hæder kræver stor Fasthed i hans Planer. Men er det muligt, at der kan være nogen saadan, naar de Mænd, som udføre dem og som ere hjemme i Sagerne og i Principerne, jævnlig byttes eller stedse maa frygte for at blive det; og naar de mest erfarne maa vige for dem, som have ringere Erfaring; kun Tiden kan give denne Erfaring; ingen Begavelse, intet Talent vil kunne erstatte den. Jeg vilde kunne anføre mere end et Exempel af Historien, som kunde være til Støtte for min Betragtning, der om den end er lidet behagelig, dog i det mindste er sand. De vilde kunne vise, hvilken Opløsning der er kommet i en Stats Forhold, naar der ingen Sikkerhed er for dem, som beklæde høje Stillinger». — Hun lader fremdeles Kongen vide, at Fyrsterne saa vel som andre Mennesker maa bøje sig for Sandheden; «Intet er beklageligere, siger hun, end naar de tro, hvad Smigrere ville bilde dem ind; Undersaatternes Tillid kan ikke fremtvinges ved et Magtbud; den er Lønnen for en vis og forstandig Regering». — Haand i Haand med disse skarpe Hentydninger lader hun gaa den bitre Klage over, hvorledes det skete Skridt vil give Stødet til en utallig Mængde Intriguer og ondskabsfulde Rænker, som netop ville blive rettede imod selve Danmark saavelsom imod Rusland. De fælles Fjender, navnlig Frankrig skulle nok vide at benytte sig deraf. Og hun ved at stille den skete Ministerforandring i et særlig mørkt Lys ved her paany at udtale sin høje Beundring

---

der ere meningsløse. En fuldstændig Afskrift af Brevet findes paa Kongens Bibliothek Ny kgl. Samling 715 c. Nr. 2.

for den faldne Minister, hvis Talent og Dygtighed hun havde fulgt i 20 Aar; «jeg ser i ham, skriver hun, en Ligemand af Grev Panin, som i lange Tider har besiddet min Tillid ved de vigtige Tjenester, han yder mig, og det uforanderlige Venskab, jeg føler for ham.»

Et saadant Brev fra Kejserinden var den Frugt af Warnstedts Sendelse, som han bragte hjem med sig. Hvad der stod i Brevet, fik Almenheden ikke at vide; men det gav just ikke Indtryk af, at Sendelsen havde været heldig, naar man saa Warnstedt blive sat i Fængsel umiddelbart, efter at han var kommen hjem. Naturligvis fik Rygtet travlt med at fortælle om Grunden til denne Fængsling; men som sædvanlig var det lutter Opdigtelser, der kom i Omløb. Hvad Warnstedts personlige Færd under hans Sendelse angaar, da giver Scheel i sine Depescher ham flere Gange det Skudsmaal, at han var optraadt paa «en forstandig og forsigtig» Maade*); og det er ogsaa et Vidnesbyrd til Fordel for ham, naar den svenske Cancellipræsident Ekeblad, der gjorde hans Bekjendtskab, da han rejste hjem over Stochholm, i. et Brev til den svenske Gesandt i Kjøbenhavn skriver om ham, at han gjør Indtryk af at være «*en stilla och alfwarsam man*» **). Heller ikke var Regeringen misfornøjet med, at Warnstedt havde overskredet sin Ordre og givet Panin Brevet til Kejserinden; tvertimod, det blev udtrykkelig billiget i en Cabinetsskrivelse til

*) Depesche af 25de Oktober 1770 Nr. 4 «*la conduite sage et prudente de cet officier lui a valu l'approbation des personnes qui l'ont connu ici*». Jvfr. Depesche af 21 December 1770, hvori han skriver om ham: *je dois lui rendre la justice que ne s'etant pas expliqué d'avoir quelque commission particulière il ne s'est preté à des entretiens avec les ministres que lorsqu' ils ont marqué le desirer.*

**) Brev af 16de Novbr. 1770 i det svenske Rigsarchiv.

Scheel*). Misfornøjelsen brød først løs, da han kom hjem. Foruden at Warnstedt da blev fængslet, gav Kongen igjennem Cabinettet Scheel en skarp Irettesættelse, fordi han havde vist ham for stor Fortrolighed og overdraget ham mundtlig at give Indberetninger i Kjøbenhavn om politiske Sager. »Da Warnstedt, hed det i Skrivelsen til Scheel, aldrig har havt Del i min Fortrolighed, og kun har havt det Hverv at overbringe Brevet, er jeg meget misfornøiet over, at han har dristet sig til at blande sig i politiske Sager, og jeg misbilliger det meget, hvis I har villet række Haanden dertil» **). Unægtelig en

*) Af 29de October (findes tilligemed forskjellige andre Cabinetsskrivelser fra Struensee-Tiden i Pakken med Gesandtskabsdepescherne fra Petersborg 1772 ved Depeschen af 16de Marts.)

**) Cabinetsskrivelse af 27de November smstds. Scheel besvarede denne Irettesættelse med en utvivlsomt fuldstændig Retfærdiggjørelse i Depeschen af 21de December 1771. — Den Fremstilling, der ovenfor er givet af Warnstedts Sendelse, er bygget paa Scheels Depescher, som vistnok indeholde den paalideligste Beretning. I det Væsenlige stemmer den ogsaa med, hvad Warnstedt som Olding fortalte derom. Man har to Beretninger, der stamme fra denne; den ene er en Optegnelse af Wasserchlebe, som findes paa Kongens Bibliothek, Ny kgl. Saml. 715 c. Nr. 2, og som han har optegnet, efter hvad han i Aaret 1814 hørte af Warnstedt, den anden staar i Høsts Søndagsblad for 1817 Nr. 3 og skal ogsaa være grundet paa Warnstedts egne Meddelelser. Hvor de afvige fra Scheels Depescher, har jeg fulgt disse sidste, da de, som bleve affattede under Warnstedts eget Ophold i Petersborg, maa være paalideligere end Beretninger, der let kunne være misforstaaede og desuden kun have til Grundlag, hvad Warnstedt fortalte mange Aar, efter at Begivenhederne fandt Sted. Saaledes er det utvivlsomt galt, naar det i Søndagsbladet hedder, at Struensee efter Warnstedts Hjemkomst havde brugt Mund imod ham, fordi han ikke hellere havde »bryskeret« det russiske Hof, end vist det den Føjelighed at give Panin Brevet, og at dette havde været en væsenlig Grund til hans Fængsling. Dette strider nemlig bestemt imod den S. 357 anførte Cabinetsskrivelse, hvorved netop dette Skridt af ham udtrykkelig var billiget. Fuldstændig ugrundet er det Rygte, Reverdil gjengiver S. 136, hvorefter Warnstedt havde havt det hemmelige Hverv at arbejde paa

højst forbavsende Irettesættelse, som om en Mand, der sendtes for at overrække en Souverain et Brev fra sin Konge, kunde opfattes som en simpel Courer! Saaledes var Struensees og Consorters Begreb om politiske Former. Meget mulig var det paa Grund af denne formentlige Anmasselse fra Warnstedts Side, at han blev straffet med Arrest, der forøvrigt kun varede kort Tid; men man fristes dog til væsenlig at opfatte den som dicteret af ondt Lune over det yderst uheldige Udfald af Sendelsen. I ethvert Tilfælde var det et uklogt Skridt, da det gjorde Opsigt og bragte Folk til at tale mere om denne Sendelse, som det var bedst at faa bragt i Forglemmelse saa snart som muligt.

Utvivlsomt havde Regeringen ved at sende Warnstedt saa hurtig afsted lagt an paa at komme først med at meddele Ministerforandringen til Hoffet i Petersborg, inden dette kunde faa Beretning derom fra Filosofoff. Thi i hvilket Lys han vilde stille den, kunde man ikke være i Tvivl om. Det var ogsaa lykkets Warnstedt at komme først*); men naar Kejserinden og de russiske Statsmænd, selv da de fik Meddelelsen ved danske Kilder, strax kom i Lidenskab over det skete, hvilket Indtryk vilde da Filosofoffs Indberetning gjøre, naar den kom? Ja denne blev endog skarpere, end man i og for sig skulde have ventet, som en Følge af et Sammenstød, han øjeblikkelig havde med de danske Magthavere. Udelukket som han var fra mundtlig at kunne

---

at styrte Panin. Det er kun et Vidnesbyrd foruden mange andre, om hvilke utrolige Rygter der i hin Tid bleve smeddede. Heller ikke er det rigtigt, hvad Reverdil sammesteds fortæller, at Christian VII's Brev begyndte med »Madame« istedenfor med »*Madame ma soeur*«; men hvad han fortæller om Underskriften (jvfr. S. 353) er sandt.

*) Dette er aldeles indlysende af Scheels Depescher.

klage over Ministerforandringen, indgav han nemlig til Cabinettet i Kjøbenhavn en skriftlig Besværing derover med alskens Forestillinger om, hvilke uheldige Virkninger den kunde faa paa Forholdet imellem Danmark og Rusland. Han afholdt sig i dette Brev ikke fra at gaa stærkt løs paa de Mænd, der for Øjeblikket vare Kongens Raadgivere, ja stemplede deres Færd som «Cabale» og «Intriguer»*). Men herpaa modtog han ved en Cabinetsskrivelse et Svar, hvori man skarpt afviste hans Forestillinger som en Overskridelse af hans Competence, og hævdede, at han nødvendig maatte have særlige Ordrer fra sit Hof at støtte sig til, hvis han vilde foretage et saadant Skridt. Naturligvis blev han i højeste Grad forbitret over en slig Afvisning, og af denne Stemning var den Indberetning stærkt farvet, som han tilsendte sin Regering angaaende Forholdene i Kjøbenhavn. Hvad denne ikke havde været opbragt iforvejen, blev den da nu, saaledes som det paa det stærkeste traadte frem igjennem en fnysende Note, som den tilsendte den dansk-norske Konge**). Den kolde Høflighed, Catharina II havde bevaret ved Siden af al sin Bitterhed i sit Brev til Christian VII, var nu sporløst borte. Det Hele var en Samling af nærgaaende Beskyldninger og vrede Skjældsord. Det var, hed det her, et krænkende Svar, Filosofoff havde modtaget paa sin Skrivelse, som han havde været fuldt berettiget til at indgive. Medens den højsalige Kong Frederik V og Kejserinden havde været enige om at sammensmelte den danske og den russiske

*) Depesche af 2den Januar 1771 Nr. 1 til Scheel.

**) Den blev oversendt med Scheels Depesche af 3die November 1770; men findes ikke vedlagt ved denne. Derimod findes en Afskrift af den paa Kongens Bibliothek. Ny kgl. Samling 715 c. Nr. 2.

Krones Interesser for stedse i et fast og uforanderligt System, saa havde nu en Cabale draget den danske Konge bort derfra. Den havde faaet ham til at skjænke sin Tillid til en Mand med sorte Planer (*devoué à des vues sinistres*), og som var en afgjort Fjende af enhver Forbindelse med Rusland. Rænker og skjændige Opspind havde overvældet Kongens egen Samvittighedsfuldhed og Ærlighed og bragt ham til at miskjende det Berettigede i de Forestillinger, Filosofoff havde gjort ham. Cabalen vilde vel smigre sig med det Haab, at der kun var Tale om noget rent personligt, som ikke vedkom de politiske Forbindelser og Kejserindens Følelser for Kongen som sin Forbundsfælle, men det var et tomt Haab. «Hendes kejserlige Majestæt, hed det, kjender tilbunds alle de Kunstgreb og Rænker, der ere blevne satte i Bevægelse for at gjøre Ende paa det Tillidsforhold, der indtil dette Øjeblik har fundet Sted imellem hende og Kongen. Og selv om hun ikke saa fuldstændig havde denne Vished, maatte det være hende nok at vide, at den danske Konge nu for Tiden tæller imellem sine fortroligste Raadgivere en Person som Grev Rantzau-Ascheberg, en Mand, hvis Charakter, Hensigter og Synsmaader ere altfor vel kjendte af Kejserinden, til at hun ikke skulde føle, hvilke Forsigtighedsregler en saadan Stilling kræver af hendes Klogskab. Det er derfor efter hendes særlige Befaling, at hendes Minister ved denne Note erklærer Grev Scheel, at Kejserinden betragter det store Værk, hun har arbejdet for, nemlig at bringe en Udsoning tilveje i den holstenske Sag, som udsat for de voldsomste Stød og for Rænker, der tilsigte at undergrave dets Grundvold. Hun vil derfor hverken tillade sig selv eller sin Søn Storfyrsten at gjøre et eneste Skridt videre til Afgjørelsen af et saa vigtigt Spørgsmaal, saalænge som hun

ikke ser en Forandring til det Bedre i den forhaandenværende Stilling og i Ledelsen af Regeringssagerne ved det danske Hof.»

Det første Resultat af Ministerforandringen var altsaa i ydre politisk Henseende, at Mageskifteforhandlingen var afbrudt. Der kunde ingen Tvivl være om, at Catharina II vilde gjennemføre sin Trudsel og ikke imødekomme Danmark-Norges Ønsker, saalænge i det mindste Rantzau-Ascheberg gjaldt for at have Indflydelse hos Christian VII. Ogsaa frembød der sig snart Lejlighed for hende til paany at lade Regeringen i Kjøbenhavn føle sin Unaade. Der var nemlig, som tidligere omtalt, ved Traktaten af 1769 blevet lovet den dansk-norske Regering, at Rusland aarlig skulde overlade den en vis Masse Skibstømmer. Efter at der havde været nogle praktiske Vanskeligheder at overvinde med Hensyn til Udførelsen af denne Paragraf, var Alt endelig kommet i Orden; men nu erklærede Panin, at Kejserinden havde givet Befaling til, at Leverancen først maatte finde Sted, naar hun nærmere havde forvisset sig om den danske Konges Stemning med Hensyn til deres gjensidige Forpligtelser*).

Hvor fjendtligt nu end alt dette saa ud, ønskede den russiske Regering dog ingenlunde, at det skulde komme til et fuldstændigt Brud. Trods sin uhyre Overvægt kunde den ikke ganske vrage de Tjenester, Danmark-Norge paa forskjellig Maade var istand til at yde den, navnlig vistnok i Sverige. Samtidig derfor med, at den brugte vrede Ord og truede, lod den Udtalelser falde, der viste, at den haabede paa og ønskede en Gjenoptagelse af det nærmere Forhold. Panin spurgte jævnlig Scheel, om der ikke

*) Depesche fra Scheel af 16de Novbr.

endnu var blevet udnævnt en Udenrigsminister i Kjøbenhavn, thi, sagde han, efter dette Valgs Udfald vilde Kejserinden bestemme sine Forholdsregler og lade sig lede i sin Opfattelse af den danske Politik. Og Catharina II selv kunde — hvad der er et ret ejendommeligt kvindeligt Træk — ikke lade være for Scheel at ytre Længsel efter at faa at vide, hvad den danske Konge vilde svare paa hendes Brev. «Derefter, sagde hun, længes jeg for fuldstændig at kunne gjøre Ende paa den Uro, hvortil jeg vilde hengive mig, naar jeg ikke kunde stole paa at finde Gjengjæld for det oprigtige Venskab, jeg nærer for Eders kongelige Herre» *). Saa langt var hun fra at kunne trække sig tilbage i olympisk Højhed ligeoverfor det svage Danmarks Formastelse, og med Ro oppebi, at dette bad om Naade! Man nedstemmer overhovedet Tonen i Petersborg efter den første voldsomme Udladning af Vreden. Da den danske Konge derfor lader Scheel afgive Forsikring om, at han Intet vidste om Cabaler, der sigtede til at svække det gode Forhold imellem ham og Kejserinden, og at han var bestemt paa at bevare dette, slaar Panin ind i en anden Tone end tidligere, og da Svaret paa Kejserindens Brev kommer fra Kjøbenhavn, taler Catharina II i en forholdsvis venskabelig Form om sine uforandrede Venskabsfølelser for Christian VII; det havde, hedder det nu, alene været hendes varme Interesse for ham og hans Stat, der havde bragt hende til at udtale sig for ham om den Frygt, hun havde for, at hans Følelser imod hende vare mindre varme end tidligere **). Saaledes var da Uvejret

*) Depesche fra Scheel af 27de Novbr.

**) Scheels Depescher af 18de og 21de December. Jvfr. Cabinetsskrivelse til Scheel af 17de Novbr.

mest trukket over, men unægtelig var der blevet Kulde tilbage.

Paa samme Tid var nu ogsaa det Spørgsmaal blevet afgjort, hvis Betydning for Forholdet imellem Danmark-Norge og Rusland Panin saa stærkt havde fremhævet, nemlig, hvem der skulde være Udenrigsminister i Kjøbenhavn. Osten var gaaet ind paa det Tilbud, man havde gjort ham derom, og var d. 16de December*) kommen hjem, for at overtage sin nye Stilling.

Fra Ostens Overtagelse af Udenrigsministeriet indtil den svenske Konge, Adolf Frederiks Død.

Da Osten blev Udenrigsminister, skete der med det samme den meget heldige Forandring, at hans Departement blev afsondret fra det tydske Cancelli. Det havde hidtil, som allerede ovenfor er antydet, været en fast Vedtægt, at Præsidenten for det tydske Cancelli tillige styrede de udenrigske Anliggender, og derfor havde det stedse været Mænd af tydsk Nationalitet, der havde ledet Statens ydre Politik. Paa denne Forening blev der nu principmæssig gjort Ende, visselig ikke fordi Ultratydskeren Struensee her havde national dansk Følelse, men fordi han ikke ønskede at lade den nye Udenrigsminister faa større Indflydelse end nødvendigt, maaske ogsaa fordi han mente, at selve Forretningerne vare bedst tjente med, at den hidtil gjældende Sammensmeltning hørte op. Det er fra dette Øjeblik, at Udenrigsministeriets særlige Historie begynder.

Men det var dog ogsaa selve Forretningsgangen for de udenrigske Sagers Ledelse, der blev en anden, end den

*) Ny kgl. Saml. anf. St.

havde været under de tidligere Ministre, medens flere Træk fra den foreløbige Ordning siden Bernstorffs Fald bleve bevarede. Der var nu ikke mere Tale om, at Udenrigsministeren fremkom med Forestillinger til kongelig Approbation i Statsraadet, thi dette, der faktisk havde ophørt at bestaa ved Bernstorffs Fald, blev fuldstændig ophævet et Par Dage efter at Osten var bleven Minister, nemlig den 27de December 1770. Kun en ganske enkelt Gang synes det, som om Osten mundtlig har forhandlet med Kongen*). Den faste Forretningsgang var, at han til Cabinettet indsendte Uddrag af de Depescher, han modtog fra de danske Diplomater i Udlandet, Forestillinger om, hvad der burde gjøres i en eller anden Retning paa den udenrigske Politiks Omraade, eller Udkast til Instruxer for nye Gesandter o.l. Herpaa modtog han da ligeledes skriftlig Svar. Disse ere næsten altid egenhændig skrevne af Kongen, ligesom denne ogsaa egenhændig i Margen tilføjede Bemærkninger, som han havde at gjøre i Anledning af de Forestillinger, Osten indsendte. Det Sprog, der baade anvendes her og overhovedet ved de Cabinetsordrer, der tilsendtes Udenrigsministeriet, er med en enkelt Undtagelse stedse det franske. Medens Tydsk ellers som bekjendt er det gjennemgaaende Regeringssprog i Struenseetiden, hævder Fransk dog paa dette ene Omraade sin Overvægt. Dansk forekommer slet ikke, saalidt som i de Skrivelser, Udenrigsministeriet udstedte, naar undtages i et enkelt Brev til en eller anden udenlandsk Fyrste, som f. Ex. — til Sultanen af Tyrkiet. — Undertiden tager Kongen selv ligesom Initiativet ved at tilsende Ministeren Befaling om et eller

*) I et Brev fra Struensee til Osten af 30te Septbr. 1771 hentydes til, at en saadan mundtlig Forhandling kunde finde Sted.

andet politisk Skridt*), saaledes som det vel kunde passe for en Fyrste, der i en af sine Skrivelser taler om, at han personlig har overtaget Ledelsen af de diplomatiske Sager**). Tonen, der bruges, er da ogsaa myndig Selvherskerstil, «jeg holder ikke, skriver Christian VII saaledes engang, af at blive forstyrret i mine Forholdsregler» ***). Sammenligner man nu dette med det Indtryk, Forretningsgangen gjør i Bernstorffs Tid, ser det unægtelig ud, som om der var begyndt en hel ny og omfattende Virksomhed fra Kongens Side, som om han havde erobret sin Magt tilbage fra den mægtige Minister. Paa denne Maade er det som bekjendt ogsaa, at Struensee i sit Forsvarsskrift har villet fremstille Forholdet, i det mindste for den første Tid, indtil han blev Gehejmecabinetsminister. Undertiden, siger han her, havde han nok selv opsat Concepter til en eller anden Expedition, men deraf beholdt saa Kongen kun, hvad han fandt Behag i, og han ændrede det efter eget Tykke; tidt var det Kongen selv, som strax angav Hovedpunkterne, hvorpaa Cabinetssecretairen nærmere udførte hans Tanker; meget stammede fuldstændig fra Kongen, der ogsaa personlig førte det i Pennen; Kongen havde øjensynlig følt sig tilfreds ved den Virksomhed, han saaledes udøvede. — Men uheldigvis strider denne Struensees Fremstilling i den Grad med Alt, hvad der vides om Christian VIIs hele aandelige Tilstand og Arbejdsevne, at Ingen let vil kunne tro paa den. Der kan ikke være Tvivl om, at man i denne Henseende fuldstændig kan stole paa Reverdils Vidnesbyrd, naar han siger: «Jeg ved altfor godt, at der selv i Kongens bedste Øjeblikke ikke udgik Andet fra hans Pen, end hvad man saa godt som Ord til andet

*) Skrivelse af 16 Januar 1771.

**) Skrivelse af 3die Juni 1771.

***) 24 Febr. 1771 «*je n'aime pas être troublé dans mes opérations.*»

foresagde ham, ligesom det, naar han syntes allerbedst om sine Brevskaber, var ham, der havde gjort Secretairens Arbejde, hvorfor det er Usandhed at tillægge ham, hvad der udfærdigedes i hans Navn» *). Saaledes har det naturligvis forholdt sig med Christian VII's temmelig hyppige Skrivelser og Bemærkninger i de udenrigske Anliggender, han spillede kun Secretairens Rolle, og den, der talte i den myndige Stil, var i Virkeligheden ikke ham, men Struensee. Undertiden træder ogsaa denne selv frem i Brevvexlingen imellem Cabinettet og Udenrigsministeriet. Han tilskriver enkelte Gange Osten om Sager, hvorom man kan se, at de have forhandlet sammen, hvad enten det nu er for at erklære sig enig med Osten eller for at fraraade ham at hindre en Sags Fremme, «da det let kunde vække Kongens Mishag.» Til andre Tider gjør han Osten Meddelelse om, hvad der er Kongens Villje. I det Hele kan man ikke sige Andet, end at han bevarer et vist formelt Hensyn til Kongen i sine Skrivelser. Efter at han den 14de Juli 1771 var bleven Gehejmecabinetsminister med den bekjendte vidtudstrakte Myndighed, træder han vistnok stærkere frem selv, men dog ser man ogsaa i denne Tid Kongen jævnlig selv approbere eller gjøre Bemærkninger ved Ostens Forestillinger.

Hvor stor Indflydelse kunde Osten nu udøve under disse Former? Den svenske Gesandt i Kjøbenhavn, Sprengtporten, betegner i en af sine Depescher hans Stilling som en Premierministerplads, en temmelig almindelig Opfattelse hos Diplomaterne af Udenrigsministerens Stilling; men om end et saadant Udtryk nogenlunde kunde have passet derpaa i Bernstorffs Dage, saa var det ganske anderledes nu. Det

*) Reverdil, 129—30.

var aabenbart en for Osten meget uheldig Forretningsform, at han ikke mundtlig forhandlede med Kongen og under Samtalen fik dennes Approbation; ved den skriftlige Form, der var valgt, kom Sagernes Afgjørelse som allerede antydet i en Andens Haand. En vis Anseelse og Betydning maatte han selvfølgelig faa som den, der repræsenterede Staten ligeoverfor de fremmede Diplomater og personlig forhandlede med dem. Men han viser sig dog nærmest kun som en Slags Departementsdirecteur, saaledes som det vil blive os klart, naar vi gaa ind paa de politiske Forholds Udvikling.

Nogen Grund til her nærmere at charakterisere Osten er der næppe, da der i sidste Bind af dette Tidsskrift er givet saa omstændelig en Skildring af ham i hans tidligere Virksomhed*). Som det der er sagt om ham, var han aabenbart en Mand med betydelige Evner, om han end mere var skikket til at virke som Diplomat indenfor enkelte Spørgsmaals Omraade end til som Statsmand at bestemme et Riges Politik. Hvad hans Rygte angaar som Personlighed, forekommer der vistnok i denne Tid fordelagtige Domme om ham**), men han blev dog overvejende ugunstig bedømt; han var utvivlsomt en kold, egoistisk Natur med Hang til Intriguer, og det almindelige Rygte var langt mere tilbøjeligt til at overdrive hans uheldige Egenskaber end til at bedømme dem mildt. Fra ingen Side havde man rigtig Tro til ham.

Osten havde sikkert tænkt sig at skulle komme til at spille en stor Rolle herhjemme. Han havde hidtil staaet i Skygge for Bernstorff, og deres Forhold til hinanden var i

---

*) Afhandlingen: Grev v. der Ostens Gesandtskaber.
**) Af den engelske Gesandt i Kjøbenhavn. Raumer I, 178.

den senere Tid blevet koldt; hans Gesandtskabsstilling i Neapel havde i hans Øjne været en Art Forvisning, og selv om han tilsidst var bleven forflyttet til den vigtigere Plads i Haag, vilde han dog heller ikke her tilnærmelsesvis kunne komme til at virke i en Stilling som den, der tidligere havde været ham betroet i Petersborg. En Udenrigsministerplads i Kjøbenhavn, det var derimod et smigrende Avancement, og han havde næppe noget imod den Begivenhed, der banede ham Vejen dertil, nemlig Bernstorffs Fald. I ethvert Tilfælde var sikkert Overbevisningen om, at han var ilde stemt imod Bernstorff, en Hovedgrund til, at man valgte ham og troede at kunne vinde ham. Rimeligt er det ogsaa, at man som en Følge af dette hans Forhold til Bernstorff mente, at han noget havde fjernet sig fra dennes Synsmaader, og at han derfor maaske var stemt for en mere tilbageholdende Politik imod Rusland, medens denne Magt dog tillige i ham kunde se en Sikkerhed for, at man ikke tænkte paa et formeligt Brud med den; thi et saadant ønskede Struensee, efter hvad vi have set, ingenlunde at fremkalde. Dertil kom Ostens store Indsigt i de politiske Spørgsmaal, hvilken man i høj Grad kunde have Gavn af. Hvor fremfusende Struensee end var, og hvor lidt han end sympathiserede med Adelsslægterne, som i den senere Tid havde spillet saa stor en Rolle i Styrelsen, maa Ingen dog tro, at han var blind for den Fordel, det kunde være for ham, hvis det lykkedes ham at knytte Mænd med ansete Navne eller som tidligere havde været højt betroede, til den nye Styrelse. Saaledes netop med Hensyn til de udenrigske Forhold*). Det ser næsten forbavsende ud, at

*) En Undtagelse herfra danner Forholdet til Asseburg, rimeligvis fordi han som bekjendt havde været den mest anvendte Diplomat

det var Cabinettets Tanke endog at bruge en Mand som Andreas Peter Bernstorff i diplomatisk Tjeneste*) uagtet han dog havde staaet sin Farbroder saa nær; og ligesom Joachim Godske Moltke bliver benyttet i en extraordinær Sendelse til Stockholm, saaledes var man ivrig for at faa et Medlem af en anden rig Aristokratfamilie, nemlig Marskal Raben**), til at gaa til Dresden som Gesandt. Grunden hertil var imidlertid ikke blot Lysten til at støtte Regeringen ved at bruge slige Mænd, men aabenbart ogsaa den Tanke, at de vilde være istand til at træde op i de diplomatiske Stillinger med en vis Glans, uden at det kom til at volde Staten Udgifter. Da saaledes Gesandten i Paris, Blome, skriver om at faa forskjellige Udgifter dækkede, som han nødvendigvis maatte gjøre i Anledning af Festlighederne ved Greven af Provences Bryllup, bliver Cabinettet meget forbitret over slige Anmodninger, og Kongen skriver i en vranten Tone til Osten: Jeg ser ingen Grund til at ansætte rige Mænd i Gesandtskabsstillingerne, hvis de ikke ville bruge deres egne Penge i extraordinære Tilfælde***). Med denne Opfattelse stemmer det nøje, naar Kongen den 12te April 1771 tilskriver Osten: «Jeg vil for Fremtiden opstille det som et Princip, at Ingen kan blive Gesandt, med mindre han først har tjent som Legationssecretair, og man bør dertil kun bruge rige Mænd og navnlig opmuntre Adelsmændene til

i tidligere Tid og den, til hvem Bernstorff havde havt størst Tillid. Der viser sig tydelig en Række Chicanerier imod ham, indtil han tager sin Afsked af den danske Tjeneste, for at gaa til Rusland. Ostens personlige Uvilje imod ham er ved denne Lejlighed kjendelig. Jvfr. Denkwürdigkeiten des Freiherren von der Asseburg S. 53.

*) Cabinetsskrivelse fra Begyndelsen af Januar 1771.

**) Marskal hos Arveprins Frederik.

***) 18de Maj 1771.

at betræde denne Bane». Kunde det ikke lykkes at faa en Adelsmand, man havde udset dertil, bevæget til at overtage en slig diplomatisk Stilling, vakte det derfor stor Harme, saaledes som det gik med Raben, om hvem Kongen udtalte sig med stor Skarphed og som han fuldstændig afskedigede af sin Tjeneste*).

Hvad det nu end har været for Grunde, der bevægede Struensee og hans Venner til at overdrage Osten Udenrigsministerpladsen, maatte det snart vise sig, at der kun var liden Enighed imellem dem og ham. Trods den personlige Kulde, der i den senere Tid havde hersket imellem Bernstorff og Osten, hyldede denne i Virkeligheden fuldstændig samme Anskuelser om den udenrigske Politik som sin Forgjænger**). Det synes, som om dette allerede maatte være kommet frem under Forhandlingerne imellem ham og Struensee, inden han overtog Ministerpladsen. Hvis saa er, har man imidlertid dengang enten fra den ene eller begge Sider tilglattet Uoverensstemmelsen. Vel fortæller Adam Gottlob Moltke i ét Brev til Schach-Rathlau af 22de Decbr. 1770***), at Osten under et Besøg hos ham havde udtalt sig omstændelig om hele Stillingen, og ytret sin levende Bekymring derover, idet han forsikrede ham, at han meget tvivlede om nogensinde at ville være istand til at raade Bod derpaa. Men man fristes til Mistanke imod denne Erklæring som ikke ganske oprigtig. Hvorfor vilde han kaste sig ind i Sagerne, naar han iforvejen tvivlede om at kunne udrette noget? Det ser ud som en Ytring, der skulde gjøre et behageligt Indtryk paa Moltke, netop en

*) Cabinetsskrivelse af 9de Januar, 19de og 21 Marts 1771.
**) Falkenskjold kalder forbavsende nok i sine memoires S. 109 og 112 Osten for en Fjende af Rusland.
***) Schach-Rathlauske Samling paa Ravnholt.

af de nylig afgaaede Statsraadsmedlemmer. Imidlertid varede det kun kort Tid, inden Uoverensstemmelsen imellem Osten og Struensee traadte frem. Dels som en Følge heraf, dels fordi Osten istedenfor selv at komme til at herske i sit Departement som Bernstorff før ham, stedse saa sig hindret i sine Skridt og Planer af den myndige Yndling og snart almægtige Minister, udviklede der sig imellem disse tvende Mænd et højst ejendommeligt Forhold, som det sikkert sjælden har fundet Sted imellem Mænd, der have hørt til samme Regering.

Det Omraade, hvor det selvfølgelig har størst Værd at se Indflydelsen af Forholdet imellem Regeringens Medlemmer, er Politiken ligeoverfor Rusland og Sverige. Vi kjende Forholdet til Rusland, saaledes som det var paa den Tid, Osten overtog Ministerporteføuillen, og hvad Sverige angaar, have vi angivet Hovedtrækkene af Politiken ved Bernstorffs Fald. Det Parti, som i dette Øjeblik havde Magten i Sverige, var Hattepartiet, der havde vundet den ved Rigsdagen 1769, men uden at det tillige var lykkets Kongefamilien paa denne Rigsdag at opnaa nogen Forøgelse i Kongens Magt, saaledes som den havde haabet. Til Trods for denne Kongefamiliens Skuffelse havde den danske Regering saalidt som den russiske og engelske været tilfreds med, at Hattepartiet havde Magten. Man holdt dette dels for at være upaalideligt i Forfatningssagen, dels for at være stemt for en Tilknytning til den franske Politik. Man fandt det derfor ikke nok, at der var indgaaet den tidligere omtalte Traktat af 13de December 1769. Navnlig Danmark, der helst var fritaget for at komme i det Tilfælde at føre Krig med en stærkere Kongemagt i Sverige, selv om en saadan Krig vilde give Udsigt til Erobringer, synes at have været ivrigt for kraftigere Sik-

kerhedsforholdsregler*). Altsaa blev der i 1770 af den danske, russiske og engelske Gesandt aftalt et Forslag om stedse ogsaa imellem Rigsdagene ved Bestikkelser at sikre sig Mænd, der kunde bearbejde Stemningen rundt omkring i Sverige til Fordel for Møsserne, som dannede det engelsk-russiske Parti**). Dette Forslag blev sendt til hvert af de tre Hoffer til Approbation og billiget af dem.

Da Hattecheferne vel kjendte den danske Regerings Grundsætninger, havde de i det Hele ikke med Mishag set Bernstorff falde, hvor nøje endog en af de vigtigste af dem, C. Fr. Scheffer følte sig knyttet ved personligt Venskab til ham***). Ligesom de svenske Diplomater i Kjøbenhavn meldte hjem om den Kulde, der havde begyndt at vise sig imod Danmark fra Ruslands Side, og om at Danmark agtede at afryste den Afhængighed, hvori det holstenske Spørgsmaal havde bragt det til Rusland†), saaledes udtalte den svenske Cancellipræsident Ekeblad i en Skrivelse til Sprengtporten sin Glæde over Omslaget i den danske Politik, over at det danske Hof endelig havde faaet Øjnene op for dets virkelige og naturlige Interesser og vilde nærme sig til de Hoffer, som mindre sympathiserede med det russiske i dets vidtgaaende Hensigter og Foretagender††).

Netop paa dette Tidspunkt traf det sig, at den svenske Kronprins Gustav og hans yngre Broder Frederik tiltraadte en Udenlandsrejse til Paris og lagde Vejen over Kjøbenhavn.

---

*) Scheels Depesche af 16de April 1770. Tengberg anf. St. S. 76.

**) Dette Forslag er trykt hos Tengberg anf. St. som Bilag k.

***) Scheffer ytrer endog i et Brev af 12te Oktbr. 1770 til Schach-Rathlou sin personlige Deltagelse for Bernstorff i den Anledning. Schach-Rathlouske Samling.

†) F. Ex. Depesche fra Sprengtporten af 16de Decbr. 1770. (Rigsarchivet i Stockholm.)

††) Skrivelse af 18de December 1770. (smstds.)

Uagtet Mange af Hattepartiet ikke delte de Planer, som Kronprinsen vitterlig nærede om at vinde større Magt for Kronen, haabede dette Parti dog gode Virkninger af hans Rejse, forsaavidt det smigrede sig med, at det skulde lykkes ham personlig at formaa Frankrig til at indrømme Sverige tilgodehavende Subsidier og til at optræde virksommere imod Møssepartiet. Og om det end ikke var fuldt saa vigtigt, saa kunde mulig ogsaa det Ophold, som Prinsen skulde gjøre paa Vejen i Kjøbenhavn, have politisk Betydning. Maaske kunde han drive den danske Regering videre frem i den Politik, som man mente, den var ved at slaa ind paa, saa at den yderligere fjernede sig fra Rusland. Gustav og hans Broder kom til Kjøbenhavn den 23de November og bleve her til den 6te December. Det var i og for sig et uheldigt Øjeblik, hvori de kom til Kjøbenhavn; Stemningen var mørk og trykket, Enhver vidste, at der var fattet Beslutning om at afskaffe det endnu nominelt bestaaende Geheime-Statsraad, saa at Gustavs vigtigste Ledsager C. Fr. Scheffer træffende ytrede: Kongen beholder endnu kun sine Ministre for at kunne give os et Maaltid Mad; saasnart vi ere borte, ville de faa deres Afsked*). Alt var i en Overgangstilstand, Ingen kjendte noget til Ceremoniellet, og der blev begaaet den ene grove Fejl efter den anden, til stor Forargelse for den i Etiquettespørgsmaal fint følende Prins Gustav, som naar man f. Ex. ved en Forestilling i Theatret lod ham og hans Broder faa Plads i en Loge ved Siden af den kongelige, og hvori Hoffolkene plejede at sidde. Christian VII og Caroline Mathilde vare mere end engang i høj Grad hensynsløse, ogsaa Enke-

---

*) Optegnelser om: Sejour des deux Princes de Suède à Copenhague en 1770 i Kgl. Bibl. Ny kgl. Saml. 715. C. 2.

dronningen bar sig galt ad, og Struensee var ikke den, der skulde kunne raade Bod derpaa. Værst var det maaske med de jævne borgerlige Folk, som Kronprinsen maatte se ved Siden af sig ved det kongelige Taffel. Nok sagt, de ringe Tanker, han iforvejen havde om det danske Hof, bleve endnu ringere. Men Alt dette vilde maaske endda ikke have gjort saameget, hvis han havde kunnet faa nogen politisk Fordel af sit Ophold her. Netop paa dette Omraade ventede der ham en Skuffelse. Det viste sig klart, at man i Sverige havde gjort sig altfor store Tanker om Omslaget i den dansk-norske Regerings Politik. Istedenfor at mærke sympathetiske Strenge klinge, naar han begyndte at tale om Politiken i Norden, mødte Gustav kun en afgjort Ulyst til at indlade sig paa Politiseren, og han rejste derfor i alle Henseender misfornøjet bort. Det var tydeligt, at nogen Tilslutning til Hattepartiet, endsige til det royalistiske Parti, vilde Struensee ikke indlade sig paa, hvor ivrig end maaske Rantzau Ascheberg kan have været derfor. Dermed stemmer det ganske, at der ikke var sendt Danmark-Norges daværende Repræsentant i Stockholm nogen eneste Ordre af politisk Betydning siden Bernstorffs Fald.

Saadan var Stillingen, da Osten overtog Ministerportefeuillen. Vi skulle nu se, hvorledes den udviklede sig i den nærmest følgende Tid. Da der i dette Øjeblik ingen Rigsdag var samlet i Sverige og ingen saadan syntes at forestaa for det første, var der ikke strax Grund til her tydelig at tone Flag om den Politik, der skulde følges. Anderledes ligeoverfor Rusland. Der sad man midt i Bestræbelserne for at bevare det venskabelige Forhold fra den nærmest foregaaende Tid, men saaledes at man slap for den Afhængighed, hvori man var begyndt at komme. Det var nu Ostens Sag at maneuvrere videre i den Retning,

og foruden at det paahvilede ham at give Svar paa den tidligere omtalte skarpe Note, som den russiske Regering havde tilsendt den dansk-norske, saa truede der i dette Øjeblik med at komme en ny Kurre paa Traaden, og det atter som en Følge af et Sammenstød med Filosofoff. Christian VII havde nemlig, efter hvad der i tidligere Tid skulde have været Skik, og overensstemmende med hvad der gjaldt i flere Lande, fastsat, at han kun i nogle bestemte Tilfælde vilde indrømme fremmede Diplomater privat Audiens hos sig. Derfor havde han nylig afslaaet en Anmodning i den Retning af Sprengtporten, og det var gaaet meget fredeligt af. Men da saa Filosofoff vilde for en Tid rejse bort fra Kjøbenhavn, som man plejer at kalde det «par congé», og derfor forlangte en saadan privat Audiens, blev det afslaaet ham med Tilføjelse, at det vilde være Kongen en Glæde ved den førstkommende offentlige Audiens, som vilde blive givet om et Par Dage at modtage hans Afskedshilsen. Herover blev Filosofoff opbragt. Han saa i dette Afslag, der stod i saa skjærende Modstrid til den frie Adgang, han og Saldern i tidligere Tid havde havt hos Christian VII, et nyt Bevis paa de antirussiske Rænkers Indflydelse ved Hoffet. Uden derfor at oppebi den offentlige Audiens skyndte han sig bort fra Kjøbenhavn for at rejse hjem. Naturligvis gjorde det ikke liden Opsigt, og det var at vente, at den russiske Regering ogsaa i denne Sag vilde stille sig paa sin Udsendings Side.

Det er under disse Forhold som Advokat, at Osten maa optræde. Paa den ene Side lader han Scheel fremhæve, hvorledes det havde været nødvendigt for den danske Konge at hævde sin Værdighed ligeoverfor Filosofoff, og hvor uberettiget denne havde været til at klage. Der hentydes tillige stærkt paa, at Filosofoff i den sidste Tid som en

Følge af tiltagende Sygelighed havde begyndt at te sig, som om han var ikke ganske tilregnelig. Osten gaar endog saa vidt, at han bemyndiger til ligefrem at udtale, at den danske Konge aldrig vil tillade, at andre Souverainers Gesandter ved hans Hof blande sig i hans Staters indre Styrelse og ville have noget at sige om, hvem han skal have i sin Tjeneste; hvad vilde vel, spørger han, Kejserinden have gjort, naar hun havde været i Kongens Sted? Men ved Siden heraf gives der de stærkeste Forsikringer om Fastheden af Kongens System, at han nøje vil opfylde de Forpligtelser, han har paataget sig imod Rusland, og at han aldrig vil tillade nogen af sine Ministre at foreslaa ham noget, som strider imod Traktaterne eller hans Alliance med Rusland. Det er Kongens Vilje, hvoraf Alt i den Henseende afhænger, thi det maa huskes, at Ministrene i en Fyrstes Tjeneste, der hersker selv og som ser Alt med sine egne Øjne, kun ere hans Viljes Redskaber, og Kongen maatte betragte det som en Fornærmelse, hvis Kejserinden satte mindre Lid til hans Ord end til hans Ministres personlige Anskuelser. — Ligesom Kongen nu selv paany tilskriver Kejserinden Forsikringer om sit Venskab, saaledes udtaler Osten ogsaa paa hans Vegne Haab om, at hun paany vil fatte Tillid, og tro hans Erklæringer om, at Danmarks og Ruslands Interesser stedse ville vedblive at være fælles; naar da det gode Forhold imellem de tvende Hoffer er blevet gjenoprettet, ville de efter fælles Aftale handle sammen i Sverige og allevegne ellers, hvor samme Tarv og Traktaterne have forenet dem. Haand i Haand med disse Forsikringer gaa desuden Udtalelser af den danske Konges Højagtelse og Hengivenhed for Panin saavelsom for Saldern, og om hvorledes han haaber, at de ville vedblive at arbejde for den nøje Forbindelse mellem Rusland og Danmark, og at Saldern vi

bringe sit store Værk, nemlig det holstenske Mageskifte, til Fuldendelse*).

Det er kjendeligt, at Sproget i disse Depescher er langt fra at tyde paa, hvad der kunde kaldes et Brud paa den Bernstorffske Politik; Osten holder sig aabenbart saa nær til denne, som det paa nogen Maade er ham muligt. Ovenikjøbet ser man paa samme Tid bestemt udtale i en Instrux for Kammerherre Larrey, Gesandt ved det preussiske Hof, at han ikke skulde lægge Dølgsmaal paa, at det var den danske Regerings Beslutning ikke rolig at ville se paa Indførelsen af en souverain Kongemagt i Sverige, men at den meget mere vilde holde sig for nødt til med al Magt at staa de Svenskere bi, der søgte at opretholde deres Friheder og Grundlove**).

Osten bliver imidlertid ikke staaende herved. Man maa lade ham, at han ikke viste sig erkjendtlig for sin nye Stilling ved at te sig som Magthavernes lydige Tjener; og naar han saa tidt, og det ikke altid uden Føje, er bleven sigtet for at holde af at gaa skjulte Veje, bør det ikke glemmes, at han ved denne Lejlighed aldeles aabent udtalte sine Anskuelser. Maaske har han tillige tænkt sig, at det kunde lykkes ham fuldstændig at dreje den danske Politik ind i det Spor, hvori han ønskede, at den skulde gaa, det gamle Bernstorffske.

Da han derfor ifølge Kongens Ordre skulde give denne en Fremstilling af Danmarks Stilling til Rusland ifølge de sluttede Traktater, udviklede han i en Memoire af 26de Januar klart og bestemt, hvor nøje det Forhold var, hvori Danmark traktatmæssig var kommen til at staa til Rus-

*) 3 Depescher af 2 Januar 1771 til Scheel.
**) Instrux af 4de Januar.

land, og hvor gavnligt det var at holde fast derved. Venskab imellem Souverainer, saaledes er hans Udgangspunkt, er en Fornuftsag. Naboer kunne derfor aldrig være faste og tro Forbundsfæller, mangfoldige Forhold maa nødvendigvis fremkalde Sammenstød imellem dem, især naar det er to Monarcher; thi da et Monarchi stedse stræber efter at udvide sig, selv om det kun er for at holde sig selv oppe, og da intet Rige kan udvide sig uden paa sin Nabos Bekostning, maa det naturligvis være Gjenstand for dennes Skinsyge. Enhver, der undersøger Danmarks Stilling og Interesse, vil med første Øjekast se, at Rusland er dets naturlige Forbundsfælle, thi de store russiske Armeer holde baade Preussen og Sverige i Schak. Men i dette Forhold havde det gottorpske Huses Fjendskab gjort et Skaar; det maatte ryddes af Vejen, og hele Europa var enigt om, at et Mageskifte var det eneste Middel hertil*). «Under slige Omstændigheder, siger han, kræver Eders Majestæt Sikkerhed, Eders Krones Tarv og Eders Undersaatters Lykke, at I foretrækker Forbundet med Rusland for ethvert andet og at I gjennemfører de Traktater, I har sluttet med det». Og hvilken Fare vilde Danmark ikke komme i, hvis dette ikke skete, hvis den danske Konge sagde sig løs fra de allerede indgaaede Traktater om Mageskiftet? «Fra det Øjeblik, udbryder Osten, indtræder Storfyrsten i alle sine foregivne Rettigheder, og Eders Majestæt staar i aaben Krigstilstand til denne Fyrste; I har da i Hjertet og Midtpunktet af Eders Stater en Fjende, der ikke blot gjør Fordring paa en stor og det den bedste Del af Hertugdømmet Slesvig, men ogsaa paa alle de Indtægter, som Eders For-

*) Et ret interessant Vidnesbyrd om, hvorledes andre Staters Diplomater opfattede denne Sag, er nylig fremkommet i Danske Samlinger. 6te Bind S. 40. ff.

gjængere i de sidste 50 Aar have opkrævet... og hvilken Magt i Europa vil forsvare Eder imod Kejserindens Vrede? Faren fra Peter III's Regerings Tid viser klart, hvilket Parti de andre Magter ville tage, naar de have at vælge imellem Danmarks og Ruslands Venskab.» Vel paastod det franske Parti i Sverige, at man skulde nytte det Øjeblik, da Rusland var optaget paa andre Steder, til et pludseligt Angreb nordfra, og at Danmark da som Sveriges Forbundsfælle vilde kunne tage Holsten for Intet; desuden vilde Sverige i saa Fald gjøre Afkald paa nogle af de Erobringer, det fordum havde gjort fra Danmark, og Frankrig vilde yde Subsidier. Men «denne smukke Bygning» vilde uheldigvis ramle sammen blot, ved at Englænderne sendte en Flaade til Østersøen, eller ved en Troppebevægelse fra Preussens og Hannovers Side, eller naar Russerne, som de da øjeblikkelig vilde gjøre, tilkjøbte sig Fred med Tyrkerne ved en ubetydelig Afstaaelse. Hele Resultatet vilde da blive, at Sverige mistede Finland, medens Frankrig holdt det for at være Fordel nok, at det havde skaffet Tyrkerne en Lettelse. «Thi Frankrig, siger han, har altid ofret Nordens Interesser for Sydens», det vilde hellere se Rusland erobre Finland end udvide sig imod Syd, medens Danmarks Tarv krævede det modsatte. «Da det nemlig, fortsætter han, er umuligt for Danmark at hindre Ruslands Udvidelse, stemmer det langt bedre med Eders Majestæts Interesser, at dette Rige udvider sig imod Øst end imod Nord, og det eneste Middel til at forhindre det fra dette sidste er, at Eders Majestæt forener Eder med det og ved et saadant Forbund hindrer Sverige fra at styrte sig i Undergang». Osten udvikler dernæst, hvor store Fordele Traktaten af 1769 tilsikrer, men uden at han nævner Udsigten til at gjøre Erobringer fra Sverige, en simpel Følge af, at han

saalidt som nogen anden af de danske Statsmænd ønskede, at det Tilfælde maatte indtræde, da det vilde komme til Krig. Men han mener paa den anden Side, at hvad der ved Traktaten er foreskrevet om fælles Virken i Sverige for at opretholde Forfatningen, i den Grad er i Danmarks eget Tarv, at man ogsaa uden at være bunden ved nogen Traktat burde være ivrig derfor. Den Politik, der har ført til Afslutningen af Traktaterne i den sidste Tid, har altsaa hans fuldstændige Billigelse. Men fordi man skal overholde dem og virke for Mageskiftets Gjennemførelse, er det dog efter Ostens Mening ikke klog Politik ydèrligere at binde sig til Rusland. At gjennemføre en Familiepakt i Lighed med den Bourbonske vilde efter hans Opfattelse være en Plan, der var ligesaa upraktisk som mislig for Danmark; dette kunde derved kun udsætte sig for at blive trukket ind i alskens Stridigheder, som vare fremmede for dets Tarv *). Nej, dette krævede aabenbart, naar det holstenske Spørgsmaal var afgjort, da at stræbe efter i Ro at udvide sine Hjælpekilder og vaage over, at Forholdene i Norden bleve, som de vare, at hverken Rusland kom til at rykke Danmark nærmere paa Livet ved at gjøre Erobringer paa Sveriges Bekostning, eller Forfatningen i Sverige forandredes, «for at ikke denne stolte og krigerske Nation skal angribe enten Eders Majestæt selv eller Rusland og enten udvide sin Magt eller styrte sig i Undergang.» Dertil skulde Forbindelsen med Rusland virke, og denne Forbindelse vilde tillige sikre Danmark imod den mægtige og virksomme Nabo, det havde i Kongen af Preussen **).

---

*) Heller ikke I. H. E. Bernstorff havde været stemt for disse Catharina II's vidtgaaende Planer, se Hist. Tidskr, IV, 1, 603.

**) Denne Memoire findes i Afskrift i Manuskriptsamlingen i Sorø 62 A. 3. At Osten havde indgivet en saadan Forestilling, findes

Skjøndt det altsaa er klart, at Osten ikke ønskede at knytte Danmark til Rusland mere end til et vist Punkt, saa ses det tillige, og det er Hovedsagen, med hvilken Styrke han drev paa Mageskiftets Afslutning, at han fremstillede det som den Sag, hvorpaa Danmark-Norges Vel beroede, og at han tillige med Iver holdt paa Nødvendigheden af at modarbejde det kongeligsindede Parti i Sverige. Men han var næppe ganske tilfreds med det Svar, han fik. Efterat Kongen nemlig havde overvejet denne Memoire, saavelsom en anden, Osten paa samme Tid havde indgivet særlig om de svenske Forhold*), sendte han Osten en egenhændig Skrivelse, dateret 17de Februar, hvori han opstillede som Resultatet af sine Overvejelser og Resolutioner, at han vistnok med Omhu vilde overholde alle de Forpligtelser, han traktatmæssig havde indgaaet, hvor trykkende de end vare i flere Henseender, men at han tillige gjorde Paastand paa, at Rusland fra sin Side nøje skulde efterkomme sine Forpligtelser, og at man, naar det lod det skorte paa Iver i den Retning, maatte gribe til andre Forholdsregler. Man maatte vogte sig for stedse at vise Rusland Opmærksomhed og Tjenester blot i Haabet om at vinde Holstens Besiddelse, et Haab, der ingenlunde var saa sikkert, og man maatte det saa meget mere, som Mageskiftet var langt fordelagtigere for den hertugelige gottorpske Linie og vilde volde trykkende Udgifter. »Hvad Sverige angaar, skriver Kongen, da agter jeg vel at opfylde de

ogsaa omtalt i det Wasserschlebeske af Molbech benyttede Haandskrift paa Kongens Bibl. Ny kgl. Saml. 711 b., men den hensættes her til Sommeren 1771. Det er imidlertid vigtigt at lægge Mærke til, at det netop var ganske kort Tid, efterat Osten havde overtaget Portefeuillen, at han forfattede og indgav dette Aktstykke.

*) Denne har jeg ikke kunnet komme paa Spor efter.

Pengeforpligtelser, som jeg har paataget mig ved den sidste Overenskomst; men jeg ønsker ikke, at min Gesandt skal blande sig i de Cabaler og Rænker, der smedes i dette Land. Han skal langt snarere være Tilskuer og overlade Svenskerne selv at klare deres Stridigheder». Derfor skulde der i den daværende Gesandt Juels Sted, som for Tiden opholdt sig i Danmark, sendes en anden Gesandt til Stockholm, som var mindre virksom og det svenske Hof mindre ubehagelig*).

Træder der end ikke i denne Kongens Skrivelse et helt modsat politisk System frem, er dog Forskjellen imellem hans og Ostens Synsmaade iøjnefaldende. Medens Ministeren ønsker, at der skal udfoldes Iver baade i den holstenske Sag og i de svenske Forhold, naar det gjøres nødvendigt, er Kongen, det vil sige Struensee, stemt for en mere tilbageholdende Politik paa begge Omraader.

Men netop da Kongen havde angivet dette som sin faste Beslutning, var den bleven dobbelt vanskelig at gjennemføre, uden at det vilde komme til et Brud med Rusland. En uventet Begivenhed var indtruffen i Sverige, idet Kong Adolf Frederik var død her den 12te Februar. Det vilde ikke blive nogen let Opgave for Osten at skulle virke paa et saadant Grundlag under de bevægede Forhold, der nu sandsynligvis vilde begynde i Sverige, og dobbelt vanskeligt maatte det være, naar den Politik, han skulde være Talsmand for, i Virkeligheden stærkt afveg fra hans egne Grundsætninger.

Hvorledes var imidlertid Ostens Udnævnelse til Minister bleven opfattet i Rusland? Efter hvad Reverdil for-

*) Dette Aktstykke findes i Udenrigsministeriets Archiv, og med det stemmer en anden Skrivelse fra Kongen til Osten af samme Dato.

tæller, havde det kun lidet frugtet, at man havde ladet Valget falde paa ham, idet Kejserinden udtrykkelig havde ladet tilkjendegive, at saalænge han ledede de udenrigske Anliggender, var ethvert Forbund, enhver Underhandling med Danmark afbrudt*). Men Reverdil er her som saa tidt, hvor han ikke meddeler, hvad han selv har kunnet iagttage, ingenlunde at stole paa. Forholdet var nemlig ganske anderledes. Det er vistnok en afgjort Sag, at da Osten sidst havde været Gesandt i Petersborg, var han kommen paa en spændt Fod baade med Panin og Saldern**), og Kejserindens fordums fortrolige Venskab imod ham var bleven ombyttet med Kulde. Men ligesom de russiske og polske Ordner, han modtog umiddelbart, efterat han var kaldt bort fra Petersborg — Alexander Newsky Ordenen og Stanislaus Ordenen —, vare et Vidnesbyrd om, at Catharina II ingenlunde betragtede ham med fjendtlige Øjne, saaledes var det hverken for hende eller de russiske Ministre nogen Hemmelighed, at han hørte til de danske Statsmænd, der vare stærkest stemte for en Tilslutning fra Danmark-Norges Side til den russiske Politik. Det var derfor saa langt fra, at man i Petersborg var misfornøjet over hans Udnævnelse, at man tvertimod bestemt ytrede sig tilfreds over den. I det ene Brev efter det andet dels til Kongen, dels til Østen selv meddeler Scheel dette, og det var efter hans Sigende endog paafaldende stærke Udtryk, man havde brugt til ham. «Jeg maa gjentage det for Deres Excellence, skriver han saaledes i Slutningen af Februar til Osten, at ingen Udnævnelse kunde have været saa behagelig for dette Hof som Eders. Kejserinden har selv udtalt sig om Eders

---

*) Reverdil: S. 150.
**) Hist. Tidskr. IV, 1, 655.

Excellence i de naadigste Udtryk og paa en Maade, som vidnede baade om Tillid og om Agtelse, idet hun tillige ytrede det Ønske, at I maatte kunne hævde Eders Plads og vinde personlig Indflydelse hos Kongen. Hvis dette lykkes Grev Osten, sagde hun, hvad jeg ikke tvivler paa, saa frygter jeg ikke for Noget, thi jeg kjender hans Patriotisme og Iver for vort System, derom maa I forsikre ham fra min Side» *). Ganske paa samme Maade udtalte Panin og Saldern sig, og Panin tilføjede i en Samtale med Scheel det Ønske, at hvis der nogensinde havde hersket Kulde imellem ham og Osten, at denne da ligesaa fuldstændig vilde glemme det, som han selv gjorde det**). — Ligesom vi saa, at Catharina II, selv da hun var mest forbitret over Bernstorffs Fald, ikke vilde bryde fuldstændig med den dansk-norske Regering, saaledes faar man gjennem de velvillige og smigrende Udtalelser, hun lod falde om Osten, Indtrykket af, hvor gjerne hun vil benytte ham til at knytte Baandet nøje igjen. Men hertil kom, at hun i dette Øjeblik ogsaa paa et helt andet Omraade haabede at kunne drage Fordel af Osten. Det var en be-

*) Depesche af 24de Februar Nr. 5.

**) Smstds. Forsaavidt man mulig vilde tænke sig, at Scheel i sine Depescher til Regeringen talte denne efter Munden og gav et mindre correct Billede af den russiske Opfattelse af Osten, er det værdt at lægge Mærke til, at han udtrykker sig ganske paa samme Maade i et Privatbrev til Schack-Rathlou, en ivrig Modstander af den Struenseeske Styrelse. Til ham skriver han saaledes den 24de Februar: *Je ne marque rien à V. Exc. sur les affaires politiques d'ici ne pouvant rien confier au papier, mais je la supplie de continuer ses voeux qu'elle m'a promis, j'en ai bon besoin et ils m'encourageront. Je dois dire que depuis l'entrée du comte d'Osten dans le ministère les nuages promettent de se dissiper, il s'y est pris au mieux en bon patriote et en ministre judicieux qui connoit ce pays-ci, et cette cour est tres contente de lui.* (Schack-Rathlouske Samling paa Ravnholt.)

kjendt Sag, at denne tidligere, medens han havde været Gesandt i Warschau, havde staaet paa en meget fortrolig Fod med Czartoriskyernes Familie, en af de mest indflydelsesrige Slægter i Polen. Netop paa det Tidspunkt, hvorom her er Tale, ønskede den russiske Regering at knytte denne Familie nærmere til sig for at benytte dens Indflydelse til Fordel for sine polske Planer, og baade Saldern og Panin rettede derfor igjennem Scheel den Opfordring til Osten, at han skulde bearbejde Czartoriskyerne for at faa dem til saa meget som muligt at føje sig efter Ruslands Ønsker *).

Imidlertid var det dog langtfra, at Ostens Udnævnelse havde fremkaldt lutter Solskin fra Ruslands Side. Der havde i det Svar, Osten havde maattet give i Anledning af den tidligere omtalte russiske Note, været Punkter, som ingenlunde behagede Kejserinden og hendes Ministre. Alle Venskabsforsikringerne og Tilsagnene om at ville overholde de Traktater, der vare blevne sluttede med Rusland, havde ikke formaaet at kaste et Dække over, at den danske Regering hverken havde villet indrømme, at den havde forløbet sig imod Filosofoff, eller havde villet give noget Løfte om at fjerne Personer, imod hvem Kejserinden udtrykkelig havde ladet udtale sin Uvillie, særlig da Rantzau Ascheberg. Samtidig derfor med at Kejserinden ytrede sin Tilfredshed over, at Osten havde faaet Udenrigsministerpladsen, lod hun bestemt klage over, at den danske Regering saalidt tog Hensyn til hendes Ønsker. Hun kunde, efter hvad Panin sagde til Scheel, ikke andet end føle sig ilde berørt ved at den danske Konge havde foretrukket at bevare en Person i sin nærmeste Kreds, hvis Indflydelse forekom hende

*) Depesche fra Scheel af 24 Febr. 1771 Nr. 4.

farlig, fremfor at bringe det Offer, som hans bedste Veninde havde forlangt af ham. »Kejserinden, ytrede han, finder, at det er en Æressag for hende, at Kongen fjerner Grev Rantzau-Ascheberg, efterat hun har udtalt sig imod ham». Dette var efter Scheels Mening ikke, fordi hun betragtede Rantzau som Ruslands farligste Fjende imellem Kongens Omgivelser, men Kejserinden havde nu engang sat sig denne særlige Tilfredsstillelse fast i Hovedet*). Maaske var Uviljen imod Rantzau som en Repræsentant for de antirussiske Elementer i Kongens Omgivelser voxet ved Rygter, der havde været i Gang om, at Danmark allerede stærkt havde nærmet sig til Sverige og Frankrig, men at Osten da heldigvis var kommet til og havde forhindret det**). Frygten for en saadan Svingning i den dansk-norske Politik var nu vistnok bleven svækket ved Efterretninger, som det russiske Hof modtog fra Fyrstbiskoppen i Eutin, en gottorpsk Fyrste, som de svenske Prinser havde besøgt, da de fra Kjøbenhavn begave sig til Paris. Thi i disse fortaltes det med stor Styrke, hvor bittert navnlig Prins Gustav havde udtalt sig om den Ulyst, man ved det danske Hof havde vist imod at tale Politik med ham under hans Ophold her***). Men der var dog endnu Rester tilbage af Frygten, endnu stedse Mistro imod de Mænd i Kongens Omgivelser, som gjaldt for at være russisksindede, og en Følelse af Uvished, om det ikke mere vilde blive dem end Osten, der kom til at raade for den danske Politik i Fremtiden†). Ovenikjøbet havde der netop nu som en Følge af

*) Depesche fra Scheel af 24de Februar Nr. 5.
**) Depesche fra Dreyer, dansk Legationssecretair i Petersborg, af 24de Februar.
***) Depesche fra Scheel af 1ste Februar.
†) Depesche fra Scheel af 24de Februar Nr. 4.

den svenske Konges pludselige Død udviklet sig Forhold i Sverige, hvorunder den dansk-norske Regerings Holdning maatte faa særlig Betydning for Rusland.

Fra Adolf Frederiks Død indtil Falkenskjolds Sendelse til Petersborg.

Adolf Frederiks Død var utvivlsomt en Begivenhed af stor politisk Vægt. Vel forandrede den Intet i den svenske Forfatning, der vedblev at blive ligesaa fri, som den havde været tidligere. Men for det første vilde Tronskiftet gjøre det nødvendigt saasnart som muligt at lade en Rigsdag træde sammen i Sverige, og under Forfatningsforhold som de svenske, under en Strid saa haardnakket som den, der stadig rasede imellem de tvende store Partier, Hattene og Mösserne, var en Rigsdag altid en vigtig politisk Begivenhed, ogsaa for de fremmede Magter, der saa stærkt blandede sig i denne Rigsdagskamp. Og hertil kom, at den unge Konge, som nu besteg den svenske Trone, Gustav III, var bekjendt for at have langt mere af sin Moder Louise Ulrikes urolige Ærgjerrighed end af sin Faders Godmodighed. Ham var det, efter hvad Alle vidste, der havde sat Mod i Faderen, da denne i Slutningen af 1768 dristede sig til at byde Raadet Trods og tvang det til at sammenkalde en Rigsdag, og hans Ærgjerrighed blev saameget desto vigtigere, som han var en ualmindelig begavet Personlighed og blandt andet netop havde Evne til at vinde Tilhængere. Medens hans Moder, der tidligere havde været Sjælen i det royalistiske Parti, i høj Grad havde manglet denne uvurderlige Egenskab og, som den ældre Axel Fersen træffende har sagt om hende,

havde havt stor Dygtighed i at fremkalde Kriser, uden at vide, hvorledes hun skulde kunne rede sig ud af dem*), var der Sandsynlighed for, at Sønnen vilde forstaa begge Dele**). Den Forbindelse, der i den sidste Tid var begyndt imellem en Del af Hattepartiet og Hofpartiet, kunde under en saadan Konge let vinde mægtigt i Betydning. Men hertil kom, at denne unge ærgjerrige Konge netop i det Øjeblik, da han besteg Tronen, opholdt sig i Frankrig, og det var ingen Hemmelighed, at den franske Regering i den senere Tid havde begyndt levende at interessere sig for Indførelsen af en stærk Kongemagt i Sverige. Selv om den Minister, der vitterlig havde ladet den franske Politik i de svenske Forhold gjøre denne Svingning, nemlig Choiseul, var styrtet kort førend Gustav kom til Paris, var det dog meget usikkert, om ikke hans Ideer i den Henseende vilde blive hævdede fremdeles af den franske Regering. Hvor let kunde det nu ikke tænkes, at Gustav vilde benytte sit Ophold i Frankrig til

*) A. von Fersens historiske Skrifter 3, 51. (Stockholm 1867—70).

**) Det er ikke uinteressant at se, hvor stærkt danske Statsmænd, der sikkert vare alt andet end oplagte til at bedømme Gustav fordelagtigt, bleve grebne af det Elskværdige, han kunde have i sit Væsen. Saaledes skriver Adam Gottl. Moltke, der var sammen med ham under hans Ophold i Kjøbenhavn, til Schack-Rathlou om hans og hans Broders Færd ved denne Lejlighed: *Ils se sont conduits ici on ne peut pas mieux. Leur maintien, leur politesse et attention a captivé tout le monde et ont fait que l'on chante à envie leur louanges.* (22de Dec. 1770). Endog for I.H.E. Bernstorff, der saa ham under hans Gjennemrejse igjennem Holsten, er Gustav uimodstaaelig. *Ce prince,* skriver Bernstorff om ham til Schack-Rathlou 11te Jan. 1771, *est bien plus aimable que je ne le croyais, il se presente bien, son maintien est noble, sa conversation agreable, ses propos seduisants, il faut le connaitre pour juger des notres, et je m'en remets à V. Exc.* (Begge disse Breve findes i den Schack-Rathlouske Samling paa Ravnholt.)

at styrke den i slige Grundsætninger og kunde vende tilbage derfra, udstyret med franske Penge?

Næppe har derfor Adolf Frederik lukket sine Øjne, førend man kommer i Bevægelse udenfor Sverige saavelsom i Sverige. Den russiske Gesandt i Stockholm, Ostermann, skriver strax til sin Collega i Kjøbenhavn, Mestmacher, som var Chargé d'affaires her, om hvor vigtigt det var ham at erfare, hvilke Forholdsregler den danske Konge holdt for nødvendige i Anledning af Tronskiftet*). Snart efter trænger den engelske Gesandt i Kjøbenhavn ind paa Osten med lignende Forespørgsler**). Og i Petersborg begynder man at blive stærkt ængstelig med Hensyn til den Holdning, som den dansk-norske Regering vilde indtage, saameget mere som de bourbonske Magter begyndte at udsprede, at Rusland ikke mere vilde kunne stole paa Danmark***).

Var det i dette Øjeblik kommet an paa Osten, da havde Danmark bestemt sluttet sig til Rusland og England for ved kraftig Pengeuddeling at søge at paavirke Valgene til den nær forestaaende svenske Rigsdag i en Retning, der var gunstig for Møssepartiet. Derom vidne de Udtalelser, vi have set i hans Memoire af 26de Januar. Hans Stemning var aabenbart den samme, der træder stærkt frem i Breve, som I. H. E. Bernstorff i denne Tid skrev til Schack Rathlou, og hvori han udtaler, at den nye svenske Konges Regering vil kræve al mulig Aarvaagenhed fra Danmarks Side, eller hvor der f. Ex. et Sted i en Efterskrift undslipper ham den stærke Ytring: *La Suede*,

*) Indberetning fra Osten af 18de Februar 1771.
**) Skrivelse fra Osten af 22de Marts 1771 til Kongen.
***) Depescher fra Scheel af 5te og 15de Marts 1771.

*la Suede, y pensera-t-on?**) Men efter den Resolution, Kongen nylig havde fattet, var det klart, at der ikke kunde tænkes paa at give Tilsagn til Rusland om at ville vise Energi i Sverige. Ovenikjøbet havde Kongen, som det synes netop i Anledning af Nyheden om Adolf Frederiks Død, i en Skrivelse til Osten af 17de Febr. udtrykkelig erklæret, at han ønskede at *«temporiser dans le moment present»*. Altsaa Struensee betragtede ingenlunde Tronskiftet som en Begivenhed, der indeholdt nogen Fare for Danmark. Forgjæves gjorde Osten et nyt Forsøg paa at drage Cabinettet med sig ved igjen at forestille Vigtigheden af at virke sammen med Rusland i Sverige, og hvorledes Forfatningen her ikke vilde kunne forandres, uden at Danmark kom i stor Fare**). Han maatte afpasse sine Svar til de russiske og engelske Diplomater i Kjøbenhavn***) og Ordrerne til Diplomaterne i Stockholm og Petersborg efter Cabinettets Ønske. Kongen, hed det her, ventede paa nærmere at faa Underretning om Kejserindens Planer, han vilde trofast opfylde alle sine Forpligtelser imod hende, han var ligesom hun interesseret i Opretholdelsen af den svenske Forfatning; «men, skrev Osten til Scheel, jeg vil ikke skjule det, Kongen foretrækker de mindst kostbare Midler. I ved, i hvor ødelagt en Tilstand vore Finanser ere». Med den slette Finanstilstand, som endnu forværredes ved Striden med Algier, skulde altsaa den mere tilbagetrukne Holdning forsvares. Osten havde her at tale som Advokat til Fordel for en Mening, han ikke delte, ligesom han ogsaa skjulte Grunden til, at den tidligere Ge-

*) Schack-Rathlouske Samling.

**) Forestilling af 25de Februar 1771.

***) Se Ostens Svar af 22de Marts til den engelske Gesandt i Protokollen med Cabinetsskrivelser.

sandt i Stockholm, Juel, ikke vendte tilbage til sin Post her, saaledes som den russiske Regering og som han selv havde ønsket det*). Han angav Juels eget Ønske som Grunden hertil, medens denne i Virkeligheden maatte blive i Danmark, fordi Regeringen mente, at han vilde være altfor tilbøjelig til at blande sig i de svenske Partistridigheder**).

Saaledes som Stillingen hermed var givet, vedblev den i Hovedtrækkene at holde sig i den nærmeste Tid. Rusland trænger ind paa Danmark for at faa det til at vise Virksomhed i Sverige. Osten er ivrig for det samme, men kan ingen Veje komme med Cabinettet og maa tage det Hverv paa sig stedse at forsvare en Politik, han i Virkeligheden misbilliger; selv de Depescher, som han tilsender Diplomaterne i Petersborg og Stockholm, og de Svar, han giver fremmede Udsendinge i Kjøbenhavn, maa han mere end eengang først forelægge Kongen, det vil sige Struensee, til Approbation. Ja han har saaliden Indflydelse, at han ikke engang er istand til at drive igjennem, at en Legationssecretær, som han ønskede brugt i Petersborg, kom derhen istedenfor til Stockholm***). Det var en Stilling, som man skulde synes maatte være i høj Grad pinlig for en ærgjerrig Mand, og man skulde tro, Osten havde skyndt sig med at blive fri for den. Der havde strax i Februarmaaned været Rygter om, at Uenigheden mellem Osten og Cabinettet havde naaet et saadant Omfang, at Samarbejde viste sig umuligt; men efter hvad en Mand, der havde gode Forbindelser, nemlig den tidligere Statsminister Reventlou troede at kunne angive som sikkert, var det ikke

*) Forestilling af Osten til Kongen af 25de Febr. 1771.

**) Depesche af 26de Februar 1771 til Scheel, jvfr. Depesche til Rosenkrone af 17de Febr.

***) Cabinetsordre af 27de April og 20de Maj.

Osten, der havde ønsket at komme bort, men Struensee, der vilde være af med ham; Ostens Afsked eller, som man sagde, hans *lettre de cachet* havde endog allerede været undertegnet, men da var det lykkets Osten at beholde sin Plads ved personlig at henvende sig til Kongen og vise ham, at han ikke kunde være tjent med, at Ministrene altid vare enige*). Hvorledes det nu end har hængt sammen hermed, saa er det en Kjendsgjerning, at Osten ikke vilde give slip paa sin i det mindste i pecuniær Henseende fordelagtige Stilling, og at han foretrak at vedblive med Sejghed at bearbejde Cabinettet for sin Politik, selv om han derved udsatte sig for Ydmygelser.

I en enkelt Henseende lykkedes det ham imidlertid at sætte sit Ønske igjennem. Det var nemlig umuligt for Struensee at komme bort fra, at der, som ovenfor omtalt, det foregaaende Aar i April var bleven sluttet en Overenskomst imellem den danske, russiske og engelske Gesandt i Stockholm om i Fællesskab at virke ved Penge for deres Hoffers Tarv i Sverige, ogsaa naar der ingen Rigsdag var samlet. Det var ligeledes en Kjendsgjerning, at Danmark resterede med sit Bidrag endnu indtil en Sum af 10000 Rigsdaler. Disse bestemte Kongen nu at ville betale, ligesom at han i det Hele vilde udrede sin Del af »l'argent stipulé«, fremdeles vilde han ogsaa gjøre et imødekommende Skridt ved ikke længere at lade Gesandtskabsforretningerne i Stockholm besørge ved en derværende Legationssecretair, men sende en ny Gesandt derover. Dog herved skulde man saa ogsaa blive staaende. Ligesaalidt som han efter sit Sigende vilde lade sig lokke til at blande

*) Brev fra Reventlou til Schack-Rathlou af 4de og 26de Februar (Schack-Rathlouske Samling).

sig i de polske Anliggender, ligesaa lidt vilde han vide noget af «længere at følge Bernstorffs Spor», men overlade Rusland at raade i Sverige, som det vilde, over de lovede Pengesummer*).

Det var at forudse, at Sligt ikke vilde være Rusland nok, ligesaalidt som dets Regering sikkert lagde synderlig Vægt paa, at den dansk-norske Regering viste Saldern den Opmærksomhed efter hans Ønske at lade den danske Gesandt i Warschau, St. Saphorin, blive paa sin Plads her, uagtet han egentlig var bestemt til at forflyttes**). Idelig fik Scheel at høre om de fælles dansk-russiske Interesser i Sverige, og om hvor overordentlig vigtig netop den første Rigsdag under en ny Konge i Sverige vilde være. Tonen, hvori der tales, er vistnok ikke uhøflig, man anerkjender den danske Regerings Berettigelse til at tage Hensyn til sin uheldige Finanstilstand, men man lader det dog tydelig skimte igjennem, at man ikke holder denne for at være Undskyldning nok; det fremhæves, hvorledes Kejserinden ikke har afkrævet Danmark de 400000 Rubler, det traktatmæssig var forpligtet til at hjælpe hende med under hendes Krig med Tyrkerne, men at hun saa ogsaa maa vente, at Kongen til Vederlag staar hende bi i Sverige, saameget mere som Forholdene her utvivlsomt gave hende Ret til at beraabe sig paa de traktatmæssige Aftaler om den svenske Forfatning***).

*) Cabinetsordre, egenhændig affattet af Kongen, af 17de Marts 1771: *Il paroit que Saldern nous voudroit meler dans les affaires de Pologne, mais je n'en veux rien avoir à faire*; ved en Cabinetsordre af 12te April erklærer Kongen ikke at ville have noget at gjøre med Dissidenterne.

**) Cabinetsordre af 6te Maj.

***) Depescher fra Scheel af 30te April, 14de og 17de Maj, 7de Juni.

Saaledes trængte Rusland paa, endnu inden den svenske Rigsdag var traadt sammen. Hvor langt ivrigere vilde det da rimeligvis ikke blive, naar Forhandlingerne paa denne begyndte og det gjaldt om at anvende alle Midler for at bekæmpe Gustav III og Hattepartiet?

Naturligvis var det ikke behageligt for den dansk-norske Regering at modtage disse idelig gjentagne Opfordringer og Paamindelser om, hvad den traktatmæssig havde forpligtet sig til. Heller ikke var det behageligt, naar man skulde se at rede sig ud deraf, at man saa væsenlig maatte benytte en Mand, der som Osten var aldeles uenig i Cabinettets Synsmaade, og at man maatte bekæmpe ham ligesaa vel som det russiske Hof. Han kunde end ikke afholde sig fra at være drillende i sin Tone. «Eders Majestæt, skriver han saaledes engang til Kongen, har paalagt mig Tavshed, og jeg adlyder, idet jeg gjør Ønsker for Eders Majestæts Interesser, som fuldstændig stemme med, hvad Rusland kræver» *). Da Kongen saa som Svar herpaa opkaster det Spørgsmaal, om han ikke, naar Rusland tidt talte om de 400000 Rubler, som det havde Ret til at kræve i Anledning af Tyrkekrigen, da kunde gjengjælde det med et lignende Krav i Anledning af sin Fejde med Algier, svarer Osten herpaa med en længere Memoire af 9de Maj, hvori han ikke blot benægter dette, da Stridigheder med Barbareskerne maatte anses for at staa udenfor Traktaterne imellem christne Stater, men hvori han ogsaa paany fremhæver, at Kongen traktatmæssig har forpligtet sig til at understøtte Rusland i Sverige. «Eders Majestæt, skriver han, har højtidelig lovet baade at være virksom og at hjælpe med Penge. Men, tillad mig i min

*) Skrivelse af 4de Maj.

Iver og Troskab at sige Eder Sandheden uden Sminke, Eders Majestæt vægrer Eder baade ved det ene og det andet». De 10000 Rigsdaler, som der var givet Befaling til at betale Ostermann, kunde efter hans Mening nemlig kun opfattes som Efterbetaling af noget, der allerede burde være betalt i det foregaaende Aar. Han opfordrer altsaa paany til virksomt at stille sig paa Ruslands Side*).

Dette ejendommelige Forhold imellem Cabinet og Minister kommer ogsaa frem, da der paa denne Tid skal affattes en Instrux for den nye Gesandt i Stockholm. Hertil var Baron Guldencrone til Vilhelmsborg bleven udnævnt, og han havde taget derimod til stor Forbitrelse for Statsmændene af den ældre Skole. Det var nemlig ikke forblevet skjult, at Cabinettet strax havde underrettet ham om, at det vilde blive paalagt ham at spille en passiv Rolle i Stockholm**). Men uagtet dette Princip var slaaet fast, søgte Osten dog at faa forskjellige Udtryk ind i Instruxen, som passede bedre til hans egne Anskuelser. De bleve saa slettede ud eller ændrede i Cabinettet, og der vexles adskillige Skrivelser, inden Sagen kommer i Orden***). Gulden-

*) Manuskriptsamlingen i Sorø af 62. A. 4.

**) I. H. E. Bernstorff skriver herom til Schack-Rathlou 9de April 1771. *La tâche est rude pour un debutant, et il court assurement le risque que la nation entiere gemira pendant des siecles sur ses erreurs, s'il en commet. Nous ne prevoyions pas, il y a quelques années, que tel seroit le fruit de vos travaux et des miens. De tout ce qui s'est fait encore dans les affaires de l'état, la resolution prise relativement à la Suède est celle qui m'etonne le plus. Elle est si diametralement opposée aux maximes les plus demonstrées et aux notions les plus claires que je ne puis concevoir, comment on a osé donner un tel conseil au roi. Les pierres crieront un jour contre son auteur.* (Schack-Rathlouske Samling).

***) Da saaledes Osten i sit første Udkast havde brugt det Udtryk, at Danmarks Sikkerhed afhang af, at den nuværende svenske

crone modtager da omsider tvende Instruxer, den ene paa Tydsk umiddelbart fra Kongen, den anden fra Osten paa Fransk; henholdsvis daterede 24de og 25de Maj. Selvfølgelig var Ostens først approberet af Kongen, og Instruxerne stemme derfor væsenlig med hinanden.

Paa den ene Side fastholdes her Betydningen af den svenske Forfatnings Opretholdelse, det maa være Guldencrones Opgave nøje at holde Øje med, om der lægges Planer til dens Omstyrtelse, og han skal søge et fortroligt Forhold til de Magters Diplomater, der have samme Interesse, navnlig den russiske og engelske Gesandt, og i Forening med dem arbejde paa, at slige farlige Planer blive kvalte i Fødselen. Han skal ogsaa fortrinsvis søge at opnaa det Partis Venskab i Sverige, der er stemt for at opretholde de svenske Grundlove, hvad Navn det saa bærer*), men forøvrigt skal han i det Hele, saavidt det er muligt, stræbe at vinde de forskjellige svenske Partiers Tillid, og, hedder det nu fremdeles, «da vi have gjort det til en fast Grundregel for os, saalidt som muligt at ville blande os i Sveriges og overhovedet i noget andet Riges indre Forhold, saa har han, vor Envoyé, at følge dette som en ufravigelig Rettesnor, og under den forestaaende Rigsdag at nøjes med at indsende omstændelige og paalidelige Beretninger om, hvad der maatte blive forhandlet og vedtaget paa Rigsdagen. Han skal da ufortøvet modtage nærmere Befalinger

Forfatning blev bevaret, skriver Kongen, unægtelig ikke uden Føje, at det vilde være *degrader les Danois s'il devoient uniquement leur salut en fomentant les troubles dans un pays voisin.*

*) Ikke uvittig bemærkede Osten senere om de svenske Rigsdagspartier i en Depesche til Guldencrone af 28de Decbr 1771: «*Je vous avoue confidemment que pouvu que nous avons pour nous les têtes il me sera toujours très indifferent si ces têtes se couvrent d'un chapeau ou d'un bonnet*».

fra os, efter hvad vi finde for godt under de givne Forhold». — Af særegne Sager skal Guldencrone navnlig holde Øje med Projektet til Havneanlæg og Fæstningsværker ved Landskrona, om der forlanges større Summer end hidtil til Udførelsen af dette «alene imod vort Land rettede farlige Projekt»; sker det, skal han overensstemmende med sine Forgængeres Instrux søge at hindre det*).

Der gaar, som man ser, igjennem denne Instrux saavelsom igjennem den Struenseeske Styrelses tidligere diplomatiske Udtalelser en Stræben efter at holde Middelvejen imellem den ældre Politik og en Optræden, der maatte føre til et Brud med Rusland. Men dette har givet Instruxen et underlig holdningsløst Præg**). Hvad vilde det sige, at Guldencrone skulde sammen med den russiske og den engelske Gesandt stræbe efter i Fødselen at kvæle Planer, der maatte blive lagte til at omstyrte den svenske Forfatning, naar han dog skulde forholde sig passiv under de svenske Partikampe? Troede man virkelig, at han ved en saadan Holdning vilde kunne vinde den russiske og den engelske Gesandts Fortrolighed, eller indbildte man sig, at man paa den Maade kunde opnaa noget Partis Venskab i Sverige? Det var ikke uden Grund, at Osten imod

*) Man ser jævnlig anføre f. Ex. i Molbechs Afhandling i Nyt hist. Tidskr. IV S. 686, at Struensee havde ladet sætte i Instruxen: «*Er hat sich in Schweden gar nicht in dortige Privat-Händel zu mischen*»; men dette Udtryk findes ikke i Instruxen, det stammer formodentlig fra Struensees Forsvarsskrift (Schriften die in Sachen des Grafen I. F. Struensee o. s. v. 83), hvor der staar som en af Kongens Beslutninger med Hensyn til Sverige: «*sich nicht in die dasigen Privat-Händel meliren*».

**) Dette forøges, ved at man tydelig kan se, at Instruxen er bleven til ved ligesom et Compromis imellem de forskjellige Synsmaader, Ostens og Struensees. Præmisserne tilhøre den første, Conclusionerne den sidste.

slig Politik havde gjort gjældende i sin tidligere omtalte Memoire af 9de Maj, at Middelvejspolitiken sædvanlig skader den, som følger den, og bevirker, at man «*desoblige tous quand on n'oblige personne*».

Maaske var en vis Følelse heraf ikke ganske fremmed for selve Struensee, der aabenbart fordobler Anstrengelserne for at berolige Rusland. Han lader Kongen i en Cabinetsskrivelse til Scheel paany give denne Ordre til at erklære med Styrke, at uagtet hans Principer ikke tillade ham at blande sig i en anden Stats Anliggender, og baade indre Forhold og Krigen med Algier lægge Beslag paa hans hele Opmærksomhed, skal Kejserinden dog altid finde ham rede til at samvirke med hende, hvor de gjensidige Interesser og de afsluttede Traktater krævede det. Fremdeles maa Osten som Advokaten imod sin Vilje i et samtidigt Brev til Scheel instruere denne om at godtgjøre for den russiske Regering, hvorledes der i Virkeligheden ikke var nogen Fare paafærde for Øjeblikket i Sverige, idet man havde al Grund til at antage, at den unge svenske Konge kun havde havt lidet Held med sig i sine Bestræbelser for at faa Pengeunderstøttelse af den franske Regering. Det var da muligt, at han misfornøjet herover skilte sig fra Hattepartiet, der i saa Fald vilde blive Frihedens Forsvarere i Sverige, og man skulde derfor være varsom med at arbejde paa at knuse dette Parti*).

Imidlertid var det umuligt længe at foregjøgle sig, at der paa den Maade vilde kunne udrettes stort, og Struensee besluttede derfor at gaa en anden Vej, for at forsone Rusland. Maaske er han heri bleven bestyrket af en Mand, til hvem han i flere Henseender havde Tillid, nemlig

*) Cabinetsskrivelse af 9de Maj og Depesche fra Osten af 11te Maj.

Oberst Falkenskjold, der som bekjendt siden blev indviklet i hans Ulykke og med et fleraarigt Fængsel paa Munkholm maatte bøde for at have sluttet sig til ham. Strax efterat Bernstorff var bleven styrtet, havde Struensee ladet Falkenskjold kalde tilbage fra russisk Tjeneste, hvori han havde udmærket sig meget under den Krig, som netop paa den Tid førtes imod Tyrkerne. Rimeligvis vilde han benytte Falkenskjolds Bistand ved Reformer i Militærvæsenet, hvor han ikke ønskede, at Rantzau Ascheberg eller General Gähler skulde være eneraadende. Falkenskjold kom tilbage til Kjøbenhavn i Februar 1771. Men under sine Samtaler med Struensee holdt han sig ikke alene til, hvad der angik Danmark-Norges indre Forhold. Skjøndt han var alt andet end en Beundrer af de russiske Tilstande, var han vendt tilbage fra den store Stat, overtydet om, at Danmarks Tarv krævede en nøje Tilslutning til den, og navnlig for det første en Afgjørelse af Mageskiftesagen. Efter hvad han selv siger i sine Memoirer, havde baade Panin og Saldern ikke mindre end den dansk-norske Gesandt i Petersborg Grev Scheel opfordret ham til at gjøre, hvad han kunde, for at bevæge Regeringen i Kjøbenhavn til igjen at nærme sig til Rusland. Dette gjorde han ogsaa efter bedste Evne. Hvis man skal tro hans egen Beretning, var der i Foraaret 1771 stærk Tale om et Brud med Rusland. Han fortæller nemlig, at der hos Rantzau Ascheberg blev holdt Sammenkomster, som højlig interesserede den svenske Gesandt Sprengtporten, og hvor man drøftede Angrebsplaner imod Rusland eller Projekter om at styrte Panin og Saldern; hertil vilde man da have hans egen Bistand. Ganske vist er der ikke Grund til ganske at betvivle Rigtigheden af Falkenskjolds Fortælling; men ligesom det dog er værdt at lægge Mærke til, at Sprengtporten i sine Depescher ikke med et

Ord omtaler disse Møder, som skulde have havt saa stor Interesse for ham, saaledes vilde det ogsaa være urigtigt at tillægge Rantzaus Skryderier nogensomhelst Betydning. Og naar Falkenskjold fremdeles skildrer, hvorledes Struensee, uagtet han med større Ro hørte paa hans Forestillinger, dog omtalte en Krig med Rusland som ikke overvættes farlig, og ytrede, at Kongen om fornødent gjordes vilde kunne ofre sit Sølvtøj, saa maa man ikke lægge for megen Vægt herpaa. Falkenskjold viser altfor tydelig Memoireforfatteres vante Lyst til at fremhæve, hvormeget de selv have udrettet, og gjør ogsaa ved denne Lejlighed Alt, hvad han kan, for at skildre, hvorledes det var ham, der bragte Struensee til at se Forholdet til Rusland med andre Øjne end hidtil. Men Tilliden til hans Beretning svækkes stærkt, naar man ser ham fremstille Osten som fjendtlig sindet imod Rusland, og naar Aktstykkerne tydelig godtgjøre, at der endnu i disse Maaneder ikke indtræder nogen kjendelig Forandring i den danske Regerings Synsmaade. Der er derfor næppe Grund til i de Ytringer, Falkenskjold lægger Struensee i Munden, at se andet end let henkastede Udtalelser, maaske fremkaldte af Lyst til at sige Falkenskjold imod, naar han i altfor stærke Udtryk skildrede Ruslands Magt. Man bør fornuftigvis ikke tiltro Struensee en saadan Daarskab, som at han skulde bilde sig ind, at Salget af det kongelige Sølvtøj vilde kunne bidrage betydeligt til at dække Krigsomkostningerne*). Men selv om Falkenskjolds Beretning langtfra er fuldstændig paalidelig, er der dog ingen Grund til at tvivle om, at han stærkt har bearbejdet Struensee for at faa ham til i det Hele mere at nærme sig til Rusland, og at

*) Ogsaa Reverdil nævner denne Struensees flotte Udtalelse, skjøndt ved et andet Punkt i hans Historie. Overhovedet stemme Reverdil og Falkenskjold flere Steder temmelig nøje.

han altsaa ogsaa kan have bestyrket ham i nu for Øjeblikket at prøve paa at stemme Rusland gunstigere, et Skridt, der imidlertid ikke stod i Forbindelse med, hvad der var Hovedsagen, nemlig Politiken i Sverige.

Det Forsoningsskridt, som Struensee besluttede sig til, skulde bestaa i Tilbud om, at de danske Krigsskibe, der laa i Middelhavet eller yderligere vilde blive sendte dertil, i visse Tilfælde skulde hjælpe Russerne under deres Krig med Tyrkerne. Regeringen var nemlig, trods sin stærke Raaben paa Nødvendigheden af en bedre Oekonomi, bestemt paa at ville anvende en forholdsvis anselig Styrke i Middelhavet til at bekæmpe Algier, nemlig 7 Linieskibe og 4 Fregatter foruden Bombadergallioter o. s. v., saameget mere som ogsaa Tunis i Foraaret 1771 havde erklæret Danmark-Norge Krig. Men denne Styrke skulde da, som sagt, hvis Rusland ønskede det, kunne forene sig med dets Flaader. Til at overbringe dette Tilbud vilde Struensee netop bruge Falkenskjold. Denne gjaldt for at være vel lidt af den russiske Regering, og Struensee havde Tillid til ham, medens Forholdet til Osten som en Følge af de jævnlige smaa Sammenstød var koldt.

Allerede den 12te Maj, et Par Dage efter at der var blevet tilsendt Scheel i Petersborg den tidligere nævnte Skrivelse om at udtale alskens Venskabsforsikringer til den russiske Regering, sendes der ham en ny Cabinetsskrivelse, hvori Kongen meddeler ham, at Falkenskjold vil blive sendt til Petersborg med et Brev til Kejserinden for at tilbyde hende Hjælp tilsøs i Middelhavet. — «Men, tilføjer Kongen, denne Sag vil udelukkende blive behandlet i mit Cabinet, og jeg forbyder, at der bliver talt om den til Nogen. De Indberetninger, som I har at sende derom, skulle sendes under Adresse til Struensee, maitre

des requettes». Saa bestemt skulde altsaa Udenrigsministeren holdes udenfor det Hele, unægtelig et ejendommeligt Forhold og charakteristisk for en Cabinetsregering. Men skjule for Osten, at Falkenskjold var rejst til Petersborg, kunde man naturligvis ikke, og han var for mistænksom til ikke efterhaanden at ane, at der blev underhandlet bag hans Ryg. Det var ham for stærkt et Stykke, og i Midten af Juli erklærede han Struensee rent ud, at han ikke vilde finde sig deri, og at han forlangte sin Afsked. Men denne havde Struensee ikke Mod til at give ham; han meddelte derfor Osten, hvad Falkenskjold havde at gjøre i Rusland, og lovede, at han for Eftertiden ikke vilde holde Noget skjult for ham*).

Imidlertid var Falkenskjold sendt afsted i Slutningen af Maj, og han kom til Petersborg den 6te Juni**). Men det gik meget uheldig med hans Sendelse. Tilbudet om den dansk-norske Flaade havde ikke noget fristende for Kejserinden, da den russiske Flaade var den tyrkiske afgjort overlegen. Hun saa deri kun et Forsøg fra dansk-norsk Side paa at slippe for at staa hende bi i Sverige, hvad hun vilde sætte langt større Pris paa. Rygter, der vare udbredte om, at den svenske Gesandt i Kjøbenhavn Sprengtporten havde stor Indflydelse her, og om at den nye danske Udsending i Stockholm, Guldencrone, indtog en for den russiske Politik lidet gunstig Holdning i Sverige, havde netop nu gjort hende særlig mistroisk. Det var derfor saa langt fra, at hun viste sig tilbøjelig til at imødekomme den dansk-norske Regerings Ønske,

*) Lettre particuliere fra Osten til Scheel af 23de Juli 1771. Efter at have nævnt Struensees Løfte, tilføjer Osten her: *Le temps nous en prouvera la solidité.*

**) Depesche fra Scheel af 7de Juni 1771.

at hun endog strax benyttede Lejligheden til paany at fremhæve, hvad hun havde at beklage sig over fra dens Side, dels nemlig, at Christian VII havde afslaaet at opfylde hendes Ønske med Hensyn til Rantzau Ascheberg, dels at han svigtede de traktatmæsssige Aftaler om Forfatningssagen i Sverige. Hermed var man øjeblikkelig kommen ind paa Punkter, hvor Vanskeligheden ved at blive enige uundgaaelig maatte vise sig. Falkenskjold fik, saasnart han gjorde Indberetning om Kejserindens Udtalelser, Ordre til at fremhæve, «hvor ødelæggende det vilde være for Kongens Tjeneste, om Embedsmændene kunde frygte for, at en anden Magt vilde kunne faa dem fjernede; Kongen maatte betragte det som en Sag af yderste Vigtighed for ham, og han vilde aldrig give efter heri». — Det var et saa bestemt Afslag som vel tænkeligt, og Indtrykket heraf kunde naturligvis ikke mildnes, ved at det blev befalet Falkenskjold at fremhæve, at Rantzau Ascheberg var uden nogensomhelst Indflydelse paa Cabinettet, saameget mindre som det er sandsynligt, at de Beretninger, den russiske Regering fik fra sin Chargé d'affaires i Kjøbenhavn, Mestmacher, gik i modsat Retning og endog med Overdrivelse fremhævede Rantzau som en for Rusland farlig Fjende*). Ligesaa bestemt lader Struensee Kongen instruere Falkenskjold til at udtale sig imod den russiske Opfattelse af Stillingen til Sverige. Hvor enig man nemlig i Principet end er med Rusland, hvad denne Sag angaar, maa man dog bestemt holde paa at anvende de Midler, man anser for de rette. Hidtil,

*) Se Falkenskjold Memoires S. 116. Men naar denne S. 121 ogsaa fremhæver Ruslands Had imod Osten, saa strider det imod de kongelige Cabinetsordrer af 29de Juni og 6te Juli, som vi følge; thi af disse ser man, at Rusland kun har talt om Rantzau, slet ikke om Osten.

hedder det, har man søgt Ruslands og Danmarks Sikkerhed i Vedligeholdelsen af Partistridighederne i Sverige, ved at bestikke og ved at intriguere med Partierne. Men dette Middel foragter Kongen, og han anser det for at være ham uværdigt. Det var kun ved Aftaler imellem danske og russiske Diplomater, at Anvendelsen heraf var bleven fastsat, og det var kun disse Aftaler, den danske Konge ikke havde opfyldt, medens han havde overholdt sine Forpligtelser imod Kejserinden; det maatte være ham tilladt at forandre de Midler, som Gesandserne havde udtænkt, forudsat «at Hovedformaalet dog blev naaet.» Om muligt i endnu stærkere Udtryk giver en Cabinetsordre, der kun er faa Dage yngre, Scheel Befaling til at forestille den russiske Regering, at den danske Konge holdt sig til Traktaternes ligefremme Mening, som var at tjene til Ruslands og Danmarks Sikkerhed med Hensyn til Sverige; «derfor, siger Kongen, staar min Flaade, min Hær og min hele Magt til Kejserindens Raadighed, hvis hun er truet med en Fare fra denne Side; men jeg vil aldrig beslutte mig til at bruge Midler, der stride imod min Overbevisning, Midler, hvorom jeg er overtydet, at de ere unyttige og magtesløse, som jeg godt ser ere forbundne med Misligheder, og hvoraf jeg nylig har set slette Virkninger i de polske Forhold» *).

Istedenfor at Falkenskjolds Sendelse altsaa skulde have bragt Tilnærmelse tilveje, saa det ud, som om man stod ved Randen af et formeligt Brud. Hvad kunde vel være Rusland mere ubehageligt, end naar den dansk-norske Konge uden videre erklærede, at han ikke vedkjendte sig Aftalerne imellem Gesandterne i Stockholm, uagtet disse vitterlig havde fundet Sted efter den daværende danske

*) Cabinetsordre af 13de Juli.

Regerings Ønske? Og hvorledes kunde det opfattes som andet end en grov Fornærmelse, hvis Scheel efterkom Cabinetsordren bogstavelig og talte om, at Forholdene i Polen viste de fordærvelige Virkninger, som andre Magters Bestikkelser og Indblanding i Partistridigheder kunde have? Men at føre et diplomatisk Sprog var mindst Struensees Sag, og var Stillingen til Rusland utvivlsomt kilden, var han ikke Manden for ved Behændighed at gjøre Vanskelighederne mindre.

Saaledes var det vistnok en meget uheldig Tanke af ham, naar han i en Cabinetsordre til Falkenskjold skrev, at hvis Grev Panins Fordomme gjorde det umuligt ved hans Hjælp at faa Kejserinden til at gaa ind paa den danske Regerings Synsmaade, skulde Falkenskjold søge «en anden Vej til at overbevise Kejserinden» *). Meningen heraf kunde næppe være nogen anden, end at Falkenskjold skulde se at vinde Gregorius Orlow, Catharina II's bekjendte Elsker, for Danmark-Norges Sag. Der havde gjentagne Gange været stærke Rivninger imellem Orlow og Panin, og man stolede vistnok paa at kunne benytte sig af dette Forhold imellem dem. Men for en Fremmed at blande sig ind i Rænkespillet ved det russiske Hof var en højst mislig Sag, og det kunde let baade have bragt Ulykke over Falkenskjold og gjort Danmark-Norges Stilling endnu langt vanskeligere. Ruslands Historie i de nærmest følgende Aar skulde klart vise, hvor høj en Plads Panin indtog i Kejserindens Gunst. Sandsynligt er det også, at Falkenskjold afholdt sig fra slige Ubesindigheder**). Men paa samme Tid skal Struensee personlig have prøvet paa i Kjøbenhavn at bane sig Vej til at opnaa Indflydelse ved det

*) Cabinetsordre af 29de Juni.

**) Han taler selv Intet om denne Ordre.

russiske Hof, saaledes at man kunde gaa udenom Panin. Der fortælles nemlig, at Catharina II paa denne Tid havde sendt en Embedsmand af sin Staldetat ved Navn Rehbing til Kjøbenhavn for at kjøbe nogle Heste, der bleve solgte ved Auction fra det kongelige Stutteri. Denne Mand havde Ord for at høre til Panins hemmelige Fjender, og Struensee gjorde sig derfor al mulig Umage for at vinde ham, ja overvældede ham med Opmærksomheder, der maatte gjøre Opsigt, da de langt overgik, hvad Staldembedsmanden ifølge sin temmelig lave Rang med Rimelighed kunde gjøre sig Haab om. Der kom, som det var at vente, aldeles Intet ud af dette*). Hvor tilbøjelig man nu kunde være til at slaa en Streg over denne Fortælling som en af de mange Historier, Bagvadskelsen og Sladderen dengang satte i Omløb, faar den unægtelig nogen Bekræftelse, naar man som ovenfor antydet ser Struensee i Cabinetsskrivelsen til Falkenskjold slaa paa Muligheden af at benytte Andre ved det russiske Hof imod Panin.

Medens Regeringen i Kjøbenhavn var uvillig til at imødekomme de tvende Ønsker, Catharina II havde ladet udtale, søgte den ved en anden Indrømmelse at vinde hendes Velvilje, som den i Virkeligheden kun nødig vilde give Slip paa. Midt i Maj havde nemlig Panin antydet, at det mulig vilde være den danske Konge mindst trykkende, naar han istedenfor Pengehjælp i de svenske Anliggender lod en Eskadre paa 4 Linieskibe krydse i Østersøen. Med en saadan Demonstration vilde Kejserinden da lade sig nøje og ikke forlange Pengehjælp af ham**). I Kjøbenhavn vare Kongen og Struensee først ikke

*) Wasserschlebes Manuskript paa Kongens Bibliothek Ny kgl. Samling 711' b., benyttet af Molbech anf. St. S. 683.

**) Depesche fra Scheel af 17de Maj.

meget villige til at gaa ind herpaa, skjøndt de hellere vilde det end blande sig i de svenske Partistridigheder; men her lykkedes det dog Osten at trænge igjennem med sine Forestillinger om Nødvendigheden af at vise sig imødekommende*). Medens Falkenskjold var i Petersborg, fik derfor baade han og Scheel Ordre til at meddele, at der strax var givet Befaling til at ruste de 4 Linieskibe, og til at fremhæve, hvorledes den danske Konge derved viste Iver for at opfylde sine Forpligtelser imod Kejserinden. Herpaa blev der svaret med Tak fra russisk Side; men det var let at mærke, at Catharina II dog ikke holdt det for at være nok. Ganske kort Tid efterat Panin havde fremsat hin Tanke om de 4 Linieskibe, havde han paany talt om Nødvendigheden af, at Danmark stod Rusland bi med Penge i Sverige, og dette blev ogsaa stærkt gjort gjældende for Falkenskjold. Under disse Forhold var det en Selvfølge at Falkenskjolds Forhandling blev fuldstændig frugtesløs. Hvis det, som han paastaar, virkelig havde været Meningen at bane Vejen for Gjenoptagelsen af Mageskiftesagen, maatte dette Haab foreløbig opgives.

Omslag i den dansk-norske Politik.

Vi have jævnlig havt Lejlighed til at omtale Meningsforskjellen imellem Regeringerne i Petersborg og Kjøbenhavn, saaledes som den traadte frem med Hensyn til Sverige, og vi have nævnt den Betydning, det svenske Tron-

*) Cabinetsordre til Osten af 10de Juni og Ostens Depesche til Scheel af 11te Juni.

skifte i saa Henseende maatte have. Allerede under Valgene til den nærforestaaende svenske Rigsdag havde der været god Brug for Bestikkelser, og den russiske Gesandt i Stockholm, Ostermann, havde været ivrig for at faa Danmark-Norge til at bidrage hertil. De 10000 Rdlr., hvorom vi have set, at han havde faaet Tilsagn, og som den 6te Juni bleve ham udbetalte af den danske Legationssecretair Rosenkrone, vare ham ikke nok. Netop nu kommer Gustav III tilbage fra Frankrig (d. 6te Juni), og den 13de Juni træder Rigsdagen sammen. Skjøndt Valgene i de lavere Stænder havde faaet et for Møssepartiet, og altsaa for Ruslands og og Englands Interesser, heldigt Udfald, betragtede man dog fra russisk Side Tidspunktet som meget kritisk, man frygtede for, at det skulde lykkes den unge svenske Konge at skaffe sig forøget Indflydelse og derigjennem bane Vejen for Kongemagtens Udvidelse. Paa denne Tid var det, at den nye danske Gesandt Guldencrone kom til Stockholm, som Alle vidste, med Befaling til at indtage en passiv, blot iagttagende Rolle under Rigsdagskampene.

Det laa i Sagen selv, at den dansk-norske Regering, der ønskede at undgaa et Brud med Rusland, allerede af den Grund maatte betragte det som heldigt, hvis den svenske Rigsdagssamling kunde forløbe roligt. Jo mindre den russiske Regering følte sig opfordret til at kræve dens Medvirken, desto bedre. Hertil kom, at den synes, Osten medindbefattet, at have troet, at hvis det kunde komme til Enighed eller et Forlig imellem de tvende Partier Hattene og Møsserne, vilde man ikke blot opnaa at kunne slippe for det hele Bestikkelsesvæsen, der var en Plage for de Magter, som hidtil havde anvendt det, men der vilde ogsaa maaske danne sig et stort Frihedsparti, saa stærkt, at den svenske Konge ikke vilde kunne vinde nogen Forøgelse af

sin Magt. Forsøg paa at tvinge Møssepartiets Sag igjennem, saa at man nødte til at optage Mænd af dette Parti i Raadet, eller yderligere Stræben efter at indsnævre den svenske Konges Magt forekom selv Osten yderst uheldige og let at kunne føre til ganske modsatte Resultater af de tilsigtede. Man var forsaavidt tilbøjelig til med Ro at se paa de Forsøg, der i Begyndelsen af den svenske Rigsdags Forsamlingstid under selve Gustav III's Medvirken skete til at fremkalde en Tilnærmelse imellem de tvende store Rigsdagspartier*).

Paa en ganske anden Maade saa Rusland og dets Gesandt i Sverige, Ostermann, Stillingen. For den russiske Politik var det ikke blot af Vigtighed, at den svenske Kongemagt var svag, men tillige at kunne have en afgjørende Indflydelse paa Forholdene i selve Sverige og paa den Politik, dette Rige førte udadtil. Men hermed kunde det let være forbi, hvis der skabtes Enighed imellem Partierne i Sverige, og Ostermann var derfor til det yderste stemt imod, at det kom til Overenskomst imellem dem. Blev der sluttet en saadan, vilde det efter hans Overbevisning kun føre til, at Hoffet i Sverige vilde blive «den eneste Kilde til Lykke og Indflydelse», at Alle derfor vilde se hen til det og bejle til dets Gunst, og at Kongen da ufortøvet vilde opnaa den souveraine Magt. I saa Fald indtraadte Casus belli, og en Krig var ikke at ønske, da den vilde koste mange Gange mere end, hvad der behøvedes for at varetage Nabostaternes Interesser under fredelige Forhold i Sverige. Det Middel, Ostermann efterhaanden stedse mere blev stemt for at bruge, var en udstrakt Anvendelse af

*) Se herom Guldencrones Depesche af 28de Juni og Ostens Depescher af 21de Maj og 29de Juni til Scheel og Guldencrone.

Bestikkelse for at vinde Flertallet i Ridderhuset, den eneste Stand, hvor Hattepartiet endnu havde Magten, medens Møsserne vare i Flertal i de 3 lavere Stænder. Naar det kunde lykkes, da var det muligt at styrte Hattepartiet saaledes, at det vanskelig skulde kunne hæve sig igjen; dermed vilde det være ude med Kongens Planer om at faa sin Magt udvidet og en fransksindet Politik være umulig*). Ganske det samme Sprog førte Ostermanns tro Medhjælper, den engelske Gesandt i Stockholm, Gooderich; han slog særlig paa, hvorledes man paa den Maade kunde bane Vejen for det store Maal at naa til en nordisk Alliance mellem Danmark, Rusland, England, Preussen og Sverige**), en Plan, der som bekjendt havde været en Yndlingstanke for den ældre Pitt og var det for Catharina II.

Med slige Synsmaader og Planer maatte Ostermann, der ovenikjøbet var en heftig Mand, føle sig særdeles ilde berørt ved nu at have en dansk Gesandt paa Siden, der som Guldencrône havde bestemt Ordre til at forholde sig passiv under Rigsdagskampene. Forholdet imellem dem kunde kun blive koldt. Jævnlige Spydigheder og bitre Udtalelser fra Ostermanns Side manglede det ikke paa, naar han f. Ex. rent ud erklærede Guldencrone, at det skyldtes Danmarks ligegyldige Holdning, at man ikke havde kunnet bringe Valget paa en Landmarskalk***) til at falde paa et Medlem af Møssepartiet, og naar han jævnlig slog paa, hvor fordærvelig for Forholdene i Norden den daværende danske Politik var†).

*) Se Guldencrones Depescher af 19de Juli, 6te Aug. og 12te Novbr.
**) Guldencrones Depesche af 6te August.
***) Præsidenten i det svenske Ridderhus.
†) F. Ex. Depescher fra Guldencrone af 21de Juni og 6te Aug.

Naturligvis maatte Rigsdagsforhandlingerne særlig henlede den almindelige Opmærksomhed paa, at den dansk-norske Politik nu var en anden end under en Række tidligere Rigsdage. Intet var ogsaa mere forklarligt, end at Rygtet overdrev den Forandring, der havde fundet Sted, at Mange opfattede Danmarks Passivitet i Øjeblikket som det første Skridt til et endnu langt mere betydningsfuldt Omslag i den danske Politik. Maaske har Struensee selv ved sin personlige Færd givet forøget Anledning til denne Mening. I det mindste skulle baade den svenske Gesandt Sprengtporten og den franske Gesandt Blosset have hørt til hans Omgangskreds*), og det venskabelige Forhold, hvori han stod til dem, maatte let falde i Øjnene, naar det blev sammenlignet med det velbekjendte fjendtlige Forhold, hvori han havde staaet til den sidst fungerende russiske Gesandt i Kjøbenhavn, Filosofoff. Men ligesom hans Forhold til Blosset og Sprengtporten, af hvilken Natur det nu har været, ikke har staaet i Forbindelse med politiske Aftaler, saaledes foretog Regeringen i Kjøbenhavn intetsomhelst

*) Høst: Struensee I, 347. Forøvrigt bør det nævnes, at Sprengtportens egne Rapporter, der overhovedet ere saa indholdsløse og magre, at det maa vække Forbavselse, aldeles ikke tale om dette fortroligere Forhold, og politisk Betydning har det i ethvert Tilfælde ikke havt. I Apostille til Depesche af 20de Juni nævner Sprengtporten blot Struensee som en af de mest betydende Personer her ved Hoffet; den 18de Juli, efterat Struensee er bleven Gehejmecabinetsminister, omtaler han ham som en Mand, der tidligere har vist stor Activitet og Dygtighed. Politiske Udtalelser af Struensee nævner Sprengtporten ikke, hvorimod han flere Gange omtaler Ytringer af Osten i venskabelig Retning imod Sverige, og navnlig fremhæver han Forsikringer af denne (7de April) om, at den Gesandt, der vilde blive sendt til Sverige, vilde faa Ordre til ikke at blande sig i »obehöriga ärenden eller underhandlingar«. At Danmark paa den anden Side ikke ønsker, at det skulde komme til et Brud med Rusland, omtaler Sprengtporten ogsaa (7de Marts).

Skridt, der med Grund kunde tydes som sigtende til en anden Politik i Forhold til Sverige, end den rent passive, som den aabent erklærede at ville følge i de svenske Rigsdagsforhold. Hvad der var blevet den meddelt om Ytringer, Gustav III kort efter sin Bortrejse i 1770 fra Kjøbenhavn havde brugt i Eutin, skulde heller ikke opmuntre den til en stærkere Tilnærmelse til ham. Thi derefter havde han for sin Slægtning Fyrstbiskoppen i Eutin ret givet sin hadefulde Stemning imod Danmark Luft og endog opmuntret ham til at gjøre den danske Regering forhadt i Holsten *).

Ifølge det Svogerskab, der fandtes imellem Christian VII og Gustav III, var det naturligt, at der blev sendt en højtstaaende Mand til Sverige i det særlige Øjemed at bringe den nye Konge det dansk-norske Hofs Lykønskning i Anledning af hans Tronbestigelse. Hertil blev Joachim Godske Moltke valgt. Den 13de August havde han Foretræde hos Gustav III for at overrække sin Konges Skrivelse. Efter hvad den daværende svenske Cancellipræsident skriver til Sprengtporten, gjorde man sig Umage ved det svenske Hof for at behandle Moltke med udsøgt Opmærksomhed, og det saameget mere som man havde set sig nødt til at vise Kulde imod Falkenskjold paa Grund af hans taktløse Færd **). Falkenskjold var nemlig paa denne Tid i Stockholm paa Tilbagevejen fra Petersborg, og har formodentlig paa en stødende Maade lagt sine russiske Sympathier for Dagen. Paa en Tid, da det maatte ligge i det svenske Hofs Interesse, saavidt muligt at udvide den Kløft, der begyndte at aabne sig imellem Regeringerne i

*) Depesche af 29de Marts fra Scheel.

**) Skrivelse fra Cancellipræsidenten til Sprengtporten af 20de Aug. (svenske Rigsarchiv).

Petersborg og Kjøbenhavn, syntes simpel Politik at maatte opfordre Gustav III til at gjøre, hvad, han kunde, for at drage Danmark-Norge til sig og give Rusland Indtrykket af, at han stod i godt Forhold til Hoffet i Kjøbenhavn. Men til Trods for dette ser det dog ud, som om han midt under Opmærksomhederne imod Moltke ikke har kunnet afholde sig fra at lade Hadet imod Danmark stikke frem. Han skal nemlig under en Samtale med Moltke om Forholdene i den dansk-norske Stat have udbrudt: «I saadan Tilstand naar Undersaatterne ere misfornöjede, kan Sverige let tage Norge og Russerne Slesvig og Holsten, saa kan Jer Konge regere over Øerne». Scheffer*), der mærkede, hvorledes Kongen forløb sig, havde derefter søgt at gjøre det godt igjen ved den næste Dag at gaa til Moltke og bede ham undskylde Kongens Ytringer, thi denne var ung og vejede ikke sine Ord, man maatte derfor ikke udtyde dem til det værste. — Skjøndt der ikke lader sig føre noget Bevis for, at denne Scene virkelig er forefaldet saaledes, men Beretningen om den alene skyldes Suhms Fortælling i hans Haandskrift: Hemmelige Efterretninger om det første Decennium af Kong Christian VIIs Regering**), er det dog meget rimeligt, at Suhm, der havde gode Forbindelser, har kunnet vide Besked om Samtalen. Og naar man dels husker paa, hvorledes Tanken om at skille Norge fra Danmark allerede i flere Aar havde staaet lokkende for Gustav, dels hvorledes han selv senere trods al sin Forstillelseskunst mere end engang kunde buse ud med ubesindige Ytringer, fristes man stærkt til at tro paa Sandheden af Suhms Beretning. Er den sand, da skulde unægtelig

*) Formodentlig C. F. Scheffer.
**) Paa det kongelige Bibliothek.

Moltkes Rapport ikke bidrage til at indgive den dansk-norske Regering velvillige Følelser imod Gustav III. I ethvert Tilfælde er der ikke det ringeste Spor til, at Tilnærmelsen er bleven større efterhaanden. Ja man er endog fra dansk Side bange for, at Sprengtporten mulig skulde føre et Sprog i sine Depescher, som om han havde Indflydelse i Kjøbenhavn*). Derom var der nemlig blevet talt, og Rusland begyndte at spidse Øren derved. Man kunde ikke være tjent med, at Kejserinden fattede Mistanke om et Fortrolighedsforhold, der slet ikke existerede. Derfor havde Regeringen ogsaa i Anledning af Guldencrones Indberetninger om Ostermanns og Gooderichs Kulde imod ham, givet ham Fuldmagt til at vise disse Gesandter sine Instruxer, da de deraf vilde kunne se, hvorlidt den danske Regering principmæssig fjernede sig fra dem, og hvor lidt det var paatænkt, at Guldencrones passive Holdning skulde være Indledningen til en virkelig Frontforandring i den danske Politik**).

Samtidig hermed fortsætter Regeringen i Kjøbenhavn de Anstrengelser, den hidtil havde gjort for at overtyde Rusland om det forsvarlige i sin Adfærd. Scheel faar en omstændelig Cabinetsordre, for at han nøje kan paavise, hvorledes Danmark har været rede til at udruste en Eskadre efter Kejserindens Ønske, men at det af finansielle Hensyn ikke kan give Penge ud til Bestikkelser i Sverige, og at det derfor under de svenske Partistridigheder maa indskrænke sig til at forhindre, at det Parti i Sverige, der truede Forfatningen her, fattede Haab om, at den danske Konge nogensinde vilde understøtte dets Planer eller lade

*) Osten til Guldencrone 12te Oktbr.

**) Cabinetsordre af 20de Juli, omtalt i Guldencrones Depescher af 2den og 6te August.

sig rive bort fra sin nære Forbindelse med Rusland*). Ogsaa Ostens dygtige Pen tages i Beslag for at godtgiøre det samme. Hvor meget det end stred imod hans Ønsker, at Danmark-Norge ikke stærkere fulgte Rusland i de svenske Sager, naar dette ønskede dets Hjælp, maa han dog efter Ordre se at finde paa Alt, hvormed han kan besmykke Guldencrones Passivitet; og efter Evne udvikler han da mere i Detail Cabinettets Synsmaade for Scheel, for at denne kan hævde den under sine Samtaler med Panin. Men forbavsende nok, — efter at han saaledes har talt som Regeringens Sagfører i selve Depeschen, tilføjer han paa egen Haand et Postscriptum i en ganske anden Aand. Her hedder det nemlig: «Til Trods for Alt, hvad man har skrevet til Eder og hvad jeg selv nu har skrevet til Eder, kan jeg mærke en begyndende Stemning for at lade Guldencrone træde op paa mere virksom Maade. Det gjælder kun om det første Skridt, og hvis Kejserinden angiver en bestemt Sag, f. Ex. den Forsikringsakt, som den svenske Konge skal underskrive, eller Spørgsmaalet om at gjøre Ende paa Striden imellem de svenske Stænder om deres Rettigheder, nærer jeg ingen Tvivl om, at man vil sige Ja til hendes Begjæring, og naar Guldencrone først er bleven sat i Bevægelse, vil Alt gaa sin Gang, thi jeg har Indtrykket af, at man for Alvor ønsker Kejserindens Venskab» **). Netop de to politiske Spørgsmaal, hvorpaa Osten her vil have den russiske Regerings Opmærksomhed henledet, vare de, hvorom paa den Tid Forhandlingerne paa den svenske Rigsdag stærkest drejede sig. Gustav III, tildels støttet af Ridderhuset, vægrede sig ved at underskrive den

*) Cabinetsskrivelse af 31te Aug.
**) Depesche af 7de Septbr.

Forsikringsakt, som de tre lavere Stænder havde vedtaget, og der var fra disse sidstes Side en stærk Stræben efter at fravende Adelen en Del af de betydelige Forrettigheder, den besad.

Det maa have været en forunderlig Depesche for Scheel at tage imod. Først faar han omstændelig udviklet af sin Minister, hvad han skal sige til den russiske Regering for at forsvare sit Hofs passive Holdning, og derefter en Efterskrift fra samme Minister, hvoraf Meningen kun kan være, at han ikke skal bryde sig om alt, hvad Regeringen siger, men slaa ind paa en ganske anden Vej. Havde Cabinettet for ikke længe siden ved Falkenskjolds Sendelse villet drive Politik uden at have sin Udenrigsminister med, saa gjorde denne nu Gjengjæld og anviste paa egen Haand Gesandten, hvilken Vej han skulde gaa.

Utvivlsomt spillede Osten her et voveligt Spil; men han kunde temmelig sikkert stole paa Scheels Discretion, og hvis han havde Ret i sin Antagelse, at der var en begyndende Lyst hos Struensee til for Alvor at nærme sig til Rusland, vilde han jo ogsaa kun ligesom lette Vejen for denne Tilnærmelse. Hvorvidt var nu denne hans Formodning berettiget?

Flere samtidige Smaabegivenheder tale tilsyneladende derimod. Han havde netop i den sidste Tid med sin vante Sejghed gjort nye Forsøg paa at drive Regeringen til større Virksomhed under de svenske Partistridigheder. Guldencrone, der aabenbart stod Ostens og Bernstorffs Synsmaade ulige nærmere end Struensees, var snart kommen til at føle sin Stilling i Sverige som utaalelig. Ostermann og Gooderich viste ham Kulde, med Møssepartiet maatte han ikke have Noget at gjøre, og endnu mindre selvfølgelig med Hattepartiet eller Hofpartiet. Han var altsaa uden nogen-

somhelst Indflydelse, en lidet behagelig Stilling for en Mand, der gjerne vilde spille en Rolle, og den blev ham dobbelt pinlig, naar han sammenlignede den med den Virksomhed, danske Gesandter havde udfoldet under den senere Tids Rigsdage i Sverige. Han klagede derfor bittert derover i sine Depescher til Regeringen, og han gjør Henstilling, om han dog ikke maa faa Instrux til under visse Forhold at optræde paa kraftigere Maade*). Osten støtter disse Klager og Henstillinger af al Magt, men opnaar kun den ene Gang efter den anden bestemt Afslag*). Det er ogsaa langtfra, at Forholdet imellem ham og Cabinettet i andre Henseender bliver nærmere i disse Maaneder, saaledes at hans Indflydelse kunde tænkes at være i Stigen. Meget imod hans Villje var i Augustmaaned en Buchwald af Struensee bleven sendt til Petersborg som Legationssecretair istedenfor den dygtige Dreyer, og Osten havde en saa indgroet Mistillid til ham, at han bad Scheel endelig være forsigtig med, hvad han lod ham se af Sagerne***). Hvor lidt vidnede et saadant Forhold om nogen enig Sammenarbejden imellem Osten og Struensee!

Det var derfor ogsaa Osten umuligt andet end at lade sin Misstemning over den hele Stilling komme frem i De-

*) Depescher af 6te Aug., 3die Septbr., 24de Septbr, 22de Oktbr.

**) Promemoria af Osten af 16de Aug.: *La puissance d'un etat consiste moins dans ses propres forces que dans la faiblesse de ses voisins. La constitution presente de la Suede est le rempart de vos royaumes*» etc.; Skrivelse fra Struensee til Osten af 29de Oktbr.

***) Se Scheels Depesche af 21de Septbr. Allerede inden Buchwald kom til Petersborg, skrev Scheel til Schack-Rathlou (31te Marts) om det uheldige i at han skulde miste Dreyer, hvad han mente kun skete, fordi Cabinettet vilde plage ham. Hvem der skulde komme i Dreyers Sted, vidste han ikke, men, skriver han, «*au reste je dois prevoir que se sera un espion*».

pescher til Gesandterne, som naar han f. Ex. skriver til Guldencrone, at denne saavelsom han selv er ansvarsfri med Hensyn til de Ulykker, der kunde indtræde, Ingen af dem vil man kunne tilskrive det slette Udfald af de danske politiske Forholdsregler, eller naar han i Anledning af den Mangel paa Klarhed, der undertiden viste sig i hans Depescher, skriver til Guldenbrone: I kjender tilstrækkelig til vore Forhold, til at det ikke kan overraske Eder, om jeg ikke altid udtrykker mig med den Præcision, som I kan ønske*). End ikke for fremmede Gesandter undlod han at klage over Styrelsen, og dels omtale denne som manglende fast Grundlag, dels skildre, hvorledes det var ham umuligt at udrette Noget til Gavn for Fædrelandet, naar han maatte rette sig efter en Mand som Struensee**). Men han gik endnu videre; han gav endog sit slette Lune Luft i Sarkasmer til selve Kongen. I yngre Dage, medens han var Gesandt i Petersborg, havde han ikke kunnet afholde sig fra undertiden at drille Bernstorff ved at komme med Ytringer, som han vidste maatte være denne ubehagelige***). Vi have ogsaa set Spydigheden stikke frem hos ham i en af hans Forestillinger til Cabinettet fra Majmaaned; men nu i Efteraaret var Fristelsen dertil større for ham end nogensinde. Man var netop dengang kommen i en forøvrigt ubetydelig Tvist med Frankrig i Anledning af, at et fransk Skib, der skulde bringe Presenter fra den venetianske Republik til Algier†), var bleven opbragt af danske Krigsskibe, der blokerede Algier. Striden blev hurtig bilagt, og den er her kun bleven nævnt, fordi man

*) Depesche af 26de Oktbr.
**) Raumer anf. St. I, 184.
***) Hist. Tidsskrift IV, 1, 654.
†) Reverdil anf. St. S. 228 kalder det urigtig et venetiansk Skib.

ser Osten, da den danske Regering overvejede, hvorvidt denne Opbringelse havde været lovlig eller ikke, have den Dristighed at skrive til Kongen: «Hvis der for Tiden fandtes her et Statsraad, sammensat af Mænd, der vare hjemme i Regeringssagerne, vilde jeg bede Eders Majestæt forlange deres Betænkning» *). Hvor stærkt skinner hans Ringeagt for Kongens og Struensees Forretningsdygtighed og hans Bitterhed over Cabinetsregeringen i Modsætning til den tidligere Statsraadsstyrelse ikke igjennem hvert Ord her? Men han beholdt dog ligegodt sin Plads; man kunde ikke undvære ham. Ja selv det, at Osten vitterlig paa den Tid ønskede en Sammensværgelse imod Struensee, og at Struensee fik Underretning derom, gjorde ikke Ende paa disse to Mænds forunderlige Samvirken**).

Alt dette er saalangt fra at give Indtryk af, at Osten var ved at faa Cabinettet til at nærme sig hans Opfattelse af den politiske Stilling, at man snarere skulde tro det modsatte. Imidlertid vidne flere Træk om, at han dog ikke uden Grund mente at kunne forudsige en snarlig indtrædende Tilbøjelighed til stærkt at nærme sig Rusland. Om det Brud, der saa tydelig indtraadte imellem Struensee og Rantzau-Ascheberg, efter at Struensee var bleven Cabinetsminister, har virket sit til at han nu holdt det for lettere at paavirke Cabinettet i russisk Retning, maa man lade staa hen; urimeligt er det ikke. Hvad der nu imidlertid

*) Promemoria af 24de Septbr.

**) Jævnfør Reverdils Beretning anf. St. S. 226 ff. Man ser deraf, at Osten ogsaa for Reverdil fremhævede Nødvendigheden af et Statsraads Oprettelse. At det forøvrigt var Osten selv, der meddelte Struensee den Plan til en Sammensværgelse, hvorom der var blevet talt imellem ham og Brandt, er, som det let ses, kun en Gisning af Reverdil. Det kan ligesaa godt have været Brandt, der har givet Struensee Underretning derom.

end har været Grunden, saa træder Lysten til at gjøre et behageligt Indtryk i Petersborg tydelig frem hos Cabinettet. Faa Dage efter at Osten havde sendt Scheel den Depesche, hvori han havde udtalt sig paa den nysomtalte Maade om den danske Regerings Stemninger, forelagde han Kongen en Indberetning om en Samtale, han havde havt med den russiske Chargé d'affaires i Kjøbenhavn, og hvori denne efter sin Regerings Ordrer forestillede Vigtigheden af, at Guldencrone fik Befaling til i Stockholm at virke sammen med Ostermann for at den Forsikringsakt, som den svenske Konge skulde underskrive inden sin Kroning, blev affattet paa en Maade, der stemmede med det fælles Tarv, og saaledes, at den sikrede Forfatningens Bestaaen. Da dette ikke kunde betragtes som en svensk Partisag, men var af største Vigtighed for Sveriges Naboer, smigrede Kejserinden sig med Haabet om at den danske Regering vilde gaa ind herpaa*). Som det vil erindres, var netop dette den ene af de to Sager, Osten havde nævnt i sin Skrivelse til Scheel som dem, hvori det vilde være lettest for Rusland at faa Danmark til at gaa med sig. Det Svar, Kongen giver paa denne Indberetning, var vel ikke et Ja, men det var heller ikke et Nej; han vilde oppebi Svaret paa den sidste Skrivelse til Petersborg, inden han traf sin Bestemmelse**). Ligesom man nu ser Struensee i en Skrivelse til Osten udtale Lyst til at efterkomme et Ønske, Saldern havde ytret, formodentlig i Anledning af polske Forhold, «uagtet det stred imod de vedtagne Grundsætninger» ***), saaledes gjør Regeringen paa denne Tid et nyt Forsøg paa at vinde Rusland ved i visse Tilfælde at tilbyde

*) Forestilling af 14de Septbr.
**) Vedføjet Forestillingen af 14de Septbr.
***) Skrivelse af 12te Oktbr.

Hjælp af en dansk-norsk Eskadre i Middelhavet imod Tyrkerne; man troede at vide, at den russiske Flaade var i en temmelig daarlig Tilstand, saa at man nu haabede, at et sligt Tilbud vilde falde i gunstigere Jordbund end sidst. Denne Gang var det imidlertid ikke ved en særlig Udsending, at Tilbudet blev gjort; nu saa man sig nødt til at bruge Osten ogsaa i en saadan Sag*). Men nu saalidt som sidst førte dette Tilbud til noget heldigt Resultat. Imidlertid var der allerede, inden der kunde blive svaret derpaa, paa anden Maade banet Vej for en Tilslutning imellem den russiske og den dansk-norske Politik. Hvad enten det nemlig er, fordi Scheel har gjort Hentydninger for den russiske Regering i den Retning, som Osten havde antydet i sin Efterskrift ved Depeschen af 7de Septbr., eller den blot har fulgt sit eget Hoved, saa fremsatte Panin i Slutningen af Oktober for Scheel ikke blot det Ønske, som den russiske Chargé d'affaires i Kjøbenhavn havde udtalt om, at Guldencrone maatte faa Befaling til at virke sammen med Ostermann i Sagen om den svenske Konges Forsikringsakt, men ogsaa, at han maatte blande sig med i Kampen imellem de svenske Stænder om deres gjensidige Rettigheder. Det var, ytrede Panin, to Spørgsmaal, som vare vigtige for det fælles Tarv, og føjede han tilsidst med Bestemthed til, «Kejserinden haabede at kunne charakterisere den danske Konges Følelser efter den Beslutning, som disse Forestillinger maatte fremkalde» **).

Saaledes vendte netop den dobbelte Opfordring tilbage til den dansk-norske Regering, som Osten selv havde ønsket, at Scheel skulde gjøre Hentydning til, og man kan ikke

*) Ostens Depescher til Scheel af 15de og 19de Oktbr., og Skrivelse fra Struensee til Osten af 14de Oktbr.

**) Depesche fra Scheel af 25de Oktbr.

være i Tvivl om, at han har gjort sit bedste for at faa Struensee og Kongen til at gaa ind derpaa*). Det varede heller ikke længe, inden han naaede sit Maal. Allerede et Par Dage efter at Scheels Depesche var kommen til Kjøbenhavn, blev Beslutning fattet overensstemmende med Ruslands Ønske. Der blev fra Cabinettet sendt Guldencrone en Instrux derom, affattet i meget almindelige Udtryk, for at han, om han fandt det nødvendigt, kunde vise den til Ostermann. Vistnok blev det her nøje fastsat, at Guldencrones Samvirken med den russiske og engelske Gesandt skulde være begrændset til de ovenfor angivne Spørgsmaal. Kom der andre Spørgsmaal frem, som vedrørte Forfatningen, skulde han strax melde det for at faa nærmere Ordrer; og hvad de rene Partispørgsmaal angik, skulde han stedse bevare «inactivité»**). Men man fristes dog stærkt til at give Osten Ret, naar han i Anledning heraf skrev til Scheel: «Saaledes er lidt efter lidt det gamle politiske System indført igjen»***). Naar først Guldencrone i de vigtige Spørgsmaal, hvorom netop for Øjeblikket Striden førtes paa den svenske Rigsdag, var kommen til at virke sammen med den russiske og den engelske Gesandt, var han i Virkeligheden med det samme inde i Partistriden i Sverige. Det var en Kjendsgjerning, at Møssepartiet var Forkæmper for den Affattelse af den svenske Konges Forsikringsakt, der blev opstillet som stemmende med de fælles danske, engelske og russiske Interesser. Med dette Parti maatte Guldencrone forbinde sig, det maatte han

*) Den 5te November skriver Osten til Guldencrone: *je redoublerai mes efforts pour obtenir du roi que vous agisserez de concert avec les ministres de Russie et d'Angleterre* o. s. v.

**) Depesche fra Osten til Guldencrone af 23de Novbr.

***) Osten til Scheel 23de Novbr.

søge at holde oppe, medens baade det svenske Hofparti og det tildels med dette forenede Hatteparti nu maatte se en farlig Fjende i ham og hans Regering. Det hjalp kun lidet, at man endnu holdt fast ved ikke at blande sig i de simple Partistridigheder. Det vilde i de fleste Tilfælde vise sig umuligt at sondre dem fra Spørgsmaal, der stode i Forbindelse med den svenske Forfatnings Opretholdelse, og naar først den dansk-norske Regering havde begyndt at blande sig i Kampen herom, vilde uundgaaelig det ene Skridt drage det andet med sig.

Saaledes var da den Struenseeske Politik med Hensyn til Sverige og Rusland vendt tilbage til væsenlig det samme Standpunkt, hvorpaa Bernstorff havde staaet. Føler man sig end i flere Henseender pinlig berørt ved den Bernstorffske Politik paa dens sidste Stadium, saa maa man dog tilstaa, at den var ulige mere statsmandsmæssig end den, Struensee havde prøvet paa at følge. Ligesaa ulogisk som Instruxen til Guldencrone havde været, hvor Præmisserne havde opstillet den store Betydning, som den svenske Forfatnings Opretholdelse havde for Danmark, og Conclusionen deraf havde været, at man vilde forholde sig passiv under en Rigsdag, der ikke kunde undgaa at komme ind paa Forfatningsspørgsmaalet, ligesaa blottet for Sammenhæng havde Struensees hele Politik været. Det er klart, at Regeringen enten kunde stille sig det som sit Maal, ved Tilslutning til Rusland at opnaa det holstenske Mageskifte og saa tillige Sikkerhed imod mulige Angreb i Fremtiden fra en svensk souverain Fyrstes Side, eller den kunde søge at sikre den dansk-norske Stat ved at hjælpe det Parti i Sverige, der stræbte efter at skaffe deres Fædreland større Fasthed igjennem en stærk Kongemagt, idet den stolede paa at den, hvis dette lykkedes, vilde vinde en trofast Forbundsfælle

i den svenske Konge, som den hjalp til større Magt, eller den kunde endelig trække sig tilbage i sig selv, ubekymret om den politiske Udvikling i Sverige eller om Ruslands Venskab. I ethvert af disse politiske Systemer, hvilke Farer og Ulemper der forresten kunde være forbundne med det, var der Consekvens. Men Struensee havde valgt at lade Danmark staa isoleret, medens han dog ikke kunde andet end anse Opretholdelsen af Sveriges Forfatning og den russiske Alliance for vigtig. Selv om vi uvilkaarlig føle os tiltalte ved at se ham prøve paa at ville bryde med den uhyggelige Indblanding i Sveriges indre Anliggender, ses det dog tillige let, at det maatte være umuligt for ham at komme frem ad den Vej, han slog ind paa; de forskjellige Midler, han forsøgte for at vinde Ruslands Velvilje, uden at opfylde dets Ønsker i Hovedsagen, maatte blive til ingen Nytte, saameget mere som han selv var alt andet end en persona grata i Catharina II's Øjne, og var lidet istand til at vise diplomatisk Behændighed. Rimeligt er det, at han fra først af blot har fulgt en vis Stemning, uden paa nogen Maade at have gjennemtænkt det hele Forhold klart. Men efterhaanden maatte han selv se, at Danmark-Norge ikke kunde slippe for at gjøre et bestemt Valg, enten det vilde være Ruslands Ven og Forbundsfælle eller ikke, og Resultatet blev da, som paavist, at han omsider vælger igjen at lade Staten følge det russiske System, det samme System, som han og hans Venner tidligere havde fundet ydmygende for Danmark. Den politiske Kamp, som paa dette Omraade var ført imellem ham og Osten, var endt med, at den sidste havde sejret.

Det er sandsynligt, at hvad der stærkt bidrog til denne Svingning i Struensees Politik, var, som han selv har an-

tydet i sit Forsvarsskrift, at han efterhaanden kom til at tillægge det holstenske Mageskifte større Betydning. Dette kunde kun vindes ved Kejserindens Velvilje, og jo større Værd denne derved kom til at faa i hans Øjne, desto klarere blev det ham ogsaa, at den kun kunde vindes ved at efterkomme hendes Ønsker i de svenske politiske Forhold. Ligesom Kejserinden efter Bernstorffs Fald havde ladet Forhandlingerne om Mageskiftet standse, saaledes havde der i det Hele været fuldstændig Stilstand i saa Henseende siden. Ovenikjøbet var Saldern, der stedse havde været ivrigst i at virke derfor i Petersborg, nu i Polen for at lede den russiske Politik her. Tanken om det ønskelige i at faa Ende paa Sagen maatte saameget mere paatrænge sig, som Storfyrst Poul 1ste Oktober var fyldt sit 17de Aar og dermed den Termin var indtraadt, da den provisoriske Afgjørelse ved Traktaten 1767 kunde forandres til en endelig. Og nu, da man havde foretaget den vigtige Svingning og nærmet sig Rusland saa stærkt, haabede man, at Forholdene skulde stille sig gunstigere for den ønskede Afgjørelse. Ligesom Osten strax efter at han havde faaet Cabinettet til at gaa ind paa sin Synsmaade, skrev til Scheel, at han nu haabede, at «Saldern vilde fuldende sit Værk ved Opfyldelsen af vore Ønsker» *), saaledes blev Dreyer, der i December blev sendt til Petersborg som Chargé d'affaires i Anledning af Scheels pludselige Død, netop instrueret om at virke for, at Mageskifteforhandlingen blev taget op igjen **).

Naturligvis blev den danske Regerings Svar, at den var villig til at gaa ind paa Ruslands Ønsker i de fra

*) Depesche af 23de Novbr.
**) Instrux af 9de December.

dettes Side fremhævede tvende Sager, modtaget med Tilfredshed i Petersborg. Imidlertid blev der ikke i den første Tid Lejlighed til efter nogen større Maalestok at gjøre Rusland de attraaede Tjenester i Stockholm; det trak i Langdrag med Tvistighederne paa den svenske Rigsdag. Og det skulde ogsaa trække i Langdrag med Mageskifteforhandlingerne. Overhovedet var der en Hindring, Struensee ikke kunde fjerne, hvor meget han end begyndte at nærme sig til Rusland, det var den, som laa i Catharina II's og de russiske Statsmænds Uvilje imod ham selv. Det hjalp ikke, at Rantzau Ascheberg vitterlig var bleven hans Uven; thi den russiske Regering havde dog ikke set det Ønske blive opfyldt, som den saa bestemt havde ytret, at faa denne Kejserindens Antagonist fjernet paa en iøjnefaldende Maade. Den har heller næppe holdt af, at den bekjendte General St. Germain, der en Tid havde været afskediget og sendt bort fra Danmark, nu i November efter den dansk-norske Regerings Kaldelse vendte tilbage til Kjøbenhavn. Han havde stedse gaaet for at være en Modstander af den russiske Politik, ligesom det ogsaa, og vistnok med Grund, hed sig, at de russiske Gesandter i Kjøbenhavn havde havt Del i hans Afskedigelse 1767. Osten gjorde vel, hvad han kunde, for at modarbejde det uheldige Indtryk, som St. Germains Tilbagekaldelse maatte gjøre i Petersborg; denne havde efter hans Forsikring slet ikke faaet nogen Funktion, og hans Tilbagekaldelse var blot en Følge af Rænker fra General Gählers Side, der ønskede at have ham at støtte sig til i militaire Sager, da Struensee begyndte at vise ham selv mindre Tillid; St. Germain havde ogsaa givet Osten sit Æresord paa ikke at ville blande sig i Politiken, og det vilde sandsynligvis snart

komme til Sammenstød imellem ham og Magthaverne*). Men det er dog tvivlsomt, om disse Forsikringer gjorde stor Virkning. Stemningen imod Struensee vedblev at være ugunstig i Statsmandskredsene i Petersborg; han var uforsigtig nok til at støde Panin ved et Brev, «som var meget kortfattet, og hvis fortrolige og lidet afvejede Sprog saarede den russiske Ministers Stolthedsfølelse» **), og paa samme Tid ansaa man i Petersborg hans Magt for at være altfor løst begrundet, til at man kunde være tjent med at forhandle med ham. Hvilke Tanker man gjorde sig om ham, viser sig f. Ex. ved en saadan Kjendsgjerning, som at man opfattede den tidligere omtalte Legationssecretair Buchwald som en Spion, Struensee havde sendt for at passe paa Scheel; ja der udbredte sig endog, da Scheel døde af et heftigt Sygdomsanfald den 18de November, et taabeligt Rygte i Petersborg om, at Buchwald havde Skyld i dette pludselige Dødsfald***). Alle slette Rygter om Forholdene i Kjøbenhavn fandt villig Gjenlyd ved det russiske Hof, og selv om det vistnok var en uhyggelig Stemning, der i de sidste Maaneder af 1771 blev almindelig herhjemme, som Forbud om en forestaaende Omvæltning, saa blev den i Petersborg gjort endnu værre. Navnlig vakte det Opsigt, da der kom Underretning om de bekjendte tumultuariske Optrin, hvori Garden gjorde sig skyldig i Kjøbenhavn; Rusland var jo «selv et Land, hvor Garden saa tidt havde raadet over Tronen». Det var en sand Kval for de danske Diplomater i Petersborg at se, hvorledes Efterretningerne om Forholdene hjemme gjorde det umuligt at komme nogen Veje med Forhandlinger. Vel ytrede

*) Depesche fra Osten til Scheel af 19de November 1771.
**) Depesche fra Dreyer til Osten af 21de Januar 1772.
***) Depesche fra Buchwald af 3die Decbr. 1771.

Panin stedse, at han havde megen Tillid til Osten, og at han, saalænge denne beholdt sin Plads, ikke vilde opgive sine velvillige Følelser imod Danmark; men han udtalte tillige, at den usikre Tilstand, hvori den danske Stat var kommen ved Struensees voldsomme Reformer og det Mishag, disse vakte hos Nationen, skadede Danmarks Anseelse udadtil; det var umuligt at have Tillid til det*).

Saaledes var Stillingen, da Struensee faldt. Forsøget paa at faa Mageskifteforhandlingen i Gang var slaaet fejl. Efterat Struensee havde maattet opgive Tanken om at lade Danmark-Norge mere gaa sin egen Gang uden at tage Hensyn til Rusland, saaledes som denne Stat krævede, saa det heller ikke ud til, at han skulde kunne udrette Noget ved at gaa ind paa dets Ønsker**). Med dette Forhold til Catharina II stod det i nøje Forbindelse, at man i det med Rusland nøje forenede England havde lige saa liden Tillid til hans Politik. Det hjalp ikke, at han havde en høj Stjerne hos Caroline Mathilde, og at hun var den engelske Konges Søster. Den Fordel, som han kunde have draget heraf, forstod han ikke at benytte; det var, som om han med Skinsyge vaagede over, at ingen af de fremmede Diplomater fik Adgang til Dronningen, og han var saa langt fra at gjøre nogen Undtagelse med Gesandten fra hendes egen Broders Hof, at denne i en Tid af 5 Maaneder ikke havde Lejlighed til at vexle ti Ord med hende***). Ligesom det da ogsaa var alt andet end gunstige Indberetninger om Forholdene i Danmark, som det engelske Gesandtskab indsendte til sin Regering i denne Tid, saaledes fik det ogsaa

---

*) Depesche fra Dreyer af 24de Januar 1772.
**) Smstds.
***) Raumer anf. St. S. 192.

Depescher hjemmefra, der aandede Uvilje imod Struensee; naar det f. Ex. i en saadan af 1ste November hed, at Gesandten vel ikke maatte blande sig i Hofintriguer, men at det dog vilde være ønskeligt, om Bernstorff kunde faa sin tidligere Stilling igjen**).

Ligesaalidt var det lykkets Struensee at faa udrettet Noget i den anden politiske Sag, der var gaaet i Arv til ham fra Bernstorffs Styrelse, nemlig Tvisten med Algier. Der var stedse blevet talt om, at Kongen vilde have en eklatant Oprejsning, at han ikke vilde slutte Fred med Deyen af Algier undtagen paa Vilkaar, der vare hæderlige for den danske Stat, og som tidligere omtalt, var det blevet bestemt at bringe Middelhavseskadren op til en Styrke, der kunde tilføje Algier en alvorlig Tugtelse. Ja denne Flaade skulde jo endog, hvis Rusland ønskede det, kunne bruges imod Tyrkerne. Men Handlingerne svarede ikke til de store Planer. Man var, uagtet der var gaaet omtrent 1½ Aar siden Bernstorffs Fald, dog ingenlunde naaet til at faa Eskadren bragt op til den ønskede Størrelse, da den 17de Januar 1772 indtraf, og med den en anden Politik end den Struenseeske kom til Magten. Altsaa ogsaa her er det Indtrykket af noget Fejlslaaet, af liden virkelig Energi, der træder frem ved den Struenseeske Udenrigsstyrelse.

**) Smstds. S. 186. Smlign dermed Sir R. Murrey Keith: Memoirs and correspondence I, 223—24: »*The Prime Minister* (Struensee) *is so jealous of the interference of the corps diplomatique, that if any one of us were to give his opinion that beef and mutton were my proper food for the royal table, I am convinced he would forbid them being served up at it for a twelvemonth*« (6te Oktbr 1771), ligel. 228. S. 230 udtaler han 30te Oktbr. 1771 sin levende Harme over St. Germains Tilbagekomst.

Hvorledes var imidlertid det personlige Forhold blevet imellem Struensee og Osten, efter at den tidligere principielle Modsætning imellem dem var forsvunden? De vare aldeles ikke komne hinanden nærmere. Man kan vistnok træffe Breve fra Struensee til Osten, der ere affattede i en meget hensynsfuld Tone og strømme over af Forsikringer om Højagtelse*). Osten faar ogsaa et Ønske opfyldt, han havde ytret om at faa en aarlig Sum paa 1900 Rdlr., som han oppebar af Auktionsgebyrer, omsat til en Sum paa 20000 Rdlr., der skulde fordeles paa 4 Terminer**). Men ligesom det vilde være for dristigt, om man af slige Træk vilde slutte, at Struensee i Virkeligheden nærede velvillige Følelser imod Osten, saaledes har man paa den anden Side bestemte Vidnesbyrd om, at Osten i stigende Grad betragtede hans Styrelse som en Ulykke og intet hellere ønskede end hans Fald. Der var i det Hele en dyb Kløft imellem Struensee og de forskjellige danske Diplomater. Disse havde alle gaaet i Bernstorffs Skole, og delte mere eller mindre hans politiske Synsmaade. Selv Guldencrone, hvem Bernstorff saa bittert bebrejdede, at han havde taget imod Pladsen i Stockholm, havde kun været der kort Tid, inden han, som vi have set, søgte at komme til at spille en anden Rolle end den, Struensee havde tiltænkt ham. Ogsaa den Kjendsgjerning, at Struensee var den borgerlige Parvenu, der havde vidst at stille sig selv istedenfor det det højadelige Statsraad, maatte indgyde dem, der for Størstedelen vare Adelsmænd, uvillige Følelser imod ham. Et saadant Forhold har næppe kunnet virke heldig paa

*) F. Ex. Breve af 14de Oktbr. og 9de December. De ere som de Breve i det Hele, Struensee i sit eget Navn tilskriver Osten, affattede paa fransk.

**) Cabinetsskrivelse af 29de Septbr. og Ostens Svar af 1ste Oktbr.

de diplomatiske Forhandlinger, navnlig ligeoverfor Rusland; det var vanskeligt for Diplomater at faa andre Magter til at vise Tillid til en Regering, som de selv betragtede med den dybeste Mistro.

Et saadant Forhold imellem Landets styrende Minister og Diplomaterne er et Vidnesbyrd om, hvorledes Opløsningens og Splidens Aand raader paa dette Styrelsens Omraade saavelsom paa saa mange andre. Men ganske særlig viser det sig, naar man ser Udenrigsministeren som Cabinetsministerens bitre Fjende og ivrig ønskende hans Fald. Saaledes skildrer Osten i en Depesche til Dreyer i Petersborg med levende Glæde Fodgardens Rejsning, hvorledes disse tapre Folk med «heroisk Tapperhed» havde modsat sig Regeringen, og hvorledes ligeoverfor denne Modstand: «vore forfærdede Helte havde indrømmet Alt». «Aldrig, skriver han videre, har man været nærmere ved en almindelig Opstand. Matroserne og Borgerne vare alle rede til at forene sig med Garden, hvis man havde angrebet denne. Gud give, at denne Begivenhed maatte være en Lære for vore forbryderske Reformatorer, som burde kunne se klart, at Folkets Taalmodighed lidt efter lidt nærmer sig sin Ende. Brænd dette Brev, saasnart I har læst det. Grev Scheels Død bør lære os Forsigtighed»*). Hvorledes skulde en Samarbejden tænkes fortsat imellem Mænd, der stode i saadant Forhold til hinanden? Og dette Forhold var almindelig bekjendt. Uagtet derfor Osten ikke tog Del i Sammensværgelsen, som førte til Begivenhederne den 17de Januar, — hvad enten det nu laa i, at han gjaldt for at være fejg, eller i at han ikke selv havde Mod til at være med —, saa vidste

*) Depesche af 28de December 1771.

de Sammensvorne dog godt, at de i ham vilde have en Forbundsfælle, og han beholdt derfor efter Revolutionen*) ikke blot sin Stilling men fik ogsaa Sæde i det gjenoprettede Statsraad.

*) Om Ostens Holdning i de nærmeste Dage efter denne jvfr. Reverdil anf. St. 279 ff.

Efterskrift. Datoen for I. H. E. Bernstorffs Afskedigelse S. 332 og 342 bør sættes til den 16de September istedenfor til den 13de. De S. 352 omtalte Breve fra Catharina II og Christian VII, Catharina II's Brev S. 355 og den russiske Note, der er omtalt S 360—62. ere trykte i Nyt historisk Tidsskrift 5te Bind S 304—307 og 314—320.

Som et Vidnesbyrd om, hvorledes Grev Scheels S. 428 omtalte pludselige Dødsfald satte Rygtet i Bevægelse, kan det maaske nævnes, hvad Prof. Schiern har gjort mig opmærksom paa, at der i 7de Bind af det Richardt-Becherske Værk om de danske Herregaarde (ved Herregaarden Ulstrup) findes følgende Meddelelse om Scheel: »han havde ved sin Skjønhed og Elskværdighed stor Indflydelse hos Kejserinde Catharina II, altfor stor, siges der, til at han kunde blive ilive«. At der skulde ligge noget sandt til Grund for dette Rygte, er forøvrigt ikke sandsynligt.

Louis Robert Hippolyte de Bréhan, Greve af Plélo, Kong Ludvig den Femtendes Gesandt ved det danske Hof, 1729—34.

Ved

P. W. Becker.

En udførlig Skildring af de Gesandter, som fra den Tid, da det blev Skik, at fremmede Fyrster stadigen holdt Sendebud ved det danske Hof, bleve sendte hertil af den franske Regiering, vilde fremstille Mænd med meget forskiellig Adkomst til at ihukommes. Der var Enkelte af de franske Diplomater, som paa den Tid, da deres Monarch førte det store Ord i Europa, ogsaa hos os optraadte med Fordringer og Anmasselser, som bragte dem til at støde sammen med Haandhæverne af den borgerlige Orden, og et Sidestykke til den Paastand paa Qvarteerfrihed, som under Innocents XI's Pontifikat fremkaldte det noksom bekiendte Sammenstød i Rom mellem den franske Ambassadeur Lavardin og hans Folk og det pavelige Politie (Arckenholtz, Mémoires de Christine, Reine de Suède, II, 246. 292, Bayle, Dict. Hist & Crit. [ed. Bâle 1738] II. 848), fandt Sted i Kiøbenhavn (1702), da den franske Gesandt, Grev Chamilly, fandt for godt i sit Huus at beskytte en aabenbar Bedrager, hvis Navn den danske Regiering havde ladet

slaae paa Galgen, en Sag, som gav Anledning til en yderst bitter Skriftvexel mellem Gesandten og de danske civile og militære Auctoriteter. (Dokumenterne i denne Sag findes udentvivl hos Lamberti, ogsaa i Riegels Frederik IV's Historie I, 42 ff. og hos Flassan: Histoire de la dipl. fr. IV. 254 fg; Danske Mag. 3. Række I, 130 ff.).

Et ulige bedre Krav paa at mindes af Danske have andre franske Gesandter erhvervet sig, Nogle ved deres virksomme Bestræbelser som Fredsmæglere, i Tider, naar Landet var oversvømmet af fremmede Krigsskarer, Andre ved den Interesse, hvormed de omfattede de danske Lærdes Bestræbelser i flere Retninger, og den Andeel, de toge i hvad der hos os skete til at fremme Studiet af Nordens Sprog og Literatur, og den venskabelige Forbindelse, hvori de traadte til vort Lands meest fremragende Videnskabsmænd. Af dem, som i førstnævnte Henseende giorde sig bekiendte og fortiente, er det nok at minde om tvende: Grev Caspar Coignet de la Thuillerie, som i Aaret 1644 sendtes hertil for i Ludvig XIV's Ærende at mægle Fred mellem Danmark og Sverige, og hvis Bestræbelser det neppe med Uret er tilskrevet, at Fredsvilkaarene endda bleve taaleligere, end man kunde have giort Regning paa*). Ikke mindre Adkomst til at mindes af os med Erkiendtlighed, har en anden fransk Diplomat, Hugo de Terlon, som, neppe et Decennium efter at Thuillerie havde arbeidet som Fredsmægler paa at bilægge Fiendtlighederne mellem de nordiske Kroner, optraadte i samme Egenskab under hans Sendelse til Kong Carl Gustav, over hvilken den bekiendte trykte Beretning foreligger: Mémoires du Chevalier de Terlon, Paris 1681, I—II, som er en Hovedkilde til Historien

*) Slange, Christian IV's Historie II, 1268 ff.

om Danmarks Tilstand i hine Tider. Ved at forfatte denne Beretning har Terlon indlagt sig samme Fortieneste af vor Historie som den bekiendte Ogier, som fulgte den franske Gesandt Claude Même (Claudius Memmius), Greve af Avaux, som var sendt af sin Regiering til de nordiske Hoffer (1634) for at udforske deres Sindelag med Hensyn til de Forviklinger, hvortil Trediveaarskrigen gav Anledning, og som under sit Ophold i Kjøbenhavn i hiint Aar (5 Oktober) bivaanede den udvalgte Kong Christian V's med saa stor Pragt høitideligholdte Formæling med den sachsiske Prindsesse Magdalena Sibylla. Med Samtykke, og tildeels under Medvirkning af Hovedet for hiint Gesandtskab, Greven af Avaux, optegnede hans Secretair Ogier, hvad mærkværdigt der var forekommet i de fremmede Lande, han havde besøgt, og, forhindret ved Døden fra at offentliggiøre sin Reiseberetning, overlod det til sin efterlevende Broder at lade den udgaae ved Trykken*).

Blandt de franske Diplomater, som under deres Ophold i vort Land viste sig som Beskyttere af Videnskab og Konst, og traadte i Forbindelse med vort Lands anseeligste Lærde, indtager Carl Dancée, eller, som han gierne skrives, Carolus Dancæus en fremragende Plads. Naar han er født, eller hvor han har tilbragt sine Ungdomsaar: derom er Intet berettet. Han optræder første Gang i Danmark i Aaret 1550, da han var sendt hertil af Kong Henrik II, i Anledning af det Forsøg, som Kong Christian III giorde paa, ved Frankriges Mægling, at komme i Besiddelse af de 1469 af Kong Christian I til Skotland pantsatte Shetlands og Ørkeneyøer (Krag og Stephanius Chri-

---

*) Caroli Ogerii Ephemerides, Lutetiæ Paris. 1656. 8vo. S. Schlegel, Samlung. II, 74 ff.

stian III's Historie, ved Sandvig I, 342), og forblev en lang Aarrække i Kiøbenhavn som Kongerne Frants II's, Carl IX's og Henrik III's Gesandt ved det danske Hof. Han anvendte sine Gaver og sin Indflydelse til at mægle den stettinske Fred mellem de nordiske Kroner (1570), og det var vel ikke mindre hans Fortienester af Danmark som Statsmand, end hans lærde Indsigter og hans Deeltagelse i og Interesse for de videnskabelige Bestræbelser og de Studier, som dengang i vort Land toge et saa betydende Opsving, som skaffede ham den Ære, at hans Jordefærd høitideligholdtes ved en akademisk Sørgefest, hvortil Consistoriet indbød ved et Program (1590). Det var Dancæus, som forenede sin Stemme med Andres, for at bevæge Tycho Brahe til at holde offentlige Foredrag over sin Videnskab i Kiøbenhavn; det var ogsaa ham, som lagde Grundstenen til Uranienborg paa Hveen d. 8de August 1576*). Han stod i Forbindelse med Andre af sin Tids navnkundigste Videnskabsmænd i Danmark, saaledes med Anders Sørensen Vedel, og indtager den første Plads blandt de Mænd, som underskreve Lovene for Vedels Bibliothek paa Liliebierget i Ribe**).

Det er om en fransk Diplomat ved vort Hof i en kort Tid af det 18. Aarh., en Mand, som traadte i Dancæi Fodspor, ligesom han interesserede sig for Videnskaberne, og ligesom han pleiede en fortrolig Omgang med de ypperste Mænd, som den danske Literatur i forskiellige Grene i hans Tid havde at fremvise, og som ved sin ærefulde Død paa Slagmarken har vundet Adkomst til at leve i Eftertidens Minde, at vi skrive nedenstaaende

*) Danske Mag. II. 181. 185. 298.
**) Wegener, A. S. Vedel, 2. Udg. 166.

Linier. Hans Ophold i vor Hovedstad, hans lærde Sysler der og hans Forbindelser med vort Lands meest ansete Lærde ere det væsentligste Formaal for den nærværende Skildring.

Louis Robert Hippolyte de Bréhan, Greve af Plélo, var født i 1699*), og stammede fra en gammel Adelsslægt i Brétagne. Han bestemte sig tidligen for den militaire Løbebane, og fik et Regiment, som bar Navn efter ham. Hans Alder forbyder, at han kan have taget Deel i den spanske Arvefølgekrig, og der givet Prøver paa det Mod, som i Manddomsaarene giorde ham saa berømt. Fredslutningerne i Utrecht, Rastadt og Baden gave de franske Vaaben en Hvile, som i en Aarrække ikke blev synderlig afbrudt. Plélo benyttede Tiden til at sysle med Videnskaberne, og skal især have sat sig ind i de forskiellige europæiske Staters Politik og deres giensidige Interesser. Han valgte, da Krigstienesten ikke længere giorde Krav paa ham, den diplomatiske Løbebane, og, hvorvel Intet udtrykkeligen meldes derom, er dog neppe Noget til Hinder for Sandsynligheden af, at Plélo kan have været Medlem af det politiske Akademie, som, efter Forslag af den ved sin Redelighed ikke mindre end ved sine Talenter og Indsigter berømte franske Statsmand, Colbert Torci, stiftedes i Aaret 1712, til Dannelse af unge Mænd af høiere Byrd, som agtede at betræde den diplomatiske Vei**). Hvor vidt Plélo havde været som Sendebud fra den franske Regiering ved noget andet Hof, inden Gesandtskabs-

*) Michaud, Biographie univ. nouvelle, édition XXXIII, 513.

**) Flassan, Hist. de la Dipl. fr. IV, 374. En raillerende Skildring af dette Akademie, giver Addison i Spectator Nr. 305, 19. Febr. 1712.

posten i Kbhvn betroedes ham, er ikke bekiendt. Han ankom hertil i Foraaret (30 April) 1729 og fik Audients hos Kongen og Dronningen den 16. Mai, hos Kronprindsen og hos Prindsesse Charlotte Amalie samt hos Kronprindsessen d. 24. Mai*). Plélos Creditiv som Ambassadeur ord. er dateret Fontainebleau 6. Novbr. 1728. (Efter Meddelelse fra Udenrigsministeriet.)

Ikke fuldt halvandet Aar havde Grev Plélo været ved det danske Hof, da der indtraf et Kongeskifte heri Landet. Kong Frederik IV. døde paa Odense Slot d. 12. Okt. 1730, og Kong Christian VI. besteg den ved hans Faders Død ledige danske og norske Throne. Saa mange Forandringer, der end ved denne Kronens Overgang fra Faderen til Sønnen fremkaldtes i den indre Bestyrelse: saa bleve de med de udenlandske Magter indgaaede Forbindelser uforandrede, og under den 28. Oktober berettes i det franske Blad Gazette de France, at, ved den første Audients, som Grev Plélo havde havt hos den unge Konge, havde denne givet ham den Forsikring, at de mellem hans Fader og de allierede Magter indgaaede Pagter skulde blive ubrødeligen holdte**). Ved Thronskiftet var Plélos Creditiv, som giorde ham til den franske Konges Gesandt hos Kong Frederik IV, traadt ud af Kraft, og et nyt maatte oppebies, inden han kunde indtræde i samme Stilling ved den nye Konges Hof. Dette lod længe vente paa sig. Det er

---

*) De danske Aviser; la Gazette de France 1729, Nr. 17, 23, 24.

**) Gazette de France 1730, Nr. 46, 18de Nov.: «Grev Plélo havde forrige Uge Audients hos Kongen, qui, assura que les traités faits, entre feu son père et les puissances alliées par le traité de Sevilla séraient fidèlement excutés. (Tractaten til Sevilla sluttet mellem Frankrige, England og Spanien 9. Nov. 1729).

dateret Château de Marly 25. Januar 1731. Omsider kunde Plélo den 18de April 1731 stedes til Audients saavel hos Kongen og Dronningen som hos de øvrige Medlemmer af Kongehuset. Af de Taler, som han holdt ved denne Leilighed til Kongen og Dronningen og de kongelige Børn, Kronprindsen og Prindsesse Louise (senere formælet med Hertug Ernst Friederich Carl af Sachsen-Hildburghausen d. 1. Octb. 1749), seer man, hvilken dannet og i Sprogets Brug øvet Mand, at Plélo var. Afskrifter af dem haves i Haandskriftsamlingen paa Ledreborg.

Under hele sit korte Ophold hos os lader det til, at det er lykkedes Grev Plélo at vinde Yndest hos de høie Personer, til hvilke han af sin Regiering var sendt. Da hans Frue kort efter deres Ankomst hertil, fødte ham en Søn, stode, efter Beretningen i de danske Aviser, Kong Frederik IV, Dronning Anna Sophie og Kronprindsen Faddere til dette Barn, ved Statsminister Holstein, hans Gemalinde og Geheimeraad (J. L.) Holstein. Ved flere Leiligheder optraadte Plélo, som var ankommen til Kbhvn. med et talrigt Følge, med en egen Præst eller Aumonier Mr. Gosset, og en Læge Hr. de la Porte, med særdeles Pragt. I Anledning af den franske Dauphins, Ludvig XV's og den polske Kongedatter Maria Leczinskas førstefødte Søns Fødsel den 4. Sept. 1729 foranstaltede Plélo en storartet Fest, der i den paafølgende Vinter holdtes i Gesandtskabshotellet i fire Dage, hvortil alle i Kbhvn. værende franske Familier, uden Hensyn til om de vare af protestantisk eller romersk-katholsk Troesbekiendelse, vare indbudne. Den udførlige Beskrivelse over denne Fest, som den findes i eet af de i Kbhvn. dengang udgivne Blade, giver et Billede af Livet i de fornemste Kredse i vor Hovedstad for

henved 140 Aar siden*). Mere end 200 Personer vare indbudne til Aftensmaaltid; betydelige Almisser bleve uddeelte til de Fattige, og Plélos Bolig var illumineret paa det mest Glimrende, medens en Mængde Indskrifter og allegoriske Billeder hentydede til den glædelige Begivenhed, som skulde forherliges, eller til den franske Konges Storhed. Festlighederne sluttede med en pragtfuld Masquerade den 4de Dags Aften. Der er mueligen Enkelte tilbage, som fra deres Barndom erindre sig, og Flere, som have hørt omtale den Fest, hvormed d. 25. Mai 1811 den daværende franske Minister i Kbhvn. feirede Kongen af Roms Fødsel. Denne bar dog ikke Vand mod den Høitidelighed, som Grev Plélo gav i Anledning af hiint Kongebarns Komme til Verden.

Men fra det glimrende, overdaadige og yppige Liv, som Plélos Embedsstilling, mueligen mere end hans Lyst, bød ham til visse Tider at føre, ledsage vi ham gierne til hans stille Syslen med Videnskaben, af hvis Grene ingen synes at have været fremmed for hans Interesse; til hans store og udvalgte, ogsaa paa Skrifter vedkommende Nordens Sprog og Literatur rige Bogsamling, og til den Kreds af ansete Lærde, som, knyttede til ham ved fælleds Stræben, samlede sig om ham i hans giæstfrie Huus snart i Hovedstaden, snart paa de Landsteder i Kbhvns Nærhed, hvor han tilbragte Endeel af Sommermaanederne, et Sted kaldet la Rétraite og det i vor nyeste Historie saa bekiendte Skodsborg, og hvilke han med Raad og Daad understøttede, ligesom han igien tog mod Hielp og Tieneste af dem. Det er, som alt sagt, ingen Sieldenhed, at

*) Extraordinaire Relationer for 1730 Februar Maaned.

de fremmede ved vort Hof værende Gesandter have givet sig af med lærde Sysler, navnlig den franske Regerings Sendebud, og det er ikke stort over 25 Aar siden, at Kong Ludvig Philips Gesandt, Grev de St. Priest, i Kiøbenhavn forfattede og tilegnede Kong Christian VIII. sit lærde Værk Histoire de la Royauté (Paris 1842, I—II). Sieldent er det derimod, ja maaskee enestaaende, at en Fremmed, og især en Franskmand har saaledes, og i det Omfang, som Plélo giordè, havt sin Opmærksomhed henvendt paa vor egen Literatur og dennes ældre og nyere Skatte, og benyttet Leiligheden til at samle Alt, hvad han kunde overkomme af trykte Bøger, Haandskrifter, Kobbere eller Tegninger vedkommende Nordens Literatur eller Historie. Af de Lærde, som Plélo under sit Ophold i Kiøbenhavn traadte i Forbindelse med, var Gram den mest bekiendte. Blandt Grams efterladte Breve er der et Antal af 24 skrevne fra Plelo til ham. Disse Skrivelser, som alle bære Præget af den nøie Forbindelse, hvori den endnu unge Diplomat maa have staaet til den alt dengang i Aarene noget fremrykkede danske Professor og Geheimearchivar, angaae oftest Bogcommissioner, og vise, hvor utrættelig Gram var i at tiene sin Ven. Plélo beder Gram gientagne Gange om at ledsage ham og hans Frue til det kongl. Bibliothek og til Konstkammeret. Han anmoder ham oftere om at spise hos sig, snart i Staden, snart paa hans ovenomtalte Landsteder, og der at tilbringe Natten. Han henvender sig til Gram, for at han skulde formaae og giøre Aftale med en Maler Kønig om at skaffe ham, efter de bedste Originaler, Portraiter af Dronning Margrete, af Kongerne af den oldenborgske Stamme, af Tycho Brahe, Corfitz Ulfeld og Griffenfeld (Brev af 1. August 1733). «Saasnart et Stykke var færdigt, kunde det afleveres, og Konstneren skulde da strax faae sin Betaling». Han be-

der Gram om at skaffe sig til den store Samling af alt Didhørende, han havde anlagt, Afskrifter af de af de danske Konger udstedte Adelsdiplomer, Uddrag af Dancæi Breve, det over ham udfærdigede Universitetsprogram, om Meddelelse af Navnene paa samtlige franske Gesandter ved det danske Hof og disses fornemste Levnetsomstændigheder, om Tegninger af Kongegravene i Ringsted og Roeskilde, om Oplysninger om Torfæus, Arne Magnussen og Otto Sperling (Brev af 14. Jan. 1733), om Navnene paa de daværende Professorer ved Universitetet og de af dem udgivne Skrifter. Først og sidst indeholde dog Plélos Breve Anmodninger til Gram om at være ham behielpelig med at skaffe ham Bøger til hans Bibliotheks Forøgelse, idet han snart beder ham om ved Bytte at skaffe sig saadanne, snart om at paatage sig Commissioner for ham paa de store Bogauctioner, der i hine Tider temmelig hyppigen forefaldt, saaledes paa Auctionen over Grev Danneskiolds Bibliothek, der forauctioneredes i Kiøbenhavn 1732 (Breve af 9. og 13. Febr. 1732), over Biskop Deichmanns, som solgtes i Christiania s. A.*), og over den i Odense d. 31. Decemb. 1731, afdøde Biskop Jacob Lodbergs, som ligeledes i det nævnte Aar solgtes ved Hammerslag. Grams overordentlige Tienstvillighed kom ogsaa Adskillige af Plélos Venner i Paris tilgode. Der synes blandt disse at have været Nogle, der interesserede sig for hvad der udkom her i Landet. Efter Begiering af en Ven, beder Plélo Gram om at tilveiebringe et Exemplar af det af den norske Præst Jonas Ramus (Anna Colbiørnsens Mand) udgivne Skrift Ulysses et Othinus unus et idem: et Produkt, som,

*) Han kjøbte her for 7—800 Rdlr. (Suhms samlede Skrifter 15de Bind, S. 324).

da det i Løbet af faa Aar oplevede tre Oplag (1702, 1713, 1716) vel, ved sine dristige Paastande, maa antages at have vakt endeel Opsigt. Det var den samme Ven, efter hvis Forlangende Plélo udbad sig Oplysninger om Arne Magnussen, Torfæus og Sperling. Der giemmes paa det Kgl. Bibliothek i Kiøbenhavn en Gienpart af et Brev til Plélo (af 30. Marts 1730) fra den store Bogven og Bogkiender Abbé Bignon*), af hvilken Skrivelse det fremgaaer, at Plélo havde tilbudet at gaae det Kgl. Bibliothek i Paris tilhaande med at skaffe det Bøger af den danske Literatur[1]), et Løfte, til hvis Opfyldelse han benyttede Grams Hielp. I de omtalte Breve fra Plélo forekomme ofte Anmodninger til Gram om at skaffe Eet og Andet til hiint store Bogforraad (s. et Brev af 4. Juni 1732). I en Skrivelse af 21. Marts 1734 omtales, at Plélo ved Grams Hielp havde faaet en Islænder til at tage en Afskrift af en Historie eller Saga om Kong Carl den Store, bestemt til det Kgl. Bibliothek i Paris. Idet Plélo saaledes sendte Skrifter om nordisk Historie til sit Fædreland, lod han tillige ofte medfølge en Kritik over disse**). Det kunde synes, som om Plélo stundom i at begiere Grams Hielp og Tieneste var noget nærgaaende, og giorde Krav paa sin lærde Vens Tid til Ting, som ethvert Tienestebud ligesaagodt kunde have besørget. Under 4. Juni 1732 sætter han saaledes Gram i Uleilighed med at skaffe sig 2 heftede Exemplarer af Holbergs dengang nylig udkomne Danmarks

---

*) J. P. Bignon, f. i Paris 1662, blev Bibliothécaire du roi 1718, Intendant du cabinet des médailles, conseiller d'état ordinaire, Prédicateur ord. du roi, membre de l'academie française osv., døde 1743. (Moreri le gr. Dict. Hist. 18. éd. (1740). II 278 ff).

**) Se Klevenfeldts Reisedagbog under 3die April 1743 i Nyerup: Magazin for Reiseiagttagelser III, 359 ff.

Historie. Det maa dog herved ikke lades ubemærket, at, ligesom det vistnok er faldet i Grams Smag at giøre sig en lærd, rig og fornem Udlænding saa forbunden som mueligt, saaledes var det paa dennes Side ikke blot ved jevnlige Besøg, ved hyppige Indbydelser, og ved artige Breve, at han søger at vederlægge Gram hans mangfoldige Tienester. Da der paa det Kgl. Bibliothek i Kiøbenhavn var opdaget et Haandskrift med ubekiendte Charakterer, som Ingen var istand til at tyde, tilbyder Plélo sig at lade tage en nøiagtig Afskrift deraf og at sende den «à un de nos Oedipes à Paris», forat faae det dechiffreret (11 Febr. 1733). Denne Oedipus var, som Gram senere skriver (12. Juni 1734) til Statholder Grev Rantzau i Norge*), den bekiendte Orientalist og Palæograph Étienne Fourmont**). Giennem Plélo modtog Gram fra Stockholm en Sendelse fra en vis Hedlinger***) (s. Plelos Brev af 11. Maj 1733). Hvor høi Pris Plélo satte paa Grams Tilfredshed med hans Samling af Bøger, navnlig af Alt hvad der vedkom Nordens Sprog, Historie og Literatur, disse Ord tagne i deres videste Forstand, og efter hvilken omfattende Maalestok den franske Diplomat samlede Alt hvad der hørte til et saadant

*) Brevet aftrykt i O. Wolffs Journal for Politik, Natur- og Menneskekundskab, 1810. I, 222.

**) F. i Nærheden af Sct. Denys 23de Juni 1683, d. i Paris 19de Decbr. 1745. Han efterfulgte den berømte Galland som Professor i Arabisk ved Collège de France 1715, og giorde sig især berømt som Een af Grundlæggerne af det chinesiske Sprogs Studium i Europa.

***) Udentvivl den berømte Medailleur Johan Carl Hedlinger, f. i Schweitz 1692. Han kom 1718 som Medailleur i svensk Tieneste, blev 1736 kaldet til Danmark, og begav sig herfra tilbage til Schweitz 1745, hvor han døde 1771. N. H. Weinwich, Dansk, norsk og svensk Konstnerlexicon. Kbhvn 1829 S. 83, 84.

Bibliotheca septentrionalis, oplyses ved en Skrivelse fra ham af 21de Juni 1733; da det samme Brev indeholder en Underretning om den ogsaa andenstedsfra bekiendte danske Ordbog, som Plélo lod udarbeide ved en vis Ryberg*), og hvori ogsaa F. C. von Haven (d. som Præsident i Borgretten i Kbhvn. 1751) tog Deel, i det Øiemed at forære den til det Kgl. Bibliothek i Paris**), og Plélo tillige deri nævner et Værk, som han og Thott i Forening arbeidede paa, og hvorom han troede, at det ikke skulde giøre Danmark Skam: er dette Brev som et Aktstrykke til Tidens lærde Historie optaget nedenfor[2]). En Skrivelse fra Plélo til Gram af 22. Juli 1732 indeholder yderligere Oplysninger om, hvorledes han benyttede Grams Bistand til at kiøbe Bøger[3]). Grams udmærkede af grundige Sprogkundskaber understøttede Indsigter i næsten alle Dele af den menneskelige Viden kom hans Ven paa mange Maader tilgode, og, som det fremgaaer af Plélos efterladte Breve, kom i deres mundtlige og skriftlige Meddelelser Spørgsmaal paa Bane angaaende Æmner, hentede langt udenfor Nordens Historie og Literatur. En Samtale mellem dem om den franske Satiriker François Rabelais, om det var at antage, at han i nogen væsentlig Grad havde laant de Træk, hvormed han tegner de i hans Værk fremtrædende komiske Figurer, fra visse bestemte i hans Samtid levende Personer: Anton, Konge af Navarra, Cardinalen af Lothringen, Jean Montluc, Biskop af Valence i Sydfrankrige, og en Tidlang, fransk Ambassadeur, først i Con-

*) Om denne Niels Ryberg, som 1784 blev Dr. Med., og omkom paa en ulykkelig Maade, fortæller Cancellieraad Deichmann i et Brev fra 1780 til Suhm (Suhms samlede Skrifter 15de Del S. 324), at Plélo blev underviist af ham i Dansk, men at dette Sprog faldt ham saa vanskeligt, at han hørte op dermed.

**) Ny Danske Magazin V, 285—86.

stantinopel, og senere i Skotland og Polen, giver Plélo Anledning til i et Brev til Gram af 21. Marts 1734 at drøfte den hele Materie, og han slutter med at anmode Gram om at give ham en latinsk Oversættelse af de danske Ord, hvori Panurge, efter først at have klaget sin Nød for Pantagruel i forskiellige andre Tungemaal, omsider udtaler sig paa Dansk*), og at meddele ham de Forandringer, som dette Sted havde undergaaet siden den første Udgave, som udkom 1553. Han lover at ville vende tilbage til den hele Materie om Rabelais' Værk, dets Kilder og det Værd, som man kunde tillægge hans satiriske Skildring. Plélo heldt Ord, og en interessant Opsats om mange didhørende Punkter forelægger han sin lærde Ven¹). Det var, som det synes, den sidste Meddelelse, som Gram modtog fra Plélos Haand. Hans Livstraad var snart spunden til Ende.

Det tør vel have været igiennem Gram, at Plélo og hans Frue, som synes at have delt sin Mands Interesse for Videnskaber, blev bragt i Forbindelse med den norske Præst, senere Biskop i Christiansand, og Dr. Theologiæ, G. C. Spidbierg, som paa en Tid, da H. Strøm og E. H. Gunnerus endnu ikke vare fremtraadte med deres i den danske og norske naturvidenskabelige Literatur epochegiørende Skrifter, vel maae ansees for een af de betydeligere Forfattere, som hans Fødeland havde at opvise i hans Videnskab. Til Gram sendte han adskillige for den Plélo-ske Familie bestemte Skrifter, vedkommende Norges Naturhistorie**). Det var mueligen ogsaa ved Gram, at den flittige

*) Pantagruel, livre II, Cap. 9. Oeuvres de Fr. Rabelais avec des rémarques historiques et critiques de M. le Duchat, nouv. éd. Amsterdam 1742, 4to I, 251.

**) Grams Breve til Stath. Rantzau i Wolffs Journal a. St. 1810, I, 207—8.

Normand Andreas Bussæus (død 1735 som Borgemester i Helsingør), kom i Forbindelse med Plélo; efter Plélos Opfordring og med hans Understøttelse udgav han den islandske Forfatter Are Frode og tilføiede Otheri Periplus. Han sendte Plélo med et latinsk Brev dette Skrift den 28. Aug. 1733; i samme Sprog svarede Plélo ham, og, idet han beder ham om at fortsætte sine Studier over den nordiske Oldtids Sprog og Literatur og især at beskieftige sig med det gamle Grønlands Historie, tilsiger han ham sin Hielp, og lover ham giennem sine lærde Venner i Paris at giøre hans ovenomtalte Skrift bekiendt, og om mueligt at skaffe nogle Kiøbere til det. Af Brevvexlingen mellem dem sees, at Bussæus har ydet Plélo Hielp ved Studiet af det islandske Sprog. Der haves en Skrivelse af 4. Septbr. 1733, hvori Plélo anmoder Bussæus om at giennemgaae Gudmundi Andreæ islandske Lexicon, og at rette de Feil, som deri havde indsneget sig, og om at oplyse ham om det islandske Sprogs Oprindelse, dets Slægtskab med andre Sprog og om de Afvigelser, som fandt Sted mellem det ældre og nyere Islandsk. At Plélo var meer end Dilettant i den ældre nordiske Historie, fremgaaer af eet af disse Breve, i hvilket han underkaster Torfæi Beretning om Magnus Smeks Dronning Blanca og hendes Herkomst en udførlig Drøftelse (d. 7. Sept. 1733)*).

Der var i de Dage i Danmark en anseet Videnskabsmand: Ole Rømers berømte Discipel Peder Horrebow,

*) Endeel af de mellem Bussæus og Grev Plélo vexlede Breve ere optagne i Dänische Bibliothek II, 434—444. Et sammesteds p. 442 i Uddrag meddeelt Brev fra P. Étienne Souciet, Bibliothekar ved Jesuiter-Collegiet i Paris af 1. Jan. 1734, viser, at han, som var een af Plélos meget nøie Venner, havde modtaget et Exemplar af Bussæus's Are Frode.

som netop var i Begreb med at udgive sine mathematiske Værker, et Arbeide, hvortil Grev Plélo opmuntrede ham, og tilbød ham sin Understøttelse. Hvad der herom i Tilegnelsen til Grev Vincents Lerche er anført, giør i lige høi Grad begge Parter, Plélo og Horrebow Ære, Plélo ved den Uegennyttighed, hvormed han tilbød sin Hielp, og den fra alle Bihensigter fiernede, reen videnskabelige Interesse, hvoraf hans Tilbud udsprang, og Horrebow ved den Æresfølelse, hvormed han vægrede sig ved at tage mod Tilbudet. Det er et smukt Træk til de tvende nævnte Mænds Charakteristik.

De Aar, i hvilke den franske Konge repræsenteredes i Danmark af Grev Plélo, hørte til de fredeligste i det 18. Aarhundrede, og de Statsærender, hvortil Plélos Medvirkning krævedes, vare ikke betydende, da den danske Konge dengang levede i Fred med hele Europa. Den eneste offentlige Forretning af Vigtighed, som overdroges Plélo af hans Regiering, var Forhandlingen om Salget af den vestindiske Ø St. Croix, som under d. 15. Juni 1733 gik over i det danske vestindiske Compagnies Eie*). Ogsaa ved Forhandlingerne herom benyttede Plélo Grams Raad. Han udbeder sig i et Brev af 14. Marts 1733 en Samtale med Gram, i Anledning af en «terme captieux», som han havde bemærket i den danske Befuldmægtigede, Borgemester Holmstedts Forslag til den Salgscontract, der skulde oprettes. At Plélo under sit Ophold i Kiøbenhavn skal, saavidt det kunde skee uden alt for aabenbart Brud paa de danske om den lutherske Statskirkes Herredømme bestaaende Lovbud, have arbeidet paa at fremme den romerske Kirkes

*) Tractaten om Afstaaelsen af St. Croix. Hos Høst, om St. Thomas (Kjøbenhavn 1791). S. 9 ff.

Interesser under den da herskende religiøse Giæring: er berettet, efter Pontoppidans haandskrevne Samlinger til Fortsættelsen af hans Annales, af Münter og andre af vore kirkehistoriske Forfattere. Skiøndt Intet herom i det Enkelte lader sig paavise, er det dog ikke usandsynligt, at Plélo ligesom Tilfældet var med Flere af de franske Gesandter i det 17. og 18. Aarhundrede, har arbeidet i denne Retning. Det var den berømte Terlon, som, til en Belønning for sine Fortienester af den danske Stat, under Carl Gustavs Krige mod Danmark, havde faaet Kong Christian V's Tilladelse til at indrette et Capel for romersk-katholske Religionsbekiendere i Kiøbenhavn (26. Sept. 1671), og, ligesom det synes, som om de franske Gesandter ved det danske Hof vare i en lang Række Aar den katholske Menigheds Beskyttere i vor Hovedstad, indtil senere det derværende katholske Capel blev sat i Forbindelse med det østerrigske Gesandtskab ved det danske Hof: saaledes var der, medens hiint Protektorat var overdraget de franske Kongers Sendebud, Enkelte af disse, som kom i Sammenstød med Auctoriteterne i Hovedstaden, fordi de paadroge sig Mistanke om at giøre Proselyter for deres Religion. Dette gielder om Grev Chamilly (1699) og om den franske Gesandt Præsident Ogier, som var her i en lang Aarrække af Kong Frederik V's Regieringstid*). At Plélo ligeledes skal have virket i samme Øiemed er, som sagt, fortalt flere Steder, men al videre Détail savnes baade om de Forsøg, han i denne Anledning giorde, og om de Sammenstød, han derved kom i med de verdslige og kirkelige Myndigheder, hvilke dog neppe have været af Betydenhed, at dømme efter den Roes, som tillagdes Plélo, da han var død og

*) Efter Dokumenter i Geheimearchivet.

borte, fra de høieste danske Statsembedsmænds Side. Herom vil der blive Tale, naar vi først have fulgt den Mand, som udgiør vor Fortællings Formaal, til den Død, han med Sværdet i Haanden fandt ved Danzig.

Den 1. Febr. 1733 døde Kurfyrsten af Sachsen, Kong August II af Polen. Det var ved Valget af hans Efterfølger, at Rusland førsteGang optraadte med afgiørende Indflydelse i det polske Riges indre Anliggender. Saasnart August havde lukket sine Øine, viste det sig, at det nye Kongevalg ikke vilde løbe af uden Blodsudgydelse. Alt flere Aar inden den polske Throne blev ledig, var det klart, at, naar Kong August døde, vilde ikke Faa, som vare kiede af Forbindelsen med det tydske Kurfystendømme og den stedse i høiere Grad voxende Afhængighed af fremmede Folkeslag, gribe Leiligheden til at afryste det paa Polakkerne hvilende Aag. Disse kastede deres Øine paa deres forrige Hersker, Stanislaus Lezcinsky, som, indsat til Konge i Polen under Carl XII's Indflydelse 1704, havde, saasnart Lykken vendte hans Beskytter Ryggen, forladt Land og Krone, og bosat sig i det under svensk Herredømme staaende tydske Fyrstendømme Zweibrücken. Den Regent, som dette lille Herskab tilfaldt efter Carl XII's Død, var en ligesaa ivrig Protestant, som den af Jesuiterne beherskede Stanislaus var ivrig Katholik. Han blev derfor fordreven fra Zweibrücken, og opslog sin Bolig i Elsas og det var under hans Ophold der, at den berygtede Marquise de St. Prie, som i sin uduelige Elsker Hertugen af Bourbons Navn styrede Frankrige i nogle Aar, lod sine Øine falde paa hans den 23. Juni 1703 fødte Datter, da der blev Spørgsmaal om at skaffe den unge Konge Ludvig XV en

Brud, for at der kunde komme en Thronarving i Frankrige. Ægteskabet mellem Ludvig XV og den polske Prindsesse fuldbyrdedes 5. Sept. 1725. Det syntes altsaa at være i sin Orden, naar Stanislaus, som paa Valgdagen i Wola 12. Sept. 1733 var bleven udnævnt til Konge i Polen, ventede sig Hielp af Frankrige. Vel havde Stanislaus, som der fortælles, maattet give Afkald paa alle Rettigheder til den polske Krone, som Betingelse for hans Datters Formæling med Ludvig XV. Imidlertid haabede dog de polske Patrioter, med Rigets Primas i Spidsen, at Frankrige vilde understøtte deres Sag, og, saasnart Valget var skeet, sendtes en lieflandsk Adelsmand, der var Capitain ved de kgl. Tropper i Polen, til Versailles, som han naaede, efter en Reise af 8 Dage, for at overbringe dette Glædesbudskab, og een af den Tids Aviser beretter, at han af Ludvig XV. blev regaleret med en Gave af en kostbar Diamant, og at Dronningen, som udgied Glædestaarer ved Budskabet om det paa hendes Fader faldne Valg, forærede ham sit Portrait indfattet i Brillanter, samt at han ligeledes af Stanislaus's Dronning, hvem han bragte Tidenden om det Skete, i Cambray, erholdt en betydelig Skienk*). Men det samme Numer af hiint Blad beretter, at der alt i samme Øieblik, som man baade i Polen og Frankrige jublede over, at Valget var faldet paa Stanislaus, gik Rygter om, at det snart vilde blive omgiort.

Kong Stanislaus havde imidlertid, under Forklædning, begivet sig til det Land, hvis Kongethrone han nu anden Gang var kaaret til at beklæde. Saalidet end den franske Premierminister, Cardinal Fleury, var sindet at

*) Staats u. gel. Zeitung des unparth. Hamburger-Correspondenten 1733, Nr. 162, 10. Oct.

gjøre Noget af Betydenhed for Stanislaus, saa ydede han ham dog nogen, skjøndt langtfra tilstrækkelig Hielp til at optage Kampen imod den Kronprætendent, som imidlertid var fremtraadt i August III, Kurfyrste af Sachsen og en Søn af den afdøde August II. Han havde ved at love Keiser Carl VI, at ville tiltræde den pragmatiske Sanction, og saaledes give Afkald paa alle Fordringer paa større eller mindre Dele af det østerrigske Monarchie, naar den habsburgske Mandsstamme var uddød, vundet Keiseren for sin Sag, og en endnu langt mægtigere Forbundsfælle fandt han i den russiske Keiserinde, hvis tydske Ministre han lovede indbringende Starostier i Polen, og hvis altformaaende Yndling, Biron, han lovede Hertugdømmet Kurland. De Pengesummer, som Stanislaus medførte til Polen, og den Credit, som Ludvig XV's Sendebud i Warschau, Marquis de Monti, som strax, da Tidenden om Kongevalget d. 12. Septr. var kommen til Versailles, havde erholdt den Helligaands Orden, aabnede ham til at faae Penge for dermed at understøtte hans Sag, vare utilstrækkelige til at tilveiebringe en behørig Modstandskraft mod de Hære, med hvilke de russiske Feltherrer oversvømmede Polen. Men paa samme Tid Stanislaus ankom til Polen, afgik der en fransk Eskadre til Østersøen, bestaaende af 12 Linieskibe og 6 Fregatter, som skulde understøtte Ludvig XV's Svigerfaders Sag. Denne Flaade, anført af Viceadmiral Grev de la Lucerne, ankrede paa Helsingørs Rhed d. 20. Sept. 1733, og Plélo og hans Frue, skrives i det nys nævnte Hamburger Blad (Nr. 153, 25. Sept. 1733), reiste derned, for at tale med Admiralen, som var gaaet i Land. Nogle Dage senere kom denne Flaade op til Kiøbenhavn, og samtlige Officerer, et Antal af 200 Personer, bleve i 64 Vogne hentede til Frederiksberg Slot, hvor de forestilledes for de kongelige

Herskaber. Grev Plélo, som i høi Grad interesserede sig for Stanislaus's Sag, og alt, saasnart Budskabet om, at han var valgt til Konge i Polen, var ankommet til Kiøbenhavn, havde giort en stor Fest i denne Anledning, idet et Te deum blev afsunget i Gesandtskabshotellet, og de franske Skibe, som dengang laae ved Kiøbenhavn, løsnede alle Støkker og lode det franske Flag vaie, og et glimrende Bal endte Høitiden, havde ogsaa arbeidet paa at formaae den danske Regiering til at give Stanislaus sin Hielp. Han udrettede ogsaa saa meget, at der ikke fra dansk Side blev lagt de franske Orlogsskibe mindste Hindring iveien for at gaae ind i Østersøen*). Videre formaaede han ikke at giøre i denne Sag. Hans Andragende blev forelagt Conseillet, og Kong Christian VI lod ethvert af dettes Medlemmer afgive sin særskilte Erklæring, og Resultatet blev, at Kongen lod tilkiendegive Grev Plélo, at «han ikke kunde indlade sig paa hans Forslag, formedelst de eengang andensteds paatagne engagements. Imidlertid vilde han paa enhver Maade søge at ménagere Kongen af Frankriges amitié, anvende alle bona officia hos Keiseren og Rusland, paa det de opkomne Stridigheder kunde blive bilagte; men han haabede da ogsaa, at Frankrige vilde afholde sig fra al Haandgribelighed mod Keiseren og det tydske Rige, for at Freden i Europa kunde bevares»**).

*) F. Schiern, Historiske Studier II. 327.

**) J. Møller: Mnemosyne III, CCLXXVIII. ff. (Breve af 19de og 22de Okt. 1733). Af de omtalte «andre engagements» kunde det synes, som om Henri Martin har Ret i, at Danmark ved de med Rusland og Keiseren i 1732 oprettede Traktater havde lovet, i Tilfælde af K. August II's Død, at ville modsætte sig Valget af Ludvig XV's Svigerfader. H. Martin, Hist. de Fr., XVII, 365 sqq.

Hvad der var blevet forudsagt af hiint hamburgske Blad var imidlertid gaaet i Opfyldelse, at Kongevalget i Polen inden føie Tid vilde blive omgiort. Stolende paa den russiske Hær, som med en stor Styrke var trængt ind i Polen, samlede der sig Endeel, som vare misfornøiede med Valget af Stanislaus, og proclamerede d. 5. Octbr. 1733 August III til Konge. De skulle ikke have været talrigere end 5000, men da de havde hele den russiske Hærmasse i Ryggen, og Stanislaus's Tropper, som iøvrigt havde giort tapper Modstand, vare faa i Tallet: maatte Stanislaus forlade Warschau og begive sig, ledsaget af den nysnævnte franske Ambassadeur og et Par Regimenter til Staden Danzig, der, som bekiendt, endnu paa den Tid og ligetil Polens første Deling i 1772, tilhørte det polske Rige. Den til Østerseen bestemte franske Flaade blev hiemkaldt, og under 20. Octbr. 1733 beretter Hamburger Correspondenten, at der skreves fra Kiøbenhavn under 13. s. M., at den var gaaet i Søen, og at Grev Plélo havde været i Helsingør for at byde Admiralen Farvel.

Den polske Arvefølgekrigs Historie vedkommer os ikkun her, forsaavidt den gav Anledning til den Mands Død, hvis Erindring vi paa disse Blade have fornyet. Havde den Hielp, som Ludvig XV ydede 1733 været ringe og ganske utilstrækkelig til at fremme det Maal, som de polske Patrioter havde for Øie, da blev den endnu svagere i det følgende Aar. Med en talrig Hær havde Russerne, anførte af Generalerne Lascy og senere Münich begyndt at beleire Staden Danzig, hvor Stanislaus holdtes indesluttet, og hvor Borgerne bleve hans Sag troe indtil det Sidste. Man havde vel i Frankrige smigret sig med det Haab, at de nordiske Monarcher i den afgiørende Time vilde komme Polen til Hielp, og navnlig antage sig Staden

Danzig, hvis Bevaring som en vigtig Stapelstad for Handelen paa Østersøen altid havde ligget Danmark og Sverrige paa Hierte. Som Magistraten i Danzig i det 17. Aarh., da Staden truedes af Kong Carl Gustav, under hans Krig med Polen, havde begieret Kong Frederik III's Hielp*), saaledes henvendte nu, da der viste sig Fare fra en ganske anden Kant, Stadens Øvrighed sig til Kong Christian VI; men den forventede Bistand fra dansk Side udeblev. Da imidlertid Russerne stedse mere og mere trængte Staden, og der endog af dem blev sat en Priis paa Kong Stanislaus's Hoved, kunde Cardinal Fleury ikke sidde aldeles stille. I Foraaret 1734 afgik fra Brest en lille Eskadre under Anførsel af en ellers ikke bekiendt Sømand Barailh, og forenede sig paa Kiøbenhavns Rhed med nogle dertil alt iforveien ankomne franske Transportskibe; i Alt medbragte denne lille Flaade ikkun 2400 Mand. Da den ankom til Danzig, fandt Eskadrechefen, at Russerne vare for mandstærke til, at en saadan lille Styrke, som den fra Frankrig udsendte, kunde binde an med dem; og han lod Skibene gaae tilbage til Kiøbenhavn. Denne Ydmygelse for de franske Vaaben bragte Blodet til at koge hos Plélo. Han fik de franske Tropper til at følge sig, og overtalede Andre af sine Landsmænd, som netop i Øieblikket vare i Kiøbenhavn, til at gjøre det Samme. Han forlod eet eller to Børn og en frugtsommelig Hustru, og skrev, inden han gik ud paa dette vovelige Tog, til den daværende Statssecretair for de udenlandske Sager i Frankrige, Hr. de Chauvelin: »Jeg er sikker paa, at jeg ikke vender tilbage. Jeg anbefaler Dem min Hustru

---

*) P. W. Becker: Samlinger til Danmarks Historie under Kong Frederik III's Regiering I, 85.

og mine Børn.» Hans Forudsigelse blev opfyldt*). Ankommen til Danzig, angreb han med den Haandfuld Folk, han førte med sig, de russiske Forskandsninger, men faldt, giennemboret af Beleirernes Kugler, d. 27. Maj 1734. Endnu i nogle Dage kæmpede de franske Tropper, som Plélo havde anført, mod Overmagten; omsider maatte de overgive sig, og bleve, som Krigsfanger, førte til Sct. Petersborg, hvor Keiserinde Anna skal have ydet dem stor Roes for deres Mod. Omtrent en Maanedstid holdt Danzig sig, da maatte ogsaa denne Stad capitulere og betale en svær Pengesum, som de overmodige Seierherrer paalagde den. Et Par Dage før Capitulationen, var det lykkedes Stanislaus at undslippe, og sin æventyrlige Flugt har han selv beskrevet i et Brev til sin Datter, Dronningen af Frankrige.

Hvad der kan siges imod Plelos sidste Daad, at han, hvis Kald det ikke var i hiint Øjeblik at drage Sværdet, kunde og burde være forbleven paa den Post, hvor hans Konge havde sat ham: er stærkt udtalt af en Historieskriver, hvis bekiendte Værk oftere er benyttet i den ovenstaaende Fortælling**). Men Samtid og Eftertid have i det Hele været eenstemmige i at prise den tappre Helt, som opoffrede sig selv for at hævde sit Fødelands Ære.

Efter alle de Vidnesbyrd, som ere bevarede fra hine Dage, var Plélo en Mand, ligesaa udmærket ved sin Charakteer som ved sin Forstand, og ved de fortrinlige Indsigter, han havde tilegnet sig i mere end et Videnskabsfag. Han skal være Forfatter til flere Poesier i det fran-

---

*) Flassan, Hist. de la dipl. frc., V, 29 sq. Sismondi, Hist. des Francais XXII 89 sq. Lacretelle, Hist. de France pendant le XVIII siecle, II, 143 sq.

**) Flassan, a. St. i V, 29.

ske Sprog*), og med hvilken Iver han sysselsatte sig med historiske, lingvistiske og astronomiske Studier, er omtalt i det Foregaaende. Det var naturligt, at Tidenden om hans Død maatte fylde baade hans Venner hertillands og i Frankrige med dyb Smerte. Efter hine Tiders langsomme Postgang, kan Underretningen om Plélos Død neppe have naaet Kiøbenhavn inden først i Juni Maaned. Allerede under 12. Juni tilskriver Gram Statholder Rantzau i Norge om «den store Sorg i Staden over den kiere, ypperlige franske Ambassadeurs ulyksalige Død». Den Skyld, Gram lader falde paa det franske Hof, «at have begyndt nogen polsk Campagne og Danziger-Stads Undsættelse, og grebet den an med saa slette Midler», var en Yttring af den offentlige Mening, som gienlød i Danmark saavelsom i Frankrige. Gram skildrer «den høitbedrøvede Fru Ambassadrices allerynkværdigste Tilstand, som nogen Enke kan være i»; omtaler, at «hun var falden i en Sygdom, og yttrer Tvivl om, at hun nogensinde vil overstaae sin Barselseng, hvortil hun kun har faa Uger»**). I et sildigere Brev af 24de Juli, omtaler han, at «Madame Plélo mueligen vil blive Vinteren over i Kiøbenhavn, og at Kongen af Frankrige havde betalt hendes Mands Gield, og givet aarligen 5000 Livres til hendes Børns Education». I Nr. 39 af Gazette de France 1734 meddeles fra Danzig, under 14. August, at, efter Breve fra Kiøbenhavn, var Grevinde Plélo nedkommen med 2 Døttre. in

For Hoffet i Kjøbenhavn anmeldtes Plélos Død af Gesandtskabssecretairen, en Hr. de la Noue***), alt under 11.

---

*) Michaud, a. St. Lacretelle, a. St. II. 143. nota.
**) O. Wolff, Journal a. St. 217 ff 239.
***) Hr. Malbrand de la Noue blev accrediteret som Chargé

Juni; saavel hans Skrivelse*), som Geheimeraad Ivar Rosenkrantz's Svarskrivelse af 18. Juni indeholde Bidrag til Kundskab om, hvor agtet den bortgangne Hædersmand var i de høieste Kredse her i Landet. En anden dansk Mand, som hørte til de berømteste, ydede sin Tribut til Plélos Minde ved et latinsk Vers: Ludvig Holberg*). I stærke Ord taler ogsaa Horrebow til Plélos Berømmelse. «Plangunt omnes boni, qui ipsum noverunt, namque singulos virtutibus egregiis et heroicis sibi divinxerat» etc. Opp. Math. in Præf. P. III.

At ogsaa i hans Fødeland Plélos Minde er blevet bevaret i mange trofaste Venners kiærlige Ihukommelse, følger af sig selv. Et Exempel ligger for os. Da Aaret efter Plélos Død Horrebows Basis astronomiæ var udkommet, og Forfatteren havde tilstillet P. Souciet et Exemplar heraf: saa, idet denne i et Brev dat. III. Id. Oct. 1735 erkiender Modtagelsen af denne Gave, yder han Horrebows Arbeide al Roes, og takker ham til Slutning, fordi han deri bringer Plélos Navn til at ihukommes af efterlevende Slægter. (Aliud est, quod in Te et in Tuo opere non minus amo et deosculor, quod Excellentissimi Comitis de Plélo, amici nostri, memoriam posteritati com-

d'affaires ved det danske Hof; Creditiv Versailles 14. Juni 1734, blev rappelleret 1737. (Meddelelse fra Udenrigsministeriet.)

*) Holberg: Epigrammatum Libri VII. Hafniæ 1749 p. 19. Epigr. lib. I. Nr. 87

In mortem heroicam comitis de Plelo
Martem cum Musis sociari pectore in uno,
Herois Plelo vita obitusque docent;
Vitam si spectas, visus coluisse Minervam,
Mortem si spectes, Martis alumnus erat.
Materia hinc dabitur laudantibus æqua poëtis:
Sive toga clarum, seu canere velint arma.

mendare pergas.» Horrebow: Opera Math. T. III in præfatione.)

Plélos anseelige, ogsaa paa Skrifter over den nordiske Literatur rige Bogsamling, skal i sin Tid, efter hvad der berettes i den ovenfor omtalte Artikel hos Michaud (Biogr. univ.), være tilfalden hans Svigersøn, Hertugen af Aiguillon. Om denne er den Samme som den altfor bekiendte Emmanuel Armand de Vignerol, Duc d'Aiguillon*), som, saa berygtet han end var ved sin Adfærd i Brétagne, hvor han var Militærgouverneur, og ved sin Strid med Parlamentet i dette Landskab, og ved den Dom, som Parlamentet i Paris fældede over ham for flere grove Forbrydelser, en Dom, som det lykkedes ham at faa hævet ved en saakaldet lit de justice: dog ved sin Forbindelse med Mdme du Barry og hendes Creaturer, opnaaede at blive Minister for de udenlandske Sager i 1771 (hvilken Post han beklædte til Ludvig XV's Død, 1774, da han fik til sin Eftermand Hr. Gravier de Vergennes**), daværende fransk Ambassadeur i Stockholm): see vi os ikke istand til at afgiøre.

---

*) Flassan, a. St. VI 57 sq. Schlosser, Gesch. des 18 Jahrh. III, 1 Abth. S. 270—71, 481, 485.

**) Flassan, VI, 13.

A Paris le 30 Mars 1732.

[1]) Quelles actions de grace, Monsieur, ne dois je pas vous rendre par raport aux soins que Vous daignés prendre d'enrichir notre chere Bibliotheque: mais quels nouveaux remerciemens dois-je y ajoûter par raport à l'obligeante lettre que vous m'avez fait l'honneur de m'écrire le 11. de ce mois; quoique je n'aye pas le bonheur d'étre connu personellement de vous, vous ne scauriez douter, que je ne connaisse parfaitement et votre haute naissance et votre rare merite. Je me souviens meme en particulier des mouvemens que feu mon frere, le Prevost des Marchands, se donna dans le tems de votre mariage, sur lequel nous conferames luy et moy un grand nombre de fois; et si je n'ay pas pris la liberté de me presenter en suite pour cultiver quelque part dans vos bonnes graces, ce n'a pas été faute d'en faire un cas infini, mais mon ancien gout pour les livres et mon cabinet me sequestre de presque tout le commerce du monde, ou j'ay toujours une trop vive et trop juste crainte d'ennuyer par mes visites. Je n'aurois même osé m'adresser directement à vous, Monsieur, par raport à des curiosités litteraires, si vous ne m'y autorisiés en me prevenant si gracieusement, et je me contentois de bien recommander à Mr. l'Abbé Alary*) de vous temoigner les sentimens d'estime, de respect & de reconnaissance dont mon coeur estoit rempli à votre égard. Mé permettrés-vous de vous dire quelque chose de plus, c'est que j'apprehende que vous ne vous repentiés bientôt de m'avoir agacé d'une maniere si flateuse, peutétre verres-vous aujourdhuy que les consequences en étoient à craindre, puisque je vous supplie non seulement de nous envoyer le plutôt que vous le pourrés les catalogues des deux Bibliotheques qu'on va bientôt vendre dans vos quartiers, comme vous avés la bonté de me le prometlre, Monsieur; mais je vous supplie en meme tems d'y joindre & celuy

*) Denne Abbé Alary kalder Plélo i et Brev »instituteur des enfans de France«.

de la Bibliotheque du Comte de Daneskiold, & le plus que vous pourrés trouver de pareils Catalogues, soit de Libraires soit de Bibliotheques des Pays du Nord. Il faut vous avouer, Monsieur, que quelque nombreuse que soit la bibliotheque du Roy en plusieurs autres genres, cette partie de litterature septentrionale y a été jusqu'icy trop negligée; nous ne sçavons pas même ce qui peut nous manquer de cette espece, principalement dans les langues originales, & en attendant que nous puissions ramasser ce qui nous manque, c'est tout au moins que nous en connoissions les titres. Je sçai aussi que M. le Garde des Sceaux vous a demandé les Dictionnaires, mais comme je ne scay si ce n'est pas pour luy même, ou du moins pour les garder dans le depot des affaires etrangeres, je vous supplierois de les amasser aussi pour nous. Ceux qui sont imprimés depuis peu ne seront pas difficiles à trouver, et doivent naturellement étre regardés comme les meilleurs; mais les anciens ne sont pas moins curieux.

Voyés, Monsieur, par cette priere, à quoy vous vous étes exposé en m'honorant d'un compliment si poli. Dés que l'attention que vous voulés bien donner à des augmentations pour la Bibliotheque du Roy avoit jusqu'icy passé par le seul canal de Mr. l'Abbé Alary, il était naturel que vous ne prisiés point d'autre route; mais désque vous m'avés fait l'honneur de m'y admettre pour quelque part, Vous avés dû vous attendre que je n'aurois garde de manquer à vous temoigner combien j'y suis sensible, & malheureusement je ne puis m'acquiter d'un si agreable devoir, sans me rendre en même tems importun par de nouvelles prieres. Pardonnés le moy, je vous supplie, en faveur du sincere respect avec le quel je suis, Monsieur, votre tres humble & tres obeissant serviteur

L'Abbé Bignon.

à Mr. le Comte de Plelo, Ambassadeur du Roy
à Coppenhague.

(det store Kongl. Bibliothek i Kiøbenhavn; rimeligviis en Copie.)

A Retraitte, ce 21e juin 1732.

[2]) Vous me ferez tres grand Plaisir, Monsieur, si vous voulez Venir Passer Mardy Prochain avec nous; vous n'aurez gueres que deux Petites heures de chemin à faire, soit que vous preniez par le Parc de jägersbourg, on que vous suiviez Le Bord de La mer. Au Reste, en Cas que vous fuissiez d'humeur à nous donner la journée complette, vous trouveriez icy un bon Lit, et vous Pourriez ne Partir que mercredy au matin.

Je suis bien aise que ma Collection commence à vous Paroistre quelque chose, mais je sens qu'il y manque encore bien des Pieces, Puisque j'embrasse dans mon Projet non seulement Le danemarck, La norwege et La suede, mais encore La Russie, La Livonie, La Curlande, La Pomeranie, La Prusse, Les villes Anseatiques, Parti de la Basse saxe, L'islande, Le Grønland, La Lapponie, La finlande, enfin tout ce qui concerne Le nord en general et en Particulier. D'ailleurs je ne compte pas m'en tenir a L'histoire Civile et Politique de les differents Pays, je voudrois aussi avoir tout ce qui regarde Leurs differentes Langues, Leur histoire naturelle, Leurs Liturgies, Leurs Antiquitez, La Connoissance de leur scavants et de Leurs Livres, Leur jurisprudence, Les discours et oraisons, Prononcez à L'honneur de Leurs Rois on personnes distinguées, Les Pieces Controversales sur Les differents qu'ils ont eû entreux &c, Le tout en quelque langue que Ce soit, et principalement dans les langues originales.

N'oubliez pas non Plus, je vous Prie, L'adjoint que nous sommes convenûs de donner à mr Ryberg Pour Le Dictionnaire Danois; car sans cela nostre ouvrage ne finiroit Point; il me semble desja qu'il va bien lentement.

si mr Tott vouloit estre de la Partie mardy Prochain, il me feroit aussi honneur et Plaisir, nous Pourrions Prendre nos mesures Pour un ouvrage, que nous avons projetté ensemble, et qui certainement ne feroit pas de honte en Danemark, s'il estoit executé de la maniere, dont je L'imagine.

Je suis avec La Plus Parfaite Consideration, Monsieur, vostre tres humble et tres obeissant serviteur

Le Comte de Plelo.

Udskrift: A Monsieur, Monsieur Gram, Bibliothecaire de S. M. D. et Consciller de justice.

à Copenhague.

à Retraitte ce Mardy 22e juillet 1732.

[8]) Comme vous avez bien voulu, Monsieur, vous charger de faire Pour moy Les emplettes, dont j'ay envie à L'inventaire de mr Lodberg, je vous en envoye La Liste, afinque vous ayez Le temps d'ecrire à Odensée. Vous Pouvez ordonner, que L'on Pousse à tout Pris ceux auxquels j'ay mis une marque Rouge. Je voudrois bien surtout, je vous L'avouë, que le msc. d'Arngrimus Jonas no. 1300 des in 4° ne m'echappast Point, ainsi qu'en general tout ce qui concerne L'Etude des Langues du nord, et des Lettres de vos missionaires; à L'esgard des Livres qui n'ont Point de marques, je vous Prie de noter à votre Commissionnaire Le Prix qu'il se vendent ordinairement dans les Auctions en chez Les Libraires, afin qu'il aille jusquesla.

Au Reste, s'il se trouvoit par hazard quelques uns des Livres cy-mentionnez que vous Pussiez me donner Pour notre Echange, vous n'auriez qu'a L'effacer de La Presente Liste, Pourvû que ce ne fûst rien concernant Les Langues, matiere, sur laquelle un seul exemplaire ne me suffit pas.

je compte estre vendredy Prochain à Copenhague, si vous et mr Tott vouliez me faire L'honneur de Passer Au Logis sur Les quatre heures de L'après midy, je serois charmé de vous y renouveller, avec combien de sincerité je suis, Monsieur, votre tres humble et tres obeissant serviteur,

Le Comte De Plelo.

[4]) Les Conjectures de mr le Motteux*) sur les Heros de Rabelais me paroissent fort ingenieuses, et plussieurs assez vraysemblables.

Panurge a certainement beaucoup des Traits de Jean de Montluc Evesque de Valence, et je croirois assez volontiers, que c'est un des originaux d'après lesquels maitre François a travaillé: mais je doutle que cette raison suffse pour trouver Antoine Roy de Navarra dans Pantagruel, leurs Characteres n'ayant presque aucun rapport ensemble. Antoine estoit un Prince foible, de peu de mérite, qui ne fit de sa vie rien à propos, et qui ne fut heureux qu'en femme. Pantagruel paroit partout sage, prudente, habile et sachant surtout peser avec discernement les avis qu'on lui donne.

Et en est de mesme de Grandgousier, de Gargantua, de Gargamelle, de Badebec &c; on peut rencontrer dans ces personnages quelques traits applicables à la Cour de Navarre d'alors: mais il s'en faut bien que tous s'y ajustent egalement. C'est ce que l'on remarquera sans peine, pour peu que l'on se remette L'histoire du temps devant les yeux.

En general je suis persuadé que l'on se trompera tousjours, en voulant que chaque heros de Roman de Gargantua, designe une seul personne; par Exemple, que Gousier soit Louis XII., ou Henry d'Albret, Pantagruel Henry II. ou Antoine Roy de Navarre &c. Il me semble bien plus apparent que ce bon Rompû De Rabelais, pour me servir des termes de Brantosme forma chacun de ses Heros de traits empruntez de costé et d'autre à differentes personnes,

undique Collatis membris,

tant pour rendre les applications plus delicates, et moins offen-

*) Le Motteux's Noter til Rabelais, som først bleve trykte paa Fransk i et Tidsskrift, bibliothèque britannique, hvor de vare optagne fra den engelske Oversættelse af Rabelais, ere senere indlemmede i den ovenfor anførte Udgave af M. le Duchat, og i mange senere Udgaver. (Efter Meddelelse fra Justitsraad Chr Bruun.)

santes, que pour donner plus de feu, de variété, et d'Enjouëment a son ouvrage. Si je vois dans Panurge plusieurs choses, qui conviennent à L'Evesque de Valence, j'y en vois d'autres qui semblent faittes pour le Cardinal de Lorraine, et encore plus pour Rabelais luy mesme. La Cour de France, celles de Rome, d'Espagne, de Navarre, tout ce qu'il y avoit de son temps d'illustre, de grand, de distingué, luy fournissoit des materiaux, il cherchoit des Ridicules, et des sujets de satire: ou n'en trouvait il pas?

Delà vient que pour entendre parfaitement cet Auteur, il faudroit avoir fait une Etude particuliere des Anecdotes de son siecle, et mesme encore y auroit il une infinité de traits qui nous echapperoient. Les Cours et les grands Theatres n'estoient pas les seuls endroits ou Rabelais fist ses Provisions, ses voisins de Chinon, ses anciens confreres, les moines, ses Amis de Taverne,

multi præterea, quos fama obscura recondit,

lui Payoient aussi leur contingent, et entroient pour une bonne part dans la formation de ces personnages. Comment decomposer aujourd'huy ce melange?

il est vray qu'il y a une Commodité avec les ouvrages satiriques, s'il on est embarassé sur les allusions qu'ils font aux personnes de leur temps, on est tousjours certain de s'en dedommager sur ses propres contemporains; les Ridicules des hommes sont, et seront tousjours à peu près les mesmes, on trouvera dans chaque generation de bons Compagnons à la façon de Panurge et de frere Jean, des Rois Anarches propres seulement à crier de la Rance verte, des Pychrocoles, des Janotus de Bragmardo &c. Les satyres d'Horace, de Juvenal, et de Despreaux, les Caracteres de la Bruyere, le Gulliver, peuvent encore servir d'exemple la dessus: ces sortes de livres sont pour tous les siecles, il n'y a que les noms à changer.

---

[5]) Copie de la lettre de M. de la Noüe à Son Excellence Msg. le Conseiller Privé de Rosenkrantz, datée à Copenhague le 11. Juin 1734.

Monsieur,

Il est bien douloureux pour moy, M. le Comte de Plelo m'ayant confié le soin des affaires du Roy en cette cour pendant son absence, qui devoit être de peu de durée, que ma première demarche soit d'annoncer sa mort à votre Excellence, et de vous supplier tres humblement, Monsieur, de vouloir bien en donner Part au Roy votre Maître. M. le Comte de Plelo, animé du zele pour la gloire de son Souverain et de sa Patrie, n'a écouté que ce genereux sentiment, l'orsqu'il s'est embarqué sur les vaisseaux de sa May^{te} le 20. May dernier. Il a dignalé son courage le 27. devant Dantzick, par les efforts les plus heroiques; mais ni ce zele, ni ce courage n'ont pu le garantir des dangers auxquels il s'exposoit; il y a trouvé le trepas, et un trepas qui en eternisant a jamais sa mémoire, ne plonge pas moins sa famille dans le deuil, la désolation et l'accablement. Je scais mieux que personne, Monsieur, qu'il m'ettoit au nombre de ses plus grands avantages d'être honnoré de la bienveillance et de l'estime de Sa Maj^{te} Danoise, et je l'ay vu cent fois s'applaudir d'être chargé d'un Ministre qui luy faisoit chacque jour decouvrir en Elle de nouvelles vertus; quel puissant motif à toutte la Nation Françoise d'esperer que Sa Maj^{té} le jugera digne de ses regrets, et plaindra sa famille? Quont à vous, Monsieur, qui dans les affaires que vôtre Excellence a eu à traitter avec luy, avez connu sa franchise et sa candeur, vous serez sans doute touché de sa perte à proportion de ce que ces qualités aussi rares qu'estimables, ètoient communes entre vous deux, et de la justice qu'il rendoit au merité de votre Excellence.

Il me reste à supplier très instamment par avance d'avoir la bonté de m'ecouter favorabtement sur les representations que le service du Roy pourra me donner lieu de faire à Votre Excellence, jusqu'a ce qu'il ait plu a Sa Majestc d'envoyer en cette Cour un Successeur à feu M. le Comte de Plelo.

J'ay l'honneur d'être avec un profond respect &c.

(Af Langebeks Excerpter paa det kongl. Bibliothek 139—40.)

---

[6]) Copie de ma reponse à la notification de la mort de Mr. le C. de Plelo, faite par Mr. de la Noue du 11. Juin 1734.

Monsieur,

Je n'ai pas manqué de faire trés humblement rapport au Roy de la part que Vous m'avez donné par votre lettre du 11. de Juin, du sort de feu son Excellence Monsieur le Comte de Plelo. Les regrets que Sa Majesté a temoigné publiquement à la premiere nouvelle de la mort d'une personne, qui par mille belles qualités avait merité son estime particuliere, n'ont pu que se renouveller au rapport dé Votre Notification, et je suis chargé très expressement de Vous assurer, Monsieur, que Sa Maj[té] prend sincerement part a la perte que le Roy vostre Maitre a fait d'un si habille Ministre, et à la juste douleur de Madame l'Ambassadrice et de toute la famille, entierement disposée a en donner les Marques reelles dans les occassions qui s'en pourront presenter.

En mon particullier, Monsieur, je Vous prie d'estre persuadé, que ce n'est qu'avec toute la doleur possible que j'ay appris que le zele pour le service du Roy son Maitre avoit esté si funeste a Monsieur le Comte de Plelo. J'ay admiré de tout tems le merite distinguè de feu son Excellence, son habillité dans les affaires, son erudition et sa politesse dans les Conversations, et sa memoire me sera tousjours infiniment chere. Je plains la trop juste douleur de Madame l'Ambassadrice,

qui ne sçauroit questre affreuse, en perdant un si digne epoux unique objet de toute sa tendresse et du quel elle estoit uniquement aimée. Je prie Dieu de luy donner les forces de soutenir une si rude épreuve avec fermete et resignation et je m'estimeray heureux d'avoir occasion de luy prouver la sincerité de mes respects.

Quant à Vous Mesme, Monsieur, Vous me trouverez tousjours disposé à Vous rendre toute sorte de bons offices tant en Vostre particulier, que par rapport aux affaires dont Vous pourrez estre chargé par Vostre Cour, et je me feray un plaisir de Vous marquer partout, que je suis tres veritablement

Monsieur.

Udenpaa: Rensburg d. 18 Junii 1734.
A Mr. de la Noüe
nomine
J. E. H. Gehr. Rosenkrantz.

(Correspondents med det franske Gesandtskab 1729, seqq, i Geheimearchivet.)

Tidsregningen i Valdemar den førstes historie med særligt hensyn til adskillige forvanskninger af Saxes text.

Af

O. A. Hovgård.

Til intet punkt af vor ældre historie flyde kilderne rigeligere end til Valdemar den førstes regeringstid, ti først og fræmmest have vi Saxes krønike, dernæst Knytlingasaga og de norske Kongesagaer (Hejmskringla), Helmold og Arnold, desuden danske, islandske og tyske årbøger samt andre mindre skrifter. Men ligeoverfor al denne rigdom føle vi dog et savn: begivenhedernes tid og orden ere ligeså usikre her som på andre, iøvrigt langt mindre bekendte punkter, og det ikke fordi det fattes os paa tidsbestemmelser, men fordi de, som haves, stundom ere noget utydelige, ofte endog stride mod hinanden, navnlig ikke få af dem, som fræmgå af Saxes text, imod de andre kildeskrifters. Bestræbelserne for her at bringe klarhed og fasthed i tidsregningen kan derfor også forfølges tilbage til det 16de århundrede, efterat den første trykte udgave af Saxes værk var udkommen; men især i det sidste århundrede, siden det blev muligt at foretage en mere omfattende sammenligning imellem Saxes historie og andre kildeskrifter, har dette spørgsmål været genstand for nøjere drøftelse: hvad

Christiani i sit prisskrift begyndte, er siden blevet fortsat af Suhm, P. E. Müller, Velschow*) og lejlighedsvis af flere andre. Alle disse have forsøgt dels at udfinde texternes mening i kronologisk henseende og påvise overénsstemmelserne og modsigelserne mellem Saxe og de andre forfattere dels at udjævne modsigelserne og således komme til en bestemt og sikker tidsregning; men naar man læser hvad de have skrevet derom, kommer man snart til den indsigt, at de ikke have løst nogen af disse opgaver på en udtømmende eller i det hele tilfredsstillende måde. Snart have de næmlig set modsigelser, hvor der ingen er, snart have de overset dem, hvor de virkelig ere tilstede, og forsåvidt som de have set modsigelserne og søgt at udjævne dem, have de i almindelighed kun kendt én måde at gøre det på, næmlig den enten uden nøjere begrundelse eller med en forklaring, som står i strid både med Saxe og de andre, at forkaste den ene sides og det næsten altid Saxes vidnesbyrd som urigtigt eller endog som falsk, og det er næsten ikke faldet nogen ind at spørge eller ialfald gå nærmere ind på det spørgsmål, som dog først og fræmmest burde besvares, om vi også have Saxes værk og de andre kildeskrifter i deres oprindelige skikkelse og om ikke fejlene kunde ligge i en forvanskning af texterne. Da opgaven således endnu er uløst, er det nødvendigt at optage den påny, og der synes nu at være udsigt til en endelig løsning; ti siden drøftelsen rigtig begyndte, ere hjælpemidlerne blevne flere og mere tilgængelige, og derhos have naturligvis de udmærkede mænd, jeg ovenfor nævnte, ikke

*) Christiani, Zeitrechnung d. Geschichte Valdemars d. ersten. Suhm, Historie af Danmark. P. E. Müller, critisk Undersøgelse af Saxos Histories syv sidste Bøger. Velschow, *notæ uberiores ad Saxonem.*

kunnet tage del i drøftelsen uden at yde mangt et bidrag til at klare sagen. Jeg vil altså her prøve på at nå til en afslutning. Først vil jeg efterse, hvilken tidsregning en nøjere betragtning lader fræmgå af Saxes overleverede text, hvilken af de andre kildeskrifter, og efterat jeg således har set, hvor begge parter stemme og hvor de ere i strid med hinanden, vil jeg dernæst søge at komme efter, på hvilken side fejlene ligge og hvorledes de ere opståede.

I.

Saxes og de andre kildeskrifters tidsregning.

1. Fra slaget på Gradehede til prins Knuds fødsel.

Saxe.

Om dette tidsrum fortæller Saxe følgende (s. Müllers udgave pag. 736—786):

His ita compositis. I begyndelsen af sin regering, nogen tid efter slaget paa Gradehede samlede Valdemar sin flåde ved Masnetø for at gøre et tog mod Sklaverne, men det gik overstyr, da folket nægtede sit samtykke. Ved samme tid (*per eadem tempora*) var der efter biskop Asgers død voldsomme uroligheder i Roskilde i anledning af valget af en ny biskop. Kongen drog med stor magt mod byen (*cum — magna provincialium manu niteretur*), men blev allerede på vejen dertil forsonet. Da han strax efter (*continuo*) kom til byen, overlod han til gejstligheden frit at vælge en ny biskop, og alle stemmer faldt på Absalon. Denne begyndte strax (*mox antistes creatus*) sin virksomhed for at værne landet mod sørøverne, og forstod desuden ved sin veltalenhed at tilvejebringe fred og orden på landstingene i Sælland. End

ikke om vinteren undlod han at pleje havet med sine skibe. Sit første sammenstød med Sklaverne havde han dagen før palmesøndag ved Borlund, hvor han indviede sin løbebane som biskop og høvding ved en herlig Sejr. Samme år blev Århus hårdt medtaget af Sklaverne og paa samme tid truedes Falster af dem. De hånlige ord, som en Falstring ved den lejlighed lod falde om kongen, og beskyldningerne mod Falstringerne, at de stode i forbindelse med fjenden, æggede Valdemar til at ruste Sællands magt imod dem; men han faldt i en hidsig feber og kom derved på andre tanker. Han var endnu ikke kommen rigtig til kræfter, da han med Østdanerne gjorde et tog imod Sklaverne og hærjede i landskabet Bark. Om efteråret gjorde han et nyt tog og hærjede dengang omkring Arkon (1. og 2. tog mod Sklaverne).

Anno postero Danis. Da Danerne næste år beredte sig til et nyt tog mod Rygboerne, sendte disse på grund af det nylig lidte nederlag (*ob recentem cladem*) en høvding ved navn Dombor til Danmark for at bede om fred; men underhandlingerne afbrødes, og vedholdende storme voldte, at det paatænkte tog blev til intet. Ved løftet om en stor sum penge fik Valdemar nu hertug Henrik af Saxen til at slutte et forbund med sig mod Sklaverne. På et drageskib, som den norske konge tidligere havde sendt Valdemar til Foræring, drog denne til Pol og begynder, ligesom Henrik på sin side, at hærje Sklavernes land. Nuklet, Sklavernes høvding, falder ved en list af Tyskerne (*pabulantium more fruges metere aggressi Sclavos Nucleto duce-provolantes-trucidarunt*). Danerne sejle siden op ad Gudagerå og opbrænde Rostok; men af frygt for at blive indesluttede der af den rygiske og pommerske flåde, skyndte Valdemar sig at komme ud af floden. Der-

næst hærjedes i et par dage den sydlige del af Rygen og derfra sejlede man til Valung. Her kommer Dombor atter til Danerne for at bede om fred, som også omsider tilstodes. (3. tog m. Skl.)

Eodem fere tempore. Omtrent på samme tid var der stor splid i kirken om valget af en pave: Frankrig holdt på Alexander, Tyskland på Octavian. Da rygtet herom kom til Danmark, havde Eskil, ærkebiskoppen i Lund, sendt bud til Frankrig efter en pengesum, han havde stående der; men sendebudet blev på tilbagevejen udplyndret i Holsten. Ærkebispen, der fik dette at vide, netop som han vendte hjem fra ovennævnte tog, plagede kongen med, at han skulde hjælpe ham at få sine penge igen. Omsider lover Valdemar ham sin bistand, skønt ugærne, og fører ham med sig over til biskoppen af Slesvig. Men der fattede Eskil mistanke om, at kongen selv var medvider og delagtig i ranet, og banlyser Occo (Åge), som imidlertid ved Valdemars yndest og støttende sig til Octavian havde genvundet sin tidligere stilling som slesvigsk biskop. Således kom det lidt efter lidt til åbenlyst fjendskab mellem kongen og ærkebispen. Denne flygter til Verend, og kongen giver sig til at belejre hans borg ved Ledre. Det lykkedes ham at nøde denne til overgivelse efter to belejringer, af hvilke den sidste faldt henimod eller om vinteren (*maxima potiendi castelli spes in hiemis auxilio reponebatur, aditum, quem unda negaret, glacie paratura*). En tid efter (*postmodum*) vendte Eskil tilbage og ydmygede sig for kongen, hvorpå han tiltræder en pillegrimsrejse til Jerusalem, for ikke at indvikles i striden om pavevalget.

På samme tid kom en vis Kristiern som sendemand til Danmark, for at drage det over paa Octavians parti. Han vandt tildels kongen, men Eskil vilde ikke høre noget

derom. Imidlertid var Nikolaus, som nylig var sat til foged (*satrapa*) i Slesvig, bleven dræbt af biskop Esberns krigsfolk, hvorpå denne flygtede til Saxland og døde der. Men da Åge hørte det, indtager han igen, støttet på Octavian, sin tidligere Stilling.

Post hæc Rugianis. Derefter belejrer Valdemar Volgast i forening med Rygboerne; men den pommerske fyrste Bugislav mægler fred. Ved den lejlighed opstod en ordstrid mellem Rygboerne og en Tysker ved navn Bernard, som spurgte disse, hvorfor de ikke søgte venskab med Saxens navnkundige hertug, og da de svarede med hånlatter, truende sagde, at de snart skulde få hertugens magt at føle. Derved lagdes en spire til fjendskab mellem Henrik og Valdemar (Valdemars fjærde tog mod Sklaverne).

Ved samme tid søgte afsendinge fra det skismatiske parti at vinde Danernes stemmer. Valdemar sender i den anledning sin skriver Radulf til Kejseren og beslutter ifølge hans Beretning at drage til kirkemødet i Burgund. Både der og på hjemrejsen viste hertug Henrik ham megen velvilje. Dette år blev mærkeligt ved (*hunc annum insignem fecit*), at dronning Sofie fødte Valdemar sønnen Knud, som derefter på den sædvanlige tid (*stato lavacri tempore*) blev døbt af Absalon.

Det fræmgår ikke med bestemthed af Saxes fortælling, når slaget på Gradehede stod, men såmeget er klart, at det faldt temmelig langt hen på året, dog ikke senere end at der endnu stod korn paa marken (*sata castris complexus*, s. pag. 732), altså vel senest engang i oktober. Da nu Saxe ikke udtrykkelig henfører flådens samling ved Masnetø til et nyt år, er det muligt, at den, som også

Hamsfort mener, tilligemed de begivenheder, der ifølge Saxes vidnesbyrd fulgte strax efter (indtil Absalons virksomhed på søen og på tinge), bør regnes til samme år som slaget på Gradehede; men mod denne opfattelse er adskilligt at indvende. Det synes næmlig for det første allerede af Saxes text at fræmgå, at Valdemar ikke lige strax fra Gradehede er draget til Masnetø; dernæst er det ogsaa naturligt, at folket efter borgerkrigen måtte have nogen tids ro, og at Valdemar i begyndelsen af sin regering, foruden hvad Saxe nævner, maa have haft så meget, rigets indre sager vedkommende at ordne, at han ikke kan have haft lejlighed til at foretage noget imod udenlandske fjender i den korte tid af året, som endnu var tilbage, og endelig synes der ikke at have kunnet være plads til de andre begivenheder, som ifølge texten må være faldne i samme år som samlingen ved Masnetø, návnlig til Absalons virksomhed som landeværnsmand, der næppe er begyndt så sent på året, som tilfældet vilde have været, hvis den hørte til samme år som slaget. Det bliver derfor rimeligt, at Saxe har henført alle disse begivenheder til det følgende år, samlingen ved Masnetø udentvivl til begyndelsen af sammes vår.

Ligesålidt som de hidtil omhandlede begivenheder høre til samme år som slaget på Gradehede, ligesålidt høre de til samme år som kampen ved Borlund. Når næmlig Saxe siger, at Absalon også om vinteren lå på vagt mod sørøverne, og strax efter, at han havde sit første sammenstød med Sklaverne dagen før palmesøndag, er det klart, at der ikke kan have været tid i det år til flådesamlingen ved Masnetø, og de strax derpå følgende begivenheder; ja selv om man opfatter bemærkningen om Absalons virksomhed om vinteren som sagt i almindelighed, uden hensyn til dette bestemte år og kun holder sig til bestemmelsen for

kampen ved Borlund og sætter palmesøndag så langt fræm som muligt (til mitten af april), vilde der dog blive temmelig knap tid til disse begivenheder. Kampen ved Borlund må derfor antages at have ståøt i det andet år efter slaget på Gradehede, og til samme år hører dels, ifølge Saxes udtrykkelige udsagn, Sklavernes overfald på Århus og Falster dels Valdemars to første tog, det ene rimeligvis i slutningen af våren eller begyndelsen af sommeren, det andet i det paafølgende efterår. At disse to tog høre til samme år som Sklavernes overfald på Falster, følger af, at Valdemar endnu ikke var kommen rigtig til kræfter, da det første af disse tog begyndte, og længere end et par måneder har hans sygdom vel næppe varet.

Af Saxes ord (*ob recentem cladem*) fræmgår, at udrustningen til et nyt tog og forhandlingen med Dombor fandt sted strax i det første år efter 2. tog, altså i det tredje efter slaget på Gradehede. Det var vistnok i samme vår, at den norske konge sendte drageskibet og at Valdemar noget senere havde møde med Henrik; men om sommeren eller i høst faldt det tredje tog mod Sklaverne (det første i forening med Henrik) og ved dettes slutning kom Eskil til kundskab om sit sendebuds udplyndring. Dette bud må følgelig være sendt til Frankrig idetmindste vel en månedstid før det 3. tog, og noget tidligere igen er kirkespliden bleven bekendt i Danmark. At regne de følgende begivenheder, forud for Ledres overgivelse, til det samme år, forbyder texten vistnok ikke, men der synes at blive temmelig knap plads*) til dem alle, og jeg er derfor tilbøjlig til at antage, at, om end ikke rejsen til Slesvig,

*) (kun en 3—4 måneder fra slutningen af det 3. tog til henimod vinteren).

så dog de andre — udbruddet af fjendskabet, Eskils flugt og de tvende belejringer, der vare adskilte idetmindste ved den tid, som medgik, medens et bud rejste til og fra Verend — ere skete i det følgende år, det fjærde efter slaget, den sidste belejring navnlig i slutningen af samme, henimod vinteren. Om også Ledres overgivelse hører til det fjærde år eller til den følgende vinter, er ikke klart; men til denne vinter, altså efter vor regning til det fæmte år efter slaget, hører derimod utvivlsomt dels Eskils tilbagekomst og udsoning med kongen samt Kristierns komme dels Eskils pillegrimsrejse og Åges genindsættelse. Belejringen af Volgast kan ikke være indtruffen tidligere end i det fæmte års vår, og i samme år faldt Valdemars møde med kejseren, men når på året, ses ikke; dog var det næppe før langt hen på sommeren eller i efteråret. I samme år endelig blev, ifølge Saxes udtrykkelige udsagn, prins Knud født og uden al tvivl efter Valdemars hjemkomst fra kirkemødet. Rigtignok mener Suhm (Hist. af Danm., VII, 135), at Knud blev født i faderens fraværelse; men hvis det var tilfældet, vilde Saxe udentvivl have knyttet beretningen derom til det foregående på en anden måde (t. ex. ved «*interea*») eller have sat den tidligere; det synes, ifølge Saxes hele måde at ordne begivenhederne på, nødvendigt at antage, at han har fræmført dem i deres naturlige orden. Altså må vi antage, at Knud er født i slutningen af året, men hvis Saxe har fulgt den i middelalderen ikke usædvanlige skik at regne vinteren med til det foregående år, kan han godt have ment, at Knud blev født i den, altså efter vor regning i begyndelsen af det 6. år efter slaget på Gradehede. Dåben er rimeligvis påfulgt ottende dagen efter, hvilket vistnok var den almindelige dåbstid.

De andre kildeskrifter.

Det overvejende flertal af danske årbøger (deriblandt den samtidige Roskilde-krønike) sætter slaget på Gradehede samt Valdemars valg og kroning som enekonge til året 1157. Rigtigheden af dette årstal bekræftes for valgets vedkommende af de den sællandske kirkeret tilføjede tidsbestemmelser, når det nemlig hedder, at denne lov blev given i sommeren 1171, 14 vintre efter Valdemars valg til konge, og for slagets vedkommende af flere tyske skribenter, t. ex. forfatteren til *chronicon montis sereni* og den samtidige Radevik, som siger, at der midt i året 1158 kom sendemænd til kejser Frederik fra den nylig valgte Danekonge. Ligeoverfor disse vidnesbyrd har det intet at betyde, når 7 af de islandske årbøger sætte slaget, 1 af dem samt, som det synes, Knytlingasaga og et par af de danske årbøger tillige valget til 1156 eller når 1 af de islandske sætte valget, 2 danske tillige slaget til 1158. I den ene af de sidstnævnte, Esrom-årbogen, er der i det hele stor forvirring i kronologien for tidsrummet 1130—1171, og navnlig i det her omhandlede punkt er den i modsigelse med sig selv, idet den først siger, at Valdemar blev konge 1158 og regerede i $25^{1}/_{2}$ år og siden, at han døde i året 1182 i sin regerings 25. år.

Slaget på Gradehede stod ifølge Knytlingasaga efter Mikkelsdag, ifølge en bestemtere ytring i *liber daticus Lundensis* og *necrologium Lund.* samt 3 af årbøgerne St. Severini dag d. e. den 23. oktober. Dette dagstal lader sig godt forene med Saxes ytring, at der endnu stod korn på marken, især da den 23. okt. dengang faldt nogle dage tidligere end nu efter vor kalender. Valdemars valg og hans kroning ved Eskil er udentvivl foregaaet Mortensdag eller i nærheden deraf; tidligere kan disse handlinger næppe

være foretagne, når slaget stod d. 23. oktober, og desuden støttes min mening af Esrom-årbogens udsagn, at han regerede i 25½ år (skal være 24½), da det er bekendt, at han døde d. 12. maj (*tab. Ringstad.* o. a.).

At Valdemar i begyndelsen af sin regering samlede orlogsflåden ved Masnetø, omtales ikke af andre kildeskrifter, men hvis det ovenfor nævnte dagstal for slaget er rigtigt, kan det ikke vel være sket i samme år som dette, og hvis det, som Saxe siger, skete samtidigt med Asgers død, der ifølge *necrol. Lund.* og *lib. dat. Lund.* indtraf d. 18. april, så kan det ikke være sket tidligere end i våren efter slaget. Med hensyn til Asgers dødsår modsige kildeskrifterne hinanden: to af årbøgerne, som nævne Eskil for Asger, sige 1157, to andre (begge fra Nestved) sige 1159; begge dele vilde stride mod min opfattelse af Saxe. At det første årstal, 1157, er urigtigt, fremgår af følgende. Vitskøl kloster blev stiftet af Valdemar til tak fordi han havde undgået sine fjenders efterstræbelser, altså efter blodbadet i Roskilde og slaget på Gradehede; men da nu Asger var med blandt underskriverne af stiftelsesdokumentet og døde d. 18. april, kan han ikke være død førend i 1158. Hvorledes denne fejl er opstået, tør jeg ikke med bestemthed sige; men det er muligt, at disse to årbøger såvelsom Knytlingasagas forfatter, når han sætter Asgers død til samme år som slaget, efter frankisk skik have regnet året til påskedag, og da denne i året 1158 faldt d. 20. april, ved 1157 (18. april) have ment hvad vi kalde 1158, ligesom flere af vore årbøger, når de sige, at Vitskøl blev grundlagt i året 1158, ifølge kong Eriks krønike d. 5. april, dermed kan have ment vort 1159, i hvilket år påskedag faldt d. 12. april. — I det ene af de to skrifter, som sætte Asgers død til 1159 (*calendarium Nestv.*), ere begiven-

hederne ofte satte til et urigtigt årstal, det andet (*chronologia Nestvedensis*) sætter slaget på Gradehede et år for langt fræm (til 1158) og har rimeligvis gjort det samme ved Asgers død, som altså vistnok ikke indtraf senere end i 1158, hvilket også vil få bestyrkelse af det følgende.

De fleste danske og islandske årbøger sætte Absalons valg til biskop til året efter slaget på Gradehede, og dermed stemmer det godt, når ligeledes de fleste danske og en af de islandske årbøger samt det kronologiske tillæg til den sællandske kirkeret sætte det til 1158. For disse vidnesbyrd må alle andre vige, dels 3 danske og 1 af de islandske årbøger samt Knytlingasaga, der sætte valget til samme år som slaget, dels 3 danske og 3 islandske årbøger, som sætte det til 1157, og den ene danske samt Knytlingasaga, som sætte det til 1156. Men står det således fast, at Absalon blev valgt til biskop i 1158, så indtraf også Asgers død i 1158; ti at begge begivenheder faldt i samme år, er i sig selv rimeligt og bekræftes desuden af to årbøger, benægtes af ingen.

En af de årbøger, som sætte Absalons valg til 1158, er den sællandske krønike. Samme værk siger længere henne, at han i året 1178 blev ærkebiskop og endelig at han døde d. 21. marts 1201 efter at have været biskop i Roskilde i 20 år, 2 måneder og nogle dage og tillige ærkebiskop i 23 år og 1 måned. Imellem disse bestemmelser synes der ved første øjekast at være en modsigelse, som vækker mistanke om, at en eller anden af dem, måske året for hans valg til biskop, er urigtig; ti når vi regne tilbage fra 21. marts 1201, skulde han være bleven biskop omtrent midt i december 1157 (ikke 1158). Denne modsigelse hæves imidlertid, når vi forudsætte, at den sællandske krønikes forfatter har regnet idetmindste vinteren med

til det foregående år eller t. ex. sat d. 25. marts (Mariæ bebudelsesdag) som den første dag i året. Isåfald er næmlig krønikens 21. marts 1201 = vort 1202, 21. februar 1178 = vort 1179, og trække vi derfra 20 år to måneder og nogle dage, komme vi omtrent til mitten af december 1158 som det tidspunkt, da Absalon blev biskop i Roskilde. Rigtigheden af dette årstal er således sikret, og vi få tillige at vide, når på året han blev biskop. Men her opstår en ny vanskelighed: ifølge hvad ovenfor er bleven sagt om Saxe, må Absalon være bleven biskop allerede i våren, ikke midt i december; men også den vanskelighed hæves let, når vi huske på, at Saxe taler om valget, medens den sællandske krønike, ligesom når den siger, at han blev ærkebisp d. 21. febr. 1178, udentvivl sigter til hans indvielse. Man kunde rigtignok finde det underligt, at der hengik så lang tid mellem valget og indvielsen; men der er vel ingen tvivl om, at der før indvielsen skulde ske en meddelelse om valget til paven, og en 6-7 måneder kunde vel nok rejsen til og fra Rom tage. Også Knytlingasaga synes at sætte indvielsen til slutningen af året.

Kampen ved Borlund omtales ikke af andre end af Saxe; men når vi sammenholde hans beretning og navnlig den bemærkning, at denne kamp stod (efter Absalons valg) dagen før palmesøndag, der aldrig kan falde senere end d. 16. april, med andre skrifters efterretning, at Asger døde d. 18. April, så er det klart, at hin kamp ikke kan have stået i samme år som Asgers død og Absalons valg. — Af de begivenheder, Saxe dernæst omtaler, nævnes ingen andensteds undtagen det første tog mod Sklaverne. Knytlingasaga synes at sætte det til våren efter Absalons indvielse, og stemmer forsåvidt med Saxe, men når Knytlingasaga dernæst også siger, at det første tog skete i den vår,

som fulgte efter slaget på Gradehede, da er det udentvivl urigtigt. Fejlen opstod, som jeg troer, derved, at Knytlingasaga blandede det første tog mod Sklaverne sammen med det påtænkte, da flåden kom sammen ved Masnetø, og derved fræmkom tillige en anden, ovenfor påpeget fejl, at den næmlig satte Absalons valg til samme år som slaget på Gradehede.

Hvis nu altså første tog skete året efter Absalons valg til biskop, skete det ifølge det foregående i året 1159, hvilket også bekræftes af Knytlingasaga, idet den sætter 1. tog året forud for det tredje, der ifølge sikre vidnesbyrd gjordes i 1160, som nedenfor skal ses. Da påsken i det år faldt d. 12. april, stod kampen ved Borlund d. 4. april. Eftersom Valdemar ifølge Helmold i det år havde en sammenkomst med Henrik Løve, førend denne drog til Italien, hvilket ifølge andre skribenter skete i pintsen, så må Valdemar før denne d. e. før d. 31. maj være kommen sig af sin sygdom, og det første tog kan ikke være gjort førend i juni, hvilket også stemmer godt med Saxe.

Også Knytlingasaga fortæller om sendelsen af et drageskib fra Inge, den norske konge, og om det tog mod Sklaverne, under hvilket Nuklet (Mjúklát) faldt (d. tredje hos Saxe), men med adskillige afvigelser, som når den sætter forhandlingerne med Dombor og dennes ord om Danmarks ødelagte tilstand ikke, som Saxe, forud for ovennævnte tog, men i forbindelse dermed, til slutningen af det, og når den siger, at Valung på samme tog blev hærjet, medens Saxe blot siger, at Danerne, efter at have hærjet den sydlige del af Rygen, sejlede til Valung. Derimod stemmer Knytlingasaga med Saxe i at sætte sendelsen af drageskibet til våren, toget mod Nuklet til sommeren i året efter første tog. Hvis nu dette faldt 1159 (ikke 1157, som Knytlingasaga

vidner), så skete sendelsen af drageskibet og d. 3. tog i 1160. Senere kan disse begivenheder ikke være faldne, da kong Inge ifølge Snorre og de islandske årbøger døde d. 3. febr. 1161, og at de virkelig faldt i 1160, fræmgår desuden af tyske skribenter.

Helmold fortæller næmlig (I, 86—87), at hertug Henrik efter Cremas indtagelse d. 27. januar 1160 (*chron. montis seren.* o. a.) fik lov til at drage hjem til Saxland og strax efter sin hjemkomst kaldte kong Valdemar til sig til Ertheneborg og didhen også stævnede de sklaviske fyrster, som tværtimod givet løfte i hans fraværelse havde hærjet på Danmark. Da de ikke mødte, besluttede Henrik at tugte dem den følgende høst. Niklot indesluttedes i Vurle ved Varnov, gjorde udfald derfra og blev dræbt. Hans sønner satte ild på Vurle og flygtede ind i skovene, men Henrik tog Sklavernes land i Besiddelse og uddelte det til sine krigsmænd. Siden forligede han sig dog med Niklots sønner og overlod dem Vurle med tilliggende land. Det fræmgår af denne Beretning, ligesom af Saxes, at mødet i Ertheneborg, der utvivlsom er det samme som Saxe omtaler, faldt i våren (måske i begyndelsen af sommeren), toget mod Niklot (Nuklet) i den påfølgende høst, alt i året 1160, det tredje efter slaget på Gradehede.

Hvad Saxe siger om kirkespliden, stemmer nøje med sikre efterretninger af fræmmede skribenter. Pave Hadrian døde næmlig d. 1. sept. 1159 og flertallet af kardinalerne valgte Roland (Alexander), mindretallet Octavian (Victor)*. Denne siste støttedes af Kejseren, der udstedte en kundgørelse, ifølge hvilken de, som rejste til Alexander, skulde

* *Necrologium Lundense* tilføjer, at det skete i Valdemars fæmte regeringsår, idet den regner hans regering fra 1154, da han valgtes til konge i forening med Knud Magnussen.

fængsles og straffes. Der var onde mennesker, som benyttede sig deraf til at overfalde rejsende som venner af Alexander, udplyndre, ja endog dræbe dem. Efter Cremas fald holdt fræmdeles Kejseren fra 4. febr. 1160 et almindeligt kirkemøde i Pavia, hvor Victors valg bekræftes. Budskabet derom udsendes til andre kristne riger (*Chron. m. s. ad a.* 1159—60 o. fl. a.). — Det er rimeligvis til dette budskab, Saxe her sigter; det kan ikke være kommen til Danmark før engang i våren, vel omtrent ved samme tid som Valdemar mødtes med Henrik i Ertheneborg.

Også de følgende udaf Saxes historie fræmførte begivenheder indtil belejringen af Volgast (det om spliden mellem kongen og Eskil, om Åge og Esbern) sættes af andre, om end ikke altid gode og gamle skrifter til de tider, som de også ifølge Saxe synes at høre til. I *series episcoporum Slesvicensium* (Langebek, VII, 166) hedder det, at Åge i året 1160* blev valgt til biskop i Slesvig mod Esbern og indviet af Victor, men endnu i samme år banlyst og forvist af Eskil**, som i hans sted atter indviede Esbern; at denne, efter Nicolaus Razesøns drab, for at undgå Valdemars vrede, 1161 flygter til Saxland, og endelig at Åge i 1162 igen tager den slesvigske bispestol i besiddelse og holder sig der, støttet på Octavian. Til året 1162 henføres også Ledreborgs overgivelse af Petrus Olai (Lang. III, 435); men såvel mod dette vidnesbyrd som mod min opfattelse af Saxe strider *necrologium Lundense*, når den sætter Eskils rejse til Jerusalem til 1161. Denne

* Jeg antager i våren, efterat budskabet om kirkemødet i Pavia var nået til Danmark, ved den tid, da Vald. mødtes med Henrik i Ertheneborg og i den anledning kom igennem Slesvig.

** — vistnok dengang da Eskil i forening med kongen var rejst til Slesvig.

modsigelse er måske dog kun tilsyneladende; ti det er muligt, at *necrol. Lund.* har regnet den første del af 1162 til det foregående år. Når Esrom-årbogen sætter Eskils rejse til Jerusalem i året 1164, da er den uden al vægt, ti den har så tit håndgribelige fejl. Det var imidlertid muligt, at forfatteren havde tænkt på det år, da Eskil fra Gallien drog til Jerusalem (ikke på det, da han forlod Danmark), og at han således dog havde ret; men det synes mig rimeligere, at han har vidst, at Eskil rejste bort i Valdemars 7. regeringsår og har regnet hans regering fra 1157 istedenfor fra 1154.

Ifølge hvad ovenfor er udviklet, må belejringen af Volgast (4. tog mod Skl.) være foregået i 1162, og det er også rigtigt, hvis ellers Saxe har ret i at sætte denne belejring til samme år som kirkemødet, ti at dette holdtes i 1162 fræmgår af pålidelige dokumenter (*chron. m. s.*; s. iøvrigt Velschow, *not. ub. ad Sax.*). Imidlertid vil jeg dog tilføje, at et håndskrift af Knytlingasaga, det eneste kildeskrift, som ellers fortæller om toget mod Volgast, sætter det 3 år forud for et andet tog (det andet fællestog), der, som nedenfor skal sés, foregik i 1164.

Kirkemødet skulde begynde d. 29. avgust 1162. Valdemar, hvem kejseren bebrejdede, at han kom for sent, er vel næppe kommen før ind i september, og da mødet sluttedes før udgangen af samme måned, eftersom kejseren senest d. 6. okt. var i Pavia (Raumer, Gesch. d. Hohenst.), er han rimeligvis kommen hjem i obtober. Vore årbøger sætte énstemmig kirkemødet til 1163 (en af de islandske til 1161); men ligeoverfor de andre pålidelige dokumenter have disse vidnesbyrd ingen vægt.

Med hensyn til Knuds fødsel stemme de danske årbøger med Saxe, forsåvidtsom de af dem, der både nævne

den og kirkemødet, sætte begge dele til samme år. Men hvis det er rigtigt, så er det urigtigt, når de fleste danske og islandske årbøger samt, som det synes, også Knytlingasaga sætte Knuds fødsel til 1163 (kun 1 af de danske har 1162), ti mødet var jo ganske vist 1162. Man kunde muligen mene, at der ingen modsigelse er tilstede mellem Saxe og de andre, idet man forudsætter, at Knud er bleven født i vinteren efter kirkemødet og at denne af Saxe er regnet til det foregående, af årbøgerne til det følgende år. Men dertil må bemærkes, at idetmindste en af de her citerede årbøger (den sællandske) og vistnok også flere af de andre have sat årets begyndelse i våren (til 25. marts eller påskedag eller 14. april), så at de, hvis de have vidst, at Knud blev født om vinteren, må have ment vort 1164. Årbøgerne synes altså at have fejlet et år med hensyn til Knuds fødsel ligesom m. h. t. kirkemødet. Det er uden-tvivl den sidste fejl, som har draget den første efter sig.

Således sættes altså begivenhederne mellem slaget på Gradehede og Knuds fødsel såvel af Saxe som af de andre i samme orden og på samme plads i 5 på hinanden følgende år (1158—62). Kun bemærkes, at toget mod Volgast (d. 4. hos Saxe) af Knytlingasaga sættes til året efter det første tog af Valdemar og Henrik i forening, altså til 1161 (ifølge Saxe til 1162).

---

2. Fra Knuds fødsel til hans kroning.

Saxe.

S. Müllers udgave pag. 786—866:

Per idem forte tempus Norvagienses. Ved samme tid omtrent (som Knud blev døbt) kom norske

sendemænd til Valdemar og bade om hjælp mod deres fædrelands undertrykkere. I Norge havde der næmlig, siden Harald Gilles drab ved Sigurd Slembe, hersket idelige tronstridigheder, indtil det omsider lykkedes Erling Skakke, som en tid havde fundet tilflugtssted i Danmark, at overvinde sine og sønnens modstandere, tilsist Sigurd Markusfostre med hans tilhængere. Disse havde derefter søgt til Sverrig til kong Karl; men da denne længe havde holdt dem hen med tomme løfter, besluttede de at henvende sig til kong Valdemar. Denne modtog da også deres sendebud med velvilje, men da han ikke turde stole alene på deres fræmstilling af de norske forhold, sendte han i al hemmelighed (*tacitis legationibus*) bud op til Norge, for at forvisse sig om stemningen, og eftersom det viste sig, at denne svarede til de norske sendemænds beretning, begyndte han uden tøven (*absque cunctatione*) toget. På budskabet derom trak Erling sig tilbage til Norges yderste egne; men Valdemar forfulgte ham ikke, da han først vilde se at vinde folket i det sydlige for sig. Han fik virkelig også i Sarp kongenavn af Vikverjerne; men da han kom til Tønsberg, lavede nogle af Erlings tilhængere sig til modstand og ingen af bisperne turde der komme til ham. Af mangel på levnedsmidler besluttede Valdemar derpå at drage hjem, og med ham fulgte en mængde af de Normænd, som vare gåede over til ham, af frygt for Erlings hævn.

Postea rex, orientalium. Da Østsklaverne derefter fornyede fjendtlighederne, sluttede Valdemar forbund med Henrik af Saxen og får, til styrkelse af venskabet, sin søn Knud, der endnu ikke havde fyldt sit første år (*primum annum agentis*), trolovet med Henriks datter, som endnu lå i vuggen (*adhuc incunabilis utentem*). Medens altså Henrik udruster en landhær, går Valdemar ombord på

sin flåde, lader Absalon gå op på Rygen, for derfra at få hjælpetropper, men sejler selv hurtigst muligt til Penefloden. Da Tetislav, Rygboernes konge (*gentis rex*), havde givet løfte om hjælp, skyndte Absalon sig efter kongen. En del af den saxiske hær, som Henrik imidlertid havde sendt forud, blev overfalden af Sklaverne, og grev Adolf af Holsten mistede ved den lejlighed livet. Medens Henrik dernæst ødelægger Dimin og Goskov, bliver Volgast forladt af sine egne beboere og besat af Danerne; også indbyggerne i Osna stikke ild på deres by og flygte. Valdemars plan at grundlægge en dansk nybygd i Volgast bliver til intet, uagtet hele hæren lovede dem, som vilde blive tilbage, at høste kornet i omegnen til dem og bringe det i deres lader (*vicinas segetes in eorum horrea comportare decreverunt*). Da fyrsterne siden havde forenet sig ved Stolpe, bad Sklaverne om fred, og blev det da fastsat, at Volgast skulde deles mellem Tetislav, Niklots søn Prislav og Kazimar; Penefloden skulde lukkes for sørøverne, og Henrik skulde beholde sine fæstninger i Sklavernes land. Men efter dennes bortgang brød Sklaverne på flere måder den sluttede fred. (Fæmte tog mod Sklaverne, det andet af Valdemar og Henrik i forening.)

Postmodum Rugianis. En tid efter begyndte Rygboerne, på tilskyndelse af hertug Henrik, at vise sig åbenlyst fjendtlige mod Danerne. Valdemar gjorde derfor to tog imod dem, det ene i våren (*verna expeditio*), på hvilket han kom til landskabet Arkon, til havnen Por, til Zuidra og andre dele af Rygen, det andet i begyndelsen af efteråret (*circa autumni principia*), da han kom til Arkon, landskabet Asmod, forbjerget Gor og Stræla. Da Rygboerne så sig skuffede i håbet om saxisk hjælp, bad de ved Stræla

kongen om fred og stillede 4 gisler. (Sjette og syvende tog mod Sklaverne).

(*Itaque principibus*). Medens Danerne lå ved Stræla, besluttede høvdingerne af hensyn til rigets farefulde stilling at give prins Knud kongenavn. Hele hæren gav sit samtykke dertil, kun Buris tav, og da han, efter togets slutning, i Roskilde opfordredes til at hylde Knud, nægtede han det ligefræm. Siden gav han dog efter og fik den vigtigste del af Jylland til len (*præcipuam Jutiæ partem*).

Vere appetente. Da våren stundede til, drog Absalon med Kristoffer og Magnus i spidsen for Østdanerne og Fynboerne mod Sklaverne i det Tribusanske (Ottende tog mod Skl.).

Den følgende sommer (*æstate deinde*) gøres der et nyt tog mod Sklaverne (det niende), fordi Indbyggerne i Volgast havde brudt freden dels ved at udjage Rygboerne af deres stad dels ved at åbne Penefloden for sørøverne. Da et brev fra Henrik advarer Valdemar for Erling og Buris, gør han et hurtigt tog til Ostrøzno, hærjer der og sejler dernæst med hele flåden tilbage til Vordingborg, hvor han i høvdingernes forsamling sigter Buris for forræderi. Da Buris ikke kan rede for sig, fører han ham til Ledre og holder ham der under mild, men sikker bevogtning. Imidlertid kaster Erling sig over den jyske flåde i Djurså, sejler strax derpå til Købmannahavn (*portus mercatorum*), hvor Absalon hindrer ham i at gøre landgang. Buris blev nu, som skyldig i majestætsforbrydelse, formelig kastet i fængsel.

I samme år grundlagde Absalon en borg på en ø i havet til værn for landet mod sørøvere. Men tysk troløshed hindrer Danerne i strax at hævne sig på Normændene. Da næmlig Bugislav, af frygt for Danerne, sluttede

sig til Henrik, brød denne sig ikke mere om forbundet med Valdemar; et møde mellem begge i Krempe endte med dets formelige opløsning.

Kongen, som var gået til Skåne (*Rex Scaniam ingressus*), drog kort efter, på rygtet om et saxisk indfald, over til Sælland og mødes i Slagelse med Absalon, som tilkaldtes fra Huljuminne. Dagen efter kæmper Absalon der med sklaviske sørøvere. — På den tid (*Ea tempestate Esbernus*) byggede Esbern Kallundborg, og han såvel som Ingvar og Olaf deltog frivillig (*ultro*) med Absalon i vagtholdet mod Sklaverne.

Således var Danmark på den tid (*Eo tempore res Danica*) truet dels af Normændene dels af Saxere og Sklaver. Men da Gudskalk får Sklaverne overtalte til fjendtligheder mod Saxerne, søgte Henrik atter Valdemars venskab og tilbyder ham ved sendemænd at give hans søn Knud sin yngre Datter til hustru, ti den ældre, som Knud tidligere var bleven trolovet med, var død. Til bekræftelse deraf berammes et møde i Brammesiernes land (*apud Brammensem provinciam*) *. Henrik kommer ikke i rette tid, men træffer snart efter sammen med Valdemar ved Ejderen, hvor også et fælles tog mod Sklaverne aftales. Henrik går imod Dimin; Valdemar hærjer omegnen af Volgast; det nylig ødelagte og næppe endnu genopbyggede Osna opbrændes atter; Sklaverne bede om fred. (Tiende tog mod Skl., tredje af Valdemar og Henrik i forening).

Post hæc rex belli. Derefter kunde Valdemar igen tænke på krigen mod Norge, hvad forholdet til Sklaverne hidtil havde hindret, og drager i begyndelsen af våren derop

* Denne læsemåde, som Alb. Krantz har, er vistnok at foretrække for den, som findes i den overleverede text: »ap. Bremensem prov.»

med en stor hær. Han bliver vel modtaget af Vikverjerne og sejler så højt op, at man ved solværvstid om natten kunde se at læse fin skrift Jydernes misfornøjelse voldte, at man måtte drage hjem uden at have udrettet noget. De norske stormænd, som havde sluttet sig til kong Valdemar, undså sig ved at forlade fædrelandet og følge med ham tilbage.

Interea dum hæc geruntur. Medens Valdemar var i Norge, greb Rygboerne lejligheden til frafald. Men da de efter vinterens slutning (*hieme finita*) spurte, at Danerne rustede sig til et tog imod dem, søgte de at afvende det truende uvejr, men forgæves: Valdemar drog derover, hærjede forskellige dele af øen, gav sig dernæst til at beleire Arkon og tog denne by henimod St. Viti dag (*Vitum, veniente sui solemnis tempore*). Mange Rygboer bleve døbte og grunden lagt til flere kirker. Valdemar gav kong Tetislav landet som len til stor fortrydelse for de pommerske hertuger (*duces*), som havde stået Valdemar bi. Deraf opkom siden (*postmodum*) en langvarig krig mellem dem og Danerne (den rygiske krig). Efterat flåden var gået hjem fra dette tog (det tolfte mod Sklaverne), sendte Absalon andre, ordentlig indviede præster derover, for at undervise folket i troens sandheder og mange jertegn skete til bestyrkelse af læren.

Capta Rugia. Selv efter Rygens indtagelse vedblev sørøverne endnu bestandig at drive deres uvæsen i alle vore sunde og vige, og der blev derfor taget den bestemmelse, at fjærdedelen af hele orlogsflåden stadig, sålænge årstiden tillod det, skulde ligge på vagt imod dem. Absalon og Kristoffer sattes til høvdinger, og de nøjedes ikke med at ligge i vore egne farvande, men streifede også over til Rygens Kyster og Leuticiernes land. Ved samme tid kom de

mænd, som kongen havde sendt til Rom, for at udvirke sin Faders optagelse blandt de hellige, tilbage derfra med samtykkende svar. Da Valdemar havde fået dette, stævnede han hele den danske adel til møde i Ringsted ved St. Hansdags tid (*circa solemne Johannis, quod in æstivo solstitio colitur*), for at overvære dels hertug Knuds skrinlægning dels prins Knuds kroning. Desuden befalede han, at flåden skulde gøre et længere togt, men være hjemme igen til højtiden. Flåden drog altså til Øland og kæmpede der med Kurer og Ester; Esbern blev såret. Derefter blev ved den lundske ærkebisp Valdemars fader skrinlagt og hans søn, som dengang gik i sit ottende år (*septem annos natus*), salvet og kronet. Samme dag bad sendemænd fra Erling Valdemar om, at der måtte blive sluttet fred mellem rigerne. Der tilstodes Erling en samtale, og Esbern sendtes som gidsel til Norge. Erling rejste da til Sælland og traf ved Isørefjord Absalon, som nylig havde ledsaget kongen til Jylland og nu førte Erling over til ham. Efterat freden var sluttet, måtte Esbern på hjemvejen kæmpe mod sørøvere ved Sejerø, men slap dog i god behold ind i sin egen havn (*domesticum in portum*). Imidlertid var kongen i forening med Rygboerne (*Rugianorum classe auctus*) draget ind i Pommern (Tolfte tog mod Sklaverne). Der vare Danerne nærved at blive indesluttede i strædet ved Julin, men frælstes ved Absalons raskhed og kækhed. Resten af året bestemtes til hvile (*residuum anni otio tributum est*).

Ifølge hvad ovenfor er udviklet om tidsregningen efter Saxes text, kan de norske sendemænd være komne enten i slutningen af kirkemødets år eller i begyndelsen af det

næste. Derimod synes det utvivlsomt, at toget til Norge ikke, som Hamsfort mener, er foregået i samme år som kirkemødet, efterdi Valdemar ifølge texten må antages at være kommen hjem temmelig sent på året og før toget til Norge sendte bud derop, hvis rejse fræm og tilbage vel idetmindste har taget en måneds tid, så at årstiden næppe længere har egnet sig til et tog. På den anden side kan toget til Norge ikke først være faldet i det andet år efter kirkemødet, således som Christiani, P. E. Müller og Velschow mene, ti for det første er det ikke rimeligt, at Valdemar, ligesom Sveakongen, har ladet Normændene vænte et år eller mere på sin hjælp, og dernæst vilde det være sært, om Saxe slet ikke skulde have haft noget at fortælle om året efter kirkemødet eller ialfald ikke andet end Knuds fødsel og dåb og sendemændenes komme. Som følge deraf tror jeg, at Valdemars første tog til Norge, når man alene ser hen til Saxes text, må henregnes til den vår efter kirkemødet, altså til det 6. år efter slaget på Gradehede, ialfald ikke til noget senere år.

Toget mod Østsklaverne må ifølge texten være faldet omtrent midt i et år, i enden af våren og begyndelsen af sommeren (*exercitu messore* pag. 799), forbundsslutningen og trolovelsen ikke længe iforvejen: texten tyder snarest på, at der kun var kort tid imellem, og desuden ligger det i sagens natur, at et forbund, som sluttedes i anledning af Sklavernes rejsning, ikke først et halvårs tid eller mere efter har ytret sin virkning; disse begivenheder må altså udentvivl være indtrufne i et og samme år. De må fræmdeles i det tidligste være faldne i året efter kirkemødet, der jo var langt hen på året, og, hvis toget mod Norge hører til samme år, et stykke hen på våren. På den anden side må de senest være indtrufne i første halvdel af

det andet år efter hint møde og ikke i det tredje, således som Velschow mener, ti for det første tør man ikke antage, at Saxe, især i denne del af sit værk, skulde have sprunget et helt år over og det ovenikjøbet uden udtrykkelig at give det tilkende, og for det andet vilde Knuds trolovelse, der skete endnu i hans første år, komme idetmindste et år for langt fræm, da han jo senest var født i begyndelsen af året efter kirkemødet. Spørgsmålet er altså kun det, om Sklavernes rejsning, forbindelsen mellem Valdemar og Henrik samt deres fælles tog er sket i første halvdel enten af det første eller af det andet år efter kirkemødet. Hvis det nu var så, at toget til Norge foregik i samme år som kirkemødet, kunde man ikke sætte de nævnte begivenheder senere end til året efter, ti Knud vilde isåfald være født i slutningen af kirkemødets år og vilde i det andet år efter være over ét år gammel. Men da toget til Norge må antages at være gjort et år senere, så må man også helst antage, at toget mod Østsklaverne er faldet ikke i samme år som det, men i året efter, det andet år efter kirkemødet; ti det er ikke rimeligt, at Valdemar i løbet af en tre måneder skulde have gjort to betydelige tog, og desuden skal det nedenfor sés, at man ikke tør trænge begivenhederne så stærkt sammen.

Det er altså muligt, at Valdemars fæmte tog mod Sklaverne (det andet i forbindelse med Henrik) foregik i det første år efter kirkemødet; men det er langt rimeligere, at det foregik omtrent ved mitten af det andet år derefter, det 7. efter slaget på Gradehede, og forbundet mellem fyrsterne og deres børns trolovelse må i det tilfælde være blevet sluttet i begyndelsen af året (ikke længere ind i det end at den forløbne del deraf efter middelalderens måde at regne på, har kunnet henføres til det foregående

år). Hvis denne udkomst er rigtig, følger deraf, at, medens jeg ovenfor måtte lade det stå uafgjort hen, om Knuds fødsel skulde regnes til slutningen af kirkemødets år eller begyndelsen af det følgende, må vi nu antage, at den såvelsom de norske sendemænds omtrent dermed samtidige komme indtraf i begyndelsen af året, og derhos at Saxe idethele har regnet denne med til det foregående år.

Rygboernes brud med Danmark og Valdemars tvende tog imod dem samt Knuds hylding og Buris's forlening med en del af Jylland (rimeligvis Sønderjylland) have tydeligt nok hørt til våren og efteråret i et og samme år og til et særskilt år, ikke til det samme som andet fællestog. Men spørgsmålet er, om disse begivenheder ifølge texten have hørt til det første eller til det andet eller et senere år efter andet fællestog (det 3. eller 4. o. s. fr. efter kirkemødet). Noget taler for begge dele: på den ene side synes det ikke rimeligt, at Rygboerne strax året efter toget mod Østsklaverne, ved hvis slutning Valdemar tog så meget hensyn til Rygboernes interesse, skulde have brudt med ham, og det samme kan siges med hensyn til Henrik, der jo nylig ved familiebånd havde knyttet sig til ham; men på den anden side er det heller ikke rimeligt, at Saxe skulde have oversprunget et helt år eller mere og det uden ved overgangsordene at give det tilkende; desuden skal der også med hensyn til dette punkt nedenfor påvises noget, som forbyder at rykke de her omhandlede begivenheder så langt fræm. Jeg helder derfor mest til den mening, at de, at slutte af den overleverede text, have hørt til det første år efter fællestoget, det tredje efter kirkemødet.

Der er dem, som mene, at Kristoffers vintertog og Osnas anden opbrændelse samt de begivenheder, som i den

overleverede text stilles mellem disse punkter (stykket «*Vere appetente*»), høre til to forskellige år: således har Christiani henført Kristoffers vintertog, Valdemars påfølgende sommertog samt Erlings overfald og Buris's fængsling, Hamsfort tillige mødet i Krempe til ét år, de øvrige begivenheder til det følgende. Grunden til denne mening er udentvivl den, at de mangfoldige begivenheder, navnlig de mange rejser af Valdemar, som fortælles i det her omhandlede stykke, ikke syntes alle at kunne være faldne i et og samme år. Men i virkeligheden er intet ivejen derfor, og fræmstillingen er derhos sådan, at man ikke vel kan antage andet, hvilket også både Velschow og andre indrømme. Navnlig siger jo texten udtrykkelig, at Bugislavs forbindelse med Henrik og dennes møde med Valdemar indtraf samtidig med og strax efter Valdemars kortvarige sommertog og Erlings overfald, og at kampen i Huljuminne stod kort tid efter at (*parvo post*) Kongen fra mødet i Krempe var kommen ind i Skåne — altsammen vistnok i løbet af sommeren, og lige dertil slutter sig, uden mindste hentydning til, at et nyt år er begyndt, Gudskalks forhandling med Sklaverne, disses rejsning, underhandlingen og mødet mellem Valdemar og Henrik og endelig deres 3. fælles tog, til hvilke begivenheder, der jo var plads nok i slutningen af sommeren og i efteråret; at Sklaverne fra at være Henriks venner så hurtigt gik over til at blive hans fjender, stemmer godt med barbariske folks sædvanlige letsindighed. Det er fræmdeles klart, at alle disse begivenheder ikke høre til samme år som de to tog mod Rygen (6. og 7. tog mod Skl.), men ifølge stykkets stilling rimeligvis til det påfølgende år, det andet efter andet fællestog. At de ikke høre til det tredje eller et endnu senere år efter dette tog fræmgår af textens ord, at Valdemar anden gang opbrændte det

nylig ødelagte og endnu ikke rigtigt genopbyggede Osna, ti eftersom denne by første gang blev brændt på andet fællestog, kan den snarere i det andet end i det tredje eller et senere år derefter siges nylig ødelagt og ikke ret genopbygget, især når man husker på, hvor letbyggede Sklavernes huse vare (Helmold II, 13).

Hvis denne udkomst er rigtig, bekræftes herved den ovenfor fræmsatte formodning, at de to tog mod Rygen (6. og 7. tog mod Skl.) ikke kan være foregåede senere end i det første år efter andet fællestog, og at de begivenheder, som fortælles derefter og indtil Osnas anden opbrændelse (i stykket «*Vere appetente*»), maa høre til samme år som denne.

Det fræmgår af ovenstående uddrag af Saxes historie, at det andet tog til Norge faldt i april—juni i året efter det 3. fællestog, og at Valdemars 11. tog mod Sklaverne skete i samme årstid (Arkon taget henimod St. Viti dag), men i det næstpåfølgende år, ikke i samme år, således som Christiani mener.

Hermed er det påvist, at Knuds første trolovelse og Arkons indtagelse samt de begivenheder, som i fortællingen ere stillede mellem disse to punkter, ere faldne i 5 på hinanden følgende år, næmlig enten i det 1—5. år efter kirkemødet eller, hvad der er rimeligere, i d. 2—6. år efter samme møde.

At Saxe har sat alle de i «*Capta Rugia*» fortalte begivenheder til et og samme år, synes ingen tvivl underlagt og det er også den almindelige mening: der er intet, som tyder på, at han har henregnet dem til to eller flere år og der er tilstrækkelig plads til dem alle i samme år. Skrinlægningen og kroningen samt indledningen af forhandlinger med Erling Skakke er stillet til samme dag midt i

året ved St. Hansdagstid og dertil slutter sig på den ene side udsendelsen af en fjærdedel af flåden under Absalon og Kristoffer, hjemkomsten af de mænd, Valdemar havde sendt til paven, for at få sin fader optagen blandt de hellige, udstedelsen af indbydelse til højtiden og toget til Øland; på den anden side freden med Erling og hvad der i forbindelse dermed fortælles om Esbern og endelig toget indad Divenov (d. 12. mod Sklaverne). Absalons vagthold kan være begyndt med våren, og i det følgende par måneder har han da haft god tid ikke blot til at afsøge de danske farvande, men også til at streife over til Rygens kyster og Leuticiernes land; medens det stod på, ere sendemændene komne tilbage og strax efter er indbydelsen til festen udstedt, vel næppe senere end i maj; toget til Øland, som sluttede lige før festen og næppe har taget længere tid end 3—4 uger, er vel begyndt i slutningen af maj eller de første dage i juni. Freden med Erling blev sluttet, efterat Erbern var kommen til Norge og Erling derefter var rejst til Danmark og fra Sælland var bleven ledsaget af Absalon til Valdemar i Jylland, altså et stykke hen på sommeren, og snart efter, inden Esbern endnu var kommen hjem fra Norge, begyndte Valdemar sit 12. tog, vistnok i slutningen af sommeren eller i begyndelsen af efteråret og således at det endte, medens noget af den til krigsforetagender gode årstid endnu var tilbage, hvilket synes at fræmgå af stykkets slutning (*residuum anni etc.*), altså vel engang i oktober.

At «*Capta Rugia*» af Saxe skulde være regnet til samme år som stykket om Arkons indtagelse, behøver ingen gendrivelse. Derimod kunde det ved første øjekast se rimeligt ud, og det har også både i ældre og nyere tider været den almindelige opfattelse, at samme stykke af

Saxe er regnet til det første år efter Arkons indtagelse, ikke til det andet eller et senere, især da man ikke ret vel tør antage, at han i denne del af sin historie skulde have oversprunget ét eller flere år og det uden udtrykkelig at sige det, hvorved man jo fristedes til at sætte både «*Capta Rugia*» og de følgende stykker i et tidligere år end de hvert især virkelig hørte til. Imidlertid kan dog denne opfattelse ikke holde stand for en nøjere betragtning.

Arkons indtagelse danner et vigtigt vendepunkt i Valdemars historie; hvad der ligger forud for og efter har et helt forskelligt præg. Det vilde være underligt, om ikke Saxe havde følt det samme, men det er også tydeligt nok, at han virkelig har gjort det. Med «*Capta Rugia*» begynder han åbenbart et nyt afsnit af sin fortælling* og det således, at der intet er ivejen for at antage, at de deri fortalte begivenheder have været mere end ét år fjærnede fra Arkons indtagelse. At det virkelig har været Saxes mening, ligger også i den ytring af ham, at den krig, som opstod af Valdemars undertvingelse af Rygen (den rygiske vil jeg kalde den), ikke udbrød strax, men en tidlang derefter (*postmodum*), og derhos var det naturligt, at der efter denne begivenhed indtrådte en pavse: ligesom Danerne, idet de havde fuldt op at gøre med at befæste og ordne deres herredømme i det vundne land, udentvivl have troet iøvrigt at kunne slå sig til ro for det første, således have vel også de sklaviske fyrster, skræmmede af Danernes sejr, en tidlang holdt sig rolige, om end enkelte sørøverskibe endnu bestandig have vist sig i de danske farvande. Den rygiske krig er således næppe brudt ud førend et årstid efter Arkons indtagelse, og vel først da sørøverierne i større

* Man undres kun over, at han ikke her begynder en ny bog.

målestok havde varet en stund, have Danerne begyndt at tage extraordinære forholdsregler derimod, vistnok først i den påfølgende vår, der mere egnede sig dertil end slutningen af året. Således er det ganske naturligt, om Saxe her har oversprunget et år, som der intet særskilt var at fortælle om, uden at sige andet end at sørøverierne bleve ved.

Allerede af det her udviklede er det rimeligt, at flådens udsendelse først indtraf i det andet år efter Arkons indtagelse; men formodningen bliver til vished, når vi se hen til de følgende begivenheder, som jo henføres til samme år. Medens det næmlig ovenfor er godtgjort, at Saxe har sat Arkons indtagelse senest til det 6. år efter kirkemødet og prins Knuds fødsel, siger han her udtrykkelig, at Knud blev kronet, da han var 7 år gammel (*septem annos natus*), og dette udtryk kan ikke, som P. E. Müller mener, betyde, at han gik i sit 7. år (det vilde have heddet: *septimum annum agens*), men betyder, at han havde fyldt sit syvende år og gik i sit ottende; men deraf følger, at kroningen og altså også de andre begivenheder, som høre til samme år, må være indtrufne tidligst i det andet år efter Rygens indtagelse, og Saxe har ved at tilføje Knuds alder, da han blev kronet, forebygget, at man satte de begivenheder, han fortæller efter Arkons indtagelse, et år for langt tilbage, hvilket begyndelsen af stykket «*Capta Rugia*» let kunde forlede til.

Da man ikke vel tør antage, at Saxe skulde have ladet mere end ét år være uomtalt mellem kroningsåret og året for Arkons indtagelse, så er denne vistnok sket ikke i det 5. men i det 6. år efter kirkemødet, og derved styrkes også den opfattelse, som ovenfor viste sig at være den rimeligste, næmlig at Valdemars første tog til Norge ikke faldt

i samme år som kirkemødet, det andet fællestog ikke samme år som toget til Norge, men hvert især i det år efter (det første og andet efter kirkemødet).

De andre kildeskrifter.

Den enighed, som idethele hidtil har vist sig mellem Saxes text og de andre kildeskrifter, glipper her; ti rigtignok bliver det ved de tyske kilders tidsbestemmelse for kirkemødet bekræftet, at Valdemars første tog til Norge ikke faldt i samme år som dette, men det bekræftes ikke tillige, at dette tog samt de norske sendemænds komme til Valdemar faldt i året efter eller i 1163.

Allerede Knytlingasaga synes at vidne mod Saxes text, forsåvidtsom den her (mellem belejringen af Volgast* og andet fællestog) ikke — ligesålidt som andensteds — fortæller om disse begivenheder, men om en krig mellem Valdemar og Ryghoerne, som havde givet sig under hertug Henrik. Men i bestemtere modstrid med Saxe stå Snorre og de islandske årbøger.

Toget til Norge sætter Snorre til året efter Magnus Erlingsens kroning eller til 1165. Derimod omtaler han ikke udtrykkeligt, at Sigurd Markusfosters tilhængere fra Sverig af sendte bud om hjælp til Valdemar; men hvis det er rigtigt hvad han siger, at Sigurd blev dræbt Mikkelsdag i kong Magnus's andet regeringsår eller 1163, at hans tilhængere den følgende vår bleve overvundne af Erling og at lævningerne af dem flygtede til Danmark, men vare stundom i Gøtland eller i Viken, så kan deres sendemænd, der jo ifølge Saxe bleve opholdte længe i Sverig, ikke være komne til Valdemar før langt hen på året 1164. På den

* Knytl. kap. 120.

anden side vare de vistnok komne, da Valdemar, som Snorre fræmdeles siger, efter Magnus's kroning i sommeren 1164, i slutningen af samme sommer sendte bud til Erling for at minde ham om hans løfte at overgive Viken til Danmark, når Magnus havde fået herredømmet i Norge; det synes rimeligt, at de ere komne lige forud for denne Valdemars sendelse. Således må da ifølge Snorre sendemændenes komme sættes omtrent $1^1/_2$ år, toget til Norge to år senere end ifølge Saxe. At der er hengået et halvårs tid mellem disse to begivenheder, lader sig godt forsone med Saxes text. Ligeledes stemmer det godt med denne, når Snorre sætter toget til våren, i nærheden af Kristi himmelfartsdag (som i 1165 faldt d. 13. maj), og når han derhos fortæller, at Erling ved den tid sejlede fra Bergen til Trondhjem, for at sikre sig Trøndernes troskab, medens Saxe siger, at Erling af frygt for Danerne trak sig tilbage til Norges yderste egne, så sigte de vistnok begge til samme begivenhed, men opfatte den hver på sin måde.

Med hensyn til de følgende begivenheder (Valdemars og Henriks forbund og deres andet fællestog mod Sklaverne), viser sig atter god overensstemmelse mellem Saxe og de andre forfattere.

Helmold fortæller (*chron. Slavor.* II, 2—4), at Pribislav, Niklots søn, på opfordring af sin broder Vartislav, som året iforvejen var bleven fangen af Henrik og ført til Brunsvig, d. 17. februar kastede sig over Meklenborg og lagde den øde (*chron. montis sereni ad an.* 1164), men forgæves søgte at tage Ilov; at han ikke længe efter atter samlede sin hær og tog Malchov og Kuskin; men at imidlertid hertug Henrik bød grev Adolf at undsætte Ilov og dernæst selv samlede en stor hær og desuden kaldte kong Valdemar til hjælp med en søhær.

Knytlingasaga siger (kap. 120), at Henrik, da han spurgte Valdemars krig med Rygboerne, sendte Bud til ham og krævede bod af ham, fordi han havde hærjet på hans land; men da Østsklaverne imidlertid rejste sig og hærjede i det rige, Henrik havde i Vindland, sendte han påny bud til Valdemar, medens de første endnu vare på rejsen, og tilbød ham fred og forbund mod Sklaverne, og Valdemar gik ind derpaa, da også indbyggerne i Volgast havde brudt forliget med ham; våren efter bød de altså begge leding ud og hærjede i Vinland.

Når man sammenholder disse vidnesbyrd, er det klart, at Henriks sendemænd næppe kan være komne til Valdemar tidligere end i marts, men på den anden side må være komne inden slutningen af vinteren. Det fræmgår fræmdeles af Knytlingasagas udtrykkelige udsagn, at toget mod Østsklaverne begyndte i våren, og det synes også Helmold nærmest at tale for. Det må være endt inden udgangen af juni, da Adolf, som faldt ved den lejlighed, d. 6. juli blev begravet i Minden og Henrik d. 11. juli udstedte et dokument i Ferden (Suhm, VII, 169). I disse punkter bekræftes således Saxes vidnesbyrd, og det samme er tilfældet med hensyn til året for de her omhandlede begivenheder, ti ligesom Saxe sætter Helmold dem to år efter kirkemødet. Da nu dette var i året 1162, faldt de altså i 1164, og det vidnes også udtrykkeligt af *chron. montis sereni*, af *annales Albiani* og flere andre (s. hos Christiani stederne om året for grev Adolfs fald). Det må derefter være urigtigt, når tre danske årbøger, som ved det andet år efter kirkemødet fortæller, at Valdemar undertvang Sklaverne, og derved udentvivl sigte til det her omtalte tog, sætte dette til 1165. Fejlen hænger vistnok sammen med,

at de samme årbøger have rykket kirkemødet et år for langt fræm.

Der er strid mellem Saxe og Knytlingasaga, forsåvidt som denne siste sætter Knuds første trolovelse ikke, som Saxe, forud for toget, men til Valdemars og Henriks møde under selve toget. Denne strid er imidlertid vistnok kun tilsyneladende; ti det er rimeligt, at det ønskelige for Henrik i at få Valdemar med sig har gjort, at han på samme tid som han tilbød Valdemar fred og forbund også har tilbudt at give sin datter til Knud og at den nærmere aftale derom er sket, da fyrsterne under toget traf sammen i Stolpe. Men hvis Saxe således udentvivl har ret i at sætte Knuds trolovelse i hans første år samtidig med Henriks tilbud om fred og forbund, altså i marts 1164, så kan Knuds fødsel heller ikke være indtruffen tidligere end i marts 1163, hvilket stemmer godt med min opfattelse af Saxes text.

Med hensyn til de trolovedes alder stemmer Knytlingasaga med Saxe, idet den siger, at de begge lå i vuggen; derimod er det ganske vist urigtigt, når Knytlingasaga kalder hende Gertrud.

Blandt dem, som Valdemar tænkte på at lade tilbage i Volgast, nævner Saxe også Svend, biskoppen i Århus (*tunc Arusii pontificatu insignem*). Suhm siger (VII, 163), at Saxe deri vistnok fejler, såsom Svend først blev biskop 1166; men denne beskyldning er udentvivl ugrundet. Rigtignok har Suhm ret i, at Svend ikke allerede i 1164 var indviet biskop, ti det fræmgår af *exordium caræ insulæ*, at han først senere fik pallium af Eskil, som endnu dengang var i udlandet; men da hans forgænger Eskil ifølge *series episcop. Arus.* døde 1163, er der intet ivejen for, at han (Svend) allerede i 1164 kan have været *electus* eller *de-*

signatus, og det er rimeligt, at Saxe slet ikke mener andet, når han ikke kalder ham *episcopus* eller *pontifex*, således som han gør senere hen (Saxo, pag. 939), men blot *pontificatu insignem*.

Af de to tog mod Rygen (d. 6. og 7. mod Sklaverne), der ifølge texten høre til året efter det andet fællestog, ere faldne i 1165, således som man af andre kildeskrifters beretning om dette tog skulde antage, bekræftes ikke. Rigtignok siger Esrom-årbogen, at Absalon i det år på Kristi himmelfartsdag, altså d. 13. maj, overvandt de Sklaver, som kaldes Røbòer; men for det første er det muligt, at forfatteren, ligesom de andre annalister, der sige, at Valdemar 1165 undertvang Sklaverne, har tænkt på det andet fællestog, idet han har sigtet til hvad der ifølge Saxe skete, da Absalon forhandlede med Rygboerne om hjælp (s. Müllers udg. pag. 796) — en misforståelse, der ikke kan betragtes som umulig fra annalisternes side, og for det andet står Esrom-årbogens notits, hvis der virkelig sigtes til året 1165 og det første af de her omhandlede tog, ligefræm i modstrid med Snorres beretning, at Valdemar netop dengang var på toget mod Erling Skakke. Året 1165 synes således at måtte forkastes og det såmeget mere som Knytlingasaga, det eneste kildeskrift, som udtrykkeligt og udførligt omtaler disse to tog, sætter dem i det andet år efter 2. fællestog, altså til 1166 og deri får medhold i to af årbøgerne, som sige, at Sklaverne bleve overvundne i det år. Imidlertid tør heller ikke året 1166 antages for sikkert, ti for det første er det meget tvivlsomt, om de nævnte to årbøger netop sigte til Valdemars tog til Rygen og, selv om så var, ere de idethele uden sønderlig vægt, og for det andet vil det af det følgende fræmgå, at der for

andre begivenheder ikke er plads til de to tog mod Rygen i året 1166.

Foruden i årstallet afviger Knytlingasaga fra Saxe med hensyn til de to tog til Rygen, idet den navnlig lader dem flyde sammen til ét, sætter begivenhederne på første tog i en anden orden og lader freden blive sluttet ved Hedinsø.

Knytlingasaga er også det eneste kildeskrift foruden Saxe, som omtaler Knuds hylding og afviger ligeledes heri fra Saxe med hensyn til årstallet, idet den sætter hyldingen til samme år som andet fællestog, Saxe til samme år som de to tog mod Rygen. Suhms påstand, at der ingen modsigelse her skulde være tilstede, eftersom begge forfattere tale om to forskellige ting, synes ikke at behøve videre gendrivelse, ti når man sammenholder begge beretninger, er det klart, hvad også både P. E. Müller og Velschow have sét, at de dels med hensyn til stedet for hyldingen dels i andre henseender stemme med hinanden således som kun to beretninger om samme sag kan stemme.

Når man undtager Valdemars korte sommertog mod Volgast (d. 9. mod Skl.), blive de andre begivenheder, som i Saxes text (i stykket «*Vere appetente*») sættes to år forud for Arkons indtagelse og to år efter andet fællestog, fire efter kirkemødet (Kristoffers og Absalons vintertogt — tredje fællestog) og altså ifølge hvad ovenfor er udviklet, skulde høre til året 1166, alle omtalte af andre skribenter; men ligesom disse i tidsregningen afvige fra hinanden indbyrdes, således er der også eller synes der idetmindste at være stor uenighed imellem dem og Saxe, navnlig i den første del af det her omhandlede stykke.

Kristoffers og Absalons vintertogt sættes af Knytlingasaga (kap. 122) til fasten tre år før Arkons indtagelse og,

såvidt man kan skønne, til 1167 (idet sagaen, når man ser hen til dens fortælling om Valdemars regering idethele, synes at sætte Arkons indtagelse til 1170, ligesom flere islandske årbøger); Buris's fængsling af alle danske årbøger og, som det synes, også nogle islandske, som sige Burisleif for Buris, ligeledes til 1167; opførelsen af borgen i Havn (jeg forudsætter, at det er den, Saxe mener) af Petrus Olai, to islandske årbøger samt Hvitfeld til 1168. Fræmdeles sættes Erlings overfald på den jydske flåde i Djurså af Snorre til samme år som Valdemars første tog til Norge (1165), hvilket bekræftes af flere islandske årbøger; kampen i Huljuminne af Knytlingasaga syv nætter før Allehelgensdag (altså d. 24. okt.) i samme år som kroningen og skrinlægningen og til 1171, og endelig Kallundborgs grundlæggelse af Hvitfeld (udentvivl efter ældre kilder) og af Magnus Matthæi ligeledes til 1171 og 4 år efter Buris's fængsling.

De tre første af de her nævnte sex modsigelser mellem Saxe og andre skribenter ere kun tilsyneladende, og Saxes tidsregning bekræftes ved nøjere eftersyn. Når næmlig Knytlingasagas forfatter sætter Kristoffers tog i fasten tre år før Arkons indtagelse, har han udentvivl (på frankisk vis) regnet vinteren med til det foregående år og følgelig efter vor regnemåde kun ment to år, ligesom Saxe, og når han sætter det samme tog til 1167, har han af samme grund ment vort 1168, så at afvigelsen fra Saxe i dette punkt ikke er 1, men 2 år. Denne Knytlingasagas afvigelse fra Saxe, ligesom den tilsvarende hos andre med hensyn til grundlæggelsen af en borg i København, hænger udentvivl sammen med, at de pågældende forfattere have sat Arkons indtagelse to år for langt fræm, næmlig til 1170, uagtet den, som nedenfor skal påvises, skete 1168. På lignende

måde synes endelig også den tredje afvigelse at være opstået: ligesom Saxe have næmlig årbøgerne sat Buris's fængsling fire år efter kirkemødet, to år efter andet fællestog, men, som ovenfor påvist, have de fejlet i at sætte disse begivenheder et år for langt fræm (til 1163 og 1165 istedenfor til 1162 og 1164), og disse fejl have ganske naturligt medført den tredje, at også Buris's fængsling er sat for langt fræm (fra 1166 til 1167).

Til bestyrkelse af denne siste udkomst kan måske også følgende tjene. Det hedder i tillæget til den sællandske krønike under året 1166: *Christophorus obiit.* Da nu samme krønikes hovedstykke henfører Kristoffers død til 1173, ligesom flere andre årbøger, og da Knytlingasaga i forbindelse med hans vintertog fortæller, at Valdemar gjorde ham til hertug i Hedeby og det rige, som ligger dertil (de danske årbøger kalde ham *dux Jutiæ*), så synes det en rimelig formodning, at «*Christophorus obiit*» er en skrivfejl for «*Chr. adiit*» d. e. tiltrådte sit hertugdømme 1166. Men nu var den del af Jylland, som Buris havde til len, udentvivl netop Sønderjylland (*præcipua Jutiæ pars*), og Kristoffer kan isåfald ikke være bleven hertug der førend efter Buris's fængsling og deraf følgende afsættelse, og altså må denne senest være sket i året 1166.

De tre afvigelser mellem Saxe og de andre, som jeg ovenfor har nævnt sist (næmlig med hensyn til overfaldet i Djurså, kampen i Huljuminne og Kallundborgs grundlæggelse), må jeg lade stå hen for det første, ti de ere ikke så lette at udjævne. Rigtignok har Suhm mént, at afvigelsen m. h. t. kampen i Huljuminne blot er tilsyneladende, idet han her, ligesom ovenfor m. h. t. Knuds hylding, antager, at Saxe og Knytlingasaga tale om to forskellige begivenheder; men en gennemlæsning af begge stykker viser os

strax urimeligheden af denne mening; ti rigtignok er der også den afvigelse mellem begge, at Knytl. lægger Huljuminne ved Øresund, Saxe åbenbart ved Storebelt; men det vilde være højst forunderligt, om Absalon og Sklaverne skulde have kæmpet med hinanden to gange på samme sted eller på to steder af samme navn og det på samme tid af dagen og med ligemange skibe, Sklaverne med 9, Absalon med 6, af hvilke de 3 hvergang lå på grund inde i havnen, de 3 lå i mundingen af denne, og således at udfaldet hvergang blev det samme, næmlig at 1 af de sklaviske skibe blev taget, medens de andre undkom.

Til bestemmelse af tiden for de andre begivenheder i det her omhandlede stykke (vedkommende forholdet mellem Daner, Saxere og Sklaver indtil slutningen af tredje fællestog) have vi ikke længere nogen hjælp fra nordiske kilder, men derimod fra tyske, navnlig Helmold. Efter at have fortalt om andet fællestog (i 1164) ytrer denne sig næmlig således (II, 6—7):

«Pribislav (Niklots Søn), som opholdt sig hos Bugislav og Kazimir, begyndte at genopbygge Dimin og hærjede derfra af landet om Sverin og Razeborg. Men af frygt for hertugen bad Bugislav og Kazimir ham om at standse dermed eller også forlade deres land, og således vare Sklaverne rolige. Og hertugen holdt fred (*habuit pacem*) med Danekongen, og de havde samtaler med hinanden ved Ejderen eller i Lybæk (*et celebraverunt colloquia ad Egdoram sive Lubike*), og kongen betalte hertugen en stor sum, fordi hans land ved hertugen sikredes mod Sklaverne, og alle danske øer begyndte at bebygges. Og kongen og hertugen indgik den pagt, at skatten fra de lande, som de undertvang, skulde deles imellem dem. Hertugens store lykke

vakte misundelse, og da kejseren drog til Italien, brød det længe ulmende had ud i lys lue.»

Når vi tage andre tyske beretninger med til hjælp, er der ingen tvivl om, at hvad Helmold her fórtæller, har hørt hjemme i de to år, som fulgte nærmest efter andet fællestog, altså i årene 1165 og 1166. Der må jo næmlig være hengået nogen tid, inden Pribislav begyndte at genopbygge Dimin og fornyede fjendtlighederne. Disse begyndte altså vistnok ikke førend i 1165, i hvilket år Saxerne (ifølge *chron. montis sereni*) hærjede i Pommern. Da nu fræmdeles krigen vel har varet en stund, var det udentvivl først noget hen i 1166, at Bugislav af frygt for Henrik fik Pribislav til at holde sig rolig. I samme år som det skete, faldt vistnok, at slutte af Helmolds fræmstilling, også mødet eller samtalerne mellem Valdemar og Henrik, og at det netop var i 1166 og ialfald ikke senere, kan man skønne af, at Helmold fortæller det lige forud for sin beretning om kejserens tog til Italien og Saxernes rejsning, der ganske vist faldt henimod udgangen af året 1166.

Sammenholde vi nu Helmolds og Saxes beretninger om tiden efter det andet fællestog, se vi, at de dels udfylde hinanden dels i to punkter synes at falde sammen. Medens Helmold og andre tyske forfattere fra saxisk standpunkt mælde om Pribislavs genopbyggelse af Dimin og hærgninger i landet om Sverin og Razeborg samt om Saxernes hævntog ind i Pommern, fortæller derimod Saxe, hvorledes Kazimirs grever i Volgast plage Danernes venner Rygboerne og give sørøverne frit spillerum samt hvorledes Danerne til gengæld dels om vinteren dels om sommeren hærje i Sklavernes land. Dernæst er det rimeligt, at det ifølge Helmolds beretning, på grund af Bugislavs frygt for hertugen atter indtrådte fredelige forhold mellem Saxere og

Sklaver svarer til hvad Saxe siger om Bugislavs underkastelse under Henrik af frygt for Danerne, og endelig synes det utvivlsomt, at Helmold, når han taler om Valdemars og Henriks sammenkomst ved Ejderen eller Lybæk, sigter til det samme som Saxe, når denne fortæller om Valdemars rejse til Brammesiernes land (i eller i hvis nærhed Lybæk lå) og hans møde med Henrik ved Ejderen. Men hvis det er rigtigt, så må, ifølge hvad ovenfor er sagt om tidsregningen hos Helmold, Bugislavs underkastelse under Henrik og dennes møde med Valdemar ved Ejderen have fundet sted i sommeren og efteråret 1166*.

I modstrid med den her vundne udkomst, ifølge hvilken alle de omhandlede begivenheder, idethøjeste med undtagelse af kampen i Djurså og i Huljuminne samt Kallundborgs grundlæggelse, ere indtrufne i året 1166, står Suhms og Velschows mening, at de skulde høre til 1167. Hvad der ellers kunde synes at tale for denne mening (navnlig årbøgernes énstemmige vidnesbyrd om tiden for Buris's fængsling), er ovenfor fræmført og afvist; men den støttes endnu på den omstændighed, at Gertruds første mand, Frederik af Svaben, døde i Rom i avgust 1167, hvoraf synes at følge, at hun ikke i efteråret 1166 kan være bleven tilbudt Knud, men at dette tilbud og Valdemars nærmere aftale derom med Henrik på deres møde ved Ejderen må høre til efteråret 1167. P. E. Müller, som sætter de her omhandlede begivenheder til 1166, tillægger denne indvending så stor vægt, at der ifølge hans mening (Crit. Undersøgelse pag. 214) intet andet bliver tilovers end at ind-

* Jeg er tilbøjlig til at tro, at Valdemar dengang, da han i anledning af dette møde i nogen tid opholdt sig i Sønderjylland, væntende på Henrik har indsat sin Søn Kristoffer til hertug der istedenfor Buris.

rømme, at Saxe til fortællingen om hertugens fornyede forbund med Valdemar har knyttet noget (den anden trolovelse), som først ét eller to år senere kan have fundet sted. Men denne påstand er ikke blot uden al grund, men også overflødig. Deraf at Gertruds mand døde i 1167, følger jo nemlig ikke nødvendigvis, at hun har været gift i 1166 og således ikke dengang har kunnet tilbydes nogen anden, og i virkeligheden var hun heller ikke gift i 1166: Helmold siger (II, 10), at hun kun i kort tid var gift med Frederik, og bestemtere siger *chron. m. sereni*, at hun blev gift med ham i 1167. Således er det da muligt og, ifølge Henriks troløse karakter, højst rimeligt, at han i efteråret 1166, da det var ham af vigtighed at vinde Valdemars venskab, har lovet at give sin datter til hans søn, men i begyndelsen af 1167 har glemt dette løfte og givet hende til Frederik, fordi forbindelsen med denne nu syntes ham fordelagtigere. Altså behøve vi hværken med Müller at antage, at Saxe har skrevet urigtigt, eller med Suhm og Velschow at henføre den anden trolovelse til 1167. Men ikke nok dermed: der er adskilligt, som ligefrem taler derimod og gjør det nødvendigt at sætte ikke blot den anden trolovelse, men alt hvad Saxe efter Buris's fængsling og Københavns grundlæggelse fortæller om forholdet mellem Daner, Saxere og Sklaver (med undtagelse af kampen i Huljuminne og Kallundborgs grundlæggelse) forud for 1167. Det er nemlig for det første aldeles ikke rimeligt, at Henrik i det år, midt under sin mislige kamp med de saxiske fyrster skulde have brudt med Valdemar (i Krempe), om han end på den anden side havde vundet Bugislav. Det passer fræmdeles ikke til siste del af 1167, når Saxe lader Gudskalk sige til Sklaverne, at Saxerne havde berøvet Prisklav (Pribislav) hans fædreland og befæstet Razeborg og Sverin til fordærvelse for

alle Sklaver, og dernæst fortæller, at Sklaverne kastede sig over de saxiske borge i deres land, og at Henrik senere i samme år i forening med Valdemar gjorde tog imod dem, ti allerede i slutningen af 1166 eller strax i begyndelsen af 1167 havde Pribislav fået sit land tilbage, med undtagelse af Sverin og tilliggende land, og levede siden i god forståelse med Henrik (Helm. II, 7). Endelig synes det heller ikke at passe til siste halvdel af 1167 (langt hen på sommeren eller i efteråret), når Saxe lader biskoppen af Lybæk (dengang Konrad) komme til Valdemar som Henriks sendemand med tilbudet om en ny trolovelse mellem deres børn, ti allerede engang i første halvdel af samme år kom Konrad i fjendtligt forhold til Henrik og måtte fly til Magdeborg*. Hvis man altså ikke aldeles vilkårligt vil antage, at Saxe har skrevet uefterretteligt, som når Suhm, for at hævde sin mening, påstår, at han urigtigt har nævnt bispen af Lybæk istedenfor bispen af Sverin (Suhm, VII, 238), så kan Suhms og Velschows mening, at de her omhandlede begivenheder faldt i 1167, betragtes som aldeles gendreven.

Da det således er påvist, at Kristoffers vintertog og det 3. fællestog samt alle de begivenheder, Saxe sætter

* Det fjendtlige forhold mellem Henrik og Konrad må idetmindste have varet to fulde år, ti medens det stod på, opholdt Konrad sig næsten i to år i Magdeborg og besøgte derfra af et kirkemøde i Frankrig (Helm. II. 9). Nu er det rigtignok muligt, at Helmold har regnet dette ophold i Frankrig sammen med opholdet i Magdeborg til «næsten to år»; men selv i dette tilfælde tør det antages, at fjendskabet har varet længere, idet Konrad rimeligvis først nogen tid efter dets udbrud er flygtet til Magdeborg. Men nu blev freden sluttet senest St. Hansdag 1169; altså var fjendskabet udbrudt allerede i juni 1167 og Konrad kan ikke på den tid og endnu mindre senere være brugt som sendemand af Henrik.

imellem, på højst 3 nær, høre til det fjærde år efter kirkemødet eller til 1166, så er det klart, at de to tog til Rygen ikke kan have hørt til det år.

Valdemars andet tog til Norge faldt ifølge Saxe i våren i det fæmte år efter kirkemødet, altså i 1167. Der er ellers ingen, som sigter dertil, med undtagelse af én af årbøgerne (Lang. III, 629), som siger, at der i det år (1167) var krig mellem norske høvdinger og at Valdemar understøttede den ene af dem. Denne årbog er af uvis tidsalder og uden sønderlig vægt, men dens vidnesbyrd styrkes ved hvad vi ellers af islandske og tyske kildeskrifter vide om det år. Det er jo næmlig naturligt, at dette tog til Norge er blevet gjort i et år, da Valdemar, som Helmold vidner, var i fred og god forståelse både med Sklaverne og med Henrik og denne var sysselsat med den saxiske krig, og fræmdeles i et år, da Erling og hans søn ifølge islandske vidnesbyrd havde at kæmpe med de såkaldte Hættesvende. Det er desuden i sig selv rimeligt, at Valdemar var i forståelse med disse, og Saxe synes også at hentyde dertil, når han taler om den gode modtagelse, Valdemar på dette tog fandt i Viken; ti denne modtagelse havde udentvivl, som også P. E. Müller mener (Crit. Unders. pag. 215) sin grund i, at Hættesvendene dengang vare dernede. Jeg slutter deraf, at toget har fundet sted i det år, da Hættesvendene ikke, som sædvanligt, kun gjorde et kort strejftog ned i Viken, men i det år, da de fore derned i våren og, som det hedder, opholdt sig der lang tid om sommeren, optagende vidt og bredt de kongelige indtægter. Men hvis det er rigtigt, viser der sig en modsigelse imellem Saxe og Snorre, forsåvidt denne siste henfører dette Hættesvendenes ophold i Viken til året 1168. Både Suhm og Velschow

give Snorre medhold deri; men det står, som strax nedenfor skal sés, i strid med tiden for Arkons indtagelse.

Ifølge Saxes text blev Arkon taget lige før St. Viti dag to år efter Kristoffers og Absalons vintertogt, sex år efter kirkemødet, altså henimod d. 15. juni 1168. Dermed stemmer Knytlingasaga, forsåvidtsom den sætter Kristoffers tog til fasten 3 år forud, ti det vil, efter vor regning, sige 2 år forud; det bekræftes fræmdeles af forfatteren til de den sællandske kirkeret vedføjede tidsbestemmelser, hvoraf fræmgår, at Rygen blev vunden for kristendommen (fredagen) d. 14. juni 1168, og endelig af Helmold, som siger, (chr. Sl. II, 13), at kristendommen i året 1168 blev plantet blandt Rygens hedninger.

Suhm og Velschow, som begge sætte Rygens undertvingelse til 1169, have dels opfattet Knytlingasaga på en anden måde dels søgt at svække betydningen af de to andre vidnesbyrd; jeg vil undersøge, med hvor megen ret.

De ere enige i at påstå, at Knytlingasaga sætter Arkons indtagelse 3 år efter de to tog til Rygen (d. 6. og 7. mod Sklav.) og at disse skete i 1166; men — ikke at tale om, at Knytlingasaga her åbenbart peger hen på Kristoffers vintertog, ikke til de to tog mod Rygen — jeg har ovenfor vist, at, forsåvidtsom Knytlingasaga eller nogen anden sætter disse tog til 1166, er det urigtigt eller ialfald meget tvivlsomt.

Da jeg, i modsætning til hvad der hidtil har været tilfældet, betragter slutningsstykket i den sællandske kirkeret som et af de ypperste kronologiske mindesmærker fra vor middelalder og derfor ikke blot her, men både ovenfor og nedenfor kalder det til vidne, vil jeg nu søge at begrunde min dom om det i almindelighed.

Indholdet af stykket er følgende: Loven blev vedtagen

1. på den onsdag, som var 4 dage før St. Jakobsdag eller d. 25. juli, altså d. 21. juli,
2. i det fjortende vinter (år) efter Valdemars valg til konge,
3. i ærkebiskop Absalons trettende år,
4. en jamling (et år), 3 uger og 3 dage efter St. Knuds skrinlægning og Knud Valdemarsøns kroning,
5. 3 år og 5 uger efter at Rø (Rygen) var vundet til kristendom og lagt under Sællands bispedømme,
6. da der var gået 6370 år på 5 måneder og 16 dage nær fra den dag, da verden blev skabt, og endelig
7. 1170 år 7 måneder og 12 dage siden guds byrd.

Medens man hidindtil ikke havde nogen god og pålidelig text at holde sig til, så er det håndskrift, som ligger til grund for den nyeste og her fulgte udgave (Thorsens) ikke blot det bedste af alle forhåndenværende, men derhos fra en så god og gammel tid og idethele så udmærket at man tør antage deri at have en i det væsenlige tro gengivelse af det oprindelige arbejde. Støttede derpå kan vi se bort fra andre håndskrifters forskellige bestemmelser i det 5. punkt, hvor man også finder læsemåden 3 eller 6 uger og, i det håndskrift, Hadorph fulgte, 2 år for 3. Nu må man rigtignok indrømme, at det Hadorphske håndskrift (fra omtr. 1300) idethele har samme vægt og værd som det, Thorsen har fulgt, men på den anden side står det i den her nævnte bestemmelse alene ligeoverfor alle de andre håndskrifter, og når Suhm mener, at tallet III så let kunde opstå af II, så kan man, hvis skødesløshed af en afskriver har været årsag til forandringen i det oprindelige håndskrift, ligeså vel tænke sig, at II opstod af III, og hvis forandringen er foretaget med velberåd hu, kan vi

endog lettere forklare os overgangen fra 3 til 2 end omvendt; det er nemlig muligt, at vedkommende afskriver, idet han nærmest så på ordene: «og lagt under Sællands bispedømme» og vidste, at den pavelige bulle derom var af 1169, har rettet årstallet derefter, uden at lægge mærke til, at bestemmelsen 5 uger da ikke længere passede, eller det har stødt ham, at kirkeretten satte Arkons indtagelse 2 år forud for kroningen, medens de mest tilgængelige kronologiske hjælpemidler på den tid kun satte den 1 år forud, og hvis han desuden har gjort sig den ulejlighed at slå efter i Saxes historie, kunde dennes text lettelig (om end med urette) styrke ham i den tro, at annalisterne havde ret.

I alle andre punkter bekræftes rigtigheden af det Thorsenske håndskrift ved de andre håndskrifter, og det er da heller ikke håndskrifternes forskellighed, som har vakt mest betænkelighed: bortset derfra har man ment i stykket at opdage så megen modsigelse mellem dets enkelte bestemmelser og mellem dem og hvad man ellers fra anden side vidste eller troede at vide, at det var tvivlsomt, om nogetsomhelst rigtigt blev tilbage (s. Suhm, hist. af Danm. VII, 380).

En unøjagtighed, må man indrømme, er tilstede, nemlig når det hedder, at loven blev given i «ærkebiskop» Absalons 13. år, ti, strængt taget, måtte den derefter være given i året 1192, (eftersom Absalon blev ærkebiskop i 1179), medens den selv siger, at den blev given 1171. Der burde altså have stået «biskop». Men hvis, som jeg antager, disse tidsbestemmelser først ere tilføjede, efterat Absalon var bleven ærkebisp, så er det ganske naturligt, at forfatteren har nævnet ham med den værdighed, han netop dengang havde, ligesom det jo også i lovens ind-

ledningsord hedder: denne lov blev given af «ærkebiskop Absalon».

Bortsét fra denne urigtighed, som således intet har at betyde, ere alle andre fejl, man har villet opdage i stykket, kun tilsyneladende, og ved et nøjere eftersyn og en bedre forståelse viser der sig den bedste overénsstemmelse såvel mellem dets enkelte bestemmelser indbyrdes som mellem det og andre kildeskrifter.

Når man sammenholder de to siste punkter (6 og 7), er det klart, at forfatteren ikke, som Suhm mener, har fulgt den almindelige kalender, begyndende året med 1. januar og regnende det til 12 måneder, af hvilke 1 havde 28 (29), de andre 30 eller 31 dage, men at han, hvad tit fandt sted, har begyndt året med Kristi fødselsdag, juledag (25. dec.), og delt det i 13 måneder med 28 dage hver samt sat Kristi fødsel til den første dag i året 5200 efter verdens skabelse, deri følgende Beda og kirkens sædvane, som er udtrykket i det vers:

Unum tolle datis ad millia quinque ducentis.

Med disse forfatterens egenheder for øje få vi følgende udkomster:

Til 4. «Tre uger og tre dage før lovens årsdag», d. 21. juli, vil ikke sige d. 27., men d. 25. juni: (28+21) −(21+3), og på den dag netop, St. Knuds fødselsdag, skulde også skrinlægningen ifølge pavens skrivelse gå for sig, og på den dag foregik den virkelig ifølge andre kilder. Vi behøve altså ikke med Suhm, tværtimod alle håndskrifter, at antage, at der istedenfor «3 dage» burde læses «5 dage».

Til 5. På samme måde vil «5 uger før lovens årsdag» ikke sige d. 16., men d. 14. juni: (28+21)—(21+14). Da dette dagstal (dagen før St. Viti dag) meget godt lader

sig forene med Saxes beretning og falder sammen med Esrom-årbogens angivelse, er det uden al tvivl rigtigere end d. 15. juni, som findes i en anden af årbøgerne (Lang. III, 259). Derved bestyrkes yderligere, at læsemåden «5 uger» er rigtigere end andre håndskrifters «3 og 6 uger».

Til 6. Når det fræmdeles hedder, at loven blev given 6370 år efter verdens skabelse på 5 måneder og 16 dage nær, så vil det ikke sige d. 15. juli i det år, men d. 21. juli; ti meningen er, at der var 5×28+16 dage tilbage af året, dette regnet til 25. december, men såmange dage (156) ligge netop imellem 21. juli og 25. december: 10+31+30+31+30+24 = 156.

Til 7. Ligeledes betyder endelig «1170 år, 7 måneder og 12 dage» ikke, som Suhm mener, d. 12. avgust 1171, men atter d. 21. juli, ti meningen er, at der var gået 7×28 +12 = 208 dage af året, men såmange dage ligge netop mellem 24. dec. og 21. juli (7+31+28+31+30+31+30 +20 = 208). Vi behøve altså ikke med Langebek og Suhm, tværtimod håndskrifterne, at antage, at «minnæ» er udeladt ved «tolv dage» (på tolv dage nær), især da denne hypothese ikke løser vanskeligheden, ti loven skulde derefter være given d. 19. juli, hvilket står i strid med den første bestemmelse.

Til yderligere bevis for harmonien mellem stykkets mangfoldige bestemmelser kan der endnu tilføjes følgende: når det i 1. og 2. punkt hedder, at loven blev given onsdagen d. 21. juni i kong Valdemars 13. regeringsår, så stemmer det godt med 7. punkts bestemmelse, at den blev given i året 1171, ti dette år var det eneste i Valdemars regeringstid, i hvilket d. 21. juli faldt på en onsdag*.

* Det sællandske landsting holdtes hvertanden onsdag.

Når således stykket i alle de nævnte punkter er frit for de fejl, man har troet at finde deri, og tværtimod viser sig at stemme med sig selv og med hvad vi ellers vide, så have vi vistnok ogsaa ret til i det hele at antage det for fuldstændig paalideligt, navnlig også med hensyn til tidspunktet for Rygens indtagelse.

Om Helmold har navnlig Velschow (*not. ub. ad Sax. pag.* 343) ytret sig således: «I Aaret 1168, siger Helmold (II, 13), blev kristendommen plantet i Rygboernes land. Rigtignok synes han at have skrevet få år efter denne begivenhed, men selv om det var bevist, at han virkelig har sagt 1168 og dette årstal ikke er opstået ved en afskrivers forseelse, må man huske på, hvor let én, som i vore dage vil bestemme tiden for en begivenhed, der ligger nogle år tilbage, kan komme til at begå en fejl på et år, og hvor meget lettere kunde det ikke ske for en forfatter, som kun meget sjælden tilføjer årstal! Desuden, hvor stor vægt man end bør tillægge en saa fortjent skribent som Helmold, må dog Saxes vidnesbyrd i dette punkt foretrækkes for hans. I Saxes fortælling hører Rygens indtagelse til en sammenhængende række af begivenheder, hvoraf intet kan fjærnes uden at ordenen forstyrres, og det indsés ikke, hvorledes han skulde være kommen til at fejle i ordenen. I Helmolds krønike derimod hænger fortællingen om Rygens undertvingelse kun løst sammen med det foregaaende. Efterat han næmlig (kap. 7—11) har fortalt om de indre stridigheder i Saxland og om disses bilæggelse, som skete på rigsdagen i Bamberg henimod slutningen af juni 1169, så at endnu kun Vittekind af Dasenborg vedblev kampen, går han i 12. kap. over til at fortælle om Rygboernes omvendelse, idet han siger: Imidlertid (*in tempore illo*) samlede Valdemar en stor hær o. s. fr. Når blot års-

tallet i begyndelsen af 13. kap. forandres, er ingen ånden forandring nødvendig».

Dertil har jeg følgende at bemærke:

Det er vistnok ikke umuligt, at Helmold selv, som Suhm mener, har skrevet MCLXVIIII, og at en afskriver har udeladt det sidste Tal. (I); men alle udgaver have 1168, og rigtigheden deraf bestyrkes ved gode og gamle håndskrifter.

Det skal fræmdeles indrømmes, at det let kan hændes enhver anden, som pludselig skal bestemme en tidligere, især mindre vigtig begivenheds tid, at han kommer til at begå en fejl på et års tid; men at antage, at det skulde være hændet en historieskriver som Helmold, en ellers paalidelig og nøjagtig mand, og det i et punkt, som kun lå nogle få år tilbage og var en vigtig, til selve hans hovedæmne hørende begivenhed, det vilde være højst urimeligt og ubilligt, sålænge man ikke har meget stærke grunde at støtte en saadan beskyldning på. Den omstændighed, at han kun meget sjælden tilføjer årstal, kan ligeså godt være en grund for os til at tillægge dem, han tilføjer, større gyldighed.

Endelig, at det skulde være Saxes mening og nødvendigvis følge af hans text, at Arkon blev taget 1169, er kun en påstand af Velschow, som allerede er gendreven: jeg har næmlig ovenfor vist, at denne begivenhed, naar vi holde os til Saxes text, måske kunde henføres til 1167, men rimeligst til 1168 og på ingen måde til 1169. Og ligeså urigtigt er det paa den anden side, naar Velschow mener, at der skulde være så ringe sammenhæng i Helmolds fortælling, at man uden videre forstyrrelse kan forandre 1168 til 1169. Freden mellem Henrik og de saxiske fyrster sluttedes jo næmlig, efter lange forhandlinger og

mange udsættelser, henimod udgangen af Juni og ligeledes i juni (d. 14. og følgende dage) faldt Rygen i Valdemars magt. Hvis vi nu antage, at begge dele også vare indtrufne i samme år (1169), så var jo borgerkrigen i Saxland, der vistnok allerede tidligere var sagtnet på grund af underhandlingerne, aldeles standset dengang da Rygen blev taget eller ialfald da Henrik fik underretning derom og således havde grund til at gøre noget skridt, for at hævde sin formentlige ret, og der var ham intet ivejen for strax at gøre et saadant skridt, ti Vittekind af Dasenborgs genstridighed har ikke alene kunnet hindre ham deri. Men hvis nu så var, vilde det være ørkesløst, ja ligefræm urigtigt, når Helmold, efter at have fortalt om Rygboernes undertvingelse og omvendelse, dernæst siger: «Dette skete paa den tid, da der herskede borgerkrige i Saxland. Men da freden var genoprettet, sendte Henrik strax bud til Danekongen og krævede halvdelen af den rygiske skat ifølge tidligere aftale o. s. fr.»; ti meningen af disse ord er jo tydeligt nok den, at Henrik ikke strax efter Rygens indtagelse kunde gøre sit krav gældende, fordi borgerkrigen endnu bestandig var i fuld gang og bandt hænderne paa ham. Altså nødes vi til at antage, at Helmold har ment, hvad der står skrevet, at Rygen blev kristnet 1168, året førend freden genoprettedes i Saxland.

Ligesom jeg tidligere har påvist troværdigheden af den sællandske kirkerets tidsbestemmelser, saaledes har jeg nu her vist påligheden af Helmolds ord, og ligeoverfor disse to vidner må alle andre vige: først 3 tyske kildeskrifter (den saxiske kronograf, den bosovske og den pegavske årbog) samt Lavr. Stral og Corn. Hamsfort, hvilke alle sætte Rygens undertvingelse til 1169 og ere de eneste, som ligefræm støtte Suhms og Velschows mening; fræmdeles Esrom-

årbogen, som har 1167; endelig alle de andre danske årbøger samt nogle islandske og rimeligvis også Knytlingasaga, som have 1170. De 3 tyske årbøger synes rigtignok skrevne omkring år 1200, men kan dog let have fejlet i et punkt, som nærmest vedkom Danmark; muligen have forfatterne, idet de vidste, at urolighederne i Saxland endte 1169, forledede netop ved Helmolds ordning af begivenhederne, sluttet, at Rygen maatte være blevet indtaget i 1169 og have overset årstallet, som han i næste kapitel har tilføjet. Lavr. Stral og Corn. Hamsfort levede saa sent, at deres vidnesbyrd i og for sig ikke have nogen sønderlig vægt, men de kilder, de have fulgt, have vistnok rykket Arkons indtagelse et år for langt fræm, fordi de allerede havde gjort det med hensyn til kirkemødet og Knuds fødsel, ligesom også med hensyn til Buris's fængsling. I den esromske årbog er det urigtige årstal udentvivl opstået ved en afskrivers forseelse, idet årstallet 1168 er udeladt og bemærkningen om Røboernes omvendelse derved er kommen til at stå under 1167, ligesom omvendt i samme årbog Knuds drab i Roskilde og slaget på Gradehede er rykket ned fra 1157 til 1158. Når endelig de andre danske årbøger have 1170, så er denne fejl måske, som Velschow mener, opstået derved, at de ikke blot tale om Rygboernes undertvingelse, men også om deres omvendelse og have henført denne (og derved ogsaa hin) til 1170, fordi den fuldstændige indførelse af kristendommen og ordningen af landets kirkelige forhold vel først skete i det år, efterat den pavelige bulle derom var kommen til Danmark. Men det kunde vel også være, at grunden til at de satte Rygens undertvingelse to år for langt fræm var den, at de ikke blot, som Lavr. Stral, iforvejen havde sat kirkemødet et år for langt fræm, men også, seende hen til Saxe, betragtede

hvad han fortalte fra Kristoffers vintertog af indtil det andet tog til Norge, m. a. o. begivenhederne i stykket *«Vere appetente»*, som hørende til to forskellige år. Hvad enten nu grunden er denne eller hin, tør man vel antage, at, når Islænderne (årbøgerne og Knytl.) have samme fejl, er det fordi de have øst af danske kilder.

Knytlingasaga tilføjer en tidsbestemmelse, som fattes hos Saxe, nemlig at Valdemar kom til Rygen hvidesøndag (pintsedag), der i året 1168 faldt d. 19. maj. Hvis denne bestemmelse er rigtig, har der altså ligget en tid af 3—4 uger mellem landgangen og Arkons overgivelse (d. 14. juni). Det kunde synes at være et temmelig stort mellemrum, men passer dog ganske godt til hvad Saxe fortæller om Valdemars hærgninger på forskellige dele af øen og hans forberedelser til stadens belejring, og det er ialfald rimeligere end at der kun skulde have været en uges tid mellem de to nævnte punkter, hvilket vilde være tilfældet, hvis Arkon blev indtaget i året 1168, ti i det år faldt pintsedag d. 8. juni.

Knytlingasaga nævner alle de i *«Capta Rugia»* omtalte begivenheder på én nær og henfører dem, ligesom Saxe, til et og samme år. Den sætter nemlig skrinlægningen, kroningen og indledelsen af underhandlinger med Erling Skakke til midsommers tid og føjer dertil på den ene side toget til Øland i våren forud og som nærmeste frugt af flådens udsendelse under Absalon og Kristoffer, så at den vel også har regnet begyndelsen af disses vagthold til samme vår; på den anden side freden med Erling og toget ind i den pommerske sø i samme års høst.

For to punkters vedkommende bekræftes dette af andre kildeskrifter. Rigtignok er der en årbog, som sætter kroningen et år forud for skrinlægningen, en anden, som

sætter denne et år forud for hin, men flertallet af de danske og alle de islandske årbøger, som nævne begge dele, samt den sællandske kirkeret sætte dem til samme år. Derhos sætter kirkeretten saavelsom et par gode danske årbøger de to nævnte begivenheder til samme dag, næmlig d. 25. juni (VII *kal. Jul.*), og at skrinlægningen foregik på den dag, bekræftes særskilt af *tabula Ringstadensis* og *liber daticus Lundensis vetustior*. Det må derfor være urigtigt, når *translatio Kanuti* sætter skrinlægningen til *VII kal. Jun.* (d. 26. maj); man ser let, at bogstavet *l* i *Jul.* ved en afskrivers forseelse er blevet til *n*. Til samme år som skrinlægningen og kroningen sættes freden med Norge også af Esrom-årbogen, og det er derfor vistnok urigtigt, når Snorre sætter denne fred til året efter Djurså-slaget.

Endnu et punkt nævnes i «*Capta Rugia*», næmlig hjemkomsten af de mænd, Valdemar havde sendt til paven med bøn om at få sin fader optagen blandt de hellige. Denne begivenhed omtales ikke af andre forfattere, men ad en omvej kan vi dog komme til vished om, at også den indtraf i samme år som de andre her fortalte begivenheder. Sendemændene må næmlig være komne hjem senest i våren samme år som skrinlægningen, for at der kunde være tid til at træffe forberedelser til denne højtid; men synderlig tidligere kan de heller ikke være komne, ti bullen, de hjembragte, skrinlægningen vedkommende, blev udstedt i Benevent d. 8. november, og det udentvivl i året nærmest forud for skrinlægningen: var den bleven udstedt i november i det næstsiste år forud eller længere tilbage, skulde enten sendemændenes hjemrejse have taget usædvanlig lang tid eller Valdemar have nølet utilbørlig længe med at udføre pavens befaling, men ingen af delene er der

grund til at antage. På den anden side, hvis bullen er udstedt i begyndelsen af november året forud for skrinlægningen, er der intet ivejen for, at sendemændene i god tid kan være komne hjem.

Ifølge Saxe skal begivenhederne i «*Capta Rugia*» være foregåede to år efter Arkons indtagelse, 8 år efter kirkemødet og prins Knuds fødsel, altså 1170 år efter Kristi fødsel. Dette bekræftes fuldstændigt og udtrykkeligt kun for skrinlægningens og kroningens vedkommende.

Til det andet år efter Rygens undertvingelse sættes skrinlægningen kun af Laur. Stral, kroningen af en god og gammel dansk krønike (*chron. danicum* 1074—1219), begge begivenheder af tillæget til den sællandske kirkeret. Til det ottende år efter Knuds fødsel sættes kroningen af kong Eriks krønike (Ryklosters årbog), skrinlægningen tillige af Esrom-årbogen (den lundske). Endelig til 1170 sættes kroningen af én af de gamle årbøger, skrinlægningen af 4, begge begivenheder desuden af to samt det kronologiske tillæg til den sællandske kirkeret.

For disse vidnesbyrd må alle modstridende vige: den ene danske årbog, som sætter kroningen, de to som tillige sætter skrinlægningen til samme år som Arkons indtagelse; de 3 danske årbøger, som sætte skrinlægningen, de islandske og Knytlingasaga, som sætte både den og kroningen til året efter; de to danske årbøger, som sætte begge handlinger til det 7. år efter Knuds fødsel; endelig de 3 danske, som sætte kroningen, de 3 andre, de islandske og Knytlingasaga, som tillige sætte skrinlægningen til 1171. Skønt næmlig disse vidnesbyrd ere ligeså mange, tildels endog flere end de ovenfor fræmførte, have de dog mindre vægt, og det er ikke vanskeligt at indse, hvorledes de ere opståede. Efterat årbogskriverne havde sat kirkemødet og

Knuds fødsel et år for langt fræm (fra 1162 til 1163), havde det til følge, at der hos et par af dem kun kom 7 år istedenfor 8 mellem disse begivenheder og kroningen, og at én af dem, som vidste eller af Saxe så, at der var 8 år, satte kroningen og skrinlægningen et år længere fræm (til 1171). Og fræmdeles efterat årbogsskriverne havde begået den ligeledes ovenfor påpegede fejl at sætte Arkons indtagelse to år for langt fræm (fra 1168 til 1170), var det naturligt, at flere af dem kom til at sætte den til samme år som skrinlægningen og kroningen, medens andre, som så, at det ikke passede, siden såvel Arkons indtagelse som skrinlægningen og kroningen foregik i juni, rykkede disse to handlinger ét år længere fræm og satte dem til 1171 istedenfor til 1170*. At dette siste er det rette årstal og 1171 urigtigt, skal også nedenfor yderligere påvises. Hos Islænderne opstod fejlene enten paa samme måde eller snarere vel derved, at de øste af danske kilder.

Om tiden for de andre begivenheder i «*Capta Rugia*» have vi, som sagt, slet ingen eller ialfald ingen direkte vidnesbyrd; men da de jo, som ovenfor påvist, indtraf i samme år som skrinlægningen og kroningen, må også de have hørt til året 1170, det ottende efter Knuds fødsel, det andet efter Rygens undertvingelse. For de to førstnævnte punkters vedkommende (udsendelsen af en del af flåden og sendemændenes hjemkomst fra paven) kan vi ad en omvej tildels få særskilt bekræftelse derpå.

Knytlingasaga siger, at det var under den rygiske krig, at en del af flåden sendtes ud til landeværn. Skønt Saxe som årsag til denne krig kun nævner de pommerske fyrsters

* I den oprindelige sællandske krønike er såvel Arkons indtagelse som skrinlægningen og kroningen satte til 1170; men af en yngre hånd ere de to sistnævnte handlinger henførte til 1171.

misfornøjelse over, at de ikke havde fået Rygen til len af Valdemar, og først i løbet af sin fortælling om krigen lader Henriks venskab for Sklaverne og hans fjendtlige forhold til Danmark træde tydeligt fræm, så er det dog vist og vidnes både af Knytlingasaga (kap. 123) og af Helmold (II, 11), at det egentlig var Henrik, som i sin vrede over, at Valdemar ikke vilde dele det rygiske bytte med ham, blev ophavsmand til denne krig ved at ægge de sklaviske fyrster til at hærje på Danmark. Men nu vidner Helmold (i forbindelse med andre tyske forfattere), at Henrik først efter at borgerkrigen i Saxland var tilende (året efter Arkons indtagelse, i slutningen af juni 1169) sendte bud til Danmark for at kræve sin del af det rygiske bytte og, først da disse sendemænd kom tilbage med uforrettet sag, kaldte de sklaviske fyrster til sig og opfordrede dem til at begynde krig mod Valdemar. Denne krig kan således ikke være brudt ud før langt hen på sommeren 1169, og udentvivl efterat Danerne en tidlang havde lidt deraf, rimeligvis i den følgende vår har Valdemar grebet til den extraordinære forholdsregel at lade en del af flåden stadig ligge på vagt mod sørøverne.

Den pavelige bulle af 8. november om skrinlægningen må være udstedt i et af de år, i hvilke pave Alexander opholdt sig i Benevent (ti der er den udstedt), altså enten i 1168 eller i 1169. Det siste er i almindelighed antaget for at være det rette og må vistnok også være det, ti da Knud ikke blev skrinlagt tidligere end i 1170, vilde der være altfor lang tid mellem udstedelsen og udførelsen af bullen, hvis hin skete 1168. Men deraf følger, at sendemædnene ere komne hjem 1170, altså også to år efter Rygens undertvingelse.

I dette siste punkt møder der modsigelse fra nyere

granskeres side. De sige nemlig, at bullen om skrinlægningen må være udstedt samme år som Arkon blev indtaget, siden de samme mænd, som hjembragte den, også hjembragte en anden af 4. november om ordningen af Rygens kirkelige stilling (s. Saxo II, 847) og der ingen tvivl kan være om, at Valdemar jo strax efter Rygens undertvingelse har sendt paven bud, for at få øen indordnet i den danske kirke; men deraf følger, at sendemændene må være komne hjem allerede i slutningen af samme år som Arkon blev taget eller i begyndelsen af det næste (ikke to år derefter), og da derhos hjemkomsten kun kan være falden i det højeste nogle måneder før skrinlægningen, i slutningen af 1169 eller begyndelsen af 1170, så må Arkon være bleven taget i året 1169. Dertil må dog bemærkes, at det ingenlunde er urimeligt, at Valdemar, idet han betragtede det som en given sag, at Rygen som i politisk, så og i kirkelig henseende kom til at stå under Danmark, ikke har hastet med at få en pavelig bekræftelse, som han ovenikøbet ifølge sit forhold til paven kunde være vis på, sålænge som ingen gjorde indsigelse derimod; men dette skete fra Henriks side ikke førend midt i 1169 og fra hans undersåt, bispen af Sverins side vistnok ikke tidligere, hvilket også fræmgår af, at kejser Frederiks stadfæstelsesbrev for denne er udstedt i januar 1170. Således kan det godt være, at Valdemar ikke har sendt bud til paven førend i året efter Rygens undertvingelse, samt at sendemændene først ere komne hjem i det andet år derefter, og det er ikke nødvendigt at antage, at undertvingelsen skete 1169.

Også i de øvrige punkter møder der modsigelse fra andre kildeskrifters side, idet Knytlingasaga sætter dem til 1171 og til året efter Arkons indtagelse, og Snorre sætter

freden med Norge til året efter slaget ved Djurså eller til 1166 istedenfor til 1170.

Om Snorre skal jeg nedenfor tale; om Knytlingasaga vil jeg strax her bemærke følgende. De nævnte tidsbestemmelser ere udentvivl komne ind i sagaen fra de islandske årbøger, men vistnok ikke ved den oprindelige forfatter, men ved en senere bearbejder, som har villet bedre værket ved at indordne dets fortællinger i den almindelig vedtagne kronologiske ramme. Derfor er det også kun ved at se hen til tidsregningen i det hele, at ovennævnte tidsbestemmelser komme fræm; sér man alene hen til kapp. 123—24, hvori de her omhandlede begivenheder fortælles, er der ingen nødvendighed for at antage, at de høre til 1171 eller til året efter Arkons indtagelse: årstallet efter Kristi fødsel tilføjes hværken der eller andensteds i sagaen, og med kap. 123 begynder forfatteren et helt nyt afsnit af den paa en sådan måde, at der intet er ivejen for at han har mént, at de begivenheder, han deri fortæller, ere indtrufne i det andet eller endog et senere år efter Rygens undertvingelse.

Det står således fast, at alle begivenhederne i «*Capta Rugia*», ligesom ifølge Saxe, således også efter de andre kildeskrifter høre til 1170, 8 år efter Knuds fødsel, 2 efter Arkons indtagelse.

Kampen i Huljuminne, som af Saxe sættes 4 år før skrinlægningen og kroningen, sættes af Knytlingasaga til samme år som disse handlinger og har altså, hvis sagaen har ret, også hørt til året 1170. Og hvis denne kamp, som Knytlingasaga siger, indtraf 7 dage før allehelgensmesse (Saxe synes at sætte den til sommeren) og lige efter Valdemars tog ind i det pommerske hav, så kan dette tog først være endt et stykke ind i oktober.

Når Kallundborgs grundlæggelse af Hvitfeld, ligesom

kampen i Huljuminne af Knytlingasaga, sættes til året 1171, så bestyrkes derved Saxes vidnesbyrd, at disse to begivenheder høre til samme år. Og hvis derhos Knytlingasaga har ret i at sætte kampen i Huljuminne til samme år som skrinlægningen og kroningen, må også Kallundborgs grundlæggelse høre til 1170.

Til 1170 synes endelig også Helmold at henføre en begivenhed, som slet ikke forekommer hos Saxe, næmlig at Sklaverne kastede sig over og ødelagde Alfse (Als). Måske var det denne begivenhed, der fræmkaldte det rygte om et saxisk indfald i Danmark, som Saxe nævner i stykket om kampen i Huljuminne, og, hvis så er, have vi deri en støtte for den mening, at denne kamp faldt ikke i 1166, men i 1170.

Det er således påvist, at både Saxe og andre forfattere sætte Knuds fødsel og toget ind i den pommersk sø, samt de begivenheder, der ligge mellem disse to punkter, til 8 på hinanden kommende år, men i en noget forskellig orden, således som følgende liste viser:

		Saxe.	Andre.	
1.	De norske sendemænds komme	1163	1164	
		beg. af året.	om sommeren	(Sn.)
2.	Valdemars første tog til Norge	1163	1165.	(Sn.)
3.	De to tog mod Rygen (6. og 7. m. Skl.)	1165	1166.	(Kn.)
4.	Knuds hylding ved Strøla	1165	1164.	(Kn.)
5.	Djursåslaget	1166	1165.	(Sn.)
6.	Kampen i Huljuminne, Kalundborgs grundlæggelse	1166	1170	(Kn.,Hv.)
		sommeren.	efteråret.	
7.	Andet tog til Norge (Hættesvendene i Viken)	1167	1168.	(Sn.)
8.	Freden med Erling Skakke	1170	1166.	(Sn.)

3. Fra slutningen af kroningsåret til Valdemars død.

Saxe.

Müllers udgave pag. 866—958:

Interea Kazimarus. Af frygt for Danernes magt gav Kazimar og Bugislav sig imidlertid* under hertug Henrik; men uden hensyn dertil drog Valdemar til Stettin og nødte stadens høvding Vartislav (der havde stiftet et kloster og hæntet munke dertil fra Danmark) til overgivelse. Derefter indtog han Ljubin. Ved hjemrejsen efterlodes Absalon med en del af flåden ved Rygen for at beskytte sildefiskeriet. Da han havde fuldbyrdet dette hværv og på hjemvejen havde skilt sig fra den jyske flåde, blev denne i nærheden af Knuds (Prislavs søns) by overfaldet og adsplittet af sklaviske sørøvere. Efter forgæves at have søgt efter disse, kom Absalon til Masnetø, hvor han fik at vide, at Sklaverne havde trukket en stor flåde sammen mod Danmark. Han lavede sig derfor til ny kamp og sex dage efter mødte han ved Møn, hvor han hørte, at Sklaverne først vilde kaste sig netop over denne ø. De kom virkelig også, men ved synet af Sællændernes banner forfærdedes og flyede de, og største delen af deres flåde ødelagdes af storm St. Nikolaj dag (d. 6. dec.). Fra denne dag af vovede ingen sklavisk hær at angribe Danmark. Med stor møje måtte nu Danerne bryde sig vej gennem isen ud på åben sø og gik derefter hver til sit. Da havde Absalon tilbragt hele året på tre måneder nær som landeværnsmand (*universas præsentis anni partes, ternis mensibus exceptis, piratico labore emensus fuerat*).

---

* d. e. på samme tid som Valdemar var inde i den pommerske sø eller i den hviletid, han derefter tog sig.

Postera æstate. Næste sommer holdtes et møde ved Ejderen mellem Valdemar og Henrik.

Vere reddito. Den følgende vår gjorde Kristoffer alene med sit hertugdømmes styrke et heldigt tog mod Brammesierne (Trettende tog mod Sklaverne). Derefter forberedtes strax et andet under kongens egen ledelse, men da Valdemar tøvede med at komme, drog Kristoffer med Absalon og Eskil igen mod Brammesierne og jog en stor hær af Saxere og Sklaver på flugt. (Fjortende tog mod Skl.) Imidlertid samlede alle de saxiske fyrster en hær for at krige på Danmark, men kampen forebyggedes ved en våbenhvile (*belli dilationem*), indtil hertug Henrik vendte tilbage fra Bajern. Dernæst drog kongen til Rygen og derfra til Circipania, hvor han tog en by, hvis høvding hed Otimar. (Fæmtende tog mod Sklaverne). Den påfølgende sommer (*postera æstate*) mødtes Valdemar ved Ejderen med Henrik, som nu var vendt tilbage fra Bajern, og der blev sluttet fred imellem dem. Absalon drog derfra til København og kom strax efter i kamp med et søreverskib. I samme tid (*Per idem tempus*) lå Esbern og Vedemand ude på landeværn og kom til at kæmpe med søreverskibe under Mirok og Strumik.

Eodem tempore Eskillus. På samme tid fik ærkebiskop Eskil lov til at drage til Claravallis. Ligeledes på samme tid (*per idem quoque tempus*) begyndte indbyggerne i Volgast at ruste sig bedre og spærrede Penefloden. Valdemar drog derfor på sit næste tog (det sextende) ind ad Svine, indlod sig ikke på at belejre nogen stad, men hærjede omegnen af Julin, Kamin og Osna.

Aliam rege post ver. Næste sommer rustede Valdemar sig til et nyt tog, men Sklaverne, som så, at de ikke fik tilstrækkelig hjælp fra anden side (Henrik), bad om

fred, som også tilstodes dem på to år. Ved samme tid (*per idem tempus*) bejlede Henrik, da han ikke formåede at yde Sklaverne nogen hjælp mod Danerne, ivrigt til Valdemars venskab og havde et møde med ham ved Ejderen. Omtrent på samme tid (*iisdem fere temporibus*), efterat Erling Skakke havde fældet Ejsten, optrådte Sverre i spidsen for dennes tilhængere. På samme tid blev en sammensværgelse af Magnus Eriksen, Eskils dattersønner Knud og Karl og flere andre røbet for Valdemar ved en holstensk munk (*neque me domestica scelera per idem tempus exorta diutius externis insistere patiuntur*). Da kongen var kommen til Roskilde, åbenbarede han sagen for Absalon, som rådede ham til at afvænte, hvad der vilde ske. Derefter forlod han Roskilde for over Fyn at drage til Jylland. Da Eskil på samme tid kom hjem fra Frankrig og var landet i Ribe, fik Karl og Knud derved et påskud til at drage derover. Men få dage efterat kongen var kommen til Fyn, bevirkede deres halvbroder Benedikt ved sin underlige adfærd under et måltid, at kongen sagde til sine mænd, at han havde fået vished for, at en sammensværgelse var igære imod ham. Benedikt sendte strax bud derom til Magnus, som næste nat rejste til Lybæk og derfra til Henrik Løve, men selv flygtede han til Jylland til Karl og Knud. Disse forlod i al stilhed Ribe, gik i Randers ombord på et skib og sejlede til Birger Jarl i Gøtland. Ved Henrik Løves mægling blev det bestemt, at Magnus under Absalons trygd skulde møde i Århus for at forsvare sig i et huskarlestævne. Dette blev da også holdt i Viby (nærved Århus), og udfaldet blev, at Magnus, efter at have tilstået sin brøde og røbet sine fæller, fik tilgivelse, hvorpå han drog til Fyn. Men Valdemar sejlede over til en ø,

som var rig på vilde dyr, for der at jage. Derhen kom Absalon, sendt af Eskil, for at bede om tilgivelse for Karl og Knud. Men derom vilde Valdemar intet høre. Af bedrøvelse herover lå Eskil syg den hele vinter.

Qua sc. hieme finita. Da denne var omme, fejrede Valdemar en Datters (*filiæ*)* bryllup. Efter denne højtidelighed (*quibus peractis*) fik Eskil kongens samtykke til at nedlægge sit æmbede og tog det løfte af ham, at han efter månedens slutning (*mense exacto*) vilde komme tilbage til byen (Lund) tilligemed Bisperne. Derefter optrådte Eskil på det sædvanlige folketing (*stata solemnisque popularium concio*) og kundgjorde der sin beslutning at nedlægge sit æmbede. Strax efter tingets slutning kom Absalon tilbage til Lund fra Sælland og optoges i Eskils hus. Dagen efter nedlagde Eskil sin værdighed og Absalon valgtes imod sin vilje til ærkebiskop. Eskil fræmskyndede sin reise fra fædrelandet til Claravallis og sejlede, ledsaget af Absalon, over København til Slesvig, hvor han sagde kongen farvel. Derefter sendtes både fra Lund og fra Roskilde bud til Rom med hensyn til Absalons valg. Efterat stormændene imidlertid havde fejret påskefesten i Roskilde, blev Magnus påny greben i forræderi og kastedes i fængsel i Ledre. Ved samme tid blev et skib med gaver til Valdemar fra hans svigerfader (*socer*) taget af sklaviske sørøvere. Da hans fordring at få det udleveret afvistes med hån, forbandt han sig med Henrik, opbød Rygboerne og sejlede ind ad Svine til Julin, medens Henrik gav sig til at belejre Dimin. Denne belejring og Valdemars tog (d. syttende mod Sklaverne, det 1ærde af Valdemar og Henrik i forening)

* Således hedde t i den overleverede text.

endte ikke førend i efteråret (*actam æstate obsidionem autumno inglorius solveret*)*.

Ved den tid udjævnedes kirkestriden og ved den tid kom kongens og Lundensernes såvelsom Absalons sendemænd tilbage fra Rom. Den pavelige legat Galandus stævnede Lunds gejstlighed til Roskilde og oplæste der pavens brev, der bød ham modtage valget som ærkebiskop, og truede ham med ban, hvis han vedblev med sin modstand. En tid efter (*postmodum*) blev da Absalon indviet i Lund af Galandus, og da denne således havde fuldendt sit hværv, drog han i begyndelsen af næste vår (*hibernis exactis*) tilbage til Rom.

Derefter besluttede Valdemar sig til et nyt hævntog mod Sklaverne. På vejen til samlingsstedet led biskop Frederik af Slesvig skibbrud og mistede livet. Hans lig blev først fundet pintsedag. Valdemar overlod hærens førelse til Absalon og sin søn Knud. Disse hærjede først i Ostrosno og sejlede derfra indad Penefloden til Volgast. Bugislav og Kazimar betale store pengesummer og stille gisler. (Attende tog mod Sklaverne).

Nogen tid efter, medens kongen drog omkring på gæsteri i Jylland, faldt Knud og Karl ind i Halland. Knud blev fangen og sat i samme fængsel som Magnus, Karl blev dødelig såret.

Post hæc Henricus. Derefter stævnede Henrik, som allerede havde lidt meget i krigen mod kejseren (*gravem bello*

* Navnet *Cozcoa*, som nævnes ved denne lejlighed (Müllers Saxo pag. 921) er vistnok en urigtig læsemåde for *Criztoa*; og når det længere nede (pag. 923) hedder, at Cozcoa blev stukken i brand, og derefter, at kongen derfra drog til Kamin, have udentvivl de to småstykker, hvori dette siges (»*Post hæc rex Henricum — cohibuit*» og *Hinc regi — alleret*») skiftet plads.

offensam expertus) kong Valdemar til et møde ved Ejderen og bad ham der om hjælp mod denne. Da Absalon fra dette møde var kommen tilbage til Sælland, fik han budskab om, at Skåningerne havde rejst sig. Han drog strax derover, men da han ikke formåede at standse røret, drog han igen til Sælland. Derfra kaldtes han til kongen, som dengang lå på jagt på Samsø. Han fortalte kongen om den skånske rejsning. På skånske stormænds råd sendte kongen et truende brev til skåningerne, men det gjorde kun ondt værre. Da han så, at trusler ikke frugtede, besluttede han at bruge magt, og drog, efter at høsten var endt, over til Helsingborg. Absalon blev modtagen med stenkast af den mængde, som for fiskeriets skyld var samlet på strandbredden og havde opslået sine boder der. Forhandlingerne med Skåningerne førte til intet, også fordi Jyderne støttede deres fordringer. På Valdemars opfordring forlod Absalon Skåne, og derefter gik også Valdemar selv tilbage til Helsingør, medtagende nogle af almuen udvalgte mænd, som skulde se at bringe et forlig istand med Absalon. Men heller ikke det kom der noget ud af, og almuen vedblev at rase og plyndre kongens og ærkebiskoppens gårde. Da drog kongen henimod fasten (*appetente publici jejunii tempore*) derover med Skåninger og Sællændere, men uden Fynboer og Jyder. Folket i Nord-Skåne og Halland rejser sig og går kongen og Absalon imøde, men bliver slået ved Dysiebro.

For at skille Valdemar og Henrik gør kejseren nogen tid efter det tilbud at ville give sine to sønner til to af Valdemars døtre. I anledning af dette tilbud mødes Valdemar med kejseren, som dengang var ved at belejre Lybæk. Bugislav og Kazimar udnævnes af denne til hertuger i Valdemars nærværelse og med hans samtykke. Ved samme

lejlighed blev Sigfred af Tybingen trolovet med en af Valmars døtre og holdt derefter bryllup i Slesvig.

Da Valdemar siden fik at vide, nt Sklaverne i begyndelsen af våren havde bygget to borge ved Svines munding, samlede han flåden i Grønsund, men blev syg og døde kort tid efter.

At hovedbegivenheden i *«Interea Kasimarus»*, næmlig toget mod Stettin ikke af Saxe er regnet til samme år som det tolfte tog mod Sklaverne, fræmgår tydeligt nok først og fræmmest af slutningsordene i *«Capta Rugia»* (*Residuum anni otio tributum est*), hvoraf følger, at Valdemar ikke i samme år har indladt sig på nye krigsforetagender, men dernæst også af hensyn til årstiden, som de to nævnte tog ifølge Saxe må være foregåede i. Det 12. tog endte næmlig, som ovenfor påvist, udentvivl ikke før i oktober, men netop i den måned må toget til Stettin være begyndt, ti det må senest være endt i begyndelsen af november, eftersom der ellers ikke bliver tid til Absalons vagthold ved Rygen og hans påfølgende færd indtil den sklaviske flådes adsplittelse ved Møn, der skete d. 6. december samme år, ikke, som Christiani aldeles vilkårligt mener, i året efter. Men det er urimeligt at antage, at Valdemar i en og samme måned både skulde have endt ét tog og have begyndt et andet og voveligere. Toget til Stettin hører altså til et særskilt år og efter sin stilling vistnok til det første efter kroningsåret. Vanskeligere er det at afgøre, til hvilket år Saxe vil have de pommerske fyrsters underkastelse under hertug Henrik henregnet. Medens næmlig på den ene side fortællingen derom er så nøje knyttet til den følgende om toget til Stettin, at underkastelsen ikke kan være sket ret

længe forud for dette, altså tidligst i sommeren forud, så bliver på den anden side ved overgangsordet »*Interea*« underkastelsen henstillet i den hviletid, som fulgte på det tolfte tog i resten af året, altså senest enten til december samme år som dette eller, hvis Saxe har regnet vinteren med til det foregående år, til marts i året efter. Saxe er altså her i modsigelse med sig selv; jeg vil nedenfor komme tilbage til den og søge at løse den*.

Det møde ved Ejderen, som derefter nævnes, er efter P. E. Müllers mening det samme som det i det følgende stykke (*Vere reddito*) omtalte, det som holdtes efter Henriks tilbagekomst fra Bajern. Men hvad der skulde have bevæget Saxe til således at nævne dette møde ved et tidspunkt, som lå flere måneder forud for det, da det virkelig indtrådte og ved hvilket det udførligt omtales, er ubegribeligt, og der er intet andet for end, hvis ellers texten her er oprindelig, at antage, at det her nævnte møde er et andet og særskilt, og at Saxe, hvor underligt det end kan synes, ikke har fortalt mere om et helt år, det år nemlig, som fulgte på Stettins indtagelse, det andet efter kroningen.

At de to tog mod Brammesierne, våbenhvilen med de saxiske fyrster og Valdemars tog til Circipania (d. 14. mod Skl.) ere foregåede i våren til det samme år, i hvis sommer der blev stuttet fred mellem Valdemar og Henrik ved Ejderen og Absalon, Esbern og Vedemand strax efter denne

* De ord, som stykket »*Interea Kaz.*« slutter med (at Abs. hele året på 8 måneder nær, havde været i virksomhed mod sørøverne), vise, at Saxe ikke (på frankisk vis) har regnet året fra 14. april; men de forbyde ikke at antage, at han har regnet det fra begyndelsen af våren (d. 25. marts).

kæmpede med sørøvere, er så tydeligt, at Christianis mening, at freden først blev sluttet året efter, ikke behøver nogen gendrivelse. Og fræmdeles synes det klart, at samtlige disse begivenheder, ifølge deres stilling i fortællingen og overgangsordene (*Vere reddito*) ere indtrufne i året nærmest efter det ovennævnte møde ved Ejderen eller i det tredje år efter kroningen.

Christiani, P. E. Müller og Velschow have ment, at Eskils bortrejse og befæstelsen af Volgast gærne for texten kan have ligget 2 eller 4 år efter den fred, som endte den rygiske krig, og Absalons og Esberns kamp med sørøverne; men denne mening står i fuldkommen strid med den overleverede text, der nøder til at antage, at alle disse begivenheder have hørt til et og samme års sommer. Ligeledes strider det mod texten, når Velschow tillige mener, at toget indad Svine (d. 16. mod Skl.) gjordes i våren til det år, som fulgte nærmest efter Eskils bortrejse og befæstelsen af Volgast, ti for det første fortælles disse begivenheder således i flugt med hinanden, at de ikke kan kave været så vidt adskilte i tid, men må antages at have hørt til samme års sommer eller efterår; desuden passe Saxes ord om plyndring og ødelæggelse af markernes rige afgrøde ikke til våren*, og endelig nøder hensynet til det følgende års begivenheder, som siges at være faldne om sommeren, til at sætte d. 16. tog til efteråret, da vi ellers måtte antage, at Saxe skulde have undladt at fortælle noget om mere end et helt år (fra det ene års vår til det næstes sommer). — Således høre da togene mod Brammesierne (d. 13. og 14. mod Skl.) og toget indad Svine (d. 16.)

* Se Müllers Saxe pag. 802 og 817.

med alt hvad Saxe fortæller imellem dem, til vår, sommer og efterår i et og samme år, det tredje efter kroningen.

Müllers påstand, at der mellem den toårige våbenhvile, mødet ved Ejderen og Snorres optræden — begivenheder, som ere knyttede til hinanden ved et «på samme tid» — skulde efter Saxes mening have ligget 2 og 1 år, behøver ingen gendrivelse og er også allerede forkastet af Velschow. Det er ingen tvivl underlagt, at såvel disse begivenheder som hvad der ifølge Saxes beretning derefter skete indtil kongen forlod Århus, faldt i et og samme år: afslutningen af våbenhvilen og mødet ved Ejderen lige i begyndelsen af sommeren, angivelsen om sammensværgelsen vistnok strax efter dette møde, medens Kongen endnu var i Sønderjylland, meddelelsen derom til Absalon idetmindste så længe efter, at Valdemar kunde være kommen derfra til Roskilde, Eskils landing ved Ribe på den tid, Valdemar var på vejen til Fyn (altså ikke i våren, som Velschow mener) og hustinget i Viby henimod eller i begyndelsen af jagttiden, altså vel i september. — Og da nu fortællingen om våbenhvilen formelt er nøje knyttet til fortællingen om toget indad Svine (*Aliam sc. expeditionem rege post*), er det klart, at alle de her omhandlede begivenheder høre til året næstefter dette eller til d. 4. år efter kroningen.

Kongedatterens bryllup, Eskils fratrædelse og Absalons valg til ærkebiskop, endelig Eskils bortrejse til Claravallis faldt ifølge ovenstående uddrag i begyndelsen af våren før påske: brylluppet vel næppe før d. 25. marts (der, som det synes, af Saxe er regnet for den første dag i året og for den første forårsdag), men vistnok heller ikke længe efter, da Saxe isåfald udentvivl vilde have brugt et andet udtryk end «*hieme finita*», t. ex. «*vere reddito*», Eskils fratrædelse og Absalons valg i begyndelsen af april, dagen efter et

landsting, altså på en søndag, eftersom Skånes landsting holdtes hveranden lørdag, og endelig altsammen i et år, da påsken faldt idetmindste en uges tid ind i april. Det var nogen tid efter påske, at Magnus's sendebud blev opsnappet og denne selv fængslet. Engang i den følgende sommer begyndte et nyt tog mod Sklaverne (d. 17., det fjærde fælles tog) og endte i efteråret. Omtrent ved samme tid kom de mænd tilbage, som fra Lund og Roskilde vare sendte til Rom og med dem eller måske lidt senere (om vinteren) kom den pavelige legat Galandus. Alle disse begivenheder have, som overgangen (*qua finita*) viser, hørt til året efter Sverres optræden og sammensværgelsens opdagelse eller det femte efter kroningen.

Af tidsbestemmelsen for Galandus's bortrejse (*hibernis exactis*) synes at fræmgå, at hans indvielse af Absalon har fundet sted lige forud om vinteren. (At Saxe slutter en bog af sit værk med en begivenhed fra denne årstid, bestyrker den mening, at han har regnet vinteren med til det foregående år). I våren næstefter, noget før pintse tilsatte biskop Frederik livet, og det andet tog i anledning af et skibs opsnappelse (d. 18. mod Skl.) begyndte. En tid efter, udentvivl ikke før langt hen på efteråret skete Karls og Knuds indfald i Halland (*Karolus — fortem spiritum inter molles arborum frondes deposuit*). Alt dette indtraf således i det sjette år efter kroningen.

I det påfølgende år, det syvende efter kroningen, i sommeren og efteråret faldt det siste møde mellem Valdemar og Henrik, begyndelsen til røret i Skåne og — efter høst, altså vel i oktober — kongens rejse derover for at dæmpe det.

Før fasten næste år, d. 8. efter kroningen, drog kongen atter til Skåne og sejrede ved Dysiebro. I samme år,

man ser ikke når på året, men rimeligvis i våren eller i sommeren mødtes Valdemar med kejseren ved Lybæk.

Da det er rimeligt, at det var det forhold, de pommerske fyrster på dette møde trådte i til kejseren, som gav dem mod til deres fjendtlige holdning mod Danmark, så er borgenes opførelse ved Svines munding vistnok først skét i det på mødet følgende års vår, og flådens samling i Grønsund og Valdemars død ikke førend et stykke hen på våren, da det jo hedder, at Valdemar først sent fik efterretning om Sklavernes færd. Disse begivenheder høre således vistnok til d. 9. år efter kroningen, d. 17. efter kirkemødet, d. 22. efter slaget på Gradehede og Valdemars kroning.

De andre kildeskrifter.

Ifølge sin stilling i Saxes text skulde Stettins indtagelse og hvad dermed hænger sammen være foregået i året 1171 og udgøre en del af den rygiske krig. Dette bliver imidlertid ikke bekræftet, men tværtimod bestemt modsagt af alle de andre kildeskrifter.

Helmold omtaler slet ikke Stettins indtagelse hverken ved det nævnte år og den nævnte krig eller andensteds, ja hans skildring af den rygiske krig og freden, som endte den (*s. chron. Slavor. II, 13—14*), er en sådan, at han på ingen måde kan have regnet den dertil: det gik nemlig dengang Danmark så uheldigt og freden var så ugunstig, at Valdemar næppe med ligegyldighed og foragt har kunnet se på Henriks og de pommerske fyrsters forbindelse eller under sådanne omstændigheder har turdet indlade sig på et så voveligt foretagende som toget til Stettin. Grunden til at han ikke omtaler det her, er altså ikke den, at han har glemt det, og ligesålidt er det sket ved en forglem-

melse, når han heller ikke på noget andet sted omtaler det, ti det var en ikke uvigtig begivenhed (så vigtig, at den endog har fået plads i vore ellers så fattige årbøger) og kunde navnlig ikke glemmes af den, som skrev en *chronicon Slavorum*; men grunden må i begge tilfælde have været den, at det foregik på et senere tidspunkt end han i sin historie er nået til eller på et punkt senere end 1171, ti med det år synes han at slutte sit værk.

At Stettin først blev belejret og indtaget efter 1171, ligger også i Saxes ord i st. «Interea Kaz.» (pag. 867), at Vartislav, Stettins høvding, havde stiftet et kloster (Kolbaz), som fik munke fra Danmark, ti Bugislavs bekræftelsesbrev er udstedt i året 1173 og, at slutte af danske årbøger kom munkene dertil i begyndelsen af 1174*; det ligger fræmdeles i Saxes bemærkning (pag. 871) om den af Knud, Prislavs søn, grundede stad, at sige hvis han dermed mener Nyborg, ti denne blev ifølge Hvitfeld først bygget i 1175. (Udentvivl er Hvitfeld her, ligesom m. h. t. Kallundborg et år for langt fræmme og burde sagt 1174). På den anden side fræmgår det af Tysklands historie for den tid, at sammenslutningen af Henrik og de pommerske fyrster må være sket før 1177, fra hvilket år af Henrik, af hensyn til kejser Frederik, ikke kan have villet gøre sig Valdemar til fjende. Det synes altså, at toget til Stettin må være foregået enten i 1175 eller i 1176. At 1175 er det rette år, derfor taler Knytlingasaga (kap. 125), som med Burstaborg mener Stettin, idet den sætter denne stads indtagelse 19 år efter slaget på Gradehede, hvilket den urigtigen henfører

* Når Rykloster's årbog siger, at Kolbaz blev grundet d. 2. febr. 1174, mener den dermed vistnok hvad vi vilde kalde 1175; men udentvivl er den, ligesom i andre punkter, et år for langt fræmme og burde sagt 1173 d. e. vort 1174.

til 1156, og 7 år før Valdemars død (1182). For 1175 taler også flere danske årbøger (kong Eriks krønike eller Ryklosters årbog samt de, der slutte sig til den), forsåvidtsom de sætte Stettins belejring to år efter grundlæggelsen af klostret i Kolbaz, fem år efter skrinlægningen; at de samme årbøger dog have årstallet 1176, hænger udentvivl sammen med, at de urigtigen sætte grundlæggelsen af Kolbaz til 1174 istedenfor til 1173 og skrinlægningen til 1171 istedenfor til 1170. Endelig er det også rimeligt, at Henriks fraværelse fra Nordtyskland i siste del af 1075 og hans da stedfindende brud med kejser Frederik har indgivet Valdemar mod.

Det møde ved Ejderen, som ifølge Saxe holdtes sommeren efter Stettins indtagelse, skulde henhøre til 1172; men det strider mod pålidelige tyske beretninger, som sætte Henriks pillegrimsrejse netop til det år (fra dets begyndelse til begyndelsen af det næste). Hvis Saxe har ret i at sætte dette møde til året efter Stettins indtagelse, holdtes det, efter hvad ovenfor er udviklet, rimeligvis i året 1076.

Togene mod Brammesierne og Circipanerne samt freden, der endte den rygiske krig den følgende sommer, skulde ifølge Saxes text høre til året 1173. Men idet Helmold (II, 13—14) omtrent slutter sin historie med fortællingen om disse begivenheder (fredsmødet begyndte ifølge hans beretning St. Hans dag) og ikke omtaler Henriks pillegrimsrejse i 1172 (hvormed hans fortsætter Arnold fra Lybæk begynder), må de være faldne førend i det år og rimeligvis 1171, hvilket bekræftes af Knytlingasaga, forsåvidtsom denne netop sætter dem til året før Henriks rejse. Desuden siger Helmold, at Gertrud, Henriks datter, ved fredslutningen

* Til samme år sætte danske årbøger Lunds brand.

blev trolovet med den allerede til konge valgte Knud (*jam rex designatus*)* og derefter sendt til Danmark, og Knytlingasaga siger, efter at have fortalt om togene mod Brammesierne og Circipanerne, at hun blev sendt til Danmark ved juletid lige før Henriks afrejse, men denne sendelse skete ifølge *necrologium Lundense* og Albert fra Stade i året 1171.

Da således året for begivenhederne i «*Vere reddito*» synes at stå fast, have vi deri et nyt bevis for, at kroningen samt de begivenheder, som sættes til samme år, ikke med flere danske årbøger ere at regne til året 1171; men da de af Knytlingasaga sættes til året forud for togene mod Brammesierne og Circipanerne, må de høre til 1170, således som også ovenfor er vist.

Medens de andre kildeskrifter sætte togene mod Brammesierne og Circipanerne samt freden til 1171, ikke til 1173, henføre de derimod til dette år adskilligt, som slet ikke omtales hos Saxe: til begyndelsen af året hertug Henriks hjemkomst (tyske kilder), fræmdeles hertug Kristoffers død og et jordskælv (de danske årbøger). Kristoffers død sættes af Knytlingasaga ti år før faderens (kap. 127); men hvis han døde d. 11. april (*tab. Ringstad.*), har forfatteren rimeligvis ment hvad vi kalde 1173, idet han har regnet året til St. Tiburtii dag (d. 14. april).

Om det er rigtigt, hvad Saxes text vidner, at Eskils bortrejse, befæstelsen af Volgast og det sextende tog mod Sklaverne hørte til et og samme år, og at den toårige våbenhvile, mødet ved Ejderen, Sverres optræden og sammensværgelsen mod Valdemar ligeledes hørte til et og samme

* Af denne Helmolds tilføjelse synes at fræmgå, at trolovelsen er sket efter Knuds kroning i året 1170.

år, det næste efter hint, derom give de andre kildeskrifter ingen oplysning, og vi have forsåvidt ingen grund til at forkaste Saxes vidnesbyrd. Derimod er der adskilligt, som taler for, at de to år, hvori alle disse begivenheder skal være faldne, hværken var det, hvori den rygiske krig endte, og det, som fulgte lige efter, altså årene 1171 og 1172, eller det tredje og fjærde år efter kroningen, altså 1173 og 1174.

Da det næmlig af andre kildeskrifter fræmgår, at Gertrud ved fredslutningen 1171 blev trolovet med Knud og derefter henimod jul samme år sendt til Danmark, så er det ikke rimeligt, at Henrik endnu i det år, et par måneder efter freden har allieret sig med Sklaverne mod Danerne eller foretaget noget andet mod Danmark fjendtligt skridt, og da han strax i begyndelsen af 1172 tiltrådte sin pillegrimsrejse, kan han heller ikke i det år have haft noget møde med Valdemar. Når fræmdeles Helmold med stærke farver skildrer den for Daner og Saxere lykkelige tingenes tilstand, som var frugten af freden 1171, så tør man vel med Velschow (*not. ub. pag. 346*) antage, at idetmindste nogle år ere hengåede, inden Danerne igen kom i fjendtlig forhold til Saxere og Sklaver og at følgelig også den toårige våbenhvile, som endte den ny krig, er falden nogle år senere. Og endelig, når Saxe i anledning af denne våbenhvile siger, at Sklaverne ikke fik den forventede hjælp (fra Henrik) og dernæst, med hensyn til mødet ved Ejderen, at Henrik så sig ude af stand til at hjælpe Sklaverne mod Danerne og tværtimod ivrigt bejlede til Valdemars venskab, så passe disse ytringer hværken til 1172 eller til 1174, eftersom Henrik dengang endnu stod på sin magts og sin lykkes højdepunkt, ja de passe heller ikke til noget af de følgende år forud for 1177. Men i dette år blev freden

mellem kejseren og paven samt dennes venner Lombarderne hvortil der allerede siden slutningen af 1176 havde været god udsigt, omsider d. 1. avgust sluttet i Venezia, og da begyndte det uvejr at trække sammen, som snart efter brød løs over Henrik og voldte hans fald. Det er således ikke nogen urimelig formodning, at ovennævnte møde er blevet holdt i 1177, og den styrkes i høj grad derved, at Sverres optræden af Snorre og de islandske årbøger netop sættes til det år. Man tør vel deraf slutte, at også den toårige våbenhvile og det om sammensværgelsen hørte til 1177, men Eskils bortrejse, befæstelsen af Volgast og det sextende tog mod Sklaverne til 1176, altså, efter hvad ovenfor er udviklet, til samme år som det møde ved Ejderen, der i Saxes text sættes året forud for toget mod Brammesierne og året efter Stettins indtagelse.

Medens således ingen af de andre skribenter til 1174 henføre noget af det, Saxe henfører dertil, synes Knytlingasaga til det år (året før Stettins indtagelse) at sætte et tog af Valdemar indad Flatsminne til Gorgasia.

De nyere forfattere gå meget vilkårligt tilværks i de her omhandlede punkter, dog mindst af alle Velschow, der, ligesom jeg, sætter d. 16. tog til 1176, våbenhvilen, mødet ved Ejderen o. s. fr. til 1177, men ganske vist fejler i at sætte Eskils næstsiste rejse og befæstelsen af Volgast til 1175. Jeg har ovenfor (s. 541) vist, hvor stridende denne opfattelse er mod Saxes text, men den strider tillige mod tvende breve fra Petrus Cellensis til Eskil i Danmark (Suhm, hist. af Danm. VII, 456). Da disse breve nemlig omhandle begivenheder, der ere foregåede i Frankrig i slutningen af 1175 og første halvdel af 1176, og ikke kan være komne Eskil i hænde førend hen på sommeren 1176, så er det klart, at han ikke i den tid har været i Frankrig og ikke

kan være sejlet hjemmefra førend i slutningen af sommeren 1176 (den sommer altså, i hvilken Valdemar og Henrik mødtes ved Ejderen), men rigtignok heller ikke senere, da han var hjemme igen i sommeren 1177.

Ifølge Knytlingasaga var det bryllup, som Valdemar gjorde kort forud for Eskils fratrædelse og Absalons valg til ærkebiskop, ikke en datters, men sønnen Knuds bryllup, og medens Saxe sætter disse 3 begivenheder såvelsom Eskils bortrejse til våren, er Knytlingasaga kun i det siste punkt enig med ham, men sætter de andre til vinteren. Det kunde dog være, at denne uenighed kun er tilsyneladende. Hvis vi næmlig antage, at disse begivenheder høre til et år, hvori påsken faldt noget efter 14. april og at forfatteren har regnet, at vinteren gik til den dag, så kan brylluppet have stået i slutningen af marts, valget i begyndelsen af april, Eskils bortrejse noget senere efter 14. april, og texten forbyder os ikke at antage, at netop det også har været Saxes mening. Det kommer altså an på, om de nævnte begivenheder ere indtrufne i et sådant år.

At de såvelsom det fjerde fællestog høre til et og samme år, bekræftes af Knytlingasaga, og når vi altså med sikkerhed kende året for en af dem, kende vi det med det samme for dem alle.

At dette år var det fæmte efter kroningen eller 1175, således som Saxes text siger, får ikke medhold i noget af de andre kildeskrifter; tværtimod er der adskillige af dem, som tale derimod ved at sætte Stettins belejring til det år. Denne uenighed mellem Saxe og de andre kildeskrifter med hensyn til begivenhedernes afstand fra kroningen gentager sig i det følgende af Saxes historie og skal derfor ikke mere omtales.

Heller ikke give andre kildeskrifter os noget udtrykke-

ligt vidnesbyrd for, at de omhandlede begivenheder indtraf i året efter Sverres optræden og de andre dermed samtidige begivenheder; men ad en omvej føre de os dog dertil. Sverre optrådte jo næmlig i 1177, og til 1178 hensætte adskillige årbøger Eskils fratrædelse og endelige bortrejse fra fædrelandet. Rigtignok sætter flértallet af de danske årbøger og adskillige islandske disse begivenheder til 1177, og i det år, d. 1. avgust, sluttedes kirkefreden, som i Saxes text (II, 924) synes at henføres til samme år som brylluppet og de dermed samtidige begivenheder; men at 1177 skulde være det rette år for disse, derimod taler dog Knytlingasaga, forsåvidt den har ret i, at det var Knud, som havde bryllup dengang, ti han har næppe haft bryllup før 1178 eller efter at have fyldt sit 15. år, og dernæst er striden mellem dem, som have 1177, og dem, som sige 1178, vistnok kun tilsyneladende. Eskils fratrædelse og bortrejse skete jo næmlig ifølge Saxes text inden påske og dermed stemmer Knytlingasaga, som udtrykkelig siger, at Eskil nedlagde sit æmbede om vinteren og rejste bort endnu i fasten; men når nu flertallet af årbøgerne, som rimeligt er, på fransk vis have regnet den del af året indtil påske eller St. Tiburtii dag (14. apr.) til det foregående år, så er dens 1177 her det samme som vort eller de andre årbøgers 1178*. At også de islandske årbøger have årstallet 1177, dertil kan grunden enten være den, at de have regnet på samme måde eller snarere, at de uden videre have øst af danske kilder. Og nu kirkefreden —

* Når 7 danske årbøger under 1177 fortæller, at Knud blev konge i Skåne og Halland, men de 6 af dem sætte hans fødsel til 1163, må de udentvivl med 1177 have mént begyndelsen af vort 1178, da han ellers på den tid kun skulde have været 14 år gammel; han har vistnok mindst haft lavalderen (15 vintre).

den blev vistnok sluttet d. 1. avg. 1177, men der må naturligvis, som Velschow bemærker (*Saxo II, 924*), være hengået nogen tid, inden forholdene ordnedes på det derved fastsatte grundlag og skismaet kunde siges at være aldeles ophørt (*controversia — Alexandri pedibus proculcata succubuit*).

Hvis det var så, at de omhandlede begivenheder ere faldne i 1177, kunde der endnu være tale om forsoning mellem Knytlingasaga og Saxe, eftersom påsken i det år faldt d. 24. april. Men da det nu synes at stå fast, at de have hørt til 1178, i hvilket år påskedag indtraf d. 9. april, så bliver modsætningen stående og kan nu bestemtere udtrykkes således: ifølge Saxe stod brylluppet rimeligvis d. 26. marts, da den 25. var en lørdag, landstinget holdtes lørdagen d. 1. april, Eskils fratrædelse skete d. 2. april eller palmesøndag og hans bortrejse en af de nærmeste dage, inden påskedag (d. 9. april); ifølge Knytlingasaga derimod må brylluppet, Eskils fratrædelse og Absalons valg være foregået før d. 25. marts (om vinteren), Eskils bortrejse mellem denne dag og 9. april (i våren). Velschow, som holder på Knytlingasaga, søger til en vis grad at forsone de modstridende vidnesbyrd, idet han antager, at brylluppet faldt i februar, Eskils fratrædelse i begyndelsen af marts (*exacto mense*), hans bortrejse efter 25. marts. Isåfald skulde Knud være født i februar, men jeg har ovenfor gjort det rimeligt, at han ikke blev født førend et stykke ind i marts og altså heller ikke godt kan have haft bryllup før i marts.

Det lader sig vel forene med Saxes text, når Knytlingasaga siger, at palliet blev sendt Absalon om vinteren, at han blev indviet i fasten og at toget mod Sklaverne under Knud og Absalon (d. 18.) skete i den følgende vår,

fræmdeles når den sællandske årbog (under året 1201) sætter Absalons indvielse til 21. februar (en måned forud for hans dødsdag, d. 21. marts) og endelig når flertallet af de danske årbøger, adskillige islandske samt Knytlingasaga sætte samme begivenhed i året efter hans udvælgelse til ærkebiskop. Hvis nu denne skete i året 1178, må indvielsen altså være foregået i året 1179, og det viser sig virkelig også at være tilfældet; ti rigtignok sætte næsten alle danske og nogle islandske (de 4, som tale derom) den til 1178, men at de derved have ment 1179, idet de have regnet vinteren med til det foregående år, synes utvivlsomt og bestyrkes desuden ved, at også Knytlingasaga sætter Absalons indvielse til ærkebiskop 21 år efter hans indvielse til biskop (1158). Dermed stemmer det også, at biskop Frederiks død (på d. 18. tog mod Skl.) sættes til 1179 (3. maj)*; pintsedag, på hvilken ifølge Saxe hans lig blev fundet, indtraf i det år d. 20. maj.

Medens Karls og Knuds indfald i Halland ifølge Saxes text må være skét i slutningen af 1179 eller begyndelsen af 1180, sættes det af den næstvedske årbog og Petrus Olai til 1181; men da der ellers i denne bog af Saxes historie er så god overensstemmelse mellem ham og andre, synes hans vidnesbyrd her at burde have fortrinnet.

Hvis Absalons indvielse og det attende tog faldt i 1179, må ifølge den overleverede text af Saxe de øvrige begivenheder, som fortælles i fæmtende bog, have hørt til årene 1180—82 og været således fordelte på disse: i 1180 faldt det siste møde mellem Valdemar og Henrik (som det synes om sommeren) og noget senere udbruddet af op-

---

* Hvitfeld, slesvigske bisper; Corn. Hamsfort, *catalogus episcop. Slesvic.*

standen i Skåne; i 1181 slaget ved Dysiebro (før eller i begyndelsen af fasten)* og Valdemars møde med kejseren; i 1182 flådens samling i Grønsund og Valdemars død (et stykke hen på våren). Rigtigheden deraf bekræftes af andre forfattere.

Mødet med Henrik omtales imidlertid ikke udtrykkeligt, men da det ifølge Saxe først fandt sted, efterat Henrik allerede havde lidt meget i krigen mod kejseren (*gravem bello offensam expertus*), og da denne krig først udbrød i sommeren 1180 (*chron. m. ser.*, *ann. Albiani*), så kan det ikke være blevet holdt tidligere, og da desuden kejseren d. 8. sept. drog til Sydtyskland på et par måneder, er det rimeligt, at Henrik har benyttet sig af denne standsning til at mødes med Valdemar. Til 1180 sættes også begyndelsen af den skånske opstand af vore fleste og bedste årbøger; hvis det jeg har sagt om tiden for mødet med Henrik er rigtigt, er den næppe sket tidligere end i begyndelsen af efteråret.

Slaget ved Dysiebro sættes af vore fleste årbøger til 1181; rigtignok er der 3, som sige 1180, næmlig kong Eriks, den nestvedske og sællandske, af hvilke især den siste i dette punkt har stor vægt, men der er ingen tvivl om, at de her, ligesom ovenfor m. h. t. Absalons indvielse, have regnet vinteren med til det foregående år og altså også have ment 1181. Til dette år regnes også mødet med kejseren af sågodtsom alle vore årbøger; ifølge tyske kilder var det om sommeren.

Endelig sættes Valdemars død af samtlige danske og islandske årbøger til 1182, af de islandske, *liber daticus*

* Denne begyndte i det år den 18. februar.

Lund. og *tab. Ringstad.* d. 12. maj, efter 3 årbøgers udsagn 25 år efter slaget på Gradehede.

De begivenheder, som i Saxes text fortælles mellem kroningsåret og Valdemars død, lægges både af Saxe og af de andre i 9 forskellige år; men begge parter afvige her mere fra hinanden end i de to første afsnit af Valdemars historie. For det første næmlig sætte de ikke begivenhederne i samme orden, og for det andet, medens Saxe sætter dem i det første — niende år efter kroningsåret, sætte de andre dem dels i det første dels i det fæmte — tolfte og henføre til mellemtiden begivenheder, som Saxe slet ikke har (Gertruds sendelse til Danmark — Henriks pillegrimsrejse, Lunds brand — Henriks hjemkomst, Kristoffers død, jordskælv — Valdemars tog indad Svine til Gorgasia). Forskellen vil bedre sés af følgende liste:

	Saxe.	Andre.
1. Stettins belejring og mødet ved Ejderen	1171—1172	1175—1176.
2. Toget mod Brammesier og Circipaner samt freden	1173	1171.
3. Eskils næstsiste bortrejse — Valdemars død	1173—1179	1176—1182.

Dertil kommer endnu for dette afsnits vedkommende en afvigelse af anden natur, idet Saxe siger, at det var en datter af Valdemar, Knytlingasaga, at det var hans søn Knud, som havde bryllup lige førend Eskil nedlagde sit æmbede, og hin sætter samme bryllup til våren, denne til vinteren.

II.

Udjævning af modsigelserne mellem Saxe og andre forfattere.

Efterat jeg nu har gennemgået dels Saxes historie dels andre kildeskrifter m. h. t. Valdemar d. førstes regeringstid og har påvist, at begge parter, om end i de fleste punkter enige, dog i ikke få afvige fra hinanden, navnlig forsåvidtsom adskillige begivenheder af Saxe sættes til et andet år end af de andre, så gælder det nu om at afgøre, hvilke af de hinanden modstridende bestemmelser der ere rigtige eller om måske ingen af dem er det. Dette spørsmål lader sig kun besvare gennem en undersøgelse af grunden, hvorpå de forskellige bestemmelser hver især hvile, og jeg vil derfor underkaste såvel Saxe som de andre en nøjere prøvelse.

A. Vægten af de af andre kildeskrifter uddragne vidnesbyrd.

Der er ovenfor fræmført adskillige fra Saxes afvigende tidsbestemmelser, som hver især kun støttede sig på en enkelt, i sig selv mindre pålidelig eller af andre bestridt forfatters udsagn: De ere allerede tilstrækkeligt behandlede og skal ikke her omtales. Dernæst er der andre, som det ligeledes, men af en anden grund vilde være overflødigt at drøfte nøjere, næmlig de, som hvile på flere, af hinanden uafhængige og tildels gode forfatteres samstemmende vidnesbyrd og derfor, uden hensyn til Saxe, strax må kendes for gyldige (s. pag. 555). Tilbage bliver der således kun de bestemmelser, som hver især rigtignok kun have en enkelt hjemmelsmand, men en sådan, som ellers er pålidelig og ikke udtrykkelig bestridt af andre; jeg mener visse bestemmelser i Hejmskringla og Knytlingasaga.

1. Hejmskringla.

For at kunne bestemme værdien af de fra Saxes afvigende udsagn af Snorre (s. pag. 532) må man betragte den hele fortælling, hvori de forekomme, dels i og for sig, dels i forhold til andre beretninger.

Efterat Snorre har fortalt, hvorledes det endelig lykkedes Erling Skakke i våren til det 3. år efter Inges død at overvinde de siste levninger af Sigurd Markusfostres tilhængere og derefter i samme års sommer at få sin søn kronet af ærkebiskoppen, siger han fræmdeles omtrent således:

«Da Valdemar havde spurt denne tidende, sendte han bud til Erling og mindede ham om hans løfte af afstå Viken. Erling førte om høsten sendemændene med sig til Viken og forelagde bønderne sagen, men følgen blev, at sendemændene måtte vende hjem med afslag. Endnu i samme høst drog Erling til Bergen, hvor han sad om vinteren; men henimod våren fortalte hans venner ham, at Trønderne vare i åbenlyst fjendskab imod ham. Tirsdagen i gangdagene (d. 11. maj) sejlede han derfor fra Bergen og var om torsdagen (Kristi himmelfartsdag) i Trondhjem, hvor bønderne på et ting nødtes til at give ham store bøder. Samme vår (1165) drog Valdemar med en hær til Norge og stævnede til ting i Tunsberg, men der mødte ingen fra herrederne og kongen vendte derefter tilbage uden at have udrettet mere. Da Erling spurte, at Danekongen var kommen i Viken, bød han en hær ud og sejlede fra Bergen østover langs landet; men da han kom til Lidandesnæs og der fik høre, at Danehæren allerede var faret sydpå til Danmark, gav han alt ledingsfolket hjemlov, men sejlede selv med nogle lendermænd sydpå til Jylland. Ved det sted, som hedder Djurså, fandt han en del Daner, som vare komne

fra leding, med mange skibe. Han jog dem på flugt og plyndrede skibene såvelsom købstaden. Da var der en tid ufred mellem Norge og Danmark».

«Kristina kongsdatter, Erlings hustru, drog om høsten til Danmark til sin frænde kong Valdemar. Våren efter (1166) sendte hun bud efter Erling, at han skulde komme ned og forlige sig med Danekongen. Sommeren efter, da Erling var i Viken, udrustede han et langskib og drog til Randers og blev der en tid hos Valdemar, indtil fred blev sluttet imellem dem. Denne fred blev siden vel overholdt. — Erling havde med sine friller 4 sønner, med Kristina en datter Ragnhild. Kristina rejste bort af Landet med Grim Rusle, og de levede en stund sammen i Myklegård».

«Medens Erling var i Danmark (sommeren 1166), rejste Olaf og Sigurd Agnhat en flok imod ham og Olaf blev tagen til konge af Oplændingerne. De fore med flokken over Oplandene og ned i Viken, men stundom østerpå i markerne; tilskibs vare de ikke. Erling drog med sine krigsfolk til Viken, var tilskibs om sommeren og om høsten i Oslo, hvor han holdt julegilde. Men han lod holde udkig oppe i landet med flokken og drog selv op at lede efter dem. Da blev han ved forræderi af præsten på Rydjøkel ved kyndelmissedag (2. febr. 1167) overfalden af Hættesvendene (Olafs tilhængere), men slap dog nogenlunde vel derfra. Olaf, fra den tid af kaldet Ugæva, fo'r fræmdeles om på Oplandene, men Erling fo'r ned til Viken til sine skibe og blev der den følgende sommer, medens Olaf og hans mænd vare på Oplandene, stundom østpå i markerne og således holdt flokken sammen den anden vinter. Våren derefter (1168) fore Hættesvendene ned i Viken og optoge der vidt og bredt de kongelige indtægter, opholdende sig der lang tid om sommeren. Da drog Erling med sine krigsfolk

østerpå til Viken og mødte dem ved Stanger. Sigurd faldt og Olaf flygtede til Danmark, hvor han opholdt sig om vinteren i Ålborg. Siden om våren (1169) fik han en sot, som voldte hans død».

Derefter fortælles om tilfangetagelsen af Kristina kongsdatters søn Harald og hans drab ved Erling, om Ejstens færd til Byrge Brosa og hans optræden i Viken som høvding for Birkebenerne, da Magnus havde været konge i 13 år (1174).

Valdemars første tog til Norge omtales, foruden af Saxe, kun af Snorre, men at det, som det af denne fortælling fremgår, er sket i året 1165, får dog ad en omvej bekræftelse ved de islandske årbøger. Det er nemlig i sig selv rimeligt og ingen har tvivlet om, at Snorre har ret, når han lader Valdemar gøre dette tog strax året efterat Erling havde kuet sine modstandere og fået sin søn kronet; men nu vidne samtlige islandske årbøger, at kroningen foregik i året 1164 (kun en af dem har 1161), altså må Valdemars tog være foregået 1165. Alligevel har P. E. Müller søgt at kuldkaste Snorres vidnesbyrd, idet han mener, at denne fejlagtigen har sat toget til 1165 istedenfor, som Saxe, at sætte det til 1164. Han siger nemlig således (Cr. Unders. s. 205—206):

«Saxe sætter toget (til Norge) i den første halvdel af det samme år, i hvis siste halvdel det tog blev foretaget mod Venderne af kong Valdemar i forening med hertug Henrik, hvori grev Adolf af Holsten blev dræbt, hvilket år var 1164. — Hvad tidsregningen hos Snorre angår, da er den rigtignok bestemt forsåvidt, at han fortæller udførligen, hvorledes den ene begivenhed fulgte på den anden forår, efterår og vinter, og denne udførlighed finder sted i de 10 foregående år. Men det år da de nævnte kongebrødres

uenighed begyndte, er ikke så bestemt. Snorre hensætter det til Sigurds og Inges 19. regeringsår, men det kan gærne have været i deres 18., ti om året før uenighedens begyndelse (1154) fortælles næsten intet. Følgen af denne hypothese bliver, at i den kronologi, der står foran i tredje del af den københavnske udgave af Snorres værk, må årstallene fra 1155 af (dette år indbefattet) og indtil 1174 sættes et år tilbage. Begivenhedernes indre forbindelse forbliver den samme. — Den nærmeste fordel af denne hypothese er, at vi, foruden at have udjævnet modsigelsen mellem Saxe og Snorre angående tiden for Valdemars tog til Norge (og Hættesvendenes lange ophold i Viken, s. pag. 214), ikke behøve med Suhm, som følger Snorres kronologi (og altså sætter sendemændenes komme til 1164, Valdemars tog til 1165) at antage, at Saxe skulde have forbigået alt hvad der er skét i Danmark i 1163 og i begyndelsen af 1164».

Denne Müllers mening kan se rimelig nok ud, men er dog ikke andet end en ren hypothese, hvis gyldighed alene beror på, om den kan gøre nogen nytte; men det er så langt fra, at den tværtimod, bortsét fra at den udjævner modsigelsen mellem Saxe og Snorre med hensyn til Hættesvendenes lange ophold i Viken — en modsigelse, der, som nedenfor skal ses, kan tænkes jævnet på en anden måde —, iøvrigt ikke rammer sit mål. For det første kan næmlig Saxe, som jeg ovenfor har vist (s. 494), ikke have sat toget til Norge til 1164, men senest til efteråret 1163, og selv om det var afgjort, at både Saxe og Snorre satte toget til 1164, vilde dog en anden modsigelse mellem begge blive stående, næmlig m. h. t. tiden for de norske sendemænds komme til Valdemar, der ifølge Snorre først kan være indtruffen hen på sommeren, men ifølge Saxe skete i begyndelsen af året eller i slutningen af det foregående. Dernæst,

hvad enten vi følge Suhms eller Müllers tidsregning, bliver savnet af noget, som har fyldt 1163, omtrent lige stort; ti vi kan ligeså godt forstå, at Saxe har udeladt alt om 1163, som at han ikke skulde have haft andet at fortælle derom end de norske sendemænds komme, og hvis Müller havde ret i at sætte Knuds fødsel til 1162 (s. 204), vilde det vistnok efter Saxes text også være nødvendigt at henføre sendemændenes komme til det år. Til begyndelsen af 1164 savnes i virkeligheden intet; ti afslutningen af forbundet mellem Valdemar og Henrik, deres børns forlovelse og deres fælles tog mod Sklaverne, hører, som jeg har påvist, til første halvdel af det år.

Da således alle de fordele, som ifølge Müllers mening skulde være forbundne med hans hypothese, ikke opnås (eller kan opnås paa en anden måde), og da der således ikke er tilstrækkelig grund til at opstille den, synes det rimeligt, ja nødvendigt at lade Snorres vidnesbyrd stå ved magt.

Større ret synes derimod Müller at have, når han mener, at Snorre let har kunnet falde på fejlagtigen at sætte slaget ved Djurså strax efter Danekongens tog til Norge som en rimelig følge af dette, og når han derhos henpeger til, at Snorre i det hele fortæller krigen mellem Danmark og Norge meget uordentligt (Cr. Unders. pag. 209—210). Imidlertid støttes Snorre også i dette punkt, om end ikke så godt som m. h. t. Valdemars tog til Norge, af nogle islandske årbøger (tidligst fra det trettende århundredes slutning), som sætte Djursåslaget til 1165 (en sætter det til 1164, samme år som Magnus blev kronet).

Når Snorre, efter at have fortalt om Djursåslaget, siger, at der så en tid var ufred mellem Danmark og Norge, og derefter, at Kristina i høsten drog ned til Valdemar og den

følgende vår sendte bud efter Erling og at denne om sommeren kom og sluttede fred, så synes der at være en modsigelse tilstede, ti, når der således næsten strax er begyndt fredsunderhandlinger, kan der jo ikke godt en tidlang have været ufred, og den formodning ligger nær, at Kristinas rejse og freden ikke ere fulgte så hurtigt på Djursåslaget som Snorre siger. Denne formodning bestyrkes ved Fagrskinna, som, efter at have fortalt om Djursåslaget, ikke nævner Kristinas færd, men siger, at Valdemar derefter forbød al handel mellem Viken og Danmark, og at Vikverjerne, som ikke kunde undvære handelen med Danmark, gik til Erling og bad ham indstændig om at slutte fred med Danekongen; ti rigtignok benægtes det ikke derved, at Vikverjerne strax samme år ere fræmkomne med deres bøn til Erling, men det synes rimeligt, at de ikke have gjort det, førend de en tidlang havde følt virkningen af forbudet. Da nu dertil kommer, at ikke blot Saxe, men også Knytlingasaga og Esrom-årbogen sætter freden mellem Danmark og Norge til kroningsåret d. e. til 1170, så må Snorres tidsbestemmelse, om den end styrkes ved nogle islandske årbøger (en af dem har dog 1168), idetmindste ansés for meget tvivlsom.

At Hættesvendenes opstand, således som Snorre vidner, begyndte i året 1166, bekræftes af Sturlingasaga samt nogle islandske årbøger, så at der ingen grund er til at tvivle om rigtigheden deraf; men at den skete samtidig med Erlings ophold i Danmark, altså om sommeren, synes meget tvivlsomt. Fagrskinna vidner hværken for eller imod, idet den rigtignok fortæller den ene begivenhed lige efter den anden, men uden at bestemme deres tidsforhold, og den i dette punkt pålideligere Sturlungasaga sætter udtrykkelig opstanden til vinteren.

Slaget ved Rydjøkel skal ifølge nogle islandske årbøger, ligesom ifølge Snorre, have stået 1167 (tre have 1168), og Fagrskinna sætter det, ligesom Snorre, til kyndelmisse (2. febr.); men imod disse vidnesbyrd står den pålideligere Sturlungasaga, som sætter det til helgemisse (1. nov.) 1166. Ligeledes vidne en del islandske årbøger med Snorre, at slaget ved Stanger stod 1168 og at Olaf døde 1169, men en sætter slaget til 1167, ligesom Saxe, og for dette årstal synes også Fagrskinna at tale, når den, efter at have fortalt om slaget ved Rydjøkel, springer det over, Snorre iøvrigt ytrer om 1167, og strax siger, at Erling *noget senere* hørte, at Hættesvendene vare i Viken, og derfor drog ud og slog dem ved Stanger. Dertil kommer endelig, at der i Snorres ytring om 1167 synes at være nogen forstyrrelse, idet bemærkningen om Hættesvendenes færd i Oplandene i det år forekommer to gange. Der synes under disse omstændigheder grund til at antage, at Snorres vidnesbyrd her ikke er aldeles pålideligt.

Således afviger da Snorre fra andre og rigtigheden af hans vidnesbyrd er mere eller mindre tvivlsom i følgende punkter:

	Snorre.	Andre.
1. Djursåslaget	1165.	1166.
2. Kristinas færd til Danmark og freden med Valdemar.	1165—66.	1169—70.
3. Hættesvendenes opstand begyndt . . .	1166 om sommeren.	1166 om vinteren.
4. Slaget ved Rydjøkel	1167 kyndelmisse.	1166 helgemisse.
5. Hættesvendenes lange ophold i Viken og slaget ved Stanger	1168.	1167.
6. Olaf Ugævas død i Ålborg	1169.	1168.

Formodningen om, at fejlen i alle disse punkter ligger i Hejmskringla, bestyrkes endmere dels derved, at begivenhederne i det her omhandlede stykke kun ere løst knyttede

til hinanden og deres tid ikke, således som de foregåendes og efterfølgendes, bestemt ved angivelsen af kong Magnus's alder og regeringsår, dels derved, at 2—3 år ere uomtalte mellem Olaf Ugævas død og Ejstens optræden i Viken. Afgørelsen hviler alene i, om det på en let og naturlig måde kan påvises, hvorledes de formentlige fejl skulde være komne ind i Hejmskringla.

Man kunde tænke sig fejlene opståede ved en forvanskning af Snorres text i det her omhandlede stykke. Således har en nyere forfatter* fræmsat den formodning, at Snorre med hensyn til tiden for Kristinas rejse til Danmark ikke har skrevet «*haustit*», men «*haust eitt*»; men om end modsigelsen mellem ham og andre derved blev hævet i dette enkelte punkt, så blev den dog stående i alle de andre, ja Snorre kom ovenikøbet i disse i strid med dem, som ellers stemme med ham; desuden have alle håndskrifter af Snorre «*haustit*». Samme overensstemmelse mellem håndskrifterne er også tilstede med hensyn til de andre punkter.

Det kunde dernæst være, at fejlene forskrev sig fra Snorre selv; men det synes ikke sønderlig rimeligt. Han var jo i det hele så vel inde i den norske historie og havde så ypperlig lejlighed som nogen til at skaffe sig pålidelig kundskab dels under sine ophold i Norge dels på selve Island og især om begivenheder, der næppe lå et par menneskealdre tilbage fra det tidspunkt, da han fuldførte sit værk. Han synes desuden at have været en sandhedskærlig mand, og man kan ikke indse, hvad der skulde have bevæget ham til her forsætlig at forvanske tidsregningen. Endelig var han i det hele en årvågen og omhyggelig skribent, så at man ikke sådan uden videre tør beskylde ham for at

* Therlacius.

have vendt op og ned på begivenhedernes orden. Imidlertid må det dog bemærkes, at den siste del af hans værk ikke er udarbejdet med den omhu som det øvrige (s. indledningen til P. A. Munchs oversættelse); men om denne mangel på omhu end kan have medført en eller anden unøjagtighed i udtrykket, tør vi dog ikke antage, at så store forstyrrelser i ordenen skulde være udsprungne fra den kilde alene.

Endelig kunde man formode, at kildeskrifterne, Snorre benyttede, have været fejlagtige i de nævnte punkter; men lad være, at de have været noget ufuldstændige (derpå tyder Snorres fattigdom i sammenligning med Saxe t. ex. med hensyn til Valdemars tog til Norge); lad være, at de i bestemmelsen af begivenhedernes tid have været noget ubestemte, idet de, som middelalderens skribenter i almindelighed, nøjedes med at opstille begivenhederne efter hinanden, så er det dog ikke troligt, at forfattere, som må have været samtidige eller øjenvidner, skulde have fejlet i begivenhedernes tidsfølge.

Under disse omstændigheder synes man, for at nå til forklaring af fejlenes oprindelse, ikke at kunne gøre andet end gå en middelvej, og tildels vejledet af P. E. Müller og navnlig af P. A. Munch, mener jeg at have fundet den rette: det kildeskrift, Snorre her benyttede, er udentvivl blevet forvansket derved, at et eller to blade vendtes om, og Snorre har i denne del af sit værk ikke været så årvågen, at han blev denne forvanskning var. Nøjere udviklet vil min hypothese, der støtter sig til de bemærkninger, jeg ovenfor har gjort om Snorres text, om dens forhold til andre sagatexter og andre skribenter, lyde således:

Magnus Erlingsøns saga kan, når man ser hen til dens omfang hos Snorre, i den oprindelige sagatext have fyldt

2 ark (i oktav), af hvilke det siste på de 4 blade (2—5. bl.) indeholdt det stykke, som her er på tale, næmlig skildringen dels af det fjendtlige forhold mellem Erling og Valdemar dels af Hættesvendenes opstand, men på følgende måde og i følgende orden:

Første og andet blad (2. og 3. i arket).

Valdemar sender bud til Erling og forlanger, at han skal opfylde sine løfter. Våren derefter straffer Erling Trønderne og Valdemar gør tog til Norge. Siden (d. e. året efter eller 1166) drog Erling til Viken og gør derfra af med en del høvdinger et tog til Jylland og sejrer ved Djurså over Danerne, som dengang netop vare komne fra leding (fra et tog mod Sklaverne). Derefter fore de tilbage til Norge, og så var der en tidlang ufred mellem Norge og Danmark.

Tredje blad (4. i arket).

Samme år som Erling var i Danmark [d. e. samme år som Djursåslaget] optrådte Olaf og Sigurd Agnhat og den første blev valgt til konge. Erling drog af den årsag til Viken, var tilskibs om sommeren [og strejfede dengang ned til Djurså] og om høsten i Oslo, hvor han holdt julegilde. Men [imidlertid] lod han holde udkig med flokken og drog selv [før jul] op at lede efter dem; han blev af præsten på Rydjøkel indbuden til gilde på den forestående højtidsdag [helgemisse], men blev der overfalden ved forræderi. Han drog tilbage til Viken og forblev der en stund [da var det, at han holdt julegilde i Oslo], medens Olaf fræmdeles for omkring på Oplandene og således holdt flokken samlet den anden vinter. Våren derefter [1167] drog han [i tillid til eller ifølge aftale med Danekongen] ned i Viken og dvælede

der lang tid om sommeren. Erling drog øster til Viken imod ham og slog ham ved Stanger. Olaf flyede til Danmark, hvor han året efter blev syg og døde i Ålborg [våren 1168].

Fjerde blad (5. i arket).

Valdemar forbød derefter [1168] al handel mellem Danmark og Norge. Men da Vikverjerne en tidlang havde lidt under dette forbud, henvendte de sig til Erling [1169] og bad ham slutte fred. Om høsten drog da Kristina ned til kong Valdemar og sendte det følgende år bud efter Erling, som også om sommeren kom ned og sluttede fred [1170]. Kristina rejste bort med Grim Rusle [rimeligvis 1171].

Kristinas bortrejse og, hvad der synes at hænge nøje sammen dermed, hendes søns skæbne, endelig det om Ejstens ophold hos Byrge Brosa faldt vistnok i de 3 år mellem fredslutningen og Birkebenernes optræden.

Førend nu Snorre kom til at bruge det således indrettede kildeskrift, foregik der, troer jeg, den forandring med det, at de to sidste blade, som udgjorde det inderste dobbeltblad i arket, bleve vendte om, så at alt det om den dansk-norske krig kom til at stå samlet og det om Hættesvendenes opstand til at stå bagefter. Snorre anede ikke uråd: at stykkerne om Kristinas bortrejse og om hendes søns skæbne, som naturligen hørte sammen, vare blevne skilte fra hinanden, var ikke så stødende, at det vakte hans mistanke; at alt det om den dansk-norske krig nu stod samlet, måtte synes ham meget passende, og denne omstændighed gjorde ham tryg. Han benyttede altså den således forvanskede text som grundlag for sin fortælling og søgte derefter nøjere at bestemme tidsregningen, idet han derhos gik ud fra, at den oprindelige saga, han havde for

sig, havde fortalt samtlige begivenheder i deres naturlige orden. Nu sagde texten ham udtrykkelig, at Valdemars tog var foregået i våren efter Magnus's kroning eller 1165; i hvilket tidsforhold derimod de følgende begivenheder (Djurså-slaget og Kristinas rejse ned til Danmark) stode til dette tog og til hinanden indbyrdes, fræmgik ikke så tydeligt af den, men det syntes ham vel naturligt, at Erlings overfald på Danerne ved Djurså som et svar på Valdemars tog til Norge var fulgt lige efter dette og intet syntes ivejen for, at Kristinas rejse ned til Danmark kunde være foregået i samme års høst og freden altså sluttet året efter eller 1166. Måske er han også bleven bestyrket i denne opfattelse ved det følgende, idet det hed, at Hættesvendenes opstand brød ud i samme år som Erling var i Danmark, ti da det vel har været ham bekendt andenstedsfra, at denne opstand begyndte i 1166, måtte han også sætte freden til det år og Djursåslaget til 1165 eller samme år som Valdemars tog til Norge. Det tog, Danerne vare komne hjem fra, da de bleve overfaldne af Erling, måtte således blive Valdemars tog til Norge; men Snorre beholdt dog den oprindelige sagas udtryk «fra leding», skønt man skulde have væntet det bestemte «fra ledingen». Det om handelsforbuddet udelod han, ti da det ifølge hans opfattelse ikke havde haft tid til at ytre sin virkning, måtte det synes ham mindre vigtigt at omtale det. Ligeledes forandrede han den oprindelige sagas ord: «I samme år som Erling var i Danmark» til det bestemtere: «På samme tid eller medens o. s. fr.», ti dels troede han vel, at det netop var sagaens mening: havde den ment, at opstanden begyndte vinteren forud, vilde den vist også have omtalt den tidligere, dels syntes det ham rimeligt, at Erlings fjender havde grebet hans fraværelse som en gunstig lejlighed til at træde op.

Med hensyn til slaget ved Rydjøkel kunde det synes trivlsomt, om den oprindelige saga regnede det til samme år som opstandens udbrud eller til det følgende. Den forbød imidlertid ikke at antage det siste, da den jo ikke nævnte en bestemt dag for slaget (helgemisse), men kun i almindelighed sagde, at det stod på en helligdag; ja den syntes endog ved den forud tilføjede bemærkning, at Erling holdt julegilde i Oslo, nærmest at tale for, at slaget stod på den første helligdag efter jul d. e. kyndelmisse, og Snorre styrkedes i denne opfattelse ved det følgende, hvor vinteren i det år, da Hættesvendene rådede nede i Viken, kaldes den anden vinter, i hvilken Olaf holdt sin flok samlet. Dette udtryk kunde for Snorre, som satte opstandens udbrud samtidig med Erlings ophold i Danmark eller til sommeren 1166, ikke betyde vinteren 1167, men måtte betyde vinteren 1168. Der var altså, efter Snorres mening, om hele den tid fra opstandens udbrud i sommeren 1166 og indtil våren 1168 ikke fortalt andet mærkeligt end slaget ved Rydjøkel. Men at dette skulde have henhørt til 1166, kunde han ikke antage, da der så slet intet vilde være til 1167. Han henførte det altså til sistnævnse år og udfyldte det store tomme rum, som endda blev tilbage, ved den bemærkning, at Erling forblev i Viken om sommeren og at Hættesvendene hele året og den følgende vinter fore omkring på Oplandene og på Markerne.

Det fræmgik fræmdeles af den oprindelige text, at Hættesvendenes lange ophold i Viken og slaget ved Stanger hørte til et og samme år, Olaf Ugævas død til det som fulgte derefter; Snorre henførte altså disse begivenheder til 1168 og 1169; men han udelod hvad der stod tilføjet om Olafs forhold til kong Valdemar, ti det måtte synes ham urigtigt eller mindre væsentligt, eftersom det jo iforvejen

var sagt, at freden mellem Erling og Valdemar siden blev vel overholdt.

Hvad der dernæst fortælles om Kristinas søn og om Ejstens rejse til Byrge Brosa har vel forekommet Snorre så nogenlunde at udfylde årene mellem Olaf Ugævas død og Birkebenernes optræden i 1174. Den omstændighed, at kun så lidet var fortalt om disse år har udentvivl bestyrket ham i den tro, at han ingenlunde havde rykket de foregående begivenheder for langt fræm i tiden.

Uagtet det nu skal indrømmes, at denne min hypothese i et eller andet mindre væsentligt punkt kan være urigtig, synes mig dog så meget at stå fast, at Snorres tidsregning med hensyn til Djursåslaget, Hættesvendenes lange ophold i Viken og fredslutningen må forkastes eller ialfald ikke er så pålidelig, at noget andet vidnesbyrd derved alene kan omstødes, medens det derimod synes afgjort, at Snorre har ret, når han sætter sendemændenes komme til sommeren 1164, Valdemars første tog til året 1165 og ikke, som Saxe, begge dele til 1163.

2. Knytlingasaga.

Knytlingasaga kan ikke være nedskreven førend i slutningen af d. 13. århundrede, men er udentvivl for det meste udarbejdet efter ældre optegnelser, der idetmindste for Valdemar d. førstes histories vedkommende rimeligvis vare gode, idet de vare udgåede fra omtrent samtidige mænd, som havde opholdt sig i Danmark (Olaf Thordersøn, s. kap. 127) eller endog været øjenvidner til flere af de fortalte begivenheder (Arnold, kap. 124). Forsåvidtsom altså Knytlingasaga skulde fejle i noget af de punkter, hvori den afviger fra Saxe, forskrive fejlene sig næppe fra kildeskriftet, men må

være opståede ved senere forvanskninger enten af dette eller af selve den oprindelige Knytlingasaga.

Det stykke af Knytlingasaga, hvori de fleste af dens ovennævnte afvigelser fra Saxe forekomme (s. pag. 487 og 532), findes i 120. og 121. kapitel og lyder kortelig således:

a) «På sit næste tog (efter det første i forening med Henrik) styrede Valdemar til Stræla. Da red Absalon op i landet og bød Rygboerne fare med kongen til Valagust. De gjorde, som han bød, og drog med ham og lagde sig i Kuaviz. Der kom de fra Valagust til dem og lovede kongen lydighed, og hæren drog derefter hjem.»

b) På sin næste færd (rejse) drog Valdemar til Grønsund, fordi Rygboerne da vilde bryde den fred, de tidligere havde sluttet med ham; men årsagen dertil var, at de på den tid havde underkastet sig hertug Henrik og givet ham gisler, ti Henrik kaldte alt det rige om Valagust sit land og havde derhos hærjet på Rygen.»

«Men da Rygboerne spurte, at Valdemar var kommen til Grønsund, og agtede at hærje på dem, drog de til ham og gav sig pány i hans vold, og Valdemar fór derefter hjem.»

«Men da Henrik spurte dette, sendte han mænd til Valdemar og krævede bod, fordi V. havde taget gisler af Valagust og hærjet på hans land Rygen, og han truede med at ville drage med en hær mod Danmark. Men medens sendemændene vare på vejen, drog Østvenderne mod det rige, som Henrik havde i Vindland, brændte bygderne og dræbte folket. Da sendte han strax anden gang (*í annat sinn*) mænd til Valdemar og bad ham om forlig og tillige, om han vilde hærje med ham på Vindland. Dette tilstod Valdemar, fordi de fra Valagust atter havde brudt forliget med ham. Den følgende vår udbød Valdemar og Henrik leding og hærjede paa Vindland. — De havde en sammen-

komst med hinanden, hvorved de trolovede deres børn, Knud og Gertrud, som endnu begge lå i vugge. Dernæst sluttede Valdemar fred med Kassamar, som da var herre i Vindland, og overgav ham to dele af Valagust at bestyre, men den tredje del gav han Rygboerne.»

c) «Siden drog kongen til Stræla og talte der med sin hær; da gav han efter Absalons og andre høvdingers råd sin søn Knud kongenavn; han var dengang et år gammel (*hann var þá vetrgammall*). Han* drog derefter hjem til Danmark.»

d) «På sit næste tog fór Valdemar først til Rygen og så blev Analøng brændt; da var Absalon med Øboerne atter hurtigst (*varð þá enn Absalon skjótastr*), så at de væntede på kongen i 7 dage ved Hedinsø og fore derfra hjem**.»

e) «Men mod vinterens slutning bød Valdemar atter leding ud og drog til Rygen og de gjorde landgang (*ok lögðu upp*) ved Stræla i en blotlund, som hedder Bøku*** og brændte (*brenðu*) og ødelagde der alt, men tog folk og fæ og drog dermed til skibene, og dernæst gik de i land (*ok þá lǫgðu þeir upp*) på den anden side † på Valung og brændte der og drog derfra til Vik og brændte hele landet indtil deres torveplads. Derfra sejlede de til Hedinsø og lå der to nætter og hvilede sig. Da bad kongen Absalon at drage forud, men kongen og Jyderne gik dernæst i land ved Stræla (*lögðust þá upp við Strælu*); men da det blev

* Håndskrifterne C, S, V have «Kong Valdemar.»

** Håndskriftet C.: «På dette tog havde Danerne været borte i 3 år og havde brændt Analaung; da var Abs. atter som sædvanlig (*sem jafnan*) forrest og Øboerne med ham.»

*** C.: «Men da to vintre vare forløbne fra det tog, som nu er omtalt, drog kong Valdemar til Stræla og kom i en blotlund, som hedder Bøku.»

† «Således gengives i Rafns oversættelse ordene «*á annann veg*.»

mærkt, sejlede biskoppen med sin hær om ved kongen til Parez og red siden op til byen Gard. Der kom det strax til et stort slag med Venderne, men Absalon vandt en herlig sejr og mistede kun én mand; men to af hans folk, som kappedes i svømning, druknede. Dernæst red biskoppen ud til sine skibe, og da de drev hestene ombord, kom Valdemar til og spurte om, hvad de havde udrettet. Absalon sagde ham det, og kongen takkede ham med fagre ord for denne sejr. Dernæst drog de alle i forening til Stræla. Øboerne havde fået stort hærfang, men Jyderne misundte dem det og sagde, at Øboerne fik alt; dog turde de ikke tale derom i kongens påhør. Derefter drog kongen med hæren til Åsund, dræbte der den høvding Dalemar, tog folk og fæ og drog siden til Hedinsø. Der kom Rygboerne til kongen, gav ham gisler og de skatter, som han krævede, og lovede ham lydighed. Kongen drog derefter hjem til Danmark.»

For den følgende tid indtil det siste tog til Rygen og Arkons indtagelse (årene 1163—70 efter Knytlingasagas tidsregning) fortælles (i kap. 122) kun om Kristoffer Valdemars søns belening med Sønderjylland samt hans og Absalons tog til Pommern en vinter i fasten, hvorefter der, som det hedder, var fred i 3 år, indtil Rygboerne igen brøde forliget. Således er der ifølge den nuværende text intet fortalt om årene 1164—66 og 1168—69.

a) Når jeg ovenfor (s. 486) sagde, at Knytlingasaga sætter det første tog mod Volgast til 1161, medens Saxe sætter det til 1162, grunder det sig ikke på selve dens fortælling om det tog, ti ifølge den alene kan dette tog ligeså vel have hørt til året før det lige foran omtalte første fællestog (1160) eller til det andet, ja endog et senere år derefter, som til det første år derefter. Men Knytlingasagas

vidnesbyrd for året 1161 ligger i håndskriftet C's tillæg til fortællingen om det andet fællestog: »På dette tog havde Danerne været borte i 3 år o. s. fr.«, ti meningen deraf må være, at det dengang (1164) var 3 år siden de havde hjemsøgt Volgast. Nu kunde det rigtignok synes naturligt, at tiden for det andet tog mod Volgast var bestemt i forhold til det første, der også i den nuværende text er det, som fortælles nærmest forud; men pålideligeheden af den her nævnte tidsbestemmelse svækkes allerede derved, at vi på samme punkt i de andre håndskrifter læse noget helt andet, som slet ikke vedkommer togene mod Volgast (»På sit næste tog o. s. fr.«), og mistilliden bestyrkes endmere ved de til C's tidsbestemmelse føjede ytringer. Naar det nemlig for det første hedder, at Analeng på dette tog (d. 2. fællestog) blev hærjet, så passer det ikke her, ti dels tales der ikke derom i selve fortællingen om toget, og var der virkelig på dette blevet hærjet et landskab eller en by, som hed Analeng, vilde det udentvivl være blevet fortalt i forbindelse med de andre begivenheder på toget og ikke således være blevet tilføjet bagefter, dels er »*Analeng*« slet ikke andet end en læsefejl for »*á Valung*« (s. oldnord. sagaer 12. bd. pag. 34), og at Valung, et landskab på Rygen, ikke er blevet hærjet på et tog, på hvilket Rygboerne vare Valdemars allierede, er klart nok. Og når det fræmdeles hedder, at Absalon dengang atter som sædvanlig var forrest, forudsætter denne bemærkning, at der nærmest forud har været nævnt et eller flere tilfælde, hvori han var forrest, men dertil er der ikke mindste spor i fortællingen om det andet fællestog. Det hele tillæg i C må altså vistnok have stået et andet sted og kan ialfald slet ikke bruges som vidnesbyrd for, at det første tog mod Volgast faldt i året 1161.

b) Hvad Knytlingasaga dernæst fortæller om bruddet mellem Danerne og Rygboerne, på grund af at disse havde givet sig under Henrik Løve, og om udjævningen af fjendskabet derved, at Rygboerne påny gave sig i Valdemars vold, det omtales ikke udtrykkeligt hos andre forfattere, ligesålidt som hos Saxe, men lader sig vel forsone med hvad vi ellers vide om året før andet fællestog (1163). Helmold fortæller derom følgende (*chr. Slav. I*, 92—94): «Niklots sønner, Pribislav og Vartislav, ønskede at genvinde Obotriternes land, som Henrik (i året 1160) havde frataget dem. Men underrettet derom ved Guncellin af Sverin drog Henrik ved vintertid (året efter kirkemødet, altså 1163) med en stor hær ind i Slavernes land. Vartislav indesluttede sig i Vurle, men måtte efter nogen tids belejring overgive sig og blev ført fangen til Brunsvig, og således var der fred fra dette års marts til næste års februar. — Henrik drog siden til Stade og derfra til Lybæk, for der at indvi en kirke, og efter at have ordnet sagerne i Saxland, rejste han til Bajern og dvælede der til begyndelsen af næste år (febr.)». At nu Henrik ved denne lejlighed skulde have hærjet på Rygen, siger Helmold rigtignok ikke; men lad også være, at Knytlingasaga deri har uret, saa måtte det dog være Rygboerne vel bekendt, at Henrik havde stor lyst til deres land: det var ifølge Saxes beretning (pag. 774) tydeligt nok blevet dem sagt året iforvejen, da de ledsagede Valdemar på det første tog mod Volgast; det er også muligt, at Henrik paa sit tog mod Niklots sønner har truet Rygboerne, og ialfald er det højst rimeligt, at disse ere blevne noget ængstelige ved hans nærhed og have søgt venskab med ham, vel også i det håb at få en støtte mod Danerne. At dette nu ikke er en ren formodning, ligger også i en ytring i *chron. montis sereni ad a. 1163*: «*Hein-*

ricus dux Lubeke ecclesiam in honorem St. Mariæ et St. Nicolai dedicari fecit, ubi pacis gratia principes Rugianæ insulæ ad dedicationem venerunt.» Det er fræmdeles rimeligt, at Rygboerne i tillid til Henrik have brudt med Danerne og at Valdemar i den anledning har sat sig i bevægelse, benyttende sig af Henriks fraværelse fra Nordtyskland, og endelig må det endnu i samme år atter være kommet til fred, siden vi såvel i Knytlingasaga som hos Saxe finder Rygboerne som Danernes forbundsfæller på det andet fællestog året efter.

Forsåvidt er alt i Knytlingasaga i sin orden; men når den så derefter siger, at Henrik krævede bod af Valdemar, fordi han havde hærjet på Rygen *, hvoraf jo må sluttes, at Valdemar virkelig lige i forvejen havde gjort tog til øen, så at det i åbenlys modsigelse med det foregående, da det jo der siges, at Valdemars hævntog blev forebygget ved Rygboernes underkastelse. Enten må altså det siste være urigtigt og der har oprindelig forud været fortalt om et tog af Valdemar mod Rygen, eller Valdemar har ikke i det år gjort noget sådant tog og hvad der i texten tyder derpå, navnlig hvad der siges om Henriks ordsending i den anledning, må være urigtigt. Suhm holder paa, at Valdemar virkelig i året 1163 gjorde et tog til Rygen, og mener, at

* Når det forud hedder, at Henrik også klagede over, at Valdemar havde taget gisler af Volgast, stemmer det ikke godt med hvad der iforvejen er fortalt om Valdemars første tog dertil. Man kunde nu også mene, at hærgningen af Rygen sigtede til det forud for toget mod Volgast omtalte første fællestog, men (ikke at tale om, at forfatteren isåfald her vilde have nævnt Rygen først) på det første fællestog var Henrik Valdemars forbundsfælle og kan ikke siden have beklaget sig over, at Valdemar dengang hærjede på Rygen.

Saxe har glemt at fortælle derom; men han modsiges af P. E. Müller (Crit. Unders. pag. 204), som ikke finder det rimeligt, at Saxe, som ellers er så omhyggelig i at omtale alle de vendiske tog, skulde have udeladt dette, men finder det langt rimeligere, at Knytlingasagas forfatter, der ikke var så nøje underrettet om begivenhedernes gang som Saxe, har villet fortælle noget, som hører til et senere år og som Saxe selv længere hen beretter (pag. 814-15), nemlig hvorledes Gudskalk fik Venderne til at gøre et indfald i hertugens land og derved bragte denne til at søge Valdemars venskab. — Mod denne P. E. Müllers hypothese har jeg følgende at indvende:

Man kan gerne give Müller ret mod Suhm i, at det ikke er rimeligt, at Saxe skulde have glemt at fortælle om et tog mod Sklaverne; men deraf følger dog ingenlunde, at Knytlingasaga skulde have uret i at sætte et tog mod Sklaverne her, thi det var jo tænkeligt, at grunden til, at det nu ikke findes hos Saxe, ikke er en forglemmelse eller skødesløshed fra dennes side, men ligger i en senere mishandling af hans værk, hvorved noget er udfaldet eller kommet bort fra sin oprindelige plads. Dernæst kan det ikke indrømmes, at en slig forglemmelse fra Saxes side og endnu mindre en senere udfalden eller bortkomst af et stykke skulde være mindre rimelig end at Knytlingasagas forfatter af fortællingen om Gudskalk og hvad dermed står i forbindelse, skulde have lavet og på urette sted indføjet hvad her fortælles om Henrik og Valdemar, om Rygboerne og de andre Sklaver; ti dertil er ligheden mellem disse fortællinger altfor ringe, ja den indskrænker sig egentlig til, at Henrik både i 1163 og 1166 skulde af en sklavisk rejsning have ladet sig bevæge til at søge Valdemars venskab; men dette forhold var jo et sådant, at det godt kan tænkes

at være indtrådt to eller endog flere gange. Dertil kommer endelig, at vi også, af hvad der hos andre fortælles, må antage, at Valdemar i året 1163 har kriget med Sklaverne. Det hedder nemlig i *exordium caræ insulæ*, at biskop Eskil af Århus døde pludselig på et tog mod Sklaverne. Men dette må senest være sket i året 1163, ti på det 2. fællestog i våren 1164 nævnes Svend som udvalgt biskop i Århus, og på den anden side levede Eskil endnu i begyndelsen af skismaet, var som Victors modstander tilstede på kirkemødet i Slesvig og forsonedes siden med Alexander, vistnok efter det store kirkemøde i St. Jean de Laune; altså kan han heller ikke være død tidligere end i 1163, og til dette år henføres også udtrykkelig hans død i *catalogus episcoporum Arusiensium*. Men er dette rigtigt, må der altså i det år være gjort et tog mod Sklaverne, rimeligvis, som Knytlingasaga siger, mod Rygboerne. At fremdeles Henrik, som på grund af sin fraværelse i Bajern ikke kunde understøtte sine venner eller undersåtter, har været ilde tilfreds med Valdemars fremgang imod disse og har sendt truende bud til ham, var naturligt, og at endelig Øst-Sklaverne i begyndelsen af 1164 rejste sig mod Saxerne og at Henrik derfor sluttede sig til Valdemar, fortæller både Saxe og Helmold (*chr. Sl. II*, 2—4).

Det synes således, at Knytlingasaga har ret, forsåvidtsom den peger hen på, at Valdemar i året 1163 krigede med Rygboerne; men står det fast, kan den eller kildeskriftet, som ligger til grund for den, ikke fra begyndelsen af have sagt, at krigen forebyggedes ved Rygboernes underkastelse, og der må oprindelig om denne krig have været fortalt noget, som nu ved et eller andet tilfælde er kommet bort fra sin plads foran det om Henriks sendelse. Også er der et par omstændigheder, som tyde på en sådan forvanskning

af den oprindelige text: for det første støder det lidt, at de to stykker om rygiske sendemænds komme til Valdemar og Henriks sendelse begynder omtrent på ens måde (Men da Rygb. spurte — Men da Henr. spurte), de have udentvivl været adskilte ved et mellemkommende stykke; og dernæst synes slutningen af det første af disse stykker («og Valdemar fo'r derefter hjem») bedre at passe som slutning på et tog af Valdemar end som slutning paa stykket om de rygiske sendemænd, ti Valdemar var jo egentlig hjemme, og man skulde snarere have ventet den bemærkning, at de rygiske sendemænd fore hjem.

c) Medens Saxe sætter Knuds hylding ved Strøla til et tog mod Rygen, som ifølge den nuværende text foregik året efter 2. fællestog, sætter Knytlingasaga den til selve dette tog, altså til året 1164, og dermed stemmer det godt, når den siger, at hyldingen foregik, da Knud var ét år gammel, ti han blev, som ovenfor påvist, født i 1163. I denne bestemmelse af Knuds alder ligger også, at Knytlingasagas vidnesbyrd om hyldingens tid må foretrækkes for Saxes, ti det er rimeligt, at Valdemar har grebet den første lejlighed til at få sin søn hyldet, og dette er altså snarere sket i 1164 end i 1165. Deraf følger imidlertid ikke, at Knytlingasaga har ret i at sætte hyldingen til 1164; ti rigtignok blev Knud født i 1163, men det var udentvivl i dette års vinter, altså, efter den af Saxe og andre forfattere i det 13. århundrede fulgte skik, i året 1162, og da vi have grund til at antage, at Knytlingasagas forfatter eller ialfald at forfatteren til kildeskriftet for denne saga har været rigtigt underrettet om tiden for Knuds fødsel og har fulgt den skik at regne vinteren med til det foregående år, så kan han ikke på én gang have regnet Knuds hylding til 1164 og have sagt, at han, da han blev hyldet, var ét år gammel;

men enten må han have sagt, at han dengang var 2 vintre gammel, eller have regnet hyldingen til 1163. Mod det første taler rimeligheden af, at Knud snarere er bleven hyldet i sit første end i sit andet år, og for det siste den egenhed i den vedtagne text, at der efter stykket om hyldingen tilføjes: «Han», d. e. Valdemar, «drog derefter hjem», uagtet der i den foregående sætning ikke er tale om Valdemar, men om Knud. Allerede i middelalderen er man bleven denne fejl va'r og har rettet den ved istedenfor «Han» at skrive «Kong Valdemar» (således håndskrifterne C, S, V); men den hæves også ved at fjærne stykket om hyldingen fra sin nuværende plads. Jeg tror altså, at den bemærkning: «Han drog derefter hjem» er fulgt lige efter stykket om Valdemars deling af Valagust, men at stykket om hyldingen oprindelig har stået under året 1163 og været tilføjet den nu udeladte fortælling om et tog til Rygen. Afvigelsen mellem Knytlingasaga og Saxes text med hensyn til hyldingens år bliver således større, men til gengæld komme de til at stemme i begge at henføre den til et af Valdemars tog mod Rygen.

d) Jeg påviste ovenfor (s. 574), at tillæget i håndskriftet C til fortællingen om andet fællestog oprindelig ikke kan have hørt hjemme her. Derimod er det klart, at, hvis det ellers ikke er en aldeles forvansket gengivelse af den oprindelige text, må det have hørt til fortællingen om et tog mod Rygen, på hvilket Valung blev hærjet ligesom 3 år iforvejen og i anledning af hvilket det hed, at Absalon var forrest. Nu omtales ovenfor to tog af Valdemar til Rygen, det ene ved året 1160 (1. fællestog), det andet ved 1163 (året forud for 2. fællestog). Til det første af disse passer det her omhandlede stykke ikke, ti rigtignok siges Valung at være bleven hærjet dengang, men de andre betingelser ere ikke

tilstede og desuden er der ikke i fortællingen derom noget sted, hvor det kunde indføjes. Derimod passer det meget godt til det andet (det 1163), ti dels lå dette jo netop 3 år efter det første, dels var det naturligt at bestemme dets tid efter dette, og dertil kommer, at der her idetmindste ikke er noget, som forbyder at antage, at den udeladte fortælling om krigen med Rygen har indeholdt noget om Valungs hærgning og et exempel paa Absalons raskhed. Jeg tror altså, at tillæget i C oprindelig har stået her, men dog næppe i samme form som det nu har; ti når der i selve skildringen af toget var fortalt om Valungs hærgning, er det ikke rimeligt, at det samme anden gang er blevet fortalt i tillæget; men det er rimeligere, at dette har sagt, at på det tog vare 3 år ledne, siden Danerne vare sejlede til Rygen og havde hærjet på Valung.

Denne hypothese vilde være kuldkastet, hvis det lod sig bevise, at det tilsvarende sted i den vedtagne text (håndskr. K) gav det oprindelige, men det er ingenlunde tilfældet. Når vi også her sætte «Valung» for «Analeng» bliver dets mening denne: «På sit næste tog fo'r Valdemar første gang til Rygen og ved den lejlighed blev Valung hærjet.» Nu er det ikke rimeligt, at Valdemar året efter 2. fællestog og endnu mindre at han samme år skulde have gjort tog mod sine daværende venner Rygboerne og ialfald kan det ikke have været hans første tog imod dem, ti det faldt i året 1160 (1. fællestog). Da nu desuden det hele stykke ikke lyder som en skildring af et særskilt tog, kunde man mene, at det oprindelig har været tilføjet fortællingen om det første fællestog som en slags indledning; men dels vilde det som sådan være aldeles overflødigt dels vilde det ikke kunde indpasses nogensteds der. Jeg er derfor tilbøjelig til at antage, at det oprindelig har haft en noget forskellig

skikkelse, og når man sammenholder det med det tilsvarende stykke i C og med hvad derom ovenfor er sagt, tror jeg, at de begge ere udgåede fra et oprindeligt, der dels, ligesom det i C, har sat det andet tog mod Rygen 3 år efter det første, dels iøvrigt har lydt som nu stykket i K *, omtrent således: «På dette tog vare 3 år ledne, siden Danerne første gang vare sejlede til Rygen og havde hærjet Valung; da var Absalon o. s. fr. (s. pag. 572, d.).

e) Hvad Knytlingasaga dernæst fortæller i kap. 121 indtil ordene: «Derefter drog kongen med hæren til Åsund», svarer til det, Saxe fortæller om et tog til Rygen i våren strax efter 2. fællestog (s. pag. 800–802), men dog med nogen afvigelse i begivenhedernes orden. At Knytlingasaga her har uret, synes klart, thi dens orden er i sig selv urimelig og unaturlig: Valdemar er ikke først draget til det sydligeste punkt Stræla, derfra til andre nordfor liggende punkter og så igen til Stræla, og at denne orden heller ikke er den oprindelige, men er fræmkommen ved en senere forvanskning af kildeskriftet, derpå tyder textens beskaffenhed, når det næmlig hedder: «*Valdimarr — fór til Rænga ok lagðu upp á Strælu*», hvor man savner et nyt subjekt til «*lagðu*» og desuden et «derefter» eller «derfra», da det ellers kunde se ud, som om Stræla var et punkt på Rygen. Denne fejl, som i håndskriftet C er rettet ved forandringen af «*lagðu upp*» til «*kom*», hæves på en naturligere og lettere måde ved at sætte ordene «*ok þá lagðu þeir upp á annann veg* o. s. fr.» op strax efter «*ok fór til Rænga*» og derimod sætte det mellemkommende ned efter ordene «*konungr at Jótar*», hvorved tillige ordenen bliver mere naturlig. Mod denne omflytning kunde imidlertid gøres den indvending,

* Når vi se bort fra begyndelsen, har dette snarest præget af at være det oprindelige.

at ordene «*á annann veg*», som, oversatte ved «på den anden side», kræve, at Valdemar, førend han hærjede Valung på Rygen, har hærjet Stræla eller et andet punkt ligeoverfor Rygen, ikke længere passe; men dertil bemærkes, at det er tvivlsomt, om de kan betyde «på den anden side» (tagne her i den betydning synes de, mildest talt, at være overflødige) og om de ikke snarere betyde «atter», «anden gang»; når de oversættes således, passe de godt til det sted, hvor jeg stiller dem, og sætte det her omhandlede tog mod Rygen i forhold til det første tog mod denne ø (det første fællestog).

Hvad Knytlingasaga endelig i slutningen af kap. 121 fortæller om Valdemars tog til Åsund o. s. fr. svarer til hvad der også hos Saxe følger nærmest efter (pag. 802–804), ti hans «*Asmoda*» (Asmonda, Jasmund) er udentvivl det samme som Knytlingasagas «Åsund». Men i to henseender står Knytlingasaga her i strid med Saxes historie: for det første, idet den synes at henregne de begivenheder, den fortæller, til det ovenfor nævnte tog mod Rygen, medens Saxe sætter dem til et særskilt tog i begyndelsen af efteråret, og for det andet, idet den siger, at freden med Rygboerne sluttedes ved Hedinsø, medens Saxe siger, at den blev sluttet ved Strela. Jeg vil nedenfor komme tilbage til disse to punkter; her skal jeg kun bemærke, at allerede hensynet til de mange fejl og uordener, som have vist sig i hele dette stykke af Knytlingasaga, også her må svække tilliden til dens vidnesbyrd.

Alle de i kap. 121 fortalte begivenheder synes i den vedtagne text at henføres til og blive i håndskriftet K udtrykkelig henførte til det andet år efter andet fællestog. De skulde altså have hørt til året 1166, da andet fællestog jo var 1164. Men nu har jeg allerede påvist, at de skrifter, som tale derfor, ere uden al vægt (s. 506–507) og dernæst, at

andre skrifter, ved at hensætte hel andre begivenheder til 1166, ligefræm forbyde at sætte de her omhandlede (krigen med Rygen) til det år (s. 512), og den allerede derved vakte tvivl om den overleverede texts oprindelighed styrkes desuden ved dens egen beskaffenhed: for det første derved, at håndskrifterne netop i begyndelsen af kapitlet lyde forskelligt (Men ved vinterens slutning — Men da to vintre vare forløbne) og for det andet derved, at der her savnes en begrundelse af bruddet mellem Rygboerne og Danerne i lighed med hvad Saxe har derom (Rygboernes forbindelse med Henrik Løve). Det synes altså, at kap. 121 her står på urette plads, og spørsmålet er, hvor det da oprindelig har stået.

Et vink derom giver selve Knytlingasaga på følgende måde: Når vi efterspore tideregningen i Knytlingasaga for Valdemar den førstes tid, synes der ingen tvivl at være om, at idetmindste den, som har givet sagaen sin nuværende skikkelse, har sat slaget på Gradehede til 1156, ligesom de islandske årbøger; men gå vi ud derfra, så har han også sat den her omtalte krig mod Rygboerne ikke til 1166, men til 1163, ti Valdemars første tog mod Sklaverne sættes til året efter slaget, første fællestog to år efter samme slag, andet fællestog tre år efter første og den derpå nævnte krig mod Rygen atter to år efter andet fællestog. Deri ligger nu rigtignok ikke noget fuldgyldigt bevis for, at den her omtalte krig mod Rygen foregik i 1163 eller året forud for andet fællestog; det kan være tilfældigt, at netop det årstal kommer ud; men prøve vi på at hensætte kap. 121 dertil (foran ordene: «Men da Henrik spurte dette»), passer det der så ypperligt, at der ingen tvivl bliver tilbage om, at det der har sin oprindelige plads. På den ene side savnes jo der fortællingen om en krig med Rygen, under hvilken Valung anden gang blev hærjet og Absalon udmærkede sig

ved sin raskhed; men netop på disse savn rådes der bod ved det, som fortælles i kap. 121. På den anden side får krigen mod Rygboerne der sin begrundelse i deres underkastelse under Henrik Løve (altså samme begrundelse som hos Saxe); den anden landgang på Valung kommer nærmere den første; ved indføjelsen i kap. 121 (foran ordene: «Derefter drog kongen med hæren til Åsund») af den til året 1163 hørende bemærkning: «På dette tog vare 3 år ledne — — og fore derfra hjem» (s. pag. 582) blive begivenhederne udtrykkelig fordelte på to tog ligesom hos Saxe, og endelig ved indføjelsen af den ligeledes til 1163 hørende bemærkning om Knuds hylding ved Stræla hæves den dobbelte uenighed mellem Knytlingasaga og Saxes historie med hensyn til stedet, hvor freden sluttedes, og toget, på hvilket Valdemar fik sin søn hyldet.

Mod den her fræmsatte formodning, at kap. 121 fra begyndelsen af skulde have stået foran fortællingen om andet fællestog, kunde der gøres den indvending, at der derved mellem dette tog og Arkons indtagelse vilde blive et langt større, næsten tomt rum end man kan antage, at den oprindelige forfatter har villet. Men i virkeligheden er mellemrummet ikke så stort som man efter den overleverede text må antage, ti andet fællestog skete jo 1164, ikke 1161, Arkons indtagelse 1168, ikke 1170.* Det er således kun 3 år, om hvilke der ikke fortælles andet end Kristoffers tog; men det er slet ikke underligt, ti i disse 3 år falder netop

* Kristoffers vintertog kan ikke være faldet i den første vinter efter andet fællestog, ti det vilde isåfald have heddet: «vinteren efter», ikke som nu «en vinter»; det er altså tidligst faldet i vinteren 1166 og dertil passer det også, når det sættes 3 år forud for Arkons indtagelse, at sige hvis vi antage, at forfatteren har regnet vinteren til det foregående år (d. e. til 1165).

krigen mellem Valdemar og Erling Skakke, og den har forfatteren udeladt, ligesom andensteds andre Norge vedrørende begivenheder, fordi de fortaltes i de norske kongesagaer.

Der findes således i Knytlingasagas 120. og 121. kap. adskillige fejl og uordener og det sådanne, at de ikke kan antages fra begyndelsen af at have været tilstede i den ældste Knytlingasaga eller i kildeskriftet, som den er udarbejdet efter, men må være fræmkommne efterhånden ved senere forvanskninger og navnlig ved omsætninger i den oprindelige text. Til bestyrkelse af de vundne udkomster vil jeg nu foretage en modprøve, idet jeg søger at vise, hvorledes den nuværende text på en let og naturlig måde kan være opstået af hvad der ifølge den foregående udvikling synes at have været den oprindelige.

Som det synes har beretningen om de rygiske sendemænds komme til Valdemar ved Grønsund oprindelig stået ved enden af et blad og hvad dernæst fortælles i det øvrige af 120. og i hele 121. kapitel, hvorefter der indtræder en pavse i Valdemars krig med Sklaverne og hans i Knytlingasaga oversprungne krig med Erling begynder, på de følgende to blade, således at fortællingen om andet fællestog (omtrent fra ordene: «Men da Henrik spurte») fyldte det ene blad, fortællingen om krigen mod Rygen (121. kap.) med hvad dertil hørte (slutningen af 120. kapitel) det andet. Rigtignok have de to fortællinger i den nuværende text ulige stort omfang (64–48 linjer), men man kan tænke sig enten at krigen mod Rygen, navnlig siste del af den har været fortalt noget fuldstændigere end i den nuværende text eller at det blad, som den fortaltes på, af en eller anden grund indeholdt eller kun kunde underholde en mindre masse af skrift eller ikke var udfyldt (slig uregelmæssighed var vistnok ikke uden exempel navnlig i de første optegnelser).

Dernæst havde hele det her omtalte stykke en fra den nuværende forskellig orden og skikkelse, næmlig omtrent følgende:

Tredjesiste blads slutning. Men da Rygboerne spurte, at Valdemar var kommen til Grønsund og agtede at hærje på Rygen, drog de til ham og tilbød forlig; men Valdemar bød dem at give sig på ny i hans vold; dette afslog de og fo'r derefter (hjem*)

Næstsiste blad, første side. — hjem. Men mod vinterens slutning bød Valdemar atter leding ud og fo'r til Rygen, og da gjorde de anden gang (*á annan veg*) landgang på Valung og brændte der og droge derfra til Vik og brændte og siden til Hedinsø. Da bad Valdemar Absalon at sejle forud, men kongen og Jyderne gik i land på Stræla ved offerlunden Bøku, brændte der alt, tog folk og fæ og drog til skibene dermed. Men da det blev mørkt — — tale derom i kongens påhør (s. pag. 573).

Næstsiste blad, anden side. På dette tog var det tre år siden Danerne første gang vare sejlede til Rygen og havde hærjet på Valung; da var Absalon med Øboerne atter forrest og hurtigst, så at de væntede på kongen i syv nætter ved Hedinsø og sejlede derfra hjem.

Derefter fo'r kongen med hæren til Åsund (Asmund), hærjede der og dræbte høvdingen Dalemar og tog der folk og fæ. Derefter drog kongen til Stræla og siden til Hedinsø. Ved Stræla talte han med sin hær og gav efter Absalons og andre høvdingers råd sin søn Knud kongenavn; han var da ét år gammel; der kom også Rygboerne til kongen, gav ham penge og gisler og lovede ham lydighed. Derefter fo'r kongen (hjem til)

* Dette ord har stået nederst på siden for at angive, hvad den næste side begyndte med.

Siste blad. — hjem til Danmark. Men da Henrik spurte dette — den tredje del gav han Rygboerne. Han drog derefter hjem til Danmark (s. pag. 571—72).

Nu skiftede de to siste blade plads, hvad enten nu derved, at et dobbeltblad blev vendt om, eller derved, at det første af to enkelte blade blev sat bagefter det siste.

Således kom da stykket om andet fællestog til at stå lige efter det om rygiske sendemænds komme til Grønsund. Det kunde ikke undgå nogen læser, at der var forstyrrelse tilstede, men det kunde også let hænde sig og det hændte sig vistnok også, at en bearbejder eller afskriver, skuffet ved at der i slutningen af det ene og begyndelsen af det andet stykke var tale om hjemfærd, ikke indså den egentlige grund til forstyrrelsen, men i den tro, at stykkerne hørte sammen, nøjedes med at foretage nogle forandringer i textens enkeltheder. Det er også muligt, at stykket om Rygboernes møde med Valdemar ved Grønsund, idet det stod nederst på et blad, ved et eller andet tilfælde er blevet en smule ulæseligt, og at denne omstændighed har bidraget til, at dels afskriveren ikke fik øje på den virkelige kilde til forstyrrelsen, dels gav texten den skikkelse, den nu har. Da der forud for fortællingen om andet fællestog gik de ord: «hjem til Danmark», syntes det ham klart, at der iforvejen havde været tale ikke om Rygboernes, men om Valdemars hjemfærd, og da denne ifølge det foregående stykke jo ikke var kommen udenfor landet, udslettede han ordene «til Danmark» som upassende. Han så fræmdeles af stykket om mødet ved Grønsund, at der var tale om Rygboernes underkastelse, og af fortællingen om andet fællestog, at de ledsagede Valdemar på dette og fik deres del af byttet; altså, tænkte han, måtte jo det fjendskab, som lige iforvejen havde været mellem dem og Danerne, være

blevet udjævnet, og således fik texten her sin nuværende skikkelse. Men hvad der i det følgende sagdes om Henriks klage over, at Valdemar havde hærjet paa Rygen, lod afskriveren blive stående, uagtet det ikke længere passede, hvad enten han nu ikke lagde mærke dertil eller mente, at det sigtede til Rygens hærgning på det første fællestog.

Dernæst kom ved omflytningen stykket om de to tog til Rygen til at stå bagefter det om andet fællestog. Det faldt ingen ind, at denne stykkernes orden var urigtig, ti både i slutningen af det første og begyndelsen af det siste taltes om hjemfærd, så at de syntes nogenlunde at passe til hinanden også i den orden, og hvis en havde fattet mistanke, vilde han rimeligvis selv have tilbagevist denne ved den bemærkning, at hensættelsen af de to tog foran andet fællestog vilde gøre tidsrummet mellem dette og Arkons indtagelse altfor tomt. Derimod stødte det en bearbejder eller afskriver af sagaen ved slutningen af beretningen om det første af de to tog til Rygen at træffe den bemærkning: «På dette tog var det tre år siden Danerne første gang vare sejlede til Rygen o. s. fr.», ti når han så tilbage, måtte han antage, at dette tog gjordes ikke i det tredje, men i det fjærde år efter første fællestog, som bemærkningen tydeligt nok viste tilbage til, idet første tog mod Volgast fyldte det ene, det ved mødet i Grønsund udjævnede fjendskab mellem Valdemar og Rygboerne det andet og andet fællestog det tredje af de mellemliggende år. Ligeledes stødte det nedenfor i slutningen af hele stykket at træffe bemærkningen om Knuds hylding, da han var et år gammel, ti det måtte synes klart, at når det ovenfor hed, at Knuds trolovelse skete på andet fællestog, måtte han året efter dette have været mindst to år gammel. Den egentlige grund til disse fejl, næmlig at hele stykket om de to tog

mod Rygen var blevet flyttet bort fra sin oprindelige plads foran det om andet fællestog, så afskriveren ikke, men troede, at de to småstykker, hvori fejlene fandtes, begge hørte til fortællingen om andet fællestog, så at tidsbestemmelsen, som rimeligvis nu stod øverst på siste side, skulde have stået øverst på den næstsiste, og bemærkningen om hyldingen ved Stræla, som vistnok stod nederst på siste blad, skulde have stået nederst på næstsiste blad. Han stillede altså i sit håndskrift det ene stykke (tidsbestemmelsen) foran, det andet (hyldingen) bagefter slutningssætningen i fortællingen om andet fællestog (»Han drog derefter hjem til Danmark«). Intet syntes til hinder for at stille stykkerne der, kun at man efter sætningen: »Han (d. e. Knud) var dengang et år gammel« skulde have væntet »Kong Valdemar drog derefter hjem« ikke »Han drog o. s. fr., og desuden savnedes her foran bemærkningen om Absalons raskhed et andet exempel på det samme; men disse fejl kunde let oversés, og iøvrigt var der, som sagt, intet ivejen, ja stykket om tidsbestemmelsen syntes endog at passe udmærket godt på sin ny plads. Det måtte navnlig forekomme naturligt, at tidspunktet for andet fællestog bestemtes i forhold til det første tog af Valdemar og Henrik i forening; stykkets slutning (— sejlede derfra hjem) passede bedre til begyndelsen af stykket om de to tog (— hjem. Men mod vinterens slutn.) end det, som tidligere stod foran dette (— hjem til Danmark); endelig syntes ordene »*á annan veg*« i det følgende stykke at kræve, at der kort iforvejen var talt om den første hærgning af Valung, og dette krav blev netop opfyldt ved at sætte det stykke med tidsbestemmelsen foran. Af disse to omsætninger fulgte ligestrax, at de to tog mod Rygen smæltede sammen til et eller at ialfald adskillelsen blev mindre tydelig, og dernæst, at

det nu hed, at freden blev sluttet ved Hedinsø istedenfor ved Stræla. Efterhånden kom flere forvanskninger af den oprindelige text til, for en del som følge af de ovennævnte.

Således blev i den sætning om Valdemars hjemfærd, som fulgte efter det om Knuds hylding, subjektet «Han» af en læser rettet til «Kong Valdemar» (håndskr. C).

I det stykke med tidsbestemmelsen bleve ordene «*á Valung*» læste «*Analaung*» og det må allerede være sket temmelig tidligt, siden denne fejl findes i alle håndskrifter. Tidsbestemmelsen syntes nu ikke længere at passe til første fællestog, eftersom der ikke på dette blev hærjet noget landskab, som hed Analøng. Men alligevel holdt fejlen sig, ti meningen af stedet kunde nu være, at tre år var forløbne siden det tog, paa hvilket Danerne først vare sejlede til Rygen og dernæst havde hærjet Analøng (et punkt udenfor Rygen), og det kunde sigte til det første tog mod Volgast. Rigtignok blev det jo heller ikke om dette udtrykkelig fortalt, at Analøng da blev hærjet, men det kunde jo dog være sket, og det hed jo også om dette tog, at Danerne først landede ved Rygen (for at drage hjælp til sig derfra) og siden sejlede videre, og endelig måtte det forekomme meget rimeligt, at det andet tog mod Volgast (d. e. andet fællestog) blev bestemt i forhold til det første, der jo desuden var det nærmest forud. Således blev da læsemåden «Analøng» stående og medførte, som det synes, strax en anden forvanskning, der også findes i alle håndskrifter, næmlig omsætningen i fortællingen om det første af de to tog mod Rygen. Da der næmlig nu ikke mere lige foran ordene: «og da gjorde de «*á annan veg*» landgang på Rygen» var tale om den første hærgning af Valung, så faldt det ikke vedkommende afskriver eller bearbejder ind, at «*á annan veg*» skulde betyde «anden gang»; det lå ham nærmest at

tage det i betydningen «på den anden side» og, da det, således opfattet, syntes at kræve, at der iforvejen havde været tale om hærgningen af et ligeoverfor Rygen liggende punkt, at flytte den nedenfor stående sætning om landgang på Stræla og hærgningen af denne ø op foran det om landgangen på Valung og omforme texten en smule derefter; dog uden at lægge mærke til, at der til sætningen «og landede på Stræla» savnedes et nyt subjekt eller at verbet burde være sat i éntallet.

Siden blev sagaen her underkastet en ny bearbejdelse, navnlig i det stykke med tidsbestemmelsen. Der var en læser, som, idet han så, at denne bestemmelse kun kunde sigte til det første tog mod Volgast, tillige indså, at der måtte være noget urigtigt i den, eftersom der slet ingen hærgning (altså heller ikke Analengs) var foregået på dette tog, og det andet fællestog ikke syntes at ligge 3, men kun 2 år efter. Da han nu tillige så, at stykket endte med bemærkningen om Valdemars hjemfærd, uagtet det allerede iforvejen var sagt, at Valdemar drog hjem (fra andet fællestog), saa faldt det ham ind, at der vistnok oprindelig havde været tale om et fra andet fællestog forskelligt tog, på hvilket Valdemar først var sejlet til Rygen, ligesom tre år iforvejen, og dernæst havde hærjet Analeng, og han styrkedes i denne opfattelse, fordi et af de mange uomtalte år mellem andet fællestog og Arkons indtagelse derved blev omtalt. Men da det af texten syntes klart, at dette særskilte tog faldt tre år efter første tog mod Volgast, udelod han tidsbestemmelsen som overflødig og omformede texten til hvad vi nu have i håndskriftet K: «På sit næste tog fo'r Valdemar først til Rygen og så blev Analeng brændt — fore derfra hjem» (s. pag. 572).

Endelig var der en anden læser, som, idet han lagde

vind på korthed og korrekthed i udtrykket, endnu foretog nogle andre forandringer i texten (håndskriftet C).

Den tidsbestemmelse, som i den ham foreliggende text var tilføjet fortællingen om andet fællestog, skulde efter hans mening kun sige, at dette lå tre år efter det nærmest foregående (det første til Volgast), og det syntes ham derhos klart, at Analeng ikke var blevet hærjet på sistnævnte tog, eftersom slet ingen hærgning var foregået dengang, medens intet syntes ham ivejen for at antage, at Analeng var blevet hærjet på andet fællestog, skønt det ikke udtrykkeligt var fortalt. Han troede altså, at det hele kortere og tydeligere kunde udtrykkes således: «På dette tog havde Danerne været borte (naturligvis fra Volgast) i 3 år og havde brændt Analeng». Da der dernæst foran bemærkningen om, at Absalon atter var forrest og hurtigst, savnedes et lignende tilfælde, troede han at råde bod på savnet ved at tilføje «som sædvanlig» (*sem jafnan*) og udelod det særegne, her anførte exempel på Absalons hurtighed. Ligeledes udelod han den overflødige slutningsbemærkning om hjemfærden. I det følgende stykke forandrede han fræmdeles ordene: «Mod vinterens slutning» til: «Da to vintre vare ledne», vistnok fordi det ikke syntes ham rimeligt, at Valdemar strax året efter andet fællestog skulde have bekriget sine daværende venner Rygboerne. Endelig rettede han den følgende sætning: «Valdemar drog til Rygen og (de) gjorde landgang ved Stræla i blotlunden Boku» til denne: «— drog Valdemar til Stræla og kom i blotlunden Boku».

Gennemsynet af Knytlingasagas text i kap. 120 og 121 giver altså følgende udkomster: den oprindelige saga (eller kildeskriftet, som lå til grund for den) har ikke forbudt med Saxe at sætte det første tog mod Volgast til 1162; den har stemmet med ham i begivenhedernes orden under

den anden krig med Rygen og deres fordeling på to tog, i at freden blev sluttet ved Stræla og at hyldingen foregik ved samme lejlighed; der har endelig ikke været den forskel imellem dem, at Knytlingasaga satte Valdemars anden krig mod Rygen til det andet, Saxe til det første år efter det andet fællestog, men derimod den, at hin satte den året før, denne året efter samme tog.

Foruden i de hidtil behandlede punkter står Knytlingasagas vidnesbyrd atter alene mod Saxes med hensyn til tiden for kampen i Huljuminne, idet hin sætter den syv dage før allehelgensdag i samme år som Knuds kroning, Saxe fire år iforvejen og, som det synes, om sommeren. Desuden adskiller Knytlingasaga sig fra Saxes historie i, at den lægger Huljuminne ved Øresund, Saxe derimod ved Storebelt. I det siste punkt har Kn. vistnok uret; ti hvis Huljuminne havde ligget ved Øresund, vilde Absalon næppe, som Knytlingasaga selv siger, have brugt syv dage for at komme derfra hjem (rimeligvis til København). Men selv om sagaen fejler heri, giver dette os dog ikke ret til at antage, at den også skulde have uret med hensyn til hele stykkets stilling; ti der er intet i texten, som tyder på en forvanskning i den retning, fortællingen passer godt til hvad vi ellers såvel af Saxe som af Helmold vide om den tid, den er hensat til, og endelig giver nøjagtigheden i tidsbestemmelsen samt den omstændighed, at en Islænding spillede en rolle ved den lejlighed, en stærk formodning om, at forfatteren har haft en god kilde at øse af. Derimod er det, som ovenfor påvist, urigtigt, når sagaen med de islandske årbøger henfører kampen i Huljuminne til 1171 istedenfor til 1170.

Når Hvitfeld sætter Kalundborgs grundlæggelse, ligesom Knytlingasaga kampen i Huljuminne, fire år længere frem

end Saxe, tør man ikke uden videre forkaste dette vidnesbyrd; ti det er rimeligt, at det er øst af ældre kilder, der, om de end nu og da begå en fejl på et år (således som det vistnok også her er sket, når Kalundborgs grundlæggelse sættes til 1171 istedenfor til 1170), ikke vel kan antages at have fejlet hele fire år. En støtte for, at Kalundborg blev grundlagt 1170, ligger måske også i Hamsforts notits, at Nyborg blev grundet i det år, ti han burde vistnok have skrevet Kalundborg for Nyborg, da denne by ikke synes at være bleven bygget før 1175.

Endnu i et par punkter afviger Knytlingasaga fra Saxes historie, næmlig når den siger, at Valdemar i slutningen af det år, da Henrik kom hjem fra sin pillegrimsfærd, atter bød leding ud og gjorde et tog indad Plazmynne til Gorgasia, hvorom Saxe intet mælder, og når den siger, at det var Valdemars søn Knud (ikke en datter af ham), som havde bryllup ved den tid, da Eskil nedlagde sit æmbede, og endelig at dette bryllup, Eskils fratrædelse og det nye valg faldt i vinteren.

Skønt vi ikke vide, hvad Gorgasia er, og dette navn rimeligvis er fejlagtigt, have vi dog ikke deri nogen grund til at forkaste Knytlingasagas vidnesbyrd om et tog på den tid, især da det i og for sig er rimeligt nok, at kampen mellem Daner og Sklaver, som havde hvilet, medens Henrik var fraværende, igen er begyndt kort tid efter at han var vendt tilbage og Sklaverne havde ham til at ægge sig og støtte sig på.

Dels af Knytlingasaga dels af andre kilder vide vi, at Valdemar havde 4 døtre, og flere synes han ikke at have haft; men alle disse havde bryllup senere end 1178: hun, der blev gift med Sigfred af Orlamynde, i det år da Valdemar mødtes med kejseren ved Trave (1181), de 3 andre

først i begyndelsen af det 13. århundrede. Knytlingasaga synes altså her at have ret.

Derimod have vi ikke nogen grund til med Velschow at fæste særlig lid til dens vidnesbyrd om årstiden for bryllupet, Eskils fratrædelse og Absalons valg. Som Knytlingasagas tidsregning idethele er meget upålidelig, således også her, idet den sætter de ovennævnte begivenheder 6 år før Valdemars død eller til 1176, hvilket strider mod alle andre vidnesbyrd; derhos er dens fortælling i dette (125.) kapitel meget flygtig, ja den kommer endog i modsigelse med sig selv, idet den sætter Kristoffers død samtidig med bryllupet, men siden siger (kap. 127), at han døde 10 år før faderen. Således kan man da også med føje nære tvivl om dens pålidelighed i det her omhandlede punkt og tør ialfald ikke strax, af hensyn til den, forkaste Saxes vidnesbyrd, medmindre det skulde vise sig, at stærke grunde tale mod dettes rigtighed. Dertil kommer, at det ingenlunde er umuligt at forklare sig, hvorledes Knytlingasaga fejlagtigen er kommen til sin nuværende tidsbestemmelse: forfatteren af kildeskriftet kan godt have vidst, at brylluppet stod i slutningen af marts, at Eskil nedlagde sin værdighed i begyndelsen af april og rejste bort i siste uge af fasten; men da nu Knytlingasagas forfatter eller en bearbejder af den, ligesom de islandske årbøger, mente, at disse begivenheder hørte til 1177, i hvilket år påskedag faldt d. 24. april, så kan han også have troet at være i sin gode ret, når han sagde, at brylluppet og Eskils fratrædelse skete om vinteren (før 14. april) og hans bortrejse i våren, men dog endnu i fasten (efter 14. april), og den seneste bearbejder beholdt det samme, uagtet han satte disse begivenheder til 1176, hvori påsken faldt d. 4. april, og således var modsætningen mellem Saxe og Knytlingasaga fuldstændig tilstede.

B. Vægten af de af Saxes historie uddragne vidnesbyrd.

Det fræmgår af ovenstående eftersyn hos de andre kildeskrifter, at de kun i enkelte af de punkter, hvori de afvige fra Saxes historie, ere så upålidelige, at deres vidnesbyrd ikke er istand til at kuldkaste de modstridende i denne, men at de derimod i de fleste af hine punkter fræmdeles stå urokkede, ja fastere end før. Vi have således kun gjort nogle få skridt fræm mod målet: udjævningen af modsigelserne mellem Saxe og de andre, og for fuldstændig at nå dette mål, have vi nu ingen anden vej at gå end den også at underkaste Saxe og hans værk en nøjere prøvelse.

1. Saxes troværdighed.

Saxe er ofte bleven hårdt medtagen af kritikerne, og dommen over hans pålidelighed lyder ialmindelighed meget ugunstig; ti hvergang der var eller syntes at være en modsigelse mellem ham og andre forfattere, var man strax rede til at skyde skylden derfor på ham og tillægge ham ukyndighed eller skødesløshed eller partiskhed, ja i det hele, som P. E. Müller siger, næsten alle de bevæggrunde til sandhedens fordrejelse, som vel kunde tænkes. Hvis nu dette var rigtigt, vilde det være naturligt, om man mente, at også de her omhandlede modsigelser kunde løses blot ved at sige, at det er Saxe, som har fejlet. Men at hin almindelige dom er altfor hård, skønnes allerede af hvad ovenfor lejlighedsvis er påpeget, næmlig at adskillige andre mod ham gjorte beskyldninger ere ugrundede, og at den er fuldkommen uretfærdig, navnlig i de her omhandlede punkter, vil fræmgå af lidt nøjere eftertanke og eftersyn.

At Saxe ofte med hensyn til ældre tider har savnet fuldstændig og rigtig kundskab, skal ikke nægtes (skønt det vistnok i mangt et tilfælde vil vise sig, at han har ret,

hvor man har givet andre beretninger fortrinnet); men at det skulde have været tilfældet med hensyn til Valdemar d. førstes regeringstid, er aldeles utænkeligt, eftersom han jo var samtidig med denne konge, derhos var nøje knyttet til tidens første mand, Absalon, og netop derved, forsåvidtsom han ikke selv ligefræm var øjenvidne til de begivenheder, han fortæller, havde den bedst mulige kilde at øse af.

Det er fræmdeles klart, at Saxe i sit store værk har lagt en mageløs flid og omhu for dagen, og det vilde være sært, om disse egenskaber skulde have svigtet ham i den retning, talen her er om, begivenhedernes orden og fuldstændighed. Rigtignok kan man jo sige, at det måske er gået Saxe, som det ofte endnu den dag idag går, når en vil bestemme tiden for en begivenhed, som ligger nogle år tilbage, næmlig at han let kommer til at begå en fejl på et års tid; men om end denne bemærkning gælder om den, som uvæntet og uforberedt kommer i det tilfælde at skulle bestemme en enkelt, noget fjærnere begivenheds år, så kan den dog ikke gælde om den, som skriver sin samtids historie og har hele begivenhedernes række for sig, især når han, som Saxe i almindelighed, ikke giver sig af med at omtale andre forhold mellem begivenhederne end deres tidsforhold og altså netop har blikket henvendt derpå.

Ligeså utroligt er det endelig, at Saxe, der ofte så djærvt og åbent udtaler sin mening, endog hvor man ikke vænter det, skulde have fordrejet eller fordulgt sandheden. Man kan nok tænke sig, at han ofte har fræmstillet ældre begivenheder i sin egen tids lys, ja endog at hans opfattelse og fræmstilling af samtiden, uden at han selv ret vidste af det, nu og da har fået en særegen farve ved hensynet til datidige personer og forhold; men at han forsætlig skulde have forvendt sin egen tids historie, vilde være at tillægge

ham en frækhed eller dumhed, som vilde stå i strid med hvad vi ellers vide om ham og hans værk.

Da Saxe således i almindelighed ingenlunde tør ansés for upålidelig, men tværtimod snarere må ansés for meget troværdig, så er det ikke rimeligt uden videre at give ham skylden for de her omhandlede modsigelser, især da hans fejl isåfald vilde være så store og så mange (indenfor nogle få arks område), det skulde da være, at man med det samme i det enkelte tilfælde tydeligt kunde påvise enten bestemte omstændigheder, som have vildledet ham, eller stærke grunde, som have bragt ham til forsætlig at fordreje sandheden. Begge dele har man virkelig forsøgt, men kun med ringe held.

Valdemars første tog til Norge. Medens dette tog ifølge andre skribenter, navnlig Snorre, hører til året efter andet fællestog, er det i Saxes historie sat forud for dette. Velschow mener, at fejlen ligger hos Saxe og at han er bleven forledet dertil på følgende måde (*not. ub. ad Sax. pag.* 340—341): »Efter Knuds fødsel og dåb, siger han, nævner Saxe de norske sendemænds komme, der, som det synes, skete i samme år, nemlig 1163. Han giver i den anledning en kort skildring af Norges historie i den nærmest foregående tid og knytter ganske naturligt lige dertil fortællingen om Valdemars tog til Norge, som om det hørte til året 1164 eller året efter sendemændenes komme, skønt det først faldt to år efter denne (1165) og flere begivenheder adskilte det derfra, navnlig andet fællestog. Og da nu Saxe siden vilde fortælle om dette, havde han glemt, at det lå forud for toget mod Norge; han knyttede de to fortællinger til hinanden, ikke, som han burde gjort, ved »*interea*«, men ved »*postea*« og satte andet fællestog til 1165 istedenfor til 1164, ligesom han endelig, for ikke at forrykke de

følgende begivenheders tid, satte de to tog mod Rygen til det første istedenfor til det andet år efter andet fællestog».

Skønt Velschow således tillægger Saxe en temmelig stor tankeløshed eller ukyndighed og med det samme påbyrder ham adskillige fejltagelser (ja flere end tilbørligt, ti Saxe sætter ikke andet fællestog til 1165, men, ligesom andre kildeskrifter, til 1164), så synes dog hans forklaring rimelig og naturlig. Imidlertid kan den ikke holde stand, når man ser nøjere til; ti hvis Snorre har ret i at sætte Sigurd Markusfostres død til efteråret 1163, Magnus Erlingsøns kroning til sommeren 1164 (og derom synes der ikke at kunne være nogen tvivl), så kan, som ovenfor påvist, sendemændene ikke være komne førend langt hen i 1164, og således svigter forudsætningen, som forklaringen hviler på, næmlig at sendemændene kom i 1163. Det, som skulde bevises, er altså, hvorledes Saxe er kommen til at sætte ikke blot fortællingen om toget til Norge, men hele stykket «*Per idem forte tempus Norvag.*» forud for stykket om fællestoget istedenfor bagefter; men det har hverken Velschow eller nogen anden hidtil prøvet på.

Djursåslaget og Buris's fængsling. Støttet på Snorre har Suhm sat Erlings overfald på den jyske flåde i Djurså til 1165 (strax efter Valdemars tog til Norge) og mener, at Saxe falskelig har henført det til 1167 (i hvilket år Buris blev fængslet) og fræmstillet det som frugt af en hemmelig aftale mellem Erling og Buris i den hensigt at give denne siste udseende af landsforræderi og således undskylde den grumhed, Valdemar skal have vist mod denne sin slægtning, en grumhed, som Saxe, ligeledes af hensyn til Valdemar, skal have ladet uomtalt.

Jeg har allerede vist, at Snorres vidnesbyrd i dette stykke ikke har megen vægt, og på den anden side synes

det i sig selv meget rimeligt, at der virkelig har været en sådan aftale mellem Erling og Buris; den kunde så let ske igennem dennes halvbroder Orm, som var hos Erling. Nu kunde man rigtignok sige, at netop rimeligheden af en sådan forbindelse og letheden ved at få den istand, gjorde det såmeget lettere for Saxe at opdigte den og få den troet. Men dertil må bemærkes, at, om man end kan forstå, at Saxe har tiet om den barbariske straf, Buris skal have lidt, så er det dog højst utroligt, at han ligeoverfor samtiden og under påberåbelse af et bestemt vidne (biskoppen i Børglum) skulde have påsagt Buris noget, som slet ikke havde fundet sted, og med det samme have forvendt begivenhedernes rette orden. Dertil kommer, at den grumhed, Valdemar skal have vist mod Buris, efter al rimelighed* er en fabel, som først er kommen frem hos Albert fra Stade og fra ham er kommen ind i de danske årbøger, så at den grund, Saxe skal have haft til sin forvanskning og fortielse af sandheden, slet ikke har været tilstede.

Toget til Stettin og mødet ved Ejderen. Velschow mener fræmdeles, at stykkerne «*Interea Kasimarus*» og «*Postera æstate*» ved Saxes forseelse ere komne på urette plads foran stykket «*Vere reddito*» (pag. 866—877) og egentlig skulde have stået længere fræmme foran stykket «*Aliam rege post*» (pag. 892). Han siger derom således (*not. ub. pag.* 345—348): «Hvorledes fortællingen om Stettins indtagelse med hvad dertil hører og om et møde ved Ejderen den følgende sommer har sneget sig ind på dette sted, er vanskeligt at sige med vished. Den suhmske hypothese, at nogle blade i det håndskrift, hvorefter Saxes historie først blev trykt, fejlagtigen ere blevne omsatte, må forkastes,

* S. *not. ub. ad Sax. pag.* 333—338.

eftersom Th. Gheysmers udtog og Alb. Krantz's *Dania* fortælle begivenhederne i samme orden og denne altså også fandtes i andre håndskrifter. Omsætningen må altså tilskrives Saxe selv og synes at være sket ved en hukommelsesfejl. Det er rimeligt, at Saxe, førend han sammenskrev sit store værk, har optegnet de enkelte dele, det bestod af, hver for sig, eller rettere, at han i denne del af sin historie har haft slige særskilte beretninger af sin beskytter Absalons egen mund om begivenhederne på hvert enkelt tog, og at han har tilføjet hver sådan beretning en note til betegnelse af dens sammenhæng med det foregående eller efterfølgende, hvor den var ham bekendt. Da nu Saxe til fortællingen om toget mod Stettin, for at betegne dens sammenhæng med det følgende, havde tilføjet den bemærkning, at der i sommeren efter dette tog holdtes et møde ved Ejderen mellem Valdemar og Henrik, mente han, at fortællingen hørte hjemme, hvor den nu står, foran «*Vere reddito*», fordi der i det stykke tales om et møde ved Ejderen; han stillede den altså der og, idet han glemte sin oprindelige hensigt med bemærkningen om mødet, indføjede han den som led af texten, medens fortællingen om toget i virkeligheden skulde være stillet foran stykket «*Aliam rege post*», hvor ligeledes et møde ved Ejderen omtales, og bemærkningen om mødet, som nu havde gjort sin nytte, være udslettet.»

Om Velschows forsøg på at kuldkaste Suhms hypothese, skal jeg nedenfor tale. Med hensyn til Velschows egen forklaring af den her omhandlede fejls oprindelse har jeg følgende at indvende:

Det er ingenlunde vist, at Saxe, som det vel er Velschows mening, har optegnet de forskellige beretninger, han efterhånden fik, på løse ark eller blade og således har be-

behøvet at sikre den rette orden ved til hvert stykke at føje en betegnelse for sammenhængen med det foregående og efterfølgende. Det synes næmlig ligeså rimeligt, at han har haft en indbunden bog at indføre disse beretninger i, og en yderligere betegnelse af sammenhængen var således overflødig. Desuden, hvis han virkelig havde brugt slige betegnelser, er det såre vanskeligt at forstå, hvorledes han skulde være kommen til at begå den fejl, talen er om; ti var bemærkningen «*Postera æstate*» ikke tilstrækkelig vejledende, så var der jo desuden ved det stykke, som det om Stettin skulde følge efter, en note, som tydede derpå, og når han prøvede på at stille det, hvor det nu står, var der atter en note, som måtte forbyde ham dette, den næmlig, som var vedføjet stykket om kroningsåret og tydede paa, at «*Vere reddito*» skulde følge efter dette. Man måtte altså antage, enten at ingen af disse noter svarede til deres hensigt, eller at han her havde glemt at tilføje andre end «*Postera æstate*», eller at han tankeløst overså dem; men alt dette synes urimeligt.

Antage vi imidlertid, at Saxe har behøvet eller ment at behøve betegnelser af sammenhængen, vilde han dog dertil næppe have valgt bemærkninger som «*Postera æstate*», ti den svarede virkelig sålidt som muligt til øjemedet. Det nærmeste og sikreste vilde have været, om han havde brugt tal eller bogstaver eller havde tilføjet hvert stykke et ord eller to af det, som skulde følge efter, således som det allerede skete i middelalderen. Bemærkninger derimod som «*Postera æstate*» kostede det ulejlighed både at finde og at indføre, og derhos var der fare for, at de netop på grund af deres længde kunde blive betragtede ikke som noter til vejledning, men som noget, der hørte med til selve texten. Men hvis nu Saxe alligevel foretrak at betegne sammen-

hængen ved bemærkninger, som vare tagne udaf det følgende stykke (og det simpleste er jo ikke altid det, som først falder menneskene ind), så kunde han have valgt en, som udtrykte indholdet af dets begyndelse og som i det her omhandlede tilfælde kunde have lydt omtrent således: «Næste sommer sluttede Valdemar en toårig våbenhvile med de pommerske fyrster.» En saadan bemærkning vilde strax have ledet til at sætte stykket om Stettin på sin rette plads, medens man nu med bemærkningen «*Post æst.*» først måtte have den ulejlighed inde i et følgende stykke at finde det, som den sigtede til, og desuden kunde forledes til at antage, at stykket om Stettin skulde stå ikke foran det om den toårige våbenhvile, men efter dette, ligeforan ordene «*Per idem tempus Henricus*» og det der omtalte møde (pag. 893). Men hvis endelig Saxe til vejledende note helst vilde tage noget, som stod inde i det følgende stykke, vilde han udentvivl have valgt en eller anden fræmtrædende begivenhed eller idetmindste noget for stykket særegent, ikke en bemærkning som «*Post. æst.*»; ti at Valdemar og Henrik mødtes ved Ejderen i året 1177, var ikke mærkeligere end meget andet, som Saxe fortæller om det år, og det var ikke noget, som kun den gang fandt sted: der omtales flere møder mellem dem, navnlig også i året efter kroningen (1171) * og noten var således mere vildledende end vejledende.

Det kan altså betragtes som afgjort, at Saxe i det hele ikke har villet betegne sammenhængen ved tilføjede noter og navnlig ikke har brugt bemærkningen «*Post æst.*» dertil. Men hvis man, uagtet alt hvad der nu er sagt der-

* Når mødet dengang kaldes «*solenne cum Danis colloquium*», ligger deri måske endog, at der i regelen hvert år holdtes møde mellem dem på en vis fastsat tid (St. Hansdag?).

imod, alligevel vilde anlage det, så vilde det endnu være uforklarligt, hvorledes Saxe, efter at have ladet sig lede af bemærkningen. *«Post æst.»* (og i det øjeblik måtte han jo være sig bevidst, at den kun var en vejledende note), strax efter skulde have glemt, hvad den egentlig havde at betyde, og have overført den i sin renskrift (sammenskrift) som hørende til texten.

En indvending mod Velschows hypothese ligger endelig i den udkomst, som den leder til, næmlig at stykket om Stettin oprindelig af Saxe har været bestemt til at stå mellem stykkerne *«Eodem tempore Eskillus»* (Eskils næstsidste rejse og Valdemar 16. tog mod Sklaverne) og *«Aliam rege post»* (den toårige våbenhvile) eller har hørt til efteråret 1176; ti denne udkomst må være urigtig. For det første har jeg næmlig allerede ovenfor vist, at Eskils bortrejse må være foregået i slutningen af sommeren eller begyndelsen af efteråret 1176, det 16. tog mod Sklaverne noget senere i samme år, så at der ikke bliver plads til toget mod Stettin, og for det andet er det klart, at begyndelsen af stykket om våbenhvilen (*Aliam sc. expeditionem rege post*), som passer så godt til, ja er sammenvævet med det, som nu går foran, slet ikke vilde passe efter stykket om Stettin. Rigtignok kunde dertil siges og det er udentvivl også Velschows mening, at stykket om våbenhvilen fra først af har begyndt anderledes, så at det dengang passede efter det om Stettin, men siden af Saxe selv er blevet omarbejdet, efterat han næmlig først havde sat stykket om Stettin på den urigtige plads, det nu har. Men hvis stykket om våbenhvilen virkelig fra begyndelsen af havde haft en anden skikkelse, så er det ikke muligt, at Saxe vilde have omarbejdet det, men han vilde udentvivl snarere være bleven va'r, at ikke det 16. tog, men toget mod Stettin skulde fortælles foran, og

omsætningen vilde være bleven forebygget eller rettet. Jeg antager derfor, at stykket om våbenhvilen altid har lydt som det nu lyder, og følgelig at stykket om Stettin aldrig er gået lige forud for det.

Da det således i de tre af de tilfælde, i hvilke man har søgt at kaste skylden for modsigelserne mellem Saxe og de andre forfattere over på den første, har vist sig, at beskyldningen var ugrundet, så er det rimeligt, at grunden til de andre modsigelser heller ikke ligger hos ham; imidlertid vil jeg flygtigt gennemgå dem.

Ifølge Saxes text indtraf de norske sendemænds komme til Danmark og Valdemars første tog til Norge i året forud for andet fællestog eller 1163, de to tog mod Rygen året efter samme fællestog eller 1165; ifølge de andre forfattere derimod kom sendemændene i siste halvdel af 1164, første tog til Norge skete i våren 1165, de to tog mod Rygen i 1163. Hvis grunden til denne modsigelse ligger hos Saxe, skulde han altså have begået den fejl at lade stykkerne «*Per idem forte tempus Norvag.*» og «*Postmodum Rugianis*» skifte plads. Muligheden deraf kan ikke benægtes; men det er dog ikke synderlig rimeligt; ti Rygboernes frafald og Valdemars to tog imod dem passe godt til året efter første tog mod Volgast, idet Bernards tale til Rygboerne på dette tog og hvad dermed står i forbindelse hentyder på, at et brud snart kunde indtræde, ligesom også Knuds hylding snarere er foregået i hans første år end i et senere, og på den anden side passer første tog til Norge godt til året forud for Erlings overfald, der kan have været ligesom svaret på Valdemars tog til Norge, således at man, selv om krigen mod Rygen ikke hørte til 1163, Valdemars tog mod Norge ikke til 1165, kunde føle sig fristet til at sætte disse begivenheder til disse år, medens der omvendt ingensomhelst opfordring var

til, hvis de oprindelig vare henførte til disse år, da at sætte den ene af dem to år fræm, den anden to år tilbage.

Fræmdeles kan det ikke indses, hvad der skulde have ledet Saxe til at flytte fortællingen om kampen i Huljuminne og om Esbern hele fire år længere tilbage end den burde stå, især da det år, hvortil han isåfald skulde have flyttet den hen, derved næsten blev overfyldt af begivenheder.

Endelig er det heller ikke muligt at indse (og det behøver ingen yderligere gendrivelse), hvorledes Saxe kunde have glemt eller forsætlig udeladt 3—4 års historie og dog tale som om intet var borte, og hvorledes han enten forsætlig eller uforsætlig skulde have nævnt Valdemars datters bryllup, hvor han skulde nævne sønnen Knuds, og have sat det til våren (*hieme finita*), uagtet det skulde være sat til vinteren.

Med alt hvad her er sagt om Saxes troværdighed, er det imidlertid ikke bevist, at de af hans værk uddragne bestemmelser ere rigtige, men kun, at, hvis de ere urigtige, skylden derfor ikke kan tillægges ham, så længe som nogen anden udvej til forklaring af modsigelserne står os åben. Og der er virkelig en sådan udvej, skønt, mærkeligt nok, ingen endnu har slået ind på den: det er jo muligt, at Saxes historie på vejen til den nyere tid er bleven forvansket i vedkommende punkter.

2. Oprindeligheden af den overleverede text af Saxes historie.

a) Udvortes beviser for textens ægthed.

Det skorter os i høj grad på midler til af ydre grunde at bevise den overleverede texts ægthed. De få håndskrifter af Saxes værk, som fandtes i middelalderen (man kan med sikkerhed kun påvise en halv snes stykker), ere alle

forsvundne på et par brudstykker nær, som i den foreliggende sag ere uden værdi, da de ikke ere af den 14. bog. Exemplarernes fåtallighed, sprogets vanskelighed og andre forhold medførte dernæst, at Saxes historie kun i ringe mål blev læst og benyttet til andre historiske arbejder, så at der kun kan påvises fire andre skrifter, som citere den, nemlig den sællandske årbog, Erik Olafsøns krønike, det såkaldte Thomas Gheysmers udtog (oprindelig forfattet midt i det fjortende århundrede og påny afskrevet ved Th. Gheysmer i året 1431) og Alb. Krantz's *Dania* (fra omtr. 1500). Af disse fire ere de to første os her til liden eller ingen nytte; de to siste derimod, som ganske eller tildels kun ere udtog af Saxes historie, have omtrent samme værdi for os som håndskrifter af denne og så meget større værdi, som vi alene have dem at holde os til.

Når vi nu sammenligne disse to værker med den overleverede text, finde vi, at de i de fleste punkter, talen her er om, fuldstændig stemme med denne, forsåvidtsom de ikke indeholde flere begivenheder og fortælle dem, de have, i samme orden, og at de kun i én henseende afvige fra den, idet de sige, at det var Valdemars søn (Th. Gheysmer tilføjer navnet Knud), ikke hans datter, som havde bryllup ved den tid, Eskil nedlagde sit æmbede.* Det vilde være meget dristigt af den nævnte overénsstemmelse at slutte, at den overleverede (trykte) text svarede til Saxes egen, således som Velschow gør m. h. t. stykket »*Interea Kas.*« (s. pag. 602), ti det er jo muligt, at den kan være bleven forvansket i de halvanden hundrede år, som forløb fra den tid, Saxe sluttede sit værk, til den da Th. Gheysmers udtog

---

* Ligesom den overleverede text nævne både Th. Gheysmers udtog og Alb. Krantz's *Dania* svenske (ikke saxiske) stormænds tilstedeværelse.

blev gjort. Af afvigelsen derimod synes nærmest at måtte sluttes, at læsemåden i den overleverede text (*filiæ*) er uægte. Man kunde jo rigtignok tænke sig, at den, der først gjorde udtoget (eller måske en før ham), har forandret sit håndskrifts læsemåde «*filiæ*» til «*filio Kanuto*», og at denne læsemåde derefter er gået over i Alb. Krantz's håndskrift eller at dette var det samme som hint, medens den oprindelige læsemåde holdt sig andensteds og navnlig i det håndskrift, som lå til grund for den første trykte udgave; men det indses ikke, at forfatteren af udtoget i texten, sådan som den da forelå ham, har haft tilstrækkelig anledning til at foretage denne forandring (og andre skrifter som kunde bringe ham på den tanke, at der skulde stå «*filio*», have næppe den gang været tilstede), medens man på den anden side, som nedenfor skal ses, meget let kan forstå, hvad der kan have bevæget den, som først gav Saxe i trykken, eller en anden før ham til at forandre «*filio*» til «*filiæ*». Men er det således rimeligt, at læsemåden «*filio*» allerede fandtes i det håndskrift, som udtogets forfatter benyttede, da må vi give dette fortrinnet for den overleverede text, dels fordi det støttes af Knytlingasaga og af Alb. Krantz (at sige hvis det håndskrift, han fulgte, og det, som lå til grund for udtoget, ikke var et og det samme), dels fordi det rimeligvis var ældre end det, som brugtes ved trykningen, og som sådant bør agtes for pålideligere end dette. Sagen er imidlertid ikke afgjort dermed.

b) Indre beviser for textens ægthed.

Skønt Saxe ikke har villet skrive et værk, hvori samtlige begivenheders plads, ligesom i en årbog, var nøje bestemt ved deres henførelse til samme faste tidspunkt, og skønt han endnu mindre har villet skabe et poetisk eller

filosofisk hele, hvori enkelthederne vare knyttede til hinanden ved en eller anden fælles grundtanke eller udledede af visse hovedårsager som deres fælles kilde, så er hans historie på den anden side dog heller ikke at betragte som en uordnet dynge af løse enkeltheder, som man kan tage noget fra og lægge noget til, ja vende op og ned på uden at fræmkalde nogen væsentlig forandring. For det første har han nemlig, man tør vel sige uden undtagelse, holdt sig til den regel at fortælle begivenhederne i deres naturlige orden, d. e. efter som de, ifølge hans mening, ere indtrufne eller have udviklet sig den ene af den anden. Dernæst har han til en vis grad sørget for ved særegne midler at give den således opstillede bygning fasthed og sammenhæng. Han har således ofte knyttet den ene fortælling til den anden allerede ved overgangsordene*, desuden ved mer eller mindre nøjagtige tidsbestemmelser (begivenhedernes årsdag, årstid, deres afstand fra andre begivenheder), fræmdeles ved angivelsen af årsagen eller anledningen til begivenhederne og endelig i det hele ved mangehånde bemærkninger, som vise hen til det foregående eller efterfølgende, ti jo fyldigere hans fræmstilling er, jo skarpere begivenhederne fræmtræde i deres ejendommelighed, des mere have de også, så at sige, fæstet rod hver i sine oprindelige omgivelser og have fået præg og farve af disse, så at hver fortælling bedst passer på den plads og i den skikkelse, Saxe fra begyndelsen af har givet den, og ikke kan tages bort, sættes på et andet sted eller i det enkelte forandres, uden at man jo vil føle et savn eller mærke forstyrrelse. Det vil deraf kunne skønnes, at, om end de ydre beviser for textens oprindelighed

* Overgangene »*Eodem quoque tempore*«, »*Aliam rege post*« og »*Qua finita*« (s. pag. 890, 892, 912) vise t. ex., at hvad der nu går foran, fra begyndelsen af har gjort det.

svigte, er der alligevel rimelig udsigt til at vi, såvel i det hele som navnlig i de punkter, hvori den afviger fra de andre kildeskrifter, vil være istand til at påvise, hvor den er sådan, som den er udgået fra Saxe selv, og hvor den senere er undergået forvanskning. Jeg vil gennemgå ikke blot de punkter, hvori de andre kildeskrifters vidnesbyrd synes at stå fast, men også dem, hvori de have vist sig mer eller mindre upålidelige.

Valdemars første tog mod Volgast (det fjærde mod Sklaverne) hensættes i Knytlingasagas overlevede text til året efter første fællestog (1161), af Saxes text derimod til det andet år efter samme tog (kirkemødets år, 1162). Det lader sig ikke ligefræm bevise, at Saxe selv oprindelig har stillet det der, ti rigtignok er der intet, som forbyder at antage det, men på den anden side er stykket derom så løst knyttet til sine omgivelser, at man endog kan tage det helt bort fra sin nuværende plads, uden at nogen ulæmpe deraf opstår eller noget savn mærkes. Men kan man end således ikke benægte muligheden af, at det oprindelig har stået andensteds, så tør man dog ialfald ikke antage, at det har hørt til året efter første fællestog; ti ikke nok med, at det ved at stilles der ikke vilde udfylde noget savn eller tilfredsstille noget krav, det vilde slet ikke passe der, ja vilde endog volde forstyrrelse. Det er næmlig for det første slet ikke rimeligt, at Valdemar strax året efter at have besejret Rygboerne skulde have benyttet deres hjælp mod deres stamfæller, og, selv om så var, er der dernæst ikke noget sted, hvor stykket om Volgast kan have stået; ti enten skulde det have stået strax efter fortællingen om første fællestog, foran bemærkningen om kirkespliden eller inde i det følgende stykke om striden mellem kongen og Eskil; men på det første sted kan det ikke have stået, fordi det, Saxe

siger om kirkespliden, derved rykkes længere fræm end det ifølge andre skribenter er tilladt, og på det siste stød heller ikke, fordi stykket om Eskil og kongen er en sammenhængende (helstøbt) fortælling, som man ikke kan sætte det om Volgast ind i, uden at volde forstyrrelse, det skulde da være, at samme stykke skulde være fræmgået af en omarbejdelse, efterat det om Volgast var flyttet bort; men en sådan omarbejdelse have vi ikke tilstrækkelig grund til at forudsætte. Texten er altså her vistnok Saxes egen, og ligeoverfor den kan Knytligasagas, som jeg har vist, upålidelige vidnesbyrd ikke holde stand.

Når den overleverede text af Saxes historie og af Knytlingasaga fræmdeles afvige fra hinanden med hensyn til tidspunktet for Knuds hylding ved Strela, kunde denne modsigelse tænkes at være begrundet i, at stykket om hyldingen hos Saxe (*Itaque principibus*) på en eller anden måde var blevet flyttet fra sin oprindelige plads efter det om andet fællestog til sin nuværende plads efter fortællingen om de to tog til Rygen (anden krig med Rygen), og man kunde muligen finde en støtte for denne mening i den omstændighed, at overgangsordet «*Itaque*» ikke passer, hvor det nu står, så at der i ethvert tilfælde må være en fejl tilstede. Da imidlertid «*Itaque*» ligeså lidt vilde passe, hvis stykket stod efter det om andet fællestog, så synes det rimeligere at antage, at dette ord er opstået ved en senere forvanskning (jeg formoder for «*Ibique*», ligesom pag. 887), end af det alene at slutte, at den rette orden skulde være bleven forstyrret, og denne formodning bekræftes derved, at der iøvrigt er tydelige tegn på, at hele stykket af Saxe selv er stillet netop hvor det nu står. Det fortælles næmlig, at det var af hensyn til rigets vanskelige og farefulde stilling og omstændigheder, at høvdingerne vilde have Knud hyldet

til konge. Dette lyder meget rimeligt, og det er fræmdeles naturligt, at denne tanke må være falden dem ind på en tid, da farer ikke blot truede i frastand, men da selve den øjeblikkelige stilling syntes farefuld, og det var netop tilfældet i det år, da Valdemar gjorde de to tog til Rygen, eftersom forholdet til Henrik på den tid, første gang under Valdemars regering, var bleven fjendsk eller spændt, men langt mindre eller slet ikke strax efter andet fællestog, da venskabet mellem Valdemar og Henrik var blevet knyttet fastere ved trolovelsen mellem deres børn og et fælles foretagende mod Sklaverne, da Rygboerne vare i forbund med Valdemar og de øvrige Sklaver vare tvungne til fred. Det synes altså en afgjort sag, at stykkerne «*Postmodum Rugianis*» (det om de to tog) og «*Itaque principibus*» fra begyndelsen af have hørt sammen, og min ovenfor opstillede påstand om Knytlingasagas upålidelighed i dette punkt bestyrkes således også ved Saxes vidnesbyrd.

At Erlings tog til Danmark af Saxe oprindelig skulde være stillet ikke der, hvor det nu står (1166), men, ligesom af Snorre, til samme år som Valdemars første tog til Norge eller til året 1165, lader sig paa ingen måde bevise. Der er intet, som forbyder os at antage, at Saxe selv har stillet det på sin nuværende plads, ti ikke blot volder det ikke der nogen forstyrrelse eller ulæmpe, men der er endog adskilligt, som ligefræm taler for, at det fra begyndelsen af netop har stået der. For det første er fortællingen om Erling således sammenvævet med den om Buris, at de begge fra først af må have hørt sammen; men Buris fængsling skete også ifølge andre kildeskrifter i det andet år efter andet fællestog eller i året 1166. Dernæst er det om Erling og om Buris nøje og utvivlsomt af Saxe selv knyttet til det om et tog mod Sklaverne (det niende), og

hele det stykke, hvori alle disse begivenheder stå, høre netop hjemme i sine nuværende omgivelser, men vilde ikke passe efter stykket om Valdemars tog til Norge: begyndelsen af det (*Æstate deinde expeditionem instaurat*) forudsætter, at der forud er fortalt om et tog mod Sklaverne, og et sådant var jo Kristoffers vintertog, men ikke Valdemars tog til Norge, og når det nedenfor hedder, at Valdemar ved tysk troløshed hindredes i strax at hævne sig på Nordmændene (*Verum ne confestim*), så kræve disse ord, at der lige forud er fortalt om en krænkelse fra Nordmændenes side, og dette krav sker fyldest ved hvad der nu forud fortælles om Erlings overfald, men det vilde ikke være tilfældet, hvis denne fortælling flyttedes tilbage til stykket om toget mod Norge. Hvis Saxe alligevel oprindelig skulde have stillet den der, måtte man antage, at der var sket ikke en simpel omflytning, men en hel omarbejdelse af hans text; men hvad der skulde have bevæget nogen til en slig omkalfatring, er umuligt at indse. Man må altså antage, at fortællingen om Erlings tog af Saxe selv er stillet der i texten, hvor det nu står, og da jeg ovenfor har påvist, at der ikke er grund til at forkaste Saxes eget vidnesbyrd og på den anden side, at Snorre her ikke er til at stole på, så ligger skylden for den her omhandlede modsigelse mellem begge forfattere hos den sistnævnte.

Det samme er også tilfældet med hensyn til Saxes og Snorres uenighed om tiden for Valdemars andet tog til Norge og Hættesvendenes fræmgang i Viken. Ifølge Saxes text faldt toget i det første år efter Djurssla-get (1167), Snorres derimod sætter Hættesvendenes fræmgang i Viken i det tredje år efter samme begivenhed; men at vi her have Saxes text uforvansket, er utvivlsomt. På den ene side er der nemlig her intet spor til noget savn eller nogen

førstyrrelse, som kunde tyde på, at der imellem stykket *«Post hæc rex belli»* (om andet tog til Norge) og stykket *«Vere appetente»* oprindelig har ligget to års historie, men tværtimod, når det i *«Vere appetente»* fortælles, at Valdemar hindredes i strax at hævne sig på Nordmændene, fordi Sklaverne sluttede sig til Henrik og denne hævede forbindelsen med ham, og at Danmark, således truet både fra nord og fra syd, var i en meget mislig stilling, men snart var så heldig atter at blive forsonet med Saxerne og i forening med dem at overvinde Sklaverne, og når det derefter hedder i stykket *«Post hæc rex belli»*, at Valdemar, befriet fra en stor del af sine bekymringer, igen kunde optage den norske krig, som hidindtil var bleven afbrudt ved de sklaviske sager, så er det klart, at det siste stykke fra begyndelsen af har stået lige efter det første. På den anden side, hvis Saxe alligevel oprindelig skulde have stillet det andet tog til Norge til 1168, ligesom Snorre, vilde han med det samme have sat Arkons indtagelse til 1169, men vilde derved komme i strid med andre fuldkommen pålidelige kildeskrifter.

Endelig er der ikke i Saxes historie, som i Knytlingasaga, noget spor til, at texten skulde være forvansket med hensyn til tidsbestemmelsen for b r y l l u p e t og E s k i l s f r a t r æ d e l s e. Man kunde jo nok tænke sig, at t. ex. *«nondum»* var blevet udeladt méllem ordene *«Qua finita»*; men når det iforvejen hedder, at Eskil tilbragte vinteren under hårde sygdomme, og det på den anden side er utvivlsomt, at han var oven sænge og i virksomhed ved brylluppet, som fejredes i Lund, så har Saxe vistnok ment, at vinteren var omme, da brylluppet stod, og når det længere nede fortælles, at Eskil strax efter brylluppet bad kongen om atter at komme til Lund, når måneden var ude *(exacto mense)*

synes dette at forudsætte, at der ovenfor har været tale om en bestemt måned, hvilket ikke vilde være tilfældet, hvis der stod *«hieme nondum finita»*, ti dette udtryk kunde betegne en af de siste vintermåneder, medens måneden marts tydeligt nok var betegnet ved ordene *«hieme finita»*. Det synes altså, at vi her have Saxes eget vidnesbyrd, og for det må Knytlingasagas vige.

I de hidtil gennemgåede punkter har det vist sig, at den overleverede text gengiver os den oprindelige eller Saxes egen, medens Knytlingasaga og Hejmskringla ikke her ere at lide på. Anderledes står det sig med dem, jeg nu går over til.

Hvis man tør fæste lid til Hejmskringla og den reviderede Knytlingasaga, stå stykkerne *«Per idem forte tempus Norvag.»* og *«Postmodum Rugianis»* med *«Itaque principibus»* ikke på deres rette plads i texten, men have oprindelig stået det ene på det andets plads.

Hverken i formen eller i indholdet af stykket *«Per idem forte temp. Norvag.»* og de samme omgivende stykker er der noget, som nøder til at antage, at Saxe selv har stillet de norske sendemænds komme til Valdemar og dennes første tog mod Nørge i året efter kirkemødet.

For overgangsordene *«Per idem forte tempus»* kan stykket ligeså godt have stået et hvilketsomhelst andet sted som her.

I stykket om det første fællestog (altså to år før kirkemødet), fortælles, at den norske konge (Inge) om våren sendte Valdemar et drageskib til foræring; i den korte udsigt over en del af Norges historie, som Saxe i det her omhandlede stykke giver, fortæller han fræmdeles om kong Inges død og en hel del andre begivenheder, som faldt mellem denne og Valdemars tog: at Erling Skakke, der optræder som

Inges hævner imod Hakon Hærdebred, for det første flyr til Danmark, men pludselig kommer tilbage og fælder Hakon i et slag; at en af dennes tilhængere, Sivard, flygter til Sverige, men efter nogen tids forløb (*diebus interjectis*) vender tilbage og fældes af Erlings folk; at lævningerne af Hakons tilhængere opstille en ny konge, Sigurd Markusfostre, men ere uheldige og fly til kong Karl i Sverige; at denne i lang tid holdt dem hen med gode løfter, og at de kede deraf omsider sendte bud til Valdemar, som også, efter dog først ved hemmelige sendebud at have forvisset sig om Nordmændenes stemning, uden tøven drog derop med sin krigsmagt. At nu disse begivenheder ikke have taget mindre tid end tre år, synes klart, og således kan Saxe ikke fra begyndelsen af have fortalt toget til Norge på noget tidligere punkt end det nu fortælles på, og dette forbydes desuden af sammenhængen i det, Saxe fortæller efter beretningen om drageskibets sendelse, og navnlig af hvad han fortæller om kirkemødets år, hvori der ikke endnu kan have været plads til et tog mod Norge. Men om vi end således ikke tør sætte dette tog længere tilbage, følger deraf dog ikke, at det netop gjordes i det tredje år efter sendelsen af drageskibet. Se vi hen til begivenhedernes mangfoldighed mellem denne og toget, ligger det endog nærmest at antage, at der er gået en længere tid hen imellem disse begivenheder.

Det tør vel antages for givet, at toget til Norge er foregået i et år, da Danerne havde fred med deres sydlige naboer, og dette var, som det synes at fremgå af Saxes fortælling om kirkemødets år, muligen også tilfældet i det derpå følgende år. Det er imidlertid ingenlunde vist (s. pag. 578), og selv om så var, tør man dog ikke deraf slutte, at Saxe har stillet stykket om Norge netop her, ti

også på andre tidspunkter, idetmindste efter andet fællestog, var Valdemar i fred og god forståelse med sine sydlige naboer, så at stykket for den sags skyld ligeså godt, ja snarere kan have hørt hjemme der.

Til det tredje år efter Valdemar første tog til Norge sætter texten Erlings strejftog ned til Danmark og slaget ved Djurså. Dette Erlings tog forudsætter, at der allerede var fjendtligt forhold mellem Danmark og Norge, og *«Per idem forte tempus»*, som indeholder begyndelsen af krigen, må altså altid have stået forrest. Men deraf følger imidlertid ikke, at Saxe selv har stillet Valdemars tog og Erlings tre år fra hinanden; tværtimod synes det endog rimeligst at antage, at Erling ikke så længe har opsat at hævne sig på Valdemar og at disse tog altså have ligget hinanden nærmere.

Endnu kunde det synes muligt ad omvej at bevise, at *«Per idem forte tempus Norvag.»* her står på rette plads, idet man siger således: «Hvis man et øjeblik tænkte sig *«Per id. f. t. Norv.»* helt borte, vilde stykket *«Postea rex oriental.»* komme til at stå lige efter det om Knuds fødsel og dåb; men der kan Saxe ikke oprindelig have stillet det, ti han vilde isåfald ikke i begyndelsen af stykket have sat bestemmelsen om Knuds alder ved hans trolovelse (*primum ætatis annum agenti*) — en bestemmelse, som vilde være aldeles overflødig; altså må det antages, at stykket *«Per idem f. temp. Norvag.»* fra begyndelsen af har stået imellem det om kirkemødet og det om andet fællestog». Denne slutning er imidlertid ikke gyldig, ti om man end må indrømme, at der altid må have stået noget mellem beretningen om Knuds fødsel og hans trolovelse, så følger deraf dog ikke, at dette noget netop har været styk-

ket «*Per id. f. t. Norvag.*»; det kan have været noget ganske andet, t. ex. «*Postmod. Rug.*».

Medens man således ikke ad nogen vej kan komme til vished om, at «*Per id. f. t. Norvag.*» nu står på sin rette plads, er der derimod adskilligt, som leder til at antage, at det, idetmindste til en af siderne, ikke står i sine oprindelige omgivelser.

I begyndelsen af stykket «*Postea rex orientalium*» fortæller Saxe, at Valdemar og Henrik på grund af Østsklavernes rejsning sluttede forbund med hinanden, trolovede deres endnu spæde børn til befæstelse af venskabet og aftalte et fælles tog mod Sklaverne, og dernæst hedder det, at Valdemar, under selve toget, ved Absalon lod hidkalde Rygboerne, hvis troskab var tvivlsom og kun sikret ved få gisler. Disse ytringer forudsætte, at der forud for de nævnte forhandlinger ikke var venskab, ialfald ikke rigtigt venskab mellem Valdemar og Henrik, og at der var sket noget, som havde indgydt Valdemar mistillid til Rygboerne. Dertil er der imidlertid nu ikke spor i Saxes foregående fortælling; tværtimod hedder det, at Valdemar og Henrik sluttede forbund og i forening gjorde et tog mod Sklaverne (1160) og at Henrik endnu to år senere (under kirkemødet) viste sig meget venskabelig mod Valdemar; fræmdeles at Rygboerne under det første fællestog underkastede sig Danmark og i våren til det år, da kirkemødet holdtes, ledsagede Valdemar på toget mod Volgast. Som følge deraf må man antage, at der mellem stykkerne om kirkemødet og om andet fællestog oprindelig har stået et stykke, hvori der har været fortalt om brud eller spændt forhold mellem Valdemar på den ene side og Henrik og Rygboerne på den anden. Dette stykke, som nu ved et eller andet tilfælde er kommet bort, kan enten have stået foran eller bagefter stykket «*Per id.*

f. t. Norvag.»; men hvis det har udgjort Saxes fortælling om et særskilt år, kan dette siste (det om toget til Norge) slet ikke have stået i sine nuværende omgivelser, eftersom der ikke engang lå et helt år og endnu mindre to mellem Knuds fødsel og hans trolovelse.

Jeg har ovenfor påvist, at stykkerne «*Postm. Rug.*» og «*Itaque princip.*» fra begyndelsen af ere stillede til et og samme år; men at de netop have hørt hjemme i det år, som de nu ere stillede i, lader sig ikke bevise: der er ligeså lidt i stykkerne selv som i deres nuværende omgivelser noget, som taler derfor eller nøder til at antage det, ja man kan endog tage dem helt bort, uden at man, sålænge man holder sig til Saxe alene, vil føle noget savn eller nogen ulæmpe. Derimod er der mange omstændigheder, som tale for, at disse stykker ikke fra først af have stået, hvor de nu stå.

Det hedder i begyndelsen af stykket «*Postm. Rugianis*», at Rygboerne, opmuntrede af Henrik, Valdemars forbundsfælle (*amicus*), trådte åbenlyst op som Danmarks fjender; men det synes utroligt, både at Henrik så kort tid efter at have sluttet forbund med Valdemar og trolovet sin datter med hans søn, skulde have vist sig så troløs at opægge Rygboerne, og at disse, som året iforvejen, om end deres troskab syntes tvivlsom, dog trofast havde fulgt Valdemar på tog og delt sejrens frugter ved at få en tredjedel af Volgast, så snart efter skulde have lønnet ham for denne hans velvilje med frafald og fjendskab. Dernæst synes det mistænkeligt, at Tetislav, der første gang nævnes som Rygboernes konge på det andet fællestogs tid og siden hvergang talen er om forholdet mellem Rygboerne og Danerne, slet ikke omtales i stykket «*Postmodum Rugianis*», uagtet der dog dertil synes at have været god anledning. Således pas-

ser stykket ikke til det, som nu går nærmest forud, men ligesålidt passer det til det, som følger efter (*Vere appetente*). Det hedder nemlig deri, at Valdemar gjorde et tog mod Sklaverne (det niende), fordi indbyggerne i Volgast havde brudt freden dels ved at udjage Rygboerne af deres stad dels ved at åbne Penefloden for sørøverne; men den første af disse grunde vilde Valdemar næppe have brugt eller Saxe have nævnt, hvis Rygboerne året iforvejen havde svigtet, og hvis Valdemar virkelig året iforvejen havde bekriget Rygboerne, vilde han udentvivl med det samme have tugtet Volgast, istedenfor at opsætte hævnen til det andet år, eftersom denne stads fjendtlige optræden, ifølge Saxes egne ord, allerede begyndte strax efter det andet fællestogs slutning. Når det dernæst i samme stykke hedder, at Henrik som ven gav Valdemar et vink om Buris's landsforræderske planer, og strax nedenfor, at forbundet imellem dem hævedes på mødet i Krempe, så forudsætte disse ytringer, at der iforvejen var forbund og venskab imellem dem, men stykket »*Postm. Rug.*«, som går nærmest forud, siger dog netop det modsatte. Endelig synes det ikke rimeligt, at Buris, som i slutningen af stykket »*Itaque principibus*« siges at være bleven forsonet ved at få et stort len i Jylland (rimeligvis Sønderjylland), strax efter skulde have lagt planer op mod Valdemar.

Alle de her påpegede vanskeligheder hæves aldeles og ingen ny opstå, når vi tage stykkerne »*Post. Rug.*« og »*Itaque principibus*« helt bort fra deres nuværende plads, og man har derfor, tror jeg, fuld ret og grund til at antage, at de ikke af Saxe selv ere stillede der fra begyndelsen af. Da de imidlertid utvivlsomt have hørt Saxes historie til, opstår det spørsmål, hvor de da ellers have stået og navnlig om de have stået foran fortællingen

om 2. fællestog, således som den reviderede Knytlingasaga vidner.

Det er for det første klart, at de her omhandlede stykker aldrig af Saxe kan være stillede foran stykket «*Anno postero Danis*» (første fællestog)*, ti han vidner, at Henrik ligeforud for de to tog mod Rygen var Valdemars ven, og der bestod ingen forbindelse mellem dem før den, hvis frugt det første fællestog var. Dog kan de heller ikke være fulgte lige efter fortællingen om dette, foran stykket om kongen og Eskils strid (*Eodem fere tempore*), ti dels synes dette nøje knyttet til det om første fællestog, dels er det ikke rimeligt, at Rygboerne strax året efter dette skulde have brudt eller turdet bryde den fred, som de derved bleve tvungne til, eller at Henrik allerede da skulde have opløst det nylig sluttede forbund. Heller ikke tillader den udentvivl fra Saxe selv udgåede sammenhæng i fortællingen om Eskils og kongens strid, at de have stået inde i den, og at de skulde have stået lige efter den, foran stykket «*Post hæc, Rugianis*» (*Saxo* pag. 773), forbydes ved hvad der i dette siges om Rygboernes deltagelse i første tog mod Volgast og Henriks velvilje mod Valdemar på kirkemødet og på hans hjemrejse fra dette. Deri ligger også, at stykket om de to tog mod Rygen ikke kan have hørt til samme år som «*Post hæc, Rugianis*», hvor der desuden ikke vilde være plads til dem. Dertil kommer endelig, at, så sandt som Saxe har sat stykkerne «*Postmodum Rugianis*» og «*Itaque principibus*» til samme år, må dette år have ligget efter kirkemødet og Knuds fødsel, eftersom der jo i «*Itaque principibus*» fortælles om Knuds hylding. På den anden side må de to tog mod Rygen have ligget forud før

---

* *Saxo*, pag. 758.

Rygens fuldstændige undertvingelse; men da de to stykker, som nu stå lige forud for *«Interea dum hæc»* (det om Arkons indtagelse), altid må have gjort det, idet de nøje ere knyttede til hinanden (s. pag. 615) og til dette (ti begyndelsen deraf siger tydeligt nok, at stykket om det andet tog til Norge altid er gået forud), så kan skykkerne *«Postmodum Rug.»* og *«Itaque principibus»* aldrig have stået længere fræmme end lige forud for *«Vere appetente»*. De må altså have stået mellem sistnævnte stykke og *«Post hæc, Rugianis»* (om toget til Volgast og om kirkemødet), men da de, som ovenfor påvist, ikke kan have stået mellem *«Postea rex, orientalium»* og *«Vere appetente»*, må de have stået forud for det førstnævnte eller, m. a. o., have hørt til det år, som også den reviderede Knytlingasaga sætter det til, og hvor der, som jeg ovenfor har vist, netop savnes et stykke af det indhold.

Til yderligere stadfæstelse af denne udkomst kan endnu følgende omstændigheder tjene. Bernards optræden ligeoverfor Rygboerne på det første tog mod Volgast lader ane, at Henrik snart vil søge at skaffe sig herredømme over Rygen og at han vil finde idetmindste nogen imødekommen; men denne forudsætning tilfredsstilles, når stykket *«Postmodum Rugianis»* står til året efter toget mod Volgast, ikke når det står tre år senere. Fræmdeles når det i slutningen af samme stykke hedder, at Rygboerne i freden ved Strela stillede fire gisler, passer denne ytring ypperligt til den i begyndelsen af *«Postea rex, orientalium»*, at deres troskab kun var sikret ved få gisler. Endelig er det rimeligere, at Knud er bleven hyldet i sit første end i sit tredje år, ti Valdemar har vistnok snarest muligt grebet lejligheden til at få den sag ordnet.

Hvis det nu således står fast, at stykket *«Postmodum*

Rugianis» oprindelig har haft hjemme i året mellem kirkemødet og andet fællestog, så kan stykket «*Per idem forte tempus N.*», hvis stilling allerede ovenfor har vist sig at være temmelig tvivlsom, ikke have hørt til samme år, men trænges helt ud af sine nuværende omgivelser, ti at Valdemar i ét år skulde have gjort tre tog, er allerede i sig selv ikke sønderlig troligt og bliver det endnu mindre, når man ser lidt nøjere på stykkerne, deres form såvelsom deres indhold. Man kan næmlig tænke sig, at de enten have stået ved siden af hinanden eller at det ene har stået indeni det andet; men for det første er det umuligt, at enten ikke blot de i stykket «*Per idem forte tempus*» indeholdte begivenheder (navnlig de hemmelige sendebuds rejse til Norge og tilbagekomst derfra samt Valdemars tog derop), men også, en tidlang efter, Rygboernes fjendtlige optræden og Valdemars første tog imod dem skulde være indtrufne i en og samme vår, eller at Valdemar, efterat han først havde gjort det andet tog mod Rygen, havde holdt møde i Roskilde med stormændene og derfra var rejst til Halland, derefter endnu i samme efterår skulde have sendt bud til Norge og efter deres hjemkomst have gjort tog derop, og for det andet, da hvert af stykkerne udgør en nøje sammenhængende fortælling, er det ligeledes umuligt uden forstyrrelse at sætte et andet stykke ind i noget af dem, navnlig, hvad dog ellers kunde synes rimeligst, at sætte stykket om Norge ind imellem det om første og det om det andet tog til Rygen; ti når det i begyndelsen af fortællingen om det siste tog hedder, at Valdemar først på efteråret atter hjemsøgte landet, næmlig Rygen (*Rursum circa autumni principia classe regressus*), så er det tydeligt nok, at fortællingen om det første tog altid har stået foran, ikke stykket «*Per idem forte tempus Norvag.*», og dertil kom-

mer, at man ikke tør antage, at Valdemar skulde have begyndt krig med Norge på en tid, da han allerede lå i krig med Rygboerne og stod i spændt forhold til Henrik Løve.

Jeg påviste ovenfor, at stykket «*Per idem forte tempus Norvag.*» ikke kan have stået længere tilbage i texten end det nu står, og på den anden side, at det altid har stået forud for det om Erlings strejftog og den dertil knyttede fortælling om Kristoffers vintertog. Da jeg nu tillige har vist, at det ikke kan have stået foran stykket «*Postea rex orientalium*», må det oprindelig af Saxe have været sat efter dette, og der er således kun et sted, hvor det kan have hørt hjemme, nemlig lige foran «*Vere appetente*» (Kristoffers tog), altså det samme sted, hvor det ifølge Snorre skal have stået. Det passer også godt på dette sted, ti for det første havde Valdemar dengang, efter andet fællestog, fred og god forståelse med sine sydlige naboer, altså god lejlighed til at gøre et tog til Norge, og for det andet komme begivenhederne i den nævnte krig, som i den nuværende text synes unaturligt adskilte, til at stå nærmere sammen, og hele krigen får en rimeligere udstrækning (5 år istedenfor 7). Endelig turde jeg måske endnu tilføje, at, når stykket «*Per idem forte tempus Norvag.*» stilles efter «*Postea rex, oriental.*» eller til 1165, får hele det tidsrum af Norges historie, som Saxe her giver en udsigt over (fra Harald Gilles drab ved Sigurd Slembe til Valdemars første tog til Norge), en udstrækning af 30 år, og det synes mig rimeligt, at han snarere har taget sig for at behandle et tidsrum af det omfang (en menneskealder) end et tidsrum på 28 år.

Idet jeg nu har fået stykkerne «*Per idem forte tempus Norvag.*» og «*Postmodum Rugianis*» henførte til deres rette og oprindelige plads, hæves for det første modsigelsen mel-

lem Saxe og Snorre med hensyn til tiden for sendemændenes komme til Valdemar og dennes første tog til Norge, og for det andet stadfæstes den ovenfor fræmsatte hypothese, ifølge hvilken det stykke i Knytlingasaga om Valdemars anden krig mod Rygboerne oprindelig har stået foran det om andet fællestog.

Skønt det ikke lader sig strængt bevise at stykkerne «*Rex Scaniam*» og «*Ea tempestate Esbernus*» ere stillede sammen af Saxe selv, så at man endog kan skille dem ad, uden at nogen vanskelighed deraf opstår, så er der dog på den anden side intet, som forbyder at antage, at de oprindelig have hørt sammen, ja den omstændighed, at de til fælles baggrund have en tid, da sklaviske sørøvere, som det synes mere end ellers, sværmede om i de danske farvande, taler endog derfor. Anderledes stiller det sig, når vi spørge, om disse to stykker tilsammen fra begyndelsen af ere stillede, hvor de nu stå, inde i stykket «*Vere appetente*», eller om de, som Knytlingasaga og andre kildeskrifter vil, have hørt til kroningsåret og have stået efter fortællingen om det første tog ind i den pommerske sø.

At de altid have stået, hvor de nu stå, kan ikke bevises: medens man kan påvise god sammenhæng i den del af stykket «*Vere appetente*», som går forud for såvelsom i den, der følger efter «*Rex Scaniam*» og «*Ea tempestate Esb.*», så ere disse i formel henseende kun løst knyttede til deres omgivelser, og i indholdet er der intet, som ligefræm taler for eller nøder til at antage, at de netop have stået her; ti rigtignok er den forudsætning, de hvile på, næmlig at der dengang var fjendskab mellem Daner og Sklaver, her tilstede, men den var tilstede i næsten hele Valdemars regeringstid; desuden kan man tage dem helt ud af stykket «*Vere appetente*», uden at nogen ulæmpe

deraf opstår eller det i mindste måde mærkes. Derimod er der adskillige omstændigheder, som bestemt tale for, at Saxe ikke har stillet disse stykker på deres nuværende plads.

Det er ikke rimeligt, at «*Eadem temp. Esb.*» (og følgelig heller ikke at «*Rex Scaniam*») altid har stået lige foran «*Eodem tempore res Dan.*», ti Saxe vilde vel isåfald næppe have brugt næsten samme overgangsord for begge stykker.

Endnu mindre rimeligt er det, at disse stykker ere fulgte lige efter det om mødet i Krempe, ti når det hedder, at kongen var gået ind i Skåne, forudsætter dette, at der iforvejen har været talt (ikke om Krempe, men) om et ved Skåne nærmere punkt, hvorfra han er draget dertil, og når det strax nedenfor hedder, at Arnold, da han ledsagede Absalon på ovennævnte tog (*supradicta expeditio*), havde forudsagt ham, at han snart (*brevi*) vilde komme i kamp med sørøvere, så kan dette ovennævnte tog ikke være det, som fortælles i begyndelsen af stykket «*Vere appetente*», ti det ligger for langt borte fra «*Rex Scaniam*», adskilt derfra ved stykkerne om Buris og Erling og mødet i Krempe, men et andet ligeforan fortalt tog, hvorfra Valdemar rimeligvis er gået til Skåne, Absalon vestom Sælland til Huljuminne (Korsør).

Men ikke nok med, at stykkerne ikke ere komne lige efter og lige foran dem, de nu omgives af, de have slet ikke stået inde i stykket «*Vere appetente*» eller hørt til det år, som dette fortælles om.

For det første er det klart, at, som texten nu er, henføres altfor mange begivenheder til det år og navnlig tillægges der kongen flere rejser i løbet af nogle måneder end rimeligt er: hans tog mod Sklaverne om sommeren og tilbagekomst derfra til Vordingborg, hans rejse til Ledreborg,

Krempe, Skåne, Slagelse, Lybæk (Brammesiernes land), Ejderen, endelig hans tog mod Volgast; man skulde tro sig hensat i vor, jærnvejenes og dampskibenes tidsalder. Der er altså noget i stykket, som burde være borte, og det kan ikke være tvivlsomt, at det må være stykkerne «*Rex Scaniam*» og «*Eadem temp. Esb.*», der jo netop er den del af «*Vere appetente*», som hænger mindst eller rettere slet ikke sammen med det øvrige stykke, den del deraf, ved hvis fjærnelse det mest stødende i den påpegede overfyldning hæves * og endnu større overfyldning forebygges, ti hvis «*Rex Scan.*» hørte til «*Vere appetente*», skulde dertil jo også høre endnu et tog mod Sklaverne.

Dernæst, når det i begyndelsen af «*Rex Scaniam*» hedder, at der kom budskab til Valdemar om et indfald af Saxerne og at han i den anledning begyndte at kalde folk til våben, så ligger deri, om end rygtet var falsk, at der dengang var åbenlys krig mellem Saxer og Daner; men det var der ikke i det år, som «*Vere appetente*» omhandler, ti følgen af mødet i Krempe var ikke fjendskab mellem Valdemar og Henrik, men blot ophævelse af deres forbund, og derfor hedder det heller ikke nedenfor (pag. 815), at Henrik vilde slutte fred, men at han søgte at genvinde Valdemars venskab (*ut repudiatam regis amicitiam recuperaret*). Den baggrund altså, som «*Rex Scaniam*» kræver, er ikke her tilstede, og stykket må have hørt andensteds hjemme.

Dette bekræftes endelig også derved, at, når man af hensyn til de vanskeligheder, stykkernes nuværende stilling

* Det synes isåfald rimeligt, at Valdemar i tiden mellem mødet i Krempe og mødet ved Ejderen har opholdt sig i Sønderjylland og dengang har indsat sin søn Kristoffer til hertug der, eftersom lenet netop var blevet ledigt ved Buris's fald.

volder, tager dem helt bort herfra, er det så langt fra, at ny vanskeligheder opstå, at tværtimod de dele af «*Vere appetente*», som nu derved ere adskilte fra hinanden, vise sig at passe godt sammen; ti efterat Saxe først har fortalt om et par tog mod Sklaverne, om Erlings overfald og Buris's fængsling, endelig om forbundet mellem Bugislav og Henrik og ophævelsen af venskabet mellem denne og Valdemar, falder det meget naturligt, hvis han strax derpå har sagt: «På den tid var Danmark omringet af farer på alle sider, truet dels af Nordmændene dels af Sklaver og Saxere».

Da det således tør betragtet som afgjort, at stykkerne «*Rex Scaniam*» og *Eadem tempestate Esb.*» stå på urette plads, gælder det nu om at afgøre, om Saxe fra begyndelsen af har stillet dem som led i fortællingen om den rygiske krig strax efter det om Valdemars første tog ind i den pommerske sø.

Mod denne mening kunde strax rejses den indvending, at slutningen af Saxes fortælling om dette tog (*Residuum anni otio tributum est*) tydeligt synes at udsige, at han ikke har fortalt mere om det år. Denne opfattelse er imidlertid ikke nødvendig, ti man kan oversætte ovennævnte slutning således: «Resten af året bestemtes til hvile», og den siger da kun, at Valdemar nu ønskede hvile og følgelig vel heller ikke begyndte på ny foretagender i det år, men udelukker ikke, at andre forstyrrede eller troedes at forstyrre ham i den ro, han ønskede, og nødte ham til atter at sætte sig i bevægelse. Forsåvidt kan stykkerne altså godt have stået der, og der er ellers intet, som forbyder det, men tværtimod adskilligt, som taler derfor, adskilligt, som viser, at de ikke kan have stået noget andet sted.

Stykket «*Rex Scaniam*» må jo næmlig af Saxe selv være sat til en tid, da der var åbenlys krig mellem Saxere

og Daner, og lige efter et tog mod Sklaverne, hvorfra Valdemar gik ind i Skåne, Absalon vestom Sælland til Huljuminne; men kun én gang under Valdemars regering førtes en sådan krig, næmlig den efter Rygens undertvingelse (den rygiske), og kun efter ét af togene i denne krig nœmlig det ind i den pommerske sø, passer *«Rex Scaniam»*, ti toget mod Stettin, der i den overleverede text står som led af den rygiske krig, har, som nedenfor skal vises, i virkeligheden ikke hørt til den, og paa den tid, da toget mod Circipanerne endte, var der våbenhvile mellem Saxere og Daner, så at rygtet om et saxisk indfald dengang ikke kunde have vundet tiltro. Fræmdeles forudsætter både *«Rex Scaniam»* og *«Eadem tempestate Esb.»* en tid, da sørøverne mere end ellers sværmede om i de danske farvande; men det var netop tilfældet under den rygiske krig, fordi der dengang udgik sørøvere ikke blot fra de uafhængige, men også fra de Henrik underlagte Sklaver. Endelig er der også noget, som særligt drager stykket *«Eadem tempestate Esb.»* herhid og viser, at det passer bedre her end hvor det nu står; ti når det i slutningen af fortællingen om Esberns kamp med sørørerne ved Sejerø (pag. 856) hedder, at han nåede *«domesticum in portum»* (d. e. Hærvig), synes deri at ligge, at Kalundborg dengang endnu ikke var bygget, da Saxe vel ellers vilde have nævnet den,* men hvis så, kan stykket jo ikke have stået på noget tidligere punkt end efter fortællingen om toget ind i den pommerske sø, og dernæst, når Saxe i *«Eadem tempest. Esb.»* ytrer, at Esbern frivillig (*ultro*) sluttede sig til Absalon i jagten

* Det er ikke umuligt, at denne Esberns kamp med sørøverne har indgivet ham den tanke at bygge en borg i den egn, ligesom Erlings overfald synes at have indgivet Absalon den tanke at bygge borgen i Havn (pag. 810).

på sørøverne, så får ordet «frivillig», som i den sammenhæng, stykket nu står i, synes temmelig overflødigt, sin naturlige forklaring, når det henføres til den rygiske krig, i hvis begyndelse det, som Saxe fortæller (pag. 846), af kongen blev pålagt Absalon at ligge på vagt mod sørøverne.

Det er således klart, at Knytlingasagas og andres vidnesbyrd med hensyn til tiden for kampen i Huljuminne og Kalundborgs grundlæggelse bør foretrækkes for det af Saxes overleverede text.

At stykkerne «*Interea Kazimarus*» og «*Postera æstate*» fra begyndelsen af have stået ved siden af hinanden, er der ingen grund til at tvivle om. Rigtignok kunde det synes underligt, at Saxe ikke skulde have fortalt noget om tiden fra december til næste års sommer; men det er dog ganske naturligt, at Danerne efter den store virksomhed, de havde udfoldet i det første af disse to år, og efter det held, de da havde haft med sig, have ment at kunne tage sig et halvårs tids hvile, og på den anden side, at de pommerske fyrster efter de lidte tab have holdt sig rolige, så at der ialfald om krigsbegivenheder intet har været at fortælle. Og fræmdeles kunde det siges, at, da Henrik i begyndelsen af «*Interea Kaz.*» omtales som fjende af Valdemar, kan denne dog ikke strax året efter have holdt en, som det synes, fredelig sammenkomst med ham. Men dertil bemærkes, at, om end Henriks modtagelse af de mod Danmark krigende, pommerske fyrsters underkastelse egentlig var et fjendtligt skridt af ham, behøvede det dog ikke at medføre åbenlys krig mellem ham og Valdemar, når han næmlig alligevel undlod at understøtte dem (og, som Valdemar væntede, understøttede han dem i virkelighed ikke),

og de kan altså godt året efter have holdt en fredelig sammenkomst.

Ifølge den overleverede text høre de samme to stykker som led af fortællingen om den rygiske krig hjemme mellem stykkerne «*Capta Rugia*» og «*Vere reddito*» og denne krig endte for Henriks vedkommende ved en fred, som sluttedes i dens 5. år, for Pommerns vedkommende ved en toårig våbenhvile i det 6. år. Ifølge andre kildeskrifter derimod endte krigen i det 3. år, stykkerne «*Interea Kasimarus*» og *Postera æstate*», høre slet ikke til den, og de stykker, som nu ved dem adskilles («*Capta Rugia*» og «*Vere reddito*») burde egentlig stå ved siden af hinanden.

At de her omhandlede stykker oprindelig af Saxe selv ere stillede efter fortællingen om Arkons indtagelse, kan ikke være tvivl underkastet. Det fræmgår allerede af, at Tetislav, som indtil Rygens undertvingelse kaldes *rex* d. e. uafhængig fyrste, i stykket «*Interea Kasimarus*», ligesom sin broder og efterfølger Jarimar, blot kaldes *princeps*; det fræmgår også af hvad der i «*Interea Kas.*» fortælles om det venskabelige forhold mellem Rygboer og Daner (disses beskyttelse af sildefangsten ved Rygen, Jarimars sendelse af et opsnappet pommersk skib), og når man ser hen til den varsomhed, hvormed Valdemar i det hele gik tilværks ved sine foretagender mod Sklaverne, er det klart, at toget til Stettin, det voveligste af alle didtil nævnte, også må have været det siste af dem. At stykkerne ikke fra begyndelsen af kan have stået mellem «*Interea dum hæc geruntur*» (Arkons indtagelse) og «*Capta Rugia*» følger desuden af, at kroningen derved vilde blive skudt et år for langt ud (til Knuds niende år).

På den anden side er det en selvfølge, at de pommerske fyrsters underkastelse under Henrik og følgelig også

hvad der ellers fortælles i stykkerne *«Interea Kas.»* og *«Postera æstate»* må have ligget forud for hvad der i stykket *«Post hæc Henricus»* (p. 930) og det følgende fortælles om Henriks ulykkelige krig med kejseren og dennes besejrelse af ham. Men ifølge hvad der for de tre foregående års vedkommende (fra *«Aliam rege post»* pag. 892) fortælles om Henrik og hans stilling til Daner og Sklaver, kan Bugislav og Kazimar heller ikke i den tid have givet sig under ham, ti hverken kan de dengang med nogensomhelst udsigt have søgt derved at vinde hans hjælp, ikke heller kan Henrik dengang have villet gøre sig Valdemar til fjende ved at modtage deres underkastelse, og dertil kommer, at den hele fortælling om disse tre år hænger så godt sammen, at det må antages, at vi have den så fuldstændig som den er udgået fra Saxes egen hånd, og der er ingen plads der til *«Interea Kas.»* og *«Postera æst.»*. Disse stykker må altså altid have stået forud for *«Aliam rege post.»*, og endelig må de også altid have stået forud før det nærmest foregående stykke *«Eodem tempore Eskillus»*, ti dette er, som jeg ovenfor har påvist, uadskillelig forbundet med *«Aliam rege post»*.

Således må da stykkerne *«Interea Kas.»* og *«Post. æst.»*, hvis de ellers høre hjemme i Saxes historie, altid have stået mellem *«Capta Rugia»* og *«Eodem tempore Eskillus»* og synes forsåvidt også altid at have hørt til den rygiske krig; men deraf følger dog ikke, at de fra begyndelsen af have stået netop hvor de nu stå, ti ingen af de fremførte omstændigheder forbyder at antage, at de jo have stået længere fremme, og *«Eodem tempore Esk.»* er ikke således knyttet til det, som nu står foran, at de jo nok kan have stået der.

En grund til at antage, at *«Interea Kas.»* og *Post.*

æst.» stå pa deres rette og oprindelige plads, kunde synes at ligge i, at Saxe kalder den rygiske krig en langvarig krig (*longam belli discordiam*), ti hvis man flytter dem hen lige foran «*Eodem tempore Esk.*», har den kun varet i 4 år, hvis man tager dem helt bort, endog kun i 3 år; men dertil bemærkes, at, selv om denne krig kun varede i 4 eller endog kun i 3 år, kunde Saxe dog med føje kalde den langvarig, ti den bliver alligevel den længste, som Valdemar didindtil havde ført mod Sklaverne.

I det hele er der intet, som taler for, at de omhandlede stykker netop have stået mellem «*Capta Rugia*» og «*Vere reddito*», men der er mange omstændigheder, som tale derimod.

Ifølge overgangsordet «*Interea*» må de pommerske fyrsters underkastelse være sket efter Valdemars første tog til Julin (det 12. mod Sklaverne), i den del af samme år, som han havde bestemt til hvile, eller, hvis stykket «*Rex Scaniam*» har sluttet stykket «*Capta Rugia*», hvilket vi med fuld føje tør antage, på samme tid som kampen i Huljuminne, altså enten i det seneste i den marts måned, som kom nærmest efter hint tog (idet Saxe antages at have regnet den første del af året til det foregående år) eller snarere i efteråret strax efter samme tog. På den anden side er fortællingen sådan, at underkastelsen må være sket kort forud for Valdemars tog til Stettin, ti havde disse begivenheder ligget fjærnere fra hinanden, vilde Saxe vistnok have udtrykt dette, t. ex. ved at tilføje en eller anden tidsbestemmelse; men, som følge deraf, må underkastelsen være sket i slutningen af sommeren forud eller i samme efterår, ti Stettin blev indtaget ved den tid, sildefangsten begyndte, og det var i november (Helmold II, 12). Texten er således i bestemt modsigelse med sig selv, og der må

være en eller anden fejl; men da denne ikke kan have ligget i, at enten *«Interea»* er en urigtig læsemåde for *«Postero anno»* eller noget lignende, eller i at en tidsbestemmelse (t. ex. *postmodum*) er udeladt imellem det om de pommerske fyrsters underkastelse og det om toget til Stettin (ti der er ikke noget spor dertil og det er ikke muligt at se, hvad der skulde have bevæget nogen til en slig forvanskning eller udeladelse), så kan vanskeligheden kun løses ved at antage, at der foran *«Interea Kasimarus»* oprindelig har været fortalt noget, som underkastelsen kan have været samtidig med. Dette bestyrkes også ved følgende betragtning. Stykket *»Interea Kas.»* omhandler kun en tre måneder af et år; men det vilde være underligt, om Saxe ikke skulde have fortalt eller haft noget at fortælle om de foregående sex måneder (forår og sommer), især da det i slutningen af stykket udtrykkelig hedder, at, når man regnede efter, havde Absalon i det år været i virksomhed som landeværnsmand i hele ni måneder. Jeg slutter da også deraf, at der forud har været fortalt noget mere, navnlig om Absalons bedrifter i det år, og stykket *«Interea Kas.»* kan således ialfald ikke være fulgt lige efter fortællingen om det tolfte tog mod Sklaverne eller om kampen i Huljuminne.

Strax ved første øjekast ses det, at *«Postera æstate»* kun er den første begyndelse af fortællingen om et år. Det er utroligt, at Saxe ikke skulde have fortalt noget mere om et helt år: på æmne kan det ialfald ikke have fattedes ham, ti man tør ikke antage, at Valdemar efter sin heldige fræmgang året iforvejen skulde have været uvirksom et helt år over og undladt at drage nytte af hvad der derved var vundet. Men antage vi alligevel, at Saxe ikke har kunnet eller af en eller anden grund ikke har villet fortælle mere

end nu er fortalt, så vilde han udentvivl ikke have stillet bemærkningen om mødet ved Ejderen særkilt således som nu, men på en eller anden måde have sammensmæltet den med fortællingen om det følgende år. Således har da stykket «*Post. æst.*» og følgelig også «*Interea Kasim.*» ligeså-lidt stået lige foran «*Vere reddito*», som de have stået lige efter «*Rex Scaniam*».

Man kunde nu mene, at alt vilde være i orden, når man blot tænker sig, at der foran og efter «*Interea Kas.*» med «*Postera æstate*» er udfaldet stykker, som have udfyldt fortællingen om de to år, de handle om. Det slår imidlertid ikke til, ti ser man nøjere efter, viser kløften imellem dem og deres nuværende omgivelser sig at være langt større.

Det var trange tider, som oprandt før Danmark efter Rygens undertvingelse, så vanskelige som de ikke havde været siden begyndelsen af Valdemars regering. Foruden at man endnu bestandig stod i fjendtligt forhold til Norge, fik man en krig med de pommerske fyrster, som følte sig fornærmede over, at de ikke vare blevne belenede med Rygen, og de stod ikke alene, men for første gang sluttede Henrik Løve sig til dem mod Danmark. At dette virkelig var tilfældet, ligger i den ytring af Saxe (pag. 861), at Henrik af had til Danerne havde sendt Sklaverne to udmærkede bueskytter, såvelsom også i den (beg. af «*Rex Scaniam*»), at Valdemar, på rygtet om et indfald i landet af Saxerne, begyndte at samle sin krigsmagt. Intet under derfor, at sørøverierne dengang dreves med en voldsomhed og i et omfang, som man længe ikke havde kendt (*cum adhuc piraticæ labes cunctos maris nostri secessus foedaret*), ti ikke blot de uafhængige Sklaver, men også Henriks sklaviske undersåtter i Holsten og Meklenborg ud-

sendte sørøverskibe; også Ester og Kurer greb lejligheden til at hærge på Darmarks kyster. Danerne måtte under disse omstændigheder tage sig sammen, hvis ikke landet skulde lægges helt øde. Derfor bestemtes det, at fjærdedelen af flåden stadig skulde ligge på vagt mod sørøverne under Kristoffer og Absalon, og flere af landets gode mænd t. ex. Esbern tog frivillig del i dette arbejde; derfor sluttedes fred med Norge, og derfor endelig gjorde Valdemar det dristige tog ind i den pommerske sø om til Julin. Med alt dette var dog stillingen, efterat krigen havde varet et års tid, omtrent den samme som ved dens begyndelse: Danmark havde endnu tilbage sine to værste fjender, Pommern og Saxland, og begge stod endnu usvækkede, ti toget til Julin, som nær havde medført den danske hærs undergang, havde kun tilføjet Pommern et ringe tab, og både under og efter dette tog vedblev flokke af sørøverskibe at færdes i vore farvande (Sejerø, Huljuminne).

Således skal nu, ifølge den overleverede text, sagerne have stået, da de pommerske fyrster, af frygt for Danerne, gav sig under Henrik Løve og da Valdemar dernæst, uden at bryde sig om begges fjendskab, gjorde et tog dybt ind i den pommerske sø til Stettin. Men det er klart, at de pommerske fyrster under de nævnte omstændigheder ikke vilde have behøvet at gøre noget offer, for at vinde Henriks bistand, eftersom han jo allerede var deres forbundsfælle, og at de heller ikke havde nogen grund til at frygte Danerne, eftersom der endnu ikke var sket noget i krigen, som enten kunde svække deres mod eller styrke Danernes, men tværtimod udfaldet af Valdemars tog til Julin må have givet dem håb om, at han ikke så snart skulde vove noget lignende. Det vilde derfor også have været den tommeste pral af Valdemar, om han på et sådant tidspunkt havde

udtalt sig med foragt om sine fjender, og så kort tid efter toget til Julin at gøre det endnu voveligere til Stettin vilde have været den største letsindighed af ham og det ikke blot af hensyn til Henrik og de pommerske fyrster, som, medens vore øer og kyster omsværmedes af sørøverskibe og landet var udsat for et saxisk indfald, såre let kunde have indesluttet og tilintetgjort den danske hovedstyrke ved Stettin, men ligeså meget af hensyn til hans egne undersåtter; ti da flåden lå indesluttet i Divenow, havde der navnlig fra Jydernes side rejst sig en storm af uvilje mod Absalon, som den, der havde tilrådet kongen denne færd, og om end harmen havde lagt sig, da man var sluppen vel ud, om end Absalon ikke var ræd for at trodse folket, når han anså dets mening for ufornuftig, så vilde dog hverken han eller den mere varsomme Valdemar så snart efter have ført folket til et endnu voveligere foretagende, som det med god grund kunde have nægtet sit samtykke til, især på en tid, da man lidt efter lidt søgte at vænne det af med at have den afgjørende stemme i spørsmålet om krig og fred. De pommerske fyrsters undeskastelse og Valdemars tog til Stettin hvile altså på hel andre forudsætninger end der ifølge *«Capta Rugia»* var tilstede i tiden nærmest efter kampen ved Huljuminne. Den krig, under hvilken disse begivenheder foregik, må have været en krig mellem Pommern og Danmark, som Henrik Løve enten fra begyndelsen af slet ikke havde deltaget i eller ialfald da underkastelsen skete, ikke mere tog del i, og hvori Valdemars sejrrige fræmgang allerede dels havde bragt de pommerske fyrster i yderste nød, dels havde givet Valdemar mod til det dristigste af alle hans foretagender og hos Danerne udslettet indtrykket af toget til Julin. Med andre ord, de omhandlede to begivenheder og hvad der i fortæl-

lingen sættes i forbindelse dermed, synes næppe at have hørt til den rygiske krig, og må ialfald være foregåede rum tid, vistnok endog flere år efter den tid, som de nu i texten henføres til.

Også mellem «*Interea Kasimarus*» med «*Postera æstate*» og «*Vere reddito*» er kløften større end den ved første øjekast viser sig at være.

Det fræmgår af de førstnævnte stykker, at Henrik, også efterat de pommerske fyrster havde givet sig under hans herredømme, vedblev at holde fred med Danerne såvel i samme som i det følgende år, idet han var ude af stand til at yde dem nogen hjælp, og at de samme fyrster, der allerede af Valdemar vare blevne bragte i stor forlegenhed, ikke mægtede at hindre Stettins og Ljubins indtagelse, og at det forsøg, de dernæst gjorde på at overfalde og hævne sig på Danerne, endte på Hellig Niels's dag med deres flugt og den fuldstændige ødelæggelse af deres flåde, så at de aldrig siden vovede at hærje på Danmarks kyster (*effectum est, ut Sclavorum exercitus ad hoc usque tempus Daniam hostiliter petere non ausus fuerit*).

At nu disse begivenheder ikke have dannet baggrunden for dem, som fortælles i «*Vere reddito*», således som texten kræver, falder strax i øjnene. Uden at det næmlig med et eneste ord nævnes, at det var kommet til noget brud mellem Valdemar og Henrik efter deres møde ved Ejderen, hedder det dog, at de våren efter vare i åbenlys krig, idet Danerne gjorde to tog til Brammesiernes land (som var Henrik underlagt) og disses flåde lå færdig til at fare ud på sørøveri, naturligvis mod Danmark (*Brammesiorum classis piraticam actura coierat*). Fræmdeles skal Henrik, medens han i «*Interea Kas.*» omtales med foragt som den, der ikke kunde gøre nogen skade som fjende, i

den på toget mod Brammesierne følgende sommer på grund af det held, han havde haft med sig, være optrådt med sejrherrens overmod (*ob prosperos rerum successus se insolenter ac tumide egit*) og har rimeligvis dikteret Danerne freden, ti at denne ikke var god, synes allerede at fræmgå af, at Saxe ikke taler om vilkårene. Endelig vænter man, at Valdemar efter det dristige og heldige tog til Stettin snart vil begynde på ny foretagender mod Sklaverne, som svare dertil i dristighed og afgørende betydning; men det hele som Valdemar skal have bragt det til endnu i det andet år efter og endog efterat der er sluttet en våbenhvile med Saxerne, er kun toget til Circipania, et tog, som i ubetydelighed ligner det første, Valdemar gjorde i begyndelsen af sin regering (til landskabet Barth), da det, ligesom dette, kun berørte udkanten af Sklavernes land og kun medførte hærgningen af en ringe strækning og indtagelsen af en åben by. Alle disse modsætninger vise, at der mellem de i «*Interea Kas.*» og de i «*Vere reddito*» fortalte begivenheder har ligget rimeligvis endog flere år, og når det så dernæst i «*Interea Kas.*» udtrykkelig siges, at Sklaverne efter deres nederlag Hellig Niels's dag aldrig siden hjemsøgte Danmark, medens det i «*Vere reddito*» fortælles, at såvel Absalon som Esbern og Vedeman også efter freden mellem Valdemar og Henrik måtte kæmpe med sørøverskibe i vore egne farvande, så synes deraf tillige at fræmgå, at hint stykke fra begyndelsen af har stået bagefter dette. Også adskillige andre omstændigheder tale derfor.

Kristoffer, Valdemars uægte søn, der så tit nævnes hos Saxe og navnlig både i «*Capta Rugia*» og i «*Vere reddito*», omtaler Saxe slet ikke i stykkerne «*Interea Kazimarus*» og «*Post. œst.*», uagtet han vel næppe, hvis de hørte til

den rygiske krig, kan have savnet lejlighed dertil. Det stødende deri synes ikke at kunne hæves på anden måde end ved at tage disse stykker helt ud af deres nuværende omgivelser.

Følgen af denne borttagelse vil være, at stykkerne «*Capta Rugia*» og «*Vere reddito*» komme til at stå lige ved siden af hinanden; men der er virkelig heller ikke nogetsomhelst ivejen for at antage, at Saxe selv oprindelig har stillet dem således; tværtimod, der er gode grunde for denne mening. For det første fjærnes næmlig den ulæmpe, at Eskil, der kom hjem fra sin pillegrimsrejse lige før Arkons indtagelse, endnu 5 år senere (næmlig da toget skete mod Brammesierne) siges at være nylig hjemkommen, ti tage vi «*Interea Kas.*» og «*Post. æst.*» bort, bliver der kun et tidsrum af 3 år mellem indtagelsen af Arkon og toget mod Brammesierne, og så længe efter hjemkomsten kunde han vel nok kaldes nylig hjemkommen. For det andet slutte stykkerne «*Capta Rugia*» og «*Vere reddito*» sig så ypperligt sammen, at vanskelig nogen, som ikke vidste bedre, skulde falde på, at de nogensinde havde været adskilte; ti ligesom «*Capta Rugia*» handler «*Vere reddito*» om en krig mellem Valdemar på den ene side og Henrik samt de pommerske fyrster på den anden, og «*Vere reddito*» giver netop en sådan fortsættelse af krigen, som man efter fortællingen om Danernes trængsel ved de mange fjender og det mislykkede tog til Julin måtte vænte: det er naturligt, at der efter toget til Julin følger et så ubetydeligt tog som det til Circipania og at vikingeskibe endnu færdes i danske farvande, og det er ligeledes naturligt, at Valdemar omsider i krigens tredje år også foretager sig noget mod Henrik (vistnok ifølge aftale med Absalon på mødet i Sla-

gelse), dernæst søger at få fred med denne sin farligste fjende, og at denne ved fredsmødet optræder med overmod.

Det er dermed slået fast, at stykkerne «*Interea Kaz.*» og «*Post. æst.*» fra begyndelsen af ikke have stået indenfor deres nuværende omgivelser, stykkerne «*Capta Rugia*» og «*Vere reddito*» og at disse oprindelig have stået ved siden af hinanden. Da derhos, ifølge hvad ovenfor er udviklet, stykkerne «*Interea Kazimarus*» med «*Post. æstate*» altid må have stået efter «*Capta Rugia*» og forud for «*Eodem tempore Eskillus*», kan de kun have stået mellem dette stykke og «*Vere reddito*».

Medens den overleverede text sætter «*Eodem tempore Esk.*» lige efter «*Vere reddito*» og regner de deri indeholdte begivenheder til samme år som der blev sluttet fred mellem Valdemar og Henrik, må man ifølge de andre kildeskifter antage, at der har ligget 5 år mellem denne fred og Eskils næstsiste rejse og at foruden andet mere Stettins belejring er falden i dette tidsrum, næmlig i det fjærde år efter freden, det tredje før Eskils fratrædelse og endelige bortrejse fra fædrelandet.

En formodning om at texten her ikke er ægte, giver allerede det stødende i, at overgangsordene til de tre småstykker om Esbern og Valdemar, om Eskil og om befæstelsen af Volgast omtrent ere de samme (*Per idem tempus — Eodem tempore — Per idem quoque tempus*); ti da de for de to siste stykkers vedkommende uden al tvivl forskrive sig fra Saxe selv, idet «*Per idem quoque tempus*» forudsætter «*Eodem tempore*», og der heller ingen grund er til at tvivle om, at det samme gælder om det første, synes det stødende kun at kunne hæves ved at antage, at stykkerne «*Vere reddito*» og »*Eodem tempore Esk.*» oprindelig

have været adskilte ved et mellemkommende. Men tydeligere taler i den henseende indholdet af begge stykker.

Der ligger allerede noget stødende i, at Eskil, som i anledning af toget mod Brammesierne siges at være nylig hjemkommen, skal være rejst bort igen nogle få måneder efter; men derpå vil jeg dog ikke lægge videre vægt.

Når det dernæst hedder, at Sklaverne i Volgast befæstede deres by og spærrede mundingen af Penefloden, at Valdemar gjorde tog ind ad Svine og uden at møde nogen modstand atter opbrændte det nylig genopbyggede Julin (*rehabitatæ urbis novitatem iterata penatium strage consumpsit*) og hærjede omegnen af denne by såvelsom af Kamin og Osna, altså udstrakte sine hærgninger videre end nogensinde forhen, men ikke indlod sig på at belejre stæderne, og når det fræmdeles hedder, at de pommerske fyrster sluttede fred, fordi hverken deres egen magt eller den hjælp, de fik af andre, var tilstrækkelig, og at Henrik på samme tid, da han så sig ude af stand til at yde Sklaverne nogen bistand, ivrigt bejlede til Valdemars venskab, så ligger deri, at der lige forud er fortalt om foretagender, som have indjaget Sklaverne frygt og givet Valdemar større mod, om et eller flere tog, på hvilke byer bleve belejrede, navnlig Julin indtaget og opbrændt, og forsåvidtsom der har været tale om Henrik, vænter man at få høre, at han trådte i forbindelse med Sklaverne, men ikke var så heldig stillet, at han kunde yde dem nogen hjælp. Men nu er det så langt fra, at «*Vere reddito*» giver noget af alt dette, at det endog ligefræm står i modsætning til «*Eodem temp. Esk.*» og umuligt kan have dannet baggrunden for dette; ti om end Sklavernes stilling var bleven forværret, men Valdemars forbedret derved, at han havde sluttet fred med Henrik, vænter man dog ikke at se på den ene side Skla-

verne ængstes for Danerne, da deres egen magt jo endnu var usvækket, og på den anden side Valdemar indlade sig på så dristige foretagender, som de i «*Eodem tempore Esk.*» omtalte, især efter hans spagfærdige optræden på toget mod Circipanerne og så kort tid efter hans første tog ind ad Divenow, og dernæst tør man ikke antage, at Henrik strax i samme år, i hvilket han havde sluttet fred med Danerne og stod på sin magts højdepunkt, skulde have sluttet sig til Sklaverne og dog være ude af stand til at hjælpe dem. Deraf følger, at «*Eodem tempore Esk.*» ikke blot ikke har hørt til samme år som «*Vere reddito*», men at idetmindste et, rimeligvis endog flere år har skilt begge stykker fra hinanden, og at Saxe imellem dem har fortalt begivenheder, der have dannet overgangen fra det ene til det andet og givet de forudsætninger, på hvilke «*Eodem temp. Esk.*» hviler.

At nu virkelig «*Interea Kaz.*» med «*Postera æstate*» oprindelig har stået i den her påpegede lakune og navnlig ligeforan «*Eodem tempore Esk.*», er utvivlsomt, ti disse stykker synes som skabte for hinanden. «*Eodem temp. Esk.*», der, adskilt fra «*Vere reddito*», kun er et brudstykke af fortællingen om et år, ligesom «*Postera æstate*», supplerer dette og suppleres selv ved det, og ligesom på den ene side «*Interea Kaz.*» fortæller netop sådanne begivenheder, som savnes lige foran «*Eodem temp. Esk.*», navnlig heldige foretagende mod Sklaverne og belejringer af byer (Stettin, Ljubin), således giver «*Eodem temp. Esk.*» netop hvad man efter «*Interea Kaz.*» måtte vænte dels om fortsættelsen og slutningen af den deri omhandlede krig, dels om Henriks stilling og hans forhold til Sklaver og Daner.

Man kunde nu ved første øjekast mene, at, ligesom «*Interea Kaz.*» med «*Post. æst.*» slutter sig nøje til «*Eodem*

temp. Esk.», således har det på den anden side sluttet sig til «*Vere reddito*», ti dette, som efter adskillelsen fra «*Eodem tempore Esk.*» kun er et brudstykke, vilde derved få sin udfyldning, og de pommerske fyrsters underkastelse under Henrik vilde komme til at stå på et tidspunkt, som passer til dens stilling til toget mod Stettin; men vægtige grunde tale derimod: for det første, urimeligheden af, at Henrik strax efter freden skulde have gjort det mod Danmark fjendtlige skridt at modtage de pommerske fyrsters underkastelse og, trods sin store magt dengang, ikke have været istand til at understøtte dem; fræmdeles den omstændighed, at Sklavernes frygt for Danerne samt Valdemars foragt for dem ikke er tilstrækkelig begrundet ved hvad der i så fald skal være sket forud, og endelig den, at øjeblikket til at gøre toget mod Stettin, næppe endnu kan være indtrådt så kort tid efter det ind ad Divenow, især da Pommerns magt endnu var usvækket. Ifølge alt dette må der vel endog have ligget flere år mellem «*Vere reddito*» og «*Interea Kazimarus*», og denne udkomst bliver styrket og nøjere bestemt ved følgende betragtning. Det hedder næmlig i «*Capta Rugia*», at Knud ved sin kroning havde fyldt sit syvende år, og, som ovenfor vist (pag. 641), blev freden mellem Valdemar og Henrik ifølge den oprindelige text sluttet året efter; på den anden side var det i det 3. år efter Eskils næstsiste bortrejse, altså i det 4. efter Stettins indtagelse, at Valdemar første gang satte sin søn Knud til høvding for hæren på et tog mod Sklaverne (*Saxo, pag.* 927). Hvis nu freden var bleven sluttet og Stettin indtaget i et og samme år, skulde Knud, da han blev høvding, kun have været 12 år gammel; men han må den gang idetmindste have fyldt sit 15. år og, som jeg nedenfor skal vise, havde han ialfald fyldt sit 16.; altså må Saxe have

lagt ikke 4, men mindst 8 år mellem fredslutningen og Knuds første tog. Da nu endelig på den ene side det, som nærmest efter freden fortælles om Absalons og Esberns kampe med sørøvere, hænger nøje sammen med det foregående og af Saxe selv er sat til samme år, da på den anden side stykket fra Kazimars og Bugislavs underkastelse under Henrik til Knuds første tog hænger så nøje sammen med sig selv og med det følgende, at det fra begyndelsen af må have udgjort Saxes fortælling om de 4 år nærmest forud, så kan de 4 andre år, som have adskilt fredslutningen fra Knuds tog, kun have ligget mellem «*Vere reddito*» og og «*Interea Kazimarus*», hvor jeg også allerede har påvist en lakunes tilstedeværelse, og den oprindelige text har således stemmet med de andre kildeskrifter ikke blot i at sætte Stettins belejring til det tredje år før Eskils fratrædelse, men også i at sætte den idetmindste 4 år efter freden mellem Valdemar og Henrik.

Også efter indsættelsen af «*Interea Kazimarus*» og og «*Postera æstate*» på deres oprindelige plads er der altså dog endnu en lakune i texten på 4 år, næmlig slutningen af det, hvori freden blev sluttet, begyndelsen af det, hvori Stettin blev indtaget, og 3 fulde år derimellem. At Saxe rent skulde have oversprunget et så stort tidsrum, er i sig selv slet ikke rimeligt, og at han ialfald har fortalt noget derom (t. ex. Julins første ødelægelse), skønnes allerede af hvad ovenfor er udviklet; men at han har fortalt om alle 4 år og tildels hvad han har fortalt, vil fræmgå' af det følgende.

Da «*Interea Kazimarus*» hverken hører til samme år som «*Vere reddito*», ikke heller til samme krig, næmlig den rygiske, der isåfald vilde blive urimelig lang (8—9 år),

savne vi noget for siste del af det år, som *«Vere reddito»* omhandler, og noget om slutningen af den rygiske krig. Idetmindste må der have været fortalt om freden mellem Valdemar og de pommerske fyrster, måske også noget om Valdemars og Henriks forhold, siden det stykke om fredsmødet ikke siger noget derom. Begge dele have udentvivl hørt til samme år som dette møde og udfyldt den siste halvdel af det.

Også *«Interea Kasimarus»* er kun et brudstykke af fortællingen om et år, og vi savne altså også noget, som har udfyldt det, navnlig noget om Absalons virksomhed for landeværnet i dette års vår og sommer, noget, som de pommerske fyrsters underkastelse har været samtidig med. Det er fræmdeles rimeligt, at der har været fortalt noget om Henrik til forklaring af at denne, der ved fredsmødet omtales som så mægtig, nogle år senere kan være genstand for Valdemars foragt. Desuden kan det tog, på hvilket Julin første gang blev ødelagt og som ifølge *«Eodem tempore Esk.»* foregik ikke ret længe før Eskils næstsiste bortrejse, kun have hørt hjemme her forud for *«Interea Kas.»* hvad enten det nu foregik i samme år som Stettins belejring eller i året forud*); i begge tilfælde passer det udmærket her, da det idetmindste tildels giver os, hvad vi netop savne, næmlig noget, som forklarer os de pommerske fyrsters frygt og Valdemars mod, så at han turde gøre det dristige tog til Stettin, ti faren derved måtte være betydelig mindre, når Julin iforvejen var ødelagt. Endelig, da *«Interea Kas.»* ikke hører til den rygiske krig, må der forud have været fortalt om anledningen til den krig, som

*) Osna, som blev ødelagt på det 2. fællestog i våren 1164, siges endnu i efteråret 1166 nylig ødelagt.

det hørte til, måske også om andre begivenheder i den end dem, jeg ovenfor har nævnt. Da der vel må være gået en del af krigen, inden fyrsterne kom til det resultat, at de måtte ofre deres frihed for at vinde hjælp mod Danerne, og da det, som bestemte dem dertil, vel ikke blot har været det tog, på hvilket Julin første gang blev ødelagt, så kan denne krig næppe være begyndt senere end året forud for Stettins indtagelse og vistnok heller ikke tidligere, da den isåfald vilde blive temmelig lang.

Det er alt hvad vi af texten alene kan slutte om indholdet af lakunen; men et skridt nærmere til besvarelsen af spørsmålet derom kan vi komme, når vi tage de andre kildeskrifter med på råd.

Af de andre kildeskrifter sættes følgende begivenheder til de år, lakunen omfatter: Gertruds sendelse til Danmark henimod jul samme år som der sluttedes fred mellem Valdemar og Henrik; Henriks pillegrimsrejse fra begyndelsen af det første til begyndelsen af det andet år efter samme fred; Lunds brand i det år, da Henrik rejste bort; Kristoffers død den 11. april i det år da Henrik kom hjem, og i samme år et jordskælv, endelig udbruddet af en ny krig mellem Danmark og Pommern og et tog ind ad Svine til Gorgasia ligeledes i samme år eller året efter. At nu også Saxe har fortalt om alt dette eller ialfald det meste deraf, viser en nøjere betragtning af texten.

Saxe fortæller, at Knud i sit fjærde år blev trolovet med Henrik Løves datter, men nævner ikke denne; længere henne (i stykket «*Aliam rege post*») kommer han tilfældigvis til at sige, at Gertrud, Knuds trolovede, opholdt sig ved Valdemars hof. Hvis det nu ikke har været hende, Knud i sit fjærde år blev trolovet med, men en anden, må man antage, at Saxe ikke har undladt at omtale den ny tro-

lovelse, hvorved han blev trolovet med Gertrud; men hvis det, som rimeligt er, dengang var hende, så blev jo aftalen derom brudt ved den rygiske krig, men må efter denne være bleven pâny stadfæstet, hvorpå Gertrud er bleven sendt til Danmark, eftersom hun siden nævnes som Knuds trolovede ved Valdemars hof, og det må ligeledes antages, at Saxe i sin ellers så omstændelige fortælling ikke har undladt at fortælle derom, især da det stødende i, at texten nu pludselig lader hende dukke op i Danmark, derved forsvinder. Men hvad enten der nu af Saxe er fortalt om en hel ny trolovelse eller om stadfæstelsen af den gamle aftale, der er ikke et sted, hvor han kan have fortalt derom undtagen i lakunen, i hvis begyndelse, som ovenfor påvist, netop også noget sådant savnes.

Henrik var i sin tid som uroen i værket, og navnlig var der ingen fræmmed fyrste, som dengang greb så stærkt ind i Danmarks historie som han. Da hans fraværelse eller nærværelse således var en begivenhed af betydning og da Saxe et par gange finder lejlighed til at nævne hans ophold på nogen tid i Bajern, er det ikke rimeligt, om han skulde have undladt at nævne hans pillegrimsrejse til det hellige land, som varede et helt år. Men hvis virkelig Saxe har nævnt denne, kan han ikke have gjort det andensteds end i lakunen mellem «*Vere reddito*» og «*Interea Kaz.*», ti der er ingen anden lakune i Valdemars historie, hvor denne bemærkning kan have stået, og såvel i de nærmeste år forud for lakunen som i alle årene efter lige til Henriks fald omtales hans nærværelse i Tyskland. Derimod passer bemærkningen udmærket der, hvor de andre kildeskrifter sætte den, året efter freden mellem Valdemar og Henrik; ti på dette tidspunkt havde Henrik, som Saxe fortæller, ordnet sagerne i Bajern og sluttet fred med Valdemar, dernæst

udentvivl også fået de pommerske fyrster til at slutte fred og sendt sin datter til Danmark, kortsagt gjort alt hvad der burde være gjort, inden han begav sig på en så lang rejse, og vi forstå da også, hvorfor der gik et par år hen inden den ny krig med Sklaverne, som rimeligvis ikke begyndtes af disse uden efter Henriks tilskyndelse eller i tillid til hans bistand.

Hertug Kristoffer, som Valdemar synes at have holdt meget af, omtales, ja fræmhæves mange gange af Saxe; men efter toget mod Brammesierne forsvinder han pludselig af hans historie, uden at det med et eneste ord siges, hvad grunden dertil er. Men det er utroligt, at Saxe således uden videre skulde have ladt være at tale om ham, hvis han har levet længere, eller ikke omtalt et for Valdemar så smærteligt tab, hvis han er død, især da vore ellers så magre kr⊘niker næsten alle nævne denne begivenhed.

At Saxe, ligesom Knytlingasaga, har omtalt et tog af Valdemar indad Svine til Gorgasia i året efter Henriks hjemkomst, bliver (om vi end ikke vide, hvad der er ment med Gorgasia) rimeligt af hvad ovenfor sagt om savnet af noget i Saxes historie forud for det om Julins første opbrændelse og de pommerske fyrsters underkastelse. At han endelig også har omtalt Lunds, det nordiske ærkesædes brand og jordskælvet, kan ikke benægtes, men noget støttepunkt derfor giver texten ikke.

Sammenfatte vi nu hvad ovenfor er udviklet, synes lakunen at have haft følgende indhold:

Første år (fredsåret). Fred mellem Valdemar og de pommerske fyrster; Gertruds sendelse til Danmark.

Andet år. Henrik tiltræder sin udenlandsrejse. Lunds brand.

Tredje år. Henriks hjemkomst; Kristoffers død; jordskælv.

Fjærde år. Krig mellem Danmark og Pommern, Valdemars tog ind ad Svine til Gorgasia.

Fæmte år. Julins første opbrændelse; Absalons virksomhed mod sørøverne.

Om alt dette og hvad der ellers måtte have stået i lakunen finder man ingensteds i texten noget, der ligesom »*Interea Kaz.*« og »*Postera æstate*«, kan flyttes hen i den og fuldstændig udfylde den, og hvad Saxe har skrevet om de år, den omfatter, må altså være kommet helt bort. Imidlertid synes det, at vi have hovedbegivenhederne, og dermed må vi lade os nøje, medmindre man måske i bindet af en gammel bog eller andensteds skulde finde det udfaldne.

Endnu vil jeg kun tilføje, at, da de fleste af de ting, som have været omtalte i lakunen, ikke kan have taget mere end nogle få linjer og kun det ene eller de to tog mod Sklaverne have krævet en noget større plads, så kan, at slutte af andre punkter hos Saxe (t. ex. hans skildring af det 16. og 17. tog), det hele næppe have fyldt mere end et blad i Klotz's udgave af Saxe. —

Ifølge den første trykte udgave af Saxes historie hedder det i »*Qua finita*«, at Valdemar med kongelig pragt fejrede en datters (*filiæ*) bryllup i danske og svenske stormænds overværelse. Jeg har ovenfor vist, at læsemåden »*filio*« (sønnen Knuds) af ydre grunde fortjener fortrinnet, og at det er den rette og oprindelige, viser også en ransagelse af selve texten.

Rigtignok kunde man strax gøre følgende indvending: »Hvis der her var tænkt på Knuds og Gertruds bryllup, vilde vel Saxe have nævnt ikke svenske, men saxiske gæster, men at han virkelig har nævnt svenske og at Suhm har uret, når han mener, at Saxe har skrevet »*Saxoniæ*«, ikke

»*Sveciæ*», bekræftes ved Th. Gheysmers og Alb. Krantz's vidnesbyrd». Men dertil kan svares: «På den ene side er det i og for sig ikke så sært, om mænd fra naboriget have været tilstede ved Knuds bryllup, ligesom tilfældet var ved hans dåb, og på den anden side vilde det vistnok have været underligt, om ingen Saxere have været tilstede ved Gertruds bryllup, hvis hun nylig for dets skyld var kommen fra Tyskland; men nu havde hun allerede i flere år opholdt sig i Danmark, og på den årstid, brylluppet stod, har det vel desuden næppe været så let for Saxere som for Svenskere at give møde i Lund.

Dernæst møder der os endnu en anden og, som det synes, stærkere indvending. Ifølge den overleverede text lå nemlig det her omhandlede bryllup i det 5. år efter kroningen, og denne foregik, da Knud var 7 år gammel; men det er urimeligt at antage, at han skulde have haft bryllup, da han endnu kun gik i sit 13. år; altså, kunde man sige, er det ikke hans bryllup, her menes. Denne indvending er imidlertid allerede kuldkastet, hvis det ellers er rigtigt, hvad ovenfor udvikledes, at Saxe mellem den fred, som endte den rygiske krig, og Knuds første tog, altså også mellem hans kroning og bryllupet har lagt en tid af 8 år. Isåfald havde nemlig Knud, da brylluppet stod (1178), fyldt sit 15. år eller var indtrådt i myndighedsalderen og det kan godt have været ham, der havde bryllup; ti rigtignok var han jo temmelig ung, men så tidlige giftermål ere ikke uden exempel i fyrstehusene, når vedkommende brudgom var tidlig udviklet og især når særegne grunde, således som i dette tilfælde, gjorde fræmskyndelsen ønskelig.

Det er utænkeligt, at Saxe, som omtaler Knuds trolovelse, senere rimeligvis sammes stadfæstelse og Gertruds sendelse til Danmark og endelig nævner denne som Knuds

brud ved Valdemars hof (i 1177), ikke skulde have omtalt deres bryllup; det vilde være underligt, om han skulde have omtalt to af Valdemars døtres bryllup, (her i 1178 og siden i 1181), men ikke sønnens, tronfølgerens, som dog havde ulige større vigtighed. Og da nu dette ialfald må have stået ikke længe efter det år, hvorunder Gertrud nævnes (1177), men forud for det, hvori Henrik allerede var i åben kamp med kejseren og holdt sit siste møde med Valdemar (1180), eller, m. a. o., medens han endnu havde udsigt til at vinde Valdemars bistand under den forestående kamp, så kan Saxe næppe have undladt at omtale det under et af årene 1178 og 1179 eller i det stykke fra «*Qua finita*» til «*Post hæc Henricus*» (pag. 912—930). Når han nu imidlertid ifølge den overleverede text ikke gør det, kunde man mene, at hans bemærkning derom var udfalden; men da der ikke i texten findes noget, som tyder derpå, ligger det nærmere at antage, at Saxe har skrevet «*filio*» (*sc. Kanuto*), hvorved al vanskelighed hæves.

At Saxe snarere har skrevet «*filio*» end «*filiæ*», følger også af, at han i siste tilfælde udentvivl vilde have tilføjet datterens eller hendes brudgoms navn (ligesom under 1181), hvilket ikke var nødvendigt, når han skrev «*filio*», eftersom der derved ikke kunde være ment nogen anden end Knud (ti Kristoffer var død og Valdemar var kun 7 år gammel) og Gertrud var nævnt kort iforvejen som Knuds trolovede.

Endelig er der endnu en grund, som taler for, at Saxe her har tænkt på Knuds bryllup. Det hedder næmlig i «*Qua finita*», at i den vår, i hvis begyndelse brylluppet stod, blev Valdemars sendemænd udplyndrede og et skib med foræringer fra hans svigerfader (*socer*) taget af sklaviske vikinger, og at Valdemar i sin billige harme herover fik Henrik til at deltage i et hævntog. Dette sted har voldt de lærde

meget hovedbrud, idet man har ment, at den omtalte svigerfader måtte være dronning Sofies fader, og derved er kommen i forlegenhed med spørsmålet om hendes russiske herkomst (s. *Not. ub. ad Sax. pag.* 348). Men der kan her slet ikke være tale om Sofies fader, ti hverken kan man indse, hvorfor Valdemar dengang skulde have sendt bud til ham og fået foræringer tilsendte fra ham eller hvad der isåfald skulde have bevæget Henrik til at tage del i hævntoget. Derimod hæves vanskeligheden på den simpleste måde, når vi antage, at den nævnte «*socer*» ikke er nogen anden end Henrik, Valdemars søns svigerfader, ti for det første er det ikke uden exempel, at «*socer*» tages i den betydning, og for det andet er det naturligt, at Valdemar i anledning af brylluppet har sendt bud til ham og i samme anledning fået foræringer tilsendte fra ham og at Henrik, idet han således var personlig berørt ved sagen, har taget del i hævntoget mod Sklaverne. Således have også Vedel og Suhm opfattet stedet.

Da det således næppe kan være tvivlsomt, at det er Knuds bryllup, talen her er om, og at han altså dengang mindst må have været 15 år gammel, så er det altså rigtigt, hvad ovenfor påstodes, at lakunen omfatter mindst 4 år.

3. De påpegede fejls oprindelse.

Det fræmgår af ovenstående udvikling, at vi ikke have Saxes text, navnlig den del deraf, som vedkommer Valdemar den første, i dens oprindelige skikkelse, men at den på vejen til os har lidt betydelige forvanskninger (om end ikke så mange som det ved første øjekast kunde synes), idet dels nogle begivenheder have fået en anden plads end de oprindelig havde, dels et stykke er blevet udeladt, så

at de derefter fortalte begivenheder ere rykkede nogle år for langt tilbage, dels endelig et enkelt ord er blevet forvansket (*filio* til *filiæ*). Skønt nu sagen dermed væsentlig er afgjort, kunde det dog måske med føje synes, at der fattes bevisførelsen den tilbørlige fasthed, medmindre det endnu påvises, at disse forvanskninger da også have været mulige og hvorledes samt når og under hvilke omstændigheder de ere foregåede og endelig hvorledes det gik til, at man siden i lang tid ikke blev dem va'r. Jeg vil derfor, til fuldstændig bestyrkelse af de vundne udkomster, søge at svare også på disse spørsmål og dermed, så at sige, føje slutstenen til den hele bygning.

a) At omsætningerne og udeladelsen skulde være gjorte med forsæt og velberåd hu, som man jo godt kunde tænke sig, er ingenlunde rimeligt, ti hvis så var, skulde én enten af ondskab have ændret texten, men det er ikke muligt at indse, hvad gavn eller glæde han skulde have deraf, eller have gjort det i den tro dermed at forbedre den; men det er heller ikke troligt, at nogen skulde have anset en sådan omkalfatring og lemlæstelse for en forbedring. Dertil kommer, at en forsætlig ændring enten den nu skete af den ene eller af den anden grund, udentvivl vilde have medført en yderligere omarbejdelse, så at idetmindste nogle af de fejl, som nu med lethed kan påvises, vilde være forsvundne eller idetmindste tilslørede, og det vilde da ikke, som tilfældet nu er, være muligt, at hele stykker kunde flyttes andensteds hen og dog, uden så meget som en tøddels forandring, passe der, som om de aldrig havde haft anden plads. Men ere ændringerne således ikke foretagne med forsæt og ifølge beregning, så må de være skete af vanvare, men dog vistnok snarere for en anden end for Saxe selv, som udentvivl havde altfor stor kærlighed til sit

værk til at omgås det så skødesløst og altfor nøje kendskab til sammenhængen i det til ikke at blive indløbne fejl va'r. De må altså være skete for en læser eller afskriver, og omsætningerne navnlig udentvivl på den måde, at vedkommende stykker, idet de fyldte et eller flere hele blade i håndskriftet, ved en ren mekanisk omflytning fik en urigtig plads, således som allerede Suhm har formodet m. h. t. «*Interea Kazimarus*»*; thi den anden måde, man kunde tænke sig, næmlig at en afskriver med den rigtige text foran sig skulde være kommen til at indføre stykkerne i hel bagvendt orden og uden at blive det va'r, er aldeles utrolig. Derimod kunde man nok tænke sig, at udeladelsen var sket derved, at en afskriver af uagtsomhed kom til at springe stykket over; men da omsætningerne, som sagt, udentvivl ere skete ved en omflytning af blade, og da der tydeligt nok er en sammenhæng mellem omsætningerne og lakunen, idet denne for en del er opstået ved bortflytningen af «*Interea Kazimarus*», så er det rimeligt, at den i det hele er opstået på samme måde eller, da det, som savnes, ikke findes andensteds i texten, derved at et eller flere blade ere faldne ud og komne bort.

Til yderligere bestyrkelse af den her fræmsatte hypothese vil jeg søge at vise, at, ligesom det i almindelighed let kunde ske og ikke sjælden er sket**, at blade omflyttedes eller faldt ud, således kan det også let være sket i de her omhandlede tilfælde.

Spørsmålet er, om man kan tænke sig, at Saxes værk

* Müllers og Velschows indvendinger derimod bero på lutter misforståelser.

** Se Madvig, *Emendationes Livianæ* på fl. steder; Tidsskr. f. Philol. og Pædag. f. 1864 (Xenophon); *Ann. Island.* (indledn.); Program fra Aalborg for 1868 o. s. fr.

har været optegnet i et håndskrift, som var således indrettet (navnlig m. h. t. skriftmassen på hvert blad, lægenes størrelse og det heles sammenhæng), at der var mulighed og rimelighed for slige forvanskninger.

Middelalderens bøger dannedes af stykker (i den ældre tid tilberedet kalveskind, fra det 14. årh. papir) så store som vore ark, der ligesom nu foldedes sammen til 2, 4, 8 blade, af hvilke to og to i almindelighed vedblev at hænge sammen. Skriftmassen på hvert blad var meget forskellig, også i bøger af samme størrelse, men i oktaver var den i det 13. og 14. århundrede sædvanligvis et par tusinde bogstaver eller så meget omtrent som 35 fulde linjer i Klotz's udgave af Saxe; så stor er den også gennemsnitlig i hver af de 4 kolonner på det folioblad af et håndskrift af Saxe, som beskrives i «Tidsskrift for Philol. og Pædag.» for 1862, såvelsom i det arnamagnæanske håndskrift no. 24 (Valdemars sæll. lov), hvoraf der fornylig er kommet et fotolitografisk aftryk. Men også i samme håndskrift kunde bladene afvige fra hinanden i den henseende og mere end tilfældet er i vore bøger, der ere indrettede med så stor matematisk nøjagtighed, ti ikke altid vare linjerne lige lange eller rummet mellem bogstaver, ord og linjer lige stort — i *Hauksbók* t. ex. (omtr. fra år 1300) er der sider på 33 og sider på 38 linjer, linjer med 50 og linjer med 62 bogstaver — og dertil kommer de store begyndelsesbogstaver, som på visse sider kunde optage idetmindste en linjes plads. Man har fræmdeles exempel på, at et enkelt ark dannede et læg, men ofte, især når bogen var af større format, sattes to eller flere ark indeni hinanden, i oktaver ialmindelighed vistnok kun to ark. Endelig kunde det hænde sig, at det ene læg lagdes løst ved siden af eller ovenpå det andet (således som i *Hauksbók*), om de end ialmindelighed vistnok vare hæf-

tede til hinanden og indbundne; men ligesåvel som nutildags kunde naturligvis også den indbundne bog enten helt eller tildels blive opløst i sine bestanddele, t. ex. ved luftens indvirkning, voldsom eller skødesløs medfart eller alene ved slid, hvilken siste grund til opløsning i middelalderen måtte virke så meget stærkere, som man havde få bøger og få exemplarer især af større værker og derfor mere og i længere tid benyttede dem, man havde, dels til læsning dels til afskrivning. Men var nu først en sådan opløsning indtrådt eller var den fra begyndelsen af tilstede, så stod, som man let ser, vejen åben for alskens forvanskninger, og navnlig kunde læg, ark eller dobbeltblade blive omsatte eller ombøjede eller falde helt ud.

Ifølge hvad her er sagt om håndskrifter i almindelighed er der intet til hinder for at antage, at Saxes historie engang har været optegnet i en bog, hvori hvert blad indeholdt omtrent så meget som en side (mellem 35 og 40 linjer) i Klotz's udgave eller 50 linjer på 45 bogstaver d. e. lidt mere end et blad i det ovenfor nævnte fotolitografiske aftryk, og hvori, som en udmåling viser, såvel de formentlig omsatte stykker som de øvrige, der omgive dem, have fyldt det bladtal, som følgende liste siger.

1. Fortalen, omtr. 272 linjer (Klotz)	7	blade på 39 l. hvert.
2. Stykket forfra til «*Per idem forte tempus Norvag.*», omtr. 16372 l.	432	— - 38 - —
3. «*Per id. f. temp. Norv.*», 194½ l.	5	— - 39 - —
4. «*Postea rex, orientalium*», 110 l.	3	— - 37 - —
5. «*Postmodum Rugianis*» og «*Itaque principibus*», 160 l.	4	— - 40 - —
6. «*Vere appetente*» til «*Rex Scaniam*», 142 l.	4	— - 35½ - —

7. *«Rex Scaniam»* med *«Eadem tempestate Esbernus»*, 39 l. .	1	blad	på	39	l. hvert.
8. Resten af stykket *«Vere appetente»* (eller *«Eo tempore res Danica»*) til *«Interea Kazimarus»*, 1174 l.	31	—	-	38	- —
9. *«Interea Kaz.»* med *«Post. æst.»*, 250 l.	7	—	-	36	- —
10. *«Vere reddito»* til *«Eod. tempore Eskillus»*, 281 l.	7	—	-	40	- —
11. Stykket fra *«Eod. temp. Eskillus»* til værketsslutning, 2103 l.	55	—	-	38	- —

Hele den overleverede text, omtrent 21,100 linjer, har altså fyldt 556 blade på 38 linjer hvert, og føjes nu dertil 4 blade, 2 næmlig for det udfaldne stykke, der, efter hvad ovenfor blev sagt, netop synes at have været så stort, og 2 (det første og siste), som udentvivl have været ubeskrevne, så har det fuldstændige håndskrift haft ialt 560 blade (70 ark i oktav eller 140 i lille kvart). Når vi nu fræmdeles antage, at disse blade have været ordnede til 36 læg, af hvilke det første og det siste bestod af 8, de øvrige 34 af 16 blade, så har hele skriftmassen i sin oprindelige orden været fordelt på de enkelte læg på følgende måde:

1. Indledningen	1. læg,	2—8. blad.
2. Stykket forfra til *«Per id. f. t. Norv.»*	2—28. —,	1-432. —
3. *«Postmodum Rugianis»*	29. —,	1—4. —
4. *«Postea rex, orientalium»* . .	— —,	5—7. —
5. *«Per idem forte temp. Norv.»*	— —,	8-12. —
6. *«Vere appetente»* til *«Rex Scaniam»*	— —,	13-16. —

7. Stykket fra «*Eodem temp. res Danica*» (resten af «*Vere appetente*») til «*Interea Kaz.*»	30-31. læg,	1-31. blad.
8. «*Rex Scaniam*» med «*Eadem tempest. Esk.*»	— —,	32. —
9. «*Vere reddito*» til «*Eod. temp. Eskillus*»	32. —,	1—7. —
10. Det savnede stykke	— —,	8—9. —
11. «*Interea Kaz.*» og «*Post. æst.*»	— —,	10-16. —
12. Fra «*Eodem temp. Eskillus*» til værkets slutning	33-36. —,	1-55. —

Endelig tør man antage, at det således indrettede håndskrift faldt fra hinanden, navnlig således at 29—32. læg løstes fra forbindelsen såvel med det øvrige håndskrift som med hinanden indbyrdes, og at dobbeltbladene deri med det samme adskiltes. Kunde nemlig i almindelighed en opløsning let finde sted, måtte den så meget lettere kunne ske i et værk, der var så stort og forholdsvis så meget benyttet som Saxes, navnlig i 14. bog, der behandlede den bedste del af Valdemar d. førstes regering (1162—78), den del, som i århundredet efter Saxe havde størst interesse og udentvivl blev mest læst. Men var den nævnte opløsning først sket, kunde omsætningerne og udeladelsen ganske naturligt foregå på følgende måde:

Den første omsætning bestod i, at stykkerne «*Postmodum Rugianis*» og «*Per idem forte temp. Norvag.*» i 29. læg skiftede plads. Der var nemlig en læser eller måske en afskriver, som, efterat han var færdig med de 4 første blade (*Postm. Rug.*), for nemheds skyld tog lægets inderste halvpart (8 bl.) ud af dette, læste de 3 første blade deri (*Postea rex orient.*), derefter bøjede dem tilbage, så at de kom til at ligge bagved de 5 andre (*Per id. forte*

temp. Norvag.), og, da han også var færdig med disse, lod dem blive liggende der, hvorpå han lagde alle 8 blade hen bagved 28. læg, og endelig, da han også var færdig med de 4 siste blade i lægets yderste halvpart (*Vere appetente*) lagde denne bagved den inderste.

Den anden omsætning bestod i, at det siste blad i 31. læg (*«Rex Scaniam»* med *«Eadem tempest. Esk.»*) kom til at stå foran 30. læg. En læser tog næmlig 31. læg ud af håndskriftet og bøjede, efterhånden som han læste de 15 blade, disse tilbage, men lod det 16. blad blive liggende foran det første, som det hang sammen med, hvorefter enten den samme læser eller en anden, idet han blev va'r, at *«Rex Scaniam»* ikke passede midt inde i historien om Arkons indtagelse og at det nu foran 31. læg liggende dobbeltblad ikke oprindelig kunde have ligget adskilt fra andre, troede, at det var det bagerste dobbeltblad ikke i 31., men i 30. læg og satte dette indeni det.

Endelig kom i 32. læg stykkerne *«Vere reddito»* og *«Interea Kaz.»* med *«Postera æst.»* til at skifte plads, medens det mellemliggende stykke faldt helt bort. De 7 første (*«Vere reddito»*) bleve næmlig under læsningen bøjede hen bagved *«Interea Kaz.»* og bleve liggende der, idet læseren forsømte også at bøje de øvrige blade om; men det inderste dobbeltblad, der således var kommen ud af sammenhængen med det øvrige læg, blev netop derfor enten aldrig mere sat ind i håndskriftet eller faldt siden ved et eller andet tilfælde ud af det.

Den her givne forklaring af fejlenes oprindelse er nu vistnok kun en hypothese, men den vil næppe kunne kaldes grundløs, ti dens simpelhed og naturlighed samt den lethed, hvormed den kan gøres gældende ikke i ét, men i flere tilfælde, medens man ad hvilkensomhelst anden vej

kommer ind i et ufræmkommeligt ufore, taler stærkt for dens sandhed.

Tiden, på hvilken de nævnte forvanskninger ere foregåede, kan kun tilnærmelsesvis bestemmes. Det er af det foregående klart, at de ere skete i samme håndskrift, ved samme persons måde at behandle dette på og altså ere samtidige, så at, hvis vi kunde komme efter tiden for en af dem, kendte vi med det samme tiden for dem alle. Nu udtaler Suhm m. h. t. omsætningen af «*Interea Kazimarus*» den formodning, at den er sket ved Saxes afskriver eller snarere ved bogbinderen af hans manuskript, og hvis så var, vilde de andre omsætninger og udeladelser være foregåede ved samme lejlighed. Men for det første er det lidet rimeligt, at sligt skulde være foregået lige under Saxes øjne, og desuden vilde der isåfald slet ingen rigtige håndskrifter have existeret, hvilket dog synes at have været tilfældet. Årbogen fra Ry eller kong Eriks krønike og de, som slutte sig til den*, ere de eneste, som have notitsen om Stettins belejring i året 1176 eller 5 år efter kroningen, og have således næppe øst den af den for årbøgerne fælles kilde (som Usinger formoder, et ældre værk fra Lund), men udentvivl fra Saxe, som de også ellers have benyttet; men hvis så er, må forfatterne have haft en anden text for sig end den overleverede, en text, hvori «*Interea Kazimarus*» ikke stod 1, men 5 år efter «*Capta Rugia*», adskilt derfra ikke blot ved «*Vere reddito*», men ved fortællingen om 3 andre år, m. a. o. et håndskrift, som var fuldstændigt. Det samme synes også at have været tilfældet med forfatteren af den sællandske årbog, der citerer Saxe med

* *Breve chronicon, chron. rerum memorabilium, chron. Visbyense, annales Laur. Stralii* samt det senere tillæg til den sællandske årbog.

hensyn til Eskils endelige bortrejse og sætter denne til 1177 (d. e. 1178), måske også med flere andre. Men har der således existeret rigtige håndskrifter af Saxes historie, så kan forvanskningerne ikke være foregåede strax i begyndelsen, under renskrivningen eller indbindingen, som Suhm mener, men først nogen tid efter og, hvis de nævnte årbøger benyttede ikke Saxes eget håndskrift, men en afskrift eller afskrifter af dette, endog først efterat en eller flere afskrifter vare tagne. Hvis endelig, som rimeligst er, bogen, hvori forvanskningerne skete, var hæftet eller indbunden, må der endog være gået temmelig lang tid hen, inden de indtrådte, jeg antager idetmindste en menneskealder, ti det kunde jo først ske, efterat bogen ved slid og ælde var falden fra hinanden. Da vi således kan antage, at forvanskningerne ikke ere skete før mitten af det 13. århundrede, men de på den anden side må være skete før mitten af d. 14., eftersom forfatteren til «Th. Gheysmers udtog», der netop levede dengang, allerede har haft et forvansket håndskrift for sig, så fejle vi vist ikke meget ved at sætte dem under Erik Menveds regering eller omtrent år 1300, en tid på hvilken både konge og folk med forkærlighed dvælede ved fortidens store minder og man med større iver end nogensinde forhen syslede med fædrelandets historie; ti netop ved den tid falder affattelsen af de fleste og bedste årbøger, dengang blev Saxes værk ivrigt benyttet dels til afskrivning dels til læsning, navnlig vistnok af de siste bøger, og lejligheden til forvanskning var således dengang større end nogensinde.

Skønt jeg således ikke kan billige den mening, at forvanskningerne skulde forskrive sig fra Saxes afskriver eller fra bogbinderen af hans manuskript, så er det dog så langt fra, at jeg dermed vil benægte, at de ere foregåede netop

med dette, det samme som han tilsendte ærkebiskop Andr. Sunesøn, at det endog tværtimod synes mig at være det rimeligste; ti som det første, som Saxes eget må dette håndskrift vistnok have været anset for det bedste og pålideligste og var udentvivl netop derfor det, som mest søgtes til afskrivning, også da det ikke længere var det eneste, eftersom det jo var naturligt, når man vilde indlade sig på et så stort arbejde som det at afskrive Saxes historie, at man da søgte at få fat i det bedste håndskrift.

Efterat nu forvanskningerne vare skete på den måde og på den tid, som ovenfor er sagt, vilde det ikke have været underligt, om det forvanskede håndskrift havde ligget unyttet eller lidet benyttet hen og navnlig ikke var blevet brugt til afskrivning, så at forvanskningerne ikke kom videre, ti i det hele blev Saxes værk jo kun lidt læst og ved siden af det ene forvanskede var der jo flere andre, som kunde være benyttede. Således gik det imidlertid ikke: det forvanskede håndskrift blev virkelig benyttet til afskrivning, ti vi kan påvise idetmindste 3 håndskrifter, som have det til moder eller ialfald til stammoder, næmlig de 3, som forfatteren til Th. Gheysmers udtog, Alb. Krantz og Kr. Pedersen havde for sig, og da man derimod næppe vil kunne påvise noget håndskrift fra tiden efter forvanskningen, som har været ægte, synes det endog, som om netop det forvanskede håndskrift alene eller fortrinsvis er blevet afskrevet, hvilket da også er let at forstå, når vi, ifølge den ovenfor fræmsatte gisning, antage, at det var det lundske håndskrift, som først forvanskedes, og at det derhos var det, som i regelen benyttedes til afskrivning*, ligesom det synes

* Hvis det er rigtigt, ere afskrifterne af Saxes historie udgåede fra Lund, ligesom samtlige årbøger ifølge Usinger synes at være udgåede fra en ældre lundsk krønike.

afgjort, at idetmindste Kr. Pedersens afskrift blev taget efter dette (måske det oprindelige), da det var den lundske ærkebiskop Birger, som skaffede ham et håndskrift til afskrivning og trykning.

Når det således står fast, at det forvanskede håndskrift blev benyttet, synes det vanskeligt at forstå, at omsætningerne og udeladelsen ikke snart bleve opdagede og deres videre udbredelse derved standset, men at de vedblev at holde sig først i middelalderen og derefter lige til den nyeste tid, uagtet de jo dog ikke kan have været uden følger og det altså heller ikke kunde fattes på midler til at opdage dem. Men vanskeligheden hæves, når man lægger mærke til omfanget og styrken af disse midler såvelsom af sandsen for at se dem og drage sig dem til nytte.

Den nærmeste virkning af forvanskningerne var den, at de bragte forstyrrelse i vedkommende texts indre og ydre bygning; men dermed var også den vej betegnet, som nærmest kunde lede til deres opdagelse.

Idet de nyere bøger ere delte i større eller mindre afdelinger (bøger, sektioner, kapitler o. s. fr.) og det ofte på ethvert blad siges, til hvilken afdeling det hører, idet de fræmdeles ere forsynede med sidetal, ark- eller lægtal, vil indtrådte omsætninger eller udeladelser deri lægge sig så tydeligt for dagen, at det næsten er umuligt ikke at opdage og rette dem. Anderledes stod det sig i middelalderen og navnlig med Saxes værk. Det synes afgjort, at dette af Saxe selv var delt i 16 bøger, Th. Gheysmer siger det udtrykkeligt; men da denne inddeling ialfald kun var betegnet ved hver bogs begyndelse og de her omhandlede forvanskninger faldt midt inde i en bog, kunde den ikke her komme til nytte. Inddelingen i sektioner og kapitler synes at have været ukendt; heller ikke brugtes sidetal. Om det

var almindelig skik at betegne lægenes orden med et tal, skal jeg ikke kunne sige, men uden exempel var det imidlertid ikke: det i «Tidsskrift f. Philol. og Pædagogik» f. 1862 beskrevne folioblad af Saxe er nederst på første side mærket med tallet VII' til betegnelse af, at det var det første i 7. læg. Hvis nu det håndskrift, hvori forvanskningerne skete, vare forsynede med slige tal, have disse givet adskillige vink, som kunde have ledet på rette vej eller idetmindste have mindet om, at der var fejl tilstede: lægtallet 29 kom næmlig isåfald 8 blade for sent, i det 30. læg var der to lægtal (på 2. og på siste blad, 30 og 31), i det 31. slet intet; men det er klart, at slige tal let kunde overses, især hvis det ikke var almindelig vedtægt, at bøger skulde være forsynede dermed. Men selv om de indtrådte forstyrrelser ikke på den måde lagde sig for dagen, var der dog endnu noget, hvoraf deres tilstedeværelse kunde skønnes, næmlig uordenen i lægenes sammensætning, idet 29. læg var blevet opløst i 1, 3 og 4 dobbeltblade, 30. læg var kommen til at bestå af 18 istedenfor af 16 blade, 31. og 32. læg hvert af 14. Også disse forstyrrelser kunde imidlertid let overses, især hvis lægene ikke altid havde den her forudsatte regelmæssighed og hvis bladene, som rimeligt er, snart efter forvanskningen ere blevne sammenlimede, og de forsvandt ialfald i afskrifterne af det først forvanskede håndskrift.

Man kan let tænke sig omsætninger og udeladelser, som medføre en sådan forstyrrelse i meningen, at det næsten er umuligt ikke at se dem og rette dem, når næmlig det omsatte eller udeladte stykke er et brudstykke, som begynder eller ender inde i en sætning eller beretning, eller når et stykke, om det end selv udgør et hele, flyttes hen midt i en sætning eller fortælling. Men således forholdt det sig

ikke med de omsætninger og den udeladelse, talen her er om: stykkerne *«Per idem forte temp. Norvag.»* og *«Postmodum Rugianis»* vare fuldstændige skildringer af hvert sit års historie og fik plads mellem fuldstændige fortællinger om andre år; *«Rex Scaniam»* med *«Eadem tempest. Esbernus»* vare rigtignok brudstykker af fortællingen om et år, men dannede dog et afsluttet hele, og de bleve rigtignok satte ind i beretningen om et andet år, men bagefter og forud for særskilte fortællinger om det år (mødet i Krempe — Gudskalks opæggelse af Sklaverne); *«Interea Kaz.»* med *«Postera æst.»* var også noget afsluttet, om det end kunde støde, at *«Postera æst.»* stod som alt det, Saxe havde at fortælle om et år, og de kom til at stå mellem de fuldstændige beretninger om to særskilte år; også det udeladte stykke må til en vis grad idetmindste have udgjort et selvstændigt hele, ligesom de stykker, der ved udeladelsen kom til at stå ved siden af hinanden. Forstyrrelserne i textens indre bygning vare altså ikke af den natur, at de viste sig i de enkelte stykker, der kunde læses hvert for sig, uden at man anede uråd, og var end *«Postera æstate»* temmelig kort, så var det dog ikke nødvendigt at forklare denne korthed ved at antage en omsætning eller udeladelse. Der var ellers kun sådanne forstyrrelser, som lå i stykkernes indbyrdes forhold og kun sås, når disse holdtes sammen. Jeg har allerede ovenfor påpeget disse forstyrrelser. De måtte naturligvis være vanskeligere at se end hine vilde have været, og at de i det hele ikke trådte klart fræm, lå i beskaffenheden af Saxes værk: i mangen nyere bog med stræng logisk sammenhæng vilde en omstilling eller udeladelse også af et særskilt stykke ofte kunne fræmkalde en sådan forvirring, at forvanskningen strax faldt i øjnene, men bestanddelene af Saxes værk vare, som jeg

ovenfor har sagt, snarere sammenstillede end sammensmæltede. Dertil kom, at, ligesom der var tegn tilstede, der pegede hen på forvanskninger, således var der også adskilligt, som talte for, at alt var i bedste orden og fuldstændigt, hvad jo også i nyere tider P. E. Müller har søgt at vise. Således kunde stykket om Valdemars første tog til Norge synes at passe godt efter hvad der ovenfor fortælles om fred og god forståelse med Sklaver og Saxere, stykket om de to tog mod Rygen efter «*Postea rex, orientalium*», i hvis begyndelse det hedder, at Rygboernes troskab vaklede, ligeledes stykket «*Rex Scaniam*» med «*Eadem tempest. Esb.*» (med hvad deri siges om Saxerne og Sklaverne) efter den første del af «*Vere appetente*», hvori det fortælles, at Danerne stod i fjendtligt eller spændt forhold til disse folk, og den omstændighed, at Absalon i året 1166 byggede borgen i Havn, kunde tilsyneladende tale for, at Esbern i samme år byggede Kalundborg, medens disse to stykker ikke savnedes efter fortællingen om kroningsåret, der nu sluttede med ordene «*Residuum anni* etc.», hvilket måtte forekomme at være en meget passende slutning på fortællingen om et år. Fræmdeles passer «*Interea Kazimarus*» med «*Post. æst.*» ved første øjekast fortrinligt som led af den rygiske krig, ja udfylder det ved fjærnelsen af «*Rex Scaniam*» opståede savn af noget om Henrik Løves fjendtlige forhold til Danmark forud for krigens siste år. Endelig savnedes ikke det udeladte stykke, da «*Eodem tempore Esk.*» syntes at slutte sig naturligt til «*Vere reddito*» som fortsættelse af fortællingen om den rygiske krig; men efterat udeladelsen var sket, måtte den, som ellers var tilbøjlig til at antage, at «*Interea Kaz.*» hørte hjemme foran «*Eodem tempore Esk.*», antage, at det dog ikke havde stået der, da det isåfald skulde stå lige efter det om freden mellem Val-

demar og Henrik, hvor det slet ikke passede. Ved alt dette tilsløredes, så at sige, forstyrrelserne, og deres kraft til at give vink om forvanskningerne svækkedes.

En anden vejledning til opdagelsen af disse lå i den modsætning, de havde fræmkaldt mellem den forvanskede text på den ene side og rigtigere texter samt andre skrifter, som behandlede samme æmner, på den anden side. I vore dage findes næsten enhver bog i flere hundrede, ja tusinde exemplarer og der er en sådan mangfoldighed af skrifter, som slutte sig til den eller behandle samme æmne, at en omsætning eller udeladelse i en af dem enten strax bliver opdaget eller, hvis ikke, går hen uden mindste virkning, så at det vilde være et rent jærtegn, om netop et forvansket exemplar blev lagt til grund for et nyt optryk. Men helt anderledes stod det til i middelalderen. Af selve Saxes historie fandtes kun meget få exemplarer (10—12 stykker og deriblandt flere forvanskede), spredte over hele landet; den, som havde en forvansket text for sig, havde altså ikke nogen anden ved hånden og kunde vanskelig få en sådan fat. Om der var noget andet udtog af Saxe end Th. Gheysmers er vistnok meget tvivlsomt, men dette var allerede forvansket og bestyrkede forvanskningerne. Årbøger derimod var der flere af og vistnok på ethvert sted, hvor en afskrift af Saxe fandtes, og idetmindste de bedste af dem vare ældre end forvanskningerne, og til flere af dem vare vistnok rigtige håndskrifter af Saxe benyttede; men de vink, som de kunde give, vare kun få og utydelige: om man end så, at en årbog indeholdt notitser, som ikke fandtes hos Saxe (t. ex. om Gertruds sendelse til Danmark, Kristoffers død), så kunde man dog ikke deraf strax slutte, at sådanne notitser vare udfaldne af hans historie; notitsen om Stettins belejring 1176 fandtes kun i en vis gruppe af årbøger, og det var

tilfældigt, om den, der læste en forvansket text, netop havde en årbog af den gruppe ved hånden. Så få og utilstrækkelige vare altså de indenlandske hjælpemidler, men til udenlandske (islandske og tyske) havde man slet ingen eller kun såre ringe adgang.

Det er af det her udviklede klart, at, om end tegnene på de skete forvanskninger hverken vare mange eller meget iøjnefaldende, så var der dog mulighed for at opdage og råde bod på dem; men dertil krævedes jo rigtignok, at man ikke blot havde øjnene åbne, men at man så skarpt og nøje til og så sig omkring. Denne betingelse var imidlertid ikke tilstede i gamle dage, måske ikke engang den første del af den. Den der, når han vilde afskrive Saxes historie, havde skaffet sig det håndskrift, som ansås for det bedste (t. ex. det lundske), har vistnok ment dermed at have vist al tilbørlig forsigtighed og følt sig aldeles betrygget med hensyn til textens ægthed. Dernæst var sandsen for historisk læsning så ringe, at endog Saxes så fortrinlige historie kun blev benyttet lidt og af få, bl. a. fordi det skortede på tilstrækkelig kundskab i Latinen, hvorfor man også, da Th. Gheysmers udtog fræmkom, foretrak at læse det. Man læste derhos meget flygtigt og overfladisk *, ofte udentvivl kun enkelte historier (t. ex. »*Per idem forte tempus Norvag.*«), undtagen når man enten vilde afskrive værket (men afskriveren tænker i almindelighed mere på ordene end på meningen) eller uddrage notitser eller tidsbestemmelser deraf, i hvilket tilfælde man egentlig heller ikke læste, men blot udpillede hovedsagen i hvert stykke (»*Interea Kaz.*« — Stettins belejring) eller efterså overgangene fra det ene år

* Forfatteren til den sællandske årbog sammenblander således under året 1177 Eskils næstsiste og siste rejse til Frankrig.

til det andet. Om sammenholdelse af den foreliggende text med andre texter og med andre skrifter var der naturligvis dengang slet ikke tale; dertil var den historiske videnskab endnu for lidet udviklet.

Således gik det da ganske naturligt til, at forvanskningerne ikke bleve opdagede i middelalderen. Men de samme årsager, som havde virket dertil, vedbleve fræmdeles at virke ind i den nyere tid, ja strax tegnede det endog i en vis henseende dårligere end forhen. Ligesom næmlig Th. Gheysmers udtog havde bevirket, at Saxe selv sjældnere læstes og afskreves, således bevirkede trykningen, at efterhånden alle håndskrifter forsvandt, de rigtige såvelsom de urigtige og blandt disse også det først forvanskede (hvis det ikke allerede var gået tilgrunde) og dermed tillige de spor til forvanskningerne, som i dem indeholdtes. Imidlertid begyndte dog nu, om end kun langsomt, bedre udsigter at åbne sig. Man fræmdrog efterhånden forskellige kildeskrifter dels indenlandske dels fræmmede (nogle danske årbøger — Helmold, Snorre), og endelig i siste tredjedel af forrige århundrede begyndte Langebek at udgive sin store samling (*Script. r. dan. med. ævi*), man fik en ny udgave af Snorre, og Knytlingasaga blev første gang trykt. De vigtigste ydre hjælpemidler vare således tilstede. Og i og med denne fræmdragelse af det historiske råemne vågnede lidt efter lidt iveren og sandsen for historiske studier, for granskning og jævnførelse af forskellige texter og forskellige skrifter: hvad Petrus Olai og Hamsfort, støttende sig til Saxe, havde begyndt allerede i det 16. århundrede, fortsattes i det 17. af Th. Bartholin d. yngre, den første som så, at «*Interea Kaz.*» ikke stod på sin rette plads, men uden at få tid til at klare sagen, og endelig skrev Christiani i slutningen af forrige århundrede sit kronede prisskrift om tidsregningen i

Valdemar d. førstes historie, men så forresten hverken uordenen eller ufuldstændigheden. Først Suhm, som også havde Knytlingasaga, fik øje på næsten alle modsigelserne mellem Saxe og de andre kildeskrifter, og først han gjorde forsøg på at løse dem. Således indlededes debatten om denne sag, som siden ved P. E. Müller, Velschow og andre fortsattes lige til vore dage.

b) Oprindelsen til læsemåden «*filiæ*» (for *filio*).

Medens de ovenfor nævnte forvanskninger af Saxes text må antages at have deres udspring fra tankeløs behandling af denne, synes derimod den urigtige læsemåde «*filiæ*» at være opstået ved en forsætlig forandring. Rigtignok kan man også her let tænke sig, at en flygtig afskriver læste «*filiæ*» for «*filio*», men jeg er dog mere tilbøjlig til at tro, at det dermed gik til på følgende måde: Den, som foretog forandringen, havde, uden at ane det, en ved udeladelsen af et par blade lemlæstet text for sig. Da han nu så, at Knud ved sin kroning (i juni 1170) var 7 år gammel og hans broder Valdemar på samme tid endnu kun ganske spæd (*admodum parvulus*), var det ham klart, at det bryllup, kong Valdemar ifølge texten skal have gjort i det 5. år derefter, altså da Knud næppe endnu havde fyldt sit 12. år, ikke kunde være Knuds, ikke heller Valdemars, idethele ikke nogen søns bryllup. Da det derimod andenstedsfra var ham bekendt, at kong Valdemar havde flere døtre, og navnlig én, som (rigtignok langt senere) blev gift med en svensk konge, troede han, at Saxe oprindelig havde tænkt på hendes bryllup og skrevet «*filiæ*», hvilket også, syntes det ham, så let kunde være blevet til «*filio*», og han bestyrkedes deri ved Saxes ord, at svenske stormænd vare tilstede.

Hvis den her fræmsatte formodning er rigtig, må læse-

måden «*filiæ*» være opstået under benyttelsen af et ved udeladelsen af et par blade forvansket eller lemlæstet håndskrift, altså ikke førend i det 14. århundrede. På den anden side findes den i den første trykte udgave og kan altså ikke forskrive sig fra nogen senere tid end året 1514. Og da nu dens tilstedeværelse slet ikke lader sig påvise i noget håndskrift, men tværtimod både forfatteren til Th. Gheysmers udtog og Alb. Krantz i deres håndskrifter have haft den oprindelige læsemåde «*filio*», og da det af Kr. Pedersen benyttede håndskrift var lemlæstet ligesom disse to, synes det mig rimeligt, at læsemåden «*filiæ*» først er kommen ind ved trykningen. Rigtignok kunde det synes underligt, om det skulle have varet sålænge, inden forvanskningen foregik, da jo dog enhver nogenlunde årvågen læser snart måtte kunne se det urimelige i, at Knud skulde have haft bryllup, da han kun var 12 år gammel; men det urimelige deri kunde let oversés, især da ikke alle læsere vare så årvågne og skarpsindige som Kr. Pedersen. Hvis næmlig navnet Knud ikke var føjet til «*filio*» (således som hos Th. Gheysmer), kunde man tro, at talen var om hertug Kristoffers bryllup, idet jo bemærkningen om dennes tidligere død var udeladt i den forvanskede text. Var derimod «*Kanuto*» føjet til eller troede læseren, også uden denne tilføjelse, at talen var om Knuds bryllup, kunde han, ligesom flere nyere skribenter, mene, at det ikke var nødvendigt at opfatte texten således, som om den kun satte 5 år mellem kroningen og brylluppet. I begge tilfælde kunde altså læseren finde alt i bedste orden. Hvis han derimod så modsigelsen i texten, idet han gik ud fra, at denne dels kun satte 5 år mellem kroningen og brylluppet, dels sigtede til prins Knud, var det ikke nødvendigt, at han netop skulde mene, at

fejlen lå i, at «*filio*» var en urigtig læsemåde for «*filiæ*», ti den kunde jo ligge i, at noget var kommet bort.

Efterat læsemåden «*filiæ*» således var kommen ind i den første trykte udgave, holdt den sig uforstyrret, indtil Suhm ved begyndelsen af dette århundrede fræmsatte den formodning, at der oprindelig havde stået «*filio*» og dertil rettedes da også «*filiæ*» i den næste udgave (Müllers). Det var ikke så sært, at fejlen holdt sig så længe, ti texten alene kunde ikke vejlede til det rigtige: det, der i den talte mod «*filiæ*», var ikke stærkt nok, og mod «*filio* (*Kanuto*)» talte texten ligefræm. Fejlen kunde derfor først opdages og rettes, efterat man havde fræmdraget og til sammenligning med Saxe havde begyndt at benytte andre skrifter, navnlig Th. Gheysmers udtog og Knytlingasaga.

Ved at sammenholde den del af Saxes historie, som drejer sig om Valdemar d. førstes regeringstid, med andre kildeskrifter om samme genstand, er jeg stødt på en mængde modsigelser mellem disse og hin, har strax fjærnet en del af dem som grundede på vidnesbyrd, der åbenlyst vare upålidelige, og med hensyn til de øvrige vist, hvilke der kun vare tilsyneladende, hvilke virkelige. Med hensyn til de siste har jeg dernæst søgt at komme efter, på hvilken side fejlen ligger, og har for det meste funden den på Saxes side, men dog også hos andre. Endelig har jeg søgt oprindelsen til fejlene og funden dem i forvanskninger i texterne, hvorved et eller flere blade ere blevne flyttede bort fra deres oprindelige plads, adskillige gange i Saxes text, en enkelt gang også i kildeskrifterne for Hejmskringla og Knytlingasaga.

Den nærmeste følge af hele denne undersøgelse er, at

den har hævet den usikkerhed, som hidtil rådede i tidsregningen til Valdemar d. førstes historie, idethele har udbedret og befæstet grundlaget for denne og gjort det muligt at gengive den i dens naturlige udviklingsgang. Som de vigtigste udkomster for tidsregningens vedkommende vil jeg udhæve følgende:

1158. Biskop Asger af Roskilde døde d. 18. april, strax efter vælges Absalon i hans sted og indvies i mitten af december.

1162. Eskil tiltræder sin pillegrimsrejse i begyndelsen af året. Kirkemødet holdes i september.

1163 i marts (før d. 25.) blev prins Knud født. Samme år havde Valdemar sin anden krig med Rygboerne og gjorde to tog imod dem, det ene i våren, det andet i begyndelsen af efteråret. På det siste blev Knud hyldet af hæren mod indsigelse af Buris.

1164 (før 25 marts) blev Knud første gang trolovet med en datter af Henrik Løve. Denne og Valdemar gjorde i slutningen af våren deres andet fællestog mod Sklaverne. Omtrent ved den tid (i sommeren) kom der sendemænd til Valdemar fra de til Sverige flygtede Normænd.

1165. Valdemars første tog til Norge i nærheden af Kristi himmelfartsdag (d. 13. maj).

1166. Erlings overfald på den jyske flåde ved Djurså. Buris's fængsling. Knuds trolovelse med Gertrud.

1167. Valdemars andet tog til Norge omkring forårsjævndøgn.

1168. Arkons indtagelse dagen før St. Viti dag (altså d. 14. juni).

1169. Valdemar fik krig med Henrik og Sklaverne (den rygiske).

1170. Pavens bulle om skrinlægningen kommer til Danmark. Hertug Knud skrinlægges, prins Knud krones d. 25. juni. Fred med Norge. Absalons kamp i Huljuminne 7 dage før allehelgensdag. Ved samme tid lægges grunden til Kalundborg.

1171. Fred mellem Valdemar og Henrik om sommeren. Gertrud kommer til Danmark henimod jul.

1172. Henrik tiltræder sin pillegrimsrejse i begyndelsen af året.

1173. Henrik kommer tilbage i begyndelsen af året. Hertug Kristoffer dør d. 11. april.

1174. Ny krig mellem Daner og Sklaver.

1175. Julin opbrændes første gang (eller i 1174). Stettins indtagelse i efteråret.

1176. Møde om sommeren mellem Valdemar og Henrik ved Ejderen. Eskils næstsiste rejse i slutningen af sommeren eller i begyndelsen af efteråret. Julins anden opbrændelse.

1177. Toårig våbenhvile med Pommeren i begyndelsen af sommeren. På samme tid møde mellem Valdemar og Henrik; Sverres optræden. Opdagelse af Knuds og Karls sammensværgelse. Eskils hjemkomst. Husting i Viby henimod jagttiden.

1178. Knuds bryllup med Gertrud i slutningen af marts, rimeligvis d. 26. Eskil nedlægger sit æmbede d. 2. april (palmesøndag) og rejser strax bort, endnu før påske (påskedag faldt i det år d. 9. april).

1179. Absalon indvies af Galandus d. 21. februar († 21. marts 1202).

Men også udenfor Valdemars histories område er ovenstående udvikling, som mig synes, ikke uden betydning. På den ene side er næmlig tilliden til Saxes troværdighed

idethele bleven i ikke ringe mål styrket, eftersom det har vist sig, at hans værk i hele den del deraf, jeg her har gennemgået, dels strax dels efter foretagen rettelse af texten er i god harmoni såvel med de bedste andre kildeskrifter som med sig selv, så at man ikke, som hidtil, når tvivl om rigtigheden af en beretning hos ham opstår, strax tør sigte ham for upålidelighed*, men tværtimod, når textens ægthed først er sikret, trygt kan stole på, at han har givet os de bedste og pålideligste efterretninger, som kunde gives. På den anden side, når Saxes værk kan være blevet så skødesløst behandlet, at der i en forholdsvis ringe del deraf (8 ark af 70) kan findes så mange og så store forvanskninger som ovenfor påvist, så skulde det være underligt, om ikke flere ere flydte fra samme kilde enten af samme eller af anden natur. Det er, som følge deraf, nødvendigt at opgive den sætning, som man i almindelighed er gået ud fra og som endnu i den nyeste tid er udtalt, at vi næmlig så omtrent skulde have Saxes historie sådan, som den er kommen fra hans egen hånd, og man bør for fræmtiden netop gå ud fra, at den overleverede text rimeligvis ikke er den oprindelige, så at den, for trygt at kunne benyttes, først må underkastes en skarp prøvelse navnlig også med hensyn til mulige omsætninger eller udeladelser. Rigtignok er jeg tilbøjlig til at tro, at der ikke findes flere, ialfald ikke mange flere sådanne forvanskninger, ti deres indtrædelse og vedvaren var, som ovenfor vist, betinget af flere forskellige omstændigheder, som næppe ofte ere stødte sammen; men muligheden derfor er jo dog tilstede, og

* Således beskylder Velschow (Saxo pag. 923) ham for af ukyndighed i geografien at have fortalt begivenhederne i urigtig orden.

sikkerhed derimod kan kun vindes ved et nøjere eftersyn, hvortil jeg ovenfor har givet adskillige vejledende vink. Idet jeg tillige har kastet lys over adskilligt i Hejmskringla og Knytlingasaga og vist, at også de trænge til et nøjere eftersyn i den ovennævnte retning, har jeg dermed påpeget de rette synspunkter for vurderingen af alle de skrifter, som danne hovedgrundlaget for vor historie i den første del af middelalderen.

Bidrag til Oplysning af Katastrophen den 17de Januar 1772.

Af

F. Schiern.

I.

Den første af de her følgende Beretninger er skrevet af Esaias Fleischer. Hans Oldefader var den bekjendte Mag. Esaias Fleischer, Sopnepræst til Helligaandskirken i Kjøbenhavn, som Bircherod har betegnet som «en passioneret Patriot»; det var ham, som ved den Kirkefest, der i Anledning af Freden i Lund i Aaret 1679 blev befalet afholdt i alle Landets Kirker, tillod sig at nævne Freden som «en skiden og skammelig Fred», hvorfor han efter kongelig Befaling blev suspenderet fra sit Embede*). I Eggerslevmagle paa Sjælland, hvor Sønnesønnen Hans Fleischer var Præst, er den yngre Esaias Fleischer født i Aaret 1732. Efter i Aaret 1749 at være bleven dimitteret til Universitetet fra Roskilde latinske Skole, gjorde han i flere Aar som Hører Tjeneste ved den samme Skole, indtil han,

*) Molbech, Uddrag af Biskop Bircherods historisk-biographiske Dagbøger. Kjøbenhavn. 1846. S. 261. Ordene: «Nobili inter Silesios natus prosapia», hvormed et Universitetsprogram har nævnet denne ældre Esaias Fleischer, skriver sig efter den yngres Tradition derfra, at Familien nedstammede fra en under Religionskampen i Tydskland udvandret, schlesisk Adelsslægt.

da hans theologiske Attestats, trods gjentagne Ansøgninger, ikke havde skaffet ham noget Præstekald, og han var træt af den utaalelige Skoletjeneste, i Aaret 1764 opnaaede at ansættes som Regimentskvartermester ved det sjællandske Dragonregiment. For denne Ansættelse kunde han især takke en Anbefaling af Oberst Eickstedt i Nestved, som dengang kommanderede Regimentet, og hvis Yndest han havde vundet. I Perioden 1772—1784, eller under det saakaldte Guldbergske Ministerium, hvorunder Eickstedt selv løftedes saa høit, blev hans Regimentskvartermester heller ikke glemt. Da Eickstedt i Aaret 1772 afgik som Chef for det sjællandske Dragonregiment, bevilligedes der Regimentskvartermesteren en ansøgt Afsked med Løfte om at faae Ansættelse i Civil-Etaten. I Aaret 1773 blev Esaias Fleischer «titulær» Justitsraad og i Aaret 1774 af Arveprindsen beskikket til «Inspecteur» ved Jægerspris Slot og Gods; medens han havde denne Stilling og i den viste megen Virksomhed*), blev han i Aaret 1776 forfremmet til «virkelig» Justitsraad, i Aaret 1779 udnævnt til Etatsraad, fik i det følgende Aar, under den 26de Januar, Bestalling til tillige at være Overforst-Inspekteur over Sorö Akademies Skove, og strax efter, den 3die Mai 1780, Tilsagn om Antvorskovs og Korsørs Amtmandskab, naar dette blev ledigt; Bestallingen som Amtmand over Antvorskov og Korsør Amter kom ogsaa allerede den 15de Januar 1781, blev to Dage derefter ledsaget af en Udnævnelse til Konferentsraad og fulgtes den 23de Januar af en naadig Skrivelse fra Arveprindsen, hvori denne, da Regimentskvartermesteren fra Aaret 1772 nu ogsaa udtræder af hans Tjeneste, selv lod ham vide, at

*) Wegener, Historiske Efterretninger om Abrahamstrup Gaard i ældre og nyere Tid. Kiøbenhavn. 1856. II, 168—181.

den nye Forfremmelse var sket «efter mit Önske og til min synderlige Fornøielse». Men nu var det ogsaa forbi med Fleischers Stigen, nu havde «hans Stjerne kulmineret»; med Aaret 1784 kom den store Omvæltning ved Hoffet, der gav Arveprindsen en anden Stilling end tidligere, og i Aaret 1785 gav et Sammenstød mellem General-Vei-Kommissionen og den nye Amtmand Anledning til dennes Afskedigelse. Sine senere Aar tilbragte Konferentsraad Esaias Fleischer i Slagelse, hvor han døde den 18de Januar 1804.

Esaias Fleischer var en flersidig dannet Mand og har udgivet Skrifter i meget forskjellige Retninger*). Hans første Skrift var en Oversættelse af nogle af Ovids Forvandlinger, og han viste som Yngre saa megen Interesse for de orientalske Sprog, at Johan Christian Kall, Orientalisten, fandt sig opfordret til advarende at kalde ham i Erindring, at der i Danmark kun var een eneste offentlig Stilling, der tillod at leve for et saadant Studium. Om hvorledes Fleischer oprindelig var bestemt til at være Geistlig, minde, saavel fra hans tidligere som hans senere Aar, forskjellige Skrifter af kirkehistorisk og theologisk Indhold, og ogsaa paa et andet Omraade af Literaturen fandt han sig kaldet til at optræde. Af hans ringe Løn som Hører ved Roskilde Skole, der var ansat til hundrede og tredive Rigsdaler, vare otte beregnede at skulle indkomme ved Bortleie af et Stykke Jord («otte Tønder Udsædsland») paa Roskilde Mark, og da han havde Vanskelighed ved at faae samme bortleiet til den beregnede Priis, besluttede han selv at drive Jorden, var derfor om Morgenen ved Solens Opgang i Marken, indtil

*) Nyerup og Kraft, Almindeligt Litteratur-Lexicon for Danmark Norge og Island. Kjøbenhavn. 1820. S. 169—170.

han skulde læse for Disciplene, og vendte om Aftenen, naar Skoletiden var forbi, igjen tilbage til den. I denne Anledning havde han heller ikke forsømt at læse, hvad han havde kunnet overkomme af franske og engelske Skrifter om Agerdyrkning, og hans Studier i denne Retning gjorde ham da senere ogsaa til en i sin Tid bekjendt Forfatter baade om Agerdyrkning og Landvæsen, om Biavl eller Forstvæsen. Hans Strid med Inspekteur Torkild Basen, i Anledning af Udviisningen i de Vordingborgske Skole, blev Anledningen til en af det forrige Aarhundredes heftigste litterære Feider; det er blevet antaget, «at der bag denne lidet interessante Feide ligger noget høiere og nogle høiere: Bernstorf, Badens Patron, og Guldberg, Fleischers, Forsvarerne og Modstanderne af Bondens Frihed»*). Det Skrift, hvorved han nu er nærmest kjendt i Litteraturen, hans «Forsøg til en Naturhistorie», ti Dele i sex og tyve Bind, der udkom i Tiden 1786—1804, var Frugten af det ufrivillige Otium efter hans Afskedigelse.

Allerede i det samme Aar, hvori han blev afskediget, har han ogsaa udgivet sin Autobiographi, og heri berører han Katastrophen den 17de Januar 1772, men uden at han dog har givet mindste faktiske Oplysning om sit Forhold til denne. Her træffes nemlig kun disse Ord: «Og her forefaldt en Casus, hvorved gaves mig Leilighed til at vise Prøve paa den uforsagte Troskab, som enhver redelig Undersaat, endog med sit Livs og Blods Hazard, er det Kongelige Huus skyldig. Hvad jeg vovede og gjorde, er de Høikongelige Personer selv bekiendt, her er det nok at sige: at Begrebet om mine Pligter, min Handling efter

*) N. M. Petersen, Bidrag til den danske Litteraturs Historie. Kjøbenhavn. 1853—1860. V, 2, 32.

samme, og min Samvittigheds strengeste Bedømmelse derover, ernære min Egenkjærlighed saa meget, at jeg troer derved at have vandret paa en Bane, som var Gud behagelig og intet Menneske fornærmende. Men hvad derudi endnu er mig det kiereste, og maa glæde mig og ethvert rettænkende Menneske i lige Tilfælde, det er, at jeg giorde og fandt mig villig til alt, uden derfor at have begiert eller faaet Løfte om den allermindste Belønning, ligesom jeg og med en frelst Samvittighed herved offentlig kan bevidne, at jeg ikke derfor har faaet nogen Skilling eller Skillings Værdi. Det var, og det er mig nok, at jeg i den reeneste og mest uegennyttige Hensigt havde, saavidt det stod til mig, opfyldt en imod det Kongelige Huus redelig og troesindet Undersaats Pligt, og derved fik Leilighed til det, som min Stand og Fødsel ellers ikke kunde have givet mig Haab om, nemlig af det Kongelige Huus endog personlig at blive kiendt, hvorved endel af Grunden og blev lagt til min paafølgende Skjebne, som jeg nu videre skal lægge for Dagen»*).

Efter disse Ord fortsættes Fleischers Autobiographi, uden at han senere med et eneste Ord vender tilbage til Katastrophen i Aaret 1772. Han har imidlertid efterladt en Beretning om sit Forhold til denne, som han upaatvivlelig havde paatænkt at meddele som et Afsnit af Autobiographien fra Aaret 1785, men som man maa antage, at Hensynet til Stemningen paa høiere Steder dengang har bevæget ham til at lade bortfalde.

*) Conference-Raad og forhenværende Amtmand over Corsøer og Antvorschou Amter, Esaias Fleischers Liv og Levnets-Beskrivelse, af ham selv skrevet og udgivet. Kjøbenhavn. 1785. S. 40—41.

Denne Beretning, der ikke tidligere har været trykt*) følger her:

«Da det saakaldte flyvende Corps, som i Aaret 1771 ved Hirschholm havde været forsamlet, blev dissolveret og ophævet, fik daværende Generalmajor Eickstedt Ordre med sit underhavende Siellandske Dragoner-Regiment at komme ind til Kjøbenhavn og der at giøre Tjeneste som Livgarde.

Ved den Leilighed maatte jeg, som Regimentsquarteermester og følge med, hvor jeg logerede i min Svoger Hr. Abildgaards Huus, som da var Capellan til Holmens Kirke **).

Jeg blev der bekiendt med den brave Hofpræst, siden Biskop i Christiania, Hr Schmidt, som var en Ven af min Vært***).

---

*) En Afskrift af den findes i den Bülowske Manuskriptsamling i Sorø, Nr. 87. VII. γ.

**) Peder Hersleb Abildgaard, født den 12te December 1727 i Röraas ved Throndhjem, hvor hans Fader Peder Abildgaard var Præst; hans Moder var Anna Sophie Hersleb, en Søster til Biskop Hersleb. Han blev sendt til Helsingørs Skole, da hans Farbroder, den bekjendte Mag. Christian Ulrich Abildgaard var bleven Rektor ved denne Skole (Hundrup, Lærerstanden ved Helsingør lærde Skole. Roskilde. 1860. S. 11.), og derfra i Aaret 1746 dimitteret til Universitetet. Hans Morbroder, Biskop Hersleb, kaldte ham til anden Hører ved Roeskilde Skole, og han var derpaa Sognepræst til Vor Frue Kirke i Roeskilde, indtil han i Aaret 1766 blev den yngste Kapellan ved Holmens Kirke; han var bleven anden Kapellan, da Fleischer i Aaret 1772 boede hos ham under Forberedelse af den store Katastrophe. Allerede Aaret efter denne udnævntes Abildgaard til Sognepræst ved Vor Frelsers Kirke (Bloch Suhr, Vor Frelsers Kirkes og dens Geistligheds Historie. Kjøbenhavn. 1853. S. 42); han gik senere i Aaret 1788 over til at være Sognepræst ved Nikolai Kirke og døde i dette Embede den 2den Marts 1799. Hans Hustrus Navn var Abelone Marie Gamborg.

***) Christen Schmidt, der var født i Norge, var, efter som Skibspræst at have gjort to Chinareiser og efter senere at have været Præst

I Begyndelsen af Aaret 1772 hændte det sig, at Hans Høiærværdighed en Eftermiddag kom for at besøge Hr. Abildgaard, og som jeg i Huset havde de underste Værelser, og min Dør, da han gik forbi, stod aaben, saa at han saae mig siddende ved Bordet at skrive, gik han ind for at hilse paa mig, førend han vilde gaae til min Vært.

Heel bestyrtet og angestfuld forekom han mig strax, saa at jeg spurgte: om noget fortrædeligt var ham arriveret? hvortil han svarede: at han og enhver Undersaat vel havde Aarsag at være bekymret for den Fare, man frygtede for at forestaae det Kongelige Huus: og da jeg atter spurgte: hvori sligt vel skulde bestaae? fik jeg til Giensvar: Om jeg var fremmed i Israel — saaledes var just Mandens Ord — og vidste ikke, hvad i disse Dage foregik, da al Byen talede om, at Struensee havde i Sinde at lade sig udraabe som Vicekonge, og nøde alle til at sværge sig Huldskab og Troskab, til hvilken Ende Kanonerne paa Tøihuset skulde være tillavede for at fyre paa Byen, ifald den viiste Modstand derudi; og, lagde han til, det som mest bedrøver enhver Retsindig, det er, man frygter for, at han lader ombringe de af det Kongelige Huus, som han maatte troe at ville sætte sig imod hans Forehavende, eller i det mindste, at han bemægtiger sig deres Personer, og disse dyrebare Siele skulde da blive et Offer for hans rasende Stolthed og Ondskab *).

---

først paa Lolland, siden i Fyen, i Aaret 1770 bleven Præst i Asminderød (Provst Frederik Schmidts Dagbøger, udgivne i Uddrag af N. Hancke. Kjøbenhavn. 1868. S. V). Med Sognekaldet i Asminderød var Tjenesten ved Fredensborg Slotskapel forenet.

*) Varianter af det for Fleischer omtalte, meget udbredte Rygte forekomme paa forskjellige Steder. Reverdil har saaledes erindret, at det hed sig, at den 28de Januar 1772 var bestemt til den Dag, hvorpaa Kongen skulde bringes til at abdicere, Dron-

Disse Ord, der udtaledes med en Heftighed og Gebærder, der viiste en Hierte nagende Sorg og næsten Fortvivlelse,

---

ning Caroline Mathilde erklæres for Regentinde og Struensee for Protector (Mémoires de Reverdil, publiées par Alexander Roger. Paris 1858 p. 232, 328, 329, 353, 372, 383). Ifølge Charlotte Dorothea Biehls Historiske Breve (Historisk Tidsskrift, Tredie Række IV, 411) vilde Rygtet endog vide, at det var paa selve Slotsaltanen, at den tvungne Konge skulde frasige sig Regjeringen, inden Dronningen derpaa udraabtes til Regentinde, og eftersom Rygtet blev berettet Landgrev Carl af Hessen (Mémoires de mon Temps. Dictés par S. A. le Landgrave Charles, Prince de Hesse. Copenhague. 1861. p. 61) skulde Kongen senere holdes indelukket. I et Brev til Priorinden i Vemmetofte Kloster, Katharina Vincentina von der Osten, der er blevet skrevet paa Christiansborg Slot Fredag Aften den 10de Januar 1772, taler Fru Margrete Linstov, hvis Mand, Geheimeraad Eggert Christopher Linstov, var Hofmester hos den gamle Prindsesse Charlotte Amalie, Kong Frederik den Fjerdes endnu levende Datter, om hvorledes man nu befandt sig i den »allerbedrøveligste« Sindsstemning fordi Rygtet gik, at Dronning Caroline Mathilde næste Tirsdag den 14de Januar, som var Frederik den Femtes Dødsdag, eller paa Kongens Fødselsdag den 29de Januar vilde lade sig udraabe til Regentinde med Struensee som Medhjælper; det tilføies, at der nu gjøres et prægtigt Seletöi til Struensee, ligesom Kongens, af Fløil og med stærk Forgyldning, og at En om Formiddagen havde mødt Dronningen spadserende med Struensee i dennes Gang paa Slottet, begge iførte Peltse af Hermelin. (Brasch, Vemmetoftes Historie. Kbhvn. 1859—1863. III, 123—124). Dagen efter, at Struensee og hans Tilhængere allerede vare fængslede, sender en af Officererne ved Oberst Køllers Regiment, der havde været saa virksomt ved denne Leilighed, i et Brev af 18de Januar 1772, Underretning om det Forefaldne, og endnu her træffer man Troen paa hiint almindelige Rygte: »Vistnok«, udbryder Brevskriveren, »har man Aarsag til at være glad, naar man hører de frygtelige Anslag, der vare gjorte, den Høieste har, Gud være lovet, gjort dem til Skamme« (Slesvigske Provinsialefterretninger. Ny Række. Haderslev. 1860—1863. IV, 338). Baade Landgrev Carl, Reverdil og C. D. Biehl have med Rette betegnet hele dette Rygte om det herskende Parties Planer som blottet for al Grund — Reverdil kalder det »en Chimære« —, men det var netop, fordi det nye Parti, som kom til Roret den 17de Januar, ikke saa sig istand til at godtgjøre en saadan Ankepost, at det bragtes til i alle andre Retninger at

rørte mig emfintlig, da jeg hidtil kun havde tænkt paa mine Regiments-Regnskaber, som jeg arbeidede udi, og saare lidt kom i Byen, eller hørte hvad der foregik, saa at jeg svarede ham: det er forfærdeligt; men kunne da de Kongelige Personer ikke gaae til Side saa længe, medens denne Fare gaaer over? Ja, var hans Giensvar, vidste de kun, naar Ulykken skulde skee; men man veed ikke, enten den gaaer for sig ved Nat eller Dag, og enten Tragoedien skal spilles paa Tøihuset eller paa Slottet, hvor en af Stederne Cheferne saa vel for den civile som militære Etat formodentlig vil blive sammenkaldte.

Da jeg ikke før i dette Øieblik havde tænkt paa denne Affaire — thi jeg havde stedse kun beskjæftiget mig med mine egne Forretninger, og ved den Flid, jeg havde anvendt paa aleene at efterkomme, hvad mig var befalet, havde jeg sielden og næsten aldrig brudt mig om fremmede Sager —, saa svarede jeg hertil ganske uden Eftertanke: ***Det var dog vel ikke saa umuelig en Sag at faae det at vide.***

Neppe havde jeg udtalt Ordene, førend Manden reiste sig i en Heftighed, tog mig i Haanden og sagde: ***Opfyld De denne Post, og saa har vi Spillet vundet.***

Jeg vaagnede herved som af en Drøm, indsaae, hvor umuligt sligt var for mig, som hidtil var uden al Connexion i denne Affaire, og derfor, som Sandhed i sig selv var, forsikrede, at jeg uden nogen Betænksomhed havde ladet disse Ord falde.

Men da jeg saae denne redelige Mand at græmme sig over denne min Erklæring og igien at beklage de Kongelige

---

lede efter politiske Forbrydelser af de Styrtede og til som saadanne at stemple forskjellige Handlinger, der i Virkeligheden ei kunde kaldes saaledes.

Personers Skiebne, anspændte jeg alle Indbildningskraftens Ævner, da jeg nu selv syntes og troede — Gud veed, med hvad Ret eller ikke —, at her var Fare paa Færde, og det faldt mig ind, at da jeg havde den Lykke at være yndet af Hr. General Eickstedt, og jeg deels troede, at om noget sligt skulde foretages, han da, som den, man supponerede, at Struensee i sin Blindhed satte Tillid til, først maatte faae sligt at vide, deels og vidste, at han til sidste Blods Draabe vilde sætte sig mod alt, hvad der kunde geraade det Kongelige Huus til Skade, og, aleene for at være allerhøistsamme til desto større Gavn, forstilte sig som en Tilhænger af hiin, hvilket han i den Affaire med Livguarden til Fods i Fortrolighed havde aabenbaret mig, saa faldt det mig ind, siger jeg, at jeg af ham mueligt kunde faae at vide, naar og hvor det fatale og befrygtede Optrin skulde skee, og jeg gav Biskopen Løfte — skiønt uden at sige ham Middelet — at ville anvende al Umage derudi.

Saa snart var han ikke gaaet fra mig, førend jeg gik for at opvarte Generalen, sagde ham i Fortrolighed, hvad der laae mig paa Hierte, og hvor høilig bekymret jeg var bleven for de kongelige Personer, jeg nu troede at være i Fare.

Denne Herre svarede mig: at han ikke kunde vide, om Ondskaben kunde gaae saa vidt; dog meente han, at man ikke kunde være sikker derfor; bevidnede mig atter med dyre Forsikringer, at han, hvad Fare der end blev paa Færde, vilde vove Liv og Blod til det yderste, for at forsvare det Kongelige Huus; men efter at han atter havde taget Eed af mig, at holde alt hemmeligt, paa det Struensee ei skulde fatte Mistanke om ham, sagde han ei aleene, at han og vel troede, at om noget sligt skulde prøves paa, han da jo blev een af de første, som fik det at vide, men lovede mig og paa en imellem os aftalt Maade strax at ville lade

mig det vide, efter at jeg havde sagt ham, hvad Brug jeg deraf vilde giøre, nemlig: ved List eller Magt at vove mig ind paa Slottet for at give Arveprints Friderich Efterretning derom.

Han forundrede sig over min Resolution, spurgte, om jeg havde Mod nok til at udføre den, ifald jeg traf Vanskeligheder? og da jeg dertil havde sagt Ja, og at jeg, naar Casus gaves, deels vilde betiene mig af Snildhed, deels og stole paa mit Legems Kræfter, og i Forveien under en anden Dragt end Regimentets Uniform vilde giøre mig alle Gangene til Printsens Værelser bekiendte, saa igientog han sit Løfte, ifald det befrygtede Tilfælde indtraf, at give mig den forlangte Underretning derom, samt sin Forsikring om at vove Liv og Blod til det Kongelige Huses Conservation, og efter fornyet Løfte om Taushed paa begge Sider skiltes vi ad.

I Følge den med Biskop Schmidt tagne Aftale løb jeg glad for at søge ham hos da værende Provst, nu Biskop Hee, hvor han samme Aften skulde spise*). Jeg fandt ham der og aleene, sagde ham, at jeg nu troede mig i Stand, om det befrygtede Overfald skulde arrivere, at kunne i Forveien angive Tiden og Stedet.

Dagen efter kom denne redelige Mand til mig, og forlangte, at jeg om den Affaire vilde tale med da værende Etatsraad, nu Geheimeraad Guldberg; jeg vægrede mig derved, saasom jeg aldrig tilforn havde seet eller kiendt

*) Jørgen Hee, født den 18de November 1714 i Odense, hvor Faderen var Præst, var i Aaret 1764, efter tidligere at have havt andre Præstekald, bleven Sognepræst ved Holmens Kirke og Provst ved Søetaten og Garnisonen. Af hans Skrifter er han især bekjendt ved »Paalidelig Underretning om den henrettede Enevold Brandts Forhold og Tænkemaade i hans Fængsel. Kjøbenhavn. 1772«. Hee blev i Aaret 1777 udnævnt til Biskop i Aarhus og døde i Aaret 1788.

denne Herre, og forestillede, hvor yderlig vigtig Taushed var, da her ved den mindste Mistanke kunde voves mit Liv, men maaskee og al den Hielp spildes, som de Kongelige Personer ved den tagne Beslutning og det fattede Raad kunde faae, og min Paastand var, ikke at aabne Sagen eller at tale med nogen derom uden Hans Kongelige Høihed Selv allene. Men man blev ved at drive paa mig, at jeg skulde indlade mig med Guldberg, man forsikrede mig om hans ubrødelige Troskab mod Printsen og deraf flydende Taushed i saa betydelig en Affaire.

Jeg gav efter og tillod, at Etatsraad Guldberg følgende Morgen tidlig kom til mig, og dette var første Gang, at jeg har seet eller talt med ham. Efter besvaret Taushedsløfte, sagde jeg ham, hvorledes jeg meente at komme efter, hvor og naar den befrygtede Rolle skulde spilles, og iligemaade, hvorledes jeg da vilde vove alt for at give Printsen Underretning derom.

Vi bleve da enige om, at jeg skrev en Seddel med mit Navn under, og som iøvrigt indeholdt de Caracterer, der skulde betegne saa vel Stederne — enten Slottet eller Tøihuset —, som og Tiden — Nat eller Dag —, og det tilføiede Tal Klokkeslettet, saa at, naar Printsen blev leveret en anden Seddel med samme Navn og Haand, kunde han af de derpaa satte Caracterer vide alt.

Hiin min første Seddel har Hans Kongelige Høihed selv bevidnet mig, at han fik, og med blandet Frygt og Haab i nogen Tid bar hos sig, ligesom jeg og Dagen derpaa fik Ordre end videre ei alene selv at tale med General Eickstedt, men og at skaffe Etatsraad Guldberg Adgang til ham, hvortil denne Herre dog var vanskelig at overtale, saa som han kiendte sin egen Ærlighed og var forsikret om min, men endnu paa den Tid lige saa lidet som jeg

kiendte Etatsraad Guldberg; dog, da jeg allerede med denne sidste havde indladt mig, lod han sig og overtale dertil.

Jeg giorde mig derpaa i adskillig Dragt Gangene til Hans Kongelige Høiheds Arveprintsens Værelser paa Slottet saa nøie som muligt fra alle Sider bekiendt.

Men imidlertid indtraf den til en Skiftesamling efter Salig Hr. Baron og Obriste von Weittersheim i Slagelse bestemte Dag, hvori jeg tillige med Hr. Generalmajor v. Roepstorff længe havde været ansatte som Skiftecommissairer*). Herfra kunde jeg ikke blive borte.

Uvis om den omtalte betydelige Affaires Udfald, samt min egen og Medvideres Skiebne, maatte jeg altsaa med et ængstet Sind reise bort, og enhver, som vil sætte sig i mit Sted, begriber da lettelig en Deel af min Siels Tilstand. Lad Faren være saa stor, som den vil, naar man er nærværende og seer alle Omstændighederne, skrækker den dog ikke nær saa meget, som naar man er fraværende og maae udstaae alle de gyselige Forestillinger, som Indbildningskraften, der i slige Tilfælde er frugtbar nok, kan frembringe.

Men imedens jeg paa Reisen og i Slagelse maatte kiempes hermed, gik den 17de Januarii for sig paa en Maade, som sandelig var mig ubekiendt, da det Overlæg,

*) Den her anførte, i Aaret 1785, hvori Fleischer skrev, som Generalmajor afgaaede Gotfred Christopher v. Roepstorff stod i Begyndelsen af Aaret 1772 som Major ved det sjællandske Dragonregiment. Han var, da Oberst Carl Eugenius Weittersheim, Chef for Jydske Kyradseerregiment, døde i Aaret 1767, bleven Skiftekommissær i dennes Sted tillige med Oberst Otto Detlev Kaas; da den Sidstnævnte afskedigedes tre Aar derefter, var efter en kongelig Resolution af 31 Octbr. 1770 Fleischer indsat i hans Sted. Det jydske Kyradserregiments Stabs-Kvarter var i Slagelse. (Efter Oplysninger i Krigsministeriets Arkiv).

hvorudi jeg var deelagtig, og som ved min Afreise stod ved Magt, ikkun var defensiv.

Jeg kan altsaa i det, som skeede, ikke tillægge mig nogen Andeel, men det troer jeg med Sandhed at kunne paastaae, at saa vidt Sagen gik, medens jeg var nærværende, giorde jeg alt, hvad der af en tro og redelig Undersaat kunde kræves, og lad end den omtalte Frygt have været Chimære — jeg kan deri hverken sige fra eller til —, nok at Frygten var der, og man troede den da grundet, og saa kan ingen, som vil eftertænke Sagen, nægte mig, at jeg jo ligesaa fuldkomment, som den, der havde fuldbragt Gierningen, exponerede mig for Faren.

Hans Kongelige Højhed Arveprintsen har og nogle Gange, strax efter at denne befrygtede Tid var forbi, udtalt sig for mig derom i de naadigste Udtryk og lovet mig, at den Troskab, jeg derudi mod det Kongelige Huus havde viist Prøve paa, aldrig skulde blive forglemt.

Denne Deel af mit Levnets-Historie havde jeg aldrig tænkt at gjøre bekiendt, medens jeg levede, og var ei heller skeet, naar ikke mine Fiender i denne Tid havde ubeføiet ved deres Bagvadskelse bragt det saa vidt, at jeg har mistet mit Embede og derved givet Publicum Anledning til at troe, at jeg maatte være et slet og uværdigt Menneske. Som en ærekier Mand maae jeg da, for at betage Verden den Tanke om mig, lægge alle mine Handlinger for Dagen. Dog, naar jeg vidste, at denne Historie skulde være noget, som det Kongelige Huus ei vilde have bekiendt, skulde det være mig nok, naar alene Hans Kongelige Høihed, min naadigste Kronprints, vilde have den Naade at lade sig samme forelæse; thi af Høistsamme ønskede jeg umaadelig gierne denne og alle mine Handlinger at være

kiendte, og jeg er da forvisset om, at Hans Skarpsindighed vil indse, at jeg ikke er den onde Mand, som mine Fiender vist nok have afmalet mig.»

II.

Med Fleischers Fremstilling af sit Forhold til Katastrophen den 17de Januar 1772 fortjene nogle Optegnelser at jevnføres, der ere blevne efterladte af den som Etatsraad og Kæmmereer ved Øresundstolkammer afdøde Jacob Henric Schou*). Schou, der er det store Publicum bedst bekjendt som Udgiveren af «Schous Forordninger», var født i Kippinge Præstegaard paa Falster den 10de Juli 1745 og havde, efter i Aaret 1762 fra Vordingborg latinske Skole at være bleven dimitteret til Universitetet, allerede i Aaret 1769 taget theologisk Attestats, inden han flere Aar senere ogsaa underkastede sig den juridiske Examen. Paa Borchs Kollegium, hvor han var bleven Alumnus i Aaret 1770, boede han endnu, da den 17de Januar 1772 frembrød; heller ikke han forsømte om Aftenen at forlade Kollegiet, for at blive Øienvidne til de Uroligheder, hvorfor Byen dengang blev Skueplads, eller Dagen efter med en af sine Venner, Nicolai Christoffer Kall, Orientalistens Søn og senere Efterfølger, at gaae om og optælle alle de som «Jomfru-Huse» betegnede Steder, der i Anledning af Struensees Fald vare blevne stormede og plyndrede om Natten. I det følgende Aar 1773 blev han ansat som Hovmester og Informator for Enkedronning Juliane Maries Pager; hvad han

*) Det Hefte med Schous Optegnelser, der i sin Tid har tilhørt afdøde Konferentsraad Kolderup-Rosenvinge, og hvoraf denne gjerne tillod at tage Afskrift, findes nu blandt det store kongelige Bibliotheks Haandskrifter.

i denne Stilling enten selv iagttog eller hvad den gav ham Leilighed til at erfare af andre Personer i Dronningens Hofstat, har fra en anden Side kunnet yde ham Stof for de Erindringer og Bemærkninger angaaende Struensees Ministerium, som han senere i sin høie Alder har nedskrevet. Til at indhente Oplysninger fra Personer, der maatte have nøie Kjendskab til den struenseeske Periodes Begyndelse og Ophør, og som hans kortfattede Optegnelser ogsaa et Par Steder have anført, gav dog især hans senere Embedsstilling ham en god Leilighed, som man vel kunde ønsket mere fyldestgjørende benyttet. Efter i Aaret 1778 ogsaa at have underkastet sig den latinske juridiske Examen ved Universitet og i et Par Aar at have gjort Tjeneste som surnumerair Assessor i Kjøbenhavns Hof- og Stads-Ret, opnaaede Schou i Aaret 1781 at ansættes som en af Kæmmereererne ved Øresunds Toldkammer, et Embede, som han, skjønt allerede siden Aaret 1805 paa Grund af svagelig Helbred fritagen for dets Forretninger, med den største Deel af Indtægterne beholdt lige indtil sin Død i Kjøbenhavn den 10de Februar 1840. I de Aar, hvor Schou selv havde opholdt sig i Helsingør, havde han over sig som Direkteur for Øresunds Toldkammer Geheimekonferentsraad Christian Friderich Numsen, Ridder (Storkors) af Dannebrog og senere Ridder af Elefanten — født i Aaret 1741, død i Aaret 1811 —, og denne var gift med en Datter af Generallieutenant, Grev Christian Christopher Holck til Orebygaard, Comtesse Margrethe Holck, Enke efter den i Aaret 1778 afdøde Geheimeraad og Overpræsident Volrath August von der Lühe, og en Søster til Christian den Syvendes bekjendte Yndling. Ligesom Numsen selv i tidligere Dage havde kjendt Hofforholdene nøie, saaledes havde navnlig hans Frue havt god Leilighed

til at iagttage baade Dronning Caroline Mathilde og Dronning Juliane Marie. Dengang man hensynsløst havde berøvet Dronning Caroline Mathilde hendes første Overhofmesterinde Grevinde Louise Plessen, født Berkentin, for hvem hun nærede saa megen Hengivenhed*), havde den unge Dronning paa ingen Maade villet taale den Dame i sin Nærhed, som man først havde villet gjøre til Grevinde Plessens Efterfølgerske; derimod havde hun fundet sig i af flere andre hende foreslaaede Damer som sin nye Overhofmestinde at modtage den unge Fru von der Lühe. Allerede dengang Caroline Mathilde, under Christian den Syvendes Udenlandsreise opholdt sig paa Frederiksborg og herfra foretog de Spadseretoure, hvorpaa hun venlig og nedladende tiltalte Bønderkoner og andre af ringe Stand, især dem, som havde Børn med sig, og dengang endnu vandt Hjerterne for sig, saa man gjerne den unge Overhofmesterinde ved Dronningens Side. Fru von der Lühe be-

---

*) Grevinde Louise Plessen var den 26de April 1725 født i Wien, hvor Faderen Kammerherre Christian August Berkentin dengang var dansk Minister ved det keiserlige Hof; hendes Moder var Susanne Margaretha Boineburg. Deres Datter var, dengang hun blev Overhofmesterinde hos den unge Dronning Caroline Mathilde, siden Aaret 1755 Enke efter Deputeret i Rentekammeret, Grev Christian Siegfred Plessen til Hockendorf og Fusingø. Da Grevinde Plessen i Aaret 1768 blev forviist fra Hoffet, tog hun først til Kokkedal paa Strandveien; hendes Fader, der i Aaret 1758 var død som dansk Greve og en af Ministrene i Geheime-Conseillet, havde af Sophie Magdalene, Christian den Sjettes Enkedronning, der eiede det Hørsholmske Gods, faaet sig hiin skjønne Plet overladt paa det Vilkaar, at han her skulde opføre en ny smuk Bygning, hvad han ogsaa havde gjort. Senere, da Grevinde Plessen ogsaa var bleven viist ud af Landet, tog hun Ophold i Celle, hvor hun længe overlevede Caroline Mathilde og døde i høi Alder den 14de September 1799. Jvnfr. Heimbürger, Caroline Mathilde, Königin von Dänemark, nach ihrem Leben und Leidem aus zum Theil ungedruckten Quellen. Celle 1851. S. 187.

holdt ogsaa sin Plads hos Dronning Caroline Mathilde indtil Katastrophen den 17de Januar 1772 og blev derefter i længere Tid ogsaa Overhofmesterinde hos Enkedronningen, indtil hun, der i Aaret 1778 var bleven Enke, sex Aar senere ægtede Geheimeraad Numsen, og ved denne Leilighed forlod Hoffet. En anden Personlighed, hvormed Schou ligeledes maatte komme i Berøring under sit Ophold i Helsingør, og som ogsaa har kunnet meddele interessante Minder, var hans daværende Kollega og umiddelbare Formand, Etatsraad Nicolai Jacob Jessen, der et Par Aar førend Schou var bleven Toldkæmmereer. Ogsaa Jessen havde spillet en Rolle ved Forberedelsen af den Omvæltning, der gjorde Ende paa den Struenseeske Styrelse, han havde Natten til den 17de Januar været Veiviser paa Christiansborgs labyrinthiske Gange*), og fra denne Kilde stamme især de Erindringer, som Schou senere har meddeelt om Oprindelsen til hiin navnkundige Katastrophe.

De Ord af hans Optegnelser, hvorpaa det kommer an, ere disse:

«Følgende haaber jeg, vil vise, at Beringschiold var den første Ophavsmand til Partiet mod Struensee. Eickstedt yndede Regimentsqvarteermesteren ved det sjællandske Dragonregiment, Fleischer. Denne havde overtalt ham til at gaae paa Jagt og nyde frisk Luft, hvorved han blev helbredet for den Hypochrondie, som havde angrebet ham ved hans retskafne og meget lovende Søns Død. Denne tjente i Faderens Regiment, saavidt jeg erindrer, som

*) «Partikulærkassens Regnskab» har for Aaret 1780 en Post saalydende: «Etatsraad og Toldkammereer Jessen med Hensigt til hans Tjeneste den 17de Januar 1772 aarlig efter allerhøieste Ordre af 22de Okt. 1779: 400 Rd.» (Efter en Meddelelse af Docent F. Didrichsen).

Secondritmester*). Fleischers Frue var i Familie med Beringschiold. Det kan da med temmelig Sikkerhed antages, at denne ved Fleischer har formaaet Eickstedt, der desuden, som alle uinteresserede Danske, ei kunde lide Struensee, til at være i Selskab med dem, der vilde styrte denne despotiske Minister. Om Beringschiold ogsaa har vundet Køller eller andre, veed jeg ikke.

Etatsraad Jessen har mere end een Gang fortalt mig denne Sag, og hvad jeg har anført efter hans Fortællinger er for det Meste ordret, og i det Mindste anført saaledes, at det væsenlig stemmer overeens dermed. Sagen forholder sig nemlig saaledes: Nicolai Jacob Jessen, der døde 1800 som Etatsraad og Toldkæmmerer**), havde i en Deel Aar været Kammertjener hos Frederik den Femte. Efter dennes Død den 14de Januar 1766 levede han af den Pension, ham som Kammertjener var tillagt. Dronning Juliane Marie agtede og yndede

*) Hans Henrick v. Eickstedt havde i sit Ægteskab med Marie Julie von Krackwitz kun Sønnen Henrick Christopher Valentin v. Eickstedt, født den 1ste Juni 1749, død i Matts 1770 som «Second-Capitain» ved det sjællandske Dragonregiment. Med Hensyn til, at Faderen efter Omvæltningen i Aaret 1772 blev udnævnt til Kronprindsens Overhofmester, har Johan Bülow i sin, paa det kongelige Bibliothek bevarede Fremstilling af Hoffets Historie for 1773—76 (Ny Kgl. Samling. N. 716) udtrykt sig saaledes: «Som Grund og Aarsag til dette ganske besynderlige Valg anførte man den fortræffelige Opdragelse, han havde givet sin afdøde Søn, men den 17de Januar var endnu i altfor frisk Minde til at nogen kunde tvivle om, at det var en Virkning af Enkedronningens Erkjendtlighed for de hende paa denne mærkelige Dag beviste Tjenester, og hvorpaa de 24,000 Rd., han samme Aften modtog af hendes Haand, vare et altfor svagt Beviis». I Bülows Fodspor nævner derefter ogsaa Ch. D. Biehl i sin Fremstilling af Regjeringsforandringen den 14de April 1784 (Historisk Tidsskrift. Tredie Række, V, 305) som «Paaskuddet til hans Valg den herlige og ypperlige Opdragelse, som han havde givet sin eneste Søn».

**) N. J. Jessen, der døde i Helsingør den 16de August 1800, var født den 1 Januar 1718 i Neümünster, hvor Faderen var Diaconus.

ham meget, deels for hans retskafne Forhold og tro Tjeneste hos Kong Frederik den Femte, til hvilken en af hans Kammertjenere — saavidt det almindelige Rygte gik, Kammerlaquai Kaas*) — indsmuglede stærke Drikke, hvilket Jessen søgte at afværge saa vidt muligt var, deels fordi han var gift med en Datter af Dronningens meget yndede Kammerfrue Jacobi**). Hun havde derfor, saasom Jessen havde mange Børn, for at skaffe ham en liden Indtægt som Tillæg til hans Pension, overdraget ham Viinleverancen til hendes Hofstat. Hans Viinlager havde han enten i Høibro- eller i Færge-Stræde, hvilket af dem kan jeg ikke erindre***).

Herhen kom Beringschiold til ham i Efteraaret 1771, omtrent i October, og begyndte heftigt at dadle den nærværende Regjering og Struensees mod Kongeloven og Landets Love stridende Herredømme, hvilket han paa en saa despotisk og skammelig Maade misbrugte. Jessen, der havde Mistilid til Beringschiold, svarede, at han ikke fandt sig kaldet til at undersøge Regjeringens Foranstaltninger, men fulgte nu som stedse det Princip, med undersaatlig Hørsomhed at adlyde de kongelige Befalinger. Beringschiold vedblev at yttre sin Uvillie mod Regeringens Forhold og forsikkrede, at Struensee skulde og burde berøves sin Magt, hvori saadanne Mænd vare enige, som nok vare istand til at ud-

*) Julius Koss anføres som Kammerlakai hos Kong Frederik den Femte i Statskalenderne for Aarrækken fra 1758 til 1766.

**) Elisabeth Charlotte Jacobi, født Schäffer, Enke efter Peder Jacobi, der i Aaret 1738 var død som Sognepræst i Asminderød (Wiberg, Personalhistoriske, statistiske og genealogiske Bidrag til en almindelig dansk Præstehistorie. 1ste Bind. Odense. 1870. S. 109). Datteren Marie Christine Jacobi var siden Aaret 1758 gift med Jessen.

***) »Kjøbenhavns politiske Veyviser for 1772. Tredie Aargang. Udgiven fra Adresse-Contoiret« (S. 222) nævner »Justitsraad Jessen« som boende paa Amagertorv Nr. 60.

føre det. Jessen gav omtrent det forrige Svar, hvorpaa Beringschiold sagde: «De troer mig ikke, De har ingen Tillid til mig; kom derfor til mig i Morgen noget før Klokken 10, til hvilket Klokkeslet General Eickstedt kommer til mig. De kan da sidde bag mit Skjærmbrædt, høre vor Samtale og derved blive overbeviist om, at der er lagt en saa god Plan, at Struensees Fald vil blive uundgaaeligt»*). Jessen kom da til ham til den bestemte Tid og hørte, at foruden Eickstedt var Oberst Køller ogsaa bestemt paa at styrte Struensee, hvori de ogsaa vare sikkre paa Medvirkning af deres Corpser, ligesom de ogsaa vare sikkre paa Artillericorpsets Understøttelse. Nogle Dage derefter lod Eickstedt Jessen bede om en Sammenkomst. Formodentlig skete denne paa Beringschiolds Værelse, og denne var nok ogsaa den, der bragte Eickstedts Indbydelse til Jessen; om disse to Punkter mindes jeg ikke, at Jessen talte noget. Saasnart Jessen var kommen til Eickstedt, sagde denne, at Aarsagen, hvorfor han havde udbedet sig denne Sammenkomst, var, at han ønskede, han vilde reise til Fredensborg, hvor Enkedronning Juliane Marie og Arveprinds Frederik da opholdt sig, og sige dem Tingenes sande Tilstand i Kjøbenhavn, at en Opstand mod Struensee ufeilbarligen vilde bryde løs, at han, Køller og Flere havde lagt en saadan Plan, at Struensee maatte styrtes. Han udbad sig derfor, at Enkedronningen og Arveprindsen vilde sætte sig i Spidsen for det anti-Struenseeske Partie og ved deres

*) Beringschiolds Navn findes ikke i Veiviseren for Aaret 1772, og de senere Angivelser af hans Bopæl stemme ikke overeens. Efter det Sagn, der lader ham boe hos en Enke i Vimmelskaftet, paa høire Side af det Petersenske Jomfrukloster, vilde hans Bolig dengang været nær ved Jessens.

Anseelse og den Agtelse, som Publikum havde for dem, forhindre opbragte Hidshoveder og rasende Pøbel at begaae saadanne Uordener, som kunde ruinere uskyldige Mennesker og foraarsage uforudseelig Skade og Uorden. Jessen reiste derpaa til Fredensborg, foredrog Eickstedts Begjæring og dens Motiver for Enkedronningen og Arveprindsen. Disse lode Guldberg kalde, og efter at de havde overveiet Sagen, besluttede de at sætte sig i Spidsen for det anti-Struenseeske Partie. Man kan altsaa fra nu af kalde det Enkedronningens Partie. Jessen bragte nu Eickstedt denne Beskeed og meldte siden Enkedronningen og Prindsen, hvad Stilling Sagerne i Kjøbenhavn Tid efter anden stode udi. For at undgaae Mistanke addresserede han Brevene ved Omslag eller Convolut snart til sin Svigermoder, Kammerfrue Jacobi, snart til sin Datter Juliane Marie, en ung Pige paa en halv Snees Aar — siden efter den bekjendte Digterinde —, som da opholdt sig hos Kammerfrue Jacobi*). Da Dronning Juliane omtrent i Slutningen af November var kommen ind til Kjøbenhavn — eller maaskee noget før —, holdt hendes Partie deres Sammenkomster hos Herr Peder Hersleb Abildgaard, Capellan ved Holmens Kirke, hvis Hustrue, født Gamborg, var i Familie med Fleischer og Beringschiold. Hans Bolig havde tvende Udgange, den ene til Reverentsgade og den anden til Holmens Canal**). For

*) Juliane Marie Jessen, født den 11te Februar 1760, død den 6te Oktober 1832. Hun blev i en Række Aar Lectrice hos Enkedronningen. Erslev, Almindeligt Forfatterlexicon fra 1814 til 1840. Kjøbenhavn. 1843—53. I, 784—85. Supplement til almindeligt Forfatterlexicon. Kjøbenhavn. 1858—1868. I, 951—52.

**) I Kjøbenhavns Veiviser for 1772 nævnes S. 199 Capellan Abildgaard som boende i Størrestrædet Nr. 293.

ikke at gjøre Opsigt gik, naar de havde noget at aftale, Nogle ind af den ene, de Andre af den anden Udgang».

III.

Sammenholder man Fleischers Fremstilling af sit Forhold til Katastrophen den 17de Januar med Schous Optegnelser om dens Oprindelse, stemme disse overeens deri, at det egentlig var gjennem Fleischer, at General Eickstedt blev vunden for Sammensværgelsen. For saa vidt ere de imidlertid forskjellige, at kun, efter hvad Schou vil gjøre gjældende, var Beringschiold den, der ved denne Leilighed havde faaet Fleischer til at gjøre sin vante Indflydelse gjældende. Det bør dog bemærkes, at Schou i denne Henseende kun udtaler en Formodning, og denne Formodning, der ogsaa tidligere har været deelt af flere Andre, har maaske kun været grundet paa en usikker Slutning fra den i Aaret 1785 trykte Autobiographi. Thi Autobiographien fortæller, allerede, at Beringschiolds Frue var en Niece af Fleischers Hustru, at det var Beringschiold der i sin Tid havde givet ham Tanken om at søge Embedet som Regimentskvarteermester, og ydet ham sin Bistand til at opnaae det, og hvorledes han senere til Gjengjæld, efter Beringschiolds Ønske, med denne deeltog i at kjøbe Nygaard, eller det nuværende Marienborg paa Møen, indtil han, træt af at have den stridbare Beringschiold til Medeier, overlod denne det Hele*). Efter hvad Fleischer derimod meddeler i sin egen, ovenfor gjengivne Beretning, var det aldeles ikke Beringschiold, der gav Anledning til, at Fleischer kom til at spille en Rolle ved Katastrophens Forberedelse. Vil man ikke

*) Esaias Fleischers Liv og Levnets-Beskrivelse S. 32, 46—49.

antage, at Fleischer, da han skrev i Aaret 1785, har ladet sig paavirke af Hensyn til den Unaade og Straf, som dengang havde rammet den urolige og forvildede Beringschiold, — denne sad nu allerede i længere Tid som Fange paa Munkholm —, kan Beringschiold i Aaret 1772 i det Høieste have været den, der har givet Anviisning paa Regimentskvartermester Fleischer som en Yndling af Eickstedt og som vel skikket til at vinde denne. Fleischer nævner selv Præsten Christen Schmidt og ingen Anden som den, ved hvem han har følt sig tilskyndet til at reise sig mod Struensee, og som et reent Tilfælde omtaler han den Maade, hvorpaa Schmidt kom i nærmere Berøring med ham. I denne Henseende vækker dog hans egen Beretning Tvivl; den vækker let den Forestilling, at denne Mand har, som Talemaaden lyder, været «sat ud» paa ham. Schmidt var dengang, da Sammensværgelsen blev indledet, som Sognepræst i Asminderød ogsaa bleven Slotspræst hos den paa Fredensborg boende Deel af Kongefamilien*); han blev i det samme Aar 1772, hvori Omvæltningen heldigen var bleven udført, den 16de Juli udnævnt til Hofprædikant**), og derpaa i det følgende Aar 1773 kaldet til at være Biskop over Aggershuus Stift. Ved denne Leilighed holdt han i de kongelige Personers Nærværelse en Afskedsprædiken, hvori Bønnen har disse Ord: «Velsignet,ævindelig velsignet være Landets Moder, den dyrebare Juliane Maria! for alt det meget Gode, hun ved din Naade haver udrettet i disse Riger og Lande! Velsignet skal hendes Navn være iblandt Slægterne indtil Dagenes Ende, som satte sit Liv i din

*) Dannemarkes, Norges samt Hertugdømmernes Schleswig, Holstein etc. Geistlige Stat. Trykt til Aaret 1772. S. 8.

**) Wiberg, Bidrag til en almindelig dansk Præstehistorie. I, 109.

Haand for at adsprede Kirkens, Landets, Kongehusets, ja al Dyds og christelig Ærbarheds Fiender»*).

Der er endnu en anden og dybere Uoverensstemmelse imellem de tvende ovenfor anførte Beretninger, saaledes som disse her findes gjengivne. Efter Fleischers Beretning bliver det Guldberg, saaledes som allerede Falckenschiold har forudsat**), der opsøger Eickstedt, og knytter denne til Partiet mod Struensee; og efter hans Beretning var det ligeledes først i Begyndelse af Januar 1772, at disse Mænd komme i Berøring med hinanden. Efter de af Schou efterladte Optegnelser skulde det derimod været Eickstedt, der allerede i Slutningen af Aaret 1771 havde rettet Opfordringen til Enkedronningen og Arveprindsen om at sætte sig i Spidsen for det anti-Struenseeske Partie, og som derved havde sat Guldberg i Bevægelse. Her foreligger vistnok en uforligelig Strid. Naar man imidlertid betænker, at Schou ikke, saaledes som Fleischer, personlig havde deeltaget i Forhandlingerne, men derimod først har nedskrevet sine Bemærkninger i Foraaret 1836, sex og tredive Aar efter, at den Mand var død, der var hans nærmeste Kilde, og medens han selv nu var i den høie Alder af to og halvfemsinds tyve Aar, maa det vistnok strax findes rimeligt, at det er Oldingen, hos hvem man træffer Vildfarelse, Misforstaaelse eller Forvexling.

---

*) Afskedstale holden for det høikongelige Herskab i Christiansborg Slotskirke, anden Søndag efter Paaske, den 17de April 1774, og efter Kongelig allernaadigst Befaling udgiven af Christen Schmidt, Biskop over Aggerhuus Stift. Kjøbenhavn. 1774. S. 28—29.

**) Je présume, que ce fut Guldberg, qui, voulant placer parmi les chefs du parti un homme de sa main, et sur lequel il pût compter, y fit entrer Eichstedt. Mémoires de M. de Falckenskiold. Paris 1826. p. 156.

Det bør i denne Henseende bemærkes, at Schou midt i sin Fortælling selv standser, for at gjøre opmærksom paa et Par Punkter, hvor hans Hukommelse nu svigtede, og hvorved han da ogsaa selv lægger den Formodning nær, at han her ved en Distraktion kan være kommen til at tale om Generalmajor Eickstedt og Beringschiold i Stedet for om Generallieutenant, Grev Ranzau og Beringschiold eller om denne alene. Antages kun dette, passer Schous hele Fremstilling ellers ret vel til, hvad der andetsteds findes anført om Beringschiolds Færd. Saaledes meddeler Reverdil, der havde sin Kundskab fra Grev Johan Hartvig Ernst Bernstorff selv, hvorledes denne, medens han opholdt sig paa sit Gods Wotersen i det Lauenburgske, i September eller Oktober Maaned 1771, har modtaget Besøg af Beringschiold, der havde indfundet sig paa Wotersen, for at opfordre Bernstorff til at række Haanden til den Sammensværgelse, der skulde styrte Struensee*). I Overensstemmelse hermed siger fremdeles Grev Adam Gotlob Moltke i den Autobiographi, der nu er bleven offenliggjort: «Jeg maa endnu her anføre, at mod Slutningen af Aaret 1771 kom Hr. von Beringschiold om Aftenen til mig paa Bregentved og lod mig vide, at hele Landet var høist misfornøiet med den af ham saakaldte Struenseeske Regjering, og at en Deel af de Anseteste vare besluttede paa at bortfjerne Struensee med alle sine Tilhængere fra Kongen og at indføre en bedre Haandhævelse af Regjeringsforretningerne» **). Og

*) C'est M. de Bernstorff qui m'a rapporté le fait la veille de sa mort . . . . Cela se passait en septembre ou octobre de l'année 1771. Mémoires de Reverdil. p. 325.

**) Grev A. G. Moltkes Autobiographi i det nærværende Bind af Historisk Tidsskrift. S. 288.

lige saaledes lyde ogsaa P. F. Suhms haandskrevne Efterretninger om de danske Konger efter Souverainiteten som af Forskjellige allerede oftere ere blevne benyttede i historiske Formaal, men som, vistnok ikke mindst paa Grund af den saftige Pensel, hvormed Kjønsforhold udmales, i deres Heelhed ere forblevne utrykte. Ogsaa i Suhms Efterretninger er Beringschiold, ikke Eickstedt, den egentlig fremtrædende Person, der knytter Forbindelsen mellem de Misfornøiede og Hoffet. Suhm fortæller nemlig: «Fire Gange i Sommeren (1771) ere skete Forslag for Dronning Juliane Marie og Prinds Frederik, at fange den hele Cabale, naar de vilde sætte sig i Spidsen. De vare villige til alle Ting, men naar det kom dertil, da bleve de, som gjorde Forslaget, bange. Endelig i December foreslog Beringschiold, en Svensk, som havde havt megen Deel i Peter den Tredies Afsættelse*), for Guldberg et Anslag imod Cabalen, dertil dreven af privat Had, fordi Kammeret havde frakjendt ham noget Gods, som han havde kjøbt af Kongen, og Kammeret var indsat af Struensee. Han aabenbarede for Guldberg, at Grev Rantzau var med i Partiet, og at han havde endelig, efter at have sonderet nogle Obrister, faaet een paa sin Side. Endelig fik han at vide, at det var Oberst Køller. Guldberg var nogle Gange hos Rantzau. Generalmajor Eickstedt var og i Partiet; om ham havde Struensee sagt: «Von ihm haben wir nichts zu fürchten, denn er ist ein guter, ein-

*) Sebbelovs Skrift (En kort Beskrivelse over Statsfangen Magnus de Beringschiolds Transportreyse fra Bergenshuus Fæstning til Stavanger. Bergen 1796. S. 12) viser, at der endnu meget senere har været dem, der have antaget Beringschiold for Svensk det var maaskee det Navn, hvormed den i Horsens fødte Bering. var bleven adlet i det tydske Rige, der i denne Henseende har vildledet Ogssa Tidsangivelsen hos Suhm er uden Tvivl urigtig.

fältiger Däne» . . . N. J. Jessen var og. med, forhen Kammertjener hos Frederik den Femte.»

Dengang Beringschiold først udtalte sig for Jessen om Anslaget mod Struensee, yttrede han efter Jessens af Schou gjengivne Beretning, at «saadanne Mænd vare enige, som nok vare istand til at udføre det.» Paa Bregentved gjorde Beringschiold, som Grev Moltkes Meddelelse lyder, ligeledes gjældende, at «en Deel af de Anseteste» paatænkte at fjerne Struensee med alle hans Tilhængere, og efter den ældre Bernstorffs Ord til Reverdil nævnte han paa Wotersen i Særdeleshed Grev Rantzau-Ascheberg, som den, der stod bag ham —, hvilket væsenlig bidrog til, at Bernstorff, ikke mindre end Moltke, holdt sig uden for Sammensværgelsen. Grev Rantzau-Ascheberg var altsaa i Førstningen den egentlige Bærer af den Sammensværgelse, der endelig naaede at komme til Udførelse. Hans Betydning kom først til at træde tilbage, efter at de kongelige Personer ogsaa vare blevne inddragne i Sammensværgelsen, der derved vistnok ogsaa fik en noget anden Retning, end oprindelig paatænkt; men endnu da den forenede Virksomhed den 17de Januar var bleven kronet med Held, kunde han i Begyndelsen, som Grundlægger af Sammensværgelsen, om endog ellers kun med liden Adkomst, i Manges Øine gjælde for Dagens Helt. «Hvem har tænkt det om Grev Rantzau, som har giort og udvirket alt dette», hedder det saaledes i et Brev fra Christiansborg, som Geheimeraadinde Linstov «i fuld Glæde» har skrevet den 18de Januar 1772*), og paa en tilsvarende Maade omtales han Dagen efter i en Beretning af en Samtidig, der med Hensyn til Grev

*) Til Priorinden i Vemmetofte Kloster, Katharina Vincentina von der Osten. Brasch, Vemmetoftes Historie. III, 125—127.

Rantzau-Ascheberg har saa meget større Betydning, som Forfatteren havde havt nærmere Omgang med ham. Dette var Tilfældet med den daværende svenske Minister i Kjøbenhavn, den senere Ambassadeur Baron Johan Vilhelm Sprengporten. Allerede den 17de Januar havde denne fra Kjøbenhavn hjemsendt en foreløbig Beretning om de vigtige Hændelser, der vare indtrufne her den foregaaende Nat eller Morgen; idet han den 19de Januar giver en udførligere Beretning om Begivenhederne og undskylder den foregaaendes Korthed med Hensyn til de «mindre pålitlige utspridelser i början förekommit», har han udtrykkelig anført, at han seer sig istand til at give en udførligere Oplysninger om Katastrophen «i stöd af det mera stadgade begrepp, man derom nu kunnat fatta.» Om Grev Rantzau-Ascheberg skriver han saaledes:

«General-Lieutenant Grev Rantzau-Ascheberg, der altid har været anseet som den, der har havt den største Deel i den ved Ministeriet her for nogen Tid siden skete betydelige Forandring, nemlig i Geheime-Raad, Grev Bernstorffs og de øvrige Conseilsmedlemmers Afgang fra Geheime-Conseillet, har derefter efterhaanden maattet see den Agtelse og Tillid tilsidesat, der havde været ham tilsagt, og i de ham ved Krigs-Departementet og paa andre Steder givne Hverv, ved andre nylig indsatte Personers Indflydelse, fundet sin egen blive mindre gjældende.

Den ikke mindre herved end over den øvrige Stilling i Almindelighed paa bemeldte General-Lieutenants Side opkomne Misfornøielse har ikke utydelig lagt sig for Dagen, idet han under Paaskud af svagt Helbred allerede i flere Ugers Tid ei har viist sig ved Hoffet, hvorved der imidlertid saa meget mindre er bleven vakt nogen særdeles Opmærksomhed, som de raadende Personers Bestræbelser for-

meentligen have gaaet ud paa at formaae ham til frivillig at nedlægge sit Embede og at reise bort her fra Staden.

Udarbeidelsen af den Plan, hvorefter den skete Forandring er bleven iværksat, har imidlertid været det Æmne, hvortil Hr. Grev Rantzau under alt dette har fæstet sin Opmærksomhed og Sysselsættelse, og hvortil han saaledes er at ansee som den første Oprindelse (såsom det primitive upphof.).

Eftersom han til Planens Udførelse og for med saa kraftige Forestillinger, som udkrævedes, at kunne vinde Hans Majestæt Kongens Samtykke ikke har troet at kunne undvære Hendes Majestæt Enkedronningens samt Hans Kongelige Høihed Prinds Friederichs Appui og Støtte, er samme Plan i denne Hensigt bleven dem kommuniceret og, efter nogen Betænkning fra deres Side, ere ogsaa de blevne formaaede til at gaae ind paa den og til med Hr. Grev Rantzau at agere de concert» *).

*) Joh. Henr. Schrøder, Bidrag til Historien om Statshvälfningen i Danmark 1772. Stockholm 1851. S. 11—13. Den lærde Forfatter viste sig i denne akademiske Afhandling noget desorienteret, han citerer oftere som authentisk et af de romantiserende Skrifter om Regjeringsforandringen i Danmark (Zuverlässige Nachricht von der letzten Statsveränderung in Dänemark von Ihrer Majestät der Königinn Caroline Mathilde während Ihrer Gefangenschaft auf dem Schlosse zu Cronenburg eigenhändig entworfen. Nach dem Original abcopirt und aus dem Englisehen übersetzt Rotterdam. 1772.). Med større Grund har denne Afhandling, ved Siden af de meddeelte Udtog af Sprengportens Beretninger, allerede gjort opmærksom paa, at der i Upsala, mellem Gustav den Tredies Papirer, ogsaa findes en anden Beretning om Omvæltningen i Kjøbenhavn, der er affattet her den 18de Januar og har Sprengportens Haandskrift, men vistnok maa antages for at hidrøre fra en af Sprengportens diplomatiske Kollegaer, hvis Fremstilling det har været den svenske Minister tilladt at kopiere. Den stemmer væsentlig overeens med Sprengportens egen om-

Det vilde især været af Interesse, dersom der fra Ove Høegh Guldbergs Side havdes nogen nærmere Oplysning om, hvorledes hine første Traade ere blevne spundne mellem Hoffet paa Fredensborg og de Misfornøiede i Kjøbenhavn. Men nogen saadan kjendes ikke. Det kan imidlertid her fremhæves, at der dog fra Guldbergs egen Haand haves et udtrykkeligt Vidnesbyrd om, at hans kongelige Herskab virkelig først udenfra ogsaa er bleven opfordret til den Indgriben, hvori han selv har havt en saa væsentlig Deel*). Dette Vidnesbyrd faaer overhovedet en særegen Betydning ved det Sted, hvor det er afgivet**). Det findes nemlig i et Exemplar af det nye

meldte Beretning, men lader Rantzau holde sig tilbagetrukken ikke i Uger, men i Maaneder (»Ranzow, homme fier et violent, irrité de ce procedé, s'est enfermé depuis trois mois chez lui, disant qu'il avait la goute, et n'a cessé de declamer hautement avec tous ceux, qui allaient le voir, contre Struensee et sa clique«). Om Oberst Køller siger den samme Beretning af 18de Januar: »Un colenel nommé Keler, officier de mérite, et qui a servi avec distinction dans la dernière guerre en Prusse, cheri des officiers et des soldats de son régiment, frappé des discours que M. de Ranzow lui tenoit, lui dit: »Monsieur, je suis prêt à Vous seconder dans votre projet, pourvu que Vous me prouviez que la Reine Veuve, Julienne Marie, et le Prince Frédéric, son fils, l'approuvent. M. de Rantzow, sans sortir de sa chambre, trouva moyen de lui en faire connaître l'évidence, et tout se prepara à l'exécution.« Det bør maaskee i denne Henseende ogsaa her erindres, at Enkedronningen i en Billet, dateret »ce 15 de Janv. 1772« tilskrev Oberst Køller saaledes: »Monsieur le Colonel de Køhler. Je connais vos talens militaires, par les recommendations, qui m'ont étés autrefois donnés, mais je reconnais de plus l'élévation de votre ame et votre noble attachement à votre Roi. Vengés-le et Sa Maison, je serai à jamais vôtre tres gracieuse Reine Julie Marie« (Bidrag til den 17de Januars Historie. Meddelte af C. Paludan-Müller. Historisk Tidsskrift. Tredie Række. VI, 497).

*) Guldberg . . . fut celui qui fit le plan pour la Reine. Mémoires de Charles, Prince de Hesse. p. 59.

**) Jeg har Kammerherre Sick, som nu eier hiint Exemplar, at takke for, at jeg har kunnet gjøre mig bekjendt dermed.

Testamente, hvori Guldberg i det latinske Sprog har indført en kort Autobiographi, der nævner hans Livs vigtigste Tildragelser fra hans Fødsel i Horsens den 1ste September 1731, indtil Regjeringsforandringen den 14de April 1784 fremkaldte den store Forandring i hans Stilling, eller som han udtrykker sig, «befriede ham fra hans Posts ansvarsfulde Byrde»*); han har paa det anførte Sted, ligeledes i det latinske Sprog, ogsaa anført sine Børns Fødselsdage og Fadderne ved deres Daab — blandt disse da næsten altid Enkedronningen og Arveprindsen —, og den hele latinske Optegnelse bliver indledet med denne Erklæring: «Det er min Villie, at dette Nye Testamente, hvoraf jeg i længere Tid har benyttet mig, efter min Død skal overgives til min ældste Søn, og at det skal forblive i hans mulige Efterkommeres Eie»**). I Betragtning af disse Forhold vil man da heller ikke let uden en særlig Interesse læse de Ord, hvormed han har omtalt sin Deeltagelse i Katastrophen i Aaret 1772, Ord, der ville kunne oversættes saaledes:

«Da Fædrelandet, rystet ved Struensees rasende Parti, hvert Øieblik truedes med Undergang, og der hverken mere gjaldt Hensyn til Høie eller Lave, tog min Prinds, støttet af sin høie Moders Raad, og opfordret fra alle Sider af patriotiske Borgere, i sin Frygt for Kongen og for Riget, endeligen sin Beslutning, lod 1772, den 17de Januar, hine Personer fængsle i deres daarlige Tryghed, og hævdede saaledes Kongens og Fædrelandets Frihed.

*) Tandem d. 14. April 1784 statione molestissima liberatus mox dioccesi Arosiensi præfectus fui otio liberali fructurus bono cum Deo.

**) Cum novum hoc Testamentum usibus meis diu inserviisset, volo, ut natu maximo filio post mortem meam tradatur, utque in progenie ipsius, si ipsi contingat, restet.

Deeltagende i hine store Begivenheder har jeg følt Guds Styrelse, med Hjertet gjennemtrængt af Glæde over, at han ikke forsmaaede mig som et ringe Redskab til at frelse Kongen, den kongelige Familie og Fædrelandet fra hiin Skjændsels Afgrund.

Udnævnt til Medlem af den Ret, hvis Hverv det var at undersøge og paadømme disse gruelige Forbrydelser, er det maaskee faldet i mit Lod at have ydet mit Fædreland en nyttig Tjeneste; thi Alt blev, for saa vidt det var nødvendigt, bragt for Dagens Lys og godtgjorde vor Sags Retfærdighed. Ogsaa en betænkelig, ikke ufarlig Strid, som vi havde med England, blev heldig bilagt og endt paa hæderlig Maade»*).

IV.

«Store Begivenheder frembragte af smaa Aarsager» er Titlen paa et fransk Skrift, der udkom i det forrige Aar-

*) Cum res Patriæ in dies, factione amentissima Struenseiana concussa, ruinam minaretur, nec amplius verecundia neque potentioribus neque subditis constaret, princeps meus, consilio matris Augustissimæ adjutus, regi regnoque timens, postquam hinc inde preces bonorum civium advocaverant, consilio tandem sumpto, 1772 die 17. Jan. homines male feriatos in custodiam dedit, regi patriæque libertate asserta.

Magnis illis rebus implicatus Deum præsentem sensi, gaudio perfusus, quod meum qualecunque ministerium non dedignatus, regem, regiam familiam patriamque miseria illa foedissima eripuit.

Inter Judices sceleribus atrocissimis discutiendis et judicandis destinatos allectus operam forsitan utilem patriæ contuli: omnia enim in lucem protracta, quantum opus fuit, justam nostram causam probaverunt. Anceps etiam satque difficilis lis, quam cum Anglia habuimus, bene sopita fuit atque cum honore finita.

Ordene «male feriatos» har Guldberg fra en af Horats Oder (4de Bogs 6te Ode, V. 14), hvor de bruges om Trojanerne, som i Utide og til deres Ulykke holdt Fest og begave sig til Hvile, efter at de selv havde ført deres (i Hesten) skjulte Fjender ind til sig.

hundrede, og som man har tillagt Advokat Richer*). Den Betragtningsmaade, som det fremstiller, tilhørte maaskee ogsaa en Deel af det attende Aarhundrede i høiere Grad end mange andre Tider, skjønt en Tilbøielighed til at fremhæve, hvorledes mange store Begivenheder beroede paa det efter Udseende Ubetydeligste, altid har været tilstede. Det gjælder navnlig om Revolutioner og Sammensværgelser, at det fra et vist Synspunkt ofte har viist sig som en reen Tilfældighed, om en Revolution lykkedes eller ikke lykkedes, om en Sammensværgelse blev opdaget eller ikke opdaget i rette Tid. Var kun, saaledes fortælles der ofte, Denne eller Hiin gaaet en anden Vei, end han just gik, var han kommet lidet før eller senere, var blot et Brev blevet aabnet nogle Øieblikke tidligere eller sildigere, da havde Meget vendt sig heelt anderledes. Reverdil bemærker saaledes med Hensyn til Katastrophen den 17de Januar 1772, at han ikke blot selv om Middagen den 16de blev Vidne til en timelang, fortrolig Samtale mellem Greverne Struensee og Brandt, fremkaldt ved en ubestemt Angivelse om, hvad der var i Gjære, men at senere ogsaa Grev Rantzau-Ascheberg, der under Forudsætning af et heldigt Udfald af Sammensværgelsen nu allerede havde begyndt at indsee, at den egentlige Ledelse ikke kom til at beroe paa ham, om Aftenen Klokken otte havde indfundet sig hos Struensees ældre Broder, Departementchefen, Justitsraad Carl August Struensee, for at aabenbare Alt. «Man svarede ham», fortæller Reverdil, «at han — den ældre Struensee — ikke var hjemme, men at han vistnok vilde komme hjem Klokken ti for at tage sin Baldragt. Rantzau

*) Curiosités Historiques (Bibliotheque de poche par une Société de gens de lettres et d'érudits). Paris. 1855. p. 55.

kom igjen Klokken ti, men atter forgjæves, Struensee havde sendt Bud efter sin Domino, for at klæde sig paa hos Gähler, hvor han spiste til Aften. Rantzau tilskrev ham da disse Ord: «Det er af Vigtighed, at jeg seer Deres Broder før Midnat. Vær forvisset om, at dersom De ikke skaffer mig denne Sammenkomst, vil De komme til at fortryde det bittert.» Billetten blev først overleveret Klokken tre om Morgenen, og dens Indhold først kjendt efter Katastrophen»*).

En tilsvarende Beretning finder man hos en dansk Samtidig; ogsaa denne har efter hans egne Ord villet vise, at «paa saa smaae Ting beroer ofte Udfaldet af store Begivenheder».

Justitsraad Jakob Gude, der Aaret 1810 døde som Inspekteur ved Waisenhuset og Sekretair ved Missionskollegiet, er i Literaturen neppe bekjendt uden af en lille Biographi, hvori han har givet en Skildring af en afdød Ven og historisk Samler, men som tillige viser hans egen historiske Interesse**). Vidnesbyrd om denne Interesse ere ogsaa nogle af ham efterladte Rettelser og Anmærkninger til det bekjendte Skrift «Authentische und höchst merkwürdige Aufkärungen über die Geschichte der Grafen Struensee und Brandt. Germanien 1788», som hvis egentlige Forfatter man har nævnt forskjellige Personer, men som nu i Almindelighed og vistnok med Grund tillægges Helfrich Peter Sturz***).

*) Mémoires de Reverdil. p. 333.

**) J. Gude, Christen Schmidts Biographie, i Nyeste Skilderie af Kjøbenhavn, udg. af S. Soldin. XIVde Bind (Kjøbenhavn. 1810), S. 911—917.

***) C. Paludan-Müller, Bemærkninger om Høegh Guldberg som Statsmand. Odense 1841. S. 13—14. Det Exemplar af det tydske Skrift, hvortil Gude har føiet sine Anmærkninger, findes nu paa

Gude havde selv oplevet den store Omvæltning i Aaret 1772 — han var født i Aaret 1753 —, og taler i de af ham efterladte Anmærkninger paa sine Steder som Øienvidne, som naar han til Exempel siger: «Dronning Caroline Mathilde var det, som, saa at sige, lærte de kiøbenhavnske Damer at gaae. Førend Kongen reiste udenlands, har jeg tit seet hende med sin Oberhovmesterinde Pless, ganske simpelt klædt, at gaae til og fra Frederiksberg med en Løber efter sig. Kongen som Chronprints og hans Broder undtagne, der om Eftermiddagen imellem om Sommeren kunde gaae over Volden til Rosenborg, havde man aldrig før seet en kongelig Person gaae paa Gaden». Ligeledes i hans Omtale af Struensees Person: «Jeg har selv seet Struensee, og kan ikke sige, han var smuk; men temmelig voxen var han, dertil bredskuldret og stærk af Lemmer. Det kjønneste paa ham var Benene. Hans Haar var lyseguult, og bar han det i sin sidste Levetid næsten altid, som han dermed er tegnet paa et Kobber med Omskrift: «Mala multa Struens se perdidit ipse», som ligner ham meget» *). Paa andre Steder paaberaaber han sig Andre som sin

det store kongelige Bibliothek (Ny kongelig Samling. Nr. 256). Gudes Søn, den i forrige Aar afdøde Etatsraad Albert Peter Gude, tidligere Herredsfoged i Artz og Skippinge Herreder, har foran i Bogen skrevet: «Da denne Bog med Anmærkningerne vistnok er en stor Sieldenhed, skal den foræres til det store kongelige Bibliothek eller til Geheimearkivet. Kallundborg. d. 19de Mai 1861.»

*) Uklart er det derimod, om det er som Øienvidne, Gude ogsaa har givet denne Meddelelse: «Den aftakkede Liv-Vagts Officerer bleve forbudne at bære deres Mundering, paa det at Kongen ikke, ved at see dem, skulde spørge om sin Liv-Vagt. En Aften derpaa, da der var Comoedie paa Hoftheatret, mødte de alle i Parterret sorte, hvilket foraarsagede megen Opmærksomhed hos Dronningens Partie.»

Hjemmel, anfører saaledes, hvad han har hørt af sin Fader, Hof-Proviantsforvalter Niels Gude*), hvad der er blevet ham sagt af Engel Maria Arensbach, en af Caroline Mathildes Kammerjomfruer, eller hvad han veed fra Fortælling af Kammeradvokat Bang eller af Kongens Foged, Etatsraad Ortwed. For sine Optegnelser har han selv krævet Tillid, idet han i Almindelighed gjør gjældende: «Ved Anmærkningerne i denne Bog har jeg giort mig det til en Regel Intet at tillægge eller forandre, uden hvad jeg vidste at være sandt, og lade alt det staae, hvor jeg ikke tilforladelig vidste det modsatte, eller at sætte noget andet i Stedet.» Det kan tilføies, at hvor en af Gudes Optegnelser paa en mærkelig Maade fjerner sig fra, hvad der i Almindelighed anføres, savnes der ikke særlig Grund til at kunne give hans Angivelse Fortrinet. Den franske Billet, hvorved Christian den Syvende den 17de Januar forviste Caroline Mathilde til Kronborg, afviger efter Gudes Angivelse fra den Form, hvori denne Billet først er bleven meddeelt i Suhms haandskrevne Efterretninger og derefter i nyere, danske og fremmede Skrifter**), men saaledes som Billetten findes gjengivet hos Gude***), ender den omtrent med de samme Ord, som et

*) Efter ogsaa at have berørt, hvorledes Grev Rantzau-Ascheberg om Natten til den 17de Januar næsten havde maattet tvinges til at følge de andre Sammensvorne, tilføie Anmærkningerne: «Men op paa Dagen, da alting var forbi, blev han Karl; han lod sig bære op paa Slottet fra det kongelige Palais (ɔ: Prindsens Palais), hvor han boede, i sin Portechaise, og da han kom til Slotsporten, rakte han Hovedet ud til alle de Omstaaende og raabte: «Ere I nu fornøiede, Børn?» Min Fader kom just ud fra Slottet og hørte det.»

**) Ifølge Suhm lød Biletten saaledes: «Comme vous n'avez pas voulu suivre les bons conseils, ce n'est pas ma faute, si je me trouve obligé de vous faire conduire à Cronenbourg.»

***) Ifølge Gudes Anmærkninger har Kongens Linier været disse: «Madame, Vous savez, combien je vous ai aimée, mais votre conduite

Brev, skrevet paa Christiansborg paa selve Dagen den 17de Januar, netop har betegnet som Kongens Slutningsord*), og som ogsaa en anden Beretning, der ligeledes angiver sig som affattet i Kjøbenhavn den 17de Januar 1772, men som aabenbart hidrører fra en i det franske Sprog kun lidet Kyndig, har havt for Øie, inden den i sammentrængt Udtog

n'a pas repondu à mon attente. Elle m'oblige de vous éloigner de ma cour, et je veux, que vous partiez pour Cronborg, ou je vous souhaits un heureux repentir. Le 17 Jan. 1772. Christian Rex.»

*) Dette Brev blev Fredagen den 17de Januar skrevet til Katharina Vincentina von der Osten, Priorinden i Vemmetofte Kloster. Det er skrevet af Geheimeraadinde Margrete Linstov, der begynder Brevet med at tolke Glæden over den lykkelig udførte Begivenhed og at meddele Priorinden Arrestationerne. Men som hun er midt i Brevet, modtager hun et Besøg af Lieutenant Driberg af Artilleriet, der havde været posteret i Struensees Værelser, og beder nu ham om at fortsætte, da han er bedre underrettet. I Dribergs Fortsættelse gives saa en Fremstilling af den Fremgangsmaade, som de Sammensvorne om Morgenen havde brugt, for at faae Kongen til at skrive Befalingen med Hensyn til Dronningen, og Enden af Kongens Brev var efter Dribergs Meddelelse denne: «a la fin, Madame, je vous souhaite un repentir sincère» (Brasch, Vemmetoftes Historie. III, 124—125). Carl August Wilhelm Driberg, der i Aaret 1758 var bleven optaget blandt de kongelige Pager og i Aaret 1766 blev udnævnt til Sekondlieutenant i Artilleriet, havde været en af Christian den Syvendes Følgesvende under den unge Konges af Reverdil, Suhm og C. D. Biehl omtalte Nattesværmen i Kjøbenhavn. I Aaret 1772 var han ogsaa Kammerjunker; senere blev han som Kaptain i Aaret 1783 ved Kabinetsskrivelse udnævnt til Kammerherre, og i Aaret 1794 fik han Generalkrigskommissærembedet for Danmark; da han i Aaret 1819 efter Ansøgning entledigedes fra denne Stilling, erholdt han Dannebrogsordenens Storkors. Han døde i Aaret 1825 i Odense, efterladende sig Navn for megen Velgjørenhed (F. Thaarup, Fædrenelandsk Nekrolog, eller Efterretning om de ved Stilling og Virksomhed udmærkede og ellers bekjendte Afdøde i de sex Aar fra 1821 - 1826. Kjøbenhavn 1835—44. S. 355—358, 507).

har villet gjengive den kongelige Billets væsenlige Indhold*).

I det tydske Skrift, hvortil Gude har føiet sine Anmærkninger, omtales et Besøg, som Grev Rantzau allerede nogle Dage efter Nytaar skal have gjort Struensee, for at advare ham, og dette Besøg fremstilles saaledes, at Struensee, naar han kun havde viist en Smule mindre Sikkerhed og större Imødekommen, allerede dengang vilde have kunnet faae den Oplysning om Sammensværgelsen, som Rantzau, efter Reverdil, endnu den 16de viste sig beredt til at give. «Af hvor ubetydelige Tildragelser», udbryder den fremmede Forfatter her, «kan under saadanne Gjæringer et heelt Riges Skjæbne være afhængig»**). Den samme Betragtning

*) Lieutenant C. F. Becks Beretning om Dronning Caroline Mathildes Fængsling, dateret Kjøbenhavn den 17de Januar 1772, meddeelt af M. Birkeland i Historisk Tidsskrift. Tredie Række. IV, 95. Her siges det, at den kongelige Ordre havde havt «omtrent» følgende Indhold: «Madame, «votre conduite m'en force de vous eloigner d'ici, je vous souhaite une bonne repentance.» Beretningens Forfatter, Christian Friederich Bech, der var født i Aaret 1743, stod siden Aaret 1761 som Sekondlieutenant, siden Aaret 1767 som Premierlieutenant ved det Falsterske Regiment. Han blev den samme Dag, hvorfra Beretningen er dateret, som Belønning for sin Deeltagelse i Dronningens Arrestation, udnævnt til Kaptain af Infanteriet og i Aaret 1777 ophøiet i den danske Adelsstand. Senere har han især været omtalt for den Maade, hvorpaa han, under Englændernes Tog til Sjælland i Aaret 1807, som Oberst og Chef for det norske Livregiment ledede Udfaldet i Classens Have. Han blev i Aaret 1810 afskediget med Titel af Generallieutenant og døde i Aaret 1813.

**) Authentische Aufklärungen. S. p. 150. Den 15de Januar, da Rantzau i Generalitets- og Kommissariats-Kollegiet drog Falckenschiold til Side, for at tale med ham om Rygterne om Anslag mod Struensee og om Nødvendigheden af strax at anstille en Undersøgelse, tilføiede han, at Struensee selv ikke havde villet høre ham (Mémoires de Falckenschiold. p. 157).

har ogsaa Gude villet vække, men ad en anden Vei, idet han meddeler den her følgende Beretning:

«Nær havde hele Planen blevet aabenbaret. En Hyrekudsk, som i den strenge Vinter, da de fleste andre for Betaling havde faaet Havre af Kongens Magazin, hos vedkommende, jeg veed ikke af hvad Aarsag, intet kunde faae, havde henvendt sig til Struensee selv og faaet hans skriftlige Ordre til visse Tønders Udlevering. Hos denne Mand bestilte Beringschiold, een af Medhjælperne til Revolutionen, den 16de Jan. mod Aftenen to Vogne, som skulde holde ved Indgangen til Slotskirken, da Struensee havde sine Værelser i den Gang, som fører til Kirken, om Natten ved et bestemt Klokkeslet. Enten denne Hyrekudsk af sig selv var blevet opmærksom herved*), eller og Beringschiold, som

*) Maaskee kan denne Mand have været den Samme, til hvem de Sammensvorne allerede havde henvendt sig om Vognkjørsel i de foregaaende Nætter. I et Tidsskrift, som Gude endnu ikke kunde kjende (nemlig i Østs Archiv for Psychologie, Historie, Literatur und Kunst. Kjøbenhavn. 1824—30. II, 182) træffes denne Bemærkning: «Guldberg boede dengang hos Udgiverens Morfader, afgangne Stadshauptmand Jürgensen, paa Hjørnet af Vimmelskaftet og Badstuestræde. — Flere Gange ud paa Aftenen, nogen Tid før den 17de Januar, blev med et vist Signal ringet paa Huusklokken; Guldberg gik da ud, steg i en Kareth, som almindeligen holdt henimod Helliggeistes Kirke (Petersens Kloster ligger lige overfor) og med de i Karethen værende Personer raadsloges kjørende omkring paa Gaderne.» At «Etatsraad Guldberg» dengang boede i Vimmelskaftet Nr. 159, findes anført i Veiviseren for Aaret 1772 (S. 215) og med den anførte Angivelse vilde den Tradition yderligere stemme, hvorefter ogsaa Beringschiold dengang boede paa Vimmelskaftet, paa høire Side af det Petersenske Jomfrukloster. Efter Gudes Anmærkninger boede imidlertid Beringschiold hos den daværende Stadshauptmand Treeld — der om Formiddagen den 17de Januar fremkaldte Hurraraabene paa Christiansborg Slotsplads og om Aftenen væsentlig skal have bidraget til at fremkalde Illuminationen —, og Treelds Bolig var, ifølge Veiviseren for Aaret 1772 (Side 251), paa Nørregade Nr. 45.

en bekiendt aabenmundet og mundkaad Mand — hvorfor man og altid har forundret sig over, at vedkommende torde indlade sig med ham, ligesom han og nogle Dage før den 17de Januar reent ud skal have sagt, «at man med det Første skulde faae store Ting at høre om Struensee og hans Partie» — har ladet nogle Ord falde, er uvist; men sandt er det, at denne Mand ud paa Aftenen gik op i Forsalen til Hoftheatret, hvor man ved lidet Bekiendtskab kunde komme ind, fik fat paa een af Struensees Tjenere, og forlangte, at han strax skulde skaffe ham Greven i Tale, og, da han vægrede sig derved, som noget han ikke torde giøre, truede med selv at gaae ind til ham i Salen, da han maatte og skulde tale med ham i en Sag af Vigtighed. Tieneren gik derpaa ind til sin Herre, og kom tilbage med den Beskeed, at han Dagen derpaa om Formiddagen skulde komme op til Greven, men nu havde han ikke Tid at tale med ham, og Manden maatte altsaa gaae. Havde Struensee nu strax gaaet ud til Hyrekudsken, vilde han, som da allerede var frygtsom og mistænkelig ved det mindste, have taget Anledning af Mandens Beretning til at lade undersøge, hvorfor disse Vogne vare bestilte — og virkelig var det de samme, hvori Greverne mod Morgenen bragtes i Castellet —, og lettelig kunde derved hele Sagen blevet røbet.

Paa saa smaae Ting beroer ofte Udfaldet af store Begivenheder.»

V.

Som en Overgang til de følgende Smaastykker, der herefter skal fremdrages, vil paa dette Sted passende kunne meddeles nogle Udtog af en Samtidigs Dagbøger. Idet disse dvæle ved, hvad der foregik den 17de Januar 1772 og i den nærmest følgende Tid, omtale de vistnok i det

Hele kun, hvad der andetsteds er bekjendt, men de tilføie dog tillige enkelte nye Træk til hiin mærkværdige Epokes Billede og antyde Stemninger, der for den opmærksomme Betragter ikke vil være uden Betydning.

De tilsigtede Dagbøger hidrøre fra en Søofficer, der paa hiin Tid endnu var en af de mere ansete i Marinen, men hvis Navn nu især knytter sig til Mindet om den Maade, hvorpaa han senere maatte forlade den. Kaptain Peter Schønning, en Søn af Renteskriver og Kammerraad Peter Schønning, født i Kjøbenhavn den 13de August 1733, havde, med en afgjort Lyst til Sølivet, i Aaret 1746 opnaaet at blive antagen paa Søkadetakademiet; han blev Officeer i Aaret 1755, Kaptain i Aaret 1769. Under det Struenseeske Ministerium blev der underhaanden ogsaa gjort ham Tilbud om «en Post af Anseelse at modtage», men hvor fordeelagtig den endog var, vovede han dog ikke strax at modtage den, da han, som han selv har bemærket, «ikke troede Freden med det Systema, som da var, uagtet adskillige skikkelige Folk havde entreret deri», men forudsaa, at ved en Forandring «kunde de vel staae sig, som havde aparte Venner ved Hoffet, eller Riigdomme nok at leve af, men det vilde da gaae ud over dem, som ikke havde dette», thi «Grunden til det Alt var ikke god, for svag og skrøbelig, kun beroende paa et Fruentimmers Yndest, endnu langt usikkrere end April Maaneds Solskin, og Partiet der imod altfor væIdigt og listigt.» Baade under og efter den Struenseeske Periode havde Schønning derimod oftere Udkommandoer som Skibschef, indtil han i Foraaret 1781, da han efter endt Togt hjemkom fra Vestindien med Fregatten Bornholm, strax blev arresteret den 17de Mai. En af de kongelige Kabinetsordrer, som det Guldbergske Ministerium dengang allerede længe igjen havde

indført, modtog ham med Udtalelsen af Kongens største Mishag og allerhøieste Unaade for hans «for ham selv skjændige og for det kongelige Flag uden Exempel vanærende Forhold», og gav Befaling til at der skulde statueres et afskrækkende Exempel, og den Hjemkomne dømmes af en Generalkrigsret. Da Schønning den 29de December i det forrige Aar havde konvoieret ti paa de danskvestindiske Øer hjemmehørende Skibe fra Guadeloupe til St. Thomas, var han den 29de December under Øen Saba stødt sammen med tre engelske Fregatter, der førte Orlogsflag, men senere skal have viist sig kun at have været Kaperfregatter, hver for sig mindre, men samlede den danske Fregat overlegne. Da Bornholm blev beskudt langskibs, og Vindstille var til Hinder for at lade den, en af Gerners sværeste Fregatter, maneuvrere saaledes, som dens lettere Modstandere — saa meget mere, som den danske Besætning var svækket ved Dødsfald, ved Landsættelse af Syge og ved Sygdom ombord —, kunde Konvoien ikke blot opbringes af de engelske Fartøier, men Schønning havde, inden nogen af det tjenstgjørende Mandskab var dræbt eller saaret, med sin Næstkommanderendes Samtykke, ladet Flaget og Vimpel paa Bornholm stryge, efter hvad han selv senere forklarede, dog ikke for at overgive sit Skib, hvormed han fortsatte Reisen til St. Thomas, men kun for at tilkjendegive, at han ikke længer modsatte sig Konvoiens Visitation. Det kan vel være, at den Kabinetsordre, som paa en Maade foreskrev Udfaldet, har havt Indflydelse paa Dommen, men hiin af Schønning afgivne Forklaring stred i det Mindste ogsaa imod al Vedtægt, og skjøndt Retten i sine Præmisser gav Schiønning det Vidnesbyrd ved flere tidligere Lejligheder at have viist sig som en modig og udmærket duelig Sømand, og at han ogsaa under

den sidste Affaire havde udsat sin egen Person for større Fare end nødvendigt, lød dens Dom paa Kassation*). Nogle Aar efter, at det saakaldte guldbergske Ministerium var fratraadt, blev der dog, i Betragtning af Schønnings tidligere gode Tjeneste, tilstaaet ham en Pension; efter et tilbagetrukket Liv døde han i Aaret 1813, testamenterende Universitetsbiblioteket sine meget vidtløftige Dagbøger, der paa flere Steder bære Vidnesbyrd om Uvillie mod den guldbergske Styrelse**).

---

*) Garde (Den dansk-norske Sømagts Historie 1700—1814. Kjøbenhavn. 1852. S. 271) antager, »at et utidigt Ønske om at spare Blod har forledet ham, der i et sløvende Klima i næsten 24 Timer havde været i bestandig Uro og Bevægelse.« Sekondlieutenant Johann Hartvig Ernst v. Berger, der havde fungeret som Næstkommanderende, da Premierlieutenant Steen Andersen Bille var syg i Land, skulde efter Krigsrettens Dom degraderes til Matros i eet Aar, men medens Schønnings Dom blev stadfæstet, blev v. Bergers formildet til sex Maaneders Arrest, og da denne havde varet fire Uger, blev han benaadet. De øvrige Officerer paa Fregatten, Sekondlieutenanterne Christian Walterstorff og Hans Lemming, fik en Irettesættelse.

**) Saaledes til Exempel, hvor Schønning i den guldbergske Tid omtaler sin Deeltagelse i Søetatens kombinerede Ret, under Sagen mod Kaptainlieutenanterne Lorentz Peter Stibolt og Christian Neuspitzer. Den første, der var Viceequipagemester paa Holmen, var tiltalt for til en Reparation i sit Huus i Nyboder, der var en kongelig Bolig, at have benyttet fire kasserede Brædder fra Spaandehaugen, der vurderedes til 78 Skilling, den anden, fordi de vare bortførte, medens han havde Vagt. Den siden den Struenseeske Tid ved Hoffet ilde ansete, men ved stor privat Formue uafhængive Contreadmiral Anthon Nicolay de Fontenay havde Forsædet i Retten, der havde dømt Stibolt til tre Maaneders Fængsel, fordi der var forsømt at udstede en ordentlig Passeerseddel, og frikjendt Neuspitzer; om Sagens endelige Udfald skrev Schønning derimod under 19de April 1777: »Var i Krigsret, da Kaptain-Lieutenant L. Stibolts Dom, som nu var kommen fra Kongen, blev oplæst og var af Kongen saaledes skjærpet: Han skulde et Aar degraderes til yngst Premier-Lieutenant og de første sex Maaneder sidde paa Hovedvagten, Kaptain-Lieutenant Neuspitzer

Da Aaret 1772 oprandt, saa han endnu med et lysere

---

have en Reprimande af Retten, og Retten af Collegiet erindres om en anden Gang nøiere at observere Sagernes Omstændigheder. Collegiet havde i Følge samme Ordre skrevet en saadan Erindring paa det høfligste og hosføiet, at det ikke gjordes nødig den blev oplæst ved Retten, men allene cirkulered om fra en til en anden, og saa tilbage sendes uden at tilføres; men vi, som vidste at have dømt i denne Sag saa retfærdig, som vi burde, og endog paa det strængeste, forlangede ikke denne Skaansel, men lod Auditeuren oplæse den med alle sine Ceremonier, at Eftertiden og kunde erfare, hvorledes Krigsretterne nu bleve trykkede, naar de ikke dømte, som man vilde have det.» Længere hen i det samme Aar sad Schønning atter i den kombinerede Ret i en Sag mod Premierlieutenant Johannes Matthæus Brøhjer, der med Skonnerten Støren havde været sendt til Norge, men som i Øresundet var kommet i Strid om Salut med en hollandsk Skipper og havde ladet denne for personlig Grovhed korporlig afstraffe med syv og tyve Slag. Gjennem den hollandske Konsul i Helsingør havde Skipperen i denne Anledning henvendt sig umiddelbart til Hoffet, som dengang opholdt sig paa Fredensborg, og en Kabinetsordre bestemte her strax, at Brøhjer skulde arresteres, hvor han blev antruffen. Dette skete i Frederiksværn, hvor Sekondlieutenant John Christian Schrødersee overtog Befalingen af Skonnerten og medførte Brøkjer som Arrestant paa hans eget Skib. Det traf sig saaledes, at den kombinerede Ret Aaret i Forveien havde dømt i en Sag mod Kaptainlieutenant Jens Knudsen, der tiltaltes for ei at have hævdet Flagets Ære, fordi han som Chef paa Vagtskibet paa Elben, Galioten Dristigheden, havde ladet det beroe ved, at et hollandsk Koffardiskibs Kaptain, der havde udskjældt de Danske, var bleven revset med nogle Tampeslag; Retten havde dengang frikjendt Knudsen, og da ogsaa Admiralitets-Kollegiet i denne Anledning netop havde indskjærpet, at Vagtskibschefen skulde straffe personlige Fornærmelser med tilbørlig korporlig Straf, frikjendtes nu saa meget mere Lieutenant Brøkjer; Schønning havde begge Gange havt Sæde i Krigsretten, og ligesom han henførte Strengheden mod Stibolt til Guldberg, saaledes bemærker han ogsaa den 23de Oktober 1777, i Anledniug af den hastige Kabinetsordre fra Fredensborg: «Thi saadanne glubske Cabinetsordrer var Guldberg strax færdig med at udstede.» Fra det samme Aar have Dagbøgerne fremdeles (den 17de April) denne Optegnelse: «Commandeur Bendix Bille, som snakkede for meget om Guldberg og den nye Regie-

Blik paa Livet*). Han havde i begge de to foregaaende Aar, saaledes som det dengang var Skik, havt Vagtskibet i Øresundet, og derfor kun opholdt sig lidet i Kjøbenhavn. I Slutningen af Aaret 1771, da Farten i Sundet næsten heelt var ophørt, og Vagtskibets Mandskab længtes efter «Julen og Friheden paa Holmen», savnede Hovedstaden heller ikke Tillokkelser for ham; efter at «den hvide Ørn» den 14de December havde forladt Helsingørs Rhed og samme Aften var ankret «i Maaneskin ved Skovshoved eller lidet Nord for Gyldenlund», varede det kun faa Dage, inden man saa Fregatten aftaklet og fortøiet inden for Bommen og Kaptain Schønning paa «Torres Concerter», paa den franske Komedie eller paa italiensk Opera. Notitser om hans idelige Besøg til disse Theaterforestillinger og Koncerter indtage fra nu af en fortrinlig Plads i hans Dagbøger, men ved Siden af disse Notitser, der i det Følgende som oftest forbigaaes, finder man dog ogsaa andre af en mere politisk Betydning, og nogle Udtog af dem skulle her meddeles:

«Den 18de December. Lodsen tog fra Borde Middag Kl. 12. Jeg gik i Land i Formiddag, gik til Hr. Ober-Eqvipage-

---

ring, blev sendt til Thrundheim som Enrollerings-Chef»; i det følgende Aar, da ved et Avancement i Søetaten nogle Officerer vare blevne eensidig fremtrukne ved en Kabinetsordre — «den Canal ved Guldberg, som jeg paa ingen Maade kunde overtale mig til» —, anføres (under 13de April og 18de Mai) Kaptain Christopher Buddes Ord mod «de lumske og forbandede Cabinetsordrer», og Schønning vidner selv, at «saadanne Uroligheder og Uleiligheder maatte man ofte have, formedelst Guldbergs store Lyst til at skrive Cabinetsordrer, der nu var langt mere brugeligt end selv i Struensees Tid.»

*) Schønning var Forfatter til det anonymne Skrift: «Klage og Formaning til Ægteskab af en gammel Frøken», der udkom i Kjøbenhavn i Aaret 1771. Nyerup og Kraft, Literatur-Lexikon. S. 531.

Mester, Commandeur A. Fontenay og meldte ham Fregattens Ankomst. Alle forundrede sig over, at denne Mand havde af Struensee ladet sig overtale til at tage imod denne Post, endog kuns under Navn af Ober-Eqvipage-Mester, da den var endog Captainer underhaanden tilbuden, blandt andre Grotchchilling med Titul af Holmens Chef; men Fontenay higede stedse efter at giøre Lykke. Struensee, sagde man, havde været i stor Forlegenhed for at faae en til den, da han havde givet Reiersen Afskeed, uden at være betænkt paa, hvem han kunde faae til den igien. Fontenay havde derfor i dette Tilfælde gjort ham en stor Tieneste*).

Den 21de December blev ved Cabinets-Ordre Liv-Vagten til Fods, bestaaende af 5 Compagnier nu og afskaffet, hvorved en Revolte nær var opkommet i Staden; thi da de erfarede, de skulde stilles under andre Regimenter, satte de sig med Magt imod samme; en stor Deel af dem saae jeg i mit Logement paa Kul-Torvet kom løbende ud af Nørre-Port med deres Geværer, dog uden i det Øjeblik at vide deres Hensigt eller Aarsagen dertil**). Vagten i Porten trod i Gevær. Bommen for Porten blev nedladt, men de agtede

---

*) Den 4de November 1771 var den daværende Kommandeur Friderich Reiersen af Struensee bleven afskediget fra sin Tjeneste ved Holmen i Anledning af nogle Uordner med Mandskabet der. Den daværende Kommandeur, senere Kontreadmiral Anthon Nicolay de Fontenay, var i hans Sted den 28de November 1771 bleven beskikket til Interims-Overequipagemester, men efter Struensees Fald blev Reiersen den 27de Maj 1772 igjen udnævnt til Holmens Chef. Grotschilling er den daværende Kommandeurkaptain, senere hen Kontreadmiral Friderich Grodtschilling.

**) Dette skete den 24de December 1771. Om Livvagtens Modstand paa denne Dag eller den saakaldte Juleaftens Feide findes den bedste Oplysning hos Løvenskjold, Efterretninger om den kongelige Livgarde til Fods Kjøbenhavn 1858. S. 217—225; jvnfr. ogsaa Artiklen »Den norske Livgarde i Kjøbenhavn«, meddeelt af H. J. Hvitfeldt i Norges »Illustreret Nyhedsblad« 1861. Nr. 14.

intet, dukkede under den, og Vagten udrettede intet. Jeg erfarede, de løb til Frederiksberg for at ville tale med Kongen, og fik og udvirket, at de blev fri for at tiene videre; intet var heller billigere, og det andet meget despotisk og ueftertænksomt. En temmelig Uorden og Allarm havde Sted, førend dette ret blev afgiort. Grotschilling fortalte mig siden, at ved den Lejlighed, da Cabinets-Ordren blev oplæst for dem, og de derved begyndte at giøre sig rebelske, vilde Winterfeldt*) persuaderet ham til, da de just vare derved tilstede, at de nu med hvad Matroser, som vare i Nærheden, skulde slaget sig til Liv-Vagten og iværksætte en Revolution, som man længe havde havt i Sinde, og hvortil man sagde, Ænke-Dronningen og Printz Friederich opmuntrede og vilde understøtte; men da Grotschilling nægtede dette, paastod Tiden hverken var anstændig eller beleilig dertil — som den nok heller ikke var, vilde kostet meget Blod og dog ikke lykkes —, kaldte Winterfeldt ham adskillige Gange for Cujon og blev meget opbragt derover, saa Winterfeldt har været altfor ivrig den Gang. I en By, hvor der er en Garnison af mod 10,000 Mand maae nok en Revolution iværksættes med langt mere Snildhed og Forsigtighed, hvor det regierende Partie har saa

*) Schønning, hvis Dagbøger oftere bruge Forkortelser, have her Wnthfl., senere Wntrf. eller blot W., men derved kan kun være sigtet til den daværende Kaptain, senere Admiral Jørgen Balthasar Winterfeldt. Ved den Revolte, der skulde have fundet Sted ved den saakaldte Forsoningsfest, der den 28de September 1771 blev givet Holmens Arbeidsfolk paa Plainen nedenfor Frederiksberg Slot, men som Baronesse Anna Sophie Bülow, først Comtesse Danneskjold-Laurvig, blev istand til at angive i rette Tid, havde Winterfeldt allerede været en af Hovedmændene for det mislykkede Anslag. Mémoires de Reverdil. p. 285—288. Charlotte Dorothea Biehls Historiske Breve, i Historisk Tidsskrift. Tredie Række, IV, 415—418.

mange bevæbnede Arme strax til sin Tieneste og Befaling. Da jeg nu næsten i to Aar ikke havde ret været tilstede i Byen, men for det meste fraværende, og nu først i disse Dage var hiemkommen, vidste jeg ikke meget af Hemmelighederne, som ingen havde dristet sig til at skrive om til Fraværende. Man sagde ellers, Struensee hemmeligt vilde flygte, men maatte ikke for Dronningen. Det var ikke let at mærke ham hans Hensigter af, synes mig. At afskaffe Liv-Vagten synes at kunde blive til hans egen Skade, thi saa længe den, som var at vente, fremfor andre blev Kongen og Dronningen tro, saa var han jo og sikker for surprice, der saa nøje var lieret med dem.

Anno 1772 den 1ste Januari — meldte mig til Tieneste i Dag paa Admiralitetet. Ved dette Aars Begyndelse var jeg tillige med Commandeur Stephansen bleven forflyttet fra 4de Divisions 8de Compagnie til 1ste Divisions 6te Compagnie. Dette skulde være en Grace, da man sagde, Struensee vilde have 4de Division skulde indgaae og Officererne derved have Afsked*).

Den 11te om Formiddagen vare alle Officererne ansagde at være ved Parolen for at bekiendtgiøres, at ingen Statz-Mundering skulde have Stæd mere, men at en Mundering nu skulle anlægges som den daglige tilforn, men tillige med rød Krave og Rabatter samt en stor Guld-Epaulet paa hver Skulder. Denne havde Struensee selv opfunden, og Hansen, sagde man, entreret med alt i ham, som han vilde have det**). Munderingen kunde ellers

*) Om Søetatens Inddeling jvnfr. Garde, Efterretninger om den danske og norske Sømagt. Kjøbenhavn. 1832—35. IV, 124—126. Kommandeur Stephansen kan kun være den senere som Viceadmiral afdøde Ole Stephensen.

**) Kontreadmiral Ole Hansen, een af de den 17de Januar 1772 Arresterede, afgik den 21de Mai s. A. som Deputeret i Admirali-

være ganske artig og militairisk, men for Liberieagtig, og desuden for simpel for Søe-Officerer, der stedse komme udenlands. Rød Krave og Rabatter har stedse noget haardt og Surtoutmessig, synes mig, dersom der ikke tillige er en Omfatning af Galuner.

Den 17de om Morgenen blev den regierende Dronning Caroline Mathilda arresteret tilligemed Greverne Struensee og Brandt, den første i Castellet, den anden i Stokhuuset*). General Giæler og hans Frue, som og General Gude tillige med i Castellet. Justitzraad Struensee og Doctor Berger tilligemed i Stokhuuset. Admiral Hansen, Obriste Falckenschiold og Lieutenant Abo i deres Huuse etc.**). Klokken omtrent mellem 9 og 10 stod jeg i mine Vinduer paa Kultorvet***) og saae Dronningen kom der forbie og kiørte ud

---

tets- og Kommissariats-Kollegiet, men beholdt sin Plads som Kontreadmiral. Efter Struensees Fald blev det bestemt, at Søetaten skulde beholde den Uniform, der var bleven approberet, medens Admiral Grev Christian Conrad af Danneskjold-Laurvig havde været Intendant for Sø-Etaten.

*) Brandt førtes, som bekjendt, ogsaa til Kastellet, ligesom Justitsraad Struensee og Professor Berger; Generalmajor Gude fik kun Arrest i sin Bolig paa Landkadetakademiet.

**) Sekondlieutenant Thøger Abo, der havde været den yngste af elleve Søofficerer af forskjellig Rang, som i Aaret 1771 ansattes til skifteviis at forrette Generaladjutant-Tjeneste hos Kongen — og der ogsaa, efter det Guldbergske Ministeriums Tid, den 15de Mai 1789, igjen blev udnævnt dertil med sin Anciennitet fra Aaret 1771 —, omtales af Schønning ogsaa i Breve til hans senere Svigerfader, den daværende Kaptain Jeremias Nægler, der dengang med det Holsteenske Infanteriregiment garnisonerede i Helsingør. I et af disse Breve, der opbevares med Dagbøgerne, skriver Schønning under 5te Juni 1772: »Abo, som vilde været i Admiralitetet, skal rejse udenlands i 3 Aar, for at habilitere sig til det, han er, nemlig Second-Lieutenant i Søe-Etaten«. De den 17de Januar arresterede Personer ere iøvrigt tilstrækkelig bekjendte.

***) Schønning nævner sig paa et andet Sted i sine Dagbogsoptegtegnelser for Aaret 1772 — under den 14de Mai — selv som

af Porten med en Escorte af 12 Dragoner, uden dog at viide, hvad vigtige Ting der vare passerede i Nat og Morgenstunden, og den Revolution, som havde havt Sted, som man sagde Ænke-Dronningen egentlig stod for, men Guldberg og fleere i Henseende til Overlæg, og General, Grev Rantzov især var Siælen i ved Udførelsen, der nu var bleven vred paa Dronningen og Struensee, som han for kort siden var enig med. Dronningen blev ført til Kronborg i Arrest, havende Castenskiold paa Forsædet hos sig med blottet Kaarde*); han**) havde valgt ham dertil, sagde man, fordi han vidste Dronningen ikke kunde lide ham; ligesom man og sagde, han med en victoriserende Mine, da hun steeg i Vognen, havde raabt til hende: Adieu Madam. Om Formiddagen mod Middag kiørte Kongen om i Byen i sin bæste Parade-Vogn med aaben Himmel, 6 Heste, Prinds Friederich hos, for at viise alle hans Person og som til en Glæde for den Fare, han var bleven befriet fra ved ovenmeldtes Arrestering. Jeg stod til Pro-

dengang boende »i 2den Etage paa Kultorvet ligefor Rosenborg-Gaden«. Herfra har han altsaa kunnet see Vognen og en Deel af Rytterne ved Nørreport, som han den 23de December i det forrige Aar derfra havde kunnet see Livvagten bane sig Vei igjennem den. Over selve Kultorvet førtes Dronningen ikke.

*) Joachim Melchior Holten Castenskjold, dengang Major ved det sjællandske Dragonregiment. Ligesom den ved Caroline Mathildes Arrestering virksomme Chr. Fr. Beck er ogsaa Castenskjold efter den 17de Januar 1772 især bleven almindeligere bekjendt ved Krigsbegivenhederne under Englændernes Expedition til Sjælland i Aaret 1807, da han var Befalingsmand over det sjællandske Landeværn. Han døde i Aaret 1817 som Generallieutenant, Storkors af Dannebrog og Eier af Borreby. Hundrup, Stamtavle over Familien Castenskiold, Roskilde. 1860. S. 12.

**) ɔ: Grev Rantzau Ascheberg.

fessor v. Aphelens i Rosenborg-Gaden*) og saae ham komme der forbie kiørende opad Kultorvet til, og hvorledes Pøbelen, da Vognen var lav og aaben, ligesom kasted sig ind paa ham, hujede og skreeg, saa jeg kiendelig kunde see hans Forlegenhed derved, og hvorledes han selv med Hænderne vilde holde dem fra sig, dog uden at tale noget Ord; men hans Ansigt udviste tilfulde hans Fortrydelse**). Det blev bekiendtgiort, at Kongen tog mod Cuur om Middagen, hvorfor jeg og tog derop; Trængselen var saa stor ved Slottet og rundt om ved Slottet, at man havde stor Møie med at komme frem. General Eickstedt reed paa en Hest et lidet Stykke forud ved min Vogn, ret som jeg var kommen over Høibro, hvor Trængselen begyndte; da Hesten kom ind i Trængselen, blev den uregierlig og giorde et mægtig aabent Rum for sig, som forhialp min Kudsk og til at komme frem, ved hvilken Lejlighed Pøblen og raabte Hurra for Eickstedt, som den dog og ofte bestandig skreeg; andre bleve vreed paa hans Hest. Jeg saae adskillige af Stand endog staae udenfor Slotzporten blot for at see til. Paa Slottet saae man nogle og de fleeste med en virkelig

*) Hans v. Aphelen, Professor i det franske Sprog ved Universitetet. Nyerup og Kraft, Litteratur-Lexicon. S. 17—18. v. Aphelen var gift med Dagbogskriverens Søster, Helene Dorothea Schønning, og nævnes i Kjøbenhavns Veiviser for 1772 (S. 200) som boende i Rosenborggade Nr. 63.

**) Det tilsvarende Sted i C. D. Biehls historiske Breve lyder saaledes: «Jeg veed aldrig, min Bedste, at have grædt bitterligere, end ved at see Kongen bleg som et Liig, og den heftigste Sjæleangst i sit Ansigt, at slæbes af 8te hvide Heste omkring i den prægtige Fløyels Vogn, der ikke var brugt uden til hans Formæling, og omringet af en skrigende og huiende Pøbel, der ikke vidste hvad den raabte Hurra for og alt for blind til at blive vaer, at ved hvert et Glædes Skrig, den udstødte, tog Kongens Skjælven og Bæven til.» Historisk Tidsskrift. Tredie Række. IV, 452.

Glæde i Ansigtet, især alle som vare af Adel, nogle med en forstilt, andre med ingen Forandring, Kongen saae ud som han pleiede. Om Aftenen var heele Byen illumineret; da Pøbelen og begyndte at plyndre Gabels Huus*), som uagtet alle de Vagter, der bleve sendte derhen, gik dog for sig bestandig, ikke allene indtil alt Boskabet, men tilsidst og indtil Vinduer, Dørre, ja Kakkelovne og Betræk, som saavel med dette Huus som en stor Deel fleere, man ansaae for berygtede, vedblev til Klokken 4 om Morgenen, da Guarden**) omsider maatte ride i Gaderne. Om Eftermiddagen var [jeg] paa fransk Comoedie, da der opførtes L'Obstacle de l'Amour, der kunde synes at være vælget med Fliid, og en Ballet***). Man fik stedse fleere og fleere Anecdoter at vide om denne mærkværdige Morgen, men hvoraf lidet kuns kunde troes. General Eickstedt, Obriste Köller, Kammer-Herre Beringschiold havde og spilt Hoved-Roller, de første ved at arrestere de Paagrebne og laane deres Regimenter dertil.

Den 20de blev Rømeling virkelig Admiral og Geheime-Cabinets-Raad †).

*) Den bekjendte Meklenborger Gabels Gaard paa Østergade var dengang Nr. 34 (Veiviseren for 1772. S. 213), tidligere Grev Schulins, nu Efterslægtselskabet tilhørende.

**) ɔ: De sjællandske Dragoner.

***) Om Christian den Syvendes Ankomst til Theatret til denne Forestilling skriver en af Officererne ved det falsterske Regiment Dagen efter, den 18de Januar: »Sobald der König erschienen, fingen Hohe und Niedrige, auch ausvärtige Ministers, an mit den Händen zu klattschen«. Slesvigske Provinsialefterretninger. Ny Række. IV, 338.

†) Ved Siden af Admiral Hans Hendrich Rømeling, der nu ogsaa blev første Militair-Deputeret i Admiralitets- og Kommissariats-Collegiet, udnævntes samme Dag til anden Militair-Deputeret den under det Struenseeiske Ministerium efter det uheldige Tog til Algier ilde ansete Kontreadmiral Friderich Christian Kaas. Thi

Den 21de paa fransk Comoedie, da der opførtes Oparet Deserteuren og en Ballet. I Comedien begyndte et Barn at skrige, det blev strax udbragt paa Gangen, men hvorved det skreeg endnu meere; alle vendte sig hen til det Sted, Skraalet kom fra, og nogle raabte med en Slags Urolighed: «Hvad er det?» Ved denne Lejlighed kom der som en Slags panisk Skræk over alle, der troede, en ny Revolution var paafærde, og man søgte i en Hast ud af Logerne og begge Parterrer, stoppede hinanden derved udenfor; paa det Parterre nærmest Theatret, hvor jeg var, blev blot allene 3 à 4 Mennesker tilbage, hvoriblandt Commandeur-Captain Lous*), som sprang op paa en af Bænkene og raabte høit nogle Gange, hvad det var? og at de kunde jo dog sige, hvad det var? Ved denne Lejlighed svarede jeg ham, som og blev tilbage, at det var blind Allarm. Kongen blev strax altereret, gik op og ned i Logen og vilde været ud, som Ænke-Dronningen havde Møje med at holde ham fra, ved at forsikre, det intet havde at sige; det syntes, han troede, at nogle vilde angribe ham, hvilken Tanke og fleere havde, og at dette skulde være som en Mod-Revolution af Dronningens, Struensees og fleeres Partie, som dog synes at være en urimelig Tanke paa en saadan Tid og Sted. Kongen kan mulig have faaet denne Tanke ved det, at hans Vagt udenfor, formedelst den Trængsel og Allarm, som blev foraarsaget rundt om dem, tog Tempo og derved larmede endeel med deres Geværer, isærdeleshed og udenfor Kon-

---

med Struensees Fald opgaves ogsaa Tanken om et nyt Tog mod Algier, og Dagbøgerne melde senere, at «den 30te Juni kom Lieutenant Rømeling som Expres fra Algier og berettede, Freden med Algier var sluttet den 16de Maj; man sagde, at den havde kostet brav, og paa den Maade havde vi stedse kunde faaet den».

*) Kommandeurkaptain, senere Viceadmiral Andreas Lous.

gens Loge, samt da han og for faa Nætter siden endog havde havt Visiter om Natten i sit Sove-Gemak, i sin dybeste Søvn. Efter 1 Qvarteers Forløb saa man alle Folk komme ind igien halv skamfulde og indtage deres forrige Pladser; jeg spurgte adskillige, hvad de troede det var, men de svarede, at da de saae, alle løb ud, løb de med, som nok og har været de fleestes Aarsag. Comoedien blev udspilt*).

Den 23de. Var til Ball paa Slottet fra om Aftenen Kl. 10 til om Natten Kl. 1½; jeg saae adskillige dandse, som ellers aldrig plejede dette, blandt andre Baron Juul Wind, som alt var for denne lykkelige Revolution, og, som man sagde, den kongelige Families Frelse**).

---

*) I Kjøbenhavns Adresse-Contoirs Efterretninger for Onsdagen den 22de Januar læses en Bekjendtgjørelse fra Hofmarschal, Kammerherre Henrich Christopher Friderich Bielke, der herefter forbyder Børn Adgang til Theatret og slutter saalede: »Iligemaade bliver enhver ombedet at komportere sig saaledes, som det sømmer sig udi det høykongelige Herskabs Nærværelse, og ikke ved at tale høyt eller giøre Tumult enten inden for Gangen, eller ude paa Gangen, foraarsage Konfusion udi Spectaclets Fremgang; de, som derimod forsee sig, kan vente, at Entreen dem derefter bliver nægtet«. Om den samme Tildragelse skriver Roman (Mémoires historiques et inédits sur les Révolutions arrivées en Danemark et en Suède pendant les annèes 1770, 1771, 1772. Paris 1807. p. 34): »On sautait des loges dans l'amphithéâtre, de l'amphithéâtre dans la parterre, du parterre dans les loges. Le roi et le prince Frédéric veulent fuir et entraîner la reine qui eut plus de discernement et de courage qu'eux, et bien de la peine à les retenir«.

**) Dagen efter Ballet den 24de Januar 1772 skriver Schønning som Øienvidne til Kaptain Nægler i Helsingør: »Kongen og Printz Friederich dantzdee brav til Ballet i Nat og ofte giorde Touren heelt ned.« Med Geheimeraad, Baron Jens Krag-Juel-Wind, til Steensballegaard, Justitiarius i Høiesteret, havde Schønning havt god Lejlighed til at stifte Bekjendtskab, idet han i Aaret 1770, som Chef for Vagtskibet, Fregatten »den hvide Ørn«, havde faaet Befaling til en Tid lang at lade sig afløse af Fregatten »Vildmanden«, for selv til Bornholm at overføre de tre Kommissærer, Geheimeraad Wind, den daværende Deputeret i

Den 24de. Fra om Middagen Kl. 12 til den 25de om Middagen Kl. 12 havde Inspection ved Patroulleringen i Byen; Lieutenant Bruun gik tilhaande *). Ved den Lejlighed var paa Gaden næsten heele Natten rundt omkring i Byen som den farligste Tid for Opløb. Disse nødvendige Patroulleringer vare nu anordnede for Sikkerhedens Skyld **).

Den 26de. Taksigelse i Kirkerne for Kongens Frelse. Grotstilling, Remmeling, Kaas &c.***).

Finantskollegiet, Jørgen Erik Holgersen Skeel (senere Geheimeraad og Statsminister) og Konferentsraad Gothard Albrecht Braem, dengang Deputeret i Generalitets- og Kommissariats-Kollegiet, som skulde undersøge Aarsagerne til den Misfornøielse, der havde viist sig blandt Indbyggerne; foruden Fregatten skulde forskjellige Huggerter, Kongebaade, Barkasser, og tre Transportskibe med 1100 Mand Infanteri og 4 Kanoner have været derhen, men disse kom ikke, da der indløb den Efterretning fra Bornholm, at Roligheden der var sikkret. Baron Wind døde i sit 53de Aar den 30te April 1776, og Schønning har ved denne Dag anmærket: »Jeg mistede i ham en meget god Ven«.

*) Daværende Sekondlieutenant Hendrik Bruun.

**) I det anførte Brev til Kaptain Nægler af 24de Januar tales nærmere herom saaledes: »At hele Byen var illumineret den mærkælige 17de Januar, 50 til 60 Huuse, hvoraf Gabels det første, ved denne Leilighed er bleven plyndret af Pøbelen, er vel ikke ubekiendt, og som aldrig paa saadan Maade tilforn er skeet i Dannemark. De har flyttet alting bort, indtil Kakkelovne, Dørre, Rækværk og Trapper, saa Skaden kanskee løber op mod 80,000 Rdlr., som uden Tvivl igjen maa erstattes dem. Mange ere blevne Riige ved den Lejlighed. De har truet, siger man, endnu at ville plyndre fleere Huuse, og deriblandt nogle af Distinction, hvorfor Patrouller gaae bestandig i Byen.... Nu ikke en Smule meere Nyt, Vægteren raaber alt 2, og jeg skal endnu engang ud at see til Patroullerne og tage galante Fruentimmer med deres Huuse i Forsvar«.

***) I Kjøbenhavns Adresse-Contoirs Efterretninger for Fredagen den 24de Januar meldes: »Hans kongelige Majestæt har allernaadigst befalet, at paa førstkommende Søndag skal i alle Stadens Kirker af Geistligheden gjøres Taksigelse for den guddommelige Varetægt og Forsyn over Kongen, det kongelige Huus og ganske

Den 28de. Havde Vagt paa Nye-Holm. Ordet: Cron-Printzen leve. Lieutenant Ravn*) paa Bommen. Obrist-Lieutenant Hesselberg ved Falckenschiolds Regiment, som man og havde Mistanke til, sad arresteret her neden under i Vagten, hvor Canapeen eller Sovkammeret er, med en Underofficeer og 4 Mand for Dørrene samt en Søe-Officeer inde hos sig. Han maatte ikke betroes Kniv og Gaffel, men Officeren skulde skiære hans Mad for ham; maatte ikke faae Mad fra sit Hiem, men samme kuns hentet fra et vist dertil anvist Spise-Quarteer; dog var det Captainen tilladt at give ham af sin Mad; alt hvad der kom til ham, og alt hvad han sendte bort, skulde paa det nøjeste visiteres. Bad saavel Officeren, som var hos mig, spise hos mig til Middag, som og sendte Hesselberg Mad. Idag blev der sat Jernstænger i Vinduerne og for Dørrene paa den øverste saakaldte Admiral-Sahl i Vagten, hvor Falckenschiold skulde sidde arresteret, og som forventedes i Dag hertil. Om Aftenen Kl. 9½ blev Obriste og Kammerherre Falckenschiold transporteret herud ved Captain Budde**) og 2de andre Officerer i en Caret og en Vagt af Matroser om Vognen; han blev opsat paa ommeldte Sal, og foruden en Søe-Officeer inde hos ham og en Underofficeer inden for Døren med en Huggert, samt 2 Mand udenfor Døren, en paa den øverste og en paa den nederste Trappe. Ved hans Opkomst blev han efter Ordre visiteret paa Salen, og

---

Land». De af Schønning ved denne Dag tilføiede Navne vil vistnok kun sige, at han nu havde seet de tilsigtede Admiraler og andre Søofficerer i Holmens Kirke.

*) Daværende Secondlieutenant Niels Ravn.

**) Daværende Kaptainlieutenant Christopher Budde. Fem Dage førend Katastrophen, den 12te Januar 1772, havde Schønning, blandt andre Rygter, skrevet til Nægler, at Falckenschiold «skulle være Ministre de Guerre.»

alt hans Tøj; paa ham selv fandtes forborgen to 10-Rigsdaler Sedler og nogle Sedler fra Hesselberg. Med en taus Forbittrelse lod han denne Visitation foretage, efter at ham var giort Undskyldning derfor, som selv Militaire og kiendte de militaire Love og Coutumer. Han bad mig ellers meget venlig Godaften, da han kom og saae jeg havde Vagt, da han kiendte mig fra Cadet-Academiet, hvor han i min Tid og havde været Land-Cadet*).

Den 3die Februar. I Dag blev Captain Grollous og Captain-Lieutenant Hammeløvs Dom publiceret; den første, som havde givet den anden et Ørefigen offentlig paa Dækket, blev casseret, den anden, som og havde ført sig uanstændig op, blev degraderet til Premier-Lieutenant i 3 Maaneder. Krigs-Rettens Dom, som var haard, og den andre havde havt Fingre i, især for Grollou, blev i alt confirmeret, og ikke noget Tegn paa Mildhed fra den nye Regiering**). Hammeløv havde (h)vidsket Skiældsord til Grollou, der var et hidsigt Menneske; men som selv og tilforn havde giort Ulykkelige, nu selv blev straffet. Man sagde,

*) Det attende Aarhundredrs Projekt om at indordne Søkadetakademiet under Landkadetakademiet havde svaret til en nyere Tids om at lægge Marineministeriet ind under Krigsministeriet eller om til Ministre for hele Forsvarsvæsenet at foretrække umilitære Personligheder. Den i flere Henseender uheldige Forening af de to Korpser, hvorved Søkadetternes Chef underordnedes Landkadetternes, var begyndt i Aaret 1728, indskrænkedes i Aaret 1737 og bortfaldt aldeles i Aaret 1768. A. Hedemann, Søkadet-Akademiets Historie fra dets Stiftelse indtil 1827, i Tidsskrift for Søvæsen. 1861. S. 452—54, 1862. S. 127, 185.

**) Kaptain Emanuel Grolou, der havde slaaet Kaptainlieutenant Daniel Hammelew, kasseredes, men erholdt dog senere Afsked den 8de Juli s. A. Garde, Efterretninger om den danske og norske Sømagt. IV, 662.

at Sevel*) og Commandeur Reiersen havde havt Fingre i denne Dom ved Auditeuren, og Guldberg, der nu raade for alt, var en Fiende af de Militaire. Var om Aftenen til Apartement paa Slottet fra Kl. 6 til 9½. Geheime-Raadinde Juul Wind kom til mig og talte meget med mig.

Den 6te. Havde i 24 Timer Inspection ved Patroulleringen i Byen; men som det nu aldeles ingen meere Fare havde med.

Den 24de. Var til Apartement paa Slottet.

Den 25de. Var til Ball paa Postgaarden efter Indbydning og for Betaling; jeg var der fra Kl. 10 om Aftenen til om Morgenen; der var 70 Mandfolk og omtrent 60 Fruentimmer. Dette Ball var foranstaltet af See-Etaten i Anledning af Revolutionen; Winterfeldt havde været den Virksomste for dette, og for endeel stod for det. Man giorde ellers overalt i Byen Feter og Ball i denne Anledning, Hof-Etaten, Land-Etaten etc. ligeledes; naar det indtraf, at der var meere end et paa den samme Dag, som nu i Dag, gik man fra det ene til det andet, for at give sit Bifald tilkiende og for at have været der; saaledes var det og her i Dag, hvortil en Hob af de Fornemste ved Hoffet indfandt sig for nogle Timer, og da atter gik til sit eget igjen. Commandeur-Captain Krabbes Kone — en Frøken Se(hc)sted — var meget mundter til dette Ball, og bød adskillige først op til Dands, blandt andre og Geheimeraad

*) Etatsraad Friderich Christian Sevel gjorde dengang Tjeneste som Generalauditeur i Søetaten. Han var bleven Medlem af den den 21de Januar 1772 nedsatte Inkvisitions-Kommission, der skulde dømme de i Kjøbenhavn Fængslede, blev om Sommeren udnævnt til Deputeret i Admiralitets- og Kommissariats-Kollegiet, og døde som Konferentsraad i Aaret 1780.

Schak-Rathløv, som maatte dandse Menuet med hende, og som han endnu dandsede ret vel*). Alt, hvad der var henhørende til Søe-Etaten, var her, blandt andre og Professor Kofoed-Anker som jeg talte med, der syntes ret mundter; han sad og i Commissionen over Struensee**).

Den 2den Martii, Fastelavns Mandag, havde Inspection Dag og Nat ved Patroulleringen i Byen.

Den 15de begyndte man ved Land-Etaten at commandere Armeen paa Dansk, hvortil Liv-Vagten i Dag giorde Begyndelsen***).

---

*) Kommandeurkaptain Friderich Michael Krabbe var i Slutningen af Aaret 1771 anden Gang bleven Enkemand; hans tredie her nævnte Hustru var den netop to og tyveaarige Edel Margrethe Sehested, ældste Datter af Oberstlieutenant Anders Sehested, Stamherre til Broholm i Fyen og Wibecke Maria von Pultz. Postgaarden var i Aaret 1772 ikke den nuværende, først i Aaret 1780 kjøbte Gaard, men fandtes dengang i den Ministeriebygning, der ligger mellem Kancellibygningen og den Lercheske Gaard.

**) Etatsraad og Professor Peder Kofod-Ancker havde havt Embedet som Generalauditeur ved Søetaten siden Aaret 1753, men havde, efter hvad Schønning paa et andet Sted bemærker, i Overensstemmelse med en dengang ei usædvanlig Skik, i Aaret 1765 afstaaet Embedet ttl Professor F. C. Sevel saaledes, at Kofod-Ancker selv dog beholdt Embedslønnen. Da Etatsraad Sevel om Sommeren udnævntes til Deputeret i Admiralitets- og Kommissariats-Kollegiet, overtog den daværende Konferentsraad Kofod-Ancker senere hen i Aaret 1772 atter Generalauditeurembedet, indtil han i Aaret 1776 igjen fik det afstaaet til Justitsraad og Professor Jakob Edvard Colbjørnsen paa samme Maade som forhen til Sevel.

***) Allerede den 3die Februar 1772 havde den kongelige Bestemmelse fastsat, at Hærens Befalingsord herefter skulde være danske. Garden til Fods, som var bleven afskaffet ved Struensees Kabinetsordre af 21de December 1771, var, tre Dage efter hans Fald, bleven gjenoprettet ved en kongelig Kabinetsskrivelse af 20de Januar 1772; Hestgarden, der allerede var bleven ophævet ved den Struenseeske Kabinetsordre af 22de Mai 1771, blev derpaa ligeledes gjenoprettet den 3die Juni 1772. Tre Dage efter den oven-

Den 23de, Mandag. Vagt. Ordet: Joseph. Adeler paa Bommen*), Hammeløv hos Falckenschiold, hvilken første nu forrettede Lieutenants Tieneste, Ravn hos Hesselberg. Falckenschiold fik idag for første Gang Tilladelse at raseres, som hidtil havde seet meget vild ud, deels formedelst Skiæget, deels formedelst Ærgrelse og Forbittrelse, da han ikke troede at kunne tilkomme en saadan grum Medfart. Man sagde, man ikke kunde faae nok med dem allesammen, til at lade dem straffe saa haardt for, som man havde

anførte Dagbogsoptegnelse, den 18de Marts 1772, skriver Schønning til Kaptain Nægler i Helsingør: »At heele Armeen skal herefter exercere paa Dansk, og Parolen udgives paa Dansk, som man alt her begynder med, veed De vel. I Steden for »Heraus« skal raabes »Vagt i Gevær«, som De paa mine Ord alt kan begynde med i Helsingør, om De lyster. Dette vil vist sætte vores Sprog i meget Æstime, giøre det nødvendig og, at man herefter ikke skal høre saa meget Tydsk af Land-Officerer meere. Dog kan de endnu ikke her holde op dermed, det synes mig endog, de i den korte Tid, som er tilbage, vil snakke det reent ud. Jeg var just i Aften paa Opera til malheur kommen til at sidde imellem saadanne, da Dido Abondonnata blev opført, hvilke pratede forfærdelig Tydsk, at man inte kunde høre, hvad paa Theatret blev sagt, saa ingen kunde nægte det jo var *høj* Tydsk. Jeg hørte taalmodig paa det i næsten 3 Timer, men da den allersmukkeste Arie i hele Operaen kom: »Io d'amore, oh Dio!, mi moro«, som Didos Syster synger, forlod jeg af Utaalmodighed mit Sæde, for at kunde høre paa den med Attention, da den forekom mig meget smukkere, end al deres Tydsk, i hvor vel de end pronuncerede«. I sine Dagbogsoptegnelser har Schønning nogle Aar senere, under 8de Juli 1775, kunnet tilføie denne Bemærkning om Manoeuvrer, som den kjøbenhavnske Garnisons Regimenter dengang, deelte i to Brigader, under Guvernøren, Hertugen af Brunsvig-Beverens Befaling, og i hele Kongehusets Nærværelse, foretoge paa Nørrefælled: »Manoeuvreringen var i den Fald mærkværdig, at det var den første, som var skeet for Kongen og Generalitetet, hvor Commanderingen var skeet paa Dansk efter den nye Anordning, og som gik godt«.

*) Den daværende Sekondlieutenant Theodorus Adeler.

foresat sig, men derfor oprippede gamle Sager, og Sevel skulde især distingvere sig i Commissionen.

Den 8de April. Vagt. Ordet: Helsingøer. Oxholm paa Bommen, Køster hos Falckenschiold, Schultz hos Hesselberg*). Falckenschiold var i Dag i Forhør i Castellet, fra i Morges Kl. 9½ til heel ud paa Eftermiddagen. Han syntes heel forbittret, da han kom tilbage.

Den 11te. Saae paa Nye-Holm Orlogsskibene Holstein og Dannebrog, hver paa 60 Canoner, løbe af Stablen **). Kongen var der.

Den 21de. Vagt. Ordet: Holbeck. Køster paa Bommen, Søbødker hos Hesselberg, Dam hos Falckenschiold***). Det blev stedse Officererne anbefalet, ikke at maatte fortælle dem det ringeste Nyt, hvad som foregik med Dronningen eller de andre Arresterede, ingen Rygter eller noget, saa de stedse vare uvidende, saavel om de Andres som deres egen Skiæbne. Hesselberg var stedse i got Humeur og stedse forsikred, ingen med Rette skulde kunne give ham Skyld i noget. Falckenschiold klagede, man kom med gamle Ting, for at kunne faae ham skyldig, blandt andet, at han engang ikke skulde have, da hans Regiment exercerede, havt eller viist Respect nok for Prints Friderich. Han ønskede helst at maatte skrive sit Forsvar paa Fransk, som han bedre kunde end paa Dansk eller Tydsk. Da de nu havde faaet flere Diet-Penge om Dagen, bade de ofte Officererne, som vare hos dem, at spise med dem. I

---

*) De her anførte nye Navne findes alle i Søetaten for Aaret 1772: Friderich Christian Køster som Premierlieutenant, som Sekondlieutenanter Lorentz Oxholm og Hans Schultz.

**) De berømte, af Englænderne den 2den April 1801 tagne Skibe.

***) Ogsaa de her nævnte Vogtere ere Søofficerer, de daværende Sekondlieutenanter Hans Jacob Søbøtker og Søren Iver Dam.

Førstningen sagde man, de fik kun 28 S. daglig, som da vist neppe var nok til dem selv, endog med største Menage og for endeel uhørt, især da de selv ingen Penge maatte have. Beskyldte, synes det dog, indtil de ere dømte, at bør underholdes paa den Maade, de i Henseende til deres Stand er vant til, ifald man ikke ved en nye, pludselig, dem usædvanlig Diet vil forud ødelægge dem.

Den 28de, en Tirsdag, blev Greverne Struensee og Brandt rettet om Formiddagen Kl. 9½ paa Øster-Fælled, efterat alle deres Værdigheder, Rang, Ordener, Adelskab, Ære vare dem berøvede. Et stort Eshafot var dertil opbygget. Man havde hastet med Dommen og Executionen, sagde man, fordi man frygted, der fra nogen Udenlands Magt skulde blive begiært Formildelse i Dommen, at den blev mindre vanærende. En mægtig stor Magt var tilstede derved i adskillige Kredse, selv næsten hele Søe-Etaten med. Provst Hee geleidede Brandt dertil i en Vogn, den tydske Præst Mynter Struensee*). De conserverede begge Modet vel; Struensee sagde paa Vejen ud til Eshafottet, at det fornøiede ham, han saae adskillige, han havde været til Tieneste. De mistede først Haand og Hoved med en Øxe; Struensee, som først blev rettet**), sagde man fik Convulsioner i det Øieblik Haanden blev afhugget, som han lidet skal have været genegen til. Derefter bleve Kroppene parteret, enhver i 4 Dele, slaget et Reeb om enhver Fod eller Part, og saaledes hidset ned af Eshafottet til Rakker-Sluffen, som holdt der neden under,

*) Dr. theol. Balthasar Münter, født den 24de Marts 1735 i Lübeck, havde været Superintendent i Tonna i Sachsen-Gotha, indtil han i Aaret 1765 var bleven valgt til Præst ved Petri tydske Menighed i Kjøbenhavn.

**) At han blev henrettet først, er som bekjendt urigtigt.

som skal have seet barbarisk og affreux ud. Parterne bleve derefter lagte paa 4 Stejler ved den murede Gallie, samt Hænderne og Hovederne paa Stager*). Saaledes blev mig fortalt af adskillige Øienvidner, da jeg ikke selv saae Executionen nær ved, formedelst Vagterne maatte staae over den Dag, [saa] at jeg først blev afløst Kl. ½1. Dog saae jeg den fra Vagten i Kikkert, forsaavidt samme kunde saaledes sees. De vare dømte for Crimen læse Majestatis i højeste Grad, Brandt dog meest, som sagdes, for at have været Struensees Medvider. Begge Præsterne beskyldte Greverne for at have været Fritænkere, men flaterede sig af at have faaet dem omvendt. Brandt skal og have siunget og læst med enthoussiasme paa Retterstedet, og syntes modigere at gaae sin Død imøde end Struensee. Han var opvandt meget religieust, hans Moder sagde man og var en af de saakaldte Hellige eller henhørende til Uniteterne**). Jeg havde kiendt Brandt næsten fra Barn af og stedse anseet ham for et meget skikkelig, høflig og artig Menneske, der viste megen Modesti, endog i sin Ungdom til Undseelse***). Struensee kiendte jeg meget for Andseende,

*) Den murede Galge stod et Par hundrede Alen Syd for Roeskilde Landevei, skraat over for »Sorte Hest«. Jevnfør Oehlenschlægers Erindringer. Kjøbenhavn. 1850. I, 90—91.

**) Schønning, der især ikke er heldig i Brugen af fremmede Ord, der til Exempel stadig skriver Oparet for Operette, mener her formodentlig Unitarierne. Enevold Brandts Moder, Else Berregaard, en Datter af Konferentsraad Christian Berregaard, havde først været gift med Konferentsraad Carl Brandt, Kabinetssekretær og Kasserer hos Sophie Magdalene, Christian den Sjettes Dronning; hun ægtede senere Geheimeraad Friherre Sølenthal, Administrator af Grevskabet Rantzau, under Christian den Sjettes Regjering bekjendt som en Støtte for Pietismen.

***) En Modsætning til denne vistnok lidet træffende Omtale af den Voltaireianiserende Brandt er, for kun at henvise til een Samtidig, Karakteristikken i Mémoires de Reverdil. p. 68—70

men kuns engang talt nogle faa indifferente Ord med ham paa fransk Comoedie; hans Væsen forekom mig meere haardt, ligesom indbildsk og lidet stødende, men som han og vidste at formilde; hans Broder var en artigere og indtagnere Mand, som jeg har nogle Breve fra*).

Var i Aften paa fransk Comedie, da der opførtes Le Distrait, en Ballet og Oparet Annette et Lubin.

Den 29de April 1772. Var om Eftermiddagen ved den muurede Gallie og saa Struensees og Brandts Hoveder. Den Sidstes lignede sig endnu meget, den førstes syntes forvendt, mulig formedelst Convulsionerne. Deres Kroppe laae paa 8 Stejler. Præsten Münter var der samme Tid og ude og saae meget med sit Glas paa dem. Disse Stejler og Stager laae ganske i Synet paa Frederichsberg Slot, hvor Herskabet opholdt sig**). Kroppene begyndte alt at dryppe ved det Solen skinte varm paa dem. At Struensee havde fortient Døden, det vil jeg gierne tilstaae, men som dog vel uden Skade kunde skeet paa en anstændigere Maade; forresten fandt jeg Haardhed og Gru-

*) Ministerens Broder, Justitsraad Carl August Struensee, Departementschefen i Finantskollegiet, havde, medens Schønning havde Vagtskibet i Sundet, meget høflig fra «Hirtzholm» tilskrevet ham, med Anmodning om, naar et fra Frederiksværn ventet Skib ankom med et Par Møntpresser, at tage den ene ombord til sig, indtil den kunde forsendes til Altona.

**) Johan Bülows ovenfor citerede Optegnelser om Aarene 1773—76 have ogsaa herom en stærkere Udtalelse: «Nogle Dage efter Struensees Henrettelse gik Hoffet til Friderichsberg Slot; fra Slotsvinduerne der kunde man see Stejlen, han var lagt paa; enten det var skeet ved Stormen eller Menneskehænder, saa laa Stejlen paa Jorden nogle Dage efter. Men aldrig saa snart savnedes dette Seiers Tegn for deres Øine, som mættede Had og Hævn paa dem, førend der blev sendt Ordre til Politimesteren: strax at opreise den igjen og saa stærk befæste, at intet uden Tidens mægtige Haand kunde ødelægge den».

somhed i alt dette tillige, men den, som ville lade sig merke med saadant, og ikke i alt tage imod den Stemning, man vil have, alle skal have ved denne Lejlighed, ved alt det, som bliver foretaget, ansees for en Landsforræder, et farligt Menneske, der strax maa éloigneres. Ingen veed ret, hvem der er den rette Autor til al denne Strenghed, om en, fleere, eller alle af de, der nu regierer os. Wivet havde været Actor imod Struensee, Bang imod Dronningen, Uldal til hendes Forsvar. Juristerne veed man vel i alle saadanne Tilfælde ingen Skyld kan have, der stedse giøre alt, hvad dem befales, og pligtskyldigst giøre sig en Ære af at være Regieringens allerunderdanigste og allerlydigste Tienere, hvorved Rang, Indkomster og Naade bedst erhverves for alle de, som hige derefter.

Var i Aften paa Italiensk Opera, da der opførtes Hadrianus i Syrien og en Ballet.

Den 4de Maj. Til Apartement om Aftenen paa Slottet.

Den 10de, Søndag. Vagt. Ordet: Kongsberg. Paa Bommen Dam, hos Falckenschiold O. Gerner, hos Hesselberg Gyldenfeldt *). Man sagde, de slet inte kunde faae med Hesselberg, og at han var aldeles uskyldig. Baron Juul Wind, der og sad i Commissionen, og jeg ansaae for en ærlig Mand og redelig Jurist, havde og nylig roest ham, da jeg talte med ham paa Slottet, og blandt andet sagde, han got kunde svare for sig.

Den 11te. Gratulerede Grotschilling og hans Frue i deres Huus, der nu vare komne til Byen **). Grotschil-

*) De daværende Lieutenanter i Søetaten Otto Jacob Thamsen Gerner og Niels Sehested Gyldenfeldt.

**) Kapitain Friederich Grotschilling der dengang var bleven Enkemand, havde den 29de April i Helsingør havt Bryllup med Lovise Lütken, en Datter af Frederik Lütken. Hvorledes Stemningen i

ling sagde man og paa nogen Maade havde havt Deel i Revolutionen, som regntes for en Ære, og skulde nobliteres og siden være Cammer-Herre, som han dog ikke vilde tilstaae for mig at have havt. Men sagde, at han viste nok, at til Grev Hachsthausens*) var nogle Dage før samme bleven udsøgt imod 30 Søe-Officerer, man troede at kunne forlade sig paa, ifald Revolutionen ikke havde lyktes saa vel, men skulde været sat igiennem med Magt, og der iblandt, sagde han, vidste han nok, han havde været, ligesom han og nævnte mig og fleere der iblandt, hvilket alt dog var mig ubekiendt.

Den 12te. Saae igjen Struensees og Brandts Hoveder; det sidste lignede sig endnu noget.

Den 19de. Oberst-Lieutenant Hesselberg kom ud af sin Arrest paa Nye-Holm i Aften og, som man sagde, aldeles frikiendt, da man ikke kunde overbevise ham om noget.

---

dennes Huus dengang var, fremgaaer af det af ham efterladte Haandskrift: »Friderich Lütkens Liv og Lidelse under Guds forunderlige Førelse og Frelse«, hvoraf kun et mindre Stykke er trykt (Kapitain Frederik Lütkens militaire Liv, skrevet af ham selv, meddeelt af Sønnesønnen M. Lütken. Nyt Arkiv for Søvæsenet. I, 71—84, 130—158). Lütken har i Haandskriftet bemærket: »1772, i Januar, da det nærmede sig til en Opstand i Kiøbenhavn, skrev jeg et Blad for at forhindre det, som skulde vorden indrykket i Adresse-Contoirets Bibliothek for nyttige Skrifter: men som den 17de Januar, den uforglemmelige Herrens Dag, forhindrede det, saa findes det blandt mine Manuscripter«. — Grotschilling blev senere. den 18de Juni 1784, optagen i Adelsstanden.

*) Geheimeraad Gregers Christian, Greve af Haxthausen, dengang første Civil-Deputeret i Admiralitets- og Kommissariats-Kollegiet, var af Struensee ogsaa bleven gjort til Medlem af den Geheime-Konference-Kommission, som traadte i Stedet for det ophævede Geheime-Konseil. Han blev i Aaret 1783 Ridder af Elephanten.

Den 29de. 3 Russiske Orlogsskibe kom idag paa Reden, ved hvilken Lejlighed Lieutenant Wigandt*), som laae paa Vagt-Skibet, forsaae sig med Salut, og saluterede dem først, hvorfore han strax blev arresteret og ført til Retten idag i Forhør. Da jeg just var i Vagten og saae Wigandt var meget inquiet, intet vidste at undskylde sig med, som og kunde være fornøden især i disse Tider, da man syntes at vilde gjøre alt til capitale Forbrydelser, sagde jeg, han jo kunde sige, at det havde forekommet ham, de alt ved Castrup havde saluteret, som Russerne i Almindelighed giøre, saa man ofte har Umage med at tælle deres Skud, og tit kuns maae iagttage samme ved Røgen, men at det altsaa maa have været nogle Signal-Skud, og hvorved han havde fejlet. Retten, som ikke vilde ham ilde, var meget vel tilfreds med denne Undskyldning.

Den 27de Junii. Vagt. Ordet: Kiel. Gyldenfeldt paa Bommen. Falckenschiold var Aftenen tilforn bragt ombord paa et Skib, han skulde gaae til Trundheim med. Hans Dom, sagde man, var falden saaledes, at han skulle casseres og have sit Liv forbrudt, men forandret til at hensættes paa Munkholm paa Livstid og ansees som borgerlig død, hans Broder**) altsaa arve hans Indbo, der var over en halv Snees 1000 Rd.; nogle sagde, de for det første skulle

*) Den daværende Premierlieutenant, senere Kommandeur Johan Hinrich Michael Wigandt gjorde i Aaret 1772 under Kaptainlieutenant Georg Alexander Thaae, Tjeneste ombord paa Fregatten Vildmanden, Vagtskibet paa Kjøbenhavns Rhed.

**) Den fem Aar yngre Arnoldus Falckenschiold. Denne var dengang, efter at være forfremmet med de andre Officerer af det sjællandske Dragonregiment, skjønt han selv ei havde deeltaget i Revolutionen, siden den 17de Januar Major; i Aaret 1783 fik han Afsked som Oberst. Efter tidligere at have eiet Sæbygaard, eiede han ved sin Død i Aaret 1819 Sophienberg ved Hørsholm.

sættes i Kongens Casse — maaskee var hans Boeslod da tilfalden Kongen —, dog skulle der af Renterne aarlig gives ham 100 Rdl. til Bøger og Instrumenter. Han besværgede sig bitterlig over denne Dom, men gik med Mod til Skibet. Skipperen vilde og affectere at være Patriot og have Roes ved denne Lejlighed ved at sige, han vilde gierne tage een saadan med sig endnu derhen uden Betaling*).»

VI.

Biskop Mynster har i sine Meddelelser om sit Levnet bemærket, at han ikke veed i sin Barndom at have hørt Nogen tage Struensees Parti, men at de daværende Magthavere desuagtet ikke vare elskede, og at man navnlig allerede dengang misbilligede den unødvendige Grusomhed, der ledsagede Katastrophen i Aaret 1772**). Efter de Aar, hvortil han har sigtet, er Fordømmelsen af denne Grusomhed, især fra tydsk Side, senere fremtraadt stærkere og stærkere, og i Nutiden ville Yttringer, der gik i samme Retning, ikke længer have Krav paa megen Opmærksomhed. Men det har sin historiske Betydning, at Grusomheden strax har kunnet vække Dadel, at Samtidige i Danmark strax følte Uvillie over de blodige Skrækkescener, og i denne Henseende er det ikke uden Interesse, at flere af de ovenanførte Dagbogsudtog bære Vidnesbyrd om en Misbilligelse, der i det Hele kan siges at være gjennem-

*) Nogen egentlig «Dom» var ikke bleven fældet over Falckenschiold, hvorover han især beklagede sig. Om den Skibsfører, der bragte ham til Munkholm, har han selv talt anderledens gunstig i sine Mémoires. p. 268.

**) J. P. Mynster, Meddelelser om mit Levnet. Kjøbenhavn 1854. S. 32—33.

gaaende i dem, og som stærkest fremtræder, hvor Forfatteren under den 29de April 1772 antegner: «For Resten fandt jeg Haardhed og Grusomhed i alt dette tillige». Det er aabenbart den samme Misbilligelse, der kommer til Orde, naar et Brev fra Kjøbenhavn, skrevet den 28de April, begynder saaledes: «I Dag mellem Klokken ni og ti er den frygtelige Dom over begge de forrige Grever bleven fuldbyrdet uden den allerringeste Formildelse»; Brevet blev skrevet af den daværende Sekondlieutenant ved det falsterske Infanteriregiment, Adolph Christopher Abraham Normann og sendt til den sidste Hertug af Slesvig-Holsteen-Glücksborg, den i Aaret 1779 afdøde Hertug Friderich Heinrich Wilhelm, der var dansk Generalmajor*).

*) Heute, swischen 9 und 10 Uhr, ist das fürchterliche Urtheil der beeden gewesenen Grafen, ohne die geringste Milderung, vollführet worden. Brevet, dateret fra Kjøbenhavn den 28de April 1772, i Slesvigske Provindsialefterretninger. Ny Række. IV, 342. Brevet er her, tillige med fire foregaaende, af Udgiverne, uden nærmere Oplysning, blevet meddeelt som «Fem Breve fra en Samtidig til Hertugen af Glücksborg». Da imidlertid Brevene ere undertegnede «von Normann», og da Brevskriveren taler om Oberst Køllers Regiment som «unser Regiment», kan Forfatteren vistnok kun antages at være den Officeer af Navnet Normann, der udtrykkelig findes anført som dengang tjenstgjørende ved Regimentet. Denne Adolph Christopher Abraham Normann var i Aaret 1747 født paa Rügen, hvor hans Fader Jürgen Ernst Normann var Eier af Godset Lebbin; han var i Aaret 1766 bleven ansat ved det falsterske Regiment som Sekondlieutenant uden Anciennitet, og i Aarel 1770 bleven virkelig Sekondlieutenant. Han gjorde senere Tjeneste baade ved det i Aaret 1778 oprettede fyenske Infanteriregiment, ved det slesvigske Jægerkorps og ved det slesvigske Infanteriregiment, indtil han i Aaret 1803, da han var avanceret til Major, blev udnævnt til Land- og Søkrigskommissær i sjællandske Distrikt; han blev afskediget i Aaret 1815 og døde i Aaret 1821. Han havde en to Aar yngre Broder, der ligesom ham var Kammerherre og ligesom han døde i Aaret 1821, Generalmajor Philip Gottlieb Normann, og da det netop om denne findes anført, at han, inden han i Aaret 1769 udnævntes

Til disse Udtalelser fra den 28de og 29de April 1772 svare senere Vidnesbyrd af andre Samtidige. Dette gjælder saaledes baade om Charlotte Dorothea Biehls historiske Breve, hvorefter det strax havde været Tilfældet, at «den fornuftige Deel af Byen betragtede de døde Legemers Mishandling som en Virkning af den yderste Hevngjerrighed» *), og om Jacob Gudes ovenanførte Anmærkninger, hvori han ikke lægger Skjul paa den almindelige Forbittrelse mod de Styrtede**), men selv har røbet større Mildhed. Endnu tydeligere har den sidstnævnte Samtidige udtalt sig paa et andet Sted, nemlig i en af ham efterladt, haandskreven Autobiographi, hvori han har optegnet sit Livs vigtigste Tildragelser, og hvori de Indtryk, som han havde bevaret fra den 28de April 1772, frembyde megen Lighed med de Stemninger,

---

til Lieutenant i den danske Arme, havde gjort Tjeneste som Page hos Hertug Friderich af Glücksborg (Thaarup, Fædrenelandsk Nekrolog fra 1821—1826. S. 43), da han derpaa, i Aaret 1772, blev ansat i Garden til Fods, hvori han avancerede gjennem alle Graderne til Oberst, og da der i de her benyttede Breve til Hertugen af Glücksborg netop oftere tales om de forestaaende Forfremmelser og Ansættelser ved den paa ny oprettede Livvagt, kunde mulig Nogen snarere være tilbøielig til at finde Brevskriveren i denne yngre Broder; men om at denne skulde have gjort Tjeneste ved det falsterske Regiment, vides Intet.

*) Charlotte Dorothea Biehls Historiske Breve, i Historisk Tidskrift. Tredie Række. IV, 457.

**) Gude bemærker saaledes, efter Kammeradvokat Bangs Fortælling, at da denne, som havde ført Brandts Sag for Kommissionen, kom ud til ham i Kastellet for at underrette ham om Dommen, sagde Brandt: «Ja, denne er, som jeg havde ventet den, men naar bliver mig tilkjendegivet, at jeg faaer Pardon?» og da Bang nu forsikkrede, at han ikke vidste det Mindste om nogen saadan, yttrede Brandt: «Skulde det ikke skee førend paa Retterstedet, saa er det mig ligegyldigt, om Pardon gives mig; thi i saa Fald sønderriver Pøblen mig, inden jeg føres derfra». Gude har iøvrigt her tilføiet, at da senere Kongens Foged, Etatsraad Ortved paa Henrettelsesdagen havde indfundet sig i Kastellet,

som de meddeelte Dagbogsudtog have afsløret*). I Autobiographien læser man saaledes:

«Da jeg i disse Optegnelser er kommen til Aaret 1772, og har nævnet den Struenseeske Periode, saa vil jeg her ikke forbigaae, at jeg sidst i April samme Aar saae denne ulykkelige Mands Henrettelse. Aarle om Morgenen gik min Fader og jeg fra vort Huus ud paa Øster-Fælled, paa hvis Midte et Skafot dertil var oprettet. Ved adskillige Leiligheder havde jeg vel forhen seet en stor Mængde Mennesker forsamlede, men aldrig saadan en Vrimmel, som her var og blev, hvilket ikke heller kunde være andet, thi foruden alt det Militaire i Staden og hele Holmens Mandskab, som var her udkommanderet, vare næsten alle Byens Indvaanere strømmede derud, til Vogns, til Hest og til Fods, af begge Kiøn og alle Aldre. De faae, som vare blevne hjemme, og meest vare svagelige og aldrende, har forsikkret, at naar man saae ud igjennem Vinduerne paa de fornemste Gader, efter at Folk havde begivet sig ud paa Fælleden, skulde man troe, at der havde været Pest i Staden, og at dens Indbyggere vare uddøde. Jeg erindrer endnu, at jeg ved Synet af den Mængde Mennesker, jeg saae paa Marken, tænkte paa den almindelige Domme-Dag, da det hele menneskelige Kjøn skal forsamles for dets fælles Dommer. Det var vel en saare ufuldkommen Lignelse; men

---

for at besørge Fangernes Udførelse, og først kom ind til Brandt, spurgte denne ham, «om han eller Struensee først skulde henrettes», og da Ortved havde svaret: «De skal være den første», udbrød Brandt nu: «Saa veed jeg, at alt Haab om Pardon er ude».

*) Haandskriftet tilhører nu Forfatterens Sønnesøn, Domprovst Gude i Roskilde, der velvillig har tilladt mig dets Afbenyttelse.

hidindtil har jeg endnu ikke seet saamange forsamlede paa eet Sted, og faaer det vel heller aldrig at see*).

Brandt og Struensee kom hver i en Hyre-Kareth, hvori tillige sadde tre Officerer hos hver**), kiørende fra Castellet under Bedækning af Dragoner. Jeg stod et Stykke fra Skafottet, hvor jeg, som desuden altid har havt et skarpt Syn, meget godt kunde see. De vare, som jeg siden saae, indhyllede i [de samme] hvide Vildakurer eller Pelse med det laadne udad, som de den 17de Januar samme Aar om Natten vare førte i fra Slottet til Castellet, og med hvilke de samme Nat vare komne fra Bal paré til deres Værelser. Brandt havde derunder en lysegrøn Klædes Klædning med brede Guld-Galoner, Struensee en lyseblaae Fløiels. Den første trak selv sine Klæder af, da han skulde henrettes, men Struensee maatte formedelst hans yderlige Svaghed tage mod Bøddelens Hielp. Brandts hele Adfærd paa Skafottet var maaskee Standhaftighed, men blev af de fleste anseet for Forbittrelse eller Forstokkelse, og stødte dem; mig stod det ikke an. I saa rædselsfuldt et Øieblik skulde en vis Modestie uden Tvivl have anstaaet den kiekkeste, om han endog døde uskyldig. Her var desuden ikke Stedet for Brandt at spille Heltens Rolle, og hvem vilde

*) Rahbek (Erindringer af mit Liv. Kjøbenhavn. 1824—1829. I, 95) bemærker ligeledes: »Mellem disse Erindringer af mærkelige Begivenheder, som jeg har oplevet og været Vidne til, tør jeg vel ikke forbigaae, at jeg med Adser var mellem *den uhyre Mængde*, som den 28de April indfandt sig paa Østerfælled, at være Vidner til Struensees og Brandts Henrettelse»; idet han iøvrigt tilføier: »Hvad paa selve Echafauttet foregik, hindrede mit svage og korte Syn mig at see og skjelne saaledes, at det paa mig kunde gjøre noget videre Indtryk«.

**) Rettere een Officeer og to Underofficerer. Normanns Brev af 28de April 1772, i Slesvigske Provindsialefterretninger. Ny Række. IV, 343.

ikke under saadanne Omstændigheder tilgive en Helt, selv om han følede, at han var Menneske?*) Skiønt man tilforn havde været meere opbragt paa Struensee, skiænkede man ham og derfor nu meere Medlidenhed, helst da han sidst blev henrettet, og i Vognen nedenfor Skafottet kunde høre hvert et Hug, som først borttog hans Vens Haand og Hoved og siden deelede hans Legeme. Spørgsmaal, om Brandt havde været saa kiek, om han havde prøvet denne græsselige Situation og blevet den sidste. Jeg anseer Foranførte for det haardeste i Struensees Lidelser**).

Under Henrettelserne stod jeg tæt ved, hvor Holmens Magt var opstillet. Et ungt Menneske af disse sagde, da Struensees Hoved var afhugget: «Nu er det nok, det andet — han meente Parteringen — kunne de gierne lade være». Hver menneskelig tænker ikke ofte den ringeste

*) Lieutenant Normann, der med andre Officerer af det falsterske Regiment oftere havde gjort Vagttjeneste hos Fangerne, skrev allerede under den 3die Marts 1772 til Hertugen af Glücksborg om Brandt, at denne nu selv i sin Skjæbne saa en høiere Styrelse til sit Livs Forbedring, men tilføier: «Seine Munterkeit verliert er aber noch nicht, und versichert auch öfters, er würde bis an seinem Ende so verbleiben». I Brevet af 28de April anfører Normann, at han havde talt med Struensee og Brandt, kort førend man kjørte bort med dem, og bemærker: «Zur allgemeinen Freude und Trost der Christen haben diese Unglücklichen sich bis zu ihrem letzten Augenblick standhaft und gläubig bewiesen». Slesvigske Provindsialefterretninger. Ny Række. IV, 341, 343.

**) C. D. Biehl (Historiske Breve. Historisk Tidskrift. Tredie Række. IV, 457) dømmer ligeledes: «Alle de til Ravaillac udfundne Piinsler vare i mine Tanker et blot intet imod det Struensees Siel maatte lide ved at holde under Schafauttet og høre alt det, der foregik med hans Ven, som han idelig og stedse bebreydede sig at have draget i Ulykken. Menneskelige Følelser allene burde have bevæget Vedkommende til at skaane en Medskabning i sine sidste og vigtige Øyeblik fra Fortvivlelse, som saa græsselige Følelser kunde drage efter sig».

Almue?*)... Man fortæller, at et Fruentimmer, som Brandt nøje havde kiendt, havde i al sin Puds stillet sig lige ved Trappen, som han skulle gaae op af til Skafottet, og er det saa, havde hun for denne Uforskammethed fortient Forbedringshuus-Straf, skiendt hun var en bekiendt Borgermands Kone. Men at General Eickstedt, som havde kiendt Struensee saa nøie, og havde været med i Revolutionen den 17de Januar, fordi hans Dragon-Regiment havde lagt paa Hirschholm og i Kiøbenhavn just paa den Tid, — hvorfor han og fik det hvide Baand og sprang fra General-Major til General, — var dum eller ond nok, for at ride henimod Vognen og hilse Struensee i samme, hvilket jeg selv saae, da han kom kiørende over Fælleden, kunde jeg aldrig tilgive ham**). Som den, der siden var bleven Commandant i Kjøbenhavn, var han vel nødt til at være derude; men jeg i hans Sted kunde aldrig have overtalt mig til at komme for nogen af de to Ulykkeliges Øine, om de endog havde været min Moders Mordere.

Steilerne vare opreiste paa Vester-Fælled tæt ved den der da staaende murede Galge, som var bygget strax efter Ildebranden 1728, og som ganske forfalden nogle Aar der-

*) Jvfr. dog Rahbeks Bemærkning (Erindringer. I, 96), at det, »næst den saakaldte høiere Klasse, især var den lavere, mellem hvilken Hadet til Struensee var hyppigst og heftigst«.

**) C. D. Biehls Historiske Breve, i Historisk Tidskrift. Tredie Række. IV, 458, har den samme Bemærkning, »at General Eickstedt nogle Øieblikke førend Struensee skulde betræde Retterstedet, red ham forbi og hilsede ham, og det paa en Hest, som Struensee havde holdt meest af, og betjent sig ofte af til sine Spadseretture med Dronningen«. Johan Bülow, til hvem hun skriver, havde efter sin egen Fortælling til G. L. Baden (Kong Christian den Syvendes Regjerings Aarbog. Kjøbenhavn. 1833. S. 114), selv staaet tæt ved Trappen til Skafottet, iført den nu gjenoprettede Livvagts Uniform.

efter blev nedrevet. Denne lange Vei maatte altsaa de Henrettedes Legemer føres; havde de været opsatte paa Øster-Fælled og vare de Henrettedes Legemsdeele strax efter Henrettelsen lagde derpaa, vilde det formedelst den store Mængde Tilskuere have foraarsaget et stort Spektakel, da alle skulle have trængt sig til, og da maatte der have været holdet en stærk Vagt derved. Om Eftermiddagen gik jeg ud paa Vester-Fælled for at see dem paa Steilerne. Som jeg havde ventet, fandt jeg her mangfoldige Tilskuere; men med største Harme saae jeg, imod min Forventning, en Mængde, endog pyntede, unge Fruentimmer — saavidt var allerede da Fordærvelsen i Tænkemaaden og Sæderne kommen — at gaae til og fra Steilerne.... Natmandens Karle bleve efter Befaling tampede i Stokhuset, fordi de beskyldtes for med Villie at have tilsmuurt de Henrettedes Ansigter for at gjøre dem ukiendelige, — saavidt gik Nogles Forbittrelse mod de Aflivede endog efter Døden, eller maaskee Smiger og Øientieneste for det Partie, som havde styrtet dem. Brandts Ansigt var sig selv dog længe ligt. Langt ud paa Sommeren vedblev Folk af og til at gaae ud og see dem paa Steilerne, indtil man tilsidst blev kied deraf*).

*) Nathanael Wraxall, der besøgte Kiøbenhavn i Foraaret 1774 og i det følgende Aar udgav en Beskrivelse af sin Udflugt til Norden, omtaler i denne Reiseskrivelse (A Tour through some of the northern parts of Europe, particularly Copenhagen, Stockholm and Petersburgh. London 1775. p. 49), at han endnu her saa de uhyggelige Levninger af de den 28de April 1772 henrettede Grever: «The skulls and bones of these unhappy men are yet exposed on wheels about a mile and a half out of town. I have viewed them with mingled commiseration and horror. They hold up an awfull and effectuous lesson for future statesmen». Det var først Kronprindsens (Frederik den Sjette) Formæling og Kronprindsessens Indtog i Aaret 1790, der gav Anledning til Galgens Nedtagelse og Stedets Befrielse for at bære nye Tegn paa Barbariet.

Af alt det, jeg fornævnte Eftermiddag saa, var dog intet, der satte mig i større Forundring, og hvilket altid har været mig ganske uforklarligt, end her at finde Sognepræsten til Petri Kirke med sit Glas i Haanden at betragte Struensees Levninger, og det i sin geistlige Dragt, og naar jeg nu tilføier, at det var en aldrende Mand og den selvsamme Dr. Münter, som efter Regieringens Befaling gik til ham i Fængselet, beredede ham til Døden og selv samme Morgen havde været med ham paa Skafottet, hvor han til de derværendes Forundring blev endnu staaende med Glasset for Øiet, indtil hans Partering var fuldendt, saa maa dette sidste overtyde enhver om, at jeg om Eftermiddagen ikke saae feil, om jeg endog ikke havde kiendt ham saa nøie*). Naar jeg siden har læst den af ham udgivne «Bekehrungsgeschichte Struensees» **), har jeg ønsket ikke at have seet ham ved Steilerne paa Vester-Fælled».

Sine Ungdoms Indtryk fra den Tid, hvorved der her er dvælet, har Gude sammenfattet saaledes:

«Jeg har seet adskilligt og flere med mig, hvad de al-

*) Det vil af Schönnings Dagbøger være bemærket, at Dr. Münter endnu ikke har havt nok af Synet den 28de April, men ogsaa den 29de April har været ude ved Steilerne.

**) Bekehrungsgeschichte des vormaligen Grafen und Königl. Dänischen Geheimen Cabinetsministers Joh. Friedrich Struensee. Zum Druch gegeben von Dr. Balthazar Münter. Kopenhagen und Leipzig. 1772. Bogen blev ikke blot oversat paa Dansk, men tillige paa Svensk, Hollandsk, Fransk og Engelsk. I Nyerups og Krafts Literatur-Lexicon (S. 413) anføres ogsaa de fremmede Recensioner, men de have ikke kjendt den mærkeligste af disse: ogsaa i «Frankfurter gelehrten Anzeigen» for Aaret 1772 findes der en Recension af Münters «Bekehrungsgeschichte», og dennes Forfatter er ingen anden end Goethe (Goethe's Werke. Vollständige Ausgabe letzter Hand. Stuttgart und Tübingen. 1827—42. XXXIII, 81—85).

drig havde kunnet vente. Da jeg saae Dronning Caroline Mathilde paa hendes Indtogs Dag her i Staden i kongelig Dragt, i Stats Carosse med otte hvide Hingster, at indføres under Folkets Fryderaab; da jeg Aaret derpaa saae hende i Kronings Dragt, og førende en virkelig smuk Person, i den høitideligste Procession at gaae over Slotsgaarden til Slotskirken for at salves — Kongen, som gik noget foran i lige Costume, kunde man tydeligen see paa, hvormeget det heele var ham til Byrde, og var det her bogstaveligen sandt, som moralsk er rigtigt: «at Kronen tynger» —; da jeg før og efter den Tid stod tæt ved i Riddersalen og saae hende danse under Diamanternes Lyn og tusind Voxlyses Skin, — drømte jeg ikke om, at jeg nogle Aar derefter skulde see hende i en rød eller hvid Mands Frakke med smalle Guldtredser, Vest af samme Klæde og Farve, gule Skindbuxer, Mands Støvler med Sporer, Mands Hat paa Hovedet og upuddret, opflettet Haar at ride overskrævs paa Ridebanen ved Christiansborg Slot, undertiden fire Heste, een efter anden — forglemmende saaledes ikke allene, at hun var Dronning, men at hun var Fruentimmer; og sandelig, naar hun kunde glemme dette sidste, kunde hun snart tabe det første af Sigte.

Jeg var kun ung og uerfaren, da jeg saae Struensee ofte kiøre med Kongen, Dronningen og Brandt i en fireszedig Kareth fra Hirschholm til Hof-Theatret i Kjøbenhavn og derfra ud igien om Aftenen, staae ved Siden af Kongen og Dronningen i deres egen Loge paa Comedien med Mathilde-Ordenen om Halsen, ride jevnsides med hende, men jeg forestillede mig dog ikke andet, end at hans Fald vilde forestaae ham; aldrig havde jeg derimod kunnet falde paa, at jeg skulde see Bøddelen brække hans grevelige Vaaben

paa Skafottet i hans Paasyn, hans Henrettelse der, og de foranførte Skjændigheder med hans aflivede Legeme*)».

VII.

Gude har ingen Antydning om, fra hvilken Kilde den Strenghed, som han misbilliger, nærmest maatte udledes. Schønning havde ikke heller herom større Kundskab end han; «Ingen veed», saaledes har han ovenfor udtrykkelig vidnet, «hvem der er den rette Autor til al denne Strænghed, om en, fleere eller alle af dem, der nu regiere os». Endnu har ei heller Eftertiden opnaaet Sikkerhed i denne Henseende. Der har været dem, der have villet henføre Alt til den sørgelige Skikkelse, som førte Kongenavnet; naar Brandt med Hensyn til den Handling, som Dommerne stemplede som Majestætsforbrydelse, blandt Andet havde henviist til Kongens paafølgende Tilgivelse, havde Dommen udtalt at «overalt har han i denne Henseende slet Intet beviist, og hvorvidt dette strækker sig, er Hans Majestæt Kongen alene istand til at dømme om», men ved det endelige Spørgsmaal om Skaansel mod Brandt skal Kongen, efter hvad der fra flere end een Side berettes, kun have yttret, at Skaansel da snarere maatte vises Struensee — og den fjerneste Tanke herom var hans nye Omgivelser utaalelig**).

*) Da Landgrev Carl har udtalt: «Je regarde toujours la révolution du 17 Janvier 1772 comme un éclat fatal et qui, j'avoue, me peine quand j'y pense» (Memoires de Charles, Prince de Hesse. p. 56), kunde han synes at staae ved Siden af de ovenanførte Samtidige; men naar Processen ogsaa i hans Øine blev ført «très-sévèrement», synes han dog herved nærmest at have tænkt paa Dronningen.

**) Mémoires de Reverdil p. 420. Mémoires de Charles, Prince de Hesse p. 57. C. D. Biehls Historiske Breve. Historisk Tidskrift.

Blandt disse Omgivelser have Nogle lagt Hovedansvaret for den hele Strenghed paa de Statsmænd, som Katastrophen den 17de Januar havde kaldet til Plads i det nye Statsraad, eller til Indflydelse paa anden Maade, hvad enten disse Mænd iøvrigt ledede af personlige Hensyn, eller af nedarvede Forestillinger om, hvorledes Kongevæsenets krænkede Høihed ikke tilstedede nogen Skaansel, men maatte forsones med Blod *). Andre have fundet det rimeligere at

---

Tredie Række. IV, 455—459. At Kongens Stemning havde modsat sig nogen Formildelse, har Osten gjort gjældende for den danske Chargé d'Affaires i Petersborg i Skrivelse af 28de April 1772, i Udenrigsministeriets Arkiv.

*) Reverdil (Mèmoires. p. 421) fremhæver efter et »on dit» fortrinsviis Greverne Osten og Rantzau som stemte for skaanselsløs Strenghed og Gustav Ludvig Baden (Kong Frederik den Femtes Regjerings Aarbog. Kjøbenhavn. 1832. S. 89) har med Hensyn til Juliane Marie bemærket: »Den haarde Omgang mod Struensee og Parti bør ikke tilskrives Hende, men Schack-Rathlau, Eickstedt, Guldberg og selv Stampe, der, som de især fortroede Raadgivere, kunde og burde have raadet til en mildere Fremgang». For saa vidt Baden her ogsaa har nævnt Stampe, kan det det dog anføres, at denne, der havde havt væsenlig Deel i Affattelsen af Dommen over Brandt, netop, efter hvad han selv betroede Johan Bülow, skal have forudsat, at denne Dom ikke vilde blive stadfæstet. Da dette dog skete, kjørte han strax, men forgjæves, til Otto Thott, til hvem han traadte ind med et »Gud bevares, har deres Excellence ladet Brandts Dødsdom approberes». Johan Bülow fortalte dette Træk til en ham nærstaaende, i Aar afdød, anseet Historiker, fra hvem jeg har det. At ligeledes Guldberg, efter først at have deeltaget baade i Sammensværgelsen og derefter i Domfældelsen, tilsidst, men forgjæves, skulde have søgt at faae Juliane Marie til dog at udvirke nogen Formildelse i den Brandt idømte Straf har Giessing (Struensee og Guldberg. Kjøbenhavn. 1849. S. 122), som han udtrykker sig, ogsaa fundet nogen »Grund til at antage». Han har anført, at han i denne Henseende ikke har savnet Hjemmel, men at han ikke ønskede at nævne samme. Denne Hjemmel vil imidlertid, efter hvad der om den er blevet mig meddeelt, neppe findes vægtig; den bestod i en Yttring af Generallieutenant Guldberg, der ikke støttede sig til Noget, som Faderen havde betroet, men kun gjengav en ældre Huusjomfrues Opfat-

søge Skylden hos de Personer af Kongehuset, som opfyldte af Forbittrelse mod den tidlige Styrelse havde stillet sig i Spidsen for Sammensværgelsen, og hvis Stemninger derefter, under hiin Tids sædvanlige Uselvstændighed ligeover for Kongehuset, gjerne fik afgjørende Betydning, hvor de kun selv lagde Vægt derpaa. Vist er det i det Mindste, at man ingenlunde med Falckenschiold kan fralægge Enkedronning Juliane Marie og hendes Søn enhver Andeel i hiin Tids Gjerninger*). Enevold Brandts Moder, Geheimeraadinde Sölenthal, og hans Broder, Kammerherre Christian Brandt, henvendte sig til Enkedronningen og Arveprindsen om at gaae i Forbøn for den Ulykkelige, der stod dem saa nær**), men

telse. Generallieutenant Guldberg var endnu ikke født, da Katastrophen i Aaret 1772 foregik; Faderens ovenanførte Optegnelse om »Struensees rasende Parti« og sammes »grueligе Forbrydelser« tyde vistnok heller ikke paa, at han i nogen synderlig Grad kan have følt sig kaldet til Forbøn.

*) Je ne pense qu'on doive leur imputer aucun des actes de cette révolution. Mémoires de Falckenskiold. p. 255.

**) Mémoires de Reverdil. p. 421. Enevold Brandts Moder, Geheimeraadinde Sölenthal — der i Aaret 1795 døde i Glückstadt — boede i Aaret 1772 hos sin anden Søn, Kammerherre Christian Brandt, der dengang var Administrator i Grevskabet Rantzau. Christian Brandt var siden Aaret 1768 gift med Regitze Kirstine Charlotte Holgersdatter Skeel, der havde været Hofdame hos Dronning Caroline Mathilde, og var en Søster til den senere Statsminister Jørgen Erik Holgersen Skeel. Efter en Tradition i den Skeelske Familie skal den Sidstnævnte, som Landdrost i Pinneberg, i Aaret 1772, da Christian Brandt en Dag havde et stort Selskab hos sig og udbragte en Skaal for »den retfærdige Regjering«, indigneret over, at Svogeren vilde udbringe en saadan Skaal for den Regjering, der havde ladet Enevold Brandt henrette, øieblikkelig have reist sig fra Bordet og være kjørt bort fra Selskabet, hvilket Juliane Marie aldrig kunde tilgive ham. Det er imidlertid allerede paa det samme Sted, hvor denne Tradition meddeles, ikke uden Grund blevet bemærket, at den ikke stemmer synderlig med den Maade, hvorpaa Christian Brandt, ikke mindre end Skeel selv, blev fremdragen efter

denne Forbøn formaaede ikke at bringe Arveprindsen fra den Tanke, at ikke blot Struensee, men ogsaa Brandt, i ethvert Tilfælde maatte miste Livet; den attenaarige Prinds stemte derfor som Medlem af dets Statsraad, hvor Alle Øine dengang vare vante til at see hen til hans Moder Enkedronningen.

Arveprindsens »Tanker» med Hensyn til Dødsdommen over Brandt, der ved deres Form vise den Mangel paa Evne, som almindelig har været ham tillagt, havde været disse:

«Dommen kan formildes lidet, thi 1) kan Kongen noget nedsætte Straffen for en Forbrydelse mod sig selv; 2) nogen Forskjel bør være paa Struensees og Brandts Straf,

---

Regjeringsforandringen i Aaret 1784 (Vilhelm Samuel Skeel, Optegnelser om Familien Skeel. Kjøbenhavn. 1871. S. 315—316, 320). Christian Brandt blev, yndet af den yngre Bernstorff og af Kronprindsen, i det samme Aar, hvori denne var traadt i Spidsen for Regjeringen, kaldet fra Holsteen til at være første Deputeret i Generaltoldkammeret, og blev senere ved Schack-Rathlaus Afgang, Geheimeraad, Præsident i det danske Kancelli, samt Patron for Herlufsholm. Tilsidst var Enevold Brandts Broder steget til Statsminister i Danmark — som Struensees Broder havde været det i Preussen —, inden han af Hensyn til Alderdomssvaghed nedlagde sine Embeder og trak sig tilbage til Herlufsholm, hvor han døde i Aaret 1805. Jacob Gude, der i ham tabte en Velynder, og som i sin Autobiographi har omtalt ham nærmere, siger at man aldrig hørte et eneste Ord af ham angaaende den Struenseeske Tid, som man ogsaa i hans Huus gjerne undgik at berøre. Gude kom derfor en Dag i stor Forlegenhed, da han var Gjæst paa Bakkehuset, Geheimeraadens Lyststed, og da Geheimeraadinden, der efter Bordet stod og talte med ham, kom til at sige, at hun havde kjendt hans Fader fra den Tid, da hun selv havde været en af Caroline Mathildes unge Hofdamer, og nu med Eet gav sig til at tale om Dronningens Dage. I Modsætning til en anden Dom om Christian Brandt skriver Gude: «I Omgang var han høflig, artig og blid, samt havde slet Intet af det, man kalder Minister-Air; Godmodighed var et Grundtræk i hans Karakteer; med sin Frue omgikkes han kjærligere, end man er vant til at see det i de Fornemmes Huse».

som der og er paa begges Mishandlingers Mængde, den ene har kun eet, den anden har mange Crimen læsæ majestatis.

Brandt maa dog miste sit Hoved ved Sværd og komme i Christen Jord, afsættes fra hans grevelige Værdighed og hans Midler være confisquerede, dog behøver hans Vaaben ikke at synderbrydes af Bøddelen. Dette er al den muelige Forandring, der nogensinde bør skee, thi 1) hans Forbrydelse er forskrækkelig, Kongens Person bør være sikker, ingen kan sige andet. end at han bør døe. 2) Hans Misgierning er af alle bekiendt. Ved nu at bede for hans Liv hos Kongen, hvad maa da hele Nationen tænke om mig og om Conseillet, som ei agtede, hvad forbrudt er mod Kongen? Hvad vilde Kongen selv tænke, der har saa levende erindret, hvad Brandt har giort? At Kongen har tilgivet ham, det er enten ei sandt, thi Kongen har siden altid været vred paa ham, eller ogsaa har han været nødt dertil, for at slippe ud af dette onde Menneskes Hænder. Kongen kan pardonnere Forseelser mod sig som Menneske, men ej mod sig som Konge, Majestæten har dog en Vægt, og Kongen bør ei bære Sværdet forgiæves.

Jeg erklærer, at jeg i dette Tilfælde føler og bør føle saa meget for Kongen, at det overveier alt, hvad Intercession nogensinde bør formaae. Er Kongen ej sikker for Overfald i sine Gemakker, hvo er da sikker? Man bør dog engang i Danmark tænke paa at straffe Misdædere. Gud har jo forbandet den, som siger den ugudelige at være retfærdig».

Med Hensyn til Stadfæstelsen af Dommen over Struensee havde Prindsen end mindre havt Tvivl, han havde i sin Betænkning erklæret:

«Den Straf, som Loven har fastsat for et eneste Crimen læsæ majestatis, skal Struense lide for saa mange Misgierninger. Her at ville have Formildelse er at begaae

Uretfærdighed, og det hverken kan eller vil jeg begaae. Jeg føler, hvad Kongen og Kongehuset, ja Staten og Efterkommerne er, thi mod alt dette har han paa eengang forgrebet sig*).»

Der er ingen Grund til at antage, at Arveprindsens Betænkning om Dødsdommenes Stadfæstelse i nogen væsenlig Henseende har fjernet sig fra hans Moders, Enkedronningens Tanker, og der kan vistnok lige saa lidet næres Tvivl om, at Enkedronningens Villie dengang har havt en afgjørende Betydning. At Enkedronningen efter Januarkatastrophen flere Gange selv overværede de nye Statsraadsmedlemmers Forhandlinger, berettes ikke blot af Reverdil**), men herom har ogsaa Johan Bülow i sine Optegnelser om Aarene 1773—1776 denne Oplysning: «Uagtet Enkedronning Juliane Marie ved Kongeloven var som Stifmoder udelukket fra al Deeltagelse i Regjeringen, endog i Kongens Mindreaarighed, saa bivaanede hun alligevel Statsraad, under Paaskud af at holde Kongen rolig ved sin Nærværelse. Dog sad hun ikke ved Bordet, men tre à fire Alen fra det bag ved Kongen og Prinds Frederik; paa samme Tid stod Cabinets-Sekretær Schumacher bag ved Kongens Stol, som vedvarede til hans Afgang***). Men da

*) Efter den Bülowske Samlings Afskrift af Arveprindsens egenhændige «Tanker angaaende Brandts Dom» og «angaaende Struensees Dom», daterede den 25de April 1772.

**) Le prince Frédéric fut nommé président du conseil .... La reine douairière et le prince Frédéric présidaient aussi à une espèce de conseil du cabinet, d'où partaient les ordres, que le roi était censé donner spontanément. Mémoires de Reverdil. p. 346 – 347.

***) Konferentsraad Andreas Schumacher, tidligere Legationssekretær ved Gesandtskabet i Rusland, var siden Aaret 1767 Deputeret i det danske Kancelli og Geheimekabinetssekretær. Den sidstnævnte Stilling blev ham fratagen af Struensee, men tilfaldt ham igjen efter Katastrophen den 17de Januar 1772, indtil han i Marts 1773

hun nogen Tid derefter stødte sin Fod, kunde hun ikke komme, men lod sig referere af Guldberg, som imidlertid fik hende overtalt til at lade det blive saaledes for Fremtiden». Under de Forhandlinger med England, hvortil Katastrophen af 17de Januar gav Anledning, undlader Grev Osten ikke heller at stile Beretninger til Enkedronningen om Alt, hvad der var foregaaet eller skulde foregaae*), og ligesom Juliane Marie — til Exempel ved hendes sidste Ord til Reverdil, inden denne forlod Danmark**), — utvivlsomt her brød Staven over den styrtede Dronning, saaledes har ogsaa Caroline Mathilde, naar hun senere i Celle undtagelsesviis berørte det danske Drama, givet Enkedronningen en Hovedrolle deri***). Hvor mægtig imidlertid Enkedronningen nu endog var bleven, har hendes Villie dog ikke kunnet udføres, uden at Andre have været enige med hende,

---

afgik fra den for at tiltræde Amtmandsembedet i Segeberg, hvor han døde i Aaret 1790; hans Søn var den bekjendte Astronom Heinrich Christian Schumacher.

*) Den Bülowske Manuskriptsamling i Sorø har Afskrifter af fire saadanne Skrivelser fra Osten, hvormed han den 28de Marts, den 1ste April, den 2den April og den 9de April 1772 henvender sig til Enkedronningen. Skrivelsen af 1ste April, hvor et Møde af Statsraadet var berammet til samme Dags Aften, slutter saaledes: «J'ai voulu en rendre très humblement compte à votre Majesté, en la suppliant d'en prévenir Son Altesse Royale, Monseigneur le Prince, et s'il est possible Mr. de Thott et de Schack, et même, les autres, avant l'assemblée du conseil, à fin que *munis de ses ordres* nous puissions unanimement en proposer nos sentimens au Roi».

**) Mais la Reine avant oublié tout ce qu'elle devait à son sexe, à sa naissance et à son rang. Mémoires de Reverdil. p. 396.

***) The Queen told me, that the very enterprising and dangerous part, which Queen Juliane has acted in Denmark, has created greater astonishmest in Brunswick, where the abilities of that princess are known, than, perhaps, in any other city of Europe. Skrivelse fra Sir Robert Murray Keith til Lord Suffolk, dateret Celle den 2den November 1772, i Mémoirs and Correspondence of Sir Robert Murray Keith. London. 1849. I, 303.

gaaet hende til Haande eller bøiet sig for hende, og naar hiin Samtidige ikke vidste, om den hele Strenghed efter Januarkatastrophen skrev sig «fra en, fleere eller alle af dem, der nu regiere os», turde den seneste Mulighed vel endnu ligge nærmest. Af hine Dages Mægtige har Eftertiden ogsaa senere troet at kunne nævne flere end een, hvis senere Aar formørkedes eller sidste Øieblikke besværedes ved Mindet om den 28de April 1772.

Inden denne Dag endnu oprandt, tilfaldt det een af de Mænd, der havde faaet Deel i den nye Regjering, over for Udlandet at skulle forsvare den Strenghed, hvorom man allerede var væsentlig enig, længe førend den fuldt bragtes i Udførelse. Thi der var een fremmed Magt, der i Menneskelighedens Navn søgte at forekomme den Blodsudgydelse, der har gjort den 28de April 1772 til en saa mærkelig Dag i den nyere Historie, og den Maade, hvorpaa denne Magt nu optraadte, havde saa meget større Betydning derved, at den netop tidligere havde viist sig som en bitter Fjende af den Struenseeske Regjering. Denne Magt var — Rusland. I Petersborg, der i det attende Aarhundrede havde seet saa mange heldige Hofrevolutioner, havde Rantzau-Ascheberg og Beringschiold, under deres Ophold i Rusland, lært at kiende Forbilleder for den Revolution, der var bleven iværksat her den 17de Januar; fra det samme Petersborg kom nu ogsaa Formaning om Skaansel.

Det var ikke unaturligt, om Catharina den Anden, der havde været knyttet til den aandssvage Peter den Tredie, dømte anderledes end mange Andre om Adskilligt af det, der havde tildraget sig i Danmark. Hun havde seet Caroline Mathilde, ene og forladt, komme til Danmark i den samme unge Alder, hvori hun selv, som en femtenaarig Prindsesse, forhen var kommen til det hende dengang saa

fremmede Rusland; som hun her var bleven formælet med sit Næsteøskendebarn, den russiske Storfyrste, der paa saa mange Maader havde ladet hende vide, at han ikke elskede hende, saaledes havde Caroline Mathilde i Danmark maattet ægte en kongelig Fætter, hvis Hensynsløshed ikke havde staaet tilbage for den, hvorover Catharina har klaget; den Uforsigtighed, hvorfor Caroline Mathilde nu rammedes, var den samme, hvorved Catharina som Storfyrstinde havde seet sig selv Afgrunden nær og i Færd med at drage Andre i den*). Det falder ikke heller vanskeligt at forstaae, at Grev Grigory Grigorjevitsch Orloff, Keiserindens daværende Yndling, der endnu havde stor Indflydelse, med sit Parti ikke har kunnet føle sig tiltalt ved at skulle see Struensee som en Majestætsforbryder føres til Døden**). Vist er det, at den danske

*) Catharina den Anden havde viist sig til Hest, i Mandsklæder og Garderuniform, med Kaarden i Haarden (1762), længe førend Caroline Mathilde viste sig paa lignende Maade ved Indvielsen af den Fane, som hun havde givet sit Regiment (1770). Hvorledes Catharina allerede som ung Storfyrstinde i Rusland var bleven en ivrig Rytterske, og især yndede — som Caroline Mathilde senere — at ride «à califourchon», har hun selv fortalt i Mémoires de L'Impératrice Catharine II, écrits par elle-même» et précédés d'une préface par A. Herzen. Londres. 1859. p. 144—145.

**) «Il (Le Comte d'Orloff) s'est beaucoup interessé au sort de Struensee après les rapports que lui en a fait son ami Rehbinder», hedder det i en Apostille til Dreyers Beretning af 16de Mai 1772, i Udenrigsministeriets Arkiv. Ved Rehbinder sigtes her til den russiske Staldmester af dette Navn, der af Keiserinden i Aaret 1771 havde været sendt til Danmark for at kjøbe nogle af det kongelige Stutteries Heste, som Struensee dengang for største Deel lod bortsælge, og der ved denne Leilighed havde, maaskee nærmest paa Grund af sit Forhold til Orloff, fra Struensees Side nydt en særdeles Opmærksomhed. Roman, Mémoires historiques et inédits. p. 20. Molbech, Til Kong Christian den Syvendes, Hoffets og Struensees Historie og Charakteristik i Aarene 1766—1772, i Nyt historisk Tidskrift. IV, 682—3.

Chargé d'Affaires i Petersborg, Christopher Wilhelm Dreyer, efter at det russiske Hof havde faaet Kundskab om Katastrofen den 17de Januar, ikke kunde unddrage sig fra at indkomme med en for de nye danske Magthavere ubehagelig Melding om, at Keiserinden havde yttret Deeltagelse før de Mænds Skjæbne, som de havde styrtet, og udtalte denne Deeltagelse for Forskjellige. Keiserinden havde paalagt Udenrigsministeren — Grev Nikita Ivanovitsch Panin — at sige ham, at «selv om de her fængslede Personer virkelig havde fortjent en saa exemplarisk Straf, at de kunde dømmes til Døden, ønskede hun dog indstændigen, at det maatte behage Kongen ei at fuldbyrde saadanne Dødsdomme, men at formilde dem til Fængsel- og Livstraffe, idet hun nærede en stor Afsky for Blodsudgydelse ved denne Leilighed*).»

Det kan neppe Andet end gjøre et uhyggeligt Indtryk at see den Maade, hvorpaa Grev Osten søgte at afvende eller tilbagevise en saadan Forbøn. Det havde vistnok ingenlunde været Tilfældet, at han havde følt sig tilfredsstillet ved den Stilling som han havde indtaget under den forrige Styrelse, han havde vistnok været langt fra at nære Velvillie for Struensees Ministerium, men det havde dog været Struensee, der havde kaldet ham til at være Udenrigsminister og gjort ham til Medlem af den Geheime-Konference-Kommission, som traadte i Stedet for det ophævede Geheime-Konseil, der havde ladet Dronningen give

*) L'impératrice a chargé Mr. de Panin de me dire, que quand même les crimes des personnes mises aux fers méritent une punition si exemplaire, qu'ils furent condamnés à la mort, elle souhaitoit bien fortement, qu'il plût au roi, que les sentences de mort ne furent pas executées, mais adoucies par des prisons et peines pour la vie, ayant une si grande aversion pour l'effusion du sang. Dreyers Beretning af 11te Februar 1772, i Udenrigsministeriets Arkiv.

ham Mathilde-Ordenen, og der i det Mindste, hvad hans oekonomiske Stilling angik, havde viist at kunne være imødekommende*). Der havde da ogsaa været den Dag, hvor man i Struensees Forværelse, da Grev Osten traadte ud fra den mægtige Minister, havde kunnet høre ham lydelig udtale: »Det maa jeg sige, Grev Struensee er et af de bedste Hoveder, som jeg nogensinde har kjendt**). Hvad Grev Brandt angaaer, da havde Osten, da han tilsidst fandt det altfor trykkende at skulle samarbeide med Struensee, og derfor nogle Øieblikke tænkte paa selv at skaffe denne bort, netop søgt at finde sig en Hjælper dertil i Ministerens fortrolige Ven***). Nu, efter Januarkatastrophen, seer man den kolde Osten med stærke Ord optræde mod Tanken om, at disse Mænd, hvormed han paa den ene eller anden Maade havde været i Forbindelse, skulde kunne beholde Livet†). »Skulde det virkelig være muligt«, saa-

*) Holm, Styrelsen af Danmark-Norges Udenrigspolitik under Struensee. Historisk Tidskrift. Fjerde Række. II, 431.

**) Mémoires de Charles, Prince de Hesse. p. 58. Osten nævnes ogsaa her (p. 54) som »homme faux et hypocrite, s'il y en eût jamais«.

***) Mémoires de Reverdil. p. 292—296.

†) Med Hensyn til den Maade, hvorpaa Reverdils uguustige Fremstilling af Ostens Karakteer er bleven imødegaaet i Afhandlingen om »Ostens Gesandtskaber« (Historisk Tidskrift. Fjerde Række. I, 467—678), tør det maaskee her bemærkes, at Reverdil dog ikke staaer ene med sin Omtale af Ostens Forhold til Poniatowski og Grev Oginski. Rulhière har i sit Værk om Polens Opløsning et Kapitel om Intriguerne af den danske Minister i Petersborg. Efter her at have fortalt, hvorledes Osten med den danske Resident i Varschau tjente som Mellemmænd mellem Catharina den Anden og Poniatowski, efter den Sidstes Bortviisning fra Petersborg — Brevene siges at være blevne skrevne i Ciffre, som Osten afskrev, uden selv at kjende dem —, hedder det saaledes om dennes eget Ophold i Warschau efter Forflyttelsen til Polen: »Oginski était alors dans la première fleur de l'âge et dans tout l'éclat de sa figure. Osten, dont la dépravation rendait tous les

ledes skrev Udenrigsministeren i en Depesche til Dreyer af 7de Marts 1772, «at en lige saa retfærdig som oplyst Souverain vilde nedlade sig til at have Interesse for Personer, der ere anklagede og overbeviste om Crimen læsæ

attachemens suspects, s'était vivement attachè à ce jeune homme, et en avoit épousé tous les sentiments contre Poniatowski. .... l'amitié pour le comte Oginski était une véritable passion». Dengang Osten efter Peter den Tredies Fald, og da det polske Kongevalg forestod, igjen havde tiltraadt Ministerposten i Petersborg, var han, ifølge Rulhière, utrættelig i at lovprise Oginski for Keiserinden, for hendes Ministre og Favoriter, gjentagende ved enhver Leilighed, at Michael Czartoryski, Storkantsleren for Lithauen, var for hadet, Broderen August, Palatinen for Røde-Rusland, for gammel, dennes Søn Adam Casimir Czartoryski, for ung, og Adams Fætter Poniatowski, Constance Czartoryskis Søn, for lidet elsket, men at Oginski vilde være Manden; Osten siges ogsaa her at have været den, som fik Oginski til at gjøre sit Besøg i Petersborg, der dog snart viste sig frugtesløst. Rulhière var selv dengang kommen til Petersborg som fransk Ambasadesekretær og kjendte personlig Adam Casimir Czartoryski, fra hvem han maaskee har en Angivelse, at Czartoryskierne havde givet Osten fire tusinde Dukater (Révolutions de Pologne par Claude Carloman de Rulhière. Quatrième Edition, revue sur le texte et completé par Christian Ostrowski. Paris. 1862. II, 14—16, 27—28). Men ogsaa Poniatovski selv har udtalt sig om Ostens Forhold til Oginski: «Le baron Osten qui, par ordre de sa cour, avoit favorisé ma correspondance avec la grande duchesse pendant qu'il était à Petersbourg et depuis, lorsqu'il fut envoyé en Pologne, se lia d'une amitié si étroite et si singulière avec Oginski, alors Piarz et depuis grand général de Lithuanie, qu'elle donna lieu à une opinion établie qui faisait rive aux dépens d'Osten». Poniatowski tilføier, at dette Forhold dog ikke havde bragt ham til at opgive sin Tillid til Osten, at han, da Osten igjen skulde tiltræde Ministerposten i Petersborg, betroede ham et Brev til Keiserinden, hvori der meldtes noget Ugunstigt om hendes Yndling Czernicheff, og vedbliver derpaa saaledes: «Osten porta la lettre que je lui écrivis à ce sujet. L'Impératrice me repondit comme ne croyant pas à la réalité de cet avis. Mais j'ignorais longtemps, qu' Osten avait averti les Czernicheff eux-mêmes de ce dont j'avertissais par lui l'Impératrice. Cela fut cause que les deux frères Czernicheff, c'est-à-dire Zachar et Iwan, devinrent mes ennemis: mais surtout Zachar le fut de moi et de

majestatis af høieste Grad. Mildheden har, som alle andre Dyder, sine Grændser, som den ikke kan eller bør overskride uden at tabe hele sin Værd. Der er Tilfælde, hvor Tilgivelse eller blot Formildelse i de Skyldiges Straf vilde være en Uretfærdighed og endog en Grusomhed, naar de Skyldiges Liv vilde udsætte de Retfærdiges og Uskyldiges. Og i et saadant Tilfælde befinde vi os»*). Han tilføiede: «Keiserinden kjender selv disse Nødvendighedstilfælde, idet hun selv et Par Gange har seet sig nødt til ikke at vise Naade mod Skyldige, hvor Retfærdigheden og Nationens Stemme krævede Døden. Det vil ikke falde Dem vanskeligt at faae Grev Panin overbeviist om Sandheden heraf og derved at faae den Ubehagelighed afvendt fra Kongen at see sig nødt til at afslaae sin ophøiede Veninders Forbøn, hvad Retfærdigheden, Religionen og Pligten forbyde ham at tilstaae» **).

Der er ingen Grund til at antage at Osten med de i hine Dages diplomatiske Sprog saa sædvanlige Vendinger om, hvad Retfærdigheden, Religionen og Pligten tilsagde,

---

la Pologne jusqu'à son mort, et on en verra un effet funeste pour la Pologne dans l'année 1772». Disse Ord ere tagne af de endnu, som flere nyere Skrifter røbe, ogsaa i Frankrig lidet kjendte Udtog af Poniatowskis efterladte Memoirer, der i Aaret 1862 ere blevne trykte i Leipzig, og fra Poniatowskis egen Haand give de interessanteste Oplysninger om hans Elskovsforbindelse med Katharina (Mémoires sécrets et inédits de Stanislas Auguste, Comte Poniatowski, dernier Roi de Pologne. Leipzig. 1862. p. 35—36).

*) Tel est notre cas. Ostens Depesche til Dreyer af 7de Marts 1772, i Udenrigsministeriets Arkiv.

**) Il ne vous sera pas difficile de convaincre le Comte de Panin de cette verité et par là l'engager à détourner du Roi le désagrèment de se voir obligé de refuser à l'intercession de son auguste amie, ce que la justice, la religion et le dévoir lui défendent d'accorder. Depeschen til Dreyer af 7de Marts 1772, i Udenrigsministeriets Arkiv.

har gjort meget Indtryk i Petersborg, hvor man var fortrolig med saadanne Vendingers Betydning. Paa den anden Side lod man sig heller ikke i Danmark af Hensyn til Stemningerne i Petersborg, bevæge til at forandre sine Hensigter. Den samme Dag, Løverdagen den 25de April 1772, hvor Dødsdommene i Kjøbenhavn om Formiddagen afsagdes af Inkvisitionskommissionen, blev Statsraadet om Aftenen hurtigt færdig med Spørgsmaalet om deres Stadfæstelse, saa tidlig, at Köller, eller, som han nu hed, Generallieutenant Köller-Banner — der selv ikke havde faaet Plads i det nye Statsraad, men som der nu havde saa nøie Forbindelser — kunde medbringe Efterretningen til den italienske Opera; han kunde allerede her fortælle, som Den, til hvem han meddeelte Nyheden, selv beretter, at Dødsdommene nu vare blevne stadfæstede uden nogensomhelst Formildelse, tilføiende: «Nu er det klart, paa Tirsdag holde de to store Grever aaben Taffel for Ravne og Krager» *). Det var denne Iilfærdighed med Dommenes Stadfæstelse, der fremkaldte Rygtet, som Schønnings Dagbøger have opbevaret, at, «man havde hastet med Dommen og Executionen, fordi man frygted, at der fra nogen Udenlands Magt skulde blive begjært Formildelse i Dommen». Og Rygtet synes ikke grundløst. Den russiske Keiserinde havde i Begyndelsen af Aaret i længere Tid havt en syg Haand, der hindrede hende i at skrive, men

*) Charlotte Dorothea Biehls Historiske Breve, i Historisk Tidskrift. Tredie Række. IV, 455. De af Grev Otto Thott og af de Deputerede i det danske Kancelli parapherede, kongelige Resolutioner, hvorved Dødsdommene approberedes, ere af Christian den Syvende underskrevne «paa vort Slot Christiansborg den 27de April 1772», men Stadfæstelsen var allerede vedtaget i Statsraadet den 25de, hvortil Kongen om Eftermiddagen vendte tilbage fra en Tour til Charlottenlund.

den 26de April,. Dagen efter Dødsdommenes Stadfæstelse, ankom dog et Brev til Chrisian den Syvende, undertegnet af hans «gode Søster, Cousine og Allierede Catharine», der skulde tolke dennes Deeltagelse med Kongens Meddelelse om sine huuslige Sorger, og hvori det da læses: «Iøvrigt bringer den Menneskelighedsfølelse, som er ethvert hæderligt og følsomt Hjerte saa naturlig, mig til at interessere mig for og til at opmuntre Deres Majestæt til at foretrække Mildhedens Raad for Strenghedens og Haardhedens i Henseende til de Ulykkelige, der have paadraget sig Deres Unaade, hvor retfærdig denne iøvrigt ogsaa maatte være» *).

To Dage efter dette Brevs Ankomst, da Skafottet paa Øster-Fælled om Formiddagen havde gjort sin Tjeneste, tilfaldt det da Grev Osten atter at retfærdiggjøre Strengheden. Den 28de April 1772 skriver han saaledes til Dreyer: «Kommissionens Dom over Brandt og Struensee er bleven stadfæstet af Kongen, og i Dag blev den fuldbyrdet. Overbeviste om Crimen læsæ majestatis i høieste Grad have begge faaet Haanden og Hovedet afhugget, og deres Kroppe ere efter Døden blevne parterede. Deres Forbrydelses Afskyelighed krævede en saadan Straf, og enhver Formildelse vilde i et Tilfælde som dette have været en Uretfærdighed**). Et saadant Exempel paa Strenghed skyldte Kongen sin Værdighed, sin Thrones Majestæt, Nationens Hæder og Folkets Sikker-

*) Au reste l'humanité naturelle à tout coeur honnête et sensible m'engage à m'interesser près de Votre Majesté et à l'exhorter à préférer les conseils de la douceur à ceux de la sévérité et de la rigueur vis à vis des malheureux, qui ont encouru sa disgrace, quelque juste qu'elle puisse être. Catharina den Andens Brev til Christian den Syvende af 22de Marts 1772, efter Afskriften i Geheimearkivet.

**) L'atrocité de leur crime demandoit une telle punition, et tout adoucissement dans un cas pareil auroit été une injustice. Ostens Depesche af 28de April 1772, i Udenrigsministeriets Arkiv.

hed og Lykke, for hvilket det er af Vigtighed, at Forbrydelser af denne Art blive straffede efter Lovene. Det var nødvendigt at revse og straffe Misbrugene af den Favoritisme, der har bragt Monarkiet nær til Afgrunden, og som vilde have tilintetgjort det, dersom man ikke havde anvendt det eneste Redningsmiddel, der var os levnet, for at opreise det og forebygge dets fuldstændige Fald. Det maa haabes, at de Ærgjerrige nu vilde betænke sig to Gange, inden de vilde foretage det, som disse have foretaget. En saa forstandig Souverain som Keiserinden af Rusland og et saa oplyst Ministerium som hendes vilde indsee Nødvendigheden og følgelig Retfærdigheden i vor Fremfærd. Hadet hos Publikum var saa stærkt og saa uforsonligt mod disse Ulykkelige, at deres Benaadning utvivlsomt vilde have foranlediget et Oprør. Et løst Rygte om en Formildelse i deres Straf, som var kommet i Omløb, fremkaldte allerede Knurren og Opløb, som Klogskab bød at dæmpe og forebygge*). Iøvrigt har jeg ikke været deres Dommer, og jeg har ikke paa nogen Maade grebet ind i deres Proces, men dersom jeg havde været det, vilde jeg ikke have dømt anderledes. Ogsaa De vilde have gjort det Samme, og overhoved enhver Mand, der elsker sin Ære, sit Fædreland, sin Religion og Dyden».

At der virkelig ved enhver Formildelse i Straffen, skulde have været megen Fare, tør vel betvivles, og da den første Efterretning om Struensees og Brandts Henrettelse ved Skibe fra Øresund naaede Petersborg, vakte den ogsaa stor Opsigt her, hvor Mange stode i den Tro, at man vilde have

*) Un bruit sourd qui s'étoit repandu d'un adoucissement dans leur supplice causoit déjà des murmures et des attroupemens, que la prudence demandoit de dissiper et de prévenir. Ostens Depesche af 28de April 1772, i Udenrigsministeriets Arkiv.

ladet dem beholde Livet*). Osten fik vel den Tilfredsstillelse, at Grev Panin, den russiske Udenrigsminister, fandt Henrettelserne nødvendige, om han endog fremdeles misbilligede den Maade, hvorpaa Dødsdommene havde været affattede, men Catharina den Anden forandrede selv ikke sin Stemning. Efter at Steilerne paa Vester-Fælled allerede i længere Tid bare de uhyggelige Minder fra den 28de April, og efter at engelske Skibe havde ført Caroline Mathilde bort fra Sjællands Kyster, skrev Catharina den Anden den 8de Juli 1772 et Brev til Christian den Syvende som Svar paa en Skrivelse, hvori man havde ladet ham i sit eget Navn give hende Underretning om sin Skilsmisse fra Dronningen. Keiserinden yttrede sin Tilfredshed med, at det ved denne Skilsmisse dog ikke var kommet til et Brud mellem Danmark og Storbrittanien, hun havde ogsaa selv med Glæde bidraget Sit til Forsoningen, men endnu her har Catharina heller ikke villet lægge Skjul paa, «at hun af mange Grunde havde ønsket, at Kongens Maadehold og Menneskelighed, ved Dommen over Statsforbryderne, havde seiret over Lovens Strenghed og bogstavelige Efterlevelse» **).

---

*) Elle (la nouvelle) à fait beacoup de sensation ici, ou bien du monde croyoit qu'on leur avoit laissé la vie. Apostille til Dreyers Beretning af 16de Mai 1772, i Udenrigsministeriets Arkiv.

**) Quoique en même tems Je ne puisse point Lui dissimuler que j'avois souhaité par bien des considérations, que dans le jugement des criminels d'état Sa moderation et Son humanité eussent prévalu sur la rigueur et l'observation stricte de la loi. Catharina den Andens Brev til Christian den Syvende af 8de Juli 1772, i Udenrigsministeriets Arkiv. Jeg maa takke Professor Holm for at have meddeelt mig dette Brev tillige med Dreyers første Vidnesbyrd om Keiserindens Stemning og Ostens Svar. Afskriften af Catharinas tidligere Brev om Skaansel fandt jeg i Geheimearkivet mellem de Sager, der ere blevne afgivne dertil fra Udenrigsministeriet, og i dette Arkiv Ostens mærkelige Skrivelse fra Henrettelsesdagen De samtidige Skrivel-

VIII.

Den 17de Januar 1772 saa man den kongelige Vogn kjøre ind paa Kronborg, der medbragte den unge Dronning Caroline Mathilde; med hende kom en af hendes Hofdamer, den treogtyveaarige Frøken Frederikke Louise Møsting, der var bleven vakt om Morgenen og befalet at følge Dronningen, ved hvis Side hun, stærkt rystet ved denne pludselige Forandring, havde taget Plads*); lige over for Dron-

ser fra det danske Gesandtskab i London, hvormed Udenrigsministeriets Arkiv ogsaa har gjort mig bekjendt, vise tydelig, at Storbrittaniens og Ruslands dengang nøie forbundne Magter ogsaa have havt Forbindelse med Hensyn til Januarkatastrophen i Danmark, og for saa vidt kunde det ligge nær at antage, at det har været fra engelsk Side, at man i Rusland har været sat i Bevægelse til at gjøre Forbøn for de den 17de Januar Styrtede; til den engelske Ambassadeur i Petersborg, Lord Charles Cathcart — Faderen til Lord William Shaw Cathcart, til hvem Kjøbenhavn senere maatte overgive sig — kan det Hverv tænkes betroet gjennem det russiske Hof at virke for Skaansel for dem, for hvem man ikke fandt det passende, at der fra engelsk Side ligefrem gjordes Skridt. Herimod tale imidlertid de danske Gesandtskabsberetninger fra London, for saa vidt disse udtrykkeligen kun tillægge de britiske Ministre Omsorg for Caroline Mathilde alene. Den danske Gesandt skriver under 13de Marts 1772 fra London til Osten: »Je dois au reste rendre cette justice aux Ministres, que toutes leurs inquiétudes sont pour la Reine et pour l'éclat qui pouroit rejaillir sur Sa Majesté Brittanique et la nation... Ils abandonnent tout le reste de cette affaire à son cours naturel et ne prononcent qu'avec mépris ou indifference les noms de certaines autres personnes«.

*) Frøken Frederikke Louise Møsting, en Datter af Geheimeraad og Amtmand paa Møen, Fred. Christ. Møsting, blev senere Hofdame hos Kronprindsesse Marie Sophie Frederikke og døde i Aaret 1810 som Stiftsdame i Vallø. I Stedet for hende nævner Brasch (Vemmetoftes Historie III, 125, 263) vistnok mindre rigtig den tre Aar yngre Søster, Frøken Sophie Charlotte Møsting, som den, der fulgte Dronningen til Kronborg og derefter paa Søreisen til Hannover. Denne yngre Søster blev derimod senere af Enkedronningen ansat som Hofdame hos Prindsesse Louise Augusta.

ningen sad en Goldamme med den lille Prindsesse Louise Augusta, som Dronningen selv havde givet Die, og som man tilsidst havde maattet lade følge med, for at bevæge Dronningen til at tage bort; endelig havde ogsaa Major ved det sjællandske Dragonregiment Joachim Melchior Holten Castenskiold taget Plads i Vognen, medens den ham medgivne Kommando af Dragoner, under en Lieutenant og en Vagtmester, med dragne Sabler dannede Eskorten*). I Kjøbenhavn havde man ladet Dronningen tage Veien fra Christiansborg over Stormbroen og Stormgaden, og derefter langs ad Volden til Nørreport**); da man var kommen ud fra Kjøbenhavn og havde den snart saa bevægede Stad liggende bag ved sig, fulgtes Veien over Hørsholm, den samme, ad hvilken Dronningen endnu i Slutningen af det forrige Aar, ofte var taget ind til Forestillingerne paa Hoftheatret. Den hele Vei mellem Christiansborg og Kronborg medtog kun lidet over tre Timer, thi Klokken havde været mellem 8 og 9, da Dronningen om Morgenen var bleven ført ned til Vognen i Løngangsporten

*) Lieutenant Becks Beretning, dateret Kjøbenhavn den 17de Januar 1772, i Historisk Tidskrift. Tredie Række. VI, 99. Lieutenant Normanns Brev, dateret Kjøbenhavn den 18de Januar 1772, i Slesvigske Provindsialefterretninger. Ny Række IV, 337. Baade »Autentische Aufklärungen« (S. 172) og Roman (Mémoires historiques inédites p. 33) angive *to* Vogne, og dette findes efter dem senere ofte gjengivet, men de feile i det Mindste forsaavidt, at de ikke give Hofdamen og Goldammen med Prindsessen Plads i Dronningens Vogn, men i Stedet for lade tvende Officerer stige ind i denne. Da iøvrigt en af Christian den Syvendes Ordrer fra Morgenstunden bestemte, at ogsaa Kammerjomfru Ahrensbach skulde tage til Kronborg (Historisk Tidskrift. Tredie Række. VI, 500), er det vel muligt, at en anden Vogn senere kan have fulgt Dronningens derhen.

**) Efter Gudes Optegnelser.

ved Høibro*), og Tiden angives kun at have været lidet over Klokken 12 Middag, da de sjællandske Dragoner, der havde dannet Eskorten, rede ind i Helsingør. De fik efter Ankomsten hertil «paa Grund af det hurtige Ridt» extra Forpleining, men en Deel af dem synes dog ikke at have formaaet at følge med i denne Hurtighed, idet den ovenfor oftere paaberaabte Officeer ved det falsterske Infanteriregiment har bemærket, at da Toget satte sig i Bevægelse fra Christiansborg, saa man en Vagtmester med sex Dragoner ride foran Dronningens Vogn, og en Lieutenant med fire og tyve følge efter den**), hvorimod en Attest af Helsingørs Magistrat fra den 18de Januar kun anfører et Antal af atten Dragoner, under en Lieutenant og en Vagtmester, som den Kommando, der Dagen i Forveien var ankommen til Byen og af den havde modtaget Forpleining***). Disse sjællandske Dragoner forlode igjen Byen paa den samme Dag, da de vare komne, men det holsteenske Infanteriregiment, der laa i Garnison i Helsingør, blev nu indkvarteret paa Kronborg til Forstærkning af sammes svage Besætning, og den 21de Januar ankom en ny Afdeling af tredsindstyve Dragoner og et mindre Detachement af Artillerister for under Dronningens Ophold paa Kronborg at indkvarteres i Byen. To Dage i Forveien havde Slotsforvalteren paa Kronborg, Generalkrigskommissær

*) Ifølge Suhms haandskrevne Efterretninger og Gudes Optegnelser.

**) Lieutenant Normanns Brev i Slesvigske Provindsialefterretninger. Ny Række. IV, 337.

***) V. Lassen Indbydelsesskrift til de offentlige Examina i Helsingørs høiere Realskole i Juli 1870. Helsingør. 1870. S. 33. Om Veiens Slethed kan henvises til Lassens Indbydelsesskrift i Juli 1868. S. 64. Nathaniel Wraxall (A Tour through some of the northern parts of Europe. p. 12) anfører, at han den 19de April 1774 i en fiirspændt Vogn brugte fem Timer til Veien mellem Helsingør og Hovedstaden, «which in this country is driving at a great rate».

Vincent Otto Bartholin tilskrevet Magistraten i Helsingør, at Kommandanten paa Kronborg — Generallieutenant Andreas Hauch — og han selv ved en Stafet havde modtaget Ordre til at anskaffe Alt, hvad der behøvedes til «Suitens» Modtagelse og Huusholdning, og derfor anmodede Magistraten om dens Bistand, hvilken Magistraten ogsaa lovede «nøiagtigen og med al mulig Vigilance» at skulle yde*). Suiten eller de nye Personer af Dronningens Hofstat, der nu ogsaa sendtes til Kronborg, vare Overhofmesteren, Grev Christian Friederich Holstein til Lethraborg, Kammerjunker Carl Adolph Raben og Hofdamerne Frøken Margaretha Wilhelmine Schmettau og Frøken Sophie Magdalene Sperling, foruden nogle andre Personer i ringere Stillinger**).

Caroline Mathilde havde under sit Ophold paa Kronborg faaet Bolig i den lavere Række af Slottets Værelser. Hun blev her strengt bevogtet og det var, med Undtagelse af hendes befalede Omgivelser, længe ikke Nogen tilladt at komme i Berøring med hende. En af hendes Venner i England omtaler dengang hendes Stilling paa Kronborg som «den sørgeligste og ulykkeligste, idet hun her var indespærret, uden Støtte, uden Ven, uden Raad, uden Midler til at retfærdiggjøre sig» ***); det kunde være tilføiet, til at

*) Lassen, Indbydelsesskrift i Juli 1870. S. 33.

**) Grev C. F. Holstein var født i Aaret 1735; han blev i Aaret 1783 Ridder af Elephanten og døde i Aaret 1799. Kammerjunker Raben, født i Aaret 1744, blev inden sin Død i Aaret 1784 Kammerherre, Geheimeraad, Ridder (Storkors) af Dannebrog, Overhofmester paa Sorø og Amtmand; han eiede Næsbyholm og Bavelse. De nævnte Hofdamer hos Dronning Caroline Mathilde bleve senere Hofdamer hos Enkedronningen og døde som Stiftsdamer i Vallø (i Aarene 1808 og 1814); Frøken Schmettau havde ogsaa været ansat som Hofdame hos Arveprindsesse Sophie Frederikke.

***) Lord Suffolks Ord, anførte i en Beretning af 20de Marts 1772 fra det danske Gesandtskab i London, i Udenrigsministeriets Arkiv.

fuldstændiggjøre Skildringen, at hun nu ogsaa saa sig ude af Stand til at gjøre det Mindste for dem, der havde staaet hende nær, og paa hvis Skjæbne hun dog bestandig kun kunde tænke med Bekymring og Skræk. Lige over for Omgivelser, hvorfra man forsætlig havde søgt at udelukke dem, hvorfor hun især havde havt Hengivenhed*), viste hun sig gjerne taus og indesluttet; den 9de Februar melder Kommandanten paa Kronborg i sit gammeldags Sprog: »og er det sandelig at undre sig ofver, naar man seer den Contenance her holdes, mens det som derhos er det sellfsomste er den Eenlighed, her søges, thi ingen af Frøknerne taales bestandig om hende; mens naar hun een eller toe Gange om Dagen taler med den Ene eller Anden, er alting forbi, og saa amuserer hun sig med Barnet eller med Læsning» **). Det var den 9de

*) I Geheimeraadinde Linstovs Brev til Priorinden i Vemmetofte af 18de Januar 1772 omtales det, hvorledes man dengang var i Færd med at »bestille« Frøkener til Kronborg, men ikke vilde have »Trolle« derhen; dette var netop Tilfældet, fordi denne Hofdame, den een og tyveaarige Frøken Charlotte Amalie Trolle, en Datter af Kammerherre og Oberst Herluf Trolle til Kiersgaard, havde været den af Caroline Mathildes Hofdamer, som var Dronningen kjærest (Mademoiselle Trolle, celle des filles d'honneur, que la reine aimait le plus. Reverdil. p. 382). Reverdil fandt hos hende oprigtig Hengivenhed for Dronningen, og Brasch (Vemmetoftes Historie. III, 126) har senere bemærket, at »en Nulevende, der har bevaret Erindringen om hende fra sin Ungdom i Roskilde, skildrer hende ogsaa som en meget værdig Dame i sin Alderdom«; denne »Nulevende« var den nu afdøde Geheimeraad Treschow.

**) Generallieutenant Hauchs Skrivelse af 9de Februar 1772, i Geheimearkivet. I en følgende Skrivelse af 13de Februar 1772 melder Hauch, at Dronningen nylig havde læst »Histoire du Vicomte de Turenne« og nu var i Færd med at læse »Polybe avec les Commentaires militaires de Toland«, »som jeg vil haabe holder hende noget længere op, thi ellers faaer hun snart en Ende paa min militairiske Bibliotheque«. I sine officielle Indberetninger røber Hauch selv ikke den Deeltagelse for Dronningen, som

Marts; at hun saa Grev Thott, Geheimeraad Schach-Ratlau, Baron Juul-Vind og Generalprokureur, Konferentsraad Stampe fremtræde, for at tage imod hendes Forklaring*), og efter at den overordentlige, store Ret, der den 16de Marts i Kjøbenhavn traadte sammen i det kongelige Rentekammers Sal, den 6te April havde afsagt Skilsmissedommen, blev denne den 8de April paa Kronborg forkyndt Dronningen, i Generallieutenant Hauchs Overværelse, af Justitiarius i Hof- og Stads-Retten, Etatsraad Frederik Horn. Fra dette Tidspunkt haves en Rapport, afgivet af den nu til «Sekond-Kaptain» avancerede Officeer Jørgen Friderich Tileman v. Schenck, der under Castenskiold havde befalet den Trop af Dragoner, som førte Dronningen til Kronborg, og der senere synes at være bleven ansat hos Kommandanten paa Kronborg, for at gaae denne til Haande**). Ifølge denne Rapport havde Dronningen sagt,

hans Familie synes at have havt; naar Schønnings Dagbøger bemærke, at man havde været meget streng mod Dronningen under Fangenskabet, fremhæves særlig, at «Hauch havde iagttaget mange ceremonieuse Forsigtighedsregler derved».

*) Schønnings Dagbøger have under 20de April 1772 disse Ord: «Af den Commission, som var sendt til Kronborg, for at forhøre hende, eller tage imod hendes Udsigende, sagde man Schack-Rathlou havde opført sig meget lumsk imod hende, som den største juridiske Intriguant, for at faae hende til at sige, hvad han vilde, og dertil benyttet sig paa en nedrig Maade af den Godhed, han troede hun endnu havde for Struensee». Dette er dog ikke det Samme som den vistnok utroværdige Fremstilling i «Autentische Aufklärungen». S. 222—228, men stemmer med Landgrev Carls senere Fortælling, i Mémoires de Charles, Prince de Hesse. p. 62.

**) Slesvigeren J. F. T. v. Schenck var, efter tidligere at have været ansat ved det oldenborgske Kyradseerregiment, bleven forflyttet til det sjællandske Dragonregiment; han fik den 17de Januar 1772 Second-Kaptains Karakteer, og blev den 18de Juni 1772 udnævnt til virkelig Second-Kaptain ved Regimentet (Staatsverzeichniss aller bey des allerdurchlautigsten, groszmächtigsten Königs und Herrn Christian des Siebenten, König zu Dännemark, Norwegen etc. höchstpreislichem Land- Krieges-Etat befindlichen

at hun havde kun underskrevet, for at frelse Struensees og Brandts Liv; hun var ogsaa »bleven meget bevæget og bestyrtet ved at høre Skilsmissedommen, havde neppe holdt Taarerne tilbage og havde kun bedet om Tilladelse til at tale med Kongen eller at skrive til ham; Dronningens Hensigt med at skrive havde hun sagt blot at være at bede for Greverne Struensees og Brandts Liv«. Schenck tilføiede blandt Andet, at Generallieutenant Hauch havde yttret, at Dronningen efter hans Mening vilde taale al Modgang, naar Grev Struensee blev i Live, og at hun troede, at Alt endnu kunde blive godt, naar hun engang kunde tale med Kongen*). Herom udbad Generallieutenant Hauch sig Forholdsordre, skjønt Svaret ikke kunde være tvivlsomt; Dronningens Bortførelse til Kronborg var fra Begyndelsen kun bleven iværksat efter den faste Beslutning om derved at afskjære enhver Meddelelse fra hende til Kongen.

Udenfor Kronborg, fjernt fra de Mure, bag hvilke Dronningen holdtes indesluttet, havde hendes Stilling imidlertid allerede længe, inden hun selv endnu kunde vide det, været Gjenstand for Deeltagelse, og havde sat denne i virksom Bevægelse. Fra dansk Side vilde man gjerne gjøre gjældende, at Spørgsmaalet om Dronningens fremtidige Skjæbne ikke havde nogen international, eller som man dengang sagde, nogen national Karakteer, men den britiske Regjering indtog snart det modsatte Standpunkt, den blev i Foraaret 1772 utrættelig i at gjentage, at der ved Bestemmelserne angaaende Dronningen ogsaa maatte tages

---

hohen und andern Officiren. Altona. 1773. S. 19). Den 16de April 1777 blev han udnævnt til en af Kongens Generaladjutanter, fra hvilken Tjeneste han den 1ste October 1780 afgik med Rang af Oberstlieutenant.

*) Efter Udtoget af Schencks Rapport i den Bülowske Samling i Sorø.

Hensyn til, at hun var «Hans britiske Majestæts Søster og en Englands Datter». Med en tilsvarende Paastand var hendes Broders Minister i Kjøbenhavn her allerede fremkommen, da hun blev ført til Kronborg.

Den britiske Regjering var siden Somren 1771 ved Hoffet i Kjøbenhavn repræsenteret af Skotlænderen Robert Murray Keith, tilhørende den Green af Slægten Keith, der nævnes efter Craig i Kincardine Shire. Hans Fader Robert Keith, hvis Hustru, Margaret Cunningham, ogsaa tilhørte en skotsk Slægt, havde som britisk Minister i Wien og Petersborg været Sønnens Forgjænger paa den diplomatiske Bane; af hans Sødskende blev Broderen Admiral Sir Basil Keith, der havde vundet et anseet Navn i den britiske Marine, i Aaret 1773 Gouverneur paa Jamaica, hvor han døde i Aaret 1777, og Søsteren Anna Murray Keith, der døde i Aaret 1818, en fortrolig Veninde af Walter Scott, som har taget hende til Forbillede ved Skildringen af den Karakteer, der i «Chronicles of the Canongate» nævnes som Bethune Baliol. Slægten Keith tæller baade i Skotlands Historie og i fremmede Landes Tjeneste et stort Antal bekjendte Krigere, og ogsaa Robert Murray Keith havde vundet Laurbær i Krigen, inden han kaldtes til at betræde en anden Bane. Han havde først tjent i de saakaldte «Scotch-Dutch», eller i den skotske Brigade, der var i Nederlandenes Tjeneste, indtil den blev reduceret og opløst, men efter at den ældre Pitt, senere Lord Chatham, havde fattet den dristige Tanke at søge Støtte for Huset Hannover blandt de samme skotske Høilændere, der tidligere netop havde været de meest frygtede Bærere af Stuarternes Sag, finder man ham som Fører af et af disse høilandske Regimenter eller «Keiths Highlanders» blandt de britiske Hjælpetropper paa Fastlandet. I Syvaarskrigen, hvor hans Fætter James Keith som Felt-

marskalk i preussisk Tjeneste faldt i Slaget ved Hochkirchen, kjæmpede Keiths Høilændere med de andre britiske Regimenter som Preussernes Allierede mod Franskmændene; Prinds Ferdinand af Brunswig, Enkedronning Juliane Maries Broder, under hvis Overbefaling ogsaa de britiske Hjælpetropper vare stillede, priste gjentagende Gange især Høilændernes Tapperhed og udmærkede særdèles Oberst Keith. Da Freden kom og de høilandske Regimenter opløstes, blev Oberst Keith først ansat som britisk Minister ved Hoffet i Dresden, og herfra var han efter et Par Aars Ophold i Aaret 1771 bleven sendt til Kjøbenhavn for i Stedet for Sir Robert Gunning at repræsentere Kong Georg den Tredie hos dennes kongelige Svoger. Han havde større Sprogkundskaber end hans Landsmænd i Almindelighed, men det Navn, han medbragte, grundede sig dog vistnok mindre paa nogen særegen diplomatisk Dygtighed, end paa hans Karakteer; en af hans Samtidige har bemærket, at Ingen som Keith kunde minde om Montroses ridderlige Karaktèer, saaledes som denne findes skildret hos Hume.

For en saadan Karakteer kunde der, hvad hans Souverain mulig havde forudseet, ogsaa være Brug under den stormfulde Tid, hvori Keiths Ophold i Danmark falder. Ved Keiths Ankomst til Kjøbenhavn, havde Byen selv tiltalt ham, men Forholdene, hvoraf han saa sig omgivet, vare ham snart utaalelige. Det var ikke blevet lettere for ham end de andre fremmede Ministre at faae private Audientser, han kunde med de andre Diplomater tilbringe en Times Tid om Ugen ved Hoffet, men ogsaa han havde i de fem første Maaneder af sit Ophold i Danmark neppe fundet Leilighed til at vexle ti Ord med hans Souverains Søster, og over Struensee, hvem han fra Begyndelsen tilskriver den Beslutning at hindre hans Tilnærmelse til de allerhøieste Personer,

var hans Dom ikke bleven mindre streng, end dennes danske Fjenders, maaskee stundom altfor streng. Men om der ogsaa i hans Domme om «Medico-Ministeren» eller «denne Paddehat af en Minister» kan have været noget af Tidens aristokratiske Stemninger, der saae ned paa den Borgerligfødte, og hvorfra selv Preussens «store» Frederik ikke formaaede at frigjøre sig*), var det dog ikke fra noget politisk Standpunkt, at Keith, naar han for sin Slægt i Skotland udtalte sig om sit eget neutrale Forhold til den eneraadige Minister, i Efteraaret 1771 ogsaa tilføier: «Der ere nogle Omstændigheder i hans Stilling, ikke som en Minister, men som en Mand, der, jeg tilstaaer det, af og til vække min Uvillie, men jeg har en rigelig Hævn i den Ængstlighed, den Mistanke og de Skrækkebilleder, der øiensynlig og uafladelig tynge paa hans Sjæl**)». Nogle Uger senere, da han atter

*) Det karakteriserer Tiden, at ogsaa Kong Frederik den Anden af Preussen udtalte: «La familiarité, que ce médecin eut à la cour, lui fit gagner imperceptiblement plus d'ascendant sur l'esprit de la reine, qu'il n'était convenable à *un homme de cette extraction*». Disse Ord ere tagne af Kongens «Mémoires depuis la paix de Hubertsbourg, 1763, jusqu' à la fin de la partage de Pologne, 1775» (Oeuvres de Frédéric le Grand. Berlin. 1846—1856. VI, 50), hvori han ogsaa dvæler ved Januarkatastrophen i Danmark. Det kan fortjene at tilføies, at Frederik den Andens Svigerinde, Enkedronning Juliane Marie allerede Dagen efter Januarkatastrophen, den 18de Januar, tilskrev ham om den nye Stilling, hun nu havde indtaget, og at denne Henvendelse blev saa imødekommende besvaret, at den nye Regjering i Danmark gjorde Regning paa preussisk Hjælp, hvis det skulde komme til et aabenbart Brud med England. Horace Walpole meente dengang ogsaa, hvis Bruddet ei blev undgaaet, at «a Prussian army would sail by land to Hannover, without waiting for a wind» (Letters of Horace Walpole, Earl of Oxford, to Sir Horace Mann. London. 1843. II, 207).

**) Keiths Skrivelse af 30te Oktober 1771, i Memoirs and Correspondence af Sir Robert Murray Keith. I, 228.

karakteriserede den diktatoriske Minister og igjen anfører baade Fortrin og Feil, fremhæver han tydeligere blandt de mørke Sider især «den Utaknemlighed, hvormed han, ved sin hovmodige og bydende Adfærd, behandler Hende, som med uovervindelig Bestandighed vedbliver at overøse ham med Velgjerninger*)».

Den «Storm», som ogsaa Keith havde forudseet, udeblev ikke, skjønt den, da den frembrød den 17de Januar, kom fra en anden Side, end han havde ventet, og med andre Virkninger. Den nedslog Dronningens Omgivelser, men Dronningen blev ikke, som han havde ventet, frigjort ved Stormen, den styrtede ogsaa hende. Katastrophen den 17de Januar forandrede imidlertid ikke hans Dom om de tidligere Magthavere**), men den kaldte ham ufortøvet lige over for de nye til en Optræden for Dronningen, hvortil han baade troede at kunne finde Opfordring i sine Instruktioner, og hans egen Følelse tilskyndede. Fra den Dag, da Caroline Mathilde var bleven ført bort fra Kjøbenhavn, gjorde den britiske Minister her gjældende, at Dronningens endelige Skjæbne ikke skulde bestemmes af den danske Regjering alene, men kun i Forening med den Souverain, som han repræsenterede, og om Aftenen paa den samme Dag sendte han sin Sekretær Ernst til London for at give Beretning om den Stilling, han havde troet at burde indtage,

*) Keiths Beretning af 18de November 1771, i Fr. v. Raumers Beiträge zur neueren Geschichte aus dem britischen und französischen Reichsarchive. Leipzig 1836—39. III, 188.

**) I et Brev til Faderen, dateret den 9de Februar 1772, skriver han om Struensee og Brandt: «Never, never was blind ambition and presumptuous infatuation carried farther than by these men, and their fate, though shocking, is by no means surprising». Memoirs and Correspondence of Sir Robert Murray Keith. I, 253.

og for mundtlig at oplyse, hvad Tiden ei tillod udførlig at skrive.

Dagen efter, den 18de Januar, ilede ogsaa den danske Koureer Jacob Holberg, den første af de fem «Kabinets-Kourerer» *), fra Kjøbenhavn, for til Kong Georg den Tredie og til Enkeprindsessen af Wales at overbringe et Par Breve, hvori Christian den Syvende i al Korthed gav dem Underretning om, at han havde fundet sig nødsaget til at fjerne sin Dronning — Kongens Søster, Prindsessens Datter — fra sit Hof, og hertil føiede et Tilsagn om, at hun dog skulde blive behandlet med alle de Hensyn, der skyldtes hendes Fødsel **). Skjønt Keiths Sekretær havde forladt Kjøbenhavn fjorten Timer tidligere, lykkedes det den danske Koureer at

*) Königlich dänischer Hof- und Staatscalender für das 1772 Jahr Christi. Altona. S. 34.

**) Til Georg den Tredie skreves: «Monsieur mon Frère, Les raisons les plus graves et les plus importantes au bonheur de ma personne et de mes états m'ayant mis dans la necessité triste, mais absolue, d'éloigner de ma cour et de ma personne la Reine mon Epouse, Soeur de Votre Majesté, Je n'ai pas voulu perdre un moment pour lui faire part de cette demarche, en l'assurant que cela n'alterera d'aucune manière l'amitié et la bonne intelligence, qui a subsisté si heureusement entre nos maisons royales, si étroitement liées par les liens du sang et par l'interêt commun de nos couronnes. Quelque juste que soit mon mécontement de la Reine mon Epouse, Elle sera cependant traitée avec tous les égards dus à Sa naissance». I den tilsvarende Henvendelse til Enkeprindsessen af Wales: «Madame ma Soeur et Belle Mère, La conduite de la Reine, mon Epouse, Fille de Votre Altesse Royale, m'ayant mis dans la triste necessité de l'éloigner de ma cour et de ma personne, je ne saurai me dispenser d'en informer Votre Altesse Royale en la priant d'être perenadée, qu'il n'a pas été dans mon pouvoir de faire autrement, et que la Reine, quoiqu' éloignée de moi, sera traitée avec tous les égards dus à sa naissance». Af begge Brevene, der ere daterede Christiansborg den 17de Januar 1772, findes en her fulgt Afskrift i den Bülowske Samling i Sorø.

vinde Forspring for ham, men Forskjellen udjevnedes, da Modvind i otte og tredive Timer hindrede Paketskibet i Helvoetsluys fra at løbe ud, og begge Sendebud naaede samtidig først London om Morgenen den 29de Januar.

Den danske Minister i England, Friherre Diede von Fürstenstein, en Diplomat af den ældre Bernstorffs Skole, var dengang ikke i London, men havde med Regjeringens Tilladelse forladt sin Post for at reise til Tydskland og der at holde Bryllup*). I hans Fraværelse besørgedes Forretningerne af Legationssekretæren Friderich von Hanneken, der i over tyve Aar havde været ansat ved Legationen i England og var meget fortrolig med de engelske Forhold. I en Skrivelse til Grev Osten giver han denne Beretning om den Vei, ad hvilken han, i Overeensstemmelse med Ostens Ønske, den 29de Januar strax havde vidst at faae de ham overdragne Breve afgivne i Paladset St. James:

«Saasnart jeg havde løst Seglet fra Deres Excellences Depesche af den 18de, begav jeg mig, saa naturligt som muligt, og uden at blive lagt Mærke til, som om jeg gjorde mig en Fodtour i Parken, til Dronningens Palais, for at finde Demoiselle Schwellenberg, Dronningens afgjorte Favoritinde, som nyder den Begunstigelse til enhver Tid at kunne gaae ud og ind hos Majestæterne, og betroede til hendes Omsorg begge Kongens Breve, baade det til Hans britiske Majestæt og det til Prindsessen af Wales, under Foregivende af, at da jeg troede, at de blot indeholdt rene Familiesager, og ikke Statssager, fandt jeg det mere passende at lade dem gaae igjennem hendes Hænder, end gjennem Ministrenes,

*) Han blev en Uge førend Katastrophen af 17de Januar, den 10de Januar 1772, gift med den unge Grevinde Ursula Margrethe Constantia Louise Callenberg, hvis Fader var saxisk Geheimeraad.

der desuden maaskee ikke engang i dette Øieblik vare i Byen. Jeg erfarede snart af hende, at Kongen tillige med Prindsen af Wales endnu var til Hest i Ridehuset, der støder op til Palaiet. Hans Majestæt foretrækker meget ofte dette i de Morgener, hvor Veiret ei er gunstigt for Ridetoure i det Frie. Efter at have snakket et Kvarteerstid med hende om ligegyldige Ting, om Friherre Diedes Reiser, om hans Planer om at gifte sig eller ikke at gifte sig, om Grev Bothmar o. s. v., reiste hun sig og bragte Brevene til Hendes Majestæt, der beholdt dem liggende paa sit Bord til Kongens Tilbagekomst fra Ridehuset. Det gjaldt mig kun om at blive ret sikker herpaa ved den tilbagevendende Demoiselle, for saa at forkorte al yderligere Konversation og at anbefale mig.

Jeg havde allerede været to Timer hjemme igjen, da jeg af en Person, som kom tilbage fra St. James, erfarede, at den sædvanlige Morgenopvartning hos Kongen om Onsdagen i Dag ikke havde fundet Sted, at man sagde, at Kongen var meget bedrøvet, og at Nogle tilføiede, at daarlige Nyheder fra Danmark vare Skyld deri. Denne tjenstfærdige Overbringer af uanmodede Nyheder skaffede jeg mig fra Halsen saa hurtig, som jeg kun paa en høflig Maade kunde, idet jeg anstillede mig forundret og tillige nysgjerrig efter at vide, hvad det kunde være for Nyheder; Klokken var vel dengang halv Eet. Kort efter kom en fremmed Minister til mig, som var bedre underrettet, men dog ikke ret bekjendt med mange Enkeltheder. Den engelske Kourreer har havt en Tjener med sig, og det er høist sandsynligt, at denne kjender andre, der tjene hos de fremmede Ministre, har snakket af Skole, hvorved der iøvrigt dog denne Gang ikke er Meget tabt, da Nyheden alligevel ikke kunde hemmeligholdes i mange Timer, saameget mindre,

som den ikke var fuldkomment uforudseet her*). To Timer senere, da jeg endnu sad til Bords, sendte Hendes kongelige Høihed, Prindsesse Amalia, der kun boer fyrgetyve Skridt fra Friherre Diede**), Bud til mig og lod mig sige, at flere Herrer fra Hoffet havde været hos Hende — de vare der endnu, i det mindste flere af dem, saa vidt jeg veed —, for at underrette Hende om, at Hans britiske Majestæt var i Fortvivlelse over en fra Kjøbenhavn kommen Efterretning. Hun vidste ogsaa, at jeg havde faaet en Koureer, og bad mig blot med to Linier, som hun lovede strax at kaste i Ilden, at lade hende vide, hvad der var paa Færde. Af Agtelse for min Herres Tante***) skrev jeg hende, at jeg

*) D'autant moins, qu'elle n'étoit pas absolument imprevue ici. Hannekens Skrivelse til Osten af 31te Januar 1772, i Udenrigsministeriets Arkiv. Det har større Betydning, at ogsaa Horace Walpole nogle Dage senere, i et Brev af 3die Februar 1772, skriver saaledes om den danske Dronning og den danske Kabinetsminister: »It is certain that fame has been busy with their amours these two years«, hvortil han dog strax føier: »yet, at I look on revolutions as I do on private quarrels, in which both sides are generally in the wrong, I do not doubt but that it will came out that Her Majesty's galantry has been amply balanced by ambition and treachery«. Letters of Sir Horace Walpole to Sir Horace Mann. II, 193.

**) Det danske Gesandtskabs Hotel var dengang i Harley Street.

***) Prindsesse Amalie Sophie Eleonore, Kong Georg den Andens Datter, var en Søster til Dronning Louise, Christian den Syvendes Moder, og til den i Aaret 1751 afdøde Prinds Frederik Ludvig af Wales, Faderen til Kong Georg den Tredie og til Dronning Caroline Mathilde. Prindsesse Amalie havde, da hendes Neveu, Kong Christian den Syvende besøgte England, til Ære for ham den 19de August 1768 givet et stort Festbal paa hendes udenfor London liggende, med mange tusinde Lamper oplyste Slot Gunnersbury. Holck, Kong Christian den Syvendes Reise til fremmede Lande i Aaret 1768. Kjøbenhavn. S. 13. Olsen, Kong Christian den Syvendes udenlandske Reise i Aaret 1768. Randers. 1837. S. 33.

havde modtaget to Breve, det ene til Kongen, det andet til Hendes Kongelige Høihed, Prindsessen af Wales, uden at Kopier vare vedlagte, at jeg havde ladet dem komme til deres Adresser, og at dette var Alt, hvad jeg vidste.

Førend jeg gik til Seng, erfarede jeg endnu, at mellem Klokken tre og fire om Eftermiddagen havde hele Underhuset i nogen Tid gjort en Pause i sine Forhandlinger, hvorunder Medlemmerne havde underholdt sig indbyrdes om et besynderligt Rygte, som Nogle af dem havde medbragt — formodentlig nogle af de Personer, der havde maattet vende tilbage fra St. James ved den til Morgenopvartningen bestemte Tid; man fortalte mig, hvorpaa dette Rygte gik ud; det var omstændelig og nogenledes rigtig, i det Mindste i Hovedpunkterne».

Den samme Dag, den 29de Januar, havde imidlertid Keiths Sekretær ogsaa fuldført sit Hverv, og den samme Dags Aften blev han sendt tilbage til Kjøbenhavn, som han efter en besværlig Reise i den strengeste Aarstid, gjennem Snee og Iis, endelig naaede den 12te Februar. Han bragte Oberst Keith en fuldstændig Anerkjendelse og Billigelse af den Maade, hvorpaa han havde meent strax at burde optræde til Fordeel for Dronningen, og overbragte ham flere Breve fra Georg den Tredie og Enkeprindsessen af Wales, som han skulde afgive til den danske Konge. For denne udtalte Georg den Tredie sit Haab om, at det nu saa længe bestaaende lykkelige Forhold mellem Rigerne ei maatte afbrydes, Prindsessen af Wales den Smerte, som Kongens Skrivelse havde voldt hende*). I Forening med disse Breve

*) Georg den Tredies Brev til Christian den Syvende, dateret St. James den 31te Januar 1772, og Prindsessen af Wales's Brev til Samme, dateret Carlton-House den 31te Januar 1772, begge i Geheimearkivet.

afgaves to andre, bestemte for Caroline Mathilde. Broderen lod hende vide, hvorledes den danske Konge havde tilskrevet ham, at der vilde blive viist hende alle de Hensyn, der skyldtes hendes Fødsel, og gav denne Forsikkring: «Du maa intet Øieblik tvivle om at have en varm Talsmand i mig, hvis Raad, om det var blevet fulgt, kunde have bevaret Dig for denne Ulykke» *). Moderens Hilsen lød saaledes: «Min kjære Datter, Du kan selv sige Dig, hvad en øm Moders Hjerte maa føle ved at erfare din nærværende Tilstand. Gud vise Dig den Naade at vaage over Dig og give Dig Kraft til at overvinde dine Fjender. Hvis Du har Tilladelse til at skrive, lad os da saa snart som muligt høre fra Dig. Himlen bevare Dig, som det ønskes af din hengivne Moder Augusta» **). Moderens Hilsen skulde blive hendes sidste. Enkeprindsesse Augusta havde i Aaret 1770 forladt England, for at besøge Hannover og her i Lüneborg at træffe sammen med Christian den Syvende og sin Datter, Dronningen af Danmark og Norge; hun havde under den flygtige Sammenkomst, som den ogsaa her tilstedeværende Struensee vel ogsaa havde gjort Sit til at afkorte, forgjæves søgt at advare sin Datter mod hendes nye Omgivelsers Indflydelse, hvis egentlige Grund Moderen selv neppe kjendte; i Begyndelsen af Aaret 1772, da hun fra Danmark modtog

*) You can never doubt of having a warm advocate in me, whose advice if followed might have preserved you from this misfortune. Kong Georg den Tredies Brev af 29de Januar 1772, efter Afskriften i Udenrigsministeriets Arkiv.

**) Ma chère fille, Vous pouvez juger ce qu'un coeur d'une tendre mère sent de savoir votre presente situation. Dieu vous fasse la grace de veiller sur vous et vous donner la force de succomber vos ennemies. Si vous avez la permission d'écrire, donnez moi au plutôt de vos nouvelles. Le ciel vous conserve, étant Votre affectionnée mère Augusta. Prindsessen af Wales's Brev af 29de Januar 1772, efter Afskriften i Udenrigsministeriets Arkiv.

Budskabet om sit yngste Barns Ulykke, havde Enkeprindsessen allerede længe lidt af Kræft i Brystet, hendes Sygdom forværredes uafbrudt, siden hun den 29de Januar endnu havde kunnet sende Caroline Mathilde den anførte Hilsen, og Samtidige have antaget, at Enkeprindsessen af Wales's Død den 8de Februar 1772 er bleven fremskyndet ved Sorgen over Datterens Fangenskab paa Kronborg*).

Om Bestemmelsen af Dronningens Skjæbne, har Reverdil skrevet, at «Hr. von der Osten havde den Snildhed at faae Kongen af England overbeviist om, at denne Sag aldeles ikke hørte til dem, der burde forhandles gjennem Ministrene, mellem Nation og Nation, men at den var reent personlig, at hans Broder, Kongen af Danmark, skulde tilskrive ham selv egenhændigen, og at Hans britiske Majestæt skulde svare paa samme Maade» **). Som det vil sees, var det virkelig ogsaa fra dansk Side lykkedes at faae Sagen bragt i et saadant Spor, man havde vidst at træde i Forbindelse med Georg den Tredie uden derved at komme i Berøring enten med hans Repræsentant i Danmark eller med hans Ministre i England. Man havde herved den Fordeel, at man ikke blot længe kunde formene Oberst Keith enhver Adgang til den fangne Dronning, og saaledes sikkre sig mod maaskee at see ham optræde som en Mellemmand mellem Dronningen og Kongen, men ogsaa kunde paaberaabe sig hiin Forhandlingsmaade som Paaskud til længe at unddrage Keith enhver nærmere Meddelelse om Sagens

*) She could not be unapprised of her approching fate, for she had existed upon cordials alone for ten days, from the time she had received the fatal news from Denmark, and died before she could hear again of her daughter. Horace Walpoles Brev af 12te Februar 1772; i Letters of Horace Walpole to Sir Horace Mann. II, 196.

**) Mémoires de Reverdil. p. 387.

Gang; naar han blev utaalmodig over den langvarige Hemmelighedsfuldhed, anstillede man sig kun forundret over, at han kunde være saa paatrængende for at vide Noget, som den danske Konge ikke fandt det passende at sige enten sine egne Ministre i Hjemmet, eller sin Repræsentant ved Hoffet i London. Men Keiths Klager over disse »krogede Veie» bragte snart Sagen i et andet Spor*); det varede ikke længe, inden den engelske Statssekretær for de udenrigske Anliggender, Jarlen Henry af Suffolk og Berkshire, med stor Bestemthed gjorde gjældende, at der ved denne Forhandling ikke blot var Spørgsmaal om et Familieanliggende, men at Sagen ogsaa var af national Betydning**). Da den danske Minister ved det britiske Hof, Friherre Diede von Fürstenstein, der havde faaet Befaling til over Hals og Hoved at skynde sig tilbage til sin Post, den 4de Marts igjen var kommen til London, bragte den danske Koureer ham et Par Dage derefter, den 6te Marts, en ny Skrivelse, der som et privat Brev fra Christian den Syvende skulde tilstilles Kong Georg den Tredie ad den samme Vei som det foregaaende. Ministeren var endnu syg efter sin besværlige Tilbagereise, men lod Sekretæren atter henvende sig til Dronningens Favoritinde, for at Brevet ogsaa denne Gang gjennem hende kunde naae frem til Kongen. Men nu var Demoiselle Schwellenberg bleven bedre belært, hun vilde ikke

*) Jvnf. Keiths Skrivelse af 14de Februar 1772, i Memoirs and Correspondence of Sir Robert Murray Keith. I, 256.

**) Om en Samtale med Lord Suffolk skriver den danske Minister fra London: »Je luy dis encore que j'avais vu, avec surprise, qu'on avoit pensé a faire de cette affaire une affaire nationale. Mylord repondit, que cette affaire en étoit une sans doute, qui interessoit la nation, puisque Sa Majesté la Reine étoit Soeur de Sa Majesté Britannique et Fille d'Angleterre». Diedes Beretning af 13de Marts 1772, i Udenrigsministeriets Arkiv.

modtage Brevet, som Hanneken bragte hende, og det frugtede Intet, at Friherre Diede selv i denne Anledning et Par Gange tilskrev hende meget venskabelige Billetter. Ministeren fik ikke heller større Udbytte ved derefter i samme Anledning at henvende sig til Hr. Hiniiber, Kong Georgs hannoveranske Sekretær, og saa sig da tilsidst nødt til ligefrem at tilskrive Lord Suffolk, hvorledes han vel endnu befandt sig upasselig, men dog ønskede personlig i en Privataudients at kunne bringe Hans britiske Majestæt et Brev, som han til Høistsamme havde modtaget fra sin Souverain. Den engelske Statssekretær tillod sig i et Par Linier, noget ironisk, at gjøre Friherre Diede opmærksom paa, at Brevet, allerhelst da Friherren var syg, ikke kunde afgives paa noget mere passende Sted, end i Statssekretærens Hænder, og da den danske Minister lod, som om han heri kun havde fundet en privat Meningstilkjendegivelse og i sit Svar bemærkede, at hans Helbred ikke skulde kunne hindre ham i at efterkomme sin Pligt, endte Lord Suffolk med klart og godt at lade ham vide, at det var hans kongelige Herres Villie, at saavel det ommeldte Brev til ham, som alle andre til ham, hvilke Friherre Diede senere maatte faae sig tilsendt fra det danske Hof, kun skulde overleveres til ham gjennem Lord Suffolks Hænder*).

Det kan ikke forundre, at de britiske Ministre snart kun

*) Diedes Beretninger af 10de Marts og 13de Marts 1772, i Udenrigsministeriets Arkiv. Blandt Tillægene til den første er Lord Suffolks Skrivelse, dateret Duke Street, den 7de Marts 1772, hvori Statssekretæren lader den danske Minister vide, at »he has just received His Majestys Commands to acquaint Baron Diede, that His Majesty thinks it most proper that this and any subsequent Letter, which Baron Diede may receive from His Court, to His Majesty, should be transmitted to His Majesty, through Lord Suffolks hands«.

havde seet et tomt «Spil» i den Hemmelighedsfuldhed, hvormed man fra dansk Side havde villet give det Udseende af, at det var Kongen alene, som forhandlede med sin britiske Svoger. Denne Rolle egnede sig ikke for Christian den Syvendes daværende Tilstand. Keiths Beretninger fra Kjøbenhavn have ikke undladt at oplyse derom. Om hine franske Breve kunde det siges, at den underskrivende Haand havde været Esaus, men Røsten var Jacobs. Et af dem, dateret Christiansborg den 6te Marts 1772, hvormed Kongen oversendte en tydsk Oversættelse af de danske Vidneforklaringer mod Dronningen og tillige Struensees Tilstaaelse for Inkvisitionskommissionen, begynder saaledes: «Min Hr. Broder og Svoger! Dersom det er naturligt for et ømt og ædelmodigt Hjerte at bedrøves baade over egne Ulykker og over andres, er det ikke mindre naturligt, at et retfærdigt og dydigt Hjerte søger og finder sin Trøst i sin Sags Retfærdighed og i sin Uskyldighed lige over for andres Lidelser. Jeg har, Gud være lovet, denne Trøst i min nærværende Stilling»; et Sprog som dette passer kun lidet for den Christian den Syvende, som man i Aaret 1768 havde lært at kjende i England*). Brevets Vendinger om, hvad Retfærdigheden, Religionen og Pligten krævede, eller om hvorledes, «Religionen, der befaler os at elske vor Næste, foreskriver Grændser for denne Kjærlighed, som den Retfærdige ikke kan eller tør overskride», svarer derimod saaledes til

*) I et af Walpoles Breve, hvoraf flere omtale Christian den Syvendes Ophold i England, skriver han saaledes om Kongen eller, som han gjerne kalder ham «the little king»: «At the play of the «Provoked Wife» he clapped whenever there was a sentence against matrimony: a very civil proceeding, when his wife is an English princess». Brevet fra Strawberry Hill, den 22de September 1768, i Letters of Horace Walpole to Sir Horace Mann. II, 3.

de lignende Vendinger, hvoraf Osten Dagen efter benyttede sig, da han i sin Skrivelse til Petersborg hævdede Dødsstraffenes Nødvendighed, at der ikke lades Tvivl om hvem den britiske Konge egentlig havde til Korrespondent*). Det bliver da ogsaa saa meget lettere at forstaae, hvorfor den danske Udenrigsminister, da Christian den Syvende senere, den 8de April, igjen havde sat sit Navn under et nyt Brev, hvormed en Oversættelse af Skilsmissedommen skulde tilstilles Georg den Tredie, bagefter lod Kongen tilføie et Par egenhændige Linier: «Jeg har givet mine Befalinger til, at Dronningens Navn ikke skal anføres i Dommen over Struensee eller over de andre Statsforbrydere»; det skulde herved navnlig opnaaes, som Osten selv forestiller Enkedronningen, at Kongen af England maatte blive overbeviist om, at Kongen her havde kjendt, hvad han havde underskrevet, og ikke været Gjenstand for nogen Overrumpling**). At denne Hensigt blev opnaaet, at der virkelig herved i London er vakt synderlig større Forestillinger om Kongens Selvvirksomhed, er lidet rimeligt, og i Sagen selv havde man i al Fald allerede dengang i Kjøbenhavn maattet give efter. Da man fra britisk Side saa bestemt havde tilbageviist Tanken om Sagens Henviisning til fortrolig Brevvexling mellem de to Souveræner, havde Grev Osten, som han kundgjorde Keith, nu faaet Kongens Befaling til at indlade sig i konfidentielle Meddelelser med ham, og den danske Minister i London havde ligeledes maattet afgive en tilsvarende Erklæring om nu at være bleven indviet i Sagernes Stilling.

*) En Afskrift af Christian den Syvendes Brev af 8de April 1772 findes, blandt andre Steder, i den Bülowske Samling i Sorø.

**) Pour convaincre le Roi d'Angleterre que le Roi savoit le contenu de la lettre et qu'il ne l'avoit point signée par surprise. Ostens Skrivelse til Enkedronning Juliane Marie, af 9de April 1772, efter Afskriften i den Bülowske Samling i Sorø.

I England var det ikke blot Hoffet, der med Deeltagelse fulgte Caroline Mathildes Skjæbne, men hun var ogsaa hos det store Publikum en Gjenstand for den Interesse, hvormed det gjerne omfattede Alt, hvad der var engelsk eller paa nogen Maade berørte England. «Jeg finder», skrev Friherre Diede til Osten, kort efter sin Tilbagekomst til London, «at vore Sager her staae temmelig daarlig; vi have ved denne Leilighed baade Folket og Oppositionen og Hoffet imod os» *). Man holdt længe fast ved den Tanke, at det dog ikke vilde komme til nogen egentlig Skilsmisse. Dette gjælder især om Pressen, der ved denne Leilighed som ved saa mange lignende, viste sig lidet fortrolig med de fremmede Forhold, som den omtalte**), men det gjaldt ogsaa om flere af Ministrene. Endnu den 26de Marts søgte et af Medlemmerne af Ministeriet, Jarlen af Rochford, i en Konferentse med Baron Diede, at hævde, at naar der fra dansk Side fra Begyndelsen og altid taltes om at ville tage alle Hensyn, vilde dette enten aldeles Intet sige, eller ogsaa maatte Meningen være, at man ikke vilde gjøre den yderste Ret gjældende, og som en saadan Yderlighed betegnede den engelske Minister en Skilsmisse***). I Kjøbenhavn, hvor Keith gjorde alt Muligt for at forebygge en

*) Diedes Beretning af 20de Marts 1772, i Udenrigsministeriets Arkiv.

**) Bladet «The public Ledger» var saa sangvinsk, at det (Num. 3882) endnu efter Skilsmissen lader en Korrespondent fra Kjøbenhavn skrive: «Preparations are making in the royal palace for the reception of our most amiable Queen Caroline Mathilde, who is hourly expected from the castle of Cronenburg. It is imagined, that a reconciliation will be brought about between the two Queens by means of Sir Robert Murray Keith — — The Queen Dowager proposes to spent some few weeks in Brunswick, and prepares to set out with her son Prince Frederich for that city».

***) Diedes Beretninger af 27de Marts og 3die April 1772, i Udenrigsministeriets Arkiv.

Skilsmisse, og, ført bag Lyset, eller skuffende sig selv, længe meente at skulle kunne opnaae dette, modtog han allerede i Februar Bathordenens røde Baand, der denne Gang, da der ikke var nogen ledig Plads i Ordenen, ikke blot var et ualmindeligt Vidnesbyrd om kongelig Gunst*), men ogsaa lige over for det danske Hof et Udtryk for, hvor meget Ministerens Bestræbelser stemmede med hans Konges Ønsker. Endnu den 2den April, da den danske Regjerings Hensigt var kommen tydeligen for Dagen, foreslog Oberst Keith, eller, som han nu kaldtes, Sir Robert Keith, at den indledede Proces skulde standses, men at Dronningen skulde reise; man vilde da fra britisk Side indestaae for, at hun skulde vedblive at opholde sig uden for Landet. Det skal ved denne Leilighed især have været Schack-Rathlou, som modsatte sig enhver Eftergivenhed, og med stor Styrke gjorde gjældende, at man burde gaae videre frem paa den Vei, hvorpaa man allerede havde gjort de første Skridt**). Svaret, som Osten meddeelte Keith, gik ogsaa ud paa, at Kongens Værdighed krævede Skilsmisse, at Kongen maatte opnaae Frihed til igjen at gifte sig, at den danske Lovgivning, som han paastod, ikke kjendte til nogen Separation i Modsætning til Skilsmisse, og, med et for Englænderne passende Argument, at Kongen ved nu at gribe ind og standse Processen, vilde komme i Strid med juridiske Former***).

I England beklagede man sig over den danske Regjerings

*) Walpole skriver den 5te Marts 1772: »Mr. Keith's spirit in behalf of the Queen has been rewarded. The red riband has been sent to him, though there was no vacancy, with orders to put it on directly himself, as there is no Sovereign in Denmark to invest him with it«. Letters of Horace Walpole to Sir Horace Mann. II, 201.

**) Efter Suhms haandskrevne Efterretninger.

***) Keiths Forslag og Ostens Svar i Geheimearkivet.

Fremgangsmaade. Man havde vistnok ogsaa ladet Kong Georg modtage Oplysning, man havde tilstillet ham Meddelelser om Vidneforklaringerne, om den styrtede Ministers Tilstaaelse eller om Dronningens Forklaring*), men medens disse Meddelelser fremkom under et Skin af Tillid og Fortrolighed, havde man, som det nu sagdes, i Virkelighed kun med Ringeagt selv afgjort Alt, uden at oppebie noget Svar, og dog havde der i de første Tilsagn, der vare blevne givne Keith, indirekte ligget, at man kun i Fælledsskab vilde komme til en Afgjørelse. Mod denne britiske Opfattelse havde den danske Minister i London, allerede førend Skilsmissen blev fastsat, vel erindret, at det var Keith, der havde Uret, at han havde lagt mere i de første Forsikkringer, end han havde burdet, men Lord Suffolk var ikke bleven bevæget herved, han paastod, at han tilfulde kjendte disse Forsikkringer, og at Keith havde Ret**). I en anden Henseende følte Kong

*) Herom meldte en af de kongelige Skrivelser, dateret Christiansborg den 13de Marts 1772: »Monsieur mon Frère et Beaufrère! Les quatre conseillers, savoir Mr. de Thott, de Schack, de Juel Wind et Stampe, dont j'ai annoncé dernièrement à Votre Majesté le départ pour Cronbourg, en sont revenus, s'y étant acquitté de leur commission de la manière que Votre Majesté le lira dans l'écrit que pour cet effet je joins ici, et qui est la traduction verifiée du protocolle qu'ils ont tenu. Votre Majesté y verra que la Reine, loin de desavouer Struensée, a confirmé sa confession par son propre aveu et par sa signature«. Efter Afskriften af Brevet i den Bülowske Samling i Sorø.

**) Mylord repondit, qu'il les avoit aussi, ces pièces, et qu'il avoit eu des rapports très detaillees de tout ce qui s'était passé entre Votre Excellence et lui, et qu'il pensoit que Mr. Keith avoit raison. Diedes Beretning til Osten af 20de Marts 1772, i Udenrigsministeriets Arkiv. En omtrent samtidig Skrivelse fra den hannoveranske Minister i London, Hr. von Alvensleben, til Geheimeraadskollegiet i Hannover (Heimbürger, Caroline Mathilde. S. 151) klager i Majestætens Navn ligeledes over, »das Betragen, so der dänische Hof gegen dieselbe persönlich und gegen seine eigene

Georg sig ikke mindre, og her uden Tvivl med Føie, personligen krænket. Da Keith havde overgivet Christian den Syvende Georg den Tredies og Prindsessen af Wales Breve af 29de Januar, vare de for Caroline Mathilde bestemte vel blevne hende tilstillede, men det blev hende nægtet at svare. «Hendes Majestæt har villet svare», saaledes lød herfra den kongelige Motivering af denne Nægtelse, «men hvor tilbøielig jeg ogsaa er til at formilde hendes Stilling ved enhver Opmærksomhed, som Omstændighederne tillade, har jeg i dette Øieblik ikke kunnet rette mig efter hendes Ønske, idet jeg med Grund frygter, at hun i et saa bevæget Øieblik snarere vilde forbittre, end berolige, hvad der vilde fjerne mig fra mit Maal, som er og altid skal blive at bevare og pleie Venskab med Deres Majestæt» *). Kong Georg indvendte: «Jeg vil aldrig opgive en levende broderlig Medfølelse, og da jeg vel veed at skjelne mellem Klager, der maae røre, og saadanne, der kun sigte til at forbittre, vil det falde mig altfor vanskeligt at finde mig i Afbrydelsen af den reent familiære Brevvexling mellem Dronningen min Søster og mig, og jeg kan ikke forestille mig, at denne Afbrydelse vil blive opretholdt, naar Deres Majestæt har overveiet mine Grunde» **). Dengang Kong Georg sendte

Zusage bei dieser Gelegenheit gehalten». Suhm har i sine haandskrevne Efterretninger denne Bemærkning: «Osten fordærver det med den Engelske Minister ved at lyve og give ham godt Haab».

*) Aprehendant avec raison, que dans ce moment d'agitation Elle ne cherchât plutôt à aigrir qu' à calmer, ce qui m'auroit éloigné de mon but qui est et qui sera constamment d'entretenir et de cultiver l'amitié de votre Majesté. Christian den Syvendes Brev til Georg den Tredie, dateret Christiansborg den 22de Februar 1772, efter Afskriften i Geheimearkivet.

**) Je ne sçaurois supposer qu'elle (l'interruption) puisse subsister après que Votre Majesté aura bien consideré les raisons que je Lui expose. Georg den Tredies Brev til Christian den Syvende, dateret St. James den 10de Marts 1772, i Geheimearkivet.

sin Svoger disse Ord, var man i England endnu ikke sikker paa, at Skilsmissen skulde betragtes som uundgaaelig, men Fortrydelsen var dog allerede umiskjendelig; den tiltog, da Visheden kom og i dens Følge et andet stødende Budskab. Da Skilsmissedommen var bleven forkyndt for Dronningen paa Kronborg, blev der hende tilstaaet nogen større Frihed; hun havde i Foraarsdagene faaet Tilladelse til at tage sig nogen Bevægelse paa Kronborgs Volde, men det var tillige blevet hende forkyndt, at hun maatte holde sig beredt til snarest muligt at føres videre bort. Det var dog ikke til Norge, som man havde fortalt i England*), eller til Clausholm, som Rygtet havde gaaet i Danmark**), at man vilde sende hende, men man havde — og i det Mindste efter hvad Osten har bemærket, allerede lige fra den 17de Januar — bestemt Aalborghuus til hendes fremtidige Opholdssted***); herhen var Hofbygmesteren, Professor Harsdorff, allerede blevet sendt, for at forestaae nogle nødvendige Forandringer; en Deel af det for Caroline Mathilde bestemte Tjenerskab var allerede ankommen dertil, og Vagtskibet i Sundet, Fregatten Tranquebar, under Kaptain Ziervogel, Vagtskibet i Storebelt, Hukkerten Amager under Kaptainlieutenant Neuspitzer, og Hukkerten Amrum under Kaptainlieutenant von Hemmert vare allerede beordrede til at overføre hende selv med Følge†). Det er

*) Letters of Horace Walpole to Sir Horace Mann. II, 200.

**) Lieutenant Normanns Brev i Slesvigske Provindsialefterretninger. Ny Række. IV, 341.

***) Tout cela était déjà décidé et reglé du jour même de la revolution, skriver Osten den 28de April til Dreyer i Petersborg.

†) Efter Schønnings Optegnelser under 15de April 1772. Schønning fik paa denne Dag Ordre til at forestaae Kammerherre, Kommandeur Schindels Kompagni, under dennes Fraværelse, der skulde forestaae Dronningens Overfart til Aalborg, »hvor hun nu som i Arrest skulde opholde sig med en liden Hofstat«.

vel muligt, at den engelske Statssekretær, saaledes som den danske Minister i London har bemærket, kun har havt lidet rigtige Forestillinger om det Sted, hvortil hine Skibe skulde føre Dronningen*), Aalborghuus har maaskee i Lord Suffolks Øine snarere været som et Slags Tower, end et kongeligt Slot, men deri havde han dog neppe saa megen Uret, at Dronningens Overførelse til Aalborg for ham nærmest fremstillede sig som en Overførelse til et nyt Slags Fangeliv. Den Mand, der var udseet til paa Aalborghuus at være Dronningens nye Overhofmester, Oberst Gottfried Penz, havde været en af de to Repræsentanter for Landetaten, der havde deeltaget i at afsige Skilsmissedommen den 6te April; til hendes Kammerjunkere paa det nye Opholdssted havde man udseet et Par andre Officerer, «hvilke tvende», som en Samtidig skriver**), «ikke nogen Tid havde været i hendes grace»; for de mere Fjerntstaaende kunde man vel give det Udseende af, at det slesvigske Dragonregiment, der under Dronningens Ophold paa Aalborghuus skulde indkvarteres i Byen, og hvoraf de to Eskadroner

*) Mylord fit d'abord semblant que le divorce seul brouilleroit les Cours et puis me dit de nouveau avec beaucoup de force, s'approchant de moi avec un air fort animé: «Et que ferez vous de la Reine? Le Roy mon Maitre ne soufrira jamais que Sa Soeur soit enfermée («lock'd up»); Il veut la revoir; Il veut, qu' Elle ait sa liberté; qu' Elle quitte le Danemarc; Il souhaite même ardement qu' Elle n'y remette jamais les pieds». Je luy repondis que je ne savois pas qu'il fut question de tenir la Reine enfermée . . . . Il me repliqua: «Comment? Elle ne sera pas enfermée? Qu'est ce donc que votre Alborg?» Je luy repondis: Alborg, Mylord, n'est pas une prison, c'est une ville; il y a un palais, comme il y en a d'autres dans les pays du Roy, ou la Reine pourroit être assignèe». Diedes Beretning af 17de April 1772, i Udenrigsministeriets Arkiv.

**) Schønnings Bemærkning i hans Dagbogsoptegnelse af 30te Mai 1772. Bemærkningen gjælder Winterfeldt og Castenskiold.

allerede vare ankomne til den*), havde den Bestemmelse at danne en Æresvagt, men i Virkeligheden var der dog vistnok ikke tiltænkt den nye Garnison nogen nærmere Opgave, end hidtil Garnisonen paa Kronborg, nemlig at bevogte Dronningen; selv Friherre Diede kunde, idet han ligeover for Lord Suffolk bekæmpede Forestillingen om det paatænkte Ophold paa Aalborghuus som et nyt Fangeliv, dog ikke gaae videre end til den Forsikkring, at Dronningen der vilde kunne faae «al den Frihed, som Omstændighederne kunde tillade» **). Forsikkringen tilfredsstillede ikke***). Efter at der fra dansk Side var bleven sat fuldstændig Skilsmisse mellem Christian den Syvende og Caroline Mathilde, vilde Georg den Tredie ikke tilstaae den danske Regjering nogen Adkomst til at raade over Søsterens Skjæbne, og hendes egen Tilskyndelse gav ham nu snart ogsaa yderligere Opfordring til stærkere Optræden, idet de første Linier, som Caroline Mathilde siden den 17de Januar havde kunnet henvende til Broderen, endelig kunde naae til ham fra Kronborg†).

*) Jydske Efterretninger for 1772. Aalborg 1772. Nr. 16, S. 186, Nr. 17, S. 199, Nr. 28, S. 329.

**) Toute la liberté, que les circonstances pourront permettre. Diedes Beretning af 17de April 1772, i Udenrigsministeriets Arkiv.

***) Da Osten i det følgende Aar var bleven entlediget som Udenrigsminister og udnævnt til Stiftamtmand i Aalborg, skriver en af de engelske Admiralitetsherrer, J. Bradshaw, en Ven af Keith, saaledes til denne, der nu var Ambassadeur i Wien: «Lord Suffolk talked of you every day; and he desired me to tell you that Osten is sent to the very castle which was intended for the Queen». Skrivelsen af 26de Marts 1773, i Memoirs and correspondence of Sir Robert Murray Keith. I, 377.

†) Det tilsigtede Brev lyder saaledes: «A la fin, mon chèr Frère, jai reçu la permission de repondre à Votre Lettre du 10me Mars, que je fais avec beaucoup d'empressement, d'autant plus que j'ai

Georg den Tredie havde ladet sig det være magtpaaliggende i egen Person at vise den danske Konges Repræ-

---

été inquiète de n'avoir pas eu de reponse à ma dernière lettre datée de Friderichsberg, elle sera peut-être arrivée depuis que je suis ici et qu'on n' aura pas su comment me la faire parvenir. Je me flatte, que vous vous souviendrez de ce, que je vous ai dit, et que vous ne vous laisserez pas imposer par les rapports qu'on ne manquera pas de vous donner. Votre gloire est trop interessée dans cette affaire pour que vous puissiez rester spectateur ou vous contenter des vagues promesses qu'on vous donne de me laisser les honneurs dus à mon rang. Cela ne peut que me géner et en rien adoucir mon séjour ici et me faire ma liberté; c'est à vous, mon frère, de me la procurer. J'aurois depuis longtemps demandé à parler à Votre Ministre, mais je n'ai pas voulu m'exposer à un second refus, comme on m'avoit même refusé de voir le Conte d'Osten, qu'on ne pouvoit pas supposer dans mes interets, ou il ne seroit pas à la poste ou il est. Je ne vous fais pas le recit de la façon impertinente, qu'on m'a arretée, je me contente de vous dire que le Comte de Ranzau s'est reservé ce plaisir; il étoit accompagné de trois Officiers qui avoient la garde au chateau. Donnez moi bientôt de vos nouvelles, pour que je puisse avoir derechef le plaisir de vous escrire, et n'oubliez pas nos amis. et celle, qui ne cessera qu' avec sa vie d'être votre très affectionnée soeur, Caroline Mathilde. De ma prison à Cronbourg le 3ième avril 1772. — Je suppose, que cette lettre sera ouverte à Copenhague, comme mon cachet doit etre renvoyé avec celleci; on pretend, que ça est pour estre plus sur que je n'écrive pas». Brevet er her meddeelt efter Afskriften i den Bülowske Samling i Sorø, dog med Rettelse af aabenbare Skjødesløsheder, der maae antages at hidrøre fra Afskrivningens Hastighed, og i det Mindste ikke kan hidrøre fra Caroline Mathilde selv, paa hvis franske Brevstil man kan finde Prøve i hendes Breve til hendes Overhofmesterinde i Hannover, Baronesse Ompteda (i Neues vaterländische Archiv oder Beiträge zur allseit. Kentn. des Königreichs Hannover und der Herzogthümer Braunschweig. Begründet von G. H. G. Spiet. fortgesetzt von E. Spangenberg. Jahrgang 1831. Lüneburg 1831. IIter Band. S. 282—294). Jeg antager Brevet for ægte, deels fordi Kong Georg den Tredie netop vides den 10de Marts igjen at have tilskrevet Søsteren (ifølge Diedes Skrivelse til Osten af 13de Marts 1772, i Udenrigsministeriets Arkiv), deels af Hensyn til to

sentant, hvor meget han fandt sig fornærmet. Søndagen den 12te April, da der var Cour i Palladset St. James, og da Kongen var ankommen til det Sted, hvor Friherre Diede stod, mellem den hollandske Minister og Sir Robert Gunning, Keiths Forgjænger i Kjøbenhavn, afveg Kongen fra sin Sædvane at henvende et Par Ord til enhver af de Tilstedeværende og forbigik den danske Minister; denne var endnu ei fuldkomment sikker paa, om dette maaskee dog ikke var et Tilfælde, og stillede sig derfor, da Dronningen ogsaa gjorde sin Omgang, saaledes, at hun ikke kunde undgaae ham, men det Par Ord, hun henkastede, vare for kolde til at kunne berolige, og for at komme til Vished om Stillingen, som ogsaa efter andre Tegn syntes at være truende, indfandt den danske Minister sig igjen den paafølgende Onsdag ved den sædvanlige Morgenopvartning hos Kongen. Da Kongen traadte ud af sit Kabinet, stod den sardinske Minister nærmest ved Døren, derpaa kom den preussiske, den neapolitanske og den saxiske Minister, og efter dem fulgte den danske. Georg den Tredie talte længe med enhver af de fire førstnævnte Ministre og underholdt sig især med Grev Brühl, Friherre Diedes Nabo, meget længe om de meest ubetydelige Ting, men da han tilsidst sluttede sin Samtale med den saxiske Minister, vendte han den danske Minister Ryggen, uden at værdige ham et Blik, paa en saa iøinefaldende Maade, at der ikke kunde lades Tvivl om, at dette

---

Billetter fra Overhofmesteren, Grev Holstein, til Osten, daterede Kronborg den 1ste og 4de April 1772, begge i Geheimearkivet. Den første omtaler, hvorledes Grev Holstein har modtaget, den anden, hvorledes han igjen tilbagesender Osten Dronningens Signet, og i den første hedder det udtrykkelig, at Dronningen vilde tilskrive sin Broder »paa Fredag«, det vil sige den 3die April. Hendes Brev er formodentlig blevet aabnet i Kjøbenhavn.

skete med Forsæt. Horace Walpole skriver i et af sine Breve til Horace Mann, den britiske Minister-Resident i Florents, at Diede ved denne Leilighed havde været uforskammet nok til paa Kongens Bekostning at lee til den preussiske Minister*), men efter den minutiøse, næsten høitidelige Maade, der ret betegner Diplomatiet fra det forrige Aarhundrede, hvorpaa den danske Minister senere i en af sine Beretninger har gjort Rede for hiin Opsigt gjørende Hofbegivenhed**), maa Walpoles Angivende ansees for grundløs, saa meget mere, som Lord Suffolk siden fandt sig kaldet til at meddele den danske Minister, at Kongens Holdning ikke havde gjældet Friherre Diede personlig, men kun Repræsentanten for det danske Hof. Hvad Kongens Væsen havde bebudet, erfarede Friherre Diede strax efter sin Nærværelse i St. James, da det blev bekjendt, at en Krigsflaade allerede var begyndt at samle sig, idet Ministrene i denne Anledning endnu ikke havde henvendt sig til Parlamentet, men gjorde Brug af Vagtskibene og andre Skibe, hvorover de allerede havde Raadighed. Skjønt det ikke udtrykkelig tilføiedes, at Flaaden skulde afgaae til det baltiske Hav, herskede der dog kun een Mening om, at Skibene rustedes til et Tog imod Danmark, og Statspapirerne sank***).

---

*) It is certain that Baron Dieden, the Danish Minister, behaved with great insolence to the King the other day at the levée, laughing indecently to the Prussian-Minister on the King's not speaking to him. His wife is just arrived, but has not been at court, nor is visited by the great ladies. Brevet af 21de April 1772, i Letters of Horace Walpole to Sir Horace Mann. II, 209.

**) Diedes Beretning af 17de April 1772, i Udenrigsministeriets Arkiv.

***) Diedes Beretning af 17de April 1772, i Udenrigsministeriets Arkiv. I Horace Walpoles ovennævnte Brev af 21de April 1772 findes ogsaa disse Ord: »We have a strong fleet preparing, that has a formidable appearance. The world destines it against Copenhagen«. Letters of Horace Walpole to Sir Horace Mann. II, 207.

Førend den danske Ministers Budskab om Faren, med hans Beklagelse over, at man i London ikke havde villet lade ham kjende den tidligere, kunde naae frem til den danske Regjering, havde Skipperefterretninger allerede i Helsingør fortalt om en forestaaende Ankomst af en britisk Flaade, og Keith i Kjøbenhavn ved en engelsk Kourreer modtaget den sidste og bestemte Fordring, som han her skulde gjøre gjældende. Fordringen gik ud paa, at Hans britiske Majestæt ikke vilde taale, at Dronningen blev fastholdt i Danmark, efter at hendes Forbindelse med Danmark var bleven opløst*), men at han vilde have sin Søster tilbage, og var, hvis dette ikke tilstodes, fast bestemt paa at fremtvinge (to enforce) sit Krav med Magt; Fordringen, der ogsaa berørte den Dronningen tilkommende Livrente, maatte tilstaaes strax, uden Ophold eller Forhaling, thi Sir Robert Keith havde Befaling til ikke at indlade sig paa den mindste Underhandling om den, men skulde i Tilfælde af Afslag strax forlade Danmark, ligesom den hannoveranske Minister-Resident Andreas Gottlieb Reiche, der nu i en lang Aarrække havde været ansat ved det danske Hof, for det samme Tilfælde havde modtaget en tilsvarende Befaling**). Da Keith faa Dage,

*) A daugther of England, confined in Denmark, after her connexion with Denmark was dissolved. Memoirs and Correspondence of Sir Robert Murray Keith. I, 287.

**) Reiche døde i Kjøbenhavn den 28de Oktober 1776, efter at have gjort Tjeneste her i syv og halvtredsindstyve Aar. Det var om ham Suhm har skrevet (Samlede Skrifter. XIV, 289): «Reiche blev hannoveransk Resident hos os et Aar, førend Friderich den Fjerde sluttede Freden til Friderichsborg. Han har mere end eengang fortalt mig, at Folk var da meget glade, og at han aldrig hørte her [i Kjøbenhavn] nogen klage, endskjønt Danmark havde da havt en langvarig Krig, og der vare mange Skatter, blandt andre Dagskat; nu derimod i Friderich den Femtes Tid hørte han klynke og klage af alle».

førend han modtog hiin bestemte Befaling, havde erklæret Osten, at han vel endnu ikke var bemyndiget til at gjøre et saadant Krav, men at han dog ikke betvivlede, at hans Herre, efter at man i Danmark havde fældet en Skilsmissedom, snart vilde «reclamere» sin Søster, og lade nogle af sine Skibe hente hende, og at han derfor bestemt maatte udtale sig mod Dronningens Overførelse til Aalborg, hvor Seiladsen var Englænderne mere fremmed, havde den danske Udenrigsminister aldeles ikke viist sig imødekommende; nu, da den truende Fordring fremsattes den 15de April, skete dette lige ved den Tid, da man netop vilde skride til at udføre Beslutningen om Dronningens Overførelse. Det synes, som om mere end eet Medlem af den nye Regjering ikke har følt sig tiltalt ved strax at skulle opgive Bestemmelsen efter det fremmede Bud, men paa den anden Side maatte i al Fald een Hovedbetænkelighed nu fremstille sig for Alle mod at fastholde hiin Beslutning. I de første Maaneder af Dronningens Ophold paa Kronborg havde man nægtet den britiske Minister enhver Adgang til hende, han havde kun i sit Hofs Navn kunnet forespørge om hendes Befindende; men efter at Skilsmissedommen nu var falden, havde man ikke længer troet at kunne fortsætte paa samme Maade, men havde indrømmet ham en, om endog begrændset, Adgang til at tale med hans Konges Søster*). Sir Robert Keith havde strax benyttet sig af denne Tilladelse, han

*) Keith maatte for hver enkelt Gang, han ønskede at see hende, i denne Anledning først henvende sig til Osten. Som Grund anførtes, at Kronborg var en Fæstning, hvortil ingen Fremmed kunde faae Adgang uden Kommandantens Tilladelse, men Osten skulde, naar Keith ønskede at begive sig derhen, hos Kongen udbede sig de fornødne Befalinger til Kommandanten. Ostens Skrivelse til Keith af 18de April 1772, efter Afskriften i Geheimearkivet.

havde nyligen været paa Kronborg, og det maatte nu ligge nær at antage, at Dronningen, der saa længe havde gjort Modstand mod at føres bort fra Christiansborg, efter hans Paavirkning vilde vise sig endnu mindre villig til nu at føres længere bort. Enhver Tanke om i denne Hensigt at bruge Magt, har dengang navnlig Schack-Rattlau fraraadet som lidet passende til Forholdene. Naar den engelske Flaade virkelig skulde vise sig i Sundet, vilde efter hans Formening, da Dronningen dog ikke havde noget Parti i Landet eller Hovedstaden, Stillingen ikke være mere farlig, fordi den endnu traf Dronningen paa Kronborg, maaskee snarere endog mindre, end om hun var paa Aalborghuus, naar man kun ellers iagttog de fornødne Forsigtighedsregler mod at hun kunde komme til at tale eller skrive til Kongen*). Ved nærmere Overveielse viste det sig dernæst overhoved tvivlsomt, om Opfyldelsen af hele den fremmede Fordring virkelig kunde kaldes noget Offer; i Førstningen har man vel snarest tænkt sig betrygget mod nye Omslag ved at beholde Dronningen i Landet, men selv om man ikke i Udlandet kunde kontrollere hendes Færd og Forbindelser, saaledes som her, kunde dog fra en anden Side Meget tale for, at Forholdene i Fremtiden vilde blive nok saa sikkre, naar hun var reent ude af Landet. Naar man tillige kun skyndte sig med at tilstaae den fremmede Begjæring, førend den kom til at fremtræde mere truende ved den bebudede Flaades Nærværelse, vilde denne Eftergivenhed ikke heller saa let kunne stemples som Svaghed, men man kunde give sig Udseende af, at man lige saa gjerne gav Slip paa Dronningen, som den engelske Konge syntes gjerne at ville have

*) Avec les précautions nécessaires pour qu'elle ne parle ni écrive au Roi. Udtoget af en Forestilling fra Schack-Rathlou til Arveprindsen, i den Bülowske Samling i Sorø.

hende*). Denne Tankegang vandt Indgang hos den danske Regjering; allerede den 18de April meddeelte Osten Keith, at den danske Konge «med Glæde» vilde imødekomme hans britiske Majestæts Ønske om at hjemføre Dronningen til sine Stater, og ligeledes indrømmede, at hun forblev paa Kronborg lige til sin Afreise.

Ved denne hurtige Imødekommen blev Bruddet forebygget, men dog indtraadte der endnu nogle Øieblikke, hvor Skyerne igjen syntes at trække sig sammen; efter at man var bleven enig om Sagen, syntes Formen at skulle bringe ny Strid. Eftergivenheden fra dansk Side fulgtes nemlig dog af en Paastand om, at der nødvendigviis burde gives en særegen Forsikkring mod, at Dronningen ikke vilkaarlig skulde kunne vende tilbage og derved berede ny Urolighed; i denne Henseende gjorde Osten baade Paastand paa en fra britisk Side udtrykkelig indgaaet Forpligtelse, og ønskede tillige at gjøre en saadan endnu fastere ved at opnaae en fremmed, og da navnlig en russisk Garanti. Sir Robert Keith i Kjøbenhavn, ligesom Lord Suffolk i London, udtalte i denne Anledning, at deres kongelige Herre paa ingen Maade ønskede at see sin Søster vende tilbage til Danmark, og at dette maatte være den danske Regjering nok; om nogensomhelst høitideligere Forsikkring, Konvention eller Traktat om dette Punkt, kunde der derimod, som de erklærede, ikke længer være Spørgsmaal, efter at Skilsmisse nu var fastsat, og lige saa lidet vilde deres Herre høre Tale om, at der i denne Henseende skulde gives Garantier af Fremmede; den danske Minister i London mindede forgjæves om,

*) Et en apparence avec autant de plaisir que le Roi d'Angleterre semble en avoir d'être mis en possession de la personne de la Reine. Udtoget af Schack-Rathlous Forestilling, i den Bülowske Samling i Sorø.

hvor let mundtlige Ord kunde glemmes og tilsidesættes, han traf en saa absolut Uvillie mod enhver Overeenskomst, som den ommeldte, at han for det Tilfælde, at man ei her vilde opgive Ønsket om en saadan, maatte befrygte Krig, og raade Regjeringen til selv at ruste og til at meddele ham sin Beslutning saa betimelig, at han kunde være istand til at give de danske og norske Skibe, der maatte befinde sig i britiske Havne, fornøden Underretning*). Men ogsaa Paastanden om en særlig Stipulation mod Dronningens mulige Tilbagevenden var, navnlig efter russisk Tilskyndelse, snart igjen opgivet i Danmark, og den danske Legation i London, hvis Medlemmer ogsaa af private Hensyn kun med Beklagelse havde tænkt sig et fuldstændigt Brud som nærforestaaende**), aandede igjen friere. At denne fredelige Udjevning ogsaa stemmede meest med de engelske Ministres Ønsker, kan vel ei betvivles, men idet Lord Suffolk den 1ste Mai, ved Slutningen af Sir Robert Keiths Forhandlinger i Danmark, atter tolkede ham Kongens Tilfredshed og særdeles gav ham sin Anerkjendelse af den Maade, hvorpaa han nu havde tilbageviist den paatænkte Stipulation***), vilde han dog heller

*) Diedes Beretning af 28de April 1772, i Udenrigsministeriets Arkiv.

**) Ministeren, der havde flere Kreditorer, vilde ikke alene gaae Glip af den sædvanlige Afskedspresent af 500 Pund, men frygtede endog for, at det ved en pludselig Tilbagekaldelse kunde gaae ham, som den sidste venetianske Minister-Resident Imberti, der, da han skulde bort, var bleven sat i Gjældsfængsel. Hanneken, der som mangeaarig Legationssekretær i London baade havde været behjælpelig ved Oprettelsen af Dronning Louises og af Dronning Caroline Mathildes Ægteskabscontract, tabte nu ogsaa en ham tidligere givet Udsigt til et anseeligt Honorar ved hans eventuelle Afgang. Diedes og Hannekens Skrivelser til Osten af 28de April 1772, i Udenrigsministeriets Arkiv.

***) The care you have taken to distinguish between a claim of right, and the subjects of negociation, and to prevent the mixture of stipulations with a demand, is perfectly agreeable to your in-

ikke lade ham være uvidende om, hvor forberedt man havde været paa at naae Maalet ved andre Midler. Lord Suffolk tilskrev ham dengang ogsaa disse Ord: «Til Deres egen Underretning indeslutter jeg en Liste paa de Skibe, der vare bestemte til at fremtvinge Dronningen af Danmarks Frihed, dersom samme var blevet nægtet. De fra Plymouth vilde allerede været seilet, dersom Kontra-Ordren kun var kommen nogle faa Timer senere, end Tilfældet var. De andre vare netop nu færdige til at gaae til Dünerne, og hele Flaaden vilde sandsynligviis paa denne Tid have været paa sin Vei til Kjøbenhavn, under Befaling af Sir Charles Hardy» *). I en Depesche fra Osten til Friherre Diede, der krydsedes med Lord Suffolks Skrivelse, trøstede den danske Udenrigsminister sig med spottende at bemærke: «Englands Rustninger havde kunnet foraarsage en Kuldkastelse af det politiske System i Norden, til Skade for England selv, men alle de engelske Flaader vilde ikke kunne gjøre Dronning Mathildes Last til Dyd, ligesom man i hele Verden siden Alexanders Dage ikke vilde have seet en Krig i en saadan Anledning» **).

---

structions. Lord Suffolks Depesche, dateret St. James den 1ste Mai 1772, i Memoirs and Correspondence of Sir Robert Murray Keith. I, 287.

*) Lord Suffolks Skrivelse til Sir Robert Keith, dateret St. James den 1ste Mai 1772, i Memoirs and Correspondence of Sir Robert Murray Keith. I, 286. Skibslisten findes ikke meddeelt i det citerede Skrift, men en Fortegnelse over Skibene findes ogsaa vedlagt Diedes Beretning af 21de April 1772. Efter denne Fortegnelse talte Flaaden dengang Linieskibene: Marlborough, Albion, the Resolution, the Thriumph, the Centaur, Egmont, Torbay, Asia, Somerset og Worcester, foruden Fregatter og Bombeskibe.

**) Comme dans l'univers depuis Alexandre on n'auroit pas vu une guerre pour un pareil motif. Ostens Depesche af 5te Mai 1772 i Geheimearkivet.

Da Friherre Diede igjen kunde indfinde sig i Palladset St. James og hans Gemalinde der kunde forestilles, fandt han endnu noget Nag hos Kong Georg den Tredie*), og det er bekjendt, at Andre endog have meent, at en fra denne Tid nedarvet Uvillie ved det britiske Hof ikke skal være bleven uden al Indflydelse paa langt senere Forhold til det Land, hvor Caroline Mathilde var bleven forskudt: «hoc fonte derivata clades» **). Men efter at man her havde rettet sig efter den britiske Konges Fordring, kunde den danske Minister derimod kun yttre sig tilfreds med den Maade, hvorpaa den engelske Statssekretær for sin Person nu igjen viste sig forekommende, og navnlig i Henseende til et Punkt, hvorpaa den danske Regjering lagde Vægt. Da man i Danmark var gaaet ind paa den af Keith fremsatte Fordring, at den britiske Konge vilde have sin Søster tilbage, var det tillige blevet forudsat og tilstaaet, at hun uden for Landet kunde oppebære en hende tillagt Livrente; men hellere end Aar for Aar at skulle udrede en Pension til den forrige Dronning, ønskede dog den nye Regjering een Gang for alle at komme ud af hele dette Forhold, ved i Stedet derfor at tilbagebetale hele den af Dronning Caroline Mathilde bragte Medgift; Ønsket var et Udtryk af de samme efter den 17de Januar herskende Stemninger, der efter at Mathildeordenen var afskaffet, og Dronningens Navn udeladt af Kirkebønnen***), ogsaa gav

*) Le Roi de la Grande Bretagne a encore quelque peine à vaincre sa sensibilitè, mais Il y viendra. Skrivelse fra Diede til Osten af 5te Mai 1772, i Udenrigsministeriets Arkiv.

**) N. Wraxall, Posthumous Memoirs of his own time. Philadelphia 1843. p. 143.

***) Ifølge Reskript af 23de April 1772. Af Biskop L. Harboes Skrivelse af 24de April 1772, hvorved Reskriptet meddeles Stiftsprovsten, findes en Afskrift i den Bülowske Samling i Sorø.

et nyt Navn til Orlogsskibet Caroline Mathilde, som allerede førend den unge Dronnings Ankomst, den 12te Juni 1766, her var løbet af Stabelen paa Ny-Holm*), og der senere ogsaa befalede, at «Stipendium Carolino-Mechthildianum», som var blevet oprettet i Anledning af Caroline Mathildes Indtogsdag den 8de November 1766, — i Stedet for en af Kommunitetet dengang paatænkt Æreport paa Nørregade — herefter skulde kaldes «Stipendium domus regiæ» **). Lord Suffolk opnaaede Kongens Bifald til at opfylde den danske Regjerings Ønske, og undertegnede derefter med Friherre Diede en Overeenskomst, hvorefter fyrgetyve tusind Pund Sterling, som Dronning Caroline Mathildes Medgift fra den britiske Krone, og fyrgetyve tusind Rigsdaler, som hendes hannoveranske Medgift, den 1ste Januar 1773, skulde efter Hans britiske Majestæts Ordre udbetales i Hamborg af Huset Bauer og Søn i Altona, med en Rente af fem Procent fra den Dag, da Dronningen havde forladt Kronborg***). Lord Suffolk erklærede ligeledes, at man nu, «for ei at gjøre den mindste Parade» kun vilde afhente Dronningen med nogle mindre Skibe, at Sir Robert Keith skulde følge med hende og ikke vende tilbage til sin tidligere Stilling, men at den britiske Konge dog i Stedet for ham, der under den foregaaende Forhandling havde havt haarde Sammenstød med Grev Osten og den danske Regjering, vilde sende en ny Repræsentant til Kjøbenhavn†). Paa den an-

*) Garde, Efterretninger om den danske og norske Sømagt. IV, 598.

**) Nyerup, Efterretninger om Regentsen. Kjøbenhavn. 1809. S. 24-26.

***) Overeenskomsten blev af Lord Suffolk og Friherre Diede afsluttet i London den 10de Juli 1772, men Medgiften blev allerede i August, ved Kjøbmandshuset Claus Heyde et Comp. i London, udbetalt i norske Vexler.

†) Keith fik som britisk Minister i Kjøbenhavn til Efterfølger Radulph Woodford, der tidligere havde været ansat i Hamborg.

den Side fandtes Kong Christian den Syvende villig til at gjøre Afkald paa den Andeel i Arven efter Prindsessen af Wales, der efter den engelske Lovgivning skulde tilfalde ham, som endnu ikke skilt fra Caroline Mathilde dengang, da hendes Moder døde den 8de Februar. Idet Lord Frederick North, Premierministeren og Georg den Tredies bekjendte Yndling, der som Kommissær behandlede Boet, for Friherre Diede anmeldte det Beløb, der efter forskjellige Gaver til den afdøde Prindsesses Hoffolk, vilde være at fordele mellem hendes fem levende Børn, og foreløbig angav, at enhver Femtedeel kun lidet vilde overstige 8,000 Pund Sterling, henstillede han, hvorvidt mulig Kongen af Danmark og Norge vilde gjøre Afkald for sin Person til Fordeel for Dronning Caroline Mathilde eller nogen Anden; efter denne Henstilling renoncerede Kongen paa ethvert Krav til Fordeel for Dronningen. Denne Renunciation maatte dog synes at være en saadan Selvfølge af de givne Forhold, at en modsat Færd ved denne Leilighed ei vel var mulig, men som en Imødekommen fra dansk Side blev det betragtet, at man her vedblev at nævne Kong Georgs Søster som «Dronning» Caroline Mathilde, om endog ikke som Dronning af Danmark og Norge*). Da Lord Suffolk havde røbet

Selv blev han, da han havde fulgt Dronningen til Stade, efter et Besøg i Hjemmet og et Besøg hos Caroline Mathilde i Celle, i tyve Aar britisk Ambassadør i Østerrig, og deeltog som saadan i Kongressen i Sistovo. Efter den franske Revolutionskrigs Begyndelse tog han Afskeed, og døde i Aaret 1795 paa sin Villa ved Hammersmith udenfor London.

*) «Elle a cessé d'être Reine de Dannemark, quoiqu' à l'exemple de la Reine Marguerite, épouse de Henry Quatre [o: Henry Six] Elle continue d'être appellée Reine Caroline Mathilde», skriver Osten den 2den Juli 1772 til Diede, i en af hans Depescher i Geheimearkivet. Fra britisk Side nævnte man Caroline Mathilde som Hendes danske Majestæt, til Exempel i de juridiske Akt-

et Ønske om, at Dronningen, naar hun forlod Danmark, ikke maatte savne et passende Følge, blev det ogsaa overladt Dronningen paa Kronborg blandt hendes hidtilværende Omgivelser der, selv at vælge de Personer, som skulde ledsage hende paa Søreisen*).

Dengang den femtenaarige Prindsesse Caroline Mathilde skulde forlade sit Fødeland for at blive Danmarks og Norges Dronning, havde hun viist sig levende bevæget; den berømte engelske Hofmaler, Sir Joshua Reynolds, der havde faaet det Hverv at male hendes Billede, pleiede senere at sige: «Det var et svært Arbeide, thi Prindsessen var næsten altid i Graad, medens hun sad for mig». Da den unge Dronning, inden hun endnu havde fyldt sit eet og tyvende Aar, skulde forlade Kronborg og Danmark, skete det under Forhold, der ikke lod hendes Bevægelse være mindre; en ny Tid oprandt atter for hende, de Aar, hvori hun, inden sin tidlige Død, skulde voxe under Sorgen, og med hende fulgte uforgjængelige Indtryk, blandt dem sikkert ogsaa Mindet om hendes Ophold paa den anden nærliggende Kongeborg, hvor hun havde seet sig efterladt, medens Kongen, allevegne modtaget med Pragt og Herlighed, færdedes i Udlandet, hvor hun havde sukket: «O keep me innocent, make others great» **). Men medens det under disse Forhold da

stykker angaaende Christian den Syvendes Afkald paa Arven efter hendes Moder, men dette fremkaldte her stadig Mistro og Indsigelse.

*) Diedes Beretning af 19de Mai 1772, i Udenrigsministeriets Arkiv. I en ciffreret Skrivelse fra Diede af 19de Mai melder han senere Osten, at han havde fundet Lord Suffolk «se louant particulièrement du trait concernant *les lettres de Struensee*, dont il me fit «confidence». Gaves eller gives der Breve mellem Struensee og Caroline Mathilde?

**) Feldborg, Denmark delineated. London. 1821. I, 90. Rasbech, Frederiksborg Slots Beskrivelse. Kjøbenhavn. 1832. S. 151. Den

ogsaa skulde ventes, at Beretningerne om hendes sidste Dage paa Kronborg og om hendes Afsked fra Danmark maatte have særlig Interesse, er det Modsatte Tilfældet; medens de romantiserende Skildringer af Dronning Caroline Mathilde have havt let ved at udmale hendes Bortseiling, ere de faa historiske Beretninger herom kun yderst fattige. Dette gjælder navnlig ikke mindre om de engelske Dagblade, end om de danske Aviser. Til de lakoniske Breve eller Billetter, hvori Kommandanten eller Overhofmesteren tidligere give en eller anden, dog som oftest ubetydelig Melding om Forholdene paa Kronborg, træffes ei engang tilsvarende fra Slutningen af Dronningens Ophold*). I den trykte Samling af Sir Robert Murray Keiths Skrivelser findes et Brev til hans Søster, hvori han skriver: «Kan Du forestille Dig, hvad din Broder maa have følt, da han gik gjennem den hvælvede Indgang til Hamlets Borg, for at bringe en sorgfuld og krænket Fyrstinde de velkomne Beviser paa broderlig Kjærlighed og giengivet Frihed?*)», men den Forventning, en saadan Begyndelse kunde vække, bliver imidlertid senere aldeles skuffet ved den ufuldstændige og mangelfulde

---

Rude i Frederiksborg, hvorpaa Dronning Caroline Mathilde med en Diamant havde skrevet hine bekjendte Ord, blev ødelagt ved Slottets Brand i Aaret 1859. Feldborg, der har givet en Facsimile af Indskriften, tilføier, at Kong Frederik den Sjette saa meget mere havde paalagt Slotsforvalteren paa Frederiksborg at vaage over denne Rude, som en Rude i Kronborg, hvorpaa hans unge Moder under sit Fangenskab der havde efterladt et tilsvarende Udtryk af Sindets Bevægelse, allerede dengang var itubrukket.

*) Can you figure to yourself, what he must hawe felt in passing through the vaulted entrance of Hamlets Castle, to carry to an afflicted and injured Princess the welcome proofs of fraternal affection, and liberty restored. Keiths Brev, dateret Kjøbenhavn den 4de Mai 1772, i Memoirs and Correspondence of Sir Robert Murray Keith. I, 290.

Maade, hvorpaa hans Korrespondance er udgivet; idet alle Keiths officielle Beretninger om sine Besøg paa Kronborg ere udeladte, træffer man senere, i et af hans følgende Breve til Søsteren, endnu kun dette Vidnesbyrd fra ham om Caroline Mathilde, at «en ømmere Moder end denne Dronning var aldrig født i denne Verden» *); om hendes Afreise fra Kronborg anfører han aldeles Intet. Under denne Mangel paa samtidige Oplysninger herom, eller sammes Utilgjængelighed, tør en hidtil utrykt Beretning fra Helsingør, der er affattet umiddelbart efter Dronningens Afreise, vel endnu have Krav paa at meddeles. Beretningen er skrevet af Generalkrigskommissær Christian de Tuxen, der var født i Skanderborg i Aaret 1713 og egentlig hed Christian Møller Friis, men i Aaret 1749 var bleven adlet under Navnet de Tuxen; han havde tidligere havt Embedet som Notarius publicus i Kjøbenhavn, men levede nu i Helsingør, hvor han døde i Aaret 1792. Hans Beretning angiver sig

*) I am just returned from her Majesty, who is, Heaven be praised! in perfect health, notwithstanding the danger she has run of catching the measles from the youg princess, whom she never quitted during her illness. A more tender mother than this Queen never was born in this world. Keiths Brev, dateret Helsingør den 24de Mai 1772, i Memoirs and Correspondence of Sir Robert Murray Keith. I, 294. Et tilsvarende Vidnesbyrd forekommer i et senere Brev fra Celle til Lord Suffolk, dateret den 2den November 1772 (Memoirs and Correspondence. I, 302). Her anfører Keith, at Dronningen nu især yttrede stor Frygt for de Forestillinger om hende, som man vilde indgive hendes Børn; Keith bemærkede i denne Anledning, at Hendes Majestæts Børn endnu længe vilde være saa smaa, at saadanne Indtryk i al Fald længe ikke vilde kunde blive dybere, end at de jo senere let kunde udviskes, men han har tilføiet: «The Queen seemed willing to lay hold on that hope, yet could not help bursting into tears, when she mentioned the danger of losing the affections of her children».

selv som stilet til hans Efterfølger som Notarius publicus, og dette var den i Aaret 1810 afdøde Justitsraad Christian Schmidt; Tuxen havde i Aaret 1756, paa den dengang sædvanlige Maade, faaet Tilladelse til at afstaae denne sit Embede, saaledes at han selv bevarede den største Deel af Indtægterne. Hans Efterfølger, der var født i Aaret 1721 i Landsbyen Kelleklinte ved Kallundborg, havde, efter at være bleven dimitteret fra Kallundborgs latinske Skole og derefter taget theologisk Examen, faaet et Navn som Oversætter af fremmede Skrifter*); bekjendtere er han dog bleven som Bogsamler, ved sit især paa historiske Skrifter rige Bibliothek, som han, da Alder og Svaghed i Aaret 1797 tvang ham til at opgive sit Embede, fik solgt til Justitsraad Scavenius til Gjersløv, men som blev ødelagt under Englændernes Bombardement i Aaret 1807, da Scavenius's Gaard i Klædeboderne gik op i Luer. Den samme historiske Interesse, som Schmidt lagde for Dagen ved at samle sit Bibliothek, kan vel i Aaret 1772, under de daværende Avisers Ordknaphed, have ladet ham forudsee, at en omstændeligere, faktisk Beretning om den unge Dronnings Afreise maaskee ikke vilde blive Eftertiden uvelkommen.

Tuxens Beretning lyder saaledes**):

»Helsingør den 1ste Juni 1772.

Velædle Hr. Notarius, allerhøystærede gode Ven! Ifølge Deres kiærkomne Skrivelse, som jeg rigtig har bekommet, har jeg ey villet undlade at melde, hvad jeg tilforladelig veed om Dronning Caroline Mathildes Afreyse.

---

*) Nyerup og Kraft, Litteratur-Lexikon. S. 534.

**) Den meddeles her efter Afskriften i den Bülowske Samling i Sorø. En skjødesløs Skrivemaade, som Rabe for Raben, er her rettet.

De tre Capitainer af de to Fregatter og Konge-Jagten paa 10 Kanoner, af hvilke den fornemste forestiller en Commandeur, med sammes Flag paa Stor-Masten, hedde Mac Bride, Davis og Commons, alle anseelige og smukke, vel equiperede Folk, dog med det engelske strute Væsen*). Commandeuren gav ingen Visite til Kammerherre Schindel**), efter at have meldt sig hos General Hauch ved General-

*) Kjøbenhavns Adresse-Contoirs Efterretninger for Fredagen den 29de Mai 1772 have under •Handels-Beretninger• denne Artikel: •Helsingør den 28de May. I Gaar ankom med liden Vind af N.V. 80 til 90 Skibe af adskillige Nationer til Østersøen, hvoraf de fleste vare Engelske, og deriblandt vare og to Engelske Fregatter og et Snauskib, hvilke skulle afhente Dronning Caroline Mathilde•. •De kjøbenhavnske Tidender• for den 29de Mai, der ligeledes anmelde de tre engelske Skibes Ankomst i Sundet, anfører dem som •to Fregatter og en saakaldt Slup eller Snau•, men heller ikke her angives Skibenes Navne, som man ogsaa forgjæves søger i de forskjellige Skrifter om den engelske Marines Historie. Flagskibet, hvorpaa Dronning Caroline Mathilde gik ombord, var Fregatten •Southhampton• paa 30 Kanoner, den anden Fregat var •Seaford• paa 20 Kanoner, det tredie Skib har Diede, der nævner Fregatterne, kun vidst. at anføre som •une chaloupe, dont le nom étoit échappé à Mylord (Suffolk), de 10 pièces• (Skrivelse til Osten af 1ste Mai 1772, i Udenrigsministeriets Arkiv). I Stedet for Kaptain MacBride, der tilhørte en irsk Slægt (William Anderson, Genealogy and Surnames. Edinburgh. 1865. p. 19, 74) anføres paa andre Steder urigtig en Kaptain eller Kommandeur Hamilton som Eskadrechefen (Høst, Struensee und sein Ministerium. II, 375. Heimbürger, Caroline Mathilde. S. 155). Da Mac Bride senere, som en af de to Repræsentanter for Plymouth, spillede en Rolle. i det engelske Parlament, viste han sig som •a man of blunt manners• (N. Wraxall, Posthumous Memoirs. p. 100), men i de engelske Officerers •strute Væsen• i Helsingør tør man dog vistnok ogsaa see et Udtryk for den almindelige Misstemning i England over Caroline Mathildes Behandling; og denne Misstemning har vel ogsaa gjort Sit til, at man kun vilde see Damerne paa samme Skib som Dronningen.

**) Kammerherre, Kommandeur Conrad von Schindel, der i Aaret 1794 døde som en af Flaadens Admiraler, var kongelig Jagtkaptain.

Consul Fenwich, som sig altid blev liig, men gik strax ombord igien. Dagen efter, da Keith var kommen, præsenterede han disse Officierer til Schindel med Sigende: at det var den Mand, Kongen havde befalet at gaae ham*) til Haande i alt og see efter, intet manglede, samt med Konge-Chaloupen at sætte Dronningen ombord; hvortil han svarede, at de behøvede ingen Assistence i nogen Maade, og at han ey vilde lade sig betage Æren, selv at bringe Dronningen ombord. Da Keith videre sagde ham, at han tillige med Grev Holstein og Kammerjunker Raben, Oberhofmesterinden**) og en Hof-Dame skulde være paa samme Skib, som Dronningen, for at opvarte hende, og at man meente Flag-Skibet dertil, som det største, var og det bedste, svarede han, at den liden Jagt egentlig var indrettet dertil, og kunde nok rumme dem, saasom der var Mængde af Værelser, just bygde for sligt, skiøndt han vel og vilde tilstaae, at den derfor var ingen god Seyler, men dersom Dronningen skulde være paa hans, som Flag-Skibet, saa tog han ey mod mere end Dronningen, hendes tvende Hofdamer og Kammer-Jomfru, og maatte Keith, Holstein og Raben gaae ombord paa et andet Skib***). Keith sagde, at han fra sit

*) ɔ: Mac Bride.

**) Ved »Overhofmesterinden« kan her kun menes Overhofmesteren, Grev Holsteins Hustru; siden Aaret 1769 var Greven, i sit andet Ægteskab, gift med Baronesse Charlotte Elisabeth Henriette Knyphausen og Inhausen, der i Aaret 1809 døde som Diakonisse i Valls.

***) Kammerjomfruen, der med Grevinde Holstein og Frøken Møsting kom ombord paa Southhampton, findes i »Staats- und gelehrte Zeitung des Hamburgischen unpartheyischen Correspondenten« for Løverdagen den 6te Juni 1772, i en Notits fra Kjøbenhavn om Dronningens Afreise, nævnt som »die Kammerjungfer Müllern«. Det er vistnok til den samme Kammerjomfru, at der sigtes, naar det i Præsten Lehsens Skildring af Dronningens Død senere hedder: »Gegen *Mademoiselle M. **, mit der Sie gemeiniglich Dänisch sprach,*

Hof havde expresse Ordre at være paa samme Skib, og Commandeuren replicerede, at Hoffets Ordre gik ham lidet an, han havde Admiralitets-Befaling at indtage Dronningen og ingen anden end til Nød de ommeldte tre Fruentimmer, og ingen flere indtoges, hvormed de da maatte lade sig nøye*). Samme Dag blev de tre Chefs præsenterede for Dronningen, og de knælede med eet Knæe, da de kyste hendes Haand. Man begyndte strax at embarquere Proviant i stor Mængde af Stude, Kalkoner, Lam, Kaponer, Høns, Ænder etc., samt Dronningens Bagage, svære Kister og Kasser, hvoraf jeg har seet Nr. 40 med hendes Navn paa**).

---

hatte Sie verschiedentlich was von »Kindern» gesagt, und man zweifelte nicht, Sie hätte ihre eigenen Kinder damit gemeint» (Die letzen Stunden Ihro Majestät, der hochseeligen Königin von Dännemark, Caroline Mathilde. Dritte Auflage. 1776. S. 30).

*) Det vil sige, at de to danske Hofmænd maatte, ligesom Keith, gaae ombord paa Fregatten Seaford, medens det øvrige Følge fik Plads paa det tredie Skib (jvnfr. Hamb. Corresp. for 10de Juni 1772). Det kunde til den ovenstaaende Beretning føies, at Englænderne, der selv havde deres Skibslæger, ikke heller vilde have nogen dansk Læge med. J. C. Tode skriver i sin Autobiographi (i Lahdes og Nyerups Samling af fortjente danske Mænds Portrætter med biographiske Efterretninger. Kjøbenhavn. 1798—1806. III, S. 29): »Som Hofmedikus fik jeg ogsaa 1772 Befaling at følge med Dronning Caroline Mathilde, og jeg begav mig derfor til Helsingør; men Commodore Mac-Bride havde ingen Plads mere paa Skibet».

**) Keith bemærkede senere, under sit Besøg hos Dronningen i Celle: »She mentioned, with a smile, some of the paltry things, which had been sent as part of her baggage from Denmark, adding that this new instance of their meanness had not surprised her». Keiths Skrivelse af 2den November 1772, i The Correspondence of Sir Robert Murray Keith. I, 303. Selv havde Caroline Mathilde, da man ogsaa havde sendt alle hendes Diamanter til Kronborg som Osten meddeelte Diede, kun uddtaget dem, som hun selv havde medbragt til Danmark, og givet de andre tilbage. Apostille til Ostens Depesche af 9de Mai 1772, i Geheimearkivet.

Da Skibene kom, stod hun paa Volden vel i 3 Timer, men var saa vel inde som ude øynsynlig bedrøvet; sagde det og til hvem som talte med hende, saasom Holstein, Raben og Damerne, Hauch og Putscher*). Hun har og i nogen Tid været meget hæftig mod de om Hende værende, ladet sig give Jerusalems «Wahrheiten der Christlichen Religion», taget den danske Psalmebog med sig, for ey reent at glemme Sproget, og vilde ladet kiøbe en dansk Bibel; og som da ingen strax var forhaanden, blev hende af Hauch en foræret, med Undskyldning, at han dertil fordristede sig. Hun har sagt til mere end til een, at hendes eneste Tilflugt var Gud, og har ey kunnet tvinge sit Hiertes store Bedrøvelse, saa de eller den, som har været nærværende, vemodig med hende har maattet græde. Det haardeste Pust var i Overgaars noget over Middag; da hun leverede Printsessen til Generalinde Hauch, svømmede de i Taarer, og med mange 100 Kys, endog efterat Generalinden havde hende paa Armen**). Med eet Ord, hun var inderlig bedrøvet. Dog recolligerede hun sig, og bad Putschers lille Datter, et meget smukt Barn, af 7 Aar, som hun noget forhen selv havde ført ind til Printsessen for at kysse og spøge med

*) Etatsraad Johann Gotlieb Putscher, tidligere Livchirurg hos Kong Christian den Sjette (jvfr. C. D. Biehls Historiske Breve. Historisk Tidskrift. Tredie Række. IV, 201), nu en af Kæmmerererne ved Øresunds Toldkammer. Han døde i Aaret 1781 som Konferentsraad og første Toldkæmmereer; det var hans tidligere Eiendom, der allerede i Aaret 1772 blev kjøbt af Regjeringen til at være Embedsbolig for Direkteurerne, og vedblev at være dette til Øresundstoldens Ophør. V. Lassen, Indbydelsesskrift i Juli 1870. S. 45.

**) Generallieutenant Hauchs anden Hustru, født Anna Cathrine von der Maase, Enke efter Kammerherre og Staldmester Adolf Henrik Staffeldt.

hende, komme ind til sig igien*), og sagde til Putscher, at hun vilde stræbe at holde sig overfor Engelænderne, hvortil Putscher sagde, det maatte hun ikke, men give sin Bedrøvelse Luft, for ey at skade sig selv, allerhelst hun var søsyg; hvorpaa hun erklærede sig at ville giøre det saa godt, søm hun kunde. Derpaa sagde hun, at hun vilde tage frisk Luft; gik saa ud med Generalen Hauch, Frøken Møsting — thi Frøken Schmettau og Sperling vare reyste med Printsessen**) —, Fru Grevinden Holstein, hendes Mand, Keith og Raben samt Frøken Hauch; hist og her med megen kiendelig Hierteklemmelse, skiøndt man stræbte at tale med Hende om indiferente Ting, indtil Klokken var 6, da de Engelske Officierer kom og sagde, at det nu var Tid. Hvorpaa Holstein og Raben gik foran, og Dronningen mellem Hauch og Keith, Frøken Møsting og Frøken Hauch bagefter***), ned af

*) Den nævnte lille Pige, Juliane Charlotte Putscher, født i Aaret 1764, blev senere, i en Alder af neppe sytten Aar, gift med Kasserer ved Kongens Partikulær-Kasse, Conrad Daniel Linde. Hendes endnu levende Datter, Fru Agnete Amsinck, erindrer meget nøie, hvorledes det mange Gange er blevet hende fortalt af hendes afdøde Moder, at Putscher i sin tidligere Egenskab af Læge daglig skulde besøge Caroline Mathilde under hendes Fangenskab, at Dronningen nærmest for Prindsessens Skyld havde ønsket, at han vilde tage sin Datter med sig, og at hun, den lille, fremmede Pige, ved sine Besøg af Caroline Mathilde var bleven modtagen med en Venlighed og Kjærlighed, der aldrig senere gik hende af Minde.

**) Jvfr. «De Kjøbenhavnske Tideuder» for Mandagen den 1ste Juni: «Løverdag Eftermiddag Klokken 4 afreyste Hendes kongelige Høyhed, Kronprincesse Louise Augusta fra Cronborg i en kongelig Carosse med 6 Heste forspændt, ledsaget af tvende Dronning Caroline Mathildæ hidtil værende Hofdamer og Prindsessens Vart-Frue, og ankom om Aftenen her til Staden». Den saakaldte «Vart-Frue» eller Goldammen, Madam Knudsen, havde allerede den 17de Januar fulgt med til Kronborg.

***) Frøken Margarethe Sophie Hauch, Datter af Generallieutenant Hauchs første Ægteskab med Sophie Styrup, en Datter af General

Slottet og over et Batterie mod grønne Hauge; steeg deraf ned paa en Steenkiste, der saavelsom en ny Bro ud i Vandet var beklædt med Bræder og rødt Klæde, hvorfra hun steeg ned i den Engelske Chaloupe, der strax hidsede Konge-Flag, hvori hun adskillige Gange, med Tørklædet for Øynene, vendte sig og hilsede Hauch meget venlig, slog ad ham med Haanden, og stræbte at tvinge sig, men kunde ikke. Da hun gik ud af Slottet, hilsede Fæstningen hende med 27 Skud, og Vagtskibet med lige saa mange*). Saasnart hun var i Skibet, heisedes Konge-Flag**) og kanonerede

---

Georg Christopher Styrup. Frøken Hauch gik dengang, født den 16de October 1757, i sit femtende Aar og var nylig bleven konfirmeret; hun var senere gift med General Adam Ludvig Moltke, og efter dennes Død med hans Broder, Statsministeren Frederik Moltke. Begge de unge Piger, der her fulgte den unge Dronning ned til Stranden, eller ombord paa Skibet, saae senere en Broder i høi Yndest og høie Stillinger hos Caroline Mathildes Søn.

*) Derimod var Rheden paa denne Løverdag Eftermiddag og Aften, den 30te Mai, aldeles tom. Dagen i Forveien havde saavel Kommandanten paa Kronborg, som Helsingørs Magistrat bekjendtgjort Kongens Villie, at »for at al Opsigt og Sammenstimlen af Tilskuere kunde undgaaes, maatte ingensomhelst Baade eller Fartøier under Dronningens Indskibning og Bortseiling under noget Paaskud opholde sig paa Rheden«. V. Lassen, Indbydelsesskrift i Juli 1870. S. 34.

**) Allerede den 14de Mai 1772 skriver Horace Walpole: »The yacht to convey her (the Danish Queen) is to hoist the Danish flag as soon as she goes on board (Letters of Horace Walpole to Sir Horace Mann. II, 210), og senere har John Carr givet den tilsvarende Beretning: »When she came on board, Captain Mac Bride hoisted the Danish colours, and insisted upon the fortress of Cronborg saluting her as Queen of Denmark« (A northern Summer, or Travels round the Baltic, through Denmark, Sweden, Russia, Pussia and part of Germany, in the year 1804. London. 1805. p. 100). Hvad der ligger til Grund for disse engelske Angivelser, bliver oplyst ved en dansk Optegnelse. Idet ogsaa Schønnings Dagbøger nævne, at der ved Dronningens Afreise

Skibene for det Engelske 3 Gange; men som Vinden med eet var bleven contrair, laae Hun der i Gaar Nat og hele Dagen, da hun i det mindste har været 10 Timer paa Dækket, skiøndt det maa have gaaet hende meget nær der at ligge lige under Landet og Fæstningen*) — indtil Klokken 10 i Dag, da de lettede Anker for en sagte Syd-Ost-Vind, hvormed jeg saae dem avancere en Miils Vej herfra, og fik hun da herfra fra Flag-Batteriet og de tvende næste de sidste Æreskud af 27.

Et ynkeligt og bedrøveligt Syn for ethvert retsindigt Gemyt, at see en Dronning i sit 21de Aar paa saa fatal en Maade at forlade Rige og Lykken, Mand og Børn, allene fordi hun ey har holdt sig til Gud, der kunde have bevaret Hende fra de onde Hænder, hun faldt i. Herren være Hende naadig, og os samtlige, som have seet dette slette Optog, der endte paa saa tragisk en Maade.

P. S. Da Vinden er S. O. og følgelig meget god for Dronningen, saa kan man sikkert slutte, at hun i Dag, som er den 2den Juni, maa være ude af Cattegattet» **).

---

blev saluteret fra Kronborg, fra Vagtskibet, Fregatten Tranquebar, fra Helsingborg og fra de engelske Skibe, bemærker han om det paa Chefskibet heiste Flag: »Kongeflaget paa Toppen var dertil indrettet med baade det danske og engelske Vaaben i, eftersom Commandeur Schindel har sagt mig«.

*) At Skibene maatte ligge stille om Natten, hele Søndagen over og indtil Mandag Morgen, var ogsaa Generallieutenant Hauch meget imod. Han skriver fra Kronborg, Søndag Morgen Klokken 8, til Osten: »Gud give, at Vinden maatte gaae om til Synden eller Østen, at den Engelske Esquadre nu maatte og kunne komme af Sted, og man ey settes udi den embarrassente Omstændighed, at Dronningen blev syg og forlangede at komme i Land. Jeg haaber, næst Guds Hjelp, at den cas ei skeer, mens poneret, at den skeede, saa beder jeg at give mig nogen Underretning, hvorledes jeg i den Fald hafde at forholde mig, eftersom jeg uden allerhøyeste Befaling ikke kunde tage imod hende«.

**) Denne Forventning opfyldtes saa fuldstændig og Farten omkring

IX.

Da Jubelfesten i Anledning af den for et Aarhundrede siden indførte Souverainitet afholdtes i Aaret 1760, frem-

---

Halvøen fuldførtes saa hurtig, at Grev Holstein kun tre Dage senere, i nogle hastige, i Geheimearkivet opbevarede Linier til Osten, daterede Stade den 5te Junii 1772, kunde melde Dronningens Ankomst til denne hannoveranske Stad. Allerede i November Maaned i det samme Aar have derefter Suhms haandskrevne Efterretninger denne »Bemærkning: »Hr. Cramer skrev mig til, at Dronning Caroline fører sig saa vel op i det Hannoverske, at hun næsten tilbedes der«. Naar denne Angivelse hos Suhm bliver saa meget mærkeligere, som han i sine Optegnelser tidligere er saa bitter mod Dronningen, maae paa den anden Side de Vidnesbyrd vistnok forkastes, hvorved Caroline Mathilde inden sin snart paafølgende Død skulde have frikjendt sig for enhver Skyld i Danmark. Om det ene af disse Vidnesbyrd, Brevet til hendes Broder, der findes heftet til den tredie Udgave af Præsten Lehsens Skildring af hendes sidste Dage, og som hun inden sin Død skulde have overgivet ham, er det allerede andetsteds fremhævet, at der ikke træffes nogensomhelst Antydning af et saadant Brev enten i hele Lehsens Skildring eller i Udgivernes Forord; det kunde tilføies, at Brevet heller ikke findes i de to første Udgaver, der begge ere fra Aaret 1775. Mod det andet Vidnesbyrd, nemlig de af Præsten Roques den 7de Marts 1780 for Philip Secretan fremførte og af denne samme Dag optegnede Yttringer om, hvorledes Caroline Mathilde skulde have udtalt sig for den nævnte Præst i Celle, er det ligeledes med Føie blevet fremhævet, at denne franske Præst selv ikke vides at have opskrevet Dronningens Ord strax efter at have hørt dem (C. Paludan-Müller, Bemærkninger om Ove Høegh-Guldberg som Statsmand. S. 8). Derimod er der hidtil ikke blevet gjort opmærksom paa, hvor nær Misforstaaelsen i dette Tilfælde ligger. Ogsaa efter at Struensee var bleven henrettet, vedblev Suhm at tillægge »Kabalen« »et snedigt Anlæg, som sigtede til endda langt høiere Ting«; skjønt Suhm maatte tilstaae, at Inkvisitionskommissionen ikke havde overbeviist Struensee om noget Saadant, vilde han dog kun finde Forklaringen deri, at »vore milde Love ej tillade at bruge pinlig Forhør, og han paa Friderichsberg havde opbrændt utallige Brevskaber, da Bulderet var med Livvagten« (Til mine Landsmænd, de Danske, Norske og Holstenerne. Samlede Skrifter. XVI, 58). Paa samme Maade seer man Kong Frederik den Anden, efterat Caroline Ma-

træder der overalt i Danmark kun Lovprisninger af Kongernes Enevælde som den bedste af alle Forfatninger, eller Enevoldsmagten omtales i det Mindste saaledes, at der her med den, paa en velsignet Dag, var grundet en ny Æra af Lykke og Tilfredshed for Folket. Tolv Aar senere, ved Katastrophen i Aaret 1772, viser der sig allerede nogen Forandring; man træffer nu under den store Bevægelse, hvad der ofte er overseet, den første Tanke om at indskrænke den siden Aaret 1660 saa ubundne Kongemagt. I denne Henseende havde især den nye Konges Personlighed virket. Da en Forfatter, der i Aaret 1771 her udgav et nyt Skrift, dedicerede dette til «Deres Høygrævelige Excel-

thilde allerede henved tre Aar havde opholdt sig i Hannover, gjentage en Fortælling om hende, hvorefter «la Reine et le médecin imaginèrent que sous prétexte de donner des remèdes au Roi, on lui ferait prendre de l'opium, pendant lequel le Roi était hors d'état de les troubler. L'usage trop fréquent de ces soporofiques altéra considérablement l'esprit de ce jeune prince. — On découvrit enfin, que le projet de la Reine et de son ministre était de faire déclarer le Roi incapable de régner, et, sous ce prétexte apparent, de s'emparer de la tutelle du royaume». Det var kun faa Maaneder førend Dronningens Død, at Juliane Maries Svoger slutter denne sin Fortælling om Caroline Mathilde saaledes: «Elle s'établit à Celle, on elle fut traitée par son frère avec des distinctions, dont ses crimes l'avaient rendue indigne». (Oeuvres de Frédéric le Grand. VI, 51, 52). Lige over for disse eller lignende Sigtelser, hvis Betydning i Aaret 1772 fremtræder saa levende i Fleischers Fremstilling af hans Andeel i Januarkatastrophen, men som Reverdil og andre Samtidige med Rette betegnede som blottede for al Grund, og der ikke kunne være blevne Caroline Mathilde heelt ubekjendte, kunde Dronningen ikke uden Aarsag have følt sig opfordret til at yttre hine hende tillagte Ord: «M. Roques, je vais paroître devant Dieu; je proteste que je suis innocente des crimes qu'on m'impute» (Mémoires de Falckenskiold. p. 235), — Ord, der senere meget let, navnlig blandt Fremmede, der vare mindre fortrolige med de danske Rygter fra Aaret 1772, kunde faae den lille Udvidelse eller den Mistydning, der var tilstrækkelig til at forvanske dem.

lence, Høy-velbaarne Herre, Herr Johan Friderich von Struensee, Hans Kongelige Majestæts til Danmark og Norge høystbestaltet Geheime-Cabinetsminister og Maitre des requêtes», meente han vel endnu i denne sin underdanigste Dedikation at kunne nævne den Konge, der havde forstaaet at vælge sig en saadan Minister, som «vor nordiske Salomon»*), men dem, der stode Thronen og Regjeringen nærmere, havde Kongen ved hele sit sindssyge Væsen, ved sin lunefulde Ustadighed, ved sin Frygtsomhed og Mistænksomhed, ved en særegen Skadefryd og Ødelæggelseslyst, eller paa andre Maader, snarere kunnet minde om en eller anden af de sindsforvildede romerske Keisere**), Tanken var lagt nær, hvor farlig Enevoldsmagten kunde blive, naar Alt skulde beroe paa en Personlighed som denne unge Konges***). Den eneraadige Ministers Væsen havde virket i samme Retning som Kongens. Den anførte Dedikation fra Aaret 1771 priser Kabinetsministeren for hans «vise Raad», der havde antaget sig «den fattigste og uanseeligste Stand i Landet, nemlig Bondestanden» og sat «Grændser for de Mægtiges

*) Rejer Gjellebøls Ord om Christian den Syvende i Dedikationen til Struensee af «Naturlig og oekonomisk Beskrivelse over Hølands Præstegjæld i Aggershuus Stift i Norge. Kjøbenhavn 1771.» Efter Struensees Fald skrev Forfatteren den 23de Februar 1772 i et Brev til Luxdorph: «Jeg udbeder mig tusinde Gange Forladelse, Deres Høivelbaarenhed! for den Feil, som jeg begik med min Dedication til Struensee» (Nyerup, Luxdorphiana. Kjøbenhavn. 1791. II, 476), og fik da ogsaa derefter et Præstekald i Norge.

**) Niebuhr, der ikke blot i Vanviddet, men ogsaa i Søvnløsheden finder Berøringspunkter mellem Caligula og Christian den Syvende, har bemærket, hvor let den Sidstnævnte «unter anderen Umständen sich wie ein Caligula gezeigt haben würde.» Vorträge über römische Geschichte. Berlin 1848, III, 178.

***) Saaledes have Suhms haandskrevne Efterretninger, blandt flere tilsvarende Bemærkninger om Kongen, ogsaa denne: «Da han var paa Frederichsborg, slog han for Moroe Speile, Borde og Stole itu, alt dette giorde, at man frygtede for et aabenbare Tyrannie.»

Begjærlighed», men den feberagtige Lyst til at reformere, som den nyere Tid fandt saa betegnende for den politiske Umodenhed og Vigtighedssyge, havde hensynsløst fulgt med «de vise Raad», det havde været i høi Grad træffende, naar den engelske Minister i det samme Aar 1771 i en af sine Beretninger bemærkede, at der «gives vistnok noget raaddent i Danmark, men det var Synd at sige, at der gives noget rustent*)».

Tanken om en Indskrænkning af Kongemagten har formodentlig ved Januarkatastrophen foresvævet Flere, der nu ikke kjendes, som dens første Talsmand nævnes imidlertid fra den Tid kun den daværende Kommandeur-Kaptain og Fabrikmester Friderich Michael Krabbe**). Han var, som Schønnings Dagbogsoptegnelser omtalte, een af de Søofficerer, der deeltoge i Festen paa Postgaarden, hvorved man lagde sin Glæde for Dagen over, at Revolutionen var lykket — det var hans unge Frue, der ved denne Leilighed fik en af de nye Ministre til at dandse Menuet —; han hilsede, for at nævne hans egne Ord, den 17de Januar som den Dag, da «de over de danske Stater optrukne sorte Skyer vare med Eet forsvundne, og Lys og Liv syntes igjen udbredet næsten over alle Ansigter»; i Struensees Ministerium havde han kun seet «den uforglemmelige Epoque, da en dristig

*) There may be something rotten in the state of Denmark, but there is nothing rusty. Keiths Skrivelse fra Kjøbenhavn af 30te Oktober 1771, i Memoirs and Correspondence of Sir Robert Murray Keith. I, 227.

**) Født i Esrum den 28de Mai 1725. Han blev i Sommeren 1772 udnævnt til Deputeret i Admiralitets- og Kommissariats-Kollegiet, og ved samme Leilighed overført i Civil-Etaten som Etatsraad; senere (1774) udnævnt til Kammerherre, derpaa (1781) Ridder af Dannebrog og strax derpaa i samme Aar Geheimeraad. Han blev efter Ansøgning afskediget den 8die Juni 1785, og døde i Skjelskør den 25de Oktober 1796.

Voldsmand havde bemægtiget sig Statens Roer, og forjaget alle dem, i hvis Hænder det var»*). Disse Ord ere tagne af Krabbes Autobiographi, hvori han ogsaa dvæler ved sit Ophold i Udlandet, da han som ung Søofficer var bleven udsendt for at uddanne sine Kundskaber i Skibsbyggeriet. Han omtaler her England som «dette blomstrende og tillige vel dyrkede Land», nævner Englænderne som «denne efter mine Tanker agtbare og lykkelige Nation»**), og Erindringer fra hans tidligere Ophold i England kan mulig ogsaa hos ham have næret den Tanke, som han under Sammensværgelsen mod Struensees Ministerium prøvede paa at skaffe Indgang.

I den samme Uge, hvori Sammensværgelsen kom til Udførelse, faa Dage førend Katastrophen den 17de Januar, begav Krabbe, der ikke var uden Kundskab om eller Deel i hvad der forberedtes, sig til Suhm i dennes Gaard i Pustervig, liggende i en Have der, hvor Hanserpladsen nu er. For Suhm, der selv ogsaa var blevet indviet i Sammensværgelsen, udviklede Krabbe her en Formiddag, «at det var ei nok at dæmpe den nuværende Cabale, man maatte og sætte sig i Sikkerhed for Fremtiden, at saadant ei kunde skee mere, da Kongen var foible, og Dronningens Kron-Prinds kom uden Tvivl engang til Regieringen, og kunde da kalde sin Moder tilbage og hun hævne sig; det eneste Middel var at indskrænke Regieringen.» Han henvendte derfor det Spørgsmaal til Suhm, om denne «ei vilde skrive en Plan dertil».

At denne Opfordring netop blev rettet til Suhm, har maaskee nærmest været fremkaldt ved det lille franske Skrift

*) Friderich Michael Krabbes Levnets-Beskrivelse, skrevet af ham selv i Aaret 1791. Kjøbenhavn 1793. S. 131, 133.

**) Krabbes Levnets-Beskrivelse, S. 21.

om Videnskabernes og Kunstens Tilstande i Danmark og Norge, som Suhm, skjærmet af den nye Skrivefrihed, Aaret forud havde ladet trykke. Thi i dette Skrift, der ei bærer Suhms Navn, men som udgiver sig for at være forfattet af «en Englænder», havde Suhm, hvad der dengang var et Særsyn, ikke betænkt sig paa at prise den engelske Forfatning i Modsætning til Regjeringsformen i Danmark, «da Friheden opløfter Sjælen, medens Slaveriet nedtrykker den*)». Om Struensees hele Styrelse dømte han heller ikke anderledes end Krabbe, det var dengang ogsaa hans Mening, at «hvad Virkning hastige Forandringer tilveiebringe i Staten, det have vi i nogle Aar havt bedrøvelige Prøver paa, Alting bliver da uvist, vaklende, maa stedse omgjøres»**); en repræsentativ Forfatning skulde, eftersom man dengang tænkte sig den, ikke mindst tjene som et Værn mod en Tilbagevenden af et tilsvarende Regimente. Suhm viste sig da ogsaa villig til at efterkomme Krabbes Opfordring og nedskrev det nedenstaaende Udkast til en ny Regjeringsform; Krabbe læste denne hans «Plan», «og», som Suhm bemærker, «syntes godt om den».

Souverainiteten bør sættes paa en fast Fod, saa den ei kan rykkes, og heller intet Indgreb gjøres i Undersaatternes Velfærd. Til den Ende bør alle Gratialia blive i Kongens Magt, men Ingen afsættes uden Stændernes Samtykke ved Lov og Dom***); ingen Skat paalægges uden dem; ingen Hovedforandring gjøres i Landets Oekonomie og indvortes Bestyrelse uden dem.

---

*) Essay sur l'état présent des sciences, des belles lettres et des beaux arts dans le Danemarc et dans la Norvègue. Par un Anglois. A Friebourg (ɔ: Copenhague). 1771. p. 4—5.

**) Suhm, Til mine Landsmænd og Medborgere, de Danske, Norske og Holstenerne. Samlede Skrifter. XVI, 67.

***) Med Hensyn til denne længere hen nærmere fastsatte Bestemmelse kan henvises til den dog ei fuldstændige Liste over

Et Parlament af 48 Personer, samlet i Kjøbenhavn, som efter tre Aars Forløb skulde fornyes, og de samme Personer ei igjen vælges førend efter ni Aar, skulde forestille Stænderne.

Dannemark skulde inddeles i sex Portioner: Kjøbenhavn være den ene; Sjælland den anden; Fyen den tredie, hertil regnes Langeland; Øerne Lolland, Falster, Møen, Bornholm etc. den fjerde; Aarhuus og Aalborg den femte; Ribe og Viborg den sjette. Fyrstendømmene deles i tre Portioner: Slesvig i to; Holsteen og Oldenborg i een, saaledes at een Person af de tre skulde altid være fra det Oldenborgske eller Delmenhorstiske. Norge skulde inddeles i sex: Christiania Stift i to; Christianssand i een; Bergens i een; Trondhjems i to, saaledes at Trondhjems og Romedals Amter skulde bestaae af een og Nordlandene og Finmarken af een. Island skulde have een. Hver Portion skulde bestaae af tre Personer. Hertil maatte vælges Adelige og Uadelige, saa og Geistlige, dog ingen uden Bisper eller Præster. Ingen maatte vælges paa Landet, uden at han havde faste Eiendele, og ingen i Byerne, uden han var en anseelig Embedsmand.[1] I hver Portion maatte i det mindste een være fra Landet, og ligeledes een fra Byerne.

Vælgerne skulde være i det Geistlige alle Præster i hver Portion. For Byerne to Deputerede af Magistraten fra hver Bye og to Borgere af de anseeligste Byer, men af de smaa Byfogden og een Borger. Paa Landet Fogderne, Sorenskriverne, og een Bonde af hvert Fogderi. Christiania Stift skulde inddeles saaledes, at Byerne udgjorde den ene Portion og Landet den anden. Ligeledes skulde Slesvig inddeles.

Paa Island skulde vælges af Sysselmændene, Amtmændene, Fogderne, Bisperne, Præsterne og een Bonde af hvert Syssel. Alting skulde gaae efter de fleste Stemmer. I Dannemark og Fyrstendømmene skulde vælges ligesom i Norge, undtagen at

---

[1] »Embedsmænd af høiere Grader, som Struensee gav Afsked efter den 15de September 1770«, der efter en Optegnelse fra Aaret 1771 er meddeelt i Nyt historisk Tidsskrift. V, 325—328.

paa Landet skulde være een Herremand af hvert Amt iblandt Vælgerne, og i hele Kjøbenhavn den hele Magistrat og de 32 Mænd, som igjen burde indsættes*).

Udi Parlamentet burde i alle almindelige Ting gaaes efter de fleste Stemmer og ligeledes i alle vedkommende hver Province, hver Stand for sig. De skulle alle bestaa af Bystanden, Landstanden og Geistligstanden. Kom Tvist imellem Portionerne, da skulle alle Provincer i Dannemark efter de fleste Stemmer afgjøre Sagen, og ligeledes, i Norge etc. Kom Tvist imellem Stænderne i hvert Rige, skulle alle tre Riger, hvorunder jeg forstaaer Fyrstendømmene, afgjøre den efter de fleste Stemmer. Kom Tvist imellem Rigerne, som Gud forbyde, da skulde det tredie Riges Stemme give Udslaget.

Samlingen skulde holdes paa Kongens Palais.

Hver Deputeret skulde aarlig have 500 Rd., at udrede af hver Portion. De fra Island og Nordlandene skulde salareres af hele Landets Kasse.

Naar Nogen blev tiltalt paa sit Embede, da skulde Parlamentet træde sammen med Høiesteret og dømme tilhobe uden Appel.

I Parlamentet maatte Ingen sættes, som havde Betjening til Hove, eller var i Conseillet. Og blev det befundet, at Nogen af Parlamentet tog Salarium af Hoffet, da maatte hans Vælgere i hvert Rige strax kunne votere ham ud.

Kongen har Magt at afsætte sine egne Hofbetjentere efter eget Behag.

Conseillet skulde bestaae af otte Personer. Derudi maatte ingen sidde, som havde Forestilling. De skulde conferere med Kongen og tillige med Parlamentet i at afgjøre Landets almindelige Sager. Intet maatte deri besluttes, uden Kongen og Parlamentet vare enige. Alle Ting, som ei vedkomme det Hele og Store, lader Kongen expedere ved Conseillet og Collegierne.

*) Kjøbenhavns Magistrats og de 32 Mænds Afsættelse var bleven kundgjort den 3die April 1771; de gjenindsattes, saaledes som det her blev foreslaaet, ved Reskriptet af 1ste Oktober 1772.

Hver Conseils-Minister skulde have 3,000 Rd. Thott og Schack skulde sættes deri. Ministeren af de udenlandske Affairer er den eneste af dem, der har Forestilling, som bør være deri.*)

De Artikler om Successionen og den augsborgske Confesfession staa ved Magt.

Dette bør Kongen nu strax besværge, og siden hver Konge ved Regjeringens Tiltrædelse. Prinds Friderich bør være den første i Conseillet og Statholder i Dannemark, ligesom Prindsen af Hessen i Fyrstendømmene, og Benzon, der igjen bør indsættes, i Norge**).

Magistraten i Byerne og Borgernes Formænd komme sammen og ved Kugler udvælge den ene Repræsentant. De Geistlige i den Portion, som skal indbegribe al Søkysten indtil . . , møder og i Christiania, 16 i Tallet, tilligemed Bispen og Rector, og udvælge den geistlige Repræsentant. Den Deel af Stiftet, som ligger inde i Landet, samles paa Hedemarken, og handler paa samme Maade, undtagen at Bispen maa og være der tilstede i den geistlige Forsamling. Ligeledes handles i Dannemark.

Valget kan i Dannemark skee i Juni Maaned. I Norge i Februarii og Martii. Repræsentanterne bør være samlede i Kjøbenhavn til Mikkelsdag. Alle Valg skee ved Kugler. Befindes nogen at have søgt ved Penge eller anden Fordeel at kjøbe

*) Ligesom Grev Otto Thott og Geheimeraad Schack-Rathlou, saaledes som det her var forudsat, bleve Ministre efter Januar-Katastrophen, saaledes blev ogsaa den sidstanførte Bestemmelse optaget i Forordningen af 13de Februar 1772. Idet denne gjenoprettede Kongens gamle Konseil under Navn af et Geheime-Statsraad, blev det fastsat, at »intet Lem af dette Statsraad maa tillige være Præses for noget Collegio, Departementet for de udenlandske Sager alene undtagen«.

**) Geheimeraad Jacob Benzon, Ridder af Dannebrog og af Elephanten, Herre til Aggersvold, Mørkegaard, Bjørnekjer, Aastrup, Cathrineberg og Rugaard (født den 31te Oktober 1688), var den 8de Februar 1771 bleven afskediget som Statholder i Norge. Han døde den 25de November 1775.

sig Stemmer til, være for evig udelukt fra at komme paa noget Valg.

Kongen udgiver strax en Declaration, at han, for at sætte Souverainiteten paa en fast Fod, og bevise den Kjærlighed, han bær for sine Undersaatter, har besluttet at kalde Stænderne sammen. Dette underskrives ogsaa af Prinds Friderich, at han samtykker dette. Siden udgives en nærmere Declaration, hvorudi Stændernes Rettigheder fastsættes, efter Dette og Mere, som efter videre Overlæg kan tillægges, fratages og forandres. Denne Declaration underskrives ogsaa af Kongen og Prindsen for dem og deres Arvinger, og bliver en Grundlov.

Naar Stænderne ere samlede, aflægge alle Embedsmænd, Borgere og Militien en ny Eed, at de ville vedligeholde Souverainiteten og Regjeringsformen paa den Maade, som den er fastsat i Grundloven, navnlig, at Kongen og alle Friderich den 3dies Descendentere vedblive, efter den Orden, som er fastsat i Kongeloven, at regjere Riget, og det med en Enevolds-Magt overdraget dem af Stænderne, og fastsat paa den Maade, som den nu er bestemt i den sidste Grundlov, navnlig at ingen Skatter maa paalægges, ingen Formering eller Forandring skee i Krigshæren til Lands og Vands, ingen Betjent afsættes uden Stændernes og Kongens overensstemmende Villie, og at disse Stænder forestilles ved en Samling af 48 Personer, som stændig opholder sig i Kjøbenhavn, og hvilke 48 Personer sidde i 3 Aar, da de afløses med andre 48, og saa videre, som kan sees af Grundloven.

En Provinee eller Portion maa ei udvælge andre end dem, som bo og stadig opholde sig i deres egen Province. Naar Parlamentet skal støde til Høieste-Ret, da udvælger det ved Kugler 12 eller 16 af sine Lemmer, at det ei skal hindres i sine øvrige Forretninger.

Kongen lader ved een eller to af Conseilet proponere i Parlamentet.

Ingen Skatformering eller Foranding af Milicen eller andre saadanne vigtige Ting maa gjælde, inden derom er bleven

voteret tre Gange efter hinanden paa adskilte Dage i Parlamentet, og Tingene da alle tre Dage haver faaet de fleste Stemmer. Men har den kun een eller to Gange havt det, da maa den ei igjen proponeres førend efter et Fjerding Aar. Bliver den reent tre Gange efter hinanden afslaaet, da maa den ei proponeres førend efter et Aar.

Ingen Parlamentsmedlem kan udstødes eller fængsles, uden at han overbevises om Bestikkelse. Skulde han forsee sig med usømmelige Ord mod Kongen eller det kongelige Hus, da kan han af Parlamentet forenet med Høieste-Ret dømmes i Bøder, afsættes fra sit andet Embede etc.

Skulde, som Gud forbyde, enten Kongen eller Parlamentet gjøre Indgreb i hverandres Rettigheder, da viser Grundloven, hvo der haver forurettet hinanden, og da ere alle Collegier, Militaire etc. forpligtede til, efter deres Eed, at holde Grundloven ved Magt.

Ingen Undersaat maa fængsles eller skee nogen Ulempe, uden efter Lov og Dom. Skeer det enten af Kongen eller Parlamentet, da har den ene af dem Magt til at søge dette rettet paa en god Maade*).

Selv om man vilde antage, at Suhm i længere Tid havde beskjæftiget sig med Tanken om, hvorledes en Samstatsforfatning for alle Kongens Lande kunde tage sig ud, inden han af Krabbe opfordredes til at fremkomme med en saadan Plan — hvad der i det Mindste ikke bekræftes ved Udkastets Ord om, at Adskilligt endnu «efter nærmere Overlæg kan tillægges, fratages og forandres» —, fremgaaer det dog af hans egen Fremstilling, hvor hurtig Nedskrivelsen er gaaet for sig. Af denne Hurtighed

*) Suhms Samlede Skrifter. XVI, 79—86. Paa dette Sted meldes Intet om Anledningen til dette Udkast eller om sammes Skjæbne; i Suhms haandskrevne Efterretninger, der give Oplysning om Krabbes Opfordring og om Guldbergs Forkastelse, fattes derimod Udkastet.

kunne de umiskjendelige Skrøbeligheder udledes, der ikke vare en ligefrem Følge af Tidens politiske Umodenhed overhoved; Spørgsmaalet var jo her om en repræsentativ Forfatning, der skulde været indført tolv Aar førend den danske Bondestands Emancipation. I een Henseende kunde dog vel allerede dengang Forslaget være ventet anderledes, især af en Mand, som allerede nu havde lagt en levende Nationalfølelse for Dagen. Slesvig skulde efter Udkastet vel have sex Repræsentanter, medens det kongelige Holsten, Oldenborg og Delmenhorst kun skulde have tre, men den hele Stilling, der var blevet Slesvig til Deel, røber her ingen klar Erindring om, hvad der var foregaaet i Aaret 1721, ingen Sikkerhed som den, der nogle Aar senere, da den slesvig-holsteenske Kanal blev anlagt, lod Guldberg bestræbe sig for hellere at faae en anden Kanal nordligere, mellem Slesvig og Husum, «fordi Slesvig er Danmark, og Holsteen kunde i Tiden ved en quindlig Linies Bestigelse paa Thronen tabes for Danmark» *).

Guldberg var ogsaa den, der saa afgjørende tilbageviste Suhms Udkast, at Tanken om en Indskrænkning af Kongemagten dengang forsvandt lige saa hurtig som den var opkommen. Guldberg havde vistnok nærmest været den, ved hvem Suhm var bleven indviet i Sammensværgelsen; da Suhm, under den fortrolige Forhandling mellem ham og Krabbe, betroede den Sidstnævnte, at der arbeidedes paa at vinde to Regimenter for «den gode Sag», kunde han udtrykkelig nævne Guldberg som den, af hvem han vidste dette. Efter Suhms Fortælling havde han selv egentlig ogsaa skulde taget Deel i Værkets Udførelse; han ventede,

---

*) Guldbergs Ord i Brevet af 16de December 1788, i Historisk Tidsskrift. Fjerde Række. I, 288.

som han ligeledes allerede meddeelte Krabbe, at Guldberg, efter dennes foregaaende Yttringer til ham, i rette Tid skulde lade ham tilflyde den fornødne Underretning i saa Henseende. Hvorfor Opmærksomheden var bleven henledet paa ham som en brugelig Medhjælper, omtales derimod ikke i hans egne Optegnelser, men man vilde i denne Henseende have Forklaringen, naar man turde stole paa Reverdils Fortælling. Ifølge Reverdil havde nemlig netop Suhm for Enkedronningen angivet den »Kabalen« tillagte Plan om at tvinge Kongen til at abdicere; Suhm skal, efter Beretningen hos Reverdil, der nævner ham som »exalteret« og »fanatisk«, have overrakt eller tilsendt Juliane Marie en ham tilkommet Afskrift af den Proklamation, hvorved Kongens Abdikation skulde forkyndes, og ved denne Meddelelse af en imaginær Proklamation og om en Abdikation, der i Virkeligheden aldrig havde været paatænkt, have fremskyndet Enkedronningens Indgriben*). Reverdils Fortælling kan vel lige over for Suhms egen Taushed herom i dette Tilfælde neppe være afgjørende, men den vilde ikke passe mindre til Suhms senere Utilbøielighed til at opgive Indbildningen om den Struensee tillagte Plan, eller til hans stærke og idelige Lovprisninger af Enkedronningen, som han til Exempel efter den 17de Januar nævner som »vor Telesilla«**), end den naturligen kunde forklare hans for

*) Mémoires de Reverdil. p 328, 348.

**) Suhm skrev i Aaret 1779: »Intet uden den sande Ære drev vor Telesilla hin store og mærkelige Dag den 17de Januarii, hvilken vil gjøre hende uforglemmelig for Efterslægten, som den allerede har gjort hende kjær for den nærværende.« Samlede Skrifter. XVI, 113. Ved Festen Hybristika, hvor Kvinderne viste sig klædte som Mænd, Mændene som Kvinder, feiredes i Argos især Mindet om Argiverinden Telesilla, der, da Fjender vare trængte ind i Landet, satte sig i Spidsen for Forsvaret; hendes Billede i et af

Krabbe udtalte Forventning om, at han selv skulde være med ved det afgjørende Tidspunkt. Hans Forventning blev imidlertid skuffet, Suhm blev ikke kaldet til nogen nærmere Deeltagelse i det store Foretagende, fordi, som han skriver, «Guldberg holdt ei Ord», og som Guldbergs Bevæggrund har Suhm selv i det Mindste antaget, at denne kan have frygtet for, at Suhm skulde prøve paa at skaffe sine «republikanske Principer» Indgang. Da Hovedstaden vaagnede den 17de Januar, var Alt fuldført i den af Suhm saakaldte «herlige Nat». Opad Dagen undlod Suhm dog ikke at fremstille sig for Guldberg, for at gjøre denne bekjendt med sit Grundlovsudkast, men hans egne Ord bevidne tilstrækkelig den ublide Modtagelse: «Jeg leverede Guldberg min Plan om Regjeringens Forandring, men han forkastede den, vant til Slaverie.» Det var altid Guldbergs faste Standpunkt, at «efterat Kongeloven er bleven kundgjort, kand aldrig nogen Dansk Undersaat tale om en Rigsdag, uden at angribe Souverainiteten*)»; for ham kunde Udkastets Begyndelse, at «Souverainiteten bør sættes paa en fast Fod», kun være tomme Ord, der modsagdes af alt det Øvrige.

I Stedet for at give Stødet til en ny Statsforfatning, maatte Suhm lade sig nøie med en langt mindre Rolle, idet han den 21de Januar i Forening med den nu til Generallieutenant befordrede Køller, med Konferentsraad Schumacher og med Guldberg blev udnævnt til Medlem af en Kommission, hvis Hverv det var at gjennemgaae Fangernes Papirer, at fordele dem og afgive dem paa rette Sted. Suhms egen Overbeviisning om, hvad Tidsforholdene kræ-

---

Argos's Templer viste hende rustende sig, i Færd med at sætte Hjelmen paa Hovedet.

*) Guldbergs Ord i Brevet af 19de Oktober 1790, i Historisk Tidsskrift. Fjerde Række. I, 294.

nede eller tillode, synes heller ikke at have været saa fast, som hans egne Ord om hans «republikanske Principer» kunde antyde, navnlig naar man seer hen til det Flyveskrift, som han skyndte sig med at faae udgivet et Par Dage efter den 17de Januar. I dette berømte Skrift «Til Kongen» fremsættes vel forskjellige Ønsker og Savn, men under Forudsætning af, at disse opfyldes eller afhjelpes, hedder det derpaa, at «da skal Enevolds-Magtens Land være Friheds, Glædes, Overflødigheds, Trygheds Land, mere end det fri Engelland selv.»*) Da Suhms Plan til en Indskrænkning af Kongemagten, som i Aaret 1772 blev lagt til Side og snart var glemt, under den franske Revolution igjen blev fremdragen, viste dette Udkast sig endnu som noget saa Fremmed og Uhørt, at Christian Colbjørnsen meente, at den, der nu havde gjort opmærksom derpaa, egentlig kunde fortjent at sidde paa Christiansø eller Munkholm**). Ogsaa i vore Dage har dette Udkast fra Aaret 1772 paa flere Steder, hvor der kunde forudsættes Bekjendtskab dermed, viist sig saa upaaagtet, at det her syntes at turde forenes med den Oplysning, som dets egen Forfatter paa et andet Sted har meddeelt om dets Oprindelse; baade ved det Territoriums Omfang, hvorfor det var bestemt, og ved dets indre Karakteer egner dette Grundlovsudkast sig, som en Modsætning, til at sammenholdes med de Forfatningsforhold, hvorunder Staten indtræder i Aaret 1872.

*) Til Kongen. Af Peter Frederik Suhm. Samlede Skrifter. XVI, 6.
**) Strøm, Nyerups Levnetsløb, beskrevet af ham selv. Kjøbenhavn. 1829. S. 50.

Litteratur og Kritik.

E. Erslev, Om de glubende Dyrs Undergang i Nørrejylland. Kjøbenhavn, 1871. (32 SS.)

Den lille Bog giver paa en Maade mere, end dens Tittel lover, thi hverken holder den sig til Nørrejylland alene, eller den dvæler ene ved Dyrenes Undergang, men Grunden til, at den dog bærer den ovenfor anførte mere begrænsede Tittel, er vel den, at Forf. kun har fundet meget faa Efterretninger om de glubende Dyrs Forekomst og Udbredelse her i Landet i ældre Tider (det vil sige i Tider, som ligge mer end halvandet hundrede Aar forud for os) og derfor med Rette har indset, at det ikke gik an at kalde Afhandlingen: de glubende Dyrs Historie i Danmark. Et saadant Arbejde vilde sikkert have krævet langvarige og besværlige Undersøgelser, men det vilde ogsaa have været ganske anderledes lønnende end det nu foreliggende, thi saa vist som det er, at de glubende Dyrs Historie er „et ikke uvigtigt Blad i Kulturhistorien" (S 30), saa vist er det ogsaa, at Hovedsagen bliver at faa Oplysninger om disse Dyrs Udbredelse her i deres Velmagtsdage, medens det bliver af helt underordnet Betydning, naar det sidste af dem har maattet lade sit Liv; det er som Masse betragtet, at de have Krav paa vor Opmærksomhed, og ikke de enkelte Dyr, som i Ny og Næ have vist sig paa Jyllands Heder og i dets Skove.

De glubende Dyr, som Forf. omtaler som forekommende i Danmark (ɔ: Landene vest for Øresund) i den historiske Tid, ere Lossen, Bjørnen, Ulven og Vildsvinet[1]). Jeg skal

---

[1]) Man har ikke nogen Sikkerhed for, at Vildkatten har levet her i den historiske Tid (S. 4). Hammerich, Danmark under Adelsvælden IV. 194, nævner den vel blandt de Dyr, der „i Ska-

nu med Hensyn til hvert af disse Dyr knytte enkelte Bemærkninger og Tilføjelser til Forf.s Meddelelser.

Lossen er kun meget sparsomt omtalt i vore historiske Beretninger, ja synes næsten slet ikke at være nævnet, thi det, at et eneste Dyr blev skudt 1689 paa Grænsen mellem Nørrejylland og Sønderjylland (S. 5), kan, da det tilmed berettes som en stor Mærkværdighed, ikke oplyse noget, lige saa lidt som det ene Exemplar, der nogle Aar tidligere skal være truffet paa Øen Møen, hvor det efter Fortællerens Mening muligt kan være kommen fra et strandet Skib[1]) eller maaske paa en mere naturlig Maade.

Mosefund have tilstrækkeligt godtgjort, at Bjørnen har opholdt sig i Danmark i Oldtiden, „noget, som vor Historie kun meget dunkelt antyder for den ældste Tids Vedkommende"[2]). Denne Udtalelse, skjønt modsat Forf.s Mening, fremstiller vistnok Sagen paa den simpleste og mest sanddru Maade, thi Forsøgene paa at bevise, at Bjørnen har færdedes i vore Skove i den historiske Tid, ere bidtil ikke lykkedes og kunne det vel heller ikke nogensinde. Det er ikke meget, man har at støtte sig til, naar man vil føre dette

rer" strejfede gjennem Landet i Midten af det 17de Aarhundrede, men de Kilder, som han synes at have brugt, give ham næppe Medhold heri.

[1]) I Resens Atlas (Uldallske Mskrsaml. Fol. Nr. 186) hedder det (III. 108): „Tum et lynx qvoqve apud promontorium visus est. Sed credo, eum ex fracta navi casu qvodam huc appulisse". (Efter velvillig Meddelelse.) Saxo taler i en af sine sidste Bøger om en Mand, som kom til Valdemar I, bevæbnet med et Jagtspyd, „som han plejede at bruge paa Tigerjagt" (qvo tigres occupandi consvetudinem habebat, p. 897). Vedel (Overs. S. 484) og Stephanius (Notæ uberiores p. 248) tænke herved paa Vildsvin, Suhm (Hist. af Danm. VII. 448; Saml. Skr. IX. 201) paa Losser. At Saxos „tigres" have været Losser eller andre Dyr af Katteslægten, er vel rimeligst.

[2]) J. Steenstrup, Tørvemosernes Bidrag til Kundskab om Landets forhistoriske Natur og Kultur (i Beretning om Landmandsforsamlingen i Kbhvn. 1869 S. 850). Bjørnens Forekomst her engang i Fortiden bevises ogsaa af Stednavne, s. Nord. Tidsskr. f. Oldkynd. II. 94. Vedel Simonsen, Hagenskov S. 3.

Bevis; hvad J. F. W. Schlegel for et Par Menneskealdre siden anførte[1]), fremsættes omtrent uforandret den Dag i Dag (S. 6—8). Lad os prøve det. Jydske Lov (2, 36) siger: „Opføder man vilde Dyr, saa som Ulvehvalpe og Bjørnehvalpe, hvad Skade de gjøre, derfor skal den bøde fuldt, som opføder dem og har dem i Eje" o. s. v. Akkurat samme Udtryk møder os imidlertid i Danske Lov (5—13—10), saa vi maa have Ret til at sige: enten var her Bjørne i Landet baade 1241 og 1683, eller ogsaa beviser Lovstedet aldeles intet. Selv om man vil indrømme — hvad der maaske næppe er Grund til[2]) —, at Udtrykket i Jydske Lov ikke er laant fra Skaanske Lov, saa kan man dog ikke slaa en Streg over hele den skrevne eller uskrevne Lov, som gjaldt i Jylland før Jydske Lovs Vedtagelse, og hvis Udtryk som „staaende" ere blevne optagne i denne Lov for senere efter 600 Aars Forløb at gaa over i den endnu større, som bærer Christian V's Navn. Naar det lod sig undgaa, foretog man ingen Forandringer med de gamle Udtryk, som ved Aarhundreders Praxis havde fæstet sig i Folkets Hukommelse, og der er al Sandsynlighed for, at det netop er gaaet saaledes med de Ord, vi her betragte[3]). Men skydes deres Affattelsestid derved tilbage i en fjærn, ubestemmelig Tid, bevise de ikke andet om Bjørnen, end hvad Moserne lære os, — om de overhovedet bevise noget.

Det andet Argument hentes fra den saakaldte „Kong Valdemars Jordebog" (1231), hvor det hedder, at paa Øen Gath findes Hjorte, Bjørne og Vildsvin[4]). Gath er

---

[1]) Skand. Liter. Selsk. Skrifter 1806, II. 288—90.

[2]) Jvfr. Stemann, Den danske Retshistorie S. 26.

[3]) Naar Slesvigs gamle Stadsret, „der er halvhundrede Aar ældre end Jydske Lov", istedenfor Ulve- og Bjørnehvalpe taler om Løver, Bjørne og Aber som de vilde Dyr, hvis Ødelæggelser paadrog deres Ejermænd Forpligtelse til Skadeserstatning, viser den vistnok derved sin yngre Oprindelse.

[4]) Script. rer. Dan. VII. 532. Jvfr. Vidensk. Selsk. Skrifter, 5 Række, hist. og philos. Afd., IV. 193—94.

Godset Öhe ved Indløbet til Slien. Af den store Mængde Øer, som nævnes i „Jordebogen", er Gath den eneste, hvorpaa der findes Bjørne, og det uagtet den, vel at mærke, er en af de allermindste, i sin længste Udstrækning ikke en halv Mil lang[1]). Hvis altsaa Angivelsen er rigtig, maa Øen have været en Slags Dyrehave, og Stedets hele Betydning som Bevissted for Bjørnenes Forekomst i Danmark i det 13de Aarhundrede er derved reduceret til intet, thi hvem har vel tvivlet om, at man kunde have tamme eller fredede Bjørne her?[2]) Hvis man ikke vil antage, at Øen ved Hegn har været skilt i flere Dele, lader det sig desuden ikke nægte, at Angivelsen ikke er saa lidt mistænkelig, naar den lader de tre Arter af Dyr leve sammen paa en saadan Smule Ø; den ene af dem, Hjortene, maatte da snart høre op at existere, med mindre der stadigt førtes nye derover, og det vilde dog røbe en næsten utrolig Omhyggelighed for at varetage Bjørnenes Bedste, om man opfødte dem med Hjortekjød.

Naar endelig Saxo i sin Sagnhistorie omtaler Bjørne, viser det ikke, at de ogsaa vare her i den egentlig historiske Tid, men naar man vil finde dette bevist af hans Maade at fortælle paa, nemlig deraf, at han ikke ytrer nogen Forundring over at berette om disse Dyrs Forekomst her, er man gaaet et godt Stykke videre, end ædruelig Kritik tør indlade sig paa. Det er altid misligt at uddrage Slutninger af, at

[1]) Se Kaartet (tab. IV) i Antiqvar. Tidsskr. 1846—48.

[2]) I Juli 1655 skriver den svenske Resident i Helsingør, at Hoffet adspreder Nederlænderen Kornelius Tromp blandt andet ved Sælhunde- og Bjørnejagter Becker, Saml. t. Frederik III's Hist. I. 64. Saafremt Beretningen er rigtig, hvad der vel er lidt tvivlsomt, og der ikke er Tale om Skaane, maa man vel altsaa dengang have haft fredede Bjørne her i Landet, hvad der maaske ogsaa lader sig udlede af Täntzers nedenfor anførte Skrift (I. 28), hvor der siges, at de i „disse Lande" enkelte Steder opfødes i Bjørnegaarde. I Midten af det 17de Aarhundrede havde man i England saadanne Bjørnegaarde, hvor der holdtes Bjørnekampe (The quarterly review CXXX. 305). 1707 saa man i Kjøbenhavn en Kamp mellem en Bjørn og en Hest. Bircherods Dagbøger ved Molbech S. 525.

noget, som vi vente at finde, fattes, men naar vi ikke engang ere berettigede til at vente det, er det ganske umuligt at tillægge Tavsheden nogen Vægt. I nærværende Tilfælde maa man — forudsat, at man ikke gaar ud fra en urigtig Forestilling om, at Nutidens Forstandsretning svarer til hine Tiders i ganske andre Retninger gaaende aandelige Udvikling, — indrømme, at der ikke er nogensomhelst Berettigelse til at opstille den Fordring, at Saxo skulde lægge sin Forbavselse for Dagen over, at der i længst forsvundne Tider fandtes Bjørne her, hvis de, da han levede, vare udryddede.

Det Dyr, ved hvis Skjæbne Forf. dvæler længst, er Ulven, og det er ikke underligt, thi af de udryddede glubende Dyr, som i den historiske Tid have hjemsøgt vort Fædreland, er det ikke blot det farligste, men ogsaa det, som senest har maattet fortrække. Men særligt med Hensyn til dette Dyr er det dog, at man maa beklage, at han ikke har stillet sig paa et mere historisk Standpunkt til Undersøgelsen og ikke heller ved en hensigtsmæssig Ordning af Stoffet gjort dette let overseeligt[1]). Det er derfor ikke gjort overflødigt at udtale det Haab, at en Historiker vil paatage sig Opgaven at skrive de danske Ulves Historie. For ret at forstaa Forskjellen mellem Fortid og Nutid maa ogsaa denne Side af Sagen opklares; enhver vil let indse, hvilken vidt forskjellig Kolorit Livet faar, enten Ulvens Tuden lyder i Vinternatten, eller Dampvognens Piben skingrer gjennem Luften.

At Ulvene i gamle Dage have haft Ophold ikke alene i Jylland, men ogsaa paa de danske Øer, lader sig saa meget mindre betvivle, som Stedsnavne godtgjøre det[2]), og de skriftlige Efterretninger maaske antyde det samme[3]). Men

---

1) Den sidste Mangel synes at hidrøre fra, at de fleste ældre Efterretninger ere meddelte Forf. af andre, tildels efter Skriftets paabegyndte Trykning.

2) I Rønninge Sogn, Aasum Herred, i Fyen findes de saakaldte Ulvegravsagre. Bendz, Efterretninger om Rønninge og Rolfsted Sogne S. 130.

3) Frode Fredegodes Lov (Saxo p. 247-48), at der ved Siden af hver

Jylland har dog været deres egentlige Tumleplads, og der ville vi ogsaa opfriske nogle af deres Spor[1]).

„Det er en gammel Iagttagelse“, siger Forf. (S. 23—24), „at Ulvene følge med Hærene, og at de tiltage meget i de Aaringer, i hvilke Indbyggerne ikke ret kunne sysle med Fredens Gjerninger“, og ved at anvende denne almindeligt anerkjendte Regel ogsaa paa vore hjemlige Forhold, ville vi se, at den fuldkommen holder Stik[2]). Medens vi i Begyndelsen af det 16de Aarhundrede — thi om den foregaaende Tid ser jeg mig ligesom Forf. ude af Stand til at meddele noget — træffe Ulven i Vejles nærmeste Omegn[3]), skal det under Frederik I's Regjering være lykkedes Jyderne nogenlunde at faa Bugt med den[4]). Men saa kom Borgerkrigen med dens opbrændte Herregaarde og ødelagte Bøndergods, og de tro Følgesvende, Rovdyrene, udebleve ikke heller[5]). De mange

Tyv skulde hænges en Ulv, maa, som Suhm bemærker (Kiøbh. Selsk. Skrifter VIII. 37), have beroet paa en betydelig Udbredelse af Ulvene over hele Landet, hvis den er kommen til Anvendelse overalt i Danmark. Baden, Smaa Afhandll. I. 380, har derimod læst Hvitfeld (S. 513; jvfr. Scr. rer. Dan. VI. 531) meget flygtigt, naar han tror, at det Sted godtgjør, at der var Ulve i Sjælland paa Valdemar Atterdags Tid. Det er kun Formodning af Suhm (XIII. 339). Vigtigere for os er den Efterretning, at Christiern II 1513 ophævede Ulveskatten for Sjælland (Allen, De tre nord. Rigers Hist. 1497—1536 II. 533), og man vil derfor næppe kunne give Fr. Sneedorff Ret, naar han siger (Saml. Skr. II. 8?), at Jylland er den eneste Provins, hvor Ulvene have opholdt sig.

[1]) I det følgende er kun ganske undtagelsesvis medtaget de af Forf. fremdragne Oplysninger. Det er kun spredte Bidrag, jeg giver, og det er ikke min Skyld, om Supplementet i Omfang maaske overgaar det Skrift, hvortil det knytter sig.

[2]) Epidemiske Sygdomme blandt Ulvene kunne ogsaa bevirke deres periodiske Forsvinden, s. Morgenbladet (norsk) 15. Okt. 1871 (Nr. 285 A).

[3]) Wegener, Efterr. om A. S. Vedel, 2. Udg., S. 16, 22.

[4]) Kvartalskr. Orion II. 91. Mon det er andet end Gisning, støttet ene paa Slanges Udtryk (Forf. S. 10)?

[5]) Se Forf. S. 9—10. Ordene i Recessen af 1558: „Dog skal Ulvejagt blive ved Magt“ (Kold. Rosenvinge, Gamle Love IV. 285) vise forøvrigt, at Bestemmelsen om den fri Ulvejagt ikke var ny lige-

Aar, som nu fulgte, uden at Landet saa nogen Fjende trænge ind over Grænserne eller indre Ufred herske, maa atter have tjent til at formindske Antallet paa Ulvene[1]), men i Løbet af lidt over 30 Aar faa vi saa til Gjengjæld ikke mindre end tre til fire fjendtlige Indfald, og med dem følge da igjen Ulvene, i broderlig Forening med Hungersnød og Pest. I Begyndelsen synes det, som om Hertugdømmerne vare de Landsdele, som mest besværedes af de slemme Gjæster. Paa Landdagen 1650 indkom der Klager fra Landbefolkningen med Bøn om, at der maatte blive afholdt en almindelig Jagt, et Ønske, som fandt en ivrig Talsmand i Statholderen Christian Rantzau. Stænderne gik da ogsaa ind derpaa, og Forordningen af 25. Sept. paabød Afholdelsen af en almindelig Ulvejagt til December, naar Frosten var indtraadt, og fremdeles hvert Aar til samme Tid. Overdreven Iver vistes der imidlertid ikke, ikke engang af Jagtembedsmændene, og Statholderens Breve til Kongen indeholde bitre Beklagelser herover; alle hans egne Anstrængelser og Foranstaltninger og Kongens Befalinger bleve temmelig frugtesløse overfor den almindelige Lunkenhed[2]). Endnu i mange Aar maatte Be-

som denne Jagt f. Ex. heller ikke er nævnt i det aabne Brev af 1. Avg. 1532 (Dsk. Mag. IV. 285—86), som indeholder Indskrænkninger i Jagtfriheden. Selv om der dengang kun fandtes faa Ulve, kan Tavsheden dog ikke forklares som en Følge af, at de vare saa faa, at de rent vare forglemte.

[1]) En i Kjøbenhavn 1632 udkommen „Husshołdnings Calender" siger, at „Ulvemaaned" begynder 3 Dage før Martini; men Udtrykket maa ikke opfattes som et Tegn paa Dyrenes Almindelighed, da det næppe har været brugt her i Landet, men kun er en Oversættelse, saaledes som det ogsaa antydes i Bogen, af det i Tydskland brugte Ord „Wolfsmonat".

[2]) Se især C. Ketelsen, Unsere ehemaligen Wolfsjagden, i Volksbuch f. 1845 f. Schlesw., Holst. u. Lauenb., hrsg. v. K. L. Biernatzki S. 30 ff. Jvfr. Christiani, Gesch. der Herzogth. Schlesw. u. Holst. unter d. Oldenburg. Hause IV. 79—80 (jfr. III. 244). A. Ipsen, Die alten Landtage der Herzogth. Schlesw.-Holst. S. 262. Samml. Schlesw.-Holst. gemeinschaftl. Verordnungen S. 638—39. A. Niemann, Forststatistik der dänischen Staaten (Altona 1809) S. 232.

boerne plages, før de fik Udyrene formindskede i Antal i væsentlig Grad[1]).

I Landet nord for Kongeaaen lader det til, at man først noget senere ret er kommen til at føle Ulvenes foruroligende Overhaandtagen[2]). Polakken Johan Chrysostomus Passek, som var her inde 1659 med den polske Hjælpehær, fortæller i sine Memoirer, at her kun findes faa Ulve, da der er en Lov, som byder, at, saasnart en Ulv viser sig et Sted, skulle alle omkringboende forfølge den, til de faa den dræbt. Naar det er sket, flaas den ikke, men hænges i en stærk Jærnkjæde op i en høj Galge eller et Træ og bliver hængende der, til Knoklerne af sig selv falde ned[3]). Men der er to Ting, som gjør, at man ikke ubetinget tør fæste Lid til Passeks Fortælling om Ulvenes Faatallighed. For det første var han fra et Land, som altid har udmærket sig ved en overflødig Rigdom paa denne Slags Dyr, og hvis han har anlagt polsk Maalestok ved sin Bedømmelse, hvad der er rimeligt nok, kan det ikke undre os, at han kommer til et for Danmark gunstigt Resultat. Dernæst har han faaet et altfor overdrevent Indtryk af vort Fædrelands Lidenhed, og hvorledes dette kan indvirke paa hans Forestilling om Rovdyrenes Mængde, vil ses af følgende Udtalelse af ham: „De (Ulvene) have alene Adgang til det store Vildt (i Jylland) over den smalle Landtange mellem Havene (ɔ: gjennem Slesvig), en anden Vej gives der ikke for dem, thi paa den ene Side omskylles dette Land af det baltiske Hav, paa den anden af Oceanet, og tilsøs kunde de kun komme, naar de i Danzig for god Betaling lejede et Skib af Hr. Borgmesteren"[4]). Men hvor

---

1) 1671 siger Holger Jacobæus, at der i Holsten (ɔ: Slesvig) findes mange Ulve. Suhms Nye Saml. III. 176.

2) Den Formerelse, som Krigen 1625—29 bevirkede, var kun forbigaaende, se Forf. S. 10.

3) Denkwürdigkeiten des Johann Chrysostomus Passek, deutsch hrsg. v. G. A. Stenzel (Breslau 1838) S. 13.

4) Et andet Exempel paa Passeks Opfattelse af vort Lands ringe Udstrækning er det, naar han siger, at man i Jylland ej har

smal end Sønderjylland er, er det dog klart, at det er mer end bredt nok til, at Dyr kunde trænge ind igjennem det. Man tør saaledes næppe tillægge Passeks Vidnesbyrd nogen stor Vægt, og den Bekræftelse af det, som ved første Øjekast synes at kunne hentes fra de bekjendte, omtrent samtidige, større Beskrivelser af Danmark, er næppe mer end tilsyneladende, da deres Tavshed med Hensyn til skadelige Dyr lige saa godt lader sig skrive paa deres misforstaaede Patriotismes Regning, der i andre Retninger lader deres Fantasi bygge glimrende Skikkelser, kun lidet svarende til den tarvelige Virkelighed[1]).

Gjennem hele den sidste Halvdel af det 17de Aarhundrede gaar Danmark stærkt tilbage baade med Hensyn til Folkemængde og Velstand[2]). Det var gyldne Dåge for Ulvene; rundt omkring i Jylland træffe vi dem. Den strænge Vinter 1673—74 gjorde dem dristigere end sædvanlig, og jævnlig overfaldt de Bøndernes Fæhuse[3]). Tilsidst blev det for galt, og 1677 udnævnte Kongen Johan Täntzer til Ulvejæger i Jylland og Slesvig. Det var en Tysker, maaske en Sachser, og toges Hensyn til de Følelser, han udtalte for de Dyr, som det blev hans Livsopgave at forfølge, var Valget udmærket, thi han erklærede sig for deres „Ærkefjende". Om det har været Mangel paa Dygtighed eller Mangel paa Held, der var Skyld i, at det ikke lykkedes ham at overvælde sine Fjender, skal jeg lade være usagt; ni Aar senere høre vi ham klage over den megen Møje og de store Omkostninger, han til ingen Nytte har anvendt, og, mismodig over sit Vanheld, haabe et lykkeligere Udfald for andre[4]). Ødelæggelsen af Ulvene var dengang Gjenstand

Agerhøns, „weil sie sehr einfältig sind, vor jeder Kleinigkeit erschrecken und im Meere ertrinken" (S. 14).

1) Jvfr. Hammerich, Danmark under Adelsvælden IV. 208.

2) Se Hist. Tidsskr. IV. 7. Hist. Tidsskr. 3 R. II. 33—35. F. Hansen, Forandringerne i Priserne S. 83. Scharling, Pengenes synkende Værdi S. 290.

3) Bircherods Dagbøger S. 150.

4) Se hans Skrift: Der Dianen hohe und niedere Jagt Geheimnüss,

for manges Ønsker, og derfor optraadte ogsaa adskillige Projektmagere i den Retning. Saaledes skriver Jægermester Hans Mogensen Arenfeld fra Ry d. 30. Oktbr. 1683 til Overjægermesteren, Grev Konrad Reventlow, om en Person, som angiver, at han vil lægge Ulvene øde; „men jeg tvivler paa, at han det kan præstere, eftersom han det aldrig haver set, ikke heller haver fanget nogen Ulv tilforn, men han haver nok læst det. De 12 Skytter, han udi hans Memorial skriver om, skal nok være det fornemste af hans Anslag, at han dermed kunde ride om og fixere Bonden noget. Det vil nok gaa med hannem som den udi Frederiksborg, at han selv vilde fange Hjorte og rette dennem af at trække og staa for Skud"[1]).

Paa samme Tid, som den nys nævnte Arenfeld med de til hans Raadighed staaende Midler førte Krig med Ulvene, saa at han d. 10. Jan. 1684 kunde mælde fra Skanderborg, at han i den Vinter havde fanget 24 af dem og nu var paa Rejsen i samme Øjemed til Vendsyssel[2]), — paa samme Tid ansaa man det i Kjøbenhavn for nødvendigt at sende de betrængte Jyder Hjælp og lod en Overjæger og flere Jagtbetjente drage afsted, en Hjælp, som imidlertid ikke blev til nogen Nytte, da Jagtselskabet udstod saa haarde Lidelser ved Overfarten over Store Bælt, at det ikke blev i Stand til at udføre sit Hverv[3]). Samme Dag, som det sidst nævnte Brev afsendtes fra Skanderborg, skrev Jægermester Gerhard Brock-

3 Bind i Folio, Kopenh. 1682—89 (1. Bind med omtrykt Tittelblad og Aarstallet 1699). Hans Stemning mod Ulvene staar at læse II. 98; at han havde opholdt sig i Sachsen, fremgaar af I. 53 (jvfr. II. 8). I Jydske Registre kaldes han rigtignok J. Teutzer (Forf. S. 11), men det maa være samme Person som Forfatteren til det nævnte Skrift, og han maa da selv bedst kjende sit eget Navn.

1) Gehejmearkivet, Breve til Konrad Reventlow.

2) Anf. Saml. I Vendsyssel var i Slutningen af Decbr. 1683 bleven anstillet Ulvejagt af Amtmanden Jørgen Skeel Due (Brev fra ham af 24. Decbr.).

3) Bangs Saml. af nyttige og opbygg. Materier I. 28 ff.

dorff fra Skodborg, at han nu „atter“ i Løbet af 2 Dage havde fanget 7 gamle Ulve, og 2 Uger senere berettede han, at han i Farrisskov paa én Dag havde fanget 5 gamle Ulve og saaret 3 dødeligt, saa at han i den Vinter havde i sit Distrikt fanget 22 foruden dem, som vare skudte ved Lokkemaden, og inden Vinteren var forbi, var de ved Hjælp af Garn fangede Ulves Antal steget til 42[1]). Vi faa altsaa af disse Indberetninger det interessante Udbytte, at der i den ene Vinter 1683—84 er i Hans Arenfelds Distrikt, der maa have indbefattet den største Del af Jylland, bleven fanget mindst 24 og i Gerhard Brockdorffs Distrikt, den sydlige Del af Jylland og den nordlige Del af Slesvig, 42 Ulve, altsaa mindst 66 Ulve, foruden de skudte! Næste Vinter optog Brockdorff sin Virksomhed og rettede Opfordring til Overjægermesteren om at maatte faa et betydeligt Kvantum Hamp til Forfærdigelsen af nye og Istandsættelsen af gamle Jagtgarn og andre Fangeredskaber[2]). Paa denne Tid udgik der Befaling fra Kjøbenhavn om at oversende nogle levende Ulve, men medens Brockdorff lovede at gjøre sin bedste Flid uden, som det synes, at nære nogen Frygt for, at det ikke skulde lykkes ham at efterkomme Ordren, er det ret mærkeligt at høre Arenfeld i den Anledning skrive tilbage: „Eftersom her er ikkun fire eller fem Skove, som Ulve holder sig op udi, og endda gaar hele Uger forbi, at man dem aldrig uden to eller tre fornemmer, som strejfer igjennem, vilde jeg vel, at det maatte behage Eders Excellence, at Jægermester Brockdorff maatte og gjøre sit Bedste, om det mig skulde manqvere, at det dog endelig paa et Steds kunde gelinge“[3]). Det lader dog næsten til, at han

---

[1]) Breve af 10. Jan, 24. Jan. og 23. Decbr. 1684.

[2]) Breve af 20. og 23. Decbr. 1684, 26. Febr. 1685. Paa en eneste Jagt ved Varde fangede han 9 gamle Ulve, hvad der efter hans Beretning vakte saa meget større Forundring hos Egnens Beboere, som der aldrig tilforn var holdt Ulvejagt der. Brev af 23. Jan. 1686.

[3]) Begge Breve af 25. Decbr. 1684.

har set Forholdene i et altfor gunstigt Lys, skjønt det maaske nok er gaaet i Nørrejylland som i Sønderjylland, hvor det udtrykkeligt siges af Brockdorff, at den store Udryddelse i Vinteren 1683—84 havde haft en meget kjendelig Indflydelse paa Ulvenes Mængde[1]). Men at denne Tilbagegang ikke havde stort at sige, fremgaar i hvert Fald af det kongelige aabne Brev af 26de Decbr. 1685, hvorved Kongen, som havde bragt i Erfaring, at det var høiligt fornødent, at Ulvejagten dreves med større Kraft end forhen, bød, at hans Jægermester frit skulde jage efter de nævnte Dyr overalt i Jylland med Understøttelse af Amtmændene, Proprietærerne, Bønderne og — Natmændsfolkene[2]). I de første Maaneder af Aaret 1686 træffe vi igjen Brockdorff i fuld Virksomhed[3]), og selv midt om Sommeren se vi hans Kollega i Jylland gaa paa Ulvejagt og fange adskillige Stykker, deriblandt et Dyr med 7 og to andre med 5 og 4 Unger[4]). Der var imidlertid indtruffen en Udlænding, som synes at have faaet det samme Hverv, som i sin Tid var givet Täntzer, nemlig Just Campmann, der i de sidste Maaneder af Aaret 1685 gjennemrejste en stor Del af Jylland. Hans første Indberetning til Reventlow er fra Vejle (31. Okt.), den sidste fra dette Aar er fra Viborg (28. Decbr.). Overalt anstillede han Forfølgelser efter Ulvene, saa at han, da han d. 12. Decbr. mældte sin Ankomst til Randers, kunde indberette, at han paa Rejsen fra Vejle havde fanget 30 gamle Ulve, et Resultat, som dog ikke tilfredsstillede ham, men som han mente maatte undskyldes, da han endnu var ganske ubekjendt med Landet og med Befolkningens Sprog.

Ved temmelig udførligt at have dvælet ved disse Enkeltheder fra et Par Aar i Slutningen af det 17de Aarhundrede

---

1) Brev af 19. Jan. 1685.

2) Jydske Registre XVIII. 127 b. Det er vel denne Forordning, som Brockdorff omtaler som formentlig saa gavnlig (Breve af 23. Jan. og 3. Febr. 1686).

3) Breve af 6. Jan, 23. Jan. og 25. Febr. 1686.

4) Arenfelds Brev er dateret Hals Ampt, d. 22. Juli 1686.

haaber jeg at have henledet Opmærksomheden paa, hvilke rige Oplysninger der ogsaa denne Sag betræffende lade sig vente ved en flittig Benyttelse af Gehejmearkivet, og skal for de nærmest paafølgende Aar blot bemærke, at Samlingen af Konrad Reventlows Breve sikkert ogsaa for deres Vedkommende maa kunne yde gode Bidrag, hvilke Tiden imidlertid ikke har tilladt mig at undersøge.

D. 8. Decbr. 1688 udgik en Forordning om Ulvejagten (S. 10), som hvert Aar blev oplæst paa alle Tinge og fra alle Prædikestole i Jylland[1]), og det 18de Aarhundrede fortsatte sin Forgængers Bestræbelser baade i Sønderjylland og i Nørrejylland, baade syd og nord for Limfjorden[2]). Efterhaanden som vi rykke længere ned i Tiden, sker der imidlertid en stor Forandring i vore Rovdyrs Stilling, thi da er det, at de blive Undtagelser, Enkeltheder. Noget bestemt Aar for denne Forandring lader sig naturligvis ikke paavise; i det højeste kan man tage et Decennium og sige: i det sker Overgangen, — hvis man ellers formaar det, thi der er flere Omstændigheder, som tyde paa, at Ulvestanden har været i jævn Tilbagegang lige siden Slutningen af det 17de Aarhundrede. Af Ytringer i 1ste og 4de Bind af Danske Atlas synes Forf. (S. 14) at ville drage den Slutning, at Omslaget maa være indtruffen i Tidsrummet 1763—68, men denne Slutning er for rask; der maa samles flere Kjendsgjerninger for at begrunde den. For da ogsaa at yde et lille Bidrag til Ulvestandens Historie i det 18de Aarhundrede skal jeg henvise til en Række Indberetninger fra Viborg Stift fra Aaret 1743[3]), der oplyse, hvorledes forskjellige Egne af Stiftet vare plagede; fra mer end ét Sogn skrives om Ulve „i stor Overflødighed“. For enkelte Sognes eller Egnes Vedkommende have vi Fortællinger eller Sagn om, naar Ulvene forsvandt eller dog toge af i saadan Grad, at de saa at sige bleve usynlige und-

---

[1]) Fogtmans Reskriptsaml. II. 649.

[2]) I Vendsyssel holdtes 1705 i Febr. en „lystig“ Ulvejagt, som Biskop Bircherod fortæller (Dagbøger S. 469).

[3]) Kalliske Saml., Fol., Nr. 61.

tagen ved enkelte extraordinære Lejligheder[1]. Ogsaa de maa samles. Foruden de almindelige Bemærkninger om Tilstanden i Slutningen af forrige Aarhundrede i samtidige Skrifter, som Forf. har fremdraget, bør vel endnu lægges Mærke til, at N. Jonge skriver 1777, at Ulve findes nu meget sjældent i Hederne, da de næsten ere ødelagte[2], og en lignende Udtalelse haves af Fr. Sneedorff fra hans Forelæsninger, holdte 1789—90[3].

Vilde man nu endelig have at vide, naar den sidste Ulv i Danmark omkom, maatte Spørgsmaalet vel egentlig omformes, saa at det kom til at lyde: naar den sidste danske Ulv blev dræbt; der er jo nemlig intet til Hinder for, at mange kunne være indvandrede, ligesaa lidt som det er umuligt, at vi endnu en skjøn Dag kunne læse i Aviserne, at Ulven grasserer i Jylland. Da det nu imidlertid ikke lader sig gjøre at skjelne Dyrene efter Nationaliteter, maa Undersøgelsen altsaa gaa ud paa at finde, om det saakaldte „sidste“ Stykke uventet har vist sig, efter at man i Aaringer har troet, at Arten var udryddet, eller om man nogenlunde stadigt har hørt, hvorledes dets Brødre have maattet bøde med Livet. Er det sidste Tilfældet, kan man antage, at det er dansk (skjønt sikkert er det ikke); hvis ikke, er det efter al Rimelighed fremmed og har da kun ringe Interesse for os. Ogsaa paa dette Punkt ser det næsten ud, som om Forf. mindre end tilbørligt har taget Hensyn til vigtigt og uvigtigt. Han samler med stor Vidtløftighed Efterretningerne om de tre „sidste“ Ulve — fra 1804, 1811 og 1813[4] —,

---

1) Saaledes skal Mejlgaard, da den 1752 (T. A. Becker, Danske Herregaarde 4. Bd.) tilfaldt Generalmajor v. Osten, have været haardt plaget af Ulve, men han fik dem til at forsvinde (Thiele, Danmarks Folkesagn I. 133). Skulde Ulvegravene (Forf. S. 13) skrive sig fra hans Tid? Jvfr. Saml. t. jydsk Hist. III. 22. — Endnu omtr. 1750 blev en hel Faareflok dræbt paa én Nat af Ulve i Raabjerg Sogn i Vendsyssel. Saml. t. jydsk Hist. III. 78.

2) Jonge, Danmarks chorographiske Beskrivelse S. 391.

3) Saml. Skr. II. 82.

4) Forf. har ikke Ret, naar han tror, at det 1813 fældede Stykke

men tilføjer saa (S. 22 f.), at det ikke er rimeligt, at de have været hjemmehørende i Danmark. Skulle alle de Ulve tages med; som have opført Gjæsteroller her, saa bliver Listen nok noget længer og det „sidste“ Stykke efterfulgt af et „allersidste“. Mod Forf.s Antagelse, at den sidste Ulv skulde være fældet 1813 tale allerede flere samtidige Ytringer. Saaledes siger Mandix 1813, at „Jagt efter Ulve er vel nu sjælden forneden“[1]), hvilke Ord i det mindste vise, at han ikke er sikker paa, at Dyrene ikke mere forekomme. 1810 skriver Begtrup, at „Ulve gives endnu i Mejlgaards Skove“[2]). 1816 hedder det, at der i Danmark af Dyreriget findes, men kun sjældent, Ulve[3]). Og 1820 paastaar Niemann, at man ikke véd med Visbed, om Jylland nu er frit for Ulve, og han fortæller flere Historier om Ulve, som ere dræbte der et Par Aar i Forvejen[4]). Endelig har Dagpressen[5]) fremdraget to Tilfælde fra 1829 og 1841. 7. Febr. 1829 skrives fra Vejle, at der i Gadbjerg Sogn er skudt en Ulv, „der var saa stor som en Bulbider og vejede mellem 8 og 9 Lpd.“[6]). Oppe i Nærheden af Limfjorden skjød en Bonde i Suldrup Sogn tæt ved Hovedgaarden Albæk en Ulv i Marts 1841, da hans lille Datter havde underrettet ham om, at der ude ved et Aadsel af et Faar stod et Dyr, som hun endnu aldrig havde set Magen til. Han skal i Nibe have faaet udbetalt Præmien for skadelige Dyrs Udryddelse[7]).

---

ikke før er bleven omtalt paa Tryk. Den bekjendte Turist H. Marryat omtaler det, skjønt med urigtigt Aarstal: „The last of the race was killed, in the year 1811, somewhere by Estvadsgaard in a forest near Skive“. Marryat, A residence in Jutland, the Danish island and Copenhagen, II. (London 1860) p. 191

[1]) Mandix, Haandb. i den danske Landvæsensret, 2. Udg., II. 281.

[2]) Begtrup, Beskriv. over Agerdyrkningens Tilstand i Danmark VI. 94.

[3]) S. B. Juul og Crou, Geographie over Kongeriget Danmark, Indledn. S. xi. Jvfr. dog S. 249.

[4]) Niemann, Vaterländische Waldberichte S. 88.

[5]) Fyens Stiftstid. 22. April 1871. Dags-Telegrafen 4. Maj 1871.

[6]) Fyens Stifts Adresse-Avis 17. Febr. 1829.

[7]) Aalborg Stiftstid. 19. og 20. Marts 1841.

Det vil næppe være undgaaet nogens Opmærksomhed, at den, der vil forfølge Ulvenes Spor, let ledes vild, og vi kunne være overbeviste om, at mange af de Dyr, der ere anførte som Ulve, kun have været store Hunde. Men det er vist umuligt at paavise, hvor der er en Fejltagelse, og overfor den, som stiller sig skeptisk til den hele Sag, maa man vist indskrænke sig til at indrømme hans Ret til at nære Tvivl, uden at man jo derfor selv behøver at være saa mistænksom.

Ad to Veje lader det sig tænke, at fremmede Ulve ere komne til Jylland, nemlig enten over Isen eller til Lands fra syd af (S. 23). Medens Forf. — ligesom tidligere J. J. F. Friis[1] — anser det for sandsynligst, at de for største Delen ere dragne herop gjennem Hertugdømmerne, er der andre, der holde paa Søvejen som den rimeligste, og det forekommer mig, uden at jeg tør udtale mig for det ene eller andet, at der er flere Omstændigheder, som nærmest tale for den sidste Anskuelse. Forf. anfører (S. 28) en gammel islandsk Beretning om, at Ulvene i en stærk Frost løb paa Isen mellem Norge og Danmark; ogsaa fra nyere Tider har man bestemte Exempler paa slige Overgange, saaledes 1740, da Kulden lod Ulve gaa fra Skaane til Sjælland[2], og Stedet, hvor Ulven fra 1841 — hvis det nu virkelig var en Ulv — dræbtes, tyder ikke heller paa, at den er kommen syd fra[3]. Spørgsmaalet maa vistnok nærmest afgjøres ved at undersøge Forholdene i Jyllands sydlige Nabolande. Den Ombu, Forf. har anvendt for at komme efter Tidspunktet for Ulvenes Udryddelse i Jylland, har han ikke ofret paa Slesvig; medens han hist viser Uholdbarheden af den gamle Beretning, der sætter 1772 som Udryddelsesaaret, lader han her Niemanns Udsagn, at

[1]) Saml. t. jydsk Hist. I. 150.

[2]) M. C. Hanow, Seltenheiten der Natur und Oekonomie, II. (Leipz. 1753) S. 690.

[3]) Paa anf. St. i Aalborg Stiftstid. antages det ogsaa for rimeligst, at Dyret er kommet drivende paa et Isstykke, og det er maaske netop det Dyr, der omtales i J. C. Schytte, Skanderborg Amt (1843) S. 608.

den sidste Ulv dræbtes 1778, uden videre staa ved Magt (S. 12, 15), og ligeledes gjentager han, at den sidste Ulv i Holsten blev set 1806 (S. 24). Men der er Grund til at være lidt forsigtig med at tage saadanne Tal for gode, især naar man, som Forf., medtager ogsaa indvandrede Dyr. Selve Niemann[1]) siger i alt Fald, at der efter Nogles Sigende skal være set en Ulv i Skoven Krumland (Hütten Sogn) i Begyndelsen af dette Aarhundrede[2]), og i Holsten, i Rendsborg Amt, hvor Ulvene havde været ganske udryddede, saa man dem atter i Slutningen af forrige Aarhundrede[3]) (altsaa før Napoleons Krige) for ikke at slippe dem i de første ti Aar, og baade i Neumünster Amt og i Herskabet Breitenburg traf man dem endnu 1807[4]). Maaske antyde disse Tal dog, at de Ulve, som Jylland husede i Begyndelsen af dette Aarhundrede, næppe have søgt herind fra Tyskland, om man nu overhovedet har Ret i at søge deres Hjemstavn udenfor Landets Grænser, hvad der jo ingenlunde er bevist.

Vil Ulvenes fremtidige Historiograf ogsaa samle Oplysninger om den Overtro, der knytte sig til disse Dyr, maa det vel anføres, hvad Henrik Rantzau fortæller, at deres Tænder ere gode til at befri Børn for Frygt og til at forøge Hestens Udholdenhed i Løb[5]).

Forf. antager (S. 28), at Vildsvinene have været udryddede her i Landet paa Frederik II's Tid, da vi erfare, at denne Konge fik sin Svigerfader Hertug Ulrik af Meklenborg til 1580 at sende flere Stykker herind, og at han noget senere skriver, at han „nogle Aar forleden med stor Bekost-

---

1) Vaterländ. Waldberichte S. 527.

2) K. Aagaard, Beskriv. over Tørning Lehn (1815) S. 216, beretter, at der for 40 Aar siden var mange Ulve der i Egnen, og 1777 omtaler Jonge, Danm.s chorograph. Beskriv. S. 796, Ulve som forekommende i Slesvig. Strængt taget modsige dog ingen af disse Efterretninger den, der sætter 1778 som Grænsen.

3) Schleswig-Holstein. Provinzialberichte 1797, II. 232—34.

4) Niemann, Forststatistik d. dän. Staaten S. 232. Kvartalsskr. Orion II. 91.

5) H. Ranzovii Diarium sive Calendarium Romanum, oeconomicum,

ning har forskrevet nogle Vildsvin, paa det at dette Vildt igjen maatte være at bekomme i Jylland". En anden ret mærkelig Oplysning, som synes bestemt at pege i samme Retning, lader sig hente fra et Brev, tilskrevet samme Konge 1567 af hans Søster, Kurfyrstinden af Sachsen, der var bleven meget betænkelig over, at Kurfyrsten efter Anmodning sendte ham nogle Vildsvin, da det syntes hende ilde at besaa det kjære Fædreland med slige skadelige Dyr, som fremkaldte saa ynkelige Klager fra Befolkningen i Sachsen; men hun trøstede sig dog med det Haab, at hendes Broder vilde anbringe Dyrene paa en Ø, hvor de ikke kunde afstedkomme Ulykker[1]. Saafremt nu disse Vidnesbyrd virkelig godtgjøre, at Vildsvinene have været udryddede — hvor længe, siges ikke —, til Frederik II atter indførte dem[2],

ecclesiasticum, astronomicum et fere perpetuum (1593) p. 82. — Skulde nogen undre sig over, hvad det er for Dyr, Niels Svanse omtaler (omtr. 1550) under Benævnelsen „cornigeri lupi" (Suhms Nye Saml. I. 333), tjener til Underretning, at det sidste Ord er en Fejl for „cervi" (se Originalen i Gl. kgl. Saml. Fol. Nr. 719).

[1]) K. v. Weber, Anna Churfürstin zu Sachsen (Leipz. 1865) S. 260.

[2]) Ganske uden Tvivl om Rigtigheden heraf er jeg ikke. I Efteraaret 1559 træffe vi nemlig Universitetets Rektor og en anden af Professorerne paa „Svinejagt" ved Knardrup (Rørdam, Univers. Hist. 1537—1621 I. 659, hvor der maa sættes et Komma mellem „Rektor" og „Mester Hans Albretsen", da ikke denne, men M. Jakob Bording dengang var Rektor). Universitetets lærde Historieskriver antager, at der rimeligvis menes Indfangelsen af Oldensvinene i Klosterets Skove; men det lader sig ikke nægte, at det gjør et lidt underligt Indtryk, at se to af de højlærde deltage i en saadan Idræt, skjønt man derfor ikke tør paastaa, at det er umuligt. Ved at antage, at Jagten har været efter Vildsvin, vilde denne Indvending vistnok falde bort, og med Aarstiden vilde Antagelsen ogsaa passe, da Vildsvinene ere fedest i November Maaned (Den oeconomiske Correspondent VI. (1822) S. 257), men derimod vilde paa den anden Side stride de ovenfor anførte Udsagn, der tyde paa, at Dyrene paa den Tid have været udryddede. Der bliver da intet andet for end, idet man overlader den endelige Afgjørelse til Fremtiden, at holde sig til Rørdams Forklaring. Dog maa Svinejagten i saa Fald

faar man et godt Begreb om disse Dyrs bekjendte Frugtbarhed ved at høre, at de allerede i Slutningen af Aarhundredet fandtes i stor Rigdom i Jylland[1]), og denne Rigdom synes at have holdt sig langt ned i de følgende Tider. Ogsaa paa Sjælland fandtes Dyrene i ikke ringe Mængde, i det mindste i Slutningen af det 17de Aarhundrede, hvorom Vidnesbyrd afgives af Christian V's Jagter[2]). Dette Vildt sattes der saa

---

snarest henføres til Vinterens Begyndelse (Regnskabet angiver ikke heller nogen Tid), eller ogsaa har det kun været de til Slagtning bestemte Dyr, som bleve drevne hjem, thi vel omtales der i et Sagn, at Svinene dreves hjem ved Høsttid (Thiele, Folkesagn I. 292), men rigtigere er sikkert Forholdet opfattet i den engelske Gjengivelse, som lader det ske, da „the winter drew nigh" (Marryat, A residence in Jutland etc. II. 98), ligesom Peder Hegelund i sine utrykte Dagbogsoptegnelser fra Slutningen af det 16de Aarhundrede omtaler, at Svinene dreves ud paa Olden i Slutningen af September og hjem i den første Halvdel af December (1571, 24. Sept.; 1573, 29. Sept., 3. og 13. Decbr.). Et lidt afvigende Vidnesbyrd er bleven mig paavist i Linnæi Skånska Resa (Stockh. 1751) S. 407, hvor det hedder, at Svin ere i Skoven paa Olden fra Frostens Begyndelse til Juletid. — Tilføjes maa dog endnu, at den Betydning, som er lagt i Frederik II's Ord, at han har forskrevet Vildsvin, for at dette Vildt „igjen maatte være at bekomme i Jylland", betydelig formindskes, naar man lægger Mærke til, at han kun taler om Jylland og slet ikke berører Sjælland, og forsaavidt man vilde mene, at han, hvis de fandtes her, ikke „med stor Bekostning" havde behøvet at hente dem langvejs fra, fortjener det at fremhæves, at der i Holsten bevisligt fandtes Vildsvin i Midten af Aarhundredet, s. Jahrbücher f. d. Landeskunde der Herzogth. Schlesw, Holst. u. Lauenb. I. 427. (1523 blev Nicolaus Rantzau dræbt af et Vildsvin, ifølge Hofman, Danske Adelsmænd I. tab. 1 ad pag. 71; det er vel sket i Holsten.) Kongen maa da have haft sine Grunde, hvorfor han ikke tyede til nærmeste Sted. Kurfyrstinde Annas Ord have derfor større Vægt.

[1]) Jonas Koldingensis, Daniæ descriptio nova (1594) p. 78. Samme Ord i Henr. Rantzaus Beskrivelse (1597) i Westphalen, Monum. ined. rer. German. I. 60 og i Pontani Rerum Danicar. historia (1631) p. 359.

[2]) Tage-Register Königs Christian des Fünften S. 272. N. hist. Tidsskr. I. 508, 527, 528. Jvfr. (Molesworth,) An acount of Den-

stor Pris paa, at man meget ivrigt søgte at hindre dets Undergang. Paa samme Tid som Jægermestrene under den nys nævnte Konge give Indberetning om, hvad de have udrettet til Ulvenes Undergang, anmode de om at maatte erholde Foder for at holde Vildsvinene i Live om Vinteren[1]). Skinkerne og Hovederne bleve røgede og oversendte til Hoffet i Kjøbenhavn, ja flere Gange sendtes de endogsaa som Foræringer til den augustenborgske Hertug Ernst Gynther[2]).

Efterhaanden aftog dog Dyrenes Mængde. Ligesaa lidt som Forf. ser jeg mig i Stand til at angive, naar deres Ophør paa Sjælland indtraf, men i Jylland vare de dog endnu 1762 tilstede i et saadant Antal, at Ejeren af Matrup kunde love hvert Aar at sende et Vildsvinehoved til Kjøbenhavn. Der siges, at den strænge Vinter 1788 skal have været Hovedaarsagen til deres Undergang[3]), og 1801 skal det sidste Stykke være bleven skudt (S. 28)[4]).

C. F. Bricka.

---

mark as it was in the year 1692 (Lond. 1694) p. 9, 33. (At der i sin Tid fandtes Vildsvin i Fyn, ses af Vedel Simonsen, Odense I. 2. 14.)

[1]) Se Brevene til K. Reventlow, 10. Jan. 1684 fra Arenfeld og 25. Febr. 1686 fra Brockdorff.

[2]) Breve fra Brockdorff af 24. Nov. 1683 og 26. Nov. 1685.

[3]) Kvartalskr. Orion II. 90—91. I de ovenfor nævnte Indberetninger fra Viborg Stift fra 1743 er kun liden Tale om Vildsvin. Jvfr. Saml. t. jydsk Hist. III. 20. 1747 hedder det: „I Jylland finder man Vildsvin i Skanderborgs og Silkeborgs Skove". B. Roque, Dannemarks Forlystelser I. 15. 1777 skriver Jonge (Danm.s chorograhp. Beskriv.), at nogle faa Vildsvin findes hist og her i Jylland (S. 391), hvorimod Slesvig har Overflødighed paa dem (S. 796). Begtrup, Agerdyrkningens Tilstand VI. 94, omtaler 1810, at „Vildsvin gaves for 40 Aar siden i Rugaards og Mejlgaards Skove". — I Holsten begyndte man i Slutningen af Aarhundredet atter at se Spor af dem, efter at de i en Række af Aar havde været usynlige. Schlesw. Holst. Provincialber. 1797, II. 233.

[4]) Juul og Cron, Geogr. ov. Dannemark, nævner vel endnu 1816 Vildsvin som forekommende her i Landet (Indledn. S. xi), men Bogen omfatter ogsaa Holsten.

C. A. IJssel de Schepper, Lotgevallen van Christiern II en Isabella van Oostenrijk, koning en koningin van Denemarken; voornamelijk gedurende hunne ballingschap in de Nederlanden. Zwolle, 1870. (VII + 366 + XXIX SS.)

Naar en Udlænding optræder som Forfatter til et Skrift om danske Forhold, er det ikke mer end billigt, at vi ved Læsningen, og senere Bedømmelsen, af det stadigt bevare hans Nationalitet in mente for derved at forhindres fra at glemme, at de Fordringer, vi kunne anse os berettigede til at stille til ham, ikke maa sættes højt. I de historiske Videnskaber vilde saaledes de faa, som vide, fra hvilke spredte Kanter de Oplysninger skulle sankes sammen, hvoraf en tilfredsstillende Fremstilling ene lader sig danne, og som kjende den Mylr af Tidsskrifter og Samlinger, hvor disse maa søges, men hvoraf største Delen sikkert aldrig er naaet ud over Fædrelandets Grænser, — de vilde begaa en stor Uretfærdighed, om de af den fremmede krævede Kjendskab til disse Detailler, navnlig i vore Dage, da en dybere Indsigt i og deraf følgende større Fortrolighed med Litteraturen synes at høre til de Omraader, som de historiske Forfattere i det hele taget kun ofre liden Opmærksomhed, ja ofte endog behandle med en Ringeagt, som straffer sig selv. Man kan heller ikke sige andet, end at den Maalestok, som saaledes simpel Billighed opstiller for Bedømmelsen af Udlændinges Arbejder, ogsaa i Regelen anvendes Med vort Sprogs ringe Udbredelse for Øje, ere vi næsten tilfredse, naar vedkommende Forfatter blot forstaar det, og at han skulde have brugt andre danske Værker end de, som særligt angaa Gjenstanden for hans Behandling, falder det os vist ikke ind at forlange. Derimod ere vi langt strængere mod de Landsmænd, som videnskabeligt ville fremstille Episoder af fremmede Folks Historie, ihvorvel der intet er, som

begrunder denne Strænghed uden det, at vore Forhold ere saa smaa, at vi med Glæde hilse den fremmede, som viser dem selv en tarvelig Deltagelse, medens den rige fremmede Litteratur oftest gjøre os kræsne overfor de Danske, som i deres Undersøgelser forlade det hjemlige.

IJssel de Schepper vil være mange bekjendt som en af Forfatterne til det 1856 i Bryssel udkomne Skrift om Cornelius de Scepper, den i Christiern II's Tjeneste en Tid lang værende Diplomat, og i Tidsskrifter har han leveret et Par Bidrag til Christiern II's Historie[1]). Han har saaledes i mer end almindelig Grad sat sig ind i vor landflygtige Konges Skjæbne, og netop fordi denne Fyrste var saa nøje knyttet til Nederlandene, maatte det være kjært at modtage et Bidrag til hans Historie fra dette Land. Men de Forventninger, som baade Forfatter og Gjenstand have vakt om i dette Arbejde at faa mere end en blot og bar Gjentagelse af det alt bekjendte, ere desværre ikke paa nogen Maade gaaede i Opfyldelse, og istedenfor et Arbejde af Betydning for vor historiske Litteratur have vi ikkun faaet en Fremstilling, ved hvis Bedømmelse vi stadigt mindes om at maatte gjøre det ovenfor omtalte Hensyn gjældende. Dens videnskabelige Værd for os er dermed betegnet, men da dens Omfang er temmelig betydeligt, fortjener den dog lidt nærmere Omtale, inden den lægges hen blandt de mangfoldige Bøger, som Forskeren — man fristes i vor produktive Tidsalder næsten til at sige: heldigvis — ikke behøver at skjænke videre Opmærksomhed.

Allerede Fortalen viser os Forf.s Stade. Med stor An-

---

[1]) I Berigten van het historisch gezelschap te Utrecht II. 1. (Utrecht 1849) p. 1—14 har han skrevet: Verblijf van Christiern II, koning van Denemarken, Zweden en Norwegen, in den Nederlanden ten jare 1521, og i Kronijk van het histor. gezelschap te Utrecht V. (1849) p. 113—15 har han meddelt Uddrag af Staden Leidens Regnskaber fra 1521 med Hensyn til den danske Konges Ophold der.

erkjendelse omtaler han Professor Allens ufuldendte Udgave af Aktstykker og Breve fra Christiern II's og Frederik I's Tid[1]) og den Dissertats, hvormed Allen for 27 Aar siden begyndte at opklare Christiern II's Historie, og gjentager derpaa om dette sidste Arbejde dets Forfatters Bemærkning om, at det kun er at betragte som et Fragment af et større Værk, der skulde udkomme paa Dansk og fremstille Kongens hele Landflygtigheds Historie. „Var dette sket", siger han, „da havde vi kunnet spare os Mojen med vort Arbejde og havde kunnet indskrænke os til at tilbyde det nederlandske Publikum Oversættelsen af et Værk, hvori Forfatteren har givet Prøver ikke alene paa udmærket Lærdom og utrættelig Iver i at efterspore Kilderne, men ogsaa paa sjælden Sandhedskjærlighed og Upartiskhed". Disse Ord vise os ganske klart Forf.s Hensigt med sin Bog, nemlig at han ikke har sat sig den Opgave at ville yde nye Bidrag til Christiern II's Historie, men at han kun har haft det Formaal at skildre for sine Landsmænd den nordiske Konges mærkelige Livstildragelser, som de vare bekjendte af Skrifter i den danske (især af Allen), svenske (Ekdahl), tyske (navnlig Lanz's forskjellige Aktstykke-Samlinger) og nederlandske (Meerman, Willems og Altmeyer) Litteratur. Men hvad Forf. ikke har vidst, da han i Avgust 1868 nedskrev hine Ord, er, at „De tre nordiske Rigers Historie 1497—1536" da allerede for 4 Aar siden var begyndt at udkomme. Det er den anden Kjendsgjerning, vi lære af ham, og den er ikke

---

[1]) Om Fortsættelsen af dette Værk siger han: „De schrijver — — meldde ons in een brief dat het weinige debiet, dat aan het eerste deel was te beurt gevallen zoo wel hem als de uitgevers voorshands van de voortzetting hadden doen afzien. Wij achten dit hoogelijk te betreuren vooral om de ophelderende aanteekeningen door den schrijver aan het werk toegevoegd, welke van eene verwondering barende biographische kennis van al de handelende personen van dien tijd getuigen". Det er da altsaa ikke alene her i Hjemmet, at man med saa stor Beklagelse ser, at det begyndte Værk aldrig er bleven fuldendt.

glædelig: vor lærde Landsmands betydningsfulde Værk var endnu i Sommeren 1868, kort før IJssel de Scheppers Død — thi den her omtalte Bog er et opus posthumum —, ganske ukjendt i Hollands videnskabelige Verden, selv for en Mand, der særligt maatte have sin Opmærksomhed henvendt paa vor litterære Virksomhed[1]). Endnu mærkeligere er det dog, at endnu i Foraaret 1871 kunde en tysk Skribent røbe samme Uvidenhed[2]).

Ligesom Christiern II sendte Indbydelser til at overvære hans Bryllup til de vendiske Stæder og Danzig[3]), saaledes udgik lignende Breve til nederlandske Byer, og Forf. har (p. 35) aftrykt det til Zwolle. — Hvor spændt Forholdet en Tid var mellem den danske Konge og det habsburgske Hof paa Grund af hins Forbindelse med Dyveke, derom have vi foruden i det af Allen[4]) meddelte et Vidnesbyrd i den Omstændighed, at Ridderne af den gyldne Vlies's Orden 1516 nægtede at optage ham i deres Broderskab „à cause qu'il était accusé de vivre en adultère public et qu'il traitait fort mal la reine son épouse“ (p. 56)[5]). Senere opstod, som

[1]) For den historiske Litteraturs Vedkommende gjælder altsaa ikke, hvad Lobedanz har fremhævet om den temmelig udbredte Kjendskab til dansk Litteratur, som man træffer i Holland. For Ide og Virkelighed, 1871, II. 179.

[2]) Nemlig F. v. Hellwald i hans Anmældelse af IJssel de Scheppers Bog i Allgemeine Zeitung 29. Apr. 1871 (S. 2093—95). Det er en ufortjent Lovtale, som anser Bogen for „det bedste og fuldstændigste Livsbillede“, der hidtil er givet af Christiern II, og paa det varmeste anbefaler den til Fagmanden, da Sproget gjør, at den ikke vil blive læst af det store Publikum. Men Hensyn til Stedet, hvor denne Anmældelse har været indført, paalægger en Forpligtelse til skaansom Omtale, thi det vilde jo tage sig lidt underligt ud, om vi her i Danmark, hvor den litterære, navnlig videnskabelige, Side af Dagbladene i det hele er i en saa ynkelig Forfatning, vilde, glemmende denne sørgelige, men ubestridelige Kjendsgjerning, gjøre ideelle Fordringer til Udlandet.

[3]) Allen, De tre nord. Rigers Hist. II. 201, 203.

[4]) Anf. Skr. II. 208, 301 ff.

[5]) Notitsen er hentet fra Reiffenberg, Histoire de l'ordre de la toison d'or

bekjendt, nye Forviklinger mellem de to Regjeringer, da man i Nederlandene viste saa stor Ulyst til at udbetale den stipulerede Medgift, men efter lange Forhandlinger, udjævnedes dog Sagen ved Overenskomsten af 22. Febr. 1520[1]. Dette var ikke opnaaet uden en betydelig Udbetaling til de nederlandske Statsmænd[2]; til Gjengjæld fik ogsaa de danske Afsendinge Gaver, ja selv til Sigbrit (aiant credit vers ledit Sgr. Roy) sendtes en forgyldt Sølvskaal (p. 51, efter Altmeyer).

Om Christiern. II's Besøg i Nederlandene 1521 giver Forf. nogle Meddelelser (p. 67 ff.), men de ere, saa at sige, alle bekjendte, om ikke fra andre Steder saa fra hans egen lille ovenfor anførte Afhandling i det utrechtske Tidsskrift. Kun skal det her bemærkes, at naar han (p. 68) lader Kongen d. 14. Juli være med at nedlægge Grundstenen til et nyt Kor i Vor Frue Kirke i Antwerpen, medens Allen[3]) henfører

---

(Bruxelles 1880) p. 307. Den er tidligere benyttet af A. Henne, Histoire du regne de Charles-Quint en Belgique, II. (Bruxelles 1858) p. 246. — Et Brev fra Kejser Maximilian til Karl (V), dat. Augsburg 15. Jan. 1516, om Christiern II's forargelige Liv „avec une concubine" og om Kejserens Hensigt at sende Sigismund v. Herberstain til Danmark er trykt i Kronijk v. h. hist. gezelsch, te Utrecht IV. 239 (efter v. d. Bergh, Gedenkstukken tot opheldering der Nederl. geschiedenis). Den „Michel Raid", som fulgte med Herberstain tilbage til Danmark (Allen II. 304), er vel Adelsmanden Mikkel Rud (jvfr. Vedel Simonsen, De danske Ruder I. 180).

[1]) Se Allen III. 1. 96 ff. I sine Bilag har Forf. aftrykt Traktaten af 22. Febr. 1520 (p. xii—xix). Sammesteds findes en latinsk Skrivelse fra Jørgen Skodborg („Geor Stoeborg") til Regentinden, dat. 20. Avg. [1519], hvori han tilkjendegiver hende, at Christiern II ikke vil gaa ind paa hendes Forslag, med mindre der sker Forandring i det (p. xxi—xxiii). Endvidere findes den danske Konges Udkast til en Traktat af 6. Decbr. 1519 og hans Fuldmagt for Sendebudene Anton v. Metz og Herman Willemsen af 21. Decbr. 1519 (p. i—xi, xviii—xix). Allen har — maaske med Undtagelse af J. Skodborgs Brev — kjendt og benyttet alle disse Dokumenter efter Afskrifter (se III. 1. 375).

[2]) Allen III. 1. 108—09.

[3]) Anf. Skr. III. 2. 103, 441.

dette til den følgende Dag, har den sidste, som dog udtaler sig med en vis Varsomhed om sin Kildes Paalidelighed, Ret, da en Indskrift der paa Stedet har Datoen d. 15. Juli (Idibus Julii)[1]).

Føjes til det anførte, at Forf. har (p. 136) et maaske nyt lille Bidrag til Oplysning om den danske Konges Salg af Orlogsskibet Maria i Aaret 1525 og to smaa Notitser om Cornelius Sceppers Pengenød under Opholdet i Madrid 1525 (p. 140)[2]) og om hans Virksomhed ved Udrustningen af en nederlandsk Flaade 1536 (p. 335), saa. er dermed nævnet alt det nye, han har[3]). Det er ikke meget.

Man maa nemlig lægge Mærke til, at Forf. intet nyt oplyser om Kongens Landflygtighed[4]), uagtet dette særligt er fremhævet paa Tittelbladet. Det er hovedsagelig atter og atter Allen, som udskrives, og efter 1531, hvor „Breve og Aktstykker" ende, er han derfor uden Vejledning[5]). Ved det første Blik paa Bogen overraskes man ved at se, at det fjerde Afsnit, der handler om Forsøgene paa at befri Christiern II af hans Fangenskab, er svulmet op til at være over

---

[1]) Verzameling van graf- en gedenkschriften van de provincie Antwerpen I. (Antw. 1856) p. xxxiv (hvor Texten dog ogsaa har 14. Juli).

[2]) Tidligere berørt af Allen, De rebus Christierni Sec. exulis p. 85, og af Saint-Genois et Yssel de Schepper, Missions diplomatiques de Corneille Duplicius de Schepper p. 28. Oplysningen er kommen fra Kjøbenhavn.

[3]) Af ældre, nu lidet kjendte Notitser, som han har omtalt, maa nævnes den, at de danske Stormænd, som 1523 opfordrede Hertug Frederik til at gribe Kronen, erklærede, at hvis han ej vilde modtage den, vilde den ikke blive afslaaet af Hertug Karl af Geldern (p. 97); endvidere et Brev, hvori Dronning Elisabeth synes at beklage sig over sin Forbindelse (p. 38), og Efterretningen om, hvorledes Frederik I bestak flere Nederlændere for at modarbejde Christiern II's mulige Indflydelse (p. 151).

[4]) Sick's Arbejde (Nogle Bidrag til Christiern den Andens Historie under Landflygtigheden, 1860) er ham ubekjendt.

[5]) Det maa bero paa en eller anden Misforstaaelse, naar han angiver (p. 109), at Kong Christiern bivaanede Luthers Bryllup, thi Kongen var dengang i Nederlandene.

en Tredjedel af hele Arbejdet (p. 218—366), hvad der fra et biografisk Standpunkt ikke lader sig forsvare, men Sagen er den, at Forf. med stor Udførlighed giver sig til at skildre Grevefejden (især efter Waitz)[1]). Det sidste i Bogen er en lille Exkurs om Sigbrits Skjæbne efter Flugten fra Danmark (p. xxiv—xxix). Forf. gjør opmærksom paa, at Prof. Allen har udtalt sin Forundring over, at man i Holland ikke har søgt at sprede det Mørke, der hviler over hendes Person og Familie. Forf., som tror at kunne paavise, at Slægten Slagheck stammer fra Utrecht, hvor Navnet fandtes blandt Kannikernes, meddeler derpaa flere Oplysninger om Sigbrit, men glemmer at tilføje, at de alle skyldes — Allen.

Udgivelsesmaaden er ikke heldig. De mange latinske Aktstykker, som findes i Noterne og i Bilagene, vrimle af Fejl, men det maa ikke skrives paa Forf.s Regning, da han var død, før Trykningen begyndte, ikke heller den ofte vildledende Forvanskning af Navne, som f. Ex. „Hendrik Farrom“ (p. 6) for Henrik Parrow, Ærkebispen af „Sund“ (p. 36), „Wante Sture“ (p. 232) for Svante Sture — skulde være Sten Sture — og „Kantzan“ (p. 235) for Rantzau. Derimod lader det sig ikke gjøre at anse det for Trykfejl, naar der to Gange (p. 253, 270) tales om Christiansborg Slot i Kjøbenhavn i det 16de Aarhundrede.

C. F. Bricka.

---

1) Naar Forf. (p. 235) nærer nogen Tvivl om, hvorvidt Grev Christoffer af Oldenborg var ombord paa den nederlandske Flaade, som 1533 gjæstede de danske Farvande, og mener, at man muligt har forvexlet ham med Morits af Oldenborg, der bevisligt deltog i Toget, lader denne hans Tvivl sig gjendrive ved Henvisning til Aktstykker til Grevefeidens Hist. I. 560.

Denkwürdigkeiten der Gräfin zu Schleswig-Holstein Leonora Christina vermählten Gräfin Ulfeldt aus ihrer Gefangenschaft im blauen Thurm des Königschlosses zu Copenhagen 1663—1685 nach der dänischen Original-Handschrift im Besitze Sr. Excell. des Herrn Johan Grafen Waldstein herausgegeben von Johannes Ziegler. Wien 1871.

Ejeren af Leonora Christinas Manuscript til „Jammersmindet“, Grev Waldstein-Wartenberg, har, som let forklarligt, besluttet at lade det ogsaa see Lyset i en tydsk Oversættelse, og i en meget elegant Udstyrelse er Værket udkommet i Wien, oversat af en Hr. Ziegler, Bibliothekar ved den østrigske Marine.

Saa glædeligt det end maa være for Alle, der i „Jammersmindet“ have seet et udmærket Mindesmærke over en af den danske Histories berømteste Personligheder, at det paa denne Maade vil kunne tildrage sig Opmærksomhed i en større europæisk Læsekreds, end det efter Forholdene er muligt med den danske Udgave, saameget maatte man ønske, at Udgivelsen i flere Henseender var skeet paa en anden Maade.

Det synes saaledes for det første at kunne være en berettiget Fordring fra den danske Udgiver, Hr. S. B. Smiths Side, at Hr. Ziegler ikke havde undladet at fremhæve, hvad han sikkert skylder den Udgave, som allerede forelaa. Uden at indlade sig nærmere paa Hr. Z.'s Udgaves Forhold til Originalen og til Hr. Smiths, hvilket er umuligt for den, der aldrig har seet Originalen, kan Anmelderen ikke tilbageholde at udtale som sit Indtryk, at den tydske Oversættelse, der fremtræder som foretagen efter Originalhaandskriftet, i en ikke ringe Grad har benyttet sig af den første danske Udgave. Forsaavidt som det er muligt at dømme efter det, som selve Oversættelsen eller en mærkelig Unöjagtighed, der nærmere skal berøres, ikke har udvidsket, er der ingensom-

helst Afvigelser i selve Texten mellem Hr. Z.'s og Hr. S.'s, og det — besynderligt nok — selv paa de Steder, hvor Hr. Smith har begaaet nogle mindre Fejllæsninger, som han har rettet i sin anden Udgave. Ligesaavel har Hr. Ziegler benyttet sig af de Rettelser af Skrivfejl i Originalen, som Hr. Smith har foretaget. Kun paa eet Sted, hvor det har været umuligt at læse Texten fuldstændigt, har den tydske Udgiver vedkjendt sig den danskes Hjælp. Noterne, der næsten alle ere optagne efter de danske, anføre ofte heller ikke deres Kilde.

Selve Oversættelsen fortjener i een og det vel den vigtigste Henseende Anerkjendelse. Den særdeles vanskelige Opgave at gjengive den ejendommelige Stil og det gamle danske Sprog paa tydsk er løst med Dygtighed ved Anvendelse af den samtidige tydske Sprogform, saaledes at det Charakteristiske ved Originalen, saavidt det i det Hele er muligt, er bevaret. Men ved Siden heraf bør det fremhæves som store Mangler, at Unøjagtighed og en ikke fuldstændig Kundskab til det danske Sprog har medført, dels at ikke faa Sætninger og Udtryk ligefrem mangle[1]), dels at mange Ord ere blevne misforstaaede, ofte aldeles uden Hensyn til, at Stedet derved er blevet ganske meningsløst[2]).

---

[1]) F. Ex.: wære ett Wersens Træl (p. 18 i den danske Udgave); »Jo«, sagde G. Ranz., til: Jeg suarte (p. 49); Randbemærkningen Anm. 2 p. 64; oc tale for ded som for en Lære Klud (p. 242); hun haffde Fiiszel Tuudre nock (p. 245); foruden flere andre Steder.

[2]) F. Ex.: ieg wiste, at hand.... kunde.... dreye Ordene paa den Maade, hannem syntist, de gierne hørtist, de betrengte til Skade (p. 40 i d. danske Udg.) er blevet til: ich wusste, dass er.... die Worte auff die Weise drehen konnte, wie er glaubte, dass die gerne hörten, so auff Schaden sinnen (p. 33 i d. tydske Udg.); Forerer (p. 56) oversat ved Bräutigam (p. 49); dog wiste hand icke til visze (p. 57) — doch wüste er nicht das Lied (p. 50); Læffninger (p. 95) — Lebensmittel (p. 84); den wiisze Cathrine (p 116) — die gewisse Cathrine (p. 103); Onsdag (p. 186) — Dinstag (p. 172); I toe om ded (p. 212) — Ihr habet es ihm genommen (p. 196); og mange andre Steder.

Hr. Ziegler har imidlertid forringet sine Fortjenester end yderligere ved til sin Udgave at knytte en Biographi af Ulfeldt og hans Hustru, der allerede er tilstrækkeligt charakteriseret ved, at han næsten uden Kritik har lagt Rousseau de la Valettes bekjendte Roman til Grund og dermed har forenet Unøjagtighed og Løshed i Enkelthederne. Grev Waldsteins Forhaabning, at den „fortræffelige biographiske Skizze“ vil blive endnu mere skattet i Danmark, vil næppe gaae i Opfyldelse.

Bogen er foruden med nogle Tavler over Corfitz Ulfeldts og Kirstine Munks Aner udstyret med Lithographier af Ulfeldt og Leonora Christina efter Grev Waldsteins Originalmalerier. Imidlertid er Aftrykket af L. C.s Billede i Hr. Smiths Udgave, der giver et langt smukkere Indtryk, heldigvis ogsaa nøjagtigere, i det mindste naar man dermed sammenholder Billedet i Golds Album over Christian IV og hans Samtidige[1]), der ogsaa er taget efter Grev W.'s Maleri.

Vigtigst for danske Læsere ere derimod de som Tillæg aftrykte Aktstykker til Ulfeldts Historie. Foruden Brudstykker af Leonora Christinas Autobiographi, hvoraf der ogsaa her hjemme findes en Afskrift, er der aftrykt en Skrivelse fra Corfitz Ulfeldt som dansk Rigshofmester til den tydske Kejser af 13. Februar 1644, der har været et Led i den Brevvexling mellem Christian IV og Kejseren, som Danmarks Krig med Sverig gav Anledning til, og hvor begge Parter søgte at opnaae hinandens Hjælp mod den fælles Fjende paa de gunstigste Vilkaar. Det kan bemærkes, at den, der omtales som Skrivelsens Overbringer, vistnok har været den i Ulfeldts Historie bekjendte Bernard d'Aranda[2]).

Hovedinteressen knytter sig imidlertid til den af Corfitz Ulfeldt kort før hans Død skrevne franske Apologi. Vel har man tidligere vidst om dens Tilværelse, dels fordi et Uddrag af

---

[1]) Gold: Photographisk Album over Kong Christian IV og hans berømte Samtidige. Kbh. 1862.

[2]) Jvfr. Slange: Christian IV's Hist. p. 1214.

den allerede 1695 er givet i et engelsk Skrift[1]), dels fordi den omtales i Sperlings Autobiographi og i flere trykte Breve; men den fremtræder her første Gang trykt i et fuldstændigere Udtog. Den Afskrift, som Grev Waldstein har fundet paa sit Slot Palota i Böhmen, er imidlertid afbrudt; men den Slutning, som Udgiveren drager deraf, nemlig at selve Apologien aldrig er bleven fuldendt, er urigtig, da der her paa det kgl. Bibliothek findes en fuldstændig Afskrift[2]), som Molbech i Aaret 1850 har faaet tilsendt eller ladet besørge (desværre mangler enhver Angivelse af, hvorfra Haandskriftet stammer), ligesaavelsom der i det omtalte engelske Skrift findes Uddrag af Slutningen. Den herværende og den i Böhmen fundne Afskrift, saaledes som den foreligger trykt, stemme vel ikke ganske overens; men om Forholdet imellem dem er det naturligvis umuligt at opstille noget, da næppe nogen af dem kan antages for fuldt nøjagtig, og Hr. Ziegler jo kun har udgivet den böhmiske i Udtog.

Det kunde maaske her være Stedet til at gjøre nogle Bemærkninger, der dog ikke gjøre Krav paa Fuldstændighed, om dette hidtil ikke meget paaagtede Skrift.

Det var ingenlunde fremmedt for hele det 17de Aarhundredes Forhold igjennem Skrifter at søge at vinde den offentlige Mening eller en bestemt Kreds for sine Anskuelser. Under Trediveaarskrigen lod Regeringerne selv under deres indbyrdes Stridigheder ofte Skrifter udkomme for at retfærdiggjøre deres Optræden, og særligt for Nordens Vedkommende have vi under den dansk-svenske Krig 1657—60 en lang Række saadanne Manifester og Brochurer[3]), der i en vis

1) The life of Count Ulfeld, Great Master of Denmark, and of the Countess Eleonora his Wife: done out of French with a Supplement thereunto, and to the Account of Denmark formerly published. London 1695. p. 103—24.

2) Ny kgl. Samling 2139 b. 4to.

3) En Del af dem findes nævnte i Cronholms Afhandling: Den Europeiska politikens inflytande på kriget och underhandlingarne mellan Sverige och Danmark under åren 1657—60. Kongl. Vitterhets, Historie och Antiquitets Akademiens Handlingar 26. D. p. 232.

Henseende vare for den Tid, hvad den periodiske Presse er nu. Hvad der gjaldt for Staterne, gjaldt ogsaa for Personerne; for blot at blive i Danmark og ved omtrent de samme Aar, hvor vi have det her omtalte Skrift, kan der nævnes Gunde Rosenkrands's forskjellige Forsvarsskrifter[1]) og den ogsaa i Ulfeldts Historie optrædende Jørgen Löwenklaus to Apologier[2]). Det var, som bekjendt, heller ikke første Gang, at Ulfeldt appellerede til den offentlige Mening; hans første Brud med den danske Regering havde fremkaldt hans „højttrængende Æresforsvar“, der endnu mere end hans Flugt havde opirret Frederik III mod ham. Paa samme Maade forsvarede Regeringen selv sin Handlemaade mod ham dels ved Skrifter dels ved Oversættelser i næsten alle europæiske Sprog af de vigtigste ham angaaende Aktstykker. Da nu den sidste Katastrophe i hans Liv var indtruffen, og Højesteretsdommen af 24. Juli 1663 var udspredt over hele Europa, da tøvede Ulfeldt ikke med at gribe til Pennen, og allerede den 3. September udsendte han fra Brügge et i Brevform affattet kort Forsvarsskrift, der nærmest var beregnet paa den franske Regering, men dog sattes i Omløb baade i Haag og i Paris[3]). Men det blev ikke derved. Medens Sperling selv lod sin Søn skrive en fransk Apologi, som han sendte til Anna Cathrine Ulfeldt, og som hun vilde sende til Faderen, men som med hendes andre Papirer faldt i den spanske Regerings og derefter i Hannibal Sehesteds Hænder[4]), opfordrede han Ulfeldt til selv at skrive et Forsvar for sig. Omendskjøndt denne mente at burde tage Sagen med Varsomhed af Hensyn til den fangne Leonora Christina, besluttede han sig dog dertil, og under sit Ophold i Basel arbejdede han, skjøndt

---

[1]) Se Orion Mdskr. II, 111—12, 118—19.

[2]) Apologia Nicolao Trollio opposita Lat. et germ. 1663. Abermahlige fernere Ehrenrettung entgegen Niels Trollen. 1668.

[3]) Skandinav. Litteratur Selsk. Skrifter 1806. II, 198 ff.

[4]) Herom se Suhms nye Samlinger III, 244, 247. Wolffs Journal for Politik 1816. I, 126. T. A. Becker: To Fortællinger fra Enevældens Barndom. p. 141.

hindret ved sin svagelige Tilstand, nu saaledes, at han i December 1663 kunde sende nogle egenhændigt skrevne Ark til Sperling, der modtog dem ved Juletid. Hovedhensigten var at skaffe Apologien i den svenske Regerings Hænder, forat den skulde bevæges til at tilstaae ham Beskyttelse i Sverig eller maaske endog optræde for ham i Danmark; Sperling skulde her være et Mellemled, medens Christoph Sleun, der tidligere havde været Hovmester for Ulfeldts Børn, var hans Agent i Stokholm. Sperling satte sig ogsaa i Forbindelse med en anden af Ulfeldts Venner Georg v. Plettenberg[1]), der skulde virke for ham ved Kejserens Hof. At faae Apologien trykt, har vel ogsaa været paatænkt; men det var ikke muligt at realisere det. I Løbet af Januar og Februar 1664 fortsatte nu Ulfeldt sin Brevvexling med Sperling og sendte ham stadigt flere Ark; ved Hjælp af sin yngste Datter og Ulfeldts Tjener Kjeld Friis copierede Sperling disse, efterhaanden som de kom, og sendte dernæst Originalarkene til Sleun, der igjen tog flere Afskrifter og tillige oversatte Skriftet paa tydsk. Det var hans Hensigt med en tilføjet Suplik at overlevere det til Kongen og Raadet, medens han desuden sammenfattede de vigtigste Punkter deraf til en kortere Fremstilling, der kunde være lettere læselig end den vidtløftige Apologi; han haabede sikkert derved at kunne naae Maalet, Beskyttelse for Ulfeldt i Sverig. Men imidlertid fik Sperling aldrig Slutningen tilsendt fra Ulfeldt; thi dennes Brev, hvormed de sidste Ark fulgte i en Pakke, faldt i den danske Regerings Hænder, og omend der ikke er noget Bevis — i hvert Tilfælde ikke noget, der er forekommet Anm. — paa, at, som Moldenhawer har ment[2]), selve Pakken har havt samme Skjæbne, kom Slutningen af Apologien i hvert Tilfælde dog, som Sperling skriver, „i fremmede Hænder". Kort efter indtraadte Ulfeldts Død; men skjøndt der saaledes ikke længere directe kunde udvirkes noget for ham ved Skriftet, opgav Børnene dog ikke Planen om at bringe det frem for

[1]) Om ham se Danske Samlinger VI, 228.
[2]) Skandinav. Litteratur Selsk. Skrift. 1808. p. 174.

Offentligheden. Efter med megen Vanskelighed at have samlet den Afdødes Papirer, hvoriblandt en egenhændig Afskrift af Apologien maa have været, spredte de Copier rundt om til deres Venner. Den er den stadige Gjenstand for Brevvexlingen i Løbet af 1664. Plettenberg synes endog at have virket for at faae den trykt i Tydskland. Sperling, der ikke engang vidste, at Slutningsarkene vare bortkomne, skrev til Ellen Kirstine Ulfeldt i Brügge[1]), forat hun skulde minde sine Brødre om at sende ham Resten; han fik Svar fra Søsteren, Anna Cathrine, der lovede ham, at han skulde faae den; dog kunde hun ikke undertrykke den samme Frygt, som Ulfeldt havde følt ved Udarbejdelsen, at Skriftet nemlig skulde skade hendes „stakkels Moder“, et rørende Bevis paa den dybe og inderlige Sorg, hvormed Ægtefælle og Børn — maaske ingen mere end netop hun, den ældste Datter, der i saa meget lignede Moderen — saa Leonora Christina indesluttet i Blaataarn. Dog først langt hen paa Sommeren i Juli eller August har den yngre Sperling, der havde arvet sin fængslede Faders Pligter mod den ulfeldtske Familie, faaet Slutningen af Apologien tilsendt. Tidligere var denne sendt directe til Sleun, der maaske endog endnu før havde overleveret Begyndelsen til den svenske Regering, og da nogle af Børnene i Juni kom til Sverig, medbragte de naturligvis andre Afskrifter, hvilket foranledigede den danske Resident Jens Juel til Forestillinger ved Hoffet. Ogsaa i Frankrig sørgedes der for Udbredelsen; Ulfeldts Ven la Peyrère havde her paataget sig dette Hverv, og det Indtryk, som Apologien maatte gjøre i de fornemme franske Kredse, var Sønnerne meget magtpaaliggende[2]). Ved de paa denne

---

[1]) Jeg antager, at det er denne af Søstrene, Sperling betegner med: M. Hel. zu Brügge. Gl. kgl. Saml. 3094 4to.

[2]) Denne Skildring af Apologiens Historie er tagen fra: Suhms nye Samlinger III, 244, 247, 255—56, 261. Wolffs Journal for Politik 1815. IV, 277; 1816. I, 127—28, 130—32. Skandinav. Litter. Selsk. Skrift. 1808. p. 173—4. T. A. Becker: To Fortællinger o. s. v. p. 140—1. Fryxell: Handlingar rørande Sverges historia ur utrikes arkiver I, 119. Sperlings Autobiographi i Gl. kgl.

Maade opstaaede mange Afskrifter er det let at forstaae, at der, som omtalt, kan findes Afvigelser i de to Texter, hvilket senere nærmere skal berøres. Om den Indflydelse, Apologien har havt, er det naturligvis umuligt at have nogen afgjort Mening; kun bør det fremhæves, at Paastanden deri, om at Ulfeldt endnu stadigt til sin Død havde været svensk Undersaat, blev hævdet af den svenske Regering ligeoverfor den danske[1]). Ligeledes har Apologien tjent som Grundlag for en Biographi af Ulfeldt og Leonora Christina, der er skreven før hans Død af en af hans Nærmeste[2]), og enten derigjennem eller umiddelbart er den vistnok bleven benyttet af Rousseau de la Valette til hans „nouvelle historique", hvor imidlertid, som Molbech har sagt, Digt og Sandhed ere blandede med hinanden. Denne Omsorg for Apologien staaer som et smukt Træk i Ulfeldts Børns Charakter; vel virkede de tillige for sig selv ved at virke for Faderen; men Pieteten mod dennes Minde og Bestræbelsen for at rense det for Beskyldninger vidner højt om Hengivenhed og Kjærlighed.

Grundtanken i Apologien er følgende: den mod mig rettede Beskyldning for Højforræderi er ubevislig og usand; de af mig paatagne Forpligtelser, som ifølge Højesteretsdommen gjøre min foregivne Forbrydelse endnu større, ere aftvungne mig og derfor uden nogensomhelst Gyldighed. Medens man nu kunde vente, at det første Punkt, der unægteligt er det væsentligste, og hvis Godtgjørelse vilde gjøre det andet overflødigt, var vidtløftigst behandlet, er netop det modsatte Tilfældet, og kun en forholdsvis ringe Del er hel-

---

Saml. 3094 4to. Brev fra Sperling af 15. Septbr. 1663 (ny Stil) til Corfitz Ulfeldt. Afskr. i Ny kgl. Saml. 637 Fol. Plettenbergs og Christoph Sleuns Breve til Sperlingerne, Ulfeldts Sønners Breve fra Basel 1664 til den yngre Sperling. Ulfeldtske Sager (Geh. Ark.). Brev fra Christian Ulfeldt til den yngre Sperling af 24. Maj 1664. Ny kgl. Saml. 2146 c. 4to. Corfitz Ulfeldt den Yngres Breve til la Peyrère. Afskrifter i Ny kgl. Saml. 2139 b. 4to.

[1]) Afskrifter af Forhandlingerne 1664 i Ulfeldtske Sager.

[2]) Afskrift i Ny kgl. Saml. 2139 b. 4to.

liget til dette Bevis. Han benytter her med Dygtighed de Blottelser, som den danske Regering havde givet sig ved sin uomtvistelige Brøde at dømme ham uhørt, og han modbeviser let Paastanden om Nødvendigheden af en øjeblikkelig Dom ved at henvise til, at han ingen Tropper har, ingen Officierer og ingen bevislig Medskyldig; han kunde have tilføjet, at da Brandenborg netop havde angivet ham, var Faren jo fjernet; han sætter sit Nej mod Regeringens Ja, da denne af Hensyn til Churfyrst Frederik Vilhelms Ønske jo ingen Aktstykker havde offentliggjort, og han hævder, at Hovedgrunden til Fremgangsmaaden mod ham er Begjærlighed efter at tilrane sig, hvad han endnu har tilbage. Men man savner her som i alt, hvad der paa denne Tid fremkom fra hans og hans Tilhængeres Side, en Opklaren af Forholdet til Brandenborg; den almindelige Benægtelse bliver mistænkelig ved ikke at gaae ind paa selve det foreliggende Spørgsmaal. Det er ikke paa Dommens almindelige Udtryk, men paa de til Grund liggende Aktstykker, at Historiens Beskyldning støtter sig; den kan heller ikke rokkes ved Benægtelsens almindelige Udtryk. Det er ikke her Hensigten at undersøge selve Ulfeldts Skyld eller Uskyld 1663; men det kan fastslaaes, at Apologien ikke bringer noget egentligt nyt Moment frem til dette Spørgsmaals Besvarelse.

Ulige interessantere er Bevisførelsen med Hensyn til det andet omtalte Punkt. Foruden at der gives enkelte spredte nye Træk til Skildringen af Ulfeldts og hans Hustrus Fangeliv paa Bornholm, som f. Ex. at de ikke fik Lov til at kjøbe sig Levnetsmidler for deres egne Penge, er Skildringen af den Maade, hvorpaa de omtalte Forpligtelser, nemlig Deprecationen af 27. October 1661 og Reverset og Eden af December 1661, bragtes tilveje, væsentligt ny og omend i visse Punkter farvet og unøjagtig, saa dog i det Hele ved en kritisk Sigtelse anvendelig.

Det bør her for det første bemærkes, at Forholdet mellem Deprecationsskrivelsen og Reverset er urigtigt gjengivet. Vistnok for at gjøre Modstanden tilsyneladende endnu sejgere, end den var, giver Ulfeldt det med Urette Udseende af, at den

første kun indeholdt en ydmygende Erklæring om hans Brøde overfor Kongen, men intet om de forskjellige materielle Opofrelser, hvormed Frigivelsen maatte kjøbes, hvilke han henfører alene til Reverset, der først underskreves d. 14. December[1]. Deprecationsskrivelsens virkelige Indhold kan sees af Gjengivelsen i Nyt histor. Tidsskr. IV, 435—36, og det kan end yderligere fremhæves, at om to Punkter, nemlig Leonora Christinas Opgivelse af sin Titel som Grevinde til Slesvig og Holsten, hvorpaa der dog i Apologien lægges saamegen Vægt, og Afkaldet paa Obligationen paa de 63,000 Rdl., vare Ulfeldt og Grev Christian Rantzau enige allerede d. 3. October efter kun faa Samtaler[2]. Derimod er der Intet til Hinder for at troe paa en fastere Modstand mod Deprecationsskrivelsens øvrige ydmygende Indhold, end Molbech har været tilbøjelig til.

Om den Maade, hvorpaa Reverset af 14. December, som Oberstlieutnant Lütkens afnødede de Fangne i Henhold til Ordren af 7. December[3], bragtes tilveje, have vi hidtil intet sikkert vidst. Selve Indholdet af Reverset er tildels angivet, dog uden at henføres til det, i Nyt hist. Tidskr. IV, 437—38; men der maa foruden mindre vigtige Bestemmelser endnu dertil føjes Afkaldet paa Hævn over Fuchs og paa de i Roskildefreden bestemte Fordele, ligesom ogsaa Deprecationsskrivelsens Tilbud her vare blevne til Løfter. Skildringen i Apologien af de Overvejelser, som den uventede Fordring gav Fangerne Anledning til, er omend noget theatralsk, dog sandsynlig. Da Hr. Ziegler med en mærkelig Ligegyldighed for det virkelige historiske Udbytte, der kan drages af Apologien, kun har antydet, men ikke gjengivet

---

[1]) Molbech har i sin Afhandling i Nyt hist. Tidsskr. IV. ikke tydeligt angivet noget om dette Revers og derved bragt Forvirring ind, som om endelig en Overenskomst først var truffen i Kjøbenhavn. Originalen findes i Ulfeldtske Sager.

[2]) Nyt hist. Tidsskr. IV, 423.

[3]) Nyt hist. Tidsskr. IV, 436.

dette Afsnit, maa det være tilladt her at give et fyldigere Uddrag deraf efter Afskriften paa det kgl. Bibliothek.

Oberstlieutnant Lütkens overgav Ulfeldt Reverset, som han skulde egenhændigt afskrive og undertegne tilligemed sin Frue; han tilføjede, at det gjaldt deres Frihed, som Underskriften vilde give dem; et Skib laa færdigt til at overføre dem til Kjøbenhavn. Inden et Par Timer fordrede han Svar. Da Ulfeldt havde læst det, svarede han, at Døden var ham kjærere; i hvert Tilfælde burde hans Hustru underrettes derom, da det gjaldt hendes private Formue, ligesaameget som hans, og den Besked gives hende fra ham, at han ikke vilde underskrive det, med mindre det forandredes meget. Dette Ønske opfyldtes, og Lütkens, der roses meget for sin Høflighed og Humanitet, meddelte Ulfeldt den næste Dag, at Leonora Christina, bedrøvet som hun var derover, havde erklæret at ville rette sig efter sin Mands Bestemmelse. Ulfeldt fastholdt endnu sin Modstand; men Lütkens betydede ham, at han i saa Fald maatte være vis paa at døe i Fængslet, og at det i det Hele var uvist, hvilke Beslutninger Regeringen maatte komme til. Et endnu stærkere Indtryk gjorde Erindringen om nogle Ord af Grev Rantzau, at deres Henrettelse flere Gange havde været besluttet og egentligt kun var opsat. Han fik nu en kort Betænkningstid, hvorunder Lütkens underrettede Leonora Christina om det Skete. Fra et lille Vindue i sit Fængsel, som var nedenunder hendes, kunde Ulfeldt i stille Vejr raabe til hende[1]); med Samtykke af Lütkens, der endog paabød almindelig Rolighed for at lette denne Samtale, satte han sig paa denne Maade i Forbindelse med hende og raabte højt og tydeligt følgende Ord: Min Frue, finder De det rigtigt og nødvendigt, at vi vedblive at leve og hentæres i de Ulykker, som omgive os, eller

[1]) Tidligere havde de ogsaa samtalet paa denne Maade med hinanden; men Fuchs havde kort før sin Tilbagekaldelse befalet Soldaterne at gjøre saamegen Larm, at det forhindredes. Leon. Chr.'s Autobiographi i Ny kgl. Saml. 2146 4to.

skulle vi ende vor Tragedie ved den Død, som man truer os med? Leonora Christinas Svar lød kun saaledes:

Rebus in adversis facile est contemnere mortem.
Fortius ille facit, qui miser esse potest.
Accidit in puncto, qvod non speratur in anno.[1])

Selv da han igjen spurgte, om hun ikke havde mere at sige, svarede hun, at hun havde udtalt sin Mening, og Ulfeldt, der anerkjender hendes Mod som større end sit eget, forstod hende. Han besluttede sig altsaa til at underskrive efter først forgjæves at have forsøgt paa at faae indflettet en Tilladelse til at anklage Fuchs. Men han beklager sig bittert over, at de selv herefter holdtes bevogtede paa Slottet, og at der paa Skibet var 24 bevæbnede Musketerer, hvilket sidste med Undtagelse af Tallet stemmer med Ordren til Lütkens.

Angaaende deres Ophold i Kjøbenhavn i Grev Rantzaus Gaard fortæller Ulfeldt omtrent saaledes: Efter Ankomsten fra Bornholm boede de hos Grev Rantzau, der beværtede dem godt paa egen Bekostning; men Vagten af Musketerer vedblev. Den næste Dags Aften leverede Greven dem et nyt Revers til Underskrift, som de skulde afskrive og underskrive til den næste Morgen. Ulfeldt læste det strax, og da han intet nyt saa, som gjorde dem yderligere Tort, erklærede han sig villig til at underskrive. Kort efter sendte Greven en Cavaler til ham med Ordre til, at han skulde datere det nye Revers: Kjøbenhavn. Ulfeldt paastaaer, at Grunden hertil var, at man vilde give det Udseende af, at Reverset var underskrevet i Frihed i Kjøbenhavn; men dette var ikke Tilfældet, da Musketererne stadigt bevogtede dem. Med Hensyn til Eden[2]) hævder han, at ogsaa den er aftvungen, da Grev

---

[1]) De to første Vers skal ogsaa Karl I af England under sin Fængsling have nedskrevet i en Bog. Raumer: Geschichte Europas seit dem Ende des funfzehnten Jahrhunderts. V, 277.

[2]) Om den se Nyt hist. Tidsskr. IV, 439.

Rantzau affordrede ham den, medens han endnu var bevogtet af Musketererne; paa Ulfeldts Svar, at han, som efter Reversen var borgerligt død og forvist til en Krog af Landet, fandt en saadan Ed overflødig, hvis Reverset ikke forandredes, havde Greven endog truet ham med at lade ham føre tilbage til Bornholm af Vagten, som stod i god Orden i Porten.

Ved det her omhandlede Revers bringes man let til at tænke paa det hos Paus[1]) anførte Document af 23. December 1661. Men dette, der er et Aftryk af et paa Regeringens Foranstaltning trykt Aktstykke, er i Virkeligheden kun et Brudstykke af Originalreverset, der findes i Gehejmearkivet[2]), egenhændigt skrevet af Ulfeldt og underskrevet baade af ham og hans Hustru, hvilket bærer som Datum: d. 21. December. Alle de forskjellige Afstaaelser af Gods, Len, Mobilier, Obligationen o. s. v. ere udeladte i det hos Paus optagne, vel netop fordi det var bestemt for Offentligheden[3]); men da det næppe kan antages for muligt, at man har affordret Ulfeldt Underskrift paa en mindre omfattende Forpligtelse 2 Dage efter den egentlige, maa det hidtil bekjendte Revers antages for uægte[4]). Vel bliver den forskjellige Datering tilbage; men naar man gaaer ud fra den almindelige Beretning[5]), at Fangerne ankom til Kjøbenhavn d. 21. December, og dermed forener Apologiens Skildring af den Tid, der

---

[1]) Paus: Corfitz Ulfeldts Levnet II, 211—14.

[2]) Ulfeldtske Sager.

[3]) En lignende Udeladelse havde fundet Sted i de i Trykken udkomne Oversættelser af Deprecationsskrivelsen af 27. Octbr., hvilket Molbech allerede har bemærket i Nyt hist. Tidsskr. IV, 440.

[4]) Af samme Grund kunde man være tilbøjelig til ogsaa at forkaste den ligeledes hos Paus (II p. 210) trykte Forpligtelse af 22. December, der paa en Gang har Charakter af et Slags Skjødebrev og en Troskabsed, tilmed da den af afstaaet Gods kun omtaler det i Sjælland; men det bør dog bemærkes, at det første Afsnit ikke findes i noget andet Revers.

[5]) Paus anf. Sted II, p. 210; Wolffs Journ. for Politik 1816. III, 136; Kort og sandfærdig Beretning om Ulfeldts uhørte Daad 1663. Afskr. bl. And. i Thott. 1137 Fol.

medgik inden Underskriften, bliver man tilbøjelig til at antage, at det forelagte Aktstykke har havt d. 21. til Datum, hvilket er gaaet over i Ulfeldts Revers, omendskjøndt dette egentligt først er underskrevet d. 23. Reverset af 21. December indeholder nogle, omend mindre væsentlige, Afvigelser fra det af 14. December. Der er saaledes tilføjet et Løfte om ingen „aabenbare eller hemmelige conventicula at anstille“, og at Kongen kun skulde være forpligtet til at tilbagelevere Ulfeldts Papirer og Breve „saavidt de hans kgl. Majestæt og hans kgl. Arvehus ikke imod ere“[1]). Saaledes var der virkeligt foretaget Forandringer i Reverset fra Hammershus, og en ny Datering altsaa rimelig. Men det kan ikke nægtes, at den danske Regerings Handlemaade ved ikke at offentliggjøre Reverset af 14. December og kun i en forvansket Form Deprecationsskrivelsen og Reverset af 21. December ikke kan frikjendes for uædle Bevæggrunde. Hvad Eden angaaer, bør det erindres, at Ulfeldt ikke havde ganske Ret i at betragte sig som borgerligt død; thi begge Reverserne indeholdt et mærkeligt Løfte, der allerede i Deprecationsskrivelsen[2]) havde været et Tilbud, om at hvis Kongen vil bruge ham i Fremtiden som extraordinær Envoyé i Udlandet, han da ikke alene forpligter sig til Troskab, men ogsaa til at gjøre de to første Rejser paa egen Bekostning.

Foruden disse Grundtræk indeholder Apologien nogle andre Punkter, som fortjene Opmærksomhed.

Som allerede tidligere berørt, hævder Ulfeldt sin Stilling som svensk Undersaat eller, som han kort efter siger, som svensk Vasal og vil bevise den ved, at Reverset, hvorved han gav Afkald paa ethvert andet Lydighedsforhold end det til den danske Konge, er som aftvunget ugyldigt. Men han glemmer at fremhæve, at han 1659 lige saa bestemt havde

---

[1]) Derimod mangler i det af 21. følgende: Jeg vil og h. kgl. Maj. med forderligste et hel kostelig cantor [Skrin] som ogsaa en temmelig Parti af Brisilientre allerunderdanigst offerere.

[2]) Efter Originalen i Ulfeldtske Sager.

fralagt sig ethvert undersaatligt Forhold til Sverig[1]), og at der siden den Tid ingen Forandring var foregaaet med hans Stilling. Men dengang var han jo rigtignok anklaget af selve den svenske Regering. Det kan ikke kaldes andet end et uhæderligt Kneb, Ulfeldt her anvender.

Medens den nu trykte, i Böhmen fundne Text paa flere Steder har enkelte Stykker, som den herværende Afskrift mangler, findes der derimod i denne et meget vigtigt Punkt, som savnes i hin. Efter at have mindet „de Store og Mægtige" om den Hævn, der engang vil ramme dem efter deres Død[2]), fortsætter han nemlig omtrent saaledes: Han har aldrig gjort noget mod Kongen af Danmark, undtagen at han har tjent Sverig; men hertil havde han havt Ret som en fri Mand, der ingen Forpligtelser havde paa Grund af, at man i Danmark havde afsat ham fra hans Embede, havde frataget ham alle hans offentlige Indtægter, ja endog hans private Ejendomme og begaaet store Uretfærdigheder mod ham. I fem Aar havde han stadigt anmodet om Retfærdighed; derefter havde han maattet søge sin Oprejsning, saaledes som han havde gjort det, ved at tjene den svenske Krone; men forøvrigt var alt dette jo forsonet og udslettet ved Freden mellem Sverig og Danmark.

Det er det eneste Sted i Apologien, ja hvad mere er, i alle hidtil bekjendte, offentlige og private Skrivelser, hvor Ulfeldt selv forsvarer og begrunder Hovedpunktet i sit Liv, Ophidselsen til og Deltagelsen i Karl Gustavs Krig mod Danmark. Det er en lignende Betragtning, som findes i den kort efter Apologien skrevne, ovenfor omtalte Biographi, naar det der hedder: Grev Ulfeldt troede at kunne forsvare sin Handling ved sit Privilegium som fri Adelsmand, saaledes som han er født, og saaledes som alle Adelsmænd i Valgriger ere fødte, og han troede, at han uden Bebrejdelse kunde opnaae at gjenerhverve en Del af sine Godser ved Kong Karl af Sverigs Vaaben, da han ikke kunde opnaae det ved Kong Frederik af Danmark

[1]) Nyt hist. Tidskr. IV, 49—50.
[2]) Den anmeldte Bog p. 312.

og hans Ministres Retfærdighed. — Ved Siden heraf kan mindes om Ulfeldts eller i hvert Fald en af hans Meningsfællers og Ligestilledes Ytringer til den engelske Gesandt i Stokholm, Whitelocke 1654[1]): Da mit Land har jaget mig i Landflygtighed, har jeg Ret til at opgive det, og det Sted, hvor jeg lever og underholdes, er mere mit Land end det, hvor jeg er født, og som ikke vil lade mig leve der. Foruden den Tankegang, der ligger til Grund for disse forskjellige Udtalelser, har der ganske vist ogsaa virket andre Betragtninger for at gjøre Ulfeldt til Danmarks Fjende, hvilke nærmest have fundet deres Udtryk i den omtalte Landflygtiges fortsatte Ytringer: at han troede at gjøre Danmark en stor Tjeneste ved at befrie det for det Tyranni og den Favoritregering, det nu var under, og bringe det under Cromwells frie Regering, eller i Ulfeldts bekjendte Opfordring til Landsdommerne og Landcommissairerne i Danmark 1657 om at sætte sig op mod dem, der kun hjælpe til at spænde dem Lænken om Fødderne, berøve dem deres Friheder og tilsidst reducere dem til Skattebønder[2]). Men det synes berettiget ved at undersøge Ulfeldts Bevæggrunde til og Betragtningsmaade af sine Skridt mod Danmark at lægge Vægten og Eftertrykket paa de først omtalte Udtalelser fremfor paa de sidste, der lade ham ville gjenoprette den aristokratiske Regeringsform i Danmark. Thi vel have de forskjellige Motiver næppe nogensinde virket adskilte fra hinanden, ligesaavel som det kan være vanskeligt at fastholde dem adskilte i Theorien; men naar man seer paa Apologiens klare Ord, paa den Iver, hvormed der virkes for at hidse baade England og

---

[1]) A Journal of the Swedish Embassy in the years 1653 and 1654 by Bulstrode Whitelocke. London 1855. p. 95—96. Udgiveren, Henry Reeve, af denne 2den Udg. antager, at den Omtalte, der havde ønsket sit Navn skjult, maa have været Corfits Ulfeldt selv, idet W. i et Manuscript til sine Børn omtaler ham ved Navn, som en Mand, der nærede lignende Følelser mod sit Fædreland. Molbech antog det tidligere for at have været Ebbe Christoffersen Ulfeldt. Hist. Tidskr. III, 420.

[2]) Holberg: Danmarks Riges Historie III, 243.

Sverig til Krig mod Danmark, paa den Inconsequents, hvormed der i den demokratiske Republik i England og i Monarkiet i Sverig sees Redning for Aristokratiet i Danmark, og endeligt paa Tidspunktet, da det indskrænkede Kongedømme endnu var til i Danmark, og Kongens absolutistiske Tendentser endnu kun vare i deres Fødsel, da føler man, at der af de Landflygtiges Coloni i Sverigs Hovedstad arbejdedes ikke saameget i Kraft af Meningen om een Regeringsforms Fortrin for en anden, som i Kraft af Hensynet til sig selv og sin egen Ret. Men dette maa ikke forstaaes som en blot og bar egoistisk Opfattelse. Hvad der ligger til Grund derfor, er den ensidige Overdrivelse af Individets Ret ligeoverfor Kongen og Staten, der er et Særkjende for den gammelaristokratiske Opfattelse. Idet denne, støttet paa de feudale Traditioner, gjør Eden til Adelsmandens og Ridderens stærkeste Baand, men tillige netop hævder Gjensidigheden i Løfternes Overholdelse som Betingelse for Edens Gyldighed, kommer den til det Resultat, at naar Kongen og Regeringen forbryder sig imod En, da ere ogsaa Ens egne Forpligtelser og Ens egen Ed ugyldig, da har man Ret til at vælge sig en anden Herre og til at søge sin Oprejsning i Indland og Udland, Følgerne blive, hvilke de ville.

Det var vistnok denne Tankegang, hvormed under Unionstiden de svenske Adelsmænd for dem selv forsvarede deres Frafald fra den ene Herre til den anden, eller de danske deres Opsigelse af Christiern II; denne Betragtningsmaade foresvævede sikkert Karl af Bourbon, da han svigtede Frants I[1]), eller de polske Adelsmænd, der forlod Johan

---

[1]) »Le connétable ne s'en tenait plus aux moyens légitimes de défense. Il se plaisait, dit-on, à répéter le mot d'un chevalier gascon à Charles VII, qui lui demandait, si quelque chose pourrait le décider à manquer de foi à son roi. »Non pas l'offre de votre couronne, mais un affront de votre part.« L'affront était venu, et Bourbon, s'estimant dégagé du devoir féodal, ne parut pas même soupçonner, qu'il existât un autre devoir, celui du citoyen envers la patrie.« Henri Martin: Histoire de France. 4me éd. VIII, 39.

Kasimir for at slutte sig til Karl Gustav[1]), eller Prindsen af Condé, der forenede sig med Spanierne mod sit eget Fædreland, eller endnu senere svenske Adelsmænd, der efter Karl XI's Reduktion haabede paa dansk Hjælp mod deres Konges Undertrykkelser[2]). I Valgriger, hvor Kongens Person og Staten i Theorien skarpt adskiltes, fordi den i hvert Fald i Principet tilfældige Konge ikke kunde blive et fuldstændigt Symbol paa den ikke vexlende Stat, laa det ikke saa fjernt at ville hævne sig paa Kongen uden at blive sig sin Brøde som Fædrelandsfjende bevidst. Men den theoretiske Adskillelse af Forholdet til Kongen og Forholdet til Landet kunde ikke i Gjerningen overholdes, og Mangelen paa Hensyn hertil frembragte en Sammenblanding deraf, der lod ikke alene Regenten, men ogsaa Landet bøde. Man hævner sig f. Ex. paa Regenten ved at paaføre ham Krig; men man glemmer, at ogsaa Landet lider derunder; man hævner sig paa Regenten ved at berøve ham nogle Provindser; men man glemmer, at ogsaa Landet derved mister dem. Men denne Glemsomhed er en Forbrydelse, en Miskjendelse af Borgerpligten, og efterhaanden som Følelse for Landets Integritet og dermed Fædrelandskjærlighed er stegen som Følge af eller i hvert Tilfælde i Vexelforhold til den sig udviklende Statsides concentrerende Indflydelse, desto større er Forbrydelsen bleven. Man maa ikke af de anførte Exempler fra det 17de Aarhundrede slutte til Datidens Miskjendelse af dette Forhold; dertil see vi paa den ene Side f. Ex. i Danmark netop en stærk Integritetsfølelse og Fædrelandskjærlighed ved Sorgen over Sundprovindsernes Tab, paa den anden Side Nordens første Adelsmand, Axel Oxenstjernes Fordømmelse over Ulfeldts Optræden i Sverig[3]). Det er imidlertid

---

[1]) Carlsson: Sveriges historia under konungarne af pfalziska huset. I, 108, 111. Man erindre ogsaa Radziejowskis Forhold i Sverig.

[2]) Fryxell: Berättelser ur svenska historien XVII, 403. Jvfr. ogsaa Fryxell: Handlingar rörande Sveriges historia II, 413 ff.

[3]) Habui equidem causas neque paucas neque leves, ob quas exemplo aliorum, maxime Radziefski alicujus vel Ulfeldii deserere meos et ad alios transire potuissem, verum semper malui

ikke saameget Hensigten her at bedømme Bredden som at fastholde, at vi troe i den omtalte aristokratiske Opfattelse at see det Hovedpunkt, hvormed Ulfeldt for sin egen Samvittighed forsvarede sin Handlemaade. Det var næppe saameget en politisk Mening om Aristokratiets Fortrin for Absolutismen, som den stolte Adelsmands Mening om Adelsmandens Uafhængighed. Herved blev Spørgsmaalet hos ham paa en Gang et Principspørgsmaal og et personligt Spørgsmaal, der kunde groe sammen med endnu et Hovedmoment i hans Stemning og en Hovedbevæggrund til hans Handlemaade, der ikke maa glemmes, personlig og egoistisk Had og Hævnlyst[1]).

---

et nunc qvoque mallem cum Innocentio meo [!] descendere in forum cervicemque præbere carnifici quam vicinis æmulis Sueciæque libertati insidiantibus manifestare patriæ meæ imbecillitates, atque ita ipsam in exitium, me in sempiternam proditæ illius infamiam conjicere. Hugonis Grotii Belgarum Phoenicis manes ab iniquis obtrectationibus vindicati. Delphis Batavorum 1727. II, 347. — Det kan ogsaa fremhæves, at den omtalte Biographi bedømmer Ulfeldts Handlemaade saaledes: Si le ressentiment du Comte Ulfeld fut trop emporté, la faute, qu'il fit, fut bientôt réparée par la paix; og endvidere siger, at U. bad Karl Gustav fritage sig for Deltagelse i den anden Krig »parce que les premières fautes peuvent être pardonnées, et que les secondes ne le sont pas«. Sorbière, hvis Bog dog blev forfulgt paa den danske Regerings Tilskyndelse netop paa Grund af dens gunstige Omtale af Ulfeldt, udtaler sig saaledes om dette Punkt af hans Liv: Il passa en Suède, ce qui le rendit effectivement criminel. Sorbière: Relation d'un voyage en Angleterre. Cologne 1666. p. 152. I et Brev fra Kirstine Munk til Leonora Christina, dat. Boller d. 21. Juni 1656 siger hun, at hun betragter det Rygte, der gaaer, at Ulfeldt har tilbudt Sverig 2 Tdr. Guld for at gaae mod Danmark, som en Løgn. Ulfeldtske Sager.

[1]) Her kan ogsaa bemærkes den Inconsequents, som Ulfeldt gjorde sig skyldig i ved at betragte sin Stilling som fri, da han var afsat fra sine Embeder i Danmark, og dog vedblive at kalde sig og lade sig kalde Rigshofmester. En ny Rigshofmester valgtes i October 1652 (Danske Magazin 3 R. IV, 227); men et Aktstykke angaaende Sperling, dateret Stokholm d. 16. September 1653 begynder saaledes: »Ich Corfitz Ulfeldt . . . . des Reiches Däne-

Slutningen af Apologien mangler, som omtalt, i den nu trykte Text; men da den er af ikke ringe Interesse, skal den her gjengives i Udtog. Ulfeldt fremhæver, hvor uretfærdig den Behandling, der er bleven ham og hans Hus til Del, vilde vise sig, hvis det var bekjendt for Verden, hvorledes han har virket for Frederik III ved hans Valg til Konge, og hvilken Ulejlighed og Arbejde han har havt med dem „qui de toute voulaient faire élection d'une puissante cabale" [?] og med at forhindre deres Planer, som havde Blikket rettet paa andre Fyrster. Han maatte forsvare Kongens Person offentligt i Nærværelse af hele Raadet; thi de, som dengang vare Vælgere, opstillede visse Punkter, ifølge hvilke de offentligt paastod, at Frederik III ikke kunde blive valgt til Konge uden Rigernes og Indbyggernes fuldstændige Ødelæggelse; dog vil han ikke denne Gang omtale disse Punkter. Men han tog da alene Frederiks Parti, forsvarede offentligt hans Person og modbeviste de nævnte Punkter, der skulde være et Grundlag for hans Udelukkelse fra Kronen, Alt med en saadan Kraft, at Forslagsstilleren offentligt for Rigets Vælgere og i Overværelse af en stor Del af Rigets Stænder afstod fra sit Forslag, og alle hans Tilhængere ligeledes opgav det. Han vedblev at virke for Valget, lige indtil det var afgjort. Dette er bekjendt for de Herrer af Raadet, som dengang vare Vælgere, af hvilke en Del lever endnu. Hvis Kongen ønsker at faae det nærmere at vide, kan han erfare det af dem; maaske vil man give ham selv (Ulfeldt) Lejlighed til at offentliggjøre det sammen med andre meget vigtige Forhold, som kunne bevise hans store Tjenester mod Kongen

---

marks Hoffmeister.» Gl. kgl. Samling 1112 Fol. I et Brev fra Karen Kruse til Leonora Christina af 22. November 1652 hedder det: »Nu har vi to Rigens Hofmestre, Gud bevare den ældste.« Ulfeldtske Sager. Exempler paa, at han ogsaa 1653 gik under denne Titel i Sverig sees i de la Gardiska Archivet VIII 198; X, 47. Modsigelsen bliver ikke mindre ved, at han allerede før sin Afsættelse havde protesteret mod en saadans Gyldighed, naar den ikke skete ved »ordentlig og lovlig Proces.» Højtrængende Æresforsvar p. 5.

og Kongehuset; men denne Gang vil han ikke tale videre derom. Kongen veed godt, at han aldrig har ladet sig mærke med, hvad der foregik ved Kongevalget eller anklaget Nogen eller forlangt nogen Belønning for ikke at komme til at gjælde for en ussel Lejesvend (un vil mercenaire). Han var den første, som forkyndte hans Valg, den første, som offentligt hilsede ham paa begge Rigers Vegne med Titel af Konge og Majestæt; han har sammen med Bisperne for Alteret sat Kronen paa hans Hoved, og han kan i det Hele med sikre Beviser gjøre det klart, at uden ham var Frederik III aldrig bleven valgt til Konge. Med en Henvendelse til Gud, der vil straffe hans Forfølgere uden Hensyn til deres Magt eller Storhed, slutter han derefter Apologien.

Hele denne Skildring hænger sammen med den Paastand, der i Ulfeldts sidste Dage og efter hans Død er bleven fremsat baade af ham selv, hans Hustru, Sperling[1]) og i den omtalte Biographi, om at han var den, der satte Frederik III's Valg igjennem. Hertil knyttedes i Reglen en Fortælling om, at Hertugen af Gottorp forgjæves havde søgt at vinde ham for sit Valg[2]). Her i Apologien ere Forholdene angivne noget mere i det enkelte, men alligevel i et fuldstændigt mystisk og mistænkeligt Slør, der bliver end yderligere mærkeligt ved, at der paa det Tidspunkt synes at mangle enhver Grund for Ulfeldt til at tilsløre Begivenheder, der blotte hans Fjender og hæve ham selv. Den Mand, der fører sit Fædrelands Fjender til Kamp mod det, kan ikke blot for at undgaae at synes „un vil mercenaire“ have undladt at benytte sine naturlige og berettigede Vaaben mod sine Modstandere. Ikke heller findes der i hans „højtrængende Æresforsvar“ Antyd-

---

[1]) Wolffs Journal for Politik 1816. I, 194. »Jammersmindet« p. 63. Suhms nye Samlinger. III, 227.

[2]) I Carl Deichmans historiske Optegnelser findes netop en modsat Beretning: Ulfeldt vilde, at Hertugen af Holsten skulde udvælges til Konge, men frygtede for Norges Separation, hvor Sehested var Statholder, som altid mod Ulfeldt havde da conserveret det til Kong Frederik. Meddelelser fra det norske Rigsarkiv. Christiania 1870. I. 25.

ninger af et saadant Forhold 1648. At ingen andre samtidige Beretninger antyde noget lignende, vilde have mindre at sige, saalænge der kun taltes om hemmelige Brevvexlinger mellem Frederik af Gottorp og Ulfeldt eller om de desværre ubekjendte Forhandlinger indenfor Rigsraadet, men bliver paafaldende, naar her tales om, hvad der er foregaaet offentligt i Nærværelse af en Del af Stænderne, saameget mere som det strider mod alt, hvad tidligere er bekjendt om Rigsdagens Forhandlinger[1]). Der foreligger vel intet Bevis for hans Fjenders Beskyldninger, der ere gaaede over i Traditionen, at Ulfeldt og hans Parti have modarbejdet Frederik III's Valg; men enhversomhelst indre Sandsynlighed strider mod at tilskrive en blot og bar Misforstaaelse Oprindelsen af Striden mellem den yngre Linie af Christian IV's Sønner af første Ægteskab og Kirstine Munks Børn og Svigersønner.

Det er sørgeligt at rejse Tvivl, hvor Tvivlen eo ipso maa forvandle sig til en Beskyldning for forsætlig Usandhed; men „dersom," saaledes som vor store Kritiker, C. Paludan-Müller, har sagt[2]), „det ved al Historie, men navnlig ved Samtidiges Beretninger er Fortællingens Form og den Fortællendes Personlighed, der betinger Læserens almindelige Stilling til det Meddelte", kan en usikker og tilsløret Form og en ikke gjennemgaaende vederhæftig Personlighed, der tilmed er Part i Sagen, ikke give Tillid til Beretninger, der staae i Strid med al Sandsynlighed og authentiske Aktstykker. Det er en Betragtning, der maa paatvinge sig saavel ved Apologiens sidst berørte Slutningspunkt som ved dens Hovedgjenstand: Beskyldningerne, der førte til Højesteretsdommen af 24. Juli 1663.

---

[1]) Nyt histor. Tidskr. V, 374 ff.
[2]) Histor. Tidskr. III, I, 90.

J. A. Fridericia.

En Brevvexling mellem Grev Johan Hartvig Ernst Bernstorff og Hertugen af Choiseul 1758—1766. (Udgivet med Understøttelse af den Hjemstjerne-Rosenkroneske Stiftelse). Kjøbenhavn 1871. Gyldendalske Boghandel.

Baade i Midten af det 17de og af det 18de Aarhundrede sporer man en mærkelig Stræben hos de ledende dansk-norske Statsmænd efter at sikre Nordens Ro ved en Tilslutning til Frankrig og i Forbindelse dermed ved en Alliance med Sverige. I Midten af det 17de Aarh. bæres denne Politik som bekjendt af Hannibal Sehestedt og Griffenfeldt, 100 Aar derefter er den ældre Bernstorff en Tidlang en ivrig Talsmand derfor. Paa Griffenfeldts Tid havde der vistnok været Stemning for en saadan Forbindelse hos den franske Regering; men Planen var strandet paa det Had, de ledende Statsmænd i Sverige under Carl XI's Mindreaarighed nærede imod Danmark. (Se Lunds Universitets årsskrift for 1864. S. 60.) Istedenfor at følge samme Politik under den nærmest paafølgende europæiske Krig kom de nordiske Folk i blodig Kamp med hinanden i den saakaldte skaanske Fejde. Ogsaa 100 Aar derefter mødte en lignende Politik fra dansk-norsk Side Modstand igjennem de svenske styrende Stormænds Nationalhad. De i den nyeste Tid udkomne „Historiska skrifter" af den ældre Axel Fersen vidne klart om, hvor stærkt dette var. Fersen og hans Partivenner mente i 1743, at hvis den danske Kronprinds Frederik blev valgt til Tronfølger i Sverige, vilde man derved *„återföra svenska folkets öde under Christian II's bödelsvärd."* *) En af de Adelsmænd, der dengang havde været ivrigst i at skildre de Farer, som vilde true Sverig igjennem en Union med Danmark-Norge, nemlig Anders Höpken var siden som Cancellipræsident den ypperste Mand i Sveriges Regering og Lederen for det herskende Parti, Hattene. Igjennem sit hele Liv bevarede han sin Uvilje mod Danmark,

---

*) I, 116 og 129.

og han lagde den idelig for Dagen. I Aug. 1759 skrev J. H. E. Bernstorff om ham til Choiseul, at han hadede de Danske „*par habitude et par principe*“ og vilde ønske, at enhver Franskmand gjorde det samme“*), og 14 Aar senere opfatter den yngre Berstorff ham i ligesaa høj Grad som en bitter Fjende af Danmark**). Naturligvis vilde det ikke være let at komme paa en venskabelig Fod endsige til en Alliance med et Land, hvis ledende Statsmand var saaledes sindet. J. H. E. Bernstorff gjorde sig heller ingen Illusioner herom; men naar han til Trods for dette Nationalhad dog tænkte sig Muligheden af en dansk-fransk-svensk Alliance, da var det, fordi han haabede paa, at den franske Indflydelse ogsaa i dette Punkt skulde vise sin Styrke i Sverige. Det var til Frankrig, at Hattepartiet ganske havde sluttet sig, og det var efter fransk Tilskyndelse, at det lod Sverige under Syvaarskrigen tiltræde Coalitionen imod Frederik II af Preussen. Men ogsaa Danmark-Norge saa paa den Tid i Frankrig den Stormagt, til hvem det helst sluttede sig. Uden at tage Del i Syvaarskrigen sluttede det dog en Traktat med Frankrig den 4de Maj 1758, hvorved det stillede sig saameget paa dets Side, som det lod sig gjøre uden at bryde Neutraliteten. Og J. H. E. Bernstorffs Forhaabninger om en heldbringende Indflydelse fra Frankrigs Side paa Nordens Forhold maatte stige, da den bekjendte Hertug af Choiseul i November 1758 overtog Pladsen som fransk Udenrigsminister, en Plads, der efter Bernstorffs Opfattelse var »den vigtigste i Europa“.***) Bernstorff havde i et tidligere Afsnit af sit Liv, medens han var dansk Gesandt i Paris (1744—1750), staaet i personligt Venskabsforhold til Choiseul og havde dengang fattet høje Tanker om hans ypperlige Evner og politiske Blik. Det var Tanker, han aldrig opgav siden, selv efterat deres politiske Veje havde fjernet sig fra hinanden, og da Choiseul blev afskediget i

*) Brevvexling etc. 55.
**) Depeche til Gesandten i Stockholm af 18de December 1773.
***) Brevvexling o. s. v. S. 1, jvfr. S. 2, 5 og 10.

Slutningen af 1770, omtalte Bernstorff det i et Brev til en politisk Ven som meget beklageligt.*)

Dette personlige Venskabsforhold imellem de tvende Statsmænd kom strax til at indvirke paa deres gjensidige Stilling som Udenrigsministre, nemlig igjennem en Privatcorrespondance. Bernstorff førte overhovedet en omfattende Privatcorrespondance med saadanne Statsmænd i Europa, til hvem han stod i et personligt Forhold. Der skal saaledes i Rigsarchivet i Haag findes en Brevvexling imellem ham og den hollandske Diplomat de Larrey**), der havde virket i Paris som Gesandt, medens Bernstorff havde været der; men ellers er denne Privatcorrespondance gaaet tabt, naar undtages at det er lykkedes i det danske Udenrigsministeriums Archiver at samle hans og Choiseuls Brevvexling. Det er denne Brevvexling, der iaar er forelagt Almenheden, i Forbindelse med en Indledning, som i Korthed men særdeles klart giver en Oversigt over Hovedtrækkene i Bernstorffs politiske Synsmaade. Desto værre har den kyndige Udgiver ikke ment at burde navngive sig. Forhaabentlig vil det ikke være ubetimeligt, her at henlede Opmærksomheden paa denne højst interessante Brevvexling, der er dobbelt værdifuld, jo fattigere vi ere paa Breve eller selvskrevne Optegnelser af Mænd, der have spillet en fremragende Rolle i vor Historie. Ovenikjøbet har denne Brevvexling særlig Krav paa at blive omtalt i Historisk Tidsskrift, da den nøje slutter sig til den omfattende og vigtige Afhandling om Grev Ostens Gesandtskaber, som findes i 1ste Bind af dette Tidsskrifts 4de Række.

Brevvexlingen, der for største Delen var forfattet i et eget Chiffer, som de tvende Ministre havde til deres særlige Brug, begynder med et Brev fra Bernstorff til Choiseul, dateret 29de Novbr. 1758, i Anledning af dennes Overtagelse

*) Brev til Schack-Rathlov af 11te Jan. 1771. Samlingen paa Ravnholt.

**) »Overzeigt van het Nederlandsche Rijks Archief. Eerste stuk, Gravenhage bij Martinus Nijhoff 1858 8° S. 67.

af Udenrigsministerportefeuillen og fortsættes derpaa uden nogen længere Afbrydelse indtil 7de Septbr. 1761. I denne Tid have Brevskriverne skrevet 41 Breve til hinanden; de 24 ere fra Bernstorff til Choiseul, de 17 fra Choiseul til Bernstorff. Fra den Tid bliver Brevvexlingen mindre livlig, maaske som en Følge af at Choiseul i Oktober 1761 nedlagde Udenrigsministerportefeuillen for kun at tage sig af Krigs- og Marineministeriet; der vexles i 1762 og 1763 kun 4 Breve imellem dem, og derpaa ophøre de. I April 1766 tiltræder Choiseul vel igjen Pladsen som Udenrigsminister; men det fører dog ikke til nogen stærkere Fornyelse af Brevvexlingen. Den politiske Stilling imellem Frankrig og Danmark-Norge var nu ikke den samme som tidligere; Choiseul skriver kun et Brev (15 April 1766) til Bernstorff for at meddele ham sin Udnævnelse og bestemt angive sit Syn paa, hvordan Frankrigs Politik i Fremtiden maatte være med Hensyn til Danmark-Norge. Bernstorff takker for Meddelelsen og svarer med en lignende Fremstilling af sit Syn paa Forholdet mellem de tvende Stater (24 Maj 1766). Af alle disse 47 Breve mangle kun to, der begge vare fra Choiseul, det ene fra Begyndelsen af 1759, det andet fra de første Maaneder af 1761. Det er ikke Smaabilletter, der saaledes ere vexlede mellem de tvende Ministre; kun faa af Brevene ere af ringe Omfang; de fleste ere endog meget lange; man træffer imellem dem Breve paa ikke mindre end 13—14 Sider.

Hvad der fængsler ved denne Brevvexling er for det første den smukke Form. Ikke blot Choiseul er en Mester i at skrive for sig — det er kun, hvad man maa vente af en Mand, der stod i det Forhold som han til sit Fædrelands literaire Kredse — men Bernstorffs Breve ere ikke mindre fuldendte i formel Henseende. Det er muligt, at der er Ucorrectheder i Sproget; men forbavsende er den Lethed, hvormed Bernstorff, uagtet han skriver paa Fransk, altsaa i et fremmed Sprog, forstaar at udtrykke Alt, hvad han vil sige, og den Mangfoldighed af Tone, der er i hans Breve. Dannet i det fine Pariserselskab, forstaar han saa godt som Nogen at dreje de zirligste Complimenter;

men mere tiltalende er dog den Fasthed og Alvor, som jævnlig møder Læseren, og som kan bryde frem næsten med en lidenskabelig Ild, naar han, som f. Ex. i det mærkelige 25de Brev (den 23de April 1760) skildrer de Farer, der true Danmark-Norge fra Rusland. Der er overhovedet en større Rigdom paa Stemninger i Bernstorffs Breve end i Choiseuls. Man føler en varmere, paa en Gang blødere og alvorligere Natur hos den danske Minister, og hans Sprog har mere af den overstrømmende Veltalenhed, som kun kommer frem, naar Hjertet er fuldt. Men mærker man hos Choiseul stærkere den politiske Schakspiller, saa er det dog ikke blot skarp Forstand og klar Logik, der giver hans Udviklinger deres Præg; idelig har man ogsaa det velgjørende Indtryk af en levende fransk Nationalfølelse, som lige stærkt lader ham føle, hvad Frankrigs Ære kræver, og harmes baade over, hvor slet det gaar i Krigen og hvor jammerlig hans Forgængere have ledet hans Fædrelands Sager.

Dette bestemte Indtryk af de tvende Ministres forskjellige Personligheder træder saa meget stærkere frem, som det overhovedet er med en paafaldende Aabenhed, at de udtale sig for hinanden. Man mærker, at de kjendte hinanden og havde Tillid til hinanden. Ganske ligefrem kritisere de ikke blot gjensidig de Diplomater, der repræsentere deres respektive Stater, naar de have noget at udsætte paa dem; men de polemisere ogsaa imod hinanden, og de give paa den klareste, mest aabne Maade en Fremstilling af deres egen politiske Synsmaade. Enkelte Gange spiller deres gjensidige Kritik noget over i det spydige, naar Choiseul f. Ex. lader Bernstorff høre, hvor liden Gavn Frankrig i Virkeligheden har havt af Danmark (S. 42 og 182), eller ved de Bemærkninger, Bernstorff gjør i Anledning af et Forslag fra Choiseuls Side til politiske Skridt af den danske Regering (S. 173). Men disse Stænk af Spydighed fordunkle ikke det stærke Indtryk af gjensidig Højagtelse, som Brevvexlingen gjør, og som i det Hele saa tydelig viser sig igjennem den hele Maade, hvorpaa de tvende Statsmænd ville lære hinanden det berettigede i deres egen Synsmaade. Ligesaalidt

som Choiseul undser sig for at omtale sine Forgængeres Statsmandsfærd med blodig Kritik, ligesaa villig er han ogsaa til at anerkjende Fejl fra de franske Diplomaters Side, som virkede under ham. Han giver fuldstændig Bernstorff Ret, naar denne angriber den franske Gesandt i Petersborg L'Hôpital, hvem han endog selv kalder *„le plus inepte ambassadeur qui existe"* (S. 24).

Hvor to Udenrigsministre, der begge ere fremragende Mænd, staa paa en saadan Fod med hinanden og udvexle aabent deres Tanker om de europæiske Personligheder og Tilstande, er det en Selvfølge, at en Brevvexling imellem dem har historisk Værd. Særlig da, naar det er midt under en Krig som Syvaarskrigen. Selve denne Krigs Gang mærker man idelig igjennem Brevene; ja det var netop den, der fremkaldte Brevvexlingen. Stødet til denne er nemlig kommet fra Choiseul (se S. 16), der har ønsket at skrive i Fortrolighed til Bernstorff, rimeligvis for paa den Maade lettere at faa Danmark-Norge til at gjøre Frankrig diplomatiske Tjenester. I det mindste ser man ham nytte Lejligheden til ikke blot at forhandle om mindre vigtige Forhold, der stode i Forbindelse med Krigen (saaledes om Mecklenburgs Stilling til Preussen), men endog til at bruge Danmark-Norge som et Mellemled for maaske at opnaa Fred med England. Dette Ønske kommer frem to Gange (i Begyndelsen og i Slutningen af 1759, se Side 19 og 73 ff) og opfyldes af den dansk-norske Regering, men uden at den udretter Noget. Ligesom Bernstorff herigjennem er bleven Choiseuls Fortrolige, saaledes meddeler denne ham bag efter andre Skridt, som Frankrig gjør for at lette Vejen til Fred. Han beder ham f. Ex. ytre sig i Anledning af et Udkast til Fredspræliminairer, som han med Spanien som Mægler vil prøve paa at foreslaa England (S. 117). I høj Grad træffende og profetisk udtaler Choiseul selv i Anledning af denne engelsk-franske Krig, at hvis den fortsattes vilde baade Englands og Frankrigs Indflydelse paa Fastlandet tabe sig, medens det vilde blive Landmagterne, der vilde faa Overvægten (S. 134). Sandheden deraf skulde Polens Skjæbne vise.

Men har det sin Interesse igjennem Choiseuls Udtalelser at følge de stigende Vanskeligheder i Frankrigs Stilling, fængsles naturligvis en dansk Læser mest ved, hvad der angaar Nordens Forhold. Bernstorff havde strax i Begyndelsen af Brevvexlingen bedt Choiseul om at maatte udtale sig herom *„avec la plus grande confiance“* (S. 20), og da Choiseul villig gik ind herpaa (S. 23), er det netop disse Forhold, der komme til at spille Hovedrollen i Brevene. Fra to Sider saa Bernstorff Farer for Norden, nemlig fra Preussen og fra Rusland. Mere end engang har han i Depescher til danske Diplomater forudsagt, at Preussen, hvis man ikke standsede dets Udvidelser, vilde komme til at trykke sine Naboer paa en Maade som den, det er faldet i vor Lod at blive Vidne til. Ogsaa i Brevene til Choiseul taler han med Bitterhed om Preussen som *„une monarchie toute militaire, dont le bras de fer écraserait bientôt les princes faibles et tomberait ensuite sur les plus puissans, pour leur arracher au moins leurs droits, leur autorité et leur gloire“* (S. 26; jvfr. S. 116). Men endnu farligere for Norden og særlig for Danmark holder han dog Rusland for at være, denne *„pouvoir destructeur habitué à subjuguer ses voisins et à les asservir à ses imperieuses lois“*. (S. 190 jvfr. S. 56 og 138). Faren er for Danmarks Vedkommende ovenikjøbet skjærpet ved Storfyrst-Tronfølgeren Carl Peter Ulrichs glødende Had. Vi ere nemlig paa dette Punkt midt i de endeløse Forhandlinger om det holsten-gottorpske Spørgsmaal, som hidtil havde vist sig fuldstændig frugtesløse. Storfyrsten er i Bernstorffs Øjne en saa meget farligere Personlighed, som det var bekjendt nok, hvorledes han beundrede Frederik II. *„Que deviendrions nous*, udbryder Bernstorff (S. 27), *que deviendrait la Suède, enclavée de toutes parts, et que deviendrait enfin l'Allemagne, si le czar, d'intelligence avec le roi de Prusse, se trouvait comme prince de l'empire* (ↄ: Allemand) *dans le cas de se mêler directement de ses affaires.“* Da Choiseul ganske deler Bernstorffs Syn herpaa (S. 23 og 42), saa griber denne af al Magt Lejligheden til at faa Frankrig til at hjælpe imod den truende Fare, dels ved at støtte Danmark-Norge under dets Underhandlinger i Petersborg, dels

ved at virke for en dansk-svensk-fransk Alliance. Netop om Betydningen af en saadan Trippelalliance er han ganske af samme Mening som Choiseul, at nemlig Nordens Ro kun kan bygges paa *„une union sincère entre le Danemark et la Suède, cimentée par la France“* (S. 52). Baade for ham og for Choiseul er Nationalhadet imellem Danske og Svenske en sørgelig Kjendsgjerning, der kunde være en Hindring for en saadan Forbindelse; men Bernstorff paastaar at kunne tilintetgjøre alle Virkninger deraf for de Danskes Vedkommende (S. 53). Vanskeligere mene de, det i saa Henseende vil gaa med Svenskerne, fordi Høpken er saa gjennemtrængt af disse Fordomme. Sagen maa der gribes an fra fransk Side, om end med Forsigtighed, da, som Choiseul skriver *„la jalousie suedoise se porte sur tous les objets et principalement sur nos liaisons avec le Danemark* (S. 71).

Men destoværre er det kun et usikkért Haab, Bernstorff tør nære om at en saadan Trippelalliance vil lade sig sætte igjennem med Svenskerne, og imidlertid udvikle Forholdene sig paa en Maade, der dobbelt lade ham frygte for det rimeligvis nærforestaaende Øjeblik, da Carl Peter Ulrich skulde bestige den russiske Trone.

I Efteraaret 1759 tager Syvaarskrigen en uheldig Vending for Frederik II, vel at mærke, ikke ligeoverfor Franskmændene, hvad Bernstorff gjerne havde set, men ligeoverfor Russerne, og Bernstorff kommer, som det siden viste sig med Grund, til den Formodning, at Rusland vilde benytte sit Held til at sikre sig Besiddelsen af Østpreussen. I saa Fald vilde Rusland efter Bernstorffs Opfattelse vinde en saadan Overmagt ved Østersøen, at det vilde være dobbelt farligt i Fremtiden at faa en russisk Kejser som Nabo i Holsten. Det er tidligere skildret her i Tidsskriftet, hvorledes Bernstorff satte Himmel og Jord i Bevægelse for at hindre dette og endog i værste Tilfælde var villig til at lade Danmark-Norge tage Del i Krigen paa Frederik II's Side*). Her skal

*) 4de Række, første Bind. Den ovennævnte Afhandling om Grev Osten S. 518 ff.

dette Forhold kun nævnes, fordi det giver Anledning til et højst ejendommeligt Ordskifte imellem Bernstorff og Choiseul. I dette kulminerer Interessen ved Brevvexlingen. Paa den ene Side træffer man Bernstorffs næsten voldsomme Udtalelse om at Danmark er nødt selv til de yderste Skridt for at undgaa et saadant Naboskab, der vil være det samme som Afhængighed. Der er ikke en Dansk, siger han, der bekymrer sig om at leve, hvis han skal se sin Konge og sit Fædreland i Afhængighed af Rusland (S. 143); Frankrig skal tage sig iagt; lader det Rusland hæve sig, da støtter det derved en Magt, der vil være den naturlige og stadige Ven af dets Fjender i Fremtiden (S. 147), og man maa ikke fra fransk Side bebrejde Danmark, om det følger en Politik, der er nødvendig, hvis det siden i Tiden skal kunne være Frankrigs Ven „*car pour être l'ami de la France il faut être, et le Danemark n'existera plus, s'il réussit au grandduc de régner en même temps sur la Russie sur la Prusse* (d. v. s. Østpreussen) *et sur le Holstein* (S. 193). Paa den anden Side viser Brevvexlingen Choiseuls Forsøg paa at paapege det Overdrevne i Bernstorffs Frygt og hvilken Fare Danmark-Norge vilde komme i ved en Politik, der maatte føre til et Brud med Frankrig og dets Forbundsfæller og derimod vilde stille det ved Siden af Frederik II, som naturligvis vilde ofre det, saasnart han kunde have nogen Fordel deraf. Unægtelig var dette sidste Argument ikke uden Vægt. Fra den fuldstændige Enighed om det politiske System vare Bernstorff og Choiseul saaledes komne i en Polemik med hinanden; men netop denne Polemik viser deres gjensidige Højagtelse og er mærkelig ved den fuldstændige Aabenhed, hvormed de udtale sig for hinanden. Imidlertid varede den ikke længe, thi Rusland opgav sine Fordringer paa Østpreussen, netop som en Følge af Frankrigs Anstrængelser, et Bevis paa, at Bernstorffs Forestillinger ikke ganske have været uden Indflydelse paa Choiseul.

Uheldigvis formaaede Frankrig dog ikke at skaffe nogen Løsning paa det gottorpske Spørgsmaal. Aaret efter løfter den franske Regering ikke en Haand for at afværge Ruslands Angreb paa Danmark-Norge 1762, og efter at Bernstorffs Forhaabninger

om Fordelen ved en fransk Alliance havde faaet et Dødssted herved, saa han Frankrig slutte sig til Hofpartiet i Sverige, og virke for en Tilnærmelse imellem det og Hattepartiet. Men Hofpartiets Sejr i Sverige var efter Alt, hvad Bernstorff vidste om dets Stemninger, i hans Øjne det samme for Danmark som en farlig Krig om Norge. Dels for at afværge dette, dels for at vinde Udjævningen af den gottorpske Tvist nærmer Bernstorff sig da til selve den Magt, han hidtil havde frygtet mest, nemlig Rusland. Visselig var det ikke sine Sympathier, han fulgte her. I det Brev han skrev til Choiseul, efter at Danmark-Norge og Frankrig saaledes havde fjernet sig fra hinanden (24de Maj 1766), udtalte han (S. 247): *„je croirai toujours, que le Danemark doit dans tous les cas honorer et aimer la France“*. Det var kun, fordi Erfaringen havde vist ham, at han ikke kunde finde Hjælpen hos det, at han vendte sig til Danmark-Norges tidligere Fjende. Baade han og Brodersønnen A. P. Bernstorff have havt en underlig Skjæbne. Den ene af dem følte sig ved alle Sympathier knyttet til Frankrig, dette Land, om hvilket han skrev, at han elskede det *„à la fureur“* (S. 16), den anden havde, som han selv siger, altid havt Forkjærlighed for England*). Begge ønskede de at knytte Danmark-Norge nærmere til den af de tvende Vestmagter, der var deres Yndlingsstat; begge bleve de ved Forholdene tvungne ind i en Politik, der netop maatte fjerne Danmark-Norge fra en saadan Forbindelse, og som var trykkende for dem selv. Sligt hører med til det pinlige ved Ledelsen af en lille Stats Udenrigspolitik!

*) Depesche af 28de Decbr. 1793 til Gesandten i London.

E. Holm.

Chr. de Treschow: Contributions to the history of queen Elizabeth, London 1871 (Proposal of mariage made by king Frederik II of Denmark to queen Elizabeth).

Da Hr. Candidat Treschow, Attaché ved det Kgl. Gesandtskab i London, nyligt for et Engelsk Publikum fremlagde den ovennævnte lille Bog, beredede han sine Landsmænd en glædelig Overraskelse af en ikke sædvanlig Art. Vi sigte herved mindre til den Opmærksomhed, det maatte vække, at see en Mand i hans Stilling omgaaes med Bogtrykkersværte og støvede Archivalier end til det for den historiske Videnskab ukjendte Faktum, han fremdrog. I dette ligger der nemlig en Indsigelse mod den gængse Anskuelse, der indhyller Historien om Kong Frederik II's Hjerteanliggender i en romantisk Straaleglands, som et utvivlsomt meget ungt fyensk Lokalsagn endog forsyner med en Baggrund af luftig Sentimentalitet.

Men ligesaa mislig en Egenskab Sentimentaliteten er for den til kraftig Optræden bestemte Mand, og ligesaa daarligt Romantiken lader sig forene med en Krone, ligesaa lidet passer det Billede, som den omtalte Forestilling giver af Frederik II, til denne Konges sunde, naturlige Personlighed med sit Hang til potenseret Livsnydelse. Vi gribe derfor med Glæde den Leilighed, som Anmeldelsen af det foreliggende Arbeide giver os, til fra Geheime-Archivet, Haandskrifter i de offentlige Bogsamlinger og forskjellige trykte Værker at meddele nogle Oplysninger om denne Konges Ægteskabs Forhandlinger.

Kun for en relativ Fuldstændigheds Skyld skal her omtales, hvorledes man allerede i Prindsens Barndomsaar tænkte paa ved at knytte hans Haand til en anden at løse forskjellige Knuder i hine Tiders indviklede politiske Net. Endnu kun 7 Aar gammel var han saaledes allerede Gjenstand for et Ægteskabsforslag, som de svenske Deputerede paa et

Grændsemøde 1541[1]) fremsatte for deres Danske Kolleger om at forene ham med en af Gustav Vasas Døttre. Dengang faldt imidlertid Spørgsmaalet hen og synes ikke at være blevet gjenoptaget, hvortil den slet dulgte Misstemning mellem de to Folk og deres Fyrstehuse kunde være Forklaring nok. Vel taler senere engang (1559) et Rygte i denne paa Rygter saa overfyldte Tid om et Ægteskab med en Svensk Prindsesse, men en alvorlig Forhandling derom har neppe nogensinde fundet Sted.

Kun faae Aar derefter (1546) blev der foreslaaet en ny Forbindelse for den 12aarige Prinds, da Kong Frants I af Frankrig henledede Opmærksomheden paa den fireaars Dronning af Skotland Marie Stuart[2]). Som iøinefaldende Fordele udhævedes i Løbet af Forhandlingen[3]), at Danmark derved kunde erhverve sig Ørkenøerne, som man dengang ivrigt arbeidede for at faae tilbage, foruden at Landets Stilling jo ogsaa paa anden Maade derved vilde blive styrket. Men naar der endvidere henpegedes til Nødvendigheden af at slutte sig nøie til Frankrig og det Schmalkaldiske Forbund imod Keiseren, da var dette i Øieblikket neppe den rette Madding at sætte ud for Christian III. Om end derfor maaskee Forhandlingen endnu en Tid er bleven fortsat og senere gjenoptaget (1555)[4]), er den dog i Virkeligheden bleven afvist.

Ikke bedre Held havde ved samme Tid Kong Edvard VI af England, da hans Formynder gjennem Skotten Bortwich[5])

---

[1]) Hvitfeld II 1517, Krag: Christian III's Historie, paa Dansk, I 242. Tegel: Gustaf I's Hist. II 131. [2]) Ribier: Lettres et memoires d'éstat I 606—7. Citatet skyldes Bibliotheksassistent Cand. Bricka. [3]) Udateret Skrivelse fra Kong Frants I til Christian III, modtaget d. 6 Juni 1546. — Sml. Henry Martin: Hist. de France VIII 378 (ed. 4me.); Citatet skyldes Student Fridericia. — Cf. endvidere Calendar of State papers Henry VIII, T. IX p. 444. [4]) Henrik II til Christian III af 1 November 1548. Schumacher: Gel. Männer Briefe II 462 af 9 Juli (1555) cf. III 219, Dän. Bibl. VIII 237—38. [5]) Breve fra Hans Mønster af 8 Aug. og 16 Octb. 1559, Engelske Kreditiver m. m. 1548—50. Aikin: Memoirs of the court of queen Elizabeth, 4 edit., I 115. Videnskabernes Selskabs Forhandl. for 1846. S. 123.

foreslog et Ægteskab mellem den Engelske Prindsesse Elisabeth og den jevnaldrende Prinds Frederik, der siden for sent skulde beklage at have ladet denne Leilighed slippe sig af Hænderne. Dennegang optraadte Frankrig[1]) i Overensstemmelse med sit forrige Skridt bestemt fraraadende og fandt altsaa forsaavidt et villigere Øre nu end før. Naar derimod en Engelsk Historiker[2]) lader Kong Christian trøste Elisabeth ved senere i hendes Trængsels Dage under Søsteren Maria i al Hemmelighed at tilbyde hende Sønnens Haand, da maae vi stemple denne Efterretning som urigtig[3]).

Imidlertid udvidedes Synskredsen her i Danmark, da Kong Christians Datter Anna ægtede Hertug August af Sachsen, hvem der snart ved Broderens Død tilfaldt baade Churfyrstendømmet og de politiske Forviklinger, hvori Morits havde spillet en saa væsentlig Rolle. For August gjaldt det om at holde sig i godt Forhold til Keiserhuset, og vi see ham derfor allerede 1553 ivrigt beskjæftiget med at bringe en Familie-Forbindelse istand med det. Under et Besøg, som Erkehertug Ferdinand, en Søn af Ferdinand I, dengang Romersk Konge og senere Keiser, aflagde ved hans Hof, fik Churfyrsten med Kong Christians Billigelse endelig Leilighed til gjennem sine Raader at lægge ham paa Hjerte at interessere sig for et Ægteskab mellem hans Søster Eleonora og Prinds Frederik af Danmark. Dengang havde Spørgsmaalet allerede i længere Tid været paa Bane, idet det oprindeligt var indledet af Churfyrstens Moder fra den ene Side og anbefalet fra den anden af Keiser Carl V's Minister Granvella[4]). Som Mellemmand benyttedes Grev Henrik VI af Plauen, og da han døde 1554, traadte i hans Sted den Keis. Oberhauptmand i Joachimsthal Bugislav Felix Herre til Hassenstein, der nu (1555)

---

[1]) Optegnelser af Gesandten Danzæus af 28 Octb. 1548; cf. allerede Richers Relation af (September) 1546 i Krags Christian III's Hist. paa Dansk, II 620. [2]) Camdeni Annales Angl. regn. Elizabetha I 20 (ed. Hearnio 1717) — Citatet skyldes Cand. Bricka. [3]) En slig Høimodighed vilde nemlig under det følgende Frieri umuligt kunde have undgaaet Omtale. [4]) Erkehertug Ferdinands Instruktion af 21 Febr. 1555 og Kong Christians Brev af 25 Octb. 1558 til Churfyrst August.

indfandt sig hos Churfyrst August med Kreditiv og Instruktioner fra Erkehertugen. Heri meddeltes, at Kong Ferdinand af ganske Hjerte ønskede Ægteskabet, men bestemt krævede fuld Religionsfrihed for sin Datter, for at han med uskadt Samvittighed kunde indvillige i Fuldbyrdelsen af Giftermaalet. Denne Besked oversendte Churfyrsten[1]) til Danmark med sin bedste Anbefaling: fik man først Brylluppet overstaaet, vilde Herrens Naade og christelig Underviisning nok jevne Vanskelighederne paa den ønskeligste Maade. Kong Christian gik ogsaa nogenlunde villigt ind paa denne Betragtning af Sagen og forlangte kun, at offentligt maatte „de afgudiske Ceremonier og overtroiske Messer" ikke finde Sted[2]). Et mere bestemt Svar kunde han imidlertid først give, naar han havde faaet talt med Sønnen, der opholdt sig i Skaane. Fra den Side blev der ikke reist yderligere Vanskeligheder[3]), og at det virkeligt var Alvor med disse Indrømmelser, skjønnes bedst af en Betænkning fra denne Tid[4]), der gaaende ud fra, at en god Hustru er en Guds Gave, og fra 1ste Corinthier VII 12: „dersom nogen Broder haver en vantro Hustru, og det behager hende at boe hos ham, han forlade hende ikke," kom til det Resultat, at dersom der ikke stilledes et udtrykkeligt Forlangende om offentlig Gudstjeneste, burde Sagen ikke afvises. Man lukkede saaledes villigt Øinene i for ikke at see, hvor ilde det anførte Sted passede paa det givne Forhold, og haabede følgeligt paa et imødekommende Svar. Heller ikke ventede Churfyrst August nogen Fare — og det sagtens saameget mindre, som ikke færre end ti Døttre omgav den Romerske Konge. Derfor see vi ogsaa Churfyrsten foreslaae, at Prindsen skulde komme ud til Tydskland for at tage hine Kongedøttre i Øiesyn, da der endnu var flere uforlovede af dem, der tegnede til at blive ligesaa smukke som Eleonora, og da man dog ikke kunde stole paa Portrætter og nødigt i en saadan Sag vilde give bestemte

---

[1]) Brev af 20 Marts 1555. [2]) Brev af 4 April 1555. [3]) Brev af 12 Juni 1555. [4]) Udkast med Anders Barby's Haand.

Anvisninger[1]). Saa meget større blev derfor Skuffelsen, da man aldeles ikke fik noget Svar paa sine velvillige Tilbud, hvad Kong Christian bestandigt vedblev at føle som en ham uforskyldt tilføiet personlig Fornærmelse.

Imidlertid var Prindsen tiltaget i Alder og gode Sæder, hvad hans Forældre dog synes at have været noget langsomme til at opdage. Det var Churfyrst August, der maatte gjøre sin Svigerfader opmærksom paa, at Sønnen nu baade var et voxent Menneske og en vakker Person[2]), medens Churfyrstinden, der vel bedre kjendte Hjemmets Fordomme, udtrykkeligt fremhævede, at han aflagde de Unoder, der kunde forringe hans Anseelse, og nu forstod at opføre sig standsmæssigt[3]). Om det er heri, man maa søge Aarsagen til, at Ægteskabstilbudene tiltage i Antal, eller om det kun var de gode Udsigter, der lokkede Lysthavende, faaer henstaae uafgjort; men vist er det, at vi fra nu af i en Række af Aar høre Forslag paa Forslag, alle sigtende til at vinde Prindsens Haand.

Churfyrst Joachim II af Brandenburg glædedes dengang ved Skuet af 4 giftefærdige Døttre og tilbød Prindsen en af dem til Hustru; men en Forbindelse paa den Kant har ikke forekommet Kong Christian ønskelig, thi Churfyrstens Tilbud blev foreløbigt afvist[4]). Større Imødekommen fandt derimod et andet Forslag, der blev grebet med den mest udelte Iver, og som under Afbrydelser og allehaande Vanskeligheder vedblev at være det Emne, hvortil man i den følgende Tid atter og atter kom tilbage.

Skjøndt Kong Christiern II allerede i mange Aar havde siddet som en uskadelig Fange paa Kallundborg, var dog den Frygt, han fordum indjog den nye Danske Kongeslægt, ingenlunde fjernet. Endnu levede nemlig hans to Døttre, den ældste Dorothea som en barnløs Enke efter Churfyrst

---

[1]) Efterskrift til Brev af 13 Juli 1555. [2]) Udateret Brev fra Slutn. af 1557. [3]) Brev af 18 Decbr. 1557. [4]) Meddelt i Brev fra Kong Christian til Sønnen Frederik af 18 Novb. 1557, men uden at henføres til noget bestemt Tidspunkt.

Frederik af Pfalz, og den yngste Christine som Enke efter sit andet Ægteskab med Hertug Frants af Lothringen, der havde efterladt hende en Søn og to Døttre. Hendes Beundrer, Brantôme, har givet os en mærkelig Skildring af hendes ualmindelige Sjæls og Legems Gaver, og den Rolle, hun med sine ringe Midler forstod at spille i Datidens Politik, bekræfter hans Ord. Men hun var fremfor Alt en æresyg og forfængelig Kvinde, der endog afnødte Catharine af Medici det Udraab: „Voilà la plus glorieuse femme, que je vis jamais," hvad ogsaa Gram diplomatisk udtaler i de Ord: „Hendes høye og stolte Mod var ikke saa meget for Venskab og Kjærlighed som for Ære"[1]). Selv levede hun dengang i Mecheln fordrevet fra sit Land, som Kongen af Frankrig havde bemægtiget sig tilligemed hendes Søn, der ved at opdrages ved det Franske Hof skulde være et Middel til at forberede Lothringens Opgaaen i Frankrig.

Gjentagne Gange havde der allerede været forhandlet om en Udsoning mellem Kong Christian III og de to Søstre, men disses Fordringer paa en Afstaaelse af Land havde forspildt ethvert Resultat deraf. Kongens Broder Hertug Adolf havde endog tilbudt Christine sin Haand[2]); men Alt havde bidtil været forgjæves. Da var den gamle Johan Rantzau tilligemed Hertug Adolf 1556 i Brüssel og kom her i Tale med Greven af Aremberg, hvis Hustru Margrethe af Mark hørte til Enkehertugindens og hendes Døttres nærmeste Omgang. Her erfarede da Rantzau, at Kong Christierns Døttre nu havde skiftet Sind og vare villige til Forlig, hvis de turde gjøre Regning paa Imødekommen hos Christian III. Gjennem sin Søn Henrik, den bekjendte Statholder i Hertugdømmerne, meddelte Rantzau dette til Kongen[3]), der viste megen Tilbøielighed for at faae Sagen afgjort. Som Følge heraf medbragte Philip II's Gesandt Gothard v. Bockholt, der

---

[1]) Kbhvnske Vidensk. Selsk. Skrifter V 120 f. og 105. [2]) Arch. f. Staats und Kirckengesch. d. Herzogthümer Schleswig, Holst. Lauenb. II 378—79, Aktstykke i Archives du Royaume i Brüssel. [3]) Skrivelse fra H. Rantzau af 1 Juli 1556.

i Foraaret 1557 ankom til Danmark, et Kreditiv fra Aremberg, hvorved han bemyndigedes til at indhente yderligere Oplysninger hos Johan Rantzau, samt et Brev fra Enkehertuginden til hendes Fader[1]). Dette sidste fik Gesandten Lov til personligt at overbringe, og af hans Udtalelser til Kong Christian fremgik saa meget, at de to Søstre nu havde opgivet Fordringerne paa en Landafstaaelse, saa at et Forlig dog nu laa inden Mulighedens Grændser[2]). Kongen og hans Brødre enedes da om at tilbyde Medgift, Udstyr og dertil en passende Gave[3]), men fik et endnu mere imødekommende Svar, end de efter det Foregaaende kunde have ventet. Ved Midten af August indfandt der sig nemlig hos Henrik Rantzau et Bud Andreas von der Mohlen fra Maximilian af Beveren, Greve af Bourgoyne, Ridder af det gyldne Vlies, Statholder i Zeeland, Holland osv. osv., og tilkjendegav, at den Lothringske Familie nu vilde foreslaae et Ægteskab mellem den ældste af Enkehertugindens Døttre, Renata, og Prinds Frederik. I Medgift skulde hun bringe sin Brudgom: fra Broderen et Afkald paa alle hans Rettigheder til Danmark og Sverig samt en Tilstaaelse af, at Prinds Frederik skulde være hans nærmeste Arving til Lothringen, hvis han selv døde uden Livsarvinger, og fra Kong Christierns Døttre lignende Afkald og Arveret til deres meste Eiendom, ligesom hun ogsaa skulde faae alt det, som Kong Christian maatte komme til at betale de to Søstre i Affindelse, saa at det skulde blive en større Brudeskat, end Nogen endnu havde hørt nævne. Den yngre Datter vilde man sætte i Kloster*), da hun var halt og ikke noget Verdensbarn. Instruktion og et Portræt af Prindsessen skulde siden følge[4]).

Det var Forslag, der nok kunde sætte en roligere Natur end H. Rantzau i Bevægelse. Selv var han villig til at reise til Nederlandene ja lige ned til Spanien for at bringe Sagen

---

*) Hun blev dog 1575 gift med Hertug Erik af Brunsvig.

[1]) Cf. Behrmann: Christian II's Fængsels og Befrielses Hist. 89. [2]) Brev fra Kongen til H. Rantzau af 26 April 1557. [3]) Ditto af 29 Mai 1557. [4]) Brev fra H. Rantzau af 16 Aug. 1557.

i Orden, og snart var Kongen ligesaa blændet som han af de glimrende Udsigter til saaledes paa den letteste Maade af Verden at komme ud af mangeaarige Vanskeligheder. Portrættet udeblev imidlertid, og da Instruktionen endelig ankom, bevarede den en forsigtig Taushed om de store Tilbud, om den end i Hovedsagen med Hensyn til Ægteskabet fastholdt det Forrige. Foreløbigt gjaldt det dog nærmest kun om at skaffe von der Mohlen Leilighed til at tage Prindsen i Øiesyn, og hertil frembød der sig en særdeles gunstig Leilighed, da Churfyrst August kort efter begav sig gjennem Holsten hjem fra et Besøg hos Svigerfaderen, ledsaget til Hjemmet af sine unge Svogre, der under et kort Ophold i Sachsen skulde kaste et Blik paa den fremmede Verden.

Medens nu v. d. Mohlen ilede tilbage til de Beveren, der i høi Grad glædede sig ved den gode Besked, han medbragte, opholdt Prindsen sig i fornøieligt Velbefindende hos Svogeren i Sachsen. Her var saa meget at see og prøve, at han snart var villig til at forlænge Opholdet for sammen med Svogeren at besøge den til Fastelavn 1558 berammede Churfyrstedag, hvor Kong Ferdinand skulde modtage Keiserkronen. Kong Christian havde imidlertid samme Kong Ferdinands haanlige Behandling fra sidst i altfor frisk Minde, saa at Anmodningen om Tilladelsen til Reisen blev besvaret med en Befaling til strax at vende hjem, ledsaget af en udtrykkelig Advarsel mod paa Hjemveien at besøge Berlin, hvor man let kunde faae i Sinde at fornye sit tidligere Tilbud[1]). Men her hjalp ingen Befaling, og saa mange Modgrunde blev anførte, at Afgjørelsen endeligt blev overladt til Churfyrsten[2]).

Det var dog ikke alene Frygt for, at det skulde faae Udseende af, at man fremdeles hos Keiseren vilde banke paa den Port, der nyligt var bleven lukket saa forsvarligt, som stod den gamle Konge for Hovedet, men tillige Bekym-

[1]) Breve til Churfyrsten, Churfyrstinden og Prindsen af 18 Novb. 1557. [2]) Geh. Arch. Aarsber. I 76—77, Churfyrstindens Brev af 13 Decb. 1557, og Kongens af 1 Januar 1558.

ring for, at denne Reise kunde komme i Veien for Forhandlingerne med Enkehertuginden af Lothringen. I Mellemtiden havde man nemlig faaet Breve fra v. d. Mohlen, der stillede i Udsigt, at der snart vilde komme et Gesandtskab for at gjøre endelig Aftale om Ægteskabet[1]), og vare fulde af Beviser paa den Iver, hvormed de Beveren fremmede Sagen. Skulde nu Gesandtskabet komme, maatte Prindsen dog efter Kongens Mening være tilstede for at give sit Ja; men kunde Churfyrsten paa den anden Side skaffe Prindsen Leilighed til at faae sin bestemte Brud at see, uden at det gjorde Opsigt, vilde det jo rigtignok ogsaa være at paaskjønne.

Og, som sagt, Churfyrsten og Prindsen vare enige om at reise; alle Faderens Betænkeligheder kunde man saa let gjendrive, og de Tilknytningspunkter for deres Beslutning, der laae i hans Brev, blev snart fundne: Skulde det omtalte lothringske Gesandtskab ankomme til Danmark under Prindsens Fraværelse, da vidste Faderen jo nok, at Sønnen havde bemyndiget ham til i Ægteskabssagen at gjøre og lade, som han selv fandt for godt, da Prindsen i Et og Alt vilde rette sig efter hans Bestemmelse. Overfor Kong Ferdinand og hans Sønner lovedes den yderste Tilbageholdenhed, og skulde der dog blive slaaet paa en Gjenoptagelse af den tidligere Forhandling, vilde de henvise Alt til Kong Christians Afgjørelse. Men forresten behøvede man neppe at frygte for et nyt Forslag, da en Forespørgsel, der nyligt var stillet i den Retning ved det Sachsiske Hof var blevet eftertrykkeligt afvist[2]).

Som Følge af alle disse gode Løfter og smukke Ord finde vi kort derefter Churfyrsten og hans Svoger ved Forsamlingen i Frankfurt, hvor Prindsen lever i den fortroligste og gladeste Omgang med de mange Jevnaldrende, han træffer paa, blandt Andre Grev Günther af Schwartzburg. En Leilighed til at faae den lothringske Prindsesse at see, viste det sig derimod aldeles umuligt at finde, hvad der var saameget

[1]) Brev fra H Rantzau af 12 Decbr. 1557. [2]) Prindsens Brev af 20 Januar 1558 og Churfyrstens af 27 Januar.

uheldigere, som Prindsen nu pludseligt erklærede, at han ikke vilde tage sig en Hustru uden forud at have seet hende[1]). Et Held i Uheldet var det da, at Hertug Christoff af Würtemberg og Churfyrst Otto Heinrich af Pfalz meldte sig hos Churfyrst August som bemyndigede til paa Kong Christierns Døttres Vegne at indlede Forhandlinger om et Forlig med Kongen af Danmark. En slig Forhandling kunde Churfyrst August ikke noksom anbefale; thi selv et magert Forlig var dog at foretrække for et ulykkeligt Ægteskab. Han fik følgeligt ogsaa den attraaede Bemyndigelse til at optage Forhandlingen paa Kongens Vegne, men Formaalet med den synes rigtignok kun at have været at faae et Brev fra Pfalzgrevinden besørget til hendes Fader i Fængselet. I hvert Fald blev det hele Resultatet.

Den 9de April 1558 kom Prindsen hjem fra sin udenlandske Reise. At han nu ikke længere vilde indlade sig paa Ægteskabet, var Kongen en stor Sorg, da store Vanskeligheder paa den Maade kunde være blevne jevnede; men Tvang skulde der ikke blive anvendt paa ham, og man maatte da stille Sagen i Guds Haand[2]).

Kongen kunde imidlertid saa meget lettere tale i hiin resignerede Tone, som det bebudede Gesandtskab fra Nederlandene trods de Beverens Løfter og Henrik Rantzaus opirrede Paamindelser stadigt lod vente paa sig. Vel indfandt der sig ved Paasketid en Gesandt fra Philip II, men han talte aldeles ikke om Ægteskab. Enkehertuginden havde nemlig dengang faaet ganske andre Ting at tænke paa. Allerede i flere Aar havde Frankrig og Spanien med Opbydelse af deres sidste Kræfter ført en endeløs Kamp, som begge Parter kun ønskede en Anledning til at afslutte. Hertil blev nu Enkehertuginden et brugbart Redskab, idet hun, et Sødskendebarn til Kong Philip af Spanien, kun behøvede at beraabe sig paa sine moderlige Følelser for at faae Adgang til det Franske Hof, hvor hendes Søn nødtvungen opholdt sig.

[1]) Churfyrstens Brev af 17 Marts med Efterskrift. [2]) Kongens Brev af 11 April 1558 (Montag nach Ostern).

Og i Virkeligheden blev ogsaa ad denne Vei den Forhandling indledet, der afsluttedes 1559 i Cateau Cambresis. Men herved blev Hertuginden tillige en betydende Person, der kunde gjøre Paastand for sig paa begge Parters Taknemlighed, og store Planer gjærede følgeligt i det stolte Sind: Hvad skulde hindre hende, „Drônningen af Danmark“, med Frankrig og Spanien til sin Raadighed i med Magt at bemægtige sig det, der med Urette forholdtes hende? Da nu endvidere hendes Moster Dronning Maria af Ungarn, bidtil Statholderinde i Nederlandene, døde i det Samme, saae hun sig i Aanden som dennes Efterfølgerske i Magten. Og skjøndt netop disse hendes vidtflyvende Planer bragte Kong Philip til at foretrække sin Halvsøster, Hertuginde Margrethe af Parma, til den eftertragtede Post, opgav Christine dog ikke sine store Planer, men fortsatte fra Nancy, hvortil hun nu endeligt vendte tilbage, det Spil af Intriger, hvori hun følte sig saa vel, og som i lang Tid fyldte Statsmændene med Ængstelse og Rygtesmedene med Stof[1]).

Ivrig som man altid har været her i Danmark til hos sig selv at søge Skylden for uforskyldt Uheld, var der ogsaa dem, der dengang opdagede, at Aarsagen til, at den saa eftertragtede Forsoning gik overstyr, laa i Prindsens Reise til Frankfurt, hvor nemlig han og Churfyrsten skulde have aftalt en anden Forbindelse med Keiserhuset[2]). Om der end er Et og Andet der kunde bestyrke denne Mistanke, er der dog i Virkeligheden ingen Grund til at betvivle Churfyrstens Forsikkringer om det Modsatte[3]) eller Kong Christians bebestemte Afvisning af slige Paastande, da de ogsaa havde fundet Vei til Hertug Albrecht af Preussen[4]). At netop denne særligt interesserede sig for Sagen, er dobbelt forklarligt, da han i Begyndelsen af samme Aar 1558 selv havde været Overbringer af et Frieri til Prindsen fra den Polske

---

[1]) See f. Ex. Langueti epistolæ L. II ad Mordisium epp. V et VII pp. 21—23, 24—26, d. d. 20 Novb. et 25 Novb. 1559. [2]) Brev fra H. Rantzau af Mai 1558. [3]) Efterskrift af 25 Juli 1558. [4]) Brev af 9 Novb. 1558.

Konge paa dennes yngste Søsters Vegne, den samme Prindsesse Anna, som siden blev begjæret blandt Andre af Frederik II's Broder Magnus og endnu senere besteg sine Fædres Throne som Stephan Bathorys Gemalinde. Men Kong Christian, der vel ikke anede hiin vordende Storhed, havde foreløbig afvist Tilbudet, „hvor dydefuld, smuk og velopdragen end samme Fyrstinde var bekjendt for at være"[1]).

Men medens man nu med en vis Spænding imødesaa Resultatet af hine „Lothringske Practiquer", hvoraf der gik saa stort et Ry, og medens man vel endnu har følt en vis Tomhed ved Ophøret af saa ivrige Forhandlinger, vendte Prindsens Tanke tilbage til Keiserens Datter. En Barnedaab i Churfyrst August's Familie kunde give ham Anledning til et nyt Besøg, hvor der da maatte sørges for at skaffe ham Leilighed til at faae Keiserens Damer navnlig „Frøken" Eleonora at see[2]) Ved nærmere Overveielse og intime Forespørgsler erfarede man imidlertid, at hvor velstemte end Erkehertugerne, Maximilian og Ferdinand, vare for Forbindelsen, reiste Keiseren selv dog de samme Vanskeligheder som før[3]). Det blev derfor Kong Christans sidste Kongegjerning at befale Sagen stillet i Bero; Skrivelsen derom fandtes efter hans Død liggende ufuldført og blev i denne Skikkelse tilsendt Churfyrst August med et Par Ord i samme Retning af den nye Konge Frederik II[4]).

Man fik saa meget mindre Anledning til at angre denne Beslutning, som der allerede i Kong Christians sidste Levedage havde aabnet sig endnu mere glimrende Udsigter. Den 17 November 1558 lukkede den ulykkelige Dronning Maria af England sine Øine, og faae Uger efter gjorde den bestandigt lige utrættelige Henrik Rantzau opmærksom paa, at der her vistnok var Anledning til at gjøre Noget, da den nye Dronning var protestantisk-sindet, saa at det vistnok vilde være rigtigt

[1]) Brev af 19 Januar 1558. [2]) Kongens Breve af 14 Septbr. 1558, cf. Churfyrstens Svar af 12 Octb. [3]) Kongens Brev af 25 Octb. 1558, Erkehertug Ferdinands til Churfyrst August af 12 Novb. og dennes til Prinds Frederik af 1 Decb. [4]) Brev fra Chr. III (dateret 10 Januar 1559) og fra Fred. II af 29 Januar 1559.

at sende en Mand over til England for at see Leiligheden an[1]). Omtrent samtidigt vare ligeledes Churfyrst August's Øine blevne opladt paa samme Maade: Hvor passende vilde det ikke være, om Danmark og England igjen bleve forenede, som Historien vidnede, at de havde været før, saa at Sagen vel fortjente at eftertænkes, om Kongen ellers skulde vide Middel og Maade til at faae den sat i Gang[2]). Det traf sig saa heldigt, at Kongen strax i det før omtalte ved hans Død afbrudte Brev kunde svare bekræftende herpaa ved at henvise til, at Professoren ved Kjøbenhavns Universitet Hans Mønster, „en lærd og christelig ung Mand", i Kong Edvards Dage havde været Lærer for den daværende Prindsesse Elisabeth.

Denne Mand blev da strax afsendt til England for at indhente Underretninger[3]) og derpaa paany udsendt af Kong Frederik forsynet med et Kreditiv[4]). Ifølge dette var det kun Krigen i Ditmarsken, der hidtil havde hindret Kongen i at sende et Gesandtskab, som dog skulde komme, saasnart Kroningen var overstaaet. Men dette Kreditiv maatte kun afleveres, hvis Jordbunden fandtes gunstig, medens Reisen ellers skulde have Udseende af at være ganske privat. Af Afleveringen blev der dog Intet, da Mønster ved Ankomsten til London den 21 Sept. fandt den Keis. Gesandt Caspar Breuner allerede paa tredie Maaned ifærd med at forhandle med Dronningen om et Ægteskab med en af Keiserens Sønner, Carl eller Ferdinand, ligesom der ogsaa havde indfundet sig et Gesandtskab med lignende Hverv fra den udvalgte Kong Erik af Sverig. Derimod benyttede Mønster Tiden til i private Samtaler med sin Elev, Dronningen, at lovprise Kongens herlige Sjæls- og Legemsgaver. Han mindede om, hvorledes baade Kongen og Dronningen trængte til en Ægtemage og gjenkaldte i hendes Erindring hendes Broders tidligere Forslag. Hun tilstod at kjende disse sin Broders Planer, men yttrede forøvrigt Intet om Tilstanden i sit Sind

[1]) Brev af 15 Decb. 1558. [2]) Udateret Brev af 13 Decb. 1558. [3]) Fred. II til Churf. August af 17 Febr. 1559. [4]) Dat. 1 Juli 1559.

„med dets skjulte Høihed og Dybhed"[1]). Mønster troede at maatte forlange nye Instruktioner, hvormed nogen Tid gik hen[2]).

Medens han nu ventede paa Svar hjemmefra, anstillede han Iagttagelser over de Beilere, der baade fra Indlandet og Udlandet kappedes om Prisen. Mest frygter han den Keis. Ambassade, hvis Formand Caspar Breuner skildres som en særdeles dannet Mand, der stod høit i Dronningens Gunst. Størst Opmærksomhed helliger han imidlertid af nærliggende Grunde de svenske Gesandter, hvis Pralerier ogsaa af den Grund ere ham af Vigtighed, fordi de især gik ud paa at hæve Sverig paa Danmarks Bekostning. Vel afreiste disse Gesandter snart, men kun for at give Plads for Kong Eriks egen Broder, Hertug Johan af Finland, og der ankom nu i det Hele flere og flere fremmede Sendebud blandt Andre Dr. Adam Tratziger fra Kong Frederiks egen Farbroder Hertug Adolf af Gottorp[3]).

Imidlertid indløb i Slutningen af September Svaret hjemmefra dat. d. 27 August, der yttrede sig meget anerkjendende om Mønsters Adfærd, skjøndt Kongen jo nok havde ønsket og ventet en bestemtere Udtalelse fra Dronningen. Et Brev til denne medfulgte, men uden at deri nogen bestemt Beilen udtryktes, idet man dog haabede, at en saadan nok kunde indledes paa Basis deraf, og at man da kunde faae en Udtalelse fra Dronningens Side, der kunde give Anledning til en mere aabenlys Fremtræden.

I sin Relation af 16 October afgiver Mønster derpaa Beretning om den Samtale, han i den Anledning havde havt med Dronningen. Idet han dementerede Rygtet om, at Kongen skulde have en af Keiserens Døttre, foreslog han hende — dog kun som af egen Indskydelse — ligefrem Ægteskabet og fremhævede sin Konges fortræffelige Egenskaber, saa at Dronningen begyndte at lovprise den Sjælsstorhed, som Kongen og Hertug Adolf havde lagt for Dagen i Dit-

[1]) »qui altos et profundos habet recessus«. [2]) Relationer af 8 Aug. 1559. [3]) Rel. af 18 og 25 Aug, 9 og 18 Septb. 1559.

marsker Krigen, og fortsatte med at rose Kongens Ydre, som hun kjendte af Beskrivelser og af et Billede. Et Brev fra Dronningen medfulgte, men en bestemt Opfordring til Frieriet fra hendes Side vilde vistnok vanskeligt kunne opnaaes, ligesom man i det Hele burde gaae varsomt til Værks for ikke at risikere Gjengjæld for det Afslag, Elisabeth tidligere havde faaet.

Hvor ivrigt Kong Frederik end saaledes havde grebet Sagen an, havde han dog fra første Færd en Anelse om, at en saadan Lykke laa over det Maal, som var ham beskikket i Livet[1]). For ham var der her en Mulighed til at erhverve sig og sit Huus Navnkundighed, og han var bestemt paa at prøve denne Mulighed og see, om maaske netop han skulde være den Heldige, der „fangede dette Storvildt“[2]). Men han skjulte ikke for sig selv, at Æren maaskee kunde blive kostbar nok, naar man til sine gamle Bryderier føiede nye. Og der var virkelig Anledning til at gjøre saadanne Betragtninger selv uden Hensyn til den vanskelige Stilling, en fremmed Konge vilde faae i England, da paa den ene Side Liefland og paa den anden Skotland ved den Tid vare Gjenstand for Attraaer og Rænkespil, der ophidsede de ved Reformationskampene allerede forud forbittrede Sind. Og særligt uheldigt var Danmark stillet, idet Beregning og Ønsker opfordrede til Deeltagelse i Stridighederne om Østersølandene, medens der i Nancy sad en stadigt uforsonet Fjende, hvis Had til det Danske Kongehuus nu yderligere opflammedes af den landflygtige Peder Oxe[3]). Medens Kong Frederik derfor med spændt Interesse vedblev at lytte til Efterretningerne fra England, foretog han sig til samme Tid at anstille Efterforskninger om det lothringske Hofs Planer og Udsigter, der havde faaet et endnu farligere Udseende, efterat Guiserne ved Frants II's Thronbestigelse havde faaet Magten i Frankrig. I fuld Overensstemmelse, som det hedder sig[4]), med sit

[1]) Efterskrift til Brev fra Fred II til Churf. August af 17 Febr. 1559. [2]) Kongens Udtryk i Brev til Churf. August af 21 Octb. 1559. [3]) Cf. Ryges Peder Oxe S. 172 og 179 ff. [4]) Brev fra Bossu til Enkehertuginden af Lothringen af 1 Novb. 1559.

Raad og sit Folk, besluttede han da at fornye den afbrudte Forhandling med Lothringen, medens han dog samtidigt fortsatte den i England paabegyndte. Og som man nu havde et dobbelt Maal, saaledes arbeidede man hen derimod med fordobblede Kræfter.

Til England sendtes nu nemlig Adelsmanden Axel Tønnesen Viffert formodentligt som en mere passende Repræsentant end den stuelærde Professor, der dog fremdeles forblev paa den Post, hvor hans personlige Forhold til Dronningen gav ham en særegen Betydning. Ogsaa Hertuginden af Lothringen vilde man angribe fra to Sider: den juridiske Professor Dr. Albert Knoppert skulde henvende sig til Maximilian af Bossu, Greve af Hennin og Søstersøn af den i Mellemtiden afdøde de Beveren, medens Henrik Rantzau skulde fornye sit gamle Bekjendtskab med Johan af Ligne, Greve af Aremberg, hvis Hustru var den før nævnte Margrethe af Mark.

Den der sidst kom afsted af de tre Personer, var Henrik Rantzau. Ved en Skrivelse fra Kongen af 22 September blev han opfordret til at indfinde sig i Kjøbenhavn saa hurtigt, som blot skee kunde, da der var vigtige Sager paa Færde. Han blev nu indviet i Planerne og gik med Liv og Sjæl ind paa dem. Hvor stor en Lyst Kongen end kunde have til et stort Navn i Historien, var hans Følelser i den Retning kun et Barns i Sammenligning med Rantzaus smagløse Forfængelighed; men paa den anden Side var Rantzau selv Vogter af den Grændse, der truedes fra Lothringen, og et mindeligt Forlig med dette Huus forekom ham som den høieste Lykke, der kunde times Kongen. Han paatog sig derfor med Glæde den foreslaaede Reise til Greven af Aremberg, der vidstes dengang at opholde sig paa Slottet Vollenhove i Nærheden af Zwolle.

Paa sin Hjemreise fra Kjøbenhavn mødte Rantzau Budet, der overbragte Mønsters sidstomtalte Relation og Dronning Elisabeths medfølgende Skrivelse[1]). Efter Aftale med Kongen

[1]) Dat. 9 Octb. 1559. Rantzaus Skrivelse er udateret, men fra en af de første Dage i November.

aabnede og læste han Brevskaberne og saae deraf, at Dronningen vel havde vogtet sig for de Udtalelser, som man saa inderligt længtes efter at høre; men da hun dog til Slutningen ønskede Lykke og Held over Kongen og alle hans, baade de nærværende og de tilkommende, fandt Rantzau i det sidste Ord en fiin Antydning af Dronningens lønlige Haab. Da nu desuden den Kongelige Sekretær Caspar Paselich ved samme Tid[1]) fik Meddelelser fra England, der fremstillede det som et Ønske i ansete Engelske Kredse, at Kongen skulde optræde som Beiler, brød denne pludseligt overtvært og paalagde Mønster at røbe Dronningen sit virkelige Ærinde[2]).

Om selve det afgjørende Optrin tie Kilderne fuldstændigt; men deres Taushed taler tydeligere end tusinde Ord. Man skyndte sig her i Landet med at slaae Sagen i Glemmebogen, og det her anmeldte Arbeide har for første Gang aabenbaaret den godt gjemte Hemmelighed. En var der dog, som ikke følte nogen Forpligtelse til at forholde Verden den delikate Nyhed, nemlig Dronning Elisabeth. Da saaledes Catharine af Medici nogle Aar senere anstrengte sig for at faae sin 14aarige Søn Carl IX forlovet med den da 31aarige Dronning, forefaldt der følgende Samtale mellem Elisabeth og en af hendes Fortrolige blandt de fremmede Gesandter:

„Altsaa er Deres Majestæt ifærd med at ægte Kongen af Frankrig?“

Elisabeth med et Smil, halvt skjulende sit Ansigt: „Det er nu Fastetiden, og I er en god Ven, derfor vil jeg skrifte mine Synder: Kongen af Spanien ønskede at ægte mig, Kongen af Sverig ønskede at ægte mig, Kongen af Danmark ønskede at ægte mig og Kongen af Frankrig ønsker at ægte mig.“

„Og Erkehertugen ligesaa,“ tilføiede Skriftefaderen.

„Eders Fyrste,“ vedblev hun uden Hensyn til Afbrydelsen, „er den Eneste der ikke har ligget for mine Fødder, alle de Andre have været der.“[3])

---

[1]) Brev dat. Odense 8 Novb. 1559. [2]) Ordre af 15 Novb. 1559.
[3]) Froude: History of England VIII 126.

Men allerede et Par Uger, før Kongen greb hiin afgjørende Beslutning, var Dr. Albert Knoppert ankommet til Nederlandene for gjennem en forhenværende lothringsk Hofmand, Gillis van Heylwighen i Brüssel, at knytte Forbindelse med Greven af Bossu og gjennem denne med Enkehertuginden. Til hende anmeldte Bossu altsaa Knopperts Ankomst og Ærinde med Forespørgsel om, hvorvidt et Gesandtskab, der kom for at begjære Bruden, vilde være velkomment[1]). Hertuginden svarede undvigende, at derom maatte hun først raadføre sig med Familien og andre Potentater[2]); men den Hurtighed, hvormed hun svarede, blev udlagt som et godt Tegn af Henrik Rantzau og hans Venner, der nu begyndte at virke i Sagen.

Disse Venner vare, som forhen antydet, Greven og Grevinden af Aremberg, et Ægtepar, der i Rigdom og Anseelse stod høiest blandt hine Egnes mægtige Stormænd. Rantzau ankom henimod Midten af December 1559 til Vollenhove og fik, heit anseet, som han var, for Stilling, Kundskaber, Fødsel og Rigdom, en Modtagelse, som om han kunde have været en Konge. I fortrolige Samtaler kom Forholdet mellem Danmark og Lothringen paa Bane, man beklagede Adsplittelsen, ønskede, at Parterne maatte gjøre hinandens personlige Bekjendtskab, og kom da til en nærmere Vurdering af deres Egenskaber. Grevinden kunde her ikke finde Ord nok til at lovprise Prindsesse Renata, saa Rantzau tog Leiligheden iagt og gjorde Indvendinger mod hendes Skjønhed, sort som hun jo var. „Nei," svor Greven, „hun er hvidere end Portrættet endog, og vel har hun sort Haar og Øienbryn, men det klæder hende netop." Saa maatte Portrættet frem for at afgjøre Striden, og da maatte Rantzau i Sandhed erkjende sig for fuldstændigt beseiret, men fik til Gjengjæld ogsaa efter lang Parlamenteren Lov til at laane Portrættet hjem med sig. Men Grevinden, der ivrigt interesserede sig for Planen, da hun først fik den at vide, forlangte rigtignok

---

[1]) Brev af 1 Novb. 1559. [2]) Breve af 21 Novb. 1559 og 1 Januar 1560.

paa sin Side et Portræt af Kongen til Gjengjæld. Et saadant, mente Rantzau, bør Kongen ogsaa bringe til Veie, og han maa nu endelig ikke indlade sig paa andre Giftermaal; thi vel er der ingen Fare fra denne Kant paa Grund af Pengemangel, men Partiet er i alle Henseender saa ønskeligt, især da der ikke er Udsigt til, at den unge Hertug af Lothringen faaer Arvinger[1]).

Saa lovende var altsaa Begyndelsen og Fortsættelsen svarede dertil. Aremberg og Bossu kappedes i den Grad om at lægge deres Iver for Dagen, at Rantzau fandt sig foranlediget til at oplyse, at Bossu ventede ved sin Medvirkning at opnaae Betaling af en Sum Penge, Kong Christiern II var bleven ham skyldig, og at Aremberg haabede at see sine Anstrengelser belønnede med høiere Magt og Embedsstilling[2]).

Men ak, de skjønne Kræfter vare spildte. Hertuginden kunde aldrig blive færdig med at raadspørge sine „Potentater", og Frederik II's vaagnende Mistanke tilkjendegav sig ved, at han bestemt undslog sig for at sende Grevinde Aremberg det ønskede Portræt. v. d. Mohlen, der nu som før var Budbringer i Sagen, blev indviklet i en kilden Historie, da en af den danske Konges Stafetter, Galskjøt, havde dræbt en af Hertugindens Mænd, Conrad Uxul, og undgik kun ved Kongens Forbøn de værste Følger[3]). Der hvidskedes om, at Aremberg forsætligt drog Sagen i Langdrag, hvorpaa han opirret erklærede ikke at ville have mere med den at gjøre[4]). Herved bestyrkedes Kongen yderligere i sin Mistanke[5]), der sagtens næredes ved Rygterne om lothringske Rustninger[6]).

At han dog ikke har anseet Hertuginden af Lothringen for ganske uforsonlig, fremgaaer deraf, at han strax begyndte paa en ny Forhandling med hende. Og i Virkeligheden synes der heller ikke at have været Grund til Mistanke, da

---

1) Relation af 10 Decb. 1559. 2) Brev af 5 Febr. 1560. 3) cf. en forvansket Fremstilling hos Resen: Kong Frederich II's Krønicke S. 42. 4) Brev fra v. d. Mohlen af 31 Mai 1560. 5) Brev af 24 Juni 1560. 6) Resen S. 46, Archiv f. Sächs. Gesch. II 375 o. a. St.

hun i denne Tid afviste den pfalziske Churprinds Johan Casimirs Frieri til hendes Datter netop paa Grund af Udsigterne til et Giftermaal med den danske Konge[1]). Ligeledes synes denne selv af Hensyn til Lothringen at have ladet nogle nye Opfordringer gaae upaaagtede hen, som det Keiserlige Hof lod fremsætte, oprindeligt maaskee nærmest for at skille Erkehertug Carl af med en ubeleilig Medbeiler til Dronning Elisabeths Throne[2]).

Den nye Mellemmand, Kongen havde været saa heldig at finde, mellem sig og Hertuginden var ingen Anden end hans gode Ven fra Mødet i Frankfurt 1558, Grev Günther af Schwartzburg. Hvor uheldig en Rolle denne end siden kom til at spille i Danmark, var Kong Frederik dog ikke den Eneste, der lod sig skuffe af Mandens broutende Selvtillid og af en Navnkundighed, der mest synes at have hidrørt fra et med Omhu dyrket vidt udbredt Bekjendtskab. Det var netop dette, der maatte gjøre ham velskikket til at overtage en Forhandling, som ved hans Medvirkning ikke behøvede dette store Apparat af Bipersoner og Mellemled, der udsatte Hemmeligholdelsen af de diskrete Meddelelser for alt for stor Fare. Allerede i Sommeren 1560 er Sagen i Gang[3]), og uagtet Grev Bossus Advarsel[4]) og Rantzaus ærbødige Modforestillinger[5]), gjorde Greven sine Reiser eller lod sin Feltløimester Poul von Sara reise og bragte Sagen mere og mere til Modenhed, om der end hengik et helt Aar, inden Kongen paa en eller anden Maade bestemt havde bundet sig. Henrik Rantzau var netop den Gang fraværende for at repræsentere Kongen ved Vilhelm af Oraniens Bryllup med Prindsesse Anna af Sachsen, og gjør sig siden[6]) vistnok med Rette til af, at det ellers ikke var kommet saa vidt.

[1]) Memoires de Jaques Melvil traduits de l'Anglois. La Haye 1694 p. 100—101, cf. et anonymt Brev til Churfyrst August af 12 Aug. 1560. [2]) Breve fra Henrik Rantzau af 7 Febr. og 24 Mai (Fred. eft. Ascens. Domini) 1560. [3]) Brev fra Kongen til Greven af 29 Aug. 1560. Resen S. 42. [4]) Brev fra Rantzau af 19 Decb. 1560. [5]) Breve af 30 Septb. og 19 Decb. 1560, 3 Novb. 1561, 22 Mai 1562. [6]) Brev af 21 Aug. 1562.

Nu derimod bragtes det omsider dertil, at Kongen i Juli 1562 endeligt tilskrev Hertuginde Christine og hendes Søn, den unge Hertug, og opfordrede dem til et personligt Møde med ham, i hvilken Henseende Poul v. Sara var forsynet med Instruktion. Heri blev Byen Oldenburg i Grevskabet af samme Navn foreslaaet til Mødet, der burde finde Sted inden Mortensdag og besøges af Hertuginden med alle hendes Børn. Men desuden gaves der en Mængde Regler for Sara, idet Ægteskabet forudsattes som en afgjort Sag, saa at der altsaa maatte forhandles om de nærmere Bestemmelser: Medgiften skulde gaae op imod de Summer, Kongen vilde komme til at betale Hertuginden og hendes Søster, der havde afstaaet hiin sine Rettigheder; med Hensyn til Religionen skulde der ikke blive forlangt Noget, der stred mod Prindsessens Samvittighed; et Enkesæde skulde blive hende anvist ligesom de forrige Dronninger af Danmark, og giftede hun sig igjen, skulde Medgiften godtgjøres hende med 100000 Dlr.; endeligt skulde Hertuginden afgive et fuldtbetryggende Afkald paa sine Rettigheder til Danmark, men det skulde beroe paa Kongen, om ogsaa de paa Sverig skulde optages med i Afkaldet[1]).

Ægteskabet betragtedes altsaa som saa godt som vedtaget, og Kongen fandt det da passende at melde det til sin Søster Anna og Svogeren, der hidtil havde maattet nøies med Rygter[2]). Til at overbringe dette Bud var ingen nærmere end Grev Günther, der altsaa blev forsynet med Kreditiver og Instruktion[3]), uagtet han i Øieblikket var meget ilde seet af Churfyrst August. Ikke desmindre udbad han sig hos denne en Samtale for at meddele Kongens hemmelige Hverv, men Churfyrsten underrettede blot Kongen om, at han gjerne skulde laane ethvert Bud fra ham et villigt Øre, om det saa kun var en Stalddreng, han sendte ham, men med Grev Günther vilde han ikke have noget at skaffe.

[1]) Breve til Hertugen og Hertuginden, Memorial og Instruktion for Poul v Sara, alle udaterede, men af 6 Juli 1562. [2]) Churfyrstindens Brev af 21 Mai 1562. [3]) Daterede 12 Juli 1562.

Dersom denne derfor ikke indlod sig paa skriftligt at besørge sit Ærinde, blev Kongen nødt til at sende en Anden[1]).

Men dette skulde ikke blive den eneste Skuffelse. Den sidste Dag i Juli Maaned fik Sara endeligt Audients i Nancy og fremlagde sine Tilbud og Opfordringen til et Møde med det Tillæg, at hvis Oldenburg var for langt fraliggende, kunde man mødes i Münster. Men Hertuginden fandt for det Første Tilbudene lidt knappe; men det fik dog at gaae; langt værre var det imidlertid med Mødestedet. Saa langt kunde hun umuligt reise, og tidligere havde Kongens Forslag ogsaa gaaet videre. Nu vilde hun imidlertid selv udtænke et passende Sted, og naar det var fundet, skulde hun tilmelde Kongen det, der da kunde antage eller forkaste det; man maatte dog ogsaa huske paa, at det netop hørte med til Damernes Privilegier at være forskaanede for de lange Reiser[2]). Det hjalp intet, hvad Sara indvendte om Tidsspilde m. m., og hos Hertugen kunde han aldeles ikke opnaae noget Svar til Kongen, men kun et til Grev Günther[3]).

I en kjendeligt yderst opirret Stemning kom Sara tilbage og traf Henrik Rantzau, der jo aldrig havde været nogen Ven af denne Forhandling, saalænge Grev Günther havde havt dermed at gjøre. I det næsten febrilske Brev til Kongen[4]), hvori han melder Saras Hjemkomst, giver denne Stemning sig ogsaa fuldeligt Luft: Nu saae man da, hvad han saa tidt havde sagt, at det Hele var Rævestreger. Lothringerne vilde blot trække Tiden ud for at hindre Kongen i at gjøre gode Partier andetsteds navnlig i Skotland, og nu skulde det tilmed hedde sig, at Kongen havde faaet en Kurv, skjøndt det var vitterligt, at det var dem, der havde begyndt Frieriet. Det var denne Skam, som det foreløbigt gjaldt om at afværge, „og vistnok vil Kongen med den Skarpsindighed, der pryder ham fremfor andre Fyrster, bedst kunne finde Raad derimod; men Rantzau kan dog ikke holde sin Smule

---

[1]) Brev af 7 Aug. 1562. [2]) Hertugindens Breve til Frederik II og til Grev Günther af 7 Aug. 1562. [3]) Lgl. af 7 Aug. 1562. [4]) af 21 Aug. (1562).

Enfoldighed tilbage.“ Altsaa, mener han, bør Poul v. Sara afsendes med et Gesandtskab til Lothringen for i en offentlig Audients at erklære, at Kongen ikke kan tage mod Hertugindens Forslag om et Mødested, hvorom der først skal opnaaes Enighed, saa at han altsaa hermed afbryder Forhandlingen. Det er Offentligheden, hvorpaa det især kommer an; at Sagen derved kommer ud iblandt Folk, kan ikke skade, thi der er den allerede. Og saa faaer Folk paa den anden Side at høre, at det er Kongen, som siger Nei, og vil da formodentlig søge Grunden andre Steder f. Ex. i den Blegsot, hvoraf Prindsessen efter Saras Sigende skal lide. Desuden vil det forøge Undersaatternes Forbittrelse, naar de see, hvorledes Hertuginden paadrager dem nye Fjender, saa at de maaskee en skjønne Dag jage hende ud af Landet. Og endelig kunde det Hele maaskee være lutter Kapricer af hende, den Dansk-Tydske Italienerinde; i saa Fald vil det være hende en Streg i Regningen, hun vil da maaskee fare op med et „Saadant var det ikke meent“, og i saa Fald var der vel Mulighed for at forhandle videre.

Skjøndt Rantzau efter nye Oplysninger fra Grev Günther mente at maatte modificere sin Opfattelse noget af Optrinet i Nancy[1]), blev det dog hans „enfoldige Raad“, som Kongen efter Aftale med Churfyrst August besluttede at følge. Den behagelige Sendelse blev overdraget til rette Vedkommende, da den betroedes Grev Günther, hvem Kongen formodentligt til en lille Opmuntring ved samme Leilighed fik forsonet med Churfyrsten. Breve og Instruktion blev altsaa udfærdigede[2]), hvormed Grev Günther begav sig paa Veien til Lothringen.

Han slap dog for at reise hele den lange Vei, da han nemlig erfarede, at Hertuginden vilde indfinde sig til et berammet Møde i Frankfurt. Fuld af Nidkjærhed opdagede han strax, at her var netop det rette Sted til at faae Sagen gjort saa offentlig som muligt, her hvor Keiseren, den Romerske Konge og en stor Mængde af Rigets Fyrster vare tilstede.

---

[1]) Brev af 31 Aug. 1562. [2]) d. 2 Octb. 1562, cf. Brev fra Kongen til Greven af 10 Octb.

Endeligt fandt den begjærede Audients Sted, hvor Greven paa Kongens Vegne fuldstændigt afbrød Ægteskabsforhandlingerne, men erklærede sig villig til forøvrigt at handle om Fred og Forlig, hvis antagelige Forslag blev fremsatte. Den tilsigtede Effekt udeblev ikke: „Hertuginden forstummede, forfærdedes og blev stærkt bevæget"; først omsider erklærede hun, at det ikke var hende muligt at give et Svar her, da hun først maatte have sig betænkt og raadført med Slægt og Venner. Men følte hun sig smerteligt berørt, følte Grev Günther sig derimod i høieste Grad veltilfreds med den Rolle, han havde spillet: Keiseren og den Romerske Konge talte selv med ham for at faae ham til at gjenoptage Ægteskabsforhandlingen, og den unge Hertug af Lothringen kom til ham for at beklage sig over Moderen, der vilde raade for Alt; men Kong Frederiks Anseelse er steget i høi Grad, et Rygte fortæller, at han vil leie de Krigsfolk, der komme hjem fra Frankrig, for at overfalde Lothringen, hvor der derfor raader Skræk og Forbittrelse mod Hertuginden, som man truer med at jage bort. „Men forresten," tilføier han, „har Prindsessens Bleghed fortaget sig, og det er desuden saa almindeligt, at de unge Piger blive noget blege imellemstunder og komme sig igjen"[1]).

Hvor fiint og forsigtigt Grev Günther end saaledes forsøgte at anbefale den af Keiserfamilien ønskede Gjenoptagelse af Forhandlingen, var han dog altfor stærkt bundet af sine Instruktioner til selv at vove at bringe den paa Bane[2]). Derimod synes Poul v. Sara at have gjort sig til Overbringer af den Romerske Konge Maximilians Forslag i den Retning, men hans Ord fandt ingen Anklang[3]), og da snart efter den bekjendte Skolemand og diplomatiske Agent Joh. Sturm i Strasburg, ligesaa frugtesløst tilbød sin Medvirkning[4]), var

[1]) Grevens Relation af 31 Decb. 1562 (Torsd. eft. Nativ. Christi 1563), Poul v. Saras af 11 Decb. 1562. [2]) Hans Rel. af 31 Decb. 1562. [3]) Frederik II til Sara 28 April (1563?). [4]) Cf. Schumacher: Gel. Männer Briefe II 449, Brev fra Joh. Friis til Kong Frederik II af 4 Marts 1563.

det uden al Tvivl ogsaa Keiserhoffet, der stod bagved. Ligeledes kan det kun være Afbrydelsen af hiin Forhandling, der afpressede Churfyrstinde Anna de søsterlige Advarseler til Kongen[1]) mod at fortsætte sit tidligere Liv: Lykke og Held vige bort fra den, der farer fort i Synden. Kongen maa derfor forbedre sit Liv og tage sig en Hustru; anraaber han Gud af ganske Sjæl og Sind, vil han ogsaa blive bønhørt.

Havde det endda været med Keiserfamilien selv, en Forbindelse var bleven foreslaaet, vilde den dog altid kunne have gjort Regning paa Henrik Rantzaus indflydelsesrige Bistand[2]). Rigtignok blev Eleonora gift 1561 med Hertug Vilhelm af Mantua, men deels havde hun endnu ugifte Søstre, deels havde hendes Broder Maximilian ogsaa Døttre, „og han gav visselig ikke Kongen en Kurv for Religionens Skyld.“ At den ældste af disse Døttre var 15 Aar yngre end den ungdommelige Konge, gjorde vel mindre til Sagen, da man i ethvert Tilfælde maatte vente med Giftermaalet, til Keiser Ferdinand var død[3]). Men Kongens Sind var lukket for de blidere Følelser, da nemlig den længe forudseete Krig med Sverig var ifærd med at bryde ud, og han følgeligt frabad sig videre Forslag i Ægteskabssager[4]).

Som ovenfor fortalt havde Henrik Rantzau en Mistanke om, at Hertuginden af Lothringens egentlige Hensigt var at forpurre et Ægteskab mellem Kong Frederik og Dronningen af Skotland Maria Stuart. Denne var nemlig neppe blevet Enke ved Kong Frants II's Død, før Rantzau[5]) havde gjort Kongen opmærksom paa, hvilket godt Parti der her var at gjøre: Skulde det lykkes Lothringerne at faae den nye Konge af Frankrig gift med Prindsesse Renata, vilde man komme til at spille et høit Spil[6]), hvor det vilde være af Vigtighed at kunne regne paa Skotlands Bistand. Den bekjendte Jørgen Lykke blev derefter strax affærdiget til det Franske Hof[7]),

---

[1]) I Brev af 19 Januar (1563?). [2]) f. Ex. Brev til Frederik II af 19 Decb. 1560. [3]) Af Relationen dat. 21 Aug. 1562. [4]) Brevet til P. v. Sara af 28 April 1563. [5]) Brev af 6 Januar 1561 (die Trium regum). [6]) »wird sie eine Mummenschantz bringen.« [7]) Resen S. 53 f.

hvor han var kjendt fra gammel Tid, og hvor han nu skal have forebragt sin Konges Ønske om et Ægteskab med Enkedronningen, tilligemed forskjellige andre gode og venskabelige Tilbud[1]). Som Svar herpaa afsendte Kong Carl IX kort derefter Rhingreven Johan Philip af Salm, der skulde overbringe S. Michaels Ordenen til Frederik II og paa Veien overvære Vilhelm af Oraniens Bryllup i Sachsen. Her traf han Henrik Rantzau, der samtidigt blev stærkt bearbeidet af Churfyrst August og Churfyrstinden, som benyttede Leiligheden til at sende sin Broder et Portræt af Maria Stuart[2]). Dog er Ranzau selv kun af den Mening, at man bør søge at holde sig gode Venner baade med Spanien og Frankrig; „de fagre Ord gjøre ingen Skade, thi man gjør dog alligevel hvad der passer En bedst; saaledes bære ogsaa de Andre sig ad."

Paa sin Tilbagereise henimod Vinteren traf Greven af Salm atter Henrik Rantzau, hvis Statholderskab han passerede, og der udspandt sig nu en lang Samtale mellem dem, for hvilken Rantzau siden gjør Kongen udførligt Rede[3]). Gesandten begyndte med at tale om Skotland og om det fordelagtige Ægteskab, Kongen der kunde opnaae. Hvis Kongen af Sverig giftede sig England til, var det sikkert, at han vilde benytte sin Overmagt til at samle de Nordiske Riger. Var Kong Frederik da gift med Maria Stuart, kunde Skotland med Frankrigs Understøttelse holde England Stangen og Danmark Sverig. Ja Alting tegnede til, at Kongen vilde naae et stort Navn. Det var bekjendt, at de fleste tydske Fyrster og Churfyrster helst vilde undgaae paany at vælge en Østerriger til Keiser. Men havde Kong Frederik først erhvervet sig Skotland, da var han nærmere end nogen Anden. Selv var den franske Konge for ung til at komme i Betragtning; men det vilde glæde ham at kunne hjælpe en af sine Venner dertil, og over de geistlige Churfyrsters

---

[1]) Arnoldi: Hist. Denkwürdigkeiten 247—50 (Groen van Prinsterer: Archives de la maison d'Orange Nassau, 1re serie I. 56—57).
[2]) Relation af 12 Septb. 1561. [3]) Relation af 3 Novb. 1561

Stemmer troede han at kunne raade. — Rantzau spillede den Uindviede, der ikke kjendte noget til Kongens Planer, og fremsatte en heel Række af Indvendinger bl. A. den, at Dronningen af Skotland ikke var smuk*). Men Greven af Salm gjendrev ham fuldstændigt, uden at Rantzau dog vilde lade sig mærke dermed. Dog maatte Kongen ikke troe, at Rantzau ikke skulde ansee en Forbindelse med Prindsessen af Lothringen for ønskelig; men Hertuginden var slug og vilde vistnok helst forhindre Kongens Ægteskab i Skotland og samtidigt bringe et andet istand mellem sin Datter og Kongen af Frankrig eller hans Broder.

Skjøndt Rantzau hertil føier en Opfordring til at prøve Lykken i Skotland, og uagtet Stemningen der skal have været det Danske Ægteskab god[1]), og man i Kjøbenhavn ventede en alvorlig Forhandling indledet ved Udgangen af Aaret 1561[2]), lod det sig dog vanskeligt gjøre til samme Tid at beile paa to saa nærbeslægtede Steder som i Skotland og i Lothringen. Der er derfor heller neppe foretaget noget Skridt i denne Retning; thi da Rantzau efter Poul v. Saras uheldige Reise til Nancy i Sommeren 1562 bestemt tilraadede at bryde med Lothringen, fornyede og indskærpede han Opfordringen til at forsøge sig i Skotland. Vel havde Vilhelm af Oranien sagt til Sara, at Kongen vistnok vilde komme galt fra[3]) et Frieri der, da Dronningen var aldeles afhængig af Guiserne, men Rantzau gjør derimod gjældende, at Skotternes Hjerte hænger ved Danmark.

Om man i den følgende urolige Tid har seet Leilighed til underhaanden at virke for Sagen, er uvist om end ikke usandsynligt, da der i Forsommeren 1564 indfandt sig en Gesandt fra Skotland, William Douglas af Whittingham[4]), der

---

*) Det er om Maria Stuart, der er Tale!

[1]) Langueti Epistolæ L. II ad Mordisium ep. LVII p. 146. [2]) i et Brev fra Hans Mönster til Roger Asham af 25 Decbr. 1561, Epistolæ Jo. Sturmii et aliorum ad Rogerum Aschamum ed. Achero 1707 pp. 59 – 63. [3]) «enen blossen slan», Brevet af 21 Aug. 1562. [4]) Kreditiv af 1 Juni 1564, Rekreditiv af 26 Juni.

foruden sine officielle Hverv havde i Paalæg at prøve Stemningen i Danmark for Dronningen. Han udtalte sig herved paa en saadan Maade, at det var saa at sige øiensynligt, at dersom Kongen havde Sind til Ægteskabet, vilde han ikke støde paa Vanskeligheder[1]).

Medens Kongen nu besluttede sig til først at afvente fra Skotland et Svar paa en Begjæring om bl. A. at maatte hverve Tropper der i Landet for derigjennem at faae en Gradmaaler af den Velvillie,, han kunde paaregne, raadførte han sig med Churfyrst August. Da denne tilraadede ham at gaae videre i Sagen[2]), og da et i höi Grad imødekommende Svar fra Skotland[3]) virkeligt indtraf d. 20de December, kunde alle Betænkeligheder synes fjernede. Men meget kort derefter maa ogsaa Efterretningen være indløbet om hiint sørgelige Bryllup paa Holyrood, der bandt Dronning Maria til Darnley og viede hende til Ulykken[4]).

Men som saa ofte før havde Kongen ogsaa dennegang to Jern i Ilden. Efter den Hertuginden af Lothringen med saa udsøgt Plumphed tilføiede Beskæmmelse i Frankfurt 1562, tørstede hun mere end nogensinde efter Hævn. I den nordiske Syvaarskrig beredede hun sig derfor til at forbinde sig med Sverig, men hendes Søns udmarvede lille Fyrstendømme var visseligt ikke en Fjende, der skulde indjage stor Frygt. Da blev de gamle Forbindelser med Vilhelm af Grumbach gjenoptagne og fortrolige Forhandlinger med Kong Erik af Sverig indledede om et Ægteskab med den Prindsesse Renata[5]), der før havde været bestemt til Brud for Frederik II. Man fik Rygtesmedene til at troe, at Kongen af Frankrig var Deltager i Samlaget, og snart var hele Tydskland opfyldt

[1]) Frederik II til Churfyrst August af 16 Juni 1564, cf. Archiv für die Sächsische Geschichte V 7 (hvor Datum angives til 20 Juni). [2]) Instruktion for Gesandten Heinrich von Gleissenthal af 22 Septb. 1564 Archiv f. Sächs. Gesch. V 7—8. [3]) af 1 Novb. 1564. [4]) Af denne Forhandling med Maria Stuart have enkelte Stykker tidligere været benyttede af Werlauff i Hist. Tidsskr. III 34[1]) og af Schiern i Hist. Tidsskr. 3die R, II 624[1]). [5]) Langueti Epist. L. II ad Mordisium epp. 104—106, S. 294—302.

af ængstelige Anelser om det Forfærdelige, der vilde ramme Kong Frederik II. Skyerne trak sammen, Himlen mørknedes og snart rasede Stormen — men én Storm i Vandglasset, — til Forfærdelse for dem, der i Nærheden hørte Kræfternes Larm uden at kunne see deres Vanmagt, saa at hver lille Flue, der viste sig i Synskredsen, omskabtes til mægtige Elephanter. Med hvervede Skarer skulde Grumbach anfalde Holsten[1]; men det Lidet, der blev samlet, løb fra hinanden igjen[2]; den danske Konges Stilling skulde være i høieste Grad betænkelig[3], Undersaatterne opsætsige og han selv i Fortvivlelse søgende Bedøvelse i Drik og Jagt[4], — de samme uhyggelige Rygter uden Tvivl, der behørigt udsmykkede blev meldte til Sachsen[5] og der foranledigede Churfyrstinde Anna til i hjertelige og rørende Udtryk at advare og formane Kantsler Johan Friis og Holger Rosenkrands[6].

Skjøndt den danske Regjering selv forstod mere besindigt at bedømme disse Skræmmebilleders virkelige Betydning, undslog man sig dog ikke for at indlade sig paa de Forhandlinger, der ivrigt anbefaledes af ængstede Sjæle[7], især da Krigens Gang i det Hele ikke var heldig. Churfyrst August synes at have paataget sig at indhente Oplysninger[8], og omsider kunde Henrik Rantzau melde[9], at Hertuginden befandt sig paa Vollenhove hos Greven af Aremberg, og at denne havde opfordret Rantzau til en Brevvexling med sig. Kongen erklærede herpaa[10], at han meget paaskjønnede Rantzaus og Arembergs Bestræbelser for Ægteskabet, men

---

[1]) Raumers Hist. Taschenb. Neue Folge VIII 150 f., Hertug Adolf til H. Rantzau, Bilag af 16 Juni 1565, Christiani: Hertugdømmernes Historie VI 265 (Norsk hist. Tidsskrift I 503). [2]) Brev fra Henrik Rantzau af 18 Septb. 1565. [3]) Langueti Epp. L. II ad Mordisium ep. 105 p. 295. [4]) Schmidts Allgem. Zeitsch. f. Gesch. VII 240. [5]) D. 12 Oktbr. 1565, Archiv f. Sächs. Gesch. V 64. [6]) Den 24 Oktbr. 1565, Weber: Churfürstin Anna zu Sachsen, Lpz. 1865 S. 411. [7]) F. Ex. Biskop Johan af Osnabrück i hans Instruktion af 7 Januar 1564. [8]) Archiv f. Sächs. Gesch. V 8. [9]) Brev af 16 Aug. 1565. [10]) Brev af 5 Septbr. 1565.

at det dog vilde være rettest at indlede Forhandlingen ved igjen at knytte Traaden paa det samme Punkt, hvor den sidst blev brudt. Da Grev Günther nu i Frankfurt havde erklæret, at Kongen var beredt til at forhandle paa andre Betingelser, vilde det være rettest først at forlange Forslag i den Retning af Hertuginden. I Overeensstemmelse hermed udfærdigede da Rantzau et Brev til Aremberg[1]), der som Gjensvar i Udtryk, der røbede nogen Krænkelse over den ringe Paaskjønnelse, hans tidligere Virksomhed i Ægteskabsforhandlingen havde fundet, erklærede sig villig til igjen at være Mellemmand[2]). I den Anledning opfordrede Rantzau Kongen til[3]) i en egenhændig Skrivelse at erklære sig mere end villig til at sende nogle af sine Raader ud for at forhandle om et Forlig, og han tilføiede i en Efterskrift[4]), at han for sit Vedkommende ikke vidste andet Raad end at følge Frankrigs og Spaniens Exempel og forlige sig paa Grundlag af et Ægteskab. Men Kongen fandt ikke Arembergs Skrivelse indbydende nok og besluttede at stille Sagen i Bero til bedre Leilighed[5]).

Denne kom imidlertid aldrig[6]). Da Peder Oxe igjen blev tagen til Naade og Grumbach kastet til Jorden, var Braadden brudt paa „de Lothringske Praktiker". 1567 blev endelig Prindsesse Renata forlovet med Hertug Vilhelm af Baiern, og dermed ophørte Ængstelserne for Lothringen, skjøndt Hertuginde Christine først 1590 endte sine Dage i Italien, hvor hun i mange Aar havde opholdt sig i en Slags Landflygtighed. Men end ikke i denne sin Fjernelse fra den Skueplads, hvor hun havde spillet en saa bemærket Rolle,

[1]) H. Rantzau til Frederik II 18 Septbr. 1565. [2]) Brev af 24 Octbr. 1565. [3]) Brev af 13 Febr. 1566. [4]) Udateret, men fra Begyndelsen af 1566. [5]) Brev af 12 Marts 1566 og Rantzaus Svar af 5 April s. A. [6]) Skjøndt disse lothringske Forhandlinger oftere omtales i Datidens udenlandske Kildeskrifter, ere de dog af danske Forfattere kun meget overfladisk berørte (Resen, Gram, Ryge). Derimod findes der i Haandskrift af Voss en udførlig og næsten fuldstændig Samling af Aktstykker desangaaende i Universitets-Bibliotheket, Additamenta i Kvart Nr. 138.

glemte hun sit „høye og stolte Mod“. Den danske Dronninge-Titel var fremdeles hendes Glæde, og en Klient af hende, Kanniken Marcus Umbertus Corrigiarius, udarbeidede i hendes sidste Levetid paa hendes Befaling et vidtløftigt Forsvarsskrift for Kong Christiern II og hendes Rettigheder[1]).

Dengang Kong Frederik for sidste Gang afbrød Forhandlingen med Lothringerne, havde Daniel Rantzau allerede forstaaet at knytte Seiren til de danske Faner. Kongen saae sig trods mangehaande Vanskeligheder istand til at puste lidt ud og kaste Blikket ud over sin egen snevre Kreds. Ligesom det øvrige protestantiske Nord-Europa fæstedes hans Opmærksomhed af den heroiske Kamp, der alt nu begyndte i Nederlandene, og givende efter for sit ridderlige Sinds Indskydelser tilbød han den landflygtige Vilhelm af Oranien en Tilflugt i sine Lande[2]). Vel blev Tilbudet med Erkjendtlighed afslaaet, men en Tilnærmelse, der lovede Mere, var dermed skeet. Noget efter[3]) see vi ogsaa Vilhelm opfordre Broderen Ludvig til at minde deres Svoger Grev Günther af Swartzburg om at sende en Mand til Danmark i Anledning af den Sag, han nok vidste. Under dette hemmelighedsfulde Slør skjuler sig atter et Ægteskabsforslag nemlig mellem Kong Frederik og Vilhelm af Oraniens Søster Juliane, en dengang 20aarig Dame*). Kongen optog Forslaget med Velvillie og udsendte i de første Maaneder af 1568 sin „gamle Kammertjener“, den tydskfødte Adelsmand Hans Spiegel, til Tydskland for at tage den unge Dame i Øiesyn[4]). Dette faldt tilfredsstillende ud, og Hans Spiegel opfordrede da Grev Günther til at besøge Kongen i Segeberg og tage „Frøkenen“ med; thi Kongen havde svoret en Ed paa ikke at ville ægte Nogen, han ikke forud havde seet. Svaret maa dog ikke have været efter Ønske; thi i Juni er Spiegel atter

*) Siden g. m. Grev Günthers Broder Albert.

[1]) Rørdam: Historieskrivningen i Danmark I 98. [2]) D. 9 Juli 1567, Groen van Prinsterer: Archives de la maison d'Orange Nassau, 1 ser., III Nr. 279 S. 109. Svaret af 22 Juli ib. S. 111. [3]) 27 Nov. 1567, Groen van Prinsterer l. c. S. 136. [4]) Cf. Frederik II's Skrivelse til Churfyrstinde Anna af 20 Febr. 1568.

i Tydskland[1]) og opfordrer nu til et Møde med Kongen i Nykjøbing, men ogsaa dennegang forgjæves. Derimod indfandt Grev Günther sig uden det begjærede Følge i September Maaned i Roeskilde, hvor Kongen befandt sig i Anledning af Fredsforhandlingen med Sverig. Her kom selvfølgeligt Ægteskabet paa Bane, og under en fortrolig Samtale i Træernes Skygge betroede Kongen Greven en prægtig Ring, som han skulde overbringe Comtesse Juliane som et Tegn paa Kongens Hengivenhed og Høiagtelse. Ordene ere vel neppe blevne meget forsigtigt veiede ved denne Leilighed, men at Kongen i ethvert Tilfælde ikke betragtede den uheldige Gave som en Forlovelsesring, synes dog at fremgaae deraf, at han fremdeles fastholdt sit Forlangende om „en personlig Besigtelse". Men Greven ansaa Sagen for klappet og klar og ilede til Tydskland, hvorfra han lovede snart at komme tilbage.

Skjøndt Spørgsmaalet saaledes endnu kun havde overvundet Indledningens Indledning og altsaa fremdeles maatte behandles med største Diskretion, fløi dog snart Rygtet om Kongens Forlovelse vide om. I Wittenberg noterede en ung dansk Videnskabsmand det i sin Dagbog[2]), i England meddelte Lord Cobham Nyheden til Cecil[3]), og fra Holsten meldte Henrik Ranzau den til Kong Frederik selv. Men medens de Andres Vidnesbyrd fik henstaae uimodsagte, underrettede Kongen Rantzau om, at saalænge Krigen varede ved, havde han ganske Andet at tænke paa end paa Dands og Bryllup[4]), og et Par Maaneder efter, da han bestandigt drilledes af hiint Rygte, fandt han det rettest at opfordre Grev Günther til at opsætte den paatænkte Reise til Danmark, skjøndt forøvrigt den forrige Aftale fremdeles skulde staae ved Magt[5]).

[1]) Cf. Frederik II til Greven af 2 Juni 1568. [2]) Peder Hegelunds Dagbogs-Optegnelser paa det Kgl. Bibl. under 28 Septb. 1568 (Citatet skyldes Bibliotheks-Assistent Bricka). [3]) Calendar of State Papers, domestic series 1547—80, p. 320 under 25 Octb. 1568. [4]) Brev af 21 Octb. 1568. [5]) Brev af 27 Decb. 1568 (S. Johannis evang. des anstehenden 1569sten Jahres).

Men Ryglet bredte sig videre og blev derhos sikkrere og sikkrere. Da Grev Günthers egne Svende endog fortalte, at Brylluppet var bestemt til Paasketid[1]), kunde der ikke være Tvivl mere, og Kongens Nærmeste fandt da Anledning til ængsteligt at advare ham. Thi hvad betydede en slig Forbindelse med det Oraniske Huus andet end Fjendtligheder med Spanien og det katholske Frankrig[2]). Da brast endelig Kongens Taalmodighed, og Grev Günther fik nu at vide[3]), hvor taabeligt han havde handlet ved sin Aabenmundethed, der foreløbigt nødte Kongen til fuldstændigt at sige sig løs fra Sagen, medens den ganske vist vilde have været i bedste Orden, hvis Greven blot i al Stilhed havde indfundet sig til Mødet tilligemed sin Svigerinde.

Det var anden Gang, at Grevens Ombu for sin Ven Kongens huslige Lykke bragte ham Skam til Tak, og han var ikke den Mand, der med Rolighed bar sin Skjæbne. Allerede i Sommeren 1569 finde vi ham i en meget opirret Brevvexling med den førnævnte Hans Spiegel[4]), og da han Aaret derefter ved Kongens Søsterdatters Bryllup med Pfalzgrev Johan Casimir traf sammen med en dansk Adelsmand, beklagede han sig paa det Bittreste over Kongens Uordholdenhed, hvorved den stakkels Pige var bleven narret, hende og Familien til Spot og Spe. Heraf udviklede sig atter et artigt Efterspil, idet Kongen nemlig efter sit Bryllup besluttede at kalde Greven til Regnskab for hans Ord. Kommissærer blev beskikkede til at undersøge Sagen, men det kom dog ikke til nogen egentlig Afgjørelse, da Kongen slog sig til Ro med Grevens lidet sigende Forklaringer[5]).

---

[1]) Bilag til Hertuginden af Mecklenborgs Brev af 17 Januar 1569. [2]) Kongen taler om flere saadanne Advarseler; en enkelt kjendes fra hans Faster Hertuginde Elisabeth af Mecklenborg af 17 Januar 1569. [3]) Skrivelse fra Frederik II til Greven af 11 April 1569. [4]) Breve fra Spiegel af 22 Juli og 17 Aug. 1569. [5]) En Deel Aktstykker i denne Sag ere meddelte i «Sammlung vermischter Nachrichten zur Sächsischen Geschichte» VI (Chemnitz 1771, 8vo) 273—99, hvorefter Fr. Bülau i «Geheime Geschichten und räthselhafte Menschen» IX 101—14 forgjæves har anstrengt sig for at faae noget Pikant ud af

Fredsforhandlingen i Roeskilde havde kun været et kortvarigt Havblik, saa at der endnu maatte to Aars Kamp til, inden Freden i Stettin endeligt sluttede den blodige Strid. Saalænge Krigen stod paa, havde Kongen erklæret, vilde han ikke indlade sig paa Giftermaal; men det varede da heller ikke længere end 8 Dage efter Fredslutningen, før Jakob von Citzewitz, en betroet Pommersk Embedsmand, der paa flere Maader stod i Forbindelse med den danske Krone, mindede om[1]), at nu var Tiden kommet for Kongen til at indtræde i det hellige Ægteskab. Og her meente Citzewitz, at han var i det heldige Tilfælde at kunne give en Anvisning, der skulde være Kongen til Gavn og Glæde. Enkehertuginden af Pommerns mellemste Datter, den syttenaarige Margrethe*), veg nemlig ikke for andre Damer i Udseende, og hvad Sindets Egenskaber angik, da var hun en from, tilbageholdende Kvinde, opdraget i den rette Tro og med sin Moders ophøiede Exempel for Øie. Kun den reneste Interesse for begge de Paagjældende var det, der lagde Citzewitz Ordene i Pennen; thi der var Ingen, han undte hinanden saa godt som de To. Rigtignok var der en anden høifornem Frier, der utaalmodigt begjærede Svar, men Citzewitz havde dog netop i Forventning af Fredsslutningen bevirket en Udsættelse til Fastelavnstider. Dersom man altsaa skyndte sig, var der Haab om at faae Forbindelsen istand. Fra Kongens Side ventede han sig ingen større Vanskelighed, da han antog Rygtet om Adelsdamen for blottet for Sandhed[2])

Da dette Brev naaede den Tilskrevne, Kongens Tydske

---

*) g. 1574 med Frants II af Lauenburg.

Historien. Af danske historiske Skrifter have tidligere Gebhardis Danmarks Historie IV 36 Note 2 og »Danmarks, Norges og Sveriges Historie med 1000 Illustrationer« III 438 henvist til den ovennævnte Samling, hvorimod Werlauff ikke har kjendt den (Hist. Tidsskr. III 31). Cf. Schoetgenii et Kreysigii Diplomataria et scriptores hist. Germaniæ I 715. [1]) Citzewitz til Caspar Paselich d. 21 Decb. 1570. [2]) »vnd mich genzllich versehen will, es werde das geschrey uon des eddelmans dochter etc. nichtig etc. sein«.

Sekretær Caspar Paselich, meddelte denne det til Rigshofmesteren Peder Oxe, der da efter Samraad med Kongen selv paalagde Paselich at give et imødekommende Svar. Et saadant blev følgeligt afsendt i Begyndelsen af det næste Aar[1]) hvori Paselich for det Første erklærede sig altfor ringe til at have med en saadan Sag at gjøre, saa at Citzewitz gjorde bedst i for Fremtiden at henvende sig desangaaende til Peder Oxe. Men forøvrigt ønskede Rigsraadet og Undersaatterne intet hellere end et godt Ægteskab for Kongen, og da det foreslaaede Parti jo i alle Henseender var passende, og den Sag, hvortil det omtalte Rygte hentydede, nu var afgjort(?)[2]), var der forsaavidt jo Intet i Veien. Derimod paastod Kongen fremdeles ligesom før, at han ikke vilde binde sig til noget Ægteskab, før han havde seet den, med hvem han skulde dele det, og da man jo hidindtil ikke engang havde seet et Portræt af Prindsessen, var det foreløbigt slet ikke værdt at tale om Sagen til Kongen. Da denne imidlertid tænkte paa efter Paaske at mødes et Sted nærved den holstenske Grændse med sin Svoger August, kunde der maaskee dog findes Leilighed til at faae „Besigtelsen" bragt istand, og i hvert Fald var det vistnok hensigtsmæssigt at faae Hertuginde Elisabeth af Mecklenborg til at interessere sig for Sagen.

Et sligt Brev var som Olie i Ilden, og i Citzewitz's Gjensvar[3]) finder han Udveie til at komme ud over alle Vanskeligheder. Værst var det, at den føromtalte utrættelige Beiler paany trængte paa, men det var dog lykkedes at opnaae Betænkningstid til efter Paaske, saa at det nærmest kun gjaldt om at faae at vide, om Kongen ogsaa mente det alvorligt. Imidlertid blev der ikke Noget af det bebudede Møde mellem Kongen og hans Svoger Churfyrsten[4]), og

---

[1]) Udateret, men af 9 Febr. 1571. [2]) »Erachten auch es würde das von Euch angezogene geschrei von des eddelmans tochter, weil dasselbe numehr seine masse gewonnen, der sachen gar nicht hinderlich sein«. [3]) Brev til Oxe af 14 Marts 1571 og to Breve til Paselich, begge af 15 Marts 1571. [4]) Oxes Brev (Udkast med Paselichs Haand) af 9 April 1571 (die Martis in hebdomada sancta).

Citzewitz's Løfter om Taknemmelighed og Roes[1]) prellede af paa Peder Oxe, der mente at nu laa Sagen over hans Rækkeevne. Derimod gav han paany Anvisning paa Hertuginde Elisabeth af Mecklenborg, med hvem man vidste, at Citzewitz brevvexlede, og som passende kunde tilsende Kongen baade Portrættet og sin Betænkning over Forslaget[2]).

Den anviste Vei blev troligt fulgt, og efter en Tids Forløb kunde Citzewitz melde[3]), at Hertugen og Hertuginden af Mecklenborg nu havde indbudt den unge Prindsesse til at følge med dem paa det Besøg, Kongen havde opfordret dem til at aflægge i Nykjøbing paa Falster. Faae Dage efter fik Citzewitz selv en Opfordring af Kongen til at slutte sig til Hertugfamilien paa denne lille Reise[4]), og ved Midten af November 1571 ankom hele Selskabet til Nykjøbing.

Men her afløstes den Medbør, der hidtil havde begunstiget de pommerske Planer, af fuldstændig Modvind. Den stakkels Pige faldt ikke i Kongens Smag, og Originalen svarede ikke til det oversendte Billede. I hjerteskærende Udtryk bønfalder Citzewitz[5]) om Tilgivelse og jamrer over sig selv, „saa dumt, ubetænksomt, uforsigtigt og ilde" han har baaret sig ad ved at blande sig i en saadan Sag og foranledige sin gode fromme Frøkens Reise hertil. Med Ængstelse spørger han om den endelige Beslutning, men synes endnu at have en lille Smule Haab, idet han atter engang anbefaler og lovpriser den unge Piges Ungdom, der vil gjøre hende lettere at bøie end en mere Erfaren.

I det Gjensvar, han fik fra Peder Oxe[6]), fandt han ikke sine Spørgsmaal besvarede, thi i den Sag skulde Kongens frie Valg være det Eneraadende og Hertuginden den ene Raadende. Men et Svar behøvedes ikke heller; thi allerede dengang var det bekjendt, at Kongen uden at raadføre sig med Andet end sit eget Hjerte havde

---

[1]) Brev af 20 Mai 1571. [2]) Udateret Afskrift med Paselichs Haand. [3]) Brev til P. Oxe af 5 Octbr. 1571. [4]) Citzewitz's Svar paa Indbydelsen af 25 Octbr. 1571. [5]) Breve til P. Oxe af 29 Novb. og 30 Novbr. 1571. [6]) Brev (Udkast med Paselichs Haand) af 10 Decb. 1571.

forlovet sig med Prindsesse Margrethes Ledsager paa den uheldige Reise, Hertuginde Elisabeths Datter Sophia, dengang i sin friske Ungdoms feireste Skjønhedsglands.

Men selv om der dengang skulde være indtruffet den Mulighed, at Prindsessen, det 14aars Barn, havde vraget sin Fætter, den næsten halvgamle Konge, er der dog ingen Grund til at frygte for, at Ægteskabets Porte skulde være forblevne tillukkede for ham. Næsten paa samme Tid nemlig, som han endelig naaede den Havn, hvorhen kun altfor mange Lodser i de foregaaende Aar havde villet føre ham, tilskrev den tidligere omtalte Margrethe af Mark, nu Enkefyrstinde af Aremberg*), en af Kongens betroede Mænd[1]), uden Tvivl Henrik Rantzau, og skildrede for ham i overstrømmende Lovtaler de unge Prindsesser af Cleve. Medens Faderen henlevede i Vanvid, voxede hans unge Døttre op i Dyd og gode Sæder; alle fire — forsikkrede Fyrstinde Aremberg — vare de udmærket begavede, men dog Ingen i den Grad som den Ældste. Yndig af Aasyn og Skabning, forstandig, venlig og huldsalig, fortryllede hun Meddelerinden mere og mere, jo længere de talte sammen. Lykkelig den Mand, der fik en saadan Hustru; ønskede Kongen at blive den Lykkelige, skulde Portrætterne vel kunne skaffes.

Vore Meddelelser ere nu tilende og vore Læseres Taalmodighed har formodentlig længe været det. En Anmeldelses rimelige Grændser ere forlængst overskredne, og dog maae vi endnu tilføie et Par Ord, inden vi lægge Pennen, — en Tak nemlig til Hr. Treschow og en Opfordring til ham om ogsaa af de rige engelske Samlinger at berede sine Landsmænd saa mange Overraskelser som muligt af lignende Art.

---

*) Greven af Aremberg var 1565 bleven ophøiet til Fyrste og var falden 1568 ved Heyligerlee.

[1]) Udateret, men fra Maanederne Sept. 1571—Febr. 1572.

Frederik Krarup.

Dr. **Gustav Droysen**: Aus den Dänischen Büchern. (Archiv für die Sächsische Geschichte. II. 345—420 og V. 1—76).

Dr. G. Droysen, Søn af en her i Landet altfor velbekjendt Fader og Forfatter til en Gustav Adolfs Historie, har paataget sig at meddele fra Tid til anden bestemt rubricerede Uddrag og Bearbeidelser af en Samling Kopibøger i det Sachsiske „Haupt Staatsarchiv", der fører Navnet „Die Dänischen Bücher" og indeholder det Chur-Sachsiske Huses Brevskaber til Danmark og om danske Forhold i den sidste Halvdeel af det 16de Aarhundrede. Og endskjøndt det saaledes benyttede Materiale i alt Væsentligt og tildeels langt fyldigere findes i Geheime-Archivets rige Samlinger, hvor de for et Par Aar siden vare Gjenstand for et flittigt Studium, foreligge dettes Resultater dog endnu ikke Offentligheden, saa at der kunde være al Anledning til at modtage den ovennævnte Forfatters Arbeide med største Taknemlighed, hvis denne ikke saa betydeligt formindskedes ved forskjellige Omstændigheder og Mangler.

Gjælder det saaledes i Almindelighed, at det kun er en forældet Anskuelse, hvorefter den Historie havde bedst Udsigt til at lykkes, der forfattedes af en Udlænding, uberørt af Folkets Sympathier og Antipathier, saaledes staaer det i Særdeleshed fast, at det Folks Historie er ilde faren, der falder i Hænderne paa hiin unge berlinske Skole, der ikke har anseet det for at være under sin og Videnskabens Værdighed at lade sine egne preussiske Sympathier og Antipathier være Rettesnor for Bedømmelsen af fremfarne Tider og Forhold. Og dobbelt uheldig bliver Sagen, naar Kilderne som i det foreliggende Tilfælde bestaae af fortrolige Meddelelser fra Mand til Mand, farvede af personlige Stemninger, bevægede af Samtidens Rygter, dikterede af Beregning og beregnede paa øieblikkelig Virkning. „Wehe dem, der aus Depeschen vorzugsweise die Geschichte schöpfen will", er en Bemærkning af Varnhagen von Ense, hvis Betydning ikke

heller har været ubekjendt for Hr. Droysen, om end uheldigviis Advarselen for ham har været saa godt som spildt. De Egenskaber nemlig, som alene gjøre et Materiale af den foreliggende Art til værdifulde historiske Kilder: ædruelig, historisk Sands, skarp Kritik og overlegne Kundskaber, ere ingenlunde dem, af hvilke Forfatteren viser sig i sikker og stadig Besiddelse.

Ere nu end disse Betingelser altid en uafviselig Fordring til den historiske Forsker, blive de dog om muligt endnu nødvendigere, naar Talen netop er om den senere Deel af det 16de Aarhundrede. Den nøiere Sammenhæng mellem Staterne og den aandelige Bevægelse blandt Folkene, som Reformationstiden havde fremkaldt, affødte nemlig Trangen til at vide bedre Besked end hidtil paa Udlandets Forhold. Derfor leiede de forskjellige Hoffer sig Korrespondenter, hvor saadanne vare at faae, og fik til Gjengjæld Beretninger ind fra Øst og Vest, om Løst og Fast, men efter Sagens Natur mest om det Første. Og i disse løse Rygter med deres Blanding af Sandt og Falsk tumler nu Forfatteren sig om, sig selv til største Glæde, men Historien til ringe Gavn.

Og er han saaledes kun i ringe Grad væbnet mod de aabenbare og klart paaviselige Snarer, gaaer det ham selvfølgeligt ikke bedre overfor det indirekte Indtryk, som en slig Brevvexling saa let giver af Betingethed og Afhængighed, hvor der i Virkeligheden kun findes international Courtoisie og Udtryk afpassede af Hensynet til en trofast Søster og en hjælpsom Svoger. Derfor kommer Hr. Droysen ogsaa til det Resultat, at det i Virkeligheden er Churfyrst August, der bestemmer den danske Politik og med lempelig Haand styrer det danske Statsskib (Archiv II, 372), uagtet han selv fortæller, hvorledes Kong Frederik gik sine egne Veie, da han paaførte Ditmarsken og Sverig Krig, hvorledes han tvertimod Churfyrstens Raad lukkede Sundet, og saaledes oftere.

Dog hvorledes skulde man kunne vente sig Andet af en Historiker, for hvem Frederik II kun er den tungnemme, klodsede Person uden Anelse om sin Kongestillings Høihed

og Krav. Derfor bliver det ham ilde optaget (Archiv II, 348—49), at han udførligt taler med Svogeren og Søsteren om Faderens Død og Begravelse, ligesom det naturligviis atter er en Følge af hans indskrænkede Fatteevne, naar han troer sin Stilling befæstet ved Christiern II's Død. At Kongen derved blev befriet fra Beskyldningen for at være en Usurpator af den danske Throne, og at derved de Uroligheder, hvormed det lothringske Huus truede, mistede deres legitime Grundvold, er kun spildt Lærdom paa en Forfatter, der vistnok hverken kjender danske eller svenske Kilder. At Erik XIV, „den snue Fyrste med den energiske Politik, der kjendte sit Maal“, i Modsætning dertil er ham en vederkvægende Skikkelse, er en Skjæbnens Ironi, der kulminerer i den naive Formodning, at hans Galskab muligviis var forstilt (Archiv V, 71).

Men ikke alene de nordiske Kilder kunne klage over Tilsidesættelse af vor Forfatter; thi end ikke hans egne synes at være benyttede med stor Skjønsomhed. Han vilde ellers næppe have vidst saa ringe og saa forkert Besked, som han gjør, paa Frederik II's Frieri til Dronning Elisabeth. Og endnu mindre stemmer det med Kjendskab til Datidens travle Rygter at være saa himmelfalden, som Forfatteren er, over en Antydning af en Forbindelse mellem Erik XIV og Vilhelm af Grumbach.

Naar nu hertil føies en trættende Stil og Fremstilling samt en altfor eensidig Fremdragen af enkelte Momenter saasom Grumbachs Agitationer og Herredømmet over Østersøen, da vil man vistnok samstemme med os i, at der foreløbigt ikke er nogen særdeles Grund til at længes efter de Behandlinger, han stiller i Udsigt, af de svensk-lothringske Forhandlinger og af Dr. Jonas's Skjæbne.

Forfatteren bemærker meget rigtigt, at det første Skridt er det sværeste, det fra Intet til Noget. Vi ønske ham med Hensyn til den foreliggende Opgave Lykke til at gjøre det.

Frederik Krarup.

C. G. Styffe: **Bidrag till Skandinaviens historia ur utländska arkiver.** Stockholm, I. 1859, II. 1864, og III. 1870.

Skjøndt Udgiveren i sin Fortale beklager, at Udbyttet af hans Forskninger i de fremmede Archiver ikke ganske har svaret til hans Forventninger, er det, han har meddelt, dog saa værdifuldt og saa betydeligt, at Alle, der ønske et virkeligt Kjendskab til Unionstiden, staae i en Gjæld til ham som til faae Andre. Hvor meget har han saaledes ikke for første Gang fremdraget om Dronning Margrethes store Reduktion, hvilke betegnende Oplysninger har han ikke meddelt om Bo Jonson, og i hvor høi en Grad er det overhovedet ikke lykkedes ham at kaste et nyt Lys over Forhold og Personer, der før henstod ukjendte eller miskjendte i deres Charakter og Betydning. Samlingen er altsaa en af de Kilder, hvortil Videnskabsmanden atter og atter vil komme tilbage; og i de Rækker af Special-Afhandlinger, der som Indledning aabne de enkelte Bind, har en alvorlig Forskning, en fortræffelig Methode og en ufortrøden Flid sat sig et Mindesmærke, som endog en seen Eftertid vil yde sin Hyldest. At Forfatteren ikke har holdt sig Titelen ganske efterrettelig, men ogsaa meddelt endeel svenske Archivalier, vil kun være ham en Adkomst mere til den Anerkjendelse, der altid vil knytte sig til et Arbeide, der allerede nu i sin ufuldførte Skikkelse danner en saa usædvanligt smuk Indledning til Professor Allens store Værk om Unionstidens sidste Afsnit.

Naar vi derfor dog ønske at knytte nogle Bemærkninger til vor Omtale af Bogen, skulle de naturligviis ikke gjælde disse Detailler, hvor hver Forsker bestandigt vil have sin Mening om end ofte kun af den Grund, at enkelte Charaktertræk, Landsmandskab eller deslige vække en Sympathi, som ikke i lige Grad føles af en Anden. Derimod henstille vi til Overveielse en lille Indvending mod den Anskuelse, der maaskee mere antydes end udtales, at Unionen var en

Voldshandling mod det svenske Folk som saadant og ikke nærmere en ved Tidernes Ugunst mislykket Forening af adsplittede Dele af det samme Folk.

Ligesom nemlig de enkelte nordiske Riger have dannet sig gjennem Landskabers Forening ikke blot ved Fælledsskab i Kongehuus, men ogsaa ved Familieforbindelser mellem de mægtige Ætter, saaledes er Unionen næppe istandbragt, før Adelen paa begge Sider af Grændserne knytter sig sammen paa saa mangfoldige Punkter, at den følgende Tids hele Udseende derigjennem faaer sin eiendommeligste Farve. Og de store Slægter kunde gjøre dette saa meget lettere, som allerede Fortiden havde anvist Veien, hvilket bl. A. sees af den Vanskelighed, der viser sig ved at angive Abraham Brodersens egentlige Landsmandskab[1]). Men en endnu tydeligere Stræben i Retning af Assimilation viser dog Geistligheden, tilskyndet og understøttet deri af Kronen: Magnus, der før 1370 blev Biskop i Hamar, skal have været Dansk, en dansk Mand, Peder Jensen, blev 1382 Bisp i Skara, og forflyttedes siden til Roeskilde[2]), Jacob, der c. 1372 erholdt Bispestolen i Bergen, var Dansk, Erkebiskop Nicolaus Finkenov eller Ruser i Throndhjem (1382) hørte hjemme i Danmark, og hans Efterfølger (c. 1387) Vinald var Svensk. Herefter følge under Erik af Pommern de Danske Joh. Gerechini i Upsala, Peter Ingevastsen, Kannik i Upsala og derefter Biskop i Vesterås, og Navne ligeledes i Vesterås, samt Nordmændene Arnold og Olaf Knop[3]) i Vesterås og Thorleif, først forgjæves forsøgt indtrængt i Upsala, men derefter Biskop sukcessive i Viborg og i Bergen[4]). Og gaae vi længere ned i det Samfund, der i nærmere eller fjernere Grad hørte til den geistlige Stand, da er det velbekjendt, hvorledes Brigittinerne udbredte sig fra Sverig til Danmark, saa

---

[1]) Bevisførelsen Bidrag II. S. LV, Not. *** holder ikke Stik.
[2]) Geh.-Arch. Aarsberetn. I, T. 24 og Not. 8.
[3]) At han var Nordmand og ikke Dansk fremgaaer af Navnet.
[4]) Hvor intet Andet angives, ere Keysers og Reuterdahls Kirkehistorier lagte til Grund.

at den svenske Oprindelse tydeligt spores i de Skrifter, der stamme fra danske Klostre af denne Orden, hvilket ligeledes gjælder om Munkeliv i Norge[1]). Ogsaa danske Munke findes i Norge[2]) og skulle senere i Mængde have opholdt sig i Sverig[3]). Erkebisp Birger gik i en svensk Skole[4]), og Gustav Vasa havde en dansk Skolelærer i Upsala. Svenske Kirker prydedes med Malerier, der fremstillede Holger Danskes Kamp[5]), ligesom Hellig Olafs Billed var et Yndlingsemne for baade danske og svenske Kunstnere, og ligesom ogsaa talrige Pilegrimme fra de andre Lande besøgte hans Helligdom i Throndhjem.

Der er altsaa en saa mangfoldig Forbindelse og saa bestandige gjensidige Paavirkninger, at der i lange Tider heller ikke høres nogen Uvillie over Kampen for Slesvig under Erik af Pommern mod Hansestæderne. Det er „Fædrelandets“ Sag, det gjælder, er netop de Ord, hvormed en af de førnævnte norskfødte Bisper i Sverig udtaler sig om Sagen[6]). Og vi synes saaledes berettigede til at ansee Unions-Tanken for fuldt optaget af de høiere eller mere dannede Stænder i Rigerne.

Men er en Tanke først naaet dertil, da behøver den blot den Væxt og Grøde, som enhver naturlig Udvikling kræver, for at bemægtige sig det hele Folk. Hindringerne for en Sammensmeltning synes neppe at kunne være af synderlig anden Art eller af meget større Betydning end de paa Absalons Tid vare for en Forening mellem Sjællænder og Skaaninger, mellem hvem der endog i sproglig Henseende bestod en lignende Forskjel som mellem Danske og Svenske.

Og dog brister denne Snor, der var lagt med saa megen Lempe, og dog sprænges Enigheden der, hvor Uenig-

---

1) P. A. Munch: Munkeliv Klosters Brevbog, præf. p. III.
2) Dipl. Norv. I. 687.
3) Joh. Magnus p. 892—93 (den foregivne Tale af H. Gad).
4) Nettelbladt: Schwed. Bibl. III. 196.
5) Ny illustrerat Tidande I. 110.
6) Benzelii Monumenta eccl. Sveo Goth. 173—74.

heden syntes saa unaturlig. Da den første Gnist var bleven tændt, kan Krigsflammen ikke undgaaes, indtil Knuden overhugges af den Stormagt, der fødes under Kampens Bulder, det svenske Folks kraftige, selvbevidste Nationalfølelse.

Men hvor da Aarsagen er at finde til denne uventede Omskiftning, bliver følgeligt et Spørgsmaal af Vigtighed. Forfatterne lade os ikke i Tvivl om Svaret, idet de lægge os Erik af Pommerns Navn paa Tungen. Og naar de da henvise til denne Konges stivnakkede Trods forenet med Mangel paa Held og paa Evne til at kunne gribe Øieblikket, have de visseligt Ret, men neppe naar de forøvrigt skildre ham som en Usling og en foragtelig Person. Hans Kamp for Slesvig er i sin Tanke en Fortjeneste for ham som dansk Konge, og at den skulde komme i Veien for ham i hans anden store Opgave som Nordens Konge, var der forud saa liden Grund til at formode, at det maaskee endog kunde ansees for en tildeels berettiget Tanke at ville befæste det endnu uprøvede Forbund ved at beskjæftige det med en ikke altfor uoverkommelig ydre Opgave. At han har følt en Afsmag ved det dengang demoraliserede Kirkesamfund, men efter Evne har søgt at bøde derpaa, fremgaaer af hans Indkaldelse til Danmark af Karmeliternes arbeidsomme og hæderlige Munkeorden, af hans Forkjærlighed for Brigittinerne, af hans Plan om at oprette et dansk Universitet, af hans Hensigt i Vadstena at ville grundlægge et Collegium for Præster[1]) og af hans Forsøg paa at forandre Gudstjenesten ved nogle Domkirker saaledes, at Kannikerne under et meget forøget Arbeide forpligtedes til aldrig at lade den hellige Sang forstumme i deres Kirker[2]). At han forøvrigt beskyttede tildeels maadelige Personer og søgte at fremdrage dem til høie geistlige Stillinger, kan ikke negtes; men at de dog paa den anden Side vare det Bedste, han kunde faae, synes at fremgaae deraf, at

---

[1]) S. R. Sv. I. 178—79, cf. Styffe: Bidrag III. Fort. CXLI, Not. 1.
[2]) Lagerbring, Swea Rikes hist. IV. 574—76, Dipl. Christierni I 38—39 og Ny D. Mag. VI. 39 ff., Dipl. Norv. II. 537.

han selv benyttede dem til at bestyre Kronens verdslige Embeder[1]), ligesom de ogsaa synes at have forenet megen Forretningsdygtighed med deres moralske Raaddenskab. At han dertil var en Mand, der hævdede Retfærdigheden uden Skaansel, viser Abraham Brodersens Henrettelse[2]) og hans Afsættelse af haarde Fogeder[3]).

Kan saaledes Kongens Personlighed næppe siges i Almindelighed at have været nogen tvingende Foranledning til at skille sig af med ham, saa kan dette saa meget mindre have været Tilfældet paa et Sted, hvor han maa have været saa lidet kjendt som i det afsides liggende Dalarne. Dertil kom endvidere, at Landskabets geistlige Overhoved, Bisp Olaf Knop af Vesterås, netop hørte til Kongens personlige Tilhængere[4]), og dog under selve Opstanden sees uforstyrret at fortsætte sine private Eiendoms-Erhvervelser[5]). Og naar det endelig erindres, at Opstanden først udbrød, dengang da der allerede en Tid havde været tilveiebragt Rolighed for udenlandske Fjender, da bliver der af alle Besværinger kun den tilbage over de haarde Fogder og de store Pengeudpresninger.

Men der møder os da den Mærkelighed, at uagtet de samme Byrder ogsaa have været Danmark paalagte[6]), ere Klagerne dog derfra baade faae og beskedne, uagtet Trykket maatte være saa meget føleligere, som Landet paa en ganske anden Maade end Sverig var direkte udsat for Krigens Hærgninger. At Pengene gik til Danmark, gjorde naturligviis ikke dette Land rigere, skjøndt Laurentius Petri deri finder Grunden til, at Sverig i den Grad forarmedes, at den, der

---

[1]) Joh. Gerechini var „præfectus a rege", Bisp Thomas paa Ørkenøerne tillige Statholder, Bisp Arne i Skalholt tillige Hirdstyrer o. s. v.

[2]) Halländska herregårdar vid P. v. Møller 51—52.

[3]) S. R. D. I. 398.

[4]) Cf. Skandinavisk Litt. Selsk. Skrifter XXI 53 ff.

[5]) Dipl. Dalekarlicum III. 865—69 fra Aarene 1434, 36, 37, 38, 39 og 40.

[6]) Lagerbring: Swea rikes hist. IV. 41, Not. *.

havde noget at pantsætte, end ikke kunde finde sig en svensk, men kun danske eller tydske Laangivere[1]). Der maa altsaa have været andre Forhold tilstede i Broderriget end i Sverig, og vi behøve ikke at søge længe for at finde Grunden.

Det svenske Folk og Rige befandt sig nemlig endnu paa den Tid betydeligt længere tilbage i den almindelige europæiske Kulturudvikling end Danmark. Gjennem Modgangens haarde Skole havde det danske Folk lært at være en Stat, men i Sverig vare Landskaberne endnu saa løst sammenkjædede, at Statsenheden blev det underordnede. Hist var Folket allerede vant til de store Offre[2]), som ethvert Folk maa underkaste sig, der har sin Selvstændighed og sit Eftermæle kjær; men hvor megen Forbittrelse vække ikke Skattepaalægene i Sverig. Nødvendigheden krævede desuden, at Statskassen maatte have rede Penge, men fra Arildstid ydedes Skatten i Naturalier. Der fordredes følgeligt et udbredt Handelsrøre, for at Bonden kunde skaffe de fornødne Summer tilveie og ikke skulde falde værgeløs i Hænderne paa Fogder, der selv kunde sætte Prisen paa de Varer eller det Arbeide, Bonden kunde yde. Men at Handelsomsætningen var meget ringe, godtgjør alene en saadan Omstændighed som den, at Biskop Brynolf af Skara holdt sig sin egen Kjøbmand[3]), og den maatte under Handelsspærringen i Krigen med Hansestæderne og paa Grund af Udførselsforbud paa Levnetsmidler[4]) yderligere hindres.

Men hvor byrdefulde end Skatterne kunde være for den, der skulde udrede dem, var Udbyttet for Statskassen dog ligesaa lidt dengang som nu tilstrækkeligt for Statens Behov i overordentlige Tilfælde. Da fulgte Kong Erik det af saa overlegne finantsielle Dygtigheder som Valdemar og Mar-

---

[1]) S. R. Sv. II. 2. 108, cf. ibd. II. 2. 162 og Riimkrøniken.

[2]) Den Skat, der især synes at have vakt Misnøie i Sverig, »Rumpeskatten«, blev allerede 1355 paalagt i Danmark af Valdemar Atterdag, S. R. D. VI. 529.

[3]) Lagerbring: Swea rikes hist. IV. 344.

[4]) Ib. IV. 572—73.

grethe anviste Spor, idet han pantsatte Dele af Landet til Laangivere eller Kreditorer[1]). At han herved kom ind paa en meget uheldig Udvei, er selvindlysende og bekræftes af Samtiden[2]).

Da derfor Almuen drager op mod Stockholm, er dens Løsen ikke Sverigs Ære og Frihed, men Tilbageførelse af den hellige Kong Eriks Tid, „da der ikke fandtes Skat, Tynge eller Told"[3]). Som Repræsentanter for den forhadte nye Tid gaae Forbandelserne ud over Kongen og Hadet ud over hans Lensmænd.

Men idet da disse forjages, blive de store Embeder ledige, som Stormændene ile med at bemægtige sig. Da er det, at Rigsraadet endelig rives ud af sin erklærede Uvillie mod Folkereisningen og selv sætter sig i Spidsen for den. Nu først fremtræde de høirøstede Paastande, at kun svenske Mænd ere at agte for „indfødte", og medens man indbyrdes kives og strides om Lenene[4]), hævder man udadtil sin eiendommelige svenske Nationalitet[5]). Men havde det været i den, man havde følt sig krænket, da havde dog Stormændene været nærmest til først at reise det Banner, hvor baade deres Pligt og deres Fordeel vinkede.

Men den Fane, der saaledes endeligt blev viist, formaaer endnu i den følgende Tid kun i ringe Grad at samle de stridige Kræfter til enigt Sammenhold. Splidagtige Familie-Interesser, gridsk Begjærlighed efter Magt og Gods og egenraadig Uafhængighedstrang ere endnu, saalænge den ubetydelige Karl Knudsen sidder paa Thronen, de lidet lystelige

---

1) Gripsholm Len f. Ex. til Hans af Eversten, Styffe: Bidrag II. Indl. XCIV.

2) Prov. Conc. i Arboga af 17/9 1412, det 3die Statut, Reuterdahl: Statuta synod. 109—10.

3) Styffe: Bidrag II. 261.

4) Styffe: Bidrag II. Indl. CXIV og navnlig den første Note.

5) Styffe: Bidrag II. 264—65 af 31/1 1435; Hadorph: Sw. Rijmcrönikor II. 132—34 (cf. Reuterdahl, Sw. kyrkans hist. III. 1. 425. Not. 10) af 1439; Reuterdahl, Statuta synodalia 143 (Nr. 15) Niels Ragvaldsons Statuter fra c. 1440.

Kræfter, der i broget Virvar føres frem i Sverigs Historie. Først efter en Menneskealders Forløb synes Omslaget endeligt fuldbyrdet: 1470 befales det, at Stædernes Raad kun maae optage svenske Mænd, 1470—71 forekomme første Gang Bønder paa Rigsdagen sammen med Herrerne, og 1474 besluttes paa Provincial-Conciliet, at der ved hvert Kapitel skal ansættes en Mand til at optegne Annaler og Krøniker. Det er den ældre Steen Stures kraftige Personlighed, der indvier den nye Tid, og Slaget paa Brunkeberg bliver Forløberen og Forudsætning for Heltekampen ved Lützen.

Hvad Forholdene i Norge angaaer, finder Udgiveren egentligt kun Anledning til at dvæle ved dem, da der er Tale om Christiern den Førstes Valg til Norges Konge. Han gjengiver her i det Væsentlige kun Keyser og tiltræder ganske dennes haarde Yttringer derom[1]) uden at tage sig iagt for, at hele denne Fremstilling vanskeligt kan bringes i Samklang med sig selv uden ved en Opfattetse af Erkebisp Aslak Bolt, der næppe stemmer med det Givne. Istedetfor i ham at see Gjenopvækkeren af det norske Folks Statsbevidsthed[2]) ligger det vistnok langt nærmere i ham at see en Mand, der mere ledes og drives af personlige Bevæggrunde og af et heftigt Sinds ophidsede Rethaveri[3]) end af en klar Nationalitetsfølelse. Da han 1408 er bleven valgt til Biskop i Oslo, bytter han uden Indsigelser med Bisp Jacob i Bergen — for at imødekomme Dronning Margrethes Ønsker[4]). Da Erik af Pommern i sin Forkjærlighed for Brigittinerne vil indtrænge dem i Munkeliv Kloster, gjør Biskop Aslak sig til hans villige Redskab[5]). Da Borgerne i Bergen, fortrædigede og forurettede af de indvandrede Tydskere[6]), paakalde Lovens Bi-

---

[1]) Bidrag III. Indl. XXXV.

[2]) R. Keyser: Den norske Kirkes Historie under Katholicismen. II. 547.

[3]) Cf. Ny Danske Mag. VI. 31—33.

[4]) Keyser. II. 450.

[5]) Ibid. 478—85.

[6]) Cf. Ewensens Samlinger. II. 2. 68 ff.

stand imod dem, finde de i Erkebispen den Modstand, der gjør deres Ønsker til Intet, uagtet der overfor ham hæve sig Stemmer for en Beslutning, der mere svarede til Rigets Velfærd og Værdighed[1]). Vi formaae derfor ikke i Norge at see Andet end en Tilstand, der med Hensyn til det Nationale i Virkeligheden ganske svarede til den for Sverigs Vedkommende omtalte, om den end baade i Aarsag og Følger var vidt forskjellig derfra.

Ligesom vi i disse Bemærkninger ikke ville have udtalt nogen Anke mod det anmeldte betydningsfulde Værk og dets høitagtede Forfatter, saaledes haabe vi, at de ogsaa maae blive opfattede kun som en beskeden Henstilling uden Krav paa anden Betydning end den, deres Indhold maatte give dem. Men Udgiveren bringe vi vor mest uskrømtede Tak for et Arbeide, der vil knytte til hans Navn Æren for at have bragt Lys og Klarhed paa mange Punkter i et Tidsrum af vor Historie, der mere end de fleste trænger dertil. Vi ønske ham Lykke og Held til at fortsætte sin Gjerning og til at finde Medarbeidere og Efterfølgere, der ville virke i hans Fodspor. Høsten er stor og Opgaverne baade interessante og mangfoldige, — vi skulle saaledes kun nævne Margrethes, Erik af Pommerns og Axelsønnernes Historie, — maatte de blot ikke altfor længe vente paa de vel udrustede Høstfolk.

Frederik Krarup.

---

1) Norske Saml. (Christ. 1852). I. 50—52.

Hanserecesse, Band I, ogsaa under Titelen: **Die Recesse und andere Akten der Hansetage von 1256—1430, Band I, — herausgegeben durch die historische Commission bei der Kgl. (Bayerischen) Academie der Wissenschaften.** Leipzig. Duncker & Humblot. 1870.

Det Baierske Videnskabs Selskabs historiske Kommission, — et Mønster for andre lignende Samfund i planmæssig Virksomhed og kraftigt fortsat Arbeide, — har endeligt ifjor opnaaet at kunne forelægge Offentligheden det ovennævnte Værk. Den har derbos været heldig nok til næsten ganske at undgaae Sporene af et gjentaget Skiftende af Medarbeidere, om end denne Omstændighed har forhalet Offentliggjørelsen ud over det først bestemte Maal. Allerede 1859 blev nemlig Udgivelsen vedtaget efter Forslag af Lappenberg, idet Samlingen og Ordningen af Stoffet blev overdraget til Junghans under Lappenbergs egen Ledelse. Begge disse Mænd afgik imidlertid ved Døden, inden Arbeidet havde naaet sin første foreløbige Afslutning, og en ny Medarbeider, Professor Frensdorff, maatte paa Grund af andre Forretninger frasige sig Arbeidet. At dette dog nu er udkommet, skyldes atter en ny Medarbeider, Dr. Koppmann, hvem den danske og nordtydske Historie allerede forud er i Gjæld til for særdeles værdifulde Arbeider, og som i det foreliggende Værk paany har aflagt et smukt Vidnesbyrd om udholdende Flid, samvittighedsfuld Undersøgelse og fordomsfri Betragtning.

Naar Titelen nærmest angiver Hansarecesserne som Værkets Gjenstand, er dette at forstaae i en meget udvidet Betydning af Ordet. Til Recesserne er der nemlig knyttet et saadant Apparat af supplerende Aktstykker, at vi her snarere have for os et Diplomatarium for Hansa-Forbundet som saadant. Hidtil foreligger imidlertid kun Tiden til og med 1370, hvor allerede den af Lappenberg besørgede anden Deel af Sartorius's Urkundliche Geschichte des Ursprungs der Deutschen Hanse har fremlagt det væsentligste Materiale. For den Historiker, der er hjemme i hiint Hovedværk og i de

øvrige nordiske, lieflandske og nordtydske Udgaver af Diplomer, vil der derfor ikke være noget betydeligere Udbytte af nye Oplysninger at vente. Men deels er Materialet her baade forøget og tildeels gjengivet i bedre Aftryk, deels er det samlet i større Fuldstændighed end nogetsteds tilforn, saa at selv det udkomne første Bind maa regnes for en ualmindeligt vigtig og væsentlig Berigelse af Nord-Europas historiske Literatur.

Hvad specielt den danske Historie angaaer, behøver der ikke her at gjøres opmærksom paa, af hvilken Betydning det vil være at faae en saavidt muligt tro Fremstilling af Hansaforbundets Udvikling og Skjæbne i Tidernes Løb. Men her gjælder det tillige, at de foreliggende Aktstykker kun i ringere Grad kunne bringe væsentlige Berigelser af det allerede Kjendte. I Suhms Historie have vi nemlig det samme Materiale kjendt og benyttet indtil Aar 1400, og da det er den samme berømte Kodex paa Ledreborg, som Suhm — rigtignok kun i Afskrift — har brugt ved sin Udarbeidelse, og som er Hovedkilden for den her anmeldte Udgave, er der saameget mindre Anledning til at undres over ikke at træffe endnu talrigere nye Fakta fremdragne, end der dog findes. Men om vi end ikke havde Andet at takke for, end at Materialet her er fuldstændigt tilstede og lagt til Rette af en kyndig Haand, vilde dog allerede dette være Grund nok til Paaskjønnelse, selv om Fortsættelsen ikke stilledes i nær Udsigt.

Idet vi saaledes med Tak modtage det smukke Arbeide, imødesee vi med megen Forventning, hvad der fremdeles er lovet, og vi ønske den unge haabefulde Udgiver Lykke med hans Gjerning og Glæde af dens Udførelse.

Frederik Krarup.

Tillæg og Berigtigelser til den i dette Tidsskriftes 3die Række, 6te Bind S. 135 ff. optagne Beretning om Martsdagene 1848 i Kjøbenhavn.

Af **O. Müller.**

Skjøndt de Tillæg og Berigtigelser, jeg har at gjøre til min Fortælling om de kjøbenhavnske Martsdage, hverken ere mange eller betydelige, har jeg dog troet ikke at burde holde dem tilbage, da det er mit Ønske at give hiin Meddelelse al den Fuldstændighed og Nøiagtighed, som det staaer i min Magt.

Som en almindelig Bemærkning vil jeg forudskikke, at, naar man læser Dagbladene fra hin Tid, saavel Hovedstadens som Provindsernes, i hvilke man med Føie kunde vente at finde en nogenlunde udførlig Beretning om hvad der foregik, charakteristiske Smaatræk o. desl., vil man i saa Henseende finde sig i en mærkelig Grad skuffet. Bladenes Spalter ere opfyldte af varme patriotiske Udtalelser og indtrængende Henvendelser til det danske Folk; men Meddelelser om det Factiske ere overordentlig sparsomme og tildeels upaalidelige. Det er som om man ligeoverfor det, der foregik i Eens Indre, ikke har bekymret sig om at fortælle hvad der foregik i den ydre Verden, eller maaskee har anseet dette som noget almindeligen bekjendt. Det vilde være interessant at undersøge, om det Samme har

viist sig her og andre Steder i lige saa stærkt bevægede Tider.

Til Side 160. Da Deputationen ved Ankomsten til Toldboden saae den her forsamlede store Menneskemasse, tabte den ganske Modet. D'Hrr. Olshausen og Engel erklærede, at de slet ikke ønskede at gaae iland og bade den commanderende Officeer (Premierlieutenant Seidelin) om at maatte blive i et Lukaf paa Skibet, indtil det atter afgik til Kiel; da dette nægtedes, bade de om at maatte blive der indtil det blev mørkt; men ogsaa dette blev afslaaet. Lidt efter kom en af Studenterforeningens Seniorer ombord med Anmodning til Skibschefen om at tilkjendegive Deputationens Medlemmer, at Befolkningen var opfordret til ei at molestere dem, og at endeel Studenter havde indfundet sig paa Toldboden for at ledsage dem gjennem Byen.

Til Side 165 ff. Om Forhandlingerne ved Ministeriets Dannelse findes nogle Oplysninger i det i samme Bind af hist. Tidsskr. meddeelte Brev fra Herr O. Lehmann, S. 198—204, hvilket Brev var mig ubekjendt, da jeg overleverede mit Manuscript i Trykken.

Til Side 172. Efter hvad Hs. Ex. Generallieutenant Hansen har meddelt mig, blev han ikke ved denne Leilighed anmodet af Kongen om at overtage Krigsministeriet, hvortil han heller ikke havde været villig. Men Obersten, som havde indfundet sig hos Kongen for at referere Generalitetets Sager, opholdt sig nogen Tid i det Værelse, hvor netop de Herrer befandt sig, der vare hidkaldte for at forhandle med Kongen (eller Grev W. Moltke) om at indtræde i Ministeriet; og dette gav Anledning til, at Oberst Hansen af de andre Tilstedeværende (fra hvilke Meddelelsen til mig hidrører) antoges at befinde sig der i samme Anliggende. At Kapt. Tscherning ved denne Leilighed ytrede det Ønske for Obersten, at denne vilde overtage den militaire Ledelse, og selv stillede sig til Oberstens Disposition, er rigtigt (see og Tschernings egen Udtalelse i det cit. Numer af Fædrelandet).

Til Side 177. Om Oberstl. Fabricius's Afreise herfra den

22de Marts er fortalt i et nyligt udkommet Skrift*), at F. reiste herfra med Kapitain Raasløff, der havde Courerpas. Dette er rigtigt; men det er urigtigt, naar sammesteds fortælles, at den Embedsmand, hvem det var overdraget at fratage F. Courerpasset (Cancelliraad Thaysen), anbefalede ham til Kapt. Raasløff, som den Dag i Ærinde for Regjeringen afreiste med Courerpas, uden blot at antyde for R., at F. havde havt Courerpas, der paa Regjeringsforanstaltning igjen var blevet ham frataget. Det var Raasløff selv, der paa Banegaarden tilbød Fabricius, som han kjendte, Plads i sin Vogn; og det vilde have været en aabenbar pligtstridig Handling af Thaysen, og i ligefrem Modsigelse med hans egen foregaaende Færd samme Dag, om han havde handlet saaledes. Efter den af mig meddeelte Beretning kan det heller ikke kaldes «en Regjeringsforanstaltning», at Passet blev frataget Fabricius.

Til S. 179. Den her nævnte Lesser (Vilhelm Lesser) var Kammerraad og Contoirchef under det daværende Rentekammer (Broderen var Cancelliraad).

Til Side 180. Det hører med til Fortællingen om den 22de Marts, at man denne Dags Morgen havde truffet nogle forberedende Skridt til snarest muligt at afsende en Expedition til Ekernførde for dermed at standse Insurrectionen og sikkre Rendsborg. Strax efter at den nye Krigsminister havde overtaget sin Post, blev han fra flere Sider, navnlig af D'Hrr Kapitainer Dinesen og Harbou, indtrængende opfordret til ufortøvet at lade en saadan Expedition afgaae, med alt det disponible Mandskab, der havdes i Kjøbenhavn. Men den nye Krigsminister vægrede sig med Bestemthed ved at indlade sig paa dette Forslag, der efter hans Overbevisning kun havde saare ringe Udsigt til at lykkes, og Begivenhedernes Gang turde og have viist, at han heri har handlet rigtigt. Det Troppekorps, man kunde have bragt tilveie, 16 til 1800 Mand,

*) Generalmajor Joh. Harbou, Erindringer og Betragtninger, Juli 1870. S. 17.

fordeelte i 12 Rammer, kunde ikke før den 24de have fuldendt sin Landgang; men allerede den 24de var Rendsborg overrumplet, og Dagen efter kom Friskarerne fra Berlin*).

Til Side 182. I O. Lehmanns oven cit. Brev findes S. 206 ff. det Nærmere om hvad der foregik i disse Møder, navnlig om Plessens Deeltagelse i samme.

Til Side 188. Ifølge Ordre af det daværende Admiralitets- og Commisariats-Collegium skulde Krigsdampskibet Hekla ledsage Dampskibet Skirner, der var et Postdampskib, til Kiel, begge Skibe under Commando af Capitain Steen-Bille, hvis Hverv det tillige var at føre Hertuginden af Glücksborg til Kbhvn., saafremt hun dertil havde været villig**). — Francke var samme Dag gaaet ombord paa Hekla, tilligemed Deputationens Medlemmer. Henad Aften, medens der ankredes op ud for Amager, bleve disse Herrer satte ombord i Skirner, hvor de andre Passagerer befandt sig. Disse vare 98 i Tallet, alle Tydskere. Nogle vare løbne fra Alt, med Klæderne som de gik og stode, uden engang at tage Nøglerne af deres Gjemmer; men Mange vare sig og bevidst, at de havde gjort sig skyldige i Spioneri og forræderske Planer.

*) I det oven cit. Skrift af Generalmajor Harbou findes Oberst Tschernings egne Udtalelser om denne Plan S. 14. Allerede den 20de vidste man i Generaladjutanturen, at Opstanden var forberedt og Ophidselsen stor.

**) See det Nærmere herom samt om Søreisen i Herr Vice-Admiral Steen-Billes Meddelelser, i samme Bind af Tidsskr. S. 408 ff.

Rettelser og Tillæg til Artiklen i Historisk Tidsskrift. 4 Række, 2 Bd., S. 434—69: Louis Robert Hippolyte de Bréhan, Greve af Plélo.

Ved **P. W. Becker.**

S. 436. Om Ch. Ogier, i Spøg kaldet «Ogier le Danois», haves adskillige Notitser i Tallement des Réaux's historiettes, ligeledes Yttringer af Corfits Ulfeld i Paris om Ogiers Ophold i Danmark. Dette Værk haves fuldstændigt i Paulin Paris's og Monmerqués Hovedudgave (Paris 1854—56 6 Voll.).

S. 446. Selv Borgeren Grouvelle, der, saasnart en ordnet Regiering atter var indført i Frankrige, efter Kongedømmets Afskaffelse, blev sendt hertil som Republikens Gesandt ved det danske Hof, syslede under sit Ophold i Kiøbenhavn med Literatur, og kom i Kast med Rahbek (see dennes Erindringer 5te Del, Nyerup lit. Lexikon, I., 201—2). Hans 2 Legations-Secretairer (Brødrene J.-J. og A.-F. Désaugiers, hvoraf den Ene kom til Danmark med Grouvelle 1796, og forblev her til 1815, vare ligeledes sysselsatte med flere literære Arbeider i Kiøbenhavn (Nyerup a. St., S. 137; Erslev, Forf. Lex. I. 335).

S. 440. Abbé Gosset havde alt, inden Plélo kom hertil, været fransk Legationspræst i Kiøbenhavn. Efter en Meddelelse af Justitsraad Chr. Bruun, kiøbte han endeel Bøger paa Auctionen over Grev Danneskiolds Bibliothek. I et Andragende til den franske Storseglbevarer, skrevet, som det synes, ikke lang Tid efter Plélos Død, hvori Hr. Gosset beklager

sig over den ham tilføiede Uret, idet han, som det synes, som en Følge af Grevinde Plélos forskiellige Besværinger over ham, var bleven afsat fra sin Stilling i Kiøbenhavn (han havde negtet at udlevere til hende det franske Capels Døbebog, og beskyldtes for at have talt ilde om hendes afdøde Mand), omtaler han, at han, efter først at have været fransk Legationspræst i Schweitz, i samme Egenskab havde været i 8 Aar hos Grev Camilly*) i Danmark. Det lader til at Kong Christian VI lod sin Gesandt ved det franske Hof, Schulenburg, giøre Forestillinger til hans Fordeel (Mémoire présenté à M. le Garde des sceaux pour la justification de M. Gosset, çi-devant aumonier de feu M. le comte de Plélo. Afskrift paa det store kgl. Bibl., Ny kgl. Saml. Nr. 2011 in 4to).

S. 240. Plélos Frues Navn var Jeanne Phélypeaux, Datter af marquis de la Vrillière (Hauterive, annuaire de la Pairie et de la noblesse de France, Paris 1845 p. 92**). Hun var Søster til Louis-Philippe comte de St. Florentin, der 1725 efterfulgte sin Fader som Secrétaire d'État, og hendes Søster ægtede 1718 sin Fætter, Jéan-Frédéric Phelypéaux, comte de Maurepas, i mange Aar Statssecretair under Ludvig XV, indtil han i 1749, som mistænkt for at være Forfatter til nogle satiriske Vers mod Mad. Pompadour, blev forviist Hoffet. Efter 26 Aars Forløb kom han atter i sin gamle Værdighed, og blev, efter Anbefaling af Kongens Tante, Mad. Adélaide, en Art Mentor for den unge Ludvig XVI, en Tillidspost, hvortil han viste sig aldeles uværdig (Wachsmuth, Gesch. Frankreichs im Revolutions Zeitalter (Hamb. 1840—1844 I—IV.) I. 30—31). Han døde 1781 (Michaud, Biogr. univ. XXVII 385 sqq). Da han i 1749 kom i Unaade, efterfulgtes han af sin Svoger, St. Florentin. Han hialp til at styrte Hertugen af Choiseul, og overtog midlertidigen Bestyrelsen af Udenrigsministeriet, men fortrængtes af sin Fætter,

---

*) Camilly var Ambassadeur i Danmark ved A. 1721—29. J. Møller Mnemosyne, III. III. XXXIV.

**) Cantsleren Pontchartrain var hendes Bedstefader.

Hertugen af Aiguillon. Medens Maurepas var Minister, søgte han at kaste en Glands over Statsstyrelsen, især ved at understøtte videnskabelige Foretagender, og det er udentvivl ham, det er at tilskrive, at Plélo i saa ung en Alder kaldtes til Ambassadeurposten ved det danske Hof. Af Plélos Børn var der ikkun eet, som forplantede hans Slægt: Louise Félicité de Bréhan, der 1740 ægtede Emmanuel Armand de Vignerot, duc d'Aiguillon. Denne var den berygtede Statsmand af dette Navn (courtisan noir et profond, qui tenait à la fois aux corrompus et aux dévots de la cour, qui était tout ensemble le digne neveu de Richelieu et le protégé du dauphin. Il avait débuté dans sa carrière de courtisan par sacrifier au roi sa maîtresse, Mad. la Tournelle, depuis duchesse de Châteauroux» (Martin: Hist. de France XIX, 47).

S. 444. En Vens Henviisning til le Prince, essai sur la bibliothèque du roi, i Forbindelse med Annales de la bibliothéque par Louis Paris, Paris 1836, sætter mig istand til at give følgende Oplysning om hvad Plélo, under sin Ambassade i Kiøbenhavn, udrettede for det kongelige Bibliothek i Paris. Det hedder i det førstnævnte Skrift pag. 83—84: «les ambassadeurs et envoyés de France dans les différentes cours de l'Europe, persuadés, que c'était plaire au roi que de contribuer à l'accroissement de sa bibliothèque, établirent entre eux et l'illustre Bibliothécaire l'abbé Bignon une correspondance littéraire; de là vinrent une immensité de volumes, tant imprimés que manuscrits, de Danemark environ sept cents volumes, partie en Danois et Suédois, partie en Islandais et Finnois avec des copies des manuscrits importants envoyés par le comte de Plélo.» I de nævnte Annales læses under 1734: «Pendant cette année et les précédentes, les rapports nombreux, que l'abbé Bignon, aidé de M. de Maurepas, avait formé avec la plupart de nos ambassadeurs, tournèrent au profit de la bibliothèque royale; ainsi le comte de Plélo consentit à réunir tout ce que pouvait lui manquer touchant l'histoire et la litté-

rature des états du nord. En 1732 il envoya 150 volumes, dont 31 manuscrits avec deux paquets de pièces détachées en langue Danoise. En 1733 il envoyà deux ou trois cents. La mort empêcha ce diplomate et littérateur de continuer ses envois.»

Til S. 456. Det lader til, at det var holdt skiult, hvorhen Plélo agtede sig, da han med de franske Skibe gik til Danzig, og at man har meent, at han var gaaet til Sverige, maaskee for der at træde i Forhandling med den franske Ambassadeur Grev Casteja i Stockholm, der, ligesom han selv, arbeidede paa at bevirke en Optræden af de skandinaviske Riger imod Rusland til Fordeel for Stanislaus (F. Schiern: Hist. Studier, II, 327). I Nachr. des Hamb. Correspondenten 1734 Nr. 95, 15de Juni, skrives fra Kiøbenhavn: «Dass der französische Gesandte, comte de Plélo, nicht nach Schweden, sondern nach Danzig gegangen, ist durch die am Sonntag erfolgte Ankunft seines erblassten Körpers auf einem Kauffarthey Schiffe genugsam bestätiget. Seine Gemahlin, die sich hoch schwanger befindet, und welche er verlassen, ohne von derselben anders als in einem zurückgelassenen Billet Abschied zu nehmen, ist untröstbar. Er wird auch selbst von Allen, die ihn gekannt haben, sehr bedauert, weil er ein Herr von ungemeinen Eigenschaften, gelehrt, höflich, von gesetzten gar nicht flüchtigen Wesen und von anerkannten tapfern Muthe, von welchem letzteren und der Treue gegen seinen König sein letzeres Verhalten das beste Zeugniss giebt. Die Fregatte «der weisse Adler» *), ist abermals auf

*) Det paa Kiøbenhavns Rhed stationerede Vagtskib, «den hvide Ørn» tilligemed Orlogsskibet «Prindsesse Sophie Hedevig», hiint Skib ført af Capitain Kierulf, dette af Commandeur-Capitain Hoppe, bleve den 9de Juni 1734 udskikkede paa et Beseilingstogt i Østersøen og fik tillige Ordre til at indhente Efterretninger om Tilstanden ved Danzig, da en fransk Eskadre var ankommen til Østersøen for at understøtte Stanislaus Lesczynskis Fordringer paa den polske Throne (Garde: den danske og norske Sømagts Historie, III, 207.

unserer Rhede zurückgekommen. Sie brachte einen französischen Officier mit, der, nachdem er einige Briefe bei der Gemahlin des Grafen von Plélo abgegeben hatte, sofort weiter nach Frankreich gereiset ist.»

I det danske Blad Extraordinære Relationer 1734 Nr. 40, 1. Juni skrives fra Kiøbenhavn: «Igaar Morges ankom her til Staden paa Rheden den til de preussiske Kyster for at krydse afseilede Fregat «hvide Ørnen» kaldet, med hvilken man haver erholdet denne Tidende, at de for nogen Tid siden herfra bortseilede franske Skibe have den 23. passato afsat deres indehavende Tropper paa Land ved Weichselmünde; den 27de derefter have de ved 9 slet under hans grevelige Excellences Greve af Plélo, Ambassadeur ved vores allernaadigste Konges Hof, hans Anførsel, med al optænkelig Bravour angrebet de imellem Danzig og Weichselmünde i en stærk Forskandsning staaende Russer, som skulle have været over 6000 Mand stærke, men vare saa ulykkelige at have mistet over 300 Mand med en temmelig stor Deel hele og brave Officerer, og deriblandt Hs. Exc. forommeldte Greve af Plélo, som skal have faaet 6 dødelige Blessurer... Hans Død beklages saameget destomere, som hans rare Conduite og anstændige Opførsel haver fortient Alles Ynde og Kiærlighed. Udi Dag fornemmes hans døde Legeme med et Skib at være hertil Staden overbragt.»

Til S. 458. Til de flere Vidnesbyrd, der ovenfor ere samlede om den almindelige Paaskiønnelse af Grev Plélo, som fra de forskielligste Kanter lod sig høre efter hans Bortgang, kan endnu føies hans Skriftefaders, Abbé Gossets Yttringer om ham. I den omtalte mémoire pour la justification de M. l'abbé Gosset skriver han, i Anledning af den mod ham giorte Beskyldning, at han havde bagvadsket Plélo: «quel mal aurais-je pu dire d'un si habile ministre? Ne l'ai-je pas vu plusieurs fois l'année approcher des sacremens, édifier tous les catholiques de Copenhague par ses beaux exemples, et leur faire des aumônes, je ne crains point de le dire, souvent

au-dessus de ses facultés. Il était à tout égard infiniment respectable, c'était l'époux le plus tendre, l'ami le plus sincère, et un sujet du roi le plus fidèle et le plus désintéressé qui fût jamais. Tout le monde le sait, il n'aimait ni le jeu, ni le vin, ni les femmes, toute sa conduite paraissait irréprochable.... Mad. la comtesse de Plélo m'ayant entendu faire dans quelques uns de mes discours l'éloge de ses vertus et des siennes, comment a-t-elle pu écouter les faux rapports qu'on aura fait à ce sujet? En toute occasion je me suis fait un devoir de parler de leurs rares qualités et de cette parfaite union qui les rendait l'objet de l'admiration de toute la cour de Danemark. Elle n'en peut disconvenir...

Til S. 457. I. P-A. de la Place, pièces intéressantes et peu connues pour servir à l'histoire et à la littérature, Bruxelles 1785, III. 282—311 findes et Stykke: «Lettre à Mr. le chevalier *** dateret Schottsbourg en Danemark le 29. aôut 1732.» Det tilskrives Plélo, er forfattet Halvdelen i Vers, Halvdelen i Prosa, og indeholder for en Deel en Skildring af den skiønne Egn, i hvilken det er skrevet. I Plélos Artikel i Michaud Biogr. Univ. samt hos Lacretelle, histoire de France pendant le 18. siècle II. 143 not., siges, efter Fortællingen om hans Fald: «C'est à lui, qu'on doit l'idylle gracieuse et naïve connue sous ce titre: la manière de prendre des oiseaux».

Efter en Oplysning, som skyldes Hr. Prof. F. Schiern, er Retraite og Skodsborg ikkun 2 Navne paa den samme Eiendom. I en Panteprotokol, ført af Birkeskriveren paa Kiøbenhavns Rytterdistrikts nordre Birk, Conrad Hegelund, er indført et Skiøde, thinglæst d. 23. Juli 1760 paa en Lystgaard, tilforn Schotsborg nu Retraite kaldet, beliggende paa Kiøbenhavns Amt udi Søllerød Sogn, med alle derpaa staaende Bygninger, Fiskeparker, Indhegninger, Hauger, Pladse og Jordveie. Det er udstædt i Kiøbenhavn d. 23. Mai 1760 af Carl von Holstein, R. E., Hs. Kongl. Majestæts Geheimeconferentsraad, Kammerherre, Overkrigssecretair og Deputeret udi det Kgl. com-

binerede Admiralitets og Generalcommissariats Collegio. Mod en Kiøbesum af 4000 Rdlr. overdrager han Eiendommen til Wolrath August von der Lühe, Ridder af Dannebrogen, Hs. Kgl. Majestæts Geheimeraad, Kammerherre, Overkammerjunker og Overpræsident i den Kgl. Residentsstad Kiøbenhavn. «At det ikke har varet længe», vedbliver Meddeleren, «inden den gamle Benævnelse igien har vundet Overhaand, viser Videnskabernes Selskabs Kort over den nord-østlige Fierdedeel af Siælland, reduceret og tegnet af Casper Wessel 1768». Her møder man atter Navnet «Skodsborg» og ikke «Retraite».

Til S. 462. Efter Michaud: Biogr. univ. var Pierre-Joseph Alary, prieur de Gournay-sur-Marne, født i Paris 19. Marts 1690. Han var en Ven og Discipel af Abbé de Longuerne. 1718 anklagedes han for at være medskyldig i Hertugen af Cellamares Sammensværgelse, som havde til Hensigt at føre Hertugen af Orleans fangen til Spanien, og derpaa at udnævne Philip V af Spanien til Formynder for Ludvig XV. Frikiendt, blev han sous-précepteur de Louis XV, som han lærte at læse. Samme Stilling beklædte han «auprès du dauphin et des enfans de France». Han blev 1723 Medlem af academie française. Han døde d. 15. Decbr. 1770, uden at efterlade sig noget Skrift. Efter Tocqueville, Histoire phil. de Louis XV. (Paris 1847 I—II) I 323, var Abbé Alary den Første, som i Paris stiftede en politisk Klub. Den holdt sine Møder i en Mezzaninetage paa Vendôme Pladsen. Af disse Sammenkomster, som kaldtes les conférences de l'entresol, (Littré, Dict. de la langue fr., Paris 1863, I. 1440), siges Plélo at have været eet af de virksomste Medlemmer. Tocqueville I, 380.

Til S. 459. Om Plélos Ven, Père Etienne Souciet see Augustin et Alouis de Backer, Bibliothèque des écrivains de la compagnie de Jésus, 2 série (Liège 1854 p. 571). Han var født i Bourges 12 Octbr. 1671, var Forfatter til mange Skrifter, deels Skriftfortolkningen vedkommende, deels af historisk, mathematisk og antiquarisk Indhold. Han skal ogsaa have havt betydelig Andeel i det store Lexikon Dictionnaire de Tré-

voux, og leverede mange Afhandlinger til Journal de Trévoux, hvor der findes en Éloge over ham i Aargangen 1744 Pag. 746—756. Han døde 14. Januar 1744. Hans yngre Brødre, der ligeledes vare Medlemmer af Jesuiter-Ordenen: Etienne-Augustin, og Jean Souciet, vare ogsaa flittige Medarbeidere af den nævnte Journal, og fulgte ham som Bibliothekarer ved Collège Louis-le-Grand. Den yngste oplevede Jesuiter-Ordenens Ophævelse i sit Fødeland, og døde ved Aaret 1763 (de Backer, a. St.).

Alphabetisk Navneregister til Historisk Tidsskrift 4de Række B. II.

Udsigt over den danske historiske Forenings Regnskab for Aaret 1870.

Indtægt.

1) Kassebeholdning	44 Rd.	79 ß		
2) Medlemsbidrag	1420 —	61 -		
3) Solgte Skrifter	197 —	21 -		
4) Bidrag fra Universitetet til Udgivelse af Aktstykker til Rørdams Universitetshistorie	400 —	" -		
5) Bidrag fra det Classenske Fideicommis	100 —	" -		
6) Renter af Foreningens Capital	200 —	" -		
			2362 Rd.	65 ß

Udgift.

1) Forfatterhonorar	860 Rd.	24 ß		
2) Bogtrykkerarbejde	950 —	" -		
3) Papir	326 —	14 -		
4) Bogbinderarbejde	81 —	6 -		
5) Budets Løn	90 —	58 -		
6) Løbende Udgifter	36 —	51 -		
			2344 Rd.	57 ß
Kassebeholdning ved Udløbet af 1870			18 Rd.	8 ß

Foreningen har siden Aarsmødet den 3die Maj 1870 udgivet:

For 2det Halvaar 1870: Historisk Tidsskrift IV., 2det Binds 1ste Hefte. og Rørdam: Universitetets Historie, 2den Dels 2det Hefte.

— 1ste — 1871: Historisk Tidsskrift IV, 2det Binds 2det Hefte.

— 2det — 1871: Historisk Tidsskrift IV, 2det Binds 3die Hefte.

Paa Aarsmødet den 3die Mai 1870 udtraadte Etatsraad F. A. Krieger efter Tour af Bestyrelsen, og saaledes, at han ikke ønskede Gjenvalg, ligeledes udtraadte Stiftamtmand T. A. F. Regenburg paa Grund af Embedsforflyttelse. Til Medlemmer af Bestyrelsen valgtes da Cand. mag., Archivassistent F. Krarup og Cand. theol. S. Gjellerup. Paa Aarsmødet den 27de April 1871 udtraadte Professor F. E. Schiern efter Tour af Bestyrelsen, men gjenvalgtes. Bestyrelsen bestaar nu af Cand. mag. F. Krarup, Etatsraad J. J. A. Worsaae, Professor E. Holm, Cand. theol. S. Gjellerup og Professor F. E. Schiern; dens Formand er F. Schiern, dens Secretair E. Holm.

Ved den sidste offentlige Meddelelse om Medlemmernes Antal i April 1870 udgjorde deres Antal 693. Siden den Tid har Foreningen ved Dødsfald mistet 25 Medlemmer og ved Udmeldelse 18; men da der i samme Tid er indmeldt 61, udgjør Medlemsantallet i December 1871 711.

Hendes Majestæt Enkedronning Caroline Amalie.

Aagesen, A., Professor ved Universitetet.
Aarestrup, Pharmaceut, Kolding.
Aars, J., Skolebestyrer, Christiania.
Aarup, V.
Adeler, Baron, Cand. phil., Allingegaard, Silkeborg.
Adler, D. B., Grossèrer.
Adolph, Grosserer.
Agerholm, Capitain.
Aggerup, Etatsraad.
Allen, C. F., Professor ved Universitetet.
Andersen, S. C., Christiania.
Ankjær, E., Adjunkt, Aalborg.
Arlaud, A., Contoirchef.
Arlaud, Oscar, Cand. phil.
Arnet, R. R., Præst i Veø, Norge.

Baagöe, Cand. theol., Aarhus.
Bache, Departementschef.
Bache, Cand. juris.
Bachke, Overretsassessor, Christiania.
Bagger, F. V., Sognepræst til Vissenbjerg i Fyen.
Bagger, Overretsprokurator.
Bang, F. S., Justitsraad, Kasserer i Privatbanken.
Bang, O. L., Conferentsraad og Professor.
Bang, J. H., Overlærer, Sorö.
Bang, Capitain.
Bassöe, Provst i Raade ved Moss.
Barfod, F.. Forfatter.
Baumann, Premierlieutenant, Aarhus.
Bay, N. R., prakt. Læge, Brørup, Kolding.
Bechmann, Præst til Fuglse, Maribo.
Beck, H., Præst, Ringkjøbing.

Becker, P. W., Provst, Præst i Soderup, Roskilde.
Bendixen, Adjunkt, Christianssund.
Bendtz, C. F. W., Præst i Lysabild, Sønderborg.
Bendz, H. C. B., Etatsraad.
Bentzen, L., Cand. juris.
Berggreen, A. P., Professor.
Berling, E., Professor, Bibliothekar, Lund.
Bertelsen, Cand. theol.
Bertouch-Lehn, Kammerherre, Baron til Sønderkarle, Lolland.
Bille, Redacteur.
Bille-Brahe, C., Baron, Kammerherre, Amtmand, Holbæk.
Bing, A., Student.
Bing, H., Fabrikant.
Bing, L., Contoirist.
Bing, L., Fabrikant.
Birch-Reichenvald, fhv. Statsraad, Christiania.
Birkeland, Rigsarchivar, Christiania.
Bischof, Adjunkt, Randers.
Bjelke, Julie, Stiftsdame.
Bjørnshauge, J. J., Cand. mag.
Blechingberg, O. G., Højesterets-Assessor.
Blechingberg, E. C. P., Etatsraad.
Bloch, Boghandlercommis.
Bloch, H. C., Præst i Hasle, Aarhus Stift.
Bloch, V., Lic. theol., Provst, Præst i Vig.
Bloch, V., Rektor i Fredericia.
Blom, C. H. G., Justitsraad, Overtoldinspecteur, Randers.
Boeck, Th. Cand juris., Christiania.
Bohr, I. L. S., Provst.
Bojesen, S., Justitsraad, Overinspecteur ved Fattigvæsenet.
Boldt, Fuldmægtig.
Bondesen, I., Cand. theol., Skolebestyrer.
Bondesen, I. M. G., Provst, Præst i Sorterup, Slagelse.
Borch, Dr. med.
Borgen, V., Professor.
Bornemann, J. A., Professor.
Boye, P. H., fhv. Contoirchef.
Brandt, C. I., Præst i Rønnebæk.
Brandt, Professor, Christiania.
Brasch, Præst i Vemmetofte.
Brasch, Collaborator.
Brask, Cand. jur. Holstebro.
Bregendahl, I. N., Etatsraad, Overretsassessor, Viborg.
Bregendahl, Kammerassessor, Fuldmægtig i det statist. Bureau.

Bretton, F. E., Kammerherre, Baron, Højesteretsassessor
Bretton, L. P., Kammerherre, Baron, Helsingør.
Bricka, C. F., Cand. mag.
Bricka, G. L., Cand. philol.
Briem, Præst, Gundsløv. Falster.
Brinck-Seidelin, Overretsassessor.
Brix, C., Professor, Skolebestyrer.
Broberg, C. A., Etatsraad, Grosserer.
Brock, G., Højesteretsadvocat.
Brock, A., Stud. philol. i Christiania.
Brockenhus-Schack, Grevinde, Giesegaard.
Brodersen, Cand. phil.
Brummer, N. A., Ingenieurcapitain, Aalborg.
Brünniche, H., Corpslæge.
Bruun, C., Justitsraad, Bibliothekar ved det kgl. Bibl.
Bruun, C., Legationsraad.
Bruun, E., Oberst.
Bruun, M. P., Etatsraad, Aarhus.
Bruun, A. E., Hofbager.
Bruun, Lieutenant, Roeskilde.
Bruus, J. C., Capitain.
Brøndsted, Justitsraad.
Bugge, Præst, Ryde, Holstebro.
Bülow, F., Student.
Børre, Chr. Th., Overlærer, Frederiksborg.
Børresen, Overlærer, Helsingør.

Carlsen, Frøken, Vallø.
Carstensen, Sagførerfuldmægtig.
Casse, A. L., Etatsraad.
Cederfeld, Præst.
Cederfeld de Simonsen, Kammerherre, til Erholm.
Christensen, Stud. mag.
Christensen, R., Dr. phil.
Christensen, Godsforvalter.
Christensen, Kammerraad. Hørsholm.
Christensen, Skræddermester.
Christensen-Schmidt, C. P., Collaborator.
Clausen, H. N., Professor ved Universitetet.
Cohn, Grosserer.
Cold, Dr. med., Distriktslæge.
Collett, Amtmand, Christiania.
Collin, E., Etatsraad.
Crone, A., Præst, Herrested.

Daae, Ludvig, Foged, Ørskoug, Norge.
Dahl, F. P. J., Præst, Holbæk.
Dahl, T. C., til Moesgaard, Kammerherre, Aarhus.
Dahlenborg, K., Overlærer, Aalborg.
Dahlerup, C. E., Amtmand, Herredsfoged, Odense.
Dahlerup, C. G., Præst, Øster-Ulslev, Lolland.
Dahlerup, H. L., Justitsraad, Contoirchef.
Dahlerup, M. H. L., Stiftsprovst, Præst i Ballerup.
Dahlerup, H. V., Præst, Ørbek, Fyen.
Dahll, L. C., Artillericapitain, Christiania.
Damgaard, Stiftsprovst, Odense.
Daniels, Frøken, Havlykkegaard, Maribo.
Daniels, F. V., Cand. phil.
Dannemand, Grevinde.
Danneskjold-Samsø, S., Greve af, General-Postdirecteur.
Delbanco, S. W., Landsoverretsprokurator.
Djørup, F., Distriktslæge.
Dorph, P., Præst i Øster-Egesborg. Foren. Correspondent.
Drevsen, Ejnar, Cand. polit.
Drolsum, A. C., Bibliotheksamanuensis, Christiania.
Drøhse, F., Boghandler, Tønder.

Ebbesen, Cand. theol.
Eberlin, A. E., Cancelliraad.
Egholm, H. A., Isenkræmmer.
Ehlers, Etatsraad, Borgemester.
Ehlers, Adjunkt.
Elberling, Cand. phil.
Elmqvist, Cand. philol.
Engelhardt, Professor.
Engelstoft, C. T., Dr. theol., Biskop i Fyens Stift.
Engelstoft, Cand. juris.
Eriksen, V., Cand. mag., Christiania.
Erslev, Kr., Student.
Euch, v., Pastor, Fredericia.
Esmann, Præst, Faxe.
Estrup, I., Godsejer, Geheimeetatsraad.
Everløf, F. A., Kgl. Svensk og Norsk General-Consul.

Fabricius, F., Justitsraad.
Fabricius, A., Præst, Dreiø.
Fabricius, I. O., Præst, Langeland.
Fangel, Dr., Elmelund.
Falckmann, L. B., General-Directeur for Landmaaling i Sverrig.

Fenger, E. Finansminister.
Feveile, Capitain.
Fibiger, Oberst.
Fibiger, J., Præst.
Fiedler, Conferentsraad, Justitiarius.
Finsen, V. Højesteretsassessor.
Fischer, C., Etatsraad, Borgemester, Randers.
Floor, J. C., Boghandler i Bergen.
Fog, Oberst.
Fog, B. J., Dr. phil., Provst.
Forchhammer, J., Dr. phil., Rector, Aalborg.
Fridericia, Stud. mag.
Friedenreich, I., Handelsbogholder.
Friederichsen, P., Proprietær, Kjærstrup, Lolland.
Friis, F. R., Exam. polyt.
Friis, Steen, Justitsraad, Stiftsskriver, Roskilde.
Friis, Stud. mag.
Frijs-Frijsenborg, E., Lehnsgreve, Geheimeconferentsraad.
Frijs-Juellinge, Greve, Stamhuset Juellinge, Nakskov.
Føns, H., Præst.

Gad, G. E. C., Boghandler.
Garde, H. G., Commandeur.
Gamél, A. C., Major.
Gislason, K., Professor ved Universitetet.
Gjede, Cand. philol.
Gjellerup, S., Cand. theol.
Gemzøe, Adjunkt, Randers.
Gleerup, M., prakt. Læge i Holstebro.
Glæsel, Distriktslæge, Aarhus.
Gløerfeldt, B. V. W., Kammerraad, Havneskriver i Kjøbenhavn.
Goos, C., Professor ved Universitetet.
Gotschalk, Ritmester, Nestved.
Grove, C. H., Sognepræst til Leirskov ved Kolding.
Grundtvig, N. F. S., Biskop, Præst ved Vartou Hospital.
Grundtvig, Joh., Capitain, Fuldmægtig.
Grundtvig, Sv., Professor ved Universitetet.
Grüner, Capitain, Kammerjunker, Helsingør.
Guldbrandsen, H., Cand. phil., Sproglærer.
Gundorph, H., Underbibliothekar ved Universitetsbibliotheket.

Haagen, Conferensraadinde.
Hage, A., Cand. polit., Oremandsgaard, Præstø.
*Hage, Chr., Consul, Nakskov.

Hage, H., By- og Herredsfoged, Stege.
Hage, Johannes, Cand. phil.
Hagerup, H., Boghandler.
Hagerup, Frue, Sorø.
Hald, E., Præst i Snodstrup.
Haldkjær C. B., Boghandlercommis.
Hall, Lieutenant, Udgiver af Folkets Avis.
Hallager, Professor, Christiania.
Hambro, C. I., Baron, London.
Hammerich, Fr., Professor ved Universitetet.
Hammerich, M., Professor, Iselinge, Vordingborg.
Hammerich, J., Cand. phil, Iselinge, Vordingborg.
Hammershaimb, V. U., Præst. Færøerne.
Handest, Lærer, Aarhus.
Hannover, Underbibliothekar ved Universitetsbibliotheket.
Hansen, A. N., Etatsraad.
Hansen, C. C. L., Præst i Skamby, Fyen.
Hansen, C. P. M., Dr. med., Etatsraad.
Hansen, J. A., Assurancebestyrer.
Hansen, J. F., Professor i Forstvidenskaben.
Hansen, L. C., Præst, Bornholm.
Hansen, Distriktslæge, Hjörring.
Hasle, P., Sognepræst i Asnæs.
Hassager, Cand. theol.
Hauch, Adam, Cand. philol.
Haugsted, S. T., Præst i Tønning, Horsens.
Haxthausen, G. M., Baron, Overintendant.
Haxthausen, Capitain, Baron.
Heering, A., Contoirist.
Hegel, F. V., Cancelliraad, Universitets-Boghandler. (Foren. Kasserer.)
Heiberg, C. A., Provst, Præst i Helsingør.
Heiberg, E. O., Bureauchef, Christiania.
Heiberg, G., Præst i Sjelle ved Aarhus.
Hellemann, C. N., Præst i Rye, Sjælland.
Helms, J., Skolebestyrer.
Helweg, L., Dr. phil., Præst i Odense.
Henrichsen, Rector, Aalesund.
Henrichsen, Højesteretsadvocat.
Herbst, C. F., Justitsraad.
Hermansen, C., Professor ved Universitetet.
Hersleb, C. F., Krigsassessor.
Hertel, Adjunkt, Frederiksborg.
Hindenburg, Th., Højesteretssecretair.
Hirschsprung, Dr. med.

Hjort, J. L. M., Provst, Møen.
Hjort, Lieutenant.
Hjortdahl, Amanuensis, Christiania.
Hoff, Adjunkt, Sorø.
Holbek, Capitain i Artilleriet.
Holck, Capitain.
Holm, C. F., Conferentsraad.
Holm, E., Professor ved Universitetet.
Holm, Dr., Læge.
Holmsted, S., Overlærer, Frederiksborg.
Holstein, E. F., Kammerherre.
Holstein, L. H. C. H., Conseilspræsident, Lehnsgreve (III).
Holsten, A., Geheimeconferentsraad, Lehnsbaron.
Holten, H., Provst, Præst i Skuldeløv.
Hoskiær, D., Præst i Kallundborg.
Hundrup, F. A., Overlærer.
Hvidt, E., Assurance-Mægler, Consul.
Hvidtfeldt, Archivassistent, Christiania.
Høedt, Fr., Professor.
Høegh, H. J. C., Justitsraad.
Høst, A. F., Cancelliraad, Universitets-Boghandler.
Høst, Oberst.
Høst, C., Boghandler.

Ibsen, E., Overlærer, Sorø.
Ibsen, Th., Fuldmægtig i Gen. Postdirectionen.
Ingerslev, Cand. theol., Vordingborg.
Irminger, C. L. C., Contre-Admiral, Kammerh. og General-Adjutant.

Jacobsen, Godsforvalter ved Stamhuset Tiele i Jylland.
Jacobsen, P. C., Præst i Rødby, Lolland.
Jacobsen, Boghandler i Randers.
Jacobsen, Capitain, Brygger.
Jacobsen, N., Cand. theol.
Jacobsen, Cand. phil.
Jacobsen, I. S., Præst, Bodil ved Aalborg.
Jantzen, A. T., Cand. theol.
Jensen, J. Ch., Sognepræst til Ousted, Allisløv og Lethraborg.
Jensen, Godseier til Fredsholm, Nakskov.
Jermin, H., til Ausumgaard, Capitain.
Jespersen, E., Boghandler.
Jespersen, H. A., Præst i Utterslev, Lolland.
Jessen, Forpagter, Berritsgaard, Saxkjøbing.
Jetsmark, J., Etatsraad.

Johnsen, V. F., Geheimeconferentsraad.
Jonquières, H. A. de, General.
Jonquières, J. A. F. de, Justitsraad og Contoir-Chef.
Jonquières, G. C., de, Justitsraad.
Juel-Rysensteen, Kammerherre, Lehnsbaron.
Junge, Chr., Bogbinder.
Jørgensen, Prokurator, Holkenhavn i Fyen.
Jørgensen, Redaktør.
Jørgensen, A., Herredsfoged, Odense.
Jørgensen, A D., Archivassistent.
Jørgensen, B., Professor.
Jørgensen, Student.

Kaas, Oberst, Kammerherre.
Kahl, Provst og Sognepræst i Lund.
Kall, M., Postmester.
Kampmann, H., Etatsraad, Herredsfoged i Randers.
Kaufmann, J. J., Mægler.
Kielsen, O. H., Kammerraad.
Kierulf, A., Expeditionssecretair, Christiania.
Kierulff, A., Secretair.
Kinch, Overlærer, Ribe.
Kjellerup, Godseier, Vesborggaard, Aalborg.
Kjær, Kammerherre, Ritmester.
Klagenberg, A. C., Translateur.
Klein, Etatsraad, Justitiarius i Sø- og Handelsretten.
Klingenberg, K., Assistent.
Klubien, Højesteretsadvokat.
Knudsen, L. A. C., Sognepræst til Eltang og Vilstrup, Kolding.
Knuth, Greve, Postmester i Sorö.
Koch, E. F., Dr. phil.
Koch, Etatsraad. Odense.
Koch, P. F., Criminalretsassessor.
Koefoed, J., Legationssecretair.
Krag, Møller, fhv. Herredsfoged, Odense.
Krag, W., Kammerherre.
Kragh, G. A., Etatsraad, Amtsforvalter i Aalborg.
Krarup, J. Fr., Cand. mag.
Krebs, J. H. K., Krigsraad, Distriktslæge i Ringsted.
Krieger, A. F., Justitsminister.
Krieger, W., Heinstrupgaard.
Kringelbach, G., Cand. juris.
Krog, Præst i Ramløse, Frederiksværk.
Kruse, M., Institutbestyrerinde.

Kuntzen, C. F., Conferentsraad.
Købke, J. K., Oberst.
Kønigsfeldt, J. P. F., Adjunkt, Frederiksborg.

Langballe, I. E., Cand. juris, Randers.
Lange, C. V., Contoirchef.
Langhoff, I. H., Boghandler.
Langkilde, Cand. juris, til Juulskov.
Larsen, Cand. juris.
Larsen, August, Bogholder.
Larsen, E. F., Assistent.
Larsen, Etatsraad, Borgermester.
Larsen, J. S. Capitain, Helsingør.
Lassen, Provst, Holbæk.
Lasson, T. O., Grosserer.
Laurens, Lærer, Dorf, Aalborg.
Leemejer, J., Aarhus.
Lerche, Greve, til Benzonsdal.
Lerche, Kammerherre, Lehnsgreve til Lerchenborg.
Levin, I., Cand. phil.
Levin, Dr., Distriktslæge, Lerchenfeldt, Hobro.
Levinsen, N., Højesteretsadvocat.
Levinsen, Overauditeur.
Levy, Etatsraad og Bankdirecteur.
Lichtenberg, F., Hof-Jægermester, til Løistrup.
Liebe, Højesteretsadvocat.
Liebe, J., Etatsraad, Stats-Secretair.
Liebenberg, Literatus.
Lillienskjold, Overretsassessor.
Lind, H., Adjunkt, Randers.
Lind, Th., Boghandler.
Lindahl, H. J., Cand. juris.
Lindberg, Overauditeur, Assens.
Linde, Conferentsraad, Departementschef.
Linderup, Fuldmægtig, Nykjøbing i Sjælland.
Linnemann, Etatsraad, Bankdirecteur.
Ljunggren, G., Professor, Lund.
Lohse, O. C., Adjunkt, Aarhus.
Lomholt, Grosserer.
Lublin, J. A. Grosserer.
Lund, C. C., Cand. juris.
Lund, C., Cand. mag.
Lund, J. C., Conferentsraad.
Lund, Tr., Dr. phil.

Lund, Professor, Dr. phil., Rector, Aarhus.
Lund[illegible]n, M. H., Ritmester, Trondhjem.
Lundgren, H., Bankdirektør, Trondhjem.
Lunn, Premierlieutenant.
Lynge, Boghandler.
Løvenskiold, Lehnsbaron til Løvenborg, Holbæk.
Løvenskjold, C. L. Kammerherre, Major.
Løvgreen, Fuldmægtig.

Madvig, J. N., Conferentsraad og Professor.
Madvig, J. N. A., Cand. juris.
Madsen, E., Capitain i Generalstaben.
Magnussen, C. W., Boghandlercommis.
Manderstrøm, Greve, Stockholm.
Mansa, F. W., Etatsraad.
Mansa, Landinspecteur, Nykjøbing paa Mors.
Mansa, J. H., Oberst.
Mantzius, Cand. phil. Birkerød.
Marstrand, W., Etatsraad, Professor ved Kunstacademiet.
Martensen, Dr. theol., Biskop.
Mathiesen, Capitain.
Mazar de la Garde, Etatsraad.
Mazar de la Garde, G., Stud. jur.
Meding, Skolelærer, Stubbekjøbing.
Melby, J. C. F. V., Præst i Kundby.
Melchior, H. E., Cancelliraad, Institutbestyrer.
Melchior, Grosserer, Landsthingsmand.
Meyer, A., Amtsvejinspecteur i Randers.
Meyer, Fr., Etatsraad, Højesteretsassessor.
Milo, F. A., Skolebestyrer.
Molbech, K., Professor.
Mollerup, Conferentsraad, Höjesteretsassessor.
Moltke, E., Greve, til Nørager, Slagelse.
Moltke, Kammerjunker, Herredsfoged, Sæby.
Moltke, Fr., Lehnsgreve til Bregentved.
Moltke, Grevinde, til Espe.
Moltke-Hvidtfeldt, Geheimeconferentsraad, Glorup.
Moltke, Secretair.
Morville, G., Overretsprokurator i Viborg.
Moth, Overlærer, Sorø.
Mourier, C. F. L., Conferentsraad, Justitiarius i Højesteret.
Muhle, F. S., Bogtrykker.
Munck, Præst.
Munck, Ritmester, Aarhus.

Müffelmann, Forpagter, Gram.
Müller, O., Höjesteretsassessor.
Müller, C. P., Paludan-, Prof., Rector, Nykjøbing.
Müller, C. L., Dr. phil., Etatsraad.
Münter, F., kgl. Fuldmægtig, Kammerjunker.
Møller, J., Præst i Odense.
Møller, Carl., Aarhus.
Møller, A., Overretsprocurator, Viborg.
Møller, L. B., Bogholder.
Møller, J. O., Regimentschirurg.
Møller, Læge, Nykjøbing paa Mors.
Møller, Cand. phil.
Mørch, B. H., Overlærer, Randers.
Mørch, F. A., Cancelliraad.

Nannestad, Cand. theol., Roskilde.
Nellemann, Sophus, Høiesteretsadvokat.
Nellemann, Professor ved Universitetet.
Neergaard, J. F., Provst og Præst i Faxe.
Neergaard, de, Frue, til Oxholm, Aalborg.
Newe, Cand. theol., Skolebestyrer.
Nicolaysen, P., Odense.
Nielsen, Forligelsescommissair og Skolelærer i Aarre ved Varde.
Nielsen, Olaf, Dr. phil., Archivar.
Nielsen, C., Provst og Præst i Kallehauge.
Nielsen, G. Redacteur.
Nielsen, H., Cand. theol., Aarhus.
Nielsen, H. J., Cand. mag.
Nielsen, Y., Archivassistent, Christiania.
Nutzhorn, H., Cand. theol.
Nyegaard, C. S., Sognepræst i Blistrup.
Nygaard, Etatsraad.
Nægler, Capitain, Kammerjunker.
Nørregaard, Mønsterskriver.

Odhner, Professor, Lund.
Oldenburg, Auditeur.
Olrik, J. B., Etatsraad og Borgermester i Helsingør.
Olsen, Capitain, Trondhjem.
Olsen, Præst i Brande, Ribe Stift.
Olsen, E., Cancelliraad, Prokurator i Randers.
Olsen, J. L., Hofbager.
Olsen, Professor.
Olufsen H. F. F. M., Major og Kammerjunker.

Ostwald, E. F. A., Dr. jur., Justitsraad.
Otto, Th., Cand. polit.
Oxholm, Cand. phil.

Paludan, H., Sognepræst, Feiø ved Stokkemarke.
Paulsen, Justitsraad, Stiftsphysicus. Aalborg.
Petersdorff, Lehnsgreve til Einsiedelsborg i Fyen.
Petersen, Alexis, Cand. polit.
Petersen, Einar, Grosserer.
Petersen, F. E., Cand. juris.
Petersen, Joh. Cand. theol.
Petersen, H. G., Postinspecteur.
Petersen, H., Præst, Grenaa.
Petersen, Helm, Eier af den Hempelske Boghandel, Odense.
Petersen, L. V., Professor.
Petersen, Overretsassessor.
Petersen, N. R., Etatsraad.
Petersen, Sigv., Cand. phil, Christiania.
Petersen, J., Cand. phil., Haderslev.
Piper, Bagermester.
Ploug, C. Redacteur.
Plum, Dr. med.
Poulsen, Justitsraad.
Prehn, G., Cand. juris.
Prytz, F. Kjøbmand.
Puggaard, R., Grosserer.

Quaade, G. L, Kammerherre, Gesandt.

Raben, Chr., Dr. phil., Kammerherre, Lehnsgreve til Christiansholm.
Raben, Josias, til Lækkendegaard, Kammerherre.
Raffenberg, M. K., Etatsraad.
Rasch, Cand. theol., Slagelse.
Rask, Præst. Viskende. Kallundborg.
Rasmussen, Grove, Præst,
Rasmussen, L., Justitsraad.
Rasmussen, R. C., Musicus.
Rasmussen, Provst, Præst i Steenstrup, Odense.
Rasmussen, Kammerraad, Godsforvalter, Gisselfeld.
Regenburg, Stiftamtmand, Skanderborg.
Reiersen, C. F. K., Sognepræst t. Carslunde, Kjøge.
Reimann, C. F., Cand. pharm.
Reitzel, C., Boghandler.
Reitzel, Th., Boghandler.

Reumert, L. I. A., Professor, Dr. med. og Distriktslæge, Odense.
Reventlow, Chr. C., Greve, Stud. jur.
Ricard, Departementschef.
Richter, J. C. L., Stud. theol.
Rieffesthal, Cand. pharm., Odense.
Rimestad, Chr., Overretsassessor.
Ring, H., Cand. phil.
Rode, Vilh., Overretsprocurator.
Rosen, Kammerjunker, Capitain i Aalborg.
Rosenberg, Dr. phil.
Rosendal, Lærer, Veile.
Rosendahl, O., Premierlieutenant.
Rosenkrantz, G. E., Baron, Stiftamtmand i Viborg.
Rosenkrone, G. Hoff, Stamhusbesidder til Rosendal i Norge.
Rosenstand, Frantz, Cand. juris, Sagførerfuldmægtig.
Rosenørn, E., Kammerherre, Overpræsident.
Rosenørn, Kammerherre, Amtmand, Randers.
Rosenørn-Lehn, E., Baron, Hvidkilde.
Rosenørn-Lehn, O., Lehnsbaron, Udenrigsminister, Guldborgland.
Rosenørn-Lehn, Baronesse, Rossjøholm i Sverige.
Rosenørn-Teilmann Kammerherre, til Nørholm.
Rothe, L. A., Professor, Sorø.
Rothe, V., Etatsraad, Jernbanedirecteur.
Rothe, Cand. jur.
Ræder, G., Cand. juris.
Ræder, Proprietær, Dyrhaugegaard, Kolding.
Rørdam, H. Dr. phil., Præst i Kornerup, Roskilde.
Rørdam, S., Dr. phil., Præst i Sønderup, Slagelse.

Sager, H. C., Byfoged i Rudkjøbing.
Scavenius, C., Godseier til Klintholm.
Scavenius, Hofjægermesterinde, til Basnæs.
Schade, J. S., Præst, Samsø.
Schade, A. H., Kjøbmand, Nykjøbing paa Mors.
Schaffalitzsky, Baron og Lieutenant.
Scharling, C. E., Professor ved Universitetet.
Scheel, A. V., Cand juris., Christiania.
Scheel, A. W., Dr. jur., Geheimeconferentsraad,
Scheel, Siegfr., Greve.
Scheel, Greve, Hofjægermester, Rygaard, Roskilde.
Schiern, F. E., Professor ved Universitetet.
Schiødte, J. C., Prof., Inspecteur ved det kgl. naturhist. Museum.
Schiødte, Præst, Aarhuus.
Schiøth, H., Cand. mag., Christiania.

Schlegel, Geheime-Etatsraad.
Schmidt, Kammerraad, Voldbygaard, Grenaa.
Schmidt, L. H., Præst.
Schmidt, V., Professor.
Schmidt, W. G., Mægler.
Schmidt, J. L., Overretsassessor, Viborg.
Schmidt, P. J., Boghandler.
Schnipp, A., Boghandler i Helsingör.
Schleisner, Dr. med., Justitsraad, Stadslæge i Kjøbenhavn.
Schrøder, L., Cand. theol., Høiskoleforstander, Askov.
Schrøder, J., Høiskoleforstander.
Schurmann, Professor, Seminarieforstander i Skaarup.
Schwartzbrem, Provst, Vaare, Skive.
Schøler, Kammerherreinde, til Margaard i Fyen.
Schønberg, K., Boghandler.
Sehested-Gyldenstjerne, Kammerherre.
Sehestedt-Juul, Kammerherre, til Ravnholt.
Selmer, H. P., Justitsraad.
Sigurdson, J., fhv. Archivar.
Simonsen, A. E. A., Capt., Intendant.
Simony, C. F., Stiftamtmand, Kammerherre.
Skeel, V., Kammerherre, Overretsassessor.
Skibsby, Sagfører, Nykjøbing paa Mors.
Skibsted, Fuldmægtig.
Skinnerup, Lærer, Randers.
Skjelderup, J., Postmester, Christiania.
Skrike, Geheimelegationsraad.
Smidt, Provst, Lunde, Odense.
Smith, E., Præst til Tjustrup, Sorø.
Smith, H., Etatsraad.
Smith, Jægermester, Rudbjerggaard ved Nakskov.
Sneedorff, H. G., Comm. Capt. og Toldinspecteur i Helsingør.
Sommer, Chr., Distriktslæge, Vestindien.
Sommersted, A. W., Overkrigskommissair.
Stadfeldt, Professor, Dr. med.
Stage, C. S., Justitsraad og Controlleur ved Finantshovedkassen.
Steenstrup, J., Cand. juris.
Steenstrup, M. G. G., Dr. phil.
Stein, T., Billedhugger.
Steinnordh, Dr. phil. & theol., Lector, Linkøping.
Stenersen, A., Justitsraad, St. Thomas.
Stephens, G., Professor ved Universitetet.
Strunk, A., Justitsraad.
Strøm, C. A., Lensmand, Throndenæs pr. Harstad, Norge.

Stub, C. F., Præst i Glostrup.
Styhr, V., Lic. theol.
Suhr, O. B., Etatsraad, Grosserer.
Svedelius, Professor, Upsala.
Säve, Profesor, Upsala.
Sødring, E., Stud mag.
Sørensen, Præst i Ulsø.
Sørensen, Capitain, Fredericia.

Tang, Etatsraadinde. til Nørre Vosborg.
Tang, N., Conferentsraad, Justitiarius i Viborg.
Tang, P., Præst.
Teisen, M. P., Sognepræst til Phanefjord, Møen.
Thestrup, Lieutenant.
Thiele, A., Cand. juris.
Thomsen, Collaborator.
Thomsen, H. E., Bager.
Thorkelin, Capitain.
Thornam, L., Overlærer, Horsens.
Thorsen, P. G., Professor og Universitetsbibliothekar.
Thorson, Underbibliothekar ved det kgl. Bibl.
Thortsen, C. A., Dr. phil., Prof.
Thrap, D., Præst, Bergen.
Thrige, S., Professor.
Thygesen, J., Cand. juris., Lykkegaard ved Kolding.
Thyregod, Lærer, Ans.
Tietgen, Etatsraad, Bankdirecteur.
Torm, E., Bankassistent, Flensborg.
Trap, Geheime-Etatsraad.
Trier, Ernst, Cand. theol.
Trier, Cand.
Trojel, O. S., Adjunkt, Nykjøbing.
Trolle-Bonde, Greve, Kammerherre, Skaane.
Tscherning, F. E., Oberst.
Tuxen, Frue, Helsingør.
Tüchsen, E., Toldcontrolleur, Vejle.
Tüchsen, C. M., Kammerraad og Toldinspecteur.
Tvermoes, R., Grosserer.
Tønnesen, Kasserer, Sorø.
Törsleff, H., Boghandler, Slagelse.

Ulrich, Dr., Physikus.
Unsgaard, L., Geh.-Conferentsraad, Thisted.

Ussing, T., Algren-, Conferentsraad og Generalprocureur.
Ussing, L., Professor ved Universitetet.

Vaage, O., Lic. theol., Sognepræst, Næsby ved Sorø.
Vahl, Underbibliothekar.
Waitz, G., Professor, Göttingen.
Wallich, Kriminalretsassessor.
Vallø, Overretsprokurator.
Warburg, C. A., Fabrikeier.
Warburg, Præst i Svendborg.
Warmuth, C., jun., Musikhandler i Christiania.
Vaupell, O., Oberst, Odense.
Vaupell, Præst i Harboøre, Lemvig.
Vedel, E., Amtmand, Sorø.
Vedel, F., Præst, Søllerød.
Vedel, P. A., Geheime-Legationsraad, Directeur i Udenrigsministeriet.
Wedell-Wedellsborg, Baronesse.
Weeke, C., Bibliotheksassistent.
Wegener, Præst t. Halsted, Nakskov.
Wegener, C. F., Conferentsraad og Geh. Archivar.
Weilbach, Cand. phil.
Weis, E. M., Etatsraad, Overretsassessor.
Weis, A., Cand. polyt., Møller, Aarhus.
Wengel, H. J., Apotheker i Ringsted.
West, K., Stud. theol.
Westergaard, C. P., Fuldmægtig i Krigsministeriet, Justitsraad.
Westergaard, N. L., Etatsraad, Professor ved Universitetet.
Westrup, Premierlieutenant.
Wichfeld, til Engestofte, Kammerherre.
Wiese, Cand. jur.
Willer, M., Varemægler.
Vilster, General, Aarhus.
Winkel-Horn, F., Cand. mag.
Winstrup, L. A., Bygningsinspecteur.
Winther, C. M., Overretsprocurator.
Winther, J., Lærer.
Wissing, Bogtrykker i Viborg.
Wold, Ragna, Frøken.
Worm, R. T., Sognepræst i Gudom, Lemvig.
Worsaae, J. J. A., Etatsraad.
Voss, Provst og Sognepræst til Ørskong i Norge.
Wrisberg, N., Fuldmægtig.
Wroblewsky, Boghandler.
van Wylich, P. W., Sognepræst i Greve.

Zahle, N., Institutbestyrerinde.
Zahle, J. C. J., Provst, Præst i Stillinge.
Zahle, P. C., Cand. theol.
Zahrtmann, P. T., Geheimelegationsraad.
Zinck, L., Cand. theol.
Zinck, O., Skuespiller.

Øllgaard, F., Cand. juris.

Aarhus Garnisonsbibliothek.
Athenæum i Drammen.
Athenæum i Kjøbenhavn.
Drammens lærde og Realskole.
11te Bataillons Officeerscorps Bibliothek i Aalborg.
Garnisonsbibliotheket i Fredericia.
Gøteborgske Nat. Bibliothek i Lund.
Herlufsholms Skolebibliothek.
Hofbiblioth eket i Wien.
Kjøbenhavns Garnisons Bibliothek.
Kolding Læseforening.
Kongens Haandbibliothek.
Lunds Universitetsbibliothek.
Lyngby Skolelærerseminarium.
Læseforeningen Japetus.
Læseselskabet Musaion.
Morsø Theologiske Læseforening.
Det militaire Bibliothek i Odense.
Randers Læseforening.
Rigsdagens Bibliothek.
Det kongelige norske Rigsarchiv i Christiania.
Samsø Læseselskab.
Sorø Academis Bibliothek.
Studenterforeningen i Kjøbenhavn.
Stiftsbiblioth eket i Aalborg.
Thisteds theologiske Læseforening.
Veile Amtskole.

Rettelser.

S. 27 L. 4. Kommissærene for Kommissærerne.
S. 24 L. 9. 1802 for 1803.
S. 85 L. 4 f. n. blive for bleve.
